

PARLAMENT FEDERACIJE
BOSNE I HERCEGOVINE

1633

Na osnovu člana IV.B.7. a)(IV) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, donosim

UKAZ
O PROGLAŠENJU ODLUKE O USVAJANJU
STRATEGIJE POLJOPRIVREDE I RURALNOG
RAZVOJA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE
2021.-2027. GODINA

Proglašava se Odluka o usvajanju Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021.-2027. godina, koju je usvojio Parlament Federacije Bosne i Hercegovine na sjednici Predstavničkog doma od 04.09.2024. godine i na sjednici Doma naroda od 18.07.2024. godine.

Broj 01-02-1-424-01/24
19. septembra 2024. godine
Sarajevo

Predsjednica
Lidija Bradara, s. r.

Na osnovu člana 17. Zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj 32/17), člana 5. stav (4) Zakona o poljoprivredi ("Službene novine Federacije BiH", br. 88/07, 4/10, 27/12, 7/13 i 82/21), člana 152. Poslovnika Predstavničkog doma Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 69/07, 2/08, 26/20 i 13/24) i člana 143. Poslovnika o radu Doma naroda Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 27/03, 21/09 i 24/20), Parlament Federacije Bosne i Hercegovine je, na sjednici Predstavničkog doma održanoj 4.9.2024. godine i na sjednici Doma naroda održanoj 18.7.2024. godine, donio

ODLUKU

O USVAJANJU STRATEGIJE POLJOPRIVREDE I
RURALNOG RAZVOJA FEDERACIJE
BOSNE I HERCEGOVINE
2021.-2027. GODINA

I
Ovom odlukom usvaja se Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021.-2027. godina.

II
Sastavni dio ove odluke čini Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021.-2027. godina.

III
Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u "Službenim novinama Federacije BiH".

PF BiH broj
01,02-20-1396/24
4. septembra 2024. godine
Sarajevo

Predsjedavajući
Doma naroda
Parlamenta Federacije BiH
Tomislav Martinović, s. r.

Predsjedavajući
Predstavničkog doma
Parlamenta Federacije BiH
Dragan Mioković, s. r.

FEDERALNO MINISTARSTVO POLJOPRIVREDE,
VODOPRIVREDE I ŠUMARSTVA

**STRATEGIJA
POLJOPRIVREDE I RURALNOG RAZVOJA
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE
2021. – 2027. GODINA**

Sarajevo, februar 2024. godine

SADRŽAJ

1. UVOD

- 1.1. Svrha i značaj Strategije
- 1.2. Regulatorni okvir
- 1.3. Kratak opis provedbe konsultacija
- 1.4. Usklađenost sa drugim strateškim dokumentima, strateškim dokumentima proizašlim iz procesa EU integracija i globalnim ciljevima održivog razvoja
- 1.5. Period važenja strateškog dokumenta
- 2. SITUACIJSKA ANALIZA KAO DIO STRATEŠKE PLATFORME**
  - 2.1. Važnost poljoprivrede za privredu Federacije BiH
  - 2.2. Vrijednost poljoprivredne proizvodnje
  - 2.3. Demografska obilježja
  - 2.4. Ruralni razvoj
    - 2.4.1. Stanje u području upravljanja okoliša, klime i biodiverziteta
    - 2.4.2. Područja s prirodnim i drugima ograničenjima
    - 2.4.3. Ulaganja
      - 2.4.3.1. Konkurentnost
      - 2.4.3.2. Presjek ulaganja u periodu 2014. – 2020.
      - 2.4.3.3. Ulaganja u novom programskom periodu 2021. – 2027.
    - 2.4.4. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika, diverzifikacija i novoosnovana ruralna preduzeća
      - 2.4.4.1. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika
      - 2.4.4.2. Olakšavanje diverzifikacije, osnivanje malih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom i otvaranje radnih mjesta
      - 2.4.4.3. Osnivanje preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima
    - 2.4.5. Saradnja
    - 2.4.6. Dostupnost usluga i razvoj infrastrukture na ruralnom području
  - 2.5. Analiza poljoprivredne politike u prethodnom periodu
    - 2.5.1. Analiza poljoprivrednog budžeta sa nivoa Federacije BiH
      - 2.5.1.1. Mjere budžetske podrške tržištu
      - 2.5.1.2. Mjere direktne podrške proizvodnji - direktna plaćanja
      - 2.5.1.3. Strukturalne mjere i mjere ruralnog razvoja
      - 2.5.1.4. Mjere općih usluga u poljoprivredi
      - 2.5.1.5. Budžetska podrška po sektorima (proizvodnjama)
    - 2.5.2. Komparacija budžetske podrške sa zemljama Zapadnog Balkana i EU
  - 2.6. Prirodni resursi i okoliš
    - 2.6.1. Osnovne geografske informacije
    - 2.6.2. Klima Federacije BiH
    - 2.6.3. Poljoprivredno zemljište
      - 2.6.3.1. Zemljišne osnove
      - 2.6.3.2. Melioracije zemljišta
      - 2.6.3.3. Minirana područja
    - 2.6.4. Šume Federacije BiH
    - 2.6.5. Biogeografija, bioraznolikost i zaštićena područja Federacije BiH
    - 2.6.6. Zaštita okoliša i upravljanje otpadom u Federaciji BiH
  - 2.7. Poljoprivredna gazdinstva
  - 2.8. Biljna proizvodnja
    - 2.8.1. Ratarstvo
    - 2.8.2. Povrtlarstvo
    - 2.8.3. Proizvodnja povrća u zaštićenom prostoru

- 2.8.4. Poljoprivredna mehanizacija
- 2.8.6. Sjemenarstvo
- 2.8.7. Integralna proizvodnja
- 2.8.8. Organska proizvodnja
- 2.8.9. Voćarstvo
- 2.8.10. Vinogradarstvo i vinarstvo
- 2.8.11. Vinarstvo
- 2.8.12. Rasadničarstvo
- 2.9. Animalna proizvodnja
  - 2.9.1. Proizvodnja mlijeka
  - 2.9.2. Proizvodnja mesa
  - 2.9.3. Govedarstvo
  - 2.9.4. Svinjogojstvo
  - 2.9.5. Ovčarstvo i kozarstvo
  - 2.9.6. Konjogojstvo
  - 2.9.7. Peradarstvo
  - 2.9.8. Pčelarstvo i proizvodnja meda
- 2.10. Ribarstvo
- 2.11. Prehrambena industrija
  - 2.11.1. Prerada mlijeka
  - 2.11.2. Prerada mesa
  - 2.11.3. Prerada voća i povrća
  - 2.11.4. Mlinsko-pecharska industrija
  - 2.11.5. Proizvodnja destilisanih alkoholnih i osvježavajućih bezalkoholnih pića
- 2.12. Vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenim proizvodima
- 2.13. Poslovno okruženje
  - 2.13.1. Institucije od važnosti za sektor
  - 2.13.2. Međunarodni sporazumi važni za sektor poljoprivrede
  - 2.13.4. Međunarodni fondovi
  - 2.13.5. Finansiranje sektora (finansijska infrastruktura)
  - 2.13.6. Zakonodavstvo u sektoru
    - 2.13.6.1. Opće i administrativno-upravno okruženje sektorske legistative u Federaciji BiH
    - 2.13.6.2. Zakonodavstvo o poljoprivredi, hrani i ruralnom razvoju na nivou Bosne i Hercegovine
    - 2.13.6.3. Zakonodavstvo o poljoprivredi, hrani i ruralnom razvoju Federacije BiH
    - 2.13.7. Sistemi osiguranja kvalitete i sigurnosti hrane
  - 2.13.8. Transfer znanja i AKIS
  - 2.13.9. Zadrugarstvo
  - 2.13.10. Udruženja/proizvođačke organizacije
- 2.14. Poljoprivredni informacijski sistem
- 3. SWOT ANALIZA (PO CILJEVIMA)**

Strateški cilj 3 – Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja
- 4. VIZIJA, CILJEVI, PRIORITETI I MJERE SA POKAZATELJIMA PRAĆENJA**
  - 4.1. Izvod iz situacijske analize i povezanost sa strateškim ciljevima i prioritetima
  - 4.2. Vizija
  - 4.3. Utvrđivanje ciljeva i prioriteta
    - Strateški cilj 1
    - Strateški cilj 2
    - Strateški cilj 3
    - Strateški cilj 4
  - 4.4. Principi izrade prioriteta i mjera
    - 4.4.1. Opće napomene
    - 4.4.2. Područja intervencije u podsektorima poljoprivrede i prehrambene industrije
      - 4.4.2.1. Biljna proizvodnja
        - 4.4.2.1.1. Proizvodnja žitarica i krmnog bilja
        - 4.4.2.1.2. Proizvodnja industrijskog bilja
        - 4.4.2.1.3. Proizvodnja povrća
        - 4.4.2.1.4. Proizvodnja ljekovitog bilja

- 4.4.2.1.5. Sjemenska proizvodnja
- 4.4.2.1.6. Organska proizvodnja
- 4.4.2.1.7. Voćarsko-vinogradarska proizvodnja i vinarstvo
- 4.4.2.2. Animalna proizvodnja
- 4.4.2.2.1. Govedarstvo i proizvodnja mlijeka
- 4.4.2.2.2. Svinjogojstvo
- 4.4.2.2.3. Ovčarstvo i kozarstvo
- 4.4.2.2.4. Peradarstvo
- 4.4.2.2.5. Pčelarstvo
- 4.4.2.2.6. Konjogojstvo
- 4.4.2.3. Ribarstvo
- 4.4.2.4. Prehrambena industrija
- 4.4.3. Mjere u području direktnih plaćanja
- 4.4.3.1. Proizvodno nevezana direktna plaćanja
- 4.4.3.2. Proizvodno vezana plaćanja
- 4.4.4. Mjere vezane za uređenje tržišta poljoprivrednih proizvoda
- 4.4.5. Mjere u području ruralnog razvoja
- 4.4.5.1. Upravljanje prirodnim resursima i ublažavanje uticaja klimatskih promjen
- 4.4.5.1.1. Upravljanje prirodnim resursima
- 4.4.5.2. Prilagodavanje klimatskim promjenama i borba protiv klimatskih promjena
- 4.4.5.2. Ulaganja
- Mjera 1.2.1. Podrška ulaganjima
- 4.4.5.4. Instrumenti upravljanja rizikom poslovanja
- Mjera 1.1.9. Podrška osiguranju poljoprivredne proizvodnje
- 4.4.5.5. Saradnja
- Mjera 1.3.4. Podrška saradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj
- 3.3.5.6. Razmjena znanja i informacija
- 4.4.5.7. Razvoj ruralne infrastrukture i poboljšanje dostupnosti usluga seoskom stanovništvu
- Mjera 3.1.3. Podrška razvoju ruralne infrastrukture
- 4.4.6. Opće usluge u poljoprivredi
- 4.4.6.1. Politika sigurnosti hrane
- 4.4.6.2. Unapređenje institucionalnog i zakonodavnog okvira
- 5. IDENTIFIKACIJA STRATEŠKIH PROJEKATA
- 5.1. Strateški projekti identificirani u Strategiji poljoprivrede i ruralnog razvoja
- 6. PROVJERA MEĐUSOBNE USKLAĐENOSTI STRATEŠKIH DOKUMENATA
- 7. INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR ZA PROVOĐENJE STRATEGIJE
- 7.1. Indikativni finansijski okvir
- 8. SAŽETI PREGLED STRATEGIJE POLJOPRIVREDE I RURALNOG RAZVOJA
- 8.1. Sažeti pregled strateškog dokumenta
- 9. DEFINIRANJE OKVIRA ZA PROVOĐENJE, PRAĆENJE, IZVJEŠTAVANJE I EVALUACIJU STRATEGIJE
- 9.1. Uspostava osnova za provođenje i praćenje Strategije
- 9.2. Opis sistema za upravljanje i koordinaciju provedbe Strategije

Izrada Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine za period 2021. – 2027. rađena je u koordinaciji Centralnog tima i angažmana radnih grupa imenovanih od strane Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva.

Centralni tim:

1. Sabahudin Bajramović, glavni ekspert za izradu Strategije (angažiran od strane UNDP BiH)
2. Hanefija Topuz, član (Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva)
3. Pejo Janjić, član (Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva)

4. Milenko Blesić, pridruženi član, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
5. Jakub Butković, pridruženi član, Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju BiH pri BiH Ministarstvu vanjske trgovine i ekonomskih odnosa

Radna grupa - Voćarstvo, vinogradarstvo, vinarstvo i uljarstvo

1. Semina Hadžiabulić, Glavna ekspertica i voditeljica radne grupe, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
2. Semira Sefo, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
3. Mario Leko, ekspert, Federalni agromediteranski zavod u Mostaru
4. Marija Prlić, ekspert, Federalni agromediteranski zavod u Mostaru
5. Perica Bulić, ekspert, Ministarstvo poljoprivrede Hercegovinačko-neretvanskog kantona/županije
6. Besim Salkić, ekspert, Tehnološki fakultet Tuzla
7. Fikret Javorovac, ekspert

Radna grupa - Ratarstvo i povrtlarstvo

1. Mirha Đikić, glavna ekspertica i voditeljica radne grupe, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
2. Drena Gadžo, ekspertica, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
3. Vedrana Komlen, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
4. Lutvija Karić, ekspertica, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
5. Nermin Rakita, ekspert, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
6. Omer Kurtović, ekspert, Federalni poljoprivredni zavod Sarajevo
7. Hajrudin Bečić, ekspert, Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Zeničko-dobojskog kantona
8. Marinko Andrić, ekspert, Poljoprivredni zavod Tuzla

Radna grupa - Animalna proizvodnja

1. Admir Dokso, glavni ekspert i vođa radne grupe, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
2. Sabahudin Tahmaz, ekspert, Federalni poljoprivredni zavod Sarajevo
3. Robert Toljišić, ekspert
4. Amir Zenunović, ekspert, PZ Tuzla

Radna grupa - Prirodni resursi

1. Danijela Petrović, glavna ekspertica i voditeljica radne grupe, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru
2. Larisa Majić, ekspertica, Fond za zaštitu okoliša Federacije BiH
3. Mirsad Ičanović, Biotehnički fakultet Univerziteta u Bihacu
4. Vedran Stuhli, Univerzitet u Tuzli
5. Marijana Tomić, ekspertica, Federalni zavod za agropedologiju
6. Dženan Vukotić, ekspert, Federalni zavod za agropedologiju
7. Aleksandra Šupljeglav Jukić, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru

Radna grupa - Prehrambena industrija

1. Zlatan Sarić, glavni ekspert i vođa radne grupe, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
2. Asima Akagić, ekspertica, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
3. Alma Mičijević, ekspert, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
4. Anita Jurić, ekspertica, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru

Radna grupa - Ruralni razvoj

1. Marko Ivanković, glavni ekspert i vođa radne grupe, Federalni agromediteranski zavod u Mostaru
2. Elma Temin, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
3. Dragana Ognjenović, ekspertica, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
4. Alisa Hadžibabić, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
5. Ivica Sivrić, ekspert, REDAH - Regionalna razvojna agencija za Hercegovinu

Radna grupa - Poslovno okruženje

1. Mirjana Miličević, glavna ekspertica i voditeljica radne grupe, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru
2. Milenko Blesić, ekspert, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
3. Jakub Butković, ekspert, Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju BiH pri BiH Ministarstvu vanjske trgovine i ekonomskih odnosa
4. Amra Kraksner, ekspertica, Univerzitet u Vitezu
5. Aida Šukalić, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
6. Nagib Hadžić, ekspert, Zadužni savez Federacije BiH

Radna grupa - Ribarstvo

1. Samir Muhamedagić, glavni ekspert i vođa radne grupe, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
2. Jerko Pavličević, ekspert, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru
3. Subha Avdić, ekspertica, Biotehnički fakultet Univerziteta u Bihacu

LISTA SKRAĆENICA

AKIS	Agricultural Knowledge and Innovation System - Sistem znanja i inovacija u poljoprivredi
AMS	Aggregate Measures of Support - Agregatne mjere podrške
AoA	Agreement of Agriculture - Sporazum o poljoprivredi
APM	Agricultural Policy Measures (Mjere poljoprivredne politike)
APTF	Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru
ASBiH	Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine
BD BiH	Brčko distrikt Bosne i Hercegovine
BAS	Institut za standardizaciju Bosne i Hercegovine
BATA	Institut za akreditiranje Bosne i Hercegovine
BDP	Bruto domaći proizvod
BDV	Bruto dodana vrijednost
BH MAC	Centar za uklanjanje mina u BiH
BiH	Bosna i Hercegovina
BPK	Bosansko-podrinjski kanton
CAP	Common Agricultural Policy/ Zajednička poljoprivredna politika
CEFTA	Srednjoevropski ugovor o slobodnoj trgovini
CIHEAM	Mediterranean Agronomic Institute of Bari
DOB	Dokument okvirnog budžeta
EU	Evropska unija
EAFRD	Evropskog fonda za ruralni razvoj

EAGF	Fond za garancije u poljoprivredi
EEZ	Evropska ekonomska zajednica
EFTA	Evropsko udruženje za slobodnu trgovinu
EUROSTAT	Statistical Office of the European Communities (engl.) - Statistički ured Evropske unije
FADN	Farm Accountancy Data Network (engl.) - Sistem poljoprivrednih knjigovodstvenih podataka sa farmi (u EU)
FAO	Food and Agriculture Organization (engl.) - Svjetska organizacija za hranu i poljoprivredu
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FMON	Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti
FMOT	Federalno ministarstvo okoliša i turizma
FMPVŠ	Federalno Ministarstvo poljoprivrede vodoprivrede i šumarstva
FZS	Federalni zavod za statistiku
GIS	Geografski informacijski sistem za upravljanje prostornim podacima
GAEC	Standardi dobrih poljoprivrednih i okolišnih uslova korištenja zemljišta
G.A.P	Good Agriculture Practice
GTS	Zajamčeno tradicionalni specijalitet
HACCP	Hazard Analysis Critical Control Point
HNK	Hercegovačko-neretvanski kanton
IACS	Integrirani sistem administrativne kontrole
IFAD	International Fund for Agricultural Development
ILO	Međunarodna organizacija rada
IFS	International Food Standard
INGEB	Institut za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju
ISO	International Organization of Standards
IT	Informatičke tehnologije
IPARD	Instrument pretprijetne podrške za ruralni razvoj
IUCN	Međunarodna unija za zaštitu prirode
K10	Kanton 10
KM	Konvertibilna marka
LAG	Lokalna akcijska grupa
LRS	Lokalna razvojna strategija
LEADER	Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale
LPIS	Land Parcel identification System (engl.) - Sistem za identifikaciju zemljišnih čestica
MSP	Mala i srednja preduzeća
MVTEO	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa
OBP	Osvježavajuća bezalkoholna pića
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (engl.) - Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
PPG	Porodično poljoprivredno gazdinstvo
PG	Poljoprivredno gazdinstvo
PDO	Proizvod zaštićenog porijekla
PGI	Proizvod zaštićenog geografskog porijekla
PK	Posavski kanton
PPFS	Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Sarajevo
PPP	Poljoprivredno-prehrambeni proizvodi
PSS	Poljoprivredne stručne službe
PTIS	Poljoprivredni tržišni informacijski sistem
RITT	Research and Innovation Transfer of Technology
RG	Radna grupa
RPG	Registar poljoprivrednih gazdinstava
RS	Republika Srpska
SAA	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SAD	Sjedinjene Američke Države
SBK	Srednjobosanski kanton
SDI	Strane direktne investicije
SG BiH	Službeni glasnik BiH
SK	Sarajevski kanton
SSP	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SWG	Regional Rural Development Standing Working Group in South Eastern Europe
TDS	Travno djetelinske smjese
TK	Tuzlanski kanton
UG	Uslovno grlo
UHT	Ultra High Temperature Processing
UN	Ujedinjene nacije
UV	Ultra violetno
UNDP	United Nations Development Programme (engl.) - Program Ujedinjenih nacija za razvoj
USK	Unsko-sanski kanton
TSG	Proizvod za jamčene tradicionalne kvalitete
VTK	Vanjsko-trgovinska komora
WB	World Bank - Svjetska banka

WTO	Svjetska trgovinska organizacija
ZDK	Zeničko-dobojski kanton
ZHK	Zapadno-hercegovački kanton
ZPP	Zajednička poljoprivredna politika
ZOGP	Zaštićenih oznaka geografskog porijekla
ZOP	Zaštićena oznaka porijekla
ZZ	Zemljoradnička zadruga
ZZP	Zaštićeno geografsko porijeklo

Termini koji se koriste u tekstu da označe žene i muškarce, a koji su radi preglednosti upotrijebljeni isključivo u jednom gramatičkom rodu kao generičkom pojmu, na jednak način podrazumijevaju oba spola.

1. UVOD

1.1. Svrha i značaj Strategije

"Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine za period 2021. – 2027". (Strategija) osnovni je srednjoročni strateško-razvojni dokument kojim se utvrđuju politike, ciljevi i mjere za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja u Federaciji Bosne i Hercegovine (Federacija BiH) u periodu programski usklađenom sa periodom trajanja aktuelne Zajedničke poljoprivredne politike Evropske unije (do 2027. godine).

Strategijom se u osnovi održava kontinuitet ciklusa strateškog planiranja razvoja sektora poljoprivrede u Federaciji BiH. Politike, ciljevi i mjere prethodne srednjoročne strategije razvoja poljoprivrede ("Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2015. – 2019. godina") su zbog promjena pristupa strateškom planiranju u Federaciji BiH (zakonski obavezne usklađivanja sektorskih strategija sa Strategijom razvoja Federacije BiH) odlukama Vlade Federacije BiH produžavane na 2020. i 2021. godinu. "Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2015. – 2019. godina" predstavljala je hrabar iskorak i pokušaj prilagođavanja sektorske politike u Federaciji BiH sa osnovnim postavkama tadašnje Zajedničke poljoprivredne politike Evropske unije (ZPP EU). Iako su u periodu na koji se ova strategija odnosila zabilježeni određeni pomaci u ukupnom razvoju sektora poljoprivrede (a posebno u razvoju nekih podsektora), bilo je i znatnih poteškoća u realizaciji planiranih ciljeva. Nadležne institucije nisu mogle osigurati budžetska sredstva potrebna za strategijom projektirani razvoj sektora, Ministarstvo je praktično do polovine strateškog perioda rješavalo pitanja neisplaćenih poticaja proizvođačima iz ranijih godina, da bi zadnje godine ovog strateškog perioda obilježila COVID-19 pandemija i, s tim u vezi, iznuđene – krizne – intervencije u sektoru poljoprivrede i proizvodnje hrane.

Preliminarne analize i stručne rasprave vezane za izradu sektorske strategije do 2027. godine nagovještavale su nastojanja da se strategijom ponude rješenja za aktualne i sada već uobičajene probleme sektora (potreba restrukturiranja, povećanje konkurentnosti, podrška dohotku poljoprivrednih gazdinstava, transformacija mjera podrške), ali i za nove izazove sektora. Poljoprivreda se, prije svega zbog promjene pristupa u ZPP EU, pretvara u složen sistem višedimenzionalne važnosti. Kreatori modernih agrarnih politika pred sektorske aktere, pored svih tradicionalnih zahtjeva (proizvodnja dovoljnih količina kvalitetne hrane, osiguranje pristojnog životnog standarda poljoprivrednika, razvoj ruralnih područja) sve oštrije stavljaju nove izazove. Među njima posebno treba naglasiti zahtjeve za očuvanjem i održivim korištenjem prirodnih resursa, zaštitu i unapređenje stanja okoliša, zaštitu bioraznolikosti i posebnu odgovornost za stanje i sveobuhvatnu razvijenost ruralnih područja. Relativno nov, ali posebno zahtjevan izazov za sektor poljoprivrede je njeno postavljanje u prve redove borbe protiv klimatskih promjena ili barem prilagođavanje ovim promjenama. Novi pristupi sektorskoj politici su kao i obično (istina nakon niza godina usaglašavanja) definisani u Evropskoj uniji kroz "Farm to Fork" strategiju

inkorporiranu u tzv. European Green Deal. Uticaji ovih promjena evropske poljoprivredne politike stižu i zemlje regije kroz usvojenu Zelenu agendu za Zapadni Balkan sa projektiranom znatnom finansijskom podrškom za realizaciju ove agende iz fondova EU, ali i sa znatnim udjelom poljoprivrede i proizvodnje hrane u ostvarivanju njenih ciljeva.

Novе sektorske strateške postavke trebalo je, dakle, definisati u uslovima u kojima je sektor poljoprivrede u Federaciji BiH još uvijek opterećen starim i poznatim problemima generalno nerazvijene poljoprivrede, ali i u uslovima novih zahtjeva koji proističu iz međunarodno preuzetih obaveza ili iskazanih intencija Bosne i Hercegovine (usklađivanje sa sektorskim politikama EU, pregovori o pristupanju Svjetskoj trgovinskoj organizaciji, potpisane međunarodne konvencije o zaštiti okoliša i bioraznolikosti i sl.). Strategija u ovom pogledu donosi neophodne kompromise. Ni društvo (Federacija BiH), ni njegove institucije, niti sami akteri sektora poljoprivrede ne mogu u kratkom roku preskočiti godine zaostajanja i pretvoriti poljoprivredu Federacije BiH i s njom vezana pitanja ruralnog razvoja u sada postojeće funkcionalne i uspješne modele u nekim zemljama EU. Za ovo je potrebno fazno prilagođavanje, pri čemu se pred nadležne institucije, naučnu i stručnu zajednicu i sve direktne sektorske aktere kao ostvariv zadatak postavlja realno dostižno skraćivanje neophodnog perioda faznog prilagođavanja.

Iako naizgled formalnog karaktera, važan pomak je učinjen i kroz konačno uvrštavanje "ruralnog razvoja" u naziv sektorskog strateškog dokumenta. Ovim se stvaraju pretpostavke da se snažnije i ozbiljnije pristupi realizaciji budžetski podržanim općim i posebnim mjerama čiji su ciljevi unapređenje kvalitete života u ruralnim područjima. Ruralni razvoj je pitanje od velikog značaja u svim zemljama, ali ono u Bosni i Hercegovini opterećenoj zabrinjavajućom depopulacijom postaje i pitanje opstanka društva. Prethodnim sektorskim strategijama su povremeno bile planirane mjere koje su po svojim obilježjima bile u skupu mjera usmjerenih ka ruralnom razvoju, ali se, nažalost, kroz realizaciju sektorskih politika od ovih mjera u pravilu najbrže i najlakše odustajalo.

Strategijom se utvrđuju ciljevi i prioritati razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja u Federaciji BiH do 2027. godine, način njihovog ostvarivanja, finansijski i institucionalni okvir za provedbu, monitoring, evaluacija i izvještavanja. Definirana su četiri strateška cilja (Podrška – poticanje pametnog, otpornog i diversifikovanog sektora poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom; Jačanje primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena; Jačanje društveno-ekonomske strukture – održivog razvoja ruralnih područja i modernizacija poljoprivrednog sektora poticanjem i razmjenom znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima te promicanjem njihove upotrebe) sa utvrđenih devet prioriteta u okviru prva tri cilja te ukupno 22 precizno definirane mjere. Strategija se donosi u uslovima novog zakonskog okvira kojim se ona povezuje sa trogodišnjim i godišnjim planiranjem, čime se direktnim sektorskim akterima osigurava sigurniji i predvidljiviji ambijent, s jasnim uvidom u vrste mjera i načine njihovog provođenja. Na ovaj način proizvođači, otkupljivači, prerađivači i drugi sektorski akteri su u poziciji da spremnije i kvalitetnije planiraju proizvodnje, prodaje i investiranja, što bi trebalo rezultirati održivijim razvojem sektora poljoprivrede u cjelini.

Strategija donosi novi pristup razvoju ruralnih područja i povećava obim investicija uz povećanje udjela javnih sredstava u podrškama investiranju. Promiče se novi koncept povezivanja poljoprivrednih proizvođača sa otkupljivačima i prerađivačima baziran na uspostavljanju snažnih proizvođačkih grupa i organizacija proizvođača, s posebnim naglaskom na razvoj poslovanja poljoprivrednih zadruga i organizovanje poljoprivrednika u okviru zadrugne organizacije. Stimulira se povećanje kvalitete

poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, uvođenje i održavanje međunarodnih standarda te smanjenje negativnih uticaja sektora poljoprivrede i lanca proizvodnje i distribucije hrane na okoliš. Direktna plaćanja se pojednostavljaju i pretvaraju u jedinstvena plaćanja po hektaru i po uslovnom grlu stoke, što ostavlja prostor kantonalnim ministarstvima da svoje proizvodnje koje su za njih od posebne važnosti dodatno podrže iz svojih budžeta, pri čemu bi svi proizvođači na prostoru Federacije BiH trebali imati što ujednačenije uslove za proizvodnju s obzirom na stepen podrške. Pored toga, snažno se insistira na jačanju sistema prijenosa znanja i informacija i razvoju moderne poljoprivredne savjetodavne službe. Predviđaju se posebne, dodatne podrške proizvođačima na područjima sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju koja su, inače, ugrožena snažnom depopulacijom i prestanka bavljenja poljoprivredom. Uvodi se posebna linija podrške za mlade poljoprivrednike koji preuzimaju upravljanje poljoprivrednim gazdinstvima s ciljem stabilizacije dohotka i podrške investicijama. Strategijom se otvaraju i pretpostavke za povećanje broj poljoprivrednika u sistemu zdravstvenog i penzionog osiguranja te revidiranje statusa poljoprivrednih proizvođača u pogledu njihovih obaveza po osnovu poreza na dohodak i poreza na dodanu vrijednost.

1.2. Regulatorni okvir

Izrada, usvajanje i provođenje srednjoročne strategije razvoja poljoprivrednog sektora propisani su članom 5. Zakona o poljoprivredi (Službene novine Federacije BiH, br. 88/07, 04/10, 27/12, 07/13 i 82/21). Osnove za kreiranje budžetski podržanih mjera razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja utvrđene su Zakonom o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju (Službene novine Federacije BiH, br. 42/10, 99/19). Izradu Strategije koordiniralo je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (Ministarstvo), u skladu s odredbama Zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 32/17) i odredbama Uredbe o izradi strateških dokumenata u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 74/19 i 2/21).

1.3. Kratak opis provedbe konsultacija

Odluku o izradi Strategije donijela je Vlada Federacije BiH nakon čega je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (FMPVŠ) uspostavilo slijedeća tijela za izradu Strategije:

- Koordinacioni odbor (tijelo za koordinaciju procesa i osiguravanje potrebnih resursa za izradu Strategije),
- Centralni tim (5-člani tim eksperata i predstavnika FMPVŠ za objedinjavanje doprinosa radnih grupa, provođenje konsultacija sa zainteresiranom javnosti i izradu konačnog teksta Strategije),
- Izvršni tim (tijelo koje čine predstavnici FMPVŠ i relevantnih kantonalnih ministarstava nadležnih za poljoprivredu za praćenje stručne dimenzije i usklađenosti Strategije sa EU uredbama EU, važećim propisima i međunarodnim obavezama Bosne i Hercegovine) i
- Radne grupe (osam tematskih radnih grupa – Voćarstvo i vinogradarstvo, Ratarstvo i povrtlarstvo, Animalna proizvodnja, Prehrambena industrija, Prirodni resursi, Poslovno okruženje, Ruralni razvoj i Ribarstvo – koje čine profesori i istraživači poljoprivrednih fakulteta i zavoda sa zadatkom izrade nacrtu tekstova dijelova Strategije u skladu sa projektnim zadatkom za izradu Strategije definiranim od strane Centralnog tima.

Centralni tim je uz podršku i tematske doprinose radnih grupa pripremio stratešku platformu (situacijska analiza, vizija razvoja, strateški ciljevi s pokazateljima) o kojoj su, nakon razmatranja od strane izvršnog tima, provedene 30-dnevne javne

konsultacije sa uže i šire zainteresiranim sektorskim akterima. Nakon razmatranja primjedbi i prijedloga dostavljenih kroz konsultacije na tekst strateške platforme, Centralni tim je, uz stalnu saradnju sa radnim grupama, izradio i za javne konsultacije pripremio prioritete i mjere, indikativni finansijski okvir i monitoring i evaluaciju Strategije. O ovom dijelu strateškog dokumenta provedene su 30-dnevne javne konsultacije sa uže i šire zainteresiranim institucijama te sa predstavnicima proizvođača. Konačni tekst Strategije je na osnovu inicijalnog nacrtu i izmjena i dopuna usvojenih u procesu javnih konsultacija pripremio Centralni tim i uputio ga u proceduru usvajanja.

1.4. Usklađenost sa drugim strateškim dokumentima, strateškim dokumentima proizašlim iz procesa EU integracija i globalnim ciljevima održivog razvoja

Prilikom izrade Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja kao polazna osnova korišteni su globalni ciljevi održivog razvoja iz Agende 2030 Generalne skupštine UN, te su razmatrani kao bitne smjernice u okviru procesa izrade i definiranja njenih ciljeva i prioriteta.

Također su uzeti u obzir opći i posebni ciljevi CAP 2021. – 2027. definirani u Uredbi (EU) br. 2021/2115 o utvrđivanju pravila o podršci za strateške planove u okviru ZPP-a koji se finansiraju iz Evropskog fonda za garancije u poljoprivredi (EAGF) i Evropskog fonda za ruralni razvoj (EAFRD) te o stavljanju izvan snage Uredbe (EU) br. 1305/2013 Evropskog parlamenta i Vijeća i Uredbe (EU) br. 1307/2013 Evropskog parlamenta i Vijeća. Pri tome smo imali u vidu postojeće stanje u sektoru poljoprivrede, razvijenost institucionalnih struktura u Bosni i Hercegovini i Federaciji BiH, raspoloživa sredstva, prioritete razvoja i proces približavanja u sklopu EU integracija.

U skladu sa Zakonom o razvojnom planiranju i programiranju razvoja Federacije BiH ("Službene novine Federacije BiH" broj 32/17), Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja kao sektorska strategija, izrađivana je na osnovu Strategije razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021. – 2027. godina.

Strateški cilj 1 iz ove Strategije doprinosi realizaciji Prioriteta 3.5. iz Strategije razvoja FBiH - Poticati razvoj ruralnih prostora – podržavati održivu proizvodnju visokokvalitetnih proizvoda veće dodane vrijednosti, Prioriteta 3.6. Strategije razvoja FBiH Povećati otpornost na krize – osigurati da pomoć koja se dodjeljuje bude u funkciji povećanja produktivnosti i ispunjavanja širih društvenih ciljeva, osigurati snabdijevanje hranom za ljude i životinje, i Prioriteta 4.2. Unapređivati vladavinu prava - jačati statističku osnovu kao podlogu za utvrđivanje politika putem harmonizacije statistike sa Evropskim statističkim sistemom što će omogućiti usporedbu, vrednovanje i donošenje valjanih odluka o mjerama za unapređenje pojedine oblasti.

Strateški cilj 2. ove Strategije doprinosi realizaciji Strateškog cilja 3 Strategije razvoja FBiH Resursno efikasan i održiv razvoj - u vezi sa okolišno prihvatljivom proizvodnjom i potrošnjom, očuvanjem kvalitete zraka i vodnih resursa, razvojem obno-vljivih izvora energije i povećavanjem energetske efikasno-sti sektora poljoprivrede kroz ulaganja u smanjenje potrošnje energije što povećava produktivnost i konkurentnost privrednih subjekata.

Strateški cilj 3. iz ove Strategije doprinosi realizaciji Strateškog cilja 2. iz Strategije razvoja FBiH - Prosperitetan i inkluzivan društveni razvoj - kroz jačanje povjerenja u društvu, ličnu i ekonomsku sigurnost, bolju socijalnu i političku koheziju marginaliziranih grupa, vraćanje primata poštenom i profesionalnom radu, smanjenje depopulacije i jednakost svih u društvu. Vrlo je važno adekvatno kreiranje i provođenje politike zapošljavanja, reforma poreznog sistema u korist poljoprivred-nika i Strateškim ciljem 3 Strategije razvoja FBiH - Resursno efikasan i održiv razvoj - povećanjem produktivnosti i konkurentnosti privrednih subjekata nastojimo osigurati brži razvoj ruralnih područja.

Strateški cilj 4. ove Strategije doprinosi realizaciji Strateškog cilja 1. iz Strategije razvoja FBiH – Ubrzan ekonomski razvoj zasniva se na povećanju produktivnosti i zaposleni te pametnom rastu vođenom inovacijama, Prioritetom 1.2. Strategije razvoja FBiH - Podrška transferu i razvoju tehnologija - kroz uspostavu naučno tehnoloških parkova, istraživačko razvojne komponente i komponente obuke što doprinosi stvaranju većeg broja proizvoda više dodane vrijednosti, povećanju pro-uktivnosti i konkurentnosti. Također je povezan i sa Prioritetom 3.5. Poticati razvoj ruralnih prostora – uspostavom funkcionalnih kapaciteta za poljoprivredu i ruralni razvoj osnivanjem naučno tehnoloških parkova u oblasti poljoprivrede i prehrambene industrije i povezati privatni sektor s poljoprivrednim fakultetima, školama, institutima, zavodima, lokalnim i regionalnim razvojnim agencijama, unaprijediti savjetodavne službe za širenje znanja i tehnologija.

1.5. Period važenja strateškog dokumenta

Strategija se odnosi na period od njenog usvajanja u Parlamentu Federacije BiH do kraja 2027. godine.

2. SITUACIONA ANALIZA KAO DIO STRATEŠKE PLATFORME

2.1. Važnost poljoprivrede za privredu Federacije BiH

Poljoprivreda je važan sektor ukupne privrede Federacije Bosne i Hercegovine kako sa aspekta sudjelovanja u stvaranju bruto dodane vrijednosti (BDV) tako i ukupne zaposlenosti stanovništva te učestvovanja u vanjsko-trgovinskoj bilanci.

Tabela 2.1. Glavni makroekonomski pokazatelji razvoja poljoprivrede u Federaciji BiH, period 2014. – 2020.

Pokazatelj	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Bruto domaći proizvod (BDP) u milionima KM	17.827	18.688	19.540	20.540	21.984	23.179	22.255
Godišnja stopa rasta (%)	1,5	3,1	2,9	3,2	3,8	2,8	-3,6
BDP po stanovniku (u KM)	8.045	8.452	8.857	9.331	10.010	10.584	10.187
Bruto dodana vrijednost (BDV) iz sektora poljoprivrede, lova i ribarstva u milionima KM	741	857	930	846	956	939	1.003
Udio BDV iz sektora poljoprivrede u ukupnom BDP (%)	4,16	4,58	4,76	4,12	4,35	4,05	4,51
Vrijednost poljoprivredne proizvodnje u milionima KM	1.117	1.212	1.192	1.009	1.256	1.261	1.469
Formalna zaposlenost u poljoprivredi							
Broj	7.891	7.940	8.873	10.389	10.940	10.989	n/p
Udio	1,78	1,76	1,94	2,06	2,10	2,07	n/p
Neformalna zaposlenost (ILO definicija) u poljoprivredi							
Broj (000)	44	53	51	58	39	n/p	n/p
Udio	9,0	10,6	10,6	11,8	8,3	8,9	n/p
Vanjsko trgovinska bilanca PPP*							
Izvoz							
Ukupno u milionima KM	273	388	382	411	378	347	424
Udio u ukupnom izvozu (%)	4,73	6,31	6,10	5,67	4,78	4,55	6,17
Uvoz							
Ukupno u milionima KM	1.696	1.793	1.795	1.862	1.934	2.042	1.944
Udio u ukupnom uvozu (%)	16,38	16,78	16,43	14,97	14,58	14,74	16,64
Trgovačka bilanca							
Ukupno u milionima KM	-1.422	-1.405	-1.413	-1.451	-1.556	-1.695	-1.520
Udio u ukupnoj trgovačkoj bilanci (u%)	31,08	30,98	30,29	27,99	29,05	27,20	31,59
Pokrivenost uvoz izvozom (%)	16,12	21,64	21,26	22,09	19,55	16,99	21,82

Izvor: Statistički bilteni Federacije BiH iz oblasti Nacionalni računi, Tržište rada i Robna razmjena sa inozemstvom i Anketa o radnoj snazi Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine. Vrijednost poljoprivredne proizvodnje na bazi procjene autora dokumenta

* PPP- Poljoprivredno-prehrambeni proizvodi

U periodu 2014. – 2020. ukupna vrijednost BDV iz sektora poljoprivrede (zajedno sa lovom i ribarstvom) pokazuje tendenciju stalnog rasta i sa 741 miliona KM (2014) je povećana na 1.003 milijarde KM (2020). Rast apsolutnog pokazatelja BDV iz poljoprivrede, zbog rasta BDV ostalih privrednih djelatnosti, nije pratio rast relativnih pokazatelja, odnosno udjela u ukupnom BDP i kretao se u rasponu 4,16% (2014) do 4,76% (2016). Ovaj makroekonomski pokazatelj je u odnosu na zemlje regije (Zapadnog Balkana) bio najniži ¹.

Sektor poljoprivrede je posebno važan za zaposlenost ukupnog, posebno ruralnog stanovništva. U periodu 2014. – 2019. formalna zaposlenost mjerena apsolutnim brojem zaposlenih u ovome sektoru se stalno povećava i sa 7.891 u 2014. godini je dostigao nivo od 10.989 u 2019. godini. Relativni udio zaposlenih u poljoprivredi u istom periodu je dosta nisko i kreće se na nivou 2% ukupne zaposlenosti. Dosta drugačija i realnija slika zaposlenosti u sektoru poljoprivrede se dobiva kroz Anketu o radnoj snazi i korištenju ILO definicija. Udio zaposlenih u sektoru je puno veći i kreće se u rasponu od 8,3% (2018) do 11,8% (2017), što je potvrda konstataciji o važnosti sektora.

Jedan od najlošijih makroekonomskih pokazatelja sektora poljoprivrede u Federaciji BiH je vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Iako ukupni izvoz ovih proizvoda stalno raste, nažalost i njihov uvoz ima isti trend što kao konačan rezultat ima negativnu trgovačku bilancu i kreće se u rasponu od -1,41 milijarde KM (2015) do -1,69 milijardi KM (2019). Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je dosta niska i kreće se od 16,12% (2014) do 22,09% (2017).

2.2. Vrijednost poljoprivredne proizvodnje

Nažalost, BiH (Federacija Bosne i Hercegovine) je jedna od rijetkih evropskih zemalja koja nema podatke o ekonomskim računima u poljoprivredi. Stoga je za potrebe ovog dokumenta procijenjena bruto vrijednost poljoprivredne proizvodnje na bazi službenih podataka o proizvodnji i otkupnim cijenama i koristeći se u dijelu utvrđivanja animalne proizvodnje (proizvodnje mesa) metodologijom EUROSTAT-a koja se preporučuje za nedostatak podataka o proizvodnji žive mjere (mesa) na poljoprivrednim gazdinstvima ².

Tabela 2.2. Bruto vrijednost poljoprivredne proizvodnje u Federaciji BiH, u milionima KM period 2014. – 2020.

Vrsta proizvoda	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
A) Biljna proizvodnja							
Žita	76,58	163,98	108,08	75,11	146,68	198,79	220,10
Industrijsko bilje	1,76	2,57	4,34	3,41	5,80	5,19	6,72
Krmno bilje	49,36	41,06	66,47	31,38	59,46	41,41	74,84
Povrće	155,09	206,91	177,79	170,51	250,21	260,73	262,06
Voće	89,09	153,47	172,88	110,31	152,87	115,17	226,12
Grožđe	57,85	41,04	29,69	24,32	44,40	45,95	48,29
Ukupno (A)	429,74	609,03	559,25	415,05	659,42	667,25	838,13
B) Animalna proizvodnja							
Meso	410,21	336,27	385,49	349,14	338,96	347,31	383,33
Mlijeko	233,11	207,07	203,00	201,49	204,42	191,28	183,93
Jaja	35,77	36,84	35,37	32,93	35,25	37,69	47,25
Med	7,72	23,21	8,87	10,84	16,78	17,85	16,67
Ukupno (B)	686,81	603,39	632,74	594,40	595,41	594,14	631,18
Ukupno (A+B)	1.116,55	1.212,41	1.191,99	1.009,44	1.254,82	1.261,38	1.469,31

Izvor: Vlastita izračunavanja Centralnog tima za izradu Strategije

Ukupna bruto vrijednost poljoprivredne proizvodnje u analiziranom periodu 2014. – 2020. pokazuje trend rasta povećavajući se sa 1,12 milijarde KM u 2014. godini do 1,47

¹ Prema bazi podataka SWG u 2017. godini udio BDV iz sektora poljoprivrede u ukupnom BDP je po zemljama iznosio: Albanija 22,7%, Kosovo 11,9%, Sjeverna Makedonija 10,9%, Crna Gora 9,6% i Srbija 7,3%.

² Kalkulacija proizvodnje mesa u Federaciji BiH je urađena prema metodi EUROSTAT-a za izračunavanje bilance mesa (vidjeti "Manual for the compilation

of supply balance sheets for meat"), a na osnovu podataka Federalnog zavoda za statistiku BiH o broju živih životinja kao i podataka Vanjskotrgovinske komore BiH o broju i količini uvezenih i izvezenih živih životinja.

milijardi KM u 2020. godini. Interesantan je odnos (doprinos) biljne i animalne proizvodnje u ukupnoj bruto vrijednosti poljoprivredne proizvodnje. Do 2017. godine veći doprinos je dolazio od animalne proizvodnje (58,88%, 2017.), da bi se u 2018. pa do kraja perioda promatranja ovaj odnos promijenio u korist biljne proizvodnje koja je u 2020. godini participirala sa 838,13 miliona KM, odnosno sa 57,04%.

2.3. Demografska obilježja

Na području Federacije BiH demografska situacija je dosta zabrinjavajuća i utvrđena službena demografska kretanja zahtijevaju relativno brzo djelovanje. Analiza kretanja ukupnog broja stanovnika u Federaciji BiH u periodu 2014. – 2020. pokazala je primjetan i izražen negativan trend depopulacija ovog BiH entiteta. Tako je ukupan broj stanovnika sa 2,216 miliona u 2014. godini se smanjio na 2,185 miliona stanovnika sedam godina kasnije ili za 1,4%. Potvrda prethodnim konstatacijama negativne demografske slike Federacije BiH je kretanje prirodnog priraštaja stanovništva i indeks vitalnosti (odnos rođenih i umrlih) u istom periodu 2014. – 2020. Primjetan je stalni pad vrijednosti prirodnog priraštaja (negativne vrijednosti u cijelom periodu) koji je posebno izražen u 2020. godini kada ima vrijednost -4,03%. Indeks vitalnost je svo analizirano vrijeme manji od 1,00 (veći broj umrlih u odnosu na rođene) i u 2020. godini je dostigao vrijednost 0,66. Upotpunjavanje loše demografske slike čine i podaci o neto migracijama, koja je formalno (zvanična statistika) u 2019. godini iznosila - 2.717 lica. Neoficijelni podaci su daleko veći i govore o napuštanju zemlje uglavnom mladog i radno-sposobnog stanovništva.

Ukupan broj domaćinstava u Federaciji BiH, prema popisu iz 2013. je 715.665, od čega 47,64% (340.976) je smješteno u urbanim dijelovima Federacije BiH, a 52,36% (374.689) u njenim ruralnim dijelovima. Promatrajući strukturu domaćinstava prema broju članova i tipu naseljenog mjesta uočava se da udio domaćinstava sa manjim brojem članova (jedan, dva i tri člana) je veće u urbanim područjima nego u ruralnim, dok je obrnuto veći udio domaćinstava sa većom brojem članova (četiri, pet, šest, sedam, osam i više članova) u ruralnim dijelovima Federacije BiH. Ova razlika je izraženija što je domaćinstvo brojnije (npr. 77,2% ukupnog broja domaćinstava sa sedam članova je u ruralnom dijelu Federacije BiH). Domaćinstvo koje živi u ruralnim dijelovima Federacije BiH je brojnije (3,35) u odnosu na ono koje živi u urbanim dijelovima (2,80), dok je prosječan broj članova svih domaćinstava 3,09 člana i nešto je manje od BiH prosjeka (3,11).

Prema zvaničnim podacima iz Popisa 2013. godine na području Federacije BiH ukupno živi 2,219 miliona stanovnika, od čega 49,03% su muškarci, a 50,97% žene. Spolna struktura stanovništva urbanih dijelova Federacije BiH je sa više žena (52,51%) u odnosu na mušku populaciju (47,49%), dok je u ruralnim područjima gotovo postignuta biološka ravnoteža.

2.4. Ruralni razvoj

Ruralni razvoj podrazumijeva skup politika, mjera i aktivnosti kojima je cilj sveobuhvatan ekonomski, socijalni i kulturni napredak stanovništva ruralnih područja i koje se planiraju i sprovode uz uvažavanje načela održivog razvoja, očuvanja i poboljšanja kvalitete okoliša¹. Ruralni razvoj je drugi stup zajedničke EU poljoprivredne politike (ZPP) koji jačanjem društvene, okolišne i privredne održivosti ruralnih područja podupire prvi stup EU poljoprivredne politike (podrška dohotku i uređenje tržišta). Politika ruralnog razvoja EU ima nekoliko važnih dugoročnih ciljeva i to: poticanje konkurentnosti poljoprivrede i šumarstva, održivo upravljanje prirodnim resursima, i postizanje uravnoteženog teritorijalnog razvoja ruralnih gazdinstava i zajednica uključujući i otvaranje i zadržavanje radnih

mjesta. Bosna i Hercegovina je potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju preuzela obavezu postupnog usklađivanja svojega zakonodavstva ali i praksi sa EU politikama, pa time i ZPP EU. Kako je ustavna nadležnost za provođenje poljoprivredne politike na Federaciji BiH i kantonima, politiku ruralnog razvoja, kao dio Zajedničke poljoprivredne politike EU, potrebno je detaljno razraditi u okviru Federalne strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja. Preduslov za programiranje i provođenje politike ruralnog razvoja je izrada tipologije regija koja se zasniva na njihovom stepenu ruralnosti prema udjelu njihovog stanovništva koje živi u ruralnim zajednicama.

Ruralna područja obuhvaćaju 86,37% (22.550 km²) teritorija Federacije BiH i u njima živi 53,31% (1,18 miliona) ukupnog stanovništva. Prema podacima za 2013. godinu, od 79 općina/gradova, koliko ih ima u ovom BiH entitetu, 57 općina/gradova se smatra ruralnim, odnosno sa gustoćom naseljenosti manjom od 150 stanovnika po km². Gustoća naseljenosti u ruralnim područjima Federaciji BiH iznosi 52,46 stanovnika/km², što je za 39% manje od entitetskog prosjeka (85 stanovnika/km²). Prema OECD metodologiji i tipologiji regije (kantoni u Federaciji BiH), na višem nivou agregacije ne mogu biti jednostavno klasificirani kao "ruralni", već isključivo kao regije sa višim ili nižim nivoima ruralnosti. Tako se na bazi podataka Popisa iz 2013. godine u Federaciji BiH 70,92% njenog teritorija odnosno 18.515,9 km² smatra predominantno ruralnim područjem (preko 50% populacije živi u ruralnim zajednicama), u kojem živi 42,93% ili 952.713 njenih stanovnika. 24,19% teritorija Federacije BiH odnosno 6.316,9 km² smatra se značajno ruralnim–prelaznim područjem (od 15% do 50% populacije živi u ruralnim zajednicama) u kojem živi 38,43% (852.914) stanovništva Federacije BiH. Najmanji udio (4,89% odnosno 1.276,9 km²) u ukupnom teritoriju Federacije BiH imaju dominantno urbana područja (manje od 15% populacije živi u ruralnim zajednicama) i u njima živi 18,64%, odnosno 413.593 stanovnika Federacije BiH.

2.4.1. Stanje u području upravljanja okoliša, klime i biodiverziteta

Postoji značajan broj kultivara u biljnoj proizvodnji, a posebno lokalnih, kojima prijete nestanak, kao što su lokalne autohtone sorte i oplemenjivačke linije kao posebne genetske rezerve. Banke gena su najpouzdaniji način čuvanja biljnih genetskih resursa, uz postojeće *ex-situ* i *on-farm* kolekcije. Sve autohtone populacije su posebne i jako male. Postoji realna opasnost od nestanka određenog broja životinja, a samim tim i gubitka ovog značajnog resursa. Adekvatna finansijska podrška bi mogla pomoći u zaštiti autohtonih pasmina domaćih životinja, uz intenzivan naučno-istraživački rad i donošenje i usvajanje programa zaštite autohtonih pasmina sa pratećom bazom podatka. Dosadašnja izdvajanja za ovakvu vrstu podrške su bila veoma skromna. Iako u Federaciji BiH postoji dokument koji se odnosi na strategiju upravljanja animalnim otpadom, još uvijek nema adekvatnog sistema neškodljivog uklanjanja životinjskog otpada, što znači da se mora odrediti prije svega lokacija i iznaći načine finansiranja. Također, potrebna se značajna ulaganja u gospodarenje stajskim gnojem na stočnim farmama zbog dobiti životinja, zahtjeva zaštite okoliša i ublažavanja klimatskih promjena.

2.4.2. Područja s prirodnim i drugima ograničenjima

Plaćanja za manje povoljna područja po kriterijima EU su također interesantna u ovom programskom periodu iz razloga očuvanja ruralnih područja i sprečavanja iseljavanja stanovništva. Kroz program koji sprovodi CIHEAM (Bari, Italija)² mogao bi se definisati zakonodavno-pravni okvir u skladu s kriterijima EU. Za područja s prirodnim ograničenjima potrebno je osigurati dodatna

¹ Izvor: Zakon o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju BiH (Sl. glasnik br. 50/08)

² "Economic sustainable development and environmental protection in Areas with Natural Constraints in Bosnia and Herzegovina" (2021 – 2024)

plaćanja za potpunu ili djelomičnu naknadu dodatnih troškova i gubitaka prihoda povezanih s prirodnim ograničenjima, a vršila bi se dodjelom godišnjeg plaćanja po hektaru. Također, projektni cilj je utvrđivanje ruralnosti ukupnog BiH prostora po naseljenim mjestima, a prema podacima iz katastra i nakon detaljne analize ključnih parametara.

2.4.3. Ulaganja

2.4.3.1. Konkurentnost

Poljoprivredni sektor u Federaciji BiH odlikuje niska konkurentnost i na domaćem i na inostranom tržištu. Ovo je rezultat brojnih problema i slabosti duž ukupnog lanca vrijednosti. Produktivnost primarne poljoprivredne proizvodnje izražena i ukupnim obimom i prinosima je izrazito niska, daleko ispod bioloških mogućnosti, što za posljedicu ima nisku konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora FBiH. Poljoprivredna proizvodnja se odvija na malim, usitnjenim zemljišnim posjedima i odlikuje se malim udjelom proizvodnje za tržište. Tehnološka i ekonomskih znanja farmera su na niskom nivou, primjena agrotehničkih mjera nedovoljna, farme su nedovoljno opremljene. Ogromna većina obradivog zemljišta se ne navodnjava, nizak je nivo zaštite od vremenskih nepogoda, što rezultira niskim i nestabilnim prinosima, što u kontekstu klimatskih promjena predstavlja veliku prijetnju razvoju sektora. Nivo organizovanosti i saradnje među proizvođačima nije zadovoljavajuća, kao i među ostalim akterima u lancu vrijednosti. Nedostaju kapaciteti za prihvata, doradu, skladištenje, hlađenje i pripremu proizvoda za tržište. Aktivnosti koje mogu biti po-držane su investicije na gazdinstvima (investicije u mehanizaciju, opremu, osnovno stado, višegodišnje zasade, objekte i infrastrukturu vezanu za poljoprivredu), investicije u modernizaciju i opremanje pogona za prihvata, doradu, preradu i skladištenje poljoprivrednih proizvoda; transfer znanja i inovacija i promocija (obuke, sajmovi); podrška stvaranju dodane vrijednosti u poljoprivredi, udruživanju proizvođača i radu udruženja; pristup savjetodavnim uslugama, aktivnosti usmjerene ka poboljšanju kvalitete proizvoda i ispunjavanju standarda kvalitete, podrška mladim farmerima, rano umirovljenje i sl. Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2015. – 2019. je predviđela niz mjera za podršku konkurentnosti poljoprivrede u ruralnim oblastima, ali njihova provedba je započela 2018. godine.

2.4.3.2. Presjek ulaganja u periodu 2014. – 2020.

Budžetska izdvajanja za podršku konkurentnosti poljoprivrede na nivou cijele Federacije BiH bila su 2,8 miliona KM u 2018. godini, potom je došlo do povećanja izdvajanja na 3,3 miliona KM u 2019. godini, da bi u 2020. godini došlo do velikog skoka u izdvajanjima na 13,4 miliona KM. Rezultat je to prvenstveno snažnog povećanja izdvajanja iz Budžeta Federacije BiH koja su sa 1,3 miliona KM u 2018. godini narasla na 9,5 miliona KM u 2020. godini, ali i povećanja izdvajanja kantonalnih ministarstva sa 1,5 miliona KM u 2018. godini na 3,9 miliona KM u 2020. godini. Ukupno gledano, u periodu od 2018. do 2020. godine u Federaciji BiH ukupno je dodijeljeno 19,5 miliona KM podrška za podršku konkurentnosti poljoprivrede, od čega je Federacija BiH izdvojila 12 miliona KM, a kantonalni nivo 7,5 miliona KM. Odnos izdvajanja federalnog i kantonalnog nivoa je 61,4% naprema 38,6%. Kada promatramo strukturu podrške u posljednjoj promatranoj godini (2020) FMPVŠ je za podršku konkurentnosti izdvojilo oko 11%, dok su kantonalna ministarstva prosječno izdvojila blizu 14% sredstava svojih budžetskih sredstava. Kada gledamo strukturu ulaganja, najveći porast bio je u modernizaciju opreme za biljnu i stočarsku proizvodnju (sa 142 hiljade KM u 2019. godini na 1,1 milion KM u 2020. godini, ili 7,48 puta više). Ulaganja u modernizaciju poljoprivredne

mehanizacije su također porasla (sa 607 hiljada KM u 2019. godini na 1,96 miliona KM u 2020. godini ili 3,23 puta više). Također, zabilježen je porast ulaganja u nabavku osnovnog stada rasplodne stoke (sa 373 hiljade KM u 2019. na 765 hiljada KM u 2020. godini ili 2,05 puta). Ipak, ovakvo povećanje nije dovoljno za podizanje opće konkurentnosti PPG-ova o čemu treba voditi računa prilikom kreiranja mjera u narednom programskom periodu.

U periodu 2018. – 2020. na nivou pravnih lica i obrta primjetan je trend rasta broja zahtjeva za podršku ruralnom razvoju i konkurentnosti poljoprivrednog sektora sa nivoua FMPVŠ koji je sa 229 (2018.) povećan na 612 (2020.)¹. U 2020. godini od spomenutih 612 zahtjeva, 523 (85,5%) su podnijeti od strane muških odgovornih lica, a 89 (14,5%) od strane ženskih odgovornih lica. Slične rodne razlike su bile i kada se govori o ukupnim odobrenim iznosima podrške. U 2020. godini pravna lica kod kojih su muškarci odgovorna lica su ostvarile podršku u vrijednosti od 12,26 miliona KM (88,7%) dok ona u kojima su žene odgovorna lica svega 1,56 miliona KM (11,3%). Kada se govori o PPG-u izdvajanja za podršku konkurentnosti poljoprivrednog sektora sa nivoua FMPVŠ su znatno niža u odnosu na podršku prema pravnim licima. U 2020. godini je bilo ukupno 437 zahtjeva za investiciona ulaganja u farme od čega je 367 (84,0%) su podnositelji bili muškarci, a 70 (16,0%) žene. U istoj godini, kada se govori o ostvarenim budžetskim transferima, muški nositelji PPG-ova su povukli 1,07 miliona KM, dok su ženski nositelji ostvarili značajno manju podršku u iznosu od 0,16 miliona KM.

2.4.3.3. Ulaganja u novom programskom periodu 2021. – 2027.

Nedostatna ulaganja u poljoprivrednu mehanizaciju rezultiraju povećanim angažmanom radne snage, a rezultat je niska produktivnost rada i niska konkurentnost sektora. Radi toga su u novom programskom periodu potrebna dodatna ulaganja u modernu mehanizaciju (traktore, kombajne, priključne strojeve za sjetvu, gnojidbu, zaštitu, navodnjavanje) i ostale poljoprivredne operacije. Zbog nedovoljne primjene minimalnih standarda kvalitete, nužna su značajna ulaganja na nivou gazdinstva za obavljanje berbe i skladištenja voća i povrća, izgradnju i opremanje pogona za sušenje i skladištenje žitarica, ljekovitog bilja i drugih proizvoda, kao i oprema za pakiranje spomenutih proizvoda. U višegodišnjim nasadima nužna je promjena nepovoljne starosne i sorte strukture u voćarstvu, vinogradarstvu i maslinarstvu što zahtijeva rekonstrukciju postojećih i podizanje novih tehnološki naprednih nasada, kao i ulaganja u aktivnosti nakon berbe. Podizanje višegodišnjih nasada u programskom periodu i pratećih kapaciteta za preradu nakon berbe (vinarije, destilerije, uljare za masline, kapaciteti za hlađenje, pakiranje i pripremu za tržište) trebaju biti usklađeni. BiH zakonodavstvo se polako usklađuje sa standardima EU, a subjekti u sektoru stočarstva, posebice u sektoru mlijeka i mesa, imaju potrebu i obavezu poštivati odredbe nacionalnog zakonodavstva posebice u području higijene mlijeka, zaštite okoliša i dobrobiti životinja, što zahtijeva značajna ulaganja. Većina mliječnih farmi nema objekte za mužnju, a standardi dobrobiti životinja posebno su zahtjevni i traže određeno vrijeme za prilagodbu. Primarni sektor je usko povezan s prerađivačkom industrijom koju je potrebno podići na viši nivo tehničko-tehnološke opremljenosti iz razloga konkurencije zemalja iz okruženja i posebice EU.

2.4.4. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika, diverzifikacija i novoosnovana ruralna preduzeća

2.4.4.1. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika

U periodu 2014. – 2020. godina planirana su ulaganja u podršku mladim poljoprivrednicima mlađim od 40 godina, ali nisu

¹ Baza podataka FMPVŠ

realizirana. U 2017. godini, prema podacima iz RPG (FMPVŠ), bilo je: 472 poljoprivrednika mlađih od 25 godina (0,68%) i 9.182 mlađih od 40 godina (13,25%). Starijih od 40 godina je bilo 59.655 (86,07%) od ukupno 69.309 poljoprivrednika. U 2020. godini, prema podacima iz RPG (FMPVŠ) moguće je sagledati i rodnu strukturu poljoprivrednika (nositelji PPG-ova) prema godinama starosti. Ukupan broj poljoprivrednika žena mlađih od 25 godina je iznosio 149 (0,18%), dok je broj poljoprivrednika muškog spola ove starosne grupe iznosio 420 (0,52%). Ukupan broj poljoprivrednika žena mlađih od 40 godina je 2.117 (2,63%), dok je broj poljoprivrednika muškaraca ove dobne grupe bilo 6.557 (8,16%). Najveći broj nositelja PPG-ova su bili poljoprivrednici stariji od 40 godina kojih je bilo 71.136, od čega žena je bilo 13.605 (16,92%), a muškaraca 57.531 (71,57%). Ukupan broj registrovanih poljoprivrednika, nositelja PPG-ova, u 2020. godini je 80.379, od čega su 15.871 (19,75%) bile žene, a 64.508 (80,25%) muškarci. Nažalost, RPG i RK FMPVŠ ne posjeduju podatke o socijalno ugroženim kategorijama kao nositeljima PPG-ova ili pravnih subjekata. U ovom programskom periodu (2021. – 2027.) potrebno je posvetiti posebnu brigu za poboljšanje starosne strukture PPG-a u FBiH.

Prema podacima FMPVŠ za 2020. godinu¹ od ukupno 730 zaprimljenih zahtjeva koji osnažuju žene i mlade poljoprivrednike, 89 zahtjeva je došlo od strane žena i 122 zahtjeva od strane mladih poljoprivrednika. Ovo je znatno više u odnosu na 2019. godinu, kada je ukupno zaprimljeno 272 zahtjeva, od čega je 20 bilo od strane žena i 14 od strane mladih poljoprivrednika.

2.4.4.2. Olakšavanje diverzifikacije, osnivanje malih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom i otvaranje radnih mjesta

Unapređenje života u ruralnim područjima prije svega kroz mjere diverzifikacije poslovnih aktivnosti na samom PPG-u, kao i osnivanje obrta, malih i srednjih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom, kako bi se stekli uslovi za dobivanje redovitih mjesečnih prihoda i smanjila ovisnost o prihodu iz poljoprivrede koji je u pravilu godišnji odnosno sezonski prihod. Na PPG-u se može obavljati jedna ili više sljedećih dopunskih djelatnosti: pružanje turističkih i ugostiteljskih usluga u ruralnom prostoru (smještaj i ishrana turista, zabavni sadržaji, držanje životinja u turističke svrhe, rekreacija, turistički kampovi, površine za jahanje, sportski ribolov, brdski biciklizam, tematske staze, jahaće staze, vinske ceste i sl.), uvođenje novih nekonvencionalnih poljoprivrednih proizvodnji (proizvodnja slatkovodne ribe u malim ribnjacima, proizvodnja humusa i gljiva, proizvodnja i sakupljanje ljekovitog, aromatskog bilja, proizvodnja ukrasnog bilja i sl.), prerada primarnih poljoprivrednih proizvoda na PPG-u, direktna prodaja poljoprivrednih proizvoda na PPG-u i tržnicama, proizvodnja neprehrambenih proizvoda i predmeta opće upotrebe (nakit, igračke, suveniri, odjeća, mirisi itd.), pružanje usluga ruralnom stanovništvu (popravak poljoprivredne i šumske mehanizacije, dječji vrtići, starački domovi, dječje igraonice, sportski i rekreacioni centri za mlade, transport roba i putnika i sl.), iskorištavanje sekundarnih šumskih proizvoda, provođenje ostalih aktivnosti i sadržaja (raznovrsne usluge korištenja interneta i inovacija, organizovanja raznih kurseva, obuka, manifestacija, razvoj kreativnog sektora i trgovine), kao i proizvodnja i isporuka energije iz obnovljivih izvora. Poželjno je podizanje organizacionog oblika poslovanja od PPG-a u višu formu, što rezultira razvojem poslovanja i otvaranjem novih radnih mjesta, za što je potrebno osigurati podršku za osnivanje obrta, malih i srednjih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom. Da

bi se osnivanje malih preduzeća dodatno potaknulo u EU postoje posebni sistemi osiguranja (penziono – invalidsko, zdravstveno osiguranje) za poljoprivrednike i stanovnike ruralnih područja posebice one koji žive u manje povoljnim planinskim područjima. Istu praksu trebalo bi prenijeti i u naše zakonodavstvo što bi bio veliki poticaj osnivanju novih preduzeća na ruralnom prostoru. U Federaciji BiH² stopa doprinosa je 41,50% što je za djelatnost primarne poljoprivredne proizvodnje velik izdatak. Također, potrebno je izvršiti promjene u sistemu poreza na dohodak kako bi obrti koji se bave poljoprivredom ili šumarstvom imali nekoliko kategorija paušalnog poreza na dohodak ovisno o visini godišnjih primitaka, kao što je to slučaj u nekim EU zemljama.

2.4.4.3. Osnivanje preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima

Mala i srednja preduzeća (MSP) su prepoznata kao ključni čimbenik u promicanju diverzifikacije poljoprivrednika u nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima. Također, razvoj obrta i obrtništva je identificiran kao sektor koji može doprinijeti stvaranju prihoda i zapošljavanju, posebno u izoliranim ruralnim područjima koja nisu privlačna drugim preduzećima. U okviru LEADER pristupa kreiraju se lokalne razvojne strategije te, ukoliko one predviđaju potrebu osnivanja preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti na datom području, treba osigurati podršku za osnivanje takvih preduzeća.

2.4.5. Saradnja

Dosadašnja ulaganja u savjetodavne službe, Leader program i agroekološke mjere su bila zanemariva te se očekuje u idućem strateškom periodu uvođenje ovih mjera. Također, nedostatak podrška uspostavljanju udruženja, zadruga, nedostatak Leader pristupa i lokalnih akcionih grupa (LAG) rezultiraju slabom povezanošću PPG-ova, što im onemogućava organizovani izlazak na tržište nabavke i prodaje. U programskom periodu je potrebno planirati izradu operativnog programa razvitka zadrugarstva te donijeti novi opći zakon o zadrugama i posebno zakon o poljoprivrednim zadrugama. Također, potrebno je uskladiti legislativu u pogledu osnivanja proizvođačkih grupa i organizacija u skladu sa legislativom EU.

2.4.6. Dostupnost usluga i razvoj infrastrukture na ruralnom području

Seosko stanovništvo je u mnogočemu uskraćeno u odnosu na urbano stanovništvo. Stanovnici ruralnih područja suočavaju se s problemom pristupa bankarskim uslugama, slabijim internet vezama, poštanskim uslugama i slabijem pristupu kulturnim sadržajima. Također, usluge prijevoza vrlo često nisu adekvatne potrebama, što predstavlja problem za učenike osnovnih i srednjih škola. Potreba za poboljšanjem cestovne, elektro-energetske, i internet širokopojasne mreže u ruralnim područjima je visoki prioritet. Pristup obrazovanju djece u ruralnim područjima donekle je zadovoljavajući u pogledu osnovnih škola, dok u pogledu srednjeg obrazovanja udaljenost od škole ima negativan uticaj. Telefonska mreža (fiksna linija i GSM) pokriva cijeli teritorij zemlje. Kvaliteta fizičke i društvene infrastrukture u ruralnim područjima pogoršala se tokom posljednjih desetljeća kao rezultat nedovoljnog ulaganja u razvoj i održavanje. Male i ekonomski slabe ruralne općine imaju značajne probleme u održavanju kvalitete i pristupa osnovnim uslugama, posebno za naselja s manjim brojem stanovnika, što rezultira nezadovoljstvom kvalitetom života ruralnog stanovništva u odnosu na ono koje živi u urbanim sredinama.

¹ Interni izvještaj o stanju u ruralnom razvoju Federacije BiH za 2020. godinu

² U Federaciji BiH se primjenjuju sljedeće vrste i stope doprinosa (zbirno 41,5%): Doprinos za penziono i invalidsko osiguranje na teret osiguranika – 17%, doprinos za penziono i invalidsko osiguranje na teret poslodavca – 6% , doprinos za

zdravstveno osiguranje na teret osiguranika – 12,5%, doprinos za zdravstveno osiguranje na teret poslodavca – 4%, doprinos za osiguranje od nezaposlenosti na teret osiguranika – 1,5% i doprinos za osiguranje od nezaposlenosti na teret poslodavca – 0,5%.

2.5. Analiza poljoprivredne politike u prethodnom periodu

Vođenje poljoprivredne politike u Federaciji BiH podijeljeno je između federalnog i kantonalnog nivoa. Na federalnom nivou za sektor poljoprivrede zaduženo je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, a na kantonalnom nivou resorna (najčešće poljoprivreda) ministarstva.

Ukupna budžetska podrška sektoru poljoprivrede sa federalnog i kantonalnog nivoa vlasti¹ ima tendenciju rasta i sa 79,1 milion KM koliko je iznosio u 2014. godini povećan je za 44,6% i u 2020. godini je dostigao vrijednost od 114,4 miliona KM.

Tabela 2.3. Struktura budžetske podrške sektoru poljoprivrede zavisi do nivoa vlasti za period 2014. – 2020., u milionima KM

Nivo vlasti	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Kantoni	15,7	16,1	18,5	20,3	19,8	22,3	31,0
Federacija BiH	63,3	66,3	67,8	71,7	69,5	66,6	83,4
Ukupno	79,1	82,4	86,3	92,1	89,3	88,9	114,4
Struktura u % (Ukupno Federacija BiH = 100)							
Kantoni	19,9	19,4	21,4	22,1	22,2	25,2	27,1
Federacija BiH	80,1	80,6	78,6	77,9	77,8	74,8	72,9
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: FMPVŠ i kantonalna ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva/gazdinstva

Značajno veći obim podrške dolazi sa federalnog nivoa i kreće se u prosjeku oko 77%. U 2020. godini ukupna podrška sektoru poljoprivrede sa entitetskog nivoa je iznosila 83,4 miliona KM, odnosno 72,9% ukupnih izdvajanja, dok je sa nivoa kantona podrška iznosila 31 milion KM i činila je 27,1% ukupne podrške. Veći budžetski transferi za sektor poljoprivrede u 2020. godini treba objasniti reakcijom vlasti na pandemiju Covid-19 te povećanim izdvajanjima za sufinansiranje kamatnih stopa kreditnih linija Razvojne banke Federacije BiH.

2.5.1. Analiza poljoprivrednog budžeta sa nivoa Federacije BiH

Koristeći se APM metodologijom u kombinaciji sa OECD i EU podjelom mjera poljoprivredne politike, mjere podrške poljoprivrednim proizvođačima u Federaciji BiH podijeljene su na četiri glavne grupe: (1) mjere podrške tržištu, (2) mjere direktnih plaćanja u poljoprivredi, (3) mjere ruralnog razvoja i strukturalne mjere i (4) mjere općih usluga u poljoprivredi i ostale mjere.

U analiziranom periodu 2014.–2020., za razliku od prethodnog ciklusa poljoprivredne politike, izrazito dominira budžetski udio mjera iz domena direktnih plaćanja, dok je udio grupe mjera iz dijela ruralnog razvoja i općih usluga u poljoprivredi gotovo zanemariv. U 2018. godini direktna plaćanja su činila 95,4% ukupnih budžetskih transfera, što je daleko od procesa približavanja mjerama ZPP EU, ali i od usklađivanja poljoprivredne politike Federacije BiH sa pravilima WTO.

2.5.1.1. Mjere budžetske podrške tržištu

Mjere namijenjene uredjenju poljoprivrednog tržišta nisu bile nikada jak instrument poljoprivredne politike u BiH/FBiH. Djelomično je to posljedica ustavnog uređenja zemlje, ali i neprepoznavanje važnosti i mogućnosti mjera politike iz ove grupe. U periodu 2014. – 2020. samo u 2014. godini je zabilježena ova vrsta podrške kroz izvozne poticaje određenim grupama proizvođača.

2.5.1.2. Mjere direktne podrške proizvodnji - direktna plaćanja

Najvažnija grupa mjera poljoprivredne politike budžetski podržana od strane FMPVŠ su direktna plaćanja poljoprivrednim proizvođačima. Visina ove podrške varira od 44,04 miliona KM u 2014. godini do 66,5 miliona KM u 2018. učestvujući u ukupnom

poljoprivrednom budžetu od 63% (2014.) do 95,7% (2018.), odnosno u prosjeku 80%. Proizvodno vezana direktna plaćanja na bazi outputa i na bazi površine (ha) i grla su najzastupljeniji oblici direktnih plaćanja, dok nije bilo drugih oblika (nevezanih) plaćanja koja su bila planirana prethodnim strateškim dokumentom.

Jedan od većih nedostataka poljoprivredne politike Federacije BiH u procesu približavanja ZPP EU je značajan udio direktnih plaćanja na bazi outputa (i uglavnom se odnosi na proizvođače mlijeka), koje su u zemljama EU ograničena samo na specijalne proizvodnje i u jasno određenim iznosima čineći pri tome neznatan dio ukupne budžetske podrške. U većini drugih proizvodnji u Federaciji BiH podrška proizvođačima se pruža kroz direktna plaćanja po grlu/hektaru.

Proizvodno vezana direktna plaćanja po grlu/hektaru dolaze odmah poslije podrške po outputu. Ova vrsta plaćanja, iako proizvodno vezana, prihvatljivija su sa aspekta harmonizacije za ZAP EU, kao i sa aspekta ispunjavanja obaveza nakon članstva BiH u WTO. Plaćanja po grlu/hektaru su trebala biti prvi korak u harmonizaciji sa ZPP EU, kako je bilo preporučeno u prethodnoj Strategiji, i da postupno prerastu u jedinstveno plaćanje po površini/grlu. Nažalost, do ovih promjena nije došlo, čime nije ostvaren potreban korak u procesu harmonizacije sa ZPP/WTO rješenjima. Ostaje da se ovakav korak napravi u novom ciklusu poljoprivredne politike Federacije BiH za period 2021. – 2027., uz sav oprez kojeg treba imati pri uvođenju reformi i izmjena ustaljene prakse.

Ostali oblici direktnih plaćanja su gotovo zanemarivi i sa veoma skromnim izdvajanjima se odnose na kompenzaciona plaćanja, poput naknada sa pričinjene štete, poput eutanazije ili drugih prirodnih nedaća.

U periodu 2017. – 2020. na nivou pravnih lica i obrta primjetan je trend rasta broja zahtjeva za direktnu podršku proizvodnji sa nivoa FMPVŠ koji je sa 5.734 (2017.) povećan na 6.245 (2020.)². U 2020. godini od spomenutih 6.245 zahtjeva 5.371 (86,0%) su podnijeti od strane muških odgovornih lica, a 874 (14,0%) od strane ženskih odgovornih lica. Slične rodne razlike su bile i kada se govori o ukupnim odobrenim iznosima podrške. U 2020. godini pravna lica kod kojih su muškarci odgovorna lica su ostvarile direktnu podršku proizvodnjama u vrijednosti od 37,23 miliona KM (87,9%) dok ona u kojima su žene odgovorna lica svega 5,14 miliona KM (12,1%). Kada se govori o PPG-u izdvajanja za direktnu podršku proizvodnjama sa nivoa FMPVŠ su nešto niža u odnosu na podršku prema pravnim licima. U 2020. godini je bilo ukupno 20.777 zahtjeva za ovu vrst podrške, od čega je 15.210 (73,2%) su podnosioci bili muškarci, a 5.567 (26,8%) žene. U istoj godini, kada se govori o ostvarenim budžetskim transferima vezanim za podršku proizvodnjama, muški nositelji PPG-a su povukli 16,95 miliona KM (74,6%), dok su ženski nositelji ostvarili tri puta manju podršku u iznosu od 5,78 miliona KM (25,4%).

2.5.1.3. Strukturalne mjere i mjere ruralnog razvoja

Podrška ruralnom razvoju u prethodnom ciklusu poljoprivredne politike je gotovo u potpunosti nestala. Iako je prethodnom Strategijom predviđeno da u posljednjoj (2019.) godini njene provedbe odnos direktnih plaćanja i ruralnog razvoja budu na nivou 55:45, izdvojena budžetska izdvajanja ne da se nisu približila ciljnom odnosu, nego su se pogoršali u donosu na prethodni ciklus. U periodu 2008.–2014. prosječni udio mjera ruralnog razvoja u ukupnom poljoprivrednom budžetu se kretao oko 30%, dok u analiziranom periodu, od 2014. do 2018. budžetska izdvajanja za ovaj stup poljoprivredne politike su u potpunosti izostala. Razloge ovakvom pristupu FMPVŠ

¹ Ovdje treba napomenuti da i određene općine/gradovi također izdvajaju budžetska sredstva za razvoj sektora poljoprivrede, ali ne postoje zbirni podaci koji se daju na

nivou Federacije BiH. Podrška je dosta raznovrsna i ide od direktnih plaćanja proizvođačima do mjera ruralnog razvoja i podrške konkurentnosti.

² Baza podataka FMPVŠ

objašnjavaju se potrebom vraćanja naslijeđenih velikih dugova po različitim osnovama iz ranijih godina, ali i elementarnim nepogodama iz 2014. (poplave), 2015. (suše) ili pandemije Covid-19 u 2020. godini kada su podršku ruralnom razvoju zamijenili promptnom rješavanju aktualnih problema poljoprivrednih proizvođača (nabavka sjemenskog materijala, poljoprivrednih inputa i dr.).

Mjere ruralnog razvoja i budžetska podrška strukturalnim mjerama uključujući mjere ublažavanja posljedica klimatskih promjena, očuvanju okoliša i unapređenju ruralnog ambijenta neophodno je ponovno staviti u fokus poljoprivredne politike i dati im potrebno mjesto u razvoju sektora.

2.5.1.4. Mjere općih usluga u poljoprivredi

Podrška kroz mjere općih usluga nije namijenjena direktno poljoprivrednim proizvođačima nego poljoprivredi kao cjelini. Mjere iz ove grupe se koriste za uspostavljanje boljih uslova poslovanja u poljoprivredi, poboljšanje zdravstvene ispravnosti hrane i zdravstvene kontrole proizvoda koji se stavljaju na tržište, savjetodavstvo, te istraživanje i razvoj. Nažalost, i za tzv. III. stup poljoprivredne politike je izostala ozbiljnija budžetska podrška, što je potrebno u novom ciklusu mijenjati.

2.5.1.5. Budžetska podrška po sektorima (proizvodnjama)

Analiza budžetske podrške za period 2014.–2020. pokazuje nastavak favoriziranja animalne proizvodnje u odnosu na biljnu proizvodnju. Ukupna izdvajanja za podršku animalnoj proizvodnji pokazuju tendenciju rasta krećući se u rasponu 34,4 miliona KM do 57,4 miliona KM i u čemu najveći dio podrške odlazi proizvođačima mlijeka. Biljna proizvodnja se daleko manje podstiče i ukupni budžetski transferi se kreću u rasponu 7,4 miliona KM do 9,7 miliona KM.

Za razliku od ranijih godina kada je podrška biljnoj proizvodnji nadoknađivana kroz strukturalne mjere i investiciona ulaganja, u periodu 2014.–2020. ovakvih izdvajanja nije bilo. Za animalnu proizvodnju se prosječno godišnje izdvaja nešto više od 48 miliona KM, dok za biljnu proizvodnju ova izdvajanja su daleko niža i u prosjeku iznose 9,1 milion KM. U strukturi podrške u animalnoj proizvodnji najviše učestvuje podrška proizvođačima mlijeka (40,7-61,5%) i proizvođačima mesa različitih kategorija, dok u biljnoj proizvodnji najveću podršku imaju proizvođači kukuruza, pšenice i raži.

2.5.2. Komparacija budžetske podrške sa zemljama Zapadnog Balkana i EU

Baza podataka SWG iz 2017. godine poslužila je da se uspoređi visina budžetske podrške sektoru poljoprivrede i ruralnom razvoju Federacije BiH sa zemljama regije (Zapadnog Balkana) i EU. Komparacija je urađena na nivou tri pokazatelja - ukupna budžetska podrška, udio budžetske podrške u BDV poljoprivrede te visina budžetska podrške po ha korištene poljoprivredne površine.

Ukupna budžetska podrška sektoru poljoprivrede u Federaciji BiH u iznosu od 43,8 miliona eura je veća u odnosu na Crnu Goru (24 miliona eura) i Albanije (30,6 miliona eura), ali manja u odnosu na Kosovo (50,8 miliona eura) i značajno manja u odnosu na Sjevernu Makedoniju (136,3 miliona eura) i Srbije (235 miliona eura).

Komparacija udjela budžetskih izdvajanja sektoru poljoprivrede u ukupnom BDV sektoru pokazuje dosta povoljnu poziciju Federacije BiH u odnosu na većinu zemalja Zapadnog Balkana. U Federaciji BiH budžetska podrška iznosi 10,15% BDV, što je znatno više u odnosu na Albaniju (1,1%), Bosnu i Hercegovinu (4,4%), Srbiju (5,2%) i Kosovo (7,8%), ali je manje u odnosu na Sjevernu Makedoniju (10,7%) i EU-27 (19,6%),

Najslabije pozicioniranje Federacije BiH u komparaciji sa zemljama Zapadnog Balkana i EU-27 je relativni pokazatelj budžetskih izdvajanja sektoru po ha korištene poljoprivredne površine. Samo Albanija ima niža izdvajanja po ha (31,8 eura) u odnosu na Federaciju BiH (61,43 eura), dok je daleko veća podrška u Crnoj Gori (93,9 eura), Kosovu (122,7 eura) te Sjevernoj Makedoniji (188,7 eura). Prosječna podrška po ha u zemljama EU-27 je 445,7 eura.

2.6. Prirodni resursi i okoliš

2.6.1. Osnovne geografske informacije

Ukupna površina BiH je 51.209 km², pri čemu kopnenom dijelu pripada 51.179 km², dok površina marinske akvatorije iznosi 12,2 km². Federacija BiH zauzima površinu od 26.110,5 km². Na području Federacije BiH sa oko 29% ukupne površine prevladava planinski reljef (> 1000 m n.v.). Prema klasama nagiba terena, sa oko 22,9% ukupne površine najzastupljenija je klasa jako strmih padina (nagib 17 – 24%) na kojima su izraziti erozijski procesi.

Prirodni hidrografski sistem u Federaciji BiH obuhvata slatkovodnu i slanovodnu vodu masu, javlja se u formi površinskog i podzemnog tipa otjecanja i karakterizira razvijenim. Oko 67% ukupne površine Federacije BiH hidrografski pripada slivu Crnog mora, dok 33% teritorija pripada slivu Jadranskog mora. Osam rijeka koje se dijelom ili cijelim tokom nalaze na teritoriju FBiH ima dužinu veću od 100 km. Znatno udio vode u slatkovodnoj vodnoj bilanci Federacije BiH čine prirodna i umjetna jezera. Marinska akvatorija površine 12,2 km² smještena u području zaljeva Neum – Klek jedina je slanovodna vodena masa koja pripada FBiH.

2.6.2. Klima Federacije BiH

U Federaciji BiH se razlikuju tri osnovne klimatske oblasti: oblast umjereno kontinentalne klime na sjeveru (umjereni klimatski pojas), koji dolinama većih rijeka prodire duboko prema centralnom dijelu; oblast planinske i predplaninske klime u centralnom planinskom dijelu (planinsko-kotlinski pojas), te oblast mediteranske klime na jugu (maritimni pojas). Zavisno od nadmorske visine razlikuje se i nekoliko prijelaznih oblasti između ovih glavnih, a najveće nadmorske visine u centralnom planinskom pojasu karakterizira alpska klima.

Srednje godišnje temperature zraka u periodu od 2016. do 2020. godine bile su znatno iznad standardne normalne vrijednosti (utvrđene za period 1961.–1990. godina) na čitavom prostoru Federacije BiH što ove godine svrstava u kategorije vrlo toplo i ekstremno toplo. Broj toplih dana u 2020. godini na svim mjernim mjestima bio je veći ili znatno veći od prosjeka za period 1961. – 1990. godine, dok je broj mraznih dana bio znatno ispod višegodišnjeg prosjeka. Prema padavinskim prilikama godine od 2014. do 2019. su na mjernim stanicama u Federaciji BiH svrstane u kategorije normalno i kišno, s tim da je 2020. godina prema padavinskim prilikama svrstana, zavisno od mjerne stanice, u kategorije vrlo sušno, sušno i normalno.

Promjene klime u BiH najočitije se manifestiraju kroz porast prosječnih temperatura. Prosječna temperatura zraka u Federaciji BiH za posljednjih stotinu godina porasla je za 0,8°C, uz stalno bilježenje rekordno visokih srednjih dekadnih temperatura i povećanje temperatura u svim dijelovima Federacije BiH. Najveći rast prosječne temperature u ljetnim mjesecima bilježi se u Hercegovini, a tokom zimskih i proljetnih mjeseci u sjevernim i centralnim područjima BiH. Brzina kojom se klimatske promjene dešavaju zabrinjava, a u zavisnosti od dijela teritorija i odabranog scenarija do kraja ovog stoljeća moguća su povećanja srednje godišnje temperature u rasponu od 2,4 do 4°C u odnosu na period 1961.–1990¹. Istovremeno se u periodu do kraja ovog stoljeća očekuje smanjenje srednje godišnje akumulacije padavina i za

¹ Federalni hidrometeorološki zavod Sarajevo: Klima i klimatske promjene (<https://www.fhmzbih.gov.ba>)

30%¹. Iako se količina godišnjih padavina u BiH tokom zadnjih decenija nije značajnije mijenjala, zabrinjava smanjenje broja dana sa kišnim padavinama i povećanje broja dana tokom koji se bilježe intenzivne i vrlo intenzivne kišne padavine. Ovo, u kombinaciji sa rastom temperature, za rezultat ima smanjenje vlažnosti zemljišta (potencijal za rast učestalosti i magnituda suše), ali i istovremeno povećanje vjerovatnosti poplava zbog povećanja učestalosti intenzivnih kišnih padavina. Ukoliko se nastavi mijenjati prema trendu zabilježenom posljednjih dekada, klima BiH će uskoro biti znatno toplija i aridnija u odnosu na klimatske uslove iz sredine XX stoljeća. Sve relevantne prognoze govore da se u narednom periodu može očekivati povećanje trajanja suhih perioda, povećanje učestalosti bujičnih poplava i, s ovim u vezi, sve intenzivnije erozije tla. Očekuje se i povećanje učestalosti grada, oluja i maksimalnih brzina vjetra što će predstavljati ozbiljne prijetnje svim oblicima ljudske djelatnosti.

Klimatske promjene i poljoprivreda Federacije BiH

Zbog svog suštinskog karaktera izloženosti i osjetljivosti na prirodne promjene, poljoprivreda je ljudska djelatnost koja je najosjetljivija na klimatske promjene. Uticaji aktualnih i projektiranih klimatskih promjena na poljoprivredu će vjerovatno, ali ne i neminovno, biti negativni. Upozoravajući su npr. izvještaja o propadanju i do 70% prinosa kukuruza i povrća u unutrašnjim dijelovima BiH u godinama sa izrazito sušnim i toplim vegetacionim sezonama i gubicima u poljoprivrednoj proizvodnji koji se u ovakvim godinama mjere milijardama KM².

Treba imati u vidu da je poljoprivreda inače znatan emiter stakleničkih plinova koji su, po sebi, vodeći uzrok aktualnih ubrzanih klimatskih promjena. Procjenjuje se da oko 1/3 stakleničkih plinova emitiranih na globalnom nivou potiče iz poljoprivrede. Prema redovnim nacionalnim izvještajima o klimatskim promjenama i izvještajima o emisiji stakleničkih gasova u ovom pogledu poljoprivreda BiH stoji nešto povoljnije sa oko 10 - 15% ukupno emitiranih stakleničkih plinova u zemlji. Isti izvještaji, međutim, upozoravaju da bi se sa zadržavanjem aktualnih poljoprivrednih proizvođačkih i drugih praksi u BiH emisije stakleničkih plinova iz poljoprivrede do 2040. godine mogle povećati za preko 60%. Među mjerama koje mogu pomoći adaptaciji poljoprivrede na klimatske promjene stručnjaci navode prije svega unapređenje sistema navodnjavanja i uključivanje poljoprivrede u programe upravljanja vodama. Uže stručne preporuke odnose se na promjene načina obrade zemljišta (konzervacione obrade, protuerozivne mjere) i agronomске mjere (plodored, rokovi sjetve, smjese usjeva, malčiranje, zelenišno gnojenje i sl.), uz uvođenje u proizvodnju novih sortnih kreacija otpornijih na sušu. Već dugo se preporučuje agroklimatsko rejoniziranje FBiH, uspostavljanje sistema monitoringa i ranog upozoravanja te podizanje svijesti poljoprivrednika o klimatskim promjenama, njihovim uticajima na poljoprivredu, ali i o uticajima poljoprivrede na klimatske promjene.

U domenu srednjoročnog strateškog planiranja razvoja poljoprivrede u Federaciji BiH, a u svjetlu klimatskih promjena koje se nedvosmisleno odvijaju, od izuzetne važnosti su nedavno pokrenuti procesi u okviru inicijative tzv. Zelene agende za Zapadni Balkan (The Green Agenda for the Western Balkans). Radi se o inicijativi pokrenutoj kroz institucije EU čije su osnovne intencije usporavanje ili zaustavljanje klimatskih promjena prvenstveno kroz smanjenje emisija stakleničkih gasova te kroz energetska tranziciju, opće povećanje održivosti komercijalnih ljudskih djelatnosti, cirkularnu ekonomiju, zaštitu i unapređenje stanja prirodnih resursa i sl. na Zapadnom Balkanu koji je, iako još

uvijek ne politički, onda sigurno geografski dio Evrope. Inicijativa je u novembru 2020. godine prihvaćena od lidera zemalja Zapadnog Balkana kroz Sofijsku deklaraciju o zelenoj agendi za Zapadni Balkan. Slijedeći odrednice Sofijske deklaracije Regional Cooperation Council je u oktobru 2021. godine objavio Akcioni plan za provedbu Sofijske deklaracije³. Akcioni plan se odnosi na period od 2021. do 2030. godine, čime se on svojim velikim dijelom preklapa sa periodom na kojeg se odnosi ova strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja u Federaciji BiH. Pet osnovnih pravaca djelovanja utvrđenih akcionim planom su: 1) dekarbonizacija, 2) cirkularna ekonomija, 3) smanjenja zagađenja, 4) održiva poljoprivreda i 5) zaštita prirode i bioraznolikosti. Iako se poljoprivreda, proizvodnja hrane i ruralni razvoj mogu naći u svakom od navedenih pet osnovnih pravaca Akcionog plana, za strateško planiranje razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja u FBiH od posebne važnosti je, prirodno, četvrti pravac (održiva poljoprivreda). Ovdje je utvrđeno sedam slijedećih ciljeva: 1) usklađivanje regulative sektora poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja sa standardima EU; 2) jačanje službenih kontrola, poboljšanje sljedivosti i označavanje prehrambenih proizvoda; 3) promocija ekološki prihvatljive i organske poljoprivrede, uz smanjenje unosa hemijskih proizvoda u proizvodnju hrane; 4) saradnja znanosti, obrazovanja i proizvodnje s ciljem lakšeg prelaska na inovativne i ekološki prihvatljive tehnologije i metode uzgoja; 5) smanjenje otpada u ruralnim i obalnim područjima; 6) održivi razvoj ruralnih područja kroz LEADER pristup i 7) ulaganja u proizvodnju i tehnologije obnovljive energije, kao i u smanjenje emisija stakleničkih gasova i u mjere prilagođavanja poljoprivrede klimatskim promjenama. Očigledno je da se pitanjima održivosti i smanjenju ili prevladavanju posljedica klimatskih promjena ovim ciljevima posvećuje značajna pažnja. Svojim immanentnim djelatnostima poljoprivreda i proizvodnja hrane kroz kvalitetno planiranje i odgovorne realizacije planiranog, posebno u planovima i programima ruralnog razvoja, mogu dati značajan doprinos i u realizaciji nekih od 14 ciljeva Akcionim planom utvrđenih u petom pravcu (zaštita prirode i bioraznolikosti). Nije nevažno naglasiti da su institucije EU kroz različite finansijske mehanizme osigurale izuzetno veliku finansijsku podršku za realizaciju "zelene agende" na Zapadnom Balkanu što je još jedan poziv za kvalitetno srednjoročno planiranje razvoja poljoprivrede u Federaciji BiH kojeg bi, u što je moguće većoj mjeri, bilo korisno uskladiti sa agendom definiranim pravcima i ciljevima.

2.6.3. Poljoprivredno zemljište

Poljoprivredne površine po kategorijama za period 2014. – 2020. godina predstavljene su u Tabeli 2.4.

Tabela 2.4. Poljoprivredne površine po kategorijama u Federaciji BiH u periodu 2014. – 2021., u 000 ha

Kategorija zemljišta	Godina						
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Oranice, bašte i vrtovi	401	402	399	401	395	405	400
Voćnjaci	45	45	46	46	45	45	45
Vinogradi	5	4	4	4	4	4	4
Livade	268	274	272	263	274	277	272
Ukupno obradivo zemljište	719	725	721	714	718	731	721
Pašnjaci	428	438	441	450	458	450	452
Ribnjaci	0	0	0	0	0	0	0
Bare i trstici	2	2	2	2	2	2	2
Ukupno poljoprivredno zemljište	1149	1165	1164	1166	1178	1183	1175

Izvori: Federalni zavod za statistiku, Statistički godišnjaci/ljetopisi FBiH 2015. i 2021. godina

¹ Federalni hidrometeorološki zavod Sarajevo: Klima i klimatske promjene (<https://www.fhmzbih.gov.ba>)

² UNDP: Strategija prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja za Bosnu i Hercegovinu, 2013.

³ Regional Cooperation Council: Action Plan for the Implementation of the Sofia Declaration on the Green Agenda for the Western Balkans 2021-2030, Sarajevo, October 4th, 2021.

U periodu od 2014. do 2020. godine nije bilo značajnijih promjena u površinama ukupnog obradivog zemljišta, ukupnog poljoprivrednog zemljišta, kao ni u kategorijama obradivog i poljoprivrednog zemljišta. Statistički su bilježene ukupne površine obradivog zemljišta između 714.000 ha (2017. godine) i 731.000 ha (2019. godine), te ukupne površine poljoprivrednog zemljišta između 1.149.000 ha (2014. godine) i 1.183.000 ha (2019. godine). U ovom periodu je, uz blage fluktuacije ostalih kategorija, jedini primjetan rast površina (za oko 5%) zabilježen za kategoriju pašnjaka. Međutim, u periodu 2014.–2020. godine zabilježeno je povećanje prosječnih površina i ukupno obradivog i ukupnog poljoprivrednog zemljišta (721.286 ha obradivog i 1.168.571 ha ukupnog poljoprivrednog zemljišta) u usporedbi sa periodom 2003. – 2011. godina (709.444 ha obradivog i 1.143.778 ha ukupnog poljoprivrednog zemljišta).

Prema Napatku o jedinstvenoj metodologiji za razvrstavanje poljoprivrednoga zemljišta u bonitetne kategorije ("Službene novine FBiH", br. 78/09) poljoprivredno zemljište se razvrstava u osam bonitetnih kategorija. Prvu bonitetnu kategoriju (I.) čine tla najboljih fizikalnih, hemijskih i bioloških značajki. U osmu (VIII.) bonitetnu kategoriju spadaju najslabija tla. Proizvodna sposobnost zemljišta osnov je grupiranja bonitetnih kategorija poljoprivrednog zemljišta u cjeline – agrozone. Bonitetne kategorije od I. – IV. su obradiva poljoprivredna zemljišta, pripadaju prvoj agrozonu, i prema Zakonu o poljoprivrednom zemljištu trebala bi se strogo čuvati za primarnu poljoprivrednu proizvodnju. Drugu agrozonu čine poljoprivredna zemljišta bonitetnih kategorija V. i VI., a treću agrozonu zemljišta VII. i VIII. bonitetne kategorije.

Prema bonitetnim kategorijama¹ u ukupnim površinama poljoprivrednog zemljišta na području Federacije BiH sa oko 52% najzastupljenija je druga agrozona (bonitetne kategorije V. i VI.), nakon čega sa oko 25% slijedi prva agrozona (bonitetne kategorije I. – IV.), te sa oko 23% treća agrozona (bonitetne kategorije VII. i VIII.).

Prema osnovnoj pedološkoj karti BiH M 1:50.000 (rađenoj u periodu od 1964. do 1991. godine) na 116 listova podijeljenih u 38 sekcija i sa ukupno 4001 kartiranom jedinicom detektiran je 81 tip tla (uključujući i hidrografiju, naselja, rudnike, kopove, itd.). Osnovna pedološka karta BiH digitalizirana je u 77 kartiranih jedinica tla koje su većinom složene zemljišne kombinacije sastavljene od jedne do tri zemljišne jedinice, najviše na nivou tipa tla. Po strukturi digitalizirane kartirane jedinice čini 20 tipova tala koji spadaju u razdjele automorfni i hidromorfni tala. Automorfna tla čine 90,85% ukupne površine zemljišta, a svega 8,13% tipova tala spada u hidromorfna tla. Ostale su površine urbane i neplodne površine.

2.6.3.1. Zemljišne osnove

Na sistem zemljišne administracije u Federaciji BiH primjenjuju se odredbe aktualnih zakonskih propisa o vlasništvu i drugim stvarnim pravima. Ranije konstatirani problemi oko općeprihvaćenog pristupa registracije nekretnina, decentraliziranosti geodetske djelatnosti, upotrebe više katastara i sl. u periodu od 2014. do 2020. godine su se tek dijelom počeli rješavati. Pokrenute su obimne i vjerovatno dugoročne aktivnosti na harmonizaciji zemljišnih knjiga i katastra, za sada kroz projekte finansirane međunarodnim kreditnim sredstvima i ograničeno uglavnom na urbana područja FBiH.

Prema aktualnim zakonskim odredbama, poljoprivredno zemljište u vlasništvu države je u pravnom prometu, ali s ograničenjima u vezi prodaje. Državno poljoprivredno zemljište se može dati u kraći ili duži zakup, dati pod koncesijom ili prodati samo ako će ovi postupci rezultirati okrupnjavanjem poljo-privrednog

zemljišta. Raspolaganje poljoprivrednim zemljištem i dalje je obilježeno nizom prepreka, složenim i dugotrajnim postupcima i pravnom nesigurnošću. Restitucija još nije ozakonjena tako da vlasnici ili njihovi pravni slijednici još nemaju mogućnost vraćanja poljoprivrednog zemljišta ranije oduzetog po raznim osnovama. Efikasno tržište privatnog poljo-privrednog zemljišta zahtijeva dalji rad na sređivanju zemljišno-knjižnog i katastarskog stanja i uspostavljanje sistematiziranih baza podataka o ponudi i potražnji. Uspostavljanje funkcionalnog tržišta poljoprivrednog zemljišta otežavaju slaba potražnja za poljoprivrednim zemljištem, česte prakse prenamjene poljo-privrednog zemljišta, usitnjenost parcela poljoprivrednog zemljišta, nepostojanje stimulatивно-destimulatивne porezne politike vezane za posjed zapuštenog poljoprivrednog zemljišta i sl.

Zemljišni informacioni sistem Federacije BiH je sistem evidencija i praćenja stanja poljoprivrednog zemljišta kojeg, prema zakonskim odredbama², uspostavljaju i vode Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva i Federalni zavod za agropedologiju. Za sada se praćenje stanja poljoprivrednog zemljišta, uglavnom zbog nepostojanja stalno osiguranih sredstava za ove namjene, vrši u ograničenom obimu. U Federaciji BiH je potrebno donošenje novih, preciznih, podzakonskih propisa kojima bi se uspostavio efektivan sistem evidentiranja i monitoringa poljoprivrednog zemljišta. Imajući u vidu da pred nadležnim institucijama Federacije BiH tek stoje poslovi potpunog uspostavljanja sistema kao što su IACS (integrirani sistem administrativne kontrole) i LPIS (sistem identifikacije zemljišnih parcela), potrebno je, kroz kvalitetnu koordinaciju, osigurati da sistem evidentiranja i monitoringa stanja poljoprivrednog zemljišta iskoristi sve kapacitete jednom uspostavljenih IACS i LPIS.

I pored naglašavanja značaja i pozitivnih iskustava iz projekata provedenih na ograničenim područjima, **komasacija** poljoprivrednog zemljišta u Federaciji BiH još uvijek je na izrazito niskom nivou. Ranije naglašavane prepreke i problemi za provođenje komasacije u većem obimu (evidencije nekretnina, neriješeni imovinsko-pravni odnosi, visoki troškovi komasacije, nezainteresiranost vlasnika poljoprivrednog zemljišta koji imaju vanpoljoprivredne prihode, malo stručnjaka za komasaciju i sl.) i dalje se sporo prevladavaju čime u značajnoj mjeri trpi veličina poljoprivrednog posjeda kao jedna od važnih pretpostavki za povećanje konkurentnosti sektora.

2.6.3.2. Melioracije zemljišta

Jedna od osnovnih mjera na ublažavanju poznatih posljedica klimatskih promjena u poljoprivredi su melioracije zemljišta, a u uslovima Federacije BiH prije svega zahvati navodnjavanja i, na nekim područjima, odvodnjavanja. U Federaciji BiH je 2009. godine formuliran konceptualni dokument o programu za navodnjavanje i odvodnjavanje, kao i strategija za upravljanje vodama za period 2010. – 2022. godine. Sva predviđanja o kretanjima klimatskih promjena i u kratkom narednom periodu nagovještavaju veći broj vrelih dana koji će uz dalje poremećaje u godišnjem i sezonskom rasporedu padavina znatno povećavati vjerovatnost pojave suša.

Iako je i procijenjenih oko 20.000 ha navodnjavanih površina u BiH 1992. godine bile izrazito nezadovoljavajuće, niz razloga (ratne štete, minirana područja, neodržavanje) doveo je do njihovog značajnog smanjenja. Prema nepotpunim podacima, u Federaciji BiH se trenutno pod sistemima navodnjavanja nalazi tek oko 3.000 ha. U ovom pogledu stručna mišljenja i preporuke iz prethodne strategije razvoja poljoprivrede Federacije BiH nisu uvažavana i realizirana. U tom dokumentu se navodi da je u južnim dijelovima Federacije BiH navodnjavanjem potrebno osigurati

¹ Uputstvo o jedinstvenoj metodologiji za razvrstavanje poljoprivrednoga zemljišta u bonitetne kategorije ("Službene novine FBiH", br. 78/09)

² Zakon o poljoprivrednom zemljištu (Službene novine FBiH, br. 52/09)

oko trećine, u sjevernim oko 15%, a u centralnim oko 8% godišnjih potreba poljoprivrednih biljaka za vodom te se sugerira da se u tada predstojećem petogodišnjem periodu izgrade sistemi za navodnjavanje na površinama od 5.000 ha i rehabilitiraju sistemi odvodnje na površinama od oko 20.000 ha.

Sektorski zakonski propisi u Federaciji BiH omogućavaju da se kroz podrške investicijama na poljoprivrednim gazdinstvima finansiraju ili sufinansiraju sistemi za navodnjavanje i uređenje zemljišta. Kroz povećano animiranje potencijalnih korisnika ovih podrški, ali i konzistentnija strateška opredjeljenja ovim vrstama investicija bi u narednom periodu trebalo dati znatno više prostora. Rast svijesti o posljedicama klimatskih promjena trebala bi voditi ka lakšem osiguravanju sredstava i iz domaćih i iz međunarodnih izvora za ozbiljnija investiranja u sisteme za navodnjavanje poljoprivrednog zemljišta u Federaciji BiH.

2.6.3.3. Minirana područja

U BiH su podaci o miniranim područjima još uvijek od izuzetne opće, ali i posebne važnosti za poljoprivredne djelatnosti. I nakon višegodišnjih stalnih i skupih poslova na deminiranju, osnovane procjene iz 2020. godine govore o i dalje upozoravajućih oko 966 km² minski sumnjivih površina na teritorijama 143 općine u BiH¹. Od koristi građanima i, posebno poljoprivrednicima, može biti javno dostupna aplikacija sa podacima i upozorenjima o miniranim područjima koja je razvijena pod koordinacijom Centra za uklanjanje mina u BiH (BHMACH).

2.6.4. Šume Federacije BiH

Šume i šumska zemljišta u Federaciji BiH 2020. godine zauzimaju površinu od 1.510.937,50 ha. Od toga su u državnom vlasništvu 1.233.807,50 ha ili 82%, a u privatnom vlasništvu i vlasništvu drugih pravnih lica oko 277.130,0 ha ili 18%. Kada se govori o privatnom vlasništvu, 97% vlasnika pripada muškarcima, a samo 3% ženama.² U usporedbi sa stanjem zabilježenim 2010. godine površina šuma u FBiH povećana je za oko 3%. Iako je šumarstvo FBiH prvenstveno u drveno-proizvodnoj i lovno-proizvodnoj funkciji, šume su oduvijek, kroz prikupljanje neдрvnih šumskih proizvoda, predstavljale izvor dodatnih prihoda ruralnog stanovništva. Neдрvne šumske proizvode ne treba zanemarivati, između ostalog i zato što je početkom zadnje dekade bilježen njihov značajan izvoz, uz procjene da je na njihovom prikupljanju bilo angažirano više desetina hiljada stanovnika. U periodu 2014. – 2020. godine malo je rađeno na stručnim preporukama vezanim za poboljšanje stanja i ostvarenje boljih ekonomskih efekata od prikupljanja neдрvnih šumskih proizvoda iznesenim u prethodnoj strategiji razvoja poljo-privrede. Dakle, i za naredni strateški period ostaju preporuke za poboljšanje relevantne regulative, inventarizaciju i sistematizaciju specifične flore, integraciju prerađivača u kreiranje subsektorske politike, uspostavljanje jasnih planova upravljanja i izradu smjernica za iskorištavanje ovih proizvoda. Podsektor bi regulativom trebalo obavezati na poslovanje u skladu sa međunarodnim standardima i certifikacionim shemama.

2.6.5. Biogeografija, bioraznolikost i zaštićena područja Federacije BiH

U BiH je identificirano više od 5.000 vrsta i podvrsta vaskularnih biljaka, više od 100 vrsta riba i više od 320 vrsta ptica i drugih elemenata biološke raznolikosti, pri čemu je čak 30% ukupne endemske flore na Balkanu sadržano u flori BiH³. Bogatstvo pejzažne raznolikosti BiH ilustrira broj i vrste pejzaža identificiranih u skladu sa međunarodnim standardima gdje se navode slijedeći pejzaži: mediteranski pejzaži, supra-mediteranski pejzaži, mediteransko-planinski pejzaži, planinski pejzaži,

brdoviti pejzaži, peripanonski pejzaži i panonski pejzaži⁴. Velika raznolikost genetskih resursa u BiH očituje se i u velikom broju izvornih životinjskih pasmina i biljnih vrsta. U skladu sa evropskom direktivom za uspostavu Evropske ekološke mreže, u BiH je u toku proces uspostave NATURA 2000, pri čemu su identificirana, popisana i kartirana sva najznačajnija prirodna staništa te biljne i životinjske vrste koje je potrebno zaštititi kako bi se očuvala bogata biološka raznolikost i georaznolikost.

Bogata biološka i okolišna raznolikost prostora Federacije BiH zahtijevala je uspostavljanje zaštićenih područja i drugih kategorija zaštite s ciljem osiguranja opstanka i zaštite staništa i vrsta. Prema važećoj kategorizaciji Međunarodne unije za zaštitu prirode (IUCN) u BiH je zaštićeno 29 područja, od čega su 2 stroga rezervata prirode (kategorija Ia), 4 nacionalna parka (kategorija II.), 16 spomenika prirode (kategorija III.), 5 parkova prirode – zaštićenih pejzaža (kategorija V.) i 2 područja za upravljanje resursima – park šume (kategorija VI.) na ukupnoj površini od 127.557,4 ha. Od ukupne površine zaštićenih prirodnih područja prema IUCN kategorizaciji u BiH 76,9% je na teritoriju Federacije BiH. Na području Federacije BiH uspostavljena su i dva Ramsarska područja (Hutovo blato i Livanjsko polje). U Federaciji BiH postoji veliki broj visoko vrijednih prirodnih područja koja su planskim dokumentima federalnog, kantonalnog i općinskog nivoa predviđena za buduću zaštitu. Planskom dokumentacijom na entitetskom nivou, planira se da se zaštititi oko 17% ukupne površine Federacije BiH.

2.6.6. Zaštita okoliša i upravljanje otpadom u Federaciji BiH

Donošenjem Uredbe o informacionom sistemu upravljanja otpadom (Službeni list FBiH, br. 97/18) Federalno ministarstvo okoliša i turizma je stvorilo zakonski osnov za pripremu i kreiranje Informacionog sistema upravljanja otpadom. Fond za zaštitu okoliša FBiH je sa UNDP-om kao partnerom pokrenuo realizaciju pripreme i izgradnje Informacionog sistema upravljanja otpadom krajem 2019. godine. Informacioni sistem upravljanja otpadom Federacije BiH je pušten u operativnu upotrebu 01. 01. 2021. godine (<https://fzofbih.org.ba/>). S tim u vezi u narednom periodu operativni dio po pitanju upravljanja čvrstim otpadom će biti daleko jednostavniji.

Trenutno zbrinjavanje nusproizvoda i otpada iz poljoprivredne djelatnosti, posebno otpada životinjskog porijekla u FBiH nije u skladu s propisima i standardima EU za oblast veterinarstva i zaštite okoliša. Podaci o zabilježenim količinama generiranog otpada iz poljoprivrede i proizvodnje hrane u FBiH dati su u Tablici 10. u Prilogu.

2.7. Poljoprivredna gazdinstva

U Bosni i Hercegovini, odnosno u Federaciji BiH, nažalost još nije urađeno poljoprivredni popis koji bi omogućio sagledavanje stvarne slike o broju, veličini, strukturi i drugim važnijim pokazateljima na nivou poljoprivrednih gazdinstava. Prema Pilot popisu poljoprivrede (2010) prosječna površina korištenog zemljišta poljoprivrednog gazdinstva u BiH iznosi 1,97 ha raspoređena u prosječno četiri parcele, što je znatno ispod prosjeka u EU-27 koji iznosi 14,3 ha. Službeni podaci iz Popisa stanovništva (2013.) o broju poljoprivrednih gazdinstava ukazuju na jedan od ključnih problema kojeg ima Bosna i Hercegovina (Federacija BiH) - veliki broj poljoprivrednih gazdinstava i kao posljedica toga njegova mala prosječna veličina. Ako se ovome doda od ranije poznata činjenica da je izražen fragmentirani zemljišni posjed i dualan karakter proizvodnje, jasno je da pred Federacijom BiH stoji izazov nepovoljne veličine i strukture

¹ BHMACH, Projekt: "Procjena stanja minski sumnjivih područja u Bosni i Hercegovini 2018. – 2019."

² Izvor: PRIFORT - Research into the Organization of Private Forest Owners in the Western Balkan Region

³ Četvrti nacionalni izvještaj BiH uz Konvenciju UN-a o biološkoj raznolikosti, 2010.

⁴ Četvrti nacionalni izvještaj BiH uz Konvenciju UN-a o biološkoj raznolikosti, 2010.

poljoprivrednih gazdinstava koji se nameće kao jedan od važnijih strateških problema koji se mora rješavati u narednom periodu.

U nedostatku spomenutih podataka poljoprivrednog popisa, analiza strukture poljoprivrednih gazdinstava je urađena na osnovu Baze podataka o registrovanim poljoprivrednim gazdinstvima FBiH. Ukupan broj registrovanih poljoprivrednih gazdinstava kontinuirano raste i sa 60.622 u 2015. godini se povećao na 81.584 (2020). Dominantan udio (95,6%, 2020) imaju porodična poljoprivredna gazdinstva u odnosu na registrovane pravne subjekte (4,4%). Od 76.277 registrovanih PPG-ova u 2020. godini, kod 60.773 (79,7%) su nositelji bili muškarci, a kod 15.504 (20,3%) su bile žene. Gotovo isti rodni odnosi su i kada se govori o pravnim licima. Od 3.614 ovakvih subjekata, kod 2.881 (79,7%) su muškarci odgovorna lica, a kod 733 (20,3%) su žene. Isti trend kontinuiranog rasta je prisutan i kada se govori o korištenoj poljoprivrednoj površini. U 2015. godini registrovano je ukupno 98.943 ha korištenog zemljišta, a 2020. godine 19,3% više odnosno 118.114 ha. Dostupni podaci iz RPG i RK ukazuju i na prateće povećanje u istom periodu 2015. – 2020. godine broja članova porodičnih gazdinstava (20,57%) i broja uposlenika u pravnim subjektima (27,72%).

U Federaciji BiH (2020.) prosječna veličina registrovanog poljoprivrednog gazdinstva je 1,45 ha poljoprivrednog zemljišta. Najveći je broj registrovanih gazdinstava veličine do 1 ha poljoprivrednog zemljišta (67,18%), a najmanje gazdinstava preko 10 ha (1,30%). Struktura registrovanih poljoprivrednih gazdinstava prema veličini korištenog poljoprivrednog zemljišta iskazana u ha korištene poljoprivredne površine je dosta ujednačena. Nešto veći udio imaju poljoprivredna gazdinstva veličine 1 do 3 ha (26,57%), dok najmanje participiraju registrovana gazdinstva veličine 3 do 5 ha (14,52%).

Mali i fragmentiran zemljišni posjed poljoprivrednih gazdinstava u Federaciji BiH i dalje je jedno od ključnih ograničenja primarne poljoprivredne proizvodnje. Da bi se unaprijedila i poboljšala struktura zemljišnog posjeda neophodno je preduzeti brojne aktivnosti koje trebaju ići u pravcu okrupnjavanja poljoprivrednih gazdinstava koncentracijom zemljišta kao što su komasacija, unapređenje zakupa, stvaranje uslova kupovine zemljišta i drugo. Vrlo važan preduslov ovome je svakako prateća zemljišna politika.

2.8. Biljna proizvodnja

2.8.1. Ratarstvo

U Federaciji BiH u periodu od 2014. do 2020. godine u prosjeku je evidentirano 406.000 ha oranica i vrtova, od kojih je 195-086 ha (48,05%) bilo zasijano ratarskim, povrtnim i krmnim biljem, dok je 185.500 ha (45,68%) neobrađenih površina. U strukturi sjetvenih površina u istom periodu i dalje su vodeća žita, koja slijede krmno bilje i povrtlarski usjevi, dok je najmanje zastupljeno industrijsko bilje. Žita zauzimaju u prosjeku 44,1% (od najmanje 76,7 hiljada u 2014. godini do najviše 90,5 hiljada u 2016. godini) zasijanih oraničnih površina. Povrće se gaji na prosječnih 41.518 ha, što je 21,3% oraničnih površina. Krmno bilje je zastupljeno na 63.967 ha, odnosno sije se na oko 33% oraničnih površina. Najveće promjene su u industrijskom bilju, čije zasijane površine su uvećane za 4.434 ha, odnosno udio im je od 0,6% porastao na 2,7% korištenih oraničnih površina. Žita i krmno bilje su zastupljeni na oko 77% oraničnih površina, što govori o uzgoju kultura koja su relativno jednostavna za uzgoj, a i postupak skladištenja i čuvanja je jednostavniji nego nekih drugih poljoprivrednih proizvoda. S druge strane, povrtlarski usjevi i industrijsko bilje koji zahtijevaju intenzivnu agrotehniku i odgovarajuće skladišne uslove su značajno manje zastupljeni u sjetvenoj strukturi čineći 23% ukupne proizvodnje.

Žita koja u Federaciji BiH zauzimaju vodeće mjesto jesu kukuruz i pšenica, dok su raž, ječam, zob, tritikale i heljda sa znatno skromnijim udjelom. Pšenica, kao najvažnije krušno žito, sa prosječnom godišnjom proizvodnjom od oko 74 hiljade tona (2014-2020) ni blizu ne podmiruje potrebe mlinske industrije. Prosječan prinos u Federaciji BiH je 3,8 t/ha što je niže i od državnog prosjeka, prosjeka susjednih zemalja i zemalja Evropske unije. Razlozi se uglavnom vežu za tehnologiju proizvodnje - neodgovarajuće i nedovoljno gnojenje i zaštita, neodgovarajući sortiment, nedostatak navodnjavanja, niske otkupne cijene koje demotiviraju proizvođače, ali i neuređen rad savjetodavnih službi tj. nedostatak stručne pomoći od strane agronoma.

Kukuruz kao najrasprostranjenije žito sa prosječnom površinom od oko 47 hiljade hektara i ukupnom proizvodnjom preko 226 hiljada tona je u direktnoj zavisnosti od dešavanja u sektoru stočarske proizvodnje. U usporedbi sa Srbijom, Hrvatskom i EU, Federacija BiH ima najniže prosječne prinose.

Raž, ječam i zob ne bilježe značajnije promjene u odnosu na prethodni analizirani period.

Proizvodnja tritikala i heljde se ne evidentira na federalnom nivou, iako su to dva iznimno važna žita koja traže više pažnje i uključivanja u buduća strateška planiranja razvoja poljoprivrede. Tritikale je odličan izvor stočne hrane, prinosniji od nekih drugih usjeva koji se koriste u ishrani stoke. Sije se na više od 5.000 ha sa tendencijom povećanja površina i ukupne proizvodnje i sa prosječnim prinosima većim od ostalih strnih žita. U usporedbi sa zemljama okruženja i EU prinos tritikala u FBiH je visok (4,2 t/ha – prosjek 2017. – 2019.), viši od prosjeka u BiH, Srbiji, Hrvatskoj i EU. Heljda kao alternativno žito sve više pronalazi svoje mjesto u ljudskoj ishrani, tražen je artikl na međunarodnom tržištu, a istovremeno je usjev skromnih zahtjeva pogodan za organsku proizvodnju i za uzgoj u izrazito ruralnim područjima. Proizvodnja varira po godinama i kreće se na nivou 1.000 hektara. Prosječni prinosi su oko jedne tone, slično kao i u zemljama okruženja. Potražnje za ovim usjevom postoji, što može biti šansa za Federaciju BiH. Ovo tim prije, jer se radi o kulturi koja zahtijeva brdsko planinska područja, niska ulaganja i skromne agrotehničke mjere njege tokom vegetacije.

Podaci o uvozu i izvozu žita jasno ukazuju na visoku zavisnost Federacije BiH i njene mlinsko-pekarske industrije o uvozu ovih poljoprivrednih proizvoda, što nameće potrebu posebnog strateškog pristupa unapređenju ove proizvodnje.

Industrijsko bilje koje se sije u Federaciji BiH predstavljaju suncokret, soja, uljana repica i duhan. O proizvodnji suncokreta i uljane repice nema zvaničnih statističkih podataka, mada zahvaljujući uspješnom poslovanju kompanije "BIMAL" d.d. i ugovornim odnosima sa farmerima proizvodnja ovih usjeva postoji i prema neslužbenim podacima se povećava. Zvanični podaci FZS govore da prosječna površina pod industrijskim biljem (2014. – 2020.) je nešto više od 3.500 ha i razlikuju se u odnosu na podatke FMPVŠ prema kojima su značajno veće površine pod ovim kulturama i iznose blizu 5.000 ha. Prema istom izvoru pod uljanom repicom je preko 400 ha, a pod suncokretom su također približne iste površine. Proizvodnja soje raste iz godine u godinu i u 2020. godini se sijala na više od 3,5 hiljada hektara i prosječnim prinosom od 2,7 t/ha. Duhan već godinama ide u pravcu smanjenja površine ali i ukupne proizvodnje. Trenutno u BiH ne rade fabrike duhana, a otkupne stanice su mahom zatvorene¹. Multinacionalne kompanije koncentriraju proizvodnju u nekoliko tvornica gdje imaju najpovoljnije uslove, a kupovinom domaćih tvornica kupuju i tržište, što se desilo i u BiH.

Proizvodnja krmnog bilja u analiziranom periodu 2014. – 2020. se odvija na oko 33% zasijanih površina. Najveće površine

¹ "Bosanac d.d." Orašje je na javnoj licitaciji za prodaju, a jedino se još u Gradačcu otkupljuju manje količine duhana.

su pod silažnim kukuruzom, zatim TDS, djetelinom i lucerkom. Manje površine su pod smjesama trava i mahunarki, a stočna repa bilježi pad proizvodnje. Iako se na pouzdanost i relevantnost statističkih podataka u određenoj mjeri može sumnjati, kako u zasijane i požnjene površine, tako i u postignute prinose, sasvim je izvjesno da prinosi koji se postižu u proizvodnji krmnog bilja nisu zadovoljavajući, te da se uz više znanja od strane farmera i primjenu solidne agrotehnike na postojećim površinama može proizvesti znatno više krme. Imajući u vidu podatke da u Federaciji BiH postoje značajne neobrađene površine, proizvodnja krme na oranicama bi mogla biti povećana po oba parametra: (a) zasijanim površinama i (b) povećanim prinosima po jedinici površine. Povećanje površina bi moglo ići i do 50%, a prinosa i do 100%. Kvaliteta proizvedene krme bi mogao također biti povećan u značajnoj mjeri. Sve ovo pretpostavlja neophodnu pomoć poljoprivredne savjetodavne službe, odnosno agronoma na terenu.

Osim sijanih i prirodni travnjaci predstavljaju veoma značajan prirodni resurs, u višestrukome značenju te riječi, jer su nezaobilazan izvor kabaste stočne hrane, izvor bioraznolikosti, sa posebnim osvrtom na značaj zastupljenosti rijetkih i ugroženih vrsta. Površine pod pašnjacima u promatranom periodu variraju jako malo po godinama. Prosječni prinosi suhe mase, koji se postižu na livadama su izrazito niski (1,5-1,8 t/ha sijena) jer se na značajnom dijelu površina ne primjenjuju agrotehničke mjere, ali ne postoji ni zainteresiranost samih stočara za bolje iskorištavanje prirodnih travnjaka.

Plantažna proizvodnja ljekovitog bilja je sektor za koji nema službenih statističkih podataka. Jedini dostupni podaci su o izvozu i uvozu ljekovitog bilja. Međutim, ne zna se porijeklo izvezenog proizvoda – da li potiče od slobodnog sakupljanja u prirodi ili je rezultat plantažne proizvodnje. Evidentno je da proizvodnja smilja stagnira, a ostalo ljekovito bilje se sije na površini preko 100 hektara. Ljekovito bilje je mali sektor velikog potencijala jer podaci VTK pokazuju da se iz države izveze ljekovito bilje i šumskih plodova u vrijednosti oko 39 miliona KM, a uveze oko 17 miliona KM (2018). S obzirom da nije razdvojeno ljekovito bilje od šumskih plodova smatra se da oko polovine otpada na ljekovito bilje. Dobrim dijelom je izvoz ljekovitog bilja sakupljenog u prirodi, ali isto tako činjenica je i da raste interes za plantažnom proizvodnjom. U 2019. godini pokrivenost uvoza izvozom u ovom sektoru je bila 246%. Izvoz je realiziran na 46 tržišta širom svijeta, uz dominaciju EU tržišta (83%). Najširu mrežu kupaca imaju kompanije koje se bave izvozom eteričnih ulja (37 zemalja).

2.8.2. Povrtlarstvo

Proizvodnja povrća u Federaciji BiH ima dugu tradiciju uz realnu mogućnost bržeg razvoja. Oko polovine zasijanih povrtnih površina, preko 21.000 ha je pod **krompirom**. Prosječna ukupna proizvodnja krompira za posljednjih sedam godina je oko 175 hiljada tona. Problem u proizvodnji krompira su izuzetno niski prinosi, niži od svih zemalja okruženja, evropskih i svjetskog prosjeka. Razloga ima više, a među vodećim je nemotiviranost proizvođača zbog nemogućnosti plasmana proizvedenih količina, tako da se krompir proizvodi više manje za vlastite potrebe, a tek višak za tržište. Izgradnja prerađivačkih kapaciteta bi povećala potražnju sirovine što bi značajno utjecalo i na povećanje prinosa ovog usjeva i ulaganja u moderne tehnologije proizvodnje, sortiment i ostalo.

Grah se proizvodi u prosjeku na oko 4.000 ha, ali proizvodnju, kao i kod krompira, odlikuju izuzetno niski prinosi koji su oko 1,4 t/ha i daleko su ispod prinosa u zemljama Evropske unije. Po sjetvenim površinama slijede crni luk (prosjek oko 3,3 hiljade hektara), kupus (2,8 hiljada hektara), rajčica 1,9 hiljada hektara i paprika 1,6 hiljada hektara. Krastavac se na području Federacije BiH uzgaja kao salatni i krastavac kornišon, u zaštićenom prostoru ili na otvorenom, koji se u kontinentalnim područjima manje prerađuju na lokalnom nivou, a više se izvozi.

Posljednjih godina proizvodnja kornišona za izvoz je postao unosan posao, a otkup se uglavnom obavlja preko otkupnih stanica.

Prinosi svih spomenutih vrsta povrća su veoma niski u usporedbi sa zemljama okruženja. U posljednje vrijeme neki proizvođači ugovaraju proizvodnju npr. krastavac kornišon i u tom slučaju zahvaljujući primjeni intenzivne agrotehnike, odgovarajućeg sortimenta, ali i pomoći savjetodavaca na terenu ostvaruju prinose i nekoliko puta veće od ostalih proizvođača. Ovo bi ujedno mogao biti i put intenziviranja povrtlarke proizvodnje - proizvođačima osigurati plasman, repromaterijal i stručnu pomoć pri proizvodnji što sve skupa vodi ka visokim prinosima, prinosima na nivou vodećih evropskih.

Govoreći o izvozno-uvoznim obilježjima, kornišon je npr. u 2019. godini bio u grupi od pet najkonkurentnijih izvoznih proizvoda (pored maline, kruške, jabuke i šljive). S druge strane, krajnje poražavajuće je da među 10 najvažnijih uvoznih proizvoda nalaze se svježa rajčica, svježa paprika, kuhani krompir, smrznuti krompir, čips krompir i sjemenski krompir. Ako promatramo uvoz i izvoz povrća u/z Federacije BiH u periodu 2014. – 2020., prosječna pokrivenost uvoza izvozom je 37,23%. I dalje uvozimo velike količine povrća upitne kvalitete. Prostora za supstituciju uvoza postoji mnogo, iako se čini da je najveći razlog za uvoz niska cijena kao i dostupnost proizvoda tokom cijele godine. Međutim, to ne znači da ne treba težiti unapređenju ovog sektora. Adekvatnom poljoprivrednom politikom može se povećati i unaprijediti proizvodnja primarnih poljoprivrednih proizvoda, kao i prerada istih u cilju supstitucije u uvozu, odnosno smanjenja trgovinskog deficita.

2.8.3. Proizvodnja povrća u zaštićenom prostoru

Proizvodnja povrća u zaštićenim prostorima predstavlja model visoko-intenzivne proizvodnje kojom se osigurava proizvodnja i plasman povrća u zimskom i ranom proljetnom periodu što čini gajenje povrća u zaštićenom prostoru atraktivnom poljoprivrednom djelatnošću. Ne treba se zanemariti ni njenu socijalnu i ekonomsku dimenziju, s obzirom na mogućnost uzgoja na malim površinama uz postizanje visokih i stabilnih prinosa i brzo vraćanje uloženi sredstava što u konačnici može doprinijeti opstanku mladih u ruralnim područjima.

U Federaciji BiH su u upotrebi najviše objekti pod plastikom kao što su niski, visoki tuneli i plastenici dok su vrlo male površine pod staklenicima. Uzgoj povrća na prirodnom zemljištu u Federaciji BiH je dominantni način proizvodnje u zaštićenom prostoru. Kao najintenzivniji oblik proizvodnje povrća osigurava da se prinosi nekih kultura povećavaju za nekoliko puta. Zvanični statistički podaci o proizvodnji povrća u zaštićenim prostorima u BiH nisu dostupni. Prema dostupnim podacima (baze podataka kantonalnih i općinskih odjeljenja za poljoprivredu) u Federaciji BiH ima oko 280 ha zaštićenih prostora, mađa i ovaj podatak treba uzeti sa rezervom, budući da veliki broj poljoprivrednih proizvođača nije u registru.

Najveći dio proizvodnje povrća u zaštićenom prostoru je u Hercegovini, odnosno u HNK. Najčešća struktura proljetne sjetve je rajčica (65%), paprika (30%), i ostalih kultura koje čine krastavac, dinja i krompir (5%). U jesenskom roku sjetve/sadnje 70-80% plasteničke proizvodnje zauzima salata, a ostatak blitva i špinat. Plasman ranog povrća u većoj je mjeri izvozno orijentiran.

Posljednjih godina primjetno je poskupljenje repromaterijala i najvažnijih inputa što pored problema sa plasmanom proizvoda usložnjava samu proizvodnju povrća u zaštićenim prostorima i prijeto zaustavljanjem kontinuiranog rasta ove proizvodnje.

2.8.4. Poljoprivredna mehanizacija

Nedostatak poljoprivrednog popisa u BiH (Federaciji BiH) onemogućuje sagledavanje stvarne slike o broju, veličini, strukturi i drugim važnijim pokazateljima opremljenosti poljoprivrednih gazdinstava mehanizacijom. Prema procjenama eksperata

prosječna starost traktora u Federaciji BiH je oko 30 godina što zajedno sa prosječnim angažmanom traktora koji se kreće oko 100 radnih sati godišnje¹ daje veoma lošu sliku stanja mehanizacije u Federaciji BiH. Niska i nedovoljna budžetska izdvajanja sa oba nivoa vlasti (entitetski i kantonalni) za investicije u poljoprivrednu mehanizaciju u okviru strukturalnih mjera i mjera ruralnog razvoja, i skromni prihodi poljoprivrednih proizvođača ograničavaju nabavku nove mehanizacije i modernizaciju poljoprivredne proizvodnje. Ovome treba dodati i izostanak IPARD fondova koji su uglavnom najvažniji izvor finansiranja (sufinansiranja) nabavke mehanizacije i prateće opreme u zemljama Zapadnog Balkana.

Poljoprivredna mehanizacija za aplikaciju fitofarmaceutskih sredstava u Federaciji BiH je također zastarjela. Zbog neredovne kontrole i netestiranja strojeva za aplikaciju fitofarmaceutskih sredstava kod njihovog velikog broja značajan je udio dizni koje nemaju ujednačene protoke mlaza čime se onemogućuje ravnomjerna distribucija fitofarmaceutskih sredstava po usjevima/voćnjacima/vinogradima. Budžetskom podrškom i edukacijom rukovatelja strojevima može se popraviti stanje u ovoj oblasti. U prioritete vezane za poljoprivrednu mehanizaciju i dalje ostaje donošenje i provedba zakonskih i podzakonskih akata kojima se regulira pitanje poljoprivredne mehanizacije te razvijanje organizacionih formi koje će poticati veći stepen njihovog korištenja.

2.8.6. Sjemenarstvo

Savremena poljoprivredna proizvodnja zasniva se na stalnoj potrebi za kvalitetnim sjemenom i sadnim materijalom. Sadašnje stanje u proizvodnji sjemena i sadnog materijala u Federaciji BiH ni izbliza ne zadovoljava vlastite potrebe proizvodnje, mada agroekološki uslovi postoje. Zbog toga je Federacija BiH upućena na značajan uvoz ovog poljoprivrednog repromaterijala. Sjemenska proizvodnja u Federaciji BiH u periodu 2014. – 2020. godina pokazuje značajnu varijabilnost kako proizvodnih površina tako i ostvarenih prinosa. Proizvodnja žita imala je kontinuiran rast proizvodnih površina i ostvarene proizvodnje do 2019. godine (više od 4.000 tona), dok je u 2020. godine došlo do značajnog pada. Sjemenska proizvodnja kukuruza je bila dosta ujednačena u periodu 2017. – 2019. godina (oko 100 tona), dok je proizvodnja sjemena duhana bila vezana za održavanje domaćih (VHS i ravnjak) sorata duhana do 2019. godine, da bi u 2020. godini ova proizvodnja u potpunosti nestala. Proizvodnja sjemena soje ima trend rasta (od 17,5 tona u 2014. godini do 640 tona u 2020. godini). Proizvodnja sjemena krompira je u stalnom opadanju (od 1.349 tona u 2014. godini do svega 54 tone u 2020. godini). Za razliku od sjemenske proizvodnje, proizvodnja presadnica povrća je regionalno prepoznatljiva po svojoj kvaliteti i postaje izvozni poljoprivredni brend Federacije BiH. U 2020. godini je ukupno proizvedeno 11,6 miliona komada presadnica različitih vrsta i sorti povrća, od čega je značajan broj izvezen na inozemno tržište. Među važnijim pravnim subjektima koji se bave proizvodnjom sjemenskog materijala i presadnica izdvajaju se: BIOS sa p.o. Gornja Vratnica Visoko, OZZ AGRISAN Sanski Most, Plant d.o.o Tuzla, PZ Sunce d.o.o Čapljina, Bojka d.o.o Vitina, Adria Hishtil Gabela Polje (proizvodnja presadnica), te Poljoprivrednik d.o.o Odžak, Agropromet d.o.o Bosansko Grahovo, Dado Komerc d.o.o Prud, Damjanović, I. d.o.o Glamoč (proizvodnja sjemena žita, soje i kukuruza).

Proizvodnja sjemena i sadnog materijala zastupljena je na različitim proizvodnim područjima Federacije BiH i u različitim

agroekološkim uslovima. Tako je proizvodnja sjemenskog krompira i značajan dio proizvodnje žita smještena na većim nadmorskim visinama (iznad 700 m.n.v.), dok je proizvodnja presadnica povrća zastupljena većinom u submediteranskom području (Čapljina, Vitina, Gabela), kao i u uslovima umjereno kontinentalne klime (Tuzla).

Fokus problema kod proizvodnje sjemena žita u Federaciji BiH je nedostatak doradbenog centra² čime bi se proces proizvodnje sjemena zaokružio. Najveći problem proizvođača presadnica povrća je u nelojalnoj konkurenciji neregistrovanih proizvođača koji svoje proizvode stavljaju u promet bez adekvatne kontrole i dokumentacije. Od ostalih problema sjemenarske proizvodnje u Federaciji BiH koja treba kandidovati su svakako njena izražena varijabilnost, jednako u površinama i proizvodnji. Ovo nameće potrebu da se u ovoj oblasti unaprijedi zakonska rješenja kojima će se favorizirati politika podrške, podizati nivo znanja u samoj proizvodnji sjemena te povećati inspekcijски nadzor. Nadalje, na proizvodnju sjemena utjecale su i tržne varijabilne cijene krajnjih poljoprivrednih proizvoda, ali i nedostatak ugovorene cijene od strane otkupljivača³.

2.8.7. Integralna proizvodnja

Integralna proizvodnja je blisko vezana za uspostavu i realizaciju GLOBAL G.A.P. standarda. To je standard koji pokriva sve osnovne aspekte proizvodnje, od korištenja zemljišta, preko procesa proizvodnje do berbe, odnosno žetve. Odnosi se također i na socijalnu brigu o radnicima i zaštitu okoliša. Postoji od 1997. godine. GLOBAL G.A.P. je privatni standard, sa statusom dobrovoljnog standarda, mada posljednjih godina postaje obavezan standard za međunarodnu trgovinu poljoprivrednim proizvodima. Koristi koje proizvođači imaju provedbom ovog standarda su: mogućnost izlaska na međunarodno tržište, postizanje veće cijene proizvoda, povećanja kapaciteta proizvodnje, lakši i brži pronalazak tržišta, tendencija zapošljavanja novih ili sezonskih radnika.

Prema podacima dostupnim za 2015. i 2016. godinu u BiH je bilo 163 odnosno 138 proizvođača certificiranih po ovom standardu i to svi iz biljne proizvodnje. Većina certificiranih domaćih proizvođača odlučila se za ovu **standardizaciju** zbog izvoznih mogućnosti, a kada će domaći trgovci postaviti ovaj standard kao obavezu za otkup proizvoda, ostaje za vidjeti. Proizvođači ratarsko-povrtlarskih usjeva u ovom sistemu proizvodnje su: Adria-Hishtil rasadnik Gabela, ZZ Gračanka Gračanica, Heko Bugojno i Jaffa komerc Mostar.

2.8.8. Organska proizvodnja

Organska proizvodnja na području Federacije BiH egzistira od početka ovog stoljeća. Obradive površine pod organskom proizvodnjom u posljednjih sedam godina variraju bez nekog razumnog pojašnjenja. Podaci o stvarnom stanju ne postoje, nema registara proizvođača i prerađivača ovih proizvoda. Jedino se može doći do podataka od jedne od certifikacijskih kuća - Organska kontrola (OK), mada ih postoji nekoliko koje se bave poslovanjem certifikacije organske proizvodnje u FBiH. Prema podacima OK u 2019. godini su bila zasijana 1.237 ha, a u 2020. godini svega 346 ha. Ljekovito bilje, žita i bobičasto voće su dominantne kulture koje se uzgajaju. Pored uzgoja, treba spomenuti i prikupljanja samoniklog ljekovitog bilja, gljiva i bobičastog voća. U 2107. godini od ukupnih sakupljačkih površina (150.604 ha), na ljekovito bilje otpada 103.575 ha. Značajan dio ovog sakupljenog bilja se izvozi. U periodu 2016. – 2018. primjetan je trend rasta izvoza organskih proizvoda, a

¹ Za razliku od Federacije BiH, u Srbiji se prosječni godišnji angažman traktora, zavisno od vrste, kreće između 430 i 740 sati.

² Trenutno egzistira doradbeni centar koji je smješten u entitetu Republika Srpska.

³ Ovdje posebno treba istaći nedostatak kantonalnih robnih rezervi koje bi bile stabilizator i proizvodnje i cijena poljoprivrednih proizvoda. Tako je u 2021. godini

uvoz sjemena osnovnih usjeva (krompir, žita, kukuruz i soja) iznosio 5,7 milijuna, od čega je najveći uvoz bio kod krompira u visini od 5,0 milijuna KM (6,7 milijuna kg).

najznačajnija izvorna tržišta za organske proizvode iz BiH su zemlje članice Evropske unije, prije svih Njemačka, Nizozemska, Danska, Italija, Švedska i Švicarska.

Zakon o poljoprivrednoj organskoj proizvodnji je donesen 2016. godine (Službene novine Federacije BiH, broj 72/16), a nakon toga Pravilnik za organsku biljnu i stočarsku proizvodnju. Činjenica je da je proces donošenja zakonske regulative veoma spor i da je to jedan od problema koji koči razvoj ovog sektora.

Dosadašnja budžetska podrška organskoj proizvodnji se odnosila na certificiranje organske proizvodnje¹. Na nivou Federacije BiH je aktivno udruženje ORGANSKO FBIH, koje okuplja ove proizvođače i organizuje brojne prodajne manifestacije za svoje članove, a u saradnji sa certifikacijskom kućom iz Hrvatske ima razvijenu i certifikaciju ove proizvodnje.

Put koji organsku proizvodnju, pogotovo u ruralnim sredinama izdiže na viši proizvodni nivo jeste zadrugarstvo i udruživanje porodičnih farmi na lokalnom području sa ciljem povećanja količine proizvoda, edukacije potrošača, ostvarivanja konkurentnosti, standardizacije kvalitete, brendiranja proizvoda, te organizovanog izlaska na domaće i strano tržište.

2.8.9. Voćarstvo

Povoljna umjereno kontinentalna klima zajedno sa mediteranskom klimom omogućuje da se na području Federacije BiH odvija proizvodnja velikog broja voćnih vrsta iz grupe jabučastog, koštičavog, jezgrastog, jagodastog i mediteranskog voća. Važan okvir za budući razvoj voćarske proizvodnje je sadržan u Operativnom programu voćarska rajonizacije u Federaciji BiH (2013) u kojem su date preporuke i smjernice za najpovoljnije rajone za uzgoj voćnih vrsta vodeći računa o agro-ekološkim uslovima, odnosno o specifičnim ograničenjima i određenim uslovima klime, tla i reljefa, ali i ekonomskih uslova.

Analiza voćarske proizvodnje u Bosni i Hercegovini (Federaciji BiH) se još uvijek, sa izuzetkom jagodastog voća, vodi na nivou broja ukupnih i rodnihi stabala, a ne na nivou površine i ha, što otežava analizu i izvođenje zaključaka budući da se ne pravi razlika između intenzivne i ekstenzivne proizvodnje, kao i specifičnosti pojedinihi proizvodnji. Ukupne površine voćnjaka u Federaciji BiH u periodu 2015. – 2020. stagniraju i kreću se oko 45 hiljada ha.

Kontinentalno voće

Najvažnije kontinentalne voćne vrste u Federaciji BiH su jabuka, kruška, šljiva, breskva, trešnja, višnja, marelica i orah. Mjereno prosječnim brojem stabala, najveću zastupljenost ima šljiva (46%) koju slijede jabuka (28%), kruška (11%) te trešnja (5%) i breskva (4%). U periodu 2014. – 2020. primjetan je trend rasta broja stabala svih krošnjastih voćnih vrsta. U 2014. godini ukupan broj stabala je iznosio 11,5 miliona, a u 2020. godini 12,7 miliona. Evidentirano povećanje broja stabala upućuje na praksu da se stari ekstenzivni nasadi zamjenjuju novim nasadima sa intenzivnom proizvodnjom i gustim sistemom uzgoja, pri čemu površine ostaju nepromijenjene. Najveći broj povećanja rodnihi stabala zabilježen je u 2015. godini (oko 800 hiljada), dok je u narednom periodu zabilježen ujednačen rast sa prosječno 100 hiljada novih rodnihi stabala.²

Kada se govori o ukupnom prinosu kontinentalnih voćnih vrsta u analiziranom periodu 2014. – 2020. osnovna karakteristika je varijabilnost i promjenljivost po godinama. Najniži prinosi su zabilježeni u 2014. i 2017. godini kao posljedica ekstremnih klimatskih prilika (mrzaz i suše). Posebnu varijabilnost u prinosima su pokazale dvije vodeće voćne vrste - jabuka i šljiva. Proizvodnja šljive se kretala od 23 hiljade tona u 2017. godini do rekordnih 60 hiljada tona u 2018. godini. Proizvodnja jabuka u 2014. godini je

iznosila 14 hiljada tona, a u 2020. godini rekordnih 53 hiljade tona. Najveća ukupna proizvodnja krošnjastog voća je bila u 2018. i 2020. godini i iznosila je u prosjeku 135.000 tona, dok je sedmogodišnji prosjek u periodu 2014. – 2020. bio 102,2 hiljade tona. Očito je da klimatske promjene sve češće utiču na ukupnu proizvodnju ove vrste voćarske proizvodnje, što će zajedno sa unapređenjem agro-tehničkih i pomo-tehničkih mjera, zahtijevati i novi pristup i uvođenje mjera poljoprivredne politike kojima će se djelovati na negativne posljedice spomenutih klimatskih promjena.

Jagodasto voće

Proizvodnja jagodastog voća na području Federacije BiH doživjela je snažnu ekspanziju tokom proteklihi 20 godina, imajući pri tome i uspone i padove kao i svaka proizvodnja u poljoprivredi. Ova proizvodnja prati savremene trendove tehničko-tehnoloških rješenja najrazvijenijih zemljama svijeta što potvrđuje ostvareni prinosi po jedinici površine koji je blizu punog genetskog potencijala. Aktualna proizvodnje jagoda je dosta ujednačena i odvija se na prosječnih 800 ha površine, dok površine pod malinom osciliraju i poslije rekordnih 2.321 ha u 2018. godini smanjuju se za preko 600 ha u 2020. godini kada iznose 1.703 ha. Ostale jagodaste voćne vrste poput kupine, ribize i borovnice još uvijek nisu uvedene u kulturu i stoga su i manje zastupljene. Prinosi jagodastih vrsta relativno su ujednačeni u analiziranom periodu 2015. – 2020. i za jagodu prosječni godišnji prinosi iznose 8,66 t/ha, a za malinu 7,86 t/ha.

Smanjenje površina pod malinom jedan je od najvažnijih uočenih problema u proizvodnji ove vrste voća u Federaciji BiH. Razloge treba tražiti u (i) povećanoj ponudi maline na svjetskom tržištu i nižoj prodajnoj cijeni, (ii) nepovoljnim klimatskim prilikama koje su uzrokovala lošim kvalitetom plodova, (iii) nedostatku radne snage kao posljedice sve većeg odliva mladihi iz ruralnih sredina i (iv) nedostatku poljoprivrednih savjetodavaca i transferu znanja iz domena savremenih tehničko-tehnoloških rješenja.

Proizvodnja jagodastog voća, prvenstveno maline, najviše zavisi od instaliranihi rashladnih kapaciteta. Na području Federacije BiH postoji 16 kompanija koje se bave otkupom malina sa ukupnim kapacitetom rashladnih komora od 17.000 tona, što daje dovoljno prostora za povećanje proizvodnje maline čija trenutna prosječna proizvodnja iznosi 14,2 hiljade tona.

Mediteransko voće

Mediteranske voćne vrste u periodu od 2014. – 2020. bilježe stalni porast broja rodnihi stabala i ukupnog prinosa posebno masline i smokve. U analiziranom periodu ukupni prinosi su povećani sa 897 tona u 2014. godini na preko 2.000 tona u 2020. godini kao rezultat ulaska ovih vrsta voćaka u periodu punog plodonošenja. Sve je prisutniji trend podizanja većih plantažnih zasada sa odomaćenim i introduciranim sortama masline, pravilnog sklopa sadnje i uzgojne forme krošnje, uz korištenje sistema za navodnjavanje. Također, ostale mediteranske voćne vrste prelaze sa ekstenzivnog načina proizvodnje na plantažni uzgoj i to kod smokve, badema i nara. Na pozitivan trend povećanja proizvodnje mediteranskih voćnih vrsta utjecalo je više čimbenika, a najvažniji je pozitivan trend budžetskih izdvajanja (federalni i kantonalni nivo) i davanja sredstava za podizanje novih zasada.

Kao i kod uzgoja krošnjastih voćnih vrsta, i kod uzgoja mediteranskih vrsta važnije obilježje je variranje prosječnih prinosa iz godine u godinu, kao rezultat ponajprije klimatskih prilika u kojima se odvija proizvodnja.

2.8.10. Vinogradarstvo i vinarstvo

¹ U posljednje tri godine (2018.-2020.), kroz program podrški u FBIH isplaćena je podrška u visini od 18.296 KM u 2019. godini, 30.517 KM u 2020. godini, dok je najviše isplaćeno u 2018. godini – 40.864 KM.

² Izuzetak čini 2016. godina u kojoj je zabilježeno povećanje od samo 17 hiljada rodnihi stabala.

Na području Federacije BiH gajenje vinove loze i proizvodnja vina imaju veoma dugu tradiciju. Stanje u kojem se već duže vrijeme nalazi ova djelatnost sve je manje u suglasnosti sa tim bogatim naslijeđem.

Na osnovu statističkih podataka BiH je u 1990. godini imala 5.781 ha vinograda, a od toga je 4.274 ha bilo na prostoru sadašnjeg Hercegovačko - neretvanskog kantona (HNK). Taj podatak pokazuje da je ovaj kanton bio glavni nositelj vinogradarske proizvodnje BiH, odnosno Federacije BiH. Prošli rat je nanio velike štete vinogradarskoj proizvodnji tako da je uništeno 2.046 ha vinograda ili 47,9% od ukupnih prijeratnih površina. Znatno veći udio uništenja površina je bio kod državnog sektora (69%) u odnosu na privatni (28,8%). Informacije o vinogradarskim površinama kojima se danas raspolaže osnove se na podacima prikupljenim kroz izradu tzv. vinogradarskog katastra, kojem se pristupilo izradi prvi put u historiji BiH. Najvažniji razlozi za njegovo nastajanje su (i) evidencija i analiza postojećih površina pod vinovom lozom, (ii) analiza strukture sortimenta, (iii) evidencija potencijalnih vinogradarskih površina i (iv) utvrđivanje ukupne bilance stanja što je jedan od preduslova ulaska u EU. Katastar vinograda će omogućiti uvid u vitalnost vinogradarstva kao jedne od najvažnijih privrednih grana. Kroz više od 20. stoljeća površine pod vinovom lozom su rasle i opadale, što je zavisilo o migracijama stanovništva, ratovima, političkim uređenjima, a u novije vrijeme tržišnim čimbenicima uzgoja vinove loze. Podaci prikupljeni pri izradi vinogradarskog katastra su neslužbeni i u tijeku je provjera podataka na terenu.

U poljoprivrednim površinama Federacije BiH (1.183.000 ha) udio vinograda je 0,33% odnosno 3782 ha (2020. godina). U ukupnoj površini vinograda vinsko grožđe zauzima oko 3.607 ha, a stolno oko 250 ha. Promatrano po kantonima značajne površine zasađene vinovom lozom zastupljene su u HNK (2679 ha) i ZHK (1026 ha). Vinogradarstvom i vinarstvom se bavi oko 10.200 domaćinstava. U analiziranom periodu na površinama zasađenim vinovom lozom prosječan broj trsa je 14.575, odnosno 13.856 rodnih trsa, sa kojih se ubere 34.153 tona grožđa ili 2,47 kg po trsu.

Zemljište na kojemu se nalaze nasadi vinove loze u najvećem dijelu je privatno vlasništvo. Država je zadržala vlasništvo nad zemljištem koje je bilo u sastavu državnih preduzeća i koja se po sadašnjim zakonima ne može privatizovati. Upravljanje zemljištem provodi se putem kantonalnih i općinskih tijela koja ugovorom o koncesiji ili zakupu reguliraju odnose s korisnicima zemljišta. Općenito se može reći da je neregulirano vlasništvo nad zemljištem kočnica daljeg razvoja vinarsko-vinogradarskog sektora iz najmanje tri razloga: (i) velika usitnjenost posjeda, (ii) neregulirani vlasnički odnosi i (iii) destimulirajuća politika davanja zemljišta u koncesiju.

Pri podizanju vinograda treba prihvatiti sva savremena dostignuća u tehnologiji sistemskog uređenja proizvodnog prostora, pripremi i održavanju zemljišta, izboru sortimenta visoke kvalitete povezano sa revizijom rajonizacije pojedinih područja, definiranju sistema uzgoja, te pravilnom izboru i organizovanoj upotrebi tehnoloških linija strojeva u agrotehnici i ampelotehnici. Pri sadnji vinograda prednost treba dati našim, BiH, autohtonim sortama žilavki i blatini, koje autohtonošću i kvalitetom mogu naći svoje mjesto na zahtjevnom tržištu. Uz ove sorte treba saditi svjetski poznate sorte merlot, cabernet sauvignon, chardonnay, syrah i druge, koje su se odomaćile na našem području na kojem postižu visoku kvalitetu.

Proizvodnja stolnog grožđa se obavlja na površini od oko 250 ha i nema podataka o godišnjoj proizvodnji. U narednom periodu posebnu pažnju treba staviti na sorte veoma rane epohe sazrijevanja kako bi se iskoristile komparativne prednosti hercegovačkog vinogorja, kao i veoma kasne epohe čije se grožđe može čuvati u rashladnim uređajima i tako osigurati tržište u zimskim mjesecima.

2.8.11. Vinarstvo

Proizvodnja vina u Federaciji BiH organizovana je u 43 vinarije. Ukupni proizvodni podrumski kapacitet registrovanih vinarija iznosi 31.861.600 litara (318.616 HL) što je manje u odnosu na 1985. godinu kada su proizvodni kapaciteti iznosili 37.500.000 litara (375.000 HL). Proizvodni godišnji kapacitet vina s ukupnih 3.607 ha vinogradarskih površina (1,39 miliona trsa), uz prinos od 2,47 kg/trsu i randman od 60-70% iznosi 20.742.750 litara. Na proizvodnju bijelih vina otpada 55%, a crvenih 45%. Od ukupnih 3.607 ha površina pod vinogradima na registrovani (proizvodnja vina s zaštićenim geografskim porijeklom-ZZP) vinarski sektor otpada cca 875 ha (24,26%). Preostale površine od 2.732 ha (75,74%) su u vlasništvu porodičnih gazdinstava od kojih većina ima preradu grožđa i proizvodnju vina za vlastite potrebe, a manji viškovi se prodaju na lokalnom tržištu. Procjena je da se vinogradarsko-vinarskom proizvodnjom bavi cca. 4-5.000 porodičnih gazdinstava. Prosječna površina vinograda u porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima iznosi 0,56 ha, raspoređenih na 2-3 vinogradarske parcele. Slabosti ove grupe proizvođača su neregulirani vlasnički odnosi nad zemljištem (vinogradima), velika usitnjenost posjeda i nedovoljna opremljenost prerađivačkih kapaciteta.

Registrovani vinarski sektor je u 100% privatnom vlasništvu. Od 43 registrovane vinarije 42 raspolažu vlastitim vinogradarskim nasadima. Također, u značajnom broju ove vinarije otkupljuju grožđe od drugih proizvođača. Kada govorimo o vinogradarskim nasadima treba naglasiti da su nasadi (trsovi) privatno vlasništvo.

Značajan iskorak u kvaliteti proizvodnog procesa, odnosno, finalnog proizvoda, učinjen je u posljednjih 25 godina kada je izvršena modernizacija opreme u dva smjera: (1) uvođenje kontrole procesa vrenja (kontrolirano vrenje) i (2) zamjena drvenih sudova inoks posudama. Paralelno s modernizacijom opreme noviji period su obilježila dva tipa proizvodnje vina koja se u ranijim periodima nisu prakticirala a to su: (i) proizvodnja barique (barik) vina u hrastovim bačvama zapremine 225 litara i (ii) proizvodnja pjenušca na bazi kultivara žilavka. Modernizacija proizvodnog procesa zahtijevala je obrazovanje stručnjaka i njihovo uključivanje u transfer najnovijih tehnoloških rješenja i podizanje kvalitete sortnih vina. Zahvaljujući navedenom proizvodnja se fokusirala na visokokvalitetne kategorije vina s naglaskom na autohtoni sortiment kao što su žilavka (bijelo), blatina i trnjak (crveno). Ove sorte zbog niza prednosti predstavljaju osnov vinarske proizvodnje zbog čega spadaju i u dio kulturnog naslijeđa.

U periodu od 2015. – 2019. god. godišnje se izvezlo cca 1.900.000 l od čega je udio vina sa zaštićenim geografskim porijeklom 65%, a vina bez ZZP-a (rinfuza vina) 35%. Procijenjena godišnja vrijednost vinarske proizvodnje predstavlja 0,23 % ukupnog BDP-a BiH. Vinski sektor je relativno mali, ali je zbog koncentriranosti na relativno malo područje južnog prostora BiH izuzetno značajan kao privredna grana.

Unapređenje i razvoj vinogradarsko-vinarskog sektora u Federaciji BiH treba promatrati u kontekstu sljedećih aktivnosti: (i) usvajanje Zakona o vinu na nivou BiH, (ii) izrada rajonizacije vinogradarskog proizvodnog područja, (iii) provedba sistema zaštite PDO i PGI, (iv) izgradnja i provedba sistema elektronskog vođenja vinarskog i vinogradarskog registra, (v) poticanje rješavanja vlasničkih odnosa u sferi vinogradarskog zemljišta kao preduslova korištenja novčanih fondova, (vi) revidiranje politike davanja koncesija nad državnim zemljištem kako bi se potaknula sadnja novih vinograda na ekonomski isplativijim površinama, (vii) poticanje gastro-vinarske ponude ruralnih područja kroz jačanje i razvoj "vinske" ceste i prodaju vina na kućnom pragu, (viii) poticanje modernizacije vinarske opreme kroz sisteme za primarnu preradu, njegu i doradu vina i (ix) poticanje "malih" vinara na udruživanje i zajednički nastup na tržištu vina.

2.8.12. Rasadničarstvo

Službeni nadzor nad proizvodnjom sadnog materijala voća i vinove loze u Federaciji BiH je od 2016. godine zakonski reguliran i obavljaju ga organi za potvrđivanje Federalnog zavoda za poljoprivredu u Sarajevu i Federalnog agromediteranskog zavoda u Mostaru.¹

U Federaciji BiH, u periodu 2014. – 2020. primjetan je trend smanjivanja proizvodnje sadnog materijala svih vrsta voća. Tako je broj sadnog materijala jagodastog voća smanjen sa 9,8 miliona (2015) na 1,5 miliona (2019), dok je broj sadnog materijala kontinentalnog voća sa 1,27 miliona (2014) smanjen na samo 203 hiljade (2020). Dominantno mjesto u proizvodnji sadnog materijala ima jagodasto voće (udio od 85,9%), dok je znatno manje zastupljen sadni materijal kontinentalnog voća (12,6%), odnosno mediteranskog voća (1,6%). Broj rasadnika u Federaciji BiH koji se bavi proizvodnjom sadnog materijala voća oscilira, njih 16 bilo je u 2014., 17 u 2017., a samo 10 u 2020. godini. Nedovoljna budžetska podrška rasadničarskoj proizvodnji kao i investicijama u podizanje novih zasada, uz izostanak međunarodnih fondova poput IPARD sredstava sigurno su jedan od razloga spomenutog negativnog trenda.

Sličan negativan trend u periodu 2014. – 2020. je i kod proizvodnje sadnog materijala vinove loze. Sa 387.236 sadnica vinove loze u 2015. godini njihov broj je pao na svega 157.620 u 2020. godini. U 2020. godini samo je jedan rasadnik u Federaciji BiH koji se bavi proizvodnjom sadnica vinove loze, a u 2014. godini su egzistirale 4 rasadnika. I ovdje treba tražiti iste razloge ovakvom stanju - nedovoljna institucionalna/budžetska podrška i izostanak zainteresiranosti domaćih vinogradara.

Rasadnička proizvodnja treba biti strateški cilj svake zemlje, jer od kvalitetne sadnice zavisi prosperitet voćarske i vinogradarske proizvodnje. Od izuzetnog je značaja da se proizvodnja reprodukcijom sadnog materijala zadrži unutar zemlje sadnjom i održavanjem matičnih nasada podloga i plemki visokih kategorija. Dostupnost visokokvalitetnog sadnog materijala jedan je od preduslova za uspješan razvoj voćarskog i vinogradarskoga sektora pa je stoga potrebno (i) utvrditi dugoročne potrebe za sadnim materijalom voća i vinove loze u Federaciji BiH, (ii) podizanje matičnih nasada, minimalno kategorije Certificirani sadni materijal za vinogradarstvo i kategorije Osnovni sadni materijal za voćarstvo, (iii) uključivanje u Program federalnih/kantonalnih podrški poticanje podizanja novih matičnih nasada voća i vinove loze i (iv) organizovanje genetskoga i sigurnoga odabira klonova autentičnih domaćih sorata vinove loze, naročito onih koje predstavljaju bitnu ekonomsku osnovu (žilavka i blatina).

2.9. Animalna proizvodnja

Animalna proizvodnja u Federaciji BiH čini značajan sektor ukupne poljoprivredne proizvodnje i daje važan doprinos ukupnom BDV iz poljoprivrede, izvozu poljoprivrednih proizvoda i zaposlenosti ruralnog stanovništva. Federacija BiH sa dominantnim udjelom prirodnih travnjaka, odnosno prirodnih livada i pašnjaka (724 hiljade ha ili 61,6% ukupnih poljoprivrednih površina, 2020.), predodređena je za uzgoj stoke i proizvodnju mlijeka i mesa, ali nažalost ovaj potencijal još uvijek nije dovoljno iskorišten. Brojni su problemi sa kojima se susreće animalna proizvodnja u Federaciji BiH kao što su usitnjenost zemljišnog posjeda i nemogućnost racionalne organizacije proizvodnje stočne hrane, loša struktura poljoprivrednih gazdinstva iskazana malim brojem grla stoke po farmi u kojima najveći udio (više od 2/3) imaju gazdinstva sa veoma malim brojem grla (gazdinstva 1 do 3 muzne krave ili 1 do 5 ovaca), nedostatak reprodukcijom centara

i organizovanog uzgoja bilo koje vrste domaćih životinja te problemi vezani za tržište i plasman stočnih poljoprivrednih proizvoda.

2.9.1. Proizvodnja mlijeka

Proizvodnja i prerada mlijeka se smatra strateškom granom poljoprivrede i prehrambene industrije u Bosni i Hercegovini. U Federaciji BiH je dominantna proizvodnja kravljeg mlijeka, ali se primjećuje sve značajnija, ne toliko količinom koliko strateškom važnošću, participacija ovčjeg i kozjeg mlijeka. Proizvodnjom kravljeg mlijeka u BiH se bavi oko 100.000 poljoprivrednih gazdinstava, od čega oko 33.000 domaćinstava proizvodi mlijeko u komercijalne svrhe.

U Federaciji BiH proizvodnja mlijeka se još uvijek najvećim dijelom oslanja na mala i srednja poljoprivredna gazdinstva. U analiziranom periodu 2014. – 2020. ograničavajući čimbenici proizvodnje mlijeka su bili usitnjena imanja, mali broj grla po imanju (3 – 10), neadekvatni uslovi držanja stoke, nepovoljni uslovi za kredite u stočarstvu, nerazvijena savjetodavna služba i neoduciranost farmera. Trenutno stanje proizvodnje mlijeka nije na potrebnom nivou, a situacija je dodatno pogoršala Covid-19 pandemija.

U periodu od 2014. do 2020. godine bilježi se pad broja muznih grla u Federaciji BiH. Istovremeno je ukupna proizvodnja kravljeg mlijeka rasla do 2018. godine, nakon čega dolazi do blagog pada proizvodnje na trenutnih oko 240 miliona litara. Prosječna količina mlijeka po grlu i dalje je prilično niska (oko 2.700 litara/godina; Tabela 1, Grafikoni 1 i 2). U nemogućnosti da zadovolje propisane norme u proizvodnji kvalitetnog i higijenski ispravnog mlijeka znatan broj malih proizvođača prestao je sa isporukom mlijeka na tržište. Mnoga od ovih gazdinstava se potpuno gase, često i zbog odlaska mlađeg dijela populacije u inostranstvo. Velike farme karakteriziraju savremeni proizvodni kapaciteti, adekvatna tehnologija, primjena svih zootehničkih mjera, uz visok stepen iskorištenosti genetskog potencijala grla i visoku proizvodnost po grlu.

Od ovčjeg mlijeka se proizvode neki od najkvalitetnijih i najpoznatijih autohtonih sireva. Izuzev posljednje dvije godine, broj muznih ovaca u analiziranom periodu u FBiH nije značajno opadao. U istom periodu proizvodnja ovčjeg mlijeka je neznatno rasla na aktuelnih skoro 12 miliona litara (Tabela 2, Grafikoni 3 i 4). Godišnja proizvodnja kozjeg mlijeka tokom zadnjih godina je na oko 4,5 miliona litara (Tabela 3, Grafikoni 5 i 6.).

Ukupno promatrano, u periodu od 2014. do 2020. godine otkup mlijeka je rastao. Najmanji otkup zabilježen je 2015. godine (oko 58 miliona litara), a najveći u 2014. i 2020. godini (preko 140 miliona litara). Iako se broj kooperanata smanjuje (trenutno se procjenjuje na oko 4.500), znatan broj gazdinstava prestao je s vlastitom preradom mlijeka kojeg sada prodaje mljekarama. Pored toga, stada se okrupnjavaju, a veliki proizvođači prodaju mlijeko mljekarama. Prosječna cijena 1 litra mlijeka u prodaji i otkupu je varirala od 0,49 do 0,58 KM. Zabilježena prodaja na tržnicama je jako mala i predstavlja od 0,20 do 1,11% od ukupne količine mlijeka u prodaji i otkupu u FBiH. Pored ovog, izvjesno je da se određene, moguće i znatne, količine mlijeka prodaju neregistrovanim kanalima. Međutim, trend smanjenja udjela prodaje mlijeka na tržnicama/pijacama komplementaran je sa zabilježenim povećanim otkupom (Tabela 4; Grafikoni 7-11).

2.9.2. Proizvodnja mesa

Proizvodnja različitih vrsta mesa, njegov plasman na tržište u svježem stanju i proizvodnja polugotovih i gotovih mesnih proizvoda odvija se je na čitavom teritoriju Federacije BiH. Uzgoj domaćih životinja za proizvodnju mesa najčešće se vrši na manjim

¹ Organi za potvrđivanje (Federalni agromediteranski zavod Mostar i Federalni zavod za poljoprivredu Sarajevo) imaju uspostavljenu svu potrebnu infrastrukturu u obavljanju službenog nadzora, za kategorije sadnog materijala voće: predosnovni,

osnovni, certificirani i vinove loze: predosnovni, osnovni, certificirani i standardni sadni materijal (implementiran sistem kvalitete ISO 17065, fitosanitarni laboratorij – sistem kvalitete ISO 17025 i uvjete neophodne za tiskanje deklaracija/certifikata).

ili većim farmama krava za tov, držanjem stada ovaca za klanje (najčešće do nekoliko stotina) i na farmama peradi (većinom sa po par hiljada tovljenika). Uzgoj svinja je u manjem obimu i svodi se najčešće na tov uvezene prasadi za domaće potrebe i plasman na domaće tržište. Proizvođači mesnih prerađevina rjeđe su i uzgajivači životinja i uglavnom ih nabavljaju na domaćem ili stranom tržištu.

U promatranom sedmogodišnjem periodu (2014. – 2020. godina) broj zaklanih goveda, ovaca, svinja i peradi kao i neto težina zaklanih grla pokazuje velike varijacije, kako po godinama tako i po vrsti zaklanih životinja. Broj zaklanih grla goveda i neto težina zaklanih goveda pokazuje kontinuiran i značajan pad. Broj zaklanih ovaca u istom periodu značajno varira, pri čemu se neto težina ovčjeg mesa skoro podudara sa promjenama u broju zaklanih grla. Nagli pad broja zaklanih ovaca u 2020. godini i plasmana ovčjeg mesa i mesnih prerađevina inače može se objasniti poremećajem na tržištu zbog Covid-19 pandemije. I broj zaklanih svinja je bio u stalnom padu. Zabilježen je značajan nesklad između broja zaklanih grla i neto težine dobivenog mesa u prvim godinama ovog perioda (pad broja zaklanih grla i povećanje ili neznatna promjena u masi mesa), što je vjerovatno posljedica strukture zaklanih životinja (povećano klanje tovljenih svinja u odnosu na klanje prasadi). Trenutni uzgoj svinja u Federaciji BiH nije dovoljan za osiguranje potrebnih količina svinjskog mesa za domaće tržište pa je uvoz svinjskog mesa, naročito u prerađivačke svrhe, neophodan. Broj zaklane peradi i neto težina dobivenog mesa pokazuju konstantan i značajan porast, pri čemu neto težina mesa peradi prati povećanje broja zaklanih jedinki. Zbog povoljnijih cijena ovog mesa postoji stalna i visoka tražnja na domaćem tržištu, a trendu rasta je vjerovatno doprinijelo i konačno odobrenje izvoza mesa peradi u EU od 2019. godine.

Proizvodnja mesa u Federaciji BiH tokom prethodnih godina obilježena je brojnim problemima, uz pad proizvodnje nekih vrsta mesa i neravnotežom nivoa ponude domaće proizvodnje i potreba domaćeg tržišta. Rezultat je to značajnog smanjenja broja rasplodne stoke i tovnih grla. Posljednjih godina su cijene uvozne stoke za klanje i tov bile približno jednake ili neznatno više od cijena uvezenog mesa, tako da se tokom tri posljednje godine smanjio uvoz živih grla na račun uvoza mesa po niskim uvoznim cijenama, uglavnom iz EU. Ovim je dodatno smanjen broj zaklanih grla čime je domaća klaonička industrija dovedena na rub opstanka. Rezultat navedenog je pad domaće proizvodnje mesa i nedostatka mesa na domaćem tržištu, kako svježeg, tako i kao sirovine za mesoprerađivačku industriju koja je zadovoljenje svojih proizvođačkih kapaciteta u velikoj mjeri već bila bazirala na sirovinama iz uvoza.

2.9.3. Govedarstvo

Govedarstvo je okosnica razvoja stočarske proizvodnje u Federaciji BiH. U analiziranom periodu 2014. – 2020. primjetan je pad ukupnog broja goveda sa 215.478 (2014) na 195.356 (2020) i rezultat je prije svega smanjenja broja muznih krava i steonih junica. Broj muznih krava je u stalnom padu i u 2020. godini broji 111 hiljada grla. Pozitivni trend je zabilježen u prosječnoj muznosti krava koja je sa 2.557 litara u 2014. godini se povećala na 2.880 litara u 2020. godini, ali ove vrijednosti su još uvijek daleko od EU standarda. Pad broja muznih krava i ukupne proizvodnje mlijeka upućuje na potrebu dodatnih aktivnosti i mjera unapređenja sektora, jer očito najveći dio budžetske podrške koje imaju proizvođači mlijeka u Federaciji BiH nije dovoljna za stabilnost i daljnji razvoj proizvodnje mlijeka.

Prosječna neto težina zaklanih goveda u stalnom je porastu i povećana je sa 8.262 tone u 2014. godini na 9.790 tona u 2020. godini i rezultat je starijih kategorija. S druge strane, u istom periodu neto težina zaklanih teladi je dramatično smanjena i sa 1.995 tona u 2014. godini dostigla je nivo od svega 770 tona u

2020. godini, što je posljedica značajnog uvoza ove kategorije goveda.

U strukturi govedarskih farmi dominiraju poljoprivredna gazdinstva sa 1-5 grla (74,52%), koju slijede gazdinstva veličine 6-10 grla (12,55%), dok je najmanja zastupljenost gazdinstava sa preko 50 grla koja participiraju sa svega 3,73%. Najviše su zastupljene pasmine kombiniranog tipa (mlijeko-meso i meso-mlijeko) predstavljene u simentalu, manje u holsteinu, dok u pojedinim dijelovima Federacije BiH se mogu naći i autohtona pasmina buša.

Najveći dio govedarske proizvodnje je smješten u tri kantona - Unsko-sanski kanton, Zeničko-dobojski i Tuzlanski kanton u kojima se i dovija glavina proizvodnje mlijeka i mesa.

U cilju podizanja konkurentnosti govedarske proizvodnje na otvorenom tržištu kakvo je tržište Bosne i Hercegovine (Federacije BiH) potrebno je uspostaviti nove proizvodne sisteme koji će se veličinom proizvodne jedinice (farme), nivoom proizvodnje, te primjenom tehnoloških procesa moći nositi sa proizvodnim sistemima zemalja iz okruženja i EU. Govedarsku proizvodnju u značajnoj mjeri će definisati i stanje u prerađivačkoj industriji mlijeka, u mesoprerađivačkoj industriji i njihovoj međusobnoj povezanosti, što se ogleda kroz kvalitetu mlijeka i mliječnih proizvoda kao i kvalitetu mesa i mesnih proizvoda. Posebno je naglašen problem cjenovnih odnosa u otkupu sirovina. Glavni izazovi koji stoje pred ovom granom animalne proizvodnje se ogledaju u potrebi transformacije postojećih u održive farme veličine preko 20 muznih krava, odnosno 50 tovnih grla, poboljšane produktivnosti i modernizaciji kroz uvođenje savremenih tehničko-tehnoloških rješenja. Uz ovo je potrebna uspostava uzgojno-seleksijske službe kao i uspostava informacionog sistema za uzgojno seleksijski rad. Poseban fokus je potrebno staviti na transfer znanja, unapređenje genetskog potencijala kroz nabavku visokokvalitetnih junica i rasplodnih bikova te tržišnu promociju same govedarske proizvodnje.

2.9.4. Svinjogojstvo

Svinjogojstvo, brojem grla i ukupnom vrijednošću proizvodnje spada među manje važne grane animalne proizvodnje u Federaciji BiH. U periodu 2014. – 2020. ukupan broj svinja je varirao iz godine ne pokazujući neki izrazit trend i kretao se u rasponu između 80 i 90 hiljada grla (Prilog - Tabela P-4.1.) pri čemu 10-12% ovog broja su činila priplodna grla - krmače i suprasne nazimice. Pasminski sastav svinjogojskih farmi je dosta skroman i svodi se na križance pasmina landras i veliki jorkšir, te u znatno manjoj mjeri na pasmine durok i pietren. Nedostatak uzgojno-seleksijskog programa jedna je od većih prepreka planiranju i samoj proizvodnji kvalitetnog rasplodnog i tovnog materijala. Također nedostaje plansko provođenje križanja i hibridizacije, čiji rezultat je, između ostalog, skromni broj odgojene prasadi po krmači i nivo prirasta. Ukupna proizvodnja svinjskog mesa u registrovanim klaonicama u Federaciji BiH u periodu 2014. – 2020. varira između 6.575 tona (2014) i 8.911. tona (2020), dok broj zaklanih svinja se kreće od 73.063 (2014) do 81.850 (2020). Zbog konfesionalne strukture stanovništva u Federaciji BiH, svinjsko meso konzumira manji dio stanovništva ovog BiH entiteta, a najveća proizvodnja mjerena brojem grla se odvija u Posavskom kantonu (38,72%, 2020.). Proizvodnja svinjskog mesa u BiH (Federaciji BiH) je u potpunosti orijentirana na domaće tržište, kako za potrošnju u svježem stanju tako i za proizvodnju kratkotrajnih prerađevina. Zbog provođenja obaveznog cijepjenja protiv klasične kuge svinja onemogućen je izvoz živih utovljenih životinja. Glavne razloge u oscilacijama i padu proizvodnje svinjskog mesa u Federaciji BiH treba tražiti u bescarinskom uvozu svinjskog mesa iz zemalja EU i njenim nižim cijenama u odnosu na domaće te u rastu cijena stočne hrane, naročito soje i kukuruza. Posljedica spomenutog je "gašenje" domaće proizvodnje i to ne samo manjih porodičnih gazdinstava

već i specijaliziranih velikih proizvođača, nasljednicima nekadašnjih velikih preduzeća.

Proizvodnja svinjskog mesa je dosta ekstenzivna, uglavnom se radi o klanju mladih kategorija svinja i prosječna proizvodnost se kreće oko 260 kg žive mjere po krmači. Struktura svinjogojških farmi je također nepovoljna. Dominiraju farme sa malim brojem grla (do 20), dok je skroman broj velikih (preko 100 grla) farmi. Ovo ujedno upućuje na činjenicu da je veoma mali broj specijaliziranih farmi. Glavni razlozi ovakvom stanju svinjogojstva u Federaciji BiH se ogledaju u (i) potpuno liberalizirano tržište mesa u BiH, (ii) nedovoljna sistemska podrška sektoru, (iii) bescarinski uvoz, (iv) usitnjena imanja sa malo obradive površine, (v) mali broj rasplodnih i tovnih grla na gazdinstvu, (vi) neodgovarajući uslovi držanja, (vii) loš pasminski sastav, (viii) nedostatak uzgojno-selekcijjskog rada u sektoru, (ix) nedostupnost povoljnih kreditnih linija, (x) slaba educiranost proizvođača svinjskog mesa te (xi) relativno niska budžetska izdvajanja i nedovoljna podrška za tovljenike i rasplodna grla.

2.9.5. Ovčarstvo i kozarstvo

Ovčarstvo i kozarstvo su važne grane animalne proizvodnje u Federaciji BiH koje karakterizira ekstenzivni način proizvodnje i korištenje prirodnih travnjaka, prije svega pašnjačkih površina. Osim ekonomskog značaja za veliki broj ruralnih domaćinstava, ove dvije grane daju značajan doprinos i biološkoj raznolikosti u područjima u kojima se odvija.

Ovčarstvo

U periodu 2014. – 2020. uočava se negativni trend i pad ukupnog broja ovaca. Sa 532 hiljada grla u 2014. godini ukupan broj ovaca je smanjen za 4,5% i iznosi 508 hiljada. Razlog ovakvom kretanju je najviše doprinijelo smanjenje ukupnog broja najmladih kategorija, janjadi i šilježadi čiji broj je sa 94,5 hiljada u 2014. godini sveden na 81 hiljadu u 2020. godini. U pasminskom sastavu dominira domaća pramenka sa svojim sojevima koji se razlikuju u fenotipskim i proizvodnim karakteristikama zavisno od uslova u kojima se uzgajaju. Pored pramenke, sa znatno manjim udjelom su prisutne i autohtone pasmine ovaca uvezene u cilju poboljšanja i melioracija domaće pasmine ovaca. Najveći doprinos ukupnom broju ovaca u 2020. godini daju tri kantona - Srednjobosanski (18,83%), Hercegovač-ko-neretvanski (18,66%) i Zeničko-dobojski (13,49%).

Ukupna godišnja proizvodnja ovčjeg mlijeka je 11,5 miliona litara i dosta je ujednačena i stabilna u svom analiziranom periodu 2014. – 2020. Prosječna proizvodnja mlijeka po muznoj ovcu u periodu laktacije iznosi 54 litara, što je daleko od EU prosjeka. Kada se govori o proizvodnji ovčjeg mesa primjetan blagi pad u periodu 2014. – 2020., a posebno niska proizvodnja je zabilježena u 2020. godini (36% u odnosu na 2019.) kao, prije svega, posljedica pandemije Covid-19.

Kozarstvo

Ukupan broj koza u periodu 2014. – 2020. je dosta neujednačen, pokazujući određeni rast do 2017. godine (44.616), nakon čega broj opada i dostiže u 2020. godini nivo od 42.497. Prema pasminskom sastavu dominiraju različiti križanci, a kod manjeg broja, uglavnom specijaliziranih, farmi uzgajaju se koze u čistoj krvi alpska, sanska, burska i domaća koza. Najveći doprinos ukupnom broju koza daje Hercegovačko-neretvanski kanton (26,1%). Broj muženih koza u periodu 2014. – 2020. se kreće u rasponu 24 do 26 hiljada sa prosječnom godišnjom proizvodnjom od 197 litara po muznoj kozi. Ovakav prosječan prinos muznih koza je dosta ujednačen u svim analiziranim godinama i ne zadovoljava proizvodne standarde modernog kozarstva u razvijenim zemljama EU.

Brojni su problemi koji se trebaju rješavati u granama ovčarstvo i kozarstvo. Strukturne promjene i udio farmi sa većim brojem grla, bolja tehničko-tehnološka opremljenost, precizno mapiranje brojnog stanja, organizovanje funkcionalne i efikasna

udružena proizvođača, osnivanje selekcijjskih i reproduktivnih centara te unapređenje transfera znanja i angažman poljoprivrednih savjetodavaca, samo su neke od aktivnosti i mogućih pravci djelovanja u budućem periodu provedbe Strategije.

2.9.6. Konjogojstvo

U periodu 2014. – 2020. u Federaciji BiH nastavljen je negativni trend i pad ukupnog broja konja. Ukupan broj konja se smanjio sa 5.903 koliko je bilo u 2014. godini na 4.298 u 2020. godini. Prema stručnim projekcijama i u narednom periodu, zbog sve izraženije depopulacije ruralnih područja, može se očekivati negativan trend ukupnog broja konja ukoliko se ne poduzmu odgovarajuće mjere sadržane prije svega u poticanju autohtonih pasmina (bosanski brdski konj).

2.9.7. Peradarstvo

Peradarstvo, kao jedna od rastućih grana animalne proizvodnje od 2000-tih godina, u periodu 2014. – 2020. je zadržala, uz manje oscilacije, broj na nivou 10 do 11 miliona peradi. Kada se govori o broju zaklane peradi u registrovanim klaonicama uočava se značajan trend rasta i povećanje sa 21,6 miliona komada u 2014. godini na 32,6 miliona komada u 2020. godini. Isti trend je zabilježen i kada se govori o neto težini očišćenih trupova koja je povećana sa 32.067 tona u 2014. na 50.178 tona u 2020. godini. Prosječna neto težina zaklane peradi se kreće oko 1,5 kg.

Stabilna proizvodnja u analiziranom periodu 2014. – 2020. utvrđena je i kada se govori o proizvodnji jaja i broju koka nosilica. Ukupan broj koka nosilica se kretao između 1,72 miliona (2014) i 1,89 miliona (2015) i 1,87 miliona (2020). Uočene oscilacije u broju koka nosilica su uglavnom vezane za prodajnu cijenu jaja, odnosno troškove stočne hrane. Puno veća variranja su bila prisutna kada se govori o samoj proizvodnji jaja. U 2014. godini ova proizvodnja je iznosila 276 miliona komada, a u 2020. godini je bila povećana za 14,13% i iznosila je 315 miliona komada. Prosječna proizvodnja jaja po koki nosilici je varirala od 157 (2017) do 179 (2020). I u ovoj proizvodnji Federacija BiH značajno zaostaje za EU standardima koji se kreću od 300 do 320 jaja po koki nosilici. Najveći doprinos peradarstvu, kada se govori o broju koka nosilica i proizvodnji jaja daju proizvođači iz Tuzlanskog i Zeničko-dobojskog kantona, u kojima i egzistira najveći broj modernih peradarskih farmi, sa modernim objektima velikih kapaciteta i automati-ziranim proizvodnim procesima sa vrlo malo udjela rada.

Tov purica, pataka i gusaka na prostoru Federacije BiH javlja se sporadično i nema neki važni proizvodno-ekonomski značaj.

2.9.8. Pčelarstvo i proizvodnja meda

Pčelarstvo na području Federacije Bosne i Hercegovine je tradicionalna poljoprivredna grana koja se posljednjih godina intenzivno razvija. Pored značaja u proizvodnji meda, ova grana postaje prepoznatljiva i po drugim pčelinjim proizvodima kao što su pelud, propolis, vosak te matična mlijječ. Jedno od obilježja pčelarstva u Federaciji BiH je dominantan udio pčelarskih proizvođača s malim brojem društava, i s druge strane mali udio proizvođača sa većim brojem društava. Najveći broj pčelara pčelarstvom se bavi ne kao osnovnim zanimanjem, već kao načinom ostvarivanja dodatnih izvora prihoda, pa su kao takvi u najvećem broju van uspostavljenog sistema i plasiranja pčelinjih proizvoda mimo službenih putova tržišta.

U analiziranom periodu 2014. – 2020. broj pčelinjih društava u Federaciji BiH pokazuje trend rasta i u 2020. godini je registrovano 254.061 košnica pčela što je za razliku od 2014. godine više za 34.679 košnica pčela, odnosno za 15,81%. Najveći broj (53,43%) košnica pčela je smješten u tri kantona - Unsko-sanski, Tuzlanski i Hercegovačko-neretvanski. Za razliku od rasta broja košnica pčela ukupna proizvodnja meda pokazuje značajne oscilacije iz godine u godinu i rezultat je sve izraženijih klimatskih promjena. Ukupna proizvodnja meda u Federaciji BiH se kretala

od 1.351 tonu u 2017. godini do 2.862 tone u 2015. godini. Variranja su izražena i kod prosječne proizvodnje meda po košnici koja su se kretala u rasponu od 5,73 kg (2020.) do 12,50 kg (2015.).

Proizvođače meda karakterizira izražena raznolikost kako po životnoj dobi, stepenu obrazovanja, asortimanu proizvoda do veličine gazdinstva i broja košnica pčela. Najveći broj proizvođača organizuje prodaju na samom gazdinstvu/domaćinstvu, a znatno manji na tržišnicama i specijaliziranim prodavaonicama.

I ovoj grani animalne proizvodnje nedostaje bolja organizovanost (profesionalna udruženja) proizvođača i transfer znanja kroz aktivnost savjetodavne službe, odnosno tehnička i stručna pomoć u prevenciji i suzbijanju štetnika i bolesti.

2.10. Ribarstvo

Ribarstvo u Federaciji BiH ima višestoljetnu tradiciju i uslovno se može podijeliti na morsko i slatkovodno ribarstvo. U oba podsektora ribarstva u većoj su ili manjoj mjeri zastupljeni osnovni vidovi djelatnosti (proizvodnje): akvakultura, privredni ribolov i sportsko-rekreativni ribolov.

Početak razvoja akvakulture u Bosni i Hercegovini vezan je za kraj 19. i početak 20. stoljeća, kada se osnivaju prva pastrmska i šaranska ribogojilišta. Od 1894. godine, kada je osnovano pastrmsko ribogojilište "Vrelo Bosne" kod Sarajeva, do sedamdesetih godina prošlog stoljeća osnovano je nekoliko velikih pastrmskih ribogojilišta, koja su u to vrijeme bila najmodernija i najproduktivnija ribogojilišta u Evropi. Danas u Federaciji BiH egzistira 78 ribogojilišta, što čini 65,5% od ukupnog broja ribogojilišta u BiH (FAO, 2015). Najveći broj ribogojilišta u Federaciji (52 objekta ili 66,7%) u proizvodnji ribe primjenjuje sistem protočnih betonskih bazena. To su isključivo pastrmska ribogojilišta. Proizvodnja konzumne ribe u moru i na hidroakumulacijama odvija se isključivo u ribogojilištima sa kaveznim sistemom uzgoja. U ovim se ribogojilištima (15 objekata) proizvodi se konzumna morska riba i pastrmka, i čine 19,2% od ukupnog broja ribogojilišta. Najniža proizvodnja konzumne ribe ostvaruje se u ribogojilištima sa zemljanim bazenima (14,1%), u kojima se uzgaja šaran i srodne vrste.

Akvakultura je jedan od najbrže rastućih sektora poljoprivrede i prehrambene industrije u Federaciji BiH. U odnosu na kraj prošlog stoljeća, kada se proizvodilo oko 1.000 t godišnje, proizvodnja konzumne ribe je u posljednjih dvadeset godina utrostručena, i kreće se između 2.000 i 3.000 t godišnje, a u pojedinim proizvodnim godinama i više. U Federaciji BiH akvakultura se uglavnom bazira na uzgoju konzumne pastrmke i manjim dijelom na marikulturi, uzgoju morske ribe i školjki. Uzgoj šarana i drugih toplovdnih riba organizovan je samo na malim porodičnim ribnjacima i proizvodnji za vlastite potrebe gazdinstava i prodaju žive ribe na ribnjaku, pa je njihova proizvodnja skoro zanemariva. Ukupna proizvodnja ribe i drugih vodenih organizama u 2019. godini (3.011 t) povećana je za oko 80% u odnosu na 2014. godinu (1.685 t), odnosno za oko 90% u odnosu na 2015. godinu (1.605 t), kada je registrovana najmanja proizvodnja u periodu 2014. – 2020. godina. U 2020. godini došlo je do značajnog pada proizvodnje ribe i drugih vodenih organizama (2.000 t), isključivo kao posljedica pandemije i otežanog poslovanja u takvim uslovima.

Prema FAO podacima proizvodnje kalifornijske pastrmke, u 2018. godini BiH, sa proizvodnjom od 2.746 t (F BiH - 2.575), bila je među 25 najvećih proizvođača u svijetu, odnosno među 15 u Evropi. Pored kalifornijske pastrmke, u hladnovodnim pastrmskim ribogojilištima, kao konzumna riba uzgajaju se i potočna pastrmka i potočna zlatovčica. U 2019. godini, u Federaciji BiH, isključivo u protočnim betonskim bazenima, ostvarena je proizvodnja od 80 t potočne pastrmke i 20 t potočne zlatovčice. Prema FAO statističkim podacima, BiH, odnosno F BiH (RS i BD nemaju registrovanu proizvodnju), spada među 10 najvećih proizvođača

konzumne potočne pastrmke (8. mjesto) i konzumne potočne zlatovčice (6. mjesto) u svijetu.

I u proizvodnji morske ribe došlo je do značajnog povećanja proizvodnje u periodu 2014. -2019. godina. Proizvodnja konzumnog lubina i orade u 2019. godini (210 t) bila je više nego dvostruko veća u odnosu na 2014. godinu (100 t). Proizvodnja morskih školjki (dagnja i kamenica) je u periodu 2014-2019. godina drastično smanjena, gotovo u potpunosti obustavljena. Od 45 t konzumne školjke u 2014. godini proizvodnja je pala na 11 t u 2018. i 2019. godini, dok u 2020. godini nije uopće registrovana.

Privredni ribolov je djelatnost koja podrazumijeva lov ribe profesionalnim ribolovnim alatima i opremom, radi stavljanja ulovljene ribe u promet i stjecanja dobiti. Ovaj vid ribolova uglavnom je zastupljen u morskom ribarstvu, dok ga je u slatkovodnom ribarstvu moguće obavljati samo na rijeci Savi. Privredni ili komercijalni ribolov u moru vjekovima je osiguravao životnu egzistenciju stanovništva u priobalnom dijelu naše zemlje. Sa razvojem društva i industrijalizacijom privrede, imajući u vidu i veličinu morskog teritorija i razvoj akvakulture, sve više je opadao interes za ribolovom kao primarnom privrednom djelatnošću. Procjenjuje se da ulov u morskom ribolovu iznosi 10 do 15 tona ribe godišnje, pri čemu je važno istaknuti da se ulov uglavnom plasira tokom turističke sezone, direktnom prodajom lokalnim restoranima.

Profesionalno ribarenje na rijeci Savi ima višestoljetnu tradiciju, pa je navika konzumiranja slatkovodne ribe lokalnog stanovništva puno veća nego u drugim dijelovima naše zemlje. Vlada Posavskog kantona je izdala tri dozvole za privredni ribolov, dvije za ribolovno područje Orašje i jednu za ribolovno područje Odžak. Kompletan godišnji ulov ribe u ovom području plasira se i prodava na lokalnom tržištu, putem ribarnica ili restorana. Prema FAO godišnjaku za ribarstvo (2020) u BiH se svake godine izlovljava 305 tona ribe, od čega najveći udio (300 t) čine različite vrste slatkovodnih riba (šaran, babupka, smud, som, i dr.).

Sportsko-rekreativni ribolov je djelatnost ribarstva, koja podrazumijeva lov ribe udičarskim ribolovnim alatima i opremom, radi sporta ili rekreacije. Ulovljena riba se ne smije stavljati u promet i sportsko-rekreativni ribari je smiju koristiti samo za vlastite potrebe. Prema usmenim podacima Sportsko ribolovnog saveza BiH, u Bosni i Hercegovini je 2020. godine bilo oko 21.000 sportskih ribolovaca, od čega najveći dio (13.045 ili 61,9%) čine ribolovci koji su članovi Sportsko ribolovnog saveza Federacije BiH, odnosno nekog od ribolovnih društava u Federaciji. Procjenjujući da svaki registrovani sportsko-rekreativni ribolovac ostvari ulov u količini od 15 do 20 kg u toku godine, može se zaključiti da je u Federaciji BiH u 2020. godini ostvaren ulov od 200 do 250 tona ribe godišnje.

Prosječna godišnja potrošnja ribljeg mesa po glavi stanovnika u Evropi u 2017. godini iznosila je 21.5 kg, a Bosna i Hercegovina se nalazila na posljednjem mjestu evropskih zemalja, sa godišnjom potrošnjom od 5,8 kg po glavi stanovnika. Najveći udio u ukupnom proizvodu ribarstva Federacije čine proizvodi akvakulture, prvenstveno konzumna riba. Najveći dio proizvoda slatkovodne akvakulture i proizvoda marikulture namijenjen je domaćem tržištu, dok se jedan dio plasira na tržište EU (prvi certificirani proizvod animalnog porijekla), zemalja CEFTE, EFTE i drugih zemalja. U proteklom sedmogodišnjem periodu permanentno je rastao izvoz proizvoda akvakulture iz Federacije BiH i u 2020. godini je postigao maksimalnu vrijednost (1.648,6 t). Izvoz sušene, soljene i dimljene ribe u 2020. godini je za deset puta uvećan u odnosu na 2014. godinu. Za dva puta je u proteklom periodu uvećan izvoz smrznute i svježe ili rashlađene ribe. Jedini pad izvoza je registrovan kod žive ribe i on je za oko tri puta manji u 2020. godini u odnosu na 2014. godinu.

S druge strane, ukupni izvoz ribe, ribljih proizvoda i drugih akvatičnih organizama u 2020. godini (1631,7 t) skoro je za dva i po puta uvećan u odnosu na 2014. godinu (668,6 t).

2.11. Prehrambena industrija

U periodu od 2014. do 2020. godine zabilježen je značajan rast proizvodnje u prehrambenoj industriji Federacije BiH. Zvanična statistika je bilježila podatke o godišnjim proizvodnjama: mlinske industrije, prerade mlijeka, prerade mesa, prerade voća i povrća, proizvodnje keksa i vafla, proizvodnje piva, proizvodnje vina, proizvodnje vode i mineralne vode, proizvodnje bezalkoholnih pića i proizvodnje cigareta. Najveći rast zabilježen je kod proizvodnje keksa i vafla (preko 120%). Visok rast proizvodnje bilježe proizvodnja vode (oko 59%), prerada mesa (oko 54%) i mlinska industrija (oko 50%). Povećanje proizvodnje bilježe i prerada mlijeka (oko 16%) te proizvodnja piva (oko 4%). Prema statističkim podacima, rast proizvodnje od oko 80% zabilježen je i u vinarstvu, iako se, prema stručnim stajalištima, podaci zvanične statistike o proizvodnji grožđa i vina u BiH inače smatraju nepouzdanim. Treba naglasiti da je 2020. kao konačna godina promatranog perioda, ali i kao godina Covid-19 pandemije, značajno utjecala na navedene pokazatelje rasta u domenama proizvodnje piva, vina i bezalkoholnih pića. Proizvodnja vina i bezalkoholnih pića je u 2020. godini bila za oko 10% manja od proizvodnje u 2019. godini, dok je proizvodnja piva u 2020. godini bila za oko 14% manja od proizvodnje u 2019. godini. Ovo je utjecalo i na ukupno promatrano smanjenje proizvodnje bezalkoholnih pića (preko 6%) u promatranom periodu. Izraziti pad proizvodnje u periodu od 2014. do 2020. godine zabilježen je kod proizvodnje cigareta (smanjenje za preko 80%), što se može objasniti promjenama poslovnih politika (premeštanje proizvodnje) novih vlasnika kapaciteta za proizvodnju cigareta u FBiH.

U odnosu na prethodni, tokom promatranog perioda iskorištenost kapaciteta povećala se u mlinskoj industriji, preradi mesa, proizvodnji keksa i vafla, piva i vina. Međutim, iskorištenost kapaciteta u prehrambenoj industriji FBiH još uvijek je jako niska. Tako je za većinu analiziranih podsektora iskorištenost kapaciteta ispod 50%. Samo su mlinska industriji i proizvodnja keksa i vafla (koje se inače prvenstveno oslanjaju na uvozne sirovine) u 2020. godini imale iskorištenost kapaciteta preko 50% (69,99%, odnosno 54,02%). Najmanje su iskorišteni kapaciteti u pogonima za proizvodnju cigareta (5,51%) te u proizvodnji vina (14,69%). Prema stručnim mišljenjima, iskorištenost kapaciteta u vinarstvu je vjerovatno veća od navedene, a njegova iznesena vrijednost je moguća posljedica nekompletnosti podataka koje bilježi statistika.

Pojedini dijelovi sektora prehrambene industrije i dalje su znatno ovisni o uvozu sirovina i poluproizvoda. Može se reći da se mljekarstvo, proizvodnja mineralnih voda, proizvodnja prerađevina od voća i povrća i proizvodnja vina najvećim dijelom zasnivaju na domaćim sirovinama. S druge strane, proizvodnje piva, osvježavajućih bezalkoholnih pića, voćnih sokova, cigareta i žitnih prerađevina bazirane su na uvoznim sirovinama. Znatni prerađivački kapaciteti mljevenja žitarica i prerade mesa samo mali dio potreba za sirovinama osiguravaju iz domaćih izvora. Zabrinjavaju pojave, za sada ograničene na pojedine godine, potrebe uvoza sirovina za kapacitete koji se bave proizvodnjom prerađevina od povrća. U FBiH još uvijek nije pokrenuta proizvodnja nekih važnih prehrambenih proizvoda i poluproizvoda poput, šećera, biljnog jestivog ulja, voćnih koncentrata i slada, što znatno doprinosi negativnom vanjskotrgovinskoj bilanci sektora u cjelini.

Velika većina pogona prehrambene industrije u FBiH ima u primijeni HACCP sistem, a mnogi posluju i u skladu s odredbama ISO 9001 standarda. Sporadično se sreću i pogoni sa provedbom ISO standarda serija 14000 i 22000. Bilježi se i rast Halal certifikacija i povećanje izvoza ovako certificiranih proizvoda.

Halal standard inače je registrovan kod Instituta za standardizaciju BiH kao nacionalni standard pod nazivom Halal hrana – zahtjevi i mjere, BAS 1049:2007. Nakon potvrde Vijeće za fetve Rijaseta Islamske zajednice u BiH iz 2005. godine BiH HALAL standard postao je prvi evropski, a drugi u svijetu registrovani Halal standard.

Nakon niza godina u BiH i Federaciji BiH su stečeni regulatorni i institucionalni uslovi za efektivno provođenje tzv. politike kvalitete prehrambenih proizvoda. Ovdje se prije svega misli na službenu registraciju zaštićenih oznaka porijekla (PDO ili ZOP), zaštićenih oznaka geografskog porijekla (PGI ili ZOGP) i oznaka zajamčeno tradicionalnih specijaliteta (GTS). Postupak zaštite i registracije vodi Agencija za sigurnost hrane BiH, a u FBiH su trenutno dva certifikacijska tijela ovlaštena za provođenje potrebnih kontrola za korištenje ovih oznaka. Tokom 2020. i 2021. godine službeno su registrovane prve ZOP i ZOGP za poljoprivredne i prehrambene proizvode u BiH (dva sira, jedan suhomesnatni proizvod, jedna voćna prerađevina i krompir iz jednog područja).

Asortiman proizvoda prehrambene industrije FBiH je inače prilično ograničen. Sada je već hroničan nedostatak inovacija proizvoda i pakovanja, a naročito se malo napredovalo u proizvodnji dijetetskih proizvoda i dehidriranih i djelomično dehidriranih proizvoda gdje pored nepostojanja postrojenja, nedostaju i motivi i ideje za pokretanje ovih vrsta proizvodnji. Vrlo mali ili nikakvi pomaci su učinjeni u kreiranju novih proizvoda na bazi iskorištavanja nusproizvoda što je u razvijenom svijetu snažno promovisana i ustaljena praksa.

Pogoni prehrambene industrije u FBiH otpad zbrinjavaju shodno zakonskim odredbama. Važno je, međutim, naglasiti da još uvijek nema znatnijih pomaka u smislu kontrole, ušteda, razvrstavanja, reciklaže i ponovne upotrebe nusproizvoda ili otpada kao novih proizvoda.

U periodu od 2014. do 2020. godine broj zaposlenih u prehrambenoj industriji povećan je za oko 9,1%, odnosno na oko 14.000 zaposlenih. Trend povećanja zapošljavanja bio je povoljniji do pojave Covid-19 pandemije koja je uzrokovala, istina neznatno, smanjenje broja zaposlenih u ovoj industriji za oko 2%. Udio zaposlenih u prehrambenoj industriji FBiH ostaje nizak i čini svega oko 2,6% ukupno zaposlenih. Plate zaposlenih u sektoru prehrambene industrije su i dalje za oko 40% niže od prosječne plate u Federaciji BiH te su niže i od prosječnih plata u sektorima poljoprivrede, šumarstva i ribolova, proizvodnje pića i duhanske industrije.

2.11.1. Prerada mlijeka

Mljekarska industrija je ostvarila značajne pozitivne razvojne trendove, brže od razvoja u primarnoj proizvodnji mlijeka. U Federaciji BiH danas posluje oko 20 mljekara, većinom mikro (do 10 zaposlenih) i malih (10 do 50 zaposlenih). Međutim, tri velike mljekare prerađuje oko 71% ukupno otkupljenog mlijeka u Federaciji BiH. Ukupni obim proizvodnje mlijeka i mliječnih proizvoda u FBiH od 2014. godine raste po stopi nešto većoj od 1% godišnje i trenutno je na preko 168 miliona kilograma gotovih proizvoda. U strukturi proizvoda sa oko 80% udjela izrazito dominira tzv. konzumni program (mlijeko, uglavnom UHT, i nefermentisana pavlaka). Slijede fermentisani proizvodi od mlijeka sa 14 – 20% udjela. Proizvodnja sireva je daleko manje zastupljena (ispod 3%) i u najvećoj mjeri se odnosi na svježe sireve. Udio drugih proizvoda na bazi mlijeka (mliječni namazi, surutka, smrznuti deserti, sladoled) u ukupnoj proizvodnji je simboličan. U Federaciji BiH od 2013. godine nema proizvodnje mlijeka u prahu. Obimi proizvodnje mlijeka, (nefermentisane) pavlake, mliječnih namaza, fermentisanih mlijeka, te surutke i njenih proizvoda su pratili trend rasta ukupnog obima sektorske proizvodnje. Tokom 2019. i 2020. godine bilježi se pad proizvodnje svih vrsta sireva, a tokom 2020. godine i pad

proizvodnje maslaca. Proteklih godina na tržištu BiH su se pojavili novi proizvodi domaćih mljekara i sirana poput ajrana, UF sira, te niza novih tipova i podtipova sireva (kozji, ovčji, dimljeni sirevi, sirevi sa različitim dodacima). Međutim, proizvedene količine ovih proizvoda su još uvijek male da bi značajno promijenile stanje na tržištu. Mljekare u FBiH još uvijek ne nude posebne proizvodne programe za ciljane grupe potrošača (školski obrok, programi za omladinu, sportsko mlijeko i dr.) niti pokazuju inicijative za obogaćivanjem asortimana novim proizvodima koji, inače, kao uvozni zauzimaju značajno mjesto na tržištu BiH (aromatizovana fermentisana mlijeka, topljeni sirevi, program slatkih konzumnih proizvoda, šira paleta proizvoda na bazi surutke, dehidrirani i djelomično dehidrirani proizvodi i dr.). Zabilježeni su određeni pomaci u pakovanju proizvoda koja su atraktivnija i raznovrsnija, ali još uvijek zaostaju za pakovanjima iz mljekarski razvijenih zemalja.

Ohrabruje oživljavanje proizvodnje autohtonih mliječnih proizvoda, naročito sireva koji se proizvode na tradicionalan način, od sirovog (često ovčjeg i kozjeg) mlijeka, na malim porodičnim farmama. Svojim renomeima ističu se tri tradicionalna sira (Travnički/Vlašički, Livanjski i Hercegovački sir iz mijeha) koji predstavljaju regionalne brendove, a dva tipa Livanjskog sira su nositelji prvih registrovanih zaštićenih oznaka porijekla i geografskog porijekla prehrambenih proizvoda u BiH. I pored određenog rasta aktivnosti na pomoći proizvođačima ovih i sličnih sireva te na valorizaciji i zaštiti njihovih posebnosti, izostaje sistemski podrška, uključujući i subvencionisanje ovih proizvodnji.

Ukupni instalirani kapaciteti mljekarske industrije u FBiH se trenutno procjenjuju na oko 400 miliona litara godišnje što je značajno povećanje u odnosu na stanje u 2012. godini (oko 250 miliona litara) ili u 2015. godini (oko 320 miliona litara). U periodu 2014. – 2020. godine nije bilo otvaranja novih velikih mljekara u FBiH, dok je s radom počelo nekoliko manjih pogona. Jedna velika mljekara (Tuzlanska) u međuvremenu je, nakon prodaje stranom kupcu, obustavila rad, a tvornica sladoleda Ledo je prestala sa proizvodnjom sladoleda. Iako je prerada mlijeka jedna od grana prehrambene industrije Federacije BiH sa visokim stepenom iskorisćenosti kapaciteta on je trenutno tek na oko 48%.

U mljekarama u Federaciji BiH efektivno se provode dobre higijenske i proizvođačke prakse. Pored HACCP sistema, mnoge mljekare imaju u primjeni relevantne standarde ISO serija, a znatan broj je i u sistemu Halal certifikacije. Ovo je, uz efektivno provođenje regulative o higijenskim uslovima i kontroli, omogućilo da 2016. godine prve četiri mljekare iz BiH (tri iz Federacije BiH) dobiju dozvole za plasman mlijeka u EU. U godinama do 2021. ove dozvole je pribavilo još šest mljekara iz Federacije BiH.

2.11.2. Prerada mesa

Prerodom mesa u Federaciji BiH uglavnom se bave mala privatna preduzeća i porodične firme sa malim brojem uposlenika. Prerađivači mesa u FBiH svoje proizvodnje uglavnom zasnivaju na uvoznim sirovinama, prije svega na zamrznutoj govedini i pilećem MOM-u. U ponudi dominiraju proizvodi od govedine, mesa peradi, manje od svinjetine i vrlo malo od ovčjeg mesa. U Federaciji BiH se najviše konzumira svježe meso peradi, potom meso goveda, svinja, pa ovaca, dok se od mesnih proizvoda najviše konzumiraju kobasice.

Problemi u animalnoj proizvodnji, kao sirovinskoj bazi prerađivačke industrije mesa u Federaciji BiH su skoro isti već dugi niz godina i uglavnom se mogu svesti na (i) nedovoljna izdvajanja budžetskih sredstava za ulaganja u animalnu proizvodnju koja se odnosi na proizvodnju mesa, (ii) nedovoljan domaći uzgoj, (iii) nekontrolisan i prekomjeran uvoz gotovo svih vrsta sirovog mesa i mesnih prerađevina koje se mogu proizvesti u domaćim farmama i firmama u dovoljnoj količini i kvaliteti većeg

od uvezenih, (iv) nedovoljna kontrola kvalitete uvezenih proizvoda, (v) nepostojanje posebnih programa kreditiranja za ulaganja u animalnu proizvodnju kao specifičnu i niskoakumulativnu granu poljoprivrede te (vi) nedostatak zakonskih i podzakonskih propisa u cilju poboljšavanja i usklađivanja sa propisima EU.

2.11.3. Prerada voća i povrća

Tačnih podataka o udjelu domaće proizvedenog voća i povrća u preradi iz službenih izvora, nažalost, nema. Prema rezultatima anketiranja preduzeća koji prerađuju voće i povrće u Federaciji BiH, preko 50% sirovina za prerađevine od povrća se osigurava iz uvoza. Znatno je povoljnija situacija u preradi voća gdje je udio domaće sirovine (osim kod proizvodnje sokova) i do 90%. Proizvodnja oko 90% ukupne količine voćnih sokova u FBiH zasniva se na uvezenim koncentratima. Razloge za uvoz sirovina, pored godišnjih variranja proizvodnji voća i povrća u BiH, treba tražiti i u visokim otkupnim cijenama domaćih sirovina.

Na prostoru Federacije BiH su aktivna 24 preduzeća sa instaliranim rashladnim kapacitetima za čuvanje voća i povrća. Ovome treba dodati i pet firmi čiji se kapaciteti ne koriste ili se koriste u manjem obimu te veliki broj manjih hladnjača kod veletrgovaca i proizvođača i prerađivača voća i povrća kapaciteta ispod 150 tona. Ukupni aktivni rashladni kapaciteti iznose oko 32.000 tona, dok se oko 17.000 tona rashladnih kapaciteta trenutno ne koriste. Samo dvije hladnjače ukupnog kapaciteta oko 1.980 tona imaju mogućnost čuvanja voća i povrća u kontrolisanoj atmosferi. U periodu od 2013. do 2021. godine došlo je do povećanja rashladnih kapaciteta za oko 2,5 puta. Rashladni kapaciteti se uglavnom koriste za čuvanje voća i povrća za stolnu potrošnju, mada se u periodu 2014. – 2021. bilježi rast broja hladnjača sa mogućnošću čuvanja duboko zamrznutih sirovina (sad ukupno 15). Samo osam hladnjača posjeduje liniju za pripremu i doradu voća i povrća, a režimi čuvanja u pravilu su podešeni ili samo kao plusni ili samo kao minusni. Imajući u vidu godišnju proizvodnju voća i povrća raspoloživi rashladni kapaciteti za svježe voće i povrće u Federaciji BiH su nedovoljni. I za naredni period ostaje potreba izgradnje novih rashladnih kapaciteta (posebno onih sa kontrolisanom atmosferom) te instaliranje linija za pripremu i doradu voća i povrća kod postojećih hladnjača.

Prema neslužbenim podacima, trenutno je na prostoru Federacije BiH aktivno devet većih preduzeća za preradu voća i povrća, od kojih četiri proizvode isključivo sokove i osvježavajuća bezalkoholna pića. Posluje i veći broj manjih firmi (godišnjeg kapaciteta ispod 500.000 l za sokove, odnosno ispod 500 t za ostale prerađevine od voća i povrća), koje su najčešće specijalizovane za određenu grupu proizvoda. U proizvodnji prevladavaju sokovi, džemovi, marmelade, marinirani i biološki konzervisani proizvodi od voća i povrća, konzervisano (sterilizovano) povrće, zamrznuto voće i povrće, a u manjem obimu pire od rajčice, kečap, prerađevine od krompira, te suho voće i povrće. Nažalost, samo jedna firma proizvodi minimalno prerađeno voće i povrće.

Iskorišćenost kapaciteta za proizvodnju prerađevina od voća i povrća, uključujući i sokove, u periodu 2014. – 2017. varirala je u rasponu od oko 40% do oko – 70% i bila je na zadovoljavajućem nivou. Međutim, od 2018. godine iskoristivost kapaciteta pada tako da je u 2020. iznosila svega oko 24%. Proizvodnja prerađevina od voća i povrća (uključujući sokove) u Federaciji BiH intenzivno je rasla od 2014. do 2019. godine (sa oko 15 miliona kg u 2014. na oko preko 50 miliona kg u 2019. godini). Covid-19 pandemija uzrokovala je značajan pad proizvodnje u 2020. godini (oko 30% manje) u odnosu na 2019. godinu. Daleko najveći udio u ukupnoj proizvodnji prerađevina od voća čine voćni sokovi uglavnom proizvedeni od uvezenih koncentrata (povećanje sa oko 11 miliona litara u 2014. godini na oko 32 miliona litara u 2020. godini, sa dominantnim udjelom miješanih sokova od voća

i povrća). U Federaciji BiH nema kapaciteta orijentisanih na proizvodnju koncentrata. Na tržištu se pojavljuje sve više malih prerađivača koji proizvode sokove od domaće sirovine, najčešće iz vlastitih zasada i čija godišnja proizvodnja ne prelazi 500.000 l. U promatranom periodu zabilježen je pad proizvodnje kiselog kupusa, mariniranog povrća, zamrznutog voća i želiranih proizvoda, ali i značajan rast proizvodnje konzervisanog (sterilizovanog) povrća bilo kao monokulture ili mješavine. Službenih podataka o proizvodnji zamrznutog povrća nema, iako je kod nekih anketiranih prerađivača zamrznuto povrće činilo najmanje 50% ukupne proizvodnje. Nema ni zvaničnih podataka o proizvodnji suhog voća i povrća, iako se na tržištu npr. nalaze začinske smjese u kojima znatan dio čini suho povrće. Velike industrijske sušnice iz ranijeg perioda više nisu u funkciji, ali se na području Federacije BiH nalaze desetine manjih komornih diskontinuiranih sušnica kapaciteta unosa do jedne tone.

I pored nekih ohrabrujućih znakova rasta sektora prerade voća i povrća, Federacija BiH na evropskom tržištu u doglednoj budućnosti vjerovatno neće moći konkurisati velikim količinama konvencionalnih proizvoda. Izvozne šanse treba tražiti u proizvodnji i plasmanu tradicionalnih prerađevina od voća i povrća te proizvoda sa oznakom porijekla ili geografskog porijekla. Problem ostaje obimom mala proizvodnja u pravilu vezana za male proizvodne kapacitete, uglavnom zanatskog tipa. Prerađivačima treba omogućiti pristup investicionom kapitalu pod povoljnijim uslovima, te podršku nadležnih institucija, posebno u pogledu povezivanja, okrupnjavanja i zajedničkog nastupa na tržištu.

2.11.4. Mlinsko-pekarska industrija

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku i Odsjeka za prehrambenu industriju Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva u periodu od 2014. do 2020. zabilježen je rast godišnje proizvodnje mlinske industrije sa oko 140.000 tona 2014. godina na oko 210.000 tona 2020. godine. Godišnji kapaciteti mlinske industrije su do 2016. godine bili oko 397.000 tona, kada padaju na oko 302.000 tona i na ovom nivou se zadržavaju do kraja promatranog perioda. Iskorištenost kapaciteta ove industrije se u ovom periodu kretala od najmanje 36% (2014. godina) do najviše 70% (2020. godina). Treba konstatovati da je sa oko 130.000 t zabilježenih 2012. godine, i pored navedenog smanjenja kapaciteta za preko 90.000 t, obim proizvodnje ove industrije u Federaciji BiH u 2019. i 2020. godini povećan na preko 200.000 tona.

Osnov mlinske industrije u Federaciji BiH i dalje čini desetak velikih mlinova koji godišnje prerađuju od 3.000 – 5.000 tona pa do maksimalno oko 10.000 tona. Procjene govore da na teritoriju Federacije BiH pored ovih, velikih, djeluje još oko 40-ak malih mlinova. Mlinari žito u pravilu skladište uz svoje mlinove, pri čemu najznačajniji skladišni kapacitet i dalje drži "Klas"-ov silos u Sarajevu.

Vodeće obilježje mlinsko-pekarske industrije Federacije BiH ostaje praktično potpuna ovisnost o uvoznim sirovinama. Procjenjuje se da se za potrebe ove industrije i dalje manje od 15% sirovina osigurava iz domaćih izvora. Pored nedovoljne domaće proizvodnje žita, iz pekarskih krugova se, neslužbeno, navodi da kvaliteta brašna od domaćeg žita nije na potrebnom nivou za preradu u kvalitetne pekarske proizvode pa ga je potrebno miješati sa brašnom dobivenim od uvoznih sirovina.

Uz mlinsko-pekarsku industriju treba spomenuti i proizvodnju keksa i vafla koja je na nju često direktno naslonjena. Iako na relativno skromnim polaznim osnovama, ova industrija je u periodu 2014. – 2020. godina zabilježila više nego dvostruki rast, sa 5.500 tona u 2014. na 12.000 tona u 2020. godini. Kapaciteti ove industrije u 2020. godini su bili na oko 22.000 tona, a njihova iskorištenost je bila blizu 54%.

2.11.5. Proizvodnja destilisanih alkoholnih i osvježavajućih bezalkoholnih pića

Značajan dio proizvodnje destilisanih alkoholnih pića u Federaciji BiH još uvijek se ne bilježi u zvaničnim statistikama. Prema procjenama stručnjaka, 50 – 60% proizvedenih destilata završava na neformalnom, odnosno nekontrolisanom tržištu. Iako je tokom zadnjih godina jedna kompanija kapaciteta oko 15 miliona litara destilata prestala s radom, preostali kapaciteti iz ranijeg perioda i novouspostavljeni pogoni su dovoljni za prihvatanje voća, grožđa, vina i drugih ulaznih sirovina za proizvodnju jakih alkoholnih pića u Federaciji BiH. Za ove kapacitete inače već dugo stoje konstatacije o njihovoj niskoj iskorištenosti. Opremljenost pogona koji se bave proizvodnjom jakih alkoholnih pića je dobra i oni se vremenom stalno modernizuju. U centralnim, istočnim i sjevernim dijelovima Federacije BiH proizvodnjom i dalje prevladavaju destilati od voća (šljiva, jabuka, kruška, rjeđe druge voćne vrste), dok u Hercegovini prevladavaju destilati od grožđa. Zanimljivo je da u Federaciji BiH još nema značajnije proizvodnje odležanih destilata od vina, odnosno pića tipa konjaka ili vinjaka.

Industrija jakih alkoholnih pića u Federaciji BiH je još u razvoju, ali se, prema potvrđenoj kvaliteti destilata može govoriti o značajnom transferu znanja, vještina i dobrih tehnologija u proizvodnju. Vodeći problem podsektora je plasman, uglavnom loših i nestandardizovanih, destilata na sivom tržištu. Ovo, pored direktnih gubitaka za državnu kasu, za posljedicu ima i izlaganje opasnosti zdravlja konzumenata, ali i sporu izgradnju renomea BiH destilata. U Federaciji BiH je nedavno u proceduru usvajanja upućen Zakon o jakim alkoholnim pićima koji uvodi striktnije odredbe o obaveznoj registraciji proizvodnji jakih alkoholnih pića. I pored prvih otpora uglavnom individualnih proizvođača, ovaj zakon bi mogao dati značajan doprinos i uređenju i unapređenju podsektora, jer se njim, pored ostalog, uspostavljaju regulatorne pretpostavke za registraciju zaštićenih oznaka geografskog porijekla jakih alkoholnih pića.

Na prostoru Federacije BiH posluje 13 većih kompanija koje se bave proizvodnjom i pakovanjem osvježavajućih bezalkoholnih pića (OBP) od voćnih baza, voćnog soka, biljnih ekstrakata, energetskih pića i aromatizovanih pića. Među njima je i globalno poznata kompanija koja svojom proizvodnjom u BiH doprinosi 0,5% njenog BDP-a. Proizvodnja je bazirana na uvezenim koncentratima, sirupima i pastilama od kojih se dodatkom vode i ostalih aditiva proizvode OBP-a koja se pakuju u staklenu, PET, limenu a rjeđe u višeslojnu kartonsku ambalažu.

U periodu od 2014. godine (195.482.000 l) do 2018. godine (203.276.000 l) bilježi se rast proizvodnje OBP-a, nakon čega dolazi do njenog pada na oko 182.808.000 l u 2020. godini. Ovaj pad proizvodnje pratio je i pad iskorištenja kapaciteta (328.600.000 l) koje je sa 62,9% u 2014. godini pao na oko 50% u 2020. godini. Istovremeno je zabilježeno povećanje pokrivenosti uvoza izvozom OBP-a za oko 9% u odnosu na 2014. godinu.

Iako na svjetskom tržištu potrošnja ovih pića pada, jer se ona dovode u vezu s povećanim rizikom od niza oboljenja, ona je i dalje za oko 10 puta veća u odnosu na potrošnju voćnih sokova. Na domaćem tržištu se bilježi rast interesa potrošača za pića sa smanjenom energetskom vrijednošću pa je tržišni udio pića bez kalorija (zero) sa oko 2% u 2016. porastao na blizu 6% u 2018. godini. Domaće kompanije, proizvođači OBP-a, bi trebale intenzivnije pristupiti razvoju novih proizvoda obogaćenih bioaktivnim komponentama, sa supstitucijom šećera zaslađivačima prirodnog porijekla i uvođenjem tzv. "premium" segmenta napitaka za najmlađe obogaćenih vitaminima i sl.

2.12. Vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenim proizvodima

Analizu vanjsko-trgovinske razmjene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na nivou Federacije BiH potrebno je uzeti sa određenom rezervom, budući da se neki poljoprivredno-

prehrambeni proizvodi ne mogu isključivo uvoziti/izvoziti sa područja jednog entiteta. Stoga, prije analize na nivou entiteta daju se neka važnija obilježja trgovinske razmjene na nivou Bosne i Hercegovine.

BiH ima nepovoljnu trgovinsku bilancu u trgovini poljoprivredno-prehrambenim proizvodima, izraziti je neto uvoznik i u većini proizvoda nema samodovoljnost. Ovo je "gorući" problem koji dolazi do izražaja u kriznim vremenima, kakav je bio u vrijeme COVID-a 19. U 2019. godini ukupan izvoz poljoprivredno-prehrambenim proizvodima je iznosio 850,8 miliona KM što je predstavljalo 7,2% ukupnog BiH izvoza. U istoj godini, ukupna vrijednost uvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je bila 3,2 milijarde KM što je činilo 16,3% ukupnog uvoza u BiH. Prema podacima za 2019. godinu najveći dio uvezenih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda dolazi iz zemalja EU (60,3%), koje slijedi zemlje Zapadnog Balkana (29,0%) i druge zemlje sa (8,4%). Najvažniji partneri iz zemalja EU su Hrvatska, Slovenija i Mađarska, a od zemalja Zapadnog Balkana Srbija i Sjeverna Makedonija. Kada se govori o izvozu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, jednaku važnost imaju zemlje EU (38,7%) i zemlje Zapadnog Balkana (35,5%), kojima treba pridodati i Tursku u kojoj se izvozi 15,1% ukupnog BiH izvoza ovih proizvoda. U 2019. godini od zemalja EU najvažniji izvozni partneri su Hrvatska i Njemačka, a od zemalja Zapadnog Balkana Srbija i Crna Gora.

Kao i u BiH, i u Federaciji BiH u periodu 2014. – 2020. je zabilježen značajan trgovački debalans poljoprivredno-prehrambenih proizvoda krećući se u rasponu od -1,42 milijarde KM u 2014. godini do -1,52 milijarde KM u 2020. godini. Ukupan izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda pokazuje trend stalnog rasta i sa 273,3 miliona KM u 2014. godini povećao se za 55 indeksnih poena i dostigao vrijednost od 424,1 milion KM. U strukturi izvoza najviši udio imaju mesne preradevine (17,31%), mlijeko i mliječni proizvodi (15,37%), svježe voće (14,73%), alkoholna i bezalkoholna pića (9,72%) te proizvodi mlinsko-pekerske industrije (9,18%). I ukupan uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u Federaciju BiH ima tendenciju rasta, ali nešto blažu u odnosu na izvoz. Vrijednost ukupnog uvoza se sa 1,7 milijardi KM u 2014. godini povećala za 15 indeksnih poena i u 2020. godini dostigao nivo od 1,94 milijarde KM. U strukturi uvoza najveći udio imaju alkoholna i bezalkoholna pića (13,13%), ostali jestivi proizvodi (11,65%), svježe meso (9,02%) i svježe voće (7,47%). Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je još uvijek veoma niska i kreće se u rasponu 16,12% (2014) do 22,09% (2017).

2.13. Poslovno okruženje

2.13.1. Institucije od važnosti za sektor

Četiri administrativno-upravna nivoa (državni, entitetski, kantonalni, općinski) ustavno uspostavljena u Bosni i Hercegovini (BiH) predstavljaju znatnu teškoću za strateško planiranje u poljoprivredi i realizaciju poljoprivredne politike. Ovakva organizacija za rezultate ima nepotrebno i skupo multipliciranje institucija istih ili sličnih nadležnosti te vrlo teško uspostavljanje funkcionalne koordinacije mreže institucija s uticajem na poljoprivredu, proizvodnju hrane i ruralni razvoj.

Mali broj institucija uspostavljenih na nivou BiH koje se mogu označiti posebno važnim za sektor su: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO), odnosno njegov Sektor za poljoprivredu, prehranu, šumarstvo i ruralni razvoj; Agencija za sigurnost hrane BiH (samostalna upravna organizacija) i tri upravne organizacije u okviru MVTEO (Uprava BiH za zaštitu zdravlja bilja; Ured za veterinarstvo BiH i Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju BiH).

U okviru MVTEO, Sektor poljoprivrede, prehrane, šumarstva i ruralnog razvoja je zadužen za uspostavljanje okvira

za razvoj sektorskih strategija, politika, programa i mjera, te njihovu koordinaciju u cilju usklađenog pristupa i razvoja ovih oblasti u cijeloj zemlji. Izuzimajući Agenciju za sigurnost hrane, ostale upravne organizacije su, uglavnom, zadužene za iniciranje i usaglašavanje programa, mjera i aktivnosti koje se, osim programa međunarodne podrške i pomoći, i finansiraju i provode na nivou entiteta, a u FBiH i na nivou kantona. One su ovlaštene da Vijeću ministara BiH podnose na razmatranje i usvajanje nacrt zakona i podzakonskih akata iz domena utvrđenih zakonima o formiranju ovih institucija. Agencija za sigurnost hrane ima posebno važnu nadležnost (utvrđenu Zakonom o hrani, Službeni glasnik BiH, br. 50/04) u iniciranju i kreiranju nacrt zakonskih i podzakonskih propisa o hrani. Treba naglasiti da je pored svojih ostalih, zakonom utvrđenih, nadležnosti, Agencija od svog osnivanja u ovom pogledu dala izuzetan doprinos kreiranjem velikog broja prije svega pravilnika iz domena tržišnih standarda, kvalitete i zdravstvene sigurnosti hrane.

Pored navedenih, među institucijama od šire važnosti za sektor uspostavljenim na državnom nivou treba spomenuti: Institut za akreditiranje BiH (BATA), Institut za standardizaciju BiH (BAS), Institut za intelektualno vlasništvo BiH i Direkciju za evropske integracije Vijeća ministara BiH.

U Federaciji BiH je uspostavljen i funkcionira zadovoljavajući broj institucija, organizacija i agencija za upravljanje i nadzor u sektoru poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja. Sporo usvajanje regulative i uspostavljanje institucija na nivou BiH nepovoljno se odražava i na sektor i na sektorske institucije u Federaciji BiH. Federalni organi uprave pokazuju stalnu spremnost da prihvate i provedu sva regulatorna rješenja utvrđena za BiH, kao i da daju konstruktivan doprinos u dolasku do ovih rješenja. Određene teškoće za uspostavljanje sektorskih institucija sa snažnijim i konzistentnijim strateško-planskim i provedbenim kapacitetima u Federaciji BiH predstavlja njena ustavna organizacija, sa snažnim nadležnostima kantona za pitanja poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja.

Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (FMPVŠ) je ključna institucija za planiranje i upravljanje sektorom poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja u Federaciji BiH. FMPVŠ vrši upravni nadzor nad provođenjem propisa, te donosi provedbene odluke. Ministarstvo je odgovorno za: upravljanje prirodnim resursima (zemljište, vode, šume), razvoj poljoprivrede, prehrambene industrije, odnosno za razvoj biljne poljoprivredne proizvodnje, stočarstva, ribarstva, lova, zaštite i korištenja poljoprivrednog zemljišta, prehrambene industrije, proizvodnje stočne hrane, vodoprivrede, veterinarske i fitosanitarne zaštite, šumarstva, te za ruralni razvoj i zaštitu i poboljšanje korištenja poljoprivrednog zemljišta. U okviru FMPVŠ uspostavljeno je i vodi se niz registara neophodnih za planiranje, organizaciju, funkcioniranje i praćenje stanja razvoja sektora i njegovih podsektora.

U skladu sa administrativno-upravnom organizacijom Federacije BiH i odredbama relevantnih propisa, inspekcijski nadzor u sektoru vrše Federalna i kantonalne uprave za inspekcijske poslove. Na nivou FBiH za sektor poljoprivrede, ruralnog razvoja i prehrambene industrije posebno su važni: Poljoprivredni, Veterinarski, Tržišni, Šumarski, Vodni i Inspektorat za hranu. I pored određenih unapređenja u koordinaciji rada tokom zadnjih godina, Federalni i kantonalni inspekcijski organi nemaju uvijek jasno podijeljene nadležnosti, što kao problem u radu ističu i federalni i kantonalni inspektori.

U FBiH su uspostavljene i djeluju dvije samostalne federalne istraživačko-stručne ustanove (Federalni zavod za poljoprivredu u Sarajevu i Federalni agromediterranski zavod u Mostaru) i jedna ustanova specijalizirana za pitanja poljoprivrednog zemljišta (Federalni zavod za agropedologiju u Sarajevu).

Sedam od deset kantona u FBiH u svojim vladama imaju ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, dok su u tri kantona pitanja poljoprivrede u nadležnosti posebnih sektora u ministarstvu privrede. Svi kantoni imaju nadležnosti za vlastita strateška planiranja poljoprivrede i ruralnog razvoja i provođenje utvrđene poljoprivredne politike, sve do vlastitih poticaja poljoprivredi i ruralnom razvoju. Relevantna kantonalna ministarstva učestvuju u planiranju poljoprivredne politike na nivou Federacije BiH, čime se osigurava koordinacija razvojnih planova i programa.

2.13.2. Međunarodni sporazumi važni za sektor poljoprivrede

CEFTA sporazum je plurilateralni regionalni sporazum o slobodnoj trgovini. On je nasljedio/objedinio 32 ranije potpisana bilateralna ugovora o slobodnoj trgovini koji su bili na snazi između zemalja regije. Liberalizacija trgovine ostvarena kroz bilateralne sporazume, a kasnije i CEFTA sporazum, trebala je da doprinese jačanju konkurencije i, s tim u vezi, osiguranje kvalitetnije ponude za potrošače, brži razvoj sektora, veći priliv stranih investicija, smanjenje cijena i finalnih proizvoda i inputa, brži transfer tehnologija i sl. Otvaranje tržišta od 30 miliona stanovnika bez praktično ikakvih uvoznih opterećenja je bila šansa, kako za privredu, tako i za poljoprivredu BiH. Pojedine privredne grane su imale znatne koristi od otvaranja CEFTA tržišta. Pored navedenog, objedinjavanjem ranijih bilateralnih ugovora o slobodnoj trgovini u CEFTA sporazum povećana je i transparentnost u trgovini između članica. Jedan od važnih ciljeva CEFTA sporazuma je i olakšavanje integracije zemalja članica kako u EU, tako i u druge međunarodne institucije poput WTO-a.

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) predstavlja formu odnosa zemalja članica EU i zemalja koje teže ka članstvu u EU. Sporazum predstavlja i prvi ugovorni odnos između BiH i EU, potpisan je 16. lipnja 2008. godine u Luksemburgu, a stupio je na snagu 1. lipnja 2015. godine. Potpisivanjem SSP BiH proizvođačima je formalno otvoren pristup ogromnom i bogatom tržištu EU. Međutim, radi se i o tržištu sa vrlo rigoroznim zahtjevima u oblasti sigurnosti hrane, kojima BiH proizvođači ne mogu uvijek na adekvatan način odgovoriti. Većinu odobrenih kvota, kao i ostalih koncesija/povoljnosti utvrđenih SSP-om, domaći poljoprivredni i drugi proizvođači do sada su tek u maloj mjeri iskoristili. Znatne prepreke na putu boljeg korištenja pogodnosti koje proističu iz SSP su sporo i neefikasno, često politički uslovljeno, donošenje potrebne regulative i uspostavljanje efikasnog institucionalnog okvira u BiH.

Sporazum o poljoprivredi WTO i WTO Sporazum o sanitarnim i fitosanitarnim mjerama reguliraju pitanja poljoprivrede i trgovine poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima u okviru WTO. Sporazum o poljoprivredi WTO zasniva se na tri komponente: uvozni pristup, izvozne naknade i domaća podrška. Prva, a znatnim dijelom i druga komponenta u domenu je državne trgovinske i carinske politike, dok je domaća podrška u domenu

poljoprivredne politike. Domaća podrška poljoprivredi važan je i kritičan element Sporazuma, jer ove podrške mogu znatno utjecati na svjetsku trgovinu poljoprivrednim proizvodima. Integracija BiH u WTO, pored promjena u smislu dodatne liberalizacije trgovine i uže trgovinskih pitanja, imat će uticaja i na domaću podršku poljoprivredi. Ovo poglavlje pregovora za BiH je možda i najvažnije, jer se odnosi na dio politika podrške koje funkcioniraju u praksi. Za sada, najveći obim podrške poljoprivrednim proizvođačima u Federaciji BiH ide kroz mjere koje pripadaju kritičnoj, tzv. "žutoj kutiji"¹. Drugo mjesto zauzimaju mjere koje se uslovno mogu smjestiti u tzv. "plavu kutiju" (plaćanja po grlu i hektaru koje su zastupljene u BiH, ali koje i daje nemaju potpuna obilježja zahtjeva "plave kutije"). Na kraju su mjere tzv. "zeleno kutije" koje nemaju ograničenja u smislu iznosa koji se mogu trošiti. Dakle, za strukturu poljoprivrednih podrški u Federaciji BiH se može reći da nije povoljna, jer dominiraju plaćanja koja se svrstavaju u "žutu kutiju". Mjere ove kutije su označene kao mjere koje u najvećoj mjeri utječu na trgovinu i kao takve su pod režimom ograničenja. Da se ne bi došlo u situaciju "probijanja" AMS, neophodno je da se čim prije podrške u poljoprivredi počnu usmjeravati ka rješenjima prihvatljivim za WTO. Ovo se posebno odnosi na proizvode koji u najvećoj mjeri participiraju u AMS, što je u Federaciji BiH, prije svega, mlijeko.

2.13.4. Međunarodni fondovi

Bosna i Hercegovina zbog nedostatka političke volje i neizgrađene tzv. operativne strukture još uvijek ne koristi EU Instrument predpristupne pomoći za poljoprivredu i ruralni razvoj – IPARD. Tako je BiH jedna od rijetkih zemalja Zapadnog Balkana koja ne koristi ove fondove čija je osnovna namjena unapređenje konkurentnosti poljoprivrednog sektora. Ovim BiH ujedno gubi i prilike za stjecanje iskustava vezanih za mehanizme decentraliziranog finansiranja koje će biti potrebno kod njenog eventualnog članstva u EU. U BiH se ne bilježi ni napredak po tzv. horizontalnim pitanjima uspostavljanja administrativnih struktura potrebnih za zajedničku poljoprivrednu politiku, uključujući agenciju za plaćanja. Umjesto IPARD II fondova koje su koristile sve zemlje Zapadnog Balkana, EU je za BiH u zamjenu ponudila dva projekta podrške – EU4Business i EU4Agri. Četverogodišnji (2018. – 2022.) projekt EU4Business pored finansijske pomoći privrednim subjektima pruža i tehničku pomoć institucijama u jačanju njihovih kapaciteta. EU4AGRI je četverogodišnja inicijativa (2020. – 2024.) koja ima za cilj modernizaciju poljoprivredno-prehrambenog sektora, otvaranje novih radnih mjesta, kao i podržavanje oporavka od krize izazvane COVID-19 u BiH.

Kako je u tijeku priprema za provedbu treće generacije IPARD fondova i kako u BiH još uvijek nema jedinstvenog političkog stava oko uspostave IPARD operativnih struktura, upitno je planirati ove fondove u finansijskoj konstrukciji

¹ WTO metodologijom mjere podrške se dijele u tri kategorije/kutije u zavisnosti od utjecaja na trgovinu i čine ih žuta, plava i zelena kutija (traffic light system). Mjere koje se svrstavaju u žutu kutiju su direktno vezane za proizvodnju bilo pojedinačnih proizvoda ili za sve poljoprivredne proizvode u cjelini i kao takvi imaju najveći utjecaj na trgovinu. Uključuju transfere od potrošača kao i transfere od poreznih obveznika. U ove grupe mjere mogu se svrstati sve mjere tržišno-cjenovne politike, plaćanja na bazi outputa, regresii za inpute, izvozne naknade, podrška kroz administriranje cijenama, i sl. Iznos ovih mjera se mjere odgovarajućom AMS metodologijom u jedinstven pokazatelj Agregatne mjere podrške (AMS). Zapravo AMS kombinira vrijednost svih mjera podrške koje spadaju u žutu kutiju uključujući i transfere od potrošača i poreskih obveznika. Izračunati AMS (Agregatni mjeru podrške/Aggregate Measurement of Support) za bazni period je predmet smanjenja u procentima i vremenskom intervalu. Znači, izdvajanja (budžetski transferi) za mjere ove kategorije su ograničena. Nažalost,

veći obim podrške u Bosni i Hercegovini su upravo mjere iz žute kutije. Mjere plave kutije su mjere u okviru tzv. programa ograničavanja proizvodnje. Ove mjere ne podliježu obavezni smanjenja ako se ispunjavaju određeni uvjeti, odnosno (i) ako se plaćanja zasnivaju na određenom području i određenim kulturama, (ii) ako se takva plaćanja izvršavaju sa 85% ili niže u odnosu na bazni period, i (iii) ako se takva plaćanja za stočarsku proizvodnju realiziraju prema određenom broju grla. Za ovu grupu mjera ne postoje ograničenja u potrošnji, ali se moraju uraditi obračuni (visina podrške u okviru ove grupe). Mjere zelene kutije po AoA (Agreement of Agriculture/Sporazum o poljoprivredi) klasifikaciji ne smiju imati ili mogu imati samo minimalan distorzivni efekt na trgovinu. Dodatni uvjet je da su ove mjere finansirane od strane vlade kao i da ne uključuju transfere od potrošača. Prema važećim pravilima ne postoji ograničenje izdataka u okviru ove kutije, naravno podrazumijevajući da su mjere u skladu sa odredbama Aneksa II. Mjere opće podrške u poljoprivredi poput podrške transferu znanja su mjere iz ove kutije.

provedbe poljoprivredne politike u periodu od 2021. – 2027. godine.

2.13.5. Finansiranje sektora (finansijska infrastruktura)

Finansiranje sektora poljoprivrede i ruralnog preduzetništva u Federaciji BiH se i dalje dominantno odvija putem komercijalnih banaka, u portfelju finansijskih institucija na tržištu postoje i mikrokreditne organizacije, Razvojna banka Federacije BiH kao i drugi oblici finansijskih organizacija. Kompanije iz sektora poljoprivrede i proizvodnje hrane imaju isti kreditni tretman kao i kompanije iz drugih sektora. Tek u pojedinačnim slučajevima su ove kompanije imale nešto povoljnije uslove za odobravanje kredita ili ekskluzivno pravo pristupa nekim od izdvojenih kreditnih linija osiguranih kroz finansijske projekte Svjetske banke i Međunarodnog fonda za poljoprivredni razvoj. Efektivne kamatne stope na poljoprivredne kredite su i dalje visoke u odnosu kamatne stope u EU. Posljednjih godina ipak su prisutni pozitivni pomaci, prije svega kroz aktivnosti Razvojne banke Federacije BiH i Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva. Ove dvije institucije potpisale su memorandum o saradnji te omogućili da poljoprivrednici koji dobiju kredit od strane Razvojne banke Federacije BiH dobivaju i podršku za investicije iz Federalnog ministarstva. Jedan od načina za unapređenje finansiranja poljoprivrede i smanjenje visine kamatnih stopa je uspostavljeni garantni fond kod Razvojne banke Federacije BiH, koja izdaje garancije na kredite komercijalnih banaka za poljoprivredu i prehrambenu industriju u vrijednosti do 50% iznosa traženog kredita.

2.13.6. Zakonodavstvo u sektoru

2.13.6.1. Opće i administrativno-upravno okruženje sektorske legislativne u Federaciji BiH

Sektor poljoprivrede i proizvodnje hrane u Federaciji BiH reguliran je nizom zakona, donesenih na različitim administrativno-upravnim nivoima (BiH, Federacija BiH, kantoni u Federaciji BiH). U formalnom i sadržajnom smislu svi zakonski propisi sa sva tri spomenuta nivoa mogu se, uslovno, podijeliti na one sa direktnim i one sa nedirektnim uticajem na sektor poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralni razvoj. Kompleksno administrativno-upravno uređenje BiH na unutarnjem planu za posljednju još uvijek ima znatan broj neusklađenosti efektivne regulative sektora poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja na različitim upravnim nivoima u BiH. Obaveza usklađivanja prijedloga zakonskih i podzakonskih akata sa odgovarajućim sektorskim propisima u Evropskoj uniji (EU) tokom zadnjih godina smanjuje i broj zakonskih neusklađenosti u BiH. Kao značajni problemi ostaju relativno sporo redefiniranje zakonskih rješenja ili donošenje novih ili nedostajućih zakonskih propisa usklađenih sa odredbama propisa u EU, različita dinamika prenošenja odredbi sektorske legislativne EU na različitim administrativno-upravnim nivoima u BiH, kao i politička nespornost za kreiranje i usvajanje jedinstvene i konzistentne sektorske regulative u BiH.

Proces dogradnje postojeće i formuliranje i usvajanje nedostajuće legislativne harmonizirane sa sektorskom regulativom EU ostaje stalna, vjerovatno i dugoročna, obaveza svih za to nadležnih institucija u BiH. Nove izazove za sva zakonska rješenja za sektor poljoprivrede, proizvodnje i prometa hrane i ruralnog razvoja u BiH donosi aktualna reforma Zajedničke poljoprivredne politike EU (ZPP) koja će, izvjesno je, rezultirati novom sektorskom legislativom u EU. Inače se radi o jednoj od ozbiljnijih i ambicioznijih reformi ZPP u EU čija su osnovna obilježja snažno usmjeravanje sektora poljoprivrede i proizvodnje hrane prema integralnoj održivosti (okolišno, socijalno, ekonomski), u skladu sa ciljevima utvrđenim kroz zadnju "From Farm to Fork" strategiju koja je dio širih opredjeljenja EU artikuliranih kroz "European Green Deal".

2.13.6.2. Zakonodavstvo o poljoprivredi, hrani i ruralnom razvoju na nivou Bosne i Hercegovine

Na državnom (BiH) nivou donesen je relativno mali broj zakona uže usmjerenih na poljoprivredu, proizvodnju hrane i ruralni razvoj, među kojima se mogu istaći zakoni o: veterinarstvu; zadrugama; zaštiti zdravlja biljaka; mineralnim đubrivima; hrani; sjemenu i sadnom materijalu; vinu, rakiji i drugim proizvodima od grožđa; genetski modificiranim organizmima; dobiti životinja; zaštiti novih sorti bilja i zaštiti oznaka geografskog porijekla. Državni zakoni okvirnog karaktera stvorili su pretpostavke za funkcioniranje niza sektora i podsektora poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja u BiH. Tako je npr. samo Zakon o hrani omogućio donošenje više od 90 pravilnika koji se odnose na proizvodnju, kvalitetu, higijenu i zdravstvenu sigurnost hrane u užem smislu koji su direktno primjenjivi u cijeloj BiH. Treba spomenuti i značajan doprinos zakonskih i velikog broja podzakonskih propisa donesenih na državnom (BiH) nivou u oblastima zaštite biljaka, sredstava za zaštitu biljaka, mineralnih đubriva, sjemena i sadnog materijala, sortama poljoprivrednih biljaka i veterinarstva.

2.13.6.3. Zakonodavstvo o poljoprivredi, hrani i ruralnom razvoju Federacije BiH

Važnost sektorske legislativne donesene na nivou Federacije BiH proizlazi, prije svega, iz ustavnog kapaciteta entiteta da definiira svoju poljoprivrednu politiku, artikulira je strateško-razvojnim dokumentima i prema njoj donese potrebna legislativna rješenja. Provođenja poljoprivredne politike nema bez osiguranja budžetske podrške poljoprivredi, proizvodnji hrane i ruralnom razvoju što Federacija BiH, u okvirima svojih kapaciteta, osigurava kroz godišnja planiranja i realizaciju budžeta. Zakon o poljoprivredi Federacije BiH (Službene novine Federacije BiH, br. 88/07, 04/10, 27/12, 07/13 i 82/21) je osnovni akt legislativne artikulacije poljoprivredne politike FBiH. Zakon utvrđuje okvirne ciljeve i mjere poljoprivredne politike s ambicijom stvaranja pretpostavki za jačanje konkurentnosti sektora i povećanje kvalitete njegovih proizvoda. U vrijeme donošenja (2007. godina) Zakon je implicirao postupno transformiranje sektora u skladu sa tada aktualnom organizacijom i legislativnim uređenjem sektora u EU. Od tada su u EU izvršene dvije reforme ZPP. U ovom periodu u FBiH su usvojene dvije srednjoročne strategije razvoja sektora (2006. – 2010. i 2014. – 2019.), uz njihovo produžavanje zaključcima Parlamenta FBiH, tako da je zadnja strategija produžena na 2020. i 2021. godinu. Međutim, pregledom zakona o izmjenama i dopunama Zakona o poljoprivredi Federacije BiH uočava se da od 2007. godine nije bilo značajnijih, reformskih usmjerenih, promjena poljoprivredne politike u Federaciji BiH ili, barem, nije bilo zakonskog artikuliranja važnijih promjena. O ovom govori i statičnost odredbi posebno važnog Zakona o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju (Službene novine Federacije BiH, br. 42/10, 99/19) koji bi, prema praksama u EU i zemljama sa konzistentnim odnosom strateško-planskih dokumenata i iz njih proisteklim promjenama legislativne, trebao odražavati realizaciju strateški utvrđene agrarne politike kroz mehanizme budžetskih intervencija.

Zakon o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju konkretiziran je pravilnicima o uslovima i načinima ostvarivanju novčanih podrški. Ovi pravilnici, pored uslova i načina ostvarivanja novčanih podrški, utvrđuju i konkretne mjere podrške razvrstane u tri modela: podsticaji proizvodnji, podrška ruralnom razvoju i ostale vrste podrški. Pregled mjera podrške po sva tri modela utvrđen pravilnicima i dopunjen programom utroška sredstava sa kriterijima raspodjele sredstava ukazuje na prioritete mjere aktuelne poljoprivredne politike, a relativno česta mijenjanja ovih pravilnika govore i o ponekad iznuđenim nastojanjima Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede

i šumarstva da kratkoročno snažnije intervenira u pojedinim sektorima i aktivnostima.

Pored Zakona o poljoprivredi Federacije BiH i Zakona o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju koji legislativno artikulira osnove agrarne politike FBiH, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva kao zakone FBiH sa direktnim uticajem na poljoprivredu, proizvodnju hrane i ruralni razvoj ističe i federalne zakone o: priznavanju i zaštiti sorti poljoprivrednoga i šumskog bilja; sjemenu i sadnom materijalu poljoprivrednog bilja; slatkovodnom ribarstvu; poljoprivrednom zemljištu; vinu; stočarstvu; poljoprivrednim savjetodavnim službama i poljoprivrednoj organskoj proizvodnji. Mora se primijetiti da su i ovi zakoni nakon donošenja rijetko mijenjani i dopunjavani. Važnim se može označiti donošenje Zakona o poljoprivrednoj organskoj proizvodnji (Službene novine Federacije BiH, br. 72/16) kojim se stvaraju potrebne pretpostavke za značajnije povećanje udjela organske u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji što je strateško opredjeljenje i u EU. Istina, još nisu doneseni podzakonski propisi predviđeni ovim zakonom (posebno važno bi bilo donošenje pravilnika o registrima klijenata i kontrolnih tijela), a za čije je donošenje Zakon utvrdio rok od godinu dana od dana njegovog stupanja na snagu. Više puta su ponovljeni zahtjevi predstavnika EU u BiH o neophodnosti donošenja državne (BiH) legislativne za organsku poljoprivrednu proizvodnju, za što, do sada, nije bilo političke suglasnosti.

Specifična legislativa za oblast biljne proizvodnje artikulirana kroz zakonske i podzakonske propise sa nivoa BiH i Federacije BiH se može okarakterisati relativno statičnom, sa vjerovatnim znatnim brojem propisa koje bi u ovu legislativu trebalo prenijeti iz aktuelne relevantne legislativne EU. I uz spomenute opće nedostatke strateško-razvojnog karaktera, stvoreni zakonodavni okvir ipak omogućava funkcioniranje ovog podsektora, a njegovim subjektima izvoz proizvoda iz poljoprivredne biljne proizvodnje u EU i na druga tržišta. Iako fragmentarno, ostaje važno pitanje daljeg i potpunog legislativnog reguliranja integralne i organske poljoprivredne proizvodnje (i biljne i stočarske).

Detaljnija analiza legislativne stočarstva, ribarstva i veterinarstva bi sigurno rezultirala ponekim propisom kojeg je potrebno prenijeti iz relevantne legislativne EU. Međutim, činjenica da, nakon niza godina pokušaja, proizvođači određenih grupa proizvoda animalnog porijekla (riba, neki mliječni proizvodi, meso peradi) mogu izvoziti svoje proizvode u EU ukazuje na zadovoljavajući zakonodavni okvir za oblasti stočarstva, ribarstva i veterinarstva u BiH i u Federaciji BiH.

Pored državnog Zakona o hrani, zakonski i podzakonski propisi sa nivoa BiH se uglavnom odnose na kvalitetu i zdravstvenu sigurnost hrane i svi su nastali prema nacrtima i prijedlozima Agencije za sigurnost hrane Bosne i Hercegovine. Kako je već spominjano kod kratke analize legislativne za oblast stočarstva, ribarstva i veterinarstva, činjenica da se iz BiH i FBiH u EU, pored prehrambenih proizvoda biljnog porijekla, izvoze i određene grupe prehrambenih proizvoda animalnog porijekla ukazuje na zadovoljavajući legislativni okvir u oblasti proizvodnje i prometa, kvalitete i zdravstvene sigurnosti hrane. Međutim, dinamika promjena propisa u EU zahtijeva praktično stalno mijenjanje postojećih ili donošenje novih propisa u BiH. Ovdje npr. treba spomenuti potrebu što skorijeg donošenja novih domaćih propisa o zvaničnim kontrolama hrane usklađenih sa reformski orijentiranom odgovarajućom uredbom donesenom u EU 2017. godine.

Oblast poljoprivrednog zemljišta u FBiH je legislativno uređena jednim zakonom sa indirektnim uticajem sa nivoa BiH, jednim zakonom sa direktnim uticajem sa nivoa Federacije BiH, te kroz devet pravilnika donesenih na nivou Federacije BiH. Federalni Zakon o poljoprivrednom zemljištu donesen je 2009.

godine. I pored određenih institucionalnih nastojanja u periodu oko 2010. godine (npr. izrada neprovedene Strategije gospodarenja poljoprivrednim zemljištem), nije bilo značajnijih pomaka u pogledu legislativno efektivnog uređenja pitanja poljoprivrednog zemljišta. Sektorski akteri kao stalan i opterećujući problem posebno ističu netransparentno i nekonzistentno dodjeljivanje poljoprivrednog zemljišta na korištenje po osnovu javnih poziva koje provode općine. U ovom pogledu bi Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva trebalo što prije pristupiti izradi i ozakonjenju jedinstvenih kriterija po kojima će se na cijelom teritoriju Federacije BiH vršiti dodjela poljoprivrednog zemljišta na korištenje putem javnih natječaja.

Poljoprivredno savjetodavstvo se na nivou BiH sporadično tretira Zakonom o poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine. Federacija BiH je poljoprivredno savjetodavstvo uredila jednim zakonom (2013. godine) i kroz tri pravilnika donesena 2014. i 2015. godine. Ni zakon ni pravilnici od donošenja nisu mijenjani i/ili dopunjavani. U Federaciji BiH su na ovaj način i nakon niza godina, ipak stvorene legislativne pretpostavke za uspostavljanje kvalitetnijeg sistema poljoprivrednog savjetodavstva.

Analiza sadržaja zakona i iz njih proisteklih podzakonskih propisa koji se direktno odnose na sektor poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja u FBiH pokazuje da oni uglavnom nisu ili su tek do određene mjere usklađeni sa aktuelnim relevantnim propisima u EU. Među važnijim razlozima za ovakvo stanje treba istaći administrativno-upravnu složenost i BiH i Federacije BiH, nedostatak političke volje i vizije na nivou BiH, te opće stanje sektora koje ne dozvoljava brzo i automatsko prenošenje legislativnih odredbi kojima se uređuju značajno razvijeniji sektori poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja u EU. Bez obzira na ove ili slične teškoće, institucije Federacije BiH bi trebale nastojati da, gdje god je to svrsishodno, u najvećoj mogućoj mjeri sektorsku legislativu blagovremeno harmoniziraju sa odgovarajućim odredbama relevantne sekundarne legislativne u EU.

2.13.7. Sistemi osiguranja kvalitete i sigurnosti hrane

Moderan državni sistem kontrole hrane čini četiri stuba: 1) zakonski propisi, 2) institucije nadležne za provođenje zakonskih propisa, 3) inspekcije i 4) laboratorije. Iz ovog se razvija složeni sistem infrastrukture kvalitete (standardizacija, akreditacija, ocjena usklađenosti, nadzor nad tržištem i provedbena podrška). U BiH standardizacija je u nadležnosti Instituta za standardizaciju BiH (BAS), a akreditacija Instituta za akreditiranje BiH (BATA) i za ova dva segmenta se može reći da su na vrlo dobrom nivou. Ocjenu usklađenosti vrše ispitne laboratorije, certifikaciona tijela i organizacije za mjeriteljstvo. Neposredni nadzor nad tržištem poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda vrše nadležne uprave za inspeksijske poslove. Fragmentirana organizacija inspeksijskog sistema i hronična potkapacitiranost inspektorata doprinose relativno niskoj efikasnosti ovog stuba sistema kontrole. Broj i stanje laboratorija, kao najskupljeg dijela sistema kontrole hrane, tokom zadnjih godina se stabilizira. Iako predmet niza otpora kod njihovog donošenja, odredbe zakonskih i podzakonskih propisa po kojima se za zvanične kontrole hrane mogu ovlastiti samo ispitne laboratorije sa odgovarajućom akreditacijom (ISO 17025), pokazale su se opravdanim. Laboratorije su se vremenom, dijelom i zbog tržišne utakmice, poboljšavale i radile su na uvođenju relevantnih metoda. Prema podacima BATA-e iz decembra 2021. godine u FBiH je bila akreditirana ukupno 21 laboratorija u čijem su domenu fizičko-hemijske i/ili mikrobiološke analize hrane. Neke od ovih, posebno privatnih, laboratorija i dalje ističu nedovoljna ekonomsku motiviranost za ulazak u sistem i održavanje sistema akreditacije (visoki troškovi ulaska i

zadržavanja u sistemu akreditacije uz mali broj zahtjeva za zvaničnim laboratorijskim kontrolama).

Pored sistema zvaničnih kontrola hrane od izuzetne važnosti za kvalitetu i zdravstvenu sigurnost hrane je uvođenje i primjena niza standarda te sistema preventivne kontrole kod proizvođača hrane. Obaveza uvođenja i održavanja nekih od ovih sistema (npr. HACCP) je zakonski utvrđeno, ali proizvođači hrane, vodeći se i sve snažnijim zahtjevima sa tržišta, u sve većoj mjeri uvode i održavaju standarde serija ISO 9.000, ISO 14.000 i ISO 22.000 te posebne standarde kao što su: HALAL, IFS i slične. Značajan broj velikih poljoprivrednih proizvođača ima u primjeni Global GAP standard. Prema podacima ISO Survey 2020. godine u BiH 111 preduzeća primjenjuje ISO standarde (pri čemu ima preduzeća sa više od jednog ISO standarda). U pogledu osiguranja kvalitete i zdravstvene sigurnosti hrane ohrabruje da je, prema istom izvoru, u BiH u 2020. godini 25 firmi imalo u primjeni ISO 22000 – Sistem upravljanja sigurnošću hrane.

Iako opterećen nizom problema, sistem kontrole hrane i njene zdravstvene sigurnosti u BiH i FBiH uspješno je prošao neke ozbiljne ispite zrelosti. Odnedavno stavljanje zemlje i nekih proizvođača na liste onih koji, za sada samo neke, svoje proizvode animalnog porijekla mogu izvoziti u EU pokazuje da su sistem zvaničnih kontrola hrane te dobre proizvođačke i posebno dobre higijenske prakse kod nekih proizvođača na nivou koja zadovoljava u ovom pogledu izuzetno oštre zahtjeve legislativne EU. Međutim, omogućavanje izvoza ribe, mlijeka i, odnedavno, piletine u EU ne treba da zavarava. Još je mnogo prostora za poboljšanje sistema zvanične kontrole hrane i njene zdravstvene ispravnosti, o čemu govori i činjenica da se iz BiH u EU zbog nedostataka u sistemu kontrole hrane još uvijek ne mogu izvoziti žive životinje i veći dio proizvoda animalnog porijekla. Pred institucijama BiH je i zahtjevan posao prenošenja odredbi relativno nove (ali jedne od najzahtjevnijih) uredbe EU 2017/625. Ova uredba uspostavlja sistem zvaničnih kontrola hrane znatno šire, na novim osnovama, sa novim zahtjevima i uz snažno insistiranje na dosljednom provođenju principa procjene rizika. Uspostavljanje novog legislativnog okvira usklađenog sa ovom uredbom u BiH, time i u Federaciji BiH će tražiti novo institucionalno organizovanje i promjenu paradigme zvanične kontrole hrane.

2.13.8. Transfer znanja i AKIS

Razvoj poljoprivrede zasnovan na znanju i uvođenje novih tehnologija i inovacija u Federaciji BiH trebao bi, prvenstveno biti, u nadležnosti relevantnih ministarstava na federalnom i kantonalnom nivou. Pored Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva u uvođenju novih tehnologija i inovacija u poljoprivredi važnu ulogu trebala bi imati još dva ministarstva sa federalnog nivoa – Federalno ministarstvo za obrazovanje i znanost, te Federalno ministarstvo za poticanje razvoja, preduzetništva i obrta. Odnosi federalnih i kantonalnih institucija često se svode na saradnju, uzajamno obavještanje, koordinaciju, dijeljenje iskustava i profesionalnu podršku, dok stvarne aktivnosti u praksi uglavnom provode kantoni.

Federaciju BiH inače karakterizira nepovoljan ambijent za razvoj znanosti i istraživanja. Još uvijek ne postoji usvojen strateški dokument o naučno-tehnološkom razvoju, a ulaganja u ovu oblast su veoma skromna. Godišnji budžet za znanost Federalnog ministarstva za obrazovanje i znanost je oko 2,5 miliona KM što čini oko 0,1% ukupnog godišnjeg entitetskog budžeta, odnosno 0,01% ukupnog BDP. Ovom se mogu dodati i izdvajanja za znanost sa kantonalnog nivoa koji se procjenjuju na 1 – 2 miliona KM.

Fundamentalnim, odnosno razvojnim istraživanjem u poljoprivredno-prehrambenom sektoru Federacije BiH se bavi pet javnih fakulteta i jedan institut Univerziteta u Sarajevu (INGEB) dok se primijenjenim istraživanjima do određene mjere bave

zavodi na federalnom nivou (Federalni zavod za poljoprivredu Sarajevo, Federalni zavod za agropedologiju Sarajevo i Federalni agro-mediterranski zavod u Mostaru). Tehničko poljoprivredno obrazovanje osigurava 11 srednjih poljoprivrednih škola u Federaciji BiH. Prema informacijama s terena, iz godinu u godinu broj srednjih poljoprivrednih škola u Federaciji BiH se smanjuje, što ne govori u prilog posebnom povjerenju mladih i njihovih roditelja u budućnost poljoprivrede na ovim prostorima.

Centri izvrsnosti u Federaciji BiH nisu zakonski regulirani, pa ovakvog oblika organizovanja naučno-istraživačkog rada u oblasti poljoprivrede u Federaciji BiH nema. Skroman je broj poslovnih inkubatora i tehnoloških parkova koji se odnosi na sektor poljoprivrede i prehrambene industrije. Pet klastera iz sektora agrobiznisa (lanaca vrijednosti), kao novih oblika organizovanja koji ima svoju ulogu u transferu tehnologija, uspostavljeno je u okviru IFAD-ovog Projekta razvoja ruralne konkurentnosti.

Najvažniju ulogu u transferu znanja i inovacija do poljoprivrednih proizvođača bi trebale imati poljoprivredne savjetodavne službe. Nažalost, u Federaciji BiH one su se sporo razvijale od njihovog uspostavljanja kroz EU projekte u periodu 1998. - 2002. Najveći broj kantona je ove službe sveo na administrativne jedinice koje se bave provedbom federalnih i kantonalnih budžetskih transfera (direktnih plaćanja), a najmanje na poslove transfera znanja. Važno je naglasiti da je bitan pozitivan impuls poljoprivrednom savjetodavstvu u Federaciji BiH stigao sa usvajanjem Zakona o poljoprivrednim savjetodavnim službama (Službene novine Federacije BiH, br. 66/13) i posljedičnim donošenjem Pravilnika o metodama savjetodavnog rada (Službene novine Federacije BiH, br. 44/14), Pravilnika o načinu i postupku izdavanja licence, upisu i vođenju podataka u registru poljoprivrednih savjetodavnih službi (Službene novine Federacije BiH, br. 38/15) i Pravilnika o obuci, certifikatu i registru poljoprivrednih savjetodavaca (Službene novine Federacije BiH, br. 38/15). Kreiranje ovog legislativnog okvira omogućilo je provođenje prvih ciklusa obuke poljoprivrednih savjetodavaca koje je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva realiziralo sa univerzitetima u Federaciji BiH. Nakon dva ciklusa obuke savjetodavaca do sada je u registar kod Ministarstva upisano ukupno 90 certificiranih poljoprivrednih savjetodavaca. Na ovaj način i uz interaktivni pristup u kreiranju programa redovne obuke savjetodavaca konačno se uspostavljaju elementi za bar tradicionalni model poljoprivrednog zakonodavstva u Federaciji BiH. Treba, međutim, naglasiti da su razvoj poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralni razvoj u razvijenim zemljama pratile i promjene savjetodavstva od prevladavajućeg modela nacionalnih poljoprivrednih instituta šezdesetih i sedamdesetih godina XX. stoljeća (instituti i savjetodavne službe – NARS) do aktualnog sistema znanja, informacija i inovacija (AKIS) koji se i sam, iz godine u godinu, inovira i poprma sve više dimenzija. Iskustva domaćih stručnjaka u regionalnim i međunarodnim projektima čije su intencije prijenos AKIS pristupa i praksi trebale bi biti stavljene u funkciji što skorije transformacije i nadogradnje tek uspostavljenog, ali tradicionalnog, poljoprivrednog savjetodavstva u Federaciji BiH u AKIS zasnovan transfer znanja i tehnologija, uz insistiranje na inovativnosti i inkorporiranju informacionih tehnologija u poljoprivredu i uz nju vezane djelatnosti.

2.13.9. Zadrugarstvo

U svojoj relativno dugoj historiji zadrugarstvo inače, a poljoprivredno zadrugarstvo posebno, u BiH i u Federaciji BiH prolazilo je periode prosperiteta i kriza. Iako zadnje desetljeće uglavnom obilježavaju teškoće i problemi u zadržanom organizovanju, ipak se bilježi stalan umjeren rast broja registrovanih zadruga u Federaciji BiH. Prema podacima Saveza zadruga u Federaciji BiH 2018. godine je u Federaciji BiH bilo

registrovano ukupno 609 zadruga, od čega je 339 (oko 56%) poljoprivrednih zadruga. Međutim, podaci Saveza zadruga pokazuju da je od 339 poljoprivrednih zadruga samo njih 121 (oko 36%) poslovno aktivna. Znatno broj poslovno aktivnih poljoprivrednih zadruga ima vlastitu proizvodnju. Preostalih 218 zadruga se ubrajaju u poslovno pasivne zadruge, s tim da su u ovom broju i 43 novoosnovane zadruge, koje još nisu aktivnije pokrenule svoje djelatnosti. Poslovno aktivne zadruge posluju u svih 10 kantona¹.

Proizvodno orijentirane poljoprivredne zadruge u Federaciji BiH suočavaju se sa nizom problema u svom poslovanju. Poljoprivredne zadruge nikada nisu u potpunosti prihvatile zakonska rješenja o tranziciji vlasništva nad nekadašnjom zadržnom imovinom (prije svega, vlasništva nad poljoprivrednim zemljištem). Pored toga, proizvodne poljoprivredne zadruge teško dolaze do kreditnih sredstva i za investicije i za tekuće proizvodnje. Zadruge i dalje s teškoćama osiguravaju izgradnju i opremanje neophodno potrebnih savremenih skladišta, hladnjača, pakeraja i preradivačkih kapaciteta. I pored brojnih inicijativa iz Saveza zadruga i pojedinačnih zadruga, rješavanja pitanja kojima bi se olakšalo poslovanje postojećih zadruga, ali i promovirala ekspanzija poljoprivrednog zadrugarstva uspostavljenog na osnovama modernog zadrugarstva za sada je sporadično i bez potrebnih efekata. Same zadruge i njihove organizacije još uvijek izražavaju značajan broj unutrašnjih slabosti. Saradnja zadruga je na niskom nivou, što doprinosi njihovoj niskoj poslovnoj efikasnosti i nekonkurentnosti. Zadrugari naglašavaju da zadržnim upravama nedostaju iskustva u međuzadržnoj, intra-, i intersektorskoj poslovnoj saradnji i neshvaćanje značaja ovakve saradnje za poboljšavanje konkurentne pozicije na tržištu. Stanje poljoprivrednog zadrugarstva u narednom periodu treba unaprijediti kroz obuke zadržnih uprava i zadrugara u okruženjima sa razvijenim i efikasnim zadrugarstvom, kroz poboljšanje legislativnog okruženja zadrugarstva i, posebno, kroz značajnije podrške iz razvojno orijentiranih poljoprivrednih budžeta.

2.13.10. Udruženja/proizvođačke organizacije

Proizvođačke organizacije u poljoprivredi za svoje osnovne ciljeve tradicionalno imaju: planiranja proizvodnje, povećanja ponude i plasmana proizvoda, smanjenje troškova proizvodnje i stabiliziranje proizvođačkih cijena. U novije vrijeme važni ciljevi proizvođačkih organizacija su promoviranje ekološki prihvatljivih praksi, povećanje kvalitete i zdravstvene sigurnosti poljoprivrednih proizvoda i hrane te, posebno važno, partnerstvo državnim institucijama i drugim interesnim sektorskim grupama.

Formalno ustanovljeno udruženje poljoprivrednika u BiH postoje na državnom, entitetskim i na nižim nivoima. Na nivou BiH registrovana je krovno "Udruženje poljoprivrednika BiH" koje je neposredno po osnivanju pokazivalo znatne ambicije da utiče na ključna sektorska pitanja, od insistiranja na uspostavljanju državnog ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja, preko jedinstvenog reguliranja pravnog statusa poljoprivrednika, do zaštite i podsticaja domaćoj proizvodnji. Vremenom su aktivnosti i istupi ovog udruženja prorijeđeni i tokom posljednjih godina se uglavnom svode na neuspješne apele državnim institucijama da kroz uvozne intervencije zaštite domaću poljoprivrednu proizvodnju.

Prema raspoloživim informacijama na nivou Federacije BiH egzistiraju dva udruženja: Savez poljoprivrednih udruženja FBiH i Koordinacija poljoprivrednih udruženja i saveza FBiH. Na nižim nivoima, kako kantonalnim, regionalnim tako i općinskim, registrovan je veliki broj udruženja koje djeluju samostalno, vrlo često lokalno usmjereno. Tačan broj ni ukupno registrovanih ni

broj ovih udruženja koje su aktivne nije poznat. Kod svog formiranja praktično sva ova udruženja navode iste ciljeve, kao što su: unapređenje proizvodnje, rješavanje problema u plasmanu poljoprivrednih proizvoda, edukacija proizvođača, uticaji na kreiranje poljoprivredne politike i sl.

Saradnja i komunikacija među udruženjima inače je slaba, a često je opterećena i njihovim različitim interesima. Udruženja rijetko nastupaju jedinstveno, sa zajedničkim artikuliranim zahtjevima. Još nisu prevladane situacije u kojima mnoga udruženja vremenom postaju instrumenti pojedinaca koji preko udruženja nastoje da ostvare lične interese. Sa ovakvim stanjem organizovanja i djelovanja ne može se očekivati ni značajniji ni konstruktivniji uticaj udruženjima proizvođača na kreiranje i provođenje sektorske politike niti unapređenje stanja sektora djelovanjem iz ovog pravca. Iako se mogu očekivati otpori, neophodno je potrebno da nadležne institucije iniciraju legislativno uređenje registrovanja i djelovanja tzv. reprezentativnih proizvođačkih organizacija, po uzoru na legislativna rješenja okvimo utvrđena tzv. CMO uredbom EU. Reprezentativne proizvođačke organizacije bi trebale obuhvaćati propisani minimalni broj proizvođača ili propisani minimalni obim proizvodnje određenog podsektora. Kao takve, ove organizacije uživaju institucionalnu i budžetsku podršku za jačanje vlastitih kapaciteta, a sve s ciljem da stabiliziraju i dugoročno urede odnose unutar lanaca vrijednosti, postanu i ostanu kredibilan i odgovoran partner vladinim institucijama, ali i drugim sektorskim interesnim grupama, od kreiranja sektorskih politika do rješavanja kriznih situacija.

2.14. Poljoprivredni informacioni sistem

Poljoprivredni informacioni sistem je skup podsistema koji obrađuju pojedinačne oblasti u poljoprivredi i trebaju djelovati kao jedna cjelina (AIS strategija BiH). Poljoprivredni informacioni sistem se sastoji od pet osnovnih podsistema: (1) statistički sistem – popis poljoprivrede, (2) mreže računovodstvenih po-dataka poljoprivrednih gazdinstava – FADN, (3) poljoprivredni tržišni informacioni sistem – AMIS/PTIS, (4) registri i GIS podsistemi (registar poljoprivrednih gazdinstava i Registar klijenata, registar identifikacije životinja, fitosanitarni registar, vinogradarski registar, registar organske hrane i GIS zemljišni sistemi i (5) integrirani administrativni kontrolni sistem - IACS kojeg čine sistem za identifikaciju i registraciju poljoprivrednih parcela (LPIS), sistem unakrsne usklađenosti, platni sistem i inspekcijski sistem.

Kada se govori o poljoprivrednom informacionom sistemu može se konstatovati da Federacija BiH u prethodnom ciklusu poljoprivredne politike (2014. – 2020.) nije napravila značajnije pomake. Statistiku poljoprivrede za Federaciju BiH vodi Federalni zavod za statistiku kroz četiri oblasti: poljoprivredna proizvodnja (statistika biljne i stočarske proizvodnje); poljoprivredne strukture; korištenje zemljišta i zemljišne površine i poljoprivredni računi i cijene (agro-monetarna statistika). Zastarjele metode prikupljanja podataka ne osiguravaju stepen pouzdanosti statističkih podataka publiciranih na nivou BiH i njenih entiteta².

Adekvatnu statistiku poljoprivrednih struktura će osigurati tek popis poljoprivrede, koji je bio planiran po okončanju popisa stanovništva provedenog u 2013. godini., a koji ni do kraja 2021. godine nije obavljen. Time u BiH (ni u Federaciji BiH) još nije uspostavljen statistički registar farmi i okvira za izbor uzoraka i uvođenje istraživanja poljoprivrede na uzorcima. Statističke metodologije u BiH i Federaciji BiH obavezno i potpuno treba uskladiti sa odgovarajućim metodologijama u EU. Za potrebe kvalitetnih analiza i strateška planiranja od posebne važnosti je usklađivanje metodologija prikupljanja i obrade statističkih

¹ U SBK-u djeluje 15 poslovno aktivnih zadruga, u ZHŽ-i 6, u BPK-u 5; u Ž10 4, u USK-u 13, u PŽ-i 11, u KS 14, u HNŽ-i 18, u ZDK-u 20 i u TK-u 15.

² Bosna i Hercegovina je jedna od rijetkih, ako ne i jedina, zemlja u Evropi koja statistiku voćarstva vodi još uvijek na nivou rodni stabela.

podataka o vanjskotrgovinskoj razmjeni i statističkih podataka o proizvodnji kako bi oni bili međusobno usporedivi. Na nivou Federacije BiH, od 12 zakonski predviđenih registara i evidencija za sektor poljoprivrede, u potpunosti su uspostavljeni samo registar poljoprivrednih gazdinstava, registar klijenata (korisnici poljoprivrednog budžeta Federacije BiH) i registar proizvođača sjemena i sadnog materijala (sve u okviru Federalnog ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva), uz djelomično uspostavljenu evidenciju o poticajnim sredstvima u poljoprivredi i pedološkim osnovama zemljišta. Pored određenog broja obučanih službenika, postoji svjesnost sektorskih institucija da je u procesu pridruživanja EU potrebno uspostaviti ili nastaviti sa uspostavljanjem posebnih informacionih sistema i registara (IACS, LPIS, FADN, registar krupne i sitne stoke, eventualno poljoprivredni tržišni informacioni sistem). Zbog ograničenosti sredstava, ali i različitih političkih stavova o njihovom formiranju i funkcioniranju, teško je očekivati skoro uspostavljanje ovih zahtjevnih sistema.

3. SWOT ANALIZA (PO CILJEVIMA)

<i>Strateški cilj 1 – Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom</i>	
Snage	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> - Povoljan geografski položaj u odnosu na ciljna tržišta; - Različite agro-klimatske zone omogućavaju diverzifikaciju sektora; - Prirodni preduslovi kao komparativna prednost za neke vrste poljoprivredne proizvodnje; - Prirodni resursi (voda, zrak i tlo) su u najvećem dijelu ruralnih područja očuvani; - Dobri uslovi za organsku poljoprivredu; - Obilni vodni resursi za navodnjavanje; - Znatni zemljišni i ljudski resursi; - Sačuvani tradicionalni načini proizvodnje brojnih visokokvalitetnih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda; - Bogata baština prirodnih, kulturnih i historijskih posebnosti; - Značajni potencijali šumskih nedravnih proizvoda 	<ul style="list-style-type: none"> - Nepovoljna starosna i obrazovna struktura ruralne populacije; - Nizak nivo tehnoloških i ekonomskih znanja farmera; - Otpor prema promjenama i nedostatak preduzetničkog duha; - Izrazita usitnjenost zemljišnog posjeda; - Nerazvijen zemljišno-informacioni sistem i slaba mobilnost tržišta poljoprivrednog zemljišta; - Nizak udio površine zemljišta pod sistemima za navodnjavanje; - Zapuštena infrastruktura za pristup i odvodnju poljoprivrednog zemljišta; - Zastarjela i neučinkovita mehanizacija i oprema; - Nedostatak kapaciteta za prijem, skladištenje, doradu i čuvanje poljoprivrednih proizvoda; - Mali broj proizvoda sa međunarodnim certifikatima kvalitete; - Nerazvijene i nedostupne usluge poljoprivrednog savjetodavstva i slaba umreženost proizvođača, savjetodavaca, obrazovnih, istraživačkih i nevladinih organizacija; - Nedovoljno razvijen sistem za kreditiranje (investicija i obrtnih sredstava) poljoprivredne proizvodnje, prehrambene industrije i ruralnog razvoja; - Zadružni sektor nije osnovan na izvornim principima zadrugarstva; - Nedovoljno razvijene i slabo koordinirane institucije za programiranje, provođenje i nadzor poljoprivredne politike; - Praksa usvajanja zakona bez osiguranja resursa za njihovo provođenje; - Slaba horizontalna i vertikalna povezanost sudionika unutar lanaca vrijednosti; - Nizak stepen iskorištenosti kapaciteta prehrambene industrije; - Visoka zavisnost nekih podsektora prehrambene industrije od uvoznih sirovina
Prilike	Prijetnje
<ul style="list-style-type: none"> - Važeći međunarodni trgovinski sporazumi koje je potpisala Bosna i Hercegovina pružaju mogućnost izvoza na 	<ul style="list-style-type: none"> - Nestabilnost međunarodnog tržišta i velika variranja tržišnih cijena poljoprivrednih proizvoda;

<ul style="list-style-type: none"> - naša glavna tržišta (EU, CEFTA-e, Ruska Federacija, Turska, Bliski Istok); - Na međunarodnom tržištu postoji potražnja za proizvodima koji se mogu konkurentno proizvoditi na prostoru Federacije BiH; - Korištenje predpristupnih EU fondova za prilagodavanje i razvoj poljoprivredne proizvodnje i ruralnog prostora; - Rast društvene svijesti o važnosti sigurnosti snabdijevanja hranom (posebno nakon Covid-19 krize) i spremnost Vlade za povećanje izdvajanja za podrške poljoprivredi i ruralnom razvoju; - Mogućnost supstitucije uvoznih proizvoda domaćim proizvodima veće dodane vrijednosti; - Korištenje pozitivnih iskustava zemalja u okruženju za ubrzanje procesa EU integracija; - Veliki broj autohtonih proizvoda kao potencijal za registraciju i proizvodnju proizvoda s oznakama porijekla, geografskog porijekla i tradicionalnog specijaliteta 	<ul style="list-style-type: none"> - Obaveze koje mora ispuniti BiH u procesu pristupanja u WTO - Vrlo liberalan vanjsko-trgovinski režim; - Politička nestabilnost, zaostajanje u procesu EU integracija i gubitak potencijalno raspoloživih sredstava za predpristupno prilagodavanje; - Nedovoljna ulaganja u istraživanje i razvoj; - Opasnost od gubitka tržišta zbog neispunjavanja okolišnih, higijenskih i zdravstvenih standarda; - Negativni demografski trendovi u ruralnim područjima; - Odlazak kvalificiranih i kompetentnih stručnjaka iz zemlje zbog nemogućnosti pronalaska posla ili niskih plaća; - Nestabilnost prinosa zbog klimatskih poremećaja; - Rast cijena inputa; - Trajan gubitak kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta zbog degradacija i prenamjene.
--	---

<i>Strateški cilj 2 – Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena</i>	
Snage	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> - Prirodni resursi (voda, zrak i tlo) su u najvećem dijelu ruralnih područja očuvani; - Znatna broj kvalitetnih studija i strateških dokumenata o stanju klimatskih promjena, obnovljivim izvorima energije, zbrinjavanju otpada i biodiverzitetu u BiH - Relativno niske emisije stakleničkih plinova iz poljoprivrede u usporedbi sa razvijenim zemljama - Niži nivoi upotrebe hemijskih sredstava (potencijalnih polutanata) u poljoprivredi u usporedbi s razvijenim zemljama; - Izdašni vodeni resursi kao potencijal za znatno povećanje navodnjavanog poljoprivrednog zemljišta i borbi protiv suša; - Solidan genetski potencijal autohtonih sorti i pasmina; 	<ul style="list-style-type: none"> - Niska svijest ruralne populacije o uticaju poljoprivredne proizvodnje na okoliš i važnosti zaštite okoliša; - Sporo i nekonzistentno preuzimanje EU zakonodavstva iz oblasti; - Spora operacionalizacija zakona zbog kašnjenja u donošenju podzakonskih propisa i osiguravanja sredstava za njihovo provođenje; - Neodgovarajuće zbrinjavanje čvrstog i tekućeg otpada iz poljoprivrede i prehrambene industrije; - Nizak stepen recikliranja i ponovnog korištenja sporednih i otpadnih proizvoda u prehrambenoj industriji; - Nizak nivo energetske učinkovitosti i upotrebe energije iz obnovljivih izvora u poljoprivredi i prehrambenoj industriji
Prilike	Prijetnje
<ul style="list-style-type: none"> - Rast svijesti o važnosti klimatskih promjena i potrebni djelovanja na njihovom izbjegavanju i ublažavanju; - Mogućnost za proizvodnju energije iz nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje, prehrambene industrije i drugih obnovljivih izvora (bioplin, sunce, vjetar); - Mogućnost korištenje pozitivnih primjera iz zemalja okruženja za uvođenje dobrih EU praksi; - Dostupnost sredstava iz međunarodnih izvora za prilagodavanje klimatskim promjenama; - Promocija i značajnije uvođenje u proizvodnju autohtonih sorti i pasmina 	<ul style="list-style-type: none"> - Nastavak provođenja okolišno štetnih poljoprivrednih i industrijskih praksi; - Opasnost od gubitka biološke raznolikosti zbog izostanka programa zaštite rijetkih i ugroženih vrsta i staništa; - Nepostojanje dovoljnog nivoa svijesti o uticajima i opasnostima koje klimatske promjene donose poljoprivredi i ruralnom razvoju;

<i>Strateški cilj 3 – Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja</i>	
Snage	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> - Bogata baština prirodnih, kulturnih i historijskih posebnosti kao podloga za razvoj raznih oblika ruralnog turizma; - Postoje brojni prepoznatljivi i cijenjeni tradicionalni proizvodi za kojima postoji potražnja na domaćem i inozemnom tržištu, a koji mogu biti dio posebne turističke ponude, - Naučno-istraživačke institucije osposobljene su za podršku u osmišljavanju i provođenju mjera ruralnog razvoja; 	<ul style="list-style-type: none"> - Nedovoljno razvijena fizička, komunalna i društvena infrastruktura na ruralnom prostoru; - Značajno lošiji društveno-ekonomski položaj žena u odnosu na urbana područja; - Nepovoljan radno pravni status, i neriješeno pitanje penzionog i zdravstvenog osiguranja poljoprivrednika i članova njihovog PPG-a;

<ul style="list-style-type: none"> - Lokalne razvojne agencije raspolažu potrebnim kadrovima i znanjem za izradu projekata ruralnog razvoja; - Obilje neiskorištenih šumskih nedrvenih proizvoda pogodnih za diverzifikaciju prihoda ruralnog stanovništva; - Znatna površina lokaliteta i velika površina zaštićenih prirodnih područja - Postoji opsežan međunarodni i domaći pravni strateški okvir za ravnopravnost spolova 	<ul style="list-style-type: none"> - Nedovoljna usmjerenost proizvodnji za tržište i nepovoljan položaj poljoprivrednih gazdinstava u lancima vrijednosti; - Poljoprivreda je često osnovni ili jedini izvor prihoda poljoprivrednog gazdinstva; - Nerazvijen LEADER pristup i mali broj LAG-ova; - Nedostatak vlastitog kapitala za investiranje i širenje proizvodnje
<p>Prilike</p> <ul style="list-style-type: none"> - Obilje samoniklog šumskog, ljekovitog i aromatičnog bilja pruža mogućnost za dodatnu zaradu; - Rast interesa za sve vrste ruralnog turizma na nacionalnom i globalnom nivou; - Razvoj IT tehnologija i informatičke infrastrukture pruža mogućnosti za promociju destinacija ruralnog turizma i povezivanje PPG-ova sa tržištem; - Integracija lokalnih proizvođača hrane u turističku ponudu; - Povezivanje sudionika sa ruralnog prostora radi uspostave vinskih cesta, pješačkih, biciklističkih i avanturističkih turističkih ruta; - Mogućnost zaštite autohtonih i tradicionalnih proizvoda i njihove prodaje u okviru turističke ponude - Osnježavanje uloge žena u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja 	<p>Prijetnje</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nestabilna politička situacija u zemlji smanjuje optimizam i spremnost na ulaganja; - Brojni elementi kulturnog, historijskog i prirodnog naslijeđa nisu zaštićeni; - Nizak natalitet prijeti propadanjem velikog broja naseljenih mjesta na ruralnom prostoru; - Ne postoje namjenske kreditne linije za finansiranje projekata ruralnog razvoja - Značajno lošiji društveno-ekonomski položaj žena u ruralnim u odnosu na urbana područja - Nastavak diskriminatorskih praksi zbog tradicionalno prisutnih izrazito jakih negativnih rodnih stereotipa

Strateški cilj 4 – Moderniziran poljoprivredni sektor kao rezultat poticanja i razmjene znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima	
Snažice	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> - Uspostavljeni elementi sistema poljoprivrednih savjetodavnih službi u Federaciji BiH; - Solidan broj naučno-istraživačkih i obrazovnih institucije i kritični nivo znanja u njima; - Neke velike farme i kompanije prehrambene industrije imaju visok nivo znanja, inovacija i novih tehnologija 	<ul style="list-style-type: none"> - Nizak nivo ulaganja, posebno u aplikativna istraživanja; - Loša organizacija poljoprivrednih savjetodavnih službi i još uvijek nedovoljna obučenosť savjetodavaca; - Slaba umreženost proizvođača, savjetodavaca, obrazovnih, istraživačkih i nevladinih organizacija; - Nizak udio praktične nastave u srednjoškolskom i visokoškolskom obrazovanju; - Nizak stepen inovativnosti u poljoprivredi i prehrambenoj industriji; - Neadekvatan zakonski okvir za razvoj AKIS-a - Nepostojanje svijesti o važnosti inovacija za uspjeh na tržištu (tradicionalni otpor, posebno poljoprivrednih proizvođača, prema novitetima); - Mali broj prioritetnih programa iz javnih fondova i nedostatak kreditnih linija kojima bi se finansirali istraživački i razvojni projekti
<p>Prilike</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mogućnosti za uspostavu i razvoj privatne poljoprivredne savjetodavne službe; - Korištenje predpristupnih EU fondova za naučna istraživanja, širenje znanja i primjenu inovacija u poljoprivrednoj proizvodnji i ruralnom razvoju; - Aktivno sudjelovanje u regionalnim i evropskim inicijativama i projektima za uspostavljanje i jačanje AKIS; - Mogućnosti povezivanja sa naučnim i istraživačkim organizacijama i kompanijama iz inostranstva; - Zainteresiranost velikih i srednjih preduzeća za razvoj novih proizvoda 	<p>Prijetnje</p> <ul style="list-style-type: none"> - Smanjenje broja kvalificiranih i kompetentnih stručnjaka uslijed rastućeg iseljavanja iz zemlje; - Nedovoljna motiviranost istraživača; - Trend smanjenja interesa za upis agronomskih studija; - Fragmentirana administrativno-upravna struktura BiH sa niskim nivoom koordinacije u svim segmentima RITT sistema; - Smanjenje vrijednosti poljoprivredne proizvodnje i gubitak tržišnog udjela na domaćem i inostranom tržištu

4. VIZIJA, CILJEVI, PRIORITETI I MJERE SA POKAZATELJIMA PRAĆENJA

4.1. Izvod iz situacione analize i povezanost sa strateškim ciljevima i prioritetima

Strateški cilj 1

Pametna, otporna i diversificirana sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom

Sektor poljoprivrede u Federaciji BiH još uvijek opterećen brojnim problemima nedovoljno razvijene poljoprivrede, kao i dodatno uslovima novih zahtjeva koji proističu iz međunarodno preuzetih obaveza ili izraženih intencija Bosne i Hercegovine. Ni društvo Federacije BiH, ni njegove institucije, niti sami akteri sektora poljoprivrede ne mogu u kratkom roku nadoknaditi godine zaostajanja i pretvoriti poljoprivredu Federacije BiH i s njom vezana pitanja ruralnog razvoja u funkcionalne i uspješne modele kakvi su u zemljama EU. Za ovo je potrebno fazno prilagođavanje, pri čemu se pred nadležne institucije, naučnu i stručnu zajednicu i sve direktne sektorske aktere kao ostvariv zadatak postavlja realno dostižno skraćivanje neophodnog perioda faznog prilagođavanja.

Poljoprivreda je važan sektor ukupne ekonomije Federacije BiH kako sa aspekta udjela u stvaranju bruto dodane vrijednosti, tako i ukupne zaposlenosti stanovništva te udjela u vanjskotrgovinskoj bilanci. U periodu 2014. – 2020. ukupna vrijednost BDV iz sektora poljoprivrede (zajedno sa lovom i ribarstvom) pokazuje tendenciju stalnog rasta i sa 741 miliona KM (2014) je povećana na 1,003 milijarde KM (2020). Rast apsolutnog pokazatelja BDV iz poljoprivrede, zbog rasta BDV ostalih privrednih djelatnosti, nije pratio rast relativnih pokazatelja, odnosno sudjelovanja u ukupnom BDP i kretao se u rasponu 4,16% (2024) do 4,76% (2016). Ovaj makroekonomski pokazatelj je u odnosu na zemlje regije (Zapadnog Balkana) bio najniži. Sektor poljoprivrede je posebno važan za zaposlenost ukupnog, posebno ruralnog stanovništva. U periodu 2014. – 2019. formalna zaposlenost mjerena apsolutnim brojem zaposlenih u ovom sektoru se stalno povećava i sa 7.891 u 2014. godini je dostigla nivo od 10.989 u 2019. godini. Relativan udio zaposlenih u poljoprivredi u istom periodu je dosta nizak i kreće se na nivou 2% ukupne zaposlenosti. S druge strane, Anketa o radnoj snazi govori dosta drugačija i daje realniju sliku zaposlenosti u sektoru poljoprivrede. Udio zaposlenih u ovom sektoru je puno veći i kreće se u rasponu od 8,3% (2018) do 11,8% (2017), što je dodatno potvrđuje važnost sektora. Jedan od najlošijih makroekonomskih pokazatelja sektora poljoprivrede u Federaciji BiH je vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Trgovačka bilanca ovim proizvodima je negativna i kreće se u rasponu od -1,41 milijarde KM (2015) do -1,69 milijardi KM (2019). Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je dosta niska i kreće se od 16,12% (2014) do 22,09% (2017). U svjetlu globalnih dešavanja u proizvodnji hrane, a posebno na osnovu iskustava vezanih za pandemiju Covid-19 i mogućnosti destabilizacije tržišta u osiguranju dovoljnih količina prehrambenih proizvoda, potrebno je mijenjati dosadašnji trend proizvodnje hrane, prije svega strateških poput pšenice i kukuruza.

Prioritet 1.1.

Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom

S obzirom na brojne globalne izazove u kontekstu nedovoljnog pristupa i osiguranja dovoljne količine hrane promjene u sektoru poljoprivrede i njene biljne proizvodnje trebaju ići u dva pravca: (i) povećanje zasijanih površina na račun neobrađenih oraničnih površina i (ii) povećanje prinosa na postojećim površinama. Ovo se prije svega odnosi na proizvodnju žita i dvije strateške kulture, pšenicu i kukuruz. Podsektor proizvodnje povrća također traži ozbiljnije promjene kako bi se iskoristile sve komparativne prednosti koje ima ova proizvodnja,

ali i zadržala i postupno povećavala njihova konkurentnost, posebice na tradicionalnim tržištima. Područje Federacije BiH karakteriziraju brojne komparativne prednosti kada se govori o proizvodnji voća i grožđa. Povoljnost klimatskih uslova, tradicija voćarsko-vinogradarske proizvodnje te povoljan geostrateški položaj i blizina EU tržišta samo su neke od njih. Međutim, podsektor ima i čitav niz slabosti koje ga čine nedovoljno konkurentnim i vitalnim za osvajanje novih tržišta kao što su nepovoljna struktura veličine poljoprivrednih gazdinstava, nedovoljan transfer potrebnih znanja o novim tehnologijama do proizvođača (posebno u sektoru voćarstva) te izostanak aktivnosti na promjeni i rješavanju nastalih proizvodnih i marketinških problema. Podsektor voćarstva i vinogradarstva je pod sve većim konkurentskim pritiskom regionalnih ekonomija i domaćeg tržišta, a posebno mjesto imaju sve češće negativne posljedice klimatskih promjena.

Kod animalne proizvodnje u Federaciji BiH uočen niz problema koji nameće potrebu većeg broja intervencija i aktivnijeg djelovanja mehanizama poljoprivredne politike kako bi se postojće stanje u ovom sektoru poljoprivrede unaprijedilo. Svi podsektori animalne proizvodnje zahtijevaju nova ulaganja u procesu njihovog restrukturiranja, odnosno tehničko-tehnološkog poboljšanja uključujući i pasminski sastav, te primjenu higijenskih standarda i zadovoljavanje potrebnih normi koji se odnose na dobrobit životinja i standarde kvalitete poljoprivrednih proizvoda. Dodatni problem je vlastita proizvodnja stočne hrane, posebno voluminozne krme.

Prehrambena industrija je sektor sa uočenim brojnim problemima koji zahtijevaju odgovarajuće intervencije. Tako je potrebno osigurati podršku osavremenjivanju postrojenja za preradu kako bi proizvodi kvalitetom i cijenom mogli biti konkurentni na domaćem i inostranom tržištu i kako bi prerađivački pogoni raspolagali sa dovoljnim obrtnim sredstvima. S obzirom na nedostatke količine sirovina u preradi u cilju povećanja, ali i kontinuiteta u snabdijevanju prerađivačkog sektora domaćom sirovinom neophodno je omogućiti adekvatnu podršku primarnim poljoprivrednim proizvođačima u održivu infrastrukturu (tehnologije proizvodnje, odgovarajući sortiment, efikasne načine navodnjavanja, reducirano korištenje sredstava za ishranu i zaštitu bilja, zaštita autohtonih pasmina itd.).

Direktna plaćanja kao integralni dio poljoprivrednih politika danas predstavljaju najvažniji oblik podrške poljoprivrednim proizvođačima. Direktna plaćanja su bila i ostala najvažniji dio poljoprivredne politike Federacije BiH kojim se osigurava održivost dohotka poljoprivrednih proizvođača. U 2018. godini ova grupa mjera činila je 80% (66,5 miliona KM) ukupnih budžetskih transfera. Ipak, kroz prethodne godine primjene ove vrste budžetske podrške uočeni su određeni nedostaci, poput značajnog udjela direktnih plaćanja na bazi outputa (i uglavnom se odnosi na proizvođače mlijeka), koje su u zemljama EU ograničena samo na specijalne proizvodnje, što je neophodno otkloniti.

Prioritet 1.2.

Jačati tržišne orijentiranosti povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju

Poljoprivredni sektor u Federaciji BiH odlikuje niska konkurentnost i na domaćem i na inostranom tržištu. Ona je rezultat brojnih problema i slabosti duž ukupnog lanca vrijednosti i ogleda se u sljedećem: (i) produktivnost primarne poljo-privredne proizvodnje izražena i ukupnim obimom i prinosima je izrazito niska, daleko ispod bioloških mogućnosti, (ii) poljo-privredna proizvodnja se odvija na malim, usitnjenim zemljišnim posjedima i odlikuje se malim udjelom proizvodnje za tržište, (iii) tehnološka i ekonomskih znanja farmera su na niskom nivou, primjena agrotehničkih mjera nedovoljna, farme su nedovoljno opremljene. Pored ovoga najveći dio obradivog zemljišta se ne navodnjava,

nizak je nivo zaštite od vremenskih nepogoda, što rezultira niskim i nestabilnim prinosima, što u kontekstu klimatskih promjena predstavlja veliku prijetnju razvoju sektora. Nivo organizovanosti i saradnje među proizvođačima nije zadovoljavajuća, kao i među ostalim akterima u lancu vrijednosti. Nedostaju i kapaciteti za prihvatanje, doradu, skladištenje, hlađenje i pripremu proizvoda za tržište. Jedan od razloga niske konkurentnosti sektora je nedostatak transfera znanja i inovacija i promocija (obuke, sajmovi); podrška stvaranju dodane vrijednosti u poljoprivredi, udruživanju proizvođača i radu udruženja. Zbog svega navedenog potrebno je preuzeti čitav niz mjera kojima će se jačati konkurentnost sektora u kojima će podrška istraživanju, uvođenju novih tehnologija i digitalizacija imati važnu ulogu.

Prioritet 1.3.

Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda

Udruživanje poljoprivrednih proizvođača kroz proizvođačke organizacije još uvijek nije razvijeno i ne ispunjava osnovne ciljeve poput povećanja ponude i plasmana proizvoda, smanjenja troškova proizvodnje te stabiliziranje proizvođačkih cijena. Iako se mogu očekivati otpori, neophodno je da nadležne institucije iniciraju legislativno uređenje registrovanja i djelovanja tzv. reprezentativnih proizvođačkih organizacija, po uzoru na legislativna rješenja okvirno utvrđena tzv. CMO uredbom EU. Reprezentativne proizvođačke organizacije bi trebale obuhvaćati propisani minimalni broj proizvođača ili propisani minimalni obim proizvodnje određenog podsektora. Kao takve, ove organizacije uživaju institucionalnu i budžetsku podršku za jačanje vlastitih kapaciteta, a sve s ciljem da stabiliziraju i dugoročno urede odnose unutar lanca vrijednosti, postanu i ostanu kredibilan i odgovoran partner vladinim institucijama, ali i drugim sektorskim interesnim grupama, od kreiranja sektorskih politika do rješavanja kriznih situacija.

Strateški cilj 2:

Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena

Relativno nov, ali posebno zahtjevan izazov za sektor poljoprivrede je njeno postavljanje u prve redove borbe protiv klimatskih promjena ili barem prilagođavanje ovim promjenama. Poljoprivreda je znatan emiter stakleničkih plinova koji su, po sebi, vodeći uzrok aktualnih ubrzanih klimatskih promjena. Prema redovnim nacionalnim izvještajima o klimatskim promjenama i izvještajima o emisiji stakleničkih gasova u ovom pogledu poljoprivreda BiH stoji nešto povoljnije sa oko 10 - 15% ukupno emitiranih stakleničkih plinova u zemlji. Isti izvještaji, međutim, upozoravaju da bi se sa zadržavanjem aktualnih poljoprivrednih proizvođačkih i drugih praksi u BiH emisije stakleničkih plinova iz poljoprivrede do 2040. godine mogle povećati za preko 60%. Među mjerama koje mogu pomoći adaptaciji poljoprivrede na klimatske promjene ubrajaju se unapređenje sistema navodnjavanja i uključivanje poljoprivrede u programe upravljanja vodama, promjene načina obrade zemljišta (konzervacione obrade, protuerozivne mjere) i agronomske mjere (plodored, rokovi sjetve, smjese usjeva, malčiranje, zelenišno gnojenje i sl.), uz uvođenje u proizvodnju novih sortnih kreacija otpornijih na sušu. U domenu srednjoročnog strateškog planiranja razvoja poljoprivrede u Federaciji BiH, a u svjetlu klimatskih promjena koje se nedvosmisleno odvijaju, od izuzetne važnosti su nedavno pokrenuti procesi u okviru inicijative Zelene agende za Zapadni Balkan. Radi se o inicijativi pokrenutoj kroz institucije EU čije su osnovne intencije usporavanje ili zaustavljanje klimatskih promjena prvenstveno kroz smanjenje emisija stakleničkih gasova te kroz energetsku tranziciju, opće povećanje održivosti komercijalnih ljudskih djelatnosti, cirkularnu ekonomiju, zaštitu i unapređenje stanja prirodnih resursa i sl. na Zapadnom Balkanu koji je, iako još uvijek ne politički, onda sigurno geografski dio Evrope.

Prioritet 2.1.

Doprinositi ublažavanju i prilagođavanju uticaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije

Brojna su područja na kojima su potrebne intervencije kako bi se poljoprivredni sektor unaprijedio i kako bi došlo do poboljšanja proizvodnih i tržišnih/marketinških performansi, te smanjenja negativnog uticaja na okoliš i otpornosti na negativne posljedice klimatskih promjena. Jedan od njih je i veće korištenje održive energije.

Prioritet 2.2.

Podržavati održivi razvoj i efikasnije upravljanje prirodnim resursima kao što su voda, tlo i zrak

Poljoprivredni sektor Federacije BiH pored svih tradicionalnih zahtjeva (proizvodnja dovoljnih količina kvalitetne hrane, osiguranje pristojnog životnog standarda poljoprivrednika, razvoj ruralnih područja) sve više se suočava sa novim izazovima poput zahtjeva za očuvanjem i održivim korištenjem prirodnih resursa, zaštitu i unapređenje stanja okoliša, zaštitu bioraznolikosti i posebnu odgovornost za stanje i sveobuhvatnu razumljivost ruralnih područja.

Prioritet 2.3.

Doprinositi zaštiti bioraznolikosti, poboljšanju usluga ekosistema te očuvanju prirodnih staništa i pejzaža

Bogata biološka i okolišna raznolikost prostora Federacije BiH zahtijevala je uspostavljenje zaštićenih područja i drugih kategorija zaštite s ciljem osiguranja opstanka i zaštite staništa i vrsta. Prema važećoj kategorizaciji Međunarodne unije za zaštitu prirode (IUCN) u BiH je zaštićeno 29 područja, od čega su dva stroga rezervata prirode (kategorija Ia), četiri nacionalna parka (kategorija II), 16 spomenika prirode (kategorija III), pet parkova prirode – zaštićenih pejzaža (kategorija V) i dva područja za upravljanje resursima – park šume (kategorija VI) na ukupnoj površini od 127.557,4 ha. Od ukupne površine zaštićenih prirodnih područja prema IUCN kategorizaciji u BiH 76,9% je na teritoriju Federacije BiH. Zbog svega navedenog, potrebno je poboljšati status biološke raznolikosti očuvanjem ekosistema, vrsta i genetičke raznolikosti, te jačati opće koristi od biološke raznolikosti i ekosistemskih servisa, pri čemu je potrebno napraviti inventuru ekosistema i tipova staništa i identifikovati ugrožene vrste. Od ključne je važnosti uključivanje mjera očuvanja prirode i bioraznolikosti u politike i drugih resora (okoliš, šumarstvo, energetika, transport i sl.) i usaglašavanje politika sa EU Strategijom bioraznolikosti 2030 i EU strategijom šumarstva.

Strateški cilj 3:

Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja

Seosko stanovništvo je u mnogočemu uskraćeno u odnosu na urbano stanovništvo. Stanovnici ruralnih područja suočavaju se s problemom pristupa brojnim uslužnim djelatnostima. Potreba za poboljšanjem cestovne, elektro-energetske, i internet širokopojasne mreže u ruralnim područjima je visoki prioritet. Pristup obrazovanju djece u ruralnim područjima donekle je zadovoljavajući u pogledu osnovnih škola, dok u pogledu srednjeg obrazovanja udaljenost od škole ima negativan uticaj. Kvaliteta fizičke i društvene infrastrukture u ruralnim područjima pogoršala se tokom posljednjih desetljeća kao rezultat nedo-voljnog ulaganja u razvoj i održavanje. Male i ekonomski slabe ruralne općine imaju značajne probleme u održavanju kvalitete i pristupa osnovnim uslugama, posebno za naselja s manjim brojem stanovnika, što rezultira nezadovoljstvom kvalitetom života ruralnog stanovništva u odnosu na ono koje živi u urbanim sredinama. Kako bi se zadržala ruralna populacija i zaustavila depopulacija ruralnih područja Federacije BiH potrebna je snažnija aktivnost i prisutnost na ovim prostorima i jačanje društveno-ekonomske strukture kojom će se uslovi življenja učiniti prihvatljivim.

Prioritet 3.1.

Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima

Ruralna područja postaju sve manje interesantna za život mladih ljudi i zbog nepovoljnih, prije svega egzistencijalnih uslova, ova populacija napušta ruralne prostore. Ovo je posebno izraženo u sektoru poljoprivrede i prema podacima RPG FMPVŠ za 2020. godinu, ukupan broj poljoprivrednika žena mladih od 25 godina je iznosio 149 (0,18%), dok je broj poljoprivrednika muškog spola ove starosne grupe iznosio 420 (0,52%). Da bi se ova populacija privukla, a prije svega zadržala, neophodne su odgovarajuće mjere poljoprivredne politike kojima će se stvarati povoljniji poslovni ambijent u ruralnim područjima.

Prioritet 3.2.

Promovisati zapošljavanje, rast socijalne inkluzije i lokalni razvoj u ruralnim područjima uključujući bio-ekonomiju i održivo šumarstvo

Unapređenje života u ruralnim područjima prije svega kroz mjere diverzifikacije poslovnih aktivnosti na samom PPG-u, kao i osnivanje obrta, malih i srednjih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom, kako bi se stekli uslovi za dobivanje redovitih mjesečnih prihoda i smanjila ovisnost o prihodu iz poljoprivrede koji je u pravilu godišnji odnosno sezonski prihod. Na PPG-u se može obavljati jedna ili više dopunskih djelatnosti poput pružanja turističkih i ugostiteljskih usluga u ruralnom prostoru, uvođenje novih nekonvencionalnih poljoprivrednih proizvodnji (proizvodnja slatkododne ribe u malim ribnjacima, proizvodnja humusa gljiva, proizvodnja i sakupljanje ljekovitog, aromatskog bilja, proizvodnja ukrasnog bilja i sl.) ili prerade primarnih poljoprivrednih proizvoda na PPG-u. Mala i srednja preduzeća (MSP) su prepoznata kao ključni čimbenik u promicanju diverzifikacije poljoprivrednika u nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima. Također, razvoj obrta i obrtništva je identificiran kao sektor koji može doprinijeti stvaranju prihoda i zapošljavanju, posebno u izoliranim ruralnim područjima koja nisu privlačna drugim preduzećima. U okviru LEADER pristupa kreiraju se lokalne razvojne strategije te, ukoliko one predviđaju potrebu osnivanja preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti na danom području, treba osigurati podršku za osnivanje takvih preduzeća.

Prioritet 3.3.

Poboljšati odgovor poljoprivrede na društvene zahtjeve u pogledu hrane i zdravlja, uključujući sigurnu, nutritivnu i održivu hranu, rasipanje hrane te dobrobit životinja.

Sistem kontrole hrane i njene zdravstvene sigurnosti u BiH i FBiH uspješno je prošao neke ozbiljne ispite zrelosti. Odnedavno stavljanje zemlje i nekih proizvođača na liste onih koji, za sada samo neke, svoje proizvode animalnog porijekla mogu izvoziti u EU pokazuje da su sistem zvaničnih kontrola hrane te dobre proizvođačke i posebno dobre higijenske prakse kod nekih proizvođača na nivou koja zadovoljava u ovom pogledu izuzetno oštre zahtjeve legistative EU. Međutim, omogućavanje izvoza ribe, mlijeka i, odnedavno, piletine u EU ne treba da zavarava. Još je mnogo prostora za poboljšanje sistema zvanične kontrole hrane i njene zdravstvene ispravnosti, o čemu govori i činjenica da se iz BiH u EU zbog nedostataka u sistemu kontrole hrane još uvijek ne mogu izvoziti žive životinje i veći dio proizvoda animalnog porijekla. Uspostavljanje novog legistativnog okvira usklađenog sa uredbom EU 2017/625 (uspostava sistema zvaničnih kontrola hrane znatno šire, na novim osnovama, sa novim zahtjevima i uz snažno insistiranje na dosljednom provođenju principa procjene rizika) u BiH, time i u Federaciji BiH će tražiti novo institucionalno organizovanje i promjenu paradigme zvanične kontrole hrane.

Strateški cilj 4:**Moderniziran poljoprivredni sektor kao rezultat poticanja i razmjene znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima**

Federaciju BiH karakterizira nepovoljan ambijent za razvoj znanosti i istraživanja. Još uvijek ne postoji usvojen strateški dokument o naučno-tehnološkom razvoju, a ulaganja u ovu oblast su veoma skromna. Godišnji budžet za znanost FMNO je oko 2,5 miliona KM što čini oko 0,1% ukupnog godišnjeg entitetskog budžeta, odnosno 0,01% ukupnog BDP. Ovom se mogu dodati i izdvajanja za znanost sa kantonalnih nivoa koji se procjenjuju na 1 – 2 miliona KM. Razvoj poljoprivrede zasnovan na znanju i uvođenje novih tehnologija i inovacija u Federaciji BiH trebao bi, prvenstveno biti, u nadležnosti relevantnih ministarstava na federalnom i kantonalnom nivou. Pored FMPVŠ u uvođenju novih tehnologija i inovacija u poljoprivredi važnu ulogu trebala bi imati još dva ministarstva s federalnog nivoa – FMNO, te Federalno ministarstvo za poticanje razvoja, preduzetništva i obrta. Odnosi federalnih i kantonalnih institucija često se svode na saradnju, uzajamno obavještanje, koordinaciju, dijeljenje iskustava i profesionalnu podršku, dok stvarne aktivnosti u praksi uglavnom provode kantoni. Najvažniju ulogu u transferu znanja i inovacija do poljoprivrednih proizvođača bi trebale imati poljoprivredne savjetodavne službe. Nažalost, u Federaciji BiH one su se sporo razvijale od njihovog uspostavljanja kroz EU projekte u periodu 1998-2002. Najveći broj kantona je ove službe sveo na administrativne jedinice koje se bave provedbom federalnih i kantonalnih budžetskih transfera (direktnih plaćanja), a najmanje na poslove transfera znanja. Razvoj poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralni razvoj u razvijenim zemljama odvija se po modelu aktuelnog sistema znanja, informacija i inovacija (AKIS). Iskustva domaćih stručnjaka u regionalnim i među-narodnim projektima čije su intencije prijenos AKIS pristupa i praksi trebale bi biti stavljene u funkciju što skorije tran-sformacije i nadogradnje tek uspostavljenog, ali tradicionalnog, poljoprivrednog savjetodavstva u Federaciji BiH u AKIS zasnovan transfer znanja i tehnologija, uz insistiranje na ino-vativnosti i inkorporiranju informacionih tehnologija u poljoprivredu i uz nju vezane djelatnosti.

4.2. Vizija

Područje Federacije BiH je prostor sa izgrađenim pametnim, otpornim i diverzificiranim sektorom poljoprivrede koji jamči povećanu sigurnost snabdijevanja i samodostatnosti hranom. Očuvanjem bioraznolikosti, jačanjem ekoloških praksi, većim korištenjem održive energije i podrškom efikasnijem upravljanju prirodnim resursima ublažit će se negativan uticaj klimatskih promjena na sektor. Ruralna područja Federacije BiH će biti ojačana privlačenjem mladih poljoprivrednih proizvođača stvaranjem poslovnog ambijenta, promocijom zapošljavanja, rasta socijalne inkluzije i lokalnim razvojem društveno-ekonomske strukture. Federacija BiH ima izgrađen moderan, konkurentan, tržištu prilagođen, sektor poljoprivrede nastao podrškom i razmjenom znanja, inovacija i digitalizacije što predstavlja osnov poboljšanja kvalitete života svih građana, a posebno stanovnika ruralnih područja.

4.3. Utvrđivanje ciljeva i prioriteta

Na osnovu prethodno urađene situacione analize sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja i doprinosa radnih grupa po pojedinačnim oblastima (RG Voćarstvo, vinogradarstvo, vinarstvo i uljarstvo, RG Ratarstvo i povrtlarstvo, RG Animalna proizvodnja, RG Prirodni resursi, RG Prehrambena industrija, RG Poslovno okruženje, RG Ruralni razvoj i RG Ribarstvo) definirani su sljedeći strateški ciljevi i prateći prioriteta:

Strateški ciljevi	Prioriteti
Strateški cilj 1: Pametnan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom Prioritet 1.2. Jačati tržišnu orijentiranost povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda
Strateški cilj 2: Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena	Prioritet 2.1. Doprinostiti ublažavanju i prilagođavanju uticaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije Prioritet 2.2. Podržavati održivi razvoj i efikasnije upravljanje prirodnim resursima kao što su voda, tlo i zrak Prioritet 2.3. Doprinostiti zaštiti bioraznolikosti, poboljšanju usluga ekosistema te očuvanju prirodnih staništa i pejzaža
Strateški cilj 3: Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja	Prioritet 3.1. Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima Prioritet 3.2. Promovisati zapošljavanje, rast socijalne inkluzije i lokalni razvoj u ruralnim područjima uključujući bio-ekonomiju i održivo šumarstvo Prioritet 3.3. Poboljšati odgovor poljoprivrede na društvene zahtjeve u pogledu hrane i zdravlja, uključujući sigurnu, nutritivnu i održivu hranu, rasipanje hrane te dobrobit životinja.
Strateški cilj 4: Moderniziran poljoprivredni sektor kao rezultat poticanja i razmjene znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima	Ovaj cilj premrežava prethodna tri cilja i sve prioritete

Polazeći od evidentne činjenice da uloga žena u poljoprivredi i ruralnom razvoju nije adekvatno priznata, a da bi se otklonila dosadašnja diskriminacija, neophodno je uvođenje posebnih mjera, odnosno novog pristupa prilikom kreiranja mjera. Preporuke, odnosno zaključne napomene Odbora za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena UN-a, nakon podnošenja VI periodičnog izvještaja za BiH, fokusirane su na jačanju uloge žena na selu i njihovo osnaživanje. Stoga će se, u okviru svih ciljeva i prioriteta posebna pažnja biti posvećena rodnoj komponenti, odnosno unapređenju stanja ravnopravnosti spolova u Federaciji BiH u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Strateški cilj 1**Pametnan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom**

Poticanje pametnog i otpornog poljoprivrednog sektora postiže se primarno kroz kvalitetno osmišljena direktna plaćanja kojima se osigurava podrška dohotku poljoprivrednika, te kroz ulaganja u restrukturiranje poljoprivrednih gazdinstava, modernizaciju, inovacije, diverzifikaciju i primjenu novih tehnologija radi poboljšanja tržišnog položaja poljoprivrednika. Potrebno je osigurati uravnoteženiju raspodjelu podrške u koristi malih i srednjih poljoprivrednika kao dodatnu podršku dohotku za održivost.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno prehrambenih proizvoda	FZS	40%	50%
Bruto dodana vrijednost sektora A u BDP, u %	FZS	4,4	≤ 4,0
Vrijednost proizvodnje, u milionima KM	FZS	1.453	≥ 1.600
Zaposlenost sektora A (ILO definicija), u %	AS BiH	8,9 (2019)	≤ 7,5

Prioritet 1.1.**Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom**

Treba prepoznati i promicati proizvodnju hrane s posebnim i vrijednim karakteristikama, a poljoprivrednicima pomoći u prilagođavanju njihove proizvodnje zahtjevima tržišta i potrošača. Potrošačima treba u što većoj mjeri jamčiti sigurnost snabdijevanja hranom, te osigurati da hrana proizvedena na našim poljoprivrednim gazdinstvima bude sigurna i hranjiva. Proizvodnja hrane mora biti održiva, treba težiti smanjenju rasipanja hrane i podizanju nivoa dobrobiti životinja. S obzirom na potrebu uspostave odgovarajućih mehanizama za upravljanje rizikom potrebno je osigurati izdvajanja za premije osiguranja i operativne programe. Kako bi se osigurao pravedan dohodak i otporan poljoprivredni sektor na cijelom području Federacije BiH potrebno je dodjeljivati podršku i poljoprivrednicima u područjima s prirodnim i ostalim posebnim ograničenjima. Navedene vrste plaćanja trebaju obuhvatiti samo dodatne troškove i gubitak prihoda nastao zbog provođenja neke od navedenih aktivnosti, odnosno prirodnim ograničenjima određenog prostora. Snažnije uključivanje mladih poljoprivrednika u razvoj privredne djelatnosti na poljoprivrednim gazdinstvima treba biti uzeto u obzir pri dodjeli i usmjeravanju sredstava direktnih plaćanja kao dodatne podrške dohotku za mlade poljoprivrednike u početnom periodu nakon pokretanja poslovanja.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Smanjenje nejednakosti dohotka: Usporedba dohotka od poljoprivrede i srodnih djelatnosti u odnosu na prosječni dohodak općeg gazdinstva	FZS	0,66	0,88
Broj registrovanih poljoprivrednih gazdinstava	FMPVŠ	74.000	90.000
Broj mladih poljoprivrednika koji upravljaju PG	FMPVŠ	7.700	12.900
Od toga ¹		6.135	9.675
- muški		1.565	3.225
- ženski			

Prioritet 1.2.**Jačati tržišnu orijentiranost povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju**

Poljoprivrednici su direktno odgovorni za donošenje odluka o tome što, kada, koliko i za koga njihovo gazdinstvo treba proizvoditi, odnosno moraju imati vlastitu strategiju za nastup na tržištu. Međutim, izloženost tržištu, klimatske promjene povezane sa ekstremnim vremenskim pojavama, te krize uzrokovane ugrožavanjem zdravlja biljaka, životinja i samih potrošača, mogu biti uzrok nestabilnosti tržišnih cijena i ugroziti prihode poljoprivrednih gazdinstava. Zbog toga je potrebno osigurati odgovarajući finansijski instrument za ulaganja i pristup obrtnom kapitalu, osposobljavanju, prijenosu znanja i savjetovanju. Pri planiranju i uspostavi savjetodavne službe za poljoprivredna gazdinstva treba imati u vidu njihovu privrednu, okolišnu i socijalnu dimenziju kako bi pored trenutne ekonomske uspješnosti poljoprivrednog gazdinstva pomogle dugoročno održivo upravljanje gazdinstvom ali i dugoročni razvoj ruralnog područja. Savjetodavna služba treba pomoći poljoprivrednim proizvođačima da postanu svjesniji veze između upravljanja poljoprivrednim gazdinstvom sa standardima, zahtjevima i informacijama koje im nameće zakonodavstvo.

¹ Procjena početnih vrijednosti i odnosa mladih poljoprivrednika po spolu (m/ž) kao upravitelja OPG-a na osnovu Registra PG za 2020. godinu i odnosa ukupnog broja nositelja i nositeljica OPG-a (Izvor: FMPVŠ)

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Udio poljoprivrednika koji primaju investicijsku podršku za restrukturiranje i modernizaciju uključujući poboljšanje efikasnosti resursa	FMPVŠ	10%	25%
Udio ostvarenih sredstava za politiku ruralnog razvoja u ukupno uplaćenim sredstvima podrške	FMPVŠ	8%	40%
Iznos isplaćene podrške investicijama u PG (milioni KM)	FMPVŠ	6,5%	13,8%
Udio žena nositeljica PPG-ova u korištenju poticaja	FMPVŠ	20,3%	28,0%
Iznos isplaćene podrške prerađivačkim kapacitetima (milioni KM)	FMPVŠ	4.5	42.5
Udio federalnog budžeta za poljoprivredu namijenjen razmjeni znanja i informacija	FMPVŠ	0	0,19

Prioritet 1.3.**Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda**

Uređenje tržišta poljoprivrednih proizvoda radi osiguranja jednakih uslova i izbjegavanje neravnopravnog i nepoštenog tržišnog natjecanja treba biti predmet sektorskih intervencija. Intervencije trebaju uključivati sektore voća i povrća, vina, mlijeka, mesa i drugih proizvoda. Uspostava sektorskih programa u okviru organizacija proizvođača i udruženja organizacija proizvođača može pomoći ostvarivanju ciljeva ne samo proizvođača i otkupljivača nego i općih i posebnih ciljeva poljoprivredne politike.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Udio poljoprivrednika koji učestvuju u proizvođačkim grupama kojima je dodijeljena podrška	FMPVŠ	61%	85%
Udio vrijednosti proizvodnje u organizacijama proizvođača s operativnim programima u odnosu na ukupnu proizvodnju	FMPVŠ	0%	60%

Strateški cilj 2**Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena**

Poticanje brige za okoliš i mjera vezanih za klimatske promjene trebaju dobiti značajnije mjesto u okviru definiranja mjera poljoprivredne politike. Posebnu pažnju posvetiti borbi protiv degradacije okoliša i ublažavanju posljedica klimatskih promjena na poljoprivrednu proizvodnju. Radi poštivanja obavezujućeg principa ravnopravnosti spolova i jednakih mogućnosti realizacijom ovog cilja potrebno je voditi računa o relevantnosti za egzistenciju, kulturu, tradicionalno znanje, zdravlje i sigurnost hrane i vezu sa poštivanjem ljudskih prava.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Udio podzemnih voda mjernih postaja s koncentracijom N iznad 50 mg/l prema Direktivi o nitratima	FMPVŠ	0%	5%

Prioritet 2.1.**Doprinostiti ublažavanju i prilagođavanju uticaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije**

Postiže se putem niza mjera i aktivnosti počevši od uslovljavanja direktnih plaćanja ispunjavanjem obaveza vezanih za zaštitu okoliša i smanjenje ispuštanja stakleničkih plinova, preko podrške investicijama u preradu okolišno štetnih nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje i prerade, pa do stimulacije proizvodnje energije iz obnovljivih izvora na poljoprivrednom gazdinstvu, kako za vlastite potrebe tako i za prodaju na tržištu. Mjerama iz ovog prioriteta želi se dati jasna opredjeljenost za osnaživanje kapaciteta uključenih institucija i

drugih zainteresiranih strana za primjenu gender-mainstreaming u oblasti jačanja primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Udio poljoprivrednog zemljišta u okviru obaveze upravljanja kojom se podupire očuvanje ili obnova biološke raznolikosti	FMPVŠ/FMOT	0%	5%

Prioritet 2.2.

Podržavati održivi razvoj i efikasnije upravljanje prirodnim resursima kao što su voda, tlo i zrak

Korištenje mjera direktne podrške mora se postupno uslovljavati sa zadovoljavanjem osnovnih nacionalnih standarda u području zaštite okoliša, klimatskih promjena, zaštite javnog zdravlja, zdravlja životinja i biljaka, te dobiti životinja. Tome treba dodati standarde dobrih poljoprivrednih i okolišnih uslova korištenja zemljišta (GAEC). Navedeni osnovni standardi trebaju pomoći boljem odgovoru na klimatske i okolišne izazove, ali i podizanju svijesti korisnika podrške o potrebi poštivanja tih standarda kako bi se osiguralo održivo bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom. Pri utvrđivanju nacionalnih standarda treba imati u vidu posebne značajke predmetnih površina, uključujući uslove tla i klimatske uslove, postojeće uslove na poljoprivrednom gazdinstvu, korištenje zemljišta, plodored, uzgojne prakse i strukturu poljoprivrednih gazdinstava.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Površine zemljišta obuhvaćene sistemima za navodnjavanje i odvodnju (ha)	FMPVŠ	2.500	5.000
Površina u ha koja je podržana za organsku proizvodnju i proizvodnju u konverziji	FMPVŠ	1.750	3.500
Površine zemljišta obuhvaćene komasacijom (ha)	FMPVŠ	0	30.000
Poljoprivredna površina pod organskom proizvodnjom (bez pašnjaka), u ha	FMPVŠ	1.230	3.000
% zemljišta na kojem je smanjena produktivnost (LPD)**	FAZ (Federalni agropedološki zavod)*	0,44 (2014)	0,25
% zemljišta na kojem su rani znakovi smanjenja produktivnosti (LPD)**	FAZ*	0,53 (2014)	0,30
% zemljišta koje je stabilno, ali pod pritiskom smanjenja produktivnosti (LPD)**	FAZ*	15,73 (2014)	10,00

* Podatke je izračunao EU-Ispra Joint Research Center na osnovu podataka CORINE Land Cover (CLC), koji su nastali satelitskim snimanjem područja Evrope. Federalni agropedološki zavod ima mandat da se bavi ovim podacima.

** Land Productivity Dynamics - kretanje produktivnosti zemljišta

Prioritet 2.3.

Doprinositi zaštiti bioraznolikosti, poboljšanju usluga ekosistema te očuvanju prirodnih staništa i pejzaža

Postiže se dodjelom plaćanja za aktivnosti koje doprinose bioraznolikosti i očuvanju genetske raznolikosti, održivoj upotrebi i razvoju genetskih resursa, dodjelom premija za ekološki uzgoj odnosno prelazak na ekološki uzgoj, i proizvodni procesi prihvatljivi za okoliš u vidu integralne proizvodnje, sa posebnim osvrtom kod svih spomenutih aktivnosti na ulogu žena. Mjere za šumarstvo trebaju se dodjeljivati na osnovu programa za šumarstvo i planovima upravljanja šumama te omogućiti razvoj šumarskih područja i održivo upravljanje šumama.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Površina zaštićenih područja (u ha)	FMOiT	103.380 (2018)	120.000

Strateški cilj 3

Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivo razvoja) ruralnih područja

Ruralna područja su pogođena nedostatkom prilika za zapošljavanje, manjkom znanja i vještina, nedovoljnim ulaganjima u povezanost, infrastrukturu i osnovne usluge, odlaskom mladih i radno sposobnih stanovnika, pa je od najveće važnosti ojačavanje socioekonomske strukture tih područja. Zbog toga treba potaknuti zapošljavanje i ekonomski rast u ruralnim područjima, promicati socijalnu uključenost i generacijsku obnovu, podržavati uspostavu novih ruralnih lanaca vrijednosti poput obnovljive energije, novog biogazdinstva, kružnog gazdinstva i ekoturizma, stvarati povoljno okruženje za dobar rast i stvaranje radnih mjesta u ruralnim sredinama.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Stopa zaposlenosti u pretežno ruralnim područjima	FZS/Anketa o radnoj snazi	60%	80%
Razvoj indeksa siromaštva u ruralnim prostorima	Agencija za statistiku BiH, Anketa o siromaštvu	30%	15%

Prioritet 3.1.

Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima

Olakšavanje poslovnog razvoja (stvaranje poslovnog ambijenta) u ruralnim područjima postiže se dodjelom podrške za produktivna i neproduktivna ulaganja na poljoprivrednim gazdinstvima i izvan njih poput ulaganja u infrastrukturu povezanu s razvojem, modernizacijom ili prilagodbom klimatskim promjenama, konsolidacijom i poboljšanjem zemljišta, snabdijevanje energijom i vodom, te njihovu uštedu. Kako bi se prevladao manjak ulaganja u poljoprivredni sektor potrebno je poboljšati pristup finansijskim instrumentima posebno za mlade i nove poljoprivrednike, poticati korištenje jamstava Garantnog fonda kod Razvojne banke FBiH, te kombinacije bespovratnih sredstava i finansijskih instrumenata (npr. kreditnih linija i bankarskih jamstava) pri čemu je moguće utvrditi odgovarajuće ciljeve, korisnike i povlaštene uslove. Ključno je pružiti podršku osnivanju novih poljoprivrednih gazdinstava u obliku obrta ali i drugih preduzeća na ruralnom prostoru.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
% stanovnika u ruralnim područjima od ukupnog broja stanovnika	FZS	56,7 (2013)	58,0
Udio ruralnog stanovništva koje ima koristi od poboljšanog pristupa uslugama i infrastrukturi kroz podršku u okviru federalnih podrški	FMPVŠ	0%	25%
Broj mladih poljoprivrednika koji osnivaju poljoprivredno gazdinstvo uz podršku FMPVŠ	FMPVŠ	0	5.200

Prioritet 3.2.

Promovisati zapošljavanje, rast socijalne inkluzije i lokalni razvoj u ruralnim područjima uključujući bio-ekonomiju i održivo šumarstvo

Realizacija ovog prioriteta treba omogućiti uspostavu i provedbu saradnje poput uspostave sistema kvalitete, promicanja kratkih lanaca snabdijevanja i lokalnih tržišta, podršku udruženjima poljoprivrednika, partnerstva poljoprivrednih gazdinstava, aktivnosti u okviru LEADER pristupa, osnivanje proizvođačkih grupa, organizacija ili udruženja proizvođača, poseban tretman žena, socijalno ugroženih i marginaliziranih grupa, kao i druge oblike saradnje. U tom kontekstu treba uspostaviti finansijske instrumente i korištenje garancija kao put ka osiguranju pristupa finansiranju ulaganja u rast poljoprivrednih gazdinstava i drugih MSP-a, te podršku realizaciji strategija lokalnog razvoja pod vodstvom lokalne zajednice. Rješavanje pitanja zdravstvenog i penzionog osiguranja porodičnog poljoprivrednog gazdinstva od velike je važnosti za sve članove gazdinstva, a za što

je potrebna izmjena postojećeg zakonskog okvira. Uvođenje više kategorija poreza na dohodak olakšalo bi PPG-ima sa manjim prihodima prelazak u formu obrta i otvorilo nove poslovne mogućnosti s obzirom na pristup kreditima, investiranje i prodaju na tržištu.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Broj izrađenih LRS	FMPVŠ	0	15
Broj podržanih LAG-ova	FMPVŠ	0	15

Prioritet 3.3.

Poboljšati odgovor poljoprivrede na društvene zahtjeve u pogledu hrane i zdravlja, uključujući sigurnu, nutritivnu i održivu hranu, rasipanje hrane te dobrobit životinja.

Za ostvarivanje svih gore postavljenih ciljeva i prioriteta potrebno je raditi na stvaranju novog pravnog okvira koji će nastojati pratiti modele EU podrške, a koji će zamijeniti postojeći zakonodavni okvir koji datira još iz perioda EU politike 2007. – 2013. godina. Novi pravni okvir treba utvrditi pravila za podrške usklađene sa oblikom i vrstom intervencija navedenih u ovoj Strategiji. Novi zakonodavni okvir također treba osigurati poštivanje međunarodnih obaveza u pogledu domaće podrške koje su utvrđene WTO Sporazumom o poljoprivredi, što veći dio intervencija prilagoditi kako bi mogle biti prijavljene kao podrška iz "zelene kutije", ili u krajnjem slučaju kao podrška iz "plave kutije" u okviru programa ograničavanja proizvodnje, i kao takve izuzete iz obaveza smanjenja. Potrebno je osigurati da i niži nivoi vlasti u Federaciji BiH svoje intervencije provode poštujući navedene međunarodne obaveze.

Strateški cilj 4

Moderniziran poljoprivredni sektor kao rezultat poticanja i razmjene znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima

Predviđa pružanje podrške interaktivnom inovativnom modelu koji jača saradnju među uključenim sudionicima radi što boljeg korištenja komplementarnih znanja u cilju širenja praktičnih rješenja u poljoprivrednoj proizvodnji, zaštiti okoliša i razvoju ruralnih područja. Savjetodavne službe trebaju pojačati svoja djelovanja u okviru AKIS-a posebno intenziviranjem saradnje sa istraživačkim i ruralnim mrežama.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Broj osnovanih naučno-tehnoloških parkova u sektoru poljoprivrede	FMPVŠ	0	1

4.4. Principi izrade prioriteta i mjera

4.4.1. Opće napomene

Federacija BiH je zbog eurointegracijskih procesa Bosne i Hercegovine u obavezi da svoju poljoprivrednu i politiku ruralnog razvoja usaglašava sa ovom politikom ciklično definiranom u Evropskoj uniji (EU). Poljoprivredne politike Federacije BiH i Evropske unije (EU) zbog mnoštva objektivnih razloga nisu, niti u dogljednoj budućnosti mogu biti usporedive. Sama EU je svoje poljoprivredne politike proteklih decenija više puta mijenjala i prilagođavala ih novim međunarodnim (prvenstveno trgovinskim) uslovima, uslovima sektora poljoprivrede i proizvodnje hrane u EU, ali i zahtjevima potrošača i društva u cjelini. Moglo bi se reći da je danas poljoprivredna politika EU daleko od poljoprivrednih politika kako se one u našim uslovima još uvijek shvaćaju. Aktualna poljoprivredna politika EU (Com-mon Agricultural Policy, Zajednička poljoprivredna politika EU – ZPP) definirana je ciljevima za koje institucije EU navode da su im u središtu "socijalne, ekološke i ekonomske teme". Pojednostavljeno, ciljevi ZPP za period do 2027. godine su: 1) fer dohodak za poljoprivrednike; 2) povećanje konkurentnosti; 3) ponovna uspostavljanje ravnoteže snaga u prehrambenom lancu; 4) borba

protiv klimatskih promjena; 5) briga za životnu sredinu; 6) očuvanje pejzaža i bioraznolikosti; 7) poticanje generacijske obnove; 8) dinamična ruralna područja i 9) zaštita kvalitete hrane i zdravlja. Pregled ovih ciljeva jasno pokazuje da je više od polovine njih daleko od prioriteta i, možda važnije, daleko od mogućnosti sektora poljoprivrede i društva u cjelini u Federaciji BiH.

O karakterima politika poljoprivrede i ruralnog razvoja EU i Federacije BiH najbolje govore grube strukture budžeta za poljoprivredu. U Republici Hrvatskoj će se npr. do 2030. godine za mjere direktnih plaćanja izdvajati oko 52% budžeta, dok će se mjere ruralnog razvoja podržavati sa oko 46% ukupnog budžeta. Dok se u Federaciji BiH daleko najveći dio budžeta odnosi na direktna, znatnim dijelom još uvijek proizvodno vezana plaćanja, aktualna ZPP obavezuje zemlje članice EU da najmanje 35% budžetskih sredstava za ruralni razvoj bude usmjereno ka mjerama vezanih za životnu sredinu i klimatske promjene, dok se najmanje 25% budžetskih sredstava koja se isplaćuju kroz direktna plaćanja mora usmjeriti u tzv. eko-scheme.

Stanje sektora u Federaciji BiH, s jedne strane, te mogućnosti za finansiranje instrumenata i mjera politike i razvijenosti institucija, s druge strane, prisiljava kreatore sektorskih razvojnih strategija da se koncentriraju na povećanja obima proizvodnje, povećanje produktivnosti, jačanje konkurentnosti i slična pitanja koja će ojačati sektor i tako ga dovesti u situaciju da bude tretiran ne samo najuže u okvirima poljoprivrede i proizvodnje hrane, nego i da ostvaruje rezultate koji su multifunkcionalnog karaktera i efekata. Izvjesno je, dakle, da će se i u narednom periodu poljoprivredna politika u Federaciji BiH zasnivati na intervencijama i mjerama u domenu proizvodno obilježenih direktnih podrški poljoprivrednicima, nekim mjerama na povećanju konkurentnosti (podrška kapitalnim ulaganjima) sa tek elementima nekih mjera koje se uobičajeno pridružuju intervencijama u okviru ruralnog razvoja. Međutim, neke važne elemente poljoprivredne politike izvan ovih domena treba postupno uvoditi u praksu, makar i sa ograničenim sredstvima i sa realno ograničenim prvobitnim efektima. Izuzetno je, naime, važno da se kod svih zainteresiranih sektorskih subjekata poveća svijest o značaju ovih elemenata poljoprivredne i politike ruralnog razvoja, ali i o rizicima po sektor ukoliko im se ne počne posvećivati potrebna pažnja. Ovaj strateški dokument predviđa uvođenje nekih od ovih elemenata, na način i u obimu koji je primjeren trenutnim i projektiranim sektorskim budžetskim sredstvima, ali i objektivnim institucionalnim i proizvodnim kapacitetima sektora.

U skladu sa članom 5. i 6. Zakona o poljoprivredi Federacije BiH¹ realizacija strateških i specifičnih ciljeva u periodu 2021. – 2027. ostvarit će se kroz mjere i instrumente poljoprivredne politike Federacije BiH (mjere tržišno-cjenovne politike, mjere strukturne politike, mjere zemljišne politike i mjere novčanih podrški u poljoprivredi) odnosno kroz politiku direktnih plaćanja, politiku reguliranja i podrške poljoprivrednom tržištu te kroz politiku ruralnog razvoja. Pored ovoga ciljevi će se ostvariti i kroz politike održivog upravljanja prirodnim resursima, politike sigurnosti hrane, kao i politike za unapređenje znanja i inovacija u poljoprivredi.

4.4.2. Područja intervencije u podsektorima poljoprivrede i prehrambene industrije

Vizija budućeg razvoja i predviđene politike i mjere za najvažnije podsektore biljne i animalne poljoprivredne proizvodnje te prehrambene industrije u sljedećem strateškom periodu 2021. – 2027. daju se u ovom poglavlju i u kontekstu su identificiranih potreba danih u prethodnoj situacionoj analizi i definiranim strateškim ciljevima i prioritetima.

¹ Službene novine Federacije BiH 88/2007

4.4.2.1. Biljna proizvodnja

4.4.2.1.1. Proizvodnja žitarica i krmnog bilja

U svjetlu globalnih dešavanja u proizvodnji hrane, a posebno na osnovu iskustava vezanih za pandemiju Covid-19 i mogućnosti destabilizacije tržišta u osiguranju dovoljnih količina prehrambenih proizvoda, prije svega strateških poput pšenice i kukuruza, dosadašnji trend proizvodnje ratarskih kultura u Federaciji BiH je potrebno značajno promijeniti. Promjene trebaju ići u dva pravca: (i) povećanje zasijanih površina na račun neobrađenih oraničnih površina i (ii) povećanje prinosa na postojećim površinama.

Povećanje prinosa pšenice moguće je postići kroz izbor odgovarajućeg sortimenta spram područja sjetve (rajonizacija) i modernizacijom agrotehničkih mjera, za što je ujedno potrebno osigurati efikasnu savjetodavnu službu. Povećanje snabdijevanja pšenicom iz domaće proizvodnje potrebno je podići na znatno veći nivo (barem 40-50% potreba sa dosadašnjih 10-15%) što je moguće ostvariti povećanjem zasijanih površina ovom kulturom sa dosadašnjih prosječnih 20.000 ha na nivo od barem 40.000 ha.

Dohodovnom podrškom proizvođačima žitarica nastoji se održati postojeći nivo proizvodnje, posebno u uslovima povećanog negativnog uticaja na klimu, što se uglavnom ogleda u smanjenju produktivnosti. Zbog strateškog značaja pšenice i njenog obilježja sigurnosti snabdijevanja osnovnim prehran-benim proizvodom, odnosno povećanja proizvodnje ove kulture, biće potrebna i dodatna podrška direktnim plaćanjima u narednom periodu izdvajanjem većih iznosa za kategorije proizvođača koji obrađuju veće površine i ostvaruju veće prinose (zasijane površine veličine od 5- 50 ha, uz prosječan prinos preko 4.000 kg/ha).

Slično pšenici, i u slučaju kukuruza (zrno) neophodno je povećati zasijane površine i prinose. Na tržištu Federacije BiH postoje vrlo prinostni i kvalitetni hibridi kukuruza koji bi u kombinaciji sa odgovarajućom tehnologijom proizvodnje mogli davati visoke prinose i zrna i silaže. Unapređenje proizvodnje kukuruza treba promatrati i u kontekstu povećanja stočnog fonda i ukupne stočarske proizvodnje, odnosno potrebe uvozne zavisnosti o stočnoj hrani. Povećanje snabdijevanja kukuruzom iz domaće proizvodnje potrebno je podići na znatno veći nivo što je moguće ostvariti povećanjem zasijanih površina ovom kulturom sa dosadašnjih prosječnih 47.000 ha na nivou od 67.000 ha. Kao i kod pšenice, zbog strateške važnosti kukuruza, potrebno je osigurati dodatnu podršku direktnim plaćanjem po ha kako bi se proizvodnja ove kulture povećala.

Zbog ograničenja produktivnosti i zemljišnih resursa, mali proizvođači s površinama manjim od 5 hektara koji se objektivno ne mogu prilagoditi vrstama tehnologija potrebnih za intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju politikama podrške (politikama direktnih plaćanja i ruralnog razvoja) će se postupno preorijentirati na intenzivnije vrste proizvodnje, kao što su proizvodnja voća i povrća, proizvodnja nekih uljarica ili proizvodnja aromatičnog i medicinskog bilja.

Proizvodnju ostalih žitarica, raž ječam i zob, te u novije vrijeme tritikale, također treba povećati kroz rast zasijanih površina i unapređenjem tehnologije proizvodnje i prinostnosti, što će se omogućiti putem direktne podrške poljoprivrednim proizvođačima kroz jedinstveno plaćanje po ha zasijane površine.

Situaciona analiza je pokazala da je proizvodnja krmnog bilja i korištenje prirodnih livada i pašnjaka za ishranu stoke nedovoljna i neadekvatna, pogotovo kada se govori o prinostima. Da bi se promijenila dosadašnja praksa nedovoljnih površina pod krmnim kulturama i ekstenzivni način proizvodnje sa niskim nivoom navodnjavanja bit će potrebne značajnije intervencije kroz politiku direktnih plaćanja i proširenju liste podrške dohotku poljoprivrednim proizvođačima kao što je podrška oranicama

zasijanim travno-djetelinskim smjesama, politiku ruralnog razvoja i materijalnim ulaganjima u opremu i tehniku (uključujući navodnjavanje), ali i kroz mjere politike saradnje i osiguravanja većeg prisustva savjetodavnog rada.

4.4.2.1.2. Proizvodnja industrijskog bilja

Važnija obilježja dosadašnje proizvodnje industrijskog bilja su veoma skromne zasijane površine, niski prinosi, male parcele i usitnjenost posjeda, jednom riječju niska konkurentnost. S druge strane, većini industrijskog bilja, zbog liberalizacije trgovine, otkupni prerađivački kapaciteti preferiraju uvozne sirovine koje su značajno konkurentnije u odnosu na domaće svojom cijenom i kvalitetom. Jedan od načina da se proizvodnja ovih kultura, prije svega uljarica (suncokret, soja, uljana repica) unaprijedi i poveća je bolja organizacija otkupa i saradnje sa važnijim domaćim otkupljivačima, kakav je BIMAL d.d. što se može podržati u okviru politike/mjera saradnje. Proizvođači koji koriste neke od industrijskih kultura za ishranu stoke također će morati mijenjati dosadašnju praksu i prelazak na moderniji sortiment, novije tehnologije i transfer adekvatnog znanja na terenu uz pomoć efikasnijih savjetodavnih službi.

4.4.2.1.3. Proizvodnja povrća

Podsektor proizvodnje povrća, s obzirom na klimatske uslove i neiskorištene zemljišne oranične resurse traži ozbiljnije promjene kako bi se iskoristile sve komparativne prednosti koje ima ova proizvodnja, ali i zadržala i postupno povećavala njihova konkurentnost, posebno na tradicionalnim tržištima. Osim intenziviranja i povećanja ukupne proizvodnje i zasijanih površina za barem 50% (sa prosječnih sadašnjih 40.000 ha na 60.000 ha u 2027. godini) jedan od prioriteta je i poboljšanje marketinga povrća unapređenjem fizičkih uslova za obavljanje poslova nakon berbe, osiguravanjem protoka informacija o potrebama tržišta do kupaca i od njih do proizvođača (provedeno kroz ugovornu proizvodnju). Nadalje, potrebno je unaprijediti horizontalnu saradnju primarnih proizvođača radi veće koncentracije na ponudu ovih proizvoda. Uz podršku pojedinačnim investicijama, podržat će se i realizacija regionalnih/kantonálnih tržišnih logističkih centara koji bi trebali poslužiti kao pokretači integracije lanca dodane vrijednosti za svježe povrće, od nabavke presadnica, preko provedbe potrebnih standarda za identificirana tržišta, do kupnje proizvoda. Investicije u ove svrhe mogle bi biti dijelom osigurane programima međunarodne zajednice poput EU4 Agri program, ali i vlastitim budžetskim sredstvima FMPVŠ.

Ovdje treba posebno istaći važnost unapređenja proizvodnje krompira, koji je u prethodnom periodu bio na veoma niskom nivou, dok je sjemenska proizvodnja ove kulture skoro pa ugašena¹. BiH (Federacija BiH) nadmorskom visinom u svom većem dijelu je gotovo idealna za proizvodnju krompira, kako merkantilnog tako i sjemenskog, odnosno u dijelovima Hercegovine mladog krompira. Ključni čimbenik koji će utjecati na povećanje proizvodnje krompira je unapređenje tržišnih karakteristika, odnosno intervencija kroz horizontalno jačanje poljoprivrednih proizvođača i njihovo povezivanje kroz proizvođačke organizacije, odnosno unapređenje ugovorne proizvodnje sa kupcima i prerađivačkom industrijom kroz mjere u skladu sa ZPP EU. Jedan od uspješnih instrumenata politike u zemljama EU u intervenciji za jačanje lanca snabdijevanja su integracioni projekti za jačanje lanca snabdijevanja i operativni programi proizvođačkih organizacija. Podrška proizvođačkim organizacijama bit će dostupna zadrugama i drugim organizovanim oblicima proizvođača kako bi se dodatno unaprijedili njihov tržišni učinak. Kao rezultat, očekuje se postizanje ujednačenosti i koncentracije proizvodnje te uravnoteženije raspodjele vrijednosti od prodaje proizvoda u interesu primarnih proizvođača.

¹ Među pet najvažnijih BiH uvoznih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda nalaze se smrznuti krompir, čips krompir i sjemenski krompir.

Kada govorimo o proizvodnji povrća, svi subjekti u lancu bit će dužni dosljedno provoditi odredbe koje se odnose na minimalne standarde kvalitete poljoprivrednih proizvoda i poštivati zakonske odredbe za regulaciju tržišta, posebno u području ugovorne proizvodnje. Jedno od prioritarnih područja bit će primjena savremenih agrotehničkih rješenja koja bi, osim poboljšane ekonomske isplativosti, trebala osigurati i ekološku održivost proizvodnih kapaciteta tla i vodnih resursa.

Proizvodnja povrća u zaštićenom prostoru predstavlja model visoko-intenzivne proizvodnje kojom se osigurava plasman povrća u zimskom i ranom proljetnom periodu i čini ga atraktivnim i ekonomski isplativom poljoprivrednom djelatnošću. Dodatna dimenzija ove proizvodnje je socijalna uloga i omogućavanje solidnih prihoda sa malog posjeda, brzo vraćanje uloženi sredstava i u konačnici zadržavanje lokalnog ruralnog stanovništva. Stoga u sljedećem strateškom periodu posebna pozornost posvetit će se daljnjem razvoju proizvodnje u zaštićenom prostoru kroz daljnju podršku (sufinansiranje) ulaganja u podizanje potrebnih objekata, uz korištenje raspoloživih obnovljivih izvora energije (geotermalni izvori i solarna energija), te digitalizaciju u cilju optimalne primjene vode, đubriva, pesticida. Zapravo, potrebno je napraviti ambijent za ulazak novih subjekata u ovu vrstu proizvodnje, kao i uključivanje razvojnih mogućnosti za ostale konkurentne proizvode koji se uzgajaju u zaštićenim prostorima, kao što su: ukrasno bilje, gljive itd.

4.4.2.1.4. Proizvodnja ljekovitog bilja

Podsektor proizvodnje ljekovitog bilja je specifičan i dosta interesantan, ali nedovoljno istražen, posebno kada su strateški dokumenti u pitanju. Ovu proizvodnju karakterizira nedostatak repromaterijala uključujući sjemenski materijal, kao i edukacije proizvođača za plantažni uzgoj. U narednom strateškom periodu predviđa se nastavak direktne podrške proizvodnji ljekovitog bilja, čime se mogu privući i mladi poljoprivrednici. Također je potreban poseban pristup kada je u pitanju marketing i organizacija tržišta ovih proizvoda, uz osiguranje podrške edukaciji farmera kroz neki od oblika transfera znanja.

4.4.2.1.5. Sjemenska proizvodnja

Sjemenska proizvodnja je u padu, posebno kada se govori o krompiru. Za veći dio usjeva poljoprivredni proizvođači koriste merkantilno sjeme iz vlastite proizvodnje, što je jedan od važnijih čimbenika koji uzrokuje niske prinose i rizik po zdravstveno stanje usjeva i prenošenje bolesti na novi proizvod. U narednom periodu ovakvu praksu korištenja vlastitog merkantilnog sjemena treba smanjiti ili u potpunosti izbaciti. Fokus rješavanja problema proizvodnje sjemena žita treba biti na povećavanju proizvodnje kvalitetnog i certificiranog sjemena i sadnog materijala kojim se jamči veći prinos, kvalitete i autentičnost sorte ili proizvoda, te u izradi doradbenih centara.

Uspješnu proizvodnju presadnica povrća prepoznatljivoj po kvaliteti po kojoj je Federacija BiH postala regionalni lider i koja čini važan izvozni proizvod treba nastaviti. Stoga je neophodan nastavak podrške ovoj proizvodnji, uz osiguravanje uslova potrebnih za povećanje proizvodnje (npr. podrška zakupu poljoprivrednog zemljišta namijenjenog za proizvodnju sadnog materijala). Potrebne intervencije za ovu proizvodnju treba ići i u pravcu rješavanja neloyalne konkurencije neregistrovanih proizvođača koji svoje proizvode stavljaju u promet bez adekvatne kontrole i potrebne dokumentacije.

Konačno, korištenje sjemena tradicionalnih gajenih kultura sve je više pod pritiskom komercijalno uvezenih sjemena i pod prijetnjom izumiranja. Stoga je neophodna njihovo čuvanje i zaštita, što se može postići funkcioniranjem banaka gena u kojima se čuva i održava sjemenski i sadni materijal sorti i autohtonih sorti upisanih u nacionalnu sortnu listu.

4.4.2.1.6. Organska proizvodnja

Nažalost, organska proizvodnja u Federaciji BiH je daleko od očekivanih projekcija politike za udio u ukupno obrađenim površinama i iznosi manje od 0,1%. Ozbiljnija proizvodnja je moguća samo ako se proizvođači organskih proizvoda bolje organizuju u zajedničkom nastupu na domaćem i međunarodnom tržištu gdje postoji veća potražnja za ovim vrstama poljoprivrednih proizvoda.

Organska proizvodnja svoju dodatnu vrijednost mora valorizovati prvenstveno na tržištu, a ne kroz i zbog povećane podrške dohotku. U cilju povećanja tržišne potrošnje, fokus politika podrške priznatim organizacijama organskih proizvođača biti će podrška zajedničkim aktivnostima na finalizaciji organske proizvodnje u formalnim kanalima trgovine, unapređenju marketinga organskih proizvoda u zemlji i inostranstvu i podizanju svijesti javnosti o organskim proizvodima.

Organska proizvodnja u narednom strateškom periodu trebala bi biti jedna od oblasti Sistema znanja i inovacija (AKIS-a) kojom će se povećati svijest proizvođača o dostupnosti dozvoljenih sredstava za upotrebu u organskoj poljoprivredi, zatim kroz istraživanje potencijala prirodnih resursa i/ili zaštićenih područja za organsku poljoprivrednu proizvodnju u Federaciji BiH. Put koji organsku proizvodnju, posebno u ruralnim područjima entiteta, podiže na viši proizvodni nivo jeste zadržavanje i udruživanje porodičnih farmi na lokalnim područjima sa ciljem povećanja količine organskog proizvoda, su edukacije potrošača, ostvarivanje konkurentnosti, standardizacije kvalitete, brendiranje proizvoda i konačno izlazak na domaće i međunarodno tržište.

Osim podrške poljoprivrednim proizvođačima organske proizvodnje podrška se može odnositi i na prerađivačku industriju kao bi povećala količinu i asortiman prerade organskih poljoprivrednih proizvoda, što je u direktnoj vezi sa rastom organske primarne proizvodnje i povećanju dodane vrijednosti proizvoda. Također ovdje treba spomenuti i potrebnu podršku (sufinansiranje) za uređenje posebnih lokacija za prodaju organskih proizvoda u okviru potrošačkih centara (supermarketi, robne kuće i sl.) i drugih prodajnih mjesta, uključujući i iz kućnog praga, za šta će se osigurati potreban pravni osnov.

4.4.2.1.7. Voćarsko-vinogradarska proizvodnja i vinarstvo

Područje Federacije BiH karakteriziraju brojne komparativne prednosti kada se govori o proizvodnji voća i grožđa. Povoljnost klimatskih uslova, tradicija voćarsko-vinogradarske proizvodnje te povoljan geostrateški položaj i blizina EU tržišta samo su neke od njih. Međutim, podsektor ima i čitav niz slabosti koje ga čine nedovoljno konkurentnim i vitalnim za osvajanje novih tržišta kao što su nepovoljna struktura veličine poljoprivrednih gazdinstava, nedovoljan transfer potrebnih znanja o novim tehnologijama do proizvođača (posebno u sektoru voćarstva) te izostanak aktivnosti na promjeni i rješavanju nastalih proizvodnih i marketinških problema. Podsektor voćarstva i vinogradarstva je pod sve većim konkurentskim pritiskom regionalnih ekonomija i domaćeg tržišta, a posebno mjesto imaju sve češće negativne posljedice klimatskih promjena.

Brojna su područja na kojima su potrebne intervencije kako bi se podsektor unaprijedio i kako bi došlo do poboljšanja proizvodnih i tržišnih/marketinških performansi, te smanjenja negativnog uticaja na okoliš i otpornosti na negativne posljedice klimatskih promjena. Zapravo, potrebno je unaprijediti i povećati proizvodnju i prilagoditi je potražnji kako kvalitetom tako i kvantitetom. Proizvođači moraju optimizirati troškove proizvodnje vodeći pri tome računa da osiguraju stabilne cijene i koncentriranu ponudu.

Modernizacija sektora proizvodnje voća i maslina treba ići u pravcu uvođenja novog sortimenta na odgovarajućim podlo-gama, stabilnijim u kontekstu rodnosti, adekvatnih uzgojnih obli-ka, sistema gustog uzgoja i ostalih tehničko-tehnoloških dostig-nuća čiji akcenat treba biti na zaštiti od bolesti i štetočina, meha-niziranoj berbi, navodnjavanju i uvođenju sistema protugradne zaštite.

Kada se govori o vinogradarstvu, naglasak će biti na zadr-žavanju autohtonih sorti (*Žilavka, blatina i trnjak*) i introduci-ranim sortama rane i srednje kasne epohe dozrijevanja, kao i hibridnim sortama pogodnim za integralni i ekološki uzgoj.

Nadalje, potrebno je nastaviti direktnu podršku proizvodnje sadnica viših kvalitativnih kategorija (certificirani i osnovni) kao i uspostavu matičnjaka podloga i pupova visokih kategorija kvalitete.

U cilju održavanja i povećanja voćarsko-vinogradarske proizvodnje te konkurentnosti ovog podsektora, potrebno je podizanje novih voćnjaka i vinograda te rekonstrukcija postojećih vodeći pri tome računa o preporukama intervencija kada se govori o sortimentu¹.

Savremena proizvodnja u velikoj mjeri se zasniva na novim tehnološkim rješenjima koja su usko povezana sa sve većom upotrebom informacionih i komunikacionih tehnologija te različitih softverskih rješenja, ne samo za praćenje već i za upravljanje proizvodnim procesima. Uvođenje ovakvih rješenja u podsektor voćarstva je od posebne važnosti uzimajući u obzir i činjenicu sve naglašenijeg problema radne snage, kao posljedice demografskih trendova, starenja i depopulacije ruralnih područja entiteta. Također uvođenje informacionih tehnologija može zna-čajno pomoći u rješavanju problema negativnog uticaja klima-tskih promjena te smanjenju troškova proizvodnje i onečišćenju okoliša. Primjena spomenute informacione tehnologije oslanja se na procese prijenosa podataka i njihove koncentracije kako bi se omogućila kombinacija i analiza različitih analitičkih podataka za donošenje odluka. Spomenuta tehnologija podrazumijeva i upotrebu GIS tehnologije uz korištenje podataka sa satelita i pomoću dronova.

U domenu upravljanja rizicima neophodan je puno veći i ozbiljniji pristup rješavanju negativnih posljedica klimatskih promjena, pa je u ovom kontekstu potrebno olakšati pristup poljoprivredno-okolišno-klimatskim podacima i utvrđivanju mogućnosti diverzifikacije. To, između ostalog znači i jačanje službi za prognoziranje i obavještanje o vremenskim prilikama (izvještajno-prognozna služaba), efikasno upravljanje vodnim i zemljišnim kapacitetima (zaštita od poplava, erozije, požara, vjetra) te prevencije pojave bolesti i štetočina.

U oblasti prerađivačkih kapaciteta voća i grožđa (vinarije) potrebna je podrška uvođenju i korištenju obnovljivih izvora energije poput biodigestora ili solarnih panela. U isto vrijeme neophodna je direktna podrška modernizaciji opreme kao i podrška izgradnji doradivačkih i skladišnih kapaciteta, te sistema za prečišćavanje otpadnih voda.

Transfer znanja i inovacije kao važan segment AKIS-a jedna je od ključno važnih intervencija unapređenja podsektora voćarstva i vinogradarstva. Bolja organizovanost javnih i privatnih savjetodavnih službi na principima i iskustvima zemalja EU i veća prisutnost i pomoć savjetodavaca na terenu koji će se baviti transferom novih tehnološko-tehničkih rješenja samo su dio potrebnih promjena i neophodne budžetske podrške.

Jedan od važnijih čimbenika koji će utjecati na povećanje konkurentnosti proizvodnje, ali i fizičkog obima proizvodnje je unapređenje tržišnih karakteristika, odnosno jačanje poljo-

privrednih proizvođača i njihovo povezivanje kroz proizvođačke organizacije, kako bi se povećalo ugovaranje proizvodnje sa kupcima i prerađivačkom industrijom, a sve kroz mjere u skladu sa ZPP EU.

Konačno, potrebno je i poticanje gastro-vinarske ponude ruralnih područja kroz jačanje i razvoj vinskih cesta. Poticanje veza i partnerstva u kratkom lancu snabdijevanja između proizvođača, proizvođačkih organizacija i kupaca u distribucionom dijelu lanca vrijednosti posebno kroz razvoj proizvodnje autohtonog voća i grožđa je također područje budućih intervencija kojima bi trebalo prethoditi izrada operativnih planova.

4.4.2.2. **Animalna proizvodnja**

Analiza stanja animalne proizvodnje u Federaciji BiH nameće potrebu većeg broja intervencija i aktivnijeg djelovanja mehanizmima poljoprivredne politike kako bi se postojeće stanje u ovom sektoru poljoprivrede unaprijedilo. Svi podsektori ani-malne proizvodnje zahtijevaju nova ulaganja u procesu njihovog restrukturiranja, odnosno tehničko-tehnološkog poboljšanja uključujući i pasminski sastav, te primjenu higijenskih standarda i zadovoljavanje potrebnih normi koji se odnose na dobrobit životinja i standarde kvalitete poljoprivrednih proizvoda.

Analizom stanja uočen je problem vlastite proizvodnje stočne hrane (posebno voluminozne krme) uzrokovane, između ostalog, i nedovoljnim zemljišnim površinama. Stoga bi u narednom periodu, i kada se govori o animalnoj proizvodnji, trebalo nastojati omogućiti što veći i lakši pristup neiskorištenom, prije svega državnom poljoprivrednom zemljištu i time utjecati na smanjivanje ukupnih troškova proizvodnje.

4.4.2.2.1. **Govedarstvo i proizvodnja mlijeka**

Osnovni cilj koji se želi postići u budućem strateškom periodu 2021. – 2027., kada se govori o govedarskoj proizvodnji je transformacija malih i srednjih poljoprivrednih gazdinstava u održive farme za proizvodnju mlijeka i mesa veličine preko 20 muznih krava odnosno 50 tovnih grla, unapređene i zadovolja-vajuće produktivnosti uz zadovoljavanje propisanih standarda. Zapravo, neophodno je unapređenje ključnih tačaka u restrukturu-ranju govedarske proizvodnje koje se odnosi na mliječnost, genetsku kvalitetu krava i rasplodnih junica, higijensku isprav-nost mlijeka, kvalitetu zaklanih goveda za proizvodnju mesa te dobre menadžerske/upravljačke sposobnosti vlasnika govedarskih farmi.

U procesu unapređenja govedarske proizvodnje poljo-privredna gazdinstva sa utvrđenim potencijalom trebaju biti podržana u svojoj konsolidaciji, modernizaciji i mehanizaciji proizvodnih procesa kako bi se osigurala održiva proizvodna struktura. Mjere politike ruralnog razvoja i povećanja konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje će biti najvažnije u ostvarivanju ovog cilja, a koje bi trebale biti potpomo-gnute međunarodnim projektnim aktivnostima i programima poput EU4-Agri ili IFAD programom.

Institucionalna podrška uz aktivnosti raznih proizvođačkih organizacija trebaju biti glavna pokretačka snaga potrebnog restrukturiranja i modernizacije govedarske proizvodnje putem realizacije aktivnosti koje se odnose na višegodišnje operativne programe i uključuju transfer znanja, pružanje različitih usluga svojim članovima, unapređenje genetskog potencijala i sudjelo-vanje u promotivnim aktivnostima i različitim kampanjama.

U cilju daljnjeg unapređenja genetskog potencijala govedar-ske proizvodnje u Federaciji BiH potrebno je u što većoj mjeri staviti naglasak na ulaganja u nabavku visoko kvalitetnih junica i bikova mliječnih, tovnih i kombiniranih pasmina goveda. Ovu mjeru je potrebno provoditi kroz operativne programe proizvođač-kih organizacija i putem integracionih projekata u lancu vrijedno-

¹ Prema preporuci radne grupe odgovorne za sektor voćarsko-vinogradarske proizvodnje podizanje novih voćnjaka i vinograda bi trebalo ići korištenjem neproizvodnih pašnjačkih površina, kako bi se što bolje iskoristili zemljišni resursi,

a koje bi trebala pratiti zemljišna politika i stavljanje u funkciju dodjelom koncesija, zakupa ili nekih drugih oblika povećanja zemljišnog posjeda.

sti, koji bi osim poboljšanja proizvodnosti trebali jačati horizontalnu i vertikalnu integraciju.

Direktna podrška dohotku proizvođaču će biti nastavljena uz određene modifikacije vezane za proizvođače mlijeka prilagođene potencijalnom ulaskom Bosne i Hercegovine u WTO i pravila vezana za visinu podrške u odnosu na vrijednost proizvodnje. Ponuđeni modalitet podrške proizvođačima mlijeka će detaljnije biti elaboriran u dijelu politike direktnih plaćanja.

U narednom periodu potrebno je i uspostavljanje registra uzgojno valjanih grla autohtonih pasmina poput buše kao dijela potrebnih aktivnosti za očuvanje genetskih resursa.

Iako će se u dijelu vezanom za prehrambenu industriju dati detaljniji osvrt vezan za proizvodnju mlijeka kao sirovine i mljekarske industrije, ovdje se naglašava potreba podrške ulaganja u industriji prerade mlijeka kako bi se ojačala njihova konkurentnost i položaj na tržištu, povećala diverzifikacija asortimana proizvoda, povećala standardizacija same proizvodnje i unaprijedile marketinške aktivnosti. Osim podrške investicijama u industriji prerade mlijeka, neophodno je daljnje unapređenje vertikalne integracije (ugovornih odnosa) unutar cjelovite funkcionalne organizacije proizvođača i udruženja potrošača mliječnih proizvoda.

4.4.2.2.2. Svinjogojstvo

Analizom stanja utvrđen je skroman pasminski sastav svinjogojjskih farmi kojeg prati nedostatak uzgojno-selektivnog programa što u osnovi predstavlja prepreku planiranju i samoj proizvodnji kvalitetnog rasplodnog i tovnog materijala. Osim ovog utvrđene su značajne oscilacije i pad proizvodnje svinjskog mesa zbog izražene nekonkurentnosti i rasta cijena stočne hrane, a što za posljedicu ima "gašenje" domaće proizvodnje i to ne samo manjih porodičnih gazdinstava već i specijaliziranih velikih proizvođača, nasljednika nekadašnjih velikih preduzeća.

Jedan od važnijih pravaca djelovanja u ovom podsektoru animalne proizvodnje je unapređenje genetskog potencijala koji bi se mogao osigurati ulaganjima u velike farme i repro-centre za osiguranje dostatnog broja rasplodnih grla. Oko 40% broja krmača moglo bi se osigurati kroz repro-centre, a putem Centra za umjetnu oplodnju svinja odakle se genetski potencijal ukupne populacije svinja prenosi na preostale male i srednje farme svinja bi se osiguralo (uzgojilo) preostalih 60% krmača.

Očekuje se nastavak direktnih plaćanja poljoprivrednim proizvođačima u ovom podsektoru uz dodatnu podršku mladim poljoprivrednim proizvođačima, te onima koja pokreću ili proširuju svoju proizvodnju.

Za vlastitu proizvodnju stočne hrane i smanjenje troškova njihove proizvodnje potrebno je stvarati uslove dostupnosti i mogućnost korištenja poljoprivrednog zemljišta u državnom vlasništvu. Pristup takvom zemljištu bi trebalo redovno oglašavati putem javnih poziva, nekoliko puta tokom godine u svim važnijim područjima entiteta Federacije BiH vezanim za svinjogojstvo.

Uz identifikiranje pojedinačnih potreba, potrebno je podržati ulaganja u podsektor kojima će se započeti (nastaviti) procesi restrukturiranja poljoprivrednih gazdinstava, unapređenje pasminskog sastava i tehnologija proizvodnje, te primjena standarda kvalitete i ispunjavanje zahtjeva za dobrobit životinja.

4.4.2.2.3. Ovčarstvo i kozarstvo

Ključni cilj koji se želi postići u narednom strateškom periodu u oblasti ovčarstva je zaustaviti i promijeniti negativni trend kretanja ukupnog broja ovaca, povećati udio farmi sa većim brojem grla i osigurati neophodne uslove za dugoročan razvoj i održivost podsektora. Ovo je moguće ostvariti primjenom adekvatnih mjera poljoprivredne politike koje će biti usmjerene prema povećanju broja grla na pojedinačnim poljoprivrednim gazdinstvima i razvoju prerađivačkog sektora (mljekarske industrije) koji će iskazivati potrebe za proizvode iz primarne

poljoprivredne proizvodnje, a što će u konačnici utjecati na proširenje farmi i stvaranje njihove povoljnije strukture.

Bolja tehničko-tehnološka opremljenost farmi moguća je kroz adekvatne mjere iz oblasti povećanja konkurentnosti podsektora, odnosno mjerama iz oblasti ruralnog razvoja. Sufinansiranje investicija u izgradnju novih i rekonstrukciju postojećih objekata za uzgoj ovaca i koza te provedba mjera u cilju povećanja proizvodnosti i poboljšanju uslova držanja životinja dio su potrebnih intervencija u ovom podsektoru.

Unapređenju ovčarstva i kozarstva trebalo bi prethoditi i izrada nedostajućih uzgojnih programa. Ovi programi podrazumijevaju detaljnu pasminsku inventarizaciju i utvrđivanje tačnog brojnog stanja. Također je neophodno i bolje povezivanje samih poljoprivrednih proizvođača kroz neke od formi proizvođačkih grupa, odnosno proizvođačkih organizacija.

U saradnji sa udruženjima proizvođača neophodno je osnovati repro-centre u kojima se mogu provesti nove tehnologije i pristupi u selekcijskom radu i kontroli uzgojne vrijednosti grla sa ciljem povećanja i unapređenja proizvodnih karakteristika i performansi.

Ovčarstvo i kozarstvo Federacije BiH karakterizira nedovoljna educiranost poljoprivrednih proizvođača i nedostatak bolje organizacije transfera znanja i cjelokupnog AKIS sistema. Stoga je u narednom strateškom periodu jedan od prioriteta bolja organizovanost prijenosa potrebnih znanja kroz ciljane obuke, radionice, savjete i istraživanja.

Podsektor obilježava i čitav niz autohtonih i tipičnih poljoprivrednih proizvoda poput Vlašićkog sira, sira iz mijeha ili janjetine koji bi trebali u narednom strateškom periodu biti predmet brendiranja i procesa zaštite i valorizacije.

4.4.2.2.4. Peradarstvo

U prethodnom periodu produktivnost peradarske proizvodnje u Federaciji BiH kako u proizvodnji mesa tako i u proizvodnji jaja je imala pozitivan trend. Ipak, u usporedbi sa evropskim standardima, pa čak i sa regionalnim kontekstom ta produktivnost je još uvijek niska i postoji potreba za njenim daljnjim povećanjem. Povećanje produktivnosti ujedno je i najvažniji način povećanja nivoa dohotka proizvođača, pa je ovo područje na kojem se treba djelovati u narednom strateškom periodu. Ta podrška treba ići prvenstveno kroz ulaganja u podsektor kako bi se postigli veći prinosi, ali i standardi u domenu dobrobiti životinja i uopće modernizaciji podsektora.

Stabilnost prihoda i ekonomska održivost poljoprivrednih proizvođača moguća je kroz postojeći nivo budžetske podrške uz eventualne manje izmjene prilagođene tržišnim dešavanjima. Aktualno stanje visokih oscilacija i varijabilnosti cijena inputa (stočna hrana i energenti) mogu značajno ograničiti unapređenje proizvodnje, te se u ovom kontekstu moraju i definisati adekvatne mjere podrške.

Peradarskoj proizvodnji je potrebno daljnje unapređenje transfera znanja i bolje organizovanosti AKIS-a u ovom podsektoru, pri čemu posebno mjesto treba imati razvijen savjetodavni rad. Osposobljavanje ljudskih resursa kroz kontinuiranu edukaciju u kontekstu primjene novih tehnologija u peradarskoj proizvodnji kao i njihovo informatičko-digitalno unapređivanje su aktivnosti koje moraju naći adekvatne oblike podrške u narednom strateškom periodu.

Radi lakšeg nastupa na tržištu i generalnog artikuliranja sa predstavnicima vlasti i donositeljima odluka potrebo je međusobno povezivanje peradarskih proizvođača u proizvođačku organizaciju.

Konačno, u narednom periodu potrebno je uzeti u obzir aktuelni trend zelene ekonomije i primjene ekoloških praksi kojima bi se smanjio negativan uticaj ovog podsektora sadržan u velikoj količini stajnjaka i potencijalne opasnosti kontaminacije okoliša, posebno u uslovima neadekvatnog skladištenja i ruko-

vanja. Podrška proizvodnji biogasa i uvođenju ekoloških praksi u samoj peradarskoj proizvodnji će biti predmet adekvatnih mjera poljoprivredne politike.

4.4.2.2.5. Pčelarstvo

Pčelarstvo je jedan od uspješnijih podsektora animalne proizvodnje u Federaciji BiH u prethodnom periodu. Osnovni cilj koji se želi postići u budućem strateškom periodu 2021. – 2027., kada se govori o ovoj proizvodnji je nastavak pozitivnog trenda povećanja proizvodnih kapaciteta (broja košnica) uz daljnje povećanje produktivnosti proizvodnje meda po košnici, uvođenje novih "smart" tehnologija i vještina (posebno u kategoriji mladih poljoprivrednih proizvođača) kao i smanjivanju negativnog uticaja klimatskih promjena koje u posljednje vrijeme značajno narušavaju ukupnu proizvodnju i kontinuitet isporuke dobavljačima. Da bi se potrebni ciljevi postigli potrebno je:

- Nastavak dohodovne podrške poljoprivrednim proizvođačima kroz mjere direktnih plaćanja po košnici,
- Podizanje konkurentnosti putem modela ruralnog razvoja i ulaganja u opremu i preradu
- Kontinuirana organizacija aktivnosti koje će uključivati transfer znanja za pčelare i pčelarske organizacije, sa posebnim naglaskom na mlade proizvođače. Tehnička pomoć uključuje organizovanje kurseva i radionica, tiskanje edukativnog materijala,
- Organizovana kontrola štetočina i boljeti,
- Veći nivo upravljanja rizikom,
- Podrška unapređenju adekvatnih laboratorija za analizu pčelinjih proizvoda,
- Podrška projektima aplikativnih istraživanja kojima će se poboljšati kvalitetu meda i drugih pčelinjih proizvoda i time bolji nastup na tržištu,
- Podrška ulaganjima u marketinške aktivnosti i modernizaciju prerade i distribucije pčelinjih proizvoda,
- Unapređenje zakonske regulative.

4.4.2.2.6. Konjogojstvo

Konjogojstvo se gotovo u potpunosti "gasi" i neophodne su urgentne mjere kojima bi se ovaj podsektor animalne proizvodnje spasio i oživio. Među mogućim područjima intervencije spadaju (i) podrška držanju autohtone pasmine bosanskog brdskog konja, (ii) podrška uzgoju valjano rasplodnih kobila (iii) podrška uzgoju valjano rasplodnih pastuha, (iv) uspostava registra grla, (v) formiranje reprezentativnih uzgajivačkih saveza i udruženja i (vi) poticanje raznih promotivnih aktivnosti poput izložbi konja ili organizacije konjičkih natjecanja.

4.4.2.3. Ribarstvo

Uzimajući u obzir izvanredan potencijal prirodnih resursa, prije svega obilja kvalitetne vode i veliku raznolikost vodenih organizama, višestoljetnu tradiciju i iskustvo, kao i cijenjenost proizvoda ribarstva na evropskom i svjetskom tržištu, ribarstvo ima velike mogućnosti daljeg, ubrzanog razvoja u Federaciji Bosne i Hercegovine. Razvoj ovog sektora mora ići u smjeru osiguranja vlastite održivosti, posebno održivosti proizvodnje u akvakulturi, te povećanju konkurentnosti na evropskom i svjetskom tržištu. Na osnovu postojećih i izgradnjom novih uzgojnih kapaciteta, uz primjenu modernih tehnoloških procesa i uzgojnih metoda, moguće je u narednom planiranom periodu

udvostručiti proizvodnju u ribarstvu, čak je i povećati na 10.000 tona godišnje.

Usporedo sa unapređenjem proizvodnih obilježja ribarstva u Federaciji BiH u narednom strateškom periodu, neophodno je postavljanje ovog sektora u institucionalno-zakonodavni okvir koji će biti u kontekstu evropskih integracija i pravne stečevine (Acquis) ¹. Naime, u analitičkom izvještaju Evropske komisije za 2019. godinu ističe se da je Bosna i Hercegovina u ranoj fazi pripreme na polju ribarstva i poziva na usvajanje strategije ribarstva za cijelu zemlju i njenu djelotvornu provedbu u cijeloj zemlji, praćeno poboljšanjem administrativnih struktura i jačanjem institucionalnih kapaciteta za upravljanje i kontrolu ribolovnih aktivnosti na svim nivoima vlasti. Analitički izvještaj također napominje da pravila proizašla iz zakona koji se trenutno provode nisu usklađena u cijeloj zemlji i da nedostaju neki važni dijelovi zakonodavnih mjera, uključujući one koji se odnose na upravljanje resursima i flotom. Izvještaj navodi da BiH nema registar flote, kao ni posebne strukturne akcije za ribarstvo. Članak 96. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju traži utvrđivanje uzajamno korisnih područja od zajedničkog interesa u svjetlu saradnje BiH i EU u oblasti ribarstva, uzimajući u obzir prioritetna područja koja se odnose na pravnu stečevinu Zajednice, uključujući poštivanje međunarodne obaveze koje se tiču pravila upravljanja i očuvanja ribarskih resursa Međunarodne i regionalne organizacije za ribarstvo.

Od izuzetnog značaja je primjena svih regulativa EU iz ove oblasti čime se BiH obavezala i kroz primjenu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, čl. 96. kojim su se *Strane obavezale da će ispitati mogućnost utvrđivanja oblasti od zajedničkog interesa u sektoru ribarstva. U okviru saradnje posebno će se voditi računa o prioritetima pravne stečevine (Acquis) Zajednice u oblasti ribarstva, uključujući poštivanje međunarodnih obaveza koje se tiču pravila međunarodnih i regionalnih ribolovnih organizacija o upravljanju i očuvanju ribljih resursa* ².

Ovdje još treba dodati da nadležnost za poljoprivrednu proizvodnju (uključujući i uzgoj ribe), kao i upravljanje prirodnim resursima, (uključujući i upravljanje vodama) je u nadležnosti entiteta i Brčko distrikta BiH, a u Federaciji BiH, nadležnost i upravljanje prirodnim resursima i poljoprivrednom proizvodnjom je dodijeljena i kantonima. U Federaciji Bosne i Hercegovine još uvijek je na snazi Zakon o slatkovodnom ribarstvu (Službeni list FBiH br. 64, 2004), a novi Nacrt zakona o ribarstvu je još uvijek u parlamentarnoj proceduri. Postojeći zakon tretira oblast korištenja ribolovnih voda, ribolova, akvakulture, zaštita riba, ribočuvarska služba, upravni nadzor i kaznene odredbe.

U kontekstu prethodno rečenog i potrebnog razdvajanja sektora (politike) ribarstva od sektora (politike) poljoprivrede u narednom strateškom periodu potrebna je uspostava posebnog odjela za ribarstvo pri Federalnom ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva kao inicijalna jedinica sa najmanje dva uposlenika koja bi se bavila poslovima ribarstva i akvakulture koja bi u kasnijem periodu prerasla u potpuno novu administrativnu jedinicu sa širokim dijapazonom djelovanja.

U strateškom periodu potrebno je donijeti i usvojiti novi Zakon o slatkovodnom ribarstvu Federacije BiH (Nacrt zakona je u proceduri), koji je usaglašen sa normativima zakonskih propisa

¹ Izvor: <https://ekonsultacije.gov.ba/legislationactivities/downloaddocument?documentId=1013231>

² Na osnovu Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 5/03, 42/03, 26/04, 42/04, 45/06, 88/07, 35/09, 59/09 i 103/09) Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH nadležno je, između ostalog, i za oblast poljoprivrede. Članom 2. Zakona o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine, utvrđeno je da Sektor poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja, između ostalog, obuhvata ribarstvo i riblje proizvode. Prethodno navedeni propisi, iako su djelomično

harmonizirani sa direktivom 92/43/EEZ o očuvanju prirodnih staništa je jedan od uvjeta za harmonizaciju propisa iz oblasti ribarstva, jer s aspekta približavanja Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji ribarstvo i akvakultura su oblasti na koje se primjenjuje *acquis-a* iz Poglavlja 13. i član 96. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), posebno onaj dio ribarstva koji se odnosi na ulov i uzgoj morske ribe, te zaštitu ribljeg fonda od nelegalnog, neprijavljenog i nereguliranog ulovu ribe kao i održivog razvoja akvakulture koja se odnosi na sam uzgoj ribe, kako pri riječnim tokovima i jezerima tako i u moru.

Evropske unije te izraditi Zakon o morskom ribarstvu Bosne i Hercegovine, koji bi prema svim potpisanim sporazumima sa EU morao biti na državnom nivou, a ako to nije moguće onda izraditi Zakon o morskom ribarstvu Federacije BiH. Istovremeno sa donošenjem zakonskog okvira potrebno je izraditi Program razvoja ribarstva i akvakulture u Federaciji BiH, kojim bi se tačno definirala područja (posebno ruralna) pogodna za razvoj ribarstva i akvakulture u Federaciji BiH, te izradila lista perspektivnih i novih kultura riba i drugih vodenih organizama i sistemi uzgoja za svako definirano područje.

Osim navedenog u narednom strateškom periodu očekuje se popis svih postojećih ribogojilišta u Federaciji BiH (registrovanih i neregistrovanih), bez obzira na njihov obim proizvodnje i njihovo uvođenje u jedinstven sistem registracije.

Kroz mjere ruralnog razvoja potrebna je (su)finansijaska podrška malih porodičnih ribogojilišta¹, pogona za preradu ribe na postojećim puno sistemskim ribogojilištima i taložnika i filtera za prečišćavanje odvodnih voda iz ribogojilišta.

Jedno od polja intervencije je i uspostavljanje sistema brendiranja i certificiranja proizvodnja ribarstva i akvakulture.

I u oblasti ribarstva potrebno je osigurati adekvatan transfer znanja odnosno provoditi redovnu edukaciju farmera i radnika u ribarstvu i akvakulturi, usvajanjem primjene modernih tehnologija i uzgojnih metoda kroz teoretsku nastavu i praktični rad.

Konačno očekuje se nastavak dohodovne podrške farmerima i direktnih plaćanja za proizvodnju konzumne slatkododne i morske ribe, te podrška proizvodnji mladi autohtonih riba za poribljavanje otvorenih voda.

4.4.2.4. Prehrambena industrija

Prehrambena industrija se susreće sa mnogim problemima koji zahtijevaju odgovarajuće intervencije. Proizvodnja sirovina opada, a time i iskorištenost kapaciteta prerade zbog problema odliva radne snage, ali i nedostatkom stručnog kadra. Potrebno je osigurati značajna finansijska sredstva putem podrške i kredita sa povoljnom kamatom i rokom otplate za ulaganje u proizvodnju uz osiguranje adekvatne cijene sirovina i osiguranja otkupa. Također će biti potrebno osigurati podršku osavremenjivanju postrojenja za preradu kako bi proizvodi kvalitetom i cijenom mogli biti konkurentni na domaćem i inostranom tržištu i kako bi prerađivački pogoni raspolagali sa dovoljnim obrtnim sredstvima. S obzirom na nedostatke količine sirovina u preradi u cilju povećanja, ali i kontinuiteta u snabdijevanju prerađivačkog sektora domaćom sirovinom neophodno je omogućiti adekvatnu podršku primarnim poljoprivrednim proizvođačima u održivu infrastrukturu (tehnologije proizvodnje, odgovarajući sortiment, efikasne načine navodnjavanja, reducirano korištenje sredstava za ishranu i zaštitu bilja, zaštita autohtonih pasmina itd.). Također, pokazuje se neophodnom edukacija proizvođača i prerađivača u pogledu zaštite okoliša kao i izgradnju savremenih odlagališta otpada i savremenih načina upravljanja otpadom iz ove industrijske oblasti.

Značajna sredstva će biti potrebno izdvojiti za promociju domaćih prerađevina na inostranom tržištu, uz stvaranje minimalnih procedura prilikom izvoza. Nadalje, potrebno je osigurati podršku za formiranje stručnih timova koji bi radili na brendiranju domaćih proizvoda u svim granama prehrambene industrije i njihove zaštite na međunarodnom tržištu. Da bi se potakla i poboljšala domaća proizvodnja sirovina i kako bi se domaćim proizvođačima stvorile veće mogućnosti plasmana potrebno je podići na viši nivo kontrolu kvalitete uvezenih sirovina naročito za one grane koje se zasnivaju na uvoznjoj sirovini (npr. mesa i mesnih prerađevina u mesoprerađivačkoj industriji). Pojačanu kontrolu kvalitete i striktnu procedure treba uvesti i za

gotove proizvode čime bi se ograničila strana nelojalna konkurencija koja obara cijene domaćih proizvoda. Zakonsku regulativu, što hitnije, treba uskladiti sa regulativom EU što bi značilo veću sigurnost za potrošače u zemljama EU, a time bi se povećala potražnja naših proizvoda na inostranom tržištu. Također, neophodno je raditi kako na direktnoj (kupovinom ili uzimanjem u zakup zemljišta i organizovanjem proizvodnje sirovine, a zatim prerada) tako i indirektnoj vertikalnoj integraciji lanca vrijednosti (primarna proizvodnja-prerađivačka industrija) kroz ugovorenu proizvodnju direktnim plaćanjem ne samo po kvantitetu nego i po kvaliteti. Uzimajući u obzir procjene analitičara situacija u sektoru će biti još i nepovoljnija zbog drastičnog povećanja cijena repromaterijala stoga je neophodno raditi na horizontalnoj integraciji primarnih proizvođača kako kroz specifična udruženja tako i zadruge pri čemu bi se osiguralo kontinuirano snabdijevanje sirovinom, a s druge strane dugo-ročno ostvarile povoljnije cijene i stabilnija ponuda repromaterijala. S druge strane, da bi prerađivačka industrija bila konkurentnija kako na domaćem tako i na zahtjevnom ino tržištu neophodna je automatizacija i osavremenjivanje linija za preradu, transfer tehnologija kroz programe kratkoročne stručne pomoći, kontinuirana obuka i edukacija uposlenika, dobro promišljene marketinške aktivnosti (npr. e-trgovina) proširiti postojeću ponudu proizvodima od "tradicionalnog ugleda" odnosno "zaštićenog geografskog porijekla", te nadogradnja i uvođenje standarda kvalitete kako za sirovine npr. Globalgap tako i za prerađevine npr. IFS. Za navedeno neophodno je prerađivačkoj industriji omogućiti lakši pristup kapitalu, te zajedničkim aktivnostima nadležnih ministarstava, Vanjskotrgovinske komore BiH, privredne komore i nevladinih organizacija povezati kompanije kroz asocijacije (klasterizacija) na putu ka stvaranju i promociji tržišnih veza. Shodno navedenom u narednom periodu naučno-istraživački projekti trebali bi se fokusirati na unapređenje proizvodnje sirovina biljnog i animalnog porijekla i prilagođavanje potrebama prerade, kvalitete tradicionalnih proizvoda, te primjeni održivih tehnologija u cilju reduciranja otpada, te kvalitete proizvoda u pravcu onih sa većom dodanom vrijednošću.

4.4.3. Mjere u području direktnih plaćanja

Direktna plaćanja

Direktna plaćanja kao integralni dio poljoprivrednih politika danas predstavljaju najvažniji oblik podrške poljoprivrednim proizvođačima. Nastala su kroz reforme poljoprivredne politike u zemljama EU kao rezultat različitih vanjskih i unutarnjih pritisaka i neophodnosti reduciranja tržišno-cjenovne politike. Smanjenje podrške reduciranjem zaštite i drugih mjera regulacije poljoprivrednih tržišta EU kompenziran je direktnim budžetskim transferima. Danas direktna plaćanja predstavljaju najvažniji oblik podrške poljoprivrednim proizvođačima u zemljama EU i u zemljama Zapadnog Balkana uz napomenu da postoje značajne razlike kako u visini ukupne i pojedinačne podrške u korist zemalja EU, tako i vrsti direktnih plaćanja koja se u zemljama EU vrše neovisno od proizvodnje (tzv. odvojena plaćanja) dok su u zemljama regije uključujući i BiH ova plaćanja uglavnom vezana za proizvodnju.

Direktna plaćanja su bila i ostala najvažniji dio poljoprivredne politike Federacije BiH kojim se osigurava održivost dohotka poljoprivrednih proizvođača. Njihova važnost datira od godina neposredno nakon završetka rata i forme premija za proizvodnju mlijeka i duhana, do današnje forme plaćanja po grlu i hektaru koja direktna plaćanja čini nezamjenjivim oblikom podrške poljoprivrednim proizvođačima u Federaciji BiH. Ipak, kroz prethodne godine primjene ove vrste budžetske podrške

¹ Eksperti iz oblasti ribarstva predlažu izradu Investicijskog programa "Mala porodična ribogojilišta", kojim bi se planirana izgradnja i proizvodno osposobljavalo 70-100 ribogojilišta - tovilista za uzgoj konzumne ribe (kapaciteta

do 100 tona), i na taj način u mnogome doprinijelo zapošljavanju stanovništva u ruralnim područjima i značajnom povećanju obima proizvodnje (3.000-5.000 t godišnje);

uočeni su određeni nedostaci što je neophodno otkloniti. Sheme podrške direktnih plaćanja koje su zastupljene u Federaciji BiH obuhvaćaju sljedeće oblike plaćanja:

- plaćanja na bazi outputa (premije za proizvodnju)
- direktna plaćanja po grlu/hektaru
- plaćanja na bazi korištenih varijabilnih inputa
- ostala direktna plaćanja (plaćanje za štete i sl.)

Aktuelne mjere direktnih plaćanja obilježava veliki broj shema podrške po proizvodima koje se razlikuju po brojnim kriterijima provedbe. Kontrola provođenja ovakvih shema je dosta kompleksna i skupa. Informacioni (kontrolni) sistemi koji se uspostavljaju po uzoru na zemlje u EU nisu u mogućnosti efikasno ispratiti sve sheme podrške. S druge strane, ograničenja sa kojima će se susresti BiH nakon očekivanog skorajšnjeg članstva u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji, nameću potrebu da se direktna plaćanja značajno reformiraju kako bi im se osigurala obilježja koja neće obuhvatiti obaveze smanjenja ukupnog obima budžetske podrške. Osim spomenutih, treba istaći i važnost harmonizacije poljoprivredne politike BiH (Federacije BiH) harmonizacija sa Zajedničkom poljoprivrednom politikom EU. Činjenica jeste da je članstvo BiH u EU još dosta daleko, no ipak zbog kompleksnosti poljoprivredne politike EU, preuzetih obaveza iz SAA kao i držanja koraka sa zemljama potencijalnim kandidatima i kandidatima za ulazak u EU, poljoprivredna politika BiH (Federacije BiH) se mora postupno harmonizovati sa vrstama, shemama i mehanizmima ZPP EU. Naravno, da pri tome treba određene sheme podrške pojednostaviti te uzeti u obzir dostignuti nivo prilagođavanja BiH i prilagoditi podršku novim trendovima koji su prisutni prije svega u zemljama EU.

Tekući model budžetske podrške poljoprivrednim proizvođačima traži određenu reformu kojom će se moći dati odgovor na sljedeće izazove: osiguranje prehrambene sigurnosti, jačanje konkurentnosti domaće proizvodnje, smanjenje negativnih posljedica klimatskih promjena i integracije u Zajedničku poljoprivrednu politiku EU i WTO. Uzimajući ove izazove kao ciljeve koje treba ispuniti u novom strateškom periodu 2021. – 2027. definisan je set mjera direktnih plaćanja kojima će se osim stabilizacije (održivosti) dohotka poljoprivrednih proizvođača omogućiti jednostavnija provedba i kontrola te brža harmonizaciju sa ZPP EU i WTO pravilima. Jedna od važnih novosti u Zajedničkoj poljoprivrednoj politici EU je određivanje gornje granice i postupno smanjenje plaćanja osnovnoj podršci dohotku za održivost na 100.000 EUR godišnje. U navedeni iznos ne bi bila uračunata podrška dohotku za mlade poljoprivrednike kao ni plaćanja za klimu, okoliš i dobrobit životinja. Međutim, prije određivanja gornje granice, države mogu od iznosa osnovne podrške dohotku za održivost koji planiraju dodijeliti poljoprivredniku za određenu kalendarsku godinu, oduzeti troškove plaća povezanih sa poljoprivrednom djelatnošću koje je poljoprivrednik prijavio uključujući poreze i socijalne doprinose povezane sa zaposlenjem. Višak uštedenih sredstava preraspoređivao bi se manjim poljoprivrednim gazdinstvima.

Neupitno je da trebamo težiti postupnom prilagođavanju Zajedničkoj poljoprivrednoj politici EU, ali pri tom treba imati u vidu i specifičnosti koje obilježavaju naš poljoprivredni sektor. Provođenje politike zbog toga treba teći postupno kako bi se poljoprivrednim gazdinstvima dalo dovoljno vremena za prilagođavanje. Sve izraženije klimatske promjene, kriza izazvana pandemijom Covid-19 kao i očekivane negativne posljedice na globalnom tržištu hranom uslijed rata Ukrajine i Rusije dio su brojnih problema koji u snabdijevanju hranom i poljoprivrednim inputima čeka BiH (Federaciju BiH). Zbog spomenutih razloga kao i zbog potrebe pristupa strateškog obilježja određene proizvodnje će imati posebno mjesto u narednom sistemu podrške direktnih plaćanja. Ovo se odnosi na najvažnije strateške poljoprivredne proizvode kao što su pšenica i kukuruz. Za ove

proizvodnje će biti osigurani dodatni podsticaji kroz različite sheme, bilo putem direktnih plaćanja ili putem mjera tržišna cjenovne politike, a sve sa ciljem osiguranja prehrambene sigurnosti domaćeg stanovništva.

4.4.3.1. Proizvodno nevezana direktna plaćanja

Proizvodno nevezana direktna plaćanja obuhvaćaju podršku poslovanju poljoprivrednih gazdinstava na područjima sa prirodnim ograničenjima, direktnu podršku priходу za mlade poljoprivredne proizvođače, i u okviru programa za klimu i okoliš podršku za organsku proizvodnju i proizvodnju u prijelaznom periodu.

Mjera 1.1.1. Podrška poslovanju poljoprivrednim gazdinstvima na područjima sa prirodnim ograničenjima

Znatan dio Federacije BiH bi se prema objektivnim kriterijima koji se primjenjuju u razvijenim zemljama mogao svrstati u područja sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju. Ograničenja ovih područja za bavljenje prihodovno isplativom poljoprivredom uglavnom se vezuju za nepovoljne geografske, pedološke, klimatske i infrastrukturne uslove. Pored napuštanja poljoprivredne proizvodnje, ovakva područja su u pravilu i područja sa snažnijim iseljavanjem stanovništva. Poljoprivredni proizvođači u ovakvim područjima u praktično svim zemljama sa razvijenom poljoprivrednom i politikom ruralnog razvoja uživaju dodatne novčane podsticaje kojima se smanjuju troškovi proizvodnje i povećavaju prihodi od bavljenja poljoprivredom. Treba naglasiti da su područja sa prirodnim ograničenjima za bavljenje poljoprivrednom u pravilu ekološki visokovrijedna, sa značajnom bioraznolikošću i pejzažnim vrijednostima. Poljoprivrednici su u ovakvim područjima istinski čuvari prirode i tradicije, nema ih mnogo pa bi se i skromnijom budžetskom podrškom za bavljenje poljoprivredom u ovakvim krajevima ostvarili višestruko korisni efekti.

Mjera u okviru EU ZPP ima za cilj uvesti plaćanja koja trebaju ublažiti posljedice prirodnih ograničenja po poljoprivrednu proizvodnju, u planinskim područjima i ostalim područjima sa prirodnim ograničenjima, ili ostalim vrstama ograničenja. Plaćanja se dodjeljuju jednom godišnje po hektaru korištene poljoprivredne površine kako bi se poljoprivrednicima nadoknadili svi dodatni troškovi ili dio njih, i izgubljeni prihod zbog ograničene poljoprivredne proizvodnje na tim područjima. Plaćanja se dodjeljuju samo poljoprivrednicima kojima je poljoprivreda osnovna djelatnost, a iznos plaćanja u skladu sa Uredbom (EU) broj 1305/2013 može varirati od najmanje 25 €/ha do najviše 250 €/ha. Određeno područje se klasificira kao područje s prirodnim i ostalim ograničenjima u okviru tri kategorije i to: planinsko područje, područje sa značajnim prirodnim ograničenjima osim planinskih područja, i ostala područja s posebnim ograničenjima. Kako bi bila prihvatljiva za plaćanja, planinska područja moraju imati vrlo ograničene mogućnosti korištenja zemljišta što za posledicu ima zamjetno povećanje troškova proizvodnje zbog veoma teških klimatskih uslova koji su posljedica nadmorske visine, odnosno veće površine pod padinama na nižoj nadmorskoj visini prestrmih za korištenje strojeva, ili padina koje zahtijevaju korištenje vrlo skupe posebne opreme, odnosno kombinacija dvaju naprijed navedenih čimbenika. Područja koja nisu planin-ska, da bi bila prihvatljiva za plaćanja moraju imati prirodna ograničenja na najmanje 60% poljoprivredne površine s obzirom na ograničenja koja predstavljaju klima, tlo i nagib terena.

U BiH (Federaciji BiH) se kroz međunarodno podržan projekt "Održivi ekonomski razvoj i zaštita životne sredine na područjima sa prirodnim ograničenjima u BiH" koji provodi CIHEAM iz Barija, dovršavaju poslovi na uspostavljanju višestrukih kriterija za kategorizaciju područja u ona sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju. Definisanjem područja sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu

proizvodnju doći će se i do broja potencijalnih korisnika ovih posebnih podrški. Pored diferencirane podrške, poljoprivrednim proizvođačima u ovakvim područjima potrebno je zbog specifičnih i otežanih uslova za organizaciju poljoprivredne proizvodnje osigurati i snažniju savjetodavnu podršku.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pаметan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom				
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom				
Naziv mjere	Mjera 1.1.1. Podrška poslovanju poljoprivrednim gazdinstvima na područjima sa prirodnim ograničenjima				
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera je namijenjena poljoprivrednim gazdinstvima koja se nalaze u područjima sa prirodnim i ostalim ograničenjima koja nepovoljno utječu na odvijanje poljoprivredne proizvodnje. To su prije svega planinska područja koja zbog velike nadmorske visine ili zbog strmih padina na nižim nadmorskim visinama odnosno zbog niske produktivnosti prirodnog okoliša i udaljenosti od većih centara imaju za posljedicu nisku gustoću naseljenosti i sve manji broj stanovnika koji se bave poljoprivrednom proizvodnjom. Podrška poljoprivrednim gazdinstvima na područjima sa prirodnim ograničenjima ubraja se u mjere ruralnog razvoja, ali se isplaćuje u obliku godišnjeg proizvodno nevezanog plaćanja po hektaru korištene zemljišne površine kojim raspolaže poljoprivredno gazdinstvo, osim pašnjaka. Za livade bi plaćanje bilo uslovljeno brojem uslova grla stoke kojim raspolaže određeni PG (0,33 UG/ha), a podrška bi bila ograničena na 100 UG. Podrška bi trebala pokriti prosječan gubitak prihoda koji je posljedica prirodnih ograničenja područja na kojem se nalazi poljoprivredno gazdinstvo. Iznos podrške bi trebao osigurati dovoljnu kompenzaciju za posljedično nastalo umanjenje prinosa na PG-ima koja se nalaze na takvim područjima, a ukupna površina za koju se mjera dodjeljuje planirana je na nivou do najviše 12.000 ha.				
Strateški projekti					
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti		
	- Broj poljoprivrednih gazdinstava iz područja sa prirodnim ograničenjima koja su korisnici mjere	0	700		
	- Površina u hektarima za koje se isplaćuje podrška za područja sa prirodnim ograničenjima	0	12.000		
Razvojni efekti i doprinosi ostvarenju prioriteta	Kako bi se osigurao pravedan dohodak i otporan poljoprivredni sektor na cijelom području Federacije BiH, potrebno je dodjeljivati podršku poljoprivrednicima koji žive na područjima sa prirodnim i drugim posebnim ograničenjima. Mjerom se doprinosi ostvarenju Prioriteta 1.1. budući da doprinosi ublažavaju pojave nižih prihoda koji nastaju kao posljedica prirodnih ograničenja područja, što omogućava opstanak PG-a i održavanje ruralnog stanovništva na vrlo rijetko naseljenim područjima.				
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos u KM	1.640.000	1.900.000	2.100.000	2.400.000
Period provedbe mjere	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
	2024. – 2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne grupe	Poljoprivrednici čija je osnovna djelatnost poljoprivreda, a poljoprivredna gazdinstva im se nalaze na područjima sa prirodnim i ostalim ograničenjima				

Mjera 3.1.1.1. Dodatna podrška dohotku za mlade poljoprivredne proizvođače koji preuzimaju upravljanje poljoprivrednim gazdinstvom

U okviru najnovije regulative o EU ZPP izvršeno je ograničenje direktnih plaćanja na maksimalni iznos (100.000 eura) po poljoprivrednom gazdinstvu, te je naložena preraspodjela podrške koja je ranije pripadala većim poljoprivrednim gazdinstvima na manja i srednja poljoprivredna gazdinstva. Preraspodjela se realizira u obliku godišnjeg proizvodno nevezanog plaćanja po prihvatljivom hektaru poljoprivrednim

proizvođačima koji imaju pravo na plaćanje u okviru osnovne podrške dohotku. Na osnovu toga planirana je dodatna podrška dohotku za mlade poljoprivrednike u cilju privlačenja mladih poljoprivrednika i olakšavanje poslovnog razvoja u ruralnim područjima.

U kontekstu prethodno rečenog predviđena je dodatna podrška dohotku za mlade poljoprivredne proizvođače koji su nedavno prvi put osnovali poljoprivredno gazdinstvo, pod uslovom da imaju pravo na plaćanje u okviru osnovne podrške dohotku.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 3: Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja				
Prioritet	Prioritet 3.1. Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima				
Naziv mjere	Mjera 3.1.1. Dodatna podrška dohotku za mlade poljoprivredne proizvođače koji preuzimaju upravljanje poljoprivrednim gazdinstvom				
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera se odnosi na mlade poljoprivrednike koji su po prvi put osnovali poljoprivredno gazdinstvo ili preuzeli upravljanje poljoprivrednim gazdinstvom, a imaju ulogu nositelja poljoprivrednog gazdinstva i mlađi su od 40 godina. Isplata podrške vršit će se po prihvatljivom hektaru poljoprivredne površine što će biti regulirano novim Zakonom o novčaninim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju. Mjera pripada u grupu mjera ruralnog razvoja, a isplaćuje se u formi proizvodno nevezanog plaćanja po hektaru korištenog poljoprivrednog zemljišta i treba se početi primjenjivati od 2024. godine. U našim uslovima planirana je dodatna podrška u prve tri godine od preuzimanja uloge nositelja PG-a. Mjera planira obuhvatiti 5.200 PG-a sa prosječnom površinom od 3,5 ha, odnosno ukupno 17.600 ha.				
Strateški projekti					
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti		
	- Broj mladih poljoprivrednika koji upravljaju PG-om Od toga ¹ - muški - ženski - Površina u hektarima za koje se isplaćuje podrška u okviru ove mjere	7.700 6.135 1.565 0	12.900 9.675 3.225 17.600		
Razvojni efekti i doprinosi ostvarenju prioriteta	Starosna struktura nositelja poljoprivrednih gazdinstava upisanih u Federalni RPG je vrlo nepovoljna i prevladavaju nositelji PG-a prosječne starosti između 50 i 60 godina. Mjera doprinosi ostvarivanju Prioriteta 1. na način da podržava snažnije uključivanje mladih poljoprivrednika u razvoj privredne djelatnosti na poljoprivrednim gazdinstvima u početnom periodu nakon pokretanja odnosno preuzimanja uloge nositelja PG-a. Mjera doprinosi i ostvarivanju Prioriteta 3.1. vezanog za privlačenje mladih poljoprivrednika i stvaranje poslovnog ambijenta u ruralnim područjima kroz jačanje društveno-ekonomske strukture kao važnog preduslova za održivi razvoj ruralnih područja.				
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (KM)	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	320.000	800.000	1.480.000	1.760.000
Period provedbe mjere	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
	2024. – 2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne grupe	Poljoprivrednici mlađi od 40 godina koji po prvi put preuzimaju ulogu nositelja poljoprivrednog gazdinstva upisanog u RPG				

Mjera 2.1.1. Podrška organskoj proizvodnji i proizvodnji u prijelazu na organsku

U okviru EU poljoprivredne politike poljoprivrednim proizvođačima ili grupama poljoprivrednih proizvođača dodjeljuje se podrška po hektaru poljoprivredne površine kada oni dobrovoljno pristanu na prelaz na prakse i metode ekološkog uzgoja ili njihovo zadržavanje. Obaveze iz ove mjere preuzimaju se na period od pet do sedam godina. Ako se podrška dodjeljuje za prelaz na ekološki uzgoj period podrške treba odgovarati periodu

¹ Procjena početnih vrijednosti i odnosa mladih poljoprivrednika po spolu (m/ž) kao upravitelja OPG-a na osnovu Registra PG za 2020. godinu i odnosa ukupnog broja nositelja i nositeljica OPG-a (Izvor: FMPVŠ)

potrebno za prelaz. Plaćanja se dodjeljuju godišnje i u potpunosti ili djelomično pokrivaju dodatne troškove ili izgubljeni prihod korisnika nastao kao posljedica preuzimanja obaveza.

U opisanom kontekstu se predlaže mjera dodatne podrške organskoj proizvodnji po hektaru, odnosno naknada troškovima i gubitku prihoda za organsku proizvodnju koja se nalazi u prijelaznom periodu.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 2: Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagodava i ublažava uticaj klimatskih promjena					
Prioritet	Prioritet 2.3. Doprinositi zaštiti bioraznolikosti, poboljšanju usluga ekosistema te očuvanju prirodnih staništa i pejzaža					
Naziv mjere	Mjera 2.1.1. Podrška organskoj proizvodnji i proizvodnji u prijelazu na organsku					
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera pripada u kategoriju mjera ruralnog razvoja a odnosi se na dodatno godišnje plaćanje po hektaru pod organskom proizvodnjom, odnosno za nadoknadu troškova i gubitka prihoda za organsku proizvodnju koja se nalazi u prijelaznom periodu (konverziji). Iznos podrške zasniva se na razlici prihoda po jedinici površine zbog nižih prinosa nastalih kao posljedica primjene principa organske proizvodnje. Podrška za prelazak (konverziju) iz klasične poljoprivredne proizvodnje u organsku proizvodnju vršila bi se kroz period od pet godina. Planirana je dodatna podrška za površine koje bi se povećavale sa početnih 1.750 ha do očekivanih 3.500 ha pod organskom proizvodnjom, odnosno proizvodnjom u prijelaznom periodu.					
Strateški projekti						
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji		Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti		
	- Broj PG koja su obuhvaćena podrškom organskoj i proizvodnji u prijelaznom periodu - Površina pod hektarima obuhvaćena podrškom organskoj i proizvodnji u prijelaznom periodu		346 1.750	550 3.500		
Razvojni efekti i doprinosi ostvarenju prioriteta	Dodjela plaćanja za ekološki uzgoj, odnosno prelazak na ekološki uzgoj, doprinosi ostvarenju Prioriteta 2.3. odnosno zaštiti i poboljšanju cjelokupnog ekosistema, osigurava održivost poljoprivredne proizvodnje i očuvanje tla, vode i zraka, te daje zdrave i visokovrijedne proizvode kao hranu potrošačima odnosno sirovinu za prehrambenu industriju.					
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2023	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	375.000	437.000	562.500	687.500	875.000
Period provedbe mjere	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
	2023. – 2027.					
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva					
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ					
Ciljne grupe	Poljoprivrednici koji se bave organskom proizvodnjom ili proizvodnjom u prijelaznom periodu (konverziji) na organsku					

4.4.3.2. Proizvodno vezana plaćanja

Proizvodno vezana plaćanja obuhvaćaju mjere osnovnog (jedinstvenog) plaćanja po hektaru obradive površine, osnovno (jedinstveno) plaćanje po (uslovnom) grlu u animalnoj proizvodnji, dodatno plaćanje za strateške proizvodnje, kompenzaciona plaćanja za proizvođače mlijeka (proizvodne vezana plaćanja za referentni period 2000. – 2022.), podrška pčelarstvu i podrška interventnoj nabavi poljoprivrednih repromaterijala.

Mjera 1.1.2. Osnovno (jedinstveno) plaćanje po hektaru obradive površine

Osnovno ili jedinствeno plaćanje u biljnoj proizvodnji će biti po jedinici zemljišne površine - 1 hektaru obradive površine nezavisno od kulture koja se uzgaja. Na ovaj način se dosadašnji veliki broj shema direktnih plaćanja u biljnoj proizvodnji mijenja jedinствenom shemom plaćanja. Ujednačenom direktnom podrškom po hektaru za sve kulture želi se proizvođače što manje vezivati za pojedinačnu proizvodnju. Ujedno, ne favorizira se nijedan podsektor biljne proizvodnje, što bi trebalo omogućiti racionalnije i efikasnije iskorištavanje prirodnih uslova. Osnovni motiv ove promjene je da se na poljoprivredne proizvođače, u skladu sa signalima sa tržišta, prebacuje odluka šta proizvoditi, dok će entitet Federacija BiH kroz podršku davati određeni nivo njihove dohodovne sigurnosti. Jedinственим plaćanjem po hektaru

Federacija BiH će se također postupno približavati i harmonizovati rješenjima koja su aktualna u ZPP EU. Iako su plaćanja i dalje proizvodno vezana, jedinствeno plaćanje po hektaru predstavlja otklon od dosadašnjeg sistema podrške i omogućuje značajno lakši transfer na tzv. "decoupled" plaćanja kakva se danas provode u zemljama EU. Kontrola plaćanja uvođenjem jedinственог plaćanja kroz postojeće informacione sisteme će biti jednostavnije i efikasnije, što nije beznačajno, a samim time i udio zloupotrebe će biti značajno smanjeno.

Kako bi se osigurao razuman period na prilagodavanje poljoprivrednih proizvođača novom načinu podrške ali i samoj promociji mjere, mjera se uvodi u Program podrške 2024. godine. Do tada je potrebno uraditi neophodne izmjene zakonskog okvira te donijeti prateće zakonske propise kojima će se omogućiti provedba spomenute mjere. Usporedo sa zakonodavnim izmjenama neophodno je dodatno izgraditi te unaprijediti postojeća IT rješenja koja će se koristiti kao alati prilikom provedbe mjere.

Kompletna biljna proizvodnja će biti obuhvaćena podrškom kroz jedinствeno plaćanje. Iznos plaćanja će biti određen u skladu sa finansijskim planom FMPVŠ. Jedinствен je princip da nivo dostignutih prava na plaćanje neće biti umanjena. Dodatna plaćanja po hektaru su predviđena za strateške proizvode, pšenicu i kukuruz (zmo). Za ove dvije proizvodnje će se predvidjeti dodatno plaćanja po hektaru pored jedinственог plaćanja.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom						
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom						
Naziv mjere	Mjera 1.1.2. Osnovno (jedinствeno) plaćanje po hektaru obradive površine						
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Jedinствeno plaćanje po hektaru zajedničko je za sve poljoprivredne proizvodnje, a osnovica za obračun je prihvatljivi hektar biljne proizvodnje koji se definira u Zakonu o poljoprivredi ili Zakonu o novčanim podrškama. Ujednačenom direktnom podrškom po ha za sve kulture želi se što manje vezati proizvođača za pojedinačnu proizvodnju, a ujedno unutar prostora FBiH ne favorizirati nijedan podsektor i tako omogućiti što racionalnije i ekonomičnije iskorištavanje prirodnih uslova u kojima proizvođači djeluju, kao i pristup tržištu. U našim uslovima to može biti hektar oranice, voćnjaka i vinograda, ili hektar obradivog poljoprivrednog zemljišta koje koristi poljoprivredno gazdinstvo. Mjera se treba početi primjenjivati od 2024. godine. Kao varijaciju ove mjere moguće je primijeniti historijsko plaćanje po poljoprivrednom gazdinstvu za određene proizvodnje, a što je u skladu sa Sporazumom o poljoprivredi u okviru WTO da plaćanje ne bude povezano sa vrstom i količinom proizvodnje. Historijsko plaćanje zasniva se na unaprijed određenom baznom periodu koje postaje osnova za isplatu dohodovne podrške u narednim proizvodnim godinama. Mjera planira obuhvatiti 23.000 ha u 2023. godini pa do 55.000 ha u završnoj godini provedbe Strategije.						
Strateški projekti							
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji			Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti		
	- Broj hektara zemljišta u sistemu jedinственог plaćanja - Broj korisnika podrške za osnovno plaćanje po ha			23.000 2.750	55.000 10.000		
Razvojni efekti i doprinosi ostvarenju prioriteta	Ova vrsta podrške dodjeljuje se poljoprivrednicima kako bi se povećala njihova konkurentnost te održao nivo dohotka. Kroz provedbu jedinственог plaćanja umanjuju se poteškoće s kojima se suočavaju poljoprivrednici prilikom apliciranja na različite sheme podrške u biljnoj proizvodnji. Povećava se nivo transparentnosti te smanjuje moguća zloupotreba budžetskih sredstava. Podrška se dodjeljuje samo za površine definirane kao prihvatljivi hektari. Mjera će doprinijeti ostvarivanju Strateškog cilja 1 i Strateškog prioriteta 1.1. kroz jednostavniji pristup podrški ali i jače oslanjanje na tržište i bržu tranziciju poslovanja kod povoljnijih tržišnih uslova.						
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2022.	2023	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	15.630.500	25.113.200	22.696.800	24.500.000	28.000.000	31.500.000
Period provedbe mjere	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
	2022. – 2027.						

Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači u sektoru biljne proizvodnje

Mjera 1.1.4. Osnovno (jedinstveno) plaćanje po grlu u animalnoj proizvodnji

Osnovno plaćanje po (uslovnom) grlu u animalnoj proizvodnji trebao bi biti ekvivalent jedinstvenom plaćanju po površini u biljnoj proizvodnji. Uslovno grlo stoke je uzeto kao osnov za ova plaćanja iz razloga što se na ovaj način metodološki ujednačava podrška za sve vrste animalne proizvodnje. Princip definiranja plaćanja se zasniva na tome da se sve animalne proizvodnje prevode na uslovno grlo a zatim množe sa jedinstvenim utvrđenim iznosom za jedno uslovno grlo stoke. Prilikom kreiranja ove mjere nastojalo se što više ujednačiti kriteriji za podršku po pojedinačnim proizvodnjama, kako bi poljoprivredni proizvođači bili stavljeni u istu ravan podrške. Isključivanjem brojnih shema podrške za animalnu proizvodnju koje su do sada bile na snazi utiče se i na lakšu i efikasniju kontrolu sredstava dodijeljenih proizvođačima. Kao i u biljnoj proizvodnji, jedinstvenim plaćanjem po (uslovnom) grlu proizvođači u donošenju odluka kojom proizvodnjom da se bave će uzimati u obzir i tržišne signale, pored prirodnih uslova i resursa kojima raspolaze. Također je bitno naglasiti da će iznos podrške po jedinici mjere (uslovnom grlu) koje će proizvođači dobiti po ovoj shemi direktnih plaćanja biti isti ili veći u odnosu na dosadašnji period. Mjerom su obuhvaćene sve animalne proizvodnje, s tim da će, s obzirom na stratešku važnost kao i na obim podrške koju su do sada uživali, proizvođači mlijeka imati dodatnu shemu podrške – podršku strukturnoj transformaciji sektora proizvodnje mlijeka.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom						
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom						
Naziv mjere	Mjera 1.1.4. Osnovno (jedinstveno) plaćanje po grlu u animalnoj proizvodnji						
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Princip definiranja plaćanja se zasniva na tome da se animalne proizvodnje prevode na uslovno grlo, a zatim množe sa jedinstvenim utvrđenim iznosom za jedno uslovno grlo stoke. Prilikom kreiranja ove mjere nastojalo se što više ujednačiti kriterije za podršku po pojedinačnim proizvodnjama, kako bi poljoprivredni proizvođači bili stavljeni u istu ravan podrške. Na ovaj način iznos podrške ne utječe na izbor poljoprivrednog proizvođača kojom proizvodnjom će se baviti, već na osnovu uslova, resursa i vještina kojima raspolaze te na bazi zahtjeva tržišta. Iznos osnovnog plaćanja po grlu različit je za različite proizvodnje a ovisi o tjelesnoj masi životinja i broju dana uzgoja na PG-u. Plaćanje iznosa po grlu može biti povećano zbog potrebe provođenja strukturne transformacije proizvodnje u cilju postizanja održivosti poljoprivrednih gazdinstava. Predušlov za isplatu podrške je broj uzgajanih grla na određenom PG u periodu obračuna podrške. Tovna grla će biti praćena prema ulaznoj težini i minimalnom broju dana koje moraju provesti na PG-u koje vrši tov da bi bila pogodna za podršku. Da bi PG bio pogodan za dodjelu podrške njegov nositelj će prijave i odjave Agenciji za obilježavanje životinja u Bosni i Hercegovini morati obavljati u zakonom propisanim rokovima.						
Strateški projekti							
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti				
	- Broj korisnika podrške za osnovno plaćanje po grlu - Broj uslovnih grla stoke obuhvaćenih podrškom za autohtone pasmine	7.050	9.000				
		350	650				
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ovom mjerom se putem podrške stabilnosti dohotka farmera želi postići kvalitetno poboljšanje osnove za budući značajniji rast stočnog fonda i stočarske proizvodnje. Mjera će direktno doprinijeti ispunjavanju Prioriteta 1.1.: Podrška (poticanje) održivog dohotka i otpornosti poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom.						
	Godina	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.

Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Iznos	20.532.450	21.129.000	23.050.000	24.000.000	24.500.000	25.000.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2022. – 2027.						
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva						
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ						
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači u sektoru animalne proizvodnje						

Mjera 1.1.3. Dodatno plaćanje strateškim proizvodnjama

Neizvjesnost tržišta strateških kultura pšenice, raži i kukuruza (zrno), uzrokovana najprije pandemijom Covid-19, a sada i ratom u Ukrajini, te potreba smanjivanja ovisnosti o uvozu, odnosno ublažavanja posljedica pritiska konkurencije nastalog primjenom trgovinskih sporazuma u sektorima voća, povrća, maslina i grožđa zahtijevalo je uvođenje posebne mjere. Dodatnim plaćanjem po hektaru nastoji se stimulisati rast proizvodnje i konkurentnosti, održivost poljoprivrednih gazdinstava i podizanje stepena samodostatnosti do kraja strateškog perioda 2027. godine.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom						
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom						
Naziv mjere	Mjera 1.1.3. Dodatno plaćanje strateškim proizvodnjama						
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Dodatno plaćanje za strateške kulture osmišljeno je kako bi se u sve prisutnijoj globalnoj krizi i tržišnim poremećajima dodatno stimulisali sigurnosno veoma važne proizvodnje pšenice i kukuruza (zrno), voća, povrća, maslina i grožđa, odnosno radno intenzivnoj proizvodnji u zaštićenim prostorima. Ovi proizvodi imaju strateški karakter u prehrani ljudi i životinja. Obzirom da BiH/FBiH u velikoj mjeri ovisi o uvozu pšenice za prehranu ljudi kao i da domaća proizvodnja voća, povrća, maslina i grožđa ili stagnira ili je smanjena zbog svoje nekonkurentnosti u odnosu na uvozne količine, neophodno je dodatno podržati ove proizvodnje kako bi se ovi trendovi prekinuli i preokrenuli. Mogućnost zabrane izvoza dovodi u opasnost prehrambenu sigurnost naše zemlje kao i prerađivačku industriju i industriju mesa. Mjera podrazumijeva da se proizvodnja pšenice, kukuruza (zrno), voća, povrća, maslina i grožđa odnosno proizvodnja u zaštićenim prostorima dodatno podržava direktnim plaćanjem po hektaru.						
Strateški projekti							
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji				Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti	
	- Broj hektara zemljišta u okviru dodatnog plaćanja strateškim proizvodnjama						
					9.100	30.500	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Neizvjesna tržišta strateških kultura pšenice, raži i kukuruza (zrno) uzrokovana najprije pandemijom Covid-19, a sada ratom Ukrajine i Rusije, te potreba smanjivanja zavisnosti od uvoza ovih dviju strateških kultura dodatnim plaćanjem po hektaru nastoji se stimulisati njihova veća proizvodnja i približavanje stepenu samodostatnosti do kraja strateškog perioda 2027. godine.						
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.	
	Iznos	3.900.000	4.060.000	4.400.000	5.240.000	6.100.000	
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	
Period provedbe mjere	2023. – 2027.						
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva						

Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači pšenice, kukuruza u zrn, voća, povrća, maslina i grožđa

Mjera 1.1.5. Podrška strukturnoj transformaciji sektora proizvodnje mlijeka

Reforma podrške proizvođačima mlijeka postavljena je kao jedan od potrebnih zaokreta buduće poljoprivredne politike Federacije BiH u oblasti direktnih plaćanja. Dosadašnji sistem podrške vezan za obim proizvodnje, od početnih pozitivnih efekata, počeo je pokazivati nedostatke i stvarati određene probleme. Kontinuiran rast budžetskih transfera prema proizvođačima mlijeka stavljao je sve više u neravnotežan položaj ostale poljoprivredne proizvođače, posebno one koji se bave biljnom proizvodnjom. Visoka budžetska podrška proizvođačima mlijeka postala je predmetom diskusija u regionalnim trgovinskim forumima (CEFTA/SAA), a s druge strane, sa očekivanim skorajšnjim ulaskom BiH u WTO, proizvođači mlijeka bi se mogli naći u nezavidnom položaju s obzirom da sadašnja podrška prekoračuje dopušteni *de minimis* prag, što će rezultirati smanjivanjem podrške ovom proizvodu. Iako još nije na snazi pravilo smanjenja podrške direktno za proizvod za koji se podrška veže (pregovara se da se uvede i ovo pravilo) zbog značajno velike podrške za mlijeko (najčešće udio preko 60% poljoprivrednog budžeta), jasno je da će se ova podrška morati smanjivati. Drugim riječima neće biti puno manevarskog prostora da se smanjenja izvrše na drugim proizvodnjama.

Dosadašnja podrška po litri mlijeka (plaćanje po outputu) značajno je udaljavala BiH (Federaciju BiH) kada se govori o harmonizaciji sa podrškom u okviru ZPP EU¹. U EU ovaj vid podrške je zanemariv i vezan je za samo za specifične proizvodnje u specifičnim područjima. S obzirom na preuzete obaveze u okviru procesa EU integracija, posebno člana 95. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između EU i BiH koji se odnosi na Poljoprivredu i poljoprivredno-industrijski sektor, imamo obavezu postepenog usklađivanja zakonodavstva i prakse u Bosni i Hercegovini s pravilima i standardima Zajednice. Radi usklađivanja prakse provođenja poljoprivredne politike u Bosni i Hercegovini sa EU CAP neophodno je da se ovaj vid podrške zamijeni prihvatljivijim oblicima.

Držanje visokog nivoa podrške po outputu, kakvo je trenutno u Federaciji BiH, nema elemente poticaja i ne stimulira poljoprivredne proizvođače na jačanje konkurentnosti kroz razne oblike investiranja, ulaganje u znanje i inovacije te na povećanja kvalitete samog proizvoda.

Postojeći sistem podrške je također doveo do neravnomjerne raspodjele podrške kada se govori o odnosu velikih i malih proizvođača u korist velikih. Prirodno bi bilo da veliki proizvođači, koje odlikuju značajne prednosti mjerene ekonomskim performansama, imaju manju podršku².

Na osnovu svega rečenog neophodno je napraviti odgovarajući zaokret i kreirati novi način podrške koji će uvažiti pobrojane nedostatke, ali i koji neće dovesti u pitanje dosadašnji obim proizvodnje mlijeka.

Proizvodnja mlijeka je strateška grana poljoprivredne proizvodnje u Federaciji Bosne i Hercegovine kojom se bavi veliki broj poljoprivrednih gazdinstava, izvor je osnovne sirovine za

mljekarsku industriju i čini značajan dio izvoza u EU, zemlje CEFTA i druga strana tržišta. Pored toga proizvodnja mlijeka ima veliku važnost za prehrambenu sigurnost stanovništva te očuvanje i razvoj ruralnih područja u Bosni i Hercegovini.

Zbog obaveza iz međunarodnih sporazuma, prije svega iz Sporazuma o poljoprivredi u okviru WTO-a i Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Bosne i Hercegovine i EU, postojeći sistem novčanih podrški treba mijenjati radi ispunjavanja preuzetih obaveza od strane Bosne i Hercegovine, što zahtijeva provođenje postupne strukturne transformacije poljoprivrednih gazdinstava koja se bave proizvodnjom mlijeka. Iskustva zemalja koje su pristupale u WTO i EU pokazuju da je adaptacija poljoprivrednih gazdinstava novim pravilima bila znatno bolja u onim zemljama koje su blagovremeno pokrenule proces prilagođavanja.

Sistemskom analizom sektora proizvodnje mlijeka koje je napravilo Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva u saradnji sa eminentnim stručnjacima iz sektora mljekarstva utvrđeno je da predloženi model historijskog plaćanja za proizvodnju mlijeka nije optimalan za proizvođače, te da sektor nije spreman za provođenje takve mjere. Analizom je između ostalog utvrđeno da ¾ proizvođača mlijeka posjeduju farme sa 3 do 5 mliječnih krava i proizvodi oko 25% mlijeka otkupljenog od strane mljekarske industrije. Istovremeno ¼ farmi koje posjeduju 6 ili više mliječnih krava proizvodi oko 75% otkupljenog mlijeka u Federaciji BiH.

Analiza troškova proizvodnje pokazala je da su dugoročno održive farme sa minimalno 25 mliječnih grla. Održivost je moguće postići i sa manjim brojem grla ukoliko proizvođač kombinira proizvodnju mlijeka i mesa putem tova junadi od teladi iz vlastitog uzgoja. Za ovaj tip proizvodnje u našim uslovima najpogodnije je simentalsko govedo. Zbog toga se proizvođačima preporučuje nabavka rasplodnih junica simentalske pasmine, a u tom smjeru će biti prilagođene i podrške ulaganjima od strane ministarstva.

Analiza je također pokazala da broj farmi sa 3 do 5 grla opada i stoga je potrebno preduzeti aktivnosti kojima bi se farmerima pomoglo da unaprijede količinu, kvalitetu i strukturu proizvodnje i tako povećaju izgleda za rentabilno poslovanje, održivost svojeg gazdinstva i njegov uspješan razvoj. Pri tome se ministarstvo vodilo idejom da raspoloživi iznos sredstava namijenjen podrški za proizvodnju mlijeka djelomično preraspodjeli u pravcu jačanja podrške malim farmama.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom
Naziv mjere	Mjera 1.1.5. Podrška strukturnoj transformaciji sektora proizvodnje mlijeka
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera se fokusira na dugoročnu održivost i rentabilnost proizvodnje mlijeka na što većem broju poljoprivrednih gazdinstava i ima dva modela. Prvi model bio bi kombinirani model plaćanja po grlu i litru, a drugi model bio bi u vidu podrške samo po litru. Kod prvog modela isplata po grlu bila bi vršena na početku godine odmah po usvajanju Programa, i kroz jednokratnu isplatu za proizvedeno mlijeko po završetku III kvartala. U drugom modelu podrški bi se isplaćivala kvartalno, a težiti skraćivanju obračunskog perioda na mjesečni obračun.

¹ Najbolji primjer je Hrvatska u kojoj se podrška za mlijeko na bazi plaćanja po outputu održavala sve do članstva u Evropskoj uniji. Nakon ulaska Hrvatske (1.7.2013.) u EU, počelo je i provođenje ZPP shema podrške tj. kada je ukinuta podrška na bazi outputa i plaćanje po litri, desio se značajan pad (gašenje) broja poljoprivrednih gazdinstava, posebno manjih, koji nisu imali dovoljno konkurentskih sposobnosti.

² Dobar primjer je EU gdje su veliki proizvođači, koji primaju iz budžeta iznose preko 100.000 eura, podložni modulaciji tj. smanjenju podrške za određeni iznos (%). Ovako oslobođena sredstva se onda preusmjeravaju za podršku malih i manjih proizvođača ili u mjere ruralnog razvoja. Redistribuiranje plaćanja u Federaciji BiH dodatni je cilj reforme podrške proizvođačima mlijeka. Ne treba smetnuti sa uma da je postojeći sistem podrške često bio meta kritika radi ranjivosti na prevare i zloupotrebe.

	<p>Farne sa 3 do 5 grla mogu birati, ostati u modelu plaćanja po litru ili prijeći na kombinirani model plaćanja po grlu i litru. Farne koje odaberu kombinirani model imale bi obavezu da ostanu u tom modelu u toku 2024. godine. Međutim, farma koja ne bude zadovoljna kombiniranim modelom može se ponovno vratiti na plaćanje po litru u 2025. godini.</p> <p>Farne koje posjeduju 3 do 5 grla, a odaberu kombinirani model plaćanja trebale bi nastojati povećati broj grla na farmi barem za jedno grlo u svakoj godini do kraja važenja Strategije, te bi iz statusa Porodičnog poljoprivrednog gazdinstva trebale nastojati prijeći u formu obrta ili pravnog lica.</p> <p>Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva bi farmama koje odaberu kombinirani model plaćanja pripremlilo poseban paket podrške investicijama u proširenje štalskih kapaciteta, rasplodne junice, miznu opremu, opremu za hlađenje mlijeka, miks prikolice i drugu potrebnu mehanizaciju, pod povoljnijim uslovima u odnosu na ostala poljoprivredna gazdinstva. Također bi bila osigurana dodatna sredstva podrške za farne koje su se preregistrovale u obrt odnosno preduzeće u vidu podrške plaćanju doprinosa za zdravstveno i penziono osiguranje.</p> <p>Konačni cilj mjere je pokretanje strukturne transformacije malih farmi u pravcu povećanja konkurentnosti, dugoročne održivosti poslovanja i opstanka na tržištu, te uspješno prilagođavanje promjenama koje donose međunarodni sporazumi ali i cjelokupno prirodno i društveno okruženje.</p> <p>Farne koje u periodu implementacije ove Strategije ne pokažu interes za kontinuirano ulaganje u svoja gazdinstva i ne budu spremna prijeći u novi organizacioni oblik, mogle bi prestati biti u fokusu zanimanja Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, i eventualno bi mogle biti preusmjerena na ostvarivanje prava na novčane podrške kod nadležnih kantonalnih ministarstva.</p> <p>U tijeku 2024. godine Federalno ministarstvo poljoprivrede će u skladu sa preporukama struke i interesima proizvođača mlijeka koji su ostali u sistemu podrški proizvodnji po litru mlijeka izraditi Plan prilagodbe ovog dijela sektora za prelazak na kombinirani sistem podrški po grlu i litru, a koji bi se primjenjivao u trogodišnjem strateškom periodu od 2025. do 2027. godine.</p>				
Strateški projekti					
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti		
	- Broj korisnika sa 3 do 5 grla za kombinirani model plaćanja	3.000	3.700		
	- Broj korisnika sa više od 5 grla u kombiniranom modelu plaćanja	0	1.100		
Razvojni efekti i doprinosi mjere ostvarenju prioriteta	<p>Proizvodnja mlijeka u Federaciji BiH je dostigla nivo sigurnog snabdijevanja prerađivačkih kapaciteta, s mogućnošću daljnjeg rasta proizvodnje u skladu sa potražnjom na tržištu i mogućnostima izvoza. Ovom mjerom se nastoji potaknuti male proizvođače mlijeka ka tržišnoj proizvodnji, povećanju opsega i kvalitete proizvedenog mlijeka i većim izgledima za održivost poslovanja farne u narednom periodu. Većim proizvođačima mlijeka ova mjera omogućava očuvanje nivoa podrške na najvišem mogućem nivou s obzirom na obaveze transformacije modela plaćanja iz Sporazuma o poljoprivredi u okviru WTO. Konačan rezultat treba biti uspješno prilagođavanje proizvođača mlijeka novom okruženju koje donosi stalne promjene na domaćem i međunarodnom tržištu, promjene klime i najvažniji međunarodni trgovinski sporazumi kojima pristupa Bosna i Hercegovina.</p>				
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	54.500.000	54.500.000	54.500.000	54.500.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Perioda provedbe mjere	2024. – 2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne grupe	Proizvođači mlijeka koji proizvode najmanje 3.000 litara mlijeka po grlu godišnje radi prodaje na tržištu.				

¹ U periodu 2021. – 2023. podrška pčelarima će se plaćati po košnici u iznosu od 15 KM/košnici.

Mjera 1.1.6. Podrška pčelarstvu

Podrška proizvođačima meda, obzirom na kontinuiranu potražnju za njihovim proizvodima, ali i na pozitivni uticaj koji imaju na okoliš i održavanje ekosistema promatrana je kao jedan od prioriteta narednog strateškog perioda. Zadržava se postojeći oblik podrške direktnih plaćanja po košnici, s tim da se očekuje daljnji rast ukupnog broja proizvođača i košnica. Na ovaj način će se dati dodatna podrška proizvođačima meda da intenziviraju proizvodnju. Povećana proizvodnja doprinjet će zadovoljenju sve više domaće potražnje ali i izvozu na atraktivna i bogata tržišta gdje je potražnja za medom stalno prisutna. Povećan broj košnica i pčelinjih društava pozitivno će utjecati na poljoprivrednu proizvodnju ali i očuvanje ekosistema.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom							
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom							
Naziv mjere	Mjera 1.1.6. Podrška pčelarstvu							
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Uzimajući u obzir važnost i specifičnost pčelarske proizvodnje ovom mjerom se zadržava postojeći oblik podrške kroz direktno vezana plaćanja po košnici. Budući da klimatske promjene sve izraženije otežavaju ukupnu proizvodnju, a s druge strane postojanje velikih mogućnosti plasmana na domaćem i inostranom tržištu, u narednom strateškom periodu se planira povećana podrška po košnici ¹ . Ovakvom podrškom se nastoji povećati ukupni proizvodni kapaciteti (broj košnica) i ukupna proizvodnja.							
Strateški projekti								
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji			Polazne vrijednosti			Ciljne vrijednosti	
	- Broj korisnika podrške u pčelarstvu			1.700			2.250	
Razvojni efekti i doprinosi mjere ostvarenju prioriteta	Intervencije u sektoru pčelarstva kroz veću podršku po košnici doprinjet će ostvarenju Prioriteta 1.1. iz ove Strategije. Povećanjem broja košnica povećat će se obim proizvodnje i prilike za ostvarivanje stabilnih prihoda domaćinstvima koja se ili nalaze u područjima sa prirodnim ograničenjima za poljoprivredu, ili raspolažu sa ograničenim zemljišnim i drugim kapacitetima neophodnim za komercijalno bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	828.861	1.546.200	1.546.200	3.607.800	3.607.800	3.607.800	3.607.800
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2021. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači – pčelari							

Mjera 1.1.7. Podrška proizvodnji ribe

Mjera je namijenjena poljoprivrednim gazdinstvima koja se bave proizvodnjom ribe.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom							
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom							
Naziv mjere	Mjera 1.1.7. Podrška proizvodnji ribe							
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera je namijenjena poljoprivrednim gazdinstvima koja se bave proizvodnjom ribe. S obzirom na specifičnost proizvodnje zadržava se postojeći oblik podrške direktnih plaćanja po kilogramu proizvedene ribe. Radi sve težih uslova privređivanja i rada podrška po kilogramu trebala bi biti uvećana ² . Na ovaj način bi se trebalo ohrabriti na daljnji rast proizvodnje te daljnji rast ukupnog broja proizvođača. Ukupni iznos podrške kreće se na prosječnom godišnjem nivou od oko 2,5 miliona KM.							
Strateški projekti								
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji			Polazne vrijednosti			Ciljne vrijednosti	
	- Broj korisnika podrške u proizvodnji ribe			17			25	
Razvojni efekti i doprinosi mjere ostvarenju prioriteta	Intervencije u sektoru ribarstva kroz plaćanje po kilogramu proizvedene ribe doprinjet će ostvarenju najmanje dva strateška prioriteta iz ove Strategije, Prioritet 1.1. i Prioritet 2.3. Povećanjem podrške povećat će se obim proizvodnje i prilike za ostvarivanje stabilnih prihoda gazdinstvima domaćinstvima.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	2.427.536	2.371.200	2.460.000	2.460.000	2.484.000	2.526.000	2.610.000

² U periodu 2021. – 2022. iznos podrške je 1 KM/kg.

Izvorima finansiranja	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2022. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ							
	Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači koji se bave proizvodnjom ribe							

Mjera 1.1.8. Podrška interventnoj nabavci poljoprivrednih repromaterijala

Podrška nabavci inputa u poljoprivrednoj proizvodnji je mjera interventnog, a ne sistematskog karaktera, što FMPVŠ omogućava fleksibilnost u njenom kreiranju i samom provođenju. Mjera je namijenjena za podršku nabavci osnovnih repromaterijala neophodnih za poljoprivrednu proizvodnju kao što su dizel gorivo, mineralna đubriva, stajsko đubrivo, zaštitna sredstva i sjemenski materijal. Korisnici su poljoprivredni proizvođači iz sektora biljne proizvodnje. S obzirom da je interventnog karaktera ova mjera će se primjenjivati u zavisnosti od stanja na tržištu repromaterijala i same potrebe intervencije. Jeftinije gorivo za poljoprivrednu proizvodnju, ili popularnije plavi dizel, jedna je od mjera poljoprivredne politike kojom se utječe na smanjenje troškova proizvodnje. Obzirom da se radi o jednom od glavnih inputa u proizvodnji na ovaj način se utiče i na povećanje cjenovne konkurentnosti poljoprivrednih proizvođača.

U aktualnim tržišnim uslovima u BiH dobar model podrške bi se mogao sastojati odustajanjem države od naplate prihoda kroz putarine i trošarine (akcize) za dizel gorivo koje se koristi u sektorima poljoprivrede i ribarstva za što su potrebne izmjene Zakona o trošarinama u BiH. Budući da su uvođenje plavog dizela i spomenute izmjene vezane za političke odluke, jedno od rješenja podrške nabavci dizel goriva su budžetski transferi proizvođačima kojima će se nadomjestiti trošak koji proizvođači kumulativno plaćaju po osnovu trošarina i putarina na dizel gorivo. Iznos podrške za ostale inpute poput mineralnog i stajskog đubriva odnosno zaštitnih sredstava i sjemenskog materijala će se utvrđivati kao udio u tržišnoj cijeni koja će se regresirati poljoprivrednim proizvođačima.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa egzamičenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom		
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom		
Naziv mjere	Mjera 1.1.8. - Podrška interventnoj nabavci poljoprivrednih repromaterijala		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera je namijenjena za nabavku osnovnih repromaterijala neophodnih za poljoprivrednu proizvodnju kao što su dizel gorivo, mineralno đubrivo, stajsko đubrivo, zaštitna sredstva i sjemenski materijal. Zbog uočenog trenda smanjenja količine humusa u tlu, ali i trenda rasta cijena mineralnih đubriva, podrška dubrenju stajskim gnojem treba imati prioritet u odnosu na ostale opcije. Korisnici su poljoprivredni proizvođači iz sektora biljne proizvodnje. Obzirom da je interventnog karaktera mjera će se primjenjivati u zavisnosti od potreba poljoprivredne proizvodnje, stanja na tržištu repromaterijala i nužnosti provođenja intervencije. Podrška za dizel gorivo može biti i u formi budžetskog transfera koji kumulativno ne može biti veći od iznosa trošarina i putarina na dizel gorivo u BiH. Iznos podrške za ostale inpute će se utvrđivati kao dio (do 30%) tržišne cijene ¹ koji bi se mogao regresirati poljoprivrednim proizvođačima.		
Strateški projekti			
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	• Broj korisnika za podršku interventnoj nabavci poljoprivrednih repromaterijala	0	10.500
Razvojni efekti i doprinosi mjere ostvarenju prioriteta	Rast cijena poljoprivrednih inputa posljednjih godina je veoma izražen i ne prati ih rast cijena poljoprivrednih proizvoda što ekonomskim rječnikom rečeno znači da su škarje cijena uvijek otvorene na stranu poljoprivrednih proizvođača. Posljednja dešavanja uzrokovana pandemijom Covid-19 i krizom zbog rata u Ukrajini dodatno je poremetilo snabdijevanje tržišta poljoprivrednim inputima. Stoga je neophodno da se planiraju mjere interventnog karaktera kojima će se ohrabriti poljoprivredni proizvođači i kompenzirati poremećaji na tržištu inputa. Primjenom ove mjere će se doprinijeti realizaciji strateškog prioriteta 1.1. odnosno učiniti će da poljoprivredni proizvođači budu otporniji na spomenute negativne promjene, ali i da neposredno utječe na održavanje stabilne proizvodnje hrane.		

¹ U 2021. godinu podrška je planirana kroz mjeru "Podrška za programe pokretanje proizvodnje (Proljetna i jesenska sjetva)" i iznosila je 138.172 KM.

Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
		Iznos	138.172	2.040.000	0	1.686.048	1.750.000	2.200.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2022. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači registrovani u registar poljoprivrednih gazdinstava i klijenata							

4.4.4. Mjere vezane za uređenje tržišta poljoprivrednih proizvoda

Uređenje tržišta i tržišno-cjenovna politika u Federaciji BiH

Mjere vanjsko-trgovinske politike u BiH se svode na carinsku zaštitu u vidu *ad valorem* carina te fiksnog iznosa po jedinici mjere koji ovako formiraju tzv. složenu carinsku stopu. Pored toga BiH za određene proizvode propisuje tarifne/carinske kvote za uvoz. Usporedo sa ovim, propisane su i mjera zaštite domaće proizvodnje od prekomjernog uvoza i uvoza po damping cijenama. Ipak, iako je set postavljenih mjera dosta sličan kao u drugim zemljama iz okruženja ili šire, zbog brojnih razloga, poput nejednakog/podijeljenog tržišta ili stalnih opstrukcija u provođenju određenih rješenja, ovakva politika u BiH nikada nije dala značajniji doprinos poljoprivrednoj proizvodnji i sektoru uopće.

Kada se govori o vanjsko-trgovinskoj politici BiH i zaštitnim mjerama, neophodno je analizirati postojeće sporazume o slobodnoj trgovini i nivo uspostavljenih dopuštenih mehani-zama za zaštitu domaće proizvodnje. Naravno, ne treba gajiti iluzije o radikalnim izmjenama sporazuma ili uvođenju rigidnih mjera zaštite, jer je njihovo vrijeme odavno prošlo, već je potrebna aktivnija provedba ovih sporazuma. Paralelno sa ovim treba raditi na uspostavljanju neophodne infrastrukture kojom će se moći pratiti provođenja Sporazuma ali i uvođenje mjera samozaštite. Trenutno, zbog nepostojanja spomenute infrastrukture, nemoguće je uvesti mjere zaštite. Prioritet u ovom kontekstu je uspostava i razvoj jedinstvenog Poljoprivrednog tržišnog informacionog sistema. Drugi pravac djelovanja je uspostavljanje jedinstvene mjere uređenja poljoprivrednog tržišta u Bosni i Hercegovini. Dosadašnja praksa kreiranja i provođenja ovakvih mjera sa nivoa entiteta Federacije BiH i Republike Srpske nije dala nikakve efekte. Kombinacijom ova dva segmenta poljoprivredne politike stabiliziralo bi se poljoprivredno tržište i cijene poljoprivrednih proizvoda, što je u aktuelnim uslovima vrlo izraženih i dinamičnih promjena od izuzetnog značaja.

Tržišno-cjenovna politika obuhvaća mjere koje bilježe dvije različite vrste transfera: (i) transfere od potrošača koji proizlaze iz mjera kao što su carinska zaštita, carinske i tarifne kvote, prelevmani i sl. i (ii) transferi od poreznih obveznika koji proizlaze iz mjera kao što su: plaćanja za izvozne naknade, tržišne intervencije, plaćanje za prerađivače i sl. U Federaciji BiH su tokom niza prethodnih godina na snazi bile različite mjere tržišno cjenovne politike koje su se prije svega finansirale budžetskim sredstvima. Mjere su se kretale od propisivanja različitih oblika administrativnih cijena i s njima povezanih tržišnih intervencija, plaćanja "prvoj ruci" prerade za čišćenja tržišta, pa sve do mjera izvoznih subvencija u pojedinim godinama. Iako su mjere tržišno-cjenovne politike u Federaciji BiH bile iste ili slične kao u zemljama okruženja, a donekle i EU, one zbog brojnih razloga nisu dale željene rezultate. Ono što je njihova osnovna karakteristika je

da su ove mjere bile *ad hoc* bez nekog ozbiljnijeg sistematskog pristupa i potrebne konzistentnosti.

Ne treba zaboraviti i probleme nastale vanjsko-trgovinskom politikom sa nivoa države BiH kojom se dosta neoprezno ušlo u liberalizaciju poljoprivredne trgovine i slabo kontrolirao uvoz što je postupno obezvrjeđivalo spomenute mjere. S obzirom da model podrške kroz mjere tržišno- cjenovne politike nije dao očekivane rezultate neophodno je pristupiti reviziji ovih mjera i dati prijedloge koji će ih učiniti efikasnijim i efektivnijim.

U narednom strateškom periodu fokus mjera tržišno- cjenovne politike biti će na stabilizaciji tržišta poljoprivrednih proizvoda, održivosti dohotka poljoprivrednih proizvođača te na stabilnoj ponudi poljoprivrednih proizvoda potrošačima. Veoma je važno da mjere iz ovog dijela poljoprivredne politike postanu efikasnije i omogućće ostvarenje prethodno postavljenih ciljeva. Da bi se sve ovo i postiglo kreiran je set mjera tržišno- cjenovne politike za strateški period 2021.–2027. Mjere tržišno- cjenovne politike su različite mjere uređenja unutrašnjeg tržišta Federacije BiH, pomoću kojih se stvara dodatna potražnja u narušenim tržišnim uslovima sa ciljem stabiliziranja nivoa cijena. To su mjere podrške potrošnji koje će stabilizovati cijene i utjecati na dohodak poljoprivrednih proizvođača, kao što su:

- Podrška privatnom skladištenju proizvoda
- Podrška potrošačima - Sheme školskog voća i mlijeka (pilot projekt)
- Podrška radu proizvođačkih organizacija

S obzirom na aktualne velike "tektonske" promjene geopolitičkih prilika u svijetu, nove mjere tržišno- cjenovne politike kao integralni dio poljoprivredne politike Federacije BiH bi trebale značajno doprinijeti ostvarenju postavljenih ciljeva Strategije. Iako vanjsko- trgovinska politika kao jedan od najjačih mehanizama tržišno- cjenovne politike nije direktno u nadležnosti Federacije BiH, radi njihove važnosti za poljoprivredu u cjelini, u ovom strateškom dokumentu će se dati prijedlozi mjera unapređenja ove politike na nivou BiH. Prijedloge ovih mjera centralna vlast (Vijeće ministara, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa) bi mogla sprovesti, što bi rezultiralo višim stepenom zaštite domaće proizvodnje, većoj stabilnosti tržišta, a sve u cilju stvaranja povoljnog okruženja i ambijenta za razvoj poljoprivrede u Bosni i Hercegovini.

Jedan od ovih prijedloga je jeftinije gorivo za poljoprivrednu proizvodnju odnosno mjera uvođenja plavog dizela kao načina smanjenje troškova proizvodnje. S obzirom da se radi o jednom od glavnih inputa u proizvodnji na ovaj način bi se povećala cjenovna konkurentnost poljoprivrednih proizvođača. Prema OECD klasifikaciji poljoprivredne politike mjera plavog dizela svrstava se u kategoriju regresiranja varijabilnih inputa i kao takva se tretira dalje u analizama. Modaliteti osiguranja jeftinijeg goriva za poljoprivredu u svijetu su različiti, ali u principu se svodi na odustajanje od određenog prihoda od strane države u korist poljoprivrednika i osiguranja jeftinijeg inputa u poljoprivredi.

Mjera 1.3.1. Podrška privatnom skladištenju

Privatno skladištenje je tzv. prateća mjera uređenja poljoprivrednih tržišta. Mjera se sastoji u tome da se privatno skladištenje subvencionira od strane države/entiteta, a kako bi se smanjio pritisak na tržište u momentu povećane ponude uobičajeno u vrijeme žetve/berbe. Na ovaj način se direktno može utjecati na smanjenje ponude na tržištu u određenom vremenskom periodu, a što se direktno odražava na željene tržišne cijene. Podržavati se mogu privatni operatori i poljoprivredni proizvođači koji imaju kapacitete za skladištenje i čuvanje poljoprivrednih proizvoda za koje je mjera propisana. U oba slučaja krajnji korisnik podrške (subvencije) bi bio poljoprivredni proizvođač, s tim što u prvom slučaju (privatni operater) ne bi koristio budžetski

transfer direktno nego bi ima plaćen dio zakupa, dok bi u drugom slučaju poljoprivredni proizvođač bio direktni korisnik transfera. Ovom mjerom se daje podrška privatnim operaterima da privremeno obustave ponudu za vrijeme ugovornog skladištenja. Ona je standardna mjera u Evropskoj uniji i pored pozitivnih efekata koje nosi svojom provedbom bila bi značajna i u kontekstu harmonizacije sa ZPP-om EU. Ova mjera se planira uvrstiti u redovan sistem podrške u Federaciji BiH u 2024. godini, budući da je prethodno potrebno osigurati zakonodavni okvir te pripremiti ostale podzakonske akte.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametna, otporna i diversificirana sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom					
Prioritet	Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda					
Naziv mjere	Mjera 1.3.1. Podrška privatnom skladištenju					
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Privatno skladištenje je tzv. prateća mjera uređenja poljoprivrednih tržišta. Mjera se sastoji u tome da se privatno skladištenje subvencionira od strane države/entiteta, a kako bi se smanjio pritisak na tržište u momentu povećane ponude uobičajeno u vrijeme žetve/berbe. Na ovaj način se direktno može utjecati na smanjenje ponude na tržištu u određenom vremenskom periodu, a što se direktno odražava na željene tržišne cijene. Podržavati se mogu privatni operatori i poljoprivredni proizvođači koji imaju kapacitete za skladištenje i čuvanje poljoprivrednih proizvoda za koje je mjera propisana. Učešće podrške u privatnom skladištenju bi se utvrđivalo svake godine kroz program, a planirani godišnji iznos za provedbu ove mjere je 1 milion KM. Primjena treba započeti sa 2023. godinom. ¹					
Strateški projekti						
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji		Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti		
	- Broj korisnika podrške privatnom skladištenju		0	70		
	- Broj proizvoda u sistemu podrške privatnom skladištenju		0	5		
Razvojni efekti i doprinosi mjere ostvarenju prioriteta	Ovom mjerom se omogućuje ostvarenje Prioriteta 1.3. gdje se kroz podršku privatnog skladištenja čuva stabilnost poljoprivrednih tržišta u momentima kada su ona najnestabilnija, a to je uobičajeno vrijeme žetve/berbe. Odlaganje ponude na tržištu za vrijeme kada će ono biti u jačoj potražnji za danim proizvodom doprinijet će boljoj cijeni i direktno većem finansijskom efektu za poljoprivrednike. Na ovaj način se doprinosi realizaciji prioriteta 1.2: jačanja konkurentnosti ali i tržišne orijentiranosti.					
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	1.000.000	1.500.000	1.750.000	2.000.000	2.300.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2023. – 2027.					
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva					
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ					
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači žitarica i uljarica					

Mjera 1.3.2. Pilot shema voća, povrća i mlijeka

EU program distribucije voća, povrća i mlijeka u vrtićima, školama i javnim kuhinjama je jedna od inventivnih mjera ZPP-a, koja sa jedne strane pomaže poljoprivrednicima siguran plasman dijela svojih proizvoda, a sa druge strane utječe na povećanje konzumacije voća, povrća i mlijeka mlađe populacije i osjetljivih kategorija društva, čime se direktno utječe na njihovo zdravstveno stanje odnosno osigurava prehrana najsiromašnijih članova društva. Programom se podupiru distribucija proizvoda, obrazovne mjere i mjere informiranja.

Obzirom na višestruke koristi ova mjera je opće prihvaćena kako od zemalja članica EU tako i od strane zemalja kandidata. U sistem podrške u Federaciji BiH mjera će biti uvedena kao pilot projekt, kada bi se utvrdilo na koji način i u kojem obimu bi se ovakva mjera mogla redovno provoditi u Federaciji BiH. Projektom bi se najprije obuhvatilo mlijeko i voće, dok bi se kasnije mogli uključiti i mliječni proizvodi, povrće te drugi proizvodi. Obuhvaćena bi bila djeca od vrtiće do srednjoškolske dobi i socijalno najugroženije kategorije stanovništva. Vremenski okvir provođenja pilot programa, lista proizvoda koja bi se budžetskim transferima podržavala i način provedbe bili bi predmet podzakonskih akata. Ključni partneri u provođenju ove

¹ Nije bilo podrške kroz ovu mjeru u prve dvije godine primjene Strategije.

mjere bili bi proizvođačke organizacije preko kojih bi se ustvari i vršila nabavka spomenutih proizvoda i provedba samog projekta.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdjevanjem hranom				
Prioritet	Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda				
Naziv mjere	Mjera 1.3.2. Pilot shema voća, povrća i mlijeka				
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	S obzirom na višestruke koristi ova mjera je opće prihvaćena kako od zemalja članica EU tako i od strane zemalja kandidata. U sistem podrške u Federaciji BiH mjera će biti uvedena kao pilot projekt, kada bi se utvrdilo na koji način i u kojem obimu bi se ovakva mjera mogla redovno provoditi u Federaciji BiH. Projektom bi se najprije obuhvatilo mlijeko, voće i povrće, dok bi se kasnije mogli uključiti i mliječni proizvodi, te drugi proizvodi. Kao korisnike mjera obuhvaća djecu od vrtičke do srednjoškolske dobi i socijalno najugroženija lica korisnike javnih kuhinja. Osim spomenutog, u skladu sa pozitivnim praksama EU, ova mjera podrazumijeva doniranje spomenute hrane radi sprječavanja uništavanja hrane i zaštite okoliša i odnosi se na socijalno ugrožene kategorije stanovništva, te na doniranje hrane za životinje, posrednike u doniranju hrane, donatora hrane, donatora hrane za životinje te krajnjih primatelja za životinje.				
Strateški projekti	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti		
	- Broj korisnika shema voća, povrća i mlijeka	0	250		
Razvojni efekt i doprinosi mjere ostvarenoj prioriteta	Poticanje potrošnje kroz sheme mlijeka, voća i povrća postiže se pojačana konzumacija ovih esencijalnih proizvoda čime se direktno, pozitivno utječe na zdravlje školske djece i sigurnost prehrane najugroženijih kategorija stanovništva u Federaciji BiH. Provođenjem ove mjere postiže se akcija iz prioriteta 1.3. i P 3.3.				
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	700.000	700.000	700.000	700.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2024.–2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne grupe	Proizvođačke organizacije u sektoru mlijeka voća i povrća				

Mjera 1.3.3. Podrška operativnim programima proizvođačkih organizacija

Proizvođačke organizacije su vrlo važni akteri u okviru Zajedničke poljoprivredne politike zemalja EU. Osnovni cilj osnivanja i podrške ovih organizacija je udruživanje poljoprivrednika koji tako organizovani dobivaju pregovaračku snagu kroz zajednički nastup prema prerađivačima/ otkupljivačima i samoj vlasti. Osnovna svrha postojanja ovakvih organizacija je borba za što bolji status poljoprivrednih proizvođača u lancima vrijednosti što rezultira realnijim i stabilnijim cijenama poljoprivrednih proizvoda kod prerađivača, države i potrošača. Putem ovih organizacija se provode različite druge sheme podrške koje doprinose pozicioniranju na tržištu poput podrške raznim shemama kvalitete proizvoda, zaštite geografskog porijekla i sl. sa ciljem da pomognu proizvođačima u komunikaciji i raspravi o kvaliteti svoje proizvodnje. Ovo se posebno odnosi na velike promotivne kampanje i prilike za jačanje tržišnih udjela ili stjecanja potpuno novih tržišta.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdjevanja hranom		
Prioritet	Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda		
Naziv mjere	Mjera 1.3.3. Podrška operativnim programima proizvođačkih organizacija		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera se odnosi na podršku operativnim programima proizvođačkih organizacija. Operativne programe pripremaju i provode isključivo organizacije proizvođača ili njihova udruženja. U operativni program mogu ući samo one intervencije koje su odabrane u okviru Strategije. Operativni programi traju najmanje tri, a najviše sedam godina. Njima se nastoji potaknuti razvoj ili npr. okolišno prihvatljive uzgojne prakse. Finansiranje provedbe operativnih programa udruženja organizacija proizvođača će se djelomično vršiti od strane FMPVŠ, a djelomično iz doprinosa organizacija koje čine udruženje. Stopa sufinansiranja se utvrđuje kroz Program.		
Strateški projekti	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva		
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	• Broj organizacija proizvođača korisnika podrške za realizaciju operativnih programa	0 0	7 3

	• Broj organizacija proizvođača koje osnivaju operativni fond				
Razvojni efekt i doprinosi mjere ostvarenoj prioriteta	Kroz osnivanje i podršku organizacija poljoprivrednih proizvođača neposredno se utječe na njihovu konkurentnost. Okupljeni u proizvođačke organizacije poljoprivrednici imaju snagu da nastupaju prema prerađivačima/otkupljivačima i vlasti. Svrha provedbe ove mjere je osposobiti proizvođače za izgradnju što boljeg statusa i ostvarivanje povoljnijih cijena svojih proizvoda kod prerađivača, države i potrošača. Putem ovih organizacija se provode različite sheme podrške koje doprinose pozicioniranju na tržištu. Ovom mjerom se omogućuje ostvarenje dva prioriteta, Prioritet 1.3., unapređenje položaja poljoprivrednih proizvođača i Prioritet 1.2., jačanje tržišne orijentacije povećanjem konkurentnosti.				
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	1.500.000	2.000.000	2.200.000	2.500.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2024. – 2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači u sektoru mesa, mlijeka, voća i povrća i žitarica				

4.4.5. Mjere u području ruralnog razvoja

4.4.5.1. Upravljanje prirodnim resursima i ublažavanje uticaja klimatskih promjena

4.4.5.1.1. Upravljanje prirodnim resursima

Poljoprivreda je djelatnost sa dvojakim odnosom prema prirodnim resursima, životnoj sredini i bioraznolikosti. Može im dati pozitivne doprinose, ali, posebno u sistemima intenzivne poljoprivrede, može biti i prvorazredan čimbenik njihovog ugrožavanja. Poljoprivreda i s njom uže vezane djelatnosti u visokoj su zavisnosti od obima i kvalitete prirodnih resursa kojima je, zbog njihove ograničenosti i obaveze da ih se u dobrom stanju ostavi na raspolaganje budućim generacijama, potrebno upravljati na održiv način. Održivi razvoj sa svojim kontradiktornim motom "više (koristi) od manje (resursa)" uz zahtjeve za očuvanje resursa i zaštitu prirode nije lako postići posebno u zemljama u razvoju, ali mu treba težiti ili barem prestati sa djelatnostima koje pogoršavaju trenutno stanje. Multifunkcionalni karakter poljoprivrede postaje sve izraženiji čime i poljoprivreda zahtijeva nove politike podrške. Državne institucije svojim autoritetom treba da pomognu aktivnim akterima sektora da reagiraju na klimatske promjene, da odgovorno upravljaju poljoprivrednim zemljištem, da smanjuju emisije stakleničkih gasova, da štite bioraznolikost i tradicionalne pejzaže, da racionalno koriste vodne resurse i šume, itd.

Održivo upravljanje prirodnim resursima uslov je i garancija dugoročnog razvoja poljoprivrede i ruralnih područja. U razvijanim zemljama modeli razvoja poljoprivrede sve su više modeli održive poljoprivrede s maksimalnom brigom za životnu sredinu i bioraznolikost. Praktično usvajanje ekološkog pristupa neminovno će biti prioritetni strateški smjer razvoja sektora u narednom periodu, a poljoprivredna gazdinstva će se u sve većoj mjeri morati baviti "zelenom" poljoprivredom". Kreiranje i provođenje poljoprivrednih politika bit će snažno obilježeni ovakvim pristupima, ne samo zbog u ovom pogledu rastućih zahtjeva EU, već i zato što je to logičan i prirodan način poslovanja u poljoprivredi. U sve većem broju zemalja već se primjenjuju intervencije i mjere poput uslovljavanja direktnih plaćanja ispunjavanjem tzv. unakrsnog usklađivanja ili posebnih plaćanja za agro-ekološke prakse, očuvanje i poboljšanje bioraznolikosti, održivo upravljanje zemljištem itd.

Potrebno je upozoriti i na moguće opasnosti od naglog prelaska na tzv. održive poljoprivredne sisteme. Smanjenje intenziteta poljoprivredne proizvodnje, sa ograničenjima upotrebe umjetnih inputa i nekih proizvodnih postupaka koje u osnovi zahtijevaju principi održivosti, u pravilu dovodi do smanjenja prinosa, a time i prihoda za poljoprivrednike. Ovo smanjenje prihoda za poljoprivrednike se mora kompenzirati iz jednog od dva moguća izvora: ili od potrošača, kroz veće cijene poljoprivrednih

proizvoda, ili iz državnog budžeta. Ukoliko bi se poljoprivrednici legislativnim mjerama prinudili na poštovanje i provođenje strogih ekoloških zahtjeva bez osiguranja kompenzacija za smanjenja njihovih prihoda, riskira se napuštanje poljoprivrednih proizvodnji. Zato bi realizaciji ciljeva održivog korištenja prirodnih resursa u poljoprivredi trebalo pristupiti sistematski, postupno ali i kontinuirano, uz ostvarivanje barem minimalnih pozitivnih pomaka iz godine u godinu.

Poljoprivredne djelatnosti i ruralna područja pod pritiskom su štetnih efekata sve izraženijih klimatskih promjena. Upravljanje prirodnim resursima u ovakvim uslovima potrebno je reorganizovati s ciljem smanjenja negativnih efekata i promjena tokom same poljoprivredne djelatnosti, ali i uz što je veće moguće osiguranje njene dugoročne održivosti. Ovo su teški zahtjevi koji se ne mogu realizovati bez snažne budžetske podrške, posebno u domenama podrške investicijama u sisteme i sredstva za ublažavanje uticaja klimatskih promjena na poljoprivredu te u sisteme i sredstva za smanjenje uticaja poljoprivrede i proizvodnje hrane na klimatske promjene.

Zaštiti prirode i održivom korištenju prirodnih resursa u domenama poljoprivredne politike, pri aktualnim uslovima u Federaciji BiH, se može pristupiti kroz slijedeće pravce djelovanja: 1) povećanje održivosti upravljanja poljoprivrednim zemljištem, 2) zaštita i održiva upotreba vodnih resursa; 3) povećanje udjela organske poljoprivredne proizvodnje; 4) povećanje proizvodnje energije iz obnovljivih izvora u poljoprivredi; 5) čuvanje i održivo upravljanje genetskim resursima; 6) definiranje područja sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju i 7) poboljšanje upravljanja otpadom iz poljoprivrede i prehrambene industrije.

Održivo upravljanje poljoprivrednim zemljištem

Poljoprivredno zemljište je osnovni i ograničeni resurs za bavljenje poljoprivredom i proizvodnjom hrane. Sadašnje generacije su ga naslijedile i trebale bi ga u ne manjem obimu i u ne lošijem stanju ostaviti generacijama koje dolaze. Pitanje poljoprivrednog zemljišta je inače jedno od najtežih pitanja svake poljoprivredne politike, a iznalaženje optimalnih modela upravljanja zemljišnim resursima traži dugotrajna društvena usaglašavanja i, u pravilu, zahtjevne reforme zemljišne politike. Zemljište u državnom vlasništvu i neobrađeno poljoprivredno zemljište u privatnom vlasništvu su važna pitanja upravljanja zemljišnim resursima. U narednom periodu bi administrativno-legislativnim mjerama trebalo omogućiti olakšavanje dostupnosti državnog poljoprivrednog zemljišta tržišno orijentiranim poljoprivrednim proizvođačima kroz institucije zakupa. Iako se radi o socijalno-politički teškom pitanju, potrebno je razmotriti i ponuditi rješenja problema neobrađenog i zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u privatnom vlasništvu te definisati prihvatljive mjere za njegovo stavljanje u proizvodnu funkciju (npr. kroz posebne postupke kratkoročnog zakupa i sl.). Ovim problemima treba dodati i problem ponovnog stavljanja zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u proizvodno poljoprivredno zemljište. Poseban i stalan problem, na koji stručnjaci odavno upozoravaju, je smanjenje resursa poljoprivrednog zemljišta kroz česte prenamjene korištenja zemljišta (uglavnom pretvaranje poljoprivrednog u građevinsko zemljište). Pitanja upravljanja zemljišnim resursima kojima bi, u aktualnim uslovima razvoja sektora i u okvirima aktualne i projektirane budžetske podrške, trebalo posvetiti pažnji i eventualno ih transformisati u instrumente i mjere politike su: dodjela poljoprivrednog zemljišta u državnom vlasništvu; napušteno i zapušteno poljoprivredno zemljište; poboljšanje nepovoljne površinske strukture parcela poljoprivrednog zemljišta; smanjenje degradacija i poboljšanje plodnosti i strukture tla i jačanje sistema monitoringa poljoprivrednog zemljišta.

Dodjela zemljišta u državnom vlasništvu u zakup zainteresiranim poljoprivrednicima zakonski je regulirano, ali se u praksi

zbog složenosti i nekonzistentnosti procedura i različitih interesa sporo i teško realizira. Veće površine državnog poljoprivrednog zemljišta mogu se izdati pod dugoročni zakup po osnovu iskazanog interesa poljoprivrednih proizvođača koji su, uz to, spremni kapitalno investirati na takvim površinama ili takve površine staviti u funkciju podrške već razvijenim proizvodnjama. Davanje državnog poljoprivrednog zemljišta pod zakup se može izvršiti samo pod jasno utvrđenim uslovima i kriterijima, uz potrebne kontrole i legislativno utvrđenu mogućnost raskidanja ugovora o zakupu kod uočenih kršenja utvrđenih uslova. Pri davanju državnog poljoprivrednog zemljišta pod zakup za podizanje višegodišnjih zasada mora se voditi računa o agroekološkim uslovima, proizvodnim mogućnostima konkretnog zemljišta i elementima strateških ciljeva u vezi prilagođavanja klimatskim promjenama te čuvanju životne sredine i bioraznolikosti.

Usporedo sa interesom aktivnih i posvećenih poljoprivrednika za povećanjem površine poljoprivrednog zemljišta u proizvodnoj funkciji (posebno u nekim dijelovima Federacije BiH), znatan dio *poljoprivrednog zemljišta je napušten i zapušten*. Ovakve površine poljoprivrednog zemljišta treba identifikovati i popisati, a njihovim vlasnicima ponuditi jednu od slijedećih mogućnosti: obrađivanje zemljišta, plaćanje posebnog poreza na neobrađeno poljoprivredno zemljište u vlasništvu, davanje zemljišta u zakup aktivnim poljoprivrednicima ili davanje ovlaštenja institucijama da u ime vlasnika daju zemljište pod zakup. Znatne površine napuštenog i zapuštenog poljoprivrednog zemljišta bi se mogle vratiti poljoprivredno-proizvodnoj funkciji. Međutim, troškovi uvođenja nepoljoprivrednog ili zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u proizvodno poljoprivredno zemljište uobičajeno su visoki i odbijaju potencijalne investitore u poljoprivrednu proizvodnju. U okvirima moguće-sti, u budžetskim sredstvima za poljoprivredu i ruralni razvoj bi trebalo planirati makar početno skromna sredstva za sufinansiranje troškova pretvaranja napuštenog i zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u obrađivo poljoprivredno zemljište. Kod davanja u zakup zapuštenog državnog poljoprivrednog zemljišta, zakupljivače bi, na ime troškova privođenja zemljišta proizvodnoj funkciji, trebalo osloboditi obaveze plaćanja zakupa u prvim godinama zakupa.

Institucionalno gledano, složeni problemi upravljanja poljoprivrednim zemljištem u nekim zemljama su se pokušavali riješiti uspostavljanjem tzv. *integriranog sistema upravljanja poljoprivrednim zemljištem*. Iskustva pokazuju da ovako uspostavljene systemske institucije odgovaraju predviđenim zahtjevima samo uz vrlo snažnu podršku i efikasnu uvezanost niza drugih javnih i specifičnih sistema, u pravilu skupih, sistema. U nekim zemljama su jednom uspostavljeni integrirani sistemi upravljanja poljoprivrednim zemljištem napušteni, a pitanja upravljanja poljoprivrednim zemljištem su se pokušavala rješavati snažnijim integriranjem specifičnih odjela uspostavljenih pri različitim administrativno-upravnim nivoima. U Federaciji BiH bi u što skorijem narednom periodu trebalo kritički razmotriti najprihvatljivija rješenja u ovom pogledu te pristupiti ili formiranju integriranog sistema ili snažnijoj integraciji posebno alociranih odjeljenja za pitanja poljoprivrednog zemljišta pri različitim upravnim nivoima.

Mjerama *okrupnjavanja* mnogih, malih *parcela poljoprivrednog zemljišta* direktno se interveniše na jedan od osnovnih uzroka nepovoljnog strukturalnog uređenja poljoprivrednog sektora i njegove niske konkurentnosti. Okrupnjavanje parcela poljoprivrednog zemljišta uobičajeno se vrši postupcima arondacije ili komasacije čiji su rezultati, između ostalog, oblikovanje većih i za obradu prikladnijih poljoprivrednih parcela. Iako je bitan preduslov, treba naglasiti da samo okrupnjavanje parcela ne mora neminovno voditi cjenovno konkurentnijoj poljoprivrednoj proizvodnji. Komasacija je vrlo zahtjevan projekt koji dovodi do promjene agrarne strukture sa smanjenjem broja

poljoprivrednih gazdinstava uz povećanje prosječne veličine zemljišnog posjeda, što značajno utiče na uređenje i razvoj ruralnih područja. Postupkom komasacije rješavaju se neriješena imovinsko-pravna pitanja, te poboljšava povezanost s parcelama. Za razliku od arondacije, komasacija podrazumijeva i melioraciju zemljišta (najčešće hidromelioracija). Iako komasaciju mogu pokrenuti i vlasnici poljo-privrednog zemljišta, to se rijetko događa pa projekte komasacije najčešće iniciraju državne institucije. Komasaacija se inače ne može realizovati bez aktivnog sudjelovanja i podrške tri čimbenika: poljoprivrednika – vlasnika zemljišta, lokalne zajednice i državne institucije koji treba da se, na bazi svojih interesa, usaglaše oko zajedničkog cilja komasacije. U našim uslovima komasacije su, i pored svih svojih prednosti, rijetka praksa. Pored visokih troškova (procjene iz susjednih zemalja govore o oko 500 EUR po ha), postupke komasacije otežavaju široko rašireni neriješeni imovinsko-pravni odnosi, otpor aktivnih poljoprivrednika i nezainteresiranost vlasnika poljoprivrednog zemljišta koji se poljoprivredom ne bave. Ipak, u narednom periodu je potrebno učiniti napore na pokretanju makar ograničenih i, u ovom vremenu, demonstracionih projekata komasacije koji, pored svojih ostalih prednosti, zbog hidromelioracija imaju i obilježja mjera borbe s klimatskim promjenama.

Kako bi se zaštitila i produžila proizvodna funkcija tla kao neobnovljivog resursa, potrebno je podržati aktivnosti i prakse, koje će uz održavanje biljne poljoprivredne proizvodnje, uključivati maksimalnu brigu za *smanjenje degradacija te poboljšanje plodnosti i strukture tla*. U našim uslovima pored relativno niske plodnosti tla, posebno su izraženi degradacioni procesi tipa erozija i onečišćenja tla. Erozijske ne ugrožavaju samo poljoprivrednu djelatnost, a programirane mjere poljoprivredne politike bi trebale obuhvaćati i intervencije na sprečavanju erozija (i drugih oblika degradacija poljoprivrednog zemljišta). Potrebno je razmotriti mogućnosti barem faznog pristupa po kojem bi se mjere direktnih plaćanja provodile kroz shemu unakrsnog usklađivanja i uz dosljedno uvažavanje propisanih minimalnih uslova za dobru poljoprivrednu praksu i zaštitu tla. Posebni minimalni uslovi mogu npr. uključivati zahtjeve za ograničenja oranja i slične obrade zemljišta na terenima s velikim nagibima sklonim eroziji, obavezu konturne obrade zemljišta na blaže nagnutim terenima, dobrovoljno, ali stimulirano, zatvaranje međurednog prostora u voćnjacima i vinogradima i sl. Eventualne mjere usmjerene na smanjenje degradacija te zaštitu kvalitete i plodnosti poljoprivrednog zemljišta treba da budu praćene organizovanim obukama i savjetima za poljoprivrednike te kroz finansiranje stručnih projekata usmjerenih na sprečavanje degradacija, remedijacije i ublažavanju posljedica degradacija poljoprivrednog zemljišta.

Iako u Federaciji BiH postoje legislativne pretpostavke i određeni institucionalni kapaciteti za monitoring poljoprivrednog zemljišta, on nije potpuno uspostavljen. Uspostavljanjem i efektivnim funkcioniranjem sistema za monitoring stanja i plodnosti poljoprivrednog zemljišta stekle bi se analitičke platforme potrebne za argumentirane pristupe izboru sistema upravljanja poljoprivrednim zemljištem i kvalitetniji pristup dugogodišnjem problemu tržišta poljoprivrednog zemljišta.

Zaštita i održiva upotreba vodnih resursa

Imajući u vidu vrlo skromne dosadašnje rezultate, očigledno je da će dugoročno budžetske investicione intervencije morati biti usmjeravane na povećanje poljoprivrednih površina sa osiguranim *navodnjavanjem*, što je jedan od prvih, najčešćih i najefikasnijih načina borbe poljoprivrede sa klimatskim promjenama izraženim kroz sve češća i sve duže sušne periode. Pored toga, osiguranje navodnjavanja u pravilu dovodi i do povećanja prinosa, odnosno do povećanja fizičkog obima proizvodnje. Budući da je, inače skromna, stara infrastruktura za navodnjavanje poljoprivrednog zemljišta zapuštena i da traži visoke troškove za eventualnu

rekonstrukciju, u perspektivi bi se trebalo koncentrisati na izgradnju nove i u smislu korištenja vodnih resursa efikasnije infrastrukture. O efikasnom i racionalnom korištenju vodnih resursa za potrebe navodnjavanja u poljoprivredi treba posebno voditi računa, jer je poljoprivreda inače najveći potrošač svjetskih rezervi slatke vode. U narednom periodu treba razmotriti i u praksu uvesti najbolje sisteme upravljanja vodnim resursima koji na racionalan način osiguravaju vodu za navodnjavanje u poljoprivredi. Izgradnje sistema za navodnjavanje su zahtjevni, skupi i dugoročni poslovi koje, međutim, u narednom strateškom periodu treba barem započeti. Kod kreiranja instrumenata i mjera za upravljanje vodnim resursima treba voditi računa o potrebi da se, pored osiguranja vode za poljoprivredne kulture, maksimalno vodi računa kako o ograničenosti vodnih resursa, tako i o potrebi da se oni održavaju u najboljem mogućem ekološkom stanju.

Iako se upravljanje vodnim resursima u poljoprivredi najčešće veže za navodnjavanje poljoprivrednih površina, treba imati u vidu da su na znatnom dijelu naših poljoprivrednih zemljišta potrebna i ulaganja u sisteme dreniranja i odvođenja viškova vode. U nekim dijelovima Federacije BiH karakteristično je npr. da je zbog svojstava tla (teška, nepropusna) u dijelovima godine sa više padavina poljoprivredno zemljište potopljeno, dok u toplim i sušnim dijelovima godina nema dovoljno vlage. I u našoj praksi već postoji kombinirani sistemi odvodnjavanje-navodnjavanje (prikupljanje drenirane vode u umjetna jezera i korištenje ove vode za navodnjavanje drip tehnikama). Ulaganja u sisteme navodnjavanja i odvodnjavanja treba optimizirati prema lokalnim uslovima i prevladavajućim usjevima.

I pored velikih potreba, realno je očekivati da u narednom srednjoročnom periodu nije moguće osigurati sredstva za snažno povećanje površina poljoprivrednog zemljišta sa osiguranim navodnjavanjem. Kroz savjetodavni rad sa poljoprivrednicima na površinama bez navodnjavanja treba promovisati modele poljoprivredne proizvodnje i agrotehničke mjere prilagođene takvim uslovima. Također je potrebno promovisati pristup po kojem se, nakon državnih intervencija u izgradnje sistema za navodnjavanje, poljoprivrednici obavežu da, makar i uz budžetsko sufinansiranje, investiraju u sekundarnu mrežu za navodnjavanje i osiguraju njeno održavanje. Treba naglasiti da je državnim sredstvima potrebna znatno veća i brža izgradnja sistema zaštite od poplava kojima se, između ostalog, štite i poljoprivredna zemljišta.

Povećanje proizvodnje energije iz obnovljivih izvora u poljoprivredi

Opći trendovi povećanja proizvodnje energije iz obnovljivih izvora imaju znatnog prostora i u poljoprivredi. Proizvodnja energije iz obnovljivih izvora na poljoprivrednom gazdinstvu ili farmi, pored smanjenja troškova za nabavku energije iz sistema njenim snabdijevanjem, u potpunosti je u skladu sa pristupima ozelenjivanja poljoprivrede. Biomasa iz žetvenih i sličnih ostataka i otpadaka te bio-gas na farmama za uzgoj životinja najčešće su korišteni izvori za proizvodnju energije za potrebe gazdinstava, ali i za njenu eventualnu prodaju sistemima za distribuciju energije. Pored toga, na praktično svim poljoprivrednim gazdinstvima energija se može proizvoditi instaliranjem fotonaponskih ćelija (solarni paneli). Alternativne proizvodnje energije podržavaju i drugi, vanpoljoprivredni, državni resori, nude se i subvencioniranja za izgradnju ovakvih energana, pa je kroz snažnije promoviranje potrebno znatno veće uključivanje poljoprivrednika (ali i drugih stanovnika u ruralnim područjima) u projekte proizvodnje energije na poljoprivrednim gazdinstvima i seoskim imanjima. Pored ohrabivanja, bilo bi višestruko korisno da se i u okvirima poljoprivrednog budžeta ili njegovih linija za ruralni razvoj osiguraju sredstva za sufinansiranje investicija za proizvodnju energije iz biomase i bio-gasa na poljoprivrednim gazdinstvima.

Čuvanje i održivo upravljanje genetskim resursima

U Federaciji BiH bi trebalo izraditi i usvojiti programe zašтите biljnih i genetskih resursa domaćih životinja. Kroz među-narodne projekte su uspostavljeni elementi za funkcioniranje gen-banke poljoprivrednih biljaka, ali se od efektivnog završetka ovih projekata nije mnogo uradilo na daljem povećanju tada prikupljenog gen-fonda. Čuvanje i održivo upravljanje genetskim resursima u ovom kontekstu za cilj ima prije svega zaštitu i očuvanje autohtonih sorti biljaka i rasa domaćih životinja. Poljoprivrednicima koji na svojim gazdinstvima uzgajaju i čuvaju autohtone sorte i rase potrebno je osigurati makar simbolične budžetske stimulacije. Osim toga, potrebno je podržati i posebne istraživačke projekte na inventarizaciji i karakterizaciji zanimljivih, prije svega autohtonih, rasa domaćih životinja i poljoprivrednih biljaka.

Unapređenje upravljanja otpadom iz poljoprivrede

Upravljanju svim vrstama otpada u BiH se, uglavnom zbog pritiska institucija EU, ozbiljnije pristupilo tek tokom nekoliko posljednjih godina. Ne treba široko elaborirati sve posljedice koje još uvijek široko rasprostranjeno nekontrolirano odlaganje neodvojeno otpada svih vrsta ima po stanje životne sredine, ugrožavanje prirodnih resursa, zdravlje stanovništva pa i na općem kulturno-civilizacijskom nivou. Problemima upravljanja otpadom u ruralnim područjima (gdje, u pravilu, nema rada javnih komunalnih službi) se još uvijek posvećuje vrlo malo pažnje, polazeći od pretpostavki da je u ovakvim područjima proizvodnja otpada mala zbog niže gustoće naseljenosti. Međutim, sama poljoprivreda je značajan generator različitog neopasnog, ali i opasnog otpada koji, nezbrinut i netretiran, može predstavljati opasnost po životnu sredinu i zdravlje ljudi, životinja i biljaka. U poljoprivredi posebnu opasnost mogu predstavljati ambalažni otpad, sredstva za zaštitu zdravlja biljaka, gume poljoprivredne mehanizacije, korištena motorna ulja i sl. Posebno opasan otpad u stočarstvu su uginule životinje (čemu se može dodati i otpad iz klaonica). Problem upravljanja otpadom iz poljoprivrede je multiresorsko pitanje i treba ga rješavati, najbolje na inicijativu lokalnih zajednica, kroz saradnju više institucija. Pristupi i rješenja su, iako relativno skupi, uglavnom poznati i svode se na uspostavljanje punktova na kojima se otpad obavezno odlaže i sa kojih se odvozi na opremljene deponije gdje se on adekvatno tretira. Mnogo puta je isticana potreba i za izgradnjom i opremanjem regionalnih spalionica za uginule životinje, klaonički otpad i posebno opasan organski otpad iz industrije hrane životinjskog porijekla.

4.4.5.2.2. Prilagodavanje klimatskim promjenama i borba protiv klimatskih promjena

Poljoprivredna proizvodnja je neraskidivo povezana s vanjskim vremenskim uticajima koji poljoprivredu čine najosjetljivijom na aktuelne globalne klimatske promjene među svim ekonomskim djelatnostima. Rizici od porasta temperatura, promjena količine i raspodjele padavina te povećane učestalosti i jačine ekstremnih vremenskih nepogoda za poljoprivredni sektor postaju posebno osjetljivo pitanje i u BiH, koja se nalazi u zoni značajnih klimatskih promjena. Poljoprivreda je djelatnost kojom se u osnovi bavi stanovništvo u ruralnim područjima pa se može očekivati da će negativni uticaji klimatskih promjena posebno pogoditi ovo stanovništvo, ali i dijelove stanovništva ukupne populacije iz ranjivih kategorija i kategorija sa nižim primanjima. Pored toga, poljoprivreda se smatra jednim od važnih izvora stakleničkih gasova, pri čemu je stočarska proizvodnja najznačajniji svjetski emiter metana.

U domenama politike borbe protiv ili prilagodavanja klimatskim promjenama napore treba usmjeriti na mjere i aktivnosti na prilagodavanju sektora negativnim učincima klimatskih promjena, ali i, koliko je to moguće, na mjere za ublažavanje uticaja poljoprivrede na klimatske promjene. Osmišljene aktivnosti i

mjere trebale bi doprinijeti postizanju drugog strateškog cilja ("jačanje primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena").

Ove mjere i aktivnosti su u našim uslovima nova iskustva i za institucije i za poljoprivrednike. Očekuje se da će zbog uobičajeno istog ili većeg prinosa (a time i dohotka iz poljoprivredne proizvodnje) poljoprivrednici lakše prihvatiti mjere specifične za prilagođavanje nepovoljnim uticajima klimatskih promjena. Međutim, za uvođenje mjera na ublažavanju uticaja klimatskih promjena bit će potrebne i snažne promotivne kampanje i osiguranje znatnih sredstva podrške poljoprivrednicima kroz instrumente utvrđene poljoprivredne politike. Donekle ohrabruje opća tendencija smanjenja emisija stakleničkih gasova iz korištenja poljoprivrednog i šumskog zemljišta pa se instrumenti poljoprivredne politike znatnijim dijelom mogu koncentrisati na ipak lakše prihvatljive i provedive mjere prilagođavanja na negativne uticaje klimatskih promjena na poljoprivredne djelatnosti.

Danas se posebno u zemljama EU provode mnoge prakse s ciljem borbe s klimatskim promjenama ili s ciljem smanjenja uticaja klimatskih promjena na poljoprivredu, a izvjesno je da će se, sa novim političkim orijentacijama EU i tehnološkim napretkom, njihov broj, obim i značaj u budućnosti povećavati. Neke od njih, kao i neke prakse za očuvanje prirodnih resursa, za posljedice mogu imati smanjenje prinosa i smanjenje obima proizvodnje. Prevladavanje ovog problema podrazumijeva znatno više istraživanja, povećanje transfera znanja i tehnologija u poljoprivredu te uvođenje aplikativnih informacionih tehnologija. Insistiranje na brzom i obaveznom uvođenju ovakvih praksi u neajki sektor poljoprivrede u našim uslovima može imati čak i negativne posljedice u smislu njihovog teškog prihvatanja od strane proizvođača, pa i napuštanja poljoprivredne proizvodnje. Izvjesno je da ni u razvijenim zemljama mnogi poljoprivrednici nerado prihvataju nove obavezujuće prakse sa npr. značajnim smanjenjem unosa mineralnih đubriva u zemljište ili dramatičnim smanjenjem upotrebe pesticida u poljoprivredi. U ovim zemljama se uvođenje ovakvih mjera prati snažnom, namjenskom, budžetskom podrškom koja poljoprivrednicima osigurava dohodak, uz opći društveni konsenzus da će borba sa klimatskim promjenama i očuvanje prirodnih resursa i životne sredine koštati sve građane, ali da će na prvim linijama borbe za postavljene ciljeve stajati poljoprivrednici. Imajući u vidu slabosti našeg sektora poljoprivrede, još uvijek niske mogućnosti budžetske podrške, institucionalnu potkapacitiranost, ali i nisku svijest stanovništva o rizicima od klimatskih promjena i potrebi očuvanja i zaštite prirodnih resursa i životne sredine, može se očekivati da će u narednom kratkoročnom periodu bite teškoća sa obavezivanjem poljoprivrednika na provođenje ovih praksi.

Kako kod nas nema posebnih iskustava u primjeni osmišljenih mjera prilagođavanja poljoprivrede klimatskim promjenama ili smanjenju njenog uticaja na klimatske promjene, od koristi može biti budžetsko nagrađivanje ili podržavanje svake od praksi koje se na drugim mjestima sa ovim svrhama i ciljevima primjenjuju. Pored navodnjavanja koje se u ovom kontekstu najčešće spominje, među uže agronomskim i tehnološkim mjerama ove vrste su npr. uvođenje u proizvodnju poljoprivrednih biljnih vrsta i sorti otpornijih na sušu ili otpornijih na biljne bolesti i štetočine, zatravljivanje, mulčiranje i korištenje zelenišnog gnojenja, upravljanje stajskim gnojem (i kod odlaganja i kod upotrebe) na način koji minimizira emisije stakleničkih gasova, instaliranje protugradnih mreža, instaliranje mreža za zaštitu od UV zračenja, održivo upravljanje pašnjacima, poboljšanje uzgojne strukture u stočarstvu, uvođenje rashladnih sistema na farmama za smanjenje toplinskog stresa životinja i sl. Iako nije agrotehničkog karaktera, podrška osiguranju poljoprivredne proizvodnje od elementarnih nepogoda može se svrstati u mjere zaštite poljoprivrednih proizvođača od negativnih posljedica klimatskih

promjena. Veoma je važno naglasiti da mjere prilagodavanja poljoprivrede klimatskim promjenama i mjere njene borbe protiv klimatskih promjena zahtijevaju najznačajniju podršku sistema znanja i inovacija u poljoprivredi.

4.4.5.2. Ulaganja

Mjera 1.2.1. Podrška ulaganjima

Ulaganja u fizičku imovinu poboljšavaju ukupne rezultate i održivost poljoprivrednih gazdinstava i unapređuju obradu, plasiranje na tržište i razvoj novih proizvoda ili proizvodnih postupaka. Njima je obuhvaćena i infrastruktura vezana za razvoj, modernizaciju i prilagodbu poljoprivrede i šumarstva uključujući pristup poljoprivrednom gazdinstvu i šumskom zemljištu, konsolidaciju i poboljšanje zemljišta, snabdijevanje energijom i vodom ili njihovu uštedu. Mogu biti podržana i neproduktivna ulaganja koja se odnose na poljoprivredu, okoliš i klimu, uključujući zaštitu bioraznolikosti vrsta i staništa i jačanje vrijednosti javnog prostora.

Podrška u okviru ove mjere može biti dodijeljena i mladim poljoprivrednicima koji po prvi put uspostavljaju poljoprivredno gazdinstvo kao upravitelji gazdinstva u pogledu ulaganja namijenjenih usklađivanju sa EU standardima koji se primjenjuju u poljoprivrednoj proizvodnji.

U zemljama EU ulaganja se mogu odnositi i na obnavljanje poljoprivrednog potencijala narušenog elementarnim nepogodama i katastrofalnim događajima što kod nas za sada nije moguće provoditi.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom
Prioritet	Prioritet 1.2. Jačati tržišne orijentiranosti povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju
Naziv mjere	Mjera 1.2.1. Podrška ulaganjima
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	<p>Ova mjera odnosi se na intervencije u vidu dodjele podrške za materijalna i nematerijalna ulaganja koja doprinose rastu konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje i prehrambene industrije, podizanju kvalitete života i životnog standarda stanovnika na ruralnom području, te osigurava zaštitu bioraznolikosti ruralnih područja.</p> <p>Podmjera vezana za ulaganja na PG i u prehrambenoj industriji direktno doprinosi povećanju konkurentnosti poljoprivrednih gazdinstava i prehrambene industrije, a može biti dodijeljena i sektoru šumarstva (privatne šume) na osnovu plana upravljanja šumama.</p> <p>Materijalna i nematerijalna ulaganja u poljoprivrednu proizvodnju odnose se na sve vrste ulaganja na PG koja se odnose na proizvodnu infrastrukturu, poljoprivrednu mehanizaciju, ali i na nematerijalnu imovinu (softver, standardi kvalitete, zaštitne oznake geografskog porijekla i izvornosti) koji doprinose povećanju konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda ali i otpornosti, održivosti i tržišnom položaju samog PG-a.</p> <p>Udio javnih sredstava treba biti ograničen na 50% vrijednosti prihvatljivih ulaganja, s tim da se PG-ima koji se nalaze na područjima sa prirodnim ograničenjima, nositeljima PG-a mlađim od 40 godina, ženama nositeljicama PG-a i obiteljima sa troje i više djece od kojih je barem jedno maloljetno, a ostali ne prelaze 25 godina starosti, navedena podrška uvećava za dodatnih 10% vrijednosti prihvatljivih ulaganja.</p> <p>Pored toga, radi provođenja strukturne transformacije u sektoru mljekarske proizvodnje, za ulaganja na ciljnoj grupi PG-a sa malim brojem mliječnih grla podrška može iznimno biti do 75% vrijednosti prihvatljivih troškova ulaganja.</p> <p>Materijalna i nematerijalna ulaganja u preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda odnose se na sve vrste ulaganja u pogonima za doradu, preradu, pakiranje, čuvanje prerađenih proizvoda, kao i ulaganja u nematerijalnu imovinu (softver, standardi kvalitete, zaštitne oznake geografskog porijekla i izvornosti) koji doprinose povećanju kvalitete, sigurnosti hrane, smanjenju cijene koštanja i povećanju prepoznatljivosti prerađenih proizvoda, ali i otpornosti i održivosti subjekata koji se bave preradom. Podrška za ulaganja u preradu treba biti ograničena na 40% vrijednosti prihvatljivih ulaganja, a u slučaju ulaganja u pogone koje sada nemamo, a služe za preradu strateški važnih proizvoda poput mlijeka, voća, povrća, maslina i grožđa, podrške mogu biti dodatno uvećane, ali ne više od 50% iznosa troškova prihvatljivog ulaganja.</p> <p>Prednost u dodjeli sredstava trebaju imati ulaganja u preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda koji se u velikim količinama proizvode u Federaciji Bosne i Hercegovine, odnosno ulaganja u preduzećima koja imaju veći postotak udjela domaćih sirovina u svojim finalnim proizvodima. U okviru ove mjere također treba podržati pogone za doradu i preradu nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje i otpadnih tvari opasnih po okoliš (stajnjak, ovčja vuna, slama, kukuruzovina, konoplja) koje mogu biti pretvoreni u energiju ili druge korisne i inovativne neprehrambene proizvode. U slučaju da investicija sadrži i ulaganje u tretman otpadnih voda intenzitet podrške može se povećati za dodatnih 10% vrijednosti prihvatljivih ulaganja.</p> <p>Kako bi se rijetko naseljeni ruralni prostori očuvali od odlaska stanovnika, potrebno je stimulirati projekte ulaganja u prehrambenu industriju koji su locirani dublje u ruralnom prostoru.</p> <p>To je moguće postići povećanjem maksimalnog dozvoljenog iznosa podrške za 10% projektna ulaganja u prehrambenoj industriji na lokacijama udaljenim više od 10 km od najbližeg urbanog mjesta sa više od 10.000 stanovnika, odnosno u slučaju</p>

<p>ulaganja od posebnog interesa za razvoj i transformaciju sektora poput izgradnje kapaciteta za proizvodnju sira, maslaca i mlijeka u prahu, odnosno proizvodnja prirodnih sokova od voća i povrća.</p> <p>Izgradnja kapaciteta za otkup, skladištenje i pakiranje voća i povrća u određenim slučajevima može biti izvršeno isključivo javnim sredstvima Federacije BiH, kantonalnih budžeta i budžeta jedinica lokalne samouprave u vidu javnih ulaganja, ili zajedno sa privatnim ulagačima u vidu javno privatnog partnerstva.</p> <p>Prihvatljivi troškovi za ovu mjeru su:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Troškovi kupovine poljoprivrednih strojeva, priključnih uređaja i opreme do tržišne vrijednosti imovine, uključujući troškove njihove montaže/ugradnje; - Troškovi izgradnje, adaptacije i rekonstrukcije građevinskih objekata i to troškovi nabavke građevinskog materijala ili gotovih montažnih elemenata; - Troškovi izvođenja radova, uključujući pripreme, građevinske i instalaterske radove, troškove montaže na objektu ili troškove izvođenja radova na licu mjesta; - Troškovi transporta nabavljenih poljoprivrednih strojeva, priključnih uređaja, opreme i materijala; - Troškovi podizanja višegodišnjih nasada, - Troškovi priključka električne energije, vode i PTT; - Troškovi izgradnje i opremanja pogona za proizvodnju obnovljive energije za potrebe PG-a odnosno pogona za preradu; - Opći troškovi vezani za angažman arhitekata, inženjera i konsultantskih naknada koji se odnose na savjete vezane za okolišnu i ekonomsku održivost projekata, uključujući studije izvodljivosti (prihvatljivi troškovi ne veći od 12% vrijednosti investicije); - Troškovi za pripremu i provođenje obuka korisnika; - U slučaju investiranja u objekte za proizvodnju obnovljive energije, podrška treba dodijeliti samo onim projektima čiji kapacitet proizvodnje na godišnjem nivou ne prelazi samopotrošnju korisnika. <p>U okviru ulaganja kao posebna podmjera podržana su ulaganja u diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti na ruralnom prostoru. Diverzifikacija (pokretanje raznovidnih ekonomskih aktivnosti) radi stvaranja dodatnih izvora prihoda može biti provedena u okviru PG-a, ali se može odnositi i na druge preduzetnike i obrtnike koji su svoju djelatnost registrovali na ruralnim područjima, ili su im investicije, odnosno aktivnosti koncentrirane na ruralna područja. Prednost u dodjeli sredstava trebaju imati projekti sa područja koja imaju prirodna ograničenja, poljoprivrednici nositelji PG mlađi od 40 godina i žene nositeljice PG-a, odnosno projekti koji imaju pismo podrške LAG-ova.</p> <p>Primjeri mogućih ulaganja u diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti na PG:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ulaganje u alternativne poljoprivredne proizvode (sakupljanje i proizvodnja medicinskog, začinskog i šumskog bilja, proizvodnja ukrasnog bilja i drveća, sakupljanje i uzgoj gljiva, uzgoj puževa, proizvodnja lumbrihumusa, pčelarstvo, mali porodični ribnjaci i sl.); - Ulaganje u pogone za doradu i preradu na PG; - Ulaganje u direktni marketing i prodaju, direktna prodaja na PG-u, kušaonice domaćih vina i drugih proizvoda, prodaja na pijaci); - Ulaganje za pružanje usluga poljoprivrednim proizvođačima (veterinarske usluge, privatne savjetodavne službe, neškodljivo uklanjanje uginulih životinja); - Ulaganja u pružanje općih usluga za ruralnu populaciju (dječji vrtići, starački domovi, PG za edukaciju, IT centri, transportne usluge, dječje igraonice, sportsko-rekreacioni centri); - Ulaganje u tradicionalno zanatstvo, (tipični poljoprivredni proizvodi, tradicionalna hrana, suveniri od drveta i sl.); - Ulaganje u ruralni turizam (smještaj i prehrana turista na PG-u, jahanje, lov, ribolov, i sl.); - Ulaganje u proizvodnju obnovljive energije za prodaju na tržištu. - Ulaganje u obrte vezane za poljoprivredu i šumarstvo (radionice za popravak mehanizacije, iskorištavanje sekundarnih šumskih proizvoda, upravljanje otpadom i sl.) <p>Udio javnih sredstava za podršku ulaganja u diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti na ruralnom prostoru treba biti do 50% prihvatljivih troškova ulaganja, s tim da mladi poljoprivrednici i žene nositelji PG-a trebaju ostvariti pravo na dodatnih 5%, a PG-i sa područja sa prirodnim ograničenjima na dodatnih 10% prihvatljivih troškova ulaganja.</p> <p>Ulaganje u zaštitu bioraznolikosti je podmjera koja u našim uslovima treba biti usmjerena na zaštitu autohtonih vrsta biljaka (povrtlarske i voćarske kulture) i domaćih životinja (domaći magarac, bosanski brdski konj, domaća buša, pas tornjak i sl.) u cilju očuvanja i zaštite njihovog genoma od smanjenja frekvencije gena ili od prijetnje potpunog izumiranja. Podrška treba biti dodijeljena kao i za aktivnosti ulaganja na drugim PG-ima, s tim da se ulaganje odnosi na autohtone biljne i životinjske vrste. Udio javnih sredstava treba biti do 75% iznosa prihvatljivih troškova ulaganja.</p> <p>Ulaganja koja nisu prihvatljiva:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ulaganje u kupovinu zemljišta osim u slučajevima posebnih programa za mlade poljoprivrednike koji po prvi put osnivaju PG ili preuzimaju upravljanje kao nositelj PG-a, - kupovina životinja i jednogodišnjih biljaka i njihova sadnja, osim ako ne služe za obnovu poljoprivrednog i šumskog potencijala nakon elementarnih nepogoda i katastrofalnih događaja, - kamate na dug, s izuzetkom onih na bespovratna sredstva dana u obliku subvencija kamatne stope ili subvencija naknada za izdavanje garancija, - ulaganja u navodnjavanje koja nisu u skladu s postizanjem dobrog stanja vodnih tijela uključujući širenje navodnjavanja na vodna tijela čije je stanje definirano kao manje dobro u relevantnom planu upravljanja riječnim slivom, - ulaganja u veliku infrastrukturu koja nije dio strategija lokalnog razvoja, - ulaganja u pošumljavanje koja nisu u skladu s ciljevima u području klime i okoliša u skladu s održivim načelima upravljanja šumama kako je navedeno u panevropskim smjernicama za pošumljavanje. 			
Strateški projekti			
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	- Broj podržanih projekata ulaganja na PG	1.112	9.020
	- Iznos isplaćene podrške investicijama na PG	6.466.000 KM	159.120.943 KM
	- Broj podržanih projekata ulaganja u preradu	0	580

	- Iznos isplaćene podrške preradačkim kapacitetima	68	101.751.515 KM					
	- Broj podržanih projekata ulaganja u diverzifikaciju na PG	4.467.280	580					
	- Ukupne investicije projekata diverzifikacije	KM	24.843.652 KM					
	- Broj projekata ulaganja u proizvodnju obnovljive energije	0	340					
	- Broj podržanih projekata ulaganja u zaštitu bioraznolikosti	0	17					
		0	0					
Razvojni efekti i doprinosi mjere ostvarenju prioriteta	Ovom mjerom doprinosimo ispunjavanju Prioriteta 1.2. jer osiguravamo finansijski instrument za stimuliranje i podršku ulaganja na PG i pogonima za preradu, što uključuje i korištenje savremenih IT sistema vezanih za poljoprivrednu proizvodnju i njihovu preradu. Na taj način podržavamo rast konkurentnosti domaćih poljoprivrednih i prehrambenih proizvođača. Također su podržane investicije koje doprinose ostvarenju Prioriteta 2.1. kroz podršku ulaganja u neškodljivo uklanjanje, zbrinjavanje ili preradu okolišno štetnih nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje i njihove prerade. Pored toga u okviru mjere stimulirana je proizvodnja energije iz obnovljivih izvora što osigurava dugoročno i održivo korištenje prirodnih resursa i smanjenje zagađenja okoliša.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	13.623.050	14.000.000	44.750.000	46.899.977	51.568.688	56.411.750	60.115.185
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2021. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne grupe	PG koja vrše ulaganja u infrastrukturu za primarnu poljoprivrednu proizvodnju, obrti, zadruge i preduzeća koja ulažu u infrastrukturu za preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda, doradu i preradu nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje i otpadnih tvari opasnih po okoliš, PG koji ulažu u diverzifikaciju, obrti i preduzeća iz oblasti poljoprivrede i šumarstva, PG koji ulažu u infrastrukturu za potrebe držanja autohtonih biljnih i životinjskih vrsta.							

Mjera 3.1.2. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika i osnivanje preduzeća na ruralnom prostoru

Podrška u okviru ove mjere u EU ZPP može se dodijeliti mladim poljoprivrednicima koji po prvi put uspostavljaju poljoprivredno gazdinstvo kao upravitelji PG-a. U okviru ulaganja može biti dodijeljena početna pomoć za pokretanje poslovanja mladim poljoprivrednicima, odnosno za osnivanje ruralnih preduzeća iz oblasti poljoprivrede i šumarstva. U slučaju dodjele sredstava za nepoljoprivredne djelatnosti na ruralnom prostoru, sredstva se dodjeljuju poljoprivrednicima ili članovima domaćinstva poljoprivrednog gazdinstva koji u trenutku proširenja djelatnosti na nepoljoprivredne aktivnosti u okviru mikro ili malih preduzeća obavljaju poljoprivrednu djelatnost na poljoprivrednom gazdinstvu. Članom kućanstva poljoprivrednog gazdinstva ne mogu se smatrati radnici zaposleni na poljoprivrednom gazdinstvu. Podrška se dodjeljuje na osnovu poslovnog plana čija realizacija treba početi u roku od devet mjeseci od dana donošenja odluke kojom se odobrava pomoć.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 3: Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja
Prioritet	Prioritet 3.1. Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima
Naziv mjere	Mjera 3.1.2. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika i osnivanje preduzeća na ruralnom prostoru
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Mjera za pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika (mladi od 40 godina) i osnivanje preduzeća na ruralnom prostoru teži jačanju socioekonomske strukture i olakšavanju procesa otvaranja novih radnih mjesta na ruralnom području. Podmjera namijenjena pokretanju poslovanja mladih poljoprivrednika osigurava sredstva za finansiranje projekata na PG-ima u kojima je mladi poljoprivrednik preuzeo status nositelja. Mladi poljoprivrednici koji su preuzeli upravljanje PG-om kandidiraju svoje projekte za unapređenje poslovanja PG-a u prvih pet godina od dana kada su u RPG upisani kao nositelji PG-a. Osnova za dodjelu sredstava je Poslovni plan, a podrška se dodjeljuje u jednokratnom godišnjem iznosu. U okviru projekta dozvoljene su sve vrste ulaganja u infrastrukturu za primarnu poljoprivrednu proizvodnju, uključujući i kupovinu zemljišta. Udio javnih sredstava u okviru ove mjere je do 100% prihvatljivih troškova ulaganja. Moguća je i podrška uspostavi tipskih proizvodnih kapaciteta za animalnu i biljnu proizvodnju koji bi u 100% iznosu bio finansiran sredstvima kreditne linije i podrške, a za koju je ugovorom osiguran plasman proizvoda. Podrška bi bila dodijeljena poljoprivrednicima mladim od 40 godina, s tim da bi oni u periodu od 15 do 20 godina Razvojnoj banci trebali vratiti iznos dodijeljenih kreditnih sredstava. Da bi se izbjegle moguće manipulacije, Federalno

	ministarstvo će u okviru provedbenog akta detaljno propisati mjere kontrole i nadzora nad provođenjem ove mjere. Kao posebna podmjera predviđena je podrška osnivanju ruralnih preduzeća povezanih s poljoprivredom i šumarstvom, odnosno diverzifikacijom dohotka poljoprivrednog kućanstva, s tim da pravo na ovu mjeru imaju svi PPG-ovi upisani u RPG koji svoju djelatnost registruju u formi obrta odnosno društva s ograničenom odgovornošću. U tom slučaju pokrivaju im se troškovi registracije obrta odnosno preduzeća do 100% prihvatljivih troškova registracije i troškovi nabavke kancelarijske opreme do 50% iznosa prihvatljivih troškova. U slučaju osnivanja poljoprivrednih zadruga udio podrške za nabavku kancelarijske opreme može se povećati do 75% iznosa prihvatljivih troškova, a što treba biti povezano sa brojem zadrugara uključenih u osnivanje zadruge. Također, mogu biti sufinansirani i troškovi doprinosa za penziono i zdravstveno osiguranje za najviše troje uposlenih u okviru novooosnovanih obrta i preduzeća na ruralnom prostoru u prve tri godine poslovanja na način da se u prvoj godini sufinansira do 100%, u drugoj godini do 75%, a u trećoj godini do 50% tih troškova. Mjera obuhvaća i podršku osnivanju obrta odnosno preduzeća za nepoljoprivredne djelatnosti u ruralnim područjima, ali samo ako su ona prepoznata kao dio strategija lokalnog razvoja što LAG-ovi potvrđuju pisanom preporukom. U okviru ove aktivnosti može biti podržana registracija preduzeća do 100% prihvatljivih troškova registracije, i nabavka kancelarijske opreme do 50% iznosa prihvatljivih troškova.
--	--

Strateški projekti			
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	- Broj PG koji su koristili mjeru za pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika	0	200
	- Iznos sredstava dodijeljen za pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika	0	19.000.000 KM
	- Broj novoosnovanih ruralnih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom	0	265
	- Iznos sredstava dodijeljen za podršku osnivanju ruralnih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom (KM)	0	66 (25%)
	- Broj novoosnovanih ruralnih preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti podržanih u okviru mjere	0	1.060.000 KM
	- Iznos sredstava dodijeljen za podršku osnivanju ruralnih preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti (KM)		

Razvojni efekti i doprinosi mjere ostvarenju prioriteta

Mjerom se doprinosi ostvarenju Prioriteta 3.1. budući se potiču produktivna i neproduktivna ulaganja na poljoprivrednim gazdinstvima, poput ulaganja u infrastrukturu povezanu s razvojem, modernizacijom ili prilagodbom klimatskim promjenama, kupovina zemljišta, snabdjevanje energijom i vodom, što pogoduje pokretanju poslovanja mladih poljoprivrednika i povećava motivaciju za osnivanje vlastitog preduzeća.

Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (KM)	Godina	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	840.000	3.500.000	5.700.000	6.522.000	7.288.000	7.800.000
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2022. – 2027.						
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva						
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ						
Ciljne grupe	Mladi poljoprivrednici koji po prvi put preuzimaju PG, osnivači obrta i drugih preduzeća na ruralnom prostoru povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom, osnivači obrta i drugih preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti na ruralnom prostoru koji imaju preporuku LAG-a.						

4.4.5.4. Instrumenti upravljanja rizikom poslovanja

Instrumenti upravljanja rizikom poslovanja u okviru EU ZPP mogu uključivati finansijske doprinose premijama za osiguranje usjeva, životinja i biljaka od materijalnih gubitaka poljoprivrednika uzrokovanih nepovoljnim klimatskim prilikama, bolestima životinja ili biljaka, najezdom nametnika ili okolišnim incidentom.

Pored toga mjera može uključivati i finansijske doprinose uzajamnim fondovima u svrhu isplate finansijskih naknada poljoprivrednicima za nastale materijalne gubitke, odnosno za stabilizaciju prihoda u slučaju značajnog pada u njihovim prihodima. Nažalost, zbog nepostojanja prakse uzajamnih fondova i nedostatak sredstava, u našim uslovima ovaj tip mjera za sada nije moguće provoditi.

Mjera 1.1.9. Podrška osiguranju poljoprivredne proizvodnje

Mjera se odnosi na pomoć poljoprivrednim proizvođačima da lakše upravljaju svojom proizvodnjom i sve izraženijim dohodovnim rizicima povezanim sa njihovom poljoprivrednom

djelatnošću (proizvodnjom na otvorenom), a koji su van njihove kontrole.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom							
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom							
Naziv mjere	Mjera 1.1.9. Podrška osiguranju poljoprivredne proizvodnje							
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Podrška u okviru ove mjere može biti dodijeljena kao finansijski doprinos kroz sufinansiranje premija za osiguranje poljoprivredne proizvodnje koje poljoprivrednici sklapaju s osiguravajućim društvima. Sufinansiranje premija osiguranja odnosi se na osiguranje od štete nastale zbog prirodnih nepogoda (grad, poplava, suša, mraz, erozija tla), kao i drugih uzroka koji nisu pod kontrolom poljoprivrednika (štete zbog pojave bolesti, uginuća i sl.), a za njih postoji mogućnost sklapanja police osiguranja. Udio javnih sredstava je ograničen na najviše 70% prihvatljivih troškova, a Federalno ministarstvo poljoprivrede treba sprječiti prekomjerne naknade ukoliko postoje dodatne intervencije sa drugih nivoa vlasti u Federaciji BiH.							
Strateški projekti								
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji			Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti		
	- Broj PG koji su ostvarili pravo na sufinansiranje premije osiguranja			44		1.304		
	- Iznos sredstava isplaćen za sufinansiranje premije osiguranja (KM)			141.000		6.353.173		
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ova mjera doprinosi ostvarenju Prioriteta 1.1. tako što povećava sigurnost ostvarivanja očekivanog dohotka i povećava otpornost PG-a na gubitak prihoda koji je posljedica prirodnih i drugih nepogoda. To povećava izgleda za opstanak, uspješno poslovanje i razvoj PG-a i u situacijama kada nastupe nepovoljni događaji po poljoprivrednu proizvodnju za koje je moguće pribaviti policu osiguranja. Povećano preživljavanje poljoprivrednih gazdinstava u okolnostima velikog gubitka prihoda povećava izgleda za snabdijevanjem poljoprivrednim proizvodima iz domaćih izvora, što direktno utječe i na sigurnost snabdijevanja hranom domaćeg stanovništva.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	140.673	175.000	450.000	1.045.000	1.282.500	1.500.000	1.760.000
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2021. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne grupe	PG koja osiguravaju poljoprivrednu proizvodnju kod osiguravajućih društava							

4.4.5.5. Saradnja

U okviru podrške saradnji u EU ZPP moguća je dodjela sredstava s ciljem olakšavanja uspostave proizvođačkih grupa i organizacija proizvođača u poljoprivrednom i šumarskom sektoru za potrebe prilagodbe zahtjevima tržišta, zajedničkog plasiranja proizvoda na tržište uključujući pripremu za prodaju, centralizaciju prodaje i ponude kupcima na veliko, stvaranje zajedničkih pravila o informacijama o proizvodnji, razvoj djelatnosti, vještine plasiranja na tržište te organizaciju i olakšavanje postupaka razvoja i primjene inovacija.

Podrška se dodjeljuje proizvođačkim grupama i organizacijama proizvođača koje je nadležno tijelo državne uprave priznalo na osnovu poslovnog plana, odnosno operativnog programa, a ograničava se na grupe i organizacije proizvođača koji spadaju u kategoriju malih i srednjih preduzeća. Poslovni planovi odnosno programi trebaju biti ostvareni u roku od pet godina od dana prikazivanja proizvođačke grupe odnosno organizacije proizvođača.

Saradnja se odnosi i na promicanje oblika saradnje između najmanje dvije strane koje su subjekti u poljoprivrednom, šumarskom sektoru, te lancu snabdijevanja hranom i ostalim subjektima koji doprinose ostvarenju ciljeva i prioriteta ruralnog razvoja uključujući proizvođačke grupe, zadruge i međusektorske organizacije, stvaranje klastera i mreža. Saradnja se može odnositi na pilot-projekte, razvoj novih proizvoda, praksi, procesa i tehnologija u poljoprivrednom, prehrambenom i šumarskom sektoru, saradnju u uspostavljanju zajedničkih radnih procesa, zajedničko korištenje objekata i resursa, horizontalnu i vertikalnu saradnju sudionika u lancima snabdijevanja, promotivne aktivnosti povezane za kratke lance snabdijevanja i lokalna tržišta i zajedničke projekte vezane za očuvanje okoliša. Mjera može obuhvaćati horizontalnu i vertikalnu saradnju među subjektima u

lancu snabdijevanja vezanu uz održivo snabdijevanje biomasom koja se koristi u pripremi hrane, za proizvodnju energije ili u industrijskim procesima, provedbu lokalnih razvojnih strategija (LRS), uspostavu i rad Lokalnih akcionih grupa (LAG), i diverzifikaciju poljoprivrednih djelatnosti koje se odnose na zdravstvenu zaštitu, društvenu integraciju i obrazovanje o okolišu i hrani.

Mjera 1.3.4. Podrška saradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom			
Prioritet	Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda			
Naziv mjere	Mjera 1.3.4. Podrška saradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj			
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Podmjera za povezivanje malih poljoprivrednih proizvođača s organizatorima otkupa i prerađivačima kroz uspostavu i rad proizvođačkih grupa povećava stepen integriranosti unutar lanaca vrijednosti, uskladuje ponudu sa tržišnom potražnjom, osigurava unificiranje tehnologije proizvodnje i podizanje kvalitete poljoprivrednih proizvoda sa malih farmi, olakšava plansko uvođenje standarda kvalitete, osigurava adekvatno istraživanje tržišta i brzo prilagodavanje promjenama u zahtjevima kupaca. Podrška se dodjeljuje za administrativne troškove uspostave i rada proizvođačke grupe odnosno organizacije proizvođača i troškove realiziranja njihovog poslovnog plana. Podrška za administrativne troškove vezivala bi se za vrijednost njihove godišnje proizvodnje i ne može prelaziti 50% najvećeg dozvoljenog godišnjeg iznosa podrške. Podrška za realizaciju poslovnog plana dodjeljuje se na period do pet godina, a treba se odnositi na poboljšanja kvalitete proizvoda, uvođenje sistema sljedivosti, smanjenje upotrebe pesticida, mineralnih đubriva i drugih hemijskih sredstava, zbrinjavanje otpada i sl.. Poslovni plan izrađuje nositelj proizvođačke grupe (preduzeće koje se bavi otkupom ili preradom). Udio javnih sredstava za realizaciju aktivnosti iz poslovnog plana je do 60% iznosa prihvatljivih troškova u prvoj godini realizacije, a svake naredne godine smanjuje se za 10% tako da u zadnjoj godini realizacije iznosi 20% iznosa prihvatljivih troškova. Na ovaj način proizvođačke grupe su stimulirane provoditi aktivnosti u prvim godinama realizacije poslovnog plana. Kada poslovni plan odobri Federalno ministarstvo poljoprivrede sklapa se ugovor sa nositeljem proizvođačke grupe. Podrška ne može prelaziti 10% vrijednosti godišnje proizvodnje koju su ostvarili članovi proizvođačke grupe u godini prije njene uspostave, a godišnji iznos dodijeljenih sredstava ne može prelaziti 50.000 KM po proizvođačkoj grupi. Podmjera se odnosi i na uspostavu organizacija proizvođača (najčešće u obliku zadruga), i udruženja organizacija proizvođača upisanih u registar proizvođačkih organizacija kod Federalnog ministarstva poljoprivrede u sektorima kao što su povrće, voće, mlijeko, meso, žitarice i uljarice, maslinarstvo, vinogradarstvo, vinarstvo, kao i drugim sektorima u kojima poljoprivredni proizvođači iskazuju interes za njihovu uspostavu. Podrška se dodjeljuje za uspostavu i troškove rada organizacije proizvođača i udruženja organizacija proizvođača, te za izradu operativnih programa kojima se planiraju ulaganja u materijalnu i nematerijalnu imovinu, istraživanje i eksperimentalnu proizvodnju, ekološku i integriranu proizvodnju, djelovanje za očuvanje tla, stvaranje i očuvanje staništa, štednju energije, povećanje energetske učinkovitosti i povećanje korištenja energije iz obnovljivih izvora, smanjenje stvaranja otpada, povećanje učinkovitosti prijevosa i skladištenja, ublažavanje klimatskih promjena i prilagodbu na njih, uvođenje sistema kvalitete, promocija i komunikacija sa tržištem, usluge savjetovanja i tehničke pomoći, razmjena najbolje proizvodne prakse i sl. Podrška može iznositi do 100% prihvatljivih troškova osnivanja i rada organizacije proizvođača, ali ne može prelaziti godišnji iznos od 50.000 KM. Udio javnih sredstava za realizaciju aktivnosti iz operativnog programa je do 60% iznosa prihvatljivih troškova u prvoj godini realizacije, a u narednim godinama smanjuje se za 10% tako da u zadnjoj godini realizacije iznosi 20% iznosa prihvatljivih troškova. Kada operativni program odobri Federalno ministarstvo poljoprivrede sklapa se ugovor sa proizvođačkom organizacijom odnosno udruženjem organizacija proizvođača. Podrška ne može prelaziti 10% vrijednosti godišnje proizvodnje koju su ostvarili članovi organizacije proizvođača u godini prije njene uspostave, a godišnji iznos dodijeljenih sredstava ne može prelaziti 100.000 KM po organizaciji proizvođača odnosno udruženju organizacija proizvođača. U slučaju uspostave operativnog fonda u okviru sektora voća odnosno sektora povrća, udio javnih sredstava može činiti najviše polovinu ukupnih sredstava fonda i ne može prelaziti iznos od 200.000 KM godišnje. Podmjera vezana za podršku izradi lokalnih razvojnih strategija (LRS) odnosi se na troškove njihove izrade, a što je preduslov za funkcioniranje LAG-ova. Udio javnih sredstava je do 100% prihvatljivih troškova izrade LRS, dodjeljuje se samo jednom za period važenja LRS, ali ne može prelaziti iznos od 50.000 KM. Podmjera za podršku radu LAG-ova odnosi se na troškove funkcioniranja LAG-ova, a dodjeljuje se svake godine svakom aktivnom LAG-u. Udio javnih sredstava je do 100% prihvatljivih troškova LAG-a, ali ne bi trebao prelaziti iznos od 40.000 KM godišnje. Podmjera za podršku organizovanju i nastupima na sajmovima odnosi se na sufinansiranje troškova organizacije sajnova koje organizuju lokalna udruženja poljoprivrednika i troškova nastupa na sajmovima za poljoprivredna gazdinstva odnosno preduzeća iz oblasti prehrambene industrije. Udio javnih sredstava je do 25% prihvatljivih troškova organizacije sajma, odnosno nastupa na sajmu.			
Strateški projekti				
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji			Ciljne vrijednosti
	- Broj uspostavljenih proizvođačkih grupa			85
	- Broj PG uključenih u proizvođačke grupe i organizacije proizvođača			18.500
	- Broj izrađenih LRS			15
	- Broj podržanih LAG-ova			9

	Broj podržanih organizacija proizvođača	1	120					
	Broj podržanih nastupa na sajmovima							
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	<p>Ulaganje doprinosi ostvarenju Prioriteta 1.2. kroz osposobljavanje, korištenje savremenih IT, prijenos znanja i savjetovanje koje osiguravaju nositelji proizvođačkih grupa (agregatori), odnosno proizvođačke organizacije, a što doprinosi povećanju tržišne uspješnosti uključenih PG-ova. Pri tome doprinosimo i ostvarivanju Prioriteta 1.3. budući da uključena PG osiguravaju povoljniji položaj unutar lanca vrijednosti jer su s otkupljivačima odnosno prerađivačima povezani ugovorom o proizvodnji i otkupu, te imaju jasne zahtjeve u pogledu primjene tehnologije proizvodnje i standarda kvalitete od strane agregatora, odnosno krajnjih kupaca.</p> <p>Ova mjera doprinosi ostvarenju Prioriteta 3.2. kroz uspostavu i provedbu saradnje vezane za uspostavu sistema kvalitete i promicanje kratkih lanaca snabdijevanja što direktno utječe na povećanje kvalitete i konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda na PG-ima uključenim u proizvođačke grupe.</p> <p>Pored toga uključivanje lokalnog nivoa (jedinice lokalne samouprave, privrednih subjekata i različitih udruženja koje zajedno čine osnivače LAG-ova) u kreiranje mjera ruralnog razvoja od velike je važnosti s obzirom na odlično poznavanje problema i potreba lokalnih zajednica. Anagažman LAG-ova pomaže preciznijem usmjeravanju raspoloživih sredstava fokusiranjem na rješavanje najvažnijih pitanja lokalne zajednice, što je osnovna svrha i cilj uspostave LEADER pristupa. Poljoprivrednici moraju imati vlastitu strategiju za nastup na tržištu, a nastupima na sajmovima promoviraju svoje proizvode, bolje upoznaju tržište i zahtjeve potrošača što olakšava prilagođavanje zahtjevima tržišta i donošenje ispravnih poslovnih odluka.</p>							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (u KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	1.734.509	1.975.000	2.470.000	3.169.000	3.425.000	3.835.000	4.165.000
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
	Iznos:	0	6.346.160	6.923.080	4.038.460	1.153.850	288.460	0
	Izvor:		READP (IFAD)	READP (IFAD)	READP (IFAD)	READP (IFAD)	READP (IFAD)	
Iznos:	0	0	145.000	2.071.000	145.000	2.548.000	0	
Izvor:			ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	
Period provedbe mjere	2021.–2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne grupe	PG i agregatori uključeni u proizvođačke grupe, proizvođačke organizacije i članovi udruženja proizvođačkih organizacija. Lokalne zajednice koje izrađuju LRS, LAG-ovi, udruženja poljoprivrednih proizvođača koja su organizovala sajam ili nastupila na sajmu, PG i preduzeća koja se bave preradom primarnih poljoprivrednih proizvoda koji su nastupili na sajmovima.							

3.3.5.6. Razmjena znanja i informacija

Današnji poljoprivrednici djeluju u prirodnom, ekonomskom i tehnološkom okruženju koje se uslijed ograničenja resursa, pritisaka na životnu sredinu, promjena društvenih očekivanja, migracija stanovništva, razvoja novih tehnologija i sve većeg uticaja klimatskih promjena brzo mijenja. U ovakvom okruženju poljoprivrednici i proizvođači hrane trebaju nova znanja, nove vještine i inovativne ideje za razvoj i upravljanje svojim proizvodnim sistemima.

U bliskoj budućnosti najveću pažnju treba posvetiti elementima modernizacije poljoprivredne politike, što bi trebalo poboljšati efikasnost intervencija u cilju postizanja strateških ciljeva. To se prvenstveno odnosi na: stvaranje, dijeljenje i korištenje znanja i inovacija te razvoj digitalnih tehnologija u poljoprivredi i ruralnim područjima. Stalni prijenos znanja u poljoprivredi, preduslov je za neophodno restrukturiranje sektora koje bi, podržano intervencijama utvrđenim poljoprivrednom politikom, trebalo dovesti do postizanja krajnjih zacrtanih ciljeva, odnosno do povećanja konkurentnosti sektora i održivog razvoja ruralnih područja, sve uz održivo korištenje resursa, zaštitu životne sredine i borbu sa klimatskim promjenama.

U našim uslovima praktično nema ni elemenata sistematskog pristupa primjeni znanja i inovacija u poljoprivredi pa se u ovom strateškom periodu mora pristupiti uspostavljanju potrebne infrastrukture i integraciji inače ograničenih kapaciteta. Neophodno je barem inicijalno promovisati model integriranog sistema poljoprivrednog znanja i inovacija (AKIS) kojeg karakterizira okvirno definirana i ciljana saradnja između grupa zainteresiranih subjekata (poljoprivrednici, uzgajivači šuma, savjetodavci, preduzetnici, potrošači i istraživači). Prema iskustvima iz razvijenih zemalja, ovakav sistem bi trebao omogućiti stvaranje i razmjenu znanja na otvoren način, sa

organizacijom za susrete i komunikaciju između aktera (tzv. operativne grupe poljoprivredno-inovacionog partnerstva) te za razvoj i primjenu na znanju zasnovanih ili inovativnih ideja. Uspostavljanje AKIS-a prema evropskim standardima treba regulisati posebnim zakonskim propisom kojim se definiraju komponente sistema, načini planiranja i provedbe te njegovo finansiranje.

U Federaciji BiH je, dakle, tek potrebno pristupiti uspostavljanju AKIS sistema. Kako se radi o novom i zahtjevnom modelu realno je očekivati da će (uz uslov da postoji politička volja da se ide u njegovo uspostavljanje) znatan dio narednog strateškog perioda proći u stvaranju regulatornih pretpostavki za ovakav sistem te prvim uvezivanjima njegovih aktera. Ipak, uz dobru organizaciju AKIS sistem bi već krajem strateškog perioda mogao biti u funkciji. Uz ovu pretpostavku, ovdje se navode uobičajene grupe aktivnosti još ne potpuno razvijenih AKIS sistema. Dakle, moguće AKIS inicijative, aktivnosti i programi krajem strateškog perioda u Federaciji BiH bi mogle biti: 1) povećanje razmjena znanja i jačanje veza između istraživanja i prakse; 2) jačanje poljoprivrednog savjetodavstva kroz AKIS sistem; 3) interaktivno inoviranje kroz operativne grupe partnerstva za inovacije u poljoprivredi; 4) podrška digitalnoj tranziciji u poljoprivredi i 5) promoviranje sistema obaveznog osposobljavanja i obrazovanja u poljoprivredi.

I bez posebne analize postojećeg stanja, jasno je da je stepen povezanosti poljoprivrednika i kreatora znanja u našim uslovima na vrlo niskom nivou. U BiH i Federaciji BiH realno nema uslova za fundamentalna naučna istraživanja koja zahtijevaju znatna finansijska sredstva, razvijenu naučnu infrastrukturu i renomirane naučnike i istraživače. Izvjesno je da će u dugom narednom periodu naučna istraživanja u poljoprivredi u našim uslovima biti aplikativnog karaktera, pri čemu će naučno-stručna zajednica biti usmjerena na prijenos naučnih inovacija i naprednih tehnoloških rješenja iz zemalja sa razvijenom naučno-istraživačkom djelatnošću. I u ovakvim uslovima je potrebno osigurati sredstava za istraživanja, uz osiguranje sistematskog pristupa zasnovanog na jasnim kriterijima kod odabira naučno-istraživačkih projekata koji će se finansirati javnim sredstvima. Područja i teme istraživanja treba usmjeravati ka projektima od praktične važnosti za poljoprivrednike i ostale sektorske aktere koji za cilj imaju rješavanje ili ublažavanje ključnih problema i izazova u sektoru. Dugoročno sistematsko rješenje unutar AKIS-a omogućava otvoren pristup u definiranju inovativnih projekata od strane operativnih grupa formiranih za pronalaženje rješenja za određeno konkretno prioritarno pitanje. U okvirima definiranih strateških ciljeva poljoprivrednici i drugi akteri vertikalnog lanca na podsektorskom nivou će praktično odlučivati o istraživanju koje će se provoditi na bazi svojih stvarnih potreba za prevladavanjem specifičnih problema u proizvodnji, marketingu i drugim segmentima.

Po svojim postavkama AKIS radi na jačanju veza između istraživanja i prakse kroz usmjeravanje istraživača na kreiranje konkretnih rezultata u skladu sa potrebama sektora koji su lako razumljivi korisnicima, osiguranje direktnih kontakata između istraživača i aktera u realnom sektoru, organizovanje obuka za istraživače sa razmjenom inovativnih rezultata i istraživanja, povezivanje istraživača sa oglednim farmama, itd.

AKIS posebno insistira na važnosti poljoprivrednog savjetodavstva, jer je ono jedan od glavnih izvora za donošenje odluka poljoprivrednika. Najvažnija uloga savjetodavca ostaje izravan, ali dvosmjerni kontakt s poljoprivrednicima: pružanje potrebnih informacija i savjeta poljoprivrednicima, ali i prikupljanje informacija o potrebama i kapacitetima poljoprivrednika te uključivanje poljoprivrednika u inovativne projekte i prijenos znanja. Poljoprivredni savjetodavci moraju imati pristup najnovijim naučno-stručnim saznanjima te redovno nadograđivati svoja znanja i vještine. Istraživači i savjetodavci moraju biti u

kontaktu, a savjetodavci bi trebali biti među ključnim akterima kod kreiranja istraživačkih projekata i razvoja inovacija. Pored javne poljoprivredne savjetodavne službe, treba stvarati pretpostavke za povećanje broja privatnih savjetodavaca kroz podrške njihovom organizacionom uspostavljanju, ali i kroz regulatorno definiranje mogućnosti da poljoprivrednici sami biraju svoje savjetodavce. Izvjesno je da ni javni ni privatni poljoprivredni savjetodavci ne mogu biti u redovnom kontaktu sa svim poljoprivrednicima na velikom broju poljoprivrednih gazdinstava. Kroz saradnju institucija, savjetodavnih službi i predstavnika poljoprivrednika potrebno je uspostaviti kriterije prioriteta savjetodavnog djelovanja (npr. prednost za gazdinstva s izraženijim razvojnim potencijalom, gazdinstva podržana većim budžetskim podrškama, gazdinstva sa većim brojem zaposlenih, zadruge, mladi poljoprivrednici koji počinju poljoprivrednu djelatnost i sl.). Za male poljoprivredne proizvođače s ograničenim razvojnim potencijalima potrebno je pripremiti i distribuisati posebne edukativne pakete (sa npr. temama o diverzifikaciji djelatnosti, načinima povećanja proizvodnje, uvođenju alter-nativnih proizvodnih sistema, itd.) te im omogućiti pristup javno dostupnim savjetodavnim informacijama (npr. obavještajno-prognozne službe, informacije o stanju na tržištu i sl.).

AKIS stvara pretpostavke za kreiranje *interaktivnih inovacija u poljoprivredi* kroz formiranje i podržavanje rada operativnih partnerskih grupa za inovacije u poljoprivredi, a ponegdje i kroz platforme za stvaranje i prijenos znanja koje vode sami poljoprivrednici. Operativne partnerske grupe za inovacije u poljoprivredi mogu biti različitog sastava, ali u pravilu uključuju poljoprivrednike, istraživače, poljoprivredne savjetodavce, predstavničke industrije, ekološka udruženja, predstavničke udruženja potrošača i nevladine organizacije. Osnovni zadaci operativnih grupa su idejno kreiranje i realizacija zajedničkih projekata koji bi trebali doprinijeti postizanju definiranih ciljeva i rješavanju konkretnih problema.

Digitalna transformacija poljoprivrede u razvijenim zemljama se nameće i bit će sve važniji čimbenik razvoja i povećanja konkurentnosti sektora. Ova transformacija, međutim, zahtijeva niz predušlova, od uspostavljenog AKIS-a i razvijene digitalizacije infrastrukture, do digitalne pismenosti poljoprivrednika i drugih korisnika sistema digitalizacije poljoprivrede. Pristup digitalnim tehnologijama, a posebno sofisticiranim rješenjima u oblasti precizne poljoprivrede i drugim digitalnim aplikacijama koje su često dizajnirane za velike proizvodne sisteme, može biti problematičan moment za male i srednje poljoprivredne proizvođače, te za starije poljoprivrednike nevične upotrebi i digitaliziranih sistema koji najčešće traže specifična znanja i vještine. Ovdje važnu ulogu imaju poljoprivredni savjetodavci koji, sa dovoljno znanja, imaju pristup podacima i informacijama digitalne prirode koji mogu biti od pomoći poljoprivrednicima koji ih sami ne mogu ili ne znaju koristiti. Uz to, savjetodavci bi trebali podržavati poljoprivrednike u ovladavanju barem nekim digitalnim tehnologijama te promovirati korisne, jednostavne i šire dostupne aplikacije otvorenog koda. Kako je već spomenuto, digitalna transformacija poljoprivrede je vjerovatno najzahtjevniji proces u okviru AKIS-a i inače, pa je realno očekivati da tek sa uspostavljanjem AKIS-a i snažnom mobilizacijom više institucija i sektora u našim uslovima dođe do široke primjene digitalnih tehnologija u poljoprivredi.

S ciljem poboljšanja znanja i kvalifikacija poljoprivrednih proizvođača potrebno je razmotriti mogućnost uvođenja sistema *stalne edukacije i usavršavanja poljoprivrednika*. Prema praksama razvijenih zemalja koje provode ovakve sisteme, edukacije i obuke se realiziraju prema vrsti poljoprivredne djelatnosti i sa propisanim fiksnim brojem sati. Ovakvi programi edukacija i obuka najčešće se organizuju za korisnike budžetskih podsticaja kod pokretanje novih sektorskih poslova mladih poljoprivrednika,

promjene organizacionog oblika poljoprivrednih gazdinstava, provođenja projekata integracije, osnivanja i rada poljoprivrednih zadruga, itd. Edukacije mogu biti obavezujuće i za korisnike finansijske podrške kroz druge strateški definirane mjere, u oblastima u kojima je potrebno značajno povećati nivo znanja i vještina poljoprivrednika te za specifične i složene probleme kao što su npr. agro-ekološke mjere, održivo upravljanje resursima, zaštita bioraznolikosti, mjere borbe ili prilagodavanja klimatskim promjenama, niska kvaliteta proizvoda, niska sigurnost proizvoda, itd. Na našim prostorima učenje, a pogotovo stalno učenje, nisu među omiljenim aktivnostima. Kroz stalan rad poljoprivrednih savjetodavaca potrebno je, između ostalog kod poljoprivrednika podizati svijest o važnosti znanja i praćenja novih tehnoloških i drugih dostignuća. Sami troškovi kontinuirane edukacije i usavršavanja poljoprivrednika ne moraju biti visoki i u pravilu se organizuju kroz sistem regionalno raspoređenih edukativnih centara, često pri srednjim stručnim školama, institutima, zavodima ili fakultetima. Ovakve centre, međutim, mogu organizovati i druge zainteresirane kompetentne organizacije. Kontinuirane edukacije i usavršavanja poljoprivrednika (ali i drugih zainteresovanih za pokretanje poljoprivredne djelatnosti) kroz saradnju sa za to nadležnim ministarstvima obrazovanja, treba uvrstiti u modele neformalnog cjeloživotnog učenja za odrasle te kao mogućnost za dokvalifikacije ili prekvalifikacije.

Mjera 1.2.2. Podrška razmjenu znanja i informacija

Podrška za razmjenu znanja i informacija o poljoprivrednim, šumarskim i ruralnim preduzećima u okviru EU ZPP dodjeljuje se za pokrivanje troškova svih relevantnih aktivnosti na promicanju inovacija, pristupa obrazovanju, te savjetovanja, razmjene i širenja znanja i informacija.

Podrška može pokrivati strukovno osposobljavanje i aktivnosti stjecanja vještina, demonstracione aktivnosti i informativne aktivnosti. Podrška može pokrivati i kratke razmjene u upravljanju poljoprivrednim gazdinstvom, kao i posjete poljoprivrednim gazdinstvima i šumama.

Podrška može biti dodjeljivana i za osnivanje savjetodavne službe za poljoprivredna gazdinstva odnosno uspostavu i funkcioniranje sistema poljoprivrednog znanja i inovacija (AKIS). Korisnik podrške je provoditelj osposobljavanja ili druge aktivnosti prijenosa znanja ili informacija. Ove podrške ne uključuju kurseve i poduke koje čine dio srednjoškolskog ili nekog višeg nivoa obrazovanja.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pаметan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom		
Prioritet	Prioritet 1.2. Jačati tržišne orijentiranosti povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju		
Naziv mjere	Mjera 1.2.2. Podrška razmjenu znanja i informacija		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Mjerom se podržavaju aktivnosti koje potiču razmjenu znanja i informacija među sudionicima u sektoru poljoprivrede i prehrambene industrije u Federaciji BiH, što treba direktno povećati održivost i učinkovitost poslovanja PG-a i preduzeća za preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda. Podmjera za uspostavu sistema AKIS za stvaranje i prijenos inovacija i informacija u poljoprivredi i prehrambenoj industriji treba omogućiti sistematsko upravljanje procesom stvaranja i korištenja inovacija i prijenosa znanja na krajnje korisnike odnosno PG i preduzeća koja se bave preradom. Mjera treba podržati troškove rada koordinacionog tijela i njegovih aktivnosti usmjerenih za saradnju između naučnih, obrazovnih i stručnih institucija, savjetodavne službe i krajnjih korisnika u cilju stvaranja inovacija i prijenosa najnovijih znanja direktno u proizvodnju. Udio javnih sredstava za ovu mjeru može biti do 100% prihvatljivih troškova aktivnosti. Posebna podmjera odnosi se na uspostavu i rad tačaka izvrsnosti na najboljim PG-ima sa izvanrednim rezultatima u proizvodnji i prodaji svojih proizvoda. Tačke izvrsnosti primjenjuju nove tehnologije ili imaju inovacije koje mogu poslužiti kao primjer drugim PG-ima za povećanje njihove učinkovitosti, podizanje kvalitete proizvoda ili smanjenje negativnih uticaja proizvodnje po okoliš. Podrška se dodjeljuje PG-u koje je dobilo status tačke izvrsnosti na osnovu višegodišnjeg ugovora u okviru kojega se vlasnik, u saradnji sa poljoprivrednom savjetodavnom službom, obavezuje pružati sve potrebne informacije poljoprivrednicima zainteresiranim za preuzimanje praktičnih znanja koja nudi tačka izvrsnosti. Udio javnih sredstava je do 100% prihvatljivih troškova, a ne može prelaziti iznos od 15.000 KM godišnje po tački izvrsnosti.		
Strateški projekti			
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	- Iznos sredstava dodijeljen za aktivnosti vezane za AKIS (KM)	0	1.200.000

	- Broj radnih grupa koje rade na razmjeni znanja i informacija	0	7					
	- Broj uspostavljenih tačaka izvrsnosti	0	15					
	- Broj nositelja PG-a koji su posjetili tačke izvrsnosti	0	3.600					
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ovom mjerom poljoprivrednicima se osigurava pomoć u prilagodavanju njihove proizvodnje zahtjevima tržišta i potrošača što doprinosi ostvarenju Prioriteta 1., uz istovremeno povećanje izgleda za postizanje dugoročne održivosti proizvodnje i podizanja nivoa dobrobiti životinja. Ova mjera doprinosi ostvarenju Prioriteta 1.2. kroz pružanje pomoći PG-ima kod stvaranja vlastite vizije i strategije za nastup na tržištu, odnosno svijesti o vlastitoj odgovornosti kod donošenja najvažnijih poslovnih odluka. Primjena dobrih proizvodnih i okolišnih praksi doprinosi ostvarenju Prioriteta 2.2. jer pomaže boljem odgovoru na klimatske i okolišne izazove, ali i povećanju svijesti poljoprivrednika o potrebi poštivanja standarda kako bi se osiguralo održivo bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom i očuvao prirodni okoliš.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	0	0	350.000	430.000	445.000	460.000	475.000
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2023.–2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne grupe	Koordinaciono tijelo za AKIS i polj. savjetodavne službe, fakulteti, instituti i PG uključeni u AKIS, PG-i koji imaju status tačke izvrsnosti							

4.4.5.7. Razvoj ruralne infrastrukture i poboljšanje dostupnosti usluga seoskom stanovništvu

Mjera 3.1.3. Podrška razvoju ruralne infrastrukture

Podrška u okviru ove mjere u EU ZPP uključuje sastavljanje i ažuriranje planova za razvoj općina i sela u ruralnim područjima i njihovih osnovnih usluga, ulaganja u izradu, poboljšanje ili proširenje svih vrsta male infrastrukture uključujući ulaganja u obnovljive izvore energije i uštedu energije, izradu, poboljšanje i širenje infrastrukture za širokopojasne tehnologije i javnim e-rješenjima vlade. Mjera također može obuhvaćati ulaganja u uspostavu poboljšanje ili širenje osnovnih lokalnih usluga za ruralno stanovništvo uključujući slobodno vrijeme i kulturne aktivnosti te povezanu infrastrukturu. Podrška pored ostalog može obuhvatiti obnovu i unapređenje kulturne i prirodne baštine sela i ruralnih krajolika, prenamjenu zgrada i objekata u cilju poboljšanja kvalitete života ili okolišne učinkovitosti naselja.

Podrška se može odnositi i na ulaganja u veliku zajedničku infrastrukturu koja je dio lokalnih razvojnih strategija poput projekata navodnjavanja, odvodnje, komasacije, izgradnja brana i druga ulaganja od strateške važnosti za razvoj poljoprivrede i ruralnog prostora.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 3: Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja
Prioritet	Prioritet 3.1. Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima
Naziv mjere	Mjera 3.1.3. Podrška razvoju ruralne infrastrukture
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Mjera je namijenjena podršci izgradnji ruralne infrastrukture od važnosti za stanovništvo ruralnih prostora. Prihvatljiva su ulaganja u izgradnju lokalnih cesta koji povezuju lokalne zajednice sa glavnim cestama ili imanja sa lokalnim cestama (nekategorizirane ceste sa pripadajućim mostovima), vodosnabdijevanje i opremanje objekata kanalizacije i pročišćavanja otpadnih voda, izgradnju i opremanje toplana za snabdijevanje farmi i naselja, posebno iz obnovljivih izvora energije, nove tehnologije za pristup informacijama i komunikacione tehnologije, izgradnja i razvoj sistema širokopojasnog interneta. Podmjera vezana za podršku izgradnji strateške ruralne infrastrukture odnosi se na projekte navodnjavanja i odvodnje, odnosno projekte komasacije poljoprivrednog zemljišta, obuhvaćaju područja pogodna za provođenje navedenih vrsta zahvata, a čije provođenje neće utjecati na pogoršanje stanja okoliša ili ugroziti vrijedne prirodne ekosisteme. Projekte kandidiraju i provode jedinice lokalne samouprave na osnovu LRS-a ili druge lokalne razvojne strategije, odnosno odgovarajućih godišnjih programa. Projekte strateške ruralne infrastrukture realiziraju jedinice lokalne samouprave u saradnji s Federalnim ministarstvom poljoprivrede i drugim nadležnim institucijama, a finansiraju se iz sredstava kreditnog zaduženja na međunarodnom tržištu kapitala. Ulaganja u ruralnu infrastrukturu podržavaju se u naseljenim mjestima ispod 10.000 stanovnika prema podacima posljednjeg popisa stanovništva. Kandidirani projekt ulaganja u ruralnu infrastrukturu mora biti u skladu sa prostornim planom jedinice lokalne samouprave, imati idejni projekt, građevinsku dozvolu, odnosno rješenje za izvođenje radova. Udio javnih sredstava je do 100% vrijednosti ulaganja s tim da udio sredstava iz Budžeta Federalnog ministarstva ne može prelaziti 25% vrijednosti ulaganja, odnosno iznos od 100.000 KM.

Strateški projekti	Za ulaganje u projekte strateške ruralne infrastrukture udio javnih sredstava je do 100% vrijednosti ulaganja uključujući i PDV, a snosi ga federalni nivo vlasti.					
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti			
	- Broj podržanih projekata izgradnje kanalizacije i pročišćavanja otpadnih voda	0	10			
	- Broj podržanih projekata izgradnje i opremanja toplana	0	5			
	- Broj podržanih projekata izgradnje lokalne cestovne infrastrukture	0	100			
	- Površina zemljišta obuhvaćena sistemima za navodnjavanje i odvodnju	0	2.500			
	- Površina zemljišta obuhvaćena komasacijom (hektara)	0	30.000			
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Olakšavanje poslovnog razvoja doprinosi ostvarenju Prioriteta 3.1. i čvrsto je povezano sa postojanjem infrastrukture neophodne za nesmetano funkcioniranje PG-a i drugih privrednih subjekata, ali i zadovoljavanja potreba i standarda ruralnog stanovništva. Dodjela podrške produktivnim i neproduktivnim ulaganjima na PG-ima i izvan njih, poput ulaganja u strateški važnu infrastrukturu povezanu sa razvojem dio je napora za stvaranje povoljnog poslovnog ambijenta na ruralnom prostoru.					
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (KM)	Godina	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	0	400.000	700.000	950.000	1.950.000
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
	Iznos:	5.731.000	1.973.000	9.925.000	9.755.000	5.011.000
	Izvor:	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB
	Iznos:			15.000.000	45.000.000	30.000.000
	Izvor:			Kreditno zaduženje	Kreditno zaduženje	Kreditno zaduženje
Period provedbe mjere	2023. – 2027.					
Institucija odgovorna za koordinaciju i provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva					
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i PSS, Agencija za plaćanja pri FMPVŠ, PIU jedinica FMPVŠ					
Ciljne grupe	Jedinice lokalne samouprave, PG-i i drugi vlasnici poljoprivrednog zemljišta					

4.4.6. Opće usluge u poljoprivredi

4.4.6.1. Politika sigurnosti hrane

U osnovi politike sigurnosti hrane ostaje ranije široko prihvaćeni koncept potpune pokrivenosti cjelokupnog procesa proizvodnje i prometa hrane (od polja do stola). Politika i strategija sigurnosti hrane doprinose ciljevima poljoprivredne i zdravstvene politike, prvenstveno kroz osiguranje dovoljne količine zdravstveno sigurne i kvalitetne hrane za stanovništvo. Od jednake je važnosti i činjenica da je visoki nivo sigurnosti hrane preduslov za povećanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i inozemnom tržištu.

Iako su u prethodnim godinama ostvareni znatni pomaci, sistem sigurnosti u Bosni i Hercegovini još nije u potpunosti zaokružen. Prvi i vrlo zahtjevni koraci u njegovom uspostavljanju inače se odnose na stvaranje institucionalno-regulatornog okvira, koji je Bosna i Hercegovina, a time i u Federacija BiH relativno dobro razvijen. Pored daljeg rada na njegovom zaokruživanju, potrebno je snažno poboljšavanje ispunjavanja propisanih kriterija od strane svih subjekata u integriranom lancu sigurnosti hrane i, posebno, jačanje sistema službenih kontrola. Poboljšanje funkcionalnosti sistema sigurnosti hrane treba da osigura brzo i efikasno upravljanje rizicima za sigurnost hrane. Već je uspostavljen pristup da svaki segment u lancu proizvodnje i prometa hrane mora ispunjavati propisane kriterije i biti kontroliran. Sistemom službenih kontrola hrane treba osigurati provođenje obaveza subjekata u lancu proizvodnje hrane, uz pokrivanje potencijalnih rizika u svim fazama: od inputa u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji, preko poljoprivredne proizvodnje, sirovina i prerade, do transporta, skladištenja, prodaje i upotrebe hrane.

Nema sumnje da će i u narednom periodu politika sigurnosti hrane u Bosni i Hercegovini pratiti principe ove politike koje svojim strateškim dokumentima utvrđuje EU. Pri ovom će sada standardni zahtjevi za visokim nivoom sigurnosti hrane biti pod značajnim uticajem opredjeljenja EU ka klimatskoj neutralnosti, održivim sistemima proizvodnje hrane, promoviranjem održive potrošnje hrane, promoviranjem održive i zdrave ishrane, smanjenjem bacanja hrane, itd.

U predstojećem periodu sve institucije uključene u sistem kontrole hrane i osiguranje njene sigurnosti trebaju nastaviti sa unapređenjima dostignutog nivoa sistema kontrole i sigurnosti hrane, uz rješavanje evidentnih nedostataka. Pristup politici sigurnosti hrane treba definisati kroz sljedeća područja djelovanja: 1) poboljšanje sistema sigurnosti hrane i zdravlja životinja; 2) uspostavljanje osnova za stvaranje održivog prehrambenog sistema i 3) jačanje sistema zaštite zdravlja biljaka.

Unapređenje sistema sigurnosti hrane i zdravlja životinja

Postojeći legislativni okvir nominalno pokriva cijeli lanac sigurnosti hrane, uključujući stočnu hranu i primarnu poljoprivrednu proizvodnju, uspostavljajući zadovoljavajući nivo zaštite potrošača. Prije svega aktivnostima Agencije za sigurnost hrane BiH odredbe relevantne legislativne EU u domenu sigurnosti hrane se relativno zadovoljavajućom dinamikom prenose u legislativu u BiH. Pored toga Agencija za sigurnost hrane BiH, Ured za veterinarstvo BiH i Uprava BiH za zaštitu zdravlja bilja prate nove standarde i preporuke međunarodnih organizacija kao što su CAC, OIE, IPPC i u skladu s njima, u pravilu, blagovremeno reaguju podnošenjem legislativnih inicijativa prema institucijama nadležnim za njihovo donošenje.

Sigurnost hrane zasniva se na integriranoj grupi propisa horizontalnog i vertikalnog karaktera o higijeni hrane za sve vrste hrane na svim nivoima i u svim segmentima lanca sigurnosti hrane, uključujući primarnu proizvodnju. Prvenstvenu odgo-vornost za sigurnost hrane snose subjekti u njenoj proizvodnji i prometu, posebno kroz provođenje sistema unutrašnje kontrole zasnovane na HACCP u domenama prerade i pakovanja te kroz primjenu dobrih poljoprivrednih, proizvođačkih i higijenskih praksi. Nadležna tijela kroz programe praćenja, službene kontrole i posebne oblike kontrola u obavezi su da osiguraju integritet sistema kontrole i osiguranja maksimalno moguće nivo sigurnosti hrane.

Sigurnost hrane za životinje drugi je stup integralnog pristupa zdravstvenoj sigurnosti hrane. Svojim svojstvima (sastav, kvaliteta) hrana za životinje ima uticaja na zdravlje životinja, a time i na sigurnost hrane animalnog porijekla. Jačanje opće politike sigurnosti hrane u narednom periodu bi trebalo obuhvatiti i propisivanje zabrana upotrebe određenih proizvoda u ishrani životinja, uz utvrđivanje maksimalno dozvoljenih koncentracija nepoželjnih supstanci. Pogone za proizvodnju hrane za životinje treba registrovati i odobravati prema kriterijima za registraciju i odobranje pogona za proizvodnju hrane. Neophodno je uspostaviti odgovarajuće higijenske kriterije za proizvodnju i trgovinski promet hrane za životinje. Iako to traži dodatne institucionalne angažmane, potrebno je uspostaviti sistemski monitoring hrane za životinje na određene biološke, hemijske i druge opasnosti. Principe osiguranja sljedivosti koji vrijede za proizvodnju i promet hrane treba adekvatno primijeniti i na proizvodnju i promet hrane za životinje.

Nusproizvodi životinjskog porijekla važan su čimbenik poslovanja u poljoprivredno-prehrambenom sektoru, jer mogu predstavljati i dodatnu vrijednost proizvodnji, ali i poseban rizik po zdravlje ljudi i životinja i stanje životne sredine. Ukoliko prema nekom od modela cirkularne ekonomije nije svrsishodna posebna obrada i prerada nusproizvoda životinjskog porijekla, potrebno je osigurati posebne sisteme kontrole i upravljanje tokom proizvodnje osnovnih proizvoda, odnosno tokom prometa, korištenja i/ili sigurnog uklanjanja. U Federaciji BiH je potrebna izgradnja i opremanje postrojenja za preradu i sigurno uklanjanje nusproizvoda životinjskog porijekla, uz legislativno obavezivanje subjekata u proizvodnji hrane životinjskog porijekla na njihovo sigurno uklanjanje ili sigurnu upotrebu u svrhe npr. proizvodnje tehničkih proizvoda, energije i sl. Pored izgradnje i opremanja posebnih postrojenja za zbrinjavanje nusproizvoda životinjskog

porijekla (uključujući mrtve životinje), prema mogućnostima, u budžetskim sredstvima treba planirati i sufinansiranje troškova odlaganja ovih nusproizvoda kojima će biti izloženi proizvođači.

Briga o zdravlju životinja doprinosi, a često i određuje nivo sigurnosti hrane i ekonomičnost stočarske proizvodnje. Ovdje su od posebne važnosti sprečavanje širenja zaraznih bolesti životinja i zaštita ljudi od zaraznih bolesti koje se prenose sa životinja na ljude, ali i etički zahtjev za humano postupanje prema životinjama. Legislativa EU u ovom pogledu zahtjeva izradu i provođenje detaljnih planova za praćenje, kontrolu i iskorjenjivanje bolesti životinja, kao i provođenje mjera biološke sigurnosti na farmama. Prioritet i u narednom periodu ostaju zoonoze koje predstavljaju rizik za zdravlje ljudi, ali i ekonomski važne zarazne bolesti životinja. Aktualne naknade za ubijene i/ili uginule životinje kod mjera suzbijanja širenja zaraznih bolesti životinja značajno su budžetsko opterećenje, a pri tome nemaju posebnog uticaja na provođenje preventivnih mjera i povećanje odgovornosti za zdravlje životinja kod uzgajivača. Problemu treba pristupiti ozbiljno, a jedna od mogućnosti je uspostavljanje održivijeg rješenja kroz javno-privatno partnerstvo između uzgajivača životinja, državnih institucija, finansijskih institucija i osiguravajućih društava s ciljem ravnopravne i realne podjele odgovornosti i troškova kod suzbijanja i iskorjenjivanja zaraznih bolesti životinja.

Veterinarski lijekovi se moraju promatrati sa dva aspekta. Jedan je zaštita zdravlja i terapija bolesnih životinja, a drugi je zaštita javnog zdravlja kroz osiguranje hrane bez ostataka veterinarsko-farmaceutskih proizvoda. Važno je naglasiti da se u posljednje vrijeme, prvenstveno u EU, uspostavljaju i snažna ograničenja u primjeni veterinarsko-farmaceutskih preparata koji dovode do povećanja rezistentnosti mikroorganizama koji uzrokuju bolesti. U ovom pogledu potrebno je unapređenje postojećeg sistema zaštite od prisustva rezidua veterinarsko-farmaceutskih supstanci u hrani kroz dalje jačanje sistema i procedura za odobranje veterinarskih lijekova.

Registar farmi i identifikacija životinja neophodan su uslov za efikasnu kontrolu zdravlja i dobrobiti životinja, ali i za sljedivost i sigurnost hrane životinjskog porijekla. Sistem identifikacije životinja treba potpuno razviti i nastojati da se on funkcionalno poveže sa elementima sistema sljedivosti hrane u integriran i konzistentan sistem sljedivosti u svim fazama proizvodnje i prometa hrane životinjskog porijekla.

Dobrobit životinja integrira se u sistem zdravlja životinja i sigurnosti hrane na način osiguranja potrebne ravnoteže između zahtjeva i kriterija za dobrobit životinja, s jedne strane, i zdravstvenih, ekonomskih i socijalnih aspekata, ali i aspekata zaštite životne sredine, s druge strane. Trenutno samo manji broj farmi u Federaciji BiH zadovoljava zahtjeve standarda dobrobiti životinja, a poseban problem predstavljaju veći proizvodni pogoni sa elementima industrijskog uzgoja (posebno u svinjogojstvu i peradarstvu). Na ispunjavanju zahtjeva relativno dobro postavljenih aktualnom legislativom treba kroz sisteme kontrole insistirati, posebno imajući u vidu da je poštovanje standarda o dobrobiti životinja posebno važno kod odobranja izvoza u EU.

U domeni primarne biljne proizvodnje sigurnost hrane se osigurava kroz dobre higijenske i dobre poljoprivredne prakse na nivou poljoprivrednog gazdinstva. Ovdje se posebno važnim smatraju dosljedno provođenje mehanizama zaštite zdravlja kroz legislativno utvrđivanje maksimalno dozvoljenih rezidua pesticida u proizvodima biljnog i životinjskog porijekla te njihovom kontrolom, kao i poštivanjem kriterija za pravilnu upotrebu pesticida.

Pitanja sigurnosti hrane od posebnog su značaja u kontekstu izvoza proizvoda poljoprivrede i prehrambene industrije na tržište EU, ali i na druga, ne manje zahtjevna tržišta. Ostvarena prava na izvoz nekih proizvoda iz domene animalne proizvodnje (riba,

mlijeko, piletina) u EU ohrabruje i potvrđuje da u BiH postoje regulatorni, institucionalni i kontrolni kapaciteti koji osiguravaju kredibilitet u pogledu sigurnosti hrane. Međutim, na ostvarenom se ne može ostati i potrebni su znatni dodatni napor kako bi se unaprijedilo stanje sigurnosti hrane na domaćem tržištu, ali i kako bi se osigurao izvoz na tržište EU i druga tržišta znatno većeg broja poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda te živih životinja.

Ispunjavanje standarda u domenu sigurnosti hrane i zdravlja i dobrobiti životinja treba snažnije podržati kroz konkretne mjere poljoprivredne politike, a prvenstveno kroz sufinansiranje troškova potrebnih ulaganja na farmama i gazdinstvima. Sigurnost hrane treba da je znatno snažnije u fokusu savjetodavne podrške i specijaliziranih obuka za poljoprivrednike i proizvođače hrane. Doprinos sigurnosti hrane i s tim usko povezanim sistemima kontrole hrane, pored ažuriranja legislativnog okvira, nadležne institucije trebaju dati kroz poboljšanja integracije i interoperabilnosti sistema evidencija i postojećih ili novoosnovanih baza podataka. Od značaja može biti i podrška jačanju laboratorijskih kapaciteta, posebno u pogledu kontrole parametara sastava i kvalitete hrane proizašlih iz legislativnih zahtjeva.

Unapređenje sistema zaštite zdravlja biljaka

Osnove pristupa EU u domenu zaštite zdravlja biljaka uspostavljene su kroz unapređenje nacionalnih sistema za efikasno i održivo funkcioniranje institucija i tijela nadležnih za zaštitu zdravlja biljaka i proizvoda biljnog porijekla, odobravanje tržišnog prometa u skladu sa odredbama Međunarodne konvencije o zaštiti zdravlja biljaka te smanjenju rizika od upotrebe fitofarmaceutskih sredstava na zdravlje ljudi, životinja i stanje životne sredine. Insistira se na praktično stalnoj *procjeni fitosanitarnih rizika* i definiranju aktivnih mjera za efikasno smanjenje tih rizika. Ova institucionalna nastojanja treba upotpuniti aktivnostima na podizanju svijesti poljoprivrednih proizvođača i drugih subjekata u sistemima zaštite zdravlja biljaka o uticajima ovog sistema i na održivost poljoprivredne proizvodnje i na zdravlje konzumenata hrane.

Jedan od glavnih elemenata fitosanitarnog sistema je praćenje zdravstvenog stanja strateških poljoprivrednih kultura. Za ovo je potrebna izrada i provođenja programa praćenja, uz definiran odabir kultura i štetnih organizama za praćenje, uz koncentriranje na karantenske štetne organizme. Na osnovu društvenih, ekonomskih, ekoloških i drugih čimbenika institucionalno je potrebno utvrditi prioritete programa praćenja na godišnjem nivou. *Fitosanitarnim monitoringom* utvrđuje se zdravstveno stanje biljaka, prisutnost i rasprostranjenost štetnih organizama na određenom području, ali se i stječu uslovi za olakšanje ili povećanje izvoza biljnih poljoprivrednih proizvoda.

U BiH odobrenja za upotrebu izdaju se za fitofarmaceutska sredstva koja sadrže aktivne supstance i druge sastojke odobrene u EU. U skladu sa zahtjevima relevantne legistative u EU, aktivnosti u domenama marketinga i upotrebe fitofarmaceutskih sredstava bi trebalo artikulirati kroz donošenje *akcionog plana za održivu upotrebu fitofarmaceutskih sredstava*. Ovim planom utvrđuju se ciljevi, mjere, pokazatelji praćenja i rokovi za postizanje održive upotrebe fitofarmaceutskih sredstava. Pitanja kvalitete i pravilne primjene fitofarmaceutskih proizvoda treba utvrditi posebnim *programom monitoringa i kontrole* koji obuhvata provjeru fitofarmaceutskih sredstava te njihovog skladištenja, distribucije i upotrebe. Kao poseban ili sistem integriran sa spomenutim programom monitoringa i kontrole treba uspostaviti i programiran sistem *kontrole i monitoringa rezidua* barem odabranih aktivnih supstanci fitofarmaceutskih sredstava u poljoprivrednim proizvodima i prehrambenim proizvodima. U ovom pogledu potrebna je stalna i snažna podrška nadležnih inspeksijskih uprava.

U BiH su ostvareni određeni rezultati u primjeni tzv. integralne zaštite poljoprivrednih biljaka koja se koncentrirana na proizvodnju zdravih biljaka uz što manje poremećaja agroekoloških

kih sistema i poticanje prirodnih mehanizma zaštite biljaka. Ovaj koncept je potrebno dalje jačati, između ostalog, i kroz snažnije promoviranje alternativnih pristupa ili tehnika zaštite biljaka koji za cilj imaju dalje smanjenje potreba za korištenjem fitofarmaceutskih sredstava. Za provođenje integralne zaštite biljaka od izuzetne važnosti je uspostavljanje *sistema prognoza i obavještanja* o pojavama ekonomski najvažnijih biljnih bolesti i štetočina. Ovi sistemi se, u pravilu, uspostavljaju preko mreže agrometeoroloških stanica i formiranih kanala informiranja poljoprivrednika o blagovremenoj primjeni preporučenih mjera za zaštitu zdravlja biljaka. Iako samo uspostavljanje prognozno-obavještajnog sistema nije jeftino i jednostavno, jednom uspostavljen sistem omogućava smanjenje troškova zaštite biljaka, doprinosi zaštiti životne sredine i povećava zdravstvenu sigurnost poljoprivrednih proizvoda.

Prema postojećim propisima u Federaciji BiH poslove u vezi prometa fitofarmaceutskim sredstvima mogu obavljati *lica sa certifikatom* kao dokazom o pohađanju posebne obuke i položenim ispitom. Međutim, ovim ili sličnim programima obuke i certificiranja bi trebalo obuhvatiti i agronome i poljoprivrednike koji direktno primjenjuju fitofarmaceutska sredstva, barem na većim posjedima. Iako su u Federaciji BiH za ovo uspostavljene određene regulatorne pretpostavke, potrebno je snažnije insistirati na obaveznoj *kontroli i certificiranju opreme* za profesionalnu primjenu fitofarmaceutskih sredstava.

Osiguravanje pravilne upotrebe fitofarmaceutskih sredstava ne može biti bez educiranja, obuke i podizanja svijesti svih relevantnih subjekata o važnosti pravilne primjene za zaštitu zdravlja ljudi i životinja te za zaštitu životne sredine. Svi, ili barem svi tržišno orijentirani poljoprivredni proizvođači trebali bi biti dužni voditi *evidenciju o vrstama i načinima upotrebe fitofarmaceutskih sredstava* po površinama i kulturama, sa informacijama o datumima i dozama primjene, sve uz potrebu inspeksijskog kontroliranja.

Standardi i sheme kvalitete u poljoprivredi i prehrambenoj industriji

Polazeći od danas globalno prihvaćenog načela da je odgovornost za sigurnost hrane na svakom sudioniku u lancu njene proizvodnje i distribucije, sve veći broj ozbiljnih poljoprivrednih proizvođača i praktično svi važniji subjekti prehrambene industrije uvode i primjenjuju različite standarde za osiguranje kako sigurnosti hrane, tako i njenih drugih kvalitativnih svojstava. Standardi su po sebi neobavezujući, iako ih se legislativom može prevesti u obavezujuće norme. U ovom pogledu je npr. tipičan primjer HACCP sistem kojeg je Komisija Codex Alimentarius davno preporučila kao model preventivnog djelovanja i efikasnog sprečavanja zdravstvenih rizika u vezi sa hranom tokom njene proizvodnje. HACCP je, međutim od preporuke u međuvremenu postao zakonski obavezujući sistem za sve prerađivače i proizvođače hrane.

Pored pometnutog HACCP sistema, danas postoje desetine standarda u užem smislu prilagođenih za osiguranje provođenja dobrih higijenskih praksi i osiguranje visokog nivoa sigurnosti poljoprivrednih proizvoda i hrane (ISO 2200, FSSC 22000, SQF, ISF, GSFI, GLOBALG.A.P sa verzijama za različite poljoprivredne proizvodnje, IFS, BRC, GMP + FSA, Halal standard, Kosher standard, da se spomenu samo neki). Neki od njih su izuzetno zahtjevni i skupi za uvođenje i održavanje, ali su u pravilu i renomiraniji. Važno je naglasiti da se proizvodni sistem koji pod zakonskom obavezom ili dobrovoljnog pristupa uvođenju i primjeni standarda mora svojim definiranim ciljevima, vizijama i razvojnim projekcijama jasno i odgovorno odrediti u pravcu proizvodnje zdravstveno sigurne i na druge načine nutritivno vrijedne i kvalitetne hrane. Iako su prave svrhe uvođenja i primjene standarda u poljoprivredi i prehrambenoj industriji poboljšanja organizacije i osiguranje sigurnih i kvalitetnih proizvoda za tržište,

množi proizvodni sistemi uvođenje i održavanje standarda vide i kao dobar marketinški alat.

Iako se po svojoj osnovnoj intenciji znatno razlikuju od standarda, tzv. sheme kvalitete u poljoprivredi i prehrambenoj industriji, pored garancije kvalitete, sastava i metoda proizvodnje, u pravilu osiguravaju i zdravstveno sigurnije proizvode. I u našoj praksi su već poznati modeli zaštite porijekla (PDO) ili geografskog porijekla (PGI) prehrambenih proizvoda te posebne kategorije zaštite zamčeno tradicionalne kvalitete (TSG). Pravo na isticanje oznaka porijekla ili zamčeno tradicionalne kvalitete proizvođači stječu na osnovu praćenja i mišljenja certifikacijskih tijela, što potrošačima pruža znatne garancije o ukupnoj kvaliteti proizvoda koji su, usput, na tržištu najčešće i skuplji od proizvoda bez ovih oznaka.

Kako je održavanje jednom uvedenog standarda ili sheme kvalitete pod stalnim nadzorom kompetentnih certifikacijskih tijela, sasvim je svrsishodno da se kao vrlo efikasan način unapređenja sigurnosti hrane (ali i njenih drugih kvaliteta) iz budžetskih sredstava osigura ako ne potpuno finansiranje, onda barem sufinansiranje troškova uvođenja standarda i shema kvalitete u poljoprivredi i prehrambenoj industriji. Kontrola upotrebe budžetskih sredstava za ove namjene je jednostavna, a klijenti koji pristupaju uvođenju standarda ili shema kvalitete u pravilu su među najodgovornijim sektorskim akterima.

Uspostavljanje održivog prehrambenog sistema

Održivost agro-prehrambenog sistema dugoročan je zadatak koji zahtijeva niz promjena u pristupima i strukturalne intervencije. Među elementima održivosti ovog sistema čijem aktiviranju se može pristupiti i u aktuelnim uslovima je prije svega jasniji odgovor poljoprivrede i proizvodnje hrane na zahtjeve društva za većim stepenom kvalitete i zdravstvene sigurnosti hrane, uključujući nutritivni sastav i pitanja hrane koja završava kao otpad. Kroz institucionalno-stručnu saradnju bi trebalo pristupiti izradi plana za snabdijevanje hranom i sigurnost hrane, sa programom snažnijeg promoviranja domaćih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i, posebno, s ciljem jačanja održive proizvodnje i potrošnje.

Priprema strateškog dokumenta za održive prehrambene sisteme i njegovo eventualno legislativno promoviranje, između ostalog, podrazumijeva revidiranje ili osavremenjivanje legislativne u barem slijedećim domenama: a) sredstva za zaštitu zdravlja biljaka (posebno kroz olakšavanje stavljanja na tržište sredstava za zaštitu biljaka sa biološki aktivnim supstancama); b) aditivi u hrani za životinje s ciljem smanjenja uticaja stočarstva na životnu sredinu; c) održiva upotreba pesticida uz jačanje integralne zaštite i smanjenje ovisnosti od korištenja pesticida; d) materijali u kontaktu s hranom u vezi sa zdravstvenom sigurnošću hrane, e) tržišni standardi za poljoprivredne i prehrambene proizvode i proizvode ribarstva i akvakulture s ciljem smanjenja rasipanja hrane i povećanja snabdijevanja održivim proizvodima. Uz ovo, potrebno je promoviranje nove korporativne kulture i orijentacije prema kojoj će prehrambena industrija kroz svoje razvojne strategije uvoditi i primjenjivati principe održivih sistema proizvodnje, distribucije i potrošnje hrane. Slijedeći, ne manje važan, pravac su aktivnosti na promoviranju održivih sistema ishrane kroz npr. ograničenja u reklamiranju hrane bogate solju, šećerima i mastima, uspostavljanje modela deklariranja prehrambenih proizvoda koji će potrošačima omogućiti na informacijama zasnovan i svjestan izbor zdravstveno primjerenije hrane. Komplementarno s ovim aktivnostima može biti i barem inicijalno uspostavljanje tzv. školskih shema (voće, povrće, mlijeko), odnosno nabavka održivo proizvedene hrane (npr. organsko) za škole i javne ustanove čime se, pored poboljšanja kvalitete ishrane, promoviraju održivi sistemi proizvodnje hrane.

U našim uslovima se važnom problemu rasipanja hrane (odlaganju hrane u otpad) još ne pristupa sa dovoljno ozbiljnosti.

Smanjenje rasipanja i bacanja hrane jedan su od praktično najjednostavnijih načina, kako za povećanje prehrambene sigurnosti stanovništva, tako i za povećanje održivosti prehrambenog lanca. Uz to, smanjenje bacanja hrane ima bitnog indirektnog uticaja na standard stanovništva i životnu sredinu. U narednom strateškom periodu bilo bi potrebno barem inicirati izradu programa smanjenja rasipanja hrane i postupanja sa odbačenom hranom (humanitarni programi i sl.).

4.4.6.2. Unapređenje institucionalnog i zakonodavnog okvira

Institucionalno-zakonodavni okvir Federacije BiH dozvoljava funkcioniranje sektora poljoprivrede i realizaciju dosadašnjih poljoprivrednih politika. Međutim, niz sektorskih aktera – od nadležnih institucija do poljoprivrednika – nepodijeljenog je stava da je za snažniji napredak i modernizaciju sektora potrebno znatno jačanje institucionalnog i zakonodavnog okvira. Sa donošenjem novog strateškog plana razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja biće potrebno pristupiti revidiranju postojeće i izradi i usvajanju nove sektorske legislativne. Usporedo s tim, a zbog niza, za naše uslove novih i izazovnih strateških intervencija i mjera, mora se pristupiti institucionalnom jačanju koje podrazumijeva jačanje (personalno i tehničko-tehnološko) postojećih institucija, ali i stvaranje novih organizacija i institucija potrebnih za realizaciju strateški zacrtanih ciljeva i buduću dinamičniji razvoj sektora.

Tokom provedbe usvojene strategije (period do 2027. godine) prije svega aktivnošću postojećih nadležnih institucija potreban je praktično stalan rad na kreiranju novih i nadogradnji postojećih zakonskih i podzakonskih propisa. Bit će, naime, potrebno da se po usvajanju nove strategije razvoja sektora izvrše i potrebna usklađivanja postojećeg zakonodavnog okvira. Pored toga, mora se nastaviti sa usklađivanjem sektorske legislativne sa aktuelnom (i često mijenjanom) sektorskom legislativom u EU. Na kraju je poseban izazov na unapređenju legislativnog okvira sektora poljoprivrede u vezi sa novim zahtjevima vezanim za zadatke sektora u prilagođavanju klimatskim promjenama i zaštiti životne sredine. Iako institucije Federacije BiH snažno podržavaju i konstruktivno doprinose uspostavljanju elemenata sektorske legislativne na državnom (BiH) nivou, potrebno je radi nesmetanog funkcioniranja tržišta voditi računa i o potrebnom usklađivanju propisa na relacijama BiH – Federacija BiH, ali i Federacija BiH – Republika Srpska.

Usklađivanje sektorskih zakonskih i podzakonskih propisa sa relevantnom legislativom EU je već uobičajena praksa u BiH koja se, međutim, ne odvija uvijek željenom brzinom. Predstojeći period će za kreatore i donositelje sektorske legislativne u Federaciji BiH biti znatno izazovnije imajući u vidu novu, "zelenu", poljoprivrednu politiku EU. Iako zakonodavne institucije u Federaciji BiH imaju potrebna prethodna iskustva, kod transpozicije sektorske legislativne EU u narednom periodu bit će potrebni dodatni naponi, pažnja i, posebno, visok stepen koordinacije sa institucijama koje kreiraju i donose zakonske i podzakonske propise na državnom (BiH) nivou.

Nova strategija razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja podrazumijeva i promjene politika, što zahtijeva i prilagođavanja postojećih ili donošenje novih zakonskih i podzakonskih propisa koji su osnovna sredstva realizacije utvrđenih politika. Pored intervencija u ključnim zakonskim propisima za realizaciju nove poljoprivredne politike (Zakon o poljoprivredi i Zakon o novčanim poticajima u poljoprivredi), bit će potrebne intervencije i u još nekoliko važnih oblasti kako bi se osiguralo konzistentno provođenje zacrtanih strateških ciljeva. Ne ulazeći u legislativne intervencije manjeg obima koje će trebati provesti na značajnom broju postojećih zakonskih i podzakonskih propisa, ovdje treba istaći nekoliko veoma važnih problema koji već dugo čekaju na adekvatna zakonodavna rješenja. To su: 1) pitanja obaveznih

doprinosa i poreza te poreza na dohodak poljoprivrednika; 2) pitanja tretmana državnog poljoprivrednog zemljišta u federalnom Zakonu o stvarnim pravima i 3) legislativno jačanje uloge i značaja poljoprivrednih zadruga.

Poljoprivredno zemljište u državnom vlasništvu, kao neobnovljiv resurs, potrebnim izmjenama i dopunama Zakona o stvarnim pravima treba zaštititi od trajnog otuđenja i uz odgovarajuće izmjene i dopune Zakona o poljoprivrednom zemljištu dalje zaštititi od čestih i neopravdanih prenamjena korištenja. Poljoprivredne zadruge mogu biti, a u zemljama sa razvijenom poljoprivrednom proizvodnjom i jesu važan razvojni čimbenik sektora. Na drugim mjestima u ovom dokumentu elaborirani su aktuelni problemi poljoprivrednog zadrugarstva, pri čemu prevladavanje njihovog znatnog broja traži i modernu legislativu o poljoprivrednim zadrugama i njihovim djelatnostima.

Ovdje je potreban nešto detaljniji osvrt na pitanja obaveznih doprinosa i poreza te poreza na dohodak poljoprivrednika koji traže prilagođavanje znatnog broja zakonskih i podzakonskih propisa kojima se na nivou Federacije BiH uređuju ova pitanja. Provedene analize pokazuju da bi u pogledu doprinosa za penziono i zdravstveno osiguranje poljoprivrednika bilo korisno razmotriti efikasna legislativna rješenja u nekim susjednim zemljama. Zakonska rješenja za nositelje porodičnih poljoprivrednih gazdinstava u pogledu penzionog osiguranja treba tražiti na tragu relativno uspješno provedenih modela, odnosno između mogućnosti fakultativne uplate penzionog osiguranja za nositelje porodičnog poljoprivrednog gazdinstva koji nisu obveznici poreza na dohodak, te propisivanja obaveznog penzionog osiguranja za nositelje porodičnog poljoprivrednog gazdinstva koji je mlađi od 50 godina kako bi ispunio minimalne uslove za ostvarivanje prava na mirovinu do napunjenih 65 godina života. Legislativno rješenje pitanja zdravstvenog osiguranja poljoprivrednika, uz obavezno povezivanje sa upisom u registar poljoprivrednih gazdinstava, treba tražiti kroz smanjenje postotka za izračunavanje mjesečnog doprinosa za zdravstveno osiguranje, odnosno kroz model zakonski utvrđenog izdvajanja prihvatljive visine sredstava poljoprivrednika za ove svrhe. Pitanja poreza na dohodak poljoprivrednika, kroz odgovarajuće izmjene relevantnih podzakonskih propisa, bi se trebalo rješavati kroz utvrđivanje maksimalno ostvarenih godišnjih primanja porodičnog poljoprivrednog gazdinstva na koja se ne obračunava i ne uplaćuje porez na dohodak. U vezi s ovim, zakonski je potrebno urediti obavezu sistematizirane evidencije prodaje poljoprivrednih proizvoda gazdinstva koja bi bila predmet inspekcijskog nadzora. Na bazi evidencije prihoda kroz prodaju poljoprivrednih proizvoda i primanja po osnovu svih dodijeljenih novčanih podrški gazdinstvu, vršila bi se njegova kategorizacija po pitanju obaveze ili oslobađanja od obaveze uplate poreza na dohodak. Poljoprivredna gazdinstva čiji godišnji dohodak prelazi maksimalno utvrđenu visinu dohotka za oslobađanje od poreza na dohodak, ali ne prelazi 50.000 KM (koliko je trenutni minimum za ulazak u sistem PDV) bi trebalo dalje kategorizovati (u npr. tri kategorije prema visini ostvarenog dohotka) te kroz sistem paušalnog oporezivanja utvrditi visine mjesečnih i godišnjih paušalnih iznosa poreza na dohodak. Ove iznose bi svakako trebalo utvrđivati uz uvažavanje uobičajeno značajno visokih porezno priznatih izdataka u poljoprivrednoj proizvodnji, odnosno uspostaviti sistem u kojem će se kroz stimulativnu poresku politiku osigurati povećanje broja poljoprivrednika koji će po fer uslovima plaćati porez na dohodak.

Ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Federacije BiH kao instituciji od koje se očekuje da planira, koordinira i u mnogim elementima praktično realizira poljoprivrednu politiku je potrebno institucionalno jačanje, posebno u pogledu jačanja personalnih kapaciteta, ali i u pogledu stvaranja novih organizacionih jedinica te u pogledu jačanja

tehničke infrastrukture. U kantonima Federacije BiH djeluju kantonalna ministarstva poljoprivrede (ili odjeli za poljoprivredu pri ministarstvima gazdinstva) koja angažira značajan broj zaposlenih i određenu tehničku infrastrukturu. Iako postojeći zakonski okvir insistira na visokom stepenu koordinacije aktivnosti federalnog i kantonalnih ministarstva to nije stalna praksa pa se i iz ovih razloga nominalno značajni personalni kapacitet nadležnih ministarstva ne koriste uvijek na najefikasniji način.

Na nivou Federacije BiH je potrebno dovršiti neke, ali i započeti značajan broj drugih aktivnosti na uspostavljanje integritetnog poljoprivrednog informacijskog sistema. Ovaj višestruko koristan sistem uobičajeno čine: 1) statistički sistem (baziran na podacima iz popisa poljoprivrede na koji se u Federaciji BiH čeka decenijama); 2) mreža računovodstvenih podataka poljoprivrednih gazdinstava (FADN); 3) poljoprivredni tržišni informacijski sistem i 4) Registri i GIS podsistemi (registar poljoprivrednih gazdinstava, registar klijenata, registar identifikacije životinja, fitosanitarni registar, vinogradarsko-vinarski registar, registar organskih proizvođača i sl.) i 5) integrirani administrativno-kontrolni sistem (IACS, sa sistemom identifikacije zemljišnih parcela, digitalnom bazom podataka o životinjama u sistemu podsticaja, integrirani sistem kontrole zahtjeva za podsticaje i kontrola na licu mjesta). Kako je navedeno, u Federaciji BiH su uspostavljeni i funkcioniraju neki elementi ovog zahtjevnog sistema, dok je neke potrebno zaokružiti ili tek uspostaviti. U ovom pogledu, zbog visokih troškova, posebno je zahtjevno uspostavljanje IACS sa sistemom identifikacije zemljišnih parcela (LPIS). Uspostavljanje i efektivno uvezivanje svih ovih segmenata u integrirani poljoprivredni informacijski sistem je zahtjevan zadatak, ali se njegovom realizacijom osigurava niz koristi i za institucije i za poljoprivrednike i za javna sredstva namijenjena poticanju razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Pored navedenog, u Federaciji BiH je potrebno jačanje ili uspostavljanje još nekih sistema važnih i za analitičko-strateške potrebe institucija, ali i za ukupan razvoj sektora. Ovdje treba spomenuti npr. uspostavljanje sistema za kontrolu i sigurnost poljoprivrednih proizvoda i hrane te posebno važno uspostavljanje integritetnog sistema poljoprivrednog znanja i inovacija (AKIS) o čemu se više detalja nalazi na drugom mjestu u ovom dokumentu.

Mjera 1.1.10. Tehnička podrška Federalnom ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva za provođenje politika i jačanje sistema sigurnosti hrane

Posebnu kategoriju mjera predstavljaju tzv. opće usluge, a što je pojam koji se odnosi na uspostavu odgovarajućeg institucionalnog ambijenta za realizaciju poljoprivrednih politika, politike ruralnog razvoja, politike sigurnosti hrane i politike zaštite zdravlja biljaka i životinja. Opće usluge su sve one usluge koje pružaju institucije na različitim nivoima državne vlasti, a koje stvaraju okvir za uređeno i neometano funkcioniranje poljoprivrednog sektora i ispunjavanje njegovih ciljeva i svrhe postojanja.

Kroz ovu mjeru podržava se Federalno ministarstvo poljoprivrede, te različite državne, federalne i kantonalne institucije koje učestvuju u sistemu ili kao kreatori poljoprivredne politike, ili učestvuju u njenom provođenju, odnosno čine dio sistema sigurnosti hrane u Bosni i Hercegovini.

Pored kapaciteta samog ministarstva i različitih projekata koji trebaju biti realizirani da bi ministarstvo moglo ispuniti ulogu kreatora i implementatora poljoprivredne politike, važnu ulogu imaju i poljoprivredne savjetodavne i izvještajno prognozne službe koje trebaju pomoći poljoprivrednicima, drugim korisnicima zemljišta, odnosno malim i srednjim preduzećima u ruralnim područjima da poboljšaju privredne rezultate, okolišnu učinkovitost i otpornost svojih gazdinstava, preduzeća i ulaganja.

Institucije koje djeluju u području sigurnosti hrane, bez obzira da li su one na državnom, entitetskom ili kantonalnom nivou, imaju vrlo važno mjesto i ulogu budući da sprječavaju ili ograničavaju pojavu i širenje zaraznih bolesti i štetnika, odnosno smanjuju rizik od pojave zdravstvene neispravnosti hrane i nastajanja štetnih posljedica po ljude, domaće životinje, biljke ili okoliš.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom							
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom							
Naziv mjere	Mjera 1.1.10. Tehnička podrška Federalnom ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva za provođenje politika i jačanje sistema sigurnosti hrane							
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Podmjera tehničke pomoći za Federalno ministarstvo poljoprivrede odnosi se na zdvajanja radi stvaranja tehničkih i organizacijskih predušlova za programiranje, provedbu, praćenje i ocjenjivanje efekata poljoprivredne politike. U okviru navedenog važno mjesto ima informatizacija sistema i osiguravanje IT tehnologije i softvera za vođenje RPG i RK i drugih registara, provođenje kontrole na terenu kombiniranjem modernih tehnologija satelitskog nadzora i digitaliziranih podataka o zemljišnim parcelama, obradu zahtjeva za podrškama, informiranje zainteresirane javnosti i izvještavanje. Pored toga podmjera može uključivati izradu potrebnih naučnih i stručnih studija i projekata koji su osnova za programiranje poljoprivredne politike, obuku službenika te izradu i evaluaciju strateških dokumenata. Posebna podmjera odnosi se na tehničko opremanje i neophodne obuke za uspostavu funkcionalne poljoprivredne savjetodavne službe na nivou Federalnog ministarstva poljoprivrede, ali i kantonalnim i općinskim nivoima, koja će biti usmjerena na poljoprivrednike, osposobljena pružati kvalitetne usluge u vidu stručnih savjeta, pomaganja u donošenju poslovnih odluka i pripremi poslovnih planova za investicije na PG-ima. U okviru općih usluga važno mjesto ima i podmjera vezana za sigurnost hrane koja obuhvaća sredstva za praćenje i nadzor zaraznih bolesti i štetnika, poduzimanje intervencija u slučaju pojave zaraznih bolesti i štetnika, opremanje laboratorija, opremanje veterinarske inspekcije i Federalne uprave za inspeksijske poslove, ali i institucija zaduženih za zaštitu zdravlja bilja i sigurnost hrane na državnom nivou. Većina ovih aktivnosti provodi se u okviru ARCP projekta koji se realizira iz sredstava Svjetske banke.							
Strateški projekti								
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji			Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti		
	- Ukupan iznos sredstava za finansiranje tehničke podrške Federalnom ministarstvu poljoprivrede (KM)			0		11.442.447		
	- Iznos sredstava za finansiranje tehničke podrške radu poljoprivredne savjetodavne službe (KM)			0		2.802.000		
	- Iznos sredstava za opremanje laboratorija u Federaciji BiH (KM)			0		5.505.000		
	- Iznos sredstava za opremanje federalnih inspekcija (KM)			0		3.523.000		
	- Iznos sredstava za opremanje državnih institucija u sistemu sigurnosti hrane (KM)			0		1.975.000		
Razvojni efekti i doprinosi ostvarenju prioriteta	Da bi mogli prepoznati i promicati proizvodnju hrane s posebnim i vrijednim karakteristikama, da bi se osigurala održiva proizvodnja hrane, smanjilo rasipanje i podigao nivo dobrobiti životinja, neophodni su institucionalni kapaciteti koji to mogu realizovati. Usluge savjetodavne službe poljoprivrednicima omogućavaju pristup osposobljavanju, prijenosu znanja i inovacija, savjetovanju te korištenju savremenih IT, čime doprinosimo ostvarenju prioriteta 1.2. Savjetodavci im mogu pomoći pri donošenju ključnih odluka za poslovanje, pristupu sredstvima podrške i izvorima za finansiranje njihovih investicija, što doprinosi ostvarivanju Prioriteta 1.1., jer omogućava stvaranje održivog dohotka i u krajnjem slučaju poboljšava sigurnost snabdijevanja hranom na domaćem tržištu. Savjetodavna služba osigurava prijenos znanja neophodnih za ublažavanje i prilagodbu na nepovoljne uticaje klimatskih čimbenika, te može pomoći u promociji prelaska na održive izvore energije, čime doprinosimo ostvarivanju prioriteta 2.1. Bez sistema sigurnosti hrane poljoprivredna proizvodnja bila bi znatno izložena širenju zaraznih bolesti i štetnika, postojali bi veliki rizici po zdravlje potrošača, a to bi ugrozilo opstanak i poslovanje velikog broja PG-a, i dodatno otežalo snabdijevanje domaćeg stanovništva hranom iz domaćih izvora. Također, bez odgovarajućeg institucionalnog razvoja neće biti moguće ispravno implementirati mjere i podmjere planirane Strategijom, niti imati kontrolu i nadzor nad budžetskim sredstvima i kreditnim zaduženjem iz kojih se vrši finansiranje mjera poljoprivredne politike. Dakle, bez razvoja i izgradnje institucija nije moguće normalno funkcioniranje i upravljanje razvojem sektora poljoprivrede u Federaciji BiH, niti je moguće ostvarivati napredak u procesu EU integracija u tri pregovaračka poglavlja (poljoprivreda, sigurnost hrane i ribarstvo).							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	96.041	99.650	299.610	349.625	399.762	449.950	499.765
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
	Iznos:	2.500.000	2.500.000	5.000.000	5.000.000	5.000.000	5.000.000	5.000.000
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
	Iznos:	0	0	8.279.000	6.140.000	3.830.000	2.164.000	1.219.000
	Izvor:	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB
Period provedbe mjere	2021. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							

provedbe mjere	
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu, Sektor za ruralni razvoj i PSS, Sektor za veterinarstvo, Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ
Ciljne grupe	Federalno ministarstvo poljoprivrede, federalna i kantonalne poljoprivredne savjetodavne službe, laboratoriji za kontrolu u oblasti poljoprivrede i prehrambene industrije, federalne veterinarske i poljoprivredne inspeksijske službe, Agencija za sigurnost hrane BiH i Uprava za zaštitu zdravlja bilja BiH

* budžetska sredstva namijenjena za veterinarstvo

5. IDENTIFIKACIJA STRATEŠKIH PROJEKATA

U okviru Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja identificirani su strateški projekti čija realizacija može značajno doprinijeti ostvarenju strateških ciljeva i njenoj uspješnoj provedbi. Prema važećoj Uredbi strateški projekt je intervencija od najvećeg značaja za ostvarenje strateških ciljeva. Oni trebaju imati višestruki učinak na razvoj i njihova provedba može biti osnova za pokretanje drugih projekata. Provedba strateških projekata treba imati pozitivan uticaj na poboljšanje kvalitete života veće grupe građana, a naročito socijalno ugroženih kategorija stanovništva, te omogućiti održivi rast i razvoj.

5.1. Strateški projekti identificirani u Strategiji poljoprivrede i ruralnog razvoja

Analizom stanja u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja izvršenom u prvom dijelu ovog dokumenta uočeno je nekoliko kategorija intervencija koje bi mogle biti obuhvaćene pojmom strateški projekti.

U području optimizacije korištenja prirodnih resursa to bi svakako mogla biti provođenje uređenja poljoprivrednog zemljišta (arondacija, komasacija, remedijacija) na svim pogodnim lokalitetima u Federaciji BiH, zatim izgradnja sistema za navodnjavanje i odvodnju, prvenstveno na komasiranom i konsolidiranom zemljištu, kultivacija pogodnog krša (za podizanje nasada južnog voća, vinograda i maslinika), kultivacija livada i pašnjaka radi poboljšanja prinosa zelene mase i privođenje kulturi zapuštenog poljoprivrednog zemljišta (neobrađeno zemljište koje je zakorovljeno i obraslo samoniklim i šumskim raslinjem na kojem je vegetacijsko proizvodni ostatak duže od dvije godine).

Druga kategorija strateških projekata moglo bi biti jačanje i razvoj zadružnog sektora kao važnog čimbenika za unaprjeđenje položaja malih poljoprivrednih gazdinstava kroz uvođenje i primjenu združnih principa u praktično poslovanje poljoprivrednih združuga u Federaciji BiH, uključivanje združuga u proizvođačke grupe, proizvođačke organizacije i udruženja proizvođačkih organizacija u Federaciji BiH.

Naziv strateškog projekta	Provođenje uređenja poljoprivrednog zemljišta (navodnjavanje, arondacija, komasacija, remedijacija)
Opis strateškog projekta	Velicina poljoprivrednih gazdinstava s obzirom na ukupno raspoloživu količinu poljoprivrednog zemljišta, ali i broj parcela, predstavlja objektivnu zapreku jačanju konkurentnosti poljoprivrednog sektora u Federaciji BiH. Na usitnjnim parcelama nije moguće koristiti modernu poljoprivrednu mehanizaciju velikog učinka, što direktno smanjuje efikasnost i produktivnost angažirane radne snage, povećavaju se troškovi i općenito smanjuje konkurentnost proizvodnje. Kada tome dodamo i prostornu disperziranost zemljišnih čestica koja uzrokuje velike troškove dolaska do parcela i s tim povezane prazne hodove, jasno je da bez uređenja poljoprivrednog zemljišta ne možemo očekivati dostizanje konkurentnosti poljoprivrednog sektora u zemljama okruženja i EU. Iz istih razloga vlasnici koji svoje zemljište žele dati u zakup teško pronalaze zakupljivače, što je dobrim dijelom uzrok toliko velikog udjela neobrađenih površina. Pored toga u nekim područjima imamo hronične probleme sa odvodnjom u proljetnom i jesenskom periodu, odnosno sušom u ljetnim mjesecima. Iz navedenih razloga gotovo svake godine imamo velike štete koje znatno umanjuju prihod poljoprivrednih gazdinstava, pa čak dovode u pitanje i sam njihov opstanak. Da bi ovaj strateški projekt mogao biti nesmetano proveden potrebno je, pored osiguranja sredstava i izrade planova provođenja, izvršiti izmjene postojećeg Zakona o komasaciji na način da je za pokretanje projekta komasacije dovoljno izjašnjenje 50% vlasnika i korisnika poljoprivrednog zemljišta koji su izašli na referendum o provođenju komasacije. Projekti komasacije, navodnjavanja i odvodnje finansira Federacija BiH iz kreditnih sredstava, a realizira ih u uskoj saradnji sa jedinicama lokalne samouprave.
Očekivani efekti	Projekti komasacije s kojim je povezano cjelovito uređenje poljoprivrednog zemljišta (njevski putovi, odvodni kanali, grupiranje i okrupnjavanje parcela, navodnjavanje) su projekti od najvećeg strateškog značenja jer imaju višestruk pozitivan uticaj na poljoprivredni sektor u cjelini. Provođenje navedenog strateškog projekta rješavamo gotovo sve gore spomenute slabosti našeg poljoprivrednog sektora. Omogućavamo upotrebu

	moderne i učinkovite poljoprivredne mehanizacije, povećavamo učinkovitost raspoložive radne snage, smanjujemo troškove praznih hodova i transporta, olakšavamo pristup parcelama, rješavamo pitanje odvodnje i navodnjavanja, smanjujemo štete od prirodnih nepogoda i stvaramo preduslove za rast konkurentnosti, kvalitete i količine poljoprivrednih proizvoda. Također, porastao bi interes za uzimanje poljoprivrednog zemljišta u zakup što bi doprinijelo povećanju količine hrane iz domaćih izvora, smanjilo ovisnost o uvozu i osiguralo viši stepen sigurnosti snabdijevanja našega stanovništva.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:			5.731.000	1.973.000	9.925.000	9.755.000	5.011.000
	Izvor:			ARCP	ARCP	ARCP	ARCP	ARCP
	Iznos:					15.000.000	45.000.000	30.000.000
Izvor:					WB	WB	WB	

Naziv strateškog projekta	Jačanje i razvoj zadrugnog sektora							
Opis strateškog projekta	Poljoprivredne zadruge su oblik organizovanja malih poljoprivrednih proizvođača koji predstavlja optimalni okvir za ostvarivanje interesa i zadovoljavanje potreba njihovih poljoprivrednih gazdinstava. Zadruge prije svega omogućavaju bolje povezivanje poljoprivrednih gazdinstava sa tržištima objedinjavanjem njihove ponude, te osiguravaju uvođenje jedinstvene tehnologije proizvodnje i međunarodnih standarda kvalitete. Pored toga, kroz veće nabavke one mogu smanjiti troškove nabavke inputa i olakšati pristup kreditima. Direktni prijenos novih znanja i tehnologija u proizvodnju i podizanje svijesti o važnosti sigurnosti hrane i zaštite okoliša također mogu biti dio zadrugnih aktivnosti. Članstvo u zadrugi poljoprivredniku daje pravo na odlučivanje o poslovanju zadruge i na taj način mogućnost direktnog uključivanja njegovih interesa i potreba u poslovne odluke zadrugnih tijela. U slučaju kada je politika zadruge stvaranje profita, članovi zadruge imaju pravo na sudjelovanje u odlukama o ulaganju, odnosno raspodjeli ostvarene dobiti. Prema FAO-u zadruge su prvi stup za budući razvoj poljoprivrede, sigurnosti hrane i smanjenja gladi u svijetu. Zadruge trebaju dobiti posebno mjesto u okviru mjere vezane za uspostavu i rad proizvođačkih grupa tako da nivo podrške za administrativne troškove rada proizvođačke grupe bude povezana sa brojem zadrugara, a ne samo za vrijednost godišnje proizvodnje proizvođačke grupe kojoj je nositelj poljoprivredna zadruga. Pored toga u okviru edukacija koje pripremaju i provode poljoprivredne savjetodavne službe treba osigurati poseban program obuka za menadžment zadruga vezano za osposobljavanje u planiranju i organizovanju proizvodnje, marketingu, praćenju i analizi poslovnih odluka i ostvarenih rezultata zadruge u neprestano promjenjivom okruženju. Uključivanje zadruge u sistem AKIS-a od velike je važnosti za širenje znanja i inovacija u poljoprivrednom sektoru te njihovu praktičnu upotrebu na poljoprivrednim gazdinstvima budući da stručnjaci zaposleni u zadrugama na najbolji način mogu povezati teorijska znanja i njihovu praktičnu primjenu. Donošenje zakona o poljoprivrednim zadrugama koji bi promovirao primjenu zadrugnih principa i davao prednost zadrugama sa većim brojem zadrugara stvorio bi preduslove za dodjelu dodatnih sredstava u okviru podmjere za podršku osnivanju preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom.							
Očekivani efekti	Registrowanje većeg broja poljoprivrednih zadruga u kojima su osnivači mali poljoprivredni proizvođači, a koje u svome radu i poslovanju u potpunosti primjenjuju zadrugne principe rezultirat će brojnim pozitivnim efektima. Uspostavom takvih zadruga objedinit će se ponuda i povećati pregovaračka moć poljoprivrednih proizvođača, a na bazi većih narudžbi smanjit će se cijena inputa za proizvodnju (zaštitna sredstva, min. đubrivo, sjeme, sadnice i sl.). Skraćivanjem lanaca distribucije isključivanjem nepotrebnih posrednika porast će otkupna cijena poljoprivrednih proizvoda, a zbog opsega transporta smanjit će se troškovi po jedinici proizvoda, što otvara mogućnost prodaje i na udaljenim tržištima. Izgradnjom zajedničkih skladišnih prostora povećava se trajnost proizvoda, produžava sezona prodaje i postižu povoljnije cijene zbog izbjeavanja sezonskih fluktuacija cijena. Pored pozitivnih učinaka na poljoprivredna gazdinstva otvorit će se i nova radna mjesta za mlade stručnjake iz oblasti poljoprivrede i agroekonomije, i pomoći održivi razvoj ruralnih prostora kojima sada prijete napuštanje poljoprivredne djelatnosti i iseljavanje u urbana središta ili inozemstvo. Za finansiranje aktivnosti pretpostavljena je trećina raspoloživih sredstava iz mjere za osnivanje ruralnih preduzeća i mjere za uspostavu i rad proizvođačkih grupa.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	500.000	800.000	1.000.000	1.500.000	2.000.000	2.150.000	2.250.000
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
	Izvor:							

Naziv strateškog projekta	Uspostavljanje sistema poljoprivrednog znanja i inovacija (AKIS-a) u Federaciji BiH						
Opis strateškog projekta	Sistem poljoprivrednog znanja i inovacija (Agricultural Knowledge and Innovation System – AKIS) se uspostavlja sa ciljem osiguranja stalne saradnje između predstavnika grupa sektorskih aktera – poljoprivrednih proizvođača i proizvođača hrane, preduzetnika, potrošača, sektora šumarstva, institucija sa užim i širim nadležnostima u sektoru, poljoprivrednih savjetnika, istraživača i dr. koji zajednički identificiraju sektorske probleme te kreiraju i provode istraživačke i slične projekte koji nude rješenja za njihovo prevladavanje. Sistem bi trebao omogućiti stvaranje i razmjenu znanja na otvoren način s osiguranim prostorom za susrete aktera i razvoj ideja kroz formiranje takozvanih operativnih grupa poljoprivrednog inovacijskog partnerstva. Grupe podržavaju razvoj inovativnih rješenja s pristupom odzodo prema gore kako bi poljoprivreda, uz praktičnu primjenu novostvorenih ili transferiranih znanja i/ili kreiranih inovacija postala efikasnija, produktivnija i održivija. Uspostavljanje integriranog AKIS-a prema EU standardima zahtijeva donošenje posebnih zakonskih i podzakonskih akata kojima će se regulisati						

	sistem znanja i inovacija u poljoprivredi i koji će obuhvatiti uspostavljanje sistema, komponente sistema, finansiranje sistema kroz program znanja i inovacija u poljoprivredi, kreiranje, odobravanje i realizaciju istraživačkih i/ili inovacijskih projekata, posebno pozicioniranje savjetodavaca u sistemu, itd. Pored uspostavljanja legislativnog okvira, do kraja strateškog perioda bi kroz osmišljen i posebno odobren projekt fazne realizacije na uspostavljanju AKIS-a trebalo: - identificirati aktere sistema, uz procjenu njihove kompetentnosti, motiviranosti i potrebnih doprinosa u funkcioniranju sistema; - po potrebi i zaviso od rezultata prethodnog, organizovati i provesti posebne programe osposobljavanja grupa sektorskih aktera koji čine AKIS; - kreirati strukturu AKIS sistema Federacije BiH prema iskustvima i najboljim praksama u zemljama EU; - formirati prvu grupu ili prve operativne grupe poljoprivrednog inovacijskog partnerstva; - realizovati prve AKIS projekte kreirane u okvirima operativne grupe (ili operativnih grupa) i finansirane iz budžetski planiranih sredstva za Mjeru podrški razmjeni znanja i informacija; - uspostaviti prve tačke sektorske izvrsnosti.							
Očekivani efekti	Provodenjem navedenih faza projekta, uz donesen legislativni okvir za AKIS, Federacija BiH bi u naredni strateško-planski period razvoja sektora mogla ući sa elementima uspostavljenog sistema poljoprivrednih znanja i inovacija kojim bi se dodjeljivale realizacije posebnih, strateški utvrđenih, ciljeva i mjera razvoja sektora. Projekt na uspostavljanju sistema ne uključuje nabavke istraživačke i slične opreme, ali može uključivati nabavke opreme potrebne za efikasan rad operativnih grupa ili operativne grupe.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:			350.000	430.000	445.000	460.000	475.000
	Izvor:			Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
	Izvor:							

6. PROVJERA MEĐUSOBNE USKLAĐENOSTI STRATEŠKIH DOKUMENATA

Usklađenost Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja sa ostalim strateškim dokumentima, a prije svega sa Strategijom razvoja Federacije BiH 2021. – 2027. na nivou Federacije BiH vrši Federalni zavod za programiranje razvoja. Sve preporuke dobivene od navedenog tijela ugrađene su u ovu Strategiju.

7. INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR ZA PROVOĐENJE STRATEGIJE

U skladu sa Uredbom o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH, na osnovu situacijske analize i projekcije, kao i definiranih mjera, izrađuje se indikativni finansijski okvir za cjelokupni period važenja strateškog dokumenta. U njemu je prikazana procjena potrebnih finansijskih sredstava po strateškim ciljevima, prioritetima i mjerama iz budžeta Vlade Federacije BiH, ali i ostalih izvora finansiranja kao što su kreditna sredstva, sredstva Evropske unije i donacije domaćih i stranih organizacija, institucija i preduzeća.

7.1. Indikativni finansijski okvir

(u milionima KM)

INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR ZA PERIOD VAŽENJA STRATEŠKOG DOKUMENTA					
Oznaka strateškog cilja, prioriteta i mjere	Strukt. fin. (%) [*]	Ukupno (milion KM)	Budžet institucije (milion KM)	Ostali izvori	
				(milion KM)	Naziv potencijalnog izvora
I. Strateški cilj 1.	87,59	1.166,56	1.121,27	45,29	
Prioritet 1.1. (Prioritet 1)	61,04	813,05	791,41	21,63	
Mjera 1.1.1. Podrška poslovanju PG na područjima sa prirodnim ograničenjima	0,60	8,04	8,04	0	
Mjera 1.1.2. Osnovno plaćanje po ha obradene površine	11,07	147,44	147,44	0	
Mjera 1.1.3. Dodatno plaćanje strateškim proizvodnjama	2,62	34,91	34,91	0	
Mjera 1.1.4. Osnovno plaćanje po grlu	18,23	242,84	242,84	0	
Mjera 1.1.5. Podrška strukturoj transformaciji sektora proizvodnje mlijeka	20,29	270,18	270,18	0	
Mjera 1.1.6. Podrška pčelarstvu	1,38	18,35	18,35	0	
Mjera 1.1.7. Podrška proizvodnji ribe	1,30	17,34	17,34	0	
Mjera 1.1.8. Podrška interventnoj nabavci poljoprivrednih repromaterijala	0,77	10,29	10,29	0	

Mjera 1.1.9. Podrška osiguranju poljoprivredne proizvodnje	0,48	6,35	6,35	0	
Mjera 1.1.10. Tehnička podrška FMPVŠ za provođenje politika i jačanje sistema sigurnosti hrane	4,30	57,30	5,67	21,63	ARCP - WB
Veterinarstvo			30,00		
Prioritet 1.2. (Prioritet 2)	21,74	289,53	289,53	0	
Mjera 1.2.1. Podrška ulaganjima	21,58	287,37	287,37	0	
Mjera 1.2.2. Podrška razmjeni znanja i informacija	0,16	2,16	2,16	0	
Prioritet 1.3. (Prioritet 3)	4,80	63,98	40,32	23,66	
Mjera 1.3.1. Podrška privatnom skladištenju	0,64	8,55	8,55	0	
Mjera 1.3.2. Pilot shema voća, povrća i mlijeka	0,21	2,80	2,80	0	
Mjera 1.3.3. Podrška realizaciji operativnih programa organizacija proizvođača	0,62	8,20	8,20	0	
Mjera 1.3.4. Podrška saradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj	3,34	44,43	20,77	18,76 4,90	READP - IFAD ARCP - WB
Strateški cilj 2.	0,22	2,94	2,94	0	
Prioritet 2.1. – (Prioritet 6)	0,22	2,94	2,94	0	
Mjera 2.1.1. Podrška za organsku proizvodnju i proizvodnju u konverziji	0,22	2,94	2,94	0	
Strateški cilj 3	12,19	162,41	40,01	122,40	
Prioritet 3.1. (Prioritet 7)	12,19	162,41	40,01	122,40	
Mjera 3.1.1. Podrška dohotku mladim poljoprivrednicima koji preuzimaju upravljanje PG	0,33	4,36	4,36	0	

Mjera 3.1.2. Pokrenuti poslovanje mladih poljoprivrednika i osnivanje preduzeća na ruralnom prostoru	2,38	31,65	31,65	0	
Mjera 3.1.3. Podrška razvoju ruralne infrastrukture	9,49	126,40	4,00	32,40 90,00	ARCP – WB Komasacija međ. kredit
Ukupno iz strateškog dokumenta***	100%				
PREGLED PO IZVORIMA (iznosi u KM i postotni udio)					
Budžetska sredstva	Kreditna sredstva	Sredstva EU	Ostale donacije		
1.164,21 KM	167,69 KM	0,00 KM	0,00 KM		
87,41%	12,59%	0%	0%		

*Struktura udjela finansiranja (u %) prioriteta i strateških ciljeva u ukupnom iznosu finansiranja strateškog dokumenta.
**Broj mjera nije ograničen pa se može dodavati onoliko mjera koliko je potrebno za ostvarivanje određenog prioriteta.
***Struktura finansiranja po izvorima finansiranja.
Napomena: Sredstva za finansiranje strateškog dokumenta zasnivaju se na projekcijama dostupnih i očekivanih finansijskih sredstava u momentu izrade strateškog dokumenta. Detaljan finansijski plan po mjerama je dat u prilogu ovog dokumenta i čini njegov sastavni dio.

8. SAŽETI PREGLED STRATEGIJE POLJOPRIVREDE I RURALNOG RAZVOJA

Uredbom o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH propisan je sadržaj Sažetog pregleda strateškog dokumenta u kojem se prikazuju pojedinačni strateški ciljevi, prioriteti i mjere sa polaznim i završnim vrijednostima njihovih pokazatelja, te iznosi planiranih sredstava i izvori finansiranja. Sažeti pregled strateškog dokumenta zapravo predstavlja pregled ključnih parametara strateškog dokumenta koji su zbog lakšeg praćenja prikazani u sažetom tabličnom obliku.

8.1. Sažeti pregled strateškog dokumenta

SAŽETI PREGLED STRATEŠKOG DOKUMENTA			
Redni broj i oznaka	NAZIV	Pokazatelji i finansijski izvori	
1. Strateški cilj	Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom	Pokazatelji strateškog cilja	
		Pokrivnost uvoza izvozom poljoprivredno prehrambenih proizvoda	Polazne vrijednosti pokazatelja*
		Bruto dodana vrijednost sektora A u BDP u %	Ciljne vrijednosti pokazatelja**
		Vrijednost proizvodnje, u milionima KM	
	Zaposlenost sektora A (ILO definicija), u %		
	Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
	1.121.266.654	45.291.010	1.166.557.164
1.1. Prioritet	Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom	Pokazatelji prioriteta	
		Smanjenje nejednakosti dohotka: Usporedba dohotka od poljoprivrede i srodnih djelatnosti u odnosu na prosječni dohodak općeg gazdinstva	Polazne vrijednosti pokazatelja
		Broj registrovanih poljoprivrednih gazdinstava	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj mladih poljoprivrednika koji upravljaju PG	
	Od toga		
	- muški		
	- ženski		
	Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
	791.414.508	21.632.000	813.046.508
1.1.1. Mjera	Podrška poslovanju PG na područjima sa prirodnim ograničenjima	Pokazatelji mjere	
		Broj PG iz područja sa prirodnim ograničenjima koja su korisnici mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja
		Površina u hektarima za koje se isplaćuje podrška za područja sa prirodnim ograničenjima	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)
	8,04	0	8,04
1.1.2. Mjera	Osnovno plaćanje po ha obradene površine	Pokazatelji mjere	
		Broj hektara zemljišta u sistemu osnovnog plaćanja	Polazne vrijednosti pokazatelja
		Broj korisnika podrške za osnovno plaćanje po ha	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)
	147.440.500	0	147.440.500
1.1.3. Mjera	Dodatno plaćanje strateškim proizvodnjama	Pokazatelji mjere	
		Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja

		Broj hektara zemljišta u okviru dodatnog plaćanja strateškim proizvodnjama	9.100	30.500
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		34.905.775	0	34.905.775
1.1.4. Mjera	Osnovno plaćanje po grlu	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj korisnika podrške za osnovno plaćanje po grlu	7.050	9.000
		Broj uslovnih grla obuhvaćenih podrškom za autohtone pasmine	350	650
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		242.844.382	0	242.844.382
1.1.5. Mjera	Podrška strukturnoj transformaciji sektora proizvodnje mlijeka	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj korisnika podrške za kompenzacijsko plaćanje za mlijeko	0	4.000
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		270.178.411	0	270.178.411
1.1.6. Mjera	Podrška pčelarstvu	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj korisnika podrške za podršku pčelarstvu	1.700	2.250
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		18.352.461	0	18.352.461
1.1.7. Mjera	Podrška proizvodnji ribe	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj korisnika podrške za podršku ribarstvu	17	25
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		17.338.736	0	17.338.736
1.1.8. Mjera	Podrška interventnoj nabavci poljoprivrednih repromaterijala	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj korisnika podrške za interventnu nabavku poljoprivrednih repromaterijala	0	10.500
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		10.289.220	0	10.289.220
1.1.9. Mjera	Podrška osiguranju poljoprivredne proizvodnje	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj PG koji su ostvarili pravo na sufinansiranje premije osiguranja	44	1.304
		Iznos sredstava isplaćen za sufinansiranje premije osiguranja (KM)	141.000	6.353.200
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		6.353.173	0	6.353.173
1.1.10. Mjera	Tehnički podržavati FMPVŠ za provođenje politika i jačanje sistema sigurnosti hrane	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Iznos sredstava za finansiranje tehničke podrške Federalnom ministarstvu poljoprivrede	0	11.442.447
		Iznos sredstava za finansiranje tehničke podrške radu poljoprivredne savjetodavne službe	0	2.802.000
		Iznos sredstava za opremanje laboratorija u Federaciji BiH	0	5.505.000
		Iznos sredstava za opremanje federalnih inspekcija	0	3.523.000
		Iznos sredstava za opremanje državnih institucija u sistemu sigurnosti hrane	0	1.975.000
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		35.671.850	21.632.000	57.303.850
1.2. Prioritet	Jačati tržišne orijentiranosti povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju	Pokazatelji prioriteta	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Udio poljoprivrednika koji primaju investicijsku podršku za restrukturiranje i modernizaciju uključujući poboljšanje efikasnosti resursa	10%	25%
		Udio federalnog budžeta za poljoprivredu namijenjen razmjeni znanja i informacija	0	0,19%
		Udio ostvarenih sredstava za politiku ruralnog razvoja u ukupno uplaćenim sredstvima podrške	8%	40%
		Iznos isplaćene podrške investicijama u PG (milioni KM)	6,5%	13,8%
		Udio žena nositelja PPG-ova u korištenju poticaja	20,3%	28,0%
		Iznos isplaćene podrške prerađivačkim kapacitetima (milioni KM)	4,5	42,5
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		289.528.637	0	289.528.637
1.2.1. Mjera	Podrška ulaganjima	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj podržanih projekata ulaganja na PG	1.112	9.020
		Iznos isplaćene podrške investicijama na PG	6.466.000	159.120.943
		Broj podržanih projekata ulaganja u preradu	68	580
		Iznos isplaćene podrške prerađivačkim kapacitetima	4.467.280	101.751.515
			0	580

		Broj podržanih projekata ulaganja u diverzifikaciju na PG	0	24.843.652
		Ukupne investicije projekata diverzifikacije	0	340
		Broj podržanih projekata ulaganja u proizvodnju obnovljive energije	0	17
		Broj podržanih projekata ulaganja u zaštitu bioraznolikosti		
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		287.368.637	0	287.368.637
1.2.2. Mjera	Podrška razmjeni znanja i informacija	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Iznos sredstava dodijeljen za aktivnosti vezane za AKIS (KM)	0	1.200.000
		Broj radnih grupa koje rade na razmjeni znanja i informacija	0	7
		Broj uspostavljenih tačaka izvrsnosti	0	15
		Broj nositelja PG-a koji su posjetili tačke izvrsnosti	0	3.600
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		2.160.000	0	2.160.000
1.3. Prioritet	Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda	Pokazatelji prioriteta	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Udio poljoprivrednika koji učestvuju u proizvođačkim grupama kojima je dodijeljena podrška	61%	85%
		Udio vrijednosti proizvodnje u organizacijama proizvođača s operativnim programima u odnosu na ukupnu proizvodnju	0%	60%
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		40.323.509	23.659.010	63.982.519
1.3.1. Mjera	Podrška privatnom skladištenju	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj korisnika podrške privatnom skladištenju	0	70
		Broj proizvoda u sistemu podrške privatnom skladištenju	0	5
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		8.550.000	0	8.550.000
1.3.2. Mjera	Pilot shema voća, povrća i mlijeka	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj korisnika shema voća, povrća i mlijeka	0	250
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		2.800.000	0	2.800.000
1.3.3. Mjera	Podrška realizaciji operativnih programa organizacija proizvođača	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj organizacija proizvođača korisnika podrške za realizaciju operativnih programa	0	7
		Broj organizacija proizvođača koje osnivaju operativni fond	0	3
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		8.200.000	0	8.200.000
1.3.4. Mjera	Podrška saradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj uspostavljenih proizvođačkih grupa	64	85
		Broj PPG-ova uključenih u proizvođačke grupe	11.944	18.500
		Broj izrađenih LRS	0	15
		Broj podržanih LAG-ova	0	15
		Broj podržanih organizacija proizvođača	0	9
		Broj podržanih nastupa na sajmovima	1	120
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		20.773.509	23.659.010	44.432.519
2. Strateški cilj	Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena	Pokazatelji strateškog cilja	Polazne vrijednosti pokazatelja*	Ciljne vrijednosti pokazatelja**
		Postotak podzemnih voda mjernih postaja s koncentracijom N iznad 50 mg/l prema Direktivi o nitratima	80%	60%
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		2.937.000	0	2.937.000
2.1. Prioritet	Doprinositi ublažavanju i prilagođavanju uticaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije	Pokazatelji prioriteta	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Udio poljoprivrednog zemljišta u okviru obaveze upravljanja kojom se podupire očuvanje ili obnova biološke raznolikosti	0%	5%
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		2.937.000	0	2.937.000
2.1.1. Mjera	Podrška za organsku proizvodnju i proizvodnju u konverziji	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja

		Broj PG koja su obuhvaćena podrškom organskoj i proizvodnji u konverziji Površina pod hektarima obuhvaćena podrškom organskoj i proizvodnji u konverziji	346 1.750	550 3.500
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		2.937.000	0	2.937.000
3. Strateški cilj	Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja	Pokazatelji strateškog cilja	Polazne vrijednosti pokazatelja*	Ciljne vrijednosti pokazatelja**
		Kretanje stope zaposlenosti u pretežno ruralnim područjima	60%	80%
		Razvoj indeksa siromaštva u ruralnim prostorima	30%	15%
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		40.010.000	122.395.000	162.405.000
3.1. Prioritet	Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima	Pokazatelji prioriteta	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		% stanovnika u ruralnim područjima od ukupnog broja stanovnika	56,7	58
		Udio ruralnog stanovništva koje ima koristi od poboljšanog pristupa uslugama i infrastrukturi kroz podršku u okviru federalnih podrški	0%	25%
		Broj mladih poljoprivrednika koji osnivaju poljoprivredno gazdinstvo uz podršku FMPVŠ	0	5.200
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		40.010.000	122.395.000	162.405.000
3.1.1. Mjera	Podrška dohotku za mlade poljoprivrednike koji preuzimaju upravljanje PG	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj mladih poljoprivrednika koji upravljaju PG-om		
		Površina u hektarima za koje se isplaćuje podrška u okviru podrške prihodu za mlade poljoprivrednike	7.700 0	12.900 17.600
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		4.360.000	0	4.360.000
3.1.2. Mjera	Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika i osnivanje preduzeća na ruralnom prostoru	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj PG koji su koristili mjeru za pokretanja poslovanja mladih poljoprivrednika	0	200
		Iznos sredstava dodijeljen za pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika	0	19.000.000
		Broj novoosnovanih ruralnih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom podržanih u okviru mjere	0	2.200
		Iznos sredstava dodijeljen za podršku osnivanju ruralnih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom (KM)	0	11.590.000
		Broj novoosnovanih ruralnih preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti podržanih u okviru mjere	0	265
		Iznos sredstava dodijeljen za podršku osnivanju ruralnih preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti (KM)	0	1.060.000
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		31.650.000	0	31.650.000
3.1.3. Mjera	Podrška razvoju ruralne infrastrukture	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj podržanih projekata izgradnje kanalizacije i prečišćavanja otpadnih voda	0	10
		Broj podržanih projekata izgradnje i opremanja toplana	0	5
		Broj podržanih projekata izgradnje lokalne cestovne infrastrukture	2.500 0	100 5.000
		Površina zemljišta obuhvaćena sistemima za navodnjavanje i odvodnju	0	25.000
		Površina zemljišta obuhvaćena komasacijom (hektara)		
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		4.000.000	122.395.000	126.395.000

*Kolona "Polazne vrijednosti pokazatelja" odnosi se na godinu izrade strateškog dokumenta.

**Kolona "Ciljne vrijednosti pokazatelja" se obično odnosi na posljednju godinu provedbe strateškog dokumenta.

Izvor podataka za pokazatelje: Za opće ekonomske pokazatelje - relevantni statistički bilteni Federalnog zavoda za statistiku (oblasti Nacionalni računi, Tržište rada, Robni promet sa inostranstvom), Anketa o radnoj snazi i Anketa o siromaštvu. Za ostale podatke baza podataka FMPVŠ (Registar PPG-a i Registar klijenata).

9. DEFINIRANJE OKVIRA ZA PROVOĐENJE, PRAĆENJE, IZVJEŠTAVANJE I EVALUACIJU STRATEGIJE

9.1. Uspostava osnova za provođenje i praćenje Strategije

U procesu izrade Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja bilo je potrebno stvoriti kvalitetan osnov za njeno provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju. To se postiže poštovanjem principa da odabrani ciljevi moraju biti usklađeni sa utvrđenim problemima i javnim potrebama, da omjer planiranih efekata i predviđenih resursa treba biti što bliži optimalnom, da polazne i ciljne vrijednosti pokazatelja trebaju biti objektivno i realistično procijenjene, da posljedice razvojne intervencije trebaju biti što bolje usklađene s potrebama ciljnih grupa, te da pozitivne promjene i efekti trebaju biti trajno održivi.

Monitoring (praćenje) i evaluacija (procjena učinaka) su neizostavne aktivnosti u ciklusu dizajniranja i provedbe strategija, programa, projekata i mjera i obavezne su za sve projekte i programe finansirane od strane EU, te su racionalan izbor u strateškom planiranju za sve države koje imaju ambicije u pravcu EU integracija.

Monitoring i evaluacija su dvije zasebne, ali međusobno povezane faze provedbe javnih politika koje koriste različite alate kako bi se osiguralo blagovremeno prikupljanje adekvatnih podataka, izvještavanje o napretku, procjena učinka napretka te učenje na osnovu prethodnog iskustva.

Monitoring istražuje što se dogodilo vezano za dostizanje očekivanih rezultata ili napretka, dok evaluacija analizira zašto se nešto dogodilo i koji je uticaj te promjene, odnosno usmjerena je na rezultate, učinke i razloge zbog kojih su se promjene dogodile, odnosno istražuje uzroke i učinke promjene evidentirane monitoringom. Prema EU standardima, evaluacija je sistematska i objektivna procjena projekata, programa i politika koje su u toku ili su završene, njihova dizajna, provedbe i rezultata. Alat je to koji služi donositeljima odluka za učenje o funkcioniranju i stvarnom učinku finansijskih intervencija, u odnosu na inicijalna očekivanja i procjene. Njime se ocjenjuje djelotvornost, učinkovitost, učinak, održivost, relevantnost i druge značajke određene javne politike ili intervencije.

Međutim, u skladu sa Uredbom o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH Federalno ministarstvo poljoprivrede je pored praćenja i evaluacije dužno definisati i okvir za provođenje i izvještavanje o realizaciji Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja. Za ovu svrhu potrebno je osigurati organizacijske preduslove kako bi u okviru organizacijskog ustroja postojala sistematizirana i popunjena radna mjesta za programiranje mjera, njihovu provedbu, praćenje izvještavanje i ocjenu učinaka poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja.

Provedba

Provedba Strategije putem provedbe definiranih politika osigurana je kroz primjenu Uredbe o trogodišnjem i godišnjem planiranju rada, monitoringu i izvještavanju u Federaciji BiH ("Službene novine Federacije BiH", broj: 74/19) na osnovu koje se donose trogodišnji i godišnjih planovi rada.

Prilikom izrade trogodišnjeg plana rada, FMPVŠ ima obavezu preuzeti relevantne mjere iz sektorske strategije za čiju provedbu su nadležni sa pripadajućim pokazateljima, kao i polazne i ciljne vrijednosti pokazatelja za svaku godinu trogodišnjeg perioda. Mjere iz Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja se unose kao programi u trogodišnjem planu rada, a svaki program u trogodišnjem planu rada utvrđuje se i kao program u Dokumentu okvirnog budžeta (DOB-u) sa dodijeljenom šifrom. To znači da je mjera iz Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja jednaka programu u trogodišnjem planu rada i DOB-u. Za svaki od utvrđenih programa (mjera) definiraju se aktivnosti/projekti, čija realizacija u trogodišnjem periodu doprinosi ostvarenju mjere,

prioriteta i strateškog cilja iz Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Monitoring

Monitoring (praćenje) Strategije predstavlja sistematsko i kontinuirano prikupljanje, analiziranje i korištenje podataka i pokazatelja radi mjerenja napretka realizacije Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja, u svrhu poduzimanja odgovarajućih mjera radi eventualnih korekcija i izvještavanje o ostvarenim rezultatima. On osigurava donositeljima odluka u provođenju politike razvoja mogućnost kontinuiranog dobivanja povratnih informacija o provedbi programa i projekata, odnosno rezultatima njihove provedbe, a samim tim i mogućnost usporedbe ostvarenog i planiranog.

Izvještavanje

Godišnji izvještaj o radu priprema se s ciljem praćenja provođenja planiranih aktivnosti/projekata i ocjene doprinosa u ostvarivanju programa (mjera) organa i institucija na svim nivoima vlasti. Izvještavanje o realizaciji Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja također je propisano spomenutom Uredbom Vlade Federacije BiH. Federalno ministarstvo poljoprivrede, u skladu sa navedenim, ima obavezu izrade godišnjeg izvještaja o radu na osnovu prikupljenih podataka neophodnih za praćenje ostvarenja godišnjeg plana rada. Kako godišnji plan rada proizlazi iz Strategije, u godišnjem izvještaju o radu može se dobiti uvid u stepen realizacije strateških ciljeva i prioriteta u toj godini.

U godišnjem izvještaju o radu precizno se navodi da li su i u kojoj mjeri izvršene planirane aktivnosti iz godišnjih programa rada, zatim očekivani i ostvareni rezultati, planirana i utrošena sredstva za izvršenje aktivnosti i, za eventualno neizvršenje, razlog za neizvršenje ili djelomično izvršenje. Federalno ministarstvo i Vlada Federacije BiH pored toga trebaju izraditi Izvještaj o razvoju koji kao polazne parametre koristi strateške ciljeve, prioritete i pokazatelje iz relevantnih strateških dokumenata, u konkretnom slučaju iz Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Evaluacija

Evaluacija, odnosno ocjena Strategije predstavlja procjenu njene relevantnosti, učinka, uticaja i efikasnosti. Njome se preispituje sadržaj provedenih mjera odnosno pojedinih projekata i aktivnosti putem kojih se realizira cjelokupni plan i donose zaključci o uspješnosti i učincima njihove realizacije. Rezultati kvalitetno sprovedene evaluacije pružaju korisne i pouzdane informacije na osnovu kojih se stečena iskustva i naučene lekcije ugrađuju u buduće procese odlučivanja i strateškog planiranja, te pruža mogućnost da se u budućnosti izbjegnju eventualne uočene greške iz prošlosti.

Prema Uredbi o evaluaciji strateških dokumenata u Federaciji BiH ("Službene novine Federacije BiH", broj: 74/19), za sve strateške dokumente u Federaciji BiH obavezne su: (i) Ex-ante (prethodna evaluacija), koja se radi u fazi izrade strateških dokumenata prije njihovog usvajanja, i (ii) Evaluacija u toku, koja se radi u pretposljednjoj godini provedbe strateških dokumenata. Ex-ante evaluacija se radi s ciljem unapređenja kvalitete, relevantnosti i koherentnosti strateških dokumenata. Evaluacija u toku se radi s ciljem utvrđivanja stepena provedbe strateških dokumenata, te efektivnosti i efikasnosti planiranih mjera i rezultata prema zacrtanim ciljevima i očekivanjima, kao i sumiranja rezultata i osiguranja ulaznih elemenata za strateške dokumente za sljedeći planski ciklus. Evaluacija u toku će se raditi u pretposljednjoj godini provedbe Strategije razvoja (2026. godine) i nju će provesti nezavisni vanjski evaluator, dok će se evaluacija na sredini perioda provedbe raditi ukoliko se za njom ukaže potreba.

U okviru aktivnosti definiranja okvira za provođenje izrađen je Akcijski plan za provedbu Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije BiH 2023. – 2027. godina koji se nalazi u prilogu.

Akcijski plan minimalno sadrži sljedeće elemente:

- naziv strateškog cilja i prioriteta,
- naziv planiranih mjera i strateških projekata sa polaznim i ciljnim vrijednostima pokazatelja za praćenje rezultata mjere,
- okvirnu finansijsku vrijednost po godinama,
- očekivane izvore finansiranja,
- period provedbe,
- nosioci realizacije i
- ciljne grupe korisnika.

9.2. Opis sistema za upravljanje i koordinaciju provedbe Strategije

Budući da ova Strategija donosi niz novina s obzirom na postavljene ciljeve, prioritete i mjere, za njenu punu provedbu potrebno je doraditi postojeći sistem za provedbu politika i mjera. Zbog toga je izrađen Akcijski plan za provedbu Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021.-2027. godina, koji se nalazi u prilogu i čini sastavni dio ove Strategije. Akcijskim planom je između ostalog predviđeno donošenje novog Zakona o poljoprivredi, te Zakona o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju kojima bi iznova definirali pojedine kategorije mjera i uskladili ih sa mjerama predviđenim u Uredbi (EU) 2021/2115. Na spomenute zakone nadovezali bi se provedbeni akti (pravilnici) koji bi uređivali način realizacije pojedinih mjera.

Iako sistem trogodišnjeg i godišnjeg planiranja, godišnjeg izvještavanja i izvještavanja o razvoju koji se primjenjuju na nivou federalnih organa značajno doprinosi provođenju i praćenju realizacije politika definiranih Strategijom poljoprivrede i ruralnog razvoja, u novom Zakonu o poljoprivredi pored ostalog treba predvidjeti i formalni institucionalni okvir za usklađivanje poljoprivrednih politika na različitim nivoima vlasti u Federaciji BiH. Ovim okvirom treba unaprijediti međusobnu usklađenost politika i mjera poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja ne samo na nivou Federacije BiH nego i na nižim nivoima, dakle na nivou kantona i jedinica lokalne samouprave.

Pored samog zakonskog okvira treba dograditi i informacijski sistem za obradu novčanih podrški Federalnog i kantonalnih ministarstava poljoprivrede, i objediniti ih u jedinstveni sistem kako bi se na dnevnoj bazi omogućila realizacija mjera i izvještavanje o njihovoj provedbi na prostoru cijele Federacije BiH. Za ovu namjenu već su osigurana sredstva u okviru Projekta otpornosti i konkurentnost poljoprivrede (ARCP) koji se finansira iz sredstava Svjetske banke, a realizira se u periodu 2022. – 2027. godina.

Konačno, u fazi izrade provedbenih akata za provedbu politika i mjera, Federalno ministarstvo poljoprivrede u proces treba na odgovarajući način uključiti i sve relevantne sudionike iz zainteresirane javnosti kako bi se mjere što bolje prilagodile korisnicima, a sredstva za realizaciju mjera, u skladu sa postavljenim ciljevima i prioritetima u Strategiji poljoprivrede i ruralnog razvoja, dodijelila upravo onima kojima su bila i namijenjena.

Strategijom poljoprivrede i ruralnog razvoja u dijelu koji se odnosi na programiranje mjera identificirana su tijela koja upravljaju pojedinom mjerom. Potrebno je ojačati kapacitete postojećih organizacijskih jedinica za programiranje mjera direktnih plaćanja, mjera uređenja tržišta i mjera ruralnog razvoja. Za potrebe monitoringa mjera, analize efekata mjera i politika i objedinjavanje izvještaja potrebno je uspostaviti poseban sektor. Ovaj sektor bi po prirodi poslova mogao obavljati i poslove vezane za EU integracije, ali i druge međunarodne sporazume. Za provedbu mjera u Federalnom ministarstvu poljoprivrede već postoji informacijski sistem koji u velikoj mjeri osigurava provođenje administrativne kontrole za mjere novčanih podrški vezanih za direktna plaćanja, i mjere ruralnog razvoja. Ovaj sistem treba nadograditi kako bi bio prilagođen novim mjerama i korisnicima mjera, za što su osigurana sredstva u okviru već spomenutog projekta (ARCP) iz kredita Svjetske banke.

Sistem kontrola i kazni propisuje se Zakonom o poljoprivredi i Zakonom o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju, dok se detalji vezani za provođenje kontrole u okviru svake pojedine mjere propisuju provedbenim aktima (pravilnicima) za pojedinu mjeru ili grupu mjera.

Kontrola isplate podrški na terenu u oblasti direktnih plaćanja do sada je bila većinom u nadležnosti kantonalnih i općinskih službenika, dok je kontrola mjera ruralnog razvoja bila u nadležnosti Federalnog ministarstva poljoprivrede. Ovaj sistem je pokazao brojne slabosti, te je potrebno i kontrolu direktnih plaćanja za proizvodnje prenijeti na Federalno ministarstvo poljoprivrede. Za tu svrhu potrebno je uspostaviti sistem nadzora zasijanih površina putem satelitskih snimaka i uspostaviti Agenciju za plaćanja pri Federalnom ministarstvu poljoprivrede koja bi imala poseban odjel za kontrolu na terenu sa dovoljnim brojem specijaliziranih službenika, opreme i vozila neophodnih za kvalitetno provođenje kontrole.

AKCIONI PLAN IMPLEMENTACIJE STRATEGIJE POLJOPRIVREDE I RURALNOG RAZVOJA FEDERACIJE BIH 2021.-2027. GODINA											
Podrška (policanje) pametnog, otpornog i diversificiranog sektora poljoprivrede sa garantovanim povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom											
Strateški cilj 1:	Podrška održivog dohotka i otpornosti poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdjevenosti hranom										
Prioritet 1.1:	Program	Aktivnost	Nosilac (najmanji org. dio)	Rok izvršenja	Budžet 2022.	Budžet 2023.	Budžet 2024.	Budžet 2025.	Budžet 2026.	Budžet 2027.	Mjerenji indikatori izvršenja
Program 1.1.1	Podrška poslovanju PG na područjima sa prirodnim ograničenjima	1.1.1.1	Donošenje Pravilnika za mjere direktnih plaćanja	Sektor za poljoprivredu u saradnji sa Sektorom za RR	2024.						- Pravilnik objavljen u Službenim novinama Federacije BiH
		1.1.1.2	Nadogradnja softvera za direktna plaćanja radi implementacije mjere podrške poslovanju PG na područjima sa prirodnim ograničenjima	PIU šumarstva u saradnji sa Sektorom za polj. i Službom za II	2024.						- Nadogradnja softvera je u funkciji implementacije mjera podrške područjima sa prirodnim ograničenjima
		1.1.1.3	Implementacija mjere podrške poslovanju PG na područjima sa prirodnim ograničenjima	Sektor za plaćanja	2024.-2027.	1.640.000	1.900.000	2.100.000	2.400.000		- Broj poljoprivrednih gospodarstava iz područja sa prirodnim ograničenjima koja su korisnici mjere, - Površina u hektarima za koje se isplaćuje podrška za područja sa prirodnim ograničenjima
Program 1.1.2	Osnovno plaćanje po ha obrađene površine	1.1.2.1	Donošenje Pravilnika o integralnoj biljnoj proizvodnji	Sektor za polj.	2024						- Pravilnik objavljen u Službenim novinama FBiH
		1.1.2.2	Nadogradnja softvera za direktna plaćanja radi implementacije mjere osnovno plaćanje po ha obrađene površine	PIU šumarstva u saradnji s Službom za II	2024						- Nadogradnja softvera je u funkciji implementacije mjera podrške osnovnom plaćanju po ha obrađene površine
		1.1.2.3	Implementacija mjere podrške za osnovno plaćanje po ha obrađene površine	Sektor za plaćanja	2023.-2027	15.630.500	22.696.800	24.500.000	28.000.000	31.500.000	- Broj hektara zemljišta u sistemu jedinstvenog plaćanja

Program 1.1.3.	Dodatno plaćanje strateškim proizvođačima	1.1.3.1	Nadogradnja softvera za direktna plaćanja radi implementacije mjere dodatno plaćanje po ha za strateške proizvođače	PIU šumarstva u saradnji s Službom za IT	2024.														- Broj korisnika podrške za osnovno plaćanje po ha
		1.1.3.2	Implementacija mjere podrške za dodatno plaćanje po ha za strateške proizvođače	Sektor za plaćanja	2024.-2027.	3.900.000	4.060.000	4.400.000	5.240.000	6.100.000									- Nadogradnja softvera je u funkciji implementacije mjera podrške dodatnog plaćanja po ha za strateške proizvođače
Program 1.1.4.	Osnovno plaćanje po gglu	1.1.4.1	Nadogradnja softvera za direktna plaćanja radi implementacije mjere osnovno plaćanje po gglu	PIU šumarstva u saradnji s Službom za IT	2024.														- Broj hektara zemljišta u okviru dodatnog plaćanja strateškim proizvođačima
		1.1.4.2	Implementacija mjere podrške za osnovno plaćanje po gglu	Sektor za plaćanja	2024.-2027.	21.129.000	29.060.000	24.000.000	24.500.000	25.000.000									- Nadogradnja softvera je u funkciji implementacije mjera podrške osnovnog plaćanja po gglu
Program 1.1.5.	Kompensaciono plaćanje proizvođačima mlijeka	1.1.5.1	Nadogradnja softvera za direktna plaćanja radi implementacije mjere kompenzaciono plaćanje proizvođačima mlijeka	PIU šumarstva u saradnji s Službom za IT	2024.														- Broj korisnika podrške za osnovno plaćanje po gglu
		1.1.5.2	Implementacija mjere podrške strukturalnoj transformaciji sektora proizvođače mlijeka	Sektor za plaćanja	2024.-2027.		54.500.000	54.500.000	54.500.000	54.500.000									- Broj korisnika podrške za kompenzaciono plaćanje za mlijeko
Program 1.1.6.	Podrška pčelarstvu	1.1.6.1	Nadogradnja softvera za direktna plaćanja radi implementacije mjere podrški pčelarstvu	PIU šumarstva u saradnji s Službom za IT	2024.														- Nadogradnja softvera je u funkciji implementacije mjera podrška pčelarstvu
		1.1.6.2	Implementacija mjere podrške pčelarstvu	Sektor za plaćanja	2023.-2027.	1.546.200	3.607.800	3.607.800	3.607.800	3.607.800									- Broj korisnika podrške u pčelarstvu
Program 1.1.7.	Podrška proizvođačima ribe	1.1.7.1	Nadogradnja softvera za direktna plaćanja radi implementacije mjere podrške proizvođačima ribe	PIU šumarstva u saradnji sa Sektorom	2024.														- Nadogradnja softvera je u funkciji implementacije mjera podrške proizvođačima ribe

1.1.10.40	Nadogradnja inf. sistema FMPS (RPG i RK, sistem za plaćanje, server)	PIU u saradnji sa Službom za IT i nadležnim sektorima	2024.-2027.		2.237.000 ARCP-WB	1.882.000 ARCP-WB	840.000 ARCP-WB	350.000 ARCP-WB	- Inf. sistem nadograđen sukladno zahtjevima ministarstva u funkciji realizacije poljoprivredne politike
1.1.10.41	Izrada analize subjekata i kapaciteta prehrambene industrije u FBiH	Odjel za preh. industriju	2024		100.000				- Analiza subjekata i kapaciteta prehrambene industrije izrađena i dostavljena ministarstvu na korištenje
1.1.10.42	Program razvoja staklovodnog ribarstva	Odjel za stočarstvo	2025			50.000			- Program razvoja staklovodnog ribarstva izrađene i dostavljen ministarstvu na korištenje
1.1.10.43	Izrada programa rampionizacije vinogradarske proizvodnje u FBiH	Sektor za polj.	2025			180.000			- Program rampionizacije vinogradarske proizvodnje izrađen i dostavljen ministarstvu na korištenje
1.1.10.44	Izrada programa rampionizacije povrtarske proizvodnje u FBiH	Sektor za polj.	2025.			70.000			- Program rampionizacije povrtarske proizvodnje izrađen i dostavljen ministarstvu na korištenje
1.1.10.45	Izrada programa stimulativnih mjera poraznog, mirovinskog i zdravstvenog sistema za OFG i mala poduzeca na ruralnom području	Odjel za ruralni razvoj	2025			50.000			- Program stimulativnih mjera poraznog, mirovinskog i zdravstvenog sistema za OFG i mala poduzeca izrađen i dostavljen ministarstvu na korištenje
1.1.10.46	Evaluacija SPIRS FBiH u preposjednoj godini implementacije	Sektor za finansije i računovodstvo	2026				50.000		- Izvještaj o evaluaciji izrađen od strane ovlaštenog vanjskog evaluatora
1.1.10.47	Izrada Programa vinskih cesta u FBiH	Odjel za ruralni razvoj	2026				70.000		- Program vinskih cesta u FBiH izrađen i dostavljen ministarstvu na korištenje
1.1.10.48	Izrada Programa kultivacije livada i pašnjaka u FBiH radi poboljšanja prinosa zelene mase	Sektor za polj. zemljište	2026				70.000		- Program kultivacije livada i pašnjaka u FBiH izrađen i dostavljen ministarstvu na korištenje
1.1.10.49	Izrada programa kultivacije krša pogodnog za podizanje trajnih nasada	Sektor za polj. zemljište	2026.				80.000		- Program kultivacije krša pogodnog za podizanje trajnih nasada izrađen i dostavljen ministarstvu na korištenje
1.1.10.50	Izrada programa marketinga ruralnog turizma u FBiH	Odjel za ruralni razvoj	2026				80.000		- Program marketinga ruralnog turizma u FBiH izrađen i dostavljen ministarstvu na korištenje
1.1.10.51	Identifikacija poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda	Odjel za ruralni razvoj	2026.				50.000		- Identifikacija poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda pogodnih za registraciju u

Temeljem članka IV.B.7. a)(IV) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, donosim

UKAZ
O PROGLAŠENJU ODLUKE O USVAJANJU
STRATEGIJE POLJOPRIVREDE I RURALNOG
RAZVOJA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE
2021.-2027. GODINA

Proglašava se Odluka o usvajanju Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021.-2027. godina, koju je usvojio Parlament Federacije Bosne i Hercegovine na sjednici Zastupničkog doma od 4.9.2024. godine i na sjednici Doma naroda od 18.7.2024. godine.

Broj 01-02-1-424-01/24
19. rujna 2024. godine
Sarajevo

Predsjednica
Lidija Bradara, v. r.

Na temelju članka 17. Zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj 32/17), članka 5. stavak (4) Zakona o poljoprivredi ("Službene novine Federacije BiH", br. 88/07, 4/10, 27/12, 7/13 i 82/21), članka 152. Poslovnika Zastupničkog doma Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 69/07, 2/08, 26/20 i 13/24) i članka 143. Poslovnika o radu Doma naroda Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 27/03, 21/09 i 24/20), Parlament Federacije Bosne i Hercegovine je, na sjednici Zastupničkog doma održanoj 4.9.2024. godine i na sjednici Doma naroda održanoj 18.7.2024. godine, donio

ODLUKU
O USVAJANJU STRATEGIJE POLJOPRIVREDE I
RURALNOGA RAZVOJA FEDERACIJE BOSNE I
HERCEGOVINE 2021.-2027. GODINA

I.

Ovom odlukom usvaja se Strategija poljoprivrede i ruralnoga razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021.-2027. godina.

II.

Sastavni dio ove odluke čini Strategija poljoprivrede i ruralnoga razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021.-2027. godina.

III.

Ova odluka stupa na snagu sljedećeg dana od dana objavljivanja u "Službenim novinama Federacije BiH".

PF BiH broj 01.02-20-1396/24
4. rujna 2024. godine
Sarajevo

Predsjedatelj
Doma naroda
Parlamenta Federacije BiH
Tomislav Martinović, v. r.

Predsjedatelj
Zastupničkog doma
Parlamenta Federacije BiH
Dragan Mioković, v. r.

FEDERALNO MINISTARSTVO POLJOPRIVREDE,
VODOPRIVREDE I ŠUMARSTVA

STRATEGIJA
POLJOPRIVREDE I RURALNOG RAZVOJA
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE
2021. – 2027. GODINA

Sarajevo, veljača 2024. godine

SADRŽAJ

1. UVOD

1.1. Svrha i značaj Strategije

1.2. Regulatorni okvir

1.3. Kratak opis provedbe konsultacija

1.4. Usklađenost sa drugim strateškim dokumentima, strateškim dokumentima proizašlim iz procesa EU integracija i globalnim ciljevima održivog razvoja

1.5. Razdoblje važenja strateškog dokumenta

2. SITUACIJSKA ANALIZA KAO DIO STRATEŠKE
PLATFORME

2.1. Važnost poljoprivrede za gospodarstvo Federacije BiH

2.2. Vrijednost poljoprivredne proizvodnje

2.3. Demografska obilježja

2.4. Ruralni razvoj

2.4.1. Stanje u području upravljanja okoliša, klime i biodiverziteta

2.4.2. Područja s prirodnim i drugima ograničenjima

2.4.3. Ulaganja

2.4.3.1. Konkurentnost

2.4.3.2. Presjek ulaganja u razdoblju 2014. – 2020.

2.4.3.3. Ulaganja u novom programskom razdoblju 2021. – 2027.

2.4.4. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika,

diverzifikacija i novoosnovana ruralna poduzeća

2.4.4.1. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika

2.4.4.2. Olakšavanje diverzifikacije, osnivanje malih poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom i otvaranje radnih mjesta

2.4.4.3. Osnivanje poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima

2.4.5. Suradnja

2.4.6. Dostupnost usluga i razvoj infrastrukture na ruralnom području

2.5. Analiza poljoprivredne politike u prethodnom razdoblju

2.5.1. Analiza poljoprivrednog proračuna sa razine Federacije BiH

2.5.1.1. Mjere proračunske potpore tržištu

2.5.1.2. Mjere izravne potpore proizvodnji - izravna plaćanja

2.5.1.3. Strukturalne mjere i mjere ruralnog razvoja

2.5.1.4. Mjere općih usluga u poljoprivredi

2.5.1.5. Proračunska potpora po sektorima (proizvodnjama)

2.5.2. Komparacija proračunske potpore sa zemljama Zapadnog Balkana i EU

2.6. Prirodni resursi i okoliš

2.6.1. Osnovne zemljopisne informacije

2.6.2. Klima Federacije BiH

2.6.3. Poljoprivredno zemljište

2.6.3.1. Zemljišne osnove

2.6.3.2. Melioracije zemljišta

2.6.3.3. Minirana područja

2.6.4. Šume Federacije BiH

2.6.5. Biogeografija, bioraznolikost i zaštićena područja Federacije BiH

2.6.6. Zaštita okoliša i upravljanje otpadom u Federaciji BiH

2.7. Poljoprivredna gospodarstva

2.8. Biljna proizvodnja

2.8.1. Ratarstvo

2.8.2. Povrtlarstvo

2.8.3. Proizvodnja povrća u zaštićenom prostoru

2.8.4. Poljoprivredna mehanizacija

2.8.6. Sjemenarstvo

2.8.7. Integralna proizvodnja

2.8.8. Organska proizvodnja

2.8.9. Voćarstvo

2.8.10. Vinogradarstvo i vinarstvo

2.8.11. Vinarstvo

2.8.12. Rasadničarstvo

2.9. Animalna proizvodnja

2.9.1. Proizvodnja mlijeka

2.9.2. Proizvodnja mesa

2.9.3. Govedarstvo
2.9.4. Svinjogojstvo
2.9.5. Ovčarstvo i kozarstvo
2.9.6. Konjogojstvo
2.9.7. Peradarstvo
2.9.8. Pčelarstvo i proizvodnja meda
2.10. Ribarstvo
2.11. Prehrambena industrija
2.11.1. Prerada mlijeka
2.11.2. Prerada mesa
2.11.3. Prerada voća i povrća
2.11.4. Mlinsko-pekarska industrija
2.11.5. Proizvodnja destiliranih alkoholnih i osvježavajućih bezalkoholnih pića
2.12. Vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenim proizvodima
2.13. Poslovno okruženje
2.13.1. Institucije od važnosti za sektor
2.13.2. Međunarodni sporazumi važni za sektor poljoprivrede
2.13.4. Međunarodni fondovi
2.13.5. Financiranje sektora (financijska infrastruktura)
2.13.6. Zakonodavstvo u sektoru
2.13.6.1. Opće i administrativno-upravno okruženje sektorske legislative u Federaciji BiH
2.13.6.2. Zakonodavstvo o poljoprivredi, hrani i ruralnom razvoju na razini Bosne i Hercegovine
2.13.6.3. Zakonodavstvo o poljoprivredi, hrani i ruralnom razvoju Federacije BiH
2.13.7. Sustavi osiguranja kvalitete i sigurnosti hrane
2.13.8. Transfer znanja i AKIS
2.13.9. Zadrugarstvo
2.13.10. Udruge/proizvođačke organizacije
2.14. Poljoprivredni informacijski sustav
3. SWOT ANALIZA (PO CILJEVIMA)
Strateški cilj 3 – Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja
4. VIZIJA, CILJEVI, PRIORITETI I MJERE SA POKAZATELJIMA PRAČENJA
4.1. Izvod iz situacijske analize i povezanost sa strateškim ciljevima i prioritetima
4.2. Vizija
4.3. Utvrđivanje ciljeva i prioriteta
Strateški cilj 1
Strateški cilj 2
Strateški cilj 3
Strateški cilj 4
4.4. Principi izrade prioriteta i mjera
4.4.1. Opće napomene
4.4.2. Područja intervencije u podsektorima poljoprivrede i prehrambene industrije
4.4.2.1. Biljna proizvodnja
4.4.2.1.1. Proizvodnja žitarica i krmnog bilja
4.4.2.1.2. Proizvodnja industrijskog bilja
4.4.2.1.3. Proizvodnja povrća
4.4.2.1.4. Proizvodnja ljekovitog bilja
4.4.2.1.5. Sjemenska proizvodnja
4.4.2.1.6. Organska proizvodnja
4.4.2.1.7. Voćarsko-vinogradarska proizvodnja i vinarstvo
4.4.2.2. Animalna proizvodnja
4.4.2.2.1. Govedarstvo i proizvodnja mlijeka
4.4.2.2.2. Svinjogojstvo
4.4.2.2.3. Ovčarstvo i kozarstvo
4.4.2.2.4. Peradarstvo
4.4.2.2.5. Pčelarstvo
4.4.2.2.6. Konjogojstvo
4.4.2.3. Ribarstvo

4.4.2.4. Prehrambena industrija
4.4.3. Mjere u području izravnih plaćanja
4.4.3.1. Proizvodno nevezana izravna plaćanja
4.4.3.2. Proizvodno vezana plaćanja
4.4.4. Mjere vezane za uređenje tržišta poljoprivrednih proizvoda
4.4.5. Mjere u području ruralnog razvoja
4.4.5.1. Upravljanje prirodnim resursima i ublažavanje utjecaja klimatskih promjena
4.4.5.1.1. Upravljanje prirodnim resursima
4.4.5.2.2. Prilagođavanje klimatskim promjenama i borba protiv klimatskih promjena
4.4.5.2. Ulaganja
Mjera 1.2.1. Potpora ulaganjima
4.4.5.4. Instrumenti upravljanja rizikom poslovanja
Mjera 1.1.9. Potpora osiguranju poljoprivredne proizvodnje
4.4.5.5. Suradnja
Mjera 1.3.4. Potpora suradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj
3.3.5.6. Razmjena znanja i informacija
4.4.5.7. Razvoj ruralne infrastrukture i poboljšanje dostupnosti usluga seoskom stanovništvu
Mjera 3.1.3. Potpora razvoju ruralne infrastrukture
4.4.6. Opće usluge u poljoprivredi
4.4.6.1. Politika sigurnosti hrane
4.4.6.2. Unapređenje institucijskog i zakonodavnog okvira
5. IDENTIFIKACIJA STRATEŠKIH PROJEKATA
5.1. Strateški projekti identificirani u Strategiji poljoprivrede i ruralnog razvoja
6. PROVJERA MEĐUSOBNE USKLAĐENOSTI STRATEŠKIH DOKUMENATA
7. INDIKATIVNI FINACIJSKI OKVIR ZA PROVOĐENJE STRATEGIJE
7.1. Indikativni financijski okvir
8. SAŽETI PREGLED STRATEGIJE POLJOPRIVREDE I RURALNOG RAZVOJA
8.1. Sažeti pregled strateškog dokumenta
9. DEFINIRANJE OKVIRA ZA PROVOĐENJE, PRAČENJE, IZVJEŠČIVANJE I EVALUACIJU STRATEGIJE
9.1. Uspostava osnova za provođenje i praćenje Strategije
9.2. Opis sustava za upravljanje i koordinaciju provedbe Strategije

Izrada Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine za razdoblje 2021. – 2027. rađena je u koordinaciji Središnjeg tima i angažmana radnih skupina imenovanih od strane Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva.

Središnji tim:

1. Sabahudin Bajramović, glavni ekspert za izradu Strategije (angažiran od strane UNDP BiH)
2. Hanefija Topuz, član (Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva)
3. Pejo Janjić, član (Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva)
4. Milenko Blesić, pridruženi član, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
5. Jakub Butković, pridruženi član, Ured za harmonizaciju i koordinaciju sustava plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju BiH pri BiH Ministarstvu vanjske trgovine i ekonomskih odnosa

Radna skupina - Voćarstvo, vinogradarstvo, vinarstvo i uljarstvo

1. Semina Hadžiabulić, Glavna ekspertica i voditeljica radne skupine, Agromediterranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru

2. Semira Sefo, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
3. Mario Leko, ekspert, Federalni agromediteranski zavod u Mostaru
4. Marija Prlić, ekspert, Federalni agromediteranski zavod u Mostaru
5. Perica Bulić, ekspert, Ministarstvo poljoprivrede Hercegovačko-neretvanske županije
6. Besim Salkić, ekspert, Tehnološki fakultet Tuzla
7. Fikret Javorovac, ekspert

Radna skupina - Ratarstvo i povrtlarstvo

1. Mirha Đikić, glavna ekspertica i voditeljica radne skupine, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
2. Drena Gadžo, ekspertica, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
3. Vedrana Komlen, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
4. Lutvija Karić, ekspertica, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
5. Nermin Rakita, ekspert, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
6. Omer Kurtović, ekspert, Federalni poljoprivredni zavod Sarajevo
7. Hajrudin Bečić, ekspert, Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Zeničko-dobojskog kantona
8. Marinko Andrić, ekspert, Poljoprivredni zavod Tuzla

Radna skupina - Animalna proizvodnja

1. Admir Dokso, glavni ekspert i vođa radne skupine, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
2. Sabahudin Tahmaz, ekspert, Federalni poljoprivredni zavod Sarajevo
3. Robert Toljišić, ekspert
4. Amir Zenunović, ekspert, PZ Tuzla

Radna skupina - Prirodni resursi

1. Danijela Petrović, glavna ekspertica i voditeljica radne skupine, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru
2. Larisa Majić, ekspertica, Fond za zaštitu okoliša Federacije BiH
3. Mirsad Ičanović, Biotehnički fakultet Univerziteta u Bihacu
4. Vedran Stuhli, Univerzitet u Tuzli
5. Marijana Tomić, ekspertica, Federalni zavod za agropedologiju
6. Dženan Vukotić, ekspert, Federalni zavod za agropedologiju
7. Aleksandra Šupljeglav Jukić, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru

Radna skupina - Prehrambena industrija

1. Zlatan Sarić, glavni ekspert i vođa radne skupine, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
2. Asima Akagić, ekspertica, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
3. Alma Mičijević, ekspert, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
4. Anita Jurić, ekspertica, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru

Radna skupina - Ruralni razvoj

1. Marko Ivanković, glavni ekspert i vođa radne skupine, Federalni agromediteranski zavod u Mostaru
2. Elma Temin, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru

3. Dragana Ognjenović, ekspertica, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
4. Alisa Hadžiabulić, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
5. Ivica Sivrić, ekspert, REDAH - Regionalna razvojna agencija za Hercegovinu

Radna skupina - Poslovno okruženje

1. Mirjana Miličević, glavna ekspertica i voditeljica radne skupine, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru
2. Milenko Blesić, ekspert, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
3. Jakub Butković, ekspert, Ured za harmonizaciju i koordinaciju sustava plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju BiH pri BiH Ministarstvu vanjske trgovine i ekonomskih odnosa
4. Amra Kraksner, ekspertica, Univerzitet u Vitezu
5. Aida Šukalić, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
6. Nagib Hadžić, ekspert, Zadržni savez Federacije BiH

Radna skupina - Ribarstvo

1. Samir Muhamedagić, glavni ekspert i vođa radne skupine, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
2. Jerko Pavličević, ekspert, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru
3. Subha Avdić, ekspertica, Biotehnički fakultet Univerziteta u Bihacu

LISTA SKRAĆENICA

AKIS	Agricultural Knowledge and Innovation System - Sustav znanja i inovacija u poljoprivredi
AMS	Aggregate Measures of Support - Agregatne mjere potpore
AoA	Agreement of Agriculture - Sporazum o poljoprivredi
APM	Agricultural Policy Measures (Mjere poljoprivredne politike)
APTF	Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru
ASBiH	Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine
BD BiH	Brčko distrikt Bosne i Hercegovine
BAS	Institut za standardizaciju Bosne i Hercegovine
BATA	Institut za akreditiranje Bosne i Hercegovine
BDP	Bruto domaći proizvod
BDV	Bruto dodana vrijednost
BH MAC	Centar za uklanjanje mina u BiH
BiH	Bosna i Hercegovina
BPK	Bosansko-podrinjski kanton
CAP	Common Agricultural Policy/ Zajednička poljoprivredna politika
CEFTA	Srednjoeuropski ugovor o slobodnoj trgovini
CIHEAM	Mediterranean Agronomic Institute of Bari
DOB	Dokument okvirnog proračuna
EU	Europska unija
EAFRD	Europskog fonda za ruralni razvoj
EAGF	Fond za jamstva u poljoprivredi
EEZ	Europska ekonomska zajednica
EFTA	Europska udruga za slobodnu trgovinu
EUROSTAT	Statistical Office of the European Communities (engl.) - Statistički ured Europske unije
FADN	Farm Accountancy Data Network (engl.) - Sustav poljoprivrednih knjigovodstvenih podataka sa farmi (u EU)
FAO	Food and Agriculture Organization (engl.) - Svjetska organizacija za hranu i poljoprivredu
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FMON	Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti
FMOT	Federalno ministarstvo okoliša i turizma
FMPVŠ	Federalno Ministarstvo poljoprivrede vodoprivrede i šumarstva
FZS	Federalni zavod za statistiku
GIS	Zemljopisni informacijski sustav za upravljanje prostornim podacima
GAEC	Standardi dobrih poljoprivrednih i okolišnih uvjeta korištenja zemljišta
G.A.P	Good Agriculture Practice
GTS	Zajamčeno tradicionalni specijalitet
HACCP	Hazard Analysis Critical Control Point
HNK	Hercegovačko-neretvanski kanton

IACS	Integrirani sustav administrativne kontrole
IFAD	International Fund for Agricultural Development
ILO	Međunarodna organizacija rada
IFS	International Food Standard
INGEB	Institut za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju
ISO	International Organization of Standards
IT	Informatičke tehnologije
IPARD	Instrument pretpristupne potpore za ruralni razvoj
IUCN	Međunarodna unija za zaštitu prirode
K10	Kanton 10
KM	Konvertibilna marka
LAG	Lokalna akcijska skupina
LRS	Lokalna razvojna strategija
LEADER	Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale
LPIS	Land Parcel identification System (engl.) – Sustav za identifikaciju zemljišnih čestica
MSP	Mala i srednja poduzeća
MVTEO	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa
OBP	Osvježavajuća bezalkoholna pića
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (engl.) - Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj
OPG	Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo
PG	Poljoprivredno gospodarstvo
PDO	Proizvod zaštićenog podrijetla
PGI	Proizvod zaštićenog zemljopisnog podrijetla
PK/PŽ	Posavski kanton/Posavska Županija
PPFS	Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Sarajevo
PPP	Poljoprivredno-prehrambeni proizvodi
PSS	Poljoprivredne stručne službe
PTIS	Poljoprivredni tržišni informacijski sustav
RITT	Research and Innovation Transfer of Technology
RG	Radna skupina
RPG	Registar poljoprivrednih gospodarstava
RS	Republika Srpska
SAA	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SAD	Sjedinjene Američke Države
SBK	Srednjobosanski kanton
SDI	Strane izravne investicije
SG BiH	Službeni glasnik BiH
SK	Sarajevski kanton
SSP	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SWG	Regional Rural Development Standing Working Group in South Eastern Europe
TDS	Travno djetelinske smjese
TK	Tuzlanski kanton
UG	Uvjetno grlo
UHT	Ultra High Temperature Processing
UN	Ujedinjene nacije
UV	Ultra violetno
UNDP	United Nations Development Programme (engl.) - Program Ujedinjenih nacija za razvoj
USK	Unsko-sanski kanton
TSG	Proizvod zajamčene tradicionalne kvalitete
VTK	Vanjsko-trgovinska komora
WB	World Bank - Svjetska banka
WTO	Svjetska trgovinska organizacija
ZDK	Zeničko-dobojski kanton
ZHK	Zapadno-hercegovački kanton
ZPP	Zajednička poljoprivredna politika
ZOGP	Zaštićenih oznaka zemljopisnog podrijetla
ZOP	Zaštićena oznaka podrijetla
ZZ	Zemljoradnička zadruga
ZZP	Zaštićeno zemljopisno podrijetlo

Termini koji se koriste u tekstu da označe žene i muškarce, a koji su radi preglednosti upotrijebljeni isključivo u jednom gramatičkom rodu kao generičkom pojmu, na jednak način podrazumijevaju oba spola.

1. UVOD

1.1. Svrha i značaj Strategije

"Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine za razdoblje 2021. – 2027". (Strategija) temeljni je srednjoročni strateško-razvojni dokument kojim se utvrđuju politike, ciljevi i mjere za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja u Federaciji Bosne i Hercegovine (Federacija BiH) u razdoblju

programski usklađenom sa razdobljem trajanja aktualne Zajedničke poljoprivredne politike Europske unije (do 2027. godine).

Strategijom se u osnovi održava kontinuitet ciklusa strateškog planiranja razvoja sektora poljoprivrede u Federaciji BiH. Politike, ciljevi i mjere prethodne srednjoročne strategije razvoja poljoprivrede ("Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine za razdoblje 2015. – 2019. godina") su zbog promjena pristupa strateškom planiranju u Federaciji BiH (zakonski obvezno usklađivanja sektorskih strategija sa Strategijom razvoja Federacije BiH) odlukama Vlade Federacije BiH proizvedene na 2020. i 2021. godinu. "Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine za razdoblje 2015. – 2019. godina" predstavljala je hrabar iskorak i pokušaj prilagodavanja sektorske politike u Federaciji BiH sa temeljnim postavkama tadašnje Zajedničke poljoprivredne politike Europske unije (ZPP EU). Iako su u razdoblju na koji se ova strategija odnosila zabilježeni određeni pomaci u ukupnom razvoju sektora poljoprivrede (a osobito u razvoju nekih podsektora), bilo je i znatnih poteškoća u realizaciji planiranih ciljeva. Nadležne institucije nisu mogle osigurati proračunska sredstva potrebna za strategijom projektirani razvoj sektora, Ministarstvo je praktično do polovine strateškog razdoblja rješavalo pitanja neisplaćenih podstacija proizvođačima iz ranijih godina, da bi zadnje godine ovog strateškog razdoblja obilježila COVID-19 pandemija i, s tim u vezi, iznuđene – krizne – intervencije u sektoru poljoprivrede i proizvodnje hrane.

Preliminarne analize i stručne rasprave vezane za izradu sektorske strategije do 2027. godine nagovještavale su nastojanja da se strategijom ponude rješenja za aktualne i sada već uobičajene probleme sektora (potreba restrukturiranja, povećanje konkurentnosti, potpora dohotku poljoprivrednih gospodarstava, transformacija mjera potpore), ali i za nove izazove sektora. Poljoprivreda se, prije svega zbog promjene pristupa u ZPP EU, pretvara u složen sustav višedimenzionalne važnosti. Kreatori modernih agrarnih politika pred sektorske aktere, pored svih tradicionalnih zahtjeva (proizvodnja dovoljnih količina kvalitetne hrane, osiguranje pristojnog životnog standarda poljoprivrednika, razvoj ruralnih područja) sve oštrije stavljaju nove izazove. Među njima osobito treba naglasiti zahtjeve za očuvanjem i održivim korištenjem prirodnih resursa, zaštitu i unapređenje stanja okoliša, zaštitu bioraznolikosti i posebnu odgovornost za stanje i sveobuhvatnu razvijenost ruralnih područja. Relativno nov, ali posebno zahtjevan izazov za sektor poljoprivrede je njeno postavljanje u prve redove borbe protiv klimatskih promjena ili barem prilagodavanje ovim promjenama. Novi pristupi sektorskoj politici su kao i obično (istina nakon niza godina usuglašavanja) definirani u Europskoj uniji kroz "Farm to Fork" strategiju inkorporiranu u tzv. European Green Deal. Utjecaji ovih promjena europske poljoprivredne politike stižu i zemlje regije kroz usvojenu Zelenu agendu za Zapadni Balkan sa projektiranom znatnom financijskom potporom za realizaciju ove agende iz fondova EU, ali i sa znatnim udjelom poljoprivrede i proizvodnje hrane u ostvarivanju njenih ciljeva.

Novе sektorske strateške postavke trebalo je, dakle, definirati u uvjetima u kojima je sektor poljoprivrede u Federaciji BiH još uvijek opterećen starim i poznatim problemima gene–ralno nerazvijene poljoprivrede, ali i u uvjetima novih zahtjeva koji proističu iz međunarodno preuzetih obveza ili iskazanih intencija Bosne i Hercegovine (usklađivanje sa sektorskim politikama EU, pregovori o pristupanju Svjetskoj trgovinskoj organizaciji, potpisane međunarodne konvencije o zaštiti okoliša i bioraznolikosti i sl.). Strategija u ovom pogledu donosi neophodne kompromise. Ni društvo (Federacija BiH), ni njegove institucije, niti sami akteri sektora poljoprivrede ne mogu u kratkom roku preskočiti godine zaostajanja i pretvoriti poljoprivredu Federacije

BiH i s njom vezana pitanja ruralnog razvoja u sada postojeće funkcionalne i uspješne modele u nekim zemljama EU. Za ovo je potrebno fazno prilagođavanje, pri čemu se pred nadležne institucije, znanstvenu i stručnu zajednicu i sve izravne sektorske aktere kao ostvariv zadatak postavlja realno dostižno skraćivanje neophodnog razdoblja faznog prilagođavanja.

Iako naizgled formalnog karaktera, važan pomak je učinjen i kroz konačno uvrštavanje "ruralnog razvoja" u naziv sektorskog strateškog dokumenta. Ovim se stvaraju pretpostavke da se snažnije i ozbiljnije pristupi realizaciji proračunski podržanim općim i posebnim mjerama čiji su ciljevi unapređenje kvalitete života u ruralnim područjima. Ruralni razvoj je pitanje od velikog značaja u svim zemljama, ali ono u Bosni i Hercegovini opterećenoj zabrinjavajućom depopulacijom postaje i pitanje opstanka društva. Prethodnim sektorskim strategijama su povremeno bile planirane mjere koje su po svojim obilježjima bile u skupu mjera usmjerenih ka ruralnom razvoju, ali se, nažalost, kroz realizaciju sektorskih politika od ovih mjera u pravilu najbrže i najlakše odustajalo.

Strategijom se utvrđuju ciljevi i prioriteti razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja u Federaciji BiH do 2027. godine, način njihovog ostvarivanja, financijski i institucijski okvir za provedbu, monitoring, evaluacija i izvješćivanja. Definirana su četiri strateška cilja (Potpora – poticanje pametnog, otpornog i diverzificiranog sektora poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom; Jačanje primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena; Jačanje društveno-ekonomske strukture – održivog razvoja ruralnih područja i modernizacija poljoprivrednog sektora poticanjem i razmjenom znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima te promicanjem njihove uporabe) sa utvrđenih devet prioriteta u okviru prva tri cilja te ukupno 22 precizno definirane mjere. Strategija se donosi u uvjetima novog zakonskog okvira kojim se ona povezuje sa trogodišnjim i godišnjim planiranjem, čime se izravnim sektorskim akterima osigurava sigurniji i predvidljiviji ambijent, s jasnim uvidom u vrste mjera i načine njihovog provođenja. Na ovaj način proizvođači, otkupljivači, prerađivači i drugi sektorski akteri su u poziciji da spremnije i kvalitetnije planiraju proizvodnje, prodaje i investiranja, što bi trebalo rezultirati održivijim razvojem sektora poljoprivrede u cjelini.

Strategija donosi novi pristup razvoju ruralnih područja i povećava obim investicija uz povećanje udjela javnih sredstava u potporama investiranju. Promiče se novi koncept povezivanja poljoprivrednih proizvođača sa otkupljivačima i prerađivačima utemeljen na uspostavljanju snažnih proizvođačkih skupina i organizacija proizvođača, sa posebnim naglaskom na razvoj poslovanja poljoprivrednih zadruga i organiziranje poljoprivrednika u okviru zadružne organizacije. Stimulira se povećanje kvalitete poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, uvođenje i održavanje međunarodnih standarda te smanjenje negativnih utjecaja sektora poljoprivrede i lanca proizvodnje i distribucije hrane na okoliš. Izravna plaćanja se pojednostavljuju i pretvaraju u jedinstvena plaćanja po hektaru i po uvjetnom grlu stoke, što ostavlja prostor kantonalnim ministarstvima da svoje proizvodnje koje su za njih od posebne važnosti dodatno podrže iz svojih proračuna, pri čemu bi svi proizvođači na prostoru Federacije BiH trebali imati što ujednačenije uvjete za proizvodnju s obzirom na stupanj potpore. Pored toga, snažno se insistira na jačanju sustava prijenosa znanja i informacija i razvoju moderne poljoprivredne savjetodavne službe. Predviđaju se posebne, dodatne potpore proizvođačima na područjima sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju koja su, inače, ugrožena snažnom depopulacijom i prestanka bavljenja poljoprivredom. Uvodi se posebna linija potpore za mlade poljoprivrednike koji preuzimaju upravljanje poljoprivrednim gospodarstvima s ciljem stabilizacije dohotka i potpore investicijama. Strategijom se otvaraju i

pretpostavke za povećanje broj poljoprivrednika u sustavu zdravstvenog i mirovinskog osiguranja te revidiranje statusa poljoprivrednih proizvođača u pogledu njihovih obveza po osnovu poreza na dohodak i poreza na dodanu vrijednost.

1.2. Regulatorni okvir

Izrada, usvajanje i provođenje srednjoročne strategije razvoja poljoprivrednog sektora propisani su člankom 5. Zakona o poljoprivredi (Službene novine Federacije BiH, br. 88/07, 04/10, 27/12, 07/13 i 82/21). Osnove za kreiranje proračunski podržanih mjera razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja utvrđene su Zakonom o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvoju (Službene novine Federacije BiH, br. 42/10, 99/19). Izradu Strategije koordiniralo je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (Ministarstvo), u skladu s odredbama Zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 32/17) i odredbama Uredbe o izradi strateških dokumenata u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 74/19 i 2/21).

1.3. Kratak opis provedbe konsultacija

Odluku o izradi Strategije donijela je Vlada Federacije BiH nakon čega je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (FMPVŠ) uspostavilo slijedeća tijela za izradu Strategije:

- Koordinacijski odbor (tijelo za koordinaciju procesa i osiguravanje potrebnih resursa za izradu Strategije),
- Središnji tim (5-člani tim eksperata i predstavnika FMPVŠ za objedinjavanje doprinosa radnih skupina, provođenje konsultacija sa zainteresiranom javnosti i izradu konačnog teksta Strategije),
- Izvršni tim (tijelo koje čine predstavnici FMPVŠ i relevantnih županijskih/kantonalnih ministarstava nadležnih za poljoprivredu za praćenje stručne dimenzije i usklađenosti Strategije sa EU uredbama EU, važećim propisima i međunarodnim obvezama Bosne i Hercegovine) i
- Radne skupine (osam tematskih radnih skupina – Voćarstvo i vinogradarstvo, Ratarstvo i povrtlarstvo, Animalna proizvodnja, Prehrambena industrija, Prirodni resursi, Poslovno okruženje, Ruralni razvoj i Ribarstvo – koje čine profesori i istraživači poljoprivrednih fakulteta i zavoda sa zadatkom izrade nacrtu tekstova dijelova Strategije sukladno projektnom zadatku za izradu Strategije definiranim od strane Središnjeg tima.

Središnji tim je uz potporu i tematske doprinose radnih skupina pripremio stratešku platformu (situacijska analiza, vizija razvoja, strateški ciljevi s pokazateljima) o kojoj su, nakon razmatranja od strane izvršnog tima, provedene 30-dnevne javne konsultacije sa uže i šire zainteresiranim sektorskim akterima. Nakon razmatranja primjedbi i prijedloga dostavljenih kroz konsultacije na tekst strateške platforme, Središnji tim je, uz stalnu suradnju sa radnim skupinama, izradio i za javne konsultacije pripremio prioritete i mjere, indikativni financijski okvir i monitoring i evaluaciju Strategije. O ovom dijelu strateškog dokumenta provedene su 30-dnevne javne konsultacije sa uže i šire zainteresiranim institucijama te sa predstavnicima proizvođača. Konačni tekst Strategije je na temelju inicijalnog nacrtu i izmjena i dopuna usvojenih u procesu javnih konsultacija pripremio Središnji tim i uputio ga u proceduru usvajanja.

1.4. Usklađenost sa drugim strateškim dokumentima, strateškim dokumentima proizašlim iz procesa EU integracija i globalnim ciljevima održivog razvoja

Prilikom izrade Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja kao polazna osnova korišteni su globalni ciljevi održivog razvoja iz Agende 2030 Generalne skupštine UN, te su razmatrani kao

bitne smjernice u okviru procesa izrade i definiranja njenih ciljeva i prioriteta.

Također su uzeti u obzir opći i posebni ciljevi CAP 2021. – 2027. definirani u Uredbi (EU) br. 2021/2115 o utvrđivanju pravila o potpori za strateške planove u okviru ZPP-a koji se financiraju iz Europskog fonda za jamstva u poljoprivredi (EAGF) i Europskog fonda za ruralni razvoj (EAFRD) te o stavljanju izvan snage Uredbe (EU) br. 1305/2013 Europskog parlamenta i Vijeća i Uredbe (EU) br. 1307/2013 Europskog parlamenta i Vijeća. Pri tome smo imali u vidu postojeće stanje u sektoru poljoprivrede, razvijenost institucijskih struktura u Bosni i Hercegovini i Federaciji BiH, raspoloživa sredstva, prioritete razvoja i proces približavanja u sklopu EU integracija.

Sukladno Zakonu o razvojnom planiranju i programiranju razvoja Federacije BiH ("Službene novine Federacije BiH" broj 32/17), Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja kao sektorska strategija, izrađivana je na temelju Strategije razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021. – 2027. godina.

Strateški cilj 1 iz ove Strategije doprinosi realizaciji Prioriteta 3.5. iz Strategije razvoja FBiH - Poticati razvoj ruralnih prostora – podržavati održivu proizvodnju visokokvalitetnih proizvoda veće dodane vrijednosti, Prioriteta 3.6. Strategije razvoja FBiH Povećati otpornost na krize – osigurati da pomoć koja se dodjeljuje bude u funkciji povećanja produktivnosti i ispunjavanja širih društvenih ciljeva, osigurati opskrbu hranom za ljude i životinje, i Prioriteta 4.2. Unapređivati vladavinu prava - jačati statističku osnovu kao podlogu za utvrđivanje politika putem harmonizacije statistike sa Europskim statističkim sustavom što će omogućiti usporedbu, vrednovanje i donošenje valjanih odluka o mjerama za unapređenje pojedine oblasti.

Strateški cilj 2. ove Strategije doprinosi realizaciji Strateškog cilja 3 Strategije razvoja FBiH Resursno efikasan i održiv razvoj - u vezi sa okolišno prihvatljivom proizvodnjom i potrošnjom, očuvanjem kvalitete zraka i vodnih resursa, razvojem obnovljivih izvora energije i povećavanjem energetske efikasnosti sektora poljoprivrede kroz ulaganja u smanjenje potrošnje energije što povećava produktivnost i konkurentnost gospodarskih subjekata.

Strateški cilj 3. iz ove Strategije doprinosi realizaciji Strateškog cilja 2. iz Strategije razvoja FBiH - Prosperitetan i inkluzivan društveni razvoj - kroz jačanje povjerenja u društvu, osobnu i ekonomsku sigurnost, bolju socijalnu i političku koheziju marginaliziranih skupina, vraćanje primata poštenom i profesionalnom radu, smanjenje depopulacije i jednakost svih u društvu. Vrlo je važno adekvatno kreiranje i provođenje politike zapošljavanja, reforma poreznog sustava u korist poljoprivrednika i Strateškim ciljem 3 Strategije razvoja FBiH - Resursno efikasan i održiv razvoj - povećanjem produktivnosti i konkurentnosti gospodarskih subjekata nastojimo osigurati brži razvoj ruralnih područja.

Strateški cilj 4. ove Strategije doprinosi realizaciji Strateškog cilja 1. iz Strategije razvoja FBiH – Ubrzan ekonomski razvoj temelji se na povećanju produktivnosti i zaposleni te pametnom rastu vođenom inovacijama, Prioritetom 1.2. Strategije razvoja FBiH - Potpora transferu i razvoju tehnologija - kroz uspostavu znanstveno tehnoloških parkova, istraživačko razvojne komponente i komponente obuke što doprinosi stvaranju većeg broja proizvoda više dodane vrijednosti, povećanju produktivnosti i konkurentnosti. Također je povezan i sa Prioritetom 3.5. Poticati razvoj ruralnih prostora – uspostavom funkcionalnih kapaciteta za poljoprivredu i ruralni razvoj osnivanjem znanstveno tehnoloških parkova u oblasti poljoprivrede i prehrambene industrije i povezati privatni sektor s poljoprivrednim fakultetima, školama, institutima, zavodima, lokalnim i regionalnim razvojnim agencijama, unaprijediti savjetodavne službe za širenje znanja i tehnologija.

1.5. Razdoblje važenja strateškog dokumenta

Strategija se odnosi na razdoblje od njenog usvajanja u Parlamentu Federacije BiH do kraja 2027. godine.

2. SITUACIJSKA ANALIZA KAO DIO STRATEŠKE PLATFORME

2.1. Važnost poljoprivrede za gospodarstvo Federacije BiH

Poljoprivreda je važan sektor ukupnog gospodarstva Federacije Bosne i Hercegovine kako sa aspekta sudjelovanja u stvaranju bruto dodane vrijednosti (BDV) tako i ukupne zaposlenosti stanovništva te sudjelovanja u vanjsko-trgovinskoj bilanci.

Tabela 2.1. Glavni makroekonomski pokazatelji razvoja poljoprivrede u Federaciji BiH, razdoblje 2014. – 2020.

Pokazatelj	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Bruto domaći proizvod (BDP) u milijunima KM	17.827	18.688	19.540	20.540	21.984	23.179	22.255
Godišnja stopa rasta (%)	1,5	3,1	2,9	3,2	3,8	2,8	-3,6
BDP po stanovniku (u KM)	8.045	8.452	8.857	9.331	10.010	10.584	10.187
Bruto dodana vrijednost (BDV) iz sektora poljoprivrede, lova i ribarstva u milijunima KM	741	857	930	846	956	939	1.003
Udio BDV iz sektora poljoprivrede u ukupnom BDP (%)	4,16	4,58	4,76	4,12	4,35	4,05	4,51
Vrijednost poljoprivredne proizvodnje u milijunima KM	1.117	1.212	1.192	1.009	1.256	1.261	1.469
Formalna zaposlenost u poljoprivredi							
Broj	7.891	7.940	8.873	10.389	10.940	10.989	n/p
Udio	1,78	1,76	1,94	2,06	2,10	2,07	n/p
Neformalna zaposlenost (ILO definicija) u poljoprivredi							
Broj (000)	44	53	51	58	39	n/p	n/p
Udio	9,0	10,6	10,6	11,8	8,3	8,9	n/p
Vanjsko-trgovinska bilanca PPP*							
Izvoz							
Ukupno u milijunima KM	273	388	382	411	378	347	424
Udio u ukupnom izvozu (%)	4,73	6,31	6,10	5,67	4,78	4,55	6,17
Uvoz							
Ukupno u milijunima KM	1.696	1.793	1.795	1.862	1.934	2.042	1.944
Udio u ukupnom uvozu (%)	16,38	16,78	16,43	14,97	14,58	14,74	16,64
Trgovačka bilanca							
Ukupno u milijunima KM	-1.422	-1.405	-1.413	-1.451	-1.556	-1.695	-1.520
Udio u ukupnoj trgovačkoj bilanci (u%)	31,08	30,98	30,29	27,99	29,05	27,20	31,59
Pokrivenost uvoz izvozom (%)	16,12	21,64	21,26	22,09	19,55	16,99	21,82

Izvor: Statistički bilteni Federacije BiH iz oblasti Nacionalni računi, Tržište rada i Robna razmjena sa inozemstvom i Anкета o radnoj snazi Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine. Vrijednost poljoprivredne proizvodnje na bazi procjene autora dokumenta

* PPP- Poljoprivredno-prehrambeni proizvodi

U razdoblju 2014. – 2020. ukupna vrijednost BDV iz sektora poljoprivrede (zajedno sa lovom i ribarstvom) pokazuje tendenciju stalnog rasta i sa 741 milijuna KM (2014) je povećana na 1,003 milijarde KM (2020). Rast apsolutnog pokazatelja BDV iz poljoprivrede, zbog rasta BDV ostalih gospodarskih djelatnosti,

nije pratio rast relativnih pokazatelja, odnosno udjela u ukupnom BDP i kretao se u rasponu 4,16% (2024) do 4,76% (2016). Ovaj makroekonomski pokazatelj je u odnosu na zemlje regije (Zapadnog Balkana) bio najniži¹.

Sektor poljoprivrede je posebno važan za zaposlenost ukupnog, posebno ruralnog stanovništva. U razdoblju 2014. – 2019. formalna zaposlenost mjerena apsolutnim brojem zaposlenih u ovoj sektoru se stalno povećava i sa 7.891 u 2014. godini je dostigla razinu od 10.989 u 2019. godini. Relativni udio zaposlenih u poljoprivredi u istom razdoblju je dosta nisko i kreće se na razini 2% ukupne zaposlenosti. Dosta drugačija i realnija slika zaposlenosti u sektoru poljoprivrede se dobiva kroz Anketu o radnoj snazi i korištenju ILO definicija. Udio zaposlenih u sektoru je puno veći i kreće se u rasponu od 8,3% (2018) do 11,8% (2017), što je potvrda konstataciji o važnosti sektora.

Jedan od najlošijih makroekonomskih pokazatelja sektora poljoprivrede u Federaciji BiH je vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Iako ukupni izvoz ovih proizvoda stalno raste, nažalost i njihov uvoz ima isti trend što kao konačan rezultat ima negativnu trgovačku bilancu i kreće se u rasponu od -1,41 milijarde KM (2015) do -1,69 milijardi KM (2019). Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je dosta niska i kreće se od 16,12% (2014) do 22,09% (2017).

2.2. Vrijednost poljoprivredne proizvodnje

Nažalost, BiH (Federacija Bosne i Hercegovine) je jedna od rijetkih europskih zemalja koja nema podatke o ekonomskim računima u poljoprivredi. Stoga je za potrebe ovog dokumenta procijenjena bruto vrijednost poljoprivredne proizvodnje na bazi službenih podataka o proizvodnji i otkupnim cijenama i koristeći se u dijelu utvrđivanja animalne proizvodnje (proizvodnje mesa) metodologijom EUROSTAT-a koja se preporučuje za nedostatak podataka o proizvodnji žive mjere (mesa) na poljoprivrednim gospodarstvima².

Tabela 2.2. Bruto vrijednost poljoprivredne proizvodnje u Federaciji BiH, u milijunima KM razdoblje 2014. – 2020.

Vrsta proizvoda	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
A) Biljna proizvodnja							
Zita	76,58	163,98	108,08	75,11	146,68	198,79	220,10
Industrijsko bilje	1,76	2,57	4,34	3,41	5,80	5,19	6,72
Krmno bilje	49,36	41,06	66,47	31,38	59,46	41,41	74,84
Povrće	155,09	206,91	177,79	170,51	250,21	260,73	262,06
Voće	89,09	153,47	172,88	110,31	152,87	115,17	226,12
Grožđe	57,85	41,04	29,69	24,32	44,40	45,95	48,29
Ukupno (A)	429,74	609,03	559,25	415,05	659,42	667,25	838,13
B) Animalna proizvodnja							
Meso	410,21	336,27	385,49	349,14	338,96	347,31	383,33
Mlijeko	233,11	207,07	203,00	201,49	204,42	191,28	183,93
Jaja	35,77	36,84	35,37	32,93	35,25	37,69	47,25
Med	7,72	23,21	8,87	10,84	16,78	17,85	16,67
Ukupno (B)	686,81	603,39	632,74	594,40	595,41	594,14	631,18
Ukupno (A+B)	1.116,55	1.212,41	1.191,99	1.009,44	1.254,82	1.261,38	1.469,31

Izvor: Vlastita izračunavanja Središnjeg tima za izradu Strategije

Ukupna bruto vrijednost poljoprivredne proizvodnje u analiziranom razdoblju 2014. – 2020. pokazuje trend rasta povećavajući se sa 1,12 milijarde KM u 2014. godini do 1,47

milijardi KM u 2020. godini. Interesan je odnos (doprinos) biljne i animalne proizvodnje u ukupnoj bruto vrijednosti poljoprivredne proizvodnje Do 2017. godine veći doprinos je dolazio od animalne proizvodnje (58,88%, 2017.), da bi se u 2018. pa do kraja razdoblja promatranja ovaj odnos promijenio u korist biljne proizvodnje koja je u 2020. godini participirala sa 838,13 milijuna KM, odnosno sa 57,04%.

2.3. Demografska obilježja

Na području Federacije BiH demografska situacija je dosta zabrinjavajuća i utvrđena službena demografska kretanja zahtijevaju relativno brzo djelovanje. Analiza kretanja ukupnog broja stanovnika u Federaciji BiH u razdoblju 2014. – 2020. pokazala je primjetan i izražen negativan trend depopulacija ovog BiH entiteta. Tako je ukupan broj stanovnika sa 2,216 milijuna u 2014. godini se smanjio na 2,185 milijuna stanovnika sedam godina kasnije ili za 1,4%. Potvrda prethodnim konstatacijama negativne demografske slike Federacije BiH je kretanje prirodnog priraštaja stanovništva i indeks vitalnosti (odnos rođenih i umrlih) u istom razdoblju 2014. – 2020. Primjetan je stalni pad vrijednosti prirodnog priraštaja (negativne vrijednosti u cijelom razdoblju) koji je osobito izražen u 2020. godini kada ima vrijednost -4,03%. Indeks vitalnost je svo analizirano vrijeme manji od 1,00 (veći broj umrlih u odnosu na rođene) i u 2020. godini je dostigao vrijednost 0,66. Upotpunjavanje loše demografske slike čine i podaci o neto migracijama, koja je formalno (zvanična statistika) u 2019. godini iznosila - 2.717 osoba. Neoficijelni podaci su daleko veći i govore o napuštanju zemlje uglavnom mladog i radno-sposobnog stanovništva.

Ukupan broj domaćinstava u Federaciji BiH, prema popisu iz 2013. je 715.665, od čega 47,64% (340.976) je smješteno u urbanim dijelovima Federacije BiH, a 52,36% (374.689) u njenim ruralnim dijelovima. Promatrajući strukturu domaćinstava prema broju članova i tipu naseljenog mjesta uočava se da udio domaćinstava sa manjim brojem članova (jedan, dva i tri člana) je veći u urbanim područjima nego u ruralnim, dok je obrnuto veći udio domaćinstava sa većom brojem članova (četiri, pet, šest, sedam, osam i više članova) u ruralnim dijelovima Federacije BiH. Ova razlika je izraženija što je domaćinstvo brojnije (npr. 77,2% ukupnog broja domaćinstava sa sedam članova je u ruralnom dijelu Federacije BiH). Domaćinstvo koje živi u ruralnim dijelovima Federacije BiH je brojnije (3,35) u odnosu na ono koje živi u urbanim dijelovima (2,80), dok je prosječan broj članova svih domaćinstava 3,09 člana i nešto je manje od BiH prosjeka (3,11).

Prema zvaničnim podacima iz Popisa 2013. godine na području Federacije BiH ukupno živi 2,219 milijuna stanovnika, od čega 49,03% su muškarci, a 50,97% žene. Spolna struktura stanovništva urbanih dijelova Federacije BiH je sa više žena (52,51%) u odnosu na mušku populaciju (47,49%), dok je u ruralnim područjima gotovo postignuta biološka ravnoteža.

2.4. Ruralni razvoj

Ruralni razvoj podrazumijeva skup politika, mjera i aktivnosti kojima je cilj sveobuhvatan ekonomski, socijalni i kulturni napredak stanovništva ruralnih područja i koje se planiraju i sprovode uz uvažavanje načela održivog razvoja, očuvanja i poboljšanja kvalitete okoliša³. Ruralni razvoj je drugi stup zajedničke EU poljoprivredne politike (ZPP) koji jačanjem društvene, okolišne i gospodarske održivosti ruralnih područja podupire prvi stup EU poljoprivredne politike (potpora dohotku i uređenje tržišta). Politika ruralnog razvoja EU ima nekoliko važnih dugoročnih ciljeva i to: poticanje konkurentnosti poljo-

¹ Prema bazi podataka SWG u 2017. godini udio BDV iz sektora poljoprivrede u ukupnom BDP je po zemljama iznosio: Albanija 22,7%, Kosovo 11,9%, Sjeverna Makedonija 10,9%, Crna Gora 9,6% i Srbija 7,3%.

² Kalkulacija proizvodnje mesa u Federaciji BiH je urađena prema metodi EUROSTAT-a za izračunavanje bilance mesa (vidjeti "Manual for the compilation

of supply balance sheets for meat"), a na temelju podataka Federalnog zavoda za statistiku BiH o broju živih životinja kao i podataka Vanjskotrgovinske komore BiH o broju i količini uvezenih i izvezenih živih životinja.

³ Izvor: Zakon o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju BiH (Sl. glasnik br. 50/08)

privrede i šumarstva, održivo upravljanje prirodnim resursima, i postizanje uravnoteženog teritorijalnog razvoja ruralnih gospodarstava i zajednica uključujući i otvaranje i zadržavanje radnih mjesta. Bosna i Hercegovina je potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju preuzela obvezu postupnog usklađivanja svojega zakonodavstva ali i praksi sa EU politikama, pa time i ZPP EU. Kako je ustavna nadležnost za provođenje poljoprivredne politike na Federaciji BiH i kantonima, politiku ruralnog razvoja, kao dio Zajedničke poljoprivredne politike EU, potrebno je detaljno razraditi u okviru Federalne strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja. Preduvjet za programiranje i provođenje politike ruralnog razvoja je izrada tipologije regija koja se temelji na njihovom stupnju ruralnosti prema udjelu njihovog stanovništva koje živi u ruralnim zajednicama.

Ruralna područja obuhvaćaju 86,37% (22.550 km²) teritorija Federacije BiH i u njima živi 53,31% (1,18 milijuna) ukupnog stanovništva. Prema podacima za 2013. godinu, od 79 općina/gradova, koliko ih ima u ovom BiH entitetu, 57 općina/gradova se smatra ruralnim, odnosno sa gustoćom naseljenosti manjom od 150 stanovnika po km². Gustoća naseljenosti u ruralnim područjima Federacije BiH iznosi 52,46 stanovnika/km², što je za 39% manje od entitetskog prosjeka (85 stanovnika/km²). Prema OECD metodologiji i tipologiji regije (kantoni u Federaciji BiH), na višoj razini agregacije ne mogu biti jednostavno klasificirani kao "ruralni", već isključivo kao regije sa višim ili nižim razinama ruralnosti. Tako se na bazi podataka Popisa iz 2013. godine u Federaciji BiH 70,92% njenog teritorija odnosno 18.515,9 km² smatra predominantno ruralnim područjem (preko 50% populacije živi u ruralnim zajednicama), u kojem živi 42,93% ili 952.713 njenih stanovnika. 24,19% teritorija Federacije BiH odnosno 6.316,9 km² smatra se značajno ruralnim–prelaznim područjem (od 15% do 50% populacije živi u ruralnim zajednicama) u kojem živi 38,43% (852.914) stanovništva Federacije BiH. Najmanji udio (4,89% odnosno 1.276,9 km²) u ukupnom teritoriju Federacije BiH imaju dominantno urbana područja (manje od 15% populacije živi u ruralnim zajednicama) i u njima živi 18,64%, odnosno 413.593 stanovnika Federacije BiH.

2.4.1. Stanje u području upravljanja okoliša, klime i biodiverziteta

Postoji značajan broj kultivara u biljnoj proizvodnji, a posebno lokalnih, kojima prijeti nestanak, kao što su lokalne autohtone sorte i oplemenjivačke linije kao posebne genetske rezerve. Banke gena su najpouzdaniji način čuvanja biljnih genetskih resursa, uz postojeće *ex-situ* i *on-farm* kolekcije. Sve autohtone populacije su posebne i jako male. Postoji realna opasnost od nestanka određenog broja životinja, a samim tim i gubitka ovog značajnog resursa. Adekvatna finansijska potpora bi mogla pomoći u zaštiti autohtonih pasmina domaćih životinja, uz intenzivan znanstveno-istraživački rad i donošenje i usvajanje programa zaštite autohtonih pasmina sa pratećom bazom podatka. Dosadašnja izdvajanja za ovakvu vrstu potpore su bila veoma skromna. Iako u Federaciji BiH postoji dokument koji se odnosi na strategiju upravljanja animalnim otpadom, još uvijek nema adekvatnog sustava neškodljivog uklanjanja životinjskog otpada, što znači da se mora odrediti prije svega lokacija i iznaći načine financiranja. Također, potrebna se značajna ulaganja u gospodarenje stajskim gnojem na stočnim farmama zbog dobrobiti životinja, zahtjeva zaštite okoliša i ublažavanja klimatskih promjena.

2.4.2. Područja s prirodnim i drugima ograničenjima

Plaćanja za manje povoljna područja po kriterijima EU su također interesantna u ovom programskom razdoblju iz razloga

očuvanja ruralnih područja i sprečavanja iseljavanja stanovništva. Kroz program koji sprovodi CIHEAM (Bari, Italija) ¹ mogao bi se definirati zakonodavno-pravni okvir u skladu s kriterijima EU. Za područja s prirodnim ograničenjima potrebno je osigurati dodatna plaćanja za potpunu ili djelomičnu naknadu dodatnih troškova i gubitaka prihoda povezanih s prirodnim ograničenjima, a vršila bi se dodjelom godišnjeg plaćanja po hektaru. Također, projektni cilj je utvrđivanje ruralnosti ukupnog BiH prostora po naseljenim mjestima, a prema podacima iz katastra i nakon detaljne analize ključnih parametara.

2.4.3. Ulaganja

2.4.3.1. Konkurentnost

Poljoprivredni sektor u Federaciji BiH odlikuje niska konkurentnost i na domaćem i na inostranom tržištu. Ovo je rezultat brojnih problema i slabosti duž ukupnog lanca vrijednosti. Produktivnost primarne poljoprivredne proizvodnje izražena i ukupnim obimom i prinosima je izrazito niska, daleko ispod bioloških mogućnosti, što za posljedicu ima nisku konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora FBiH. Poljoprivredna proizvodnja se odvija na malim, usitnjenim zemljišnim posjedima i odlikuje se malim udjelom proizvodnje za tržište. Tehnološka i ekonomskih znanja farmera su na niskoj razini, primjena agrotehničkih mjera nedovoljna, farme su nedovoljno opremljene. Ogromna većina obradivog zemljišta se ne navodnjava, niska je razina zaštite od vremenskih nepogoda, što rezultira niskim i nestabilnim prinosima, što u kontekstu klimatskih promjena predstavlja veliku prijetnju razvoju sektora. Razina organiziranosti i suradnje među proizvođačima nije zadovoljavajuća, kao i među ostalim akterima u lancu vrijednosti. Nedostaju kapaciteti za prihvata, doradu, skladištenje, hlađenje i pripremu proizvoda za tržište. Aktivnosti koje mogu biti podržane su investicije na gospodarstvima (investicije u mehanizaciju, opremu, osnovno stado, višegodišnje zasade, objekte i infrastrukturu vezanu za poljoprivredu), investicije u modernizaciju i opremanje pogona za prihvat, doradu, preradu i skladištenje poljoprivrednih proizvoda; transfer znanja i inovacija i promocija (obuke, sajmovi); potpora stvaranju dodane vrijednosti u poljoprivredi, udruživanju proizvođača i radu udrugama; pristup savjetodavnim uslugama, aktivnosti usmjerene ka poboljšanju kvalitete proizvoda i ispunjavanju standarda kvalitete, potpora mladim farmerima, rano umirovljenje i sl. Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine za razdoblje 2015. – 2019. je predviđjela niz mjera za potporu konkurentnosti poljoprivrede u ruralnim oblastima, ali njihova provedba je započela 2018. godine.

2.4.3.2. Presjek ulaganja u razdoblju 2014. – 2020.

Proračunska izdvajanja za potporu konkurentnosti poljoprivrede na razini cijele Federacije BiH bila su 2,8 milijuna KM u 2018. godini, potom je došlo do povećanja izdvajanja na 3,3 milijuna KM u 2019. godini, da bi u 2020. godini došlo do velikog skoka u izdvajanjima na 13,4 milijuna KM. Rezultat je to prvenstveno snažnog povećanja izdvajanja iz Proračuna Federacije BiH koja su sa 1,3 milijuna KM u 2018. godini narasla na 9,5 milijuna KM u 2020. godini, ali i povećanja izdvajanja županijskih/kantonálnih ministarstva sa 1,5 milijuna KM u 2018. godini na 3,9 milijuna KM u 2020. godini. Ukupno gledano, u razdoblju od 2018. do 2020. godine u Federaciji BiH ukupno je dodijeljeno 19,5 milijuna KM potpora za potporu konkurentnosti poljoprivrede, od čega je Federacija BiH izdvojila 12 milijuna KM, a županijska/kantonálna razina 7,5 milijuna KM. Odnos izdvajanja federalne i kantonálna razine je 61,4% naprema 38,6%. Kada promatramo strukturu potpore u posljednjoj promatranoj godini (2020) FMPVŠ je za potporu konkurentnosti izdvojilo oko

¹ "Economic sustainable development and environmental protection in Areas with Natural Constraints in Bosnia and Herzegovina" (2021 – 2024)

11%, dok su županijska/kantonalna ministarstva prosječno izdvojila blizu 14% sredstava svojih proračunskih sredstava. Kada gledamo strukturu ulaganja, najveći porast bio je u modernizaciju opreme za biljnu i stočarsku proizvodnju (sa 142 tisuće KM u 2019. godini na 1,1 milijun KM u 2020. godini, ili 7,48 puta više). Ulaganja u modernizaciju poljoprivredne mehanizacije su također porasla (sa 607 tisuća KM u 2019. godini na 1,96 milijuna KM u 2020. godini ili 3,23 puta više). Također, zabilježen je porast ulaganja u nabavu osnovnog stada rasplodne stoke (sa 373 tisuće KM u 2019. na 765 tisuća KM u 2020. godini ili 2,05 puta). Ipak, ovakvo povećanje nije dovoljno za podizanje opće konkurentnosti OPG-ova o čemu treba voditi računa prilikom kreiranja mjera u narednom programskom razdoblju.

U razdoblju 2018. – 2020. na razini pravnih osoba i obrta primjetan je trend rasta broja zahtjeva za potporu ruralnom razvoju i konkurentnosti poljoprivrednog sektora sa razine FMPVŠ koji je sa 229 (2018.) povećan na 612 (2020.)¹. U 2020. godini od spomenutih 612 zahtjeva, 523 (85,5%) su podnijeti od strane muških odgovornih osoba, a 89 (14,5%) od strane ženskih odgovornih osoba. Slične rodne razlike su bile i kada se govori o ukupnim odobrenim iznosima potpore. U 2020. godini pravne osobe kod kojih su muškarci odgovorne osobe su ostvarile potporu u vrijednosti od 12,26 milijuna KM (88,7%) dok ona u kojima su žene odgovorne osobe svega 1,56 milijuna KM (11,3%). Kada se govori o OPG-u izdavanja za potporu konkurentnosti poljoprivrednog sektora sa razine FMPVŠ su znatno niža u odnosu na potporu prema pravnim osobama. U 2020. godini je bilo ukupno 437 zahtjeva za investicijska ulaganja u farme od čega je 367 (84,0%) su podnositelji bili muškarci, a 70 (16,0%) žene. U istoj godini, kada se govori o ostvarenim proračunskim transferima, muški nositelji OPG-ova su povukli 1,07 milijuna KM, dok su ženski nositelji ostvarili značajno manju potporu u iznosu od 0,16 milijuna KM.

2.4.3.3. Ulaganja u novom programskom razdoblju 2021. – 2027.

Nedostatna ulaganja u poljoprivrednu mehanizaciju rezultiraju povećanim angažmanom radne snage, a rezultat je niska produktivnost rada i niska konkurentnost sektora. Radi toga su u novom programskom razdoblju potrebna dodatna ulaganja u modernu mehanizaciju (traktore, kombajne, priključne strojeve za sjetvu, gnojidbu, zaštitu, navodnjavanje) i ostale poljoprivredne operacije. Zbog nedovoljne primjene minimalnih standarda kvalitete, nužna su značajna ulaganja na razini gospodarstva za obavljanje berbe i skladištenja voća i povrća, izgradnju i opremanje pogona za sušenje i skladištenje žitarica, ljekovitog bilja i drugih proizvoda, kao i oprema za pakiranje spomenutih proizvoda. U višegodišnjim nasadima nužna je promjena nepovoljne starosne i sorte strukture u voćarstvu, vinogradarstvu i maslinarstvu što zahtijeva rekonstrukciju postojećih i podizanje novih tehnološki naprednih nasada, kao i ulaganja u aktivnosti nakon berbe. Podizanje višegodišnjih nasada u programskom razdoblju i pratećih kapaciteta za preradu nakon berbe (vinarije, destilerije, uljare za masline, kapaciteti za hlađenje, pakiranje i pripremu za tržište) trebaju biti usklađeni. BiH zakonodavstvo se polako usklađuje sa standardima EU, a subjekti u sektoru stočarstva, posebice u sektoru mlijeka i mesa, imaju potrebu i obvezu poštivati odredbe nacionalnog zakonodavstva posebice u području higijene mlijeka, zaštite okoliša i dobrobiti životinja, što zahtijeva značajna ulaganja. Većina mliječnih farmi nema objekte za mužnju, a standardi dobrobiti životinja osobito su zahtjevni i traže određeno vrijeme za prilagodbu. Primarni sektor je usko povezan sa prerađivačkom industrijom koju je potrebno podići na višu razinu tehničko-tehnološke opremljenosti iz razloga konkurencije zemalja iz okruženja i posebice EU.

2.4.4. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika, diverzifikacija i novoosnovana ruralna poduzeća

2.4.4.1. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika

U razdoblju 2014. – 2020. godina planirana su ulaganja u potpore mladim poljoprivrednicima mlađim od 40 godina, ali nisu realizirana. U 2017. godini, prema podacima iz RPG (FMPVŠ), bilo je: 472 poljoprivrednika mlađih od 25 godina (0,68%) i 9.182 mlađih od 40 godina (13,25%). Starijih od 40 godina je bilo 59.655 (86,07%) od ukupno 69.309 poljoprivrednika. U 2020. godini, prema podacima iz RPG (FMPVŠ) moguće je sagledati i rodnu strukturu poljoprivrednika (nositelji OPG-ova) prema godinama starosti. Ukupan broj poljoprivrednika žena mlađih od 25 godina je iznosio 149 (0,18%), dok je broj poljoprivrednika muškog spola ove starosne skupine iznosio 420 (0,52%). Ukupan broj poljoprivrednika žena mlađih od 40 godina je 2.117 (2,63%), dok je broj poljoprivrednika muškaraca ove dobne skupine bilo 6.557 (8,16%). Najveći broj nositelja OPG-ova su bili poljoprivrednici stariji od 40 godina kojih je bilo 71.136, od čega žena je bilo 13.605 (16,92%), a muškaraca 57.531 (71,57%). Ukupan broj registriranih poljoprivrednika, nositelja OPG-ova, u 2020. godini je 80.379, od čega su 15.871 (19,75%) bile žene, a 64.508 (80,25%) muškarci. Nažalost, RPG i RK FMPVŠ ne posjeduju podatke o socijalno ugroženim kategorijama kao nositeljima OPG-ova ili pravnih subjekata. U ovom programskom razdoblju (2021. – 2027.) potrebno je posvetiti posebnu brigu za poboljšanje starosne strukture OPG-a u FBiH.

Prema podacima FMPVŠ za 2020. godinu² od ukupno 730 zaprimljenih zahtjeva koji osnažuju žene i mlade poljoprivrednike, 89 zahtjeva je došlo od strane žena i 122 zahtjeva od strane mladih poljoprivrednika. Ovo je znatno više u odnosu na 2019. godinu, kada je ukupno zaprimljeno 272 zahtjeva, od čega je 20 bilo od strane žena i 14 od strane mladih poljoprivrednika.

2.4.4.2. Olakšavanje diverzifikacije, osnivanje malih poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom i otvaranje radnih mjesta

Unapređenje života u ruralnim područjima prije svega kroz mjere diverzifikacije poslovnih aktivnosti na samom OPG-u, kao i osnivanje obrta, malih i srednjih poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom, kako bi se stekli uvjeti za dobivanje redovitih mjesečnih prihoda i smanjila ovisnost o prihodu iz poljoprivrede koji je u pravilu godišnji odnosno sezonski prihod. Na OPG-u se može obavljati jedna ili više sljedećih dopunskih djelatnosti: pružanje turističkih i ugostiteljskih usluga u ruralnom prostoru (smještaj i ishrana turista, zabavni sadržaji, držanje životinja u turističke svrhe, rekreacija, turistički kampovi, površine za jahanje, sportski ribolov, brdski biciklizam, tematske staze, jahaće staze, vinske ceste i sl.), uvođenje novih nekonvencionalnih poljoprivrednih proizvodnji (proizvodnja slatkovodne ribe u malim ribnjacima, proizvodnja humusa i gljiva, proizvodnja i sakupljanje ljekovitog, aromatskog bilja, proizvodnja ukrasnog bilja i sl.), prerada primarnih poljoprivrednih proizvoda na OPG-u, izravna prodaja poljoprivrednih proizvoda na OPG-u i tržnicama, proizvodnja neprehrambenih proizvoda i predmeta opće uporabe (nakit, igračke, suveniri, odjeća, mirisi itd.), pružanje usluga ruralnom stanovništvu (popravak poljoprivredne i šumske mehanizacije, dječji vrtići, starački domovi, dječje igraonice, sportski i rekreacijski centri za mlade, transport roba i putnika i sl.), iskorištavanje sekundarnih šumskih proizvoda, provođenje ostalih aktivnosti i sadržaja (raznovrsne usluge korištenja interneta i inovacija, organiziranja raznih tečajeva, obuka, manifestacija, razvoj kreativnog sektora i trgovine), kao i proizvodnja i isporuka energije iz obnovljivih izvora. Poželjno je podizanje organizacijskog oblika poslovanja od OPG-a u višu formu, što rezultira razvojem poslovanja i otvaranjem novih radnih mjesta, za

¹ Baza podataka FMPVŠ

² Interno izvješće o stanju u ruralnom razvoju Federacije BiH za 2020. godinu

što je potrebno osigurati potporu za osnivanje obrta, malih i srednjih poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom. Da bi se osnivanje malih poduzeća dodatno potaknulo u EU postoje posebni sustavi osiguranja (mirovinsko – invalidsko, zdravstveno osiguranje) za poljoprivrednike i stanovnike ruralnih područja posebice one koji žive u manje povoljnim planinskim područjima. Istu praksu trebalo bi prenijeti i u naše zakonodavstvo što bi bio veliki poticaj osnivanju novih poduzeća na ruralnom prostoru. U Federaciji BiH ¹ stopa doprinosa je 41,50% što je za djelatnost primarne poljoprivredne proizvodnje velik izdatak. Također, potrebno je izvršiti promjene u sustavu poreza na dohodak kako bi obrti koji se bave poljoprivredom ili šumarstvom imali nekoliko kategorija paušalnog poreza na dohodak ovisno o visini godišnjih primitaka, kao što je to slučaj u nekim EU zemljama.

2.4.4.3. Osnivanje poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima

Mala i srednja poduzeća (MSP) su prepoznata kao ključni čimbenik u promicanju diverzifikacije poljoprivrednika u nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima. Također, razvoj obrta i obrtništva je identificiran kao sektor koji može doprinijeti stvaranju prihoda i zapošljavanju, posebno u izoliranim ruralnim područjima koja nisu privlačna drugim poduzećima. U okviru LEADER pristupa kreiraju se lokalne razvojne strategije te, ukoliko one predviđaju potrebu osnivanja poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti na datom području, treba osigurati potporu za osnivanje takvih poduzeća.

2.4.5. Suradnja

Dosadašnja ulaganja u savjetodavne službe, Leader program i agroekološke mjere su bila zanemariva te se očekuje u idućem strateškom razdoblju uvođenje ovih mjera. Također, nedostatna potpora uspostavljanju udruga, zadruga, nedostatak Leader pristupa i lokalnih akcijskih skupina (LAG) rezultiraju slabom povezanošću OPG-ova, što im onemogućava organizirani izlazak na tržište nabave i prodaje. U programskom razdoblju je potrebno planirati izradu operativnog programa razvitka zadrugarstva te donijeti novi opći zakon o zadrugama i posebno zakon o poljoprivrednim zadrugama. Također, potrebno je uskladiti legislativu u pogledu osnivanja proizvođačkih skupina i organizacija sukladno legislativi EU.

2.4.6. Dostupnost usluga i razvoj infrastrukture na ruralnom području

Seosko stanovništvo je u mnogočemu uskraćeno u odnosu na urbano stanovništvo. Stanovnici ruralnih područja suočavaju se s problemom pristupa bankarskim uslugama, slabijem internet vezama, poštanskim uslugama i slabijem pristupu kulturnim sadržajima. Također, usluge prijevoza vrlo često nisu adekvatne potrebama, što predstavlja problem za učenike osnovnih i srednjih škola. Potreba za poboljšanjem cestovne, elektro-energetske, i internet širokopoljasne mreže u ruralnim područjima je visoki prioritet. Pristup obrazovanju djece u ruralnim područjima donekle je zadovoljavajući u pogledu osnovnih škola, dok u pogledu srednjeg obrazovanja udaljenost od škole ima negativan utjecaj. Telefonska mreža (fiksna linija i GSM) pokriva cijeli teritorij zemlje. Kvaliteta fizičke i društvene infrastrukture u ruralnim područjima pogoršala se tijekom posljednjih desetljeća kao rezultat nedovoljnog ulaganja u razvoj i održavanje. Male i ekonomski slabe ruralne općine imaju značajne probleme u održavanju kvalitete i pristupa osnovnim uslugama, posebno za naselja s manjim brojem stanovnika, što rezultira nezadovoljstvom

kvalitetom života ruralnog stanovništva u odnosu na ono koje živi u urbanim sredinama.

2.5. Analiza poljoprivredne politike u prethodnom razdoblju

Vođenje poljoprivredne politike u Federaciji BiH podijeljeno je između federalne i kantonalne razine. Na federalnoj razini za sektor poljoprivrede zaduženo je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, a na kantonalnoj/županijskoj razini resorna (najčešće poljoprivreda) ministarstva.

Ukupna proračunska potpora sektoru poljoprivrede sa federalne i kantonalne razine vlasti ² ima tendenciju rasta i sa 79,1 milijun KM koliko je iznosio u 2014. godini povećan je za 44,6% i u 2020. godini je dostigao vrijednost od 114,4 milijuna KM.

Tabela 2.3. Struktura proračunske potpore sektoru poljoprivrede zavisno do razine vlasti za razdoblje 2014. – 2020., u milijunima KM

Razina vlasti	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Kantoni/županije	15,7	16,1	18,5	20,3	19,8	22,3	31,0
Federacija BiH	63,3	66,3	67,8	71,7	69,5	66,6	83,4
Ukupno	79,1	82,4	86,3	92,1	89,3	88,9	114,4
Struktura u % (Ukupno Federacija BiH = 100)							
Kantoni/županije	19,9	19,4	21,4	22,1	22,2	25,2	27,1
Federacija BiH	80,1	80,6	78,6	77,9	77,8	74,8	72,9
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: FMPVŠ i kantonalna/županijska ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva/gospodarstva

Značajno veći obim potpore dolazi sa federalne razine i kreće se u prosjeku oko 77%. U 2020. godini ukupna potpora sektoru poljoprivrede sa entitetske razine je iznosila 83,4 milijuna KM, odnosno 72,9% ukupnih izdvajanja, dok je sa razine kantona potpora iznosila 31 milijun KM i činila je 27,1% ukupne potpore. Veći proračunski transferi za sektor poljoprivrede u 2020. godini treba objasniti reakcijom vlasti na pandemiju Covid-19 te povećanim izdvajanjima za sufinanciranje kamatnih stopa kreditnih linija Razvojne banke Federacije BiH.

2.5.1. Analiza poljoprivrednog proračuna sa razine Federacije BiH

Koristeći se APM metodologijom u kombinaciji sa OECD i EU podjelom mjera poljoprivredne politike, mjere potpore poljoprivrednim proizvođačima u Federaciji BiH podijeljene su na četiri glavne skupine: (1) mjere potpore tržištu, (2) mjere izravnih plaćanja u poljoprivredi, (3) mjere ruralnog razvoja i strukturalne mjere i (4) mjere općih usluga u poljoprivredi i ostale mjere.

U analiziranom razdoblju 2014.–2020., za razliku od prethodnog ciklusa poljoprivredne politike, izrazito dominira proračunski udio mjera iz domena izravnih plaćanja, dok je udio skupine mjera iz dijela ruralnog razvoja i općih usluga u poljoprivredi gotovo zanemariv. U 2018. godini izravna plaćanja su činila 95,4% ukupnih proračunskih transfera, što je daleko od procesa približavanja mjerama ZPP EU, ali i od usklađivanja poljoprivredne politike Federacije BiH sa pravilima WTO.

2.5.1.1. Mjere proračunske potpore tržištu

Mjere namijenjene uređenju poljoprivrednog tržišta nisu bile nikada jak instrument poljoprivredne politike u BiH/FBiH. Djelomično je to posljedica ustavnog uređenja zemlje, ali i neprepoznavanje važnosti i mogućnosti mjera politike iz ove skupine. U razdoblju 2014. – 2020. samo u 2014. godini je zabilježena ova vrsta potpore kroz izvozne poticaje određenim skupinama proizvođača.

¹ U Federaciji BiH se primjenjuju sljedeće vrste i stope doprinosa (zbirno 41,5%): Doprinos za mirovinsko i invalidsko osiguranje na teret osiguranika – 17%, doprinos za mirovinsko i invalidsko osiguranje na teret poslodavca – 6%, doprinos za zdravstveno osiguranje na teret osiguranika – 12,5%, doprinos za zdravstveno osiguranje na teret poslodavca – 4%, doprinos za osiguranje od nezaposlenosti na

teret osiguranika – 1,5% i doprinos za osiguranje od nezaposlenosti na teret poslodavca – 0,5%.

² Ovdje treba napomenuti da i određene općine/gradovi također izdvajaju proračunska sredstva za razvoj sektora poljoprivrede, ali ne postoje zbirni podaci koji se daju na razini Federacije BiH. Potpora je dosta raznovrsna i ide od izravnih plaćanja proizvođačima do mjera ruralnog razvoja i potpore konkurentnosti.

2.5.1.2. Mjere izravne potpore proizvodnji - izravna plaćanja

Najvažnija skupina mjera poljoprivredne politike proračunski podržana od strane FMPVŠ su izravna plaćanja poljoprivrednim proizvođačima. Visina ove potpore varira od 44,04 milijuna KM u 2014. godini do 66,5 milijuna KM u 2018. učestvujući u ukupnom poljoprivrednom proračunu od 63% (2014.) do 95,7% (2018.), odnosno u prosjeku 80%. Proizvodno vezana izravna plaćanja na bazi outputa i na bazi površine (ha) i grla su najzastupljeniji oblici izravnih plaćanja, dok nije bilo drugih oblika (nevezanih) plaćanja koja su bila planirana prethodnim strateškim dokumentom.

Jedan od većih nedostataka poljoprivredne politike Federacije BiH u procesu približavanja ZPP EU je značajan udio izravnih plaćanja na bazi outputa (i uglavnom se odnosi na proizvođače mlijeka), koje su u zemljama EU ograničena samo na specijalne proizvodnje i u jasno određenim iznosima čineći pri tome neznatan dio ukupne proračunske potpore. U većini drugih proizvodnji u Federaciji BiH potpora proizvođačima se pruža kroz izravna plaćanja po grlu/hektaru.

Proizvodno vezana izravna plaćanja po grlu/hektaru dolaze odmah poslije potpore po outputu. Ova vrsta plaćanja, iako proizvodno vezana, prihvatljivija su sa aspekta harmonizacije za ZAP EU, kao i sa aspekta ispunjavanja obveza nakon članstva BiH u WTO. Plaćanja po grlu/hektaru su trebala biti prvi korak u harmonizaciji sa ZPP EU, kako je bilo preporučeno u prethodnoj Strategiji, i da postupno prerastu u jedinstveno plaćanje po površini/grlu. Nažalost, do ovih promjena nije došlo, čime nije ostvaren potreban korak u procesu harmonizacije sa ZPP/WTO rješenjima. Ostaje da se ovakav korak napravi u novom ciklusu poljoprivredne politike Federacije BiH za razdoblje 2021. – 2027., uz sav oprez kojeg treba imati pri uvođenju reformi i izmjena ustaljene prakse.

Ostali oblici izravnih plaćanja su gotovo zanemarivi i sa veoma skromnim izdvajanjima se odnose na kompenzacijska plaćanja, poput naknada sa pričinjene štete, poput eutanazije ili drugih prirodnih nedaća.

U razdoblju 2017. – 2020. na razini pravnih osoba i obrta primjetan je trend rasta broja zahtjeva za izravnu potporu proizvodnji sa razine FMPVŠ koji je sa 5.734 (2017.) povećan na 6.245 (2020.)¹. U 2020. godini od spomenutih 6.245 zahtjeva 5.371 (86,0%) su podnijeti od strane muških odgovornih osoba, a 874 (14,0%) od strane ženskih odgovornih osoba. Slične rodne razlike su bile i kada se govori o ukupnim odobrenim iznosima potpore. U 2020. godini pravne osobe kod kojih su muškarci odgovorne osobe su ostvarile izravnu potporu proizvodnjama u vrijednosti od 37,23 milijuna KM (87,9%) dok ona u kojima su žene odgovorne osobe svega 5,14 milijuna KM (12,1%). Kada se govori o OPG-u izdvajanja za izravnu potporu proizvodnjama sa razine FMPVŠ su nešto niža u odnosu na potporu prema pravnim osobama. U 2020. godini je bilo ukupno 20.777 zahtjeva za ovu vrst potpore, od čega je 15.210 (73,2%) su podnositelji bili muškarci, a 5.567 (26,8%) žene. U istoj godini, kada se govori o ostvarenim proračunskim transferima vezanim za potporu proizvodnjama, muški nositelji OPG-a su povukli 16,95 milijuna KM (74,6%), dok su ženski nositelji ostvarili tri puta manju potporu u iznosu od 5,78 milijuna KM (25,4%).

2.5.1.3. Strukturalne mjere i mjere ruralnog razvoja

Potpore ruralnom razvoju u prethodnom ciklusu poljoprivredne politike je gotovo u potpunosti nestala. Iako je prethodnom Strategijom predviđeno da u posljednjoj (2019.) godini njene provedbe odnos izravnih plaćanja i ruralnog razvoja budu na razini 55:45, izdvojena proračunska izdvajanja ne da se nisu približila ciljanom odnosu, nego su se pogoršali u donosu na

prethodni ciklus. U razdoblju 2008.–2014. prosječni udio mjera ruralnog razvoja u ukupnom poljoprivrednom proračunu se kretao oko 30%, dok u analiziranom razdoblju, od 2014. do 2018. proračunska izdvajanja za ovaj stup poljoprivredne politike su u potpunosti izostala. Razloge ovakvom pristupu FMPVŠ objašnjavaju se potrebom vraćanja naslijeđenih velikih dugova po različitim osnovama iz ranijih godina, ali i elementarnim nepogodama iz 2014. (poplave), 2015. (suše) ili pandemije Covid-19 u 2020. godini kada su potporu ruralnom razvoju zamijenili promptnom rješavanju aktualnih problema poljoprivrednih proizvođača (nabava sjemenskog materijala, poljoprivrednih inputa i dr.).

Mjere ruralnog razvoja i proračunska potpora strukturalnim mjerama uključujući mjere ublažavanja posljedica klimatskih promjena, očuvanju okoliša i unapređenju ruralnog ambijenta neophodno je ponovno staviti u fokus poljoprivredne politike i dati im potrebno mjesto u razvoju sektora.

2.5.1.4. Mjere općih usluga u poljoprivredi

Potpore kroz mjere općih usluga nije namijenjena izravno poljoprivrednim proizvođačima nego poljoprivredi kao cjelini. Mjere iz ove skupine se koriste za uspostavljanje boljih uvjeta poslovanja u poljoprivredi, poboljšanje zdravstvene ispravnosti hrane i zdravstvene kontrole proizvoda koji se stavljaju na tržište, savjetodavstvo, te istraživanje i razvoj. Nažalost, i za tzv. III. stup poljoprivredne politike je izostala ozbiljnija proračunska potpora, što je potrebno u novom ciklusu mijenjati.

2.5.1.5. Proračunska potpora po sektorima (proizvodnjama)

Analiza proračunske potpore za razdoblje 2014.–2020. pokazuje nastavak favoriziranja animalne proizvodnje u odnosu na biljnu proizvodnju. Ukupna izdvajanja za potporu animalnoj proizvodnji pokazuju tendenciju rasta krećući se u rasponu 34,4 milijuna KM do 57,4 milijuna KM i u čemu najveći dio potpore odlazi proizvođačima mlijeka. Biljna proizvodnja se daleko manje podstiče i ukupni proračunski transferi se kreću u rasponu 7,4 milijuna KM do 9,7 milijuna KM.

Za razliku od ranijih godina kada je potpora biljnoj proizvodnji nadoknađivana kroz strukturalne mjere i investicijska ulaganja, u razdoblju 2014.–2020. ovakvih izdvajanja nije bilo. Za animalnu proizvodnju se prosječno godišnje izdvaja nešto više od 48 milijuna KM, dok za biljnu proizvodnju ova izdvajanja su daleko niža i u prosjeku iznose 9,1 milijun KM. U strukturi potpore u animalnoj proizvodnji najviše sudjeluje potpora proizvođačima mlijeka (40,7-61,5%) i proizvođačima mesa različitih kategorija, dok u biljnoj proizvodnji najveću potporu imaju proizvođači kukuruza, pšenice i raži.

2.5.2. Komparacija proračunske potpore sa zemljama Zapadnog Balkana i EU

Baza podataka SWG iz 2017. godine poslužila je da se uspoređi visina proračunske potpore sektoru poljoprivrede i ruralnom razvoju Federacije BiH sa zemljama regije (Zapadnog Balkana) i EU. Komparacija je urađena na razini tri pokazatelja - ukupna proračunska potpora, udio proračunske potpore u BDV poljoprivrede te visina proračunska potpore po ha korištenje poljoprivredne površine.

Ukupna proračunska potpora sektoru poljoprivrede u Federaciji BiH u iznosu od 43,8 milijuna eura je veća u odnosu na Crnu Goru (24 milijuna eura) i Albanije (30,6 milijuna eura), ali manja u odnosu na Kosovo (50,8 milijuna eura) i značajno manja u odnosu na Sjevernu Makedoniju (136,3 milijuna eura) i Srbije (235 milijuna eura).

Komparacija udjela proračunskih izdvajanja sektoru poljoprivrede u ukupnom BDV sektoru pokazuje dosta povoljnu poziciju Federacije BiH u odnosu na većinu zemalja Zapadnog Balkana. U Federaciji BiH proračunska potpora iznosi 10,15%

¹ Baza podataka FMPVŠ

BDV, što je znatno više u odnosu na Albaniju (1,1%), Bosnu i Hercegovinu (4,4%), Srbiju (5,2%) i Kosovo (7,8%), ali je manje u odnosu na Sjevernu Makedoniju (10,7%) i EU-27 (19,6%),

Najslabije pozicioniranje Federacije BiH u komparaciji sa zemljama Zapadnog Balkana i EU-27 je relativni pokazatelj proračunskih izdvajanja sektoru po ha korištene poljoprivredne površine. Samo Albanija ima niža izdvajanja po ha (31,8 eura) u odnosu na Federaciju BiH (61,43 eura), dok je daleko veća potpora u Crnoj Gori (93,9 eura), Kosovu (122,7 eura) te Sjevernoj Makedoniji (188,7 eura). Prosječna potpora po ha u zemljama EU-27 je 445,7 eura.

2.6. Prirodni resursi i okoliš

2.6.1. Osnovne zemljopisne informacije

Ukupna površina BiH je 51.209 km², pri čemu kopnenom dijelu pripada 51.179 km², dok površina marinske akvatorije iznosi 12,2 km². Federacija BiH zauzima površinu od 26.110,5 km². Na području Federacije BiH sa oko 29% ukupne površine prevladava planinski reljef (> 1000 m n.v.). Prema klasama nagiba terena, sa oko 22,9% ukupne površine najzastupljenija je klasa jako strmih padina (nagib 17 – 24%) na kojima su izraziti erozijski procesi.

Prirodni hidrografski sustav u Federaciji BiH obuhvata slatkovodnu i slanovodnu vodenu masu, javlja se u formi površinskog i podzemnog tipa otjecanja i karakterizira razvijenim. Oko 67% ukupne površine Federacije BiH hidrografski pripada slivu Crnog mora, dok 33% teritorija pripada slivu Jadranskog mora. Osam rijeka koje se dijelom ili cijelim tokom nalaze na teritoriju FBiH ima dužinu veću od 100 km. Znatno udio vode u slatkovodnoj vodnoj bilanci Federacije BiH čine prirodna i umjetna jezera. Marinska akvatorija površine 12,2 km² smještena u području zaljeva Neum – Klek jedina je slanovodna vodena masa koja pripada FBiH.

2.6.2. Klima Federacije BiH

U Federaciji BiH se razlikuju tri osnovne klimatske oblasti: oblast umjereno kontinentalne klime na sjeveru (umjereni klimatski pojas), koji dolinama većih rijeka prodire duboko prema središnjem dijelu; oblast planinske i predplaninske klime u središnjem planinskom dijelu (planinsko-kotlinski pojas), te oblast mediteranske klime na jugu (maritimni pojas). Zavisno od nadmorske visine razlikuje se i nekoliko prijelaznih oblasti između ovih glavnih, a najveće nadmorske visine u središnjem planinskom pojasu karakterizira alpska klima.

Srednje godišnje temperature zraka u razdoblju od 2016. do 2020. godini bile su znatno iznad standardne normalne vrijednosti (utvrđene za razdoblje 1961.–1990. godina) na čitavom prostoru Federacije BiH što ove godine svrstava u kategorije vrlo toplo i ekstremno toplo. Broj toplih dana u 2020. godini na svim mjernim mjestima bio je veći ili znatno veći od prosjeka za razdoblje 1961. – 1990. godine, dok je broj mraznih dana bio znatno ispod višegodišnjeg prosjeka. Prema padavinskim prilikama godine od 2014. do 2019. su na mjernim stanicama u Federaciji BiH svrstane u kategorije normalno i kišno, s tim da je 2020. godina prema padavinskim prilikama svrstana, zavisno od mjerne stanice, u kategorije vrlo sušno, sušno i normalno.

Promjene klime u BiH najočitije se manifestiraju kroz porast prosječnih temperatura. Prosječna temperatura zraka u Federaciji BiH za posljednjih stotinu godina porasla je za 0,8°C, uz stalno bilježenje rekordno visokih srednjih dekadnih temperatura i povećanje temperatura u svim dijelovima Federacije BiH. Najveći rast prosječne temperature u ljetnim mjesecima bilježi se u Hercegovini, a tijekom zimskih i proljetnih mjeseci u sjevernim i središnjim područjima BiH. Brzina kojom se klimatske promjene

dešavaju zabrinjava, a u zavisnosti od dijela teritorija i odabranog scenarija do kraja ovog stoljeća moguća su povećanja srednje godišnje temperature u rasponu od 2,4 do 4°C u odnosu na razdoblje 1961.–1990.¹ Istovremeno se u razdoblju do kraja ovog stoljeća očekuje smanjenje srednje godišnje akumulacije padavina i za 30%². Iako se količina godišnjih padavina u BiH tijekom zadnjih decenija nije značajnije mijenjala, zabrinjava smanjenje broja dana sa kišnim padavinama i povećanje broja dana tijekom koji se bilježe intenzivne i vrlo intenzivne kišne padavine. Ovo, u kombinaciji sa rastom temperature, za rezultat ima smanjenje vlažnosti zemljišta (potencijal za rast učestalosti i magnituda suše), ali i istovremeno povećanje vjerojatnosti poplava zbog povećanja učestalosti intenzivnih kišnih padavina. Ukoliko se nastavi mijenjati prema trendu zabilježenom posljednjih decada, klima BiH će uskoro biti znatno toplija i aridnija u odnosu na klimatske uvjete iz sredine XX stoljeća. Sve relevantne prognoze govore da se u narednom razdoblju može očekivati povećanje trajanja suhih razdoblja, povećanje učestalosti bujičnih poplava i, s ovim u vezi, sve intenzivnije erozije tla. Očekuje se i povećanje učestalosti grada, oluja i maksimalnih brzina vjetra što će predstavljati ozbiljne prijetnje svim oblicima ljudske djelatnosti.

Klimatske promjene i poljoprivreda Federacije BiH

Zbog svog suštinskog karaktera izloženosti i osjetljivosti na prirodne promjene, poljoprivreda je ljudska djelatnost koja je najosjetljivija na klimatske promjene. Utjecaji aktualnih i projektiranih klimatskih promjena na poljoprivredu će vjerojatno, ali ne i neminovno, biti negativni. Upozoravajući su npr. izvješća o propadanju i do 70% prinosa kukuruza i povrća u unutrašnjim dijelovima BiH u godinama sa izrazito sušnim i toplim vegetacijskim sezonama i gubicima u poljoprivrednoj proizvodnji koji se u ovakvim godinama mjere milijardama KM³.

Treba imati u vidu da je poljoprivreda inače znatan emiter stakleničkih plinova koji su, po sebi, vodeći uzrok aktualnih ubrzanih klimatskih promjena. Procjenjuje se da oko 1/3 stakleničkih plinova emitiranih na globalnoj razini potiče iz poljoprivrede. Prema redovnim nacionalnim izvješćima o klimatskim promjenama i izvješćima o emisiji stakleničkih gasova u ovom pogledu poljoprivreda BiH stoji nešto povoljnije sa oko 10 - 15% ukupno emitiranih stakleničkih plinova u zemlji. Ista izvješća, međutim, upozoravaju da bi se sa zadržavanjem aktualnih poljoprivrednih proizvođačkih i drugih praksi u BiH emisije stakleničkih plinova iz poljoprivrede do 2040. godine mogle povećati za preko 60%. Među mjerama koje mogu pomoći adaptaciji poljoprivrede na klimatske promjene stručnjaci navode prije svega unapređenje sustava navodnjavanja i uključivanje poljoprivrede u programe upravljanja vodama. Uže stručne preporuke odnose se na promjene načina obrade zemljišta (konzervacijske obrade, protuerozivne mjere) i agronomске mjere (plodored, rokovi sjetve, smjese usjeva, malčiranje, zelenišno gnojenje i sl.), uz uvođenje u proizvodnju novih sortnih kreacija otpornijih na sušu. Već dugo se preporučuje agroklimatsko rejoniziranje FBiH, uspostavljanje sustava monitoringa i ranog upozoravanja te podizanje svijesti poljoprivrednika o klimatskim promjenama, njihovim utjecajima na poljoprivredu, ali i o utjecajima poljoprivrede na klimatske promjene.

U domenu srednjoročnog strateškog planiranja razvoja poljoprivrede u Federaciji BiH, a u svjetlu klimatskih promjena koje se nedvosmisleno odvijaju, od izuzetne važnosti su nedavno pokrenuti procesi u okviru inicijative tzv. Zelene agende za Zapadni Balkan (The Green Agenda for the Western Balkans). Radi se o inicijativi pokrenutoj kroz institucije EU čije su osnovne

¹ Federalni hidrometeorološki zavod Sarajevo: Klima i klimatske promjene (<https://www.fhmzbih.gov.ba>)

² Federalni hidrometeorološki zavod Sarajevo: Klima i klimatske promjene (<https://www.fhmzbih.gov.ba>)

³ UNDP: Strategija prilagodavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja za Bosnu i Hercegovinu, 2013.

intencije usporavanje ili zaustavljanje klimatskih promjena prvenstveno kroz smanjenje emisija stakleničkih gasova te kroz energetske tranziciju, opće povećanje održivosti komercijalnih ljudskih djelatnosti, cirkularnu ekonomiju, zaštitu i unapređenje stanja prirodnih resursa i sl. na Zapadnom Balkanu koji je, iako još uvijek ne politički, onda sigurno zemljopisni dio Europe. Inicijativa je u studenom 2020. godine prihvaćena od lidera zemalja Zapadnog Balkana kroz Sofijsku deklaraciju o zelenoj agendi za Zapadni Balkan. Slijedeći odrednice Sofijske deklaracije Regional Cooperation Council je u oktobru 2021. godine objavio Akcijski plan za provedbu Sofijske deklaracije¹. Akcijski plan se odnosi na razdoblje od 2021. do 2030. godine, čime se on svojim velikim dijelom preklapa sa razdobljem na kojeg se odnosi ova strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja u Federaciji BiH. Pet temeljnih pravaca djelovanja utvrđenih akcijskim planom su: 1) dekarbonizacija, 2) cirkularna ekonomija, 3) smanjenja zagađenja, 4) održiva poljoprivreda i 5) zaštita prirode i bioraznolikosti. Iako se poljoprivreda, proizvodnja hrane i ruralni razvoj mogu naći u svakom od navedenih pet temeljnih pravaca Akcijskog plana, za strateško planiranje razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja u FBiH od posebne važnosti je, prirodno, četvrti pravac (održiva poljoprivreda). Ovdje je utvrđeno sedam slijedećih ciljeva: 1) usklađivanje regulative sektora poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja sa standardima EU; 2) jačanje službenih kontrola, poboljšanje sljedivosti i označavanje prehrambenih proizvoda; 3) promocija ekološki prihvatljive i organske poljoprivrede, uz smanjenje unosa kemijskih proizvoda u proizvodnju hrane; 4) suradnja znanosti, obrazovanja i proizvodnje s ciljem lakšeg prelaska na inovativne i ekološki prihvatljive tehnologije i metode uzgoja; 5) smanjenje otpada u ruralnim i obalnim područjima; 6) održivi razvoj ruralnih područja kroz LEADER pristup i 7) ulaganja u proizvodnju i tehnologije obnovljive energije, kao i u smanjenje emisija stakleničkih gasova i u mjere prilagođavanja poljoprivrede klimatskim promjenama. Očigledno je da se pitanjima održivosti i smanjenju ili prevladavanju posljedica klimatskih promjena ovim ciljevima posvećuje značajna pažnja. Svojim immanentnim djelatnostima poljoprivreda i proizvodnja hrane kroz kvalitetno planiranje i odgovorne realizacije planiranog, posebno u planovima i programima ruralnog razvoja, mogu dati značajan doprinos i u realizaciji nekih od 14 ciljeva Akcijskim planom utvrđenih u petom pravcu (zaštita prirode i bioraznolikosti). Nije nevažno naglasiti da su institucije EU kroz različite financijske mehanizme osigurale izuzetno veliku financijsku potporu za realizaciju "zeleno agende" na Zapadnom Balkanu što je još jedan poziv za kvalitetno srednjoročno planiranje razvoja poljoprivrede u Federaciji BiH kojeg bi, u što je moguće većoj mjeri, bilo korisno uskladiti sa agendom definiranim pravcima i ciljevima.

2.6.3. Poljoprivredno zemljište

Poljoprivredne površine po kategorijama za razdoblje 2014. – 2020. godina predstavljene su u Tabeli 2.4.

Tabela 2.4. Poljoprivredne površine po kategorijama u Federaciji BiH u razdoblju 2014. – 2021., u 000 ha

Kategorija zemljišta	Godina						
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Oranice, bašte i vrtovi	401	402	399	401	395	405	400
Voćnjaci	45	45	46	46	45	45	45
Vinogradi	5	4	4	4	4	4	4
Livade	268	274	272	263	274	277	272
Ukupno obradivo zemljište	719	725	721	714	718	731	721
Pašnjaci	428	438	441	450	458	450	452

¹ Regional Cooperation Council: Action Plan for the Implementation of the Sofia Declaration on the Green Agenda for the Western Balkans 2021-2030, Sarajevo, October 4th, 2021.

Ribnjaci	0	0	0	0	0	0	0
Bare i trstici	2	2	2	2	2	2	2
Ukupno poljoprivredno zemljište	1149	1165	1164	1166	1178	1183	1175

Izvori: Federalni zavod za statistiku, Statistički godišnjaci/ljetopisi FBiH 2015. i 2021. godina

U razdoblju od 2014. do 2020. godine nije bilo značajnijih promjena u površinama ukupnog obradivog zemljišta, ukupnog poljoprivrednog zemljišta, kao ni u kategorijama obradivog i poljoprivrednog zemljišta. Statistički su bilježene ukupne površine obradivog zemljišta između 714.000 ha (2017. godine) i 731.000 ha (2019. godine), te ukupne površine poljoprivrednog zemljišta između 1.149.000 ha (2014. godine) i 1.183.000 ha (2019. godine). U ovom razdoblju je, uz blage fluktuacije ostalih kategorija, jedini primjetan rast površina (za oko 5%) zabilježen za kategoriju pašnjaka. Međutim, u razdoblju 2014.–2020. godine zabilježeno je povećanje prosječnih površina i ukupno obradivog i ukupnog poljoprivrednog zemljišta (721.286 ha obradivog i 1.168.571 ha ukupnog poljoprivrednog zemljišta) u usporedbi sa razdobljem 2003. – 2011. godina (709.444 ha obradivog i 1.143.778 ha ukupnog poljoprivrednog zemljišta).

Prema Naputku o jedinstvenoj metodologiji za razvrstavanje poljoprivrednoga zemljišta u bonitetne kategorije ("Službene novine FBiH", br. 78/09) poljoprivredno zemljište se razvrstava u osam bonitetnih kategorija. Prvu bonitetnu kategoriju (I.) čine tla najboljih fizikalnih, kemijskih i bioloških značajki. U osmu (VIII.) bonitetnu kategoriju spadaju najslabija tla. Proizvodna sposobnost zemljišta temelj je grupiranja bonitetnih kategorija poljoprivrednog zemljišta u cjeline – agrozone. Bonitetne kategorije od I. – IV. su obradiva poljoprivredna zemljišta, pripadaju prvoj agrozonu, i prema Zakonu o poljoprivrednom zemljištu trebala bi se strogo čuvati za primarnu poljoprivrednu proizvodnju. Drugu agrozonu čine poljoprivredna zemljišta bonitetnih kategorija V. i VI., a treću agrozonu zemljišta VII. i VIII. bonitetne kategorije.

Prema bonitetnim kategorijama² u ukupnim površinama poljoprivrednog zemljišta na području Federacije BiH sa oko 52% najzastupljenija je druga agrozona (bonitetne kategorije V. i VI.), nakon čega sa oko 25% slijedi prva agrozona (bonitetne kategorije I. – IV.), te sa oko 23% treća agrozona (bonitetne kategorije VII. i VIII.).

Prema osnovnoj pedološkoj karti BiH M 1:50.000 (rađenoj u razdoblju od 1964. do 1991. godine) na 116 listova podijeljenih u 38 sekcija i sa ukupno 4001 kartiranom jedinicom detektiran je 81 tip tla (uključujući i hidrografiju, naselja, rudnike, kopove, itd.). Osnovna pedološka karta BiH digitalizirana je u 77 kartiranih jedinica tla koje su većinom složene zemljišne kombinacije sastavljene od jedne do tri zemljišne jedinice, najviše na razini tipa tla. Po strukturi digitalizirane kartirane jedinice čini 20 tipova tala koji spadaju u razdjele automorfni i hidromorfni tala. Automorfna tla čine 90,85% ukupne površine zemljišta, a svega 8,13% tipova tala spada u hidromorfna tla. Ostale su površine urbane i neplodne površine.

2.6.3.1. Zemljišne osnove

Na sustav zemljišne administracije u Federaciji BiH primjenjuju se odredbe aktualnih zakonskih propisa o vlasništvu i drugim stvarnim pravima. Ranije konstatirani problemi oko opće-prihvaćenog pristupa registracije nekretnina, decentraliziranosti geodetske djelatnosti, uporabi više katastra i sl. u razdoblju od 2014. do 2020. godine su se tek dijelom počeli rješavati. Pokrenute su obimne i vjerojatno dugoročne aktivnosti na harmonizaciji zemljišnih knjiga i katastra, za sada kroz projekte financirane

² Uputstvo o jedinstvenoj metodologiji za razvrstavanje poljoprivrednoga zemljišta u bonitetne kategorije ("Službene novine FBiH", br. 78/09)

međunarodnim kreditnim sredstvima i ograničeno uglavnom na urbana područja FBiH.

Prema aktualnim zakonskim odredbama, poljoprivredno zemljište u vlasništvu države je u pravnom prometu, ali s ograničenjima u vezi prodaje. Državno poljoprivredno zemljište se može dati u kraći ili duži zakup, dati pod koncesiju ili prodati samo ako će ovi postupci rezultirati okrupnjavanjem poljoprivrednog zemljišta. Raspolaganje poljoprivrednim zemljištem i dalje je obilježeno nizom prepreka, složenim i dugotrajnim postupcima i pravnom nesigurnošću. Restitucija još nije ozakonjena tako da vlasnici ili njihovi pravni slijednici još nemaju mogućnost vraćanja poljoprivrednog zemljišta ranije oduzetog po raznim osnovama. Efikasno tržište privatnog poljoprivrednog zemljišta zahtijeva dalji rad na sređivanju zemljišno-knjižnog i katastarskog stanja i uspostavljanje sistematiziranih baza podataka o ponudi i potražnji. Uspostavljanje funkcionalnog tržišta poljoprivrednog zemljišta otežavaju slaba potražnja za poljoprivrednim zemljištem, česte prakse prenamjene poljoprivrednog zemljišta, usitnjenost parcela poljoprivrednog zemljišta, nepostojanje stimulativno-destimulativne porezne politike vezane za posjed zapuštenog poljoprivrednog zemljišta i sl.

Zemljišni informacijski sustav Federacije BiH je sustav evidencija i praćenja stanja poljoprivrednog zemljišta kojeg, prema zakonskim odredbama¹, uspostavljaju i vode Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva i Federalni zavod za agropedologiju. Za sada se praćenje stanja poljoprivrednog zemljišta, uglavnom zbog nepostojanja stalno osiguranih sredstava za ove namjene, vrši u ograničenom obimu. U Federaciji BiH je potrebno donošenje novih, preciznih, podzakonskih propisa kojima bi se uspostavio efektivni sustav evidentiranja i monitoringa poljoprivrednog zemljišta. Imajući u vidu da pred nadležnim institucijama Federacije BiH tek stoje poslovi potpunog uspostavljanja sustava kao što su IACS (integrirani sustav administrativne kontrole) i LPIS (sustav identifikacije zemljišnih parcela), potrebno je, kroz kvalitetnu koordinaciju, osigurati da sustav evidentiranja i monitoringa stanja poljoprivrednog zemljišta iskoristi sve kapacitete jednom uspostavljenih IACS i LPIS.

I pored naglašavanja značaja i pozitivnih iskustava iz projekata provedenih na ograničenim područjima, **komasacija** poljoprivrednog zemljišta u Federaciji BiH još uvijek je na izrazito niskoj razini. Ranije naglašavane prepreke i problemi za provođenje komasacije u većem obimu (evidencije nekretnina, neriješeni imovinsko-pravni odnosi, visoki troškovi komasacije, nezainteresiranost vlasnika poljoprivrednog zemljišta koji imaju vanpoljoprivredne prihode, malo stručnjaka za komasaciju i sl.) i dalje se sporo prevladavaju čime u značajnoj mjeri trpi veličina poljoprivrednog posjeda kao jedna od važnih pretpostavki za povećanje konkurentnosti sektora.

2.6.3.2. Melioracije zemljišta

Jedna od temeljnih mjera na ublažavanju poznatih posljedica klimatskih promjena u poljoprivredi su melioracije zemljišta, a u uvjetima Federacije BiH prije svega zahvati navodnjavanja i, na nekim područjima, odvodnjavanja. U Federaciji BiH je 2009. godine formuliran konceptualni dokument o programu za navodnjavanje i odvodnjavanje, kao i strategija za upravljanje vodama za razdoblje 2010. – 2022. godine. Sva predviđanja o kretanjima klimatskih promjena i u kratkom narednom razdoblju nagovještavaju veći broj vreljih dana koji će uz dalje poremećaje u godišnjem i sezonskom rasporedu padavina znatno povećavati vjerojatnost pojave suša.

Iako je i procijenjenih oko 20.000 ha navodnjavanih površina u BiH 1992. godine bile izrazito nezadovoljavajuće, niz razloga

(ratne štete, minirana područja, neodržavanje) doveo je do njihovog značajnog smanjenja. Prema nepotpunim podacima, u Federaciji BiH se trenutno pod sustavima navodnjavanja nalazi tek oko 3.000 ha. U ovom pogledu stručna mišljenja i preporuke iz prethodne strategije razvoja poljoprivrede Federacije BiH nisu uvažavana i realizirana. U tom dokumentu se navodi da je u južnim dijelovima Federacije BiH navodnjavanjem potrebno osigurati oko trećine, u sjevernim oko 15%, a u središnjim oko 8% godišnjih potreba poljoprivrednih biljaka za vodom te se sugerira da se u tada predstojećem petogodišnjem razdoblju izgrade sustavi za navodnjavanje na površinama od 5.000 ha i rehabilitiraju sustavi odvodnje na površinama od oko 20.000 ha.

Sektorski zakonski propisi u Federaciji BiH omogućavaju da se kroz potpore investicijama na poljoprivrednim gospodarstvima financiraju ili sufinanciraju sustavi za navodnjavanje i uređenje zemljišta. Kroz povećano animiranje potencijalnih korisnika ovih potpora, ali i konzistentnija strateška opredjeljenja ovim vrstama investicija bi u narednom razdoblju trebalo dati znatno više prostora. Rast svijesti o posljedicama klimatskih promjena trebala bi voditi ka lakšem osiguravanju sredstava i iz domaćih i iz međunarodnih izvora za ozbiljnija investiranja u sustave za navodnjavanje poljoprivrednog zemljišta u Federaciji BiH.

2.6.3.3. Minirana područja

U BiH su podaci o miniranim područjima još uvijek od izuzetne opće, ali i posebne važnosti za poljoprivredne djelatnosti. I nakon višegodišnjih stalnih i skupih poslova na deminiranju, utemeljene procjene iz 2020. godine govore o i dalje upozoravajućih oko 966 km² minski sumnjivih površina na teritorijama 143 općine u BiH². Od koristi građanima i, posebno poljoprivrednicima, može biti javno dostupna aplikacija sa podacima i upozorenjima o miniranim područjima koja je razvijena pod koordinacijom Centra za uklanjanje mina u BiH (BHMAC).

2.6.4. Šume Federacije BiH

Šume i šumska zemljišta u Federaciji BiH 2020. godine zauzimaju površinu od 1.510.937,50 ha. Od toga su u državnom vlasništvu 1.233.807,50 ha ili 82%, a u privatnom vlasništvu i vlasništvu drugih pravnih osoba oko 277.130,0 ha ili 18%. Kada se govori o privatnom vlasništvu, 97% vlasnika pripada muškarcima, a samo 3% ženama.³ U usporedbi sa stanjem zabilježenim 2010. godine površina šuma u FBiH povećana je za oko 3%. Iako je šumarstvo FBiH prvenstveno u drvno-proizvodnoj i lovno-proizvodnoj funkciji, šume su oduvijek, kroz prikupljanje nedravnih šumskih proizvoda, predstavljale izvor dodatnih prihoda ruralnog stanovništva. Nedrvne šumske proizvode ne treba zanemarivati, između ostalog i zato što je početkom zadnje dekade bilježen njihov značajan izvoz, uz procjene da je na njihovom prikupljanju bilo angažirano više desetina tisuća stanovnika. U razdoblju 2014. – 2020. godine malo je rađeno na stručnim preporukama vezanim za poboljšanje stanja i ostvarivanje boljih ekonomskih efekata od prikupljanja nedravnih šumskih proizvoda iznesenim u prethodnoj strategiji razvoja poljoprivrede. Dakle, i za naredno strateško razdoblje ostaju preporuke za poboljšanje relevantne regulative, inventarizaciju i sistematizaciju specifične flore, integraciju prerađivača u kreiranje subsektorske politike, uspostavljanje jasnih planova upravljanja i izradu smjernica za iskorištavanje ovih proizvoda. Podsektor bi regulativom trebalo obvezati na poslovanje sukladno međunarodnim standardima i certifikacijskim shemama.

2.6.5. Biogeografija, bioraznolikost i zaštićena područja Federacije BiH

U BiH je identificirano više od 5.000 vrsta i podvrsta vaskularnih biljaka, više od 100 vrsta riba i više od 320 vrsta ptica

¹ Zakon o poljoprivrednom zemljištu (Službene novine FBiH, br. 52/09)

² BHMAC, Projekt: "Procjena stanja minski sumnjivih područja u Bosni i Hercegovini 2018. – 2019."

³ Izvor: PRIFORT - Research into the Organization of Private Forest Owners in the Western Balkan Region

i drugih elemenata biološke raznolikosti, pri čemu je čak 30% ukupne endemske flore na Balkanu sadržano u flori BiH¹. Bogatstvo pejzažne raznolikosti BiH ilustrira broj i vrste pejzaža identificiranih sukladno međunarodnim standardima gdje se navode slijedeći pejzaži: mediteranski pejzaži, supra-mediteranski pejzaži, mediteransko-planinski pejzaži, planinski pejzaži, brdoviti pejzaži, peripanonski pejzaži i panonski pejzaži². Velika raznolikost genetskih resursa u BiH očituje se i u velikom broju izvornih životinjskih pasmina i biljnih vrsta. Sukladno europskoj direktivi za uspostavu Europske ekološke mreže, u BiH je u toku proces uspostave NATURA 2000, pri čemu su identificirana, popisana i kartirana sva najznačajnija prirodna staništa te biljne i životinjske vrste koje je potrebno zaštititi kako bi se očuvala bogata biološka raznolikost i georaznolikost.

Bogata biološka i krajobrazna raznolikost prostora Federacije BiH zahtijevala je uspostavljenje zaštićenih područja i drugih kategorija zaštite s ciljem osiguranja opstanka i zaštite staništa i vrsta. Prema važećoj kategorizaciji Međunarodne unije za zaštitu prirode (IUCN) u BiH je zaštićeno 29 područja, od čega su 2 stroga rezervata prirode (kategorija Ia), 4 nacionalna parka (kategorija II.), 16 spomenika prirode (kategorija III.), 5 parkova prirode – zaštićenih pejzaža (kategorija V.) i 2 područja za upravljanje resursima – park šume (kategorija VI.) na ukupnoj površini od 127.557,4 ha. Od ukupne površine zaštićenih prirodnih područja prema IUCN kategorizaciji u BiH 76,9% je na teritoriju Federacije BiH. Na području Federacije BiH uspostavljena su i dva Ramsarska područja (Hutovo blato i Livanjsko polje). U Federaciji BiH postoji veliki broj visoko vrijednih prirodnih područja koja su planskim dokumentima federalne, kantonalne i općinske razine predviđena za buduću zaštitu. Planskom dokumentacijom na entitetskoj razini, planirano je da se zaštititi oko 17% ukupne površine Federacije BiH.

2.6. 6. Zaštita okoliša i upravljanje otpadom u Federaciji BiH

Donošenjem Uredbe o informacijskom sustavu upravljanja otpadom (Službeni list FBiH, br. 97/18) Federalno ministarstvo okoliša i turizma je stvorilo zakonski temelj za pripremu i kreiranje Informacijskog sustava upravljanja otpadom. Fond za zaštitu okoliša FBiH je sa UNDP-om kao partnerom pokrenuo realizaciju pripreme i izgradnje Informacijskog sustava upravljanja otpadom krajem 2019. godine. Informacijski sustav upravljanja otpadom Federacije BiH je pušten u operativnu uporabu 01. 01. 2021. godine (<https://fzofbih.org.ba/>). S tim u vezi u narednom razdoblju operativni dio po pitanju upravlja čvrstim otpadom će biti daleko jednostavniji.

Trenutno zbrinjavanje nusproizvoda i otpada iz poljoprivredne djelatnosti, posebno otpada životinjskog podrijetla u FBiH nije u skladu s propisima i standardima EU za oblast veterinarstva i zaštite okoliša. Podaci o zabilježenim količinama generiranog otpada iz poljoprivrede i proizvodnje hrane u FBiH dati su u Tablici 10. u Prilogu.

2.7. Poljoprivredna gospodarstva

U Bosni i Hercegovini, odnosno u Federaciji BiH, nažalost još nije urađen poljoprivredni popis koji bi omogućio sagledavanje stvarne slike o broju, veličini, strukturi i drugim važnijim pokazateljima na razini poljoprivrednih gospodarstava. Prema Pilot popisu poljoprivrede (2010) prosječna površina korištenog zemljišta poljoprivrednog gospodarstva u BiH iznosi 1,97 ha raspoređena u prosječno četiri parcele, što je znatno ispod prosjeka u EU-27 koji iznosi 14,3 ha. Službeni podaci iz Popisa stanovništva (2013.) o broju poljoprivrednih gospodarstava ukazuju na jedan od ključnih problema kojeg ima Bosna i Hercegovina (Federacija BiH) - veliki broj poljoprivrednih gospodarstava i kao

posljedica toga njegova mala prosječna veličina. Ako se ovome doda od ranije poznata činjenica da je izražen fragmentirani zemljišni posjed i dualan karakter proizvodnje, jasno je da pred Federacijom BiH stoji izazov nepovoljne veličine i strukture poljoprivrednih gospodarstava koji se nameće kao jedan od važnijih strateških problema koji se mora rješavati u narednom razdoblju.

U nedostatku spomenutih podataka poljoprivrednog popisa, analiza strukture poljoprivrednih gospodarstava je urađena na temelju Baze podataka o registriranim poljoprivrednim gospodarstvima FBiH. Ukupan broj registriranih poljoprivrednih gospodarstava kontinuirano raste i sa 60.622 u 2015. godini se povećao na 81.584 (2020). Dominantan udio (95,6%, 2020) imaju obiteljska poljoprivredna gospodarstva u odnosu na registrirane pravne subjekte (4,4%). Od 76.277 registriranih OPG-ova u 2020. godini, kod 60.773 (79,7%) su nositelji bili muškarci, a kod 15.504 (20,3%) su bile žene. Gotovo isti rodni odnosi su i kada se govori o pravnim osobama. Od 3.614 ovakvih subjekata, kod 2.881 (79,7%) su muškarci odgovorne osobe, a kod 733 (20,3%) su žene. Isti trend kontinuiranog rasta je prisutan i kada se govori o korištenoj poljoprivrednoj površini. U 2015. godini registrirano je ukupno 98.943 ha korištenog zemljišta, a 2020. godine 19,3% više odnosno 118.114 ha. Dostupni podaci iz RPG i RK ukazuju i na prateće povećanje u istom razdoblju 2015. – 2020. godine broja članova obiteljskih gospodarstava (20,57%) i broja uposlenika u pravnim subjektima (27,72%).

U Federaciji BiH (2020.) prosječna veličina registriranog poljoprivrednog gospodarstva je 1,45 ha poljoprivrednog zemljišta. Najveći je broj registriranih gospodarstava veličine do 1 ha poljoprivrednog zemljišta (67,18%), a najmanje gospodarstava preko 10 ha (1,30%). Struktura registriranih poljoprivrednih gospodarstava prema veličini korištenog poljoprivrednog zemljišta iskazana u ha korištene poljoprivredne površine je dosta ujednačena. Nešto veći udio imaju poljoprivredna gospodarstva veličine 1 do 3 ha (26,57%), dok najmanje participiraju registrirana gospodarstva veličine 3 do 5 ha (14,52%).

Mali i fragmentiran zemljišni posjed poljoprivrednih gospodarstava u Federaciji BiH i dalje je jedno od ključnih ograničenja primarne poljoprivredne proizvodnje. Da bi se unaprijedila i poboljšala struktura zemljišnog posjeda neophodno je poduzeti brojne aktivnosti koje trebaju ići u pravcu okrupnjavanja poljoprivrednih gospodarstava koncentracijom zemljišta kao što su komasacija, unapređenje zakupa, stvaranje uvjeta kupovine zemljišta i drugo. Vrlo važan preduvjet ovome je svakako prateća zemljišna politika.

2.8. Biljna proizvodnja

2.8.1. Ratarstvo

U Federaciji BiH u razdoblju od 2014. do 2020. godine u prosjeku je evidentirano 406.000 ha oranica i vrtova, od kojih je 195-086 ha (48,05%) bilo zasijano ratarskim, povrtnim i krmnim biljem, dok je 185.500 ha (45,68%) neobrađenih površina. U strukturi sjetvenih površina u istom razdoblju i dalje su vodeća žita, koja slijede krmno bilje i povrtlarski usjevi, dok je najmanje zastupljeno industrijsko bilje. Žita zauzimaju u prosjeku 44,1% (od najmanje 76,7 tisuća u 2014. godini do najviše 90,5 tisuća u 2016. godini) zasijanih oraničnih površina. Povrće se gaji na prosječnih 41.518 ha, što je 21,3% oraničnih površina. Krmno bilje je zastupljeno na 63.967 ha, odnosno sije se na oko 33% oraničnih površina. Najveće promjene su u industrijskom bilju, čije zasijane površine su uvećane za 4.434 ha, odnosno udio im je od 0,6% porastao na 2,7% korištenih oraničnih površina. Žita i krmno bilje su zastupljeni na oko 77% oraničnih površina, što govori o uzgoju kultura koja su relativno jednostavna za uzgoj, a i postupak

¹ Četvrto nacionalno izvješće BiH uz Konvenciju UN-a o biološkoj raznolikosti, 2010.

² Četvrto nacionalno izvješće BiH uz Konvenciju UN-a o biološkoj raznolikosti, 2010.

skladištenja i čuvanja je jednostavniji nego nekih drugih poljoprivrednih proizvoda. S druge strane, povrtlarski usjevi i industrijsko bilje koji zahtijevaju intenzivnu agrotehniku i odgovarajuće skladišne uvjete su značajno manje zastupljeni u sjetvenoj strukturi čineći 23% ukupne proizvodnje.

Žita koja u Federaciji BiH zauzimaju vodeće mjesto jesu kukuruz i pšenica, dok su raž, ječam, zob, tritikale i heljda sa znatno skromnijim udjelom. Pšenica, kao najvažnije krušno žito, sa prosječnom godišnjom proizvodnjom od oko 74 tisuće tona (2014-2020) ni blizu ne podmiruje potrebe mlinske industrije. Prosječan prinos u Federaciji BiH je 3,8 t/ha što je niže i od državnog prosjeka, prosjeka susjednih zemalja i zemalja Europske unije. Razlozi se uglavnom vežu za tehnologiju proizvodnje - neodgovarajuće i nedovoljno gnojenje i zaštita, neodgovarajući sortiment, nedostatak navodnjavanja, niske otkupne cijene koje demotiviraju proizvođače, ali i neuređen rad savjetodavnih službi tj. nedostatak stručne pomoći od strane agronoma.

Kukuruz kao najrasprostranjenije žito sa prosječnom površinom od oko 47 tisuće hektara i ukupnom proizvodnjom preko 226 tisuća tona je u izravnoj zavisnosti od dešavanja u sektoru stočarske proizvodnje. U usporedbi sa Srbijom, Hrvatskom i EU, Federacija BiH ima najniže prosječne prinose.

Raž, ječam i zob ne bilježe značajnije promjene u odnosu na prethodno analizirano razdoblje.

Proizvodnja tritikala i heljde se ne evidentira na federalnoj razini, iako su to dva iznimno važna žita koja traže više pažnje i uključivanja u buduća strateška planiranja razvoja poljoprivrede. Tritikale je odličan izvor stočne hrane, prinostniji od nekih drugih usjeva koji se koriste u ishrani stoke. Sije se na više od 5.000 ha sa tendencijom povećanja površina i ukupne proizvodnje i sa prosječnim prinosima većim od ostalih strnih žita. U usporedbi sa zemljama okruženja i EU prinos tritikala u FBiH je visok (4,2 t/ha – prosjek 2017. – 2019.), viši od prosjeka u BiH, Srbiji, Hrvatskoj i EU. Heljda kao alternativno žito sve više pronalazi svoje mjesto u ljudskoj ishrani, tražen je artikl na međunarodnom tržištu, a istovremeno je usjev skromnih zahtjeva pogodan za organsku proizvodnju i za uzgoj u izrazito ruralnim područjima. Proizvodnja varira po godinama i kreće se na razini 1.000 hektara. Prosječni prinosi su oko jedne tone, slično kao i u zemljama okruženja. Potražnje za ovim usjevom postoji, što može biti šansa za Federaciju BiH. Ovo tim prije, jer se radi o kulturi koja zahtijeva brdsko planinska područja, niska ulaganja i skromne agrotehničke mjere njege tijekom vegetacije.

Podaci o uvozu i izvozu žita jasno ukazuju na visoku zavisnost Federacije BiH i njene mlinsko-pekarске industrije o uvozu ovih poljoprivrednih proizvoda, što nameće potrebu posebnog strateškog pristupa unapređenju ove proizvodnje.

Industrijsko bilje koje se sije u Federaciji BiH predstavljaju suncokret, soja, uljana repica i duhan. O proizvodnji suncokreta i uljane repice nema zvaničnih statističkih podataka, mada zahvaljujući uspješnom poslovanju kompanije "BIMAL" d.d. i ugovornim odnosima sa farmerima proizvodnja ovih usjeva postoji i prema neslužbenim podacima se povećava. Zvanični podaci FZS govore da prosječna površina pod industrijskim biljem (2014. – 2020.) je nešto više od 3.500 ha i razlikuju se u odnosu na podatke FMPVŠ prema kojima su značajno veće površine pod ovim kulturama i iznose blizu 5.000 ha. Prema istom izvoru pod uljanom repicom je preko 400 ha, a pod suncokretom su također približne iste površine. Proizvodnja soje raste iz godine u godinu i u 2020. godini se sijala na više od 3,5 tisuća hektara i prosječnim prinosom od 2,7 t/ha. Duhan već godinama ide u pravcu smanjenja površine ali i ukupne proizvodnje. Trenutno u BiH ne rade fabrike duhana, a otkupne stanice su mahom zatvorene¹. Multinacionalne

kompanije koncentriraju proizvodnju u nekoliko tvornica gdje imaju najpovoljnije uvjete, a kupovinom domaćih tvornica kupuju i tržište, što se desilo i u BiH.

Proizvodnja krmnog bilja u analiziranom razdoblju 2014. – 2020. se odvija na oko 33% zasijanih površina. Najveće površine su pod silaznim kukuruzom, zatim TDS, djetelinom i lucerkom. Manje površine su pod smjesama trava i mahunarki, a stočna repa bilježi pad proizvodnje. Iako se na pouzdanost i relevantnost statističkih podataka u određenoj mjeri može sumnjati, kako u zasijane i požnjevene površine, tako i u postignute prinose, sasvim je izvjesno da prinosi koji se postižu u proizvodnji krmnog bilja nisu zadovoljavajući, te da se uz više znanja od strane farmera i primjenu solidne agrotehlike na postojećim površinama može proizvesti znatno više krme. Imajući u vidu podatke da u Federaciji BiH postoje značajne neobrađene površine, proizvodnja krme na oranicama bi mogla biti povećana po oba parametra: (a) zasijanim površinama i (b) povećanim prinosima po jedinici površine. Povećanje površina bi moglo ići i do 50%, a prinosa i do 100%. Kvaliteta proizvedene krme bi mogao također biti povećan u značajnoj mjeri. Sve ovo pretpostavlja neophodnu pomoć poljoprivredne savjetodavne službe, odnosno agronoma na terenu.

Osim sijanih i prirodni travnjaci predstavljaju veoma značajan prirodni resurs, u višestrukom značenju te riječi, jer su nezaobilazan izvor kabaste stočne hrane, izvor bioraznolikosti, sa posebnim osvrtom na značaj zastupljenosti rijetkih i ugroženih vrsta. Površine pod pašnjacima u promatranom razdoblju variraju jako malo po godinama. Prosječni prinosi suhe mase, koji se postižu na livadama su izrazito niski (1,5-1,8 t/ha sijena) jer se na značajnom dijelu površina ne primjenjuju agrotehničke mjere, ali ne postoji ni zainteresiranost samih stočara za bolje iskorištavanje prirodnih travnjaka.

Plantažna proizvodnja ljekovitog bilja je sektor za koji nema službenih statističkih podataka. Jedini dostupni podaci su o izvozu i uvozu ljekovitog bilja. Međutim, ne zna se podrijetlo izvezenog proizvoda – da li potiče od slobodnog sakupljanja u prirodi ili je rezultat plantažne proizvodnje. Evidentno je da proizvodnja smilja stagnira, a ostalo ljekovito bilje se sije na površini preko 100 hektara. Ljekovito bilje je mali sektor velikog potencijala jer podaci VTK pokazuju da se iz države izveze ljekovitog bilja i šumskih plodova u vrijednosti oko 39 milijuna KM, a uveze oko 17 milijuna KM (2018). S obzirom da nije razdvojeno ljekovito bilje od šumskih plodova smatra se da oko polovine otpada na ljekovito bilje. Dobrim dijelom je izvoz ljekovitog bilja sakupljenog u prirodi, ali isto tako činjenica je i da raste interes za plantažnom proizvodnjom. U 2019. godini pokrivenost uvoza izvozom u ovom sektoru je bila 246%. Izvoz je realiziran na 46 tržišta širom svijeta, uz dominaciju EU tržišta (83%). Najširu mrežu kupaca imaju kompanije koje se bave izvozom eteričnih ulja (37 zemalja).

2.8.2. Povrtlarstvo

Proizvodnja povrća u Federaciji BiH ima dugu tradiciju uz realnu mogućnost bržeg razvoja. Oko polovine zasijanih povrtnih površina, preko 21.000 ha je pod **krumpirom**. Prosječna ukupna proizvodnja krumpira za posljednjih sedam godina je oko 175 tisuća tona. Problem u proizvodnji krumpira su izuzetno niski prinosi, niži od svih zemalja okruženja, europskih i svjetskog prosjeka. Razloga ima više, a među vodećim je nemotiviranost proizvođača zbog nemogućnosti plasmana proizvedenih količina, tako da se krumpir proizvodi više manje za vlastite potrebe, a tek višak za tržište. Izgradnja prerađivačkih kapaciteta bi povećala potražnju sirovine što bi značajno utjecalo i na povećanje prinosa ovog usjeva i ulaganja u moderne tehnologije proizvodnje, sortiment i ostalo.

¹ "Bosanac d.d." Orašje je na javnoj licitaciji za prodaju, a jedino se još u Gradačcu otkupljuju manje količine duhana.

Grah se proizvodi u prosjeku na oko 4.000 ha, ali proizvodnju, kao i kod krumpira, odlikuju izuzetno niski prinosi koji su oko 1,4 t/ha i daleko su ispod prinosa u zemljama Europske unije. Po sjetvenim površinama slijede crni luk (prosjek oko 3,3 tisuće hektara), kupus (2,8 tisuća hektara), rajčica 1,9 tisuća hektara i paprika 1,6 tisuća hektara. Krastavac se na području Federacije BiH uzgaja kao salatni i krastavac kornišon, u zaštićenom prostoru ili na otvorenom, koji se u kontinentalnim područjima manje prerađuju na lokalnoj razini, a više se izvozi. Posljednjih godina proizvodnja kornišona za izvoz je postao unosan posao, a otkup se uglavnom obavlja preko otkupnih stanica.

Prinosi svih spomenutih vrsta povrća su veoma niski u usporedbi sa zemljama okruženja. U posljednje vrijeme neki proizvođači ugovaraju proizvodnju npr. krastavac kornišon i u tom slučaju zahvaljujući primjeni intenzivne agrotehnike, odgovarajućeg sortimenta, ali i pomoći savjetodavaca na terenu ostvaruju prinose i nekoliko puta veće od ostalih proizvođača. Ovo bi ujedno mogao biti i put intenziviranja povrtlarske proizvodnje – proizvođačima osigurati plasman, repromaterijal i stručnu pomoć pri proizvodnji što sve skupa vodi ka visokim prinosima, prinosima na razini vodećih europskih.

Govoreći o izvozno-uvoznim obilježjima, kornišon je npr. u 2019. godini bio u skupini od pet najkonkurentnijih izvoznih proizvoda (pored maline, kruške, jabuke i šljive). S druge strane, krajnje poražavajuće je da među 10 najvažnijih uvoznih proizvoda nalaze se svježa rajčica, svježa paprika, kuhani krumpir, smrznuti krumpir, čips krumpir i sjemenski krumpir. Ako promatramo uvoz i izvoz povrća u/iz Federacije BiH u razdoblju 2014. – 2020., prosječna pokrivenost uvoza izvozom je 37,23%. I dalje uvozimo velike količine povrća upitne kvalitete. Prostora za supstituciju uvoza postoji mnogo, iako se čini da je najveći razlog za uvoz niska cijena kao i dostupnost proizvoda tijekom cijele godine. Međutim, to ne znači da ne treba težiti unapređenju ovog sektora. Adekvatnom poljoprivrednom politikom može se povećati i unaprijediti proizvodnja primarnih poljoprivrednih proizvoda, kao i prerada istih u cilju supstitucije u uvozu, odnosno smanjenja trgovinskog deficita.

2.8.3. Proizvodnja povrća u zaštićenom prostoru

Proizvodnja povrća u zaštićenim prostorima predstavlja model visoko-intenzivne proizvodnje kojom se osigurava proizvodnja i plasman povrća u zimskom i ranom proljetnom razdoblju što čini gajenje povrća u zaštićenom prostoru atraktivnom poljoprivrednom djelatnošću. Ne treba se zanemariti ni njenu socijalnu i ekonomsku dimenziju, s obzirom na mogućnost uzgoja na malim površinama uz postizanje visokih i stabilnih prinosa i brzo vraćanje uloženi sredstava što u konačnici može doprinijeti opstanku mladih u ruralnim područjima.

U Federaciji BiH su u uporabi najviše objekti pod plastikom kao što su niski, visoki tuneli i plastenici dok su vrlo male površine pod staklenicima. Uzgoj povrća na prirodnom zemljištu u Federaciji BiH je dominantni način proizvodnje u zaštićenom prostoru. Kao najintenzivniji oblik proizvodnje povrća osigurava da se prinosi nekih kultura povećavaju za nekoliko puta. Zvanični statistički podaci o proizvodnji povrća u zaštićenim prostorima u BiH nisu dostupni. Prema dostupnim podacima (baze podataka kantonalnih i općinskih odjeljenja za poljoprivredu) u Federaciji BiH ima oko 280 ha zaštićenih prostora, mada i ovaj podatak treba uzeti sa rezervom, budući da veliki broj poljoprivrednih proizvođača nije u registru.

Najveći dio proizvodnje povrća u zaštićenom prostoru je u Hercegovini, odnosno u HNK. Najčešća struktura proljetne sjetve je rajčica (65%), paprika (30%), i ostalih kultura koje čine

krastavac, dinja i krumpir (5%). U jesenskom roku sjetve/sadnje 70-80% plasteničke proizvodnje zauzima salata, a ostatak blitva i špinat. Plasman ranog povrća u većoj je mjeri izvozno orijentiran.

Posljednjih godina primjetno je poskupljenje repromaterijala i najvažnijih inputa što pored problema sa plasmanom proizvoda uslošnjava samu proizvodnju povrća u zaštićenim prostorima i prijeto zaustavljanjem kontinuiranog rasta ove proizvodnje.

2.8.4. Poljoprivredna mehanizacija

Nedostatak poljoprivrednog popisa u BiH (Federaciji BiH) onemogućuje sagledavanje stvarne slike o broju, veličini, strukturi i drugim važnijim pokazateljima opremljenosti poljoprivrednih gospodarstava mehanizacijom. Prema procjenama eksperata prosječna starost traktora u Federaciji BiH je oko 30 godina što zajedno sa prosječnim angažmanom traktora koji se kreće oko 100 radnih sati godišnje¹ daje veoma lošu sliku stanja mehanizacije u Federaciji BiH. Niska i nedovoljna proračunska izdvajanja sa obje razine vlasti (entitetski i kantonalni) za investicije u poljoprivrednu mehanizaciju u okviru strukturalnih mjera i mjera ruralnog razvoja, i skromni prihodi poljoprivrednih proizvođača ograničavaju nabavu nove mehanizacije i modernizaciju poljoprivredne proizvodnje. Ovome treba dodati i izostanak IPARD fondova koji su uglavnom najvažniji izvor financiranja (sufinanciranja) nabave mehanizacije i prateće opreme u zemljama Zapadnog Balkana.

Poljoprivredna mehanizacija za aplikaciju fitofarmaceutskih sredstava u Federaciji BiH je također zastarjela. Zbog neredovne kontrole i netestiranja strojeva za aplikaciju fitofarmaceutskih sredstava kod njihovog velikog broja značajan je udio dizni koje nemaju ujednačene protoke mlaza čime se onemogućuje ravnomjerna distribucija fitofarmaceutskih sredstava po usjevima/voćnjacima/vinogradima. Proračunskom potporom i edukacijom rukovatelja strojevima može se popraviti stanje u ovoj oblasti. U prioritete vezane za poljoprivrednu mehanizaciju i dalje ostaje donošenje i provedba zakonskih i podzakonskih akata kojima se regulira pitanje poljoprivredne mehanizacije te razvijanje organizacijskih formi koje će poticati veći stupanj njihovog korištenja.

2.8.6. Sjemenarstvo

Suvremena poljoprivredna proizvodnja temelji se na stalnoj potrebi za kvalitetnim sjemenom i sadnim materijalom. Sadašnje stanje u proizvodnji sjemena i sadnog materijala u Federaciji BiH ni izbliza ne zadovoljava vlastite potrebe proizvodnje, mada agroekološki uvjeti postoje. Zbog toga je Federacija BiH upućena na značajan uvoz ovog poljoprivrednog repromaterijala. Sjemenska proizvodnja u Federaciji BiH u razdoblju 2014. – 2020. godina pokazuje značajnu varijabilnost kako proizvodnih površina tako i ostvarenih prinosa. Proizvodnja žita imala je kontinuiran rast proizvodnih površina i ostvarene proizvodnje do 2019. godine (više od 4.000 tona), dok je u 2020. godine došlo do značajnog pada. Sjemenska proizvodnja kukuruza je bila dosta ujednačena u razdoblju 2017. – 2019. godina (oko 100 tona), dok je proizvodnja sjemena duhana bila vezana za održavanje domaćih (VHS i ravnjak) sorata duhana do 2019. godine, da bi u 2020. godini ova proizvodnja u potpunosti nestala. Proizvodnja sjemena soje ima trend rasta (od 17,5 tona u 2014. godini do 640 tona u 2020. godini). Proizvodnja sjemena krumpira je u stalnom opadanju (od 1.349 tona u 2014. godini do svega 54 tona u 2020. godini). Za razliku od sjemenske proizvodnje, proizvodnja presadnica povrća je regionalno prepoznatljiva po svojoj kvaliteti i postaje izvozni poljoprivredni brend Federacije BiH. U 2020. godini je ukupno proizvedeno 11,6 milijuna komada presadnica različitih vrsta i sorti povrća, od čega je značajan broj izvezen na inozemno tržište. Među važnijim pravnim subjektima koji se bave proizvodnjom sjemenskog materijala i presadnica izdvajaju se: BIOS sa p.o.

¹ Za razliku od Federacije BiH, u Srbiji se prosječni godišnji angažman traktora, zavisno od vrste, kreće između 430 i 740 sati.

Gornja Vratnica Visoko, OZZ AGRISAN Sanski Most, Plant d.o.o Tuzla, PZ Sunce d.o.o Čapljina, Bojka d.o.o Vitina, Adria Hishtil Gabela Polje (proizvodnja presadnica), te Poljoprivrednik d.o.o Odžak, Agropromet d.o.o Bosansko Grahovo, Dado Komerc d.o.o Prud, Damjanović, I. d.o.o Glamoč (proizvodnja sjemena žita, soje i kukuruza).

Proizvodnja sjemena i sadnog materijala zastupljena je na različitim proizvodnim područjima Federacije BiH i u različitim agroekološkim uvjetima. Tako je proizvodnja sjemenskog krumpira i značajan dio proizvodnje žita smještena na većim nadmorskim visinama (iznad 700 m.n.v.), dok je proizvodnja presadnica povrća zastupljena većinom u submediteranskom području (Čapljina, Vitina, Gabela), kao i u uvjetima umjereno kontinentalne klime (Tuzla).

Fokus problema kod proizvodnje sjemena žita u Federaciji BiH je nedostatak doradbenog centra¹ čime bi se proces proizvodnje sjemena zaokružio. Najveći problem proizvođača presadnica povrća je u nelojalnoj konkurenciji neregistriranih proizvođača koji svoje proizvode stavljaju u promet bez adekvatne kontrole i dokumentacije. Od ostalih problema sjemenske proizvodnje u Federaciji BiH koja treba kandidirati su svakako njena izražena varijabilnost, jednako u površinama i proizvodnji. Ovo nameće potrebu da se u ovoj oblasti unaprijedi zakonska rješenja kojima će se favorizirati politika potpore, podizati razinu znanja u samoj proizvodnji sjemena te povećati inspekcijski nadzor. Nadalje, na proizvodnju sjemena utjecale su i tržne varijabilne cijene krajnjih poljoprivrednih proizvoda, ali i nedostatak ugovorene cijene od strane otkupljivača².

2.8.7. Integralna proizvodnja

Integralna proizvodnja je blisko vezana za uspostavu i realizaciju GLOBAL G.A.P. standarda. To je standard koji pokriva sve temeljne aspekte proizvodnje, od korištenja zemljišta, preko procesa proizvodnje do berbe, odnosno žetve. Odnosi se također i na socijalnu brigu o radnicima i zaštitu okoliša. Postoji od 1997. godine. GLOBAL G.A.P. je privatni standard, sa statusom dobrovoljnog standarda, mada posljednjih godina postaje obavezan standard za međunarodnu trgovinu poljoprivrednim proizvodima. Koristi koje proizvođači imaju provedbom ovog standarda su: mogućnost izlaska na međunarodno tržište, postizanje veće cijene proizvoda, povećanja kapaciteta proizvodnje, lakši i brži pronalazak tržišta, tendencija zapošljavanja novih ili sezonskih radnika.

Prema podacima dostupnim za 2015. i 2016. godinu u BiH je bilo 163 odnosno 138 proizvođača certificiranih po ovom standardu i to svi iz biljne proizvodnje. Većina certificiranih domaćih proizvođača odlučila se za ovu **standardizaciju** zbog izvornih mogućnosti, a kada će domaći trgovci postaviti ovaj standard kao obvezu za otkup proizvoda, ostaje za vidjeti. Proizvođači ratarsko-povrtnarskih usjeva u ovom sustavu proizvodnje su: Adria-Hishtil rasadnik Gabela, ZZ Gračanica Gračanica, Heko Bugojno i Jaffa komerc Mostar.

2.8.8. Organska proizvodnja

Organska proizvodnja na području Federacije BiH egzistira od početka ovog stoljeća. Obradive površine pod organskom proizvodnjom u posljednjih sedam godina variraju bez nekog razumnog pojašnjenja. Podaci o stvarnom stanju ne postoje, nema registara proizvođača i prerađivača ovih proizvoda. Jedino se može doći do podataka od jedne od certifikacijskih kuća - Organska kontrola (OK), mada ih postoji nekoliko koje se bave poslovima certifikacije organske proizvodnje u FBiH. Prema

podacima OK u 2019. godini su bila zasijana 1.237 ha, a u 2020. godini svega 346 ha. Ljekovito bilje, žita i bobičasto voće su dominantne kulture koje se uzgajaju. Pored uzgoja, treba spomenuti i prikupljanja samoniklog ljekovitog bilja, gljiva i bobičastog voća. U 2107. godini od ukupnih sakupljačkih površina (150.604 ha), na ljekovito bilje otpada 103.575 ha. Značajan dio ovog sakupljenog bilja se izvozi. U razdoblju 2016. – 2018. primjetan je trend rasta izvoza organskih proizvoda, a najznačajnija izvozna tržišta za organske proizvode iz BiH su zemlje članice Europske unije, prije svih Njemačka, Nizozemska, Danska, Italija, Švedska i Švicarska.

Zakon o poljoprivrednoj organskoj proizvodnji je donesen 2016. godine (Službene novine Federacije BiH, broj 72/16), a nakon toga Pravilnik za organsku biljnu i stočarsku proizvodnju. Činjenica je da je proces donošenja zakonske regulative veoma spor i da je to jedan od problema koji koči razvoj ovog sektora.

Dosadašnja proračunska potpora organskoj proizvodnji se odnosila na certificiranje organske proizvodnje³. Na razini Federacije BiH je aktivna druga ORGANSKO FBiH, koje okuplja ove proizvođače i organizira brojne prodajne manifestacije za svoje članove, a u suradnji sa certifikacijskom kućom iz Hrvatske ima razvijenu i certifikaciju ove proizvodnje.

Put koji organsku proizvodnju, pogotovo u ruralnim sredinama izdiže na višu proizvodnu razinu jeste zadrugarstvo i udruživanje obiteljskih farmi na lokalnom području sa ciljem povećanja količine proizvoda, edukacije potrošača, ostvarivanja konkurentnosti, standardizacije kvalitete, brendiranja proizvoda, te organiziranog izlaska na domaće i strano tržište.

2.8.9. Voćarstvo

Povoljna umjereno kontinentalna klima zajedno sa mediteranskom klimom omogućuje da se na području Federacije BiH odvija proizvodnja velikog broja voćnih vrsta iz skupine jabučastog, koštičavog, jezgrastog, jagodastog i mediteranskog voća. Važan okvir za budući razvoj voćarske proizvodnje je sadržan u Operativnom programu voćarska rajonizacije u Federaciji BiH (2013) u kojem su date preporuke i smjernice za najpovoljnije rajone za uzgoj voćnih vrsta vodeći računa o agroekološkim uvjetima, odnosno o specifičnim ograničenjima i određenim uvjetima klime, tla i reljefa, ali i ekonomskih uvjeta.

Analiza voćarske proizvodnje u Bosni i Hercegovini (Federaciji BiH) se još uvijek, sa izuzetkom jagodastog voća, vodi na razini broja ukupnih i rodnih stabala, a ne na razinu površine i ha, što otežava analizu i izvođenje zaključaka budući da se ne pravi razlika između intenzivne i ekstenzivne proizvodnje, kao i specifičnosti pojedinih proizvodnji. Ukupne površine voćnjaka u Federaciji BiH u razdoblju 2015. – 2020. stagniraju i kreću se oko 45 tisuća ha.

Kontinentalno voće

Najvažnije kontinentalne voćne vrste u Federaciji BiH su jabuka, kruška, šljiva, breskva, trešnja, višnja, marelica i orah. Mjereno prosječnim brojem stabala, najveću zastupljenost ima šljiva (46%) koju slijede jabuka (28%), kruška (11%) te trešnja (5%) i breskva (4%). U razdoblju 2014. – 2020. primjetan je trend rasta broja stabala svih krošnjastih voćnih vrsta. U 2014. godini ukupan broj stabala je iznosio 11,5 milijuna, a u 2020. godini 12,7 milijuna. Evidentirano povećanje broja stabala upućuje na praksu da se stari ekstenzivni nasadi zamjenjuju novim nasadima sa intenzivnom proizvodnjom i gustim sustavom uzgoja, pri čemu površine ostaju nepromijenjene. Najveći broj povećanja rodnih stabala zabilježen je u 2015. godini (oko 800 tisuća), dok je u

¹ Trenutno egzistira doradbeni centar koji je smješten u entitetu Republika Srpska.

² Ovdje posebno treba istaći nedostatak kantonalnih robnih rezervi koje bi bile stabilizator i proizvodnje i cijena poljoprivrednih proizvoda. Tako je u 2021. godini uvoz sjemena osnovnih usjeva (krumpir, žita, kukuruz i soja) iznosio 5,7 milijuna,

od čega je najveći uvoz bio kod krumpira u visini od 5,0 milijuna KM (6,7 milijuna kg).

³ U posljednje tri godine (2018.-2020.), kroz program potpora u FBiH isplaćena je potpora u visini od 18.296 KM u 2019. godini, 30.517 KM u 2020. godini, dok je najviše isplaćeno u 2018. godini – 40.864 KM.

narednom razdoblju zabilježen ujednačen rast sa prosječno 100 tisuća novih rodnih stabala.¹

Kada se govori o ukupnom prinosu kontinentalnih voćnih vrsta u analiziranom razdoblju 2014. – 2020. temeljna karakteristika je varijabilnost i promjenljivost po godinama. Najniži prinosi su zabilježeni u 2014. i 2017. godini kao posljedica ekstremnih klimatskih prilika (mraz i suše). Posebnu varijabilnost u prinosima su pokazale dvije vodeće voćne vrste - jabuka i šljiva. Proizvodnja šljive se kretala od 23 tisuće tona u 2017. godini do rekordnih 60 tisuća tona u 2018. godini. Proizvodnja jabuka u 2014. godini je iznosila 14 tisuća tona, a u 2020. godini rekordnih 53 tisuće tona. Najveća ukupna proizvodnja krošnjastog voća je bila u 2018. i 2020. godini i iznosila je u prosjeku 135.000 tona, dok je sedmogodišnji prosjek u razdoblju 2014. – 2020. bio 102,2 tisuće tona. Očito je da klimatske promjene sve češće utiču na ukupnu proizvodnju ove vrste voćarske proizvodnje, što će zajedno sa unapređenjem agro-tehničkih i pomo-tehničkih mjera, zahtijevati i novi pristup i uvođenje mjera poljoprivredne politike kojima će se djelovati na negativne posljedice spomenutih klimatskih promjena.

Jagodasto voće

Proizvodnja jagodastog voća na području Federacije BiH doživjela je snažnu ekspanziju tijekom proteklih 20 godina, imajući pri tome i uspone i padove kao i svaka proizvodnja u poljoprivredi. Ova proizvodnja prati suvremene trendove tehničko-tehnoloških rješenja najrazvijenijih zemljama svijeta što potvrđuje ostvareni prinosi po jedinici površine koji je blizu punog genetskog potencijala. Aktualna proizvodnje jagoda je dosta ujednačena i odvija se na prosječnim 800 ha površine, dok površine pod malinom osciliraju i poslije rekordnih 2.321 ha u 2018. godini smanjuju se za preko 600 ha u 2020. godini kada iznose 1.703 ha. Ostale jagodaste voćne vrste poput kupine, ribize i borovnice još uvijek nisu uvedene u kulturu i stoga su i manje zastupljene. Prinosi jagodastih vrsta relativno su ujednačeni u analiziranom razdoblju 2015. – 2020. i za jagodu prosječni godišnji prinosi iznose 8,66 t/ha, a za malinu 7,86 t/ha.

Smanjenje površina pod malinom jedan je od najvažnijih uočenih problema u proizvodnji ove vrste voća u Federaciji BiH. Razloge treba tražiti u (i) povećanoj ponudi maline na svjetskom tržištu i nižoj prodajnoj cijeni, (ii) nepovoljnim klimatskim prilikama koje su uzrokovale lošim kvalitetom plodova, (iii) nedostatku radne snage kao posljedice sve većeg odliva mladih iz ruralnih sredina i (iv) nedostatku poljoprivrednih savjetodavaca i transferu znanja iz domena suvremenih tehničko-tehnoloških rješenja.

Proizvodnja jagodastog voća, prvenstveno maline, najviše zavisi od instaliranih rashladnih kapaciteta. Na području Federacije BiH postoji 16 kompanija koje se bave otkupom malina sa ukupnim kapacitetom rashladnih komora od 17.000 tona, što daje dovoljno prostora za povećanje proizvodnje maline čija trenutna prosječna proizvodnja iznosi 14,2 tisuće tona.

Mediterransko voće

Mediterranske voćne vrste u razdoblju od 2014. – 2020. bilježe stalni porast broja rodnih stabala i ukupnog prinosa posebno masline i smokve. U analiziranom razdoblju ukupni prinosi su povećani sa 897 tona u 2014. godini na preko 2.000 tona u 2020. godini kao rezultat ulaska ovih vrsta voćaka u razdoblje punog plodonošenja. Sve je prisutniji trend podizanja većih plantažnih zasada sa odomaćenim i introduciranim sortama masline, pravilnog sklopa sadnje i uzgojne forme krošnje, uz korištenje sustava za navodnjavanje. Također, ostale mediteranske voćne vrste prelaze sa ekstenzivnog načina proizvodnje na plantažni uzgoj i to kod smokve, badema i nara. Na pozitivan trend

povećanja proizvodnje mediteranskih voćnih vrsta utjecalo je više čimbenika, a najvažniji je pozitivan trend proračunskih izdvajanja (federalna i kantonalna razina) i davanja sredstava za podizanje novih zasada.

Kao i kod uzgoja krošnjastih voćnih vrsta, i kod uzgoja mediteranskih vrsta važnije obilježje je variranje prosječnih prinosa iz godine u godinu, kao rezultat ponajprije klimatskih prilika u kojima se odvija proizvodnja.

2.8.10. Vinogradarstvo i vinarstvo

Na području Federacije BiH gajenje vinove loze i proizvodnja vina imaju veoma dugu tradiciju. Stanje u kojem se već duže vrijeme nalazi ova djelatnost sve je manje u suglasnosti sa tim bogatim naslijeđem.

Na temelju statističkih podataka BiH je u 1990. godini imala 5.781 ha vinograda, a od toga je 4.274 ha bilo na prostoru sadašnjeg Hercegovačko - neretvanskog kantona (HNK). Taj podatak pokazuje da je ovaj kanton bio glavni nositelj vinogradarske proizvodnje BiH, odnosno Federacije BiH. Prošli rat je nanio velike štete vinogradarskoj proizvodnji tako da je uništeno 2.046 ha vinograda ili 47,9% od ukupnih prijeratnih površina. Znatno veći udio uništenja površina je bio kod državnog sektora (69%) u odnosu na privatni (28,8%). Informacije o vinogradarskim površinama kojima se danas raspolaže temelje se na podacima prikupljenim kroz izradu tzv. vinogradarskog katastra, kojem se pristupilo izradi prvi put u povijesti BiH. Najvažniji razlozi za njegovo nastajanje su (i) evidencija i analiza postojećih površina pod vinovom lozom, (ii) analiza strukture sortimenta, (iii) evidencija potencijalnih vinogradarskih površina i (iv) utvrđivanje ukupne bilance stanja što je jedan od preduvjeta ulaska u EU. Katastar vinograda će omogućiti uvid u vitalnost vinogradarstva kao jedne od najvažnijih gospodarskih grana. Kroz više od 20. stoljeća površine pod vinovom lozom su rasle i opadale, što je zavisilo o migracijama stanovništva, ratovima, političkim uređenjima, a u novije vrijeme tržišnim čimbenicima uzgoja vinove loze. Podaci prikupljeni pri izradi vinogradarskog katastra su neslužbeni i u tijeku je provjera podataka na terenu.

U poljoprivrednim površinama Federacije BiH (1.183.000 ha) udio vinograda je 0,33% odnosno 3782 ha (2020. godina). U ukupnoj površini vinograda vinski grožđe zauzima oko 3.607 ha, a stolno oko 250 ha. Promatrano po kantonima značajne površine zasađene vinovom lozom zastupljene su u HNK (2679 ha) i ZHK (1026 ha). Vinogradarstvom i vinarstvom se bavi oko 10.200 domaćinstava. U analiziranom razdoblju na površinama zasađenim vinovom lozom prosječan broj trsa je 14.575, odnosno 13.856 rodni trsa, sa kojih se ubere 34.153 tona grožđa ili 2,47 kg po trsu.

Zemljište na kojemu se nalaze nasadi vinove loze u najvećem dijelu je privatno vlasništvo. Država je zadržala vlasništvo nad zemljištem koje je bilo u sastavu državnih poduzeća i koja se po sadašnjim zakonima ne može privatizirati. Upravljanje zemljištem provodi se putem kantonalnih i općinskih tijela koja ugovorom o koncesiji ili zakupu reguliraju odnose s korisnicima zemljišta. Općenito se može reći da je neregulirano vlasništvo nad zemljištem kočnica daljeg razvoja vinarsko-vinogradarskog sektora iz najmanje tri razloga: (i) velika usitnjenost posjeda, (ii) neregulirani vlasnički odnosi i (iii) destimulirajuća politika davanja zemljišta u koncesiju.

Pri podizanju vinograda treba prihvatiti sva suvremena dostignuća u tehnologiji sustavnog uređenja proizvodnog prostora, pripremi i održavanju zemljišta, izboru sortimenta visoke kvalitete povezano sa revizijom rajonizacije pojedinih područja, definiranju sustava uzgoja, te pravilnom izboru i organiziranoj uporabi tehnoloških linija strojeva u agrotehnici i ampelotecnici. Pri sadnji

¹ Izuzetak čini 2016. godina u kojoj je zabilježeno povećanje od samo 17 tisuća rodni stabala.

vinograda prednost treba dati našim, BiH, autohtonim sortama žilavki i blatini, koje autohtonošću i kvalitetom mogu naći svoje mjesto na zahtjevnom tržištu. Uz ove sorte treba saditi svjetski poznate sorte merlot, cabernet sauvignon, chardonnay, syrah i druge, koje su se odomaćile na našem području na kojem postižu visoku kvalitetu.

Proizvodnja stolnog grožđa se obavlja na površini od oko 250 ha i nema podataka o godišnjoj proizvodnji. U narednom razdoblju posebnu pažnju treba staviti na sorte veoma rane epohe sazrijevanja kako bi se iskoristile komparativne prednosti hercegovačkog vinogorja, kao i veoma kasne epohe čije se grožđe može čuvati u rashladnim uređajima i tako osigurati tržište u zimskim mjesecima.

2.8.11. Vinarstvo

Proizvodnja vina u Federaciji BiH organizirana je u 43 vinarije. Ukupni proizvodni podrumski kapacitet registriranih vinarija iznosi 31.861.600 litara (318.616 HL) što je manje u odnosu na 1985. godinu kada su proizvodni kapaciteti iznosili 37.500.000 litara (375.000 HL). Proizvodni godišnji kapacitet vina s ukupnih 3.607 ha vinogradarskih površina (1, 39 milijuna trsa), uz prinos od 2,47 kg/ trsu i randman od 60-70% iznosi 20.742.750 litara. Na proizvodnju bijelih vina otpada 55%, a crvenih 45%. Od ukupnih 3.607 ha površina pod vinogradima na registrirani (proizvodnja vina s zaštićenim zemljopisnim podrijetlom-ZZP) vinarski sektor otpada cca 875 ha (24,26%). Preostale površine od 2.732 ha (75,74%) su u vlasništvu obiteljskih gospodarstava od kojih većina ima preradu grožđa i proizvodnju vina za vlastite potrebe, a manji viškovi se prodaju na lokalnom tržištu. Procjena je da se vinogradarsko-vinarskom proizvodnjom bavi cca. 4-5.000 obiteljskih gospodarstava. Prosječna površina vinograda u obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima iznosi 0,56 ha, raspoređenih na 2-3 vinogradarske parcele. Slabosti ove skupine proizvođača su neregulirani vlasnički odnosi nad zemljištem (vinogradima), velika usitnjenost posjeda i nedovoljna opremljenost prerađivačkih kapaciteta.

Registrirani vinarski sektor je u 100% privatnom vlasništvu. Od 43 registrirane vinarije 42 raspolažu vlastitim vinogradarskim nasadima. Također, u značajnom broju ove vinarije otkupljuju grožđe od drugih proizvođača. Kada govorimo o vinogradarskim nasadima treba naglasiti da su nasadi (trsovi) privatno vlasništvo.

Značajan iskorak u kvaliteti proizvodnog procesa, odnosno, finalnog proizvoda, učinjen je u posljednjih 25 godina kada je izvršena modernizacija opreme u dva smjera: (1) uvođenje kontrole procesa vrenja (kontrolirano vrenje) i (2) zamjena drvenih sudova inoks posudama. Paralelno s modernizacijom opreme novije razdoblje su obilježila dva tipa proizvodnje vina koja se u ranijim razdobljima nisu prakticirala a to su: (i) proizvodnja barique (barik) vina u hrastovim bačvama zapremine 225 litara i (ii) proizvodnja pjenušca na bazi kultivara žilavka. Modernizacija proizvodnog procesa zahtijevala je obrazovanje stručnjaka i njihovo uključivanje u transfer najnovijih tehnoloških rješenja i podizanje kvalitete sortnih vina. Zahvaljujući navedenom proizvodnja se fokusirala na visokokvalitetne kategorije vina s naglaskom na autohtoni sortiment kao što su žilavka (bijelo), blatina i trnjak (crveno). Ove sorte zbog niza prednosti predstavljaju temelj vinarske proizvodnje zbog čega spadaju i u dio kulturnog naslijeđa.

U razdoblju od 2015. – 2019. god. godišnje se izvezlo cca 1.900.000 l od čega je udio vina sa zaštićenim zemljopisnim podrijetlom 65%, a vina bez ZZP-a (rinfuza vina) 35%. Procijenjena godišnja vrijednost vinarske proizvodnje predstavlja 0,23 % ukupnog BDP-a BiH. Vinski sektor je relativno mali, ali je

zbog koncentriranosti na relativno malo područje južnog prostora BiH izuzetno značajan kao gospodarska grana.

Unapređenje i razvoj vinogradarsko-vinarskog sektora u Federaciji BiH treba promatrati u kontekstu sljedećih aktivnosti: (i) usvajanje Zakona o vinu na razini BiH, (ii) izrada rajonizacije vinogradarskog proizvodnog područja, (iii) provedba sustava zaštite PDO i PGI, (iv) izgradnja i provedba sustava elektronskog vođenja vinarskog i vinogradarskog registra, (v) poticanje rješavanja vlasničkih odnosa u sferi vinogradarskog zemljišta kao preduvjeta korištenja novčanih fondova, (vi) revidiranje politike davanja koncesija nad državnim zemljištem kako bi se potaknula sadnja novih vinograda na ekonomski isplativijim površinama, (vii) poticanje gastro-vinarske ponude ruralnih područja kroz jačanje i razvoj "vinske" ceste i prodaju vina na kućnom pragu, (viii) poticanje modernizacije vinarske opreme kroz sustave za primarnu preradu, njegu i doradu vina i (ix) poticanje "malih" vinara na udruživanje i zajednički nastup na tržištu vina.

2.8.12. Rasadničarstvo

Službeni nadzor nad proizvodnjom sadnog materijala voća i vinove loze u Federaciji BiH je od 2016. godine zakonski reguliran i obavljaju ga organi za potvrđivanje Federalnog zavoda za poljoprivredu u Sarajevu i Federalnog agromediterranskog zavoda u Mostaru.¹

U Federaciji BiH, u razdoblju 2014. – 2020. primjetan je trend smanjivanja proizvodnje sadnog materijala svih vrsta voća. Tako je broj sadnog materijala jagodastog voća smanjen sa 9,8 milijuna (2015) na 1,5 milijuna (2019), dok je broj sadnog materijala kontinentalnog voća sa 1,27 milijuna (2014) smanjen na samo 203 tisuće (2020). Dominantno mjesto u proizvodnji sadnog materijala ima jagodasto voće (udio od 85,9%), dok je znatno manje zastupljen sadni materijal kontinentalnog voća (12,6%), odnosno mediteranskog voća (1,6%). Broj rasadnika u Federaciji BiH koji se bavi proizvodnjom sadnog materijala voća oscilira, njih 16 bilo je u 2014., 17 u 2017., a samo 10 u 2020. godini. Nedovoljna proračunska potpora rasadničarskoj proizvodnji kao i investicijama u podizanje novih zasada, uz izostanak međunarodnih fondova poput IPARD sredstava sigurno su jedan od razloga spomenutog negativnog trenda.

Sličan negativan trend u razdoblju 2014. – 2020. je i kod proizvodnje sadnog materijala vinove loze. Sa 387.236 sadnica vinove loze u 2015. godini njihov broj je pao na svega 157.620 u 2020. godini. U 2020. godini samo je jedan rasadnik u Federaciji BiH koji se bavi proizvodnjom sadnica vinove loze, a u 2014. godini su egzistirala 4 rasadnika. I ovdje treba tražiti iste razloge ovakvom stanju - nedovoljna institucionalna/proračunska potpora i izostanak zainteresiranosti domaćih vinogradara.

Rasadnja proizvodnja treba biti strateški cilj svake zemlje, jer od kvalitetne sadnice zavisi prosperitet voćarske i vinogradarske proizvodnje. Od izuzetnog je značaja da se proizvodnja reprodukcijanskog sadnog materijala zadrži unutar zemlje sadnjom i održavanjem matičnih nasada podloga i plemki visokih kategorija. Dostupnost visokokvalitetnog sadnog materijala jedan je od preduvjeta za uspješan razvoj voćarskog i vinogradarskog sektora pa je stoga potrebno (i) utvrditi dugoročne potrebe za sadnim materijalom voća i vinove loze u Federaciji BiH, (ii) podizanje matičnih nasada, minimalno kategorije Certificirani sadni materijal za vinogradarstvo i kategorije Osnovni sadni materijal za voćarstvo, (iii) uključivanje u Program federalnih/županijskih potpora poticanje podizanja novih matičnih nasada voća i vinove loze i (iv) organiziranje genetskoga i sigurnoga odabira klonova autentičnih domaćih

¹ Organi za potvrđivanje (Federalni agromediterranski zavod Mostar i Federalni zavod za poljoprivredu Sarajevo) imaju uspostavljenu svu potrebnu infrastrukturu u obavljanju službenog nadzora, za kategorije sadnog materijala voće: predosnovni,

osnovni, certificirani i vinove loze: predosnovni, osnovni, certificirani i standardni sadni materijal (implementiran sustav kvalitete ISO 17065, fitosanitarni laboratorij – sustav kvalitete ISO 17025 i uvjete neophodne za tiskanje deklaracija/certifikata).

sorata vinove loze, naročito onih koje predstavljaju bitnu ekonomsku osnovu (žilavka i blatina).

2.9. Animalna proizvodnja

Animalna proizvodnja u Federaciji BiH čini značajan sektor ukupne poljoprivredne proizvodnje i daje važan doprinos ukupnom BDV iz poljoprivrede, izvozu poljoprivrednih proizvoda i zaposlenosti ruralnog stanovništva. Federacija BiH sa dominantnim udjelom prirodnih travnjaka, odnosno prirodnih livada i pašnjaka (724 tisuće ha ili 61,6% ukupnih poljoprivrednih površina, 2020.), predodređena je za uzgoj stoke i proizvodnju mlijeka i mesa, ali nažalost ovaj potencijal još uvijek nije dovoljno iskorišten. Brojni su problemi sa kojima se susreće animalna proizvodnja u Federaciji BiH kao što su usitnjenost zemljišnog posjeda i nemogućnost racionalne organizacije proizvodnje stočne hrane, loša struktura poljoprivrednih gospodarstva iskazana malim brojem grla stoke po farmi u kojima najveći udio (više od 2/3) imaju gospodarstva sa veoma malim brojem grla (gospodarstva 1 do 3 muzne krave ili 1 do 5 ovaca), nedostatak reprodukcijskih centara i organiziranog uzgoja bilo koje vrste domaćih životinja te problemi vezani za tržište i plasman stočnih poljoprivrednih proizvoda.

2.9.1. Proizvodnja mlijeka

Proizvodnja i prerada mlijeka se smatra strateškom granom poljoprivrede i prehrambene industrije u Bosni i Hercegovini. U Federaciji BiH je dominantna proizvodnja kravljeg mlijeka, ali se primjećuje sve značajnija, ne toliko količinom koliko strateškom važnošću, participacija ovčjeg i kozjeg mlijeka. Proizvodnjom kravljeg mlijeka u BiH se bavi oko 100.000 poljoprivrednih gospodarstava, od čega oko 33.000 domaćinstava proizvodi mlijeko u komercijalne svrhe.

U Federaciji BiH proizvodnja mlijeka se još uvijek najvećim dijelom oslanja na mala i srednja poljoprivredna gospodarstva. U analiziranom razdoblju 2014. – 2020. ograničavajući čimbenici proizvodnje mlijeka su bili usitnjena imanja, mali broj grla po imanju (3 – 10), neadekvatni uvjeti držanja stoke, nepovoljni uvjeti za kredite u stočarstvu, nerazvijena savjetodavna služba i needuciranost farmera. Trenutno stanje proizvodnje mlijeka nije na potrebnoj razini, a situacija je dodatno pogoršala Covid-19 pandemija.

U razdoblju od 2014. do 2020. godine bilježi se pad broja muznih grla u Federaciji BiH. Istovremeno je ukupna proizvodnja kravljeg mlijeka rasla do 2018. godine, nakon čega dolazi do blagog pada proizvodnje na trenutnih oko 240 milijuna litara. Prosječna količina mlijeka po grlu i dalje je prilično niska (oko 2.700 litara/godina; Tabela 1, Grafikoni 1 i 2). U nemogućnosti da zadovolje propisane norme u proizvodnji kvalitetnog i higijenski ispravnog mlijeka znatan broj malih proizvođača prestao je sa isporukom mlijeka na tržište. Mnoga od ovih gospodarstava se potpuno gase, često i zbog odlaska mlađeg dijela populacije u inostranstvo. Velike farme karakteriziraju suvremeni proizvodni kapaciteti, adekvatna tehnologija, primjena svih zootehničkih mjera, uz visok stupanj iskorištenosti genetskog potencijala grla i visoku proizvodnost po grlu.

Od ovčjeg mlijeka se proizvode neki od najkvalitetnijih i najpoznatijih autohtonih sireva. Izuzev posljednje dvije godine, broj muznih ovaca u analiziranom razdoblju u FBiH nije značajno opadao. U istom razdoblju proizvodnja ovčjeg mlijeka je neznatno rasla na aktualnih skoro 12 milijuna litara (Tabela 2, Grafikoni 3 i 4). Godišnja proizvodnja kozjeg mlijeka tijekom zadnjih godina je na oko 4,5 milijuna litara (Tabela 3, Grafikoni 5 i 6.).

Ukupno promatrano, u razdoblju od 2014. do 2020. godine otkup mlijeka je rastao. Najmanji otkup zabilježen je 2015. godine (oko 58 milijuna litara), a najveći u 2014. i 2020. godini (preko 140 milijuna litara). Iako se broj kooperanata smanjuje (trenutno se procjenjuje na oko 4.500), znatan broj gospodarstava prestao je s vlastitom preradom mlijeka kojeg sada prodaje mljekarama.

Pored toga, stada se okrupnjavaju, a veliki proizvođači prodaju mlijeko mljekarama. Prosječna cijena 1 litra mlijeka u prodaji i otkupu je varirala od 0,49 do 0,58 KM. Zabilježena prodaja na tržnicama je jako mala i predstavlja od 0,20 do 1,11% od ukupne količine mlijeka u prodaji i otkupu u FBiH. Pored ovog, izvjesno je da se određene, moguće i znatne, količine mlijeka prodaju neregistriranim kanalima. Međutim, trend smanjenja udjela prodaje mlijeka na tržnicama/pijacama komplementaran je sa zabilježenim povećanim otkupom (Tabela 4; Grafikoni 7-11).

2.9.2. Proizvodnja mesa

Proizvodnja različitih vrsta mesa, njegov plasman na tržište u svježem stanju i proizvodnja polugotovih i gotovih mesnih proizvoda odvija se je na čitavom teritoriju Federacije BiH. Uzgoj domaćih životinja za proizvodnju mesa najčešće se vrši na manjim ili većim farmama krava za tov, držanjem stada ovaca za klanje (najčešće do nekoliko stotina) i na farmama peradi (većinom sa po par tisuća tovljenika). Uzgoj svinja je u manjem obimu i svodi se najčešće na tov uvezene prasadi za domaće potrebe i plasman na domaće tržište. Proizvođači mesnih prerađevina rjeđe su i uzgajivači životinja i uglavnom ih nabavljaju na domaćem ili stranom tržištu.

U promatranom sedmogodišnjem razdoblju (2014. – 2020. godina) broj zaklanih goveda, ovaca, svinja i peradi kao i neto težina zaklanih grla pokazuje velike varijacije, kako po godinama tako i po vrsti zaklanih životinja. Broj zaklanih grla goveda i neto težina zaklanih goveda pokazuje kontinuiran i značajan pad. Broj zaklanih ovaca u istom razdoblju značajno varira, pri čemu se neto težina ovčjeg mesa skoro podudara sa promjenama u broju zaklanih grla. Nagli pad broja zaklanih ovaca u 2020. godini i plasmana ovčjeg mesa i mesnih prerađevina inače može se objasniti poremećajem na tržištu zbog Covid-19 pandemije. I broj zaklanih svinja je bio u stalnom padu. Zabilježen je značajan nesklad između broja zaklanih grla i neto težine dobivenog mesa u prvim godinama ovog razdoblja (pad broja zaklanih grla i povećanje ili neznatna promjena u masi mesa), što je vjerojatno posljedica strukture zaklanih životinja (povećano klanje tovljenih svinja u odnosu na klanje prasadi). Trenutni uzgoj svinja u Federaciji BiH nije dovoljan za osiguranje potrebnih količina svinjskog mesa za domaće tržište pa je uvoz svinjskog mesa, naročito u prerađivačke svrhe, neophodan. Broj zaklane peradi i neto težina dobivenog mesa pokazuju konstantan i značajan porast, pri čemu neto težina mesa peradi prati povećanje broja zaklanih jedinki. Zbog povoljnijih cijena ovog mesa postoji stalna i visoka tražnja na domaćem tržištu, a trendu rasta je vjerojatno doprinijelo i konačno odobrenje izvoza mesa peradi u EU od 2019. godine.

Proizvodnja mesa u Federaciji BiH tijekom prethodnih godina obilježena je brojnim problemima, uz pad proizvodnje nekih vrsta mesa i neravnotežom razine ponude domaće proizvodnje i potreba domaćeg tržišta. Rezultat je to značajnog smanjenja broja rasplodne stoke i tovnih grla. Posljednjih godina su cijene uvozne stoke za klanje i tov bile približno jednake ili neznatno više od cijena uvezenog mesa, tako da se tijekom tri posljednje godine smanjio uvoz živih grla na račun uvoza mesa po niskim uvoznim cijenama, uglavnom iz EU. Ovim je dodatno smanjen broj zaklanih grla čime je domaća klaonička industrija dovedena na rub opstanka. Rezultat navedenog je pad domaće proizvodnje mesa i nedostatka mesa na domaćem tržištu, kako svježeg, tako i kao sirovine za mesoprerađivačku industriju koja je zadovoljenje svojih proizvođačkih kapaciteta u velikoj mjeri već bila bazirala na sirovinama iz uvoza.

2.9.3. Govedarstvo

Govedarstvo je okosnica razvoja stočarske proizvodnje u Federaciji BiH. U analiziranom razdoblju 2014. – 2020. primjetan je pad ukupnog broja goveda sa 215.478 (2014) na 195.356 (2020) i rezultat je prije svega smanjenja broja muznih krava i steonih junica. Broj muznih krava je u stalnom padu i u 2020. godini broji

111 tisuća grla. Pozitivni trend je zabilježen u prosječnoj muznosti krava koja je sa 2.557 litara u 2014. godini se povećala na 2.880 litara u 2020. godini, ali ove vrijednosti su još uvijek daleko od EU standarda. Pad broja muznih krava i ukupne proizvodnje mlijeka upućuje na potrebu dodatnih aktivnosti i mjera unapređenja sektora, jer očito najveći dio proračunske potpore koje imaju proizvođači mlijeka u Federaciji BiH nije dovoljna za stabilnost i daljnji razvoj proizvodnje mlijeka.

Prosječna neto težina zaklanih goveda u stalnom je porastu i povećana je sa 8.262 tone u 2014. godini na 9.790 tona u 2020. godini i rezultat je starijih kategorija. S druge strane, u istom razdoblju neto težina zaklanih teladi je dramatično smanjena i sa 1.995 tona u 2014. godini dostigla je razinu od svega 770 tona u 2020. godini, što je posljedica značajnog uvoza ove kategorije goveda.

U strukturi govedarskih farmi dominiraju poljoprivredna gospodarstva sa 1-5 grla (74,52%), koju slijede gospodarstva veličine 6-10 grla (12,55%), dok je najmanja zastupljenost gospodarstava sa preko 50 grla koja participiraju sa svega 3,73%. Najviše su zastupljene pasmine kombiniranog tipa (mlijeko-meso i meso-mlijeko) predstavljene u simentalu, manje u holsteinu, dok u pojedinim dijelovima Federacije BiH se mogu naći i autohtona pasmina buša.

Najveći dio govedarske proizvodnje je smješten u tri kantona - Unsko-sanski kanton, Zeničko-dobojski i Tuzlanski kanton u kojima se i dovija glavina proizvodnje mlijeka i mesa.

U cilju podizanja konkurentnosti govedarske proizvodnje na otvorenom tržištu kakvo je tržište Bosne i Hercegovine (Federacije BiH) potrebno je uspostaviti nove proizvodne sustave koji će se veličinom proizvodne jedinice (farme), razinom proizvodnje, te primjenom tehnoloških procesa moći nositi sa proizvodnim sustavima zemalja iz okruženja i EU. Govedarsku proizvodnju u značajnoj mjeri će definirati i stanje u prerađivačkoj industriji mlijeka, u mesoprerađivačkoj industriji i njihovoj međusobnoj povezanosti, što se ogleda kroz kvalitetu mlijeka i mliječnih proizvoda kao i kvalitetu mesa i mesnih proizvoda. Posebno je naglašen problem cjenovnih odnosa u otkupu sirovina. Glavni izazovi koji stoje pred ovom granom animalne proizvodnje se ogledaju u potrebi transformacije postojećih u održive farme veličine preko 20 muznih krava, odnosno 50 tovnih grla, poboljšane produktivnosti i modernizaciji kroz uvođenje suvremenih tehničko-tehnoloških rješenja. Uz ovo je potrebna uspostava uzgojno-seleksijske službe kao i uspostava informacijskog sustava za uzgojno seleksijski rad. Poseban fokus je potrebno staviti na transfer znanja, unapređenje genetskog potencijala kroz nabavu visokokvalitetnih junica i rasplodnih bikova te tržišnu promociju same govedarske proizvodnje.

2.9.4. Svinjogojstvo

Svinjogojstvo, brojem grla i ukupnom vrijednošću proizvodnje spada među manje važne grane animalne proizvodnje u Federaciji BiH. U razdoblju 2014. – 2020. ukupan broj svinja je varirao iz godine ne pokazujući neki izrazit trend i kretao se u rasponu između 80 i 90 tisuća grla (Prilog - Tabela P-4.1.) pri čemu 10-12% ovog broja su činila priplodna grla - krmače i suprasne nazimice. Pasminski sastav svinjogojskih farmi je dosta skroman i svodi se na križance pasmina landras i veliki jorkšir, te u znatno manjoj mjeri na pasmine durok i pietren. Nedostatak uzgojno-seleksijskog programa jedna je od većih prepreka planiranju i samoj proizvodnji kvalitetnog rasplodnog i tovnog materijala. Također nedostaje plansko provođenje križanja i hibridizacije, čiji rezultat je, između ostalog, skromni broj odgojene prasadi po krmači i razina prirasta. Ukupna proizvodnja svinjskog mesa u registriranim klaonicama u Federaciji BiH u razdoblju 2014. – 2020. varira između 6.575 tona (2014) i 8.911. tona (2020), dok broj zaklanih svinja se kreće od 73.063 (2014) do 81.850 (2020). Zbog konfesionalne strukture stanovništva u Federaciji BiH,

svinjsko meso konzumira manji dio stanovništva ovog BiH entiteta, a najveća proizvodnja mjerena brojem grla se odvija u Posavskom kantonu (38,72%, 2020.). Proizvodnja svinjskog mesa u BiH (Federaciji BiH) je u potpunosti orijentirana na domaće tržište, kako za potrošnju u svježem stanju tako i za proizvodnju kratkotrajnih prerađevina. Zbog provođenja obveznog cijepjenja protiv klasične kuge svinja onemogućen je izvoz živih utovljenih životinja. Glavne razloge u oscilacijama i padu proizvodnje svinjskog mesa u Federaciji BiH treba tražiti u bescarinskom uvozu svinjskog mesa iz zemalja EU i njenim nižim cijenama u odnosu na domaće te u rastu cijena stočne hrane, naročito soje i kukuruza. Posljedica spomenutog je "gašenje" domaće proizvodnje i to ne samo manjih obiteljskih gospodarstava već i specijaliziranih velikih proizvođača, nasljednicima nekadašnjih velikih poduzeća.

Proizvodnja svinjskog mesa je dosta ekstenzivna, uglavnom se radi o klanju mlađih kategorija svinja i prosječna proizvodnost se kreće oko 260 kg žive mjere po krmači. Struktura svinjogojških farmi je također nepovoljna. Dominiraju farme sa malim brojem grla (do 20), dok je skroman broj velikih (preko 100 grla) farmi. Ovo ujedno upućuje na činjenicu da je veoma mali broj specijaliziranih farmi. Glavni razlozi ovakvom stanju svinjogojstva u Federaciji BiH se ogledaju u (i) potpuno liberalizirano tržište mesa u BiH, (ii) nedovoljna sustavna potpora sektoru, (iii) bescarinski uvoz, (iv) usitnjena imanja sa malo obradive površine, (v) mali broj rasplodnih i tovnih grla na gospodarstvu, (vi) neodgovarajući uvjeti držanja, (vii) loš pasminski sastav, (viii) nedostatak uzgojno-seleksijskog rada u sektoru, (ix) nedostupnost povoljnih kreditnih linija, (x) slaba educiranost proizvođača svinjskog mesa te (xi) relativno niska proračunska izdvajanja i nedovoljna potpora za tovljenike i rasplodna grla.

2.9.5. Ovčarstvo i kozarstvo

Ovčarstvo i kozarstvo su važne grane animalne proizvodnje u Federaciji BiH koje karakterizira ekstenzivni način proizvodnje i korištenje prirodnih travnjaka, prije svega pašnjačkih površina. Osim ekonomskog značaja za veliki broj ruralnih domaćinstava, ove dvije grane daju značajan doprinos i biološkoj raznolikosti u područjima u kojima se odvija.

Ovčarstvo

U razdoblju 2014. – 2020. uočava se negativni trend i pad ukupnog broja ovaca. Sa 532 tisuća grla u 2014. godini ukupan broj ovaca je smanjen za 4,5% i iznosi 508 tisuća. Razlog ovakvom kretanju je najviše doprinijelo smanjenje ukupnog broja najmlađih kategorija, janjadi i šilježadi čiji broj je sa 94,5 tisuća u 2014. godini sveden na 81 tisuću u 2020. godini. U pasminskom sastavu dominira domaća pramenka sa svojim sojevima koji se razlikuju u fenotipskim i proizvodnim karakteristikama zavisno od uvjeta u kojima se uzgajaju. Pored pramenke, sa znatno manjim udjelom su prisutne i autohtone pasmine ovaca uvezene u cilju poboljšanja i melioracija domaće pasmine ovaca. Najveći doprinos ukupnom broju ovaca u 2020. godini daju tri kantona - Srednjobosanski (18,83%), Hercegovačko-neretvanski (18,66%) i Zeničko-dobojski (13,49%).

Ukupna godišnja proizvodnja ovčjeg mlijeka je 11,5 milijuna litara i dosta je ujednačena i stabilna u svom analiziranom razdoblju 2014. – 2020. Prosječna proizvodnja mlijeka po muznoj ovcu u razdoblju laktacije iznosi 54 litara, što je daleko od EU prosjeka. Kada se govori o proizvodnji ovčjeg mesa primjetan blagi pad u razdoblju 2014. – 2020., a posebno niska proizvodnja je zabilježena u 2020. godini (36% u odnosu na 2019.) kao, prije svega, posljedica pandemije Covid -19.

Kozarstvo

Ukupan broj koza u razdoblju 2014. – 2020. je dosta neujednačen, pokazujući određeni rast do 2017. godine (44.616), nakon čega broj opada i dostiže u 2020. godini razina od 42.497.

Prema pasminskom sastavu dominiraju različiti križanci, a kod manjeg broja, uglavnom specijaliziranih, farmi uzgajaju se koze u čistoj krvi alpska, sanska, burska i domaća koza. Najveći doprinos ukupnom broju koza daje Hercegovačko-neretvanski kanton (26,1%). Broj muženih koza u razdoblju 2014. – 2020. se kreće u rasponu 24 do 26 tisuća sa prosječnom godišnjom proizvodnjom od 197 litara po muznoj kozi. Ovakav prosječan prinos muznih koza je dosta ujednačen u svim analiziranim godinama i ne zadovoljava proizvodne standarde modernog kozarstva u razvijenim zemljama EU.

Brojni su problemi koji se trebaju rješavati u granama ovcarstvo i kozarstvo. Strukturne promjene i udio farmi sa većim brojem grla, bolja tehničko-tehnološka opremljenost, precizno mapiranje brojnog stanja, organiziranje funkcionalne i efikasne udruge proizvođača, osnivanje selekcijskih i reproduktivnih centara te unapređenje transfera znanja i angažman poljoprivrednih savjetodavaca, samo su neke od aktivnosti i mogući pravci djelovanja u budućem razdoblju provedbe Strategije.

2.9.6. Konjogojstvo

U razdoblju 2014. – 2020. u Federaciji BiH nastavljen je negativni trend i pad ukupnog broja konja. Ukupan broj konja se smanjio sa 5.903 koliko je bilo u 2014. godini na 4.298 u 2020. godini. Prema stručnim projekcijama i u narednom razdoblju, zbog sve izraženije depopulacije ruralnih područja, može se očekivati negativan trend ukupnog broja konja ukoliko se ne poduzmu odgovarajuće mjere sadržane prije svega u poticanju autohtonih pasmina (bosanski brdski konj).

2.9.7. Peradarstvo

Peradarstvo, kao jedna od rastućih grana animalne proizvodnje od 2000-tih godina, u razdoblju 2014. – 2020. je zadržala, uz manje oscilacije, broj na razini 10 do 11 milijuna peradi. Kada se govori o broju zaklane peradi u registriranim klaonicama uočava se značajan trend rasta i povećanje sa 21,6 milijuna komada u 2014. godini na 32,6 milijuna komada u 2020. godini. Isti trend je zabilježen i kada se govori o neto težini očišćenih trupova koja je povećana sa 32.067 tona u 2014. na 50.178 tona u 2020. godini. Prosječna neto težina zaklane peradi se kreće oko 1,5 kg.

Stabilna proizvodnja u analiziranom razdoblju 2014. – 2020. utvrđena je i kada se govori o proizvodnji jaja i broju koka nosilica. Ukupan broj koka nosilica se kretao između 1,72 milijuna (2014) i 1,89 milijuna (2015) i 1,87 milijuna (2020). Uočene oscilacije u broju koka nosilica su uglavnom vezane za prodajnu cijenu jaja, odnosno troškove stočne hrane. Puno veća variranja su bila prisutna kada se govori o samoj proizvodnji jaja. U 2014. godini ova proizvodnja je iznosila 276 milijuna komada, a u 2020. godini je bila povećana za 14,13% i iznosila je 315 milijuna komada. Prosječna proizvodnja jaja po koki nosilici je varirala od 157 (2017) do 179 (2020). I u ovoj proizvodnji Federacija BiH značajno zaostaje za EU standardima koji se kreću od 300 do 320 jaja po koki nosilici. Najveći doprinos peradarstvu, kada se govori o broju koka nosilica i proizvodnji jaja daju proizvođači iz Tuzlanskog i Zeničko-dobojskog kantona, u kojima i egzistira najveći broj modernih peradarskih farmi, sa modernim objektima velikih kapaciteta i automatiziranim proizvodnim procesima sa vrlo malo udjela rada.

Tov purica, pataka i gusaka u prostoru Federacije BiH javlja se sporadično i nema neki važni proizvodno-ekonomski značaj.

2.9.8. Pčelarstvo i proizvodnja meda

Pčelarstvo na području Federacije Bosne i Hercegovine je tradicionalna poljoprivredna grana koja se posljednjih godina intenzivno razvija. Pored značaja u proizvodnji meda, ova grana postaje prepoznatljiva i po drugim pčelinjim proizvodima kao što su pelud, propolis, vosak te matična mliječ. Jedno od obilježja pčelarstva u Federaciji BiH je dominantan udio pčelarskih proizvođača s malim brojem društava, i s druge strane mali udio

proizvođača sa većim brojem društava. Najveći broj pčelara pčelarstvom se bavi ne kao temeljnim zanimanjem, već kao načinom ostvarivanja dodatnih izvora prihoda, pa su kao takvi u najvećem broju van uspostavljenog sustava i plasiranja pčelinjih proizvoda mimo službenih putova tržišta.

U analiziranom razdoblju 2014. – 2020. broj pčelinjih društava u Federaciji BiH pokazuje trend rasta i u 2020. godini je registrirano 254.061 košnica pčela što je za razliku od 2014. godine više za 34.679 košnica pčela, odnosno za 15,81%. Najveći broj (53,43%) košnica pčela je smješten u tri kantona - Unsko-sanski, Tuzlanski i Hercegovačko-neretvanski. Za razliku od rasta broja košnica pčela ukupna proizvodnja meda pokazuje značajne oscilacije iz godine u godinu i rezultat je sve izraženijih klimatskih promjena. Ukupna proizvodnja meda u Federaciji BiH se kretala od 1.351 tonu u 2017. godini do 2.862 tone u 2015. godini. Variranja su izražena i kod prosječne proizvodnje meda po košnici koja su se kretala u rasponu od 5,73 kg (2020.) do 12,50 kg (2015.).

Proizvođače meda karakterizira izražena raznolikost kako po životnoj dobi, stupnju obrazovanja, asortimanu proizvoda do veličine gospodarstva i broja košnica pčela. Najveći broj proizvođača organizira prodaju na samom gospodarstvu/domaćinstvu, a znatno manji na tržnicama i specijaliziranim prodavaonicama.

I ovoj grani animalne proizvodnje nedostaje bolja organiziranost (profesionalne udruge) proizvođača i transfer znanja kroz aktivnost savjetodavne službe, odnosno tehnička i stručna pomoć u prevenciji i suzbijanju štetnika i bolesti.

2.10. Ribarstvo

Ribarstvo u Federaciji BiH ima višestoljetnu tradiciju i uvjetno se može podijeliti na morsko i slatkovodno ribarstvo. U oba podsektora ribarstva u većoj su ili manjoj mjeri zastupljeni temeljni vidovi djelatnosti (proizvodnje): akvakultura, gospodarski ribolov i sportsko-rekreativni ribolov.

Početak razvoja akvakulture u Bosni i Hercegovini vezan je za kraj 19. i početak 20. stoljeća, kada se utemeljuju prva pastvrška i šaranska ribogojilišta. Od 1894. godine, kada je utemeljeno pastvrsko ribogojilište "Vrelo Bosne" kod Sarajeva, do sedamdesetih godina prošlog stoljeća utemeljeno je nekoliko velikih pastvrških ribogojilišta, koja su u to vrijeme bila najmodernija i najproduktivnija ribogojilišta u Europi. Danas u Federaciji BiH egzistira 78 ribogojilišta, što čini 65,5% od ukupnog broja ribogojilišta u BiH (FAO, 2015). Najveći broj ribogojilišta u Federaciji (52 objekta ili 66,7%) u proizvodnji ribe primjenjuje sustav protočnih betonskih bazena. To su isključivo pastvrška ribogojilišta. Proizvodnja konzumne ribe u moru i na hidroakumulacijama odvija se isključivo u ribogojilištima sa kavezanim sustavom uzgoja. U ovim se ribogojilištima (15 objekata) proizvodi se konzumna morska riba i pastrva, i čine 19,2% od ukupnog broja ribogojilišta. Najniža proizvodnja konzumne ribe ostvaruje se u ribogojilištima sa zemljanim bazenima (14,1%), u kojima se uzgaja šaran i srodne vrste.

Akvakultura je jedan od najbrže rastućih sektora poljoprivrede i prehrambene industrije u Federaciji BiH. U odnosu na kraj prošlog stoljeća, kada se proizvodilo oko 1.000 t godišnje, proizvodnja konzumne ribe je u posljednjih dvadeset godina utrostručena, i kreće se između 2.000 i 3.000 t godišnje, a u pojedinim proizvodnim godinama i više. U Federaciji BiH akvakultura se uglavnom bazira na uzgoju konzumne pastrve i manjim dijelom na marikulturi, uzgoju morske ribe i školjki. Uzgoj šarana i drugih toplovdnih riba organiziran je samo na malim obiteljskim ribnjacima i proizvodnji za vlastite potrebe gospodarstava i prodaju žive ribe na ribnjaku, pa je njihova proizvodnja skoro zanemariva. Ukupna proizvodnja ribe i drugih vodenih organizama u 2019. godini (3.011 t) povećana je za oko 80% u odnosu na 2014. godinu (1.685 t), odnosno za oko 90% u odnosu na 2015. godinu (1.605 t), kada je registrirana najmanja proizvodnja u razdoblju 2014. – 2020. godina. U 2020. godini

došlo je do značajnog pada proizvodnje ribe i drugih vodenih organizama (2.000 t), isključivo kao posljedica pandemije i otežanog poslovanja u takvim uvjetima.

Prema FAO podacima proizvodnje kalifornijske pastrve, u 2018. godini BiH, sa proizvodnjom od 2.746 t (F BiH - 2.575), bila je među 25 najvećih proizvođača u svijetu, odnosno među 15 u Europi. Pored kalifornijske pastrve, u hladnovodnim pastrvskim ribogojilištima, kao konzumna riba uzgajaju se i potočna pastrva i potočna zlatovčica. U 2019. godini, u Federaciji BiH, isključivo u protočnim betonskim bazenima, ostvarena je proizvodnja od 80 t potočne pastrve i 20 t potočne zlatovčice. Prema FAO statističkim podacima, BiH, odnosno F BiH (RS i BD nemaju registriranu proizvodnju), spada među 10 najvećih proizvođača konzumne potočne pastrve (8. mjesto) i konzumne potočne zlatovčice (6. mjesto) u svijetu.

I u proizvodnji morske ribe došlo je do značajnog povećanja proizvodnje u razdoblju 2014. -2019. godina. Proizvodnja konzumnog lubina i orade u 2019. godini (210 t) bila je više nego dvostruko veća u odnosu na 2014. godinu (100 t). Proizvodnja morskih školjki (dagnja i kamenica) je u razdoblju 2014-2019. godina drastično smanjena, gotovo u potpunosti obustavljena. Od 45 t konzumne školjke u 2014. godini proizvodnja je pala na 11 t u 2018. i 2019. godini, dok u 2020. godini nije uopće registrirana.

Gospodarski ribolov je djelatnost koja podrazumijeva lov ribe profesionalnim ribolovnim alatima i opremom, radi stavljanja ulovljene ribe u promet i stjecanja dobiti. Ovaj vid ribolova uglavnom je zastupljen u morskom ribarstvu, dok ga je u slatkovodnom ribarstvu moguće obavljati samo na rijeci Savi. Gospodarski ili komercijalni ribolov u moru vjekovima je osiguravao životnu egzistenciju stanovništva u priobalnom dijelu naše zemlje. Sa razvojem društva i industrijalizacijom privrede, imajući u vidu i veličinu morskog teritorija i razvoj akvakulture, sve više je opadao interes za ribolovom kao primarnom privrednom djelatnošću. Procjenjuje se da ulov u morskom ribolovu iznosi 10 do 15 tona ribe godišnje, pri čemu je važno istaknuti da se ulov uglavnom plasira tijekom turističke sezone, izravnom prodajom lokalnim restoranima.

Profesionalno ribarenje na rijeci Savi ima višestoljetnu tradiciju, pa je navika konzumiranja slatkovodne ribe lokalnog stanovništva puno veća nego u drugim dijelovima naše zemlje. Vlada Posavskog kantona je izdala tri dozvole za gospodarski ribolov, dvije za ribolovno područje Orašje i jednu za ribolovno područje Odžak. Kompletan godišnji ulov ribe u ovom području plasira se i prodaja na lokalnom tržištu, putem ribarnica ili restorana. Prema FAO godišnjaku za ribarstvo (2020) u BiH se svake godine izlovljava 305 tona ribe, od čega najveći udio (300 t) čine različite vrste slatkovodnih riba (šaran, babupka, smuđ, som, i dr.).

Sportsko-rekreativni ribolov je djelatnost ribarstva, koja podrazumijeva lov ribe udičarskim ribolovnim alatima i opremom, radi sporta ili rekreacije. Ulovljena riba se ne smije stavljati u promet i sportsko-rekreativni ribari je smiju koristiti samo za vlastite potrebe. Prema usmenim podacima Sportsko ribolovnog saveza BiH, u Bosni i Hercegovini je 2020. godine bilo oko 21.000 sportskih ribolovaca, od čega najveći dio (13.045 ili 61,9%) čine ribolovci koji su članovi Sportsko ribolovnog saveza Federacije BiH, odnosno nekog od ribolovnih društava u Federaciji. Procjenjujući da svaki registrirani sportsko-rekreativni ribolovac ostvari ulov u količini od 15 do 20 kg u toku godine, može se zaključiti da je u Federaciji BiH u 2020. godini ostvaren ulov od 200 do 250 tona ribe godišnje.

Prosječna godišnja potrošnja ribljeg mesa po glavi stanovnika u Europi u 2017. godini iznosila je 21.5 kg, a Bosna i Hercegovina se nalazila na posljednjem mjestu europskih zemalja, sa godišnjom potrošnjom od 5,8 kg po glavi stanovnika. Najveći udio u ukupnom proizvodu ribarstva Federacije čine proizvodi akvakulture, prvenstveno konzumna riba. Najveći dio proizvoda

slatkovodne akvakulture i proizvoda marikulture namijenjen je domaćem tržištu, dok se jedan dio plasira na tržište EU (prvi certificirani proizvod animalnog podrijetla), zemalja CEFTE, EFTE i drugih zemalja. U proteklom sedmogodišnjem razdoblju permanentno je rastao izvoz proizvoda akvakulture iz Federacije BiH i u 2020. godini je postigao maksimalnu vrijednost (1.648,6 t). Izvoz sušene, soljene i dimljene ribe u 2020. godini je za deset puta uvećan u odnosu na 2014. godinu. Za dva puta je u proteklom razdoblju uvećan izvoz smrznute i svježe ili rashladene ribe. Jedini pad izvoza je registriran kod žive ribe i on je za oko tri puta manji u 2020. godini u odnosu na 2014. godinu.

S druge strane, ukupni izvoz ribe, ribljih proizvoda i drugih aktivnih organizama u 2020. godini (1631,7 t) skoro je za dva i po puta uvećan u odnosu na 2014. godinu (668,6 t).

2.11. Prehrambena industrija

U razdoblju od 2014. do 2020. godine zabilježen je značajan rast proizvodnje u prehrambenoj industriji Federacije BiH. Zvanična statistika je bilježila podatke o godišnjim proizvodnjama: mliinske industrije, prerade mlijeka, prerade mesa, prerade voća i povrća, proizvodnje keksa i vafla, proizvodnje piva, proizvodnje vina, proizvodnje vode i mineralne vode, proizvodnje bezalkoholnih pića i proizvodnje cigareta. Najveći rast zabilježen je kod proizvodnje keksa i vafla (preko 120%). Visok rast proizvodnje bilježe proizvodnja vode (oko 59%), prerada mesa (oko 54%) i mliinska industrija (oko 50%). Povećanje proizvodnje bilježe i prerada mlijeka (oko 16%) te proizvodnja piva (oko 4%). Prema statističkim podacima, rast proizvodnje od oko 80% zabilježen je i u vinarstvu, iako se, prema stručnim stajalištima, podaci zvanične statistike o proizvodnji grožđa i vina u BiH inače smatraju nepouzdanim. Treba naglasiti da je 2020. kao konačna godina promatranog razdoblja, ali i kao godina Covid-19 pandemije, značajno utjecala na navedene pokazatelje rasta u domenama proizvodnje piva, vina i bezalkoholnih pića. Proizvodnja vina i bezalkoholnih pića je u 2020. godini bila za oko 10% manja od proizvodnje u 2019. godini, dok je proizvodnja piva u 2020. godini bila za oko 14% manja od proizvodnje u 2019. godini. Ovo je utjecalo i na ukupno promatrano smanjenje proizvodnje bezalkoholnih pića (preko 6%) u promatranom razdoblju. Izraziti pad proizvodnje u razdoblju od 2014. do 2020. godine zabilježen je kod proizvodnje cigareta (smanjenje za preko 80%), što se može objasniti promjenama poslovnih politika (premještanje proizvodnje) novih vlasnika kapaciteta za proizvodnju cigareta u FBiH.

U odnosu na prethodni, tijekom promatranog razdoblja iskorištenost kapaciteta povećala se u mliinskoj industriji, preradi mesa, proizvodnji keksa i vafla, piva i vina. Međutim, iskorištenost kapaciteta u prehrambenoj industriji FBiH još uvijek je jako niska. Tako je za većinu analiziranih podsektora iskorištenost kapaciteta ispod 50%. Samo su mliinska industriji i proizvodnja keksa i vafla (koje se inače prvenstveno oslanjaju na uvozne sirovine) u 2020. godini imale iskorištenost kapaciteta preko 50% (69,99%, odnosno 54,02%). Najmanje su iskorišteni kapaciteti u pogonima za proizvodnju cigareta (5,51%) te u proizvodnji vina (14,69%). Prema stručnim mišljenjima, iskorištenost kapaciteta u vinarstvu je vjerovatno veća od navedene, a njegova iznesena vrijednost je moguća posljedica nekompletnosti podataka koje bilježi statistika.

Pojedini dijelovi sektora prehrambene industrije i dalje su znatno ovisni o uvozu sirovina i poluproizvoda. Može se reći da se mljekarstvo, proizvodnja mineralnih voda, proizvodnja prerađevina od voća i povrća i proizvodnja vina najvećim dijelom zasnivaju na domaćim sirovinama. S druge strane, proizvodnje piva, osvježavajućih bezalkoholnih pića, voćnih sokova, cigareta i žitnih prerađevina bazirane su na uvoznim sirovinama. Znatni prerađivački kapaciteti mljevenja žitarica i prerade mesa samo mali dio potreba za sirovinama osiguravaju iz domaćih izvora. Zabrinjavaju pojave, za sada ograničene na pojedine godine,

potrebe uvoza sirovina za kapacitete koji se bave proizvodnjom prerađevina od povrća. U FBiH još uvijek nije pokrenuta proizvodnja nekih važnih prehrambenih proizvoda i poluproizvoda poput, šećera, biljnog jestivog ulja, voćnih koncentrata i slada, što znatno doprinosi negativnom vanjskotrgovinskoj bilanci sektora u cjelini.

Velika većina pogona prehrambene industrije u FBiH ima u primijeni HACCP sustav, a mnogi posluju i u skladu s odredbama ISO 9001 standarda. Sporadično se sreću i pogoni sa provedbom ISO standarda serija 14000 i 22000. Bilježi se i rast Halal certifikacija i povećanje izvoza ovako certificiranih proizvoda. Halal standard inače je registriran kod Instituta za standardizaciju BiH kao nacionalni standard pod nazivom Halal hrana – zahtjevi i mjere, BAS 1049:2007. Nakon potvrde Vijeće za fetve Rijasete Islamske zajednice u BiH iz 2005. godine BiH HALAL standard postao je prvi europski, a drugi u svijetu registrirani Halal standard.

Nakon niza godina u BiH i Federaciji BiH su stečeni regulatorni i institucijski uvjeti za efektivno provođenje tzv. politike kvalitete prehrambenih proizvoda. Ovdje se prije svega misli na službenu registraciju zaštićenih oznaka podrijetla (PDO ili ZOP), zaštićenih oznaka zemljopisnog podrijetla (PGI ili ZOGP) i oznaka zajamčeno tradicionalnih specijaliteta (GTS). Postupak zaštite i registracije vodi Agencija za sigurnost hrane BiH, a u FBiH su trenutno dva certifikacijska tijela ovlaštena za provođenje potrebnih kontrola za korištenje ovih oznaka. Tijekom 2020. i 2021. godine službeno su registrirane prve ZOP i ZOGP za poljoprivredne i prehrambene proizvode u BiH (dva sira, jedan suhomesnati proizvod, jedna voćna prerađevina i krumpir iz jednog područja).

Asortiman proizvoda prehrambene industrije FBiH je inače prilično ograničen. Sada je već kroničan nedostatak inovacija proizvoda i pakovanja, a naročito se malo napredovalo u proizvodnji dijetetskih proizvoda i dehidriranih i djelomično dehidriranih proizvoda gdje pored nepostojanja postrojenja, nedostaju i motivi i ideje za pokretanje ovih vrsta proizvodnji. Vrlo mali ili nikakvi pomaci su učinjeni u kreiranju novih proizvoda na bazi iskorištavanja nusproizvoda što je u razvijenom svijetu snažno promovirana i ustaljena praksa.

Pogoni prehrambene industrije u FBiH otpad zbrinjavaju shodno zakonskim odredbama. Važno je, međutim, naglasiti da još uvijek nema znatnijih pomaka u smislu kontrole, ušteda, razvrstavanja, reciklaže i ponovne uporabe nusproizvoda ili otpada kao novih proizvoda.

U razdoblju od 2014. do 2020. godine broj zaposlenih u prehrambenoj industriji povećan je za oko 9,1%, odnosno na oko 14.000 zaposlenih. Trend povećanja zapošljavanja bio je povoljniji do pojave Covid-19 pandemije koja je uzrokovala, istina neznatno, smanjenje broja zaposlenih u ovoj industriji za oko 2%. Udio zaposlenih u prehrambenoj industriji FBiH ostaje nizak i čini svega oko 2,6% ukupno zaposlenih. Plate zaposlenih u sektoru prehrambene industrije su i dalje za oko 40% niže od prosječne plate u Federaciji BiH te su niže i od prosječnih plata u sektorima poljoprivrede, šumarstva i ribolova, proizvodnje pića i duhanske industrije.

2.11.1. Prerada mlijeka

Mljekarska industrija je ostvarila značajne pozitivne razvojne trendove, brže od razvoja u primarnoj proizvodnji mlijeka. U Federaciji BiH danas posluje oko 20 mljekara, većinom mikro (do 10 zaposlenih) i malih (10 do 50 zaposlenih). Međutim, tri velike mljekare prerađuje oko 71% ukupno otkupljenog mlijeka u Federaciji BiH. Ukupni obim proizvodnje mlijeka i mliječnih proizvoda u FBiH od 2014. godine raste po stopi nešto većoj od 1% godišnje i trenutno je na preko 168 milijuna kilograma gotovih proizvoda. U strukturi proizvoda sa oko 80% udjela izrazito dominira tzv. konzumni program (mlijeko, uglavnom UHT, i nefermentirana pavlaka). Slijede fermentirani proizvodi od

mlijeka sa 14 – 20% udjela. Proizvodnja sireva je daleko manje zastupljena (ispod 3%) i u najvećoj mjeri se odnosi na svježe sireve. Udio drugih proizvoda na bazi mlijeka (mliječni namazi, surutka, smrznuti deserti, sladoled) u ukupnoj proizvodnji je simboličan. U Federaciji BiH od 2013. godine nema proizvodnje mlijeka u prahu. Obimi proizvodnje mlijeka, (nefermentirane) pavlake, mliječnih namaza, fermentiranih mlijeka, te surutke i njenih proizvoda su pratili trend rasta ukupnog obima sektorske proizvodnje. Tijekom 2019. i 2020. godine bilježi se pad proizvodnje svih vrsta sireva, a tijekom 2020. godine i pad proizvodnje maslaca. Proteklih godina na tržištu BiH su se pojavili novi proizvodi domaćih mljekara i sirana poput ajrana, UF sira, te niza novih tipova i podtipova sireva (kozji, ovčji, dimljeni sirevi, sirevi sa različitim dodacima). Međutim, proizvedene količine ovih proizvoda su još uvijek male da bi značajno promijenile stanje na tržištu. Mljekare u FBiH još uvijek ne nude posebne proizvodne programe za ciljne skupine potrošača (školski obrok, programi za omladinu, sportsko mlijeko i dr.) niti pokazuju inicijative za obogaćivanjem asortimana novim proizvodima koji, inače, kao uvozni zauzimaju značajno mjesto na tržištu BiH (aromatizirana fermentirana mlijeka, topljeni sirevi, program slatkih konzumnih proizvoda, šira paleta proizvoda na bazi surutke, dehidrirani i djelomično dehidrirani proizvodi i dr.). Zabilježeni su određeni pomaci u pakovanju proizvoda koja su atraktivnija i raznovrsnija, ali još uvijek zaostaju za pakovanjima iz mljekarski razvijenih zemalja.

Ohrabruje oživljavanje proizvodnje autohtonih mliječnih proizvoda, naročito sireva koji se proizvode na tradicionalan način, od sirovog (često ovčjeg i kozjeg) mlijeka, na malim obiteljskim farmama. Svojim renomeima ističu se tri tradicionalna sira (Travnički/Vlašićki, Livanjski i Hercegovački sir iz mijeha) koji predstavljaju regionalne brendove, a dva tipa Livanjskog sira su nositelji prvih registriranih zaštićenih oznaka podrijetla i zemljopisnog podrijetla prehrambenih proizvoda u BiH. I pored određenog rasta aktivnosti na pomoći proizvođačima ovih i sličnih sireva te na valorizaciji i zaštiti njihovih posebnosti, izostaje sustavna potpora, uključujući i subvencioniranje ovih proizvodnji.

Ukupni instalirani kapaciteti mljekarske industrije u FBiH se trenutno procjenjuju na oko 400 milijuna litara godišnje što je značajno povećanje u odnosu na stanje u 2012. godini (oko 250 milijuna litara) ili u 2015. godini (oko 320 milijuna litara). U razdoblju 2014. – 2020. godine nije bilo otvaranja novih velikih mljekara u FBiH, dok je s radom počelo nekoliko manjih pogona. Jedna velika mljekara (Tuzlanska) u međuvremenu je, nakon prodaje stranom kupcu, obustavila rad, a tvornica sladoleda Ledo je prestala sa proizvodnjom sladoleda. Iako je prerada mlijeka jedna od grana prehrambene industrije Federacije BiH sa visokim stupnjem iskorištenosti kapaciteta on je trenutno tek na oko 48%.

U mljekarama u Federaciji BiH efektivno se provode dobre higijenske i proizvođačke prakse. Pored HACCP sustava, mnoge mljekare imaju u primjeni relevantne standarde ISO serija, a znatan broj je i u sustavu Halal certifikacije. Ovo je, uz efektivno provođenje regulative o higijenskim uvjetima i kontroli, omogućilo da 2016. godine prve četiri mljekare iz BiH (tri iz Federacije BiH) dobiju dozvole za plasman mlijeka u EU. U godinama do 2021. ove dozvole je pribavilo još šest mljekara iz Federacije BiH.

2.11.2. Prerada mesa

Prerodom mesa u Federaciji BiH uglavnom se bave mala privatna poduzeća i obiteljske firme sa malim brojem uposlenika. Prerađivači mesa u FBiH svoje proizvodnje uglavnom zasnivaju na uvoznim sirovinama, prije svega na zamrznutoj govedini i pilećem MOM-u. U ponudi dominiraju proizvodi od govedine, mesa peradi, manje od svinjetine i vrlo malo od ovčjeg mesa. U Federaciji BiH se najviše konzumira svježe meso peradi, potom

meso goveda, svinja, pa ovaca, dok se od mesnih proizvoda najviše konzumiraju kobasice.

Problemi u animalnoj proizvodnji, kao sirovinskoj bazi prerađivačke industrije mesa u Federaciji BiH su skoro isti već dugi niz godina i uglavnom se mogu svesti na (i) nedovoljna izdvajanja proračunskih sredstava za ulaganja u animalnu proizvodnju koja se odnosi na proizvodnju mesa, (ii) nedovoljan domaći uzgoj, (iii) nekontroliran i prekomjeren uvoz gotovo svih vrsta sirovog mesa i mesnih prerađevina koje se mogu proizvesti u domaćim farmama i firmama u dovoljnoj količini i kvaliteti većeg od uvezenih, (iv) nedovoljna kontrola kvalitete uvezenih proizvoda, (v) nepostojanje posebnih programa kreditiranja za ulaganja u animalnu proizvodnju kao specifičnu i niskoakumulativnu granu poljoprivrede te (vi) nedostatak zakonskih i podzakonskih propisa u cilju poboljšavanja i usklađivanja sa propisima EU.

2.11.3. Prerada voća i povrća

Točnih podataka o udjelu domaće proizvedenog voća i povrća u preradi iz službenih izvora, nažalost, nema. Prema rezultatima anketiranja poduzeća koji prerađuju voće i povrće u Federaciji BiH, preko 50% sirovina za prerađevine od povrća se osigurava iz uvoza. Znatno je povoljnija situacija u preradi voća gdje je udio domaće sirovine (osim kod proizvodnje sokova) i do 90%. Proizvodnja oko 90% ukupne količine voćnih sokova u FBiH zasniiva se na uvezenim koncentratima. Razloge za uvoz sirovina, pored godišnjih variranja proizvodnji voća i povrća u BiH, treba tražiti i u visokim otkupnim cijenama domaćih sirovina.

Na prostoru Federacije BiH su aktivna 24 poduzeća sa instaliranim rashladnim kapacitetima za čuvanje voća i povrća. Ovome treba dodati i pet firmi čiji se kapaciteti ne koriste ili se koriste u manjem obimu te veliki broj manjih hladnjača kod veletrgovaca i proizvođača i prerađivača voća i povrća kapaciteta ispod 150 tona. Ukupni aktivni rashladni kapaciteti iznose oko 32.000 tona, dok se oko 17.000 tona rashladnih kapaciteta trenutno ne koriste. Samo dvije hladnjače ukupnog kapaciteta oko 1.980 tona imaju mogućnost čuvanja voća i povrća u kontroliranoj atmosferi. U razdoblju od 2013. do 2021. godine došlo je do povećanja rashladnih kapaciteta za oko 2,5 puta. Rashladni kapaciteti se uglavnom koriste za čuvanje voća i povrća za stolnu potrošnju, mada se u razdoblju 2014. – 2021. bilježi rast broja hladnjača sa mogućnošću čuvanja duboko zamrznutih sirovina (sad ukupno 15). Samo osam hladnjača posjeduje liniju za pripremu i doradu voća i povrća, a režimi čuvanja u pravilu su podešeni ili samo kao plusni ili samo kao minusni. Imajući u vidu godišnju proizvodnju voća i povrća raspoloživi rashladni kapaciteti za svježe voće i povrće u Federaciji BiH su nedovoljni. I za naredno razdoblje ostaje potreba izgradnje novih rashladnih kapaciteta (posebno onih sa kontroliranom atmosferom) te instaliranje linija za pripremu i doradu voća i povrća kod postojećih hladnjača.

Prema neslužbenim podacima, trenutno je na prostoru Federacije BiH aktivno devet većih poduzeća za preradu voća i povrća, od kojih četiri proizvode isključivo sokove i osvježavajuća bezalkoholna pića. Posluje i veći broj manjih firmi (godišnjeg kapaciteta ispod 500.000 l za sokove, odnosno ispod 500 t za ostale prerađevine od voća i povrća), koje su najčešće specijalizirane za određenu skupinu proizvoda. U proizvodnji prevladavaju sokovi, džemovi, marmelade, marinirani i biološki konzervirani proizvodi od voća i povrća, konzervirano (sterilizirano) povrće, zamrznuto voće i povrće, a u manjem obimu pire od rajčice, kečap, prerađevine od krumpira, te suho voće i povrće. Nažalost, samo jedna firma proizvodi minimalno prerađeno voće i povrće.

Iskorištenost kapaciteta za proizvodnju prerađevina od voća i povrća, uključujući i sokove, u razdoblju 2014. – 2017. varirala je u rasponu od oko 40% do oko – 70% i bila je na zadovoljavajućoj razini. Međutim, od 2018. godine iskoristivost

kapaciteta pada tako da je u 2020. iznosila svega oko 24%. Proizvodnja prerađevina od voća i povrća (uključujući sokove) u Federaciji BiH intenzivno je rasla od 2014. do 2019. godine (sa oko 15 milijuna kg u 2014. na oko preko 50 milijuna kg u 2019. godini. Covid-19 pandemija uzrokovala je značajan pad proizvodnje u 2020. godini (oko 30% manje) u odnosu na 2019. godinu. Daleko najveći udio u ukupnoj proizvodnji prerađevina od voća čine voćni sokovi uglavnom proizvedeni od uvezenih koncentrata (povećanje sa oko 11 milijuna litara u 2014. godini na oko 32 milijuna litara u 2020. godini, sa dominantnim udjelom miješanih sokova od voća i povrća). U Federaciji BiH nema kapaciteta orijentiranih na proizvodnju koncentrata. Na tržištu se pojavljuje sve više malih prerađivača koji proizvode sokove od domaće sirovine, najčešće iz vlastitih zasada i čija godišnja proizvodnja ne prelazi 500.000 l. U promatranom razdoblju zabilježen je pad proizvodnje kiselog kupusa, mariniranog povrća, zamrznutog voća i želiranih proizvoda, ali i značajan rast proizvodnje konzerviranog (steriliziranog) povrća bilo kao monokulture ili mješavine. Službenih podataka o proizvodnji zamrznutog povrća nema, iako je kod nekih anketiranih prerađivača zamrznuto povrće činilo najmanje 50% ukupne proizvodnje. Nema ni zvaničnih podataka o proizvodnji suhog voća i povrća, iako se na tržištu npr. nalaze začinske smjese u kojima znatan dio čini suho povrće. Velike industrijske sušnice iz ranijeg razdoblja više nisu u funkciji, ali se na području Federacije BiH nalaze desetine manjih komornih diskontinuiranih sušnica kapaciteta unosa do jedne tone.

I pored nekih ohrabrujućih znakova rasta sektora prerade voća i povrća, Federacija BiH na europskom tržištu u doglednoj budućnosti vjerojatno neće moći konkurirati velikim količinama konvencionalnih proizvoda. Izvozne šanse treba tražiti u proizvodnji i plasmanu tradicionalnih prerađevina od voća i povrća te proizvoda sa oznakom podrijetla ili zemljopisnog podrijetla. Problem ostaje obimom mala proizvodnja u pravilu vezana za male proizvodne kapacitete, uglavnom zanatskog tipa. Prerađivačima treba omogućiti pristup investicionom kapitalu pod povoljnijim uvjetima, te potporu nadležnih institucija, posebno u pogledu povezivanja, okrupnjavanja i zajedničkog nastupa na tržištu.

2.11.4. Mlinsko-pecharska industrija

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku i Odsjeka za prehrambenu industriju Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva u razdoblju od 2014. do 2020. zabilježen je rast godišnje proizvodnje mlinske industrije sa oko 140.000 tona 2014. godina na oko 210.000 tona 2020. godine. Godišnji kapaciteti mlinske industrije su do 2016. godine bili oko 397.000 tona, kada padaju na oko 302.000 tona i na ovoj razini se zadržavaju do kraja promatranog razdoblja. Iskorištenost kapaciteta ove industrije se u ovom razdoblju kretala od najmanje 36% (2014. godina) do najviše 70% (2020. godina). Treba konstatirati da je sa oko 130.000 t zabilježenih 2012. godine, i pored navedenog smanjenja kapaciteta za preko 90.000 t, obim proizvodnje ove industrije u Federaciji BiH u 2019. i 2020. godini povećan na preko 200.000 tona.

Temelj mlinske industrije u Federaciji BiH i dalje čini desetak velikih mlinova koji godišnje prerađuju od 3.000 – 5.000 tona pa do maksimalno oko 10.000 tona. Procjene govore da na teritoriju Federacije BiH pored ovih, velikih, djeluje još oko 40-ak malih mlinova. Mlinari žito u pravilu skladište uz svoje mlinove, pri čemu najznačajniji skladišni kapacitet i dalje drži "Klas"-ov silos u Sarajevu.

Vodeće obilježje mlinsko-pecharske industrije Federacije BiH ostaje praktično potpuna ovisnost o uvoznim sirovinama. Procjenjuje se da se za potrebe ove industrije i dalje manje od 15% sirovina osigurava iz domaćih izvora. Pored nedovoljne domaće proizvodnje žita, iz pekarskih krugova se, neslužbeno, navodi da

kvaliteta brašna od domaćeg žita nije na potrebnoj razini za preradu u kvalitetne pekarske proizvode pa ga je potrebno miješati sa brašnom dobivenim od uvoznih sirovina.

Uz mlinsko-pekarsku industriju treba spomenuti i proizvodnju keksa i vafla koja je na nju često izravno naslonjena. Iako na relativno skromnim polaznim osnovama, ova industrija je u razdoblju 2014. – 2020. godina zabilježila više nego dvostruki rast, sa 5.500 tona u 2014. na 12.000 tona u 2020. godini. Kapaciteti ove industrije u 2020. godini su bili na oko 22.000 tona, a njihova iskorištenost je bila blizu 54%.

2.11.5. Proizvodnja destiliranih alkoholnih i osvježavajućih bezalkoholnih pića

Značajan dio proizvodnje destiliranih alkoholnih pića u Federaciji BiH još uvijek se ne bilježi u zvaničnim statistikama. Prema procjenama stručnjaka, 50 – 60% proizvedenih destilata završava na neformalnom, odnosno nekontroliranom tržištu. Iako je tijekom zadnjih godina jedna kompanija kapaciteta oko 15 milijuna litara destilata prestala s radom, preostali kapaciteti iz ranijeg razdoblja i novospostavljeni pogoni su dovoljni za prihvata voća, grožđa, vina i drugih ulaznih sirovina za proizvodnju jakih alkoholnih pića u Federaciji BiH. Za ove kapacitete inače već dugo stoje konstatacije o njihovoj niskoj iskorištenosti. Opremljenost pogona koji se bave proizvodnjom jakih alkoholnih pića je dobra i oni se vremenom stalno moderniziraju. U središnjim, istočnim i sjevernim dijelovima Federacije BiH proizvodnjom i dalje prevladavaju destilati od voća (šljiva, jabuka, kruška, rjeđe druge voćne vrste), dok u Hercegovini prevladavaju destilati od grožđa. Zanimljivo je da u Federaciji BiH još nema značajnije proizvodnje odleženih destilata od vina, odnosno pića tipa konjaka ili vinjaka.

Industrija jakih alkoholnih pića u Federaciji BiH je još u razvoju, ali se, prema potvrđenoj kvaliteti destilata može govoriti o značajnom transferu znanja, vještina i dobrih tehnologija u proizvodnju. Vodeći problem podsektora je plasman, uglavnom loših i nestandardiziranih, destilata na sivom tržištu. Ovo, pored izravnih gubitaka za državnu kasu, za posljedicu ima i izlaganje opasnosti zdravlja konzumenata, ali i sporu izgradnju renomea BiH destilata. U Federaciji BiH je nedavno u proceduru usvajanja upućen Zakon o jakim alkoholnim pićima koji uvodi striktnije odredbe o obveznoj registraciji proizvodnji jakih alkoholnih pića. I pored prvih otpora uglavnom individualnih proizvođača, ovaj zakon bi mogao dati značajan doprinos i uređenju i unapređenju podsektora, jer se njim, pored ostalog, uspostavljaju regulatorne pretpostavke za registraciju zaštićenih oznaka zemljopisnog podrijetla jakih alkoholnih pića.

Na prostoru Federacije BiH posluje 13 većih kompanija koje se bave proizvodnjom i pakovanjem osvježavajućih bezalkoholnih pića (OBP) od voćnih baza, voćnog soka, biljnih ekstrakata, energetskih pića i aromatiziranih pića. Među njima je i globalno poznata kompanija koja svojom proizvodnjom u BiH doprinosi 0,5% njenog BDP-a. Proizvodnja je bazirana na uvezenim koncentratima, sirupima i pastilama od kojih se dodatkom vode i ostalih aditiva proizvode OBP-a koja se pakuju u staklenu, PET, limenu a rjeđe u višeslojnu kartonsku ambalažu.

U razdoblju od 2014. godine (195.482.000 l) do 2018. godine (203.276.000 l) bilježi se rast proizvodnje OBP-a, nakon čega dolazi do njenog pada na oko 182.808.000 l u 2020. godini. Ovaj pad proizvodnje pratio je i pad iskorištenja kapaciteta (328.600.000 l) koje je sa 62,9% u 2014. godini pao na oko 50% u 2020. godini. Istovremeno je zabilježeno povećanje pokrivenosti uvoza izvozom OBP-a za oko 9% u odnosu na 2014. godinu.

Iako na svjetskom tržištu potrošnja ovih pića pada, jer se ona dovode u vezu s povećanim rizikom od niza oboljenja, ona je i dalje za oko 10 puta veća u odnosu na potrošnju voćnih sokova. Na domaćem tržištu se bilježi rast interesa potrošača za pića sa smanjenom energetskom vrijednošću pa je tržišni udio pića bez kalorija (zero) sa oko 2% u 2016. porastao na blizu 6% u 2018.

godini. Domaće kompanije, proizvođači OBP-a, bi trebale intenzivnije pristupiti razvoju novih proizvoda obogaćenih bioaktivnim komponentama, sa supstitucijom šećera zaslađivačima prirodnog podrijetla i uvođenjem tzv. "premium" segmenta napitaka za najmlađe obogaćenih vitaminima i sl.

2.12. Vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenim proizvodima

Analizu vanjsko-trgovinske razmjene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na razini Federacije BiH potrebno je uzeti sa određenom rezervom, budući da se neki poljoprivredno-prehrambeni proizvodi ne mogu isključivo uvoziti/izvoziti sa područja jednog entiteta. Stoga, prije analize na razini entiteta daju se neka važnija obilježja trgovinske razmjene na razini Bosne i Hercegovine.

BiH ima nepovoljnu trgovinsku bilancu u trgovini poljoprivredno-prehrambenim proizvodima, izraziti je neto uvoznik i u većini proizvoda nema samodovoljnost. Ovo je "gorući" problem koji dolazi do izražaja u kriznim vremenima, kakav je bio u vrijeme COVID-a 19. U 2019. godini ukupan izvoz poljoprivredno-prehrambenim proizvodima je iznosio 850,8 milijuna KM što je predstavljalo 7,2% ukupnog BiH izvoza. U istoj godini, ukupna vrijednost uvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je bila 3,2 milijarde KM što je činilo 16,3% ukupnog uvoza u BiH. Prema podacima za 2019. godinu najveći dio uvezenih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda dolazi iz zemalja EU (60,3%), koje slijedi zemlje Zapadnog Balkana (29,0%) i druge zemlje sa (8,4%). Najvažniji partneri iz zemalja EU su Hrvatska, Slovenija i Mađarska, a od zemalja Zapadnog Balkana Srbija i Sjeverna Makedonija. Kada se govori o izvozu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, jednako važnost imaju zemlje EU (38,7%) i zemlje Zapadnog Balkana (35,5%), kojima treba pridodati i Tursku u kojoj se izvozi 15,1% ukupnog BiH izvoza ovih proizvoda. U 2019. godini od zemalja EU najvažniji izvoznici partneri su Hrvatska i Njemačka, a od zemalja Zapadnog Balkana Srbija i Crna Gora.

Kao i u BiH, i u Federaciji BiH u razdoblju 2014. – 2020. je zabilježen značajan trgovački debalans poljoprivredno-prehrambenih proizvoda krećući se u rasponu od -1,42 milijarde KM u 2014. godini do -1,52 milijarde KM u 2020. godini. Ukupan izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda pokazuje trend stalnog rasta i sa 273,3 milijuna KM u 2014. godini povećao se za 55 indeksnih poena i dostigao vrijednost od 424,1 milijun KM. U strukturi izvoza najviši udio imaju mesne preradevine (17,31%), mlijeko i mliječni proizvodi (15,37%), svježe voće (14,73%), alkoholna i bezalkoholna pića (9,72%) te proizvodi mlinsko-pekarske industrije (9,18%). I ukupan uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u Federaciju BiH ima tendenciju rasta, ali nešto blažu u odnosu na izvoz. Vrijednost ukupnog uvoza se sa 1,7 milijardi KM u 2014. godini povećala za 15 indeksnih poena i u 2020. godini dostigla razinu od 1,94 milijarde KM. U strukturi uvoza najveći udio imaju alkoholna i bezalkoholna pića (13,13%), ostali jestivi proizvodi (11,65%), svježe meso (9,02%) i svježe voće (7,47%). Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je još uvijek veoma niska i kreće se u rasponu 16,12% (2014) do 22,09% (2017).

2.13. Poslovno okruženje

2.13.1. Institucije od važnosti za sektor

Četiri administrativno-upravne razine (državni, entitetski, kantonalni, općinski) ustavno uspostavljene u Bosni i Hercegovini (BiH) predstavljaju znatnu teškoću za strateško planiranje u poljoprivredi i realizaciju poljoprivredne politike. Ovakva organizacija za rezultate ima nepotrebno i skupo multiplikiranje institucija istih ili sličnih nadležnosti te vrlo teško uspostavljanje funkcionalne koordinacije mreže institucija s utjecajem na poljoprivredu, proizvodnju hrane i ruralni razvoj.

Mali broj institucija uspostavljenih na razini BiH koje se mogu označiti posebno važnim za sektor su: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO), odnosno njegov Sektor za poljoprivredu, prehranu, šumarstvo i ruralni razvoj; Agencija za sigurnost hrane BiH (samostalna upravna organizacija) i tri upravne organizacije u okviru MVTEO (Uprava BiH za zaštitu zdravlja bilja; Ured za veterinarstvo BiH i Ured za harmonizaciju i koordinaciju sustava plaćanja u poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju BiH).

U okviru MVTEO, Sektor poljoprivrede, prehrane, šumarstva i ruralnog razvoja je zadužen za uspostavljanje okvira za razvoj sektorskih strategija, politika, programa i mjera, te njihovu koordinaciju u cilju usklađenog pristupa i razvoja ovih oblasti u cijeloj zemlji. Izuzimajući Agenciju za sigurnost hrane, ostale upravne organizacije su, uglavnom, zadužene za iniciranje i usuglašavanje programa, mjera i aktivnosti koje se, osim programa međunarodne potpore i pomoći, i financiraju i provode na razini entiteta, a u FBiH i na razini kantona. One su ovlaštene da Vijeću ministara BiH podnose na razmatranje i usvajanje nacrt zakona i podzakonskih akata iz domena utvrđenih zakonima o formiranju ovih institucija. Agencija za sigurnost hrane ima posebno važnu nadležnost (utvrđenu Zakonom o hrani, Službeni glasnik BiH, br. 50/04) u iniciranju i kreiranju nacrt zakonskih i podzakonskih propisa o hrani. Treba naglasiti da je pored svojih ostalih, zakonom utvrđenih, nadležnosti, Agencija od svog osnivanja u ovom pogledu dala izuzetan doprinos kreiranjem velikog broja prije svega pravilnika iz domena tržišnih standarda, kvalitete i zdravstvene sigurnosti hrane.

Pored navedenih, među institucijama od šire važnosti za sektor uspostavljenim na državnoj razini treba spomenuti: Institut za akreditiranje BiH (BATA), Institut za standardizaciju BiH (BAS), Institut za intelektualno vlasništvo BiH i Direkciju za europske integracije Vijeća ministara BiH.

U Federaciji BiH je uspostavljen i funkcionira zadovoljavajući broj institucija, organizacija i agencija za upravljanje i nadzor u sektoru poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja. Sporo usvajanje regulative i uspostavljanje institucija na razini BiH nepovoljno se odražava i na sektor i na sektorske institucije u Federaciji BiH. Federalni organi uprave pokazuju stalnu spremnost da prihvate i provedu sva regulatorna rješenja utvrđena za BiH, kao i da daju konstruktivan doprinos u dolasku do ovih rješenja. Određene teškoće za uspostavljanje sektorskih institucija sa snažnijim i konzistentnijim strateško-planskim i provedbenim kapacitetima u Federaciji BiH predstavlja njena ustavna organizacija, sa snažnim nadležnostima kantona za pitanja poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja.

Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (FMPVŠ) je ključna institucija za planiranje i upravljanje sektorom poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja u Federaciji BiH. FMPVŠ vrši upravni nadzor nad provođenjem propisa, te donosi provedbene odluke. Ministarstvo je odgovorno za: upravljanje prirodnim resursima (zemljište, vode, šume), razvoj poljoprivrede, prehrambene industrije, odnosno za razvoj biljne poljoprivredne proizvodnje, stočarstva, ribarstva, lova, zaštite i korištenja poljoprivrednog zemljišta, prehrambene industrije, proizvodnje stočne hrane, vodoprivrede, veterinarske i fitosanitarne zaštite, šumarstva, te za ruralni razvoj i zaštitu i poboljšanje korištenja poljoprivrednog zemljišta. U okviru FMPVŠ uspostavljeno je i vodi se niz registara neophodnih za planiranje, organizaciju, funkcioniranje i praćenje stanja razvoja sektora i njegovih podsektora.

Sukladno administrativno-upravnoj organizaciji Federacije BiH i odredbama relevantnih propisa, inspekcijски nadzor u sektoru vrše Federalna i kantonalne uprave za inspekcijске poslove. Na razini FBiH za sektor poljoprivrede, ruralnog razvoja i prehrambene industrije posebno su važni: Poljoprivredni,

Veterinarski, Tržišni, Šumarski, Vodni i Inspektorat za hranu. I pored određenih unapređenja u koordinaciji rada tijekom zadnjih godina, Federalni i kantonalni inspekcijски organi nemaju uvijek jasno podijeljene nadležnosti, što kao problem u radu ističu i federalni i kantonalni inspektori.

U FBiH su uspostavljene i djeluju dvije samostalne federalne istraživačko-stručne ustanove (Federalni zavod za poljoprivredu u Sarajevu i Federalni agromediteranski zavod u Mostaru) i jedna ustanova specijalizirana za pitanja poljoprivrednog zemljišta (Federalni zavod za agropedologiju u Sarajevu).

Seдам od deset kantona u FBiH u svojim vladama imaju ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, dok su u tri kantona pitanja poljoprivrede u nadležnosti posebnih sektora u ministarstvu gospodarstva. Svi kantoni imaju nadležnosti za vlastita strateška planiranja poljoprivrede i ruralnog razvoja i provođenje utvrđene poljoprivredne politike, sve do vlastitih poticaja poljoprivredi i ruralnom razvoju. Relevantna kantonalna ministarstva sudjeluju u planiranju poljoprivredne politike na razini Federacije BiH, čime se osigurava koordinacija razvojnih planova i programa.

2.13.2. Međunarodni sporazumi važni za sektor poljoprivrede

CEFTA sporazum je plurilateralni regionalni sporazum o slobodnoj trgovini. On je naslijedio/objednio 32 ranije potpisana bilateralna ugovora o slobodnoj trgovini koji su bili na snazi između zemalja regije. Liberalizacija trgovine ostvarena kroz bilateralne sporazume, a kasnije i CEFTA sporazum, trebala je da doprinese jačanju konkurencije i, s tim u vezi, osiguranje kvalitetnije ponude za potrošače, brži razvoj sektora, veći priliv stranih investicija, smanjenje cijena i finalnih proizvoda i inputa, brži transfer tehnologija i sl. Otvaranje tržišta od 30 milijuna stanovnika bez praktično ikakvih uvoznih opterećenja je bila šansa, kako za privredu, tako i za poljoprivredu BiH. Pojedine gospodarske grane su imale znatne koristi od otvaranja CEFTA tržišta. Pored navedenog, objedinjavanjem ranijih bilateralnih ugovora o slobodnoj trgovini u CEFTA sporazum povećana je i transparentnost u trgovini između članica. Jedan od važnih ciljeva CEFTA sporazuma je i olakšavanje integracije zemalja članica kako u EU, tako i u druge međunarodne institucije poput WTO-a.

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) predstavlja formu odnosa zemalja članica EU i zemalja koje teže ka članstvu u EU. Sporazum predstavlja i prvi ugovorni odnos između BiH i EU, potpisan je 16. lipnja 2008. godine u Luksemburgu, a stupio je na snagu 1. lipnja 2015. godine. Potpisivanjem SSP BiH proizvođačima je formalno otvoren pristup ogromnom i bogatom tržištu EU. Međutim, radi se i o tržištu sa vrlo rigoroznim zahtjevima u oblasti sigurnosti hrane, kojima BiH proizvođači ne mogu uvijek na adekvatan način odgovoriti. Većinu odobrenih kvota, kao i ostalih koncesija/povoljnosti utvrđenih SSP-om, domaći poljoprivredni i drugi proizvođači do sada su tek u maloj mjeri iskoristili. Znatne prepreke na putu boljeg korištenja pogodnosti koje proističu iz SSP su sporo i neefikasno, često političko uvjetovano, donošenje potrebne regulative i uspostavljanje efikasnog institucijskog okvira u BiH.

Sporazum o poljoprivredi WTO i WTO Sporazum o sanitarnim i fitosanitarnim mjerama reguliraju pitanja poljoprivrede i trgovine poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima u okviru WTO. Sporazum o poljoprivredi WTO temelji sa na tri komponente: uvozni pristup, izvozne naknade i domaća potpora. Prva, a znatnim dijelom i druga komponenta u domenu je državne trgovinske i carinske politike, dok je domaća potpora u domenu poljoprivredne politike. Domaća potpora poljoprivredi važan je i kritičan element Sporazuma, jer ove potpore mogu znatno utjecati na svjetsku trgovinu poljoprivrednim proizvodima. Integracija BiH u WTO, pored promjena u smislu dodatne liberalizacije trgovine i uže trgovinskih pitanja, imat će

utjecaja i na domaću potporu poljoprivredi. Ovo poglavlje pregovora za BiH je možda i najvažnije, jer se odnosi na dio politika potpore koje funkcioniraju u praksi. Za sada, najveći obim potpore poljoprivrednim proizvođačima u Federaciji BiH ide kroz mjere koje pripadaju kritičnoj, tzv. "žutoj kutiji"¹. Drugo mjesto zauzimaju mjere koje se uvjetno mogu smjestiti u tzv. "plavu kutiju" (plaćanja po grlu i hektaru koje su zastupljene u BiH, ali koje i daje nemaju potpuna obilježja zahtjeva "plave kutije"). Na kraju su mjere tzv. "zeleno kutije" koje nemaju ograničenja u smislu iznosa koji se mogu trošiti. Dakle, za strukturu poljoprivrednih potpora u Federaciji BiH se može reći da nije povoljna, jer dominiraju plaćanja koja se svrstavaju u "žutu kutiju". Mjere ove kutije su označene kao mjere koje u najvećoj mjeri utječu na trgovinu i kao takve su pod režimom ograničenja. Da se ne bi došlo u situaciju "probijanja" AMS, neophodno je da se čim prije potpore u poljoprivredi počnu usmjeravati ka rješenjima prihvatljivim za WTO. Ovo se posebno odnosi na proizvode koji u najvećoj mjeri participiraju u AMS, što je u Federaciji BiH, prije svega, mlijeko.

2.13.4. Međunarodni fondovi

Bosna i Hercegovina zbog nedostatka političke volje i neizgrađene tzv. operativne strukture još uvijek ne koristi EU Instrument predpristupne pomoći za poljoprivredu i ruralni razvoj – IPARD. Tako je BiH jedna od rijetkih zemalja Zapadnog Balkana koja ne koristi ove fondove čija je temeljna namjena unapređenje konkurentnosti poljoprivrednog sektora. Ovim BiH ujedno gubi i prilike za stjecanje iskustava vezanih za mehanizme decentraliziranog financiranja koje će biti potrebno kod njenog eventualnog članstva u EU. U BiH se ne bilježi ni napredak po tzv. horizontalnim pitanjima uspostavljanja administrativnih struktura potrebnih za zajedničku poljoprivrednu politiku, uključujući agenciju za plaćanja. Umjesto IPARD II fondova koje su koristile sve zemlje Zapadnog Balkana, EU je za BiH u zamjenu ponudila dva projekta potpore – EU4Business i EU4Agri. Četverogodišnji (2018. – 2022.) projekt EU4Business pored financijske pomoći privrednim subjektima pruža i tehničku pomoć institucijama u jačanju njihovih kapaciteta. EU4AGRI je četverogodišnja inicijativa (2020. – 2024.) koja ima za cilj modernizaciju poljoprivredno-prehrambenog sektora, otvaranje novih radnih mjesta, kao i podržavanje oporavka od krize izazvane COVID-19 u BiH.

Kako je u tijeku priprema za provedbu treće generacije IPARD fondova i kako u BiH još uvijek nema jedinstvenog političkog stava oko uspostave IPARD operativnih struktura, upitno je planirati ove fondove u financijskoj konstrukciji provedbe poljoprivredne politike u razdoblju od 2021. – 2027. godine.

2.13.5. Financiranje sektora (financijska infrastruktura)

Financiranje sektora poljoprivrede i ruralnog poduzetništva u Federaciji BiH se i dalje dominantno odvija putem komercijalnih banaka, u portfelju financijskih institucija na tržištu postoje i mikrokreditne organizacije, Razvojna banka Federacije BiH kao i

drugi oblici financijskih organizacija. Kompanije iz sektora poljoprivrede i proizvodnje hrane imaju isti kreditni tretman kao i kompanije iz drugih sektora. Tek u pojedinačnim slučajevima su ove kompanije imale nešto povoljnije uvjete za odobravanje kredita ili ekskluzivno pravo pristupa nekim od izdvojenih kreditnih linija osiguranih kroz financijske projekte Svjetske banke i Međunarodnog fonda za poljoprivredni razvoj. Efektivne kamatne stope na poljoprivredne kredite su i dalje visoke u odnosu kamatne stope u EU. Posljednjih godina ipak su prisutni pozitivni pomaci, prije svega kroz aktivnosti Razvojne banke Federacije BiH i Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva. Ove dvije institucije potpisale su memorandum o suradnji te omogućili da poljoprivrednici koji dobiju kredit od strane Razvojne banke Federacije BiH dobivaju i potporu za investicije iz Federalnog ministarstva. Jedan od načina za unapređenje financiranja poljoprivrede i smanjenje visine kamatnih stopa je uspostavljeni jamstveni fond kod Razvojne banke Federacije BiH, koja izdaje jamstva na kredite komercijalnih banaka za poljoprivredu i prehrambenu industriju u vrijednosti do 50% iznosa traženog kredita.

2.13.6. Zakonodavstvo u sektoru

2.13.6.1. Opće i administrativno-upravno okruženje sektorske legislativne u Federaciji BiH

Sektor poljoprivrede i proizvodnje hrane u Federaciji BiH reguliran je nizom zakona, donesenih na različitim administrativno-upravnim razinama (BiH, Federacija BiH, kantoni u Federaciji BiH). U formalnom i sadržajnom smislu svi zakonski propisi sa sve tri spomenute razine mogu se, uvjetno, podijeliti na one sa izravnim i one sa neizravnim utjecajem na sektor poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralni razvoj. Kompleksno administrativno-upravno uređenje BiH na unutarnjem planu za posljednju još uvijek ima znatan broj neusklađenosti efektivne regulative sektora poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja na različitim upravnim razinama u BiH. Obveza usklađivanja prijedloga zakonskih i podzakonskih akata sa odgovarajućim sektorskim propisima u Europskoj uniji (EU) tijekom zadnjih godina smanjuje i broj zakonskih neusklađenosti u BiH. Kao značajni problemi ostaju relativno sporo redefiniranje zakonskih rješenja ili donošenje novih ili nedostajućih zakonskih propisa usklađenih sa odredbama propisa u EU, različita dinamika prenošenja odredbi sektorske legislativne EU na različitim administrativno-upravnim razinama u BiH, kao i politička nespornost za kreiranje i usvajanje jedinstvene i konzistentne sektorske regulative u BiH.

Proces dogradnje postojeće i formuliranje i usvajanje nedostajuće legislativne harmonizirane sa sektorskom regulativom EU ostaje stalna, vjerojatno i dugoročna, obveza svih za to nadležnih institucija u BiH. Nove izazove za sva zakonska rješenja za sektor poljoprivrede, proizvodnje i prometa hrane i ruralnog razvoja u BiH donosi aktualna reforma Zajedničke poljoprivredne politike EU (ZPP) koja će, izvjesno je, rezultirati novom

¹ WTO metodologijom mjere potpore se dijele u tri kategorije/kutije u zavisnosti od utjecaja na trgovinu i čine ih žuta, plava i zelena kutija (traffic light system). Mjere koje se svrstavaju u žutu kutiju su izravno vezane za proizvodnju bilo pojedinačnih proizvoda ili za sve poljoprivredne proizvode u cjelini i kao takvi imaju najveći utjecaj na trgovinu. Uključuju transfere od potrošača kao i transfere od poreznih obveznika. U ove grupe mjere mogu se svrstati sve mjere tržišno-cjenovne politike, plaćanja na bazi outputa, regresi za inpute, izvozne naknade, potpora kroz administriranje cijenama, i sl. Iznos ovih mjera se mjere odgovarajućom AMS metodologijom u jedinstven pokazatelj Agregatne mjere potpore (AMS). Zapravo AMS kombinira vrijednost svih mjera potpore koje spadaju u žutu kutiju uključujući i transfere od potrošača i poreskih obveznika. Izračunati AMS (Agregatni mjera potpore/Aggregate Measurement of Support) za bazno razdoblje je predmet smanjenja u procentima i vremenskom intervalu. Znači, izdvajanja (proračunski transferi) za mjere ove kategorije su ograničena. Nažalost,

veći obim potpore u Bosni i Hercegovini su upravo mjere iz žute kutije. Mjere plave kutije su mjere u okviru tzv. programa ograničavanja proizvodnje. Ove mjere ne podliježu obvezi smanjenja ako se ispunjavaju određeni uvjeti, odnosno (i) ako se plaćanja zasnivaju na određenom području i određenim kulturama, (ii) ako se takva plaćanja izvršavaju sa 85% ili niže u odnosu na bazno razdoblje, i (iii) ako se takva plaćanja za stočarsku proizvodnju realiziraju prema određenom broju grla. Za ovu skupinu mjera ne postoje ograničenja u potrošnji, ali se moraju uraditi obračuni (visina potpore u okviru ove grupe). Mjere zelene kutije po AoA (Agreement of Agriculture/Sporazum o poljoprivredi) klasifikaciji ne smiju imati ili mogu imati samo minimalan distorzivni efekt na trgovinu. Dodatni uvjet je da su ove mjere financirane od strane vlade kao i da ne uključuju transfere od potrošača. Prema važećim pravilima ne postoji ograničenje izdataka u okviru ove kutije, naravno podrazumijevajući da su mjere sukladno odredbama Aneksa II. Mjere opće potpore u poljoprivredi poput potpore transferu znanja su mjere iz ove kutije.

sektorskom legislativom u EU. Inače se radi o jednoj od ozbiljnijih i ambicioznijih reformi ZPP u EU čija su temeljna obilježja snažno usmjerenje sektora poljoprivrede i proizvodnje hrane prema integralnoj održivosti (okolišno, socijalno, ekonomski), sukladno ciljevima utvrđenim kroz zadnju "From Farm to Fork" strategiju koja je dio širih opredjeljenja EU artikuliranih kroz "European Green Deal".

2.13.6.2. Zakonodavstvo o poljoprivredi, hrani i ruralnom razvoju na razini Bosne i Hercegovine

Na državnoj (BiH) razini donesen je relativno mali broj zakona uže usmjerenih na poljoprivredu, proizvodnju hrane i ruralni razvoj, među kojima se mogu istaći zakoni o: veterinarstvu; zadrugama; zaštiti zdravlja biljaka; mineralnim gnojivima; hrani; sjemenu i sadnom materijalu; vinu, rakiji i drugim proizvodima od grožđa; genetski modificiranim organizmima; dobiti životinja; zaštiti novih sorti bilja i zaštiti oznaka zemljopisnog podrijetla. Državni zakoni okvirnog karaktera stvorili su pretpostavke za funkcioniranje niza sektora i podsektora poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja u BiH. Tako je npr. samo Zakon o hrani omogućio donošenje više od 90 pravilnika koji se odnose na proizvodnju, kvalitetu, higijenu i zdravstvenu sigurnost hrane u užem smislu koji su izravno primjenjivi u cijeloj BiH. Treba spomenuti i značajan doprinos zakonskih i velikog broja podzakonskih propisa donesenih na državnoj (BiH) razini u oblastima zaštite biljaka, sredstava za zaštitu biljaka, mineralnih gnojiva, sjemena i sadnog materijala, sortama poljoprivrednih biljaka i veterinarstva.

2.13.6.3. Zakonodavstvo o poljoprivredi, hrani i ruralnom razvoju Federacije BiH

Važnost sektorske legislative donesene na razini Federacije BiH proizlazi, prije svega, iz ustavnog kapaciteta entiteta da definiira svoju poljoprivrednu politiku, artikulira je strateško-razvojnim dokumentima i prema njoj donese potrebna legislativna rješenja. Provođenje poljoprivredne politike nema bez osiguranja proračunske potpore poljoprivredi, proizvodnji hrane i ruralnom razvoju što Federacija BiH, u okvirima svojih kapaciteta, osigurava kroz godišnja planiranja i realizaciju proračuna. Zakon o poljoprivredi Federacije BiH (Službene novine Federacije BiH, br. 88/07, 04/10, 27/12, 07/13 i 82/21) je temeljni akt legislative artikulacije poljoprivredne politike FBIH. Zakon utvrđuje okvirne ciljeve i mjere poljoprivredne politike s ambicijom stvaranja pretpostavki za jačanje konkurentnosti sektora i povećanje kvalitete njegovih proizvoda. U vrijeme donošenja (2007. godina) Zakon je implicirao postupno transformiranje sektora sukladno tada aktualnoj organizaciji i legislativnom uređenju sektora u EU. Od tada su u EU izvršene dvije reforme ZPP. U ovom razdoblju u FBIH su usvojene dvije srednjoročne strategije razvoja sektora (2006. – 2010. i 2014. – 2019.), uz njihovo produžavanje zaključcima Parlamenta FBIH, tako da je zadnja strategija produžena na 2020. i 2021. godinu. Međutim, pregledom zakona o izmjenama i dopunama Zakona o poljoprivredi Federacije BiH uočava se da od 2007. godine nije bilo značajnijih, reformski usmjerenih, promjena poljoprivredne politike u Federaciji BiH ili, barem, nije bilo zakonskog artikuliranja važnijih promjena. O ovom govori i statičnost odredbi posebno važnog Zakona o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvoju (Službene novine Federacije BiH, br. 42/10, 99/19) koji bi, prema praksama u EU i zemljama sa konzistentnim odnosom strateško-planskih dokumenata i iz njih proisteklim promjenama legislative, trebao odražavati realizaciju strateški utvrđene agrarne politike kroz mehanizme proračunskih intervencija.

Zakon o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvoju konkretiziran je pravilnicima o uvjetima i načinima ostvarivanju novčanih potpora. Ovi pravilnici, pored uvjeta i načina ostvarivanja novčanih potpora, utvrđuju i konkretne mjere potpore razvrstane u tri modela: podsticaji proizvodnji, potpora

ruralnom razvoju i ostale vrste potpora. Pregled mjera potpore po sva tri modela utvrđen pravilnicima i dopunjen programom utroška sredstava sa kriterijima raspodjele sredstava ukazuje na prioritete mjere aktualne poljoprivredne politike, a relativno česta mijenjanja ovih pravilnika govore i o ponekad iznudenim nastojanjima Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva da kratkoročno snažnije intervenira u pojedinim sektorima i aktivnostima.

Pored Zakona o poljoprivredi Federacije BiH i Zakona o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvoju koji legislativno artikulira temelje agrarne politike FBIH, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva kao zakone FBIH sa izravnim utjecajem na poljoprivredu, proizvodnju hrane i ruralni razvoj ističe i federalne zakone o: priznavanju i zaštiti sorti poljoprivrednoga i šumskog bilja; sjemenu i sadnom materijalu poljoprivrednog bilja; slatkovodnom ribarstvu; poljoprivrednom zemljištu; vinu; stočarstvu; poljoprivrednim savjetodavnim službama i poljoprivrednoj organskoj proizvodnji. Mora se primijetiti da su i ovi zakoni nakon donošenja rijetko mijenjani i dopunjavani. Važnim se može označiti donošenje Zakona o poljoprivrednoj organskoj proizvodnji (Službene novine Federacije BiH, br. 72/16) kojim se stvaraju potrebne pretpostavke za značajnije povećanje udjela organske u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji što je strateško opredjeljenje i u EU. Istina, još nisu doneseni podzakonski propisi predviđeni ovim zakonom (posebno važno bi bilo donošenje pravilnika o registrima klijenata i kontrolnih tijela), a za čije je donošenje Zakon utvrdio rok od godinu dana od dana njegovog stupanja na snagu. Više puta su ponovljeni zahtjevi predstavnika EU u BiH o neophodnosti donošenja državne (BiH) legislative za organsku poljoprivrednu proizvodnju, za što, do sada, nije bilo političke suglasnosti.

Specifična legislativa za oblast biljne proizvodnje artikulirana kroz zakonske i podzakonske propise sa razine BiH i Federacije BiH se može okarakterizirati relativno statičnom, sa vjerojatnim znatnim brojem propisa koje bi u ovu legislativu trebalo prenijeti iz aktualne relevantne legislative EU. I uz spomenute opće nedostatke strateško-razvojnog karaktera, stvoreni zakonodavni okvir ipak omogućava funkcioniranje ovog podsektora, a njegovim subjektima izvoz proizvoda iz poljoprivredne biljne proizvodnje u EU i na druga tržišta. Iako fragmentarno, ostaje važno pitanje daljeg i potpunog legislativnog reguliranja integralne i organske poljoprivredne proizvodnje (i biljne i stočarske).

Detaljnija analiza legislative stočarstva, ribarstva i veterinarstva bi sigurno rezultirala ponekim propisom kojeg je potrebno prenijeti iz relevantne legislative EU. Međutim, činjenica da, nakon niza godina pokušaja, proizvođači određenih skupina proizvoda animalnog podrijetla (riba, neki mliječni proizvodi, meso peradi) mogu izvoziti svoje proizvode u EU ukazuje na zadovoljavajući zakonodavni okvir za oblasti stočarstva, ribarstva i veterinarstva u BiH i u Federaciji BiH.

Pored državnog Zakona o hrani, zakonski i podzakonski propisi sa razine BiH se uglavnom odnose na kvalitetu i zdravstvenu sigurnost hrane i svi su nastali prema nacrtima i prijedlozima Agencije za sigurnost hrane Bosne i Hercegovine. Kako je već spominjano kod kratke analize legislative za oblast stočarstva, ribarstva i veterinarstva, činjenica da se iz BiH i FBIH u EU, pored prehrambenih proizvoda biljnog podrijetla, izvoze i određene skupine prehrambenih proizvoda animalnog podrijetla ukazuje na zadovoljavajući legislativni okvir u oblasti proizvodnje i prometa, kvalitete i zdravstvene sigurnosti hrane. Međutim, dinamika promjena propisa u EU zahtijeva praktično stalno mijenjanje postojećih ili donošenje novih propisa u BiH. Ovdje npr. treba spomenuti potrebu što skorijeg donošenja novih domaćih propisa o zvaničnim kontrolama hrane usklađenih sa

reformski orijentiranom odgovarajućom uredbom donesenom u EU 2017. godine.

Oblast poljoprivrednog zemljišta u FBiH je legislativno uređena jednim zakonom sa neizravnim utjecajem sa razine BiH, jednim zakonom sa izravnim utjecajem sa razine Federacije BiH, te kroz devet pravilnika donesenih na razini Federacije BiH. Federalni Zakon o poljoprivrednom zemljištu donesen je 2009. godine. I pored određenih institucijskih nastojanja u razdoblju oko 2010. godine (npr. izrada neprovedene Strategije gospodarenja poljoprivrednim zemljištem), nije bilo značajnijih pomaka u pogledu legislativno efektivnog uređenja pitanja poljoprivrednog zemljišta. Sektorski akteri kao stalan i opterećujući problem posebno ističu netransparentno i nekonzistentno dodjeljivanje poljoprivrednog zemljišta na korištenje po osnovu javnih poziva koje provode općine. U ovom pogledu bi Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva trebalo što prije pristupiti izradi i ozakonjenju jedinstvenih kriterija po kojima će se na cijelom teritoriju Federacije BiH vršiti dodjela poljoprivrednog zemljišta na korištenje putem javnih natječaja.

Poljoprivredno savjetodavstvo se na razini BiH sporadično tretira Zakonom o poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine. Federacija BiH je poljoprivredno savjetodavstvo uredila jednim zakonom (2013. godine) i kroz tri pravilnika donesena 2014. i 2015. godine. Ni zakon ni pravilnici od donošenja nisu mijenjani i/ili dopunjavani. U Federaciji BiH su na ovaj način i nakon niza godina, ipak stvorene legislativne pretpostavke za uspostavljanje kvalitetnijeg sustava poljoprivrednog savjetodavstva.

Analiza sadržaja zakona i iz njih proisteklih podzakonskih propisa koji se izravno odnose na sektor poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja u FBiH pokazuje da oni uglavnom nisu ili su tek do određene mjere usklađeni sa aktuelnim relevantnim propisima u EU. Među važnijim razlozima za ovakvo stanje treba istaći administrativno-upravnu složenost i BiH i Federacije BiH, nedostatak političke volje i vizije na razini BiH, te opće stanje sektora koje ne dozvoljava brzo i automatsko prenošenje legislativnih odredbi kojima se uređuju značajno razvijeniji sektori poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja u EU. Bez obzira na ove ili slične teškoće, institucije Federacije BiH bi trebale nastojati da, gdje god je to svrsishodno, u najvećoj mogućoj mjeri sektorsku legislativu pravovremeno harmoniziraju sa odgovarajućim odredbama relevantne sekundarne legislativne u EU.

2.13.7. Sustavi osiguranja kvalitete i sigurnosti hrane

Moderan državni sustav kontrole hrane čini četiri stuba: 1) zakonski propisi, 2) institucije nadležne za provođenje zakonskih propisa, 3) inspekcije i 4) laboratorije. Iz ovog se razvija složeni sustav infrastrukture kvalitete (standardizacija, akreditacija, ocjena usklađenosti, nadzor nad tržištem i provedbena potpora). U BiH standardizacija je u nadležnosti Instituta za standardizaciju BiH (BAS), a akreditacija Instituta za akreditiranje BiH (BATA) i za ova dva segmenta se može reći da su na vrlo dobroj razini. Ocjenu usklađenosti vrše ispitne laboratorije, certifikacijska tijela i organizacije za mjeriteljstvo. Neposredni nadzor nad tržištem poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda vrše nadležne uprave za inspeksijske poslove. Fragmentirana organizacija inspeksijskog sustava i kronična potkapacitiranost inspektorata doprinose relativno niskoj efikasnosti ovog stuba sustava kontrole. Broj i stanje laboratorija, kao najskupljeg dijela sustava kontrole hrane, tijekom zadnjih godina se stabilizira. Iako predmet niza otpora kod njihovog donošenja, odredbe zakonskih i podzakonskih propisa po kojima se za zvanične kontrole hrane mogu ovlastiti samo ispitne laboratorije sa odgovarajućom akreditacijom (ISO 17025), pokazale su se opravdanim. Laboratorije su se vremenom, dijelom i zbog tržišne utakmice, poboljšavale i radile su na uvođenju relevantnih metoda. Prema podacima BATA-e iz prosinca 2021.

godine u FBiH je bila akreditirana ukupno 21 laboratorija u čijem su domenu fizičko-kemijske i/ili mikrobiološke analize hrane. Neke od ovih, posebno privatnih, laboratorija i dalje ističu nedovoljna ekonomsku motiviranost za ulazak u sustav i održavanje sustava akreditacije (visoki troškovi ulaska i zadržavanja u sustavu akreditacije uz mali broj zahtjeva za zvaničnim laboratorijskim kontrolama).

Pored sustava zvaničnih kontrola hrane od izuzetne važnosti za kvalitetu i zdravstvenu sigurnost hrane je uvođenje i primjena niza standarda te sustava preventivne kontrole kod proizvođača hrane. Obveza uvođenja i održavanja nekih od ovih sustava (npr. HACCP) je zakonski utvrđeno, ali proizvođači hrane, vodeći se i sve snažnijim zahtjevima sa tržišta, u sve većoj mjeri uvode i održavaju standarde serija ISO 9.000, ISO 14.000 i ISO 22.000 te posebne standarde kao što su: HALAL, IFS i slične. Značajan broj velikih poljoprivrednih proizvođača ima u primjeni Global GAP standard. Prema podacima ISO Survey 2020. godine u BiH 111 poduzeća primjenjuje ISO standarde (pri čemu ima poduzeća sa više od jednog ISO standarda). U pogledu osiguranja kvalitete i zdravstvene sigurnosti hrane ohrabruje da je, prema istom izvoru, u BiH u 2020. godini 25 firmi imalo u primjeni ISO 22000 – Sustav upravljanja sigurnošću hrane.

Iako opterećen nizom problema, sustav kontrole hrane i njene zdravstvene sigurnosti u BiH i FBiH uspješno je prošao neke ozbiljne ispite zrelosti. Odnedavno stavljanje zemlje i nekih proizvođača na liste onih koji, za sada samo neke, svoje proizvode animalnog podrijetla mogu izvoziti u EU pokazuje da su sustav zvaničnih kontrola hrane te dobre proizvođačke i posebno dobre higijenske prakse kod nekih proizvođača na razini koja zadovoljava u ovom pogledu izuzetno oštre zahtjeve legislative EU. Međutim, omogućavanje izvoza ribe, mlijeka i, odnedavno, piletine u EU ne treba da zavarava. Još je mnogo prostora za poboljšanje sustava zvanične kontrole hrane i njene zdravstvene ispravnosti, o čemu govori i činjenica da se iz BiH u EU zbog nedostataka u sustavu kontrole hrane još uvijek ne mogu izvoziti žive životinje i veći dio proizvoda animalnog podrijetla. Pred institucijama BiH je i zahtjevan posao prenošenja odredbi relativno nove (ali jedne od najzahtjevnijih) uredbe EU 2017/625. Ova uredba uspostavlja sustav zvaničnih kontrola hrane znatno šire, na novim temeljima, sa novim zahtjevima i uz snažno insistiranje na dosljednom provođenju principa procjene rizika. Uspostavljanje novog legislativnog okvira usklađenog sa ovom uredbom u BiH, time i u Federaciji BiH će tražiti novo institucijsko organiziranje i promjenu paradigme zvanične kontrole hrane.

2.13.8. Transfer znanja i AKIS

Razvoj poljoprivrede zasnovan na znanju i uvođenje novih tehnologija i inovacija u Federaciji BiH trebao bi, prvenstveno biti, u nadležnosti relevantnih ministarstava na federalnoj i kantonalnoj razini. Pored Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva u uvođenju novih tehnologija i inovacija u poljoprivredi važnu ulogu trebala bi imati još dva ministarstva s federalne razine – Federalno ministarstvo za obrazovanje i znanost, te Federalno ministarstvo za poticanje razvoja, poduzetništva i obrta. Odnosi federalnih i kantonalnih institucija često se svode na suradnju, uzajamno obavještanje, koordinaciju, dijeljenje iskustava i profesionalnu potporu, dok stvarne aktivnosti u praksi uglavnom provode kantoni.

Federaciju BiH inače karakterizira nepovoljan ambijent za razvoj znanosti i istraživanja. Još uvijek ne postoji usvojen strateški dokument o znanstveno-tehnološkom razvoju, a ulaganja u ovu oblast su veoma skromna. Godišnji proračun za znanost Federalnog ministarstva za obrazovanje i znanost je oko 2,5 milijuna KM što čini oko 0,1% ukupnog godišnjeg entitetskog proračuna, odnosno 0,01% ukupnog BDP. Ovom se mogu dodati

i izdvajanja za znanost sa kantonalne razine koji se procjenjuju na 1 – 2 milijuna KM.

Fundamentalnim, odnosno razvojnim istraživanjem u poljoprivredno-prehrambenom sektoru Federacije BiH se bavi pet javnih fakulteta i jedan institut Univerziteta u Sarajevu (INGEB) dok se primijenjenim istraživanjima do određene mjere bave zavodi na federalnoj razini (Federalni zavod za poljoprivredu Sarajevo, Federalni zavod za agropedologiju Sarajevo i Federalni agro-mediteranski zavod u Mostaru). Tehničko poljoprivredno obrazovanje osigurava 11 srednjih poljoprivrednih škola u Federaciji BiH. Prema informacijama s terena, iz godinu u godinu broj srednjih poljoprivrednih škola u Federaciji BiH se smanjuje, što ne govori u prilog posebnom povjerenju mladih i njihovih roditelja u budućnost poljoprivrede na ovim prostorima.

Centri izvrsnosti u Federaciji BiH nisu zakonski regulirani, pa ovakvog oblika organiziranja znanstveno-istraživačkog rada u oblasti poljoprivrede u Federaciji BiH nema. Skroman je broj poslovnih inkubatora i tehnoloških parkova koji se odnosi na sektor poljoprivrede i prehrambene industrije. Pet klastera iz sektora agrobiznisa (lanaca vrijednosti), kao novih oblika organiziranja koji ima svoju ulogu u transferu tehnologija, uspostavljeno je u okviru IFAD-ovog Projekta razvoja ruralne konkurentnosti.

Najvažniju ulogu u transferu znanja i inovacija do poljoprivrednih proizvođača bi trebale imati poljoprivredne savjetodavne službe. Nažalost, u Federaciji BiH one su se sporo razvijale od njihovog uspostavljanja kroz EU projekte u razdoblju 1998. - 2002. Najveći broj kantona je ove službe sveo na administrativne jedinice koje se bave provedbom federalnih i kantonalnih proračunskih transfera (izravnih plaćanja), a najmanje na poslove transfera znanja. Važno je naglasiti da je bitan pozitivan impuls poljoprivrednom savjetodavstvu u Federaciji BiH stigao sa usvajanjem Zakona o poljoprivrednim savjetodavnim službama (Službene novine Federacije BiH, br. 66/13) i posljedičnim donošenjem Pravilnika o metodama savjetodavnog rada (Službene novine Federacije BiH, br. 44/14), Pravilnika o načinu i postupku izdavanja licence, upisu i vođenju podataka u registru poljoprivrednih savjetodavnih službi (Službene novine Federacije BiH, br. 38/15) i Pravilnika o obuci, certifikatu i registru poljoprivrednih savjetodavaca (Službene novine Federacije BiH, br. 38/15). Kreiranje ovog legislativnog okvira omogućilo je provođenje prvih ciklusa obuke poljoprivrednih savjetodavaca koje je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva realiziralo sa univerzitetima u Federaciji BiH. Nakon dva ciklusa obuke savjetodavaca do sada je u registar kod Ministarstva upisano ukupno 90 certificiranih poljoprivrednih savjetodavaca. Na ovaj način i uz interaktivni pristup u kreiranju programa redovne obuke savjetodavaca konačno se uspostavljaju elementi za bar tradicionalni model poljoprivrednog zakonodavstva u Federaciji BiH. Treba, međutim, naglasiti da su razvoj poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralni razvoj u razvijenim zemljama pratili i promjene savjetodavstva od prevladavajućeg modela nacionalnih poljoprivrednih instituta šezdesetih i sedamdesetih godina XX. stoljeća (instituti i savjetodavne službe – NARS) do aktualnog sustava znanja, informacija i inovacija (AKIS) koji se i sam, iz godine u godinu, inovira i poprima sve više dimenzija. Iskustva domaćih stručnjaka u regionalnim i međunarodnim projektima čije su intencije prijenos AKIS pristupa i praksi trebale bi biti stavljene u funkciji što skorije transformacije i nadogradnje tek uspostavljenog, ali tradicionalnog, poljoprivrednog savjetodavstva u Federaciji BiH u AKIS zasnovan transfer znanja i tehnologija, uz insistiranje na inovativnosti i inkorporiranju informacijskih tehnologija u poljoprivredu i uz nju vezane djelatnosti.

2.13.9. Zadrugarstvo

U svojoj relativno dugoj povijesti zadrugarstvo inače, a poljoprivredno zadrugarstvo posebno, u BiH i u Federaciji BiH prolazilo je razdoblja prosperiteta i kriza. Iako zadnje desetljeće uglavnom obilježavaju teškoće i problemi u zadrudnom organiziranju, ipak se bilježi stalan umjeren rast broja registriranih zadruga u Federaciji BiH. Prema podacima Saveza zadruga u Federaciji BiH 2018. godine je u Federaciji BiH bilo registrirano ukupno 609 zadruga, od čega je 339 (oko 56%) poljoprivrednih zadruga. Međutim, podaci Saveza zadruga pokazuju da je od 339 poljoprivrednih zadruga samo njih 121 (oko 36%) poslovno aktivna. Znatno manje od polovine poljoprivrednih zadruga ima vlastitu proizvodnju. Preostalih 218 zadruga se ubrajaju u poslovno pasivne zadruge, s tim da su u ovom broju i 43 novoutemeljene zadruge, koje još nisu aktivnije pokrenule svoje djelatnosti. Poslovno aktivne zadruge posluju u svih 10 kantona/županija¹.

Proizvodno orijentirane poljoprivredne zadruge u Federaciji BiH suočavaju se sa nizom problema u svom poslovanju. Poljoprivredne zadruge nikada nisu u potpunosti prihvatile zakonska rješenja o tranziciji vlasništva nad nekadašnjom zadrudnom imovinom (prije svega, vlasništva nad poljoprivrednim zemljištem). Pored toga, proizvodne poljoprivredne zadruge teško dolaze do kreditnih sredstva i za investicije i za tekuće proizvodnje. Zadruge i dalje s teškoćama osiguravaju izgradnju i opremanje neophodno potrebnih suvremenih skladišta, hladnjača, pakeraja i prerađivačkih kapaciteta. I pored brojnih inicijativa iz Saveza zadruga i pojedinačnih zadruga, rješavanja pitanja kojima bi se olakšalo poslovanje postojećih zadruga, ali i promovirala ekspanzija poljoprivrednog zadrugarstva uspostavljenog na temeljima modernog zadrugarstva za sada je sporadično i bez potrebnih efekata. Same zadruge i njihove organizacije još uvijek izražavaju značajan broj unutrašnjih slabosti. Suradnja zadruga je na niskoj razini, što doprinosi njihovoj niskoj poslovnoj efikasnosti i nekonkurentnosti. Zadrugari naglašavaju da zadrudnim upravama nedostaju iskustva u međuzadrudnoj, intra-, i intersektorskoj poslovnoj suradnji i neshvaćanje značaja ovakve suradnje za poboljšavanje konkurentne pozicije na tržištu. Stanje poljoprivrednog zadrugarstva u narednom razdoblju treba unaprijediti kroz obuke zadrudnih uprava i zadrugara u okruženjima sa razvijenim i efikasnim zadrugarstvom, kroz poboljšanje legislativnog okruženja zadrugarstva i, posebno, kroz značajnije potpore iz razvojno orijentiranih poljoprivrednih proračuna.

2.13.10. Udruge/proizvođačke organizacije

Proizvođačke organizacije u poljoprivredi za svoje temeljne ciljeve tradicionalno imaju: planiranja proizvodnje, povećanja ponude i plasmana proizvoda, smanjenje troškova proizvodnje i stabiliziranje proizvođačkih cijena. U novije vrijeme važni ciljevi proizvođačkih organizacija su promoviranje ekološki prihvatljivih praksi, povećanje kvalitete i zdravstvene sigurnosti poljoprivrednih proizvoda i hrane te, posebno važno, partnerstvo državnim institucijama i drugim interesnim sektorskim skupinama.

Formalno ustanovljena udruga poljoprivrednika u BiH postoje na državnom, entitetskim i na nižim razinama. Na razini BiH registrirana je krovna "Udruga poljoprivrednika BiH" koje je neposredno po osnivanju pokazivalo znatne ambicije da utiče na ključna sektorska pitanja, od insistiranja na uspostavljanju državnog ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja, preko jedinstvenog reguliranja pravnog statusa poljoprivrednika, do zaštite i podsticaja domaćoj proizvodnji. Vremenom su aktivnosti i istupi ove udruge prorijeđeni i tijekom posljednjih godina se uglavnom svode na neuspješne apele državnim institucijama da

¹ U SBK-u djeluje 15 poslovno aktivnih zadruga, u ZHŽ-i 6, u BPK-u 5; u Ž10 4, u USK-u 13, u PŽ-i 11, u KS 14, u HNŽ-i 18, u ZDK-u 20 i u TK-u 15.

kroz uvozne intervencije zaštite domaću poljoprivrednu proizvodnju.

Prema raspoloživim informacijama na razini Federacije BiH egzistiraju dvije udruge: Savez poljoprivrednih udruga FBiH i Koordinacija poljoprivrednih udruga i saveza FBiH. Na nižim razinama, kako kantonalnim, regionalnim tako i općinskim, registriran je veliki broj udruga koje djeluju samostalno, vrlo često lokalno usmjereno. Točan broj ni ukupno registriranih ni broj ovih udruga koje su aktivne nije poznat. Kod svog formiranja praktično sve ove udruge navode iste ciljeve, kao što su: unapređenje proizvodnje, rješavanje problema u plasmanu poljoprivrednih proizvoda, edukacija proizvođača, utjecaji na kreiranje poljoprivredne politike i sl.

Suradnja i komunikacija među udrugama inače je slaba, a često je opterećena i njihovim različitim interesima. Udruge rijetko nastupaju jedinstveno, sa zajedničkim artikuliranim zahtjevima. Još nisu prevladane situacije u kojima mnoge udruge vremenom postaju instrumenti pojedinaca koji preko udruga nastoje da ostvare lične interese. Sa ovakvim stanjem organiziranja i djelovanja ne može se očekivati ni značajniji ni konstruktivniji utjecaj udruga proizvođača na kreiranje i provođenje sektorske politike niti unapređenje stanja sektora djelovanjem iz ovog pravca. Iako se mogu očekivati otpori, neophodno je potrebno da nadležne institucije iniciraju legislativno uređenje registriranja i djelovanja tzv. reprezentativnih proizvođačkih organizacija, po uzoru na legislativna rješenja okvirno utvrđena tzv. CMO uredbom EU. Reprezentativne proizvođačke organizacije bi trebale obuhvaćati propisani minimalni broj proizvođača ili propisani minimalni obim proizvodnje određenog podsektora. Kao takve, ove organizacije uživaju institucijsku i proračunsku potporu za jačanje vlastitih kapaciteta, a sve s ciljem da stabiliziraju i dugoročno uredi odnose unutar lanaca vrijednosti, postanu i ostanu kredibilan i odgovoran partner vladinim institucijama, ali i drugim sektorskim interesnim skupinama, od kreiranja sektorskih politika do rješavanja kriznih situacija.

2.14. Poljoprivredni informacijski sustav

Poljoprivredni informacijski sustav je skup podsustava koji obrađuju pojedinačne oblasti u poljoprivredi i trebaju djelovati kao jedna cjelina (AIS strategija BiH). Poljoprivredni informacijski sustav se sastoji od pet temeljnih podsustava: (1) statistički sustav – popis poljoprivrede, (2) mreže računovodstvenih podataka poljoprivrednih gospodarstava – FADN, (3) poljoprivredni tržišni informacijski sustav – AMIS/PTIS, (4) registri i GIS podsustavi (registar poljoprivrednih gospodarstava i Registar klijenata, registar identifikacije životinja, fitosanitarni registar, vinogradarski registar, registar organske hrane i GIS zemljišni sustavi i (5) integrirani administrativni kontrolni sustav - IACS kojeg čine sustav za identifikaciju i registraciju poljoprivrednih parcela (LPIS), sustav unakrsne usklađenosti, platni sustav i inspekcijски sustav.

Kada se govori o poljoprivrednom informacijskom sustavu može se konstatirati da Federacija BiH u prethodnom ciklusu poljoprivredne politike (2014. – 2020.) nije napravila značajnije pomake. Statistiku poljoprivrede za Federaciju BiH vodi Federalni zavod za statistiku kroz četiri oblasti: poljoprivredna proizvodnja (statistika biljne i stočarske proizvodnje); poljoprivredne strukture; korištenje zemljišta i zemljišne površine i poljoprivredni računi i cijene (agro-monetarna statistika). Zastarjele metode prikupljanja podataka ne osiguravaju stupanj pouzdanosti statističkih podataka publiciranih na razini BiH i njenih entiteta¹.

Adekvatnu statistiku poljoprivrednih struktura će osigurati tek popis poljoprivrede, koji je bio planiran po okončanju popisa stanovništva provedenog u 2013. godini., a koji ni do kraja 2021.

godine nije obavljen. Time u BiH (ni u Federaciji BiH) još nije uspostavljen statistički registar farmi i okvira za izbor uzoraka i uvođenje istraživanja poljoprivrede na uzorcima. Statističke metodologije u BiH i Federaciji BiH obvezno i potpuno treba uskladiti sa odgovarajućim metodologijama u EU. Za potrebe kvalitetnih analiza i strateška planiranja od posebne važnosti je usklađivanje metodologija prikupljanja i obrade statističkih podataka o vanjskotrgovinskoj razmjeni i statističkih podataka o proizvodnji kako bi oni bili međusobno usporedivi. Na razini Federacije BiH, od 12 zakonski predviđenih registara i evidencija za sektor poljoprivrede, u potpunosti su uspostavljeni samo registar poljoprivrednih gospodarstava, registar klijenata (korisnici poljoprivrednog proračuna Federacije BiH) i registar proizvođača sjemena i sadnog materijala (sve u okviru Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva), uz djelomično uspostavljenju evidenciju o poticajnim sredstvima u poljoprivredi i pedološkim osnovama zemljišta. Pored određenog broja obučanih službenika, postoji svjesnost sektorskih institucija da je u procesu pridruživanja EU potrebno uspostaviti ili nastaviti sa uspostavljanjem posebnih informacijskih sustava i registara (IACS, LPIS, FADN, registar krupne i sitne stoke, eventualno poljoprivredni tržišni informacijski sustav). Zbog ograničenosti sredstava, ali i različitih političkih stavova o njihovom formiranju i funkcioniranju, teško je očekivati skoro uspostavljanje ovih zahtjevnih sustava.

3. SWOT ANALIZA (PO CILJEVIMA)

<i>Strateški cilj 1 – Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom</i>	
Snage	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> - Povoljan zemljopisni položaj u odnosu na ciljna tržišta; - Različite agro-klimatske zone omogućavaju diverzifikaciju sektora; - Prirodni preduvjeti kao komparativna prednost za neke vrste poljoprivredne proizvodnje; - Prirodni resursi (voda, zrak i tlo) su u najvećem dijelu ruralnih područja očuvani; - Dobri uvjeti za organsku poljoprivredu; - Obilni vodni resursi za navodnjavanje; - Znati zemljišni i ljudski resursi; - Sačuvani tradicionalni načini proizvodnje brojnih visokokvalitetnih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda; - Bogata baština prirodnih, kulturnih i povijesnih posebnosti; - Značajni potencijali šumskih nedravnih proizvoda 	<ul style="list-style-type: none"> - Nepovoljna starosna i obrazovna struktura ruralne populacije; - Niska razina tehnoloških i ekonomskih znanja farmera; - Otpor prema promjenama i nedostatak poduzetničkog duha; - Izrazita usitnjenost zemljišnog posjeda; - Nerazvijen zemljišno-informacijski sustav i slaba mobilnost tržišta poljoprivrednog zemljišta; - Nizak udio površine zemljišta pod sustavima za navodnjavanje; - Zapuštena infrastruktura za pristup i odvođnju poljoprivrednog zemljišta; - Zastarjela i neučinkovita mehanizacija i oprema; - Nedostatak kapaciteta za prijem, skladištenje, doradu i čuvanje poljoprivrednih proizvoda; - Mali broj proizvoda sa međunarodnim certifikatima kvalitete; - Nerazvijene i nedostupne usluge poljoprivrednog savjetodavstva i slaba umreženost proizvođača, savjetodavaca, obrazovnih, istraživačkih i nevladinih organizacija; - Nedovoljno razvijen sustav za kreditiranje (investicija i obrtnih sredstava) poljoprivredne proizvodnje, prehrambene industrije i ruralnog razvoja; - Zadrudni sektor nije utemeljen na izvornim principima zadrugarstva; - Nedovoljno razvijene i slabo koordinirane institucije za programiranje, provođenje i nadzor poljoprivredne politike; - Praksa usvajanja zakona bez osiguranja resursa za njihovo provođenje;

¹ Bosna i Hercegovina je jedna od rijetkih, ako ne i jedina, zemlja u Europi koja statistiku voćarstva vodi još uvijek na razini rodni stabala.

	<ul style="list-style-type: none"> - Slaba horizontalna i vertikalna povezanost sudionika unutar lanaca vrijednosti; - Nizak stupanj iskorištenosti kapaciteta prehrambene industrije; - Visoka zavisnost nekih podsektora prehrambene industrije od uvoznih sirovina
Prilike	Prijetnje
<ul style="list-style-type: none"> - Važeći međunarodni trgovinski sporazumi koje je potpisala Bosna i Hercegovina pružaju mogućnost izvoza na naša glavna tržišta (EU, CEFTA-e, Ruska Federacija, Turska, Bliski Istok); - Na međunarodnom tržištu postoji potražnja za proizvodima koji se mogu konkurentno proizvoditi na prostoru Federacije BiH; - Korištenje predpristupnih EU fondova za prilagodavanje i razvoj poljoprivredne proizvodnje i ruralnog prostora; - Rast društvene svijesti o važnosti sigurnosti opskrbe hranom (osobito nakon Covid-19 krize) i spremnost Vlade za povećanje izdvajanja za potpore poljoprivredi i ruralnom razvoju; - Mogućnost supstitucije uvoznih proizvoda domaćim proizvodima veće dodane vrijednosti; - Korištenje pozitivnih iskustava zemalja u okruženju za ubrzanje procesa EU integracija; - Veliki broj autohtonih proizvoda kao potencijal za registraciju i proizvodnju proizvoda s oznakama podrijetla, zemljopisnog podrijetla i tradicionalnog specijaliteta 	<ul style="list-style-type: none"> - Nestabilnost međunarodnog tržišta i velika variranja tržišnih cijena poljoprivrednih proizvoda; - Obveze koje mora ispuniti BiH u procesu pristupanja u WTO - Vrlo liberalan vanjsko-trgovinski režim; - Politička nestabilnost, zaostajanje u procesu EU integracija i gubitak potencijalno raspoloživih sredstava za predpristupno prilagodavanje; - Nedovoljna ulaganja u istraživanje i razvoj; - Opasnost od gubitka tržišta zbog neispunjavanja okolišnih, higijenskih i zdravstvenih standarda; - Negativni demografski trendovi u ruralnim područjima; - Odlazak kvalificiranih i kompetentnih stručnjaka iz zemlje zbog nemogućnosti pronalaska posla ili niskih plaća; - Nestabilnost prinosa zbog klimatskih poremećaja; - Rast cijena inputa; - Trajan gubitak kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta zbog degradacija i prenamjene.

Strateški cilj 2 – Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagodava i ublažava utjecaj klimatskih promjena	
Snage	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> - Prirodni resursi (voda, zrak i tlo) su u najvećem dijelu ruralnih područja očuvani; - Znatan broj kvalitetnih studija i strateških dokumenata o stanju klimatskih promjena, obnovljivim izvorima energije, zbrinjavanju otpada i biodiverzitetu u BiH - Relativno niske emisije stakleničkih plinova iz poljoprivrede u usporedbi sa razvijenim zemljama - Niže razine uporabe kemijskih sredstava (potencijalnih polutanata) u poljoprivredi u usporedbi s razvijenim zemljama; - Izdašni vodeni resursi kao potencijal za znatno povećanje navodnjavanog poljoprivrednog zemljišta i borbi protiv suša; - Solidan genetski potencijal autohtonih sorti i pasmina; 	<ul style="list-style-type: none"> - Niska svijest ruralne populacije o utjecaju poljoprivredne proizvodnje na okoliš i važnosti zaštite okoliša; - Sporo i nekonzistentno preuzimanje EU zakonodavstva iz oblasti; - Spora operacionalizacija zakona zbog kašnjenja u donošenju podzakonskih propisa i osiguravanja sredstava za njihovo provođenje; - Neodgovarajuće zbrinjavanje čvrstog i tekućeg otpada iz poljoprivrede i prehrambene industrije; - Nizak stupanj recikliranja i ponovnog korištenja sporednih i otpadnih proizvoda u prehrambenoj industriji; - Niska razina energetske učinkovitosti i uporabe energije iz obnovljivih izvora u poljoprivredi i prehrambenoj industriji
Prilike	Prijetnje
<ul style="list-style-type: none"> - Rast svijesti o važnosti klimatskih promjena i potrebni djelovanja na njihovom izbjegavanju i ublažavanju; - Mogućnost za proizvodnju energije iz nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje, prehrambene industrije i drugih obnovljivih izvora (bioplin, sunce, vjetar); - Mogućnost korištenje pozitivnih primjera iz zemalja okruženja za uvođenje dobrih EU praksi; 	<ul style="list-style-type: none"> - Nastavak provođenja okolišno štetnih poljoprivrednih i industrijskih praksi; - Opasnost od gubitka biološke raznolikosti zbog izostanka programa zaštite rijetkih i ugroženih vrsta i staništa; - Nepostojanje dovoljne razine svijesti o utjecajima i opasnostima koje klimatske promjene donose poljoprivredi i ruralnom razvoju;

<ul style="list-style-type: none"> - Dostupnost sredstava iz međunarodnih izvora za prilagodavanje klimatskim promjenama; - Promocija i značajnije uvođenje u proizvodnju autohtonih sorti i pasmina 	
--	--

Strateški cilj 3 – Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja	
Snage	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> - Bogata baština prirodnih, kulturnih i povijesnih posebnosti kao podloga za razvoj raznih oblika ruralnog turizma; - Postoje brojni prepoznatljivi i cijenjeni tradicionalni proizvodi za kojima postoji potražnja na domaćem i inozemnom tržištu, a koji mogu biti dio posebne turističke ponude; - Znanstveno-istraživačke institucije osposobljene su za potporu u osmišljavanju i provođenju mjera ruralnog razvoja; - Lokalne razvojne agencije raspoložu potrebnim kadrovima i znanjem za izradu projekata ruralnog razvoja; - Obilje neiskorištenih šumskih nedravnih proizvoda pogodnih za diverzifikaciju prihoda ruralnog stanovništva; - Znatan broj lokaliteta i velika površina zaštićenih prirodnih područja - Postoji opsežan međunarodni i domaći pravni strateški okvir za ravnopravnost spolova 	<ul style="list-style-type: none"> - Nedovoljno razvijena fizička, komunalna i društvena infrastruktura na ruralnom prostoru; - Značajno lošiji društveno-ekonomski položaj žena u odnosu na urbana područja; - Nepovoljan radno pravni status, i neriješeno pitanje mirovinskog i zdravstvenog osiguranja poljoprivrednika i članova njihovog OPG-a; - Nedovoljna usmjerenost proizvodnji za tržište i nepovoljan položaj poljoprivrednih gospodarstava u lancima vrijednosti; - Poljoprivreda je često temeljni ili jedini izvor prihoda poljoprivrednog gospodarstva; - Nerazvijen LEADER pristup i mali broj LAG-ova; - Nedostatak vlastitog kapitala za investiranje i širenje proizvodnje
Prilike	Prijetnje
<ul style="list-style-type: none"> - Obilje samoniklog šumskog, ljekovitog i aromatičnog bilja pruža mogućnost za dodatnu zaradu; - Rast interesa za sve vrste ruralnog turizma na nacionalnoj i globalnoj razini; - Razvoj IT tehnologija i informatičke infrastrukture pruža mogućnosti za promociju destinacija ruralnog turizma i povezivanje OPG-ova sa tržištem; - Integracija lokalnih proizvođača hrane u turističku ponudu; - Povezivanje sudionika sa ruralnog prostora radi uspostave vinskih cesta, pješačkih, biciklističkih i avanturističkih turističkih ruta; - Mogućnost zaštite autohtonih i tradicionalnih proizvoda i njihove prodaje u okviru turističke ponude - Osnježavanje uloge žena u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja 	<ul style="list-style-type: none"> - Nestabilna politička situacija u zemlji smanjuje optimizam i spremnost na ulaganja; - Brojni elementi kulturnog, povijesnog i prirodnog naslijeđa nisu zaštićeni; - Nizak natalitet prijeti propadanjem velikog broja naseljenih mjesta na ruralnom prostoru; - Ne postoje namjenske kreditne linije za financiranje projekata ruralnog razvoja - Značajno lošiji društveno-ekonomski položaj žena u ruralnim u odnosu na urbana područja - Nastavak diskriminatornih praksi zbog tradicionalno prisutnih izrazito jakih negativnih rodni stereotipa

Strateški cilj 4 – Moderniziran poljoprivredni sektor kao rezultat poticanja i razmjene znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima	
Snage	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> - Uspostavljeni elementi sustava poljoprivrednih savjetodavnih službi u Federaciji BiH; - Solidan broj znanstveno-istraživačkih i obrazovnih institucije i kritična razina znanja u njima; - Neke velike farme i kompanije prehrambene industrije imaju visoku razinu znanja, inovacija i novih tehnologija 	<ul style="list-style-type: none"> - Niska razina ulaganja, posebno u aplikativna istraživanja; - Loša organizacija poljoprivrednih savjetodavnih službi i još uvijek nedovoljna obučenos savjetodavaca; - Slaba umreženost proizvođača, savjetodavaca, obrazovnih, istraživačkih i nevladinih organizacija; - Nizak udio praktične nastave u srednjoškolskom i visokoškolskom obrazovanju; - Nizak stupanj inovativnosti u poljoprivredi i prehrambenoj industriji; - Neadekvatan zakonski okvir za razvoj AKIS-a - Nepostojanje svijesti o važnosti inovacija za uspjeh na tržištu (tradicionalni otpor, posebno poljoprivrednih proizvođača, prema novitetima);

	- Mali broj prioritarnih programa iz javnih fondova i nedostatak kreditnih linija kojima bi se financirali istraživački i razvojni projekti
Prilike	Prijetnje
- Mogućnosti za uspostavu i razvoj privatne poljoprivredne savjetodavne službe; - Korištenje predpristupnih EU fondova za znanstvena istraživanja, širenje znanja i primjenu inovacija u poljoprivrednoj proizvodnji i ruralnom razvoju; - Aktivno sudjelovanje u regionalnim i europskim inicijativama i projektima za uspostavljanje i jačanje AKIS; - Mogućnosti povezivanja sa znanstvenim i istraživačkim organizacijama i kompanijama iz inostranstva; - Zainteresiranost velikih i srednjih poduzeća za razvoj novih proizvoda	- Smanjenje broja kvalificiranih i kompetentnih stručnjaka uslijed rastućeg iseljavanja iz zemlje; - Nedovoljna motiviranost istraživača; - Trend smanjenja interesa za upis agronomskih studija; - Fragmentirana administrativno-upravna struktura BiH sa niskom razinom koordinacije u svim segmentima RITT sustava; - Smanjenje vrijednosti poljoprivredne proizvodnje i gubitak tržišnog udjela na domaćem i inostranom tržištu

4. VIZIJA, CILJEVI, PRIORITETI I MJERE SA POKAZATELJIMA PRAĆENJA

4.1. Izvod iz situacijske analize i povezanost sa strateškim ciljevima i prioritetima

Strateški cilj 1

Pametnan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom

Sektor poljoprivrede u Federaciji BiH još uvijek opterećen brojnim problemima nedovoljno razvijene poljoprivrede, kao i dodatno uvjetima novih zahtjeva koji proističu iz međunarodno preuzetih obveza ili izraženih intencija Bosne i Hercegovine. Ni društvo Federacije BiH, ni njegove institucije, niti sami akteri sektora poljoprivrede ne mogu u kratkom roku nadoknaditi godine zaostajanja i pretvoriti poljoprivredu Federacije BiH i s njom vezana pitanja ruralnog razvoja u funkcionalne i uspješne modele kakvi su u zemljama EU. Za ovo je potrebno fazno prilagođavanje, pri čemu se pred nadležne institucije, znanstvenu i stručnu zajednicu i sve izravne sektorske aktere kao ostvariv zadatak postavlja realno dostižno skraćivanje neophodnog razdoblja faznog prilagođavanja.

Poljoprivreda je važan sektor ukupne ekonomije Federacije BiH kako sa aspekta udjela u stvaranju bruto dodane vrijednosti, tako i ukupne zaposlenosti stanovništva te udjela u vanjsko-trgovinskoj bilanci. U razdoblju 2014. – 2020. ukupna vrijednost BDV iz sektora poljoprivrede (zajedno sa lovom i ribarstvom) pokazuje tendenciju stalnog rasta i sa 741 milijuna KM (2014) je povećana na 1,003 milijarde KM (2020). Rast apsolutnog pokazatelja BDV iz poljoprivrede, zbog rasta BDV ostalih gospodarskih djelatnosti, nije pratio rast relativnih pokazatelja, odnosno sudjelovanja u ukupnom BDP i kretao se u rasponu 4,16% (2024) do 4,76% (2016). Ovaj makroekonomski pokazatelj je u odnosu na zemlje regije (Zapadnog Balkana) bio najniži. Sektor poljoprivrede je posebno važan za zaposlenost ukupnog, posebno ruralnog stanovništva. U razdoblju 2014. – 2019. formalna zaposlenost mjerena apsolutnim brojem zaposlenih u ovome sektoru se stalno povećava i sa 7.891 u 2014. godini je dostigla razinu od 10.989 u 2019. godini. Relativan udio zaposlenih u poljoprivredi u istom razdoblju je dosta nizak i kreće se na razini 2% ukupne zaposlenosti. S druge strane, Anкета o radnoj snazi govori dosta drugačija i daje realniju sliku zaposlenosti u sektoru poljoprivrede. Udio zaposlenih u ovom sektoru je puno veći i kreće se u rasponu od 8,3% (2018) do 11,8% (2017), što je dodatno potvrđuje važnost sektora. Jedan od najlošijih makroekonomskih pokazatelja sektora poljoprivrede u Federaciji BiH je vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Trgovačka bilanca ovim proizvodima je negativna i kreće se u rasponu od -1,41 milijarde KM (2015) do -1,69 milijardi KM (2019). Pokrivenost uvoza izvozom

poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je dosta niska i kreće se od 16,12% (2014) do 22,09% (2017). U svjetlu globalnih dešavanja u proizvodnji hrane, a posebno na temelju iskustava vezanih za pandemiju Covid-19 i mogućnosti destabilizacije tržišta u osiguranju dovoljnih količina prehrambenih proizvoda, potrebno je mijenjati dosadašnji trend proizvodnje hrane, prije svega strateških poput pšenice i kukuruza.

Prioritet 1.1.

Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom

S obzirom na brojne globalne izazove u kontekstu nedovoljnog pristupa i osiguranja dovoljne količine hrane promjene u sektoru poljoprivrede i njene biljne proizvodnje trebaju ići u dva pravca: (i) povećanje zasijanih površina na račun neobrađenih oraničnih površina i (ii) povećanje prinosa na postojećim površinama. Ovo se prije svega odnosi na proizvodnju žita i dvije strateške kulture, pšenicu i kukuruz. Podsektor proizvodnje povrća također traži ozbiljnije promjene kako bi se iskoristile sve komparativne prednosti koje ima ova proizvodnja, ali i zadržala i postupno povećavala njihova konkurentnost, posebice na tradicionalnim tržištima. Područje Federacije BiH karakteriziraju brojne komparativne prednosti kada se govori o proizvodnji voća i grožđa. Povoljnost klimatskih uvjeta, tradicija voćarsko-vinogradarske proizvodnje te povoljan geografski položaj i blizina EU tržišta samo su neke od njih. Međutim, podsektor ima i čitav niz slabosti koje ga čine nedovoljno konkurentnim i vitalnim za osvajanje novih tržišta kao što su nepovoljna struktura veličine poljoprivrednih gospodarstava, nedovoljan transfer potrebnih znanja o novim tehnologijama do proizvođača (posebno u sektoru voćarstva) te izostanak inovativnosti na promjeni i rješavanju nastalih proizvodnih i marketinških problema. Podsektor voćarstva i vinogradarstva je pod sve većim konkurentskim pritiskom regionalnih ekonomija i domaćeg tržišta, a posebno mjesto imaju sve češće negativne posljedice klimatskih promjena.

Kod animalne proizvodnje u Federaciji BiH uočen niz problema koji nameće potrebu većeg broja intervencija i aktivnijeg djelovanja mehanizama poljoprivredne politike kako bi se postojeće stanje u ovom sektoru poljoprivrede unaprijedilo. Svi podsektori animalne proizvodnje zahtijevaju nova ulaganja u procesu njihovog restrukturiranja, odnosno tehničko-tehnološkog poboljšanja uključujući i pasminski sastav, te primjenu higijenskih standarda i zadovoljavanje potrebnih normi koji se odnose na dobrobit životinja i standarde kvalitete poljoprivrednih proizvoda. Dodatni problem je vlastita proizvodnja stočne hrane, posebno voluminozne krme.

Prehrambena industrija je sektor sa uočenim brojnim problemima koji zahtijevaju odgovarajuće intervencije. Tako je potrebno osigurati potporu osuvremenjivanju postrojenja za preradu kako bi proizvodi kvalitetom i cijenom mogli biti konkurentni na domaćem i inostranom tržištu i kako bi prerađivački pogoni raspolagali sa dovoljnim obrtnim sredstvima. S obzirom na nedostatke količine sirovina u preradi u cilju povećanja, ali i kontinuiteta u opskrbljivanju prerađivačkog sektora domaćom sirovinom neophodno je omogućiti adekvatnu potporu primarnim poljoprivrednim proizvođačima u održivu infrastrukturu (tehnologije proizvodnje, odgovarajući sortiment, efikasne načine navodnjavanja, reducirano korištenje sredstava za ishranu i zaštitu bilja, zaštita autohtonih pasmina itd.).

Izravna plaćanja kao integralni dio poljoprivrednih politika danas predstavljaju najvažniji oblik potpore poljoprivrednim proizvođačima. Izravna plaćanja su bila i ostala najvažniji dio poljoprivredne politike Federacije BiH kojim se osigurava održivost dohotka poljoprivrednih proizvođača. U 2018. godini ova skupina mjera činila je 80% (66,5 milijuna KM) ukupnih proračunskih transfera. Ipak, kroz prethodne godine primjene ove

vrste proračunske potpore uočeni su određeni nedostaci, poput značajnog udjela izravnih plaćanja na bazi outputa (i uglavnom se odnosi na proizvođače mlijeka), koje su u zemljama EU ograničena samo na specijalne proizvodnje, što je neophodno otkloniti.

Prioritet 1.2.

Jačati tržišne orijentiranosti povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju

Poljoprivredni sektor u Federaciji BiH odlikuje niska konkurentnost i na domaćem i na inostranom tržištu. Ona je rezultat brojnih problema i slabosti duž ukupnog lanca vrijednosti i ogleda se u sljedećem: (i) produktivnost primarne poljoprivredne proizvodnje izražena i ukupnim obimom i prinosima je izrazito niska, daleko ispod bioloških mogućnosti, (ii) poljoprivredna proizvodnja se odvija na malim, usitnjenim zemljišnim posjedima i odlikuje se malim udjelom proizvodnje za tržište, (iii) tehnološka i ekonomskih znanja farmera su na niskoj razini, primjena agrotehničkih mjera nedovoljna, farme su nedovoljno opremljene. Pored ovoga najveći dio obradivog zemljišta se ne navodnja, niska je razina zaštite od vremenskih nepogoda, što rezultira niskim i nestabilnim prinosima, što u kontekstu klimatskih promjena predstavlja veliku prijetnju razvoju sektora. Razina organiziranosti i suradnje među proizvođačima nije zadovoljavajuća, kao i među ostalim akterima u lancu vrijednosti. Nedostaju i kapaciteti za prihvata, doradu, skladištenje, hlađenje i pripremu proizvoda za tržište. Jedan od razloga niske konkurentnosti sektora je nedostatak transfera znanja i inovacija i promocija (obuke, sajmovi); potpora stvaranju dodane vrijednosti u poljoprivredi, udruživanju proizvođača i radu drugoga. Zbog svega navedenog potrebno je preuzeti čitav niz mjera kojima će se jačati konkurentnost sektora u kojima će potpora istraživanju, uvođenju novih tehnologija i digitalizacija imati važnu ulogu.

Prioritet 1.3.

Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda

Udruživanje poljoprivrednih proizvođača kroz proizvođačke organizacije još uvijek nije razvijeno i ne ispunjava temeljne ciljeve poput povećanja ponude i plasmana proizvoda, smanjenja troškova proizvodnje te stabiliziranja proizvođačkih cijena. Iako se mogu očekivati otpori, neophodno je da nadležne institucije iniciraju legislativno uređenje registriranja i djelovanja tzv. reprezentativnih proizvođačkih organizacija, po uzoru na legislativna rješenja okvirno utvrđena tzv. CMO uredbom EU. Reprezentativne proizvođačke organizacije bi trebale obuhvaćati propisani minimalni broj proizvođača ili propisani minimalni obim proizvodnje određenog podsektora. Kao takve, ove organizacije uživaju institucionalnu i proračunsku potporu za jačanje vlastitih kapaciteta, a sve s ciljem da stabiliziraju i dugoročno urede odnose unutar lanaca vrijednosti, postanu i ostanu kredibilan i odgovoran partner vladinim institucijama, ali i drugim sektorskim interesnim skupinama, od kreiranja sektorskih politika do rješavanja kriznih situacija.

Strateški cilj 2:

Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena

Relativno nov, ali posebno zahtjevan izazov za sektor poljoprivrede je njeno postavljanje u prve redove borbe protiv klimatskih promjena ili barem prilagođavanje ovim promjenama. Poljoprivreda je znatan emiter stakleničkih plinova koji su, po sebi, vodeći uzrok aktualnih ubrzanih klimatskih promjena. Prema redovnim nacionalnim izvješćima o klimatskim promjenama i izvješćima o emisiji stakleničkih gasova u ovom pogledu poljoprivreda BiH stoji nešto povoljnije sa oko 10 - 15% ukupno emitiranih stakleničkih plinova u zemlji. Ista izvješća, međutim, upozoravaju da bi se sa zadržavanjem aktualnih poljoprivrednih

proizvođačkih i drugih praksi u BiH emisije stakleničkih plinova iz poljoprivrede do 2040. godine mogle povećati za preko 60%. Među mjerama koje mogu pomoći adaptaciji poljoprivrede na klimatske promjene ubrajaju se unapređenje sustava navodnjavanja i uključivanje poljoprivrede u programe upravljanja vodama, promjene načina obrade zemljišta (konzervacijske obrade, protuerozivne mjere) i agronomске mjere (plodored, rokovi sjetve, smjese usjeva, malčiranje, zelenišno gnojenje i sl.), uz uvođenje u proizvodnju novih sortnih kreacija otpornijih na sušu. U domenu srednjoročnog strateškog planiranja razvoja poljoprivrede u Federaciji BiH, a u svjetlu klimatskih promjena koje se nedvosmisleno odvijaju, od izuzetne važnosti su nedavno pokrenuti procesi u okviru inicijative Zelene agende za Zapadni Balkan. Radi se o inicijativi pokrenutoj kroz institucije EU čije su temeljne intencije usporavanje ili zaustavljanje klimatskih promjena prvenstveno kroz smanjenje emisija stakleničkih gasova te kroz energetske tranzicije, opće povećanje održivosti komercijalnih ljudskih djelatnosti, cirkularnu ekonomiju, zaštitu i unapređenje stanja prirodnih resursa i sl. na Zapadnom Balkanu koji je, iako još uvijek ne politički, onda sigurno zemljopisni dio Europe.

Prioritet 2.1.

Doprinositi ublažavanju i prilagođavanju utjecaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije

Brojna su područja na kojima su potrebne intervencije kako bi se poljoprivredni sektor unaprijedio i kako bi došlo do poboljšanja proizvodnih i tržišnih/marketinških performansi, te smanjenja negativnog utjecaja na okoliš i otpornosti na negativne posljedice klimatskih promjena. Jedan od njih je i veće korištenje održive energije.

Prioritet 2.2.

Podržavati održivi razvoj i efikasnije upravljanje prirodnim resursima kao što su voda, tlo i zrak

Poljoprivredni sektor Federacije BiH pored svih tradicionalnih zahtjeva (proizvodnja dovoljnih količina kvalitetne hrane, osiguranje pristojnog životnog standarda poljoprivrednika, razvoj ruralnih područja) sve više se suočava sa novim izazovima poput zahtjeva za očuvanjem i održivim korištenjem prirodnih resursa, zaštitu i unapređenje stanja okoliša, zaštitu bioraznolikosti i posebnu odgovornost za stanje i sveobuhvatnu razvijenost ruralnih područja.

Prioritet 2.3.

Doprinositi zaštiti bioraznolikosti, poboljšanju usluga ekosustava te očuvanju prirodnih staništa i pejzaža

Bogata biološka i krajobrazna raznolikost prostora Federacije BiH zahtijevala je uspostavljanje zaštićenih područja i drugih kategorija zaštite s ciljem osiguranja opstanka i zaštite staništa i vrsta. Prema važećoj kategorizaciji Međunarodne unije za zaštitu prirode (IUCN) u BiH je zaštićeno 29 područja, od čega su dva stroga rezervata prirode (kategorija Ia), četiri nacionalna parka (kategorija II), 16 spomenika prirode (kategorija III), pet parkova prirode – zaštićenih pejzaža (kategorija V) i dva područja za upravljanje resursima – park šume (kategorija VI) na ukupnoj površini od 127.557,4 ha. Od ukupne površine zaštićenih prirodnih područja prema IUCN kategorizaciji u BiH 76,9% je na teritoriju Federacije BiH. Zbog svega navedenog, potrebno je poboljšati status biološke raznolikosti očuvanjem ekosustava, vrsta i genetičke raznolikosti, te jačati opće koristi od biološke raznolikosti i ekosustavnih servisa, pri čemu je potrebno napraviti inventuru ekosustava i tipova staništa i identificirati ugrožene vrste. Od ključne je važnosti uključivanje mjera očuvanja prirode i bioraznolikosti u politike i drugih resursa (okoliš, šumarstvo, energetika, transport i sl.) i usuglašavanje politika sa EU Strategijom bioraznolikosti 2030 i EU strategijom šumarstva.

Strateški cilj 3: Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja

Seosko stanovništvo je u mnogočemu uskraćeno u odnosu na urbano stanovništvo. Stanovnici ruralnih područja suočavaju se s problemom pristupa brojnim uslužnim djelatnostima. Potreba za poboljšanjem cestovne, elektro-energetske, i internet širokopojasne mreže u ruralnim područjima je visoki prioritet. Pristup obrazovanju djece u ruralnim područjima donekle je zadovoljavajući u pogledu osnovnih škola, dok u pogledu srednjeg obrazovanja udaljenost od škole ima negativan utjecaj. Kvaliteta fizičke i društvene infrastrukture u ruralnim područjima pogoršala se tijekom posljednjih desetljeća kao rezultat nedovoljnog ulaganja u razvoj i održavanje. Male i ekonomski slabe ruralne općine imaju značajne probleme u održavanju kvalitete i pristupa osnovnim uslugama, posebno za naselja s manjim brojem stanovnika, što rezultira nezadovoljstvom kvalitetom života ruralnog stanovništva u odnosu na ono koje živi u urbanim sredinama. Kako bi se zadržala ruralna populacija i zaustavila depopulacija ruralnih područja Federacije BiH potrebna je snažnija aktivnost i prisutnost na ovim prostorima i jačanje društveno-ekonomske strukture kojom će se uvjeti življenja učiniti prihvatljivim.

Prioritet 3.1.

Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima

Ruralna područja postaju sve manje interesantna za život mladih ljudi i zbog nepovoljnih, prije svega egzistencijalnih uvjeta, ova populacija napušta ruralne prostore. Ovo je posebno izraženo u sektoru poljoprivrede i prema podacima RPG FMPVŠ za 2020. godinu, ukupan broj poljoprivrednika žena mladih od 25 godina je iznosio 149 (0,18%), dok je broj poljoprivrednika muškog spola ove starosne skupine iznosio 420 (0,52%). Da bi se ova populacija privukla, a prije svega zadržala, neophodne su odgovarajuće mjere poljoprivredne politike kojima će se stvarati povoljniji poslovni ambijent u ruralnim područjima.

Prioritet 3.2.

Promovirati zapošljavanje, rast socijalne inkluzije i lokalni razvoj u ruralnim područjima uključujući bio-ekonomiju i održivo šumarstvo

Unapređenje života u ruralnim područjima prije svega kroz mjere diverzifikacije poslovnih aktivnosti na samom OPG-u, kao i osnivanje obrta, malih i srednjih poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom, kako bi se stekli uvjeti za dobivanje redovitih mjesečnih prihoda i smanjila ovisnost o prihodu iz poljoprivrede koji je u pravilu godišnji odnosno sezonski prihod. Na OPG-u se može obavljati jedna ili više dopunskih djelatnosti poput pružanja turističkih i ugostiteljskih usluga u ruralnom prostoru, uvođenje novih nekonvencionalnih poljoprivrednih proizvodnji (proizvodnja slatkovodne ribe u malim ribnjacima, proizvodnja humusa gljiva, proizvodnja i sakupljanje ljekovitog, aromatskog bilja, proizvodnja ukrasnog bilja i sl.) ili prerade primarnih poljoprivrednih proizvoda na OPG-u. Mala i srednja poduzeća (MSP) su prepoznata kao ključni čimbenik u promicanju diverzifikacije poljoprivrednika u nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima. Također, razvoj obrta i obrtništva je identificiran kao sektor koji može doprinijeti stvaranju prihoda i zapošljavanju, posebno u izoliranim ruralnim područjima koja nisu privlačna drugim poduzećima. U okviru LEADER pristupa kreiraju se lokalne razvojne strategije te, ukoliko one predviđaju potrebu osnivanja poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti na danom području, treba osigurati potporu za osnivanje takvih poduzeća.

Prioritet 3.3.

Poboljšati odgovor poljoprivrede na društvene zahtjeve u pogledu hrane i zdravlja, uključujući sigurnu, nutritivnu i održivu hranu, rasipanje hrane te dobrobit životinja.

Sustav kontrole hrane i njene zdravstvene sigurnosti u BiH i FBiH uspješno je prošao neke ozbiljne ispite zrelosti. Odnedavno stavljanje zemlje i nekih proizvođača na liste onih koji, za sada samo neke, svoje proizvode animalnog podrijetla mogu izvoziti u EU pokazuje da su sustav zvaničnih kontrola hrane te dobre proizvođačke i posebno dobre higijenske prakse kod nekih proizvođača na razini koja zadovoljava u ovom pogledu izuzetno oštre zahtjeve legislative EU. Međutim, omogućavanje izvoza ribe, mlijeka i, odnedavno, pileline u EU ne treba da zavarava. Još je mnogo prostora za poboljšanje sustava zvanične kontrole hrane i njene zdravstvene ispravnosti, o čemu govori i činjenica da se iz BiH u EU zbog nedostataka u sustavu kontrole hrane još uvijek ne mogu izvoziti žive životinje i veći dio proizvoda animalnog podrijetla. Uspostavljanje novog legislativnog okvira uskladenog sa uredbom EU 2017/625 (uspostava sustava zvaničnih kontrola hrane znatno šire, na novim temeljima, sa novim zahtjevima i uz snažno insistiranje na dosljednom provođenju principa procjene rizika) u BiH, time i u Federaciji BiH će tražiti novo institucijsko organiziranje i promjenu paradigme zvanične kontrole hrane.

Strateški cilj 4:

Moderniziran poljoprivredni sektor kao rezultat poticanja i razmjene znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima

Federaciju BiH karakterizira nepovoljan ambijent za razvoj znanosti i istraživanja. Još uvijek ne postoji usvojen strateški dokument o znanstveno-tehnološkom razvoju, a ulaganja u ovu oblast su veoma skromna. Godišnji proračun za znanost FMNO je oko 2,5 milijuna KM što čini oko 0,1% ukupnog godišnjeg entitetskog proračuna, odnosno 0,01% ukupnog BDP. Ovom se mogu dodati i izdvajanja za znanost sa kantonalnih razina koji se procjenjuju na 1 – 2 milijuna KM. Razvoj poljoprivrede zasnovan na znanju i uvođenje novih tehnologija i inovacija u Federaciji BiH trebao bi, prvenstveno biti, u nadležnosti relevantnih ministarstava na federalnom i kantonolnoj razini. Pored FMPVŠ u uvođenju novih tehnologija i inovacija u poljoprivredi važnu ulogu trebala bi imati još dva ministarstva s federalne razine – FMNO, te Federalno ministarstvo za poticanje razvoja, poduzetništva i obrta. Odnosi federalnih i kantonalnih institucija često se svode na suradnju, uzajamno obavještanje, koordinaciju, dijeljenje iskustava i profesionalnu potporu, dok stvarne aktivnosti u praksi uglavnom provode kantoni. Najvažniju ulogu u transferu znanja i inovacija do poljoprivrednih proizvođača bi trebale imati poljoprivredne savjetodavne službe. Nažalost, u Federaciji BiH one su se sporo razvijale od njihovog uspostavljanja kroz EU projekte u razdoblju 1998-2002. Najveći broj kantona je ove službe sveo na administrativne jedinice koje se bave provedbom federalnih i kantonalnih proračunskih transfera (izravnih plaćanja), a najmanje na poslove transfera znanja. Razvoj poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralni razvoj u razvijenim zemljama odvija se po modelu aktuelnog sustava znanja, informacija i inovacija (AKIS). Iskustva domaćih stručnjaka u regionalnim i međunarodnim projektima čije su intencije prijenos AKIS pristupa i praksi trebale bi biti stavljene u funkciju što skorije transformacije i nadogradnje tek uspostavljenog, ali tradicionalnog, poljoprivrednog savjetodavstva u Federaciji BiH u AKIS zasnovan transfer znanja i tehnologija, uz insistiranje na inovativnosti i inkorporiranju informacijskih tehnologija u poljoprivredu i uz nju vezane djelatnosti.

4.2. Vizija

Područje Federacije BiH je prostor sa izgrađenim pametnim, otpornim i diverzificiranim sektorom poljoprivrede koji jamči povećanu sigurnost opskrbe i samodostatnosti hranom. Očuvanjem bioraznolikosti, jačanjem ekoloških praksi, većim korištenjem održive energije i potporom efikasnijem upravljanju prirodnim resursima ublažit će se negativan utjecaj klimatskih promjena na sektor. Ruralna područja Federacije BiH će biti ojačana

privlačenjem mladih poljoprivrednih proizvođača stvaranjem poslovnog ambijenta, promocijom zapošljavanja, rasta socijalne inkluzije i lokalnim razvojem društveno-ekonomskih strukture. Federacija BiH ima izgrađen moderan, konkurentan, tržištu prilagođen, sektor poljoprivrede nastao potporom i razmjenom znanja, inovacija i digitalizacije što predstavlja temelj poboljšanja kvalitete života svih građana, a posebno stanovnika ruralnih područja.

4.3. Utvrđivanje ciljeva i prioriteta

Na temelju prethodno urađene situacijske analize sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja i doprinosa radnih skupina po pojedinačnim oblastima (RG Voćarstvo, vinogradarstvo, vinarstvo i uljarstvo, RG Ratarstvo i povrtlarstvo, RG Animalna proizvodnja, RG Prirodni resursi, RG Prehrambena industrija, RG Poslovno okruženje, RG Ruralni razvoj i RG Ribarstvo) definirani su sljedeći strateški ciljevi i prateći prioriteti:

Strateški ciljevi	Prioriteti
Strateški cilj 1: Pametna, otporna i diversificirana sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom Prioritet 1.2. Jačati tržišnu orijentiranost povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda
Strateški cilj 2: Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena	Prioritet 2.1. Doprinositi ublažavanju i prilagođavanju utjecaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije Prioritet 2.2. Podržavati održivi razvoj i efikasnije upravljanje prirodnim resursima kao što su voda, tlo i zrak Prioritet 2.3. Doprinositi zaštiti bioraznolikosti, poboljšanju usluga ekosustava te očuvanju prirodnih staništa i pejzaža
Strateški cilj 3: Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja	Prioritet 3.1. Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima Prioritet 3.2. Promovirati zapošljavanje, rast socijalne inkluzije i lokalni razvoj u ruralnim područjima uključujući bio-ekonomiju i održivo šumarstvo Prioritet 3.3. Poboljšati odgovor poljoprivrede na društvene zahtjeve u pogledu hrane i zdravlja, uključujući sigurnu, nutritivnu i održivu hranu, rasipanje hrane te dobrobit životinja.
Strateški cilj 4: Moderniziran poljoprivredni sektor kao rezultat poticanja i razmjene znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima	Ovaj cilj premrežava prethodna tri cilja i sve prioritete

Polazeći od evidentne činjenice da uloga žena u poljoprivredi i ruralnom razvoju nije adekvatno priznata, a da bi se otklonila dosadašnja diskriminacija, neophodno je uvođenje posebnih mjera, odnosno novog pristupa prilikom kreiranja mjera. Preporuke, odnosno zaključne napomene Odbora za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena UN-a, nakon podnošenja VI periodičnog izvješća za BiH, fokusirane su na jačanju uloge žena na selu i njihovo osnaživanje. Stoga će se, u okviru svih ciljeva i prioriteta posebna pažnja biti posvećena rodnoj komponenti, odnosno unapređenju stanja ravnopravnosti spolova u Federaciji BiH u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Strateški cilj 1

Pametna, otporna i diversificirana sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom

Poticanje pametnog i otpornog poljoprivrednog sektora postiže se primarno kroz kvalitetno osmišljena izravna plaćanja kojima se osigurava potpora dohotku poljoprivrednika, te kroz

ulaganja u restrukturiranje poljoprivrednih gospodarstava, modernizaciju, inovacije, diverzifikaciju i primjenu novih tehnologija radi poboljšanja tržišnog položaja poljoprivrednika. Potrebno je osigurati uravnoteženiju raspodjelu potpore u koristi malih i srednjih poljoprivrednika kao dodatnu potporu dohotku za održivost.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno prehrambenih proizvoda	FZS	40%	50%
Bruto dodana vrijednost sektora A u BDP, u %	FZS	4,4	≤ 4,0
Vrijednost proizvodnje, u milijunima KM	FZS	1.453	≥ 1.600
Zaposlenost sektora A (ILO definicija), u %	AS BiH	8,9 (2019)	≤ 7,5

Prioritet 1.1.

Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom

Treba prepoznati i promicati proizvodnju hrane s posebnim i vrijednim karakteristikama, a poljoprivrednicima pomoći u prilagođavanju njihove proizvodnje zahtjevima tržišta i potrošača. Potrošačima treba u što većoj mjeri jamčiti sigurnost opskrbe hranom, te osigurati da hrana proizvedena na našim poljoprivrednim gospodarstvima bude sigurna i hranjiva. Proizvodnja hrane mora biti održiva, treba težiti smanjenju rasipanja hrane i podizanju razine dobrobiti životinja. S obzirom na potrebu uspostave odgovarajućih mehanizama za upravljanje rizikom potrebno je osigurati izdvajanja za premije osiguranja i operativne programe. Kako bi se osigurao pravedan dohodak i otporan poljoprivredni sektor na cijelom području Federacije BiH potrebno je dodjeljivati potporu i poljoprivrednicima u područjima s prirodnim i ostalim posebnim ograničenjima. Navedene vrste plaćanja trebaju obuhvatiti samo dodatne troškove i gubitak prihoda nastao zbog provođenja neke od navedenih aktivnosti, odnosno prirodnim ograničenjima određenog prostora. Snažnije uključivanje mladih poljoprivrednika u razvoj gospodarske djelatnosti na poljoprivrednim gospodarstvima treba biti uzeto u obzir pri dodjeli i usmjeravanju sredstava izravnih plaćanja kao dodatne potpore dohotku za mlade poljoprivrednike u početnom razdoblju nakon pokretanja poslovanja.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Smanjenje nejednakosti dohotka: Usporedba dohotka od poljoprivrede i srodnih djelatnosti u odnosu na prosječni dohodak općeg gospodarstva	FZS	0,66	0,88
Broj registriranih poljoprivrednih gospodarstava	FMPVŠ	74.000	90.000
Broj mladih poljoprivrednika koji upravljaju PG	FMPVŠ	7.700	12.900
Od toga ¹		6.135	9.675
- muški		1.565	3.225
- ženski			

Prioritet 1.2.

Jačati tržišnu orijentiranost povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju

Poljoprivrednici su izravno odgovorni za donošenje odluka o tome što, kada, koliko i za koga njihovo gospodarstvo treba proizvoditi, odnosno moraju imati vlastitu strategiju za nastup na tržištu. Međutim, izloženost tržištu, klimatske promjene povezane

¹ Procjena početnih vrijednosti i odnosa mladih poljoprivrednika po polu (m/ž) kao upravitelja OPG-a na temelju Registra PG za 2020. godinu i odnosa ukupnog broja nositelja i nositeljica OPG-a (Izvor: FMPVŠ)

sa ekstremnim vremenskim pojavama, te krize uzrokovane ugrožavanjem zdravlja biljaka, životinja i samih potrošača, mogu biti uzrok nestabilnosti tržišnih cijena i ugroziti prihode poljoprivrednih gospodarstava. Zbog toga je potrebno osigurati odgovarajući financijski instrument za ulaganja i pristup obrtnom kapitalu, osposobljavanju, prijenosu znanja i savjetovanju. Pri planiranju i uspostavi savjetodavne službe za poljoprivredna gospodarstva treba imati u vidu njihovu gospodarsku, okolišnu i socijalnu dimenziju kako bi pored trenutne ekonomske uspješnosti poljoprivrednog gospodarstva pomogle dugoročno održivo upravljanje gospodarstvom ali i dugoročni razvoj ruralnog područja. Savjetodavna služba treba pomoći poljoprivrednim proizvođačima da postanu svjesniji veze između upravljanja poljoprivrednim gospodarstvom sa standardima, zahtjevima i informacijama koje im nameće zakonodavstvo.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Udio poljoprivrednika koji primaju investicijsku potporu za restrukturiranje i modernizaciju uključujući poboljšanje efikasnosti resursa	FMPVŠ	10%	25%
Udio ostvarenih sredstava za politiku ruralnog razvoja u ukupno uplaćenim sredstvima potpore	FMPVŠ	8%	40%
Iznos isplaćene potpore investicijama u PG (milioni KM)	FMPVŠ	6,5%	13,8%
Udio žena nositeljica OPG-ova u korištenju poticaja	FMPVŠ	20,3%	28,0%
Iznos isplaćene potpore preradivačkim kapacitetima (milioni KM)	FMPVŠ	4.5	42.5
Udio federalnog proračuna za poljoprivredu namijenjen razmjerni znanja i informacija	FMPVŠ	0	0,19

Prioritet 1.3.

Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda

Uređenje tržišta poljoprivrednih proizvoda radi osiguranja jednakih uvjeta i izbjegavanje neravnopravnog i nepoštenog tržišnog natjecanja treba biti predmet sektorskih intervencija. Intervencije trebaju uključivati sektore voća i povrća, vina, mlijeka, mesa i drugih proizvoda. Uspostava sektorskih programa u okviru organizacija proizvođača i udruga organizacija proizvođača može pomoći ostvarivanju ciljeva ne samo proizvođača i otkupljivača nego i općih i posebnih ciljeva poljoprivredne politike.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Udio poljoprivrednika koji sudjeluju u proizvođačkim skupinama kojima je dodijeljena potpora	FMPVŠ	61%	85%
Udio vrijednosti proizvodnje u organizacijama proizvođača s operativnim programima u odnosu na ukupnu proizvodnju	FMPVŠ	0%	60%

Strateški cilj 2

Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena

Poticanje brige za okoliš i mjera vezanih za klimatske promjene trebaju dobiti značajnije mjesto u okviru definiranja mjera poljoprivredne politike. Osobitu pažnju posvetiti borbi protiv degradacije okoliša i ublažavanju posljedica klimatskih promjena na poljoprivrednu proizvodnju. Radi poštivanja obvezujućeg principa ravnopravnosti spolova i jednakih mogućnosti realizacijom ovog cilja potrebno je voditi računa o relevantnosti za egzistenciju, kulturu, tradicionalno znanje, zdravlje i sigurnost hrane i vezu sa poštivanjem ljudskih prava.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Udio podzemnih voda mjernih postaja s koncentracijom N iznad 50 mg/l prema Direktivi o nitratima	FMPVŠ	0%	5%

Prioritet 2.1.

Doprinositi ublažavanju i prilagođavanju utjecaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije

Postiže se putem niza mjera i aktivnosti počevši od uvjetovanja izravnih plaćanja ispunjavanjem obveza vezanih za zaštitu okoliša i smanjenje ispuštanja stakleničkih plinova, preko potpore investicijama u preradu okolišno štetnih nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje i prerade, pa do stimulacije proizvodnje energije iz obnovljivih izvora na poljoprivrednom gospodarstvu, kako za vlastite potrebe tako i za prodaju na tržištu. Mjerama iz ovog prioriteta želi se dati jasna opredijeljenost za osnaživanje kapaciteta uključenih institucija i drugih zainteresiranih strana za primjenu gender-mainstreaming u oblasti jačanja primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Udio poljoprivrednog zemljišta u okviru obveze upravljanja kojom se podupire očuvanje ili obnova biološke raznolikosti	FMPVŠ/FMOT	0%	5%

Prioritet 2.2.

Podržavati održivi razvoj i efikasnije upravljanje prirodnim resursima kao što su voda, tlo i zrak

Korištenje mjera izravne potpore mora se postupno uvjetovati sa zadovoljavanjem osnovnih nacionalnih standarda u području zaštite okoliša, klimatskih promjena, zaštite javnog zdravlja, zdravlja životinja i biljaka, te dobrobiti životinja. Tome treba dodati standarde dobrih poljoprivrednih i okolišnih uvjeta korištenja zemljišta (GAEC). Navedeni osnovni standardi trebaju pomoći boljem odgovoru na klimatske i okolišne izazove, ali i podizanju svijesti korisnika potpore o potrebi poštivanja tih standarda kako bi se osiguralo održivo bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom. Pri utvrđivanju nacionalnih standarda treba imati u vidu posebne značajke predmetnih površina, uključujući uvjete tla i klimatske uvjete, postojeće uvjete na poljoprivrednom gospodarstvu, korištenje zemljišta, plodored, uzgojne prakse i strukturu poljoprivrednih gospodarstava.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Površine zemljišta obuhvaćene sustavima za navodnjavanje i odvodnju (ha)	FMPVŠ	2.500	5.000
Površina u ha koja je podržana za organsku proizvodnju i proizvodnju u konverziji	FMPVŠ	1.750	3.500
Površine zemljišta obuhvaćene komasacijom (ha)	FMPVŠ	0	30.000
Poljoprivredna površina pod organskom proizvodnjom (bez pašnjaka), u ha	FMPVŠ	1.230	3.000
% zemljišta na kojem je smanjena produktivnost (LPD)**	FAZ (Federalni agropedološki zavod)*	0,44 (2014)	0,25
% zemljišta na kojem su rani znakovi smanjenja produktivnosti (LPD)**	FAZ*	0,53 (2014)	0,30
% zemljišta koje je stabilno, ali pod pritiskom smanjenja produktivnosti (LPD)**	FAZ*	15,73 (2014)	10,00

* Podatke je izračunao EU-Ispra Joint Research Center na temelju podataka CORINE Land Cover (CLC), koji su nastali satelitskim snimanjem područja Europe. Federalni agropedološki zavod ima mandat da se bavi ovim podacima.

** Land Productivity Dynamics - kretanje produktivnosti zemljišta

Prioritet 2.3.

Doprinositi zaštiti bioraznolikosti, poboljšanju usluga ekosustava te očuvanju prirodnih staništa i pejzaža

Postiže se dodjelom plaćanja za aktivnosti koje doprinose bioraznolikosti i očuvanju genetske raznolikosti, održivoj uporabi i razvoju genetskih resursa, dodjelom premija za ekološki uzgoj odnosno prelazak na ekološki uzgoj, i proizvodni procesi prihvatljivi za okoliš u vidu integralne proizvodnje, sa posebnim osvrtom kod svih spomenutih aktivnosti na ulogu žena. Mjere za šumarstvo trebaju se dodjeljivati na temelju programa za šumarstvo i planovima upravljanja šumama te omogućiti razvoj šumarskih područja i održivo upravljanje šumama.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Površina zaštićenih područja (u ha)	FMOiT	103.380 (2018)	120.000

Strateški cilj 3

Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja

Ruralna područja su pogođena nedostatkom prilika za zapošljavanje, manjkom znanja i vještina, nedovoljnim ulaganjima u povezanost, infrastrukturu i osnovne usluge, odlaskom mladih i radno sposobnih stanovnika, pa je od najveće važnosti ojačavanje socioekonomske strukture tih područja. Zbog toga treba potaknuti zapošljavanje i ekonomski rast u ruralnim područjima, promicati socijalnu uključenost i generacijsku obnovu, podržavati uspostavu novih ruralnih lanaca vrijednosti poput obnovljive energije, novog biogospodarstva, kružnog gospodarstva i ekoturizma, stvarati povoljno okruženje za dobar rast i stvaranje radnih mjesta u ruralnim sredinama.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Stopa zaposlenosti u pretežno ruralnim područjima	FZS/Anketa o radnoj snazi	60%	80%
Razvoj indeksa siromaštva u ruralnim prostorima	Agencija za statistiku BiH, Anketa o siromaštvu	30%	15%

Prioritet 3.1.

Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima

Olakšavanje poslovnog razvoja (stvaranje poslovnog ambijenta) u ruralnim područjima postiže se dodjelom potpore za produktivna i neproduktivna ulaganja na poljoprivrednim gospodarstvima i izvan njih poput ulaganja u infrastrukturu povezanu s razvojem, modernizacijom ili prilagodbom klimatskim promjenama, konsolidacijom i poboljšanjem zemljišta, opskrbu energijom i vodom, te njihovu uštedu. Kako bi se prevladao manjak ulaganja u poljoprivredni sektor potrebno je poboljšati pristup financijskim instrumentima posebno za mlade i nove poljoprivrednike, poticati korištenje jamstava Jamstvenog fonda kod Razvojne banke FBiH, te kombinacije bespovratnih sredstava i financijskih instrumenata (npr. kreditnih linija i bankarskih jamstava) pri čemu je moguće utvrditi odgovarajuće ciljeve, korisnike i povlaštene uvjete. Ključno je pružiti potporu osnivanju novih poljoprivrednih gospodarstava u obliku obrta ali i drugih poduzeća na ruralnom prostoru.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
% stanovnika u ruralnim područjima od ukupnog broja stanovnika	FZS	56,7 (2013)	58,0
Udio ruralnog stanovništva koje ima koristi od poboljšanog pristupa	FMPVŠ	0%	25%

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
uslugama i infrastrukturi kroz potporu u okviru federalnih potpora			
Broj mladih poljoprivrednika koji osnivaju poljoprivredno gospodarstvo uz potporu FMPVŠ	FMPVŠ	0	5.200

Prioritet 3.2.

Promovirati zapošljavanje, rast socijalne inkluzije i lokalni razvoj u ruralnim područjima uključujući bio-ekonomiju i održivo šumarstvo

Realizacija ovog prioriteta treba omogućiti uspostavu i provedbu suradnje poput uspostave sustava kvalitete, promicanja kratkih lanaca opskrbe i lokalnih tržišta, potporu udrugama poljoprivrednika, partnerstva poljoprivrednih gospodarstava, aktivnosti u okviru LEADER pristupa, osnivanje proizvođačkih skupina, organizacija ili udruga proizvođača, poseban tretman žena, socijalno ugroženih i marginaliziranih skupina, kao i druge oblike suradnje. U tom kontekstu treba uspostaviti financijske instrumente i korištenje garancija kao put ka osiguranju pristupa financiranju ulaganja u rast poljoprivrednih gospodarstava i drugih MSP-a, te potporu realizaciji strategija lokalnog razvoja pod vodstvom lokalne zajednice. Rješavanje pitanja zdravstvenog i mirovinskog osiguranja nositelja obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva od velike je važnosti za sve članove gospodarstva, a za što je potrebna izmjena postojećeg zakonskog okvira. Uvođenje više kategorija poreza na dohodak olakšalo bi PPG-ima sa manjim prihodima prelazak u formu obrta i otvorilo nove poslovne mogućnosti s obzirom na pristup kreditima, investiranje i prodaju na tržištu.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Broj izrađenih LRS	FMPVŠ	0	15
Broj podržanih LAG-ova	FMPVŠ	0	15

Prioritet 3.3.

Poboljšati odgovor poljoprivrede na društvene zahtjeve u pogledu hrane i zdravlja, uključujući sigurnu, nutritivnu i održivu hranu, rasipanje hrane te dobit životinja.

Za ostvarivanje svih gore postavljenih ciljeva i prioriteta potrebno je raditi na stvaranju novog pravnog okvira koji će nastojati pratiti modele EU potpore, a koji će zamijeniti postojeći zakonodavni okvir koji datira još iz razdoblja EU politike 2007. – 2013. godina. Novi pravni okvir treba utvrditi pravila za potpore usklađene sa oblikom i vrstom intervencija navedenih u ovoj Strategiji. Novi zakonodavni okvir također treba osigurati poštivanje međunarodnih obveza u pogledu domaće potpore koje su utvrđene WTO Sporazumom o poljoprivredi, što veći dio intervencija prilagoditi kako bi mogle biti prijavljene kao potpora iz "zelenih kutije", ili u krajnjem slučaju kao potpora iz "plave kutije" u okviru programa ograničavanja proizvodnje, i kao takve izuzete iz obveza smanjenja. Potrebno je osigurati da i niže razine vlasti u Federaciji BiH svoje intervencije provode poštujući navedene međunarodne obveze.

Strateški cilj 4

Moderniziran poljoprivredni sektor kao rezultat poticanja i razmjene znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima

Predviđa pružanje potpore interaktivnom inovativnom modelu koji jača suradnju među uključenim sudionicima radi što boljeg korištenja komplementarnih znanja u cilju širenja praktičnih rješenja u poljoprivrednoj proizvodnji, zaštiti okoliša i razvoju ruralnih područja. Savjetodavne službe trebaju pojačati svoja djelovanja u okviru AKIS-a osobito intenziviranjem suradnje sa istraživačkim i ruralnim mrežama.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Broj utemeljenih znanstveno-tehnoloških parkova u sektoru poljoprivrede	FMPVŠ	0	1

4.4. Principi izrade prioriteta i mjera

4.4.1. Opće napomene

Federacija BiH je zbog eurointegracijskih procesa Bosne i Hercegovine u obvezi da svoju poljoprivrednu i politiku ruralnog razvoja usuglašava sa ovom politikom ciklično definiranom u Europskoj uniji (EU). Poljoprivredne politike Federacije BiH i Europske unije (EU) zbog mnoštva objektivnih razloga nisu, niti u doglednoj budućnosti mogu biti usporedive. Sama EU je svoje poljoprivredne politike proteklih decenija više puta mijenjala i prilagođavala ih novim međunarodnim (prvenstveno trgovinskim) uvjetima, uvjetima sektora poljoprivrede i proizvodnje hrane u EU, ali i zahtjevima potrošača i društva u cjelini. Moglo bi se reći da je danas poljoprivredna politika EU daleko od poljoprivrednih politika kako se one u našim uvjetima još uvijek shvaćaju. Aktualna poljoprivredna politika EU (Common Agricultural Policy, Zajednička poljoprivredna politika EU – ZPP) definirana je ciljevima za koje institucije EU navode da su im u središtu "socijalne, ekološke i ekonomske teme". Pojednostavljeno, ciljevi ZPP za razdoblje do 2027. godine su: 1) fer dohodak za poljoprivrednike; 2) povećanje konkurentnosti; 3) ponovna uspostavljanje ravnoteže snaga u prehrambenom lancu; 4) borba protiv klimatskih promjena; 5) briga za životnu sredinu; 6) očuvanje pejzaža i bioraznolikosti; 7) poticanje generacijske obnove; 8) dinamična ruralna područja i 9) zaštita kvalitete hrane i zdravlja. Pregled ovih ciljeva jasno pokazuje da je više od polovine njih daleko od prioriteta i, možda važnije, daleko od mogućnosti sektora poljoprivrede i društva u cjelini u Federaciji BiH.

O karakterima politika poljoprivrede i ruralnog razvoja EU i Federacije BiH najbolje govore grube strukture proračuna za poljoprivredu. U Republici Hrvatskoj će se npr. do 2030. godine za mjere izravnih plaćanja izdvajati oko 52% proračuna, dok će se mjere ruralnog razvoja podržavati sa oko 46% ukupnog proračuna. Dok se u Federaciji BiH daleko najveći dio proračuna odnosi na izravna, znatnim dijelom još uvijek proizvodno vezana plaćanja, aktualna ZPP obvezuje zemlje članice EU da najmanje 35% proračunskih sredstava za ruralni razvoj bude usmjereno ka mjerama vezanih za životnu sredinu i klimatske promjene, dok se najmanje 25% proračunskih sredstava koja se isplaćuju kroz izravna plaćanja mora usmjeriti u tzv. eko-scheme.

Stanje sektora u Federaciji BiH, s jedne strane, te mogućnosti za financiranje instrumenata i mjera politike i razvijenosti institucija, s druge strane, prisiljava kreatore sektorskih razvojnih strategija da se koncentriraju na povećanja obima proizvodnje, povećanje produktivnosti, jačanje konkurentnosti i slična pitanja koja će ojačati sektor i tako ga dovesti u situaciju da bude tretiran ne samo najuže u okvirima poljoprivrede i proizvodnje hrane, nego i da ostvaruje rezultate koji su multifunkcionalnog karaktera i efekata. Izvjesno je, dakle, da će se i u narednom razdoblju poljoprivredna politika u Federaciji BiH zasnivati na intervencijama i mjerama u domenu proizvodno obilježenih izravnih potpora poljoprivrednicima, nekim mjerama na povećanju konkurentnosti (potpora kapitalnim ulaganjima) sa tek elementima nekih mjera koje se uobičajeno pridružuju intervencijama u okviru ruralnog razvoja. Međutim, neke važne elemente poljoprivredne politike izvan ovih domena treba postupno uvoditi u praksu, makar i sa ograničenim sredstvima i sa realno ograničenim prvobitnim efektima. Izuzetno je, naime, važno da se kod svih zainteresiranih sektorskih subjekata povećava svijest o značaju ovih elemenata poljoprivredne i politike ruralnog razvoja, ali i o rizicima po sektor ukoliko im se ne počne posvećivati potrebna pažnja. Ovaj strateški dokument predviđa uvođenje nekih od ovih elemenata, na način i u obimu koji je primjeren trenutnim i projektiranim sektorskim proračunskim sredstvima, ali i objektivnim institucijskim i proizvodnim kapacitetima sektora.

Sukladno članku 5. i 6. Zakona o poljoprivredi Federacije BiH¹ realizacija strateških i specifičnih ciljeva u razdoblju 2021. – 2027. ostvarit će se kroz mjere i instrumente poljoprivredne politike Federacije BiH (mjere tržišno-cjenovne politike, mjere strukturne politike, mjere zemljišne politike i mjere novčanih potpora u poljoprivredi) odnosno kroz politiku izravnih plaćanja, politiku reguliranja i potpore poljoprivrednom tržištu te kroz politiku ruralnog razvoja. Pored ovoga ciljevi će se ostvariti i kroz politiku održivog upravljanja prirodnim resursima, politike sigurnosti hrane, kao i politike za unapređenje znanja i inovacija u poljoprivredi.

4.4.2. Područja intervencije u podsektorima poljoprivrede i prehrambene industrije

Vizija budućeg razvoja i predviđene politike i mjere za najvažnije sektore biljne i animalne poljoprivredne proizvodnje te prehrambene industrije u sljedećem strateškom razdoblju 2021. – 2027. daju se u ovom poglavlju i u kontekstu su identificiranih potreba danih u prethodnoj situacijskoj analizi i definiranim strateškim ciljevima i prioritetima.

4.4.2.1. Biljna proizvodnja

4.4.2.1.1. Proizvodnja žitarica i krmnog bilja

U svjetlu globalnih dešavanja u proizvodnji hrane, a posebno na temelju iskustava vezanih za pandemiju Covid-19 i mogućnosti destabilizacije tržišta u osiguranju dovoljnih količina prehrambenih proizvoda, prije svega strateških poput pšenice i kukuruza, dosadašnji trend proizvodnje ratarskih kultura u Federaciji BiH je potrebno značajno promijeniti. Promjene trebaju ići u dva pravca: (i) povećanje zasijanih površina na račun neobrađenih oraničnih površina i (ii) povećanje prinosa na postojećim površinama.

Povećanje prinosa pšenice moguće je postići kroz izbor odgovarajućeg sortimenta spram područja sjetve (rajonizacija) i modernizacijom agrotehničkih mjera, za što je ujedno potrebno osigurati efikasnu savjetodavnu službu. Povećanje opskrbe pšenicom iz domaće proizvodnje potrebno je podići na znatno veću razinu (barem 40-50% potreba sa dosadašnjih 10-15%) što je moguće ostvariti povećanjem zasijanih površina ovom kulturom sa dosadašnjih prosječnih 20.000 ha na razinu od barem 40.000 ha.

Dohodovnom potporom proizvođačima žitarica nastoji se održati postojeća razina proizvodnje, posebno u uvjetima povećanog negativnog utjecaja na klimu, što se uglavnom ogleda u smanjenju produktivnosti. Zbog strateškog značaja pšenice i njenog obilježja sigurnosti opskrbe osnovnim prehrambenim proizvodom, odnosno povećanja proizvodnje ove kulture, biće potrebna i dodatna potpora izravnim plaćanjima u narednom razdoblju izdvajanjem većih iznosa za kategorije proizvođača koji obrađuju veće površine i ostvaruju veće prinose (zasijane površine veličine od 5- 50 ha, uz prosječan prinos preko 4.000 kg/ha).

Slično pšenici, i u slučaju kukuruza (zrno) neophodno je povećati zasijane površine i prinose. Na tržištu Federacije BiH postoje vrlo prinostni i kvalitetni hibridi kukuruza koji bi u kombinaciji sa odgovarajućom tehnologijom proizvodnje mogli davati visoke prinose i zrna i silaže. Unapređenje proizvodnje kukuruza treba promatrati i u kontekstu povećanja stočnog fonda i ukupne stočarske proizvodnje, odnosno potrebe uvozne zavisnosti o stočnoj hrani. Povećanje opskrbe kukuruzom iz domaće proizvodnje potrebno je podići na znatno veću razinu što je moguće ostvariti povećanjem zasijanih površina ovom kulturom sa dosadašnjih prosječnih 47.000 ha na razini od 67.000 ha. Kao i kod pšenice, zbog strateške važnosti kukuruza, potrebno je osigurati dodatnu potporu izravnim plaćanjem po ha kako bi se proizvodnja ove kulture povećala.

Zbog ograničenja produktivnosti i zemljišnih resursa, mali proizvođači s površinama manjim od 5 hektara koji se objektivno ne mogu prilagoditi vrstama tehnologija potrebnih za intenzivnu

¹ Službene novine Federacije BiH 88/2007

poljoprivrednu proizvodnju politikama potpore (politikama izravnih plaćanja i ruralnog razvoja) će se postupno preorijentirati na intenzivnije vrste proizvodnje, kao što su proizvodnja voća i povrća, proizvodnja nekih uljarica ili proizvodnja aromatičnog i medicinskog bilja.

Proizvodnju ostalih žitarica, raž ječam i zob, te u novije vrijeme tritikale, također treba povećati kroz rast zasijanih površina i unapređenjem tehnologije proizvodnje i prinosti, što će se omogućiti putem izravne potpore poljoprivrednim proizvođačima kroz jedinstveno plaćanje po ha zasijane površine.

Situacijska analiza je pokazala da je proizvodnja krmnog bilja i korištenje prirodnih livada i pašnjaka za ishranu stoke nedovoljna i neadekvatna, pogotovo kada se govori o prinostima. Da bi se promijenila dosadašnja praksa nedovoljnih površina pod krmnim kulturama i ekstenzivni način proizvodnje sa niskom razinom navodnjavanja bit će potrebne značajnije intervencije kroz politiku izravnih plaćanja i proširenju liste potpore dohotku poljoprivrednim proizvođačima kao što je potpora oranicama zasijanim travno-djetelinskim smjesama, politiku ruralnog razvoja i materijalnim ulaganjima u opremu i tehniku (uključujući navodnjavanje), ali i kroz mjere politike suradnje i osiguravanja većeg prisustva savjetodavnog rada.

4.4.2.1.2. Proizvodnja industrijskog bilja

Važnija obilježja dosadašnje proizvodnje industrijskog bilja su veoma skromne zasijane površine, niski prinosi, male parcele i usitnjenost posjeda, jednom riječju niska konkurentnost. S druge strane, većini industrijskog bilja, zbog liberalizacije trgovine, otkupni prerađivački kapaciteti preferiraju uvozne sirovine koje su značajno konkurentnije u odnosu na domaće svojom cijenom i kvalitetom. Jedan od načina da se proizvodnja ovih kultura, prije svega uljarica (suncokret, soja, uljana repica) unaprijedi i poveća je bolja organizacija otkupa i suradnje sa važnijim domaćim otkupljivačima, kakav je BIMAL d.d. što se može podržati u okviru politike/mjera suradnje. Proizvođači koji koriste neke od industrijskih kultura za ishranu stoke također će morati mijenjati dosadašnju praksu i prelazak na moderniji sortiment, novije tehnologije i transfer adekvatnog znanja na terenu uz pomoć efikasnijih savjetodavnih službi.

4.4.2.1.3. Proizvodnja povrća

Podsektor proizvodnje povrća, s obzirom na klimatske uvjete i neiskorištene zemljišne oranične resurse traži ozbiljnije promjene kako bi se iskoristile sve komparativne prednosti koje ima ova proizvodnja, ali i zadržala i postupno povećavala njihova konkurentnost, osobito na tradicionalnim tržištima. Osim intenziviranja i povećanja ukupne proizvodnje i zasijanih površina za barem 50% (sa prosječnih sadašnjih 40.000 ha na 60.000 ha u 2027. godini) jedan od prioriteta je i poboljšanje marketinga povrća unapređenjem fizičkih uvjeta za obavljanje poslova nakon berbe, osiguravanjem protoka informacija o potrebama tržišta do kupaca i od njih do proizvođača (provedeno kroz ugovornu proizvodnju). Nadalje, potrebno je unaprijediti horizontalnu suradnju primarnih proizvođača radi veće koncentracije na ponudu ovih proizvoda. Uz potporu pojedinačnim investicijama, podržat će se i realizacija regionalnih/kantonálnih tržišno logističkih centara koji bi trebali poslužiti kao pokretači integracije lanca dodane vrijednosti za svježe povrće, od nabave presadnica, preko provedbe potrebnih standarda za identificirana tržišta, do kupnje proizvoda. Investicije u ove svrhe mogle bi biti dijelom osigurane programima međunarodne zajednice poput EU4 Agri program, ali i vlastitim proračunskim sredstvima FMPVŠ.

Ovdje treba posebno istaći važnost unapređenja proizvodnje krumpira, koji je u prethodnom razdoblju bio na veoma niskoj razini, dok je sjemenska proizvodnja ove kulture skoro pa ugašena

¹. BiH (Federacija BiH) nadmorskom visinom u svom većem dijelu je gotovo idealna za proizvodnju krumpira, kako merkantilnog tako i sjemenskog, odnosno u dijelovima Hercegovine mladog krumpira. Ključni čimbenik koji će utjecati na povećanje proizvodnje krumpira je unapređenje tržišnih karakteristika, odnosno intervencija kroz horizontalno jačanje poljoprivrednih proizvođača i njihovo povezivanje kroz proizvođačke organizacije, odnosno unapređenje ugovorne proizvodnje sa kupcima i prerađivačkom industrijom kroz mjere sukladno ZPP EU. Jedan od uspješnih instrumenata politike u zemljama EU u intervenciji za jačanje opskrbnog lanca su integracijski projekti za jačanje opskrbnih lanaca i operativni programi proizvođačkih organizacija. Potpora proizvođačkim organizacijama bit će dostupna zadrugama i drugim organiziranim oblicima proizvođača kako bi se dodatno unaprijedili njihov tržišni učinak. Kao rezultat, očekuje se postizanje ujednačenosti i koncentracije proizvodnje te uravnoteženije raspodjele vrijednosti od prodaje proizvoda u interesu primarnih proizvođača.

Kada govorimo o proizvodnji povrća, svi subjekti u lancu bit će dužni dosljedno provoditi odredbe koje se odnose na minimalne standarde kvalitete poljoprivrednih proizvoda i poštivati zakonske odredbe za regulaciju tržišta, posebno u području ugovorne proizvodnje. Jedno od prioriteta područja bit će primjena suvremenih agrotehničkih rješenja koja bi, osim poboljšane ekonomske isplativosti, trebala osigurati i ekološku održivost proizvodnih kapaciteta tla i vodnih resursa.

Proizvodnja povrća u zaštićenom prostoru predstavlja model visoko-intenzivne proizvodnje kojom se osigurava plasman povrća u zimskom i ranom proljetnom razdoblju i čini ga atraktivnim i ekonomski isplativom poljoprivrednom djelatnošću. Dodatna dimenzija ove proizvodnje je socijalna uloga i omogućavanje solidnih prihoda sa malog posjeda, brzo vraćanje uloženi sredstava i u konačnici zadržavanje lokalnog ruralnog stanovništva. Stoga u sljedećem strateškom razdoblju posebna pozornost posvetit će se daljnjem razvoju proizvodnje u zaštićenom prostoru kroz daljnju potporu (sufinanciranje) ulaganja u podizanje potrebnih objekata, uz korištenje raspoloživih obnovljivih izvora energije (geotermalni izvori i solarna energija), te digitalizaciju u cilju optimalne primjene vode, gnojiva, pesticida. Zapravo, potrebno je napraviti ambijent za ulazak novih subjekata u ovu vrstu proizvodnje, kao i uključivanje razvojnih mogućnosti za ostale konkurentne proizvode koji se uzgajaju u zaštićenim prostorima, kao što su: ukrasno bilje, gljive itd.

4.4.2.1.4. Proizvodnja ljekovitog bilja

Podsektor proizvodnje ljekovitog bilja je specifičan i dosta interesantan, ali nedovoljno istražen, posebno kada su strateški dokumenti u pitanju. Ovu proizvodnju karakterizira nedostatak repromaterijala uključujući sjemenski materijal, kao i edukacije proizvođača za plantažni uzgoj. U narednom strateškom razdoblju predviđa se nastavak izravne potpore proizvodnji ljekovitog bilja, čime se mogu privući i mladi poljoprivrednici. Također je potreban poseban pristup kada je u pitanju marketing i organizacija tržišta ovih proizvoda, uz osiguranje potpore edukaciji farmera kroz neki od oblika transfera znanja.

4.4.2.1.5. Sjemenska proizvodnja

Sjemenska proizvodnja je u padu, posebno kada se govori o krumpiru. Za veći dio usjeva poljoprivredni proizvođači koriste merkantilno sjeme iz vlastite proizvodnje, što je jedan od važnijih čimbenika koji uzrokuje niske prinose i rizik po zdravstveno stanje usjeva i prenošenje bolesti na novi proizvod. U narednom razdoblju ovakvu praksu korištenja vlastitog merkantilnog sjemena treba smanjiti ili u potpunosti izbaciti. Fokus rješavanja problema proizvodnje sjemena žita treba biti na povećavanju

¹ Među pet najvažnijih BiH uvoznih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda nalaze se smrznuti krumpir, čips krumpir i sjemenski krumpir.

proizvodnje kvalitetnog i certificiranog sjemena i sadnog materijala kojim se jamči veći prinos, kvalitete i autentičnost sorte ili proizvoda, te u izradi doradbenih centara.

Uspješnu proizvodnju presadnica povrća prepoznatljivoj po kvaliteti po kojoj je Federacija BiH postala regionalni lider i koja čini važan izvozni proizvod treba nastaviti. Stoga je neophodan nastavak potpore ovoj proizvodnji, uz osiguravanje uvjeta potrebnih za povećanje proizvodnje (npr. potpora zakupu poljoprivrednog zemljišta namijenjenog za proizvodnju sadnog materijala). Potrebne intervencije za ovu proizvodnju treba ići i u pravcu rješavanja neloyalne konkurencije neregistriranih proizvođača koji svoje proizvode stavljaju u promet bez adekvatne kontrole i potrebne dokumentacije.

Konačno, korištenje sjemena tradicionalnih gajenih kultura sve je više pod pritiskom komercijalno uvezenih sjemena i pod prijetnjom izumiranja. Stoga je neophodna njihovo čuvanje i zaštita, što se može postići funkcioniranjem banaka gena u kojima se čuva i održava sjemenski i sadni materijal sorti i autohtonih sorti upisanih u nacionalnu sortnu listu.

4.4.2.1.6. Organska proizvodnja

Nažalost, organska proizvodnja u Federaciji BiH je daleko od očekivanih projekcija politike za udio u ukupno obrađenim površinama i iznosi manje od 0,1%. Ozbiljnija proizvodnja je moguća samo ako se proizvođači organskih proizvoda bolje organiziraju u zajedničkom nastupu na domaćem i međunarodnom tržištu gdje postoji veća potražnja za ovim vrstama poljoprivrednih proizvoda.

Organska proizvodnja svoju dodatnu vrijednost mora valorizirati prvenstveno na tržištu, a ne kroz i zbog povećane potpore dohotku. U cilju povećanja tržišne potrošnje, fokus politika potpore priznatim organizacijama organskih proizvođača biti će potpora zajedničkim aktivnostima na finalizaciji organske proizvodnje u formalnim kanalima trgovine, unapređenju marketinga organskih proizvoda u zemlji i inostranstvu i podizanju svijesti javnosti o organskim proizvodima.

Organska proizvodnja u narednom strateškom razdoblju trebala bi biti jedna od oblasti Sustava znanja i inovacija (AKIS-a) kojom će se povećati svijest proizvođača o dostupnosti dozvoljenih sredstava za uporabu u organskoj poljoprivredi, zatim kroz istraživanje potencijala prirodnih resursa i/ili zaštićenih područja za organsku poljoprivrednu proizvodnju u Federaciji BiH. Put koji organsku proizvodnju, posebno u ruralnim područjima entiteta, podiže na višu proizvodnu razinu jeste zadugarstvo i udruživanje obiteljskih farmi na lokalnim područjima sa ciljem povećanja količine organskog proizvoda, su edukacije potrošača, ostvarivanje konkurentnosti, standardizacije kvalitete, brendiranje proizvoda i konačno izlazak na domaće i međunarodno tržište.

Osim potpore poljoprivrednim proizvođačima organske proizvodnje potpora se može odnositi i na prerađivačku industriju kao bi povećala količinu i asortiman prerade organskih poljoprivrednih proizvoda, što je u izravnoj vezi sa rastom organske primarne proizvodnje i povećanju dodane vrijednosti proizvoda. Također ovdje treba spomenuti i potrebnu potporu (sufinanciranje) za uređenje posebnih lokacija za prodaju organskih proizvoda u okviru potrošačkih centara (supermarketi, robne kuće i sl.) i drugih prodajnih mjesta, uključujući i iz kućnog praga, za šta će se osigurati potreban pravni temelj.

4.4.2.1.7. Voćarsko-vinogradarska proizvodnja i vinarstvo

Područje Federacije BiH karakteriziraju brojne komparativne prednosti kada se govori o proizvodnji voća i grožđa.

Povoljnost klimatskih uvjeta, tradicija voćarsko-vinogradarske proizvodnje te povoljan geografski položaj i blizina EU tržišta samo su neke od njih. Međutim, podsektor ima i čitav niz slabosti koje ga čine nedovoljno konkurentnim i vitalnim za osvajanje novih tržišta kao što su nepovoljna struktura veličine poljoprivrednih gospodarstava, nedovoljan transfer potrebnih znanja o novim tehnologijama do proizvođača (posebno u sektoru voćarstva) te izostanak aktivnosti na promjeni i rješavanju nastalih proizvodnih i marketinških problema. Podsektor voćarstva i vinogradarstva je pod sve većim konkurentskim pritiskom regionalnih ekonomija i domaćeg tržišta, a posebno mjesto imaju sve češće negativne posljedice klimatskih promjena.

Brojna su područja na kojima su potrebne intervencije kako bi se podsektor unaprijedio i kako bi došlo do poboljšanja proizvodnih i tržišnih/marketinških performansi, te smanjenja negativnog utjecaja na okoliš i otpornosti na negativne posljedice klimatskih promjena. Zapravo, potrebno je unaprijediti i povećati proizvodnju i prilagoditi je potražnji kako kvalitetom tako i kvantitetom. Proizvođači moraju optimizirati troškove proizvodnje vodeći pri tome računa da osiguraju stabilne cijene i koncentriranu ponudu.

Modernizacija sektora proizvodnje voća i maslina treba ići u pravcu uvođenja novog sortimenta na odgovarajućim podlogama, stabilnijim u kontekstu rodnosti, adekvatnih uzgojnih oblika, sustava gustog uzgoja i ostalih tehničko-tehnoških dostignuća čiji akcenat treba biti na zaštiti od bolesti i štetočina, mehaniziranoj berbi, navodnjavanju i uvođenju sustava protugradne zaštite.

Kada se govori o vinogradarstvu, naglasak će biti na zadržavanju autohtonih sorti (*žilavka, blatina i trnjak*) i introduciranim sortama rane i srednje kasne epohe dozrijevanja, kao i hibridnim sortama pogodnim za integralni i ekološki uzgoj.

Nadalje, potrebno je nastaviti izravnu potporu proizvodnje sadnica viših kvalitativnih kategorija (certificirani i osnovni) kao i uspostavu matičnjaka podloga i pupova visokih kategorija kvalitete.

U cilju održavanja i povećanja voćarsko-vinogradarske proizvodnje te konkurentnosti ovog podsektora, potrebno je podizanje novih voćnjaka i vinograda te rekonstrukcija postojećih vodeći pri tome računa o preporukama intervencija kada se govori o sortimentu ¹.

Suvremena proizvodnja u velikoj mjeri se zasniva na novim tehnološkim rješenjima koja su usko povezana sa sve većom uporabom informacijskih i komunikacijskih tehnologija te različitih softverskih rješenja, ne samo za praćenje već i za upravljanje proizvodnim procesima. Uvođenje ovakvih rješenja u podsektor voćarstva je od posebne važnosti uzimajući u obzir i činjenicu sve naglašenijeg problema radne snage, kao posljedice demografskih trendova, starenja i depopulacije ruralnih područja entiteta. Također uvođenje informacijskih tehnologija može značajno pomoći u rješavanju problema negativnog utjecaja klimatskih promjena te smanjenju troškova proizvodnje i onečišćenju okoliša. Primjena spomenute informacijske tehnologije oslanja se na procese prijenosa podataka i njihove koncentracije kako bi se omogućila kombinacija i analiza različitih analitičkih podataka za donošenje odluka. Spomenuta tehnologija podrazumijeva i uporabu GIS tehnologije uz korištenje podataka sa satelita i pomoću dronova.

U domenu upravljanja rizicima neophodan je puno veći i ozbiljniji pristup rješavanju negativnih posljedica klimatskih promjena, pa je u ovom kontekstu potrebno olakšati pristup poljoprivredno-okolišno-klimatskim podacima i utvrđivanje mogućnosti diverzifikacije. To, između ostalog znači i jačanje

¹ Prema preporuci radne grupe odgovorne za sektor voćarsko-vinogradarske proizvodnje podizanje novih voćnjaka i vinograda bi trebalo ići korištenjem neproizvodnih pašnjačkih površina, kako bi se što bolje iskoristili zemljišni resursi,

a koje bi trebala pratiti zemljišna politika i stavljanje u funkciju dodjelom koncesija, zakupa ili nekih drugih oblika povećanja zemljišnog posjeda.

službi za prognoziranje i obavještanje o vremenskim prilikama (izvještajno-prognozna služaba), efikasno upravljanje vodnim i zemljišnim kapacitetima (zaštita od poplava, erozije, požara, vjetrova) te prevencije pojave bolesti i štetočina.

U oblasti prerađivačkih kapaciteta voća i grožđa (vinarije) potrebna je potpora uvođenju i korištenju obnovljivih izvora energije poput biodigestora ili solarnih panela. U isto vrijeme neophodna je izravna potpora modernizaciji opreme kao i potpora izgradnji dorađivačkih i skladišnih kapaciteta, te sustava za prečišćavanje otpadnih voda.

Transfer znanja i inovacije kao važan segment AKIS-a jedna je od ključnih važnih intervencija unapređenja podsektora voćarstva i vinogradarstva. Bolja organiziranost javnih i privatnih savjetodavnih službi na principima i iskustvima zemalja EU i veća prisutnost i pomoć savjetodavaca na terenu koji će se baviti transferom novih tehnološko-tehničkih rješenja samo su dio potrebnih promjena i neophodne proračunske potpore.

Jedan od važnijih čimbenika koji će utjecati na povećanje konkurentnosti proizvodnje, ali i fizičkog obima proizvodnje je unapređenje tržišnih karakteristika, odnosno jačanje poljoprivrednih proizvođača i njihovo povezivanje kroz proizvođačke organizacije, kako bi se povećalo ugovaranje proizvodnje sa kupcima i prerađivačkom industrijom, a sve kroz mjere sukladno ZPP EU.

Konačno, potrebno je i poticanje gastro-vinarske ponude ruralnih područja kroz jačanje i razvoj vinskih cesta. Poticanje veza i partnerstva u kratkom lancu opskrbe između proizvođača, proizvođačkih organizacija i kupaca u distribucijskom dijelu lanca vrijednosti posebno kroz razvoj proizvodnje autohtonog voća i grožđa je također područje budućih intervencija kojima bi trebalo prethoditi izrada operativnih planova.

4.4.2.2. Animalna proizvodnja

Analiza stanja animalne proizvodnje u Federaciji BiH nameće potrebu većeg broja intervencija i aktivnijeg djelovanja mehanizmima poljoprivredne politike kako bi se postojede stanje u ovom sektoru poljoprivrede unaprijedilo. Svi podsektori animalne proizvodnje zahtijevaju nova ulaganja u procesu njihovog restrukturiranja, odnosno tehničko-tehnološkog poboljšanja uključujući i pasminski sastav, te primjenu higijenskih standarda i zadovoljavanje potrebnih normi koji se odnose na dobrobit životinja i standarde kvalitete poljoprivrednih proizvoda.

Analizom stanja uočen je problem vlastite proizvodnje stočne hrane (posebno voluminozne krme) uzrokovane, između ostalog, i nedovoljnim zemljišnim površinama. Stoga bi u narednom razdoblju, i kada se govori o animalnoj proizvodnji, trebalo nastojati omogućiti što veći i lakši pristup neiskorištenom, prije svega državnim poljoprivrednom zemljištu i time utjecati na smanjivanje ukupnih troškova proizvodnje.

4.4.2.2.1. Govedarstvo i proizvodnja mlijeka

Osnovni cilj koji se želi postići u budućem strateškom razdoblju 2021. – 2027., kada se govori o govedarskoj proizvodnji je transformacija malih i srednjih poljoprivrednih gospodarstava u održive farme za proizvodnju mlijeka i mesa veličine preko 20 muznih krava odnosno 50 tovnih grla, unapređene i zadovoljavajuće produktivnosti uz zadovoljavanje propisanih standarda. Zapravo, neophodno je unapređenje ključnih tačaka u restrukturiranju govedarske proizvodnje koje se odnosi na mliječnost, genetsku kvalitetu krava i rasplodnih junica, higijensku ispravnost mlijeka, kvalitetu zaklanih goveda za proizvodnju mesa te dobre menadžerske/upravljačke sposobnosti vlasnika govedarskih farmi.

U procesu unapređenja govedarske proizvodnje poljoprivredna gospodarstva sa utvrđenim potencijalom trebaju biti podržana u svojoj konsolidaciji, modernizaciji i mehanizaciji proizvodnih procesa kako bi se osigurala održiva proizvodna struktura. Mjere politike ruralnog razvoja i povećanja

konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje će biti najvažnije u ostvarivanju ovog cilja, a koje bi trebale biti potpomognute međunarodnim projektnim aktivnostima i programima poput EU4-Agri ili IFAD programom.

Institucijska potpora uz aktivnosti raznih proizvođačkih organizacija trebaju biti glavna pokretačka snaga potrebnog restrukturiranja i modernizacije govedarske proizvodnje putem realizacije aktivnosti koje se odnose na višegodišnje operativne programe i uključuju transfer znanja, pružanje različitih usluga svojim članovima, unapređenje genetskog potencijala i sudjelovanje u promotivnim aktivnostima i različitim kampanjama.

U cilju daljnjeg unapređenja genetskog potencijala govedarske proizvodnje u Federaciji BiH potrebno je u što većoj mjeri staviti naglasak na ulaganja u nabavu visoko kvalitetnih junica i bikova mliječnih, tovnih i kombiniranih pasmina goveda. Ovu mjeru je potrebno provoditi kroz operativne programe proizvođačkih organizacija i putem integracijskih projekata u lancu vrijednosti, koji bi osim poboljšanja proizvodnosti trebali biti horizontalnu i vertikalnu integraciju.

Izravna potpora dohotku proizvođaču će biti nastavljena uz određene modifikacije vezane za proizvođače mlijeka prilagođene potencijalnom ulaskom Bosne i Hercegovine u WTO i pravila vezana za visinu potpore u odnosu na vrijednost proizvodnje. Ponudeni modalitet potpore proizvođačima mlijeka će detaljnije biti elaboriran u dijelu politike izravnih plaćanja.

U narednom razdoblju potrebno je i uspostavljanje registra uzgojno valjanih grla autohtonih pasmina poput buše kao dijela potrebnih aktivnosti za očuvanje genetskih resursa.

Iako će se u dijelu vezanom za prehrambenu industriju dati detaljniji osvrt vezan za proizvodnju mlijeka kao sirovine i mljekarske industrije, ovdje se naglašava potreba potpore ulaganja u industriji prerade mlijeka kako bi se ojačala njihova konkurentnost i položaj na tržištu, povećala diverzifikacija asortimana proizvoda, povećala standardizacija same proizvodnje i unaprijedile marketinške aktivnosti. Osim potpore investicijama u industriji prerade mlijeka, neophodno je daljnje unapređenje vertikalne integracije (ugovornih odnosa) unutar cjelovite funkcionalne organizacije proizvođača i udruga potrošača mliječnih proizvoda.

4.4.2.2.2. Svinjogojstvo

Analizom stanja utvrđen je skroman pasminski sastav svinjogojskih farmi kojeg prati nedostatak uzgojno-selekcijskog programa što u osnovi predstavlja prepreku planiranju i samoj proizvodnji kvalitetnog rasplodnog i tovnog materijala. Osim ovog utvrđene su značajne oscilacije i pad proizvodnje svinjskog mesa zbog izražene nekonkurentnosti i rasta cijena stočne hrane, a što za posljedicu ima "gašenje" domaće proizvodnje i to ne samo manjih obiteljskih gospodarstava već i specijaliziranih velikih proizvođača, nasljednika nekadašnjih velikih poduzeća.

Jedan od važnijih pravaca djelovanja u ovom podsektoru animalne proizvodnje je unapređenje genetskog potencijala koji bi se mogao osigurati ulaganjima u velike farme i repro-centre za osiguranje dostatnog broja rasplodnih grla. Oko 40% broja krmača moglo bi se osigurati kroz repro-centre, a putem Centra za umjetnu oplodnju svinja odakle se genetski potencijal ukupne populacije svinja prenosi na preostale male i srednje farme svinja bi se osiguralo (uzgojilo) preostalim 60% krmača.

Očekuje se nastavak izravnih plaćanja poljoprivrednim proizvođačima u ovom podsektoru uz dodatnu potporu mladim poljoprivrednim proizvođačima, te onima koja pokreću ili proširuju svoju proizvodnju.

Za vlastitu proizvodnju stočne hrane i smanjenje troškova njihove proizvodnje potrebno je stvarati uvjete dostupnosti i mogućnost korištenja poljoprivrednog zemljišta u državnom vlasništvu. Pristup takvom zemljištu bi trebalo redovno oglašavati putem javnih poziva, nekoliko puta tijekom godine u svim

važnijim područjima entiteta Federacije BiH vezanim za svinjogojstvo.

Uz identifikiranje pojedinačnih potreba, potrebno je podržati ulaganja u podsektor kojima će se započeti (nastaviti) procesi restrukturiranja poljoprivrednih gospodarstava, unapređenje pasminskog sastava i tehnologija proizvodnje, te primjena standarda kvalitete i ispunjavanje zahtjeva za dobrobit životinja.

4.4.2.2.3. Ovčarstvo i kozarstvo

Ključni cilj koji se želi postići u narednom strateškom razdoblju u oblasti ovčarstva je zaustaviti i promijeniti negativni trend kretanja ukupnog broja ovaca, povećati udio farmi sa većim brojem grla i osigurati neophodne uvjete za dugoročan razvoj i održivost podsektora. Ovo je moguće ostvariti primjenom adekvatnih mjera poljoprivredne politike koje će biti usmjerene prema povećanju broja grla na pojedinačnim poljoprivrednim gospodarstvima i razvoju prerađivačkog sektora (mljekarske industrije) koji će iskazivati potrebe za proizvode iz primarne poljoprivredne proizvodnje, a što će u konačnici utjecati na proširenje farmi i stvaranje njihove povoljnije strukture.

Bolja tehničko-tehnološka opremljenost farmi moguća je kroz adekvatne mjere iz oblasti povećanja konkurentnosti podsektora, odnosno mjerama iz oblasti ruralnog razvoja. Sufinanciranje investicija u izgradnju novih i rekonstrukciju postojećih objekata za uzgoj ovaca i koza te provedba mjera u cilju povećanja proizvodnosti i poboljšanju uvjeta držanja životinja dio su potrebnih intervencija u ovom podsektoru.

Unapređenju ovčarstva i kozarstva trebalo bi prethoditi i izrada nedostajućih uzgojnih programa. Ovi programi podrazumijevaju detaljnu pasminsku inventarizaciju i utvrđivanje točnog brojnog stanja. Također je neophodno i bolje povezivanje samih poljoprivrednih proizvođača kroz neke od formi proizvođačkih skupina, odnosno proizvođačkih organizacija.

U suradnji sa udrugama proizvođača neophodno je osnovati repro-centre u kojima se mogu provesti nove tehnologije i pristupi u selekcijskom radu i kontroli uzgojne vrijednosti grla sa ciljem povećanja i unapređenja proizvodnih karakteristika i performansi.

Ovčarstvo i kozarstvo Federacije BiH karakterizira nedovoljna educiranost poljoprivrednih proizvođača i nedostatak bolje organizacije transfera znanja i cjelokupnog AKIS sustava. Stoga je u narednom strateškom razdoblju jedan od prioriteta bolja organiziranost prijenosa potrebnih znanja kroz ciljane obuke, radionice, savjete i istraživanja.

Podsektor obilježava i čitav niz autohtonih i tipičnih poljoprivrednih proizvoda poput Vlašićkog sira, sira iz mijeha ili janjetine koji bi trebali u narednom strateškom razdoblju biti predmet brendiranja i procesa zaštite i valorizacije.

4.4.2.2.4. Peradarstvo

U prethodnom razdoblju produktivnost peradarske proizvodnje u Federaciji BiH kako u proizvodnji mesa tako i u proizvodnji jaja je imala pozitivan trend. Ipak, u usporedbi sa europskim standardima, pa čak i sa regionalnim kontekstom ta produktivnost je još uvijek niska i postoji potreba za njenim daljnjim povećanjem. Povećanje produktivnosti ujedno je i najvažniji način povećanja razine dohotka proizvođača, pa je ovo područje na kojem se treba djelovati u narednom strateškom razdoblju. Ta potpora treba ići prvenstveno kroz ulaganja u podsektor kako bi se postigli veći prinosi, ali i standardi u domenu dobrobiti životinja i uopće modernizaciji podsektora.

Stabilnost prihoda i ekonomska održivost poljoprivrednih proizvođača moguća je kroz postojeću razinu proračunske potpore uz eventualne manje izmjene prilagođene tržišnim dešavanjima. Aktualno stanje visokih oscilacija i varijabilnosti cijena inputa (stočna hrana i energenti) mogu značajno ograničiti unapređenje proizvodnje, te se u ovom kontekstu moraju i definirati adekvatne mjere potpore.

Peradarskoj proizvodnji je potrebno daljnje unapređenje transfera znanja i bolje organiziranosti AKIS-a u ovom podsektoru, pri čemu posebno mjesto treba imati razvijen savjetodavni rad. Osposobljavanje ljudskih resursa kroz kontinuiranu edukaciju u kontekstu primjene novih tehnologija u peradarskoj proizvodnji kao i njihovo informatičko-digitalno unapređivanje su aktivnosti koje moraju naći adekvatne oblike potpore u narednom strateškom razdoblju.

Radi lakšeg nastupa na tržištu i generalnog artikuliranja sa predstavnicima vlasti i donositeljima odluka potrebo je međusobno povezivanje peradarskih proizvođača u proizvođačku organizaciju.

Konačno, u narednom razdoblju potrebno je uzeti u obzir aktuelni trend zelene ekonomije i primjene ekoloških praksi kojima bi se smanjio negativan utjecaj ovog podsektora sadržan u velikoj količini stajnjaka i potencijalne opasnosti kontaminacije okoliša, posebno u uvjetima neadekvatnog skladištenja i rukovanja. Potpora proizvodnji biogasa i uvođenju ekoloških praksi u samoj peradarskoj proizvodnji će biti predmet adekvatnih mjera poljoprivredne politike.

4.4.2.2.5. Pčelarstvo

Pčelarstvo je jedan od uspješnijih podsektora animalne proizvodnje u Federaciji BiH u prethodnom razdoblju. Temeljni cilj koji se želi postići u budućem strateškom razdoblju 2021. – 2027., kada se govori o ovoj proizvodnji je nastavak pozitivnog trenda povećanja proizvodnih kapaciteta (broja košnica) uz daljnje povećanje produktivnosti proizvodnje meda po košnici, uvođenje novih "smart" tehnologija i vještina (posebno u kategoriji mladih poljoprivrednih proizvođača) kao i smanjivanju negativnog utjecaja klimatskih promjena koje u posljednje vrijeme značajno narušavaju ukupnu proizvodnju i kontinuitet isporuke dobavljačima. Da bi se potrebni ciljevi postigli potrebno je:

- Nastavak dohodovne potpore poljoprivrednim proizvođačima kroz mjere izravnih plaćanja po košnici,
- Podizanje konkurentnosti putem modela ruralnog razvoja i ulaganja u opremu i preradu
- Kontinuirana organizacija aktivnosti koje će uključivati transfer znanja za pčelare i pčelarske organizacije, sa posebnim naglaskom na mlade proizvođače. Tehnička pomoć uključuje organiziranje tečajeva i radionica, tiskanje edukativnog materijala,
- Organizirana kontrola štetočina i boljeti,
- Veća razina upravljanja rizikom,
- Potpora unapređenju adekvatnih laboratorija za analizu pčelinjih proizvoda,
- Potpora projektima aplikativnih istraživanja kojima će se poboljšati kvalitetu meda i drugih pčelinjih proizvoda i time bolji nastup na tržištu,
- Potpora ulaganjima u marketinške aktivnosti i modernizaciju prerade i distribucije pčelinjih proizvoda,
- Unapređenje zakonske regulative.

4.4.2.2.6. Konjogojstvo

Konjogojstvo se gotovo u potpunosti "gasi" i neophodne su urgentne mjere kojima bi se ovaj podsektor animalne proizvodnje spasio i oživio. Među mogućim područjima intervencije spadaju (i) potpora držanju autohtone pasmine bosanskog brdskog konja, (ii) potpora uzgoju valjano rasplodnih kobila (iii) potpora uzgoju valjano rasplodnih pastuha, (iv) uspostava registra grla, (v) formiranje reprezentativnih uzgajivačkih saveza i udruga i (vi) poticanje raznih promotivnih aktivnosti poput izložbi konja ili organizacije konjičkih natjecanja.

4.4.2.3. Ribarstvo

Uzimajući u obzir izvanredan potencijal prirodnih resursa, prije svega obilja kvalitetne vode i veliku raznolikost vodenih organizama, višestoljetnu tradiciju i iskustvo, kao i cijenjenost proizvoda ribarstva na europskom i svjetskom tržištu, ribarstvo

ima velike mogućnosti daljeg, ubrzanog razvoja u Federaciji Bosne i Hercegovine. Razvoj ovog sektora mora ići u smjeru osiguranja vlastite održivosti, posebno održivosti proizvodnje u akvakulturi, te povećanju konkurentnosti na europskom i svjetskom tržištu. Na temelju postojećih i izgradnjom novih uzgojnih kapaciteta, uz primjenu modernih tehnoloških procesa i uzgojnih metoda, moguće je u narednom planiranom razdoblju udvostručiti proizvodnju u ribarstvu, čak je i povećati na 10.000 tona godišnje.

Usporedo sa unapređenjem proizvodnih obilježja ribarstva u Federaciji BiH u narednom strateškom razdoblju, neophodno je postavljanje ovog sektora u institucijsko-zakonodavni okvir koji će biti u kontekstu europskih integracija i pravne stečevine (Acquis)¹. Naime, u analitičkom izvješću Europske komisije za 2019. godinu ističe se da je Bosna i Hercegovina u ranijoj fazi pripreme na polju ribarstva i poziva na usvajanje strategije ribarstva za cijelu zemlju i njenu djelotvornu provedbu u cijeloj zemlji, praćeno poboljšanjem administrativnih struktura i jačanjem institucionalnih kapaciteta za upravljanje i kontrolu ribolovnih aktivnosti na svim razinama vlasti. Analitičko izvješće također napominje da pravila proizašla iz zakona koji se trenutno provode nisu usklađena u cijeloj zemlji i da nedostaju neki važni dijelovi zakonodavnih mjera, uključujući one koji se odnose na upravljanje resursima i flotom. Izvješće navodi da BiH nema registar flote, kao ni posebne strukturne akcije za ribarstvo. Članak 96. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju traži utvrđivanje uzajamno korisnih područja od zajedničkog interesa u svjetlu suradnje BiH i EU u oblasti ribarstva, uzimajući u obzir prioritarna područja koja se odnose na pravnu stečevinu Zajednice, uključujući poštivanje međunarodne obveze koje se tiču pravila upravljanja i očuvanja ribarskih resursa Međunarodne i regionalne organizacije za ribarstvo.

Od izuzetnog značaja je primjena svih regulativa EU iz ove oblasti čime se BiH obvezala i kroz primjenu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, čl. 96. kojim su se *Strane obvezale da će ispitati mogućnost utvrđivanja oblasti od zajedničkog interesa u sektoru ribarstva. U okviru suradnje posebno će se voditi računa o prioritetima pravne stečevine (Acquis) Zajednice u oblasti ribarstva, uključujući poštivanje međunarodnih obveza koje se tiču pravila međunarodnih i regionalnih ribolovnih organizacija o upravljanju i očuvanju ribljih resursa*².

Ovdje još treba dodati da nadležnost za poljoprivrednu proizvodnju (uključujući i uzgoj ribe), kao i upravljanje prirodnim resursima, (uključujući i upravljanje vodama) je u nadležnosti entiteta i Brčko distrikta BiH, a u Federaciji BiH, nadležnost i upravljanje prirodnim resursima i poljoprivrednom proizvodnjom je dodijeljena i kantonima. U Federaciji Bosne i Hercegovine još uvijek je na snazi Zakon o slatkovodnom ribarstvu (Službeni list FBiH br. 64, 2004), a novi Nacrt zakona o ribarstvu je još uvijek u parlamentarnoj proceduri. Postojeći zakon tretira oblast korištenja ribolovnih voda, ribolova, akvakulture, zaštita riba, ribočuvarska služba, upravni nadzor i kaznene odredbe.

U kontekstu prethodno rečenog i potrebnog razdvajanja sektora (politike) ribarstva od sektora (politike) poljoprivrede u narednom strateškom razdoblju potrebna je uspostava posebnog odjela za ribarstvo pri Federalnom ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva kao inicijalna jedinica sa najmanje dva uposlenika koja bi se bavila poslovima ribarstva i akvakulture koja bi u kasnijem razdoblju prerasla u potpuno novu administrativnu jedinicu sa širokim dijapazonom djelovanja.

U strateškom razdoblju potrebno je donijeti i usvojiti novi Zakon o slatkovodnom ribarstvu Federacije BiH (Nacrt zakona je u proceduri), koji je usuglašen sa normativima zakonskih propisa Europske unije te izraditi Zakon o morskom ribarstvu Bosne i Hercegovine, koji bi prema svim potpisanim sporazumima sa EU morao biti na državnoj razini, a ako to nije moguće onda izraditi Zakon o morskom ribarstvu Federacije BiH. Istovremeno sa donošenjem zakonskog okvira potrebno je izraditi Program razvoja ribarstva i akvakulture u Federaciji BiH, kojim bi se točno definirala područja (posebno ruralna) pogodna za razvoj ribarstva i akvakulture u Federaciji BiH, te izradila lista perspektivnih i novih kultura riba i drugih vodenih organizama i sustavi uzgoja za svako definirano područje.

Osim navedenog u narednom strateškom razdoblju očekuje se popis svih postojećih ribogojilišta u Federaciji BiH (registriranih i neregistriranih), bez obzira na njihov obim proizvodnje i njihovo uvođenje u jedinstven sustav registracije.

Kroz mjere ruralnog razvoja potrebna je (su)financijska potpora malih obiteljskih ribogojilišta³, pogona za preradu ribe na postojećim puno sustavnim ribogojilištima i taložnika i filtera za prečišćavanje odvodnih voda iz ribogojilišta.

Jedno od polja intervencije je i uspostavljanje sustava brendiranja i certificiranja proizvoda ribarstva i akvakulture.

I u oblasti ribarstva potrebno je osigurati adekvatan transfer znanja odnosno provoditi redovnu edukaciju farmera i radnika u ribarstvu i akvakulturi, usvajanjem primjene modernih tehnologija i uzgojnih metoda kroz teoretsku nastavu i praktični rad.

Konačno očekuje se nastavak dohodovne potpore farmerima i izravnih plaćanja za proizvodnju konzumne slatkovodne i morske ribe, te potpora proizvodnji mlađi autohtonih riba za poribljavanje otvorenih voda.

4.4.2.4. Prehrambena industrija

Prehrambena industrija se susreće sa mnogim problemima koji zahtijevaju odgovarajuće intervencije. Proizvodnja sirovina opada, a time i iskorištenost kapaciteta prerade zbog problema odliva radne snage, ali i nedostatkom stručnog kadra. Potrebno je osigurati značajna financijska sredstva putem potpore i kredita sa povoljnom kamatom i rokom otplate za ulaganje u proizvodnju uz osiguranje adekvatne cijene sirovina i osiguranja otkupa. Također će biti potrebno osigurati potporu osuvremenjivanju postrojenja za preradu kako bi proizvodi kvalitetom i cijenom mogli biti konkurentni na domaćem i inostranom tržištu i kako bi prerađivački pogoni raspolagali sa dovoljnim obrtnim sredstvima. S obzirom na nedostatne količine sirovina u preradi u cilju povećanja, ali i kontinuiteta u opskrbi prerađivačkog sektora

¹ Izvor: <https://ekonsultacije.gov.ba/legislationactivities/downloaddocument?documentId=1013231>

² Na temelju Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 5/03, 42/03, 26/04, 42/04, 45/06, 88/07, 35/09, 59/09 i 103/09) Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH nadležno je, između ostalog, i za oblast poljoprivrede. Članom 2. Zakona o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine, utvrđeno je da Sektor poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja, između ostalog, obuhvata ribarstvo i riblje proizvode. Prethodno navedeni propisi, iako su djelomično harmonizirani sa direktivom 92/43/EEZ o očuvanju prirodnih staništa je jedan od uvjeta za harmonizaciju propisa iz oblasti ribarstva, jer s aspekta približavanja Bosne i Hercegovine Europskoj uniji ribarstvo i akvakultura su oblasti na koje se

primjenjuje *acquis-a* iz Poglavlja 13. i član 96. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), posebno onaj dio ribarstva koji se odnosi na ulov i uzgoj morske ribe, te zaštitu ribljeg fonda od nelegalnog, neprijavljenog i nereguliranog ulovu ribe kao i održivog razvoja akvakulture koja se odnosi na sam uzgoj ribe, kako pri riječnim tokovima i jezerima tako i u moru.

³ Eksperti iz oblasti ribarstva predlažu izradu Investicijskog programa "Mala obiteljska ribogojilišta", kojim bi se planirana izgradnja i proizvodno osposobljavalo 70-100 ribogojilišta - tovilista za uzgoj konzumne ribe (kapaciteta do 100 tona), i na taj način u mnogome doprinijelo zapošljavanju stanovništva u ruralnim područjima i značajnom povećanju obima proizvodnje (3.000-5.000 t godišnje);

domaćom sirovinom neophodno je omogućiti adekvatnu potporu primarnim poljoprivrednim proizvođačima u održivu infrastrukturu (tehnologije proizvodnje, odgovarajući sortiment, efikasne načine navodnjavanja, reducirano korištenje sredstava za ishranu i zaštitu bilja, zaštita autohtonih pasmina itd.). Također, pokazuje se neophodnom edukacija proizvođača i prerađivača u pogledu zaštite okoliša kao i izgradnju suvremenih odlagališta otpada i suvremenih načina upravljanja otpadom iz ove industrijske oblasti.

Značajna sredstva će biti potrebno izdvojiti za promociju domaćih preradevina na inostranom tržištu, uz stvaranje minimalnih procedura prilikom izvoza. Nadalje, potrebno je osigurati potporu za formiranje stručnih timova koji bi radili na brendiranju domaćih proizvoda u svim granama prehrambene industrije i njihove zaštite na međunarodnom tržištu. Da bi se potakla i poboljšala domaća proizvodnja sirovina i kako bi se domaćim proizvođačima stvorile veće mogućnosti plasmana potrebno je podići na višu razinu kontrolu kvalitete uvezenih sirovina naročito za one grane koje se zasnivaju na uvoznj sirovini (npr. mesa i mesnih preradevina u mesoprerađivačkoj industriji). Pojačanu kontrolu kvalitete i striktnu procedure treba uvesti i za gotove proizvode čime bi se ograničila strana neloyalna konkurencija koja obara cijene domaćih proizvoda. Zakonsku regulativu, što hitnije, treba uskladiti sa regulativom EU što bi značilo veću sigurnost za potrošače u zemljama EU, a time bi se povećala potražnja naših proizvoda na inostranom tržištu. Također, neophodno je raditi kako na izravnoj (kupovinom ili uzimanjem u zakup zemljišta i organiziranjem proizvodnje sirovine, a zatim prerada) tako i neizravnoj vertikalnoj integraciji lanca vrijednosti (primarna proizvodnja-prerađivačka industrija) kroz ugovorenu proizvodnju izravnim plaćanjem ne samo po kvantitetu nego i po kvaliteti. Uzimajući u obzir procjene analitičara situacija u sektoru će biti još i nepovoljnija zbog drastičnog povećanja cijena repromaterijala stoga je neophodno raditi na horizontalnoj integraciji primarnih proizvođača kako kroz specifične udruge tako i zadruge pri čemu bi se osiguralo kontinuiranu opskrbu sirovinom, a s druge strane dugoročno ostvarile povoljnije cijene i stabilnija ponuda repromaterijala. S druge strane, da bi prerađivačka industrija bila konkurentnija kako na domaćem tako i na zahtjevnom ino tržištu neophodna je automatizacija i osuvremenjivanje linija za preradu, transfer tehnologija kroz programe kratkoročne stručne pomoći, kontinuirana obuka i edukacija uposlenika, dobro promišljene marketinške aktivnosti (npr. e-trgovina) proširiti postojeću ponudu proizvodima od "tradicionalnog ugleda" odnosno "zaštićenog zemljopisnog podrijetla", te nadogradnja i uvođenje standarda kvalitete kako za sirovine npr. Globalgap tako i za preradevine npr. IFS. Za navedeno neophodno je prerađivačkoj industriji omogućiti lakši pristup kapitalu, te zajedničkim aktivnostima nadležnih ministarstava, Vanjskotrgovinske komore BiH, gospodarske komore i nevladinih organizacija povezati kompanije kroz asocijacije (klasterizacija) na putu ka stvaranju i promociji tržišnih veza. Shodno navedenom u narednom razdoblju znanstveno-istraživački projekti trebali bi se fokusirati na unapređenje proizvodnje sirovina biljnog i animalnog podrijetla i prilagođavanje potrebama prerade, kvalitete tradicionalnih proizvoda, te primjeni održivih tehnologija u cilju reduciranja otpada, te kvalitete proizvoda u pravcu onih sa većom dodanom vrijednošću.

4.4.3. Mjere u području izravnih plaćanja

Izravna plaćanja

Izravna plaćanja kao integralni dio poljoprivrednih politika danas predstavljaju najvažniji oblik potpore poljoprivrednim proizvođačima. Nastala su kroz reforme poljoprivredne politike u zemljama EU kao rezultat različitih vanjskih i unutarnjih pritisaka i neophodnosti reduciranja tržišno-cjenovne politike. Smanjenje

potpore reduciranjem zaštite i drugih mjera regulacije poljoprivrednih tržišta EU kompenziran je izravnim proračunskim transferima. Danas izravna plaćanja predstavljaju najvažniji oblik potpore poljoprivrednim proizvođačima u zemljama EU i u zemljama Zapadnog Balkana uz napomenu da postoje značajne razlike kako u visini ukupne i pojedinačne potpore u korist zemalja EU, tako i vrsti izravnih plaćanja koja se u zemljama EU vrše neovisno od proizvodnje (tzv. odvojena plaćanja) dok su u zemljama regije uključujući i BiH ova plaćanja uglavnom vezana za proizvodnju.

Izravna plaćanja su bila i ostala najvažniji dio poljoprivredne politike Federacije BiH kojim se osigurava održivost dohotka poljoprivrednih proizvođača. Njihova važnost datira od godina neposredno nakon završetka rata i forme premija za proizvodnju mlijeka i duhana, do današnje forme plaćanja po grlu i hektaru koja izravna plaćanja čini nezamjenjivim oblikom potpore poljoprivrednim proizvođačima u Federaciji BiH. Ipak, kroz prethodne godine primjene ove vrste proračunske potpore uočeni su određeni nedostaci što je neophodno otkloniti. Sheme potpore izravnih plaćanja koje su zastupljene u Federaciji BiH obuhvaćaju sljedeće oblike plaćanja:

- plaćanja na bazi outputa (premije za proizvodnju)
- izravna plaćanja po grlu/hektaru
- plaćanja na bazi korištenih varijabilnih inputa
- ostala izravna plaćanja (plaćanje za štete i sl.)

Aktuelne mjere izravnih plaćanja obilježava veliki broj shema potpore po proizvodima koje se razlikuju po brojnim kriterijima provedbe. Kontrola provođenja ovakvih shema je dosta kompleksna i skupa. Informacioni (kontrolni) sustavi koji se uspostavljaju po uzoru na zemlje u EU nisu u mogućnosti efikasno ispratiti sve sheme potpore. S druge strane, ograničenja sa kojima će se susresti BiH nakon očekivanog skorajšnjeg članstva u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji, nameću potrebu da se izravna plaćanja značajno reformiraju kako bi im se osigurala obilježja koja neće obuhvatiti obveze smanjenja ukupnog obima proračunske potpore. Osim spomenutog, treba istaći i važnost harmonizacije poljoprivredne politike BiH (Federacije BiH) harmonizacija sa Zajedničkom poljoprivrednom politikom EU. Činjenica jeste da je članstvo BiH u EU još dosta daleko, no ipak zbog kompleksnosti poljoprivredne politike EU, preuzetih obveza iz SAA kao i držanja koraka sa zemljama potencijalnim kandidatima i kandidatima za ulazak u EU, poljoprivredna politika BiH (Federacije BiH) se mora postupno harmonizirati sa vrstama, shemama i mehanizmima ZPP EU. Naravno, da pri tome treba određene sheme potpore pojednostaviti te uzeti u obzir dostignutu razinu prilagođavanja BiH i prilagoditi potporu novim trendovima koji su prisutni prije svega u zemljama EU.

Tekući model proračunske potpore poljoprivrednim proizvođačima traži određenu reformu kojom će se moći dati odgovor na sljedeće izazove: osiguranje prehrambene sigurnosti, jačanje konkurentnosti domaće proizvodnje, smanjenje negativnih posljedica klimatskih promjena i integracije u Zajedničku poljoprivrednu politiku EU i WTO. Uzimajući ove izazove kao ciljeve koje treba ispuniti u novom strateškom razdoblju 2021. – 2027. definiran je set mjera izravnih plaćanja kojima će se osim stabilizacije (održivosti) dohotka poljoprivrednih proizvođača omogućiti jednostavnija provedba i kontrola te brža harmonizaciju sa ZPP EU i WTO pravilima. Jedna od važnih novosti u Zajedničkoj poljoprivrednoj politici EU je određivanje gornje granice i postupno smanjenje plaćanja osnovnoj potpori dohotku za održivost na 100.000 EUR godišnje. U navedeni iznos ne bi bila uračunata potpora dohotku za mlade poljoprivrednike kao ni plaćanja za klimu, okoliš i dobrobit životinja. Međutim, prije određivanja gornje granice, države mogu od iznosa osnovne potpore dohotku za održivost koji planiraju dodijeliti poljoprivredniku za određenu kalendarsku godinu, oduzeti

troškove plaća povezanih sa poljoprivrednom djelatnošću koje je poljoprivrednik prijavio uključujući poreze i socijalne doprinose povezane sa zaposlenjem. Višak ušteđenih sredstava preraspoređivao bi se manjim poljoprivrednim gospodarstvima.

Neupitno je da trebamo težiti postupnom prilagođavanju Zajedničkoj poljoprivrednoj politici EU, ali pri tom treba imati u vidu i specifičnosti koje obilježavaju naš poljoprivredni sektor. Provođenje politike zbog toga treba teći postupno kako bi se poljoprivrednim gospodarstvima dalo dovoljno vremena za prilagođavanje. Sve izraženije klimatske promjene, kriza izazvana pandemijom Covid-19 kao i očekivane negativne posljedice na globalnom tržištu hranom uslijed rata Ukrajine i Rusije dio su brojnih problema koji u opskrbi hranom i poljoprivrednim inputima čeka BiH (Federaciju BiH). Zbog spomenutih razloga kao i zbog potrebe pristupa strateškog obilježja određene proizvodnje će imati posebno mjesto u narednom sustavu potpore izravnih plaćanja. Ovo se odnosi na najvažnije strateške poljoprivredne proizvode kao što su pšenica i kukuruz. Za ove proizvodnje će biti osigurani dodatni podsticaji kroz različite sheme, bilo putem izravnih plaćanja ili putem mjera tržišne cjenovne politike, a sve sa ciljem osiguranja prehrambene sigurnosti domaćeg stanovništva.

4.4.3.1. Proizvodno nevezana izravna plaćanja

Proizvodno nevezana izravna plaćanja obuhvaćaju potporu poslovanju poljoprivrednih gospodarstava na područjima sa prirodnim ograničenjima, izravnu potporu prihodu za mlade poljoprivredne proizvođače, i u okviru programa za klimu i okoliš potporu za organsku proizvodnju i proizvodnju u prijelaznom razdoblju.

Mjera 1.1.1. Potpora poslovanju poljoprivrednim gospodarstvima na područjima sa prirodnim ograničenjima

Znatan dio Federacije BiH bi se prema objektivnim kriterijima koji se primjenjuju u razvijenim zemljama mogao svrstati u područja sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju. Ograničenja ovih područja za bavljenje prihodovno isplativom poljoprivredom uglavnom se vezuju za nepovoljne zemljopisne, pedološke, klimatske i infrastrukturne uvjete. Pored napuštanja poljoprivredne proizvodnje, ovakva područja su u pravilu i područja sa snažnijim iseljavanjem stanovništva. Poljoprivredni proizvođači u ovakvim područjima u praktično svim zemljama sa razvijenom poljoprivrednom i političkom ruralnog razvoja uživaju dodatne novčane podsticaje kojima se smanjuju troškovi proizvodnje i povećavaju prihodi od bavljenja poljoprivredom. Treba naglasiti da su područja sa prirodnim ograničenjima za bavljenje poljoprivrednom u pravilu ekološki visokovrijedna, sa značajnom bioraznolikošću i pejzažnim vrijednostima. Poljoprivrednici su u ovakvim područjima istinski čuvari prirode i tradicije, nema ih mnogo pa bi se i skromnijom proračunskom potporom za bavljenje poljoprivredom u ovakvim krajevima ostvarili višestruko korisni efekti.

Mjera u okviru EU ZPP ima za cilj uvesti plaćanja koja trebaju ublažiti posljedice prirodnih ograničenja po poljoprivrednu proizvodnju, u planinskim područjima i ostalim područjima s prirodnim ograničenjima, ili ostalim vrstama ograničenja. Plaćanja se dodjeljuju jednom godišnje po hektaru korištene poljoprivredne površine kako bi se poljoprivrednicima nadoknadili svi dodatni troškovi ili dio njih, i izgubljeni prihod zbog ograničene poljoprivredne proizvodnje na tim područjima. Plaćanja se dodjeljuju samo poljoprivrednicima kojima je poljoprivreda temeljna djelatnost, a iznos plaćanja sukladno Uredbi (EU) broj 1305/2013 može varirati od najmanje 25 €/ha do najviše 250 €/ha. Određeno područje se klasificira kao područje s prirodnim i ostalim ograničenjima u okviru tri kategorije i to: planinsko područje, područje sa značajnim prirodnim ograničenjima osim planinskih područja, i ostala područja s posebnim ograničenjima. Kako bi bila prihvatljiva za plaćanja, planinska područja moraju

imati vrlo ograničene mogućnosti korištenja zemljišta što za posljedicu ima zamjetno povećanje troškova proizvodnje zbog veoma teških klimatskih uvjeta koji su posljedica nadmorske visine, odnosno veće površine pod padinama na nižoj nadmorskoj visini prestrmih za korištenje strojeva, ili padina koje zahtijevaju korištenje vrlo skupe posebne opreme, odnosno kombinacija dvaju naprijed navedenih čimbenika. Područja koja nisu planinska, da bi bila prihvatljiva za plaćanja moraju imati prirodna ograničenja na najmanje 60% poljoprivredne površine s obzirom na ograničenja koja predstavljaju klima, tlo i nagib terena.

U BiH (Federaciji BiH) se kroz međunarodno podržan projekt "Održivi ekonomski razvoj i zaštita životne sredine na područjima sa prirodnim ograničenjima u BiH" koji provodi CIHEAM iz Barija, dovršavaju poslovi na uspostavljanju višestrukih kriterija za kategorizaciju područja u ona sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju. Definiranjem područja sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju doći će se i do broja potencijalnih korisnika ovih posebnih potpora. Pored diferencirane potpore, poljoprivrednim proizvođačima u ovakvim područjima potrebno je zbog specifičnih i otežanih uvjeta za organizaciju poljoprivredne proizvodnje osigurati i snažniju savjetodavnu potporu.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom				
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom				
Naziv mjere	Mjera 1.1.1. Potpora poslovanju poljoprivrednim gospodarstvima na područjima sa prirodnim ograničenjima				
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera je namijenjena poljoprivrednim gospodarstvima koja se nalaze u područjima sa prirodnim i ostalim ograničenjima koja nepovoljno utječu na odvijanje poljoprivredne proizvodnje. To su prije svega planinska područja koja zbog velike nadmorske visine ili zbog strmih padina na nižim nadmorskim visinama odnosno zbog niske produktivnosti prirodnog okoliša i udaljenosti od većih centara imaju za posledicu nisku gustoću naseljenosti i sve manji broj stanovnika koji se bave poljoprivrednom proizvodnjom. Potpora poljoprivrednim gospodarstvima na područjima sa prirodnim ograničenjima ubraja se u mjere ruralnog razvoja, ali se isplaćuje u obliku godišnjeg proizvodno nevezanog plaćanja po hektaru korištene zemljišne površine kojim raspolaže poljoprivredno gospodarstvo, osim pašnjaka. Za livade bi plaćanje bilo uvjetovano brojem uvjetnih grla stoke kojim raspolaže određeni PG (0,33 UG/ha), a potpora bi bila ograničena na 100 UG. Potpora bi trebala pokriti prosječan gubitak prihoda koji je posljedica prirodnih ograničenja područja na kojem se nalazi poljoprivredno gospodarstvo. Iznos potpore bi trebao osigurati dovoljnu kompenzaciju za posljedično nastalo umanjenje prinosa na PG-ima koja se nalaze na takvim područjima, a ukupna površina za koju se mjera dodjeljuje planirana je na razini do najviše 12.000 ha.				
Strateški projekti					
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti		
	- Broj poljoprivrednih gospodarstava iz područja sa prirodnim ograničenjima koja su korisnici mjere	0	700		
	- Površina u hektarima za koje se isplaćuje potpora za područja sa prirodnim ograničenjima	0	12.000		
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Kako bi se osigurao pravedan dohodak i otporan poljoprivredni sektor na cijelom području Federacije BiH, potrebno je dodjeljivati potporu poljoprivrednicima koji žive na područjima sa prirodnim i drugim posebnim ograničenjima. Mjerom se doprinosi ostvarenju Prioriteta 1.1. budući da doprinosi ublažavaju pojave nižih prihoda koji nastaju kao posljedica prirodnih ograničenja područja, što omogućava opstanak PG-a i održavanje ruralnog stanovništva na vrlo rijetko naseljenim područjima.				
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos u KM	1.640.000	1.900.000	2.100.000	2.400.000
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2024. – 2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne skupine	Poljoprivrednici čija je temeljna djelatnost poljoprivreda, a poljoprivredna gospodarstva im se nalaze na područjima sa prirodnim i ostalim ograničenjima				

Mjera. 3.1.1. Dodatna potpora dohotku za mlade poljoprivredne proizvođače koji preuzimaju upravljanje poljoprivrednim gospodarstvom

U okviru najnovije regulative o EU ZPP izvršeno je ograničenje izravnih plaćanja na maksimalni iznos (100.000 eura)

po poljoprivrednom gospodarstvu, te je naložena preraspodjela potpore koja je ranije pripadala većim poljoprivrednim gospodarstvima na manja i srednja poljoprivredna gospodarstva. Preraspodjela se realizira u obliku godišnjeg proizvodno nevezanog plaćanja po prihvatljivom hektaru poljoprivrednim proizvođačima koji imaju pravo na plaćanje u okviru osnovne potpore dohotku. Na temelju toga planirana je dodatna potpora dohotku za mlade poljoprivrednike u cilju privlačenja mladih poljoprivrednika i olakšavanje poslovnog razvoja u ruralnim područjima.

U kontekstu prethodno rečenog predviđena je dodatna potpora dohotku za mlade poljoprivredne proizvođače koji su nedavno prvi put osnovali poljoprivredno gospodarstvo, pod uvjetom da imaju pravo na plaćanje u okviru osnovne potpore dohotku.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 3: Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja				
Prioritet	Prioritet 3.1. Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima				
Naziv mjere	Mjera 3.1.1. Dodatna potpora dohotku za mlade poljoprivredne proizvođače koji preuzimaju upravljanje poljoprivrednim gospodarstvom				
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera se odnosi na mlade poljoprivrednike koji su po prvi put osnovali poljoprivredno gospodarstvo ili preuzeli upravljanje poljoprivrednim gospodarstvom, a imaju ulogu nositelja poljoprivrednog gospodarstva i mladi su od 40 godina. Isplata potpore vršit će se po prihvatljivom hektaru poljoprivredne površine što će biti regulirano novim Zakonom o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvoju. Mjera pripada u skupinu mjera ruralnog razvoja, a isplaćuje se u formi proizvodno nevezanog plaćanja po hektaru korištenog poljoprivrednog zemljišta i treba se početi primjenjivati od 2024. godine. U našim uvjetima planirana je dodatna potpora u prve tri godine od preuzimanja uloge nositelja PG-a. Mjera planira obuhvatiti 5.200 PG-a sa prosječnom površinom od 3,5 ha, odnosno ukupno 17.600 ha.				
Strateški projekti					
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti		
	- Broj mladih poljoprivrednika koji upravljaju PG-om	7.700	12.900		
	Od toga ¹	6.135	9.675		
	- muški	1.565	3.225		
	- ženski	0	17.600		
	- Površina u hektarima za koje se isplaćuje potpora u okviru ove mjere				
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Starosna struktura nositelja poljoprivrednih gospodarstava upisanih u Federalni RPG je vrlo nepovoljna i prevladavaju nositelji PG-a prosječne starosti između 50 i 60 godina. Mjera doprinosi ostvarenju Prioriteta 1. na način da podržava snažnije uključivanje mladih poljoprivrednika u razvoj gospodarske djelatnosti na poljoprivrednim gospodarstvima u početnom razdoblju nakon pokretanja odnosno preuzimanja uloge nositelja PG-a. Mjera doprinosi i ostvarenju Prioriteta 3.1. vezanog za privlačenje mladih poljoprivrednika i stvaranje poslovnog ambijenta u ruralnim područjima kroz jačanje društveno-ekonomske strukture kao važnog preduvjeta za održivi razvoj ruralnih područja.				
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja (KM)	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	320.000	800.000	1.480.000	1.760.000
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2024. – 2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne skupine	Poljoprivrednici mladi od 40 godina koji po prvi put preuzimaju ulogu nositelja poljoprivrednog gospodarstva upisanog u RPG				

Mjera 2.1.1. Potpora organskoj proizvodnji i proizvodnji u prijelazu na organsku

U okviru EU poljoprivredne politike poljoprivrednim proizvođačima ili skupinama poljoprivrednih proizvođača dodjeljuje se potpora po hektaru poljoprivredne površine kada oni dobrovoljno pristanu na prelaz na prakse i metode ekološkog uzgoja ili njihovo zadržavanje. Obveze iz ove mjere preuzimaju se

na razdoblje od pet do sedam godina. Ako se potpora dodjeljuje za prelaz na ekološki uzgoj razdoblje potpore treba odgovarati razdoblju potrebnom za prelaz. Plaćanja se dodjeljuju godišnje i u potpunosti ili djelomično pokrivaju dodatne troškove ili izgubljeni prihod korisnika nastao kao posljedica preuzimanja obveza.

U opisanom kontekstu se predlaže mjera dodatne potpore organskoj proizvodnji po hektaru, odnosno naknada troškovima i gubitku prihoda za organsku proizvodnju koja se nalazi u prijelaznom razdoblju.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 2: Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena					
Prioritet	Prioritet 2.3. Doprinositi zaštiti bioraznolikosti, poboljšanju usluga ekosustava te očuvanju prirodnih staništa i pejzaža					
Naziv mjere	Mjera 2.1.1. Potpora organskoj proizvodnji i proizvodnji u prijelazu na organsku					
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera pripada u kategoriju mjera ruralnog razvoja a odnosi se na dodatno godišnje plaćanje po hektaru pod organskom proizvodnjom, odnosno za nadoknadu troškova i gubitka prihoda za organsku proizvodnju koja se nalazi u prijelaznom razdoblju (konverziji). Iznos potpore zasniva se na razlici prihoda po jedinici površine zbog nižih prinosa nastalih kao posljedica primjene principa organske proizvodnje. Potpora za prelazak (konverziju) iz klasične poljoprivredne proizvodnje u organsku proizvodnju vršila bi se kroz razdoblje od pet godina. Planirana je dodatna potpora za površine koje bi se povećavale sa početnih 1.750 ha do očekivanih 3.500 ha pod organskom proizvodnjom, odnosno proizvodnjom u prijelaznom razdoblju.					
Strateški projekti						
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti			
	- Broj PG koja su obuhvaćena potporom organskoj i proizvodnji u prijelaznom razdoblju	346	550			
	- Površina pod hektarima obuhvaćena potporom organskoj i proizvodnji u prijelaznom razdoblju	1.750	3.500			
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Dodjela plaćanja za ekološki uzgoj, odnosno prelazak na ekološki uzgoj, doprinosi ostvarenju Prioriteta 2.3. odnosno zaštiti i poboljšanju cjelokupnog ekosustava, osigurava održivost poljoprivredne proizvodnje i očuvanje tla, vode i zraka, te daje zdrave i visokovrijedne proizvode kao hranu potrošačima odnosno sirovinu za prehrambenu industriju.					
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	375.000	437.000	562.500	687.500	875.000
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2023. – 2027.					
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva					
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ					
Ciljne skupine	Poljoprivrednici koji se bave organskom proizvodnjom ili proizvodnjom u prijelaznom razdoblju (konverziji) na organsku					

4.4.3.2. Proizvodno vezana plaćanja

Proizvodno vezana plaćanja obuhvaćaju mjere osnovnog (jedinstvenog) plaćanja po hektaru obradive površine, osnovno (jedinstveno) plaćanje po (uvjetnom) grlu u animalnoj proizvodnji, dodatno plaćanje za strateške proizvodnje, kompenzacijska plaćanja za proizvođače mlijeka (proizvodne vezana plaćanja za referentno razdoblje 2000. – 2022.), potpora pčelarstvu i potpora interventnoj nabavi poljoprivrednih repromaterijala.

Mjera 1.1.2. Osnovno (jedinstveno) plaćanje po hektaru obradive površine

Osnovno ili jedinствeno plaćanje u biljnoj proizvodnji će biti po jedinici zemljišne površine - 1 hektaru obradive površine nezavisno od kulture koja se uzgaja. Na ovaj način se dosadašnji veliki broj shema izravnih plaćanja u biljnoj proizvodnji mijenja jedinствenom shemom plaćanja. Ujednačenom izravnom potporom po hektaru za sve kulture želi se proizvođače što manje vezivati za pojedinačnu proizvodnju. Ujedno, ne favorizira se nijedan podsektor biljne proizvodnje, što bi trebalo omogućiti racionalnije i efikasnije iskorištavanje prirodnih uvjeta. Temeljni motiv ove promjene je da se na poljoprivredne proizvođače, sukladno signalima sa tržišta, prebacuje odluka šta proizvoditi, dok

¹ Procjena početnih vrijednosti i odnosa mladih poljoprivrednika po polu (m/ž) kao upravitelja OPG-a na temelju Registra PG za 2020. godinu i odnosa ukupnog broja nositelja i nositeljica OPG-a (Izvor: FMPVŠ)

će entitet Federacija BiH kroz potporu davati određenu razinu njihovih dohodovne sigurnosti. Jedinstvenim plaćanjem po hektaru Federacija BiH će se također postupno približavati i harmonizirati rješenjima koja su aktualna u ZPP EU. Iako su plaćanja i dalje proizvodno vezana, jedinstveno plaćanje po hektaru predstavljaju otklon od dosadašnjeg sustava potpore i omogućuje značajno lakši transfer na tzv. "decoupled" plaćanja kakva se danas provode u zemljama EU. Kontrola plaćanja uvođenjem jedinstvenog plaćanja kroz postojeće informacijske sustave će biti jednostavnije i efikasnije, što nije beznačajno, a samim time i udio zlouporabe će biti značajno smanjeno.

Kako bi se osiguralo razumno razdoblje na prilagodavanje poljoprivrednih proizvođača novom načinu potpore ali i samoj promociji mjere, mjera se uvodi u Program potpore 2024. godine. Do tada je potrebno uraditi neophodne izmjene zakonskog okvira te donijeti prateće zakonske propise kojima će se omogućiti provedba spomenute mjere. Usporedo sa zakonodavnim izmjenama neophodno je dodatno izgraditi te unaprijediti postojeća IT rješenja koja će se koristiti kao alati prilikom provedbe mjere.

Kompletna biljna proizvodnja će biti obuhvaćena potporom kroz jedinstveno plaćanje. Iznos plaćanja će biti određen sukladno financijskom planu FMPVŠ. Jedinstven je princip da razina dostignutih prava na plaćanje neće biti umanjena. Dodatna plaćanja po hektaru su predviđena za strateške proizvode, pšenicu i kukuruz (zrno). Za ove dvije proizvodnje će se predvidjeti dodatno plaćanja po hektaru pored jedinstvenog plaćanja.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom						
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom						
Naziv mjere	Mjera 1.1.2. Osnovno (jedinstveno) plaćanje po hektaru obradive površine						
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Jedinstveno plaćanje po hektaru zajedničko je za sve poljoprivredne proizvodnje, a osnovica za obračun je prihvatljivi hektar biljne proizvodnje koji se definira u Zakonu o poljoprivredi ili Zakonu o novčanim potporama. Ujedinjenom izravnom potporom po ha za sve kulture želi se što manje vezati proizvođača za pojedinačnu proizvodnju, a ujedno unutar prostora FBiH ne favorizirati nijedan podsektor i tako omogućiti što racionalnije i ekonomičnije iskorištavanje prirodnih uvjeta u kojima proizvođači djeluju, kao i pristup tržištu. U našim uvjetima to može biti hektar oranice, voćnjaka i vinograda, ili hektar obradivog poljoprivrednog zemljišta koje koristi poljoprivredno gospodarstvo. Mjera se treba početi primjenjivati od 2024. godine. Kao varijaciju ove mjere moguće je primijeniti povijesno plaćanje po poljoprivrednom gospodarstvu za određene proizvodnje, a što je u skladu sa Sporazumom o poljoprivredi u okviru WTO da plaćanje ne bude povezano sa vrstom i količinom proizvodnje. Povijesno plaćanje zasniva se na unaprijed određenom baznom razdoblju koje postaje osnova za isplatu dohodovne potpore u narednim proizvodnim godinama. Mjera planira obuhvatiti 23.000 ha u 2023. godini pa do 55.000 ha u završnoj godini provedbe Strategije.						
Strateški projekti							
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti			
	- Broj hektara zemljišta u sustavu jedinstvenog plaćanja - Broj korisnika potpore za osnovno plaćanje po ha	23.000	2.750	55.000	10.000		
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ova vrsta potpore dodjeljuje se poljoprivrednicima kako bi se povećala njihova konkurentnost te održala razina dohotka. Kroz provedbu jedinstvenog plaćanja umanjuju se poteškoće s kojima se suočavaju poljoprivrednici prilikom apliciranja na različite sheme potpore u biljnoj proizvodnji. Povećava se razina transparentnosti te smanjuje moguća zlouporaba proračunskih sredstava. Potpora se dodjeljuje samo za površine definirane kao prihvatljivi hektari. Mjera će doprinijeti ostvarivanju Strateškog cilja 1 i Strateškog prioriteta 1.1. kroz jednostavniji pristup potpori ali i jače oslanjanje na tržište i bržu tranziciju poslovanja kod povoljnijih tržišnih uvjeta.						
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	15.630.500	25.113.200	22.696.800	24.500.000	28.000.000	31.500.000
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2022. – 2027.						
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva						
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ						
Ciljne skupine	Poljoprivredni proizvođači u sektoru biljne proizvodnje						

Mjera 1.1.4. Osnovno (jedinstveno) plaćanje po grlu u animalnoj proizvodnji

Osnovno plaćanje po (uvjetnom) grlu u animalnoj proizvodnji trebao bi biti ekvivalent jedinstvenom plaćanju po površini u biljnoj proizvodnji. Uvjetno grlo stoke je uzeto kao temelj za ova plaćanja iz razloga što se na ovaj način metodološki ujednačava potpora za sve vrste animalne proizvodnje. Princip definiranja plaćanja se zasniva na tome da se sve animalne proizvodnje prevode na uvjetno grlo a zatim množe sa jedinstvenim utvrđenim iznosom za jedno uvjetno grlo stoke. Prilikom kreiranja ove mjere nastojalo se što više ujednačiti kriteriji za potporu po pojedinačnim proizvodnjama, kako bi poljoprivredni proizvođači bili stavljeni u istu ravan potpore. Isključivanjem brojnih shema potpore za animalnu proizvodnju koje su do sada bile na snazi utiče se i na lakšu i efikasniju kontrolu sredstava dodijeljenih proizvođačima. Kao i u biljnoj proizvodnji, jedinstvenim plaćanjem po (uvjetnom) grlu proizvođači u donošenju odluka kojom proizvodnjom da se bave će uzimati u obzir i tržišne signale, pored prirodnih uvjeta i resursa kojima raspolažu. Također je bitno naglasiti da će iznos potpore po jedinici mjere (uvjetnom grlu) koje će proizvođači dobiti po ovoj shemi izravnih plaćanja biti isti ili veći u odnosu na dosadašnje razdoblje. Mjerom su obuhvaćene sve animalne proizvodnje, s tim da će, s obzirom na stratešku važnost kao i na obim potpore koju su do sada uživali, proizvođači mlijeka imati dodatnu shemu potpore – potporu strukturnoj transformaciji sektora proizvodnje mlijeka.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom						
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom						
Naziv mjere	Mjera 1.1.4. Osnovno (jedinstveno) plaćanje po grlu u animalnoj proizvodnji						
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Princip definiranja plaćanja se zasniva na tome da se animalne proizvodnje prevode na uvjetno grlo, a zatim množe sa jedinstvenim utvrđenim iznosom za jedno uvjetno grlo stoke. Prilikom kreiranja ove mjere nastojalo se što više ujednačiti kriterije za potporu po pojedinačnim proizvodnjama, kako bi poljoprivredni proizvođači bili stavljeni u istu ravan potpore. Na ovaj način iznos potpore ne utječe na izbor poljoprivrednog proizvođača kojom proizvodnjom će se baviti, već na temelju uvjeta, resursa i vještina kojima raspolaže te na bazi zahtjeva tržišta. Iznos osnovnog plaćanja po grlu različit je za različite proizvodnje a ovisi o tjelesnoj masi životinja i broju dana uzgoja na PG-u. Plaćanje iznosa po grlu može biti povećano zbog potrebe provođenja strukturne transformacije proizvodnje u cilju postizanja održivosti poljoprivrednih gospodarstava. Preduvjet za isplatu potpore je broj uzgajanih grla na određenom PG u razdoblju obračuna potpore. Tovna grla će biti praćena prema ulaznoj težini i minimalnom broju dana koje moraju provesti na PG-u koje vrši tov da bi bila pogodna za potporu. Da bi PG bio pogodan za dodjelu potpore njegov nositelj će prijaviti i odjave Agenciji za obilježavanje životinja u Bosni i Hercegovini morati obavljati u zakonom propisanim rokovima.						
Strateški projekti							
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti			
	- Broj korisnika potpore za osnovno plaćanje po grlu - Broj uvjetnih grla stoke obuhvaćenih potporom za autohtone pasmine	7.050	9.000	350	650		
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ovom mjerom se putem potpore stabilnosti dohotka farmera želi postići kvalitetno poboljšanje temelja za buduću značajniji rast stočnog fonda i stočarske proizvodnje. Mjera će izravno doprinijeti ispunjavanju Prioriteta 1.1.: Potpora (poticanje) održivog dohotka i otpornosti poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom.						
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	20.532.450	21.129.000	23.050.000	24.000.000	24.500.000	25.000.000
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2022. – 2027.						
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva						
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ						
Ciljne skupine	Poljoprivredni proizvođači u sektoru animalne proizvodnje						

Mjera 1.1.3. Dodatno plaćanje strateškim proizvodnjama

Neizvjesnost tržišta strateških kultura pšenice, raži i kukuruza (zrno), uzrokovana najprije pandemijom Covid-19, a sada i ratom u Ukrajini, te potreba smanjivanja ovisnosti o uvozu, odnosno ublažavanja posljedica pritiska konkurencije nastalog primjenom trgovinskih sporazuma u sektorima voća, povrća, maslina i grožđa zahtijevalo je uvođenje posebne mjere. Dodatnim plaćanjem po hektaru nastoji se stimulirati rast proizvodnje i konkurentnosti, održivost poljoprivrednih gospodarstava i podizanje stupnja samodostatnosti do kraja strateškog razdoblja 2027. godine.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom					
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom					
Naziv mjere	Mjera 1.1.3. Dodatno plaćanje strateškim proizvodnjama					
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Dodatno plaćanje za strateške kulture osmišljeno je kako bi se u sve prisutnijoj globalnoj krizi i tržišnim poremećajima dodatno stimulirali sigurnosno veoma važne proizvodnje pšenice i kukuruza (zrno), voća, povrća, maslina i grožđa, odnosno radno intenzivnoj proizvodnji u zaštićenim prostorima. Ovi proizvodi imaju strateški karakter u prehrani ljudi i životinji. Obzirom da BiH/FBiH u velikoj mjeri ovisi o uvozu pšenice za prehranu ljudi kao i da domaća proizvodnja voća, povrća, maslina i grožđa ili stagnira ili je smanjena zbog svoje nekonkurentnosti u odnosu na uvozne količine, neophodno je dodatno podržati ove proizvodnje kako bi se ovi trendovi prekinuli i preokrenuli. Mogućnost zabrane izvoza dovodi u opasnost prehrambenu sigurnost naše zemlje kao i prerađivačku industriju i industriju mesa. Mjera podrazumijeva da se proizvodnja pšenice, kukuruza (zrno), voća, povrća, maslina i grožđa odnosno proizvodnja u zaštićenim prostorima dodatno podržava izravnim plaćanjem po hektaru.					
Strateški projekti	Pokazatelji za praćenje rezultata mjere		Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti	
	- Broj hektara zemljišta u okviru dodatnog plaćanja strateškim proizvodnjama		9.100		30.500	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Neizvjesna tržišta strateških kultura pšenice, raži i kukuruza (zrno) uzrokovana najprije pandemijom Covid-19, a sada ratom Ukrajine i Rusije, te potreba smanjivanja zavisnosti od uvoza ovih dviju strateških kultura dodatnim plaćanjem po hektaru nastoji se stimulirati njihova veća proizvodnja i približavanje stupnju samodostatnosti do kraja strateškog razdoblja 2027. godine.					
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	3.900.000	4.060.000	4.400.000	5.240.000	6.100.000
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2023. – 2027.					
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva					
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ					
Ciljne skupine	Poljoprivredni proizvođači pšenice, kukuruza u zrnu, voća, povrća, maslina i grožđa					

Mjera 1.1.5. Potpora strukturnoj transformaciji sektora proizvodnje mlijeka

Reforma potpore proizvođačima mlijeka postavljena je kao jedan od potrebnih zaokreta buduće poljoprivredne politike Federacije BiH u oblasti izravnih plaćanja. Dosadašnji sustav potpore vezan za obim proizvodnje, od početnih pozitivnih efekata, počeo je pokazivati nedostatke i stvarati određene probleme. Kontinuiran rast proračunskih transfera prema proizvođačima mlijeka stavljao je sve više u neravnotežan položaj ostale poljoprivredne proizvođače, posebno one koji se bave biljnom proizvodnjom. Visoka proračunska potpora proizvođačima mlijeka postala je predmetom diskusija u regionalnim trgovinskim forumima (CEFTA/SAA), a s druge strane, sa očekivanjem skorajšnjim ulaskom BiH u WTO,

proizvođači mlijeka bi se mogli naći u nezavidnom položaju s obzirom da sadašnja potpora prekoračuje dopušteni *de minimis* prag, što će rezultirati smanjivanjem potpore ovom proizvodu. Iako još nije na snazi pravilo smanjenja potpore izravno za proizvod za koji se potpora veže (pregovara se da se uvede i ovo pravilo) zbog značajno velike potpore za mlijeko (najčešće udio preko 60% poljoprivrednog proračuna), jasno je da će se ova potpora morati smanjivati. Drugim riječima neće biti puno manevarskog prostora da se smanjenja izvrše na drugim proizvodnjama.

Dosadašnja potpora po litri mlijeka (plaćanje po outputu) značajno je udaljavala BiH (Federaciju BiH) kada se govori o harmonizaciji sa potporom u okviru ZPP EU¹. U EU ovaj vid potpore je zanemariv i vezan je za samo za specifične proizvodnje u specifičnim područjima. S obzirom na preuzete obveze u okviru procesa EU integracija, posebno članka 95. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između EU i BiH koji se odnosi na Poljoprivredu i poljoprivredno-industrijski sektor, imamo obvezu postepenog usklađivanja zakonodavstva i prakse u Bosni i Hercegovini s pravilima i standardima Zajednice. Radi usklađivanja prakse provođenja poljoprivredne politike u Bosni i Hercegovini sa EU CAP neophodno je da se ovaj vid potpore zamijeni prihvatljivijim oblicima.

Držanje visoke razine potpore po outputu, kakvo je trenutno u Federaciji BiH, nema elemente poticaja i ne stimulira poljoprivredne proizvođače na jačanje konkurentnosti kroz razne oblike investiranja, ulaganje u znanje i inovacije te na povećanja kvalitete samog proizvoda.

Postojeći sustav potpore je također doveo do neravnomjerne raspodjele potpore kada se govori o odnosu velikih i malih proizvođača u korist velikih. Prirodno bi bilo da veliki proizvođači, koje odlikuju značajne prednosti mjerene ekonomskim performansama, imaju manju potporu².

Na temelju svega rečenog neophodno je napraviti odgovarajući zaokret i kreirati novi način potpore koji će uvažiti pobrojane nedostatke, ali i koji neće dovesti u pitanje dosadašnji obim proizvodnje mlijeka.

Proizvodnja mlijeka je strateška grana poljoprivredne proizvodnje u Federaciji Bosne i Hercegovine kojom se bavi veliki broj poljoprivrednih gospodarstava, izvor je osnovne sirovine za mljekarsku industriju i čini značajan dio izvoza u EU, zemlje CEFTA i druga strana tržišta. Pored toga proizvodnja mlijeka ima veliku važnost za prehrambenu sigurnost stanovništva te očuvanje i razvoj ruralnih područja u Bosni i Hercegovini.

Zbog obveza iz međunarodnih sporazuma, prije svega iz Sporazuma o poljoprivredi u okviru WTO-a i Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Bosne i Hercegovine i EU, postojeći sustav novčanih potpora treba mijenjati radi ispunjavanja preuzetih obveza od strane Bosne i Hercegovine, što zahtijeva provođenje postupne strukturne transformacije poljoprivrednih gospodarstava koja se bave proizvodnjom mlijeka. Iskustva zemalja koje su pristupale u WTO i EU pokazuju da je adaptacija poljoprivrednih gospodarstava novim pravilima bila znatno bolja u onim zemljama koje su pravovremeno pokrenule proces prilagodavanja.

Sistemsom analizom sektora proizvodnje mlijeka koje je napravilo Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva u suradnji sa eminentnim stručnjacima iz sektora

¹ Najbolji primjer je Hrvatska u kojoj se potpora za mlijeko na bazi plaćanja po outputu održavala sve do članstva u Europskoj uniji. Nakon ulaska Hrvatske (1.7.2013.) u EU, počelo je i provođenje ZPP shema potpore tj. kada je ukinuta potpora na bazi outputa i plaćanje po litri, desio se značajan pad (gašenje) broja poljoprivrednih gospodarstava, posebno manjih, koji nisu imali dovoljno konkurentskih sposobnosti.

² Dobar primjer je EU gdje su veliki proizvođači, koji primaju iz proračuna iznose preko 100.000 eura, podložni modulaciji tj. smanjenju potpore za određeni iznos (%). Ovakvo oslobođena sredstva se onda preusmjeravaju za potporu malih i manjih proizvođača ili u mjere ruralnog razvoja. Redistribuiranje plaćanja u Federaciji BiH dodatni je cilj reforme potpore proizvođačima mlijeka. Ne treba smetnuti sa uma da je postojeći sustav potpore često bio meta kritika radi ranjivosti na prevare i zlouporabe.

mljekarstva utvrđeno je da predloženi model povijesnog plaćanja za proizvodnju mlijeka nije optimalan za proizvođače, te da sektor nije spreman za provođenje takve mjere. Analizom je između ostalog utvrđeno da 3/4 proizvođača mlijeka posjeduju farme sa 3 do 5 mliječnih krava i proizvodi oko 25% mlijeka otkupljenog od strane mljekarske industrije. Istovremeno 1/4 farmi koje posjeduju 6 ili više mliječnih krava proizvodi oko 75% otkupljenog mlijeka u Federaciji BiH.

Analiza troškova proizvodnje pokazala je da su dugoročno održive farme sa minimalno 25 mliječnih grla. Održivost je moguće postići i sa manjim brojem grla ukoliko proizvođač kombinira proizvodnju mlijeka i mesa putem tova junadi od teladi iz vlastitog uzgoja. Za ovaj tip proizvodnje u našim uvjetima najpogodnije je simentalno govedo. Zbog toga se proizvođačima preporučuje nabava rasplodnih junica simentalne pasmine, a u tom smjeru će biti prilagođene i potpore ulaganjima od strane ministarstva.

Analiza je također pokazala da broj farmi sa 3 do 5 grla opada i stoga je potrebno poduzeti aktivnosti kojima bi se farmerima pomoglo da unaprijede količinu, kvalitetu i strukturu proizvodnje i tako povećaju izgled za rentabilno poslovanje, održivost svojeg gospodarstva i njegov uspješan razvoj. Pri tome se ministarstvo vodilo idejom da raspoloživi iznos sredstava namijenjen potpore za proizvodnju mlijeka djelomično preraspodjeli u pravcu jačanja potpore malim farmama.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom		
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom		
Naziv mjere	Mjera 1.1.5. Potpora strukturalnoj transformaciji sektora proizvodnje mlijeka		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	<p>Mjera se fokusira na dugoročnu održivost i rentabilnost proizvodnje mlijeka na što većem broju poljoprivrednih gospodarstava i ima dva modela. Prvi model bio bi kombinirani model plaćanja po grlu i litru, a drugi model bio bi u vidu potpore samo po litru.</p> <p>Kod prvog modela isplata po grlu bila bi vršena na početku godine odmah po usvajanju Programa, i kroz jednokratnu isplatu za proizvedeno mlijeko po završetku III kvartala. U drugom modelu potpora bi se isplaćivala kvartalno, a težiti skraćivanju obračunskog razdoblja na mjesečni obračun.</p> <p>Farmeri sa 3 do 5 grla mogu birati, ostati u modelu plaćanja po litru ili prijeći na kombinirani model plaćanja po grlu i litru. Farmeri koji odaberu kombinirani model imale bi obvezu da ostanu u tom modelu u toku 2024. godine. Međutim, farmeri koji ne bude zadovoljna kombiniranim modelom može se ponovno vratiti na plaćanje po litru u 2025. godini.</p> <p>Farmeri koji posjeduju 3 do 5 grla, a odaberu kombinirani model plaćanja trebale bi nastojati povećati broj grla na farmi barem za jedno grlo u svakoj godini do kraja važenja Strategije, te bi iz statusa Obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva trebale nastojati prijeći u formu obrta ili pravnog lica.</p> <p>Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva bi farmama koje odaberu kombinirani model plaćanja pripremilo poseban paket potpore investicijama u proširenje stalskih kapaciteta, rasplodne junice, muzu opremu, opremu za hlađenje mlijeka, miks prikolice i drugu potrebnu mehanizaciju, pod povoljnijim uvjetima u odnosu na ostala poljoprivredna gospodarstva. Također bi bila osigurana dodatna sredstva potpore za farmeri koje su se preregistrirale u obrt odnosno poduzeće u vidu potpore plaćanju doprinosa za zdravstveno i mirovinsko osiguranje.</p> <p>Konačni cilj mjere je pokretanje strukturalne transformacije malih farmi u pravcu povećanja konkurentnosti, dugoročne održivosti poslovanja i opstanka na tržištu, te uspješno prilagođavanje promjenama koje donose međunarodni sporazumi ali i cjelokupno prirodno i društveno okruženje.</p> <p>Farmeri koje u periodu implementacije ove Strategije ne pokažu interes za kontinuirano ulaganje u svoja gospodarstva i ne budu spremna prijeći u novi organizacijski oblik, mogle bi prestatu biti u fokusu zanimanja Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, i eventualno bi mogle biti preusmjerene na ostvarivanje prava na novčane potpore kod nadležnih županijskih/kantonalnih ministarstva.</p> <p>U tijeku 2024. godine Federalno ministarstvo poljoprivrede će u skladu sa preporukama struke i interesima proizvođača mlijeka koji su ostali u sustavu potpora proizvodnji po litru mlijeka izraditi Plan prilagodbe ovog dijela sektora za prelazak na kombinirani sustav potpora po grlu i litru, a koji bi se primjenjivao u trogodišnjem strateškom razdoblju od 2025. do 2027. godine.</p>		
Strateški projekti			
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	- Broj korisnika sa 3 do 5 grla za kombinirani model plaćanja - Broj korisnika sa više od 5 grla u kombiniranom modelu plaćanja	3.000 0	3.700 1.100

Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Proizvodnja mlijeka u Federaciji BiH je dostigla razinu sigurne opskrbe prerađivačkih kapaciteta, s mogućnošću daljnjeg rasta proizvodnje sukladno potražnji na tržištu i mogućnostima izvoza. Ovom mjerom se nastoji potaknuti male proizvođače mlijeka ka tržišnoj proizvodnji, povećanju opsega i kvalitete proizvedenog mlijeka i većim izgledima za održivost poslovanja farme u narednom razdoblju. Većim proizvođačima mlijeka ova mjera omogućava očuvanje razine potpore na najvišoj mogućoj razini s obzirom na obveze transformacije modela plaćanja iz Sporazuma o poljoprivredi u okviru WTO. Konačan rezultat treba biti uspješno prilagođavanje proizvođača mlijeka novom okruženju koje donosi stalne promjene na domaćem i međunarodnom tržištu, promjene klime i najvažniji međunarodni trgovinski sporazumi kojima pristupa Bosna i Hercegovina.				
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	54.500.000	54.500.000	54.500.000	54.500.000
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2024. – 2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne skupine	Proizvođači mlijeka koji proizvode najmanje 3.000 litara mlijeka po grlu godišnje radi prodaje na tržištu.				

Mjera 1.1.6. Potpora pčelarstvu

Potpore proizvođačima meda, obzirom na kontinuiranu potražnju za njihovim proizvodima, ali i na pozitivni utjecaj koji imaju na okoliš i održavanje ekosustava promatrana je kao jedan od prioriteta narednog strateškog razdoblja. Zadržava se postojeći oblik potpore izravnih plaćanja po košnici, s tim da se očekuje daljnji rast ukupnog broja proizvođača i košnica. Na ovaj način će se dati dodatna potpora proizvođačima meda da intenziviraju proizvodnju. Povećana proizvodnja doprinijet će zadovoljenju sve više domaće potražnje ali i izvozu na atraktivna i bogata tržišta gdje je potražnja za medom stalno prisutna. Povećan broj košnica i pčelinjih društava pozitivno će utjecati na poljoprivrednu proizvodnju ali i očuvanje ekosustava.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom							
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom							
Naziv mjere	Mjera 1.1.6 Potpora pčelarstvu							
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	<p>Uzimajući u obzir važnost i specifičnost pčelarske proizvodnje ovom mjerom se zadržava postojeći oblik potpore kroz izravno vezana plaćanja po košnici. Budući da klimatske promjene sve izraženije otežavaju ukupnu proizvodnju, a s druge strane postojanje velikih mogućnosti plasmana na domaćem i inostranom tržištu, u narednom strateškom razdoblju se planira povećana potpora po košnici¹. Ovakvom potporom se nastoji povećati ukupni proizvodni kapaciteti (broj košnica) i ukupna proizvodnja.</p>							
Strateški projekti								
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti					
	- Broj korisnika potpore u pčelarstvu	1.700	2.250					
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Intervencije u sektoru pčelarstva kroz veću potporu po košnici doprinijet će ostvarenju Prioriteta 1.1. iz ove Strategije. Povećanjem broja košnica povećat će se obim proizvodnje i prilike za ostvarivanje stabilnih prihoda domaćinstvima koja se ili nalaze u područjima sa prirodnim ograničenjima za poljoprivredu, ili raspoložu sa ograničenim zemljišnim i drugim kapacitetima neophodnim za komercijalno bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom.							
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	828.861	1.546.200	1.546.200	3.607.800	3.607.800	3.607.800	3.607.800
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2021. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne skupine	Poljoprivredni proizvođači – pčelari							

¹ U razdoblju 2021. – 2023. potpora pčelarima će se plaćati po košnici u iznosu od 15 KM/košnici.

Mjera 1.1.7. Potpora proizvodnji ribe

Mjera je namijenjena poljoprivrednim gospodarstvima koja se bave proizvodnjom ribe.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom							
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom							
Naziv mjere	Mjera 1.1.7. Potpora proizvodnji ribe							
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera je namijenjena poljoprivrednim gospodarstvima koja se bave proizvodnjom ribe. S obzirom na specifičnost proizvodnje zadržava se postojeći oblik potpore izravnih plaćanja po kilogramu proizvedene ribe. Radi sve težih uvjeta privredavanja i rada potpora po kilogramu trebala bi biti uvećana ¹ . Na ovaj način bi se trebalo ohrabriti na daljnji rast proizvodnje te daljnji rast ukupnog broja proizvođača. Ukupni iznos potpore kreće se na prosječnoj godišnjoj razini od oko 2,5 milijuna KM.							
Strateški projekti								
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji		Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti			
	- Broj korisnika potpore u proizvodnji ribe		17		25			
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Intervencije u sektoru ribarstva kroz plaćanje po kilogramu proizvedene ribe doprinjet će ostvarenju najmanje dva strateška prioriteta iz ove Strategije, Prioritet 1.1. i Prioritet 2.3. Povećanjem potpore povećat će se obim proizvodnje i prilike za ostvarivanje stabilnih prihoda gospodarstvima domaćinstvima.							
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	2.427.536	2.371.200	2.460.000	2.460.000	2.484.000	2.526.000	2.610.000
Razdoblje provedbe mjere	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	2022. – 2027.							
Nositelji mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Ciljne skupine	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
	Poljoprivredni proizvođači koji se bave proizvodnjom ribe							

Mjera 1.1.8. Potpora interventnoj nabavi poljoprivrednih repromaterijala

Potpore nabavi inputa u poljoprivrednoj proizvodnji je mjera interventnog, a ne sustavnog karaktera, što FMPVŠ omogućava fleksibilnost u njenom kreiranju i samom provođenju. Mjera je namijenjena za potporu nabavi osnovnih repromaterijala neophodnih za poljoprivrednu proizvodnju kao što su dizel gorivo, mineralna gnojiva, stajsko gnojivo, zaštitna sredstva i sjemenski materijal. Korisnici su poljoprivredni proizvođači iz sektora biljne proizvodnje. S obzirom da je interventnog karaktera ova mjera će se primjenjivati u zavisnosti od stanja na tržištu repromaterijala i same potrebe intervencije. Jeftinije gorivo za poljoprivrednu proizvodnju, ili popularnije plavi dizel, jedna je od mjera poljoprivredne politike kojom se utječe na smanjenje troškova proizvodnje. Obzirom da se radi o jednom od glavnih inputa u proizvodnji na ovaj način se utiče i na povećanje cjenovne konkurentnosti poljoprivrednih proizvođača.

U aktualnim tržišnim uvjetima u BiH dobar model potpore bi se mogao sastojati odustajanjem države od naplate prihoda kroz putarine i trošarine (akcize) za dizel gorivo koje se koristi u sektorima poljoprivrede i ribarstva za što su potrebne izmjene Zakona o trošarinama u BiH. Budući da su uvođenje plavog dizela i spomenute izmjene vezane za političke odluke, jedno od rješenja potpore nabavi dizel goriva su proračunski transferi proizvođačima kojima će se nadomjestiti trošak koji proizvođači kumulativno plaćaju po osnovu trošarina i putarina na dizel gorivo. Iznos potpore za ostale inpute poput mineralnog i stajskog gnojiva odnosno zaštitnih sredstava i sjemenskog materijala će se utvrđivati kao udio u tržišnoj cijeni koja će se regresirati poljoprivrednim proizvođačima.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom							
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom							
Naziv mjere	Mjera 1.1.8. - Potpora interventnoj nabavi poljoprivrednih repromaterijala							
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera je namijenjena za nabavu osnovnih repromaterijala neophodnih za poljoprivrednu proizvodnju kao što su dizel gorivo, mineralno gnojivo, stajsko							

¹ U razdoblju 2021. – 2022. iznos potpore je 1 KM/kg.

područjima djelovanja	gnojivo, zaštitna sredstva i sjemenski materijal. Zbog uočenog trenda smanjenja količine humusa u tlu, ali i trenda rasta cijena mineralnih gnojiva, potpora dubrjenju stajskim gnojem treba imati prioritet u odnosu na ostale opcije. Korisnici su poljoprivredni proizvođači iz sektora biljne proizvodnje. Obzirom da je interventnog karaktera mjera će se primjenjivati u zavisnosti od potreba poljoprivredne proizvodnje, stanja na tržištu repromaterijala i nužnosti provođenja intervencije. Potpora za dizel gorivo može biti i u formi proračunskog transfera koji kumulativno ne može biti veći od iznosa trošarina i putarina na dizel gorivo u BiH. Iznos potpore za ostale inpute će se utvrđivati kao dio (do 30%) tržišne cijene ² koji bi se mogao regresirati poljoprivrednim proizvođačima.							
Strateški projekti								
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji		Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti			
	• Broj korisnika za potporu interventnoj nabavi poljoprivrednih repromaterijala		0		10.500			
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Rast cijena poljoprivrednih inputa posljednjih godina je veoma izražen i ne prati ni rast cijena poljoprivrednih proizvoda što ekonomskim rječnikom rečeno znači da su skare cijena uvijek otvorene na stranu poljoprivrednih proizvođača. Posljednja dešavanja uzrokovana pandemijom Covid-19 i krizom zbog rata u Ukrajini dodatno je poremetilo opskrbu tržišta poljoprivrednim inputima. Stoga je neophodno da se planiraju mjere interventnog karaktera kojima će se ohrabriti poljoprivredni proizvođači i kompenzirati poremećaji na tržištu inputa. Primjenom ove mjere će se doprinijeti realizaciji strateškog prioriteta 1.1. odnosno učinit će da poljoprivredni proizvođači budu otporniji na spomenute negativne promjene, ali i da neposredno utječe na održavanje stabilne proizvodnje hrane.							
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	138.172	2.040.000	0	1.686.048	1.750.000	2.200.000	2.475.000
Razdoblje provedbe mjere	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	2022. – 2027.							
Nositelji mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Ciljne skupine	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
	Poljoprivredni proizvođači registrirani u registar poljoprivrednih gospodarstava i klijenata							

4.4.4. Mjere vezane za uređenje tržišta poljoprivrednih proizvoda**Uređenje tržišta i tržišno-cjenovna politika u Federaciji BiH**

Mjere vanjsko-trgovinske politike u BiH se svode na carinsku zaštitu u vidu *ad valorem* carina te fiksnog iznosa po jedinici mjere koji ovako formiraju tzv. složenu carinsku stopu. Pored toga BiH za određene proizvode propisuje tarifne/carinske kvote za uvoz. Usporedo sa ovim, propisane su i mjera zaštite domaće proizvodnje od prekomjernog uvoza i uvoza po damping cijenama. Ipak, iako je set postavljenih mjera dosta sličan kao u drugim zemljama iz okruženja ili šire, zbog brojnih razloga, poput nejednakog/podijeljenog tržišta ili stalnih opstrukcija u provođenju određenih rješenja, ovakva politika u BiH nikada nije dala značajniji doprinos poljoprivrednoj proizvodnji i sektoru uopće.

Kada se govori o vanjsko-trgovinskoj politici BiH i zaštitnim mjerama, neophodno je analizirati postojeće sporazume o slobodnoj trgovini i razinu uspostavljenih dopuštenih mehanizama za zaštitu domaće proizvodnje. Naravno, ne treba gajiti iluzije o radikalnim izmjenama sporazuma ili uvođenju rigidnih mjera zaštite, jer je njihovo vrijeme odavno prošlo, već je potrebna aktivnija provedba ovih sporazuma. Paralelno sa ovim treba raditi na uspostavljanju neophodne infrastrukture kojom će se moći pratiti provođenja Sporazuma ali i uvođenje mjera samozaštite. Trenutno, zbog nepostojanja spomenute infrastrukture, nemoguće je uvesti mjere zaštite. Prioritet u ovom kontekstu je uspostava i razvoj jedinstvenog Poljoprivrednog tržišnog informacijskog sustava. Drugi pravac djelovanja je uspostavljanje jedinstvene mjere uređenja poljoprivrednog tržišta u Bosni i Hercegovini. Dosadašnja praksa kreiranja i provođenja ovakvih mjera sa razine entiteta Federacije BiH i Republike Srpske nije dala nikakve efekte. Kombinacijom ova dva segmenta poljoprivredne politike

² U 2021. godinu potpora je planirana kroz mjeru "Potpora za programe pokretanje proizvodnje (Prolječna i jesenska sjetva)" i iznosila je 138.172 KM.

stabiliziralo bi se poljoprivredno tržište i cijene poljoprivrednih proizvoda, što je u aktualnim uvjetima vrlo izraženih i dinamičnih promjena od izuzetnog značaja.

Tržišno-cjenovna politika obuhvaća mjere koje bilježe dvije različite vrste transfera: (i) transfere od potrošača koji proizlaze iz mjera kao što su carinska zaštita, carinske i tarifne kvote, prelevmani i sl. i (ii) transferi od poreznih obveznika koji proizlaze iz mjera kao što su: plaćanja za izvozne naknade, tržišne intervencije, plaćanje za prerađivače i sl. U Federaciji BiH su tijekom niza prethodnih godina na snazi bile različite mjere tržišno-cjenovne politike koje su se prije svega financirale proračunskim sredstvima. Mjere su se kretale od propisivanja različitih oblika administrativnih cijena i s njima povezanih tržišnih intervencija, plaćanja "prvoj ruci" prerade za čišćenja tržišta, pa sve do mjera izvoznih subvencija u pojedinim godinama. Iako su mjere tržišno-cjenovne politike u Federaciji BiH bile iste ili slične kao u zemljama okruženja, a donekle i EU, one zbog brojnih razloga nisu dale željene rezultate. Ono što je njihova temeljna karakteristika je da su ove mjere bile *ad hoc* bez nekog ozbiljnijeg sustavnog pristupa i potrebne konzistentnosti.

Ne treba zaboraviti i probleme nastale vanjsko-trgovinskom politikom sa razine države BiH kojom se dosta neoprezno ušlo u liberalizaciju poljoprivredne trgovine i slabo kontrolirao uvoz što je postupno obezvrjeđivalo spomenute mjere. S obzirom da model potpore kroz mjere tržišno-cjenovne politike nije dao očekivane rezultate neophodno je pristupiti reviziji ovih mjera i dati prijedloge koji će ih učiniti efikasnijim i efektivnijim.

U narednom strateškom razdoblju fokus mjera tržišno-cjenovne politike biti će na stabilizaciji tržišta poljoprivrednih proizvoda, održivosti dohotka poljoprivrednih proizvođača te na stabilnoj ponudi poljoprivrednih proizvoda potrošačima. Veoma je važno da mjere iz ovog dijela poljoprivredne politike postanu efikasnije i omogućće ostvarenje prethodno postavljenih ciljeva. Da bi se sve ovo i postiglo kreiran je set mjera tržišno-cjenovne politike za strateško razdoblje 2021.–2027. Mjere tržišno-cjenovne politike su različite mjere uređenja unutrašnjeg tržišta Federacije BiH, pomoću kojih se stvara dodatna potražnja u narušenim tržišnim uvjetima sa ciljem stabiliziranja razine cijena. To su mjere potpore potrošnji koje će stabilizirati cijene i utjecati na dohodak poljoprivrednih proizvođača, kao što su:

- Potpora privatnom skladištenju proizvoda
- Potpora potrošačima - Sheme školskog voća i mlijeka (pilot projekt)
- Potpora radu proizvođačkih organizacija

S obzirom na aktualne velike "tektonske" promjene geopolitičkih prilika u svijetu, nove mjere tržišno-cjenovne politike kao integralni dio poljoprivredne politike Federacije BiH bi trebale značajno doprinijeti ostvarenju postavljenih ciljeva Strategije. Iako vanjsko-trgovinska politika kao jedan od najjačih mehanizama tržišno-cjenovne politike nije izravno u nadležnosti Federacije BiH, radi njihove važnosti za poljoprivredu u cjelini, u ovom strateškom dokumentu će se dati prijedlozi mjera unapređenja ove politike na razini BiH. Prijedloge ovih mjera središnja vlast (Vijeće ministara, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa) bi mogla sprovesti, što bi rezultiralo višim stupnjem zaštite domaće proizvodnje, većoj stabilnosti tržišta, a sve u cilju stvaranja povoljnog okruženja i ambijenta za razvoj poljoprivrede u Bosni i Hercegovini.

Jedan od ovih prijedloga je jeftinije gorivo za poljoprivrednu proizvodnju odnosno mjera uvođenja plavog dizela kao načina smanjenje troškova proizvodnje. S obzirom da se radi o jednom od glavnih inputa u proizvodnji na ovaj način bi se povećala cjenovna konkurentnost poljoprivrednih proizvođača. Prema OECD klasifikaciji poljoprivredne politike mjera plavog dizela svrstava

se u kategoriju regresiranja varijabilnih inputa i kao takva se tretira dalje u analizama. Modaliteti osiguranja jeftinijeg goriva za poljoprivredu u svijetu su različiti, ali u principu se svodi na odustajanje od određenog prihoda od strane države u korist poljoprivrednika i osiguranja jeftinijeg inputa u poljoprivredi.

Mjera 1.3.1. Potpora privatnom skladištenju

Privatno skladištenje je tzv. prateća mjera uređenja poljoprivrednih tržišta. Mjera se sastoji u tome da se privatno skladištenje subvencionira od strane države/entiteta, a kako bi se smanjio pritisak na tržište u momentu povećane ponude uobičajeno u vrijeme žetve/berbe. Na ovaj način se izravno može utjecati na smanjenje ponude na tržištu u određenom vremenskom razdoblju, a što se izravno odražava na željene tržišne cijene. Podržavati se mogu privatni operatori i poljoprivredni proizvođači koji imaju kapacitete za skladištenje i čuvanje poljoprivrednih proizvoda za koje je mjera propisana. U oba slučaja krajnji korisnik potpore (subvencije) bi bio poljoprivredni proizvođač, s tim što u prvom slučaju (privatni operater) ne bi koristio proračunski transfer izravno nego bi ima plaćen dio zakupa, dok bi u drugom slučaju poljoprivredni proizvođač bio izravni korisnik transfera. Ovom mjerom se daje potpora privatnim operaterima da privremeno obustave ponudu za vrijeme ugovornog skladištenja. Ona je standardna mjera u Europskoj uniji i pored pozitivnih efekata koje nosi svojom provedbom bila bi značajna i u kontekstu harmonizacije sa ZPP-om EU. Ova mjera se planira uvrstiti u redovan sustav potpore u Federaciji BiH u 2024. godini, budući da je prethodno potrebno osigurati zakonodavni okvir te pripremiti ostale podzakonske akte.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom					
Prioritet	Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda					
Naziv mjere	Mjera 1.3.1. Potpora privatnom skladištenju					
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Privatno skladištenje je tzv. prateća mjera uređenja poljoprivrednih tržišta. Mjera se sastoji u tome da se privatno skladištenje subvencionira od strane države/entiteta, a kako bi se smanjio pritisak na tržište u momentu povećane ponude uobičajeno u vrijeme žetve/berbe. Na ovaj način se izravno može utjecati na smanjenje ponude na tržištu u određenom vremenskom razdoblju, a što se izravno odražava na željene tržišne cijene. Podržavati se mogu privatni operatori i poljoprivredni proizvođači koji imaju kapacitete za skladištenje i čuvanje poljoprivrednih proizvoda za koje je mjera propisana. Učešće potpore u privatnom skladištenju bi se utvrdilo svake godine kroz program, a planirani godišnji iznos za provedbu ove mjere je 1 milijun KM. Primjena treba započeti sa 2023. godinom. ¹					
Strateški projekti						
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti			
	- Broj korisnika potpore privatnom skladištenju	0	70			
	- Broj proizvoda u sustavu potpore privatnom skladištenju	0	5			
Razvojni efekti i doprinosi ostvarenju prioriteta	Ovom mjerom se omogućuje ostvarenje Prioriteta 1.3. gdje se kroz potporu privatnog skladištenja čuva stabilnost poljoprivrednih tržišta u momentima kada su ona najnestabilnija, a to je uobičajeno vrijeme žetve/berbe. Odlaganje ponude na tržištu za vrijeme kada će ono biti u jačoj potražnji za danim proizvodom doprinjet će boljoj cijeni i izravno većem finansijskom efektu za poljoprivrednike. Na ovaj način se doprinosi realizaciji prioriteta 1.2: jačanja konkurentnosti ali i tržišne orijentiranosti.					
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	1.000.000	1.500.000	1.750.000	2.000.000	2.300.000
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2023. – 2027.					
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva					
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ					
Ciljne skupine	Poljoprivredni proizvođači žitarica i uljarica					

Mjera 1.3.2. Pilot shema voća, povrća i mlijeka

EU program distribucije voća, povrća i mlijeka u vrtićima, školama i javnim kuhinjama je jedna od inventivnih mjera ZPP-a, koja sa jedne strane pomaže poljoprivrednicima siguran plasman

¹ Nije bilo potpore kroz ovu mjeru u prve dvije godine primjene Strategije.

dijela svojih proizvoda, a sa druge strane utječe na povećanje konzumacije voća, povrća i mlijeka mlađe populacije i osjetljivih kategorija društva, čime se izravno utječe na njihovo zdravstveno stanje odnosno osigurava prehrana najsiromašnijih članova društva. Programom se podupiru distribucija proizvoda, obrazovne mjere i mjere informiranja.

Obzirom na višestruke koristi ova mjera je opće prihvaćena kako od zemalja članica EU tako i od strane zemalja kandidata. U sustav potpore u Federaciji BiH mjera će biti uvedena kao pilot projekt, kada bi se utvrdilo na koji način i u kojem obimu bi se ovakva mjera mogla redovno provoditi u Federaciji BiH. Projektom bi se najprije obuhvatilo mlijeko i voće, dok bi se kasnije mogli uključiti i mliječni proizvodi, povrće te drugi proizvodi. Obuhvaćena bi bila djeca od vrtičke do srednjoškolske dobi i socijalno najugroženije kategorije stanovništva. Vremenski okvir provođenja pilot programa, lista proizvoda koja bi se proračunskim transferima podržavala i način provedbe bili bi predmet podzakonskih akata. Ključni partneri u provođenju ove mjere bili bi proizvođačke organizacije preko kojih bi se ustvari i vršila nabava spomenutih proizvoda i provedba samog projekta.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbom hranom				
Prioritet	Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda				
Naziv mjere	Mjera 1.3.2. Pilot shema voća, povrća i mlijeka				
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	S obzirom na višestruke koristi ova mjera je opće prihvaćena kako od zemalja članica EU tako i od strane zemalja kandidata. U sustav potpore u Federaciji BiH mjera će biti uvedena kao pilot projekt, kada bi se utvrdilo na koji način i u kojem obimu bi se ovakva mjera mogla redovno provoditi u Federaciji BiH. Projektom bi se najprije obuhvatilo mlijeko, voće i povrće, dok bi se kasnije mogli uključiti i mliječni proizvodi, te drugi proizvodi. Kao korisnike mjera obuhvaća djecu od vrtičke do srednjoškolske dobi i socijalno najugroženije osobe korisnike javnih kuhinja. Osim spomenutog, sukladno pozitivnim praksama EU, ova mjera podrazumijeva doniranje spomenute hrane radi sprječavanja uništavanja hrane i zaštite okoliša i odnosi se na socijalno ugrožene kategorije stanovništva, te na doniranje hrane za životinje, posrednike u doniranju hrane, donatora hrane, donatora hrane za životinje te krajnjih primatelja za životinje.				
Strateški projekti					
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti		
	- Broj korisnika shema voća, povrća i mlijeka	0	250		
Razvojni efekti i doprinosi ostvarenju prioriteta	Poticanje potrošnje kroz sheme mlijeka, voća i povrća postiže se pojačana konzumacija ovih esencijalnih proizvoda čime se izravno, pozitivno utječe na zdravlje školske djece i sigurnost prehrane najugroženijih kategorija stanovništva u Federaciji BiH. Provođenjem ove mjere postiže se akcija iz prioriteta 1.3. i P 3.3.				
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	700.000	700.000	700.000	700.000
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2024.–2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne skupine	Proizvođačke organizacije u sektoru mlijeka voća i povrća				

Mjera 1.3.3. Potpora operativnim programima proizvođačkih organizacija

Proizvođačke organizacije su vrlo važni akteri u okviru Zajedničke poljoprivredne politike zemalja EU. Osnovni cilj osnivanja i potpore ovih organizacija je udruživanje poljoprivrednika koji tako organizirani dobivaju pregovaračku snagu kroz zajednički nastup prema prerađivačima/otkupljivačima i samoj vlasti. Osnovna svrha postojanja ovakvih organizacija je borba za što bolji status poljoprivrednih proizvođača u lancima vrijednosti što rezultira realnijim i stabilnijim cijenama poljoprivrednih proizvoda kod prerađivača, države i potrošača. Putem ovih organizacija se provode različite druge sheme potpore koje doprinose pozicioniranju na tržištu poput potpore raznim shemama kvalitete proizvoda, zaštite zemljopisnog podrijetla i sl. sa ciljem da pomognu proizvođačima u komunikaciji i raspravi o kvaliteti svoje proizvodnje. Ovo se posebno odnosi na velike

promotivne kampanje i prilike za jačanje tržišnih udjela ili stjecanja potpuno novih tržišta.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbom hranom				
Prioritet	Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda				
Naziv mjere	Mjera 1.3.3. Potpora operativnim programima proizvođačkih organizacija				
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera se odnosi na potporu operativnim programima proizvođačkih organizacija. Operativne programe pripremaju i provode isključivo organizacije proizvođača ili njihove udruge. U operativni program mogu ući samo one intervencije koje su odabrane u okviru Strategije. Operativni programi traju najmanje tri, a najviše sedam godina. Njima se nastoji potaknuti razvoj ili npr. okolišno prihvatljive uzgojne prakse. Financiranje provedbe operativnih programa druga organizacija proizvođača će se djelomično vršiti od strane FMPVŠ, a djelomično iz doprinosa organizacija koje čine drugu. Stopa sufinansiranja se utvrđuje kroz Program.				
Strateški projekti					
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti		
	<ul style="list-style-type: none"> Broj organizacija proizvođača korisnika potpore za realizaciju operativnih programa Broj organizacija proizvođača koje osnivaju operativni fond 	0	7		
		0	3		
Razvojni efekti i doprinosi ostvarenju prioriteta	Kroz osnivanje i potporu organizacija poljoprivrednih proizvođača neposredno se utječe na njihovu konkurentnost. Okupljeni u proizvođačke organizacije poljoprivrednici imaju snagu da nastupaju prema prerađivačima/otkupljivačima i vlasti. Svrha provedbe ove mjere je osposobiti proizvođače za izgradnju što boljeg statusa i ostvarivanje povoljnijih cijena svojih proizvoda kod prerađivača, države i potrošača. Putem ovih organizacija se provode različite sheme potpore koje doprinose pozicioniranju na tržištu. Ovom mjerom se omogućuje ostvarenje dva prioriteta, Prioritet 1.3., unapređenje položaja poljoprivrednih proizvođača i Prioritet 1.2., jačanje tržišne orijentacije povećanjem konkurentnosti.				
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	1.500.000	2.000.000	2.200.000	2.500.000
	Izvor	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2024. – 2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne skupine	Poljoprivredni proizvođači u sektoru mesa, mlijeka, voća i povrća i žitarica				

4.4.5. Mjere u području ruralnog razvoja

4.4.5.1. Upravljanje prirodnim resursima i ublažavanje utjecaja klimatskih promjena

4.4.5.1.1. Upravljanje prirodnim resursima

Poljoprivreda je djelatnost sa dvojakim odnosom prema prirodnim resursima, životnoj sredini i bioraznolikosti. Može im dati pozitivne doprinose, ali, posebno u sustavima intenzivne poljoprivrede, može biti i prvorazedan čimbenik njihovog ugrožavanja. Poljoprivreda i s njom uže vezane djelatnosti u visokoj su zavisnosti od obima i kvalitete prirodnih resursa kojima je, zbog njihove ograničenosti i obveze da ih se u dobrom stanju ostavi na raspolaganje budućim generacijama, potrebno upravljati na održiv način. Održivi razvoj sa svojim kontradiktornim motom "više (koristi) od manje (resursa)" uz zahtjeve za očuvanje resursa i zaštitu prirode nije lako postići osobito u zemljama u razvoju, ali mu treba težiti ili barem prestati sa djelatnostima koje pogoršavaju

trenutno stanje. Multifunkcionalni karakter poljoprivrede postaje sve izraženiji čime i poljoprivreda zahtijeva nove politike potpore. Državne institucije svojim autoritetom treba da pomognu aktivnim akterima sektora da reaguju na klimatske promjene, da odgovorno upravljaju poljoprivrednim zemljištem, da smanjuju emisije stakleničkih gasova, da štite bioraznolikost i tradicionalne pejzaže, da racionalno koriste vodne resurse i šume, itd.

Održivo upravljanje prirodnim resursima uvjet je i garancija dugoročnog razvoja poljoprivrede i ruralnih područja. U razvijenim zemljama modeli razvoja poljoprivrede sve su više modeli održive poljoprivrede s maksimalnom brigom za životnu sredinu i bioraznolikost. Praktično usvajanje ekološkog pristupa neminovno će biti prioritetni strateški smjer razvoja sektora u narednom razdoblju, a poljoprivredna gospodarstva će se u sve većoj mjeri morati baviti "zelenom" poljoprivredom". Kreiranje i provođenje poljoprivrednih politika bit će snažno obilježeni ovakvim pristupima, ne samo zbog u ovom pogledu rastućih zahtjeva EU, već i zato što je to logičan i prirodan način poslovanja u poljoprivredi. U sve većem broju zemalja već se primjenjuju intervencije i mjere poput uvjetovanja izravnih plaćanja ispunjavanjem tzv. unakrsnog usklađivanja ili posebnih plaćanja za agro-ekološke prakse, očuvanje i poboljšanje bioraznolikosti, održivo upravljanje zemljištem itd.

Potrebno je upozoriti i na moguće opasnosti od naglog prelaska na tzv. održive poljoprivredne sustave. Smanjenje intenziteta poljoprivredne proizvodnje, sa ograničenjima uporabe umjetnih inputa i nekih proizvodnih postupaka koje u osnovi zahtijevaju principi održivosti, u pravilu dovodi do smanjenja prinosa, a time i prihoda za poljoprivrednike. Ovo smanjenje prihoda za poljoprivrednike se mora kompenzirati iz jednog od dva moguća izvora: ili od potrošača, kroz veće cijene poljoprivrednih proizvoda, ili iz državnog proračuna. Ukoliko bi se poljoprivrednici legislativnim mjerama prinudili na poštovanje i provođenje strogih ekoloških zahtjeva bez osiguranja kompenzacija za smanjenja njihovih prihoda, riskira se napuštanje poljoprivrednih proizvodnji. Zato bi realizaciji ciljeva održivog korištenja prirodnih resursa u poljoprivredi trebalo pristupiti sustavno, postupno ali i kontinuirano, uz ostvarivanje barem minimalnih pozitivnih pomaka iz godine u godinu.

Poljoprivredne djelatnosti i ruralna područja pod pritiskom su štetnih efekata sve izraženijih klimatskih promjena. Upravljanje prirodnim resursima u ovakvim uvjetima potrebno je reorganizirati s ciljem smanjenja negativnih efekata i promjena tijekom same poljoprivredne djelatnosti, ali i uz što je veće moguće osiguranje njene dugoročne održivosti. Ovo su teški zahtjevi koji se ne mogu realizirati bez snažne proračunske potpore, osobito u domenama potpore investicijama u sustave i sredstva za ublažavanje utjecaja klimatskih promjena na poljoprivredu te u sustave i sredstva za smanjenje utjecaja poljoprivrede i proizvodnje hrane na klimatske promjene.

Zaštiti prirode i održivom korištenju prirodnih resursa u domenama poljoprivredne politike, pri aktualnim uvjetima u Federaciji BiH, se može pristupiti kroz slijedeće pravce djelovanja: 1) povećanje održivosti upravljanja poljoprivrednim zemljištem, 2) zaštita i održiva uporaba vodnih resursa; 3) povećanje udjela organske poljoprivredne proizvodnje; 4) povećanje proizvodnje energije iz obnovljivih izvora u poljoprivredi; 5) čuvanje i održivo upravljanje genetskim resursima; 6) definiranje područja sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju i 7) poboljšanje upravljanja otpadom iz poljoprivrede i prehrambene industrije.

Održivo upravljanje poljoprivrednim zemljištem

Poljoprivredno zemljište je osnovni i ograničeni resurs za bavljenje poljoprivredom i proizvodnjom hrane. Sadašnje generacije su ga naslijedile i trebale bi ga u ne manjem obimu i u ne lošijem stanju ostaviti generacijama koje dolaze. Pitanje

poljoprivrednog zemljišta je inače jedno od najtežih pitanja svake poljoprivredne politike, a iznalaženje optimalnih modela upravljanja zemljišnim resursima traži dugotrajna društvena usuglašavanja i, u pravilu, zahtjevne reforme zemljišne politike. Zemljište u državnom vlasništvu i neobrađeno poljoprivredno zemljište u privatnom vlasništvu su važna pitanja upravljanja zemljišnim resursima. U narednom razdoblju bi administrativno-legislativnim mjerama trebalo omogućiti olakšavanje dostupnosti državnog poljoprivrednog zemljišta tržišno orijentiranim poljoprivrednim proizvođačima kroz institucije zakupa. Iako se radi o socijalno-politički teškom pitanju, potrebno je razmotriti i ponuditi rješenje problema neobrađenog i zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u privatnom vlasništvu te definirati prihvatljive mjere za njegovo stavljanje u proizvodnu funkciju (npr. kroz posebne postupke kratkoročnog zakupa i sl.). Ovim problemima treba dodati i problem ponovnog stavljanja zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u proizvodno poljoprivredno zemljište. Poseban i stalan problem, na koji stručnjaci odavno upozoravaju, je smanjenje resursa poljoprivrednog zemljišta kroz česte prenamjene korištenja zemljišta (uglavnom pretvaranje poljoprivredno u građevinsko zemljište). Pitanja upravljanja zemljišnim resursima kojima bi, u aktualnim uvjetima razvoja sektora i u okvirima aktualne i projektirane proračunske potpore, trebalo posvetiti pažnji i eventualno ih transformirati u instrumente i mjere politike su: dođjela poljoprivrednog zemljišta u državnom vlasništvu; napušteno i zapušteno poljoprivredno zemljište; poboljšanje nepovoljne površinske strukture parcela poljoprivrednog zemljišta; smanjenje degradacija i poboljšanje plodnosti i strukture tla i jačanje sustava monitoringa poljoprivrednog zemljišta.

Dodjela zemljišta u državnom vlasništvu u zakup zainteresiranim poljoprivrednicima zakonski je regulirano, ali se u praksi zbog složenosti i nekonzistentnosti procedura i različitih interesa sporo i teško realizira. Veće površine državnog poljoprivrednog zemljišta mogu se izdati pod dugoročni zakup po osnovu iskazanog interesa poljoprivrednih proizvođača koji su, uz to, spremni kapitalno investirati na takvim površinama ili takve površine staviti u funkciju potpore već razvijenim proizvodnjama. Davanje državnog poljoprivrednog zemljišta pod zakup se može izvršiti samo pod jasno utvrđenim uvjetima i kriterijima, uz potrebne kontrole i legislativno utvrđenu mogućnost raskidanja ugovora o zakupu kod uočenih kršenja utvrđenih uvjeta. Pri davanju državnog poljoprivrednog zemljišta pod zakup za podizanje višegodišnjih zasada mora se voditi računa o agroekološkim uvjetima, proizvodnim mogućnostima konkretnog zemljišta i elementima strateških ciljeva u vezi prilagođavanja klimatskim promjenama te čuvanju životne sredine i bioraznolikosti.

Usporedo sa interesom aktivnih i posvećenih poljoprivrednika za povećanjem površine poljoprivrednog zemljišta u proizvodnoj funkciji (osobito u nekim dijelovima Federacije BiH), znatan dio *poljoprivrednog zemljišta je napušten i zapušten*. Ovakve površine poljoprivrednog zemljišta treba identificirati i popisati, a njihovim vlasnicima ponuditi jednu od slijedećih mogućnosti: obrađivanje zemljišta, plaćanje posebnog poreza na neobrađeno poljoprivredno zemljište u vlasništvu, davanje zemljišta u zakup aktivnim poljoprivrednicima ili davanje ovlaštenja institucijama da u ime vlasnika daju zemljište pod zakup. Znatne površine napuštenog i zapuštenog poljoprivrednog zemljišta bi se mogle vratiti poljoprivredno-proizvodnoj funkciji. Međutim, troškovi uvođenja nepoljoprivrednog ili zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u proizvodno poljoprivredno zemljište uobičajeno su visoki i odbijaju potencijalne investitore u poljoprivrednu proizvodnju. U okvirima mogućnosti, u proračunskim sredstvima za poljoprivredu i ruralni razvoj bi trebalo planirati makar početno skromna sredstva za sufinansiranje troškova pretvaranja napuštenog i zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u obrađivo poljoprivredno zemljište. Kod davanja u zakup

zapušenog državnog poljoprivrednog zemljišta, zakupljivače bi, na ime troškova privođenja zemljišta proizvodnoj funkciji, trebalo osloboditi obveze plaćanja zakupa u prvim godinama zakupa.

Institucijski gledano, složeni problemi upravljanja poljoprivrednim zemljištem u nekim zemljama su se pokušavali riješiti uspostavljanjem tzv. *integriranog sustava upravljanja poljoprivrednim zemljištem*. Iskustva pokazuju da ovako uspostavljene sustavne institucije odgovaraju predviđenim zahtjevima samo uz vrlo snažnu potporu i efikasnu uvezanost niza drugih javnih i specifičnih sustava, u pravilu skupih, sustava. U nekim zemljama su jednom uspostavljeni integrirani sustavi upravljanja poljoprivrednim zemljištem napušteni, a pitanja upravljanja poljoprivrednim zemljištem su se pokušavala rješavati snažnijim integriranjem specifičnih odjela uspostavljenih pri različitim administrativno-upravnim razinama. U Federaciji BiH bi u što skorijem narednom razdoblju trebalo kritički razmotriti najprihvatljivija rješenja u ovom pogledu te pristupiti ili formiranju integriranog sustava ili snažnijoj integraciji posebno alociranih odjeljenja za pitanja poljoprivrednog zemljišta pri različitim upravnim razinama.

Mjerama *okrupnjavanja* mnogih, malih *parcela poljoprivrednog zemljišta* izravno se interveniše na jedan od osnovnih uzroka nepovoljnog strukturalnog uređenja poljoprivrednog sektora i njegove niske konkurentnosti. Okrupnjavanje parcela poljoprivrednog zemljišta uobičajeno se vrši postupcima arondacije ili komasacije čiji su rezultati, između ostalog, oblikovanje većih i za obradu prikladnijih poljoprivrednih parcela. Iako je bitan preduvjet, treba naglasiti da samo okrupnjavanje parcela ne mora neminovno voditi cjenovno konkurentnijoj poljoprivrednoj proizvodnji. Komasacija je vrlo zahtjevan projekt koji dovodi do promjene agrarne strukture sa smanjenjem broja poljoprivrednih gospodarstava uz povećanje prosječne veličine zemljišnog posjeda, što značajno utiče na uređenje i razvoj ruralnih područja. Postupkom komasacije rješavaju se neriješena imovinsko-pravna pitanja, te poboljšava povezanost s parcelama. Za razliku od arondacije, komasacija podrazumijeva i melioraciju zemljišta (najčešće hidromelioracija). Iako komasaciju mogu pokrenuti i vlasnici poljoprivrednog zemljišta, to se rijetko događa pa projekte komasacije najčešće iniciraju državne institucije. Komasacija se inače ne može realizirati bez aktivnog sudjelovanja i potpore tri čimbenika: poljoprivrednika – vlasnika zemljišta, lokalne zajednice i državne institucije koji treba da se, na bazi svojih interesa, usuglase oko zajedničkog cilja komasacije. U našim uvjetima komasacije su, i pored svih svojih prednosti, rijetka praksa. Pored visokih troškova (procjene iz susjednih zemalja govore o oko 500 EUR po ha), postupke komasacije otežavaju široko rašireni neriješeni imovinsko-pravni odnosi, otpor aktivnih poljoprivrednika i nezainteresiranost vlasnika poljoprivrednog zemljišta koji se poljoprivredom ne bave. Ipak, u narednom razdoblju je potrebno učiniti napore na pokretanju makar ograničenih i, u ovom vremenu, demonstracijskih projekata komasacije koji, pored svojih ostalih prednosti, zbog hidromelioracija imaju i obilježja mjera borbe s klimatskim promjenama.

Kako bi se zaštitila i produžila proizvodna funkcija tla kao neobnovljivog resursa, potrebno je podržati aktivnosti i prakse, koje će uz održavanje biljne poljoprivredne proizvodnje, uključivati maksimalnu brigu za *smanjenje degradacija te poboljšanje plodnosti i strukture tla*. U našim uvjetima pored relativno niske plodnosti tla, osobito su izraženi degradacijski procesi tipa erozija i onečišćenja tla. Erozijske ne ugrožavaju samo poljoprivrednu djelatnost, a programirane mjere poljoprivredne politike bi trebale buhvaćati i intervencije na sprečavanju erozija (i drugih oblika degradacija poljoprivrednog zemljišta). Potrebno je razmotriti mogućnosti barem faznog pristupa po kojem bi se mjere izravnih plaćanja provodile kroz shemu unakrsnog usklađivanja i uz dosljedno uvažavanje propisanih minimalnih

uvjeta za dobru poljoprivrednu praksu i zaštitu tla. Posebni minimalni uvjeti mogu npr. uključivati zahtjeve za ograničenja oranja i slične obrade zemljišta na terenima s velikim nagibima sklonim eroziji, obvezu konturne obrade zemljišta na blaže nagnutim terenima, dobrovoljno, ali stimulirano, zatvaranje međurednog prostora u voćnjacima i vinogradima i sl. Eventualne mjere usmjerene na smanjenje degradacija te zaštitu kvalitete i plodnosti poljoprivrednog zemljišta treba da budu praćene organiziranim obukama i savjetima za poljoprivrednike te kroz financiranje stručnih projekata usmjerenih na sprečavanje degradacija, remedijacije i ublažavanju posljedica degradacija poljoprivrednog zemljišta.

Iako u Federaciji BiH postoje legislativne pretpostavke i određeni institucijski kapaciteti za monitoring poljoprivrednog zemljišta, on nije potpuno uspostavljen. Uspostavljanjem i efektivnim funkcioniranjem sustava za monitoring stanja i plodnosti poljoprivrednog zemljišta stekle bi se analitičke platforme potrebne za argumentirane pristupe izboru sustava upravljanja poljoprivrednim zemljištem i kvalitetniji pristup dugoročnijem problemu tržišta poljoprivrednog zemljišta.

Zaštita i održiva uporaba vodnih resursa

Imajući u vidu vrlo skromne dosadašnje rezultate, očigledno je da će dugoročno proračunske investicijske intervencije morati biti usmjeravane na povećanje poljoprivrednih površina sa osiguranim *navodnjavanjem*, što je jedan od prvih, najčešćih i najefikasnijih načina borbe poljoprivrede sa klimatskim promjenama izraženim kroz sve češća i sve duža sušna razdoblja. Pored toga, osiguranje navodnjavanja u pravilu dovodi i do povećanja prinosa, odnosno do povećanja fizičkog obima proizvodnje. Budući da je, inače skromna, stara infrastruktura za navodnjavanje poljoprivrednog zemljišta zapuštena i da traži visoke troškove za eventualnu rekonstrukciju, u perspektivi bi se trebalo koncentrirati na izgradnju nove i u smislu korištenja vodnih resursa efikasnije infrastrukture. O efikasnom i racionalnom korištenju vodnih resursa za potrebe navodnjavanja u poljoprivredi treba osobito voditi računa, jer je poljoprivreda inače najveći potrošač svjetskih rezervi slatke vode. U narednom razdoblju treba razmotriti i u praksu uvesti najbolje sustave upravljanja vodnim resursima koji na racionalan način osiguravaju vodu za navodnjavanje u poljoprivredi. Izgradnje sustava za navodnjavanje su zahtjevni, skupi i dugoročni poslovi koje, međutim, u narednom strateškom razdoblju treba barem započeti. Kod kreiranja instrumenata i mjera za upravljanje vodnim resursima treba voditi računa o potrebi da se, pored osiguranja vode za poljoprivredne kulture, maksimalno vodi računa kako o ograničenosti vodnih resursa, tako i o potrebi da se oni održavaju u najboljem mogućem ekološkom stanju.

Iako se upravljanje vodnim resursima u poljoprivredi najčešće veže za navodnjavanje poljoprivrednih površina, treba imati u vidu da su na znatnom dijelu naših poljoprivrednih zemljišta potrebna i ulaganja u sustave dreniranja i odvođenja viškova vode. U nekim dijelovima Federacije BiH karakteristično je npr. da je zbog svojstava tla (teška, nepropusna) u dijelovima godine sa više padavina poljoprivredno zemljište potopljeno, dok u toplim i sušnim dijelovima godina nema dovoljno vlage. I u našoj praksi već postoji kombinirani sustavi odvodnjavanje-navodnjavanje (prikupljanje drenirane vode u umjetna jezera i korištenje ove vode za navodnjavanje drip tehnikama). Ulaganja u sustave navodnjavanja i odvodnjavanja treba optimizirati prema lokalnim uvjetima i prevladavajućim usjevima.

I pored velikih potreba, realno je očekivati da u narednom srednjoročnom razdoblju nije moguće osigurati sredstva za snažno povećanje površina poljoprivrednog zemljišta sa osiguranim navodnjavanjem. Kroz savjetodavni rad sa poljoprivrednicima na površinama bez navodnjavanja treba promovirati modele poljoprivredne proizvodnje i agrotehničke mjere prilagođene

takvim uvjetima. Također je potrebno promovirati pristup po kojem se, nakon državnih intervencija u izgradnje sustava za navodnjavanje, poljoprivrednici obavežu da, makar i uz proračunsko sufinanciranje, investiraju u sekundarnu mrežu za navodnjavanje i osiguraju njeno održavanje. Treba naglasiti da je državnim sredstvima potrebna znatno veća i brža izgradnja sustava zaštite od poplava kojima se, između ostalog, štite i poljoprivredna zemljišta.

Povećanje proizvodnje energije iz obnovljivih izvora u poljoprivredi

Opći trendovi povećanja proizvodnje energije iz obnovljivih izvora imaju znatnog prostora i u poljoprivredi. Proizvodnja energije iz obnovljivih izvora na poljoprivrednom gospodarstvu ili farmi, pored smanjenja troškova za nabavu energije iz sustava njenom opskrbom, u potpunosti je sukladno pristupima ozelenjavanja poljoprivrede. Biomasa iz žetvenih i sličnih ostataka i otpadaka te bio-gas na farmama za uzgoj životinja najčešće su korišteni izvori za proizvodnju energije za potrebe gospodarstava, ali i za njenu eventualnu prodaju sustavima za distribuciju energije. Pored toga, na praktično svim poljoprivrednim gospodarstvima energija se može proizvoditi instaliranjem fotonaponskih ćelija (solarni paneli). Alternativne proizvodnje energije podržavaju i drugi, vanpoljoprivredni, državni resori, nude se i subencioniranja za izgradnju ovakvih energana, pa je kroz snažnije promoviranje potrebno znatno veće uključivanje poljoprivrednika (ali i drugih stanovnika u ruralnim područjima) u projekte proizvodnje energije na poljoprivrednim gospodarstvima i seoskim imanjima. Pored ohrabriranja, bilo bi višestruko korisno da se i u okvirima poljoprivrednog proračuna ili njegovih linija za ruralni razvoj osiguraju sredstva za sufinanciranje investicija za proizvodnju energije iz biomase i bio-gasa na poljoprivredni gospodarstva.

Čuvanje i održivo upravljanje genetskim resursima

U Federaciji BiH bi trebalo izraditi i usvojiti programe zaštite biljnih i genetskih resursa domaćih životinja. Kroz međunarodne projekte su uspostavljeni elementi za funkcioniranje gen-banke poljoprivrednih biljaka, ali se od efektivnog završetka ovih projekata nije mnogo uradilo na daljem povećanju tada prikupljenog gen-fonda. Čuvanje i održivo upravljanje genetskim resursima u ovom kontekstu za cilj ima prije svega zaštitu i očuvanje autohtonih sorti biljaka i rasa domaćih životinja. Poljoprivrednicima koji na svojim gospodarstvima uzgajaju i čuvaju autohtone sorte i rase potrebno je osigurati makar simbolične proračunske stimulacije. Osim toga, potrebno je podržati i posebne istraživačke projekte na inventarizaciji i karakterizaciji zanimljivih, prije svega autohtonih, rasa domaćih životinja i poljoprivrednih biljaka.

Unapređenje upravljanja otpadom iz poljoprivrede

Upravljanju svim vrstama otpada u BiH se, uglavnom zbog pritiska institucija EU, ozbiljnije pristupilo tek tijekom nekoliko posljednjih godina. Ne treba široko elaborirati sve posljedice koje još uvijek široko rasprostranjeno nekontrolirano odlaganje neodvojeno otpada svih vrsta ima po stanje životne sredine, ugrožavanje prirodnih resursa, zdravlje stanovništva pa i na općoj kulturno-civilizacijskoj razini. Problemima upravljanja otpadom u ruralnim područjima (gdje, u pravilu, nema rada javnih komunalnih službi) se još uvijek posvećuje vrlo malo pažnje, polazeći od pretpostavki da je u ovakvim područjima proizvodnja otpada mala zbog niže gustoće naseljenosti. Međutim, sama poljoprivreda je značajan generator različitog neopasnog, ali i opasnog otpada koji, nezbrinut i netretiran, može predstavljati opasnost po životnu sredinu i zdravlje ljudi, životinja i biljaka. U poljoprivredi posebnu opasnost mogu predstavljati ambalažni otpad, sredstva za zaštitu zdravlja biljaka, gume poljoprivredne mehanizacije, korištena motorna ulja i sl. Posebno opasan otpad u stočarstvu su uginule životinje (čemu se može dodati i otpad iz

klaonica). Problem upravljanja otpadom iz poljoprivrede je multiresorsko pitanje i treba ga rješavati, najbolje na inicijativu lokalnih zajednica, kroz suradnju više institucija. Pristupi i rješenja su, iako relativno skupi, uglavnom poznati i svode se na uspostavljanje punktova na kojima se otpad obvezno odlaže i sa kojih se odvozi na opremljene deponije gdje se on adekvatno tretira. Mnogo puta je isticana potreba i za izgradnjom i opremanjem regionalnih spalionica za uginule životinje, klaonički otpad i posebno opasan organski otpad iz industrije hrane životinjskog podrijetla.

4.4.5.2.2. Prilagodavanje klimatskim promjenama i borba protiv klimatskih promjena

Poljoprivredna proizvodnja je neraskidivo povezana s vanjskim vremenskim utjecajima koji poljoprivredu čine najosjetljivijom na aktualne globalne klimatske promjene među svim ekonomskim djelatnostima. Rizici od porasta temperatura, promjena količine i raspodjele padavina te povećane učestalosti i jačine ekstremnih vremenskih nepogoda za poljoprivredni sektor postaju osobito osjetljivo pitanje i u BiH, koja se nalazi u zoni značajnih klimatskih promjena. Poljoprivreda je djelatnost kojom se u osnovi bavi stanovništvo u ruralnim područjima pa se može očekivati da će negativni utjecaji klimatskih promjena osobito pogoditi ovo stanovništvo, ali i dijelove stanovništva ukupne populacije iz ranjivih kategorija i kategorija sa nižim primanjima. Pored toga, poljoprivreda se smatra jednim od važnih izvora stakleničkih gasova, pri čemu je stočarska proizvodnja najznačajniji svjetski emiter metana.

U domenama politike borbe protiv ili prilagodavanja klimatskim promjenama napore treba usmjeriti na mjere i aktivnosti na prilagodavanju sektora negativnim učincima klimatskih promjena, ali i, koliko je to moguće, na mjere za ublažavanje utjecaja poljoprivrede na klimatske promjene. Osmišljene aktivnosti i mjere trebale bi doprinijeti postizanju drugog strateškog cilja ("jačanje primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena").

Ove mjere i aktivnosti su u našim uvjetima nova iskustva i za institucije i za poljoprivrednike. Očekuje se da će zbog uobičajeno istog ili većeg prinosa (a time i dohotka iz poljoprivredne proizvodnje) poljoprivrednici lakše prihvatiti mjere specifične za prilagodavanje nepovoljnim utjecajima klimatskih promjena. Međutim, za uvođenje mjera na ublažavanje utjecaja klimatskih promjena bit će potrebne i snažne promotivne kampanje i osiguranje znatnih sredstva potpore poljoprivrednicima kroz instrumente utvrđene poljoprivredne politike. Donekle ohrabruje opća tendencija smanjenja emisija stakleničkih gasova iz korištenja poljoprivrednog i šumskog zemljišta pa se instrumenti poljoprivredne politike znatnijim dijelom mogu koncentrirati na ipak lakše prihvatljive i provedive mjere prilagodavanja na negativne utjecaje klimatskih promjena na poljoprivredne djelatnosti.

Danas se osobito u zemljama EU provode mnoge prakse s ciljem borbe s klimatskim promjenama ili s ciljem smanjenja utjecaja klimatskih promjena na poljoprivredu, a izvjesno je da će se, sa novim političkim orijentacijama EU i tehnološkim napretkom, njihov broj, obim i značaj u budućnosti povećavati. Neke od njih, kao i neke prakse za očuvanje prirodnih resursa, za posljedice mogu imati smanjenje prinosa i smanjenje obima proizvodnje. Prevladavanje ovog problema podrazumijeva znatno više istraživanja, povećanje transfera znanja i tehnologija u poljoprivredu te uvođenje aplikativnih informacijskih tehnologija. Insistiranje na brzom i obveznom uvođenju ovakvih praksi u nejakim sektor poljoprivrede u našim uvjetima može imati čak i negativne posljedice u smislu njihovog teškog prihvaćanja od strane proizvođača, pa i napuštanja poljoprivredne proizvodnje. Izvjesno je da ni u razvijenim zemljama mnogi poljoprivrednici nerado prihvaćaju nove obvezujuće prakse sa npr. značajnim smanjenjem unosa mineralnih gnojiva u zemljište ili dramatičnim

smanjenjem uporabe pesticida u poljoprivredi. U ovim zemljama se uvođenje ovakvih mjera prati snažnom, namjenskom, proračunskom potporom koja poljoprivrednicima osigurava dohodak, uz opći društveni konsenzus da će borba sa klimatskim promjenama i očuvanje prirodnih resursa i životne sredine koštati sve građane, ali da će na prvim linijama borbe za postavljene ciljeve stajati poljoprivrednici. Imajući u vidu slabosti našeg sektora poljoprivrede, još uvijek niske mogućnosti proračunske potpore, institucijsku potkapacitiranost, ali i nisku svijest stanovništva o rizicima od klimatskih promjena i potrebi očuvanja i zaštite prirodnih resursa i životne sredine, može se očekivati da će u narednom kratkoročnom razdoblju bite teškoća sa obvezivanjem poljoprivrednika na provođenje ovih praksi.

Kako kod nas nema posebnih iskustava u primjeni osmišljenih mjera prilagođavanja poljoprivrede klimatskim promjenama ili smanjenju njenog utjecaja na klimatske promjene, od koristi može biti proračunsko nagrađivanje ili podržavanje svake od praksi koje se na drugim mjestima sa ovim svrhama i ciljevima primjenjuju. Pored navodnjavanja koje se u ovom kontekstu najčešće spominje, među uže agronomskim i tehnološkim mjerama ove vrste su npr. uvođenje u proizvodnju poljoprivrednih biljnih vrsta i sorti otpornijih na sušu ili otpornijih na biljne bolesti i štetočine, zatravljanje, mulčiranje i korištenje zelenišnog gnojenja, upravljanje stajskim gnojem (i kod odlaganja i kod uporabe) na način koji minimizira emisije stakleničkih gasova, instaliranje protugradnih mreža, instaliranje mreža za zaštitu od UV zračenja, održivo upravljanje pašnjacima, poboljšanje uzgojne strukture u stočarstvu, uvođenje rashladnih sustava na farmama za smanjenje toplinskog stresa životinja i sl. Iako nije agrotehničkog karaktera, potpora osiguranju poljoprivredne proizvodnje od elementarnih nepogoda može se svrstati u mjere zaštite poljoprivrednih proizvođača od negativnih posljedica klimatskih promjena. Veoma je važno naglasiti da mjere prilagođavanja poljoprivrede klimatskim promjenama i mjere njene borbe protiv klimatskih promjena zahtijevaju najznačajniju potporu sustava znanja i inovacija u poljoprivredi.

4.4.5.2. Ulaganja

Mjera 1.2.1. Potpora ulaganjima

Ulaganja u fizičku imovinu poboljšavaju ukupne rezultate i održivost poljoprivrednih gospodarstava i unapređuju obradu, plasiranje na tržište i razvoj novih proizvoda ili proizvodnih postupaka. Njima je obuhvaćena i infrastruktura vezana za razvoj, modernizaciju i prilagodbu poljoprivrede i šumarstva uključujući pristup poljoprivrednom gospodarstvu i šumskom zemljištu, konsolidaciju i poboljšanje zemljišta, opskrbu energijom i vodom ili njihovu uštedu. Mogu biti podržana i neproduktivna ulaganja koja se odnose na poljoprivredu, okoliš i klimu, uključujući zaštitu bioraznolikosti vrsta i staništa i jačanje vrijednosti javnog prostora.

Potpore u okviru ove mjere može biti dodijeljena i mladim poljoprivrednicima koji po prvi put uspostavljaju poljoprivredno gospodarstvo kao upravitelji gospodarstva u pogledu ulaganja namijenjenih usklađivanju sa EU standardima koji se primjenjuju u poljoprivrednoj proizvodnji.

U zemljama EU ulaganja se mogu odnositi i na obnavljanje poljoprivrednog potencijala narušenog elementarnim nepogodama i katastrofalnim događajima što kod nas za sada nije moguće provoditi.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom
Prioritet	Prioritet 1.2. Jačati tržišne orijentiranosti povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju
Naziv mjere	Mjera 1.2.1. Potpora ulaganjima
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Ova mjera odnosi se na intervencije u vidu dodjele potpore za materijalna i nematerijalna ulaganja koja doprinose rastu konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje i prehrambene industrije, podizanju kvalitete života i životnog standarda stanovnika na ruralnom području, te osigurava zaštitu bioraznolikosti ruralnih područja. Podmjera vezana za ulaganja na PG i u prehrambenoj industriji izravno doprinosi povećanju konkurentnosti poljoprivrednih gospodarstava i prehrambene industrije.

a može biti dodijeljena i sektoru šumarstva (privatne šume) na temelju plana upravljanja šumama.
Materijalna i nematerijalna ulaganja u poljoprivrednu proizvodnju odnose se na sve vrste ulaganja na PG koja se odnose na proizvodnu infrastrukturu, poljoprivrednu mehanizaciju, ali i na nematerijalnu imovinu (softver, standardi kvalitete, zaštićene oznake zemljopisnog podrijetla i izvornosti) koji doprinose povećanju konkurentnosti poljoprivrednih proizvođača ali i otpornosti, održivosti i tržišnom položaju samog PG-a.

Udio javnih sredstava treba biti ograničen na 50% vrijednosti prihvatljivih ulaganja, s tim da se PG-ima koji se nalaze na područjima sa prirodnim ograničenjima, nositeljima PG-a mladim od 40 godina, ženama nositeljicama PG-a i obiteljima sa troje i više djece od kojih je barem jedno maloljetno, a ostali ne prelaze 25 godina starosti, navedena potpora uvećava za dodatnih 10% vrijednosti prihvatljivih ulaganja.

Pored toga, radi provođenja strukturne transformacije u sektoru mljekarske proizvodnje, za ulaganja na ciljnoj grupi PG-a sa malim brojem mliječnih grla potpora može iznimno biti do 75% vrijednosti prihvatljivih troškova ulaganja. Materijalna i nematerijalna ulaganja u preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda odnose se na sve vrste ulaganja u pogonima za doradu, preradu, pakiranje, čuvanje prerađenih proizvoda, kao i ulaganja u nematerijalnu imovinu (softver, standardi kvalitete, zaštićene oznake zemljopisnog podrijetla i izvornosti) koji doprinose povećanju kvalitete, sigurnosti hrane, smanjenju cijene koštanja i povećanju prepoznatljivosti prerađenih proizvoda, ali i otpornosti i održivosti subjekata koji se bave preradom. Potpora za ulaganja u preradu treba biti ograničena na 40% vrijednosti prihvatljivih ulaganja, a u slučaju ulaganja u pogone koje sada nemamo, a služe za preradu strateški važnih proizvoda poput mlijeka, voća, povrća, maslina i grožđa, potpore mogu biti dodatno uvećane, ali ne više od 50% iznosa troškova prihvatljivog ulaganja.

Prednost u dodjeli sredstava trebaju imati ulaganja u preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda koji se u velikim količinama proizvode u Federaciji Bosne i Hercegovine, odnosno ulaganja u poduzećima koja imaju veći postotak udjela domaćih sirovina u svojim finalnim proizvodima. U okviru ove mjere također treba podržati pogone za doradu i preradu nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje i otpadnih tvari opasnih po okoliš (stajnjak, ovcja vuna, slama, kukuruzovina, konoplja) koje mogu biti pretvoreni u energiju ili druge korisne i inovativne prehrambene proizvode. U slučaju da investicija sadrži i ulaganje u tretman otpadnih voda intenzitet potpore može se povećati za dodatnih 10% vrijednosti prihvatljivih ulaganja.

Kako bi se rijetko naseljeni ruralni prostori očevali od odlaska stanovnika, potrebno je stimulirati projekte ulaganja u prehrambenu industriju koji su locirani dublje u ruralnom prostoru.

To je moguće postići povećavanjem maksimalnog dozvoljenog iznosa potpore za 10% projektima ulaganja u prehrambenoj industriji na lokacijama udaljenim više od 10 km od najbližeg urbanog mjesta sa više od 10.000 stanovnika, odnosno u slučaju ulaganja od posebnog interesa za razvoj i transformaciju sektora poput izgradnje kapaciteta za proizvodnju sira, maslaca i mlijeka u prahu, odnosno proizvodnja prirodnih sokova od voća i povrća.

Izgradnja kapaciteta za otkup, skladištenje i pakiranje voća i povrća u određenim slučajevima može biti izvršeno isključivo javnim sredstvima Federacije BiH, županijskih/kantonalskih proračuna i proračuna jedinica lokalne samouprave u vidu javnih ulaganja, ili zajedno sa privatnim ulagačima u vidu javno privatnog partnerstva.

Prihvatljivi troškovi za ovu mjeru su:

- Troškovi kupovine poljoprivrednih strojeva, priključnih uređaja i opreme do tržišne vrijednosti imovine, uključujući troškove njihove montaže/ugradnje;
- Troškovi izgradnje, adaptacije i rekonstrukcije građevinskih objekata i troškovi nabave građevinskog materijala ili gotovih montažnih elemenata;
- Troškovi izvođenja radova, uključujući pripreme, građevinske i instalaterske radove, troškove montaže na objektu ili troškove izvođenja radova na licu mjesta;
- Troškovi transporta nabavljenih poljoprivrednih strojeva, priključnih uređaja, opreme i materijala;
- Troškovi podizanja višegodišnjih nasada,
- Troškovi priključka električne energije, vode i PTT;
- Troškovi izgradnje i opremanja pogona za proizvodnju obnovljive energije za potrebe PG-a odnosno pogona za preradu;

- Opći troškovi vezani za angažman arhitekata, inženjera i konzultantskih naknada koji se odnose na savjete vezane za okolišnu i ekonomsku održivost projekata, uključujući studije izvodljivosti (prihvatljivi troškovi ne veći od 12% vrijednosti investicije);

- Troškovi za pripremu i provođenje obuka korisnika;

- U slučaju investiranja u objekte za proizvodnju obnovljive energije, potporu treba dodijeliti samo onim projektima čiji kapacitet proizvodnje na godišnjoj razini ne prelazi samopotrošnju korisnika.

U okviru ulaganja kao posebna podmjera podržana su ulaganja u diversifikaciju ekonomskih aktivnosti na ruralnom prostoru. Diversifikacija (pokretanje različitih ekonomskih aktivnosti) radi stvaranja dodatnih izvora prihoda može biti provedena u okviru PG-a, ali se može odnositi i na druge poduzetnike i obrtnike koji su svoju djelatnost registrirali na ruralnom području, ili su im investicije, odnosno aktivnosti koncentrirane na ruralna područja. Prednost u dodjeli sredstava trebaju imati projekti sa područja koja imaju prirodna ograničenja, poljoprivrednici nositelji PG mladi od 40 godina i žene nositeljice PG-a, odnosno projekti koji imaju pismo potpore LAG-ova.

Primjeri mogućih ulaganja u diversifikaciju ekonomskih aktivnosti na PG:

- Ulaganje u alternativne poljoprivredne proizvodnje (sakupljanja i proizvodnja medicinskog, začinskog i šumskog bilja, proizvodnja ukrasnog bilja i drveća, sakupljanje i uzgoj gljiva, uzgoj puževa, proizvodnja lumbrihumusa, pčelarstvo, mali obiteljski ribnjaci i sl.);
- Ulaganje u pogone za doradu i preradu na PG;
- Ulaganje u izravni marketing i prodaju, izravna prodaja na PG-u, kušaonice domaćih vina i drugih proizvoda, prodaja na pijaci);
- Ulaganje za pružanje usluga poljoprivrednim proizvođačima (veterinarske usluge, privatne savjetodavne službe, neškodljivo uklanjanje uginulih životinja);

	<p>- Ulaganja u pružanje općih usluga za ruralnu populaciju (dječji vrtići, starački domovi, PG za edukaciju, IT centri, transportne usluge, dječje igraonice, sportsko-rekreativni centri);</p> <p>- Ulaganje u tradicionalno zanatstvo, (tipični poljoprivredni proizvodi, tradicionalna hrana, suvenirni od drveta i sl.);</p> <p>- Ulaganje u ruralni turizam (smještaj i prehrana turista na PG-u, jahanje, lov, ribolov, i sl.);</p> <p>- Ulaganje u proizvodnju obnovljive energije za prodaju na tržištu.</p> <p>- Ulaganje u obrte vezane za poljoprivredu i šumarstvo (radionice za popravak mehanizacije, iskorištavanje sekundarnih šumskih proizvoda, upravljanje otpadom i sl.)</p> <p>Udio javnih sredstava za potporu ulaganja u diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti na ruralnom prostoru treba biti do 50% prihvatljivih troškova ulaganja, s tim da mladi poljoprivrednici i žene nositelji PG-a trebaju ostvariti pravo na dodatnih 5%, a PG-i sa područja sa prirodnim ograničenjima na dodatnih 10% prihvatljivih troškova ulaganja.</p> <p>Ulaganje u zaštitu bioraznolikosti je podmjera koja u našim uvjetima treba biti usmjerena na zaštitu autohtonih vrsta biljaka (povrtlarske i voćarske kulture) i domaćih životinja (domaći magarac, bosanski brdski konj, domaća buša, pas tornjak i sl.) u cilju očuvanja i zaštite njihovog genoma od smanjenja frekvencije gena ili od prijetnje potpunog izumiranja. Potpora treba biti dodijeljena kao i za aktivnosti ulaganja na drugim PG-ima, s tim da se ulaganje odnosi na autohtone biljne i životinjske vrste. Udio javnih sredstava treba biti do 75% iznosa prihvatljivih troškova ulaganja.</p> <p>Ulaganja koja nisu prihvatljiva:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ulaganje u kupovinu zemljišta osim u slučajevima posebnih programa za mlade poljoprivrednike koji po prvi put osnivaju PG ili preuzimaju upravljanje kao nositelj PG-a, - kupovina životinja i jednogodišnjih biljaka i njihova sadnja, osim ako ne služe za obnovu poljoprivrednog i šumskog potencijala nakon elementarnih nepogoda i katastrofalnih događaja, - kamate na dug, s izuzetkom onih na bespovratna sredstva dana u obliku subvencija kamatne stope ili subvencija naknada za izdavanje garancija, - ulaganja u navodnjavanje koja nisu u skladu s postizanjem dobrog stanja vodnih tijela uključujući širenje navodnjavanja na vodna tijela čije je stanje definirano kao manje dobro u relevantnom planu upravljanja riječnim slivom, - ulaganja u veliku infrastrukturu koja nije dio strategija lokalnog razvoja, - ulaganja u pošumljavanje koja nisu u skladu s ciljevima u području klime i okoliša u skladu s održivim načelima upravljanja šumama kako je navedeno u paneuropskim smjernicama za pošumljavanje. 							
Strateški projekti								
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti				
	- Broj podržanih projekata ulaganja na PG	1.112	9.020					
	- Iznos isplaćene potpore investicijama na PG	6.466.000	159.120.943 KM					
	- Broj podržanih projekata ulaganja u preradu	KM	580					
	- Iznos isplaćene potpore prerađivačkim kapacitetima	4.467.280	101.751.515 KM					
	- Broj podržanih projekata ulaganja u diverzifikaciju na PG	KM	24.843.652 KM					
	- Ukupne investicije projekata diverzifikacije	0	340					
	- Broj projekata ulaganja u proizvodnju obnovljive energije	0	17					
	- Broj podržanih projekata ulaganja u zaštitu bioraznolikosti	0	0					
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ovom mjerom doprinosimo ispunjavanju Prioriteta 1.2. jer osiguravamo financijski instrument za stimuliranje i potporu ulaganja na PG i pogonima za preradu, što uključuje i korištenje suvremenih IT sustava vezanih za poljoprivrednu proizvodnju i njihovu preradu. Na taj način podržavamo rast konkurentnosti domaćih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. Također su podržane investicije koje doprinose ostvarenju Prioriteta 2.1. kroz potporu ulaganja u neškodljivo uklanjanje, zbrinjavanje ili preradu okolišno štetnih nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje i njihove prerade. Pored toga u okviru mjere stimulirana je proizvodnja energije iz obnovljivih izvora što osigurava dugoročno i održivo korištenje prirodnih resursa i smanjenje zagađenja okoliša.							
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja (KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	13.623.050	14.000.000	44.750.000	46.899.977	51.568.688	56.411.750	60.115.185
	Izvor:	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2021. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne skupine	PG koja vrše ulaganja u infrastrukturu za primarnu poljoprivrednu proizvodnju, obrti, zadruge i poduzeća koja ulazu u infrastrukturu za preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda, doradu i preradu nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje i otpadnih tvari opasnih po okoliš, PG koji ulazu u diverzifikaciju, obrti i poduzeća iz oblasti poljoprivrede i šumarstva, PG koji ulazu u infrastrukturu za potrebe držanja autohtonih biljnih i životinjskih vrsta.							

Mjera 3.1.2. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika i osnivanje poduzeća na ruralnom prostoru

Potpora u okviru ove mjere u EU ZPP može se dodijeliti mladim poljoprivrednicima koji po prvi put uspostavljaju poljoprivredno gospodarstvo kao upravitelji PG-a. U okviru ulaganja može biti dodijeljena početna pomoć za pokretanje poslovanja mladim poljoprivrednicima, odnosno za osnivanje ruralnih poduzeća iz oblasti poljoprivrede i šumarstva. U slučaju dodjele sredstava za nepoljoprivredne djelatnosti na ruralnom prostoru, sredstva se dodjeljuju poljoprivrednicima ili članovima domaćinstva poljoprivrednog gospodarstva koji u trenutku proširenja djelatnosti na nepoljoprivredne aktivnosti u okviru mikro ili malih poduzeća obavljaju poljoprivrednu djelatnost na poljoprivrednom gospodarstvu. Članom kućanstva poljoprivrednog gospodarstva ne mogu se smatrati radnici zaposleni na poljoprivrednom gospodarstvu. Potpora se dodjeljuje na temelju poslovnog plana čija realizacija treba početi u roku od devet mjeseci od dana donošenja odluke kojom se odobrava pomoć.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 3: Snažnija društveno-ekonomska struktura (održiv razvoj) ruralnih područja		
Prioritet	Prioritet 3.1. Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima		
Naziv mjere	Mjera 3.1.2. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika i osnivanje poduzeća na ruralnom prostoru		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Mjera za pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika (mladi od 40 godina) i osnivanje poduzeća na ruralnom prostoru teži jačanju socioekonomske strukture i olakšavanju procesa otvaranja novih radnih mjesta na ruralnom području. Podmjera namijenjena pokretanju poslovanja mladih poljoprivrednika osigurava sredstva za financiranje projekata na PG-ima u kojima je mladi poljoprivrednik preuzeo status nositelja. Mladi poljoprivrednici koji su preuzeli upravljanje PG-om kandidiraju svoje projekte za unapređenje poslovanja PG-a u prvih pet godina od dana kada su u RPG upisani kao nositelji PG-a. Osnova za dodjelu sredstava je Poslovni plan, a potpora se dodjeljuje u jednokratnom godišnjem iznosu. U okviru projekta dozvoljene su sve vrste ulaganja u infrastrukturu za primarnu poljoprivrednu proizvodnju, uključujući i kupovinu zemljišta. Udio javnih sredstava u okviru ove mjere je do 100% prihvatljivih troškova ulaganja. Moguća je i potpora uspostavi tipičnih proizvodnih kapaciteta za animalnu i biljnu proizvodnju koji bi u 100% iznosu bio financiran sredstvima kreditne linije i potpore, a za koju je ugovorom osiguran plasman proizvoda. Potpora bi bila dodjeljivana poljoprivrednicima mlađim od 40 godina, s tim da bi oni u razdoblju od 15 do 20 godina Razvojnoj banci trebali vratiti iznos dodijeljenih kreditnih sredstava. Da bi se izbjegle moguće manipulacije, Federalno ministarstvo će u okviru provedbenog akta detaljno propisati mjere kontrole i nadzora nad provedenjem ove mjere. Kao posebna podmjera predviđena je potpora osnivanju ruralnih poduzeća povezanih s poljoprivredom i šumarstvom, odnosno diverzifikacijom dohotka poljoprivrednog kućanstva, s tim da pravo na ovu mjeru imaju svi OPG-ovi upisani u RPG koji svoju djelatnost registriraju u formi obrta odnosno društva s ograničenom odgovornošću. U tom slučaju pokrивaju im se troškovi registracije obrta odnosno poduzeća do 100% prihvatljivih troškova registracije i troškovi nabave uredske opreme do 50% iznosa prihvatljivih troškova. U slučaju osnivanja poljoprivrednih zadruga udio potpore za nabavu uredske opreme može se povećati do 75% iznosa prihvatljivih troškova, a što treba biti povezano sa brojem zadrugara uključenih u osnivanje zadruge. Također, mogu biti sufinancirani i troškovi doprinosa za mirovinsko i zdravstveno osiguranje za najviše troje uposlenih u okviru novoosnovanih obrta i poduzeća na ruralnom prostoru u prve tri godine poslovanja na način da se u prvoj godini sufinancira do 100%, u drugoj godini do 75%, a u trećoj godini do 50% tih troškova. Mjera obuhvaća i potporu osnivanju obrta odnosno poduzeća za nepoljoprivredne djelatnosti u ruralnim područjima, ali samo ako su ona prepoznata kao dio strategija lokalnog razvoja što LAG-ovi potvrđuju pisanom preporukom. U okviru ove aktivnosti može biti podržana registracija poduzeća do 100 % prihvatljivih troškova registracije, i nabava uredske opreme do 50% iznosa prihvatljivih troškova.		
Strateški projekti			
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	- Broj PG koji su koristili mjeru za pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika	0	200
	- Iznos sredstava dodijeljen za pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika	0	19.000.000 KM
	- Broj novoosnovanih ruralnih poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom	0	2.200
	- Broj novoosnovanih ruralnih poduzeća podržanih u okviru mjere	0	11.590.000 KM
	- Iznos sredstava dodijeljen za potporu osnivanju ruralnih poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom (KM)	0	265
	- Broj novoosnovanih ruralnih poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti podržanih u okviru mjere	0	66 (25%)
	- Od toga su žene nositelji	0	1.060.000 KM

	- Iznos sredstava dodijeljen za potporu osnivanju ruralnih poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti (KM)						
Razvojni efekti i doprinosi mjere ostvarenju prioriteta	Mjerom se doprinosi ostvarivanju Prioriteta 3.1. budući se potiču produktivna i neproduktivna ulaganja na poljoprivrednim gospodarstvima, poput ulaganja u infrastrukturu povezanu s razvojem, modernizacijom ili prilagodbom klimatskim promjenama, kupovina zemljišta, opskrba energijom i vodom, što pogoduje pokretanju poslovanja mladih poljoprivrednika i povećava motivaciju za osnivanje vlastitog poduzeća.						
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja (KM)	Godina	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	840.000	3.500.000	5.700.000	6.522.000	7.288.000	7.800.000
	Izvor:	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2022. – 2027.						
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva						
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ						
Ciljne skupine	Mladi poljoprivrednici koji po prvi put preuzimaju PG, osnivači obrta i drugih poduzeća na ruralnom prostoru povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom, osnivači obrta i drugih poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti na ruralnom prostoru koji imaju preporuku LAG-a.						

4.4.5.4. Instrumenti upravljanja rizikom poslovanja

Instrumenti upravljanja rizikom poslovanja u okviru EU ZPP mogu uključivati financijske doprinose premijama za osiguranje usjeva, životinja i biljaka od materijalnih gubitaka poljoprivrednika uzrokovanih nepovoljnim klimatskim prilikama, bolestima životinja ili biljaka, najezdom nametnika ili okolišnim incidentom.

Pored toga mjera može uključivati i financijske doprinose uzajamnim fondovima u svrhu isplate financijskih naknada poljoprivrednicima za nastale materijalne gubitke, odnosno za stabilizaciju prihoda u slučaju značajnog pada u njihovim prihodima. Nažalost, zbog nepostojanja prakse uzajamnih fondova i nedostatnih sredstava, u našim uvjetima ovaj tip mjera za sada nije moguće provoditi.

Mjera 1.1.9. Potpora osiguranju poljoprivredne proizvodnje

Mjera se odnosi na pomoć poljoprivrednim proizvođačima da lakše upravljaju svojom proizvodnjom i sve izraženijim dohodovnim rizicima povezanim sa njihovom poljoprivrednom djelatnošću (proizvodnjom na otvorenom), a koji su van njihove kontrole.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom							
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom							
Naziv mjere	Mjera 1.1.9. Potpora osiguranju poljoprivredne proizvodnje							
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Potpora u okviru ove mjere može biti dodijeljena kao financijski doprinos kroz sufinanciranje premija za osiguranje poljoprivredne proizvodnje koje poljoprivrednici sklapaju s osiguravajućim društvima. Sufinanciranje premija osiguranja odnosi se na osiguranje od štete nastale zbog prirodnih nepogoda (grad, poplava, suša, mraz, erozija tla), kao i drugih uzroka koji nisu pod kontrolom poljoprivrednika (štete zbog pojave bolesti, uginuća i sl.), a za njih postoji mogućnost sklapanja police osiguranja. Udio javnih sredstava je ograničen na najviše 70% prihvatljivih troškova, a Federalno ministarstvo poljoprivrede treba spriječiti prekomjerne naknade ukoliko postoje dodatne intervencije sa drugih razina vlasti u Federaciji BiH.							
Strateški projekti								
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji			Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti		
	- Broj PG koji su ostvarili pravo na sufinanciranje premije osiguranja			44		1.304		
	- Iznos sredstava isplaćen za sufinanciranje premije osiguranja (KM)			141.000		6.353.173		
Razvojni efekti i doprinosi mjere ostvarenju prioriteta	Ova mjera doprinosi ostvarenju Prioriteta 1.1. tako što povećava sigurnost ostvarivanja očekivanog dohotka i povećava otpornost PG-a na gubitak prihoda koji je posljedica prirodnih i drugih nepogoda. To povećava izgleda za opstanak, uspješno poslovanje i razvoj PG-a i u situacijama kada nastupe nepovoljni događaji po poljoprivrednu proizvodnju za koje je moguće pribaviti policu osiguranja. Povećano preživljavanje poljoprivrednih gospodarstava u okolnostima velikog gubitka prihoda povećava izgleda za opskrbom poljoprivrednim proizvodima iz domaćih izvora, što izravno utječe i na sigurnost opskrbe hranom domaćeg stanovništva.							
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	140.673	175.000	450.000	1.045.000	1.282.500	1.500.000	1.760.000
	Izvor:	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun

Financiranja (KM)								
Razdoblje provedbe mjere	2021. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne skupine	PG koja osiguravaju poljoprivrednu proizvodnju kod osiguravajućih društava							

4.4.5.5. Suradnja

U okviru potpore suradnji u EU ZPP moguća je dodjela sredstava s ciljem olakšavanja uspostave proizvođačkih skupina i organizacija proizvođača u poljoprivrednom i šumarskom sektoru za potrebe prilagodbe zahtjevima tržišta, zajedničkog plasiranja proizvoda na tržište uključujući pripremu za prodaju, centralizaciju prodaje i ponude kupcima na veliko, stvaranje zajedničkih pravila o informacijama o proizvodnji, razvoj djelatnosti, vještine plasiranja na tržište te organizaciju i olakšavanje postupaka razvoja i primjene inovacija.

Potpore se dodjeljuje proizvođačkim skupinama i organizacijama proizvođača koje je nadležno tijelo državne uprave priznalo na temelju poslovnog plana, odnosno operativnog programa, a ograničava se na skupine i organizacije proizvođača koji spadaju u kategoriju malih i srednjih poduzeća. Poslovni planovi odnosno programi trebaju biti ostvareni u roku od pet godina od dana priznavanja proizvođačke skupine odnosno organizacije proizvođača.

Suradnja se odnosi i na promicanje oblika suradnje između najmanje dvije strane koje su subjekti u poljoprivrednom, šumarskom sektoru, te lancu opskrbe hranom i ostalim subjektima koji doprinose ostvarivanju ciljeva i prioriteta ruralnog razvoja uključujući proizvođačke skupine, zadruge i međusektorske organizacije, stvaranje klastera i mreža. Suradnja se može odnositi na pilot-projekte, razvoj novih proizvoda, praksi, procesa i tehnologija u poljoprivrednom, prehrambenom i šumarskom sektoru, suradnju u uspostavljanju zajedničkih radnih procesa, zajedničko korištenje objekata i resursa, horizontalnu i vertikalnu suradnju sudionika u lancima opskrbe, promotivne aktivnosti povezane za kratke lance opskrbe i lokalna tržišta i zajedničke projekte vezane za očuvanje okoliša. Mjera može obuhvaćati horizontalnu i vertikalnu suradnju među subjektima u lancu opskrbe vezanu uz održivu opskrbu biomasom koja se koristi u pripremi hrane, za proizvodnju energije ili u industrijskim procesima, provedbu lokalnih razvojnih strategija (LRS), uspostavi i rad Lokalnih akcijskih skupina (LAG), i diverzifikaciju poljoprivrednih djelatnosti koje se odnose na zdravstvenu zaštitu, društvenu integraciju i obrazovanje o okolišu i hrani.

Mjera 1.3.4. Potpora suradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom						
Prioritet	Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda						
Naziv mjere	Mjera 1.3.4. Potpora suradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj						
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Podmjera za povezivanje malih poljoprivrednih proizvođača s organizatorima otkupa i preradačima kroz uspostavu i rad proizvođačkih skupina povećava stupanj integriranosti unutar lanaca vrijednosti, uskladuje ponudu sa tržišnom potražnjom, osigurava unificiranje tehnologije proizvodnje i podizanje kvalitete poljoprivrednih proizvoda sa malih farmi, olakšava plansko uvođenje standarda kvalitete, osigurava adekvatno istraživanje tržišta i brzo prilagođavanje promjenama u zahtjevima kupaca. Potpora se dodjeljuje za administrativne troškove uspostave i rada proizvođačke skupine odnosno organizacije proizvođača i troškove realiziranja njihovog poslovnog plana. Potpora za administrativne troškove vezivala bi se za vrijednost njihove godišnje proizvodnje i ne može prelaziti 50% najvećeg dozvoljenog godišnjeg iznosa potpore. Potpora za realizaciju poslovnog plana dodjeljuje se na razdoblje do pet godina, a treba se odnositi na poboljšanja kvalitete proizvoda, uvođenje sustava sljedivosti, smanjenje uporabe pesticida, mineralnih gnojiva i drugih kemijskih sredstava, zbrinjavanje otpada i sl.. Poslovni plan izdaje nositelj proizvođačke skupine (poduzeće koje se bavi otkupom ili preradom). Udio javnih sredstava za realizaciju aktivnosti iz poslovnog plana je do 60% iznosa prihvatljivih troškova u prvoj godini realizacije, a svake naredne godine smanjuje se za 10% tako da u zadnjoj godini realizacije iznosi 20% iznosa prihvatljivih troškova. Na ovaj način						

	<p>proizvođačke skupine su stimulirane provoditi aktivnosti u prvim godinama realizacije poslovnog plana. Kada poslovni plan odobri Federalno ministarstvo poljoprivrede sklapa se ugovor sa nositeljem proizvođačke skupine. Potpora ne može prelaziti 10% vrijednosti godišnje proizvodnje koju su ostvarili članovi proizvođačke skupine u godini prije njene uspostave, a godišnji iznos dodijeljenih sredstava ne može prelaziti 50.000 KM po proizvođačkoj skupini.</p> <p>Podmjera se odnosi i na uspostavu organizacija proizvođača (najčešće u obliku zadruge), i udruženja organizacija proizvođača upisanih u registar proizvođačkih organizacija kod Federalnog ministarstva poljoprivrede u sektorima kao što su povrće, voće, mlijeko, meso, žitarice i uljarice, maslinarstvo, vinogradarstvo, vinarstvo, kao i drugim sektorima u kojima poljoprivredni proizvođači iskazuju interes za njihovu uspostavu. Potpora se dodjeljuje za uspostavu i troškove rada organizacije proizvođača i udruženja organizacija proizvođača, te za izradu operativnih programa kojima se planiraju ulaganja u materijalnu i nematerijalnu imovinu, istraživanje i eksperimentalnu proizvodnju, ekološku i integriranu proizvodnju, djelovanje za očuvanje tla, stvaranje i očuvanje staništa, štednju energije, povećanje energetske učinkovitosti i povećanje korištenja energije iz obnovljivih izvora, smanjenje stvaranja otpada, povećanje učinkovitosti prijevoza i skladištenja, ublažavanje klimatskih promjena i prilagodbu na njih, uvođenje sustava kvalitete, promocija i komunikacija sa tržištem, usluge savjetovanja i tehničke pomoći, razmjena najbolje proizvodne prakse i sl. Potpora može iznositi do 100% prihvatljivih troškova osnivanja i rada organizacije proizvođača, ali ne može prelaziti godišnji iznos od 50.000 KM.</p> <p>Udio javnih sredstava za realizaciju aktivnosti iz operativnog programa je do 60% iznosa prihvatljivih troškova u prvoj godini realizacije, a u narednim godinama smanjuje se za 10% tako da u zadnjoj godini realizacije iznosi 20% iznosa prihvatljivih troškova. Kada operativni program odobri Federalno ministarstvo poljoprivrede sklapa se ugovor sa proizvođačkom organizacijom odnosno udruženjem organizacija proizvođača. Potpora ne može prelaziti 10% vrijednosti godišnje proizvodnje koju su ostvarili članovi organizacije proizvođača u godini prije njene uspostave, a godišnji iznos dodijeljenih sredstava ne može prelaziti 100.000 KM po organizaciji proizvođača odnosno udruženju organizacija proizvođača.</p> <p>U slučaju uspostave operativnog fonda u okviru sektora voća odnosno sektora povrća, udio javnih sredstava može činiti najviše polovinu ukupnih sredstava fonda i ne može prelaziti iznos od 200.000 KM godišnje.</p> <p>Podmjera vezana za potporu izradi lokalnih razvojnih strategija (LRS) odnosi se na troškove njihove izrade, a što je preduvjet za funkcioniranje LAG-ova. Udio javnih sredstava je do 100% prihvatljivih troškova izrade LRS, dodjeljuje se samo jednom za razdoblje važenja LRS, ali ne može prelaziti iznos od 50.000 KM.</p> <p>Podmjera za potporu radu LAG-ova odnosi se na troškove funkcioniranja LAG-ova, a dodjeljuje se svake godine svakom aktivnom LAG-u. Udio javnih sredstava je do 100% prihvatljivih troškova LAG-a, ali ne bi trebao prelaziti iznos od 40.000 KM godišnje.</p> <p>Podmjera za potporu organiziranju i nastupima na sajmovima odnosi se na sufinansiranje troškova organizacije sajmovi koje organiziraju lokalne udruge poljoprivrednika i troškova nastupa na sajmovima za poljoprivredna gospodarstva odnosno poduzeća iz oblasti prehrambene industrije. Udio javnih sredstava je do 25% prihvatljivih troškova organizacije sajma, odnosno nastupa na sajmu.</p>							
Strateški projekti								
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti					
	- Broj uspostavljenih proizvođačkih skupina	64	85					
	- Broj PG uključenih u proizvođačke skupine i organizacije proizvođača	11.944	18.500					
	- Broj izrađenih LRS	0	15					
	- Broj podržanih LAG-ova	0	9					
	- Broj podržanih organizacija proizvođača	1	120					
	- Broj podržanih nastupa na sajmovima							
Razvojni efekt i doprinosi ostvarenju prioriteta	<p>Ulaganje doprinosi ostvarenju Prioriteta 1.2. kroz osposobljavanje, korištenje suvremenih IT, prijenos znanja i savjetovanje koje osiguravaju nositelji proizvođačkih skupina (agregatori), odnosno proizvođačke organizacije, a što doprinosi povećanju tržišne uspješnosti uključenih PG-ova. Pri tome doprinosimo i ostvarivanju Prioriteta 1.3. budući da uključena PG osiguravaju povoljniji položaj unutar lanca vrijednosti jer su s otkupljivcima odnosno prerađivačima povezani ugovorom o proizvodnji i otkupu, te imaju jasne zahtjeve u pogledu primjene tehnologije proizvodnje i standarda kvalitete od strane agregatora, odnosno krajnjih kupaca.</p> <p>Ova mjera doprinosi ostvarenju Prioriteta 3.2. kroz uspostavu i provedbu suradnje vezane za uspostavu sustava kvalitete i promicanje kratkih lanaca opskrbe što izravno utječe na povećanje kvalitete i konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda na PG-ima uključenim u proizvođačke skupine.</p> <p>Pored toga uključivanje lokalne razine (jedinice lokalne samouprave, gospodarskih subjekata i različitih udruga koje zajedno čine osnivače LAG-ova) u kreiranje mjera ruralnog razvoja od velike je važnosti s obzirom na odlično poznavanje problema i potreba lokalnih zajednica. Angažman LAG-ova pomaže preciznijem usmjeravanju raspoloživih sredstava fokusiranjem na rješavanje najvažnijih pitanja lokalne zajednice, što je osnovna svrha i cilj uspostave LEADER pristupa.</p> <p>Poljoprivrednici moraju imati vlastitu strategiju za nastup na tržištu, a nastupima na sajmovima promoviraju svoje proizvode, bolje upoznaju tržište i zahtjeve potrošača što olakšava prilagodavanje zahtjevima tržišta i donošenje ispravnih poslovnih odluka.</p>							
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja (u KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	1.734.509	1.975.000	2.470.000	3.169.000	3.425.000	3.835.000	4.165.000
	Izvor:	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
	Iznos:	0	6.346.160	6.923.080	4.038.460	1.153.850	288.460	0
	Izvor:		READP (IFAD)	READP (IFAD)	READP (IFAD)	READP (IFAD)	READP (IFAD)	
	Iznos:	0	0	145.000	2.071.000	145.000	2.548.000	0
	Izvor:		ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	

Razdoblje provedbe mjere	2021.–2027.
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVS Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVS
Ciljne skupine	PG i agregatori uključeni u proizvođačke skupine, proizvođačke organizacije i članovi udruženja proizvođačkih organizacija, Lokalne zajednice koje izrađuju LRS, LAG-ovi, udruge poljoprivrednih proizvođača koja su organizirala sajam ili nastupila na sajmu, PG i poduzeća koja se bave preradom primarnih poljoprivrednih proizvoda koji su nastupili na sajmovima.

3.3.5.6. Razmjena znanja i informacija

Današnji poljoprivrednici djeluju u prirodnom, ekonomskom i tehnološkom okruženju koje se uslijed ograničenja resursa, pritiska na životnu sredinu, promjena društvenih očekivanja, migracija stanovništva, razvoja novih tehnologija i sve većeg utjecaja klimatskih promjena brzo mijenja. U ovakvom okruženju poljoprivrednici i proizvođači hrane trebaju nova znanja, nove vještine i inovativne ideje za razvoj i upravljanje svojim proizvodnim sustavima.

U bliskoj budućnosti najveću pažnju treba posvetiti elementima modernizacije poljoprivredne politike, što bi trebalo poboljšati efikasnost intervencija u cilju postizanja strateških ciljeva. To se prvenstveno odnosi na: stvaranje, dijeljenje i korištenje znanja i inovacija te razvoj digitalnih tehnologija u poljoprivredi i ruralnim područjima. Stalni prijenos znanja na poljoprivredi, preduvjet je za neophodno restrukturiranje sektora koje bi, podržano intervencijama utvrđenim poljoprivrednom politikom, trebalo dovesti do postizanja krajnjih zacrtanih ciljeva, odnosno do povećanja konkurentnosti sektora i održivog razvoja ruralnih područja, sve uz održivo korištenje resursa, zaštitu životne sredine i borbu sa klimatskim promjenama.

U našim uvjetima praktično nema ni elemenata sustavnog pristupa primjeni znanja i inovacija u poljoprivredi pa se u ovom strateškom razdoblju mora pristupiti uspostavljanju potrebne infrastrukture i integraciji inače ograničenih kapaciteta. Neophodno je barem inicijalno promovirati model integriranog sustava poljoprivrednog znanja i inovacija (AKIS) kojeg karakterizira okvirno definirana i ciljana suradnja između skupina zainteresiranih subjekata (poljoprivrednici, uzgajivači šuma, savjetodavci, poduzetnici, potrošači i istraživači). Prema iskustvima iz razvijenih zemalja, ovakav sustav bi trebao omogućiti stvaranje i razmjenu znanja na otvoren način, sa organizacijom za susrete i komunikaciju između aktera (tzv. operativne skupine poljoprivredno-inovacijskog partnerstva) te za razvoj i primjenu na znanju zasnovanih ili inovativnih ideja. Uspostavljanje AKIS-a prema europskim standardima treba regulirati posebnim zakonskim propisom kojim se definiraju komponente sustava, načini planiranja i provedbe te njegovo financiranje.

U Federaciji BiH je, dakle, tek potrebno pristupiti uspostavljanju AKIS sustava. Kako se radi o novom i zahtjevnom modelu realno je očekivati da će (uz uvjet da postoji politička volja da se ide u njegovo uspostavljanje) znatan dio narednog strateškog razdoblja proći u stvaranju regulatornih pretpostavki za ovakav sustav te prvim uvezivanjima njegovih aktera. Ipak, uz dobru organizaciju AKIS sustav bi već krajem strateškog razdoblja mogao biti u funkciji. Uz ovu pretpostavku, ovdje se navode uobičajene skupine aktivnosti još ne potpuno razvijenih AKIS sustava. Dakle, moguće AKIS inicijative, aktivnosti i programi krajem strateškog razdoblja u Federaciji BiH bi mogle biti: 1) povećanje razmjena znanja i jačanje veza između istraživanja i prakse; 2) jačanje poljoprivrednog savjetodavstva kroz AKIS sustav; 3) interaktivno inoviranje kroz operativne skupine partnerstva za inovacije u poljoprivredi; 4) potpora digitalnoj tranziciji u poljoprivredi i 5) promoviranje sustava obveznog osposobljavanja i obrazovanja u poljoprivredi.

I bez posebne analize postojećeg stanja, jasno je da je stupanj povezanosti poljoprivrednika i kreatora znanja u našim uvjetima

na vrlo niskoj razini. U BiH i Federaciji BiH realno nema uvjeta za fundamentalna znanstvena istraživanja koja zahtijevaju znatna finansijska sredstva, razvijenu znanstvenu infrastrukturu i renomirane znanstvenike i istraživače. Izvjesno je da će u dugom narednom razdoblju znanstvena istraživanja u poljoprivredi u našim uvjetima biti aplikativnog karaktera, pri čemu će znanstveno-stručna zajednica biti usmjerena na prijenos znanstvenih inovacija i naprednih tehnoloških rješenja iz zemalja sa razvijenom znanstveno-istraživačkom djelatnošću. I u ovakvim uvjetima je potrebno osigurati sredstava za istraživanja, uz osiguranje sustavnog pristupa zasnovanog na jasnim kriterijima kod odabira znanstveno-istraživačkih projekata koji će se financirati javnim sredstvima. Područja i teme istraživanja treba usmjeravati ka projektima od praktične važnosti za poljoprivrednike i ostale sektorske aktere koji za cilj imaju rješavanje ili ublažavanje ključnih problema i izazova u sektoru. Dugoročno sustavno rješenje unutar AKIS-a omogućava otvoren pristup u definiranju inovativnih projekata od strane operativnih skupina formiranih za pronalaženje rješenja za određeno konkretno prioritarno pitanje. U okvirima definiranih strateških ciljeva poljoprivrednici i drugi akteri vertikalnog lanca na podsektorskoj razini će praktično odlučivati o istraživanju koje će se provoditi na bazi svojih stvarnih potreba za prevladavanjem specifičnih problema u proizvodnji, marketingu i drugim segmentima.

Po svojim postavkama AKIS radi na jačanju veza između istraživanja i prakse kroz usmjeravanje istraživača na kreiranje konkretnih rezultata sukladno potrebama sektora koji su lako razumljivi korisnicima, osiguranje izravnih kontakata između istraživača i aktera u realnom sektoru, organiziranje obuka za istraživače sa razmjenom inovativnih rezultata i istraživanja, povezivanje istraživača sa oglednim farmama, itd.

AKIS osobito insistira na važnosti *poljoprivrednog savjetodavstva*, jer je ono jedan od glavnih izvora za donošenje odluka poljoprivrednika. Najvažnija uloga savjetodavca ostaje izravan, ali dvosmjerni kontakt s poljoprivrednicima: pružanje potrebnih informacija i savjeta poljoprivrednicima, ali i prikupljanje informacija o potrebama i kapacitetima poljoprivrednika te uključivanje poljoprivrednika u inovativne projekte i prijenos znanja. Poljoprivredni savjetodavci moraju imati pristup najnovijim znanstveno-stručnim saznanjima te redovno nadograđivati svoja znanja i vještine. Istraživači i savjetodavci moraju biti u kontaktu, a savjetodavci bi trebali biti među ključnim akterima kod kreiranja istraživačkih projekata i razvoja inovacija. Pored javne poljoprivredne savjetodavne službe, treba stvarati pretpostavke za povećanje broja privatnih savjetodavaca kroz potpore njihovom organizacijskom uspostavljanju, ali i kroz regulatorno definiranje mogućnosti da poljoprivrednici sami biraju svoje savjetodavce. Izvjesno je da ni javni ni privatni poljoprivredni savjetodavci ne mogu biti u redovnom kontaktu sa svim poljoprivrednicima na velikom broju poljoprivrednih gospodarstava. Kroz suradnju institucija, savjetodavnih službi i predstavnika poljoprivrednika potrebno je uspostaviti kriterije prioriteta savjetodavnog djelovanja (npr. prednost za gospodarstva s izraženijim razvojnim potencijalom, gospodarstva podržana većim proračunskim potporama, gospodarstva sa većim brojem zaposlenih, zadruge, mladi poljoprivrednici koji počinju poljoprivrednu djelatnost i sl.). Za male poljoprivredne proizvođače s ograničenim razvojnim potencijalima potrebno je pripremiti i distribuirati posebne edukativne pakete (sa npr. temama o diverzifikaciji djelatnosti, načinima povećanja proizvodnje, uvođenju alternativnih proizvodnih sustava, itd.) te im omogućiti pristup javno dostupnim savjetodavnim informacijama (npr. obavještajno-prognozne službe, informacije o stanju na tržištu i sl.).

AKIS stvara pretpostavke za kreiranje *interaktivnih inovacija u poljoprivredi* kroz formiranje i podržavanje rada

operativnih partnerskih skupina za inovacije u poljoprivredi, a ponegdje i kroz platforme za stvaranje i prijenos znanja koje vode sami poljoprivrednici. Operativne partnerske skupine za inovacije u poljoprivredi mogu biti različitog sastava, ali u pravilu uključuju poljoprivrednike, istraživače, poljoprivredne savjetodavce, predstavnike industrije, ekološke udruge, predstavnike udruga potrošača i nevladine organizacije. Osnovni zadaci operativnih skupina su idejno kreiranje i realizacija zajedničkih projekata koji bi trebali doprinijeti postizanju definiranih ciljeva i rješavanju konkretnih problema.

Digitalna transformacija poljoprivrede u razvijenim zemljama se nameće i bit će sve važniji čimbenik razvoja i povećanja konkurentnosti sektora. Ova transformacija, međutim, zahtijeva niz preduvjeta, od uspostavljenog AKIS-a i razvijene digitalizacijske infrastrukture, do digitalne pismenosti poljoprivrednika i drugih korisnika sustava digitalizacije poljoprivrede. Pristup digitalnim tehnologijama, a osobito sofisticiranim rješenjima u oblasti precizne poljoprivrede i drugim digitalnim aplikacijama koje su često dizajnirane za velike proizvodne sustave, može biti problematičan moment za male i srednje poljoprivredne proizvođače, te za starije poljoprivrednike nevične uporabe i digitaliziranih sustava koji najčešće traže specifična znanja i vještine. Ovdje važnu ulogu imaju poljoprivredni savjetodavci koji, sa dovoljno znanja, imaju pristup podacima i informacijama digitalne prirode koji mogu biti od pomoći poljoprivrednicima koji ih sami ne mogu ili ne znaju koristiti. Uz to, savjetodavci bi trebali podržavati poljoprivrednike u ovladavanju barem nekim digitalnim tehnologijama te promovirati korisne, jednostavne i šire dostupne aplikacije otvorenog koda. Kako je već spomenuto, digitalna transformacija poljoprivrede je vjerojatno najzahtjevniji proces u okviru AKIS-a i inače, pa je realno očekivati da tek sa uspostavljanjem AKIS-a i snažnom mobilizacijom više institucija i sektora u našim uvjetima dođe do široke primjene digitalnih tehnologija u poljoprivredi.

S ciljem poboljšanja znanja i kvalifikacija poljoprivrednih proizvođača potrebno je razmotriti mogućnost uvođenja sustava *stalne edukacije i usavršavanja poljoprivrednika*. Prema praksama razvijenih zemalja koje provode ovakve sustave, edukacije i obuke se realiziraju prema vrsti poljoprivredne djelatnosti i sa propisanim fiksnim brojem sati. Ovakvi programi edukacija i obuka najčešće se organiziraju za korisnike proračunskih podsticaja kod pokretanje novih sektorskih poslova mladih poljoprivrednika, promjene organizacijskog oblika poljoprivrednih gospodarstava, provođenja projekata integracije, osnivanja i rada poljoprivrednih zadruga, itd. Edukacije mogu biti obvezujuće i za korisnike finansijske potpore kroz druge strateški definirane mjere, u oblastima u kojima je potrebno značajno povećati razinu znanja i vještina poljoprivrednika te za specifične i složene probleme kao što su npr. agro-ekološke mjere, održivo upravljanje resursima, zaštita bioraznolikosti, mjere borbe ili prilagođavanja klimatskim promjenama, niska kvaliteta proizvoda, niska sigurnost proizvoda. itd. Na našim prostorima učenje, a pogotovo stalno učenje, nisu među omiljenim aktivnostima. Kroz stalan rad poljoprivrednih savjetodavaca potrebno je, između ostalog kod poljoprivrednika podizati svijest o važnosti znanja i praćenja novih tehnoloških i drugih dostignuća. Sami troškovi kontinuirane edukacije i usavršavanja poljoprivrednika ne moraju biti visoki i u pravilu se organiziraju kroz sustav regionalno raspoređenih edukacijskih centara, često pri srednjim stručnim školama, institutima, zavodima ili fakultetima. Ovakve centre, međutim, mogu organizirati i druge zainteresirane kompetentne organizacije. Kontinuirane edukacije i usavršavanja poljoprivrednika (ali i drugih zainteresiranih za pokretanje poljoprivredne djelatnosti) kroz suradnju sa za to nadležnim ministarstvima obrazovanja, treba uvrstiti u modele neformalnog cjeloživotnog učenja za odrasle te kao mogućnost za dokvalifikacije ili prekvalifikacije.

Mjera 1.2.2. Potpora razmjeni znanja i informacija

Potpore za razmjenu znanja i informacija o poljoprivrednim, šumarskim i ruralnim poduzećima u okviru EU ZPP dodjeljuje se za pokrivanje troškova svih relevantnih aktivnosti na promicanju inovacija, pristupa obrazovanju, te savjetovanja, razmjene i širenja znanja i informacija.

Potpore može pokrivati strukovno osposobljavanje i aktivnosti stjecanja vještina, demonstracijske aktivnosti i informativne aktivnosti. Potpora može pokrivati i kratke razmjene u upravljanju poljoprivrednim gospodarstvom, kao i posjete poljoprivrednim gospodarstvima i šumama.

Potpore može biti dodjeljivana i za osnivanje savjetodavne službe za poljoprivredna gospodarstva odnosno uspostavu i funkcioniranje sustava poljoprivrednog znanja i inovacija (AKIS). Korisnik potpore je provoditelj osposobljavanja ili druge aktivnosti prijenosa znanja ili informacija. Ove potpore ne uključuju tečajeve i poduke koje čine dio srednjoškolskog ili nekog više razine obrazovanja.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom							
Prioritet	Prioritet 1.2. Jačati tržišne orijentiranosti povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju							
Naziv mjere	Mjera 1.2.2. Potpora razmjeni znanja i informacija							
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Mjerom se podržavaju aktivnosti koje potiču razmjenu znanja i informacija među sudionicima u sektoru poljoprivrede i prehrambene industrije u Federaciji BiH, što treba izravno povećati održivost i učinkovitost poslovanja PG-a i poduzeća za preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda. Podmjera za uspostavu sustava AKIS za stvaranje i prijenos inovacija i informacija u poljoprivredi i prehrambenoj industriji treba omogućiti sustavno upravljanje procesom stvaranja i korištenja inovacija i prijenosa znanja na krajnje korisnike odnosno PG i poduzeća koja se bave preradom. Mjera treba podržati troškove rada koordinacijskog tijela i njegovih aktivnosti usmjerenih za suradnju između znanstvenih, obrazovnih i stručnih institucija, savjetodavne službe i krajnjih korisnika u cilju stvaranja inovacija i prijenosa najnovijih znanja izravno u proizvodnju. Udio javnih sredstava za ovu mjeru može biti do 100% prihvatljivih troškova aktivnosti. Posebna podmjera odnosi se na uspostavu i rad točaka izvrsnosti na najboljim PG-ima sa izvanrednim rezultatima u proizvodnji i prodaji svojih proizvoda. Točke izvrsnosti primjenjuju nove tehnologije ili imaju inovacije koje mogu poslužiti kao primjer drugim PG-ima za povećanje njihove učinkovitosti, podizanje kvalitete proizvoda ili smanjenje negativnih utjecaja proizvodnje po okoliš. Potpora se dodjeljuje PG-u koje je dobilo status točke izvrsnosti na temelju višegodišnjeg ugovora u okviru kojega se vlasnik, u suradnji sa poljoprivrednom savjetodavnom službom, obvezuje pružati sve potrebne informacije poljoprivrednicima zainteresiranim za preuzimanje praktičnih znanja koja nudi točka izvrsnosti. Udio javnih sredstava je do 100% prihvatljivih troškova, a ne može prelaziti iznos od 15.000 KM godišnje po točki izvrsnosti.							
Strateški projekti								
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti				
	- Iznos sredstava dodijeljen za aktivnosti vezane za AKIS (KM)	0	1.200.000					
	- Broj radnih skupina koje rade na razmjeni znanja i informacija	0	7					
	- Broj uspostavljenih točaka izvrsnosti	0	15					
	- Broj nositelja PG-a koji su posjetili točke izvrsnosti	0	3.600					
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ovom mjerom poljoprivrednicima se osigurava pomoć u prilagodavanju njihove proizvodnje zahtjevima tržišta i potrošača što doprinosi ostvarenju Prioriteta 1., uz istovremeno povećanje izgleda za postizanje dugoročne održivosti proizvodnje i podizanje razine dobrobiti životinja. Ova mjera doprinosi ostvarenju Prioriteta 1.2. kroz pružanje pomoći PG-ima kod stvaranja vlastite vizije i strategije za nastup na tržištu, odnosno svijesti o vlastitoj odgovornosti kod donošenja najvažnijih poslovnih odluka. Primjena dobrih proizvodnih i okolišnih praksi doprinosi ostvarenju Prioriteta 2.2. jer pomaže boljem odgovoru na klimatske i okolišne izazove, ali i povećanju svijesti poljoprivrednika o potrebi poštivanja standarda kako bi se osiguralo održivo bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom i očuvao prirodni okoliš.							
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja (KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	0	0	350.000	430.000	445.000	460.000	475.000
	Izvor:	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
Razdoblje provedbe mjere	2023.–2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne skupine	Koordinacijsko tijelo za AKIS i polj. savjetodavne službe, fakulteti, instituti i PG uključeni u AKIS, PG-i koji imaju status točke izvrsnosti							

4.4.5.7. Razvoj ruralne infrastrukture i poboljšanje dostupnosti usluga seoskom stanovništvu

Mjera 3.1.3. Potpora razvoju ruralne infrastrukture

Potpore u okviru ove mjere u EU ZPP uključuje sastavljanje i ažuriranje planova za razvoj općina i sela u ruralnim područjima i njihovih temeljnih usluga, ulaganja u izradu, poboljšanje ili proširenje svih vrsta male infrastrukture uključujući ulaganja u obnovljive izvore energije i uštedu energije, izradu, poboljšanje i širenje infrastrukture za širokopoasne tehnologije i javnim e-rješenjima vlade. Mjera također može obuhvaćati ulaganja u uspostavu poboljšanje ili širenje osnovnih lokalnih usluga za ruralno stanovništvo uključujući slobodno vrijeme i kulturne aktivnosti te povezanu infrastrukturu. Potpora pored ostalog može obuhvatiti obnovu i unapređenje kulturne i prirodne baštine sela i ruralnih krajobrazza, prenamjenu zgrada i objekata u cilju poboljšanja kvalitete života ili okolišne učinkovitosti naselja.

Potpore se može odnositi i na ulaganja u veliku zajedničku infrastrukturu koja je dio lokalnih razvojnih strategija poput projekata navodnjavanja, odvodnje, komasacije, izgradnja brana i druga ulaganja od strateške važnosti za razvoj poljoprivrede i ruralnog prostora.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 3: Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja					
Prioritet	Prioritet 3.1. Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima					
Naziv mjere	Mjera 3.1.3. Potpora razvoju ruralne infrastrukture					
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Mjera je namijenjena potpori izgradnji ruralne infrastrukture od važnosti za stanovništvo ruralnih prostora. Prihvatljiva su ulaganja u izgradnju lokalnih cesta koji povezuju lokalne zajednice sa glavnim cestama ili imanja sa lokalnim cestama (nekategorizirane ceste sa pripadajućim mostovima), vodoopskrba i opremanje objekata kanalizacije i prečišćavanja otpadnih voda, izgradnju i opremanje toplana za snabdjevanje farmi i naselja, osobito iz obnovljivih izvora energije, nove tehnologije za pristup informacijama i komunikacijske tehnologije, izgradnja i razvoj sustava širokopoasnog interneta. Podmjera vezana za potporu izgradnji strateške ruralne infrastrukture odnosi se na projekte navodnjavanja i odvodnje, odnosno projekte komasacije poljoprivrednog zemljišta, obuhvaćaju područja pogodna za provođenje navedenih vrsta zahvata, a čije provođenje neće utjecati na pogoršanje stanja okoliša ili ugroziti vrijedne prirodne ekosustave. Projekte kandidiraju i provode jedinice lokalne samouprave na temelju LRS-a ili druge lokalne razvojne strategije, odnosno odgovarajućih godišnjih programa. Projekte strateške ruralne infrastrukture realiziraju jedinice lokalne samouprave u suradnji s Federalnim ministarstvom poljoprivrede i drugim nadležnim institucijama, a financiraju se iz sredstava kreditnog zaduženja na međunarodnom tržištu kapitala. Ulaganja u ruralnu infrastrukturu podržavaju se u naseljenim mjestima ispod 10.000 stanovnika prema podacima posljednjeg popisa stanovništva. Kandidirani projekt ulaganja u ruralnu infrastrukturu mora biti sukladno prostornom planu jedinice lokalne samouprave, imati idejni projekt, građevinsku dozvolu, odnosno rješenje za izvođenje radova. Udio javnih sredstava je do 100% vrijednosti ulaganja s tim da udio sredstava iz Proračuna Federalnog ministarstva ne može prelaziti 25% vrijednosti ulaganja, odnosno iznos od 100.000 KM. Za ulaganje u projekte strateške ruralne infrastrukture udio javnih sredstava je do 100% vrijednosti ulaganja uključujući i PDV, a snosi ga federalna razina vlasti.					
Strateški projekti						
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti		
	- Broj podržanih projekata izgradnje kanalizacije i prečišćavanja otpadnih voda	0	10			
	- Broj podržanih projekata izgradnje i opremanja toplana	0	5			
	- Broj podržanih projekata izgradnje lokalne cestovne infrastrukture	0	100			
	- Površina zemljišta obuhvaćena sustavima za navodnjavanje i odvodnju	0	2.500			
	- Površina zemljišta obuhvaćena komasacijom (hektara)	0	30.000			
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Olakšavanje poslovnog razvoja doprinosi ostvarenju Prioriteta 3.1. i čvrsto je povezano sa postojanjem infrastrukture neophodne za nesmetano funkcioniranje PG-a i drugih gospodarskih subjekata, ali i zadovoljavanja potreba i standarda ruralnog stanovništva. Dodjela potpore produktivnim i neproduktivnim ulaganjima na PG-ima i izvan njih, poput ulaganja u strateški važnu infrastrukturu povezanu sa razvojem dio je napora za stvaranje povoljnog poslovnog ambijenta na ruralnom prostoru.					
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja (KM)	Godina	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	0	400.000	700.000	950.000	1.950.000
	Izvor:	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun
	Iznos:	5.731.000	1.973.000	9.925.000	9.755.000	5.011.000
	Izvor:	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB
	Iznos:			15.000.000	45.000.000	30.000.000

	Izvor:			Kreditno zaduženje	Kreditno zaduženje	Kreditno zaduženje
Razdoblje provedbe mjere	2023. – 2027.					
Institucija odgovorna za koordinaciju i provedbu mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva					
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i PSS, Agencija za plaćanja pri FMPVŠ, PIU jedinica FMPVŠ					
Ciljne skupine	Jedinice lokalne samouprave, PG-i i drugi vlasnici poljoprivrednog zemljišta					

4.4.6. Opće usluge u poljoprivredi

4.4.6.1. Politika sigurnosti hrane

U osnovi politike sigurnosti hrane ostaje ranije široko prihvaćeni koncept potpune pokrivenosti cjelokupnog procesa proizvodnje i prometa hrane (od polja do stola). Politika i strategija sigurnosti hrane doprinose ciljevima poljoprivredne i zdravstvene politike, prvenstveno kroz osiguranje dovoljne količine zdravstveno sigurne i kvalitetne hrane za stanovništvo. Od jednake je važnosti i činjenica da je visoka razina sigurnosti hrane preduvjet za povećanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i inozemnom tržištu.

Iako su u prethodnim godinama ostvareni znatni pomaci, sustav sigurnosti u Bosni i Hercegovini još nije u potpunosti zaokružen. Prvi i vrlo zahtjevni koraci u njegovom uspostavljanju inače se odnose na stvaranje institucionalno-regulatornog okvira, koji je Bosna i Hercegovina, a time i u Federacija BiH relativno dobro razvijen. Pored daljeg rada na njegovom zaokruživanju, potrebno je snažno poboljšavanje ispunjavanja propisanih kriterija od strane svih subjekata u integriranom lancu sigurnosti hrane i, osobito, jačanje sustava službenih kontrola. Poboljšanje funkcionalnosti sustava sigurnosti hrane treba da osigura brzo i efikasno upravljanje rizicima za sigurnost hrane. Već je uspostavljen pristup da svaki segment u lancu proizvodnje i prometa hrane mora ispunjavati propisane kriterije i biti kontroliran. Sustavom službenih kontrola hrane treba osigurati provođenje obveza subjekata u lancu proizvodnje hrane, uz pokrivanje potencijalnih rizika u svim fazama: od inputa u primanoj poljoprivrednoj proizvodnji, preko poljoprivredne proizvodnje, sirovina i prerade, do transporta, skladištenja, prodaje i uporabe hrane.

Nema sumnje da će i u narednom razdoblju politika sigurnosti hrane u Bosni i Hercegovini pratiti principe ove politike koje svojim strateškim dokumentima utvrđuje EU. Pri ovom će sada standardni zahtjevi za visokom razinom sigurnosti hrane biti pod značajnim utjecajem opredjeljenja EU ka klimatskoj neutralnosti, održivim sustavima proizvodnje hrane, promoviranjem održive potrošnje hrane, promoviranjem održive i zdrave ishrane, smanjenjem bacanja hrane, itd.

U predstojećem razdoblju sve institucije uključene u sustav kontrole hrane i osiguranje njene sigurnosti trebaju nastaviti sa unapređenjima dostignute razine sustava kontrole i sigurnosti hrane, uz rješavanje evidentnih nedostataka. Pristup politici sigurnosti hrane treba definirati kroz slijedeća područja djelovanja: 1) poboljšanje sustava sigurnosti hrane i zdravlja životinja; 2) uspostavljanje osnova za stvaranje održivog prehrambenog sustava i 3) jačanje sustava zaštite zdravlja biljaka.

Unapređenje sustava sigurnosti hrane i zdravlja životinja

Postojeći legislativni okvir nominalno pokriva cijeli lanac sigurnosti hrane, uključujući stočnu hranu i primarnu poljoprivrednu proizvodnju, uspostavljajući zadovoljavajuću razinu zaštite potrošača. Prije svega aktivnostima Agencije za sigurnost hrane BiH odredbe relevantne legislativne EU u domenu sigurnosti hrane se relativno zadovoljavajućom dinamikom prenose u legislativu u BiH. Pored toga Agencija za sigurnost hrane BiH, Ured za veterinarstvo BiH i Uprava BiH za zaštitu zdravlja bilja prate nove standarde i preporuke međunarodnih organizacija kao što su CAC, OIE, IPPC i u skladu s njima, u

pravilu, pravovremeno reagiraju podnošenjem legislativnih inicijativa prema institucijama nadležnim za njihovo donošenje.

Sigurnost hrane temelji se na integriranoj skupini propisa horizontalnog i vertikalnog karaktera o higijeni hrane za sve vrste hrane na svim razinama i u svim segmentima lanca sigurnosti hrane, uključujući primarnu proizvodnju. Prvenstvenu odgovornost za sigurnost hrane snose subjekti u njenoj proizvodnji i prometu, osobito kroz provođenje sustava unutrašnje kontrole zasnovane na HACCP u domenama prerade i pakovanja te kroz primjenu dobrih poljoprivrednih, proizvođačkih i higijenskih praksi. Nadležna tijela kroz programe praćenja, službene kontrole i posebne oblike kontrola u obvezi su da osiguraju integritet sustava kontrole i osiguranja maksimalno moguće razine sigurnosti hrane.

Sigurnost hrane za životinje drugi je stup integralnog pristupa zdravstvenoj sigurnosti hrane. Svojim svojstvima (sastav, kvaliteta) hrana za životinje ima utjecaja na zdravlje životinja, a time i na sigurnost hrane animalnog podrijetla. Jačanje opće politike sigurnosti hrane u narednom razdoblju bi trebalo obuhvatiti i propisivanje zabrana uporabe određenih proizvoda u ishrani životinja, uz utvrđivanje maksimalno dozvoljenih koncentracija nepoželjnih supstanci. Pogone za proizvodnju hrane za životinje treba registrirati i odobravati prema kriterijima za registraciju i odobravanje pogona za proizvodnju hrane. Neophodno je uspostaviti odgovarajuće higijenske kriterije za proizvodnju i trgovinski promet hrane za životinje. Iako to traži dodatne institucijske angažmane, potrebno je uspostaviti sustavni monitoring hrane za životinje na određene biološke, kemijske i druge opasnosti. Principe osiguranja sljedivosti koji vrijede za proizvodnju i promet hrane treba adekvatno primijeniti i na proizvodnju i promet hrane za životinje.

Nusproizvodi životinjskog podrijetla važan su čimbenik poslovanja u poljoprivredno-prehrambenom sektoru, jer mogu predstavljati i dodatnu vrijednost proizvodnji, ali i poseban rizik po zdravlje ljudi i životinja i stanje životne sredine. Ukoliko prema nekom od modela cirkularne ekonomije nije svrsishodna posebna obrada i prerada nusproizvoda životinjskog podrijetla, potrebno je osigurati posebne sustave kontrole i upravljanje tijekom proizvodnje osnovnih proizvoda, odnosno tijekom prometa, korištenja i/ili sigurnog uklanjanja. U Federaciji BiH je potrebna izgradnja i opremanje postrojenja za preradu i sigurno uklanjanje nusproizvoda životinjskog podrijetla, uz legislativno obvezivanje subjekata u proizvodnji hrane životinjskog podrijetla na njihovo sigurno uklanjanje ili sigurnu uporabu u svrhe npr. proizvodnje tehničkih proizvoda, energije i sl. Pored izgradnje i opremanja posebnih postrojenja za zbrinjavanje nusproizvoda životinjskog podrijetla (uključujući mrtve životinje), prema mogućnostima, u proračunskim sredstvima treba planirati i sufinanciranje troškova odlaganja ovih nusproizvoda kojima će biti izloženi proizvođači.

Briga o zdravlju životinja doprinosi, a često i određuje razinu sigurnosti hrane i ekonomičnost stočarske proizvodnje. Ovdje su od posebne važnosti sprečavanje širenja zaraznih bolesti životinja i zaštita ljudi od zaraznih bolesti koje se prenose sa životinja na ljude, ali i etički zahtjev za humano postupanje prema životinjama. Legislativa EU u ovom pogledu zahtijeva izradu i provođenje detaljnih planova za praćenje, kontrolu i iskorjenjivanje bolesti životinja, kao i provođenje mjera biološke sigurnosti na farmama. Prioritet i u narednom razdoblju ostaju zoonoze koje predstavljaju rizik za zdravlje ljudi, ali i ekonomski važne zarazne bolesti životinja. Aktualne naknade za ubijene i/ili uginule životinje kod mjera suzbijanja širenja zaraznih bolesti životinja značajno su proračunsko opterećenje, a pri tome nemaju posebnog utjecaja na provođenje preventivnih mjera i povećanje odgovornosti za zdravlje životinja kod uzgajivača. Problemu treba pristupiti ozbiljno, a jedna od mogućnosti je uspostavljanje održivijeg rješenja kroz javno-privatno partnerstvo između uzgajivača životinja,

državnih institucija, finansijskih institucija i osiguravajućih društava s ciljem ravnopravne i realne podjele odgovornosti i troškova kod suzbijanja i iskorjenjivanja zaraznih bolesti životinja.

Veterinarski lijekovi se moraju promatrati sa dva aspekta. Jedan je zaštita zdravlja i terapija bolesnih životinja, a drugi je zaštita javnog zdravlja kroz osiguranje hrane bez ostataka veterinarsko-farmaceutskih proizvoda. Važno je naglasiti da se u posljednje vrijeme, prvenstveno u EU, uspostavljaju i snažna ograničenja u primjeni veterinarsko-farmaceutskih preparata koji dovode do povećanja rezistentnosti mikroorganizama koji uzrokuju bolesti. U ovom pogledu potrebno je unapređenje postojećeg sustava zaštite od prisustva rezidua veterinarsko-farmaceutskih supstanci u hrani kroz dalje jačanje sustava i procedura za odobravanje veterinarskih lijekova.

Registar farmi i identifikacija životinja neophodan su uvjet za efikasnu kontrolu zdravlja i dobrobiti životinja, ali i za sljedivost i sigurnost hrane životinjskog podrijetla. Sustav identifikacije životinja treba potpuno razviti i nastojati da se on funkcionalno poveže sa elementima sustava sljedivosti hrane u integriran i konzistentan sustav sljedivosti u svim fazama proizvodnje i prometa hrane životinjskog podrijetla.

Dobrobit životinja integrira se u sustav zdravlja životinja i sigurnosti hrane na način osiguranja potrebne ravnoteže između zahtjeva i kriterija za dobrobit životinja, s jedne strane, i zdravstvenih, ekonomskih i socijalnih aspekata, ali i aspekata zaštite životne sredine, s druge strane. Trenutno samo manji broj farmi u Federaciji BiH zadovoljava zahtjeve standarda dobrobiti životinja, a poseban problem predstavljaju veći proizvodni pogoni sa elementima industrijskog uzgoja (osobito u svinjogojstvu i peradarstvu). Na ispunjavanju zahtjeva relativno dobro postavljenih aktualnom legislativom treba kroz sustave kontrola insistirati, osobito imajući u vidu da je poštovanje standarda o dobrobiti životinja osobito važno kod odobravanja izvoza u EU.

U domeni primarne biljne proizvodnje sigurnost hrane se osigurava kroz dobre higijenske i dobre poljoprivredne prakse na razini poljoprivrednog gospodarstva. Ovdje se osobito važnim smatraju dosljedno provođenje mehanizama zaštite zdravlja kroz legislativno utvrđivanje maksimalno dozvoljenih rezidua pesticida u proizvodima biljnog i životinjskog podrijetla te njihovom kontrolom, kao i poštivanjem kriterija za pravilnu uporabu pesticida.

Pitanja sigurnosti hrane od osobitog su značaja u kontekstu izvoza proizvoda poljoprivrede i prehrambene industrije na tržište EU, ali i na druga, ne manje zahtjevna tržišta. Ostvarena prava na izvoz nekih proizvoda iz domene animalne proizvodnje (riba, mlijeko, piletina) u EU ohrabruje i potvrđuje da u BiH postoje regulatorni, institucijski i kontrolni kapaciteti koji osiguravaju kredibilitet u pogledu sigurnosti hrane. Međutim, na ostvarenom se ne može ostati i potrebni su znatni dodatni naponi kako bi se unaprijedilo stanje sigurnosti hrane na domaćem tržištu, ali i kako bi se osigurao izvoz na tržište EU i druga tržišta znatno većeg broja poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda te živih životinja.

Ispunjavanje standarda u domenu sigurnosti hrane i zdravlja i dobrobiti životinja treba snažnije podržati kroz konkretne mjere poljoprivredne politike, a prvenstveno kroz sufinanciranje troškova potrebnih ulaganja na farmama i gospodarstvima. Sigurnost hrane treba da je znatno snažnije u fokusu savjetodavne potpore i specijaliziranih obuka za poljoprivrednike i proizvođače hrane. Doprinos sigurnosti hrane i s tim usko povezanim sustavima kontrole hrane, pored ažuriranja legislativnog okvira, nadležne institucije trebaju dati kroz poboljšanja integracije i interoperabilnosti sustava evidencija i postojećih ili novoutemeljenih baza podataka. Od značaja može biti i potpora jačanju laboratorijskih kapaciteta, osobito u pogledu kontrola parametara sastava i kvalitete hrane proizašlih iz legislativnih zahtjeva.

Unapređenje sustava zaštite zdravlja biljaka

Osnove pristupa EU u domenu zaštite zdravlja biljaka uspostavljene su kroz unapređenje nacionalnih sustava za efikasno i održivo funkcioniranje institucija i tijela nadležnih za zaštitu zdravlja biljaka i proizvoda biljnog podrijetla, odobravanje tržišnog prometa sukladno odredbama Međunarodne konvencije o zaštiti zdravlja biljaka te smanjenju rizika od uporabe fitofarmaceutskih sredstava na zdravlje ljudi, životinja i stanje životne sredine. Insistira se na praktično stalnoj *procjeni fitosanitarnih rizika* i definiranju aktivnih mjera za efikasno smanjenje tih rizika. Ova institucionalna nastojanja treba upotpuniti aktivnostima na podizanju svijesti poljoprivrednih proizvođača i drugih subjekata u sustavima zaštite zdravlja biljaka o utjecajima ovog sustava i na održivost poljoprivredne proizvodnje i na zdravlje konzumenata hrane.

Jedan od glavnih elemenata fitosanitarnog sustava je praćenje zdravstvenog stanja strateških poljoprivrednih kultura. Za ovo je potrebna izrada i provođenja programa praćenja, uz definiran odabir kultura i štetnih organizama za praćenje, uz koncentriranje na karantenske štetne organizme. Na temelju društvenih, ekonomskih, ekoloških i drugih čimbenika institucijski je potrebno utvrditi prioritete programa praćenja na godišnjoj razini. *Fitosanitarnim monitoringom* utvrđuje se zdravstveno stanje biljaka, prisutnost i rasprostranjenost štetnih organizama na određenom području, ali se i stječu uvjeti za olakšanje ili povećanje izvoza biljnih poljoprivrednih proizvoda.

U BiH odobrenja za uporabu izdaju se za fitofarmaceutska sredstva koja sadrže aktivne supstance i druge sastojke odobrene u EU. Sukladno zahtjevima relevantne legistative u EU, aktivnosti u domenama marketinga i uporabe fitofarmaceutskih sredstava bi trebalo artikulirati kroz donošenje *akcijskog plana za održivu uporabu fitofarmaceutskih sredstava*. Ovim planom utvrđuju se ciljevi, mjere, pokazatelji praćenja i rokovi za postizanje održive uporabe fitofarmaceutskih sredstava. Pitanja kvalitete i pravilne primjene fitofarmaceutskih proizvoda treba utvrditi posebnim *programom monitoringa i kontrole* koji obuhvata provjeru fitofarmaceutskih sredstava te njihovog skladištenja, distribucije i uporabe. Kao poseban ili sustav integriran sa spomenutim programom monitoringa i kontrole treba uspostaviti i programiran sustav *kontrole i monitoringa rezidua* barem odabranih aktivnih supstanci fitofarmaceutskih sredstava u poljoprivrednim proizvodima i prehrambenim proizvodima. U ovom pogledu potrebna je stalna i snažna potpora nadležnih inspeksijskih uprava.

U BiH su ostvareni određeni rezultati u primjeni tzv. integralne zaštite poljoprivrednih biljaka koja se koncentrira na proizvodnju zdravih biljaka uz što manje poremećaja agroekoloških sustava i poticanje prirodnih mehanizama zaštite biljaka. Ovaj koncept je potrebno dalje jačati, između ostalog, i kroz snažnije promoviranje alternativnih pristupa ili tehnika zaštite biljaka koji za cilj imaju dalje smanjenje potreba za korištenjem fitofarmaceutskih sredstava. Za provođenje integralne zaštite biljaka od izuzetne važnosti je uspostavljanje *sustava prognoza i obavještavanja* o pojavama ekonomski najvažnijih biljnih bolesti i štetočina. Ovi sustavi se, u pravilu, uspostavljaju preko mreže agrometeoroloških stanica i formiranih kanala informiranja poljoprivrednika o pravovremenoj primjeni preporučenih mjera za zaštitu zdravlja biljaka. Iako samo uspostavljanje prognozno-obavještajnog sustava nije jeftino i jednostavno, jednom uspostavljen sustav omogućava smanjenje troškova zaštite biljaka, doprinosi zaštiti životne sredine i povećava zdravstvenu sigurnost poljoprivrednih proizvoda.

Prema postojećim propisima u Federaciji BiH poslove u vezi prometa fitofarmaceutskim sredstvima mogu obavljati *osobe sa certifikatom* kao dokazom o pohađanju posebne obuke i položenim ispitom. Međutim, ovim ili sličnim programima obuke i certificiranja bi trebalo obuhvatiti i agronome i poljoprivrednike

koji izravno primjenjuju fitofarmaceutska sredstva, barem na većim posjedima. Iako su u Federaciji BiH za ovo uspostavljene određene regulatorne pretpostavke, potrebno je snažnije insistirati na obveznoj kontroli i certifikiranju opreme za profesionalnu primjenu fitofarmaceutskih sredstva.

Osiguravanje pravilne uporabe fitofarmaceutskih sredstava ne može biti bez educiranja, obuke i podizanja svijesti svih relevantnih subjekata o važnosti pravilne primjene za zaštitu zdravlja ljudi i životinja te za zaštitu životne sredine. Svi, ili barem svi tržišno orijentirani poljoprivredni proizvođači trebali bi biti dužni voditi evidenciju o vrstama i načinima uporabe fitofarmaceutskih sredstava po površinama i kulturama, sa informacijama o datumima i dozama primjene, sve uz potrebu inspekcijskog kontroliranja.

Standardi i sheme kvalitete u poljoprivredi i prehrambenoj industriji

Polazeći od danas globalno prihvaćenog načela da je odgovornost za sigurnost hrane na svakom sudioniku u lancu njene proizvodnje i distribucije, sve veći broj ozbiljnih poljoprivrednih proizvođača i praktično svi važniji subjekti prehrambene industrije uvode i primjenjuju različite standarde za osiguranje kako sigurnosti hrane, tako i njenih drugih kvalitativnih svojstava. Standardi su po sebi neobvezujući, iako ih se legislativom može prevesti u obvezujuće norme. U ovom pogledu je npr. tipičan primjer HACCP sustav kojeg je Komisija Codex Alimentarius davno preporučila kao model preventivnog djelovanja i efikasnog sprečavanja zdravstvenih rizika u vezi sa hranom tijekom njene proizvodnje. HACCP je, međutim od preporuke u međuvremenu postao zakonski obvezujući sustav za sve prerađivače i proizvođače hrane.

Pored pometnutog HACCP sustava, danas postoje desetine standarda u užem smislu prilagođenih za osiguranje provođenja dobrih higijenskih praksi i osiguranje visoke razine sigurnosti poljoprivrednih proizvoda i hrane (ISO 2200, FSSC 22000, SQF, ISF, GSFI, GLOBALG.A.P sa verzijama za različite poljoprivredne proizvodnje, IFS, BRC, GMP + FSA, Halal standard, Kosher standard, da se spomenu samo neki). Neki od njih su izuzetno zahtjevni i skupi za uvođenje i održavanje, ali su u pravilu i renomiraniji. Važno je naglasiti da se proizvodni sustav koji pod zakonskom obvezom ili dobrovoljno pristupa uvođenju i primjeni standarda mora svojim definiranim ciljevima, vizijama i razvojnim projekcijama jasno i odgovorno odrediti u pravcu proizvodnje zdravstveno sigurne i na druge načine nutritivno vrijedne i kvalitetne hrane. Iako su prave svrhe uvođenja i primjene standarda u poljoprivredi i prehrambenoj industriji poboljšanja organizacije i osiguranje sigurnih i kvalitetnih proizvoda za tržište, mnogi proizvodni sustavi uvođenje i održavanje standarda vide i kao dobar marketinški alat.

Iako se po svojoj osnovnoj intenciji znatno razlikuju od standarda, tzv. sheme kvalitete u poljoprivredi i prehrambenoj industriji, pored jamstva kvalitete, sastava i metoda proizvodnje, u pravilu osiguravaju i zdravstveno sigurnije proizvode. I u našoj praksi su već poznati modeli zaštite podrijetla (PDO) ili zemljopisnog podrijetla (PGI) prehrambenih proizvoda te posebne kategorije zaštite zajamčeno tradicionalne kvalitete (TSG). Pravo na isticanje oznaka podrijetla ili zajamčeno tradicionalne kvalitete proizvođači stječu na temelju praćenja i mišljenja certifikacijskih tijela, što potrošačima pruža znatna jamstva o ukupnoj kvaliteti proizvoda koji su, usput, na tržištu najčešće i skuplji od proizvoda bez ovih oznaka.

Kako je održavanje jednom uvedenog standarda ili sheme kvalitete pod stalnim nadzorom kompetentnih certifikacijskih tijela, sasvim je svrsishodno da se kao vrlo efikasan način unapređenja sigurnosti hrane (ali i njenih drugih kvaliteta) iz proračunskih sredstava osigura ako ne potpuno financiranje, onda barem sufinanciranje troškova uvođenja standarda i shema

kvalitete u poljoprivredi i prehrambenoj industriji. Kontrola uporabe proračunskih sredstava za ove namjene je jednostavna, a klijenti koji pristupaju uvođenju standarda ili shema kvalitete u pravilu su među najodgovornijim sektorskim akterima.

Uspostavljanje održivog prehrambenog sustava

Održivost agro-prehrambenog sustava dugoročan je zadatak koji zahtijeva niz promjena u pristupima i strukturalne intervencije. Među elementima održivosti ovog sustava čijem aktiviranju se može pristupiti i u aktuelnim uvjetima je prije svega jasniji odgovor poljoprivrede i proizvodnje hrane na zahtjeve društva za većim stupnjem kvalitete i zdravstvene sigurnosti hrane, uključujući nutritivni sastav i pitanja hrane koja završava kao otpad. Kroz institucionalno-stručnu suradnju bi trebalo pristupiti izradi plana za opskrbu hranom i sigurnost hrane, sa programom snažnijeg promoviranja domaćih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i, osobito, s ciljem jačanja održive proizvodnje i potrošnje.

Priprema strateškog dokumenta za održive prehrambene sustave i njegovo eventualno legislativno promoviranje, između ostalog, podrazumijeva revidiranje ili osuvremenjivanje legislativne u barem slijedećim domenama: a) sredstva za zaštitu zdravlja biljaka (osobito kroz olakšavanje stavljanja na tržište sredstava za zaštitu biljaka sa biološki aktivnim supstancama); b) aditivi u hrani za životinje s ciljem smanjenja utjecaja stočarstva na životnu sredinu; c) održiva uporaba pesticida uz jačanje integralne zaštite i smanjenje ovisnosti od korištenja pesticida; d) materijali u kontaktu s hranom u vezi sa zdravstvenom sigurnošću hrane, e) tržišni standardi za poljoprivredne i prehrambene proizvode i proizvode ribarstva i akvakulture s ciljem smanjenja rasipanja hrane i povećanja opskrbe održivim proizvodima. Uz ovo, potrebno je promoviranje nove korporativne kulture i orijentacije prema kojoj će prehrambena industrija kroz svoje razvojne strategije uvoditi i primjenjivati principe održivih sustava proizvodnje, distribucije i potrošnje hrane. Slijedeći, ne manje važan, pravac su aktivnosti na promoviranju održivijih sustava ishrane kroz npr. ograničenja u reklamiranju hrane bogate solju, šećerima i mastima, uspostavljanje modela deklariranja prehrambenih proizvoda koji će potrošačima omogućiti na informacijama utemeljen i svjestan izbor zdravstveno primjerenije hrane. Komplementarno s ovim aktivnostima može biti i barem inicijalno uspostavljanje tzv. školskih shema (voće, povrće, mlijeko), odnosno nabava održivo proizvedene hrane (npr. organsko) za škole i javne ustanove čime se, pored poboljšanja kvalitete ishrane, promoviraju održivi sustavi proizvodnje hrane.

U našim uvjetima se važnom problemu rasipanja hrane (odlaganju hrane u otpad) još ne pristupa sa dovoljno ozbiljnosti. Smanjenje rasipanja i bacanja hrane jedan su od praktično najjednostavnijih načina, kako za povećanje prehrambene sigurnosti stanovništva, tako i za povećanje održivosti prehrambenog lanca. Uz to, smanjenje bacanja hrane ima bitnog neizravnog utjecaja na standard stanovništva i životnu sredinu. U narednom strateškom razdoblju bilo bi potrebno barem inicirati izradu programa smanjenja rasipanja hrane i postupanja sa odbačenom hranom (humanitarni programi i sl.).

4.4.6.2. Unapređenje institucijskog i zakonodavnog okvira

Institucijsko-zakonodavni okvir Federacije BiH dozvoljava funkcioniranje sektora poljoprivrede i realizaciju dosadašnjih poljoprivrednih politika. Međutim, niz sektorskih aktera – od nadležnih institucija do poljoprivrednika – nepodijeljenog je stava da je za snažniji napredak i modernizaciju sektora potrebno znatno jačanje institucijskog i zakonodavnog okvira. Sa donošenjem novog strateškog plana razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja biće potrebno pristupiti revidiranju postojeće i izradi i usvajanju nove sektorske legislativne. Usporedo s tim, a zbog niza, za naše uvjete novih i izazovnih strateških intervencija i mjera, mora se

pristupiti i institucijskom jačanju koje podrazumijeva jačanje (personalno i tehničko-tehnološko) postojećih institucija, ali i stvaranje novih organizacija i institucija potrebnih za realizaciju strateški zacrtanih ciljeva i budući dinamičniji razvoj sektora.

Tijekom provedbe usvojene strategije (razdoblje do 2027. godine) prije svega aktivnošću postojećih nadležnih institucija potreban je praktično stalan rad na kreiranju novih i nadogradnji postojećih zakonskih i podzakonskih propisa. Bit će, naime, potrebno da se po usvajanju nove strategije razvoja sektora izvrše i potrebna usklađivanja postojećeg zakonodavnog okvira. Pored toga, mora se nastaviti sa usklađivanjem sektorske legislativne sa aktualnom (i često mijenjanom) sektorskom legislativom u EU. Na kraju je poseban izazov na unapređenju legislativnog okvira sektora poljoprivrede u vezi sa novim zahtjevima vezanim za zadatke sektora u prilagođavanju klimatskim promjenama i zaštiti životne sredine. Iako institucije Federacije BiH snažno podržavaju i konstruktivno doprinose uspostavljanju elemenata sektorske legislativne na državnoj (BiH) razini, potrebno je radi nesmetanog funkcioniranja tržišta voditi računa i o potrebnom usklađivanju propisa na relaciji BiH – Federacija BiH, ali i Federacija BiH – Republika Srpska.

Usklađivanje sektorskih zakonskih i podzakonskih propisa sa relevantnom legislativom EU je već uobičajena praksa u BiH koja se, međutim, ne odvija uvijek željenom brzinom. Predstojeće razdoblje će za kreatora i donositelje sektorske legislativne u Federaciji BiH biti znatno izazovnije imajući u vidu novu, "zelenu", poljoprivrednu politiku EU. Iako zakonodavne institucije u Federaciji BiH imaju potrebna prethodna iskustva, kod transpozicije sektorske legislativne EU u narednom razdoblju bit će potrebni dodatni naponi, pažnja i, osobito, visok stupanj koordinacije sa institucijama koje kreiraju i donose zakonske i podzakonske propise na državnoj (BiH) razini.

Nova strategija razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja podrazumijeva i promjene politika, što zahtijeva i prilagođavanja postojećih ili donošenja novih zakonskih i podzakonskih propisa koji su osnovna sredstva realizacije utvrđenih politika. Pored intervencija u ključnim zakonskim propisima za realizaciju nove poljoprivredne politike (Zakon o poljoprivredi i Zakon o novčanim poticajima u poljoprivredi), bit će potrebne intervencije i u još nekoliko važnih oblasti kako bi se osiguralo konzistentno provođenje zacrtanih strateških ciljeva. Ne ulazeći u legislativne intervencije manjeg obima koje će trebati provesti na značajnom broju postojećih zakonskih i podzakonskih propisa, ovdje treba istaći nekoliko veoma važnih problema koji već dugo čekaju na adekvatna zakonodavna rješenja. To su: 1) pitanja obveznih doprinosa i poreza te poreza na dohodak poljoprivrednika; 2) pitanja tretmana državnog poljoprivrednog zemljišta u federalnom Zakonu o stvarnim pravima i 3) legislativno jačanje uloge i značaja poljoprivrednih zadruga.

Poljoprivredno zemljište u državnom vlasništvu, kao neobnovljiv resurs, potrebnim izmjenama i dopunama Zakona o stvarnim pravima treba zaštititi od trajnog otuđenja i uz odgovarajuće izmjene i dopune Zakona o poljoprivrednom zemljištu dalje zaštititi od čestih i neopravdanih prenamjena korištenja. Poljoprivredne zadruge mogu biti, a u zemljama sa razvijenom poljoprivrednom proizvodnjom i jesu važan razvojni čimbenik sektora. Na drugim mjestima u ovom dokumentu elaborirani su aktuelni problemi poljoprivrednog zadrugarstva, pri čemu prevladavanje njihovog znatnog broja traži i modernu legislativu o poljoprivrednim zadrugama i njihovim djelatnostima.

Ovdje je potreban nešto detaljniji osvrt na pitanja obveznih doprinosa i poreza te poreza na dohodak poljoprivrednika koji traže prilagođavanje znatnog broja zakonskih i podzakonskih propisa kojima se na razini Federacije BiH uređuju ova pitanja. Provedene analize pokazuju da bi u pogledu doprinosa za mirovinsko i zdravstveno osiguranje poljoprivrednika bilo korisno

razmotriti efikasna legislativna rješenja u nekim susjednim zemljama. Zakonska rješenja za nositelje obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u pogledu mirovinskog osiguranja treba tražiti na tragu relativno uspješno provedenih modela, odnosno između mogućnosti fakultativne uplate mirovinskog osiguranja za nositelje obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva koji nisu obveznici poreza na dohodak, te propisivanja obveznog mirovinskog osiguranja za nositelje obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva koji je mlađi od 50 godina kako bi ispunio minimalne uvjete za ostvarivanje prava na mirovinu do napunjenih 65 godina života. Legislativno rješenje pitanja zdravstvenog osiguranja poljoprivrednika, uz obvezno povezivanje sa upisom u registar poljoprivrednih gospodarstava, treba tražiti kroz smanjenje postotka za izračunavanje mjesečnog doprinosa za zdravstveno osiguranje, odnosno kroz model zakonski utvrđenog izdvajanja prihvatljive visine sredstava poljoprivrednika za ove svrhe. Pitanja poreza na dohodak poljoprivrednika, kroz odgovarajuće izmjene relevantnih podzakonskih propisa, bi se trebalo rješavati kroz utvrđivanje maksimalno ostvarenih godišnjih primanja obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva na koja se ne obračunava i ne uplaćuje porez na dohodak. U vezi s ovim, zakonski je potrebno urediti obvezu sistematizirane evidencije prodaje poljoprivrednih proizvoda gospodarstva koja bi bila predmet inspekcijskog nadzora. Na bazi evidencije prihoda kroz prodaju poljoprivrednih proizvoda i primanja po osnovu svih dodijeljenih novčanih potpora gospodarstvu, vršila bi se njegova kategorizacija po pitanju obveze ili oslobođanja od obveze uplate poreza na dohodak. Poljoprivredna gospodarstva čiji godišnji dohodak prelazi maksimalno utvrđenu visinu dohotka za oslobođanje od poreza na dohodak, ali ne prelazi 50.000 KM (koliko je trenutni minimum za ulazak u sustav PDV) bi trebalo dalje kategorizirati (u npr. tri kategorije prema visini ostvarenog dohotka) te kroz sustav paušalnog oporezivanja utvrditi visine mjesečnih i godišnjih paušalnih iznosa poreza na dohodak. Ove iznose bi svakako trebalo utvrđivati uz uvažavanje uobičajeno značajno visokih poreznih priznatih izdataka u poljoprivrednoj proizvodnji, odnosno uspostaviti sustav u kojem će se kroz stimulativnu poresku politiku osigurati povećanje broja poljoprivrednika koji će po fer uvjetima plaćati porez na dohodak.

Ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Federacije BiH kao instituciji od koje se očekuje da planira, koordinira i u mnogim elementima praktično realizira poljoprivrednu politiku je potrebno institucijsko jačanje, osobito u pogledu jačanja personalnih kapaciteta, ali i u pogledu stvaranja novih organizacionih jedinica te u pogledu jačanja tehničke infrastrukture. U kantonima Federacije BiH djeluju kantonalna ministarstva poljoprivrede (ili odjeli za poljoprivredu pri ministarstvima gospodarstva) koja angažira značajan broj zaposlenih i određenu tehničku infrastrukturu. Iako postojeći zakonski okvir insistira na visokom stupnju koordinacije aktivnosti federalnog i kantonalnih ministarstva to nije stalna praksa pa se i iz ovih razloga nominalno značajni personalni kapacitet nadležnih ministarstva ne koriste uvijek na najefikasniji način.

Na razini Federacije BiH je potrebno dovršiti neke, ali i započeti značajan broj drugih aktivnosti na uspostavljanje integriranog poljoprivrednog informacijskog sustava. Ovaj višestruko koristan sustav uobičajeno čine: 1) statistički sustav (baziran na podacima iz popisa poljoprivrede na koji se u Federaciji BiH čeka decenijama); 2) mreža računovodstvenih podataka poljoprivrednih gospodarstava (FADN); 3) poljoprivredni tržišni informacijski sustav i 4) Registri i GIS podsustavi (registar poljoprivrednih gospodarstava, registar klijenata, registar identifikacije životinja, fitosanitarni registar, vinogradarsko-vinarski registar, registar organskih proizvođača i sl.) i 5) integrirani administrativno-kontrolni sustav (IACS, sa

sustavom identifikacije zemljišnih parcela, digitalnom bazom podataka o životinjama u sustavu podstacija, integrirani sustav kontrole zahtjeva za podstacije i kontrola na licu mjesta). Kako je navedeno, u Federaciji BiH su uspostavljeni i funkcioniraju neki elementi ovog zahtjevnog sustava, dok je neke potrebno zaokružiti ili tek uspostaviti. U ovom pogledu, zbog visokih troškova, osobito je zahtjevno uspostavljanje IACS sa sustavom identifikacije zemljišnih parcela (LPIS). Uspostavljanje i efektivno uvezivanje svih ovih segmenata u integrirani poljoprivredni informacijski sustav je zahtjevan zadatak, ali se njegovom realizacijom osigurava niz koristi i za institucije i za poljoprivrednike i za javna sredstva namijenjena poticanju razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Pored navedenog, u Federaciji BiH je potrebno jačanje ili uspostavljanje još nekih sustava važnih i za analitičko-strateške potrebe institucija, ali i za ukupan razvoj sektora. Ovdje treba spomenuti npr. uspostavljanje sustava za kontrolu i sigurnost poljoprivrednih proizvoda i hrane te posebno važno uspostavljanje integriranog sustava poljoprivrednog znanja i inovacija (AKIS) o čemu se više detalja nalazi na drugom mjestu u ovom dokumentu.

Mjera 1.1.10. Tehnička potpora Federalnom ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva za provođenje politika i jačanje sustava sigurnosti hrane

Posebnu kategoriju mjera predstavljaju tzv. opće usluge, a što je pojam koji se odnosi na uspostavu odgovarajućeg institucijskog ambijenta za realizaciju poljoprivrednih politika, politike ruralnog razvoja, politike sigurnosti hrane i politike zaštite zdravlja biljaka i životinja. Opće usluge su sve one usluge koje pružaju institucije na različitim razinama državne vlasti, a koje stvaraju okvir za uređeno i neometano funkcioniranje poljoprivrednog sektora i ispunjavanje njegovih ciljeva i svrhe postojanja.

Kroz ovu mjeru podržava se Federalno ministarstvo poljoprivrede, te različite državne, federalne i županijske/kantonalne institucije koje sudjeluju u sustavu ili kao kreatori poljoprivredne politike, ili sudjeluju u njenom provođenju, odnosno čine dio sustava sigurnosti hrane u Bosni i Hercegovini.

Pored kapaciteta samog ministarstva i različitih projekata koji trebaju biti realizirani da bi ministarstvo moglo ispuniti ulogu kreatora i implementatora poljoprivredne politike, važnu ulogu imaju i poljoprivredne savjetodavne i izvještajno prognozne službe koje trebaju pomoći poljoprivrednicima, drugim korisnicima zemljišta, odnosno malim i srednjim poduzećima u ruralnim područjima da poboljšaju gospodarske rezultate, okolišnu učinkovitost i otpornost svojih gospodarstava, poduzeća i ulaganja.

Institucije koje djeluju u području sigurnosti hrane, bez obzira da li su one na državnoj, entitetskoj ili županijskoj/kantonnoj razini, imaju vrlo važno mjesto i ulogu budući da sprječavaju ili ograničavaju pojavu i širenje zaraznih bolesti i štetnika, odnosno smanjuju rizik od pojave zdravstvene neispravnosti hrane i nastajanja štetnih posljedica po ljude, domaće životinje, biljke ili okoliš.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom
Naziv mjere	Mjera 1.1.10. Tehnička potpora Federalnom ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva za provođenje politika i jačanje sustava sigurnosti hrane
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Podmjera tehničke pomoći za Federalno ministarstvo poljoprivrede odnosi se na izdvajanja radi stvaranja tehničkih i organizacijskih preduvjeta za programiranje, provedbu, praćenje i ocjenjivanje efekata poljoprivredne politike. U okviru navedenog važno mjesto ima informatizacija sustava i osiguravanje IT tehnologije i softvera za vođenje RPG i RK i drugih registara, provođenje kontrole na terenu kombiniranjem modernih tehnologija satelitskog nadzora i digitaliziranih podataka o zemljišnim parcelama, obradu zahtjeva za potporama, informiranje zainteresirane javnosti i izvješćivanje. Pored toga podmjera može uključivati izradu potrebnih znanstvenih i stručnih studija i projekata koji su osnova za programiranje poljoprivredne politike, obuku službenika te izradu i evaluaciju strateških dokumenata. Posebna podmjera odnosi se na tehničko opremanje i neophodne obuke za uspostavu funkcionalne poljoprivredne savjetodavne službe na razini Federalnog ministarstva

	poljoprivrede, ali i županijskim/kantonalnim i općinskim razinama, koja će biti usmjerena na poljoprivrednike, osposobljena pružati kvalitetne usluge u vidu stručnih savjeta, pomaganja u donošenju poslovnih odluka i pripremi poslovnih planova za investicije na PG-ima. U okviru općih usluga važno mjesto ima i podmjera vezana za sigurnost hrane koja obuhvaća sredstva za praćenje i nadzor zaraznih bolesti i štetnika, poduzimanje intervencija u slučaju pojave zaraznih bolesti i štetnika, opremanje laboratorija, opremanje veterinarske inspekcije i Federalne uprave za inspekcijske poslove, ali i institucija zaduženih za zaštitu zdravlja bilja i sigurnost hrane na državnoj razini. Većina ovih aktivnosti provodi se u okviru ARCP projekta koji se realizira iz sredstava Svjetske banke.							
Strateški projekti								
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti				
	- Ukupan iznos sredstava za financiranje tehničke potpore Federalnom ministarstvu poljoprivrede (KM)	0	0	11.442.44	7	2.802.000	5.505.000	
	- Iznos sredstava za financiranje tehničke potpore radu poljoprivredne savjetodavne službe (KM)	0	0	3.523.000	0	1.975.000		
	- Iznos sredstava za opremanje laboratorija u Federaciji BiH (KM)	0	0					
	- Iznos sredstava za opremanje federalnih inspekcija (KM)							
	- Iznos sredstava za opremanje državnih institucija u sustavu sigurnosti hrane (KM)							
Razvojni efekti i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Da bi mogli prepoznati i promicati proizvodnju hrane s posebnim i vrijednim karakteristikama, da bi se osigurala održiva proizvodnja hrane, smanjilo rasipanje i podigla razina dobrobiti životinja, neophodni su institucijski kapaciteti koji to mogu realizirati. Usluge savjetodavne službe poljoprivrednicima omogućavaju pristup osposobljavanju, prijenosu znanja i inovacija, savjetovanju te korištenju suvremenih IT, čime doprinosimo ostvarenju prioriteta 1.2. Savjetodavci im mogu pomoći pri donošenju ključnih odluka za poslovanje, pristupu sredstvima potpore i izvorima za financiranje njihovih investicija, što doprinosi ostvarenju Prioriteta 1.1., jer omogućava stvaranje održivog dohotka i u krajnjem slučaju poboljšava sigurnost opskrbe hranom na domaćem tržištu. Savjetodavna služba osigurava prijenos znanja neophodnih za ublažavanje i prilagođeno na nepovoljne utjecaje klimatskih čimbenika, te može pomoći u promociji prelaska na održive izvore energije, čime doprinosimo ostvarenju prioriteta 2.1. Bez sustava sigurnosti hrane poljoprivredna proizvodnja bila bi znatno izložena širenju zaraznih bolesti i štetnika, postojali bi veliki rizici po zdravlje potrošača, a to bi ugrozilo opstanak i poslovanje velikog broja PG-a, i dodatno otežalo opskrbu domaćeg stanovništva hranom iz domaćih izvora. Također, bez odgovarajućeg institucijskog razvoja neće biti moguće ispravno implementirati mjere i podmjere planirane Strategijom, niti imati kontrolu i nadzor nad proračunskim sredstvima i kreditnim zaduženjem iz kojih se vrši financiranje mjera poljoprivredne politike. Dakle, bez razvoja i izgradnje institucija nije moguće normalno funkcioniranje i upravljanje razvojem sektora poljoprivrede u Federaciji BiH, niti je moguće ostvarivati napredak u procesu EU integracija u tri pregovaračka poglavlja (poljoprivreda, sigurnost hrane i ribarstvo).							
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	96.041	99.650	299.610	349.625	399.762	449.950	499.765
	Iznos:	2.500.000	2.500.000	5.000.000	5.000.000	5.000.000	5.000.000	5.000.000
	Iznos:	0	0	8.279.000	6.140.000	3.830.000	2.164.000	1.219.000
	Iznos:	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB
Razdoblje provedbe mjere	2021. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu, Sektor za ruralni razvoj i PSS, Sektor za veterinarstvo, Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne skupine	Federalno ministarstvo poljoprivrede, federalna i županijske/kantonalne poljoprivredne savjetodavne službe, laboratoriji za kontrolu u oblasti poljoprivrede i prehrambene industrije, federalne veterinarske i poljoprivredne inspekcijske službe, Agencija za sigurnost hrane BiH i Uprava za zaštitu zdravlja bilja BiH							

* proračunska sredstva namijenjena za veterinarstvo

5. IDENTIFIKACIJA STRATEŠKIH PROJEKATA

U okviru Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja identificirani su strateški projekti čija realizacija može značajno doprinijeti ostvarenju strateških ciljeva i njenom uspješnoj provedbi. Prema važećoj Uredbi strateški projekt je intervencija od najvećeg značaja za ostvarenje strateških ciljeva. Oni trebaju imati višestruki učinak na razvoj i njihova provedba može biti osnova za pokretanje drugih projekata. Provedba strateških projekata treba imati pozitivan utjecaj na poboljšanje kvalitete života veće skupine građana, a naročito socijalno ugroženih kategorija stanovništva, te omogućiti održivi rast i razvoj.

5.1. Strateški projekti identificirani u Strategiji poljoprivrede i ruralnog razvoja

Analizom stanja u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja izvršenom u prvom dijelu ovog dokumenta uočeno je nekoliko kategorija intervencija koje bi mogle biti obuhvaćene pojmom strateški projekti.

U području optimizacije korištenja prirodnih resursa to bi svakako mogla biti provođenje uređenja poljoprivrednog zemljišta (arondacija, komasacija, remedijacija) na svim pogodnim lokalitetima u Federaciji BiH, zatim izgradnja sustava za navodnjavanje i odvodnju, prvenstveno na komasiranom i konsolidiranom zemljištu, kultivacija pogodnog krša (za podizanje nasada južnog voća, vinograda i maslinika), kultivacija livada i pašnjaka radi poboljšanja prinosa zelene mase i privođenje kulturi zapuštenog poljoprivrednog zemljišta (neobrađeno zemljište koje je zakorovljeno i obraslo samoniklim i šumskim raslinjem na kojem je vegetacijsko proizvodni ostatak duže od dvije godine).

Druga kategorija strateških projekata moglo bi biti jačanje i razvoj zadrugnog sektora kao važnog čimbenika za unaprjeđenje položaja malih poljoprivrednih gospodarstava kroz uvođenje i primjenu zadrugnih principa u praktično poslovanje poljoprivrednih zadruga u Federaciji BiH, uključivanje zadruga u proizvođačke skupine, proizvođačke organizacije i udruge proizvođačkih organizacija u Federaciji BiH.

Naziv strateškog projekta	Provođenje uređenja poljoprivrednog zemljišta (navodnjavanje, arondacija, komasacija, remedijacija)							
Opis strateškog projekta	Velicina poljoprivrednih gospodarstava s obzirom na ukupno raspoloživu količinu poljoprivrednog zemljišta, ali i broj parcela, predstavlja objektivnu zapreku jačanju konkurentnosti poljoprivrednog sektora u Federaciji BiH. Na usitnjenim parcelama nije moguće koristiti modernu poljoprivrednu mehanizaciju velikog učinka, što izravno smanjuje efikasnost i produktivnost angažirane radne snage, povećavaju se troškovi i općenito smanjuje konkurentnost proizvodnje. Kada tome dodamo i prostornu disperziranost zemljišnih čestica koja uzrokuje velike troškove dolaska do parcela i s tim povezane prazne hodove, jasno je da bez uređenja poljoprivrednog zemljišta ne možemo očekivati dostizanje konkurentnosti poljoprivrednog sektora u zemljama okruženja i EU. Iz istih razloga vlasnici koji svoje zemljište žele dati u zakup teško pronalaze zakupljivaca, što je dobrim dijelom uzrok velikog udjela neobrađenih površina. Pored toga u nekim područjima imamo kronične probleme sa odvodnjom u proljetnom i jesenskom razdoblju, odnosno sušom u ljetnim mjesecima. Iz navedenih razloga gotovo svake godine imamo velike štete koje znatno umanjuju prihod poljoprivrednih gospodarstava, pa čak dovode u pitanje i sam njihov opstanak. Da bi ovaj strateški projekt mogao biti nesmetano proveden potrebno je, pored osiguranja sredstava i izrade planova provođenja, izvršiti izmjene postojećeg Zakona o komasaciji na način da je za pokretanje projekta komasacije dovoljno izjašnjenje 50% vlasnika i korisnika poljoprivrednog zemljišta koji su izašli na referendum o provođenju komasacije. Projekti komasacije, navodnjavanja i odvodnje financira Federacija BiH iz kreditnih sredstava, a realizira ih u uskoj suradnji sa jedinicama lokalne samouprave.							
Očekivani efekti	Projekti komasacije s kojim je povezano cjelovito uređenje poljoprivrednog zemljišta (njivski putovi, odvodni kanali, grupiranje i okrupnjavanje parcela, navodnjavanje) su projekti od najvećeg strateškog značenja jer imaju višestruk pozitivan utjecaj na poljoprivredni sektor u cjelini. Provođenje navedenog strateškog projekta rješavamo gotovo sve gore spomenute slabosti našeg poljoprivrednog sektora. Omogućavamo uporabu moderne i učinkovite poljoprivredne mehanizacije, povećavamo učinkovitost raspoložive radne snage, smanjujemo troškove praznih hodova i transporta, olakšavamo pristup parcelama, rješavamo pitanje odvodnje i navodnjavanja, smanjujemo štete od prirodnih nepogoda i stvaramo preduvjete za rast konkurentnosti, kvalitete i količine poljoprivrednih proizvoda. Također, porastao bi interes za uzimanje poljoprivrednog zemljišta u zakup što bi doprinijelo povećanju količine hrane iz domaćih izvora, smanjilo ovisnost o uvozu i osiguralo viši stupanj sigurnosti opskrbe našega stanovništva.							
Indikativna financijska konstrukcija sa zvorima financiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:			5.731.000	1.973.000	9.925.000	9.755.000	5.011.000
	Izvor:			ARCP	ARCP	ARCP	ARCP	ARCP
	Iznos:					15.000.000	45.000.000	30.000.000
	Izvor:					WB	WB	WB

Naziv strateškog projekta	Jačanje i razvoj zadrugnog sektora							
Opis strateškog projekta	Poljoprivredne zadruge su oblik organiziranja malih poljoprivrednih proizvođača koji predstavlja optimalni okvir za ostvarivanje interesa i zadovoljavanje potreba njihovih poljoprivrednih gospodarstava. Zadruge prije svega omogućavaju bolje povezivanje poljoprivrednih gospodarstava sa tržištima objedinjavanjem njihove ponude, te osiguravaju uvođenje jedinstvene tehnologije proizvodnje i međunarodnih standarda kvalitete. Pored toga, kroz veće nabave one mogu smanjiti troškove nabave inputa i olakšati pristup kreditima. Izravni prijenos novih znanja i tehnologija u proizvodnju i podizanje svijesti o važnosti sigurnosti hrane i zaštite okoliša također mogu biti dio zadrugnih aktivnosti. Članstvo u							

	zadrugi poljoprivredniku daje pravo na odlučivanje o poslovanju zadruge i na taj način mogućnost izravnog uključivanja njegovih interesa i potreba u poslovne odluke zadrugnih tijela. U slučaju kada je politika zadruge stvaranje profita, članovi zadruge imaju pravo na sudjelovanje u odlukama o ulaganju, odnosno raspodjeli ostvarene dobiti. Prema FAO-u zadruge su prvi stup za buduću razvoj poljoprivrede, sigurnosti hrane i smanjenja gladi u svijetu. Zadruge trebaju dobiti posebno mjesto u okviru mjere vezane za uspostavu i rad proizvođačkih skupina tako da razina potpore za administrativne troškove rada proizvođačke skupine bude povezana sa brojem zadrugara, a ne samo za vrijednost godišnje proizvodnje proizvođačke skupine kojoj je nositelj poljoprivredna zadruge. Pored toga u okviru edukacija koje pripremaju i provode poljoprivredne savjetodavne službe treba osigurati poseban program obuka za menadžment zadruga vezano za osposobljavanje u planiranju i organiziranju proizvodnje, marketingu, praćenju i analizi poslovnih odluka i ostvarenih rezultata zadruge u neprestano promjenjivom okruženju. Uključivanje zadruga u sustav AKIS-a od velike je važnosti za širenje znanja i inovacija u poljoprivrednom sektoru te njihovu praktičnu uporabu na poljoprivrednim gospodarstvima budući da stručnjaci zaposleni u zadrugama na najbolji način mogu povezati teorijska znanja i njihovu praktičnu primjenu. Donošenje zakona o poljoprivrednim zadrugama koji bi promovirao primjenu zadrugnih principa i davao prednost zadrugama sa većim brojem zadrugara stvorio bi preduvjete za dodjelu dodatnih sredstava u okviru podmjere za potporu osnivanju poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom.							
Očekivani efekti	Registriranje većeg broja poljoprivrednih zadruga u kojima su osnivači mali poljoprivredni proizvođači, a koje u svome radu i poslovanju u potpunosti primjenjuju zadrugne principe rezultirat će brojnim pozitivnim efektima. Uspostavom takvih zadruga objedinjet će se ponuda i povećati pregovaračka moć poljoprivrednih proizvođača, a na bazi većih narudžbi smanjit će se cijena inputa za proizvodnju (zaštitna sredstva, min. gnojivo, sjeme, sadnice i sl.). Skrraćivanjem lanaca distribucije isključivanjem nepotrebnih posrednika porast će otkupna cijena poljoprivrednih proizvoda, a zbog opsega transporta smanjit će se troškovi po jedinici proizvoda, što otvara mogućnost prodaje i na udaljenim tržištima. Izgradnjom zajedničkih skladišnih prostora povećava se trajnost proizvoda, produžava sezona prodaje i postizu povoljnije cijene zbog izbjegavanja sezonskih fluktuacija cijena. Pored pozitivnih učinaka na poljoprivredna gospodarstva otvorit će se i nova radna mjesta za mlade stručnjake iz oblasti poljoprivrede i agroekonomije, i pomoći održivi razvoj ruralnih prostora kojima sada prijete napuštanje poljoprivredne djelatnosti i iseljavanje u urbana središta ili nezemstvo. Za financiranje aktivnosti pretpostavljena je trećina raspoloživih sredstava iz mjere za osnivanje ruralnih poduzeća i mjere za uspostavu i rad proizvođačkih skupina.							
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	500.000	800.000	1.000.000	1.500.000	2.000.000	2.150.000	2.250.000
	Izvor:	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun

Naziv strateškog projekta	Uspostavljanje sustava poljoprivrednog znanja i inovacija (AKIS-a) u Federaciji BiH							
Opis strateškog projekta	Sustav poljoprivrednog znanja i inovacija (Agricultural Knowledge and Innovation System – AKIS) se uspostavlja sa ciljem osiguranja stalne suradnje između predstavnika skupina sektorskih aktera – poljoprivrednih proizvođača i proizvođača hrane, poduzetnika, potrošača, sektora šumarstva, institucija sa užim i širim nadležnostima u sektoru, poljoprivrednih savjetnika, istraživača i dr. koji zajednički identificiraju sektorske probleme te kreiraju i provode istraživačke i slične projekte koji nude rješenja za njihovo prevladavanje. Sustav bi trebao omogućiti stvaranje i razmjenu znanja na otvoren način s osiguranim prostorom za susrete aktera i razvoj ideja kroz formiranje takozvanih operativnih skupina poljoprivrednog inovacijskog partnerstva. Skupine podržavaju razvoj inovativnih rješenja s pristupom odozdo prema gore kako bi poljoprivreda, uz praktičnu primjenu novostvorenih ili transferiranih znanja i/ili kreiranih inovacija postala efikasnija, produktivnija i održivija. Uspostavljanje integriranog AKIS-a prema EU standardima zahtijeva donošenje posebnih zakonskih i podzakonskih akata kojima će se regulirati sustav znanja i inovacija u poljoprivredi i koji će obuhvatiti uspostavljanje sustava, komponente sustava, financiranje sustava kroz program znanja i inovacija u poljoprivredi, kreiranje, odobravanje i realizaciju istraživačkih i/ili inovacijskih projekata, posebno pozicioniranje savjetodavaca u sustavu, itd. Pored uspostavljanja legislativnog okvira, do kraja strateškog razdoblja bi kroz osmišljen i posebno odobren projekt fazne realizacije na uspostavljanju AKIS-a trebalo: - identificirati aktere sustava, uz procjenu njihove kompetentnosti, motiviranosti i potrebnih doprinosa u funkcioniranju sustava; - po potrebi i zavisno od rezultata prethodnog, organizirati i provesti posebne programe osposobljavanja skupina sektorskih aktera koji čine AKIS; - kreirati strukturu AKIS sustava Federacije BiH prema iskustvima i najboljim praksama u zemljama EU; - formirati prvu skupinu ili prve operativne skupine poljoprivrednog inovacijskog partnerstva; - realizirati prve AKIS projekte kreirane u okvirima operativne skupine (ili operativnih skupina) i financirane iz proračunski planiranih sredstava za Mjeru potpora razmjeni znanja i informacija; - uspostaviti prve točke sektorske izvrsnosti.							
Očekivani efekti	Provođenjem navedenih faza projekta, uz donesen legislativni okvir za AKIS, Federacija BiH bi u naredno strateško-plansko razdoblje razvoja sektora mogla ući sa elementima uspostavljenog sustava poljoprivrednih znanja i inovacija kojem bi se dodjeljivale realizacije posebnih, strateški utvrđenih, ciljeva i mjera razvoja sektora. Projekt na uspostavljanju sustava ne uključuje nabave istraživačke i slične opreme, ali može uključivati nabave opreme potrebne za efikasan rad operativnih skupina ili operativne skupine.							

Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima financiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:				350.000	430.000	445.000	460.000
Izvor:				Proračun	Proračun	Proračun	Proračun	Proračun

6. PROVJERA MEDUSOBNE USKLADENOSTI STRATEŠKIH DOKUMENATA

Usklađenost Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja sa ostalim strateškim dokumentima, a prije svega sa Strategijom razvoja Federacije BiH 2021. – 2027. na razini Federacije BiH vrši Federalni zavod za programiranje razvoja. Sve preporuke dobivene od navedenog tijela ugrađene su u ovu Strategiju.

7. INDIKATIVNI FINACIJSKI OKVIR ZA PROVOĐENJE STRATEGIJE

Sukladno Uredbi o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH, na temelju situacijske analize i projekcije, kao i definiranih mjera, izrađuje se indikativni financijski okvir za cjelokupno razdoblje važenja strateškog dokumenta. U njemu je prikazana procjena potrebnih financijskih sredstava po strateškim ciljevima, prioritetima i mjerama iz proračuna Vlade Federacije BiH, ali i ostalih izvora financiranja kao što su kreditna sredstva, sredstva Europske unije i donacije domaćih i stranih organizacija, institucija i poduzeća.

7.1. Indikativni financijski okvir

(u milijunima KM)

INDIKATIVNI FINACIJSKI OKVIR ZA RAZDOBLJE VAŽENJA STRATEŠKOG DOKUMENTA					
Oznaka strateškog cilja, prioriteta i mjere	Strukt. fin. (%)*	Ukupno (milijuna KM)	Proračun institucije (milijuna KM)	Ostali izvori	
				(milijuna KM)	Naziv potencijalnog izvora
I. Strateški cilj 1.	87,59	1.166,56	1.121,27	45,29	
Prioritet 1.1. (Prioritet 1)	61,04	813,05	791,41	21,63	
Mjera 1.1.1. Potpora poslovanju PG na područjima sa prirodnim ograničenjima	0,60	8,04	8,04	0	
Mjera 1.1.2. Osnovno plaćanje po ha obrađene površine	11,07	147,44	147,44	0	
Mjera 1.1.3. Dodatno plaćanje strateškim proizvodnjama	2,62	34,91	34,91	0	
Mjera 1.1.4. Osnovno plaćanje po grlu	18,23	242,84	242,84	0	
Mjera 1.1.5. Potpora strukturnoj transformaciji sektora proizvodnje mlijeka	20,29	270,18	270,18	0	
Mjera 1.1.6. Potpora pčelarstvu	1,38	18,35	18,35	0	
Mjera 1.1.7. Potpora proizvodnji ribe	1,30	17,34	17,34	0	
Mjera 1.1.8. Potpora interventnoj nabavi poljoprivrednih repromaterijala	0,77	10,29	10,29	0	
Mjera 1.1.9. Potpora osiguranju poljoprivredne proizvodnje	0,48	6,35	6,35	0	
Mjera 1.1.10. Tehnička potpora FMPVŠ za provođenje politika i jačanje sustava sigurnosti hrane	4,30	57,30	5,67	21,63	ARCP - WB

Veterinarstvo			30,00		
Prioritet 1.2. (Prioritet 2)	21,74	289,53	289,53	0	
Mjera 1.2.1. Potpora ulaganjima	21,58	287,37	287,37	0	
Mjera 1.2.2. Potpora razmjeni znanja i informacija	0,16	2,16	2,16	0	
Prioritet 1.3. (Prioritet 3)	4,80	63,98	40,32	23,66	
Mjera 1.3.1. Potpora privatnom skladištenju	0,64	8,55	8,55	0	
Mjera 1.3.2. Pilot shema voća, povrća i mlijeka	0,21	2,80	2,80	0	
Mjera 1.3.3. Potpora realizaciji operativnih programa organizacija proizvođača	0,62	8,20	8,20	0	
Mjera 1.3.4. Potpora suradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj	3,34	44,43	20,77	18,76 4,90	READP - IFAD ARCP - WB
Strateški cilj 2.	0,22	2,94	2,94	0	
Prioritet 2.1. – (Prioritet 6)	0,22	2,94	2,94	0	
Mjera 2.1.1. Potpora za organsku proizvodnju i proizvodnju u konverziji	0,22	2,94	2,94	0	
Strateški cilj 3	12,19	162,41	40,01	122,40	
Prioritet 3.1. (Prioritet 7)	12,19	162,41	40,01	122,40	
Mjera 3.1.1. Potpora dohotku mladim poljoprivrednicima koji preuzimaju upravljanje PG	0,33	4,36	4,36	0	
Mjera 3.1.2. Pokrenuti poslovanje mladih poljoprivrednika i osnivanje poduzeća na ruralnom prostoru	2,38	31,65	31,65	0	
Mjera 3.1.3. Potpora razvoju ruralne infrastrukture	9,49	126,40	4,00	32,40 90,00	ARCP – WB Komasacija međ. kredit
Ukupno iz strateškog dokumenta***	100%				

PREGLED PO IZVORIMA

(iznosi u KM i postotni udio)

Proračunska sredstva	Kreditna sredstva	Sredstva EU	Ostale donacije
1.164,21 KM	167,69 KM	0,00 KM	0,00 KM
87,41%	12,59%	0%	0%

*Struktura udjela financiranja (u %) prioriteta i strateških ciljeva u ukupnom iznosu financiranja strateškog dokumenta.

**Broj mjera nije ograničen pa se može dodavati onoliko mjera koliko je potrebno za ostvarivanje određenog prioriteta.

***Struktura financiranja po izvorima financiranja.

Napomena: Sredstva za financiranje strateškog dokumenta zasnivaju se na projekcijama dostupnih i očekivanih financijskih sredstava u momentu izrade strateškog dokumenta. Detaljan financijski plan po mjerama je dat u prilogu ovog dokumenta i čini njegov sastavni dio.

8. SAŽETI PREGLED STRATEGIJE POLJOPRIVREDE I RURALNOG RAZVOJA

Uredbom o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH propisan je sadržaj Sažetog pregleda strateškog dokumenta u kojem se prikazuju pojedinačni strateški ciljevi, prioriteti i mjere sa polaznim i završnim vrijednostima njihovih pokazatelja, te iznosi planiranih sredstava i izvori financiranja. Sažeti pregled strateškog dokumenta zapravo predstavlja pregled ključnih parametara strateškog dokumenta koji su zbog lakšeg praćenja prikazani u sažetom tabličnom obliku.

8.1. Sažeti pregled strateškog dokumenta

SAŽETI PREGLED STRATEŠKOG DOKUMENTA						
Redni broj i oznaka	NAZIV	Pokazatelji i finansijski izvori				
1. Strateški cilj	Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom	Pokazatelji strateškog cilja	Polazne vrijednosti pokazatelja*	Ciljne vrijednosti pokazatelja**		
		Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno prehrambenih proizvoda	40%	50%		
		Bruto dodana vrijednost sektora A u BDP u %	4,4	≤ 4,0		
		Vrijednost proizvodnje, u milijunima KM	1.453	≥ 1.600		
		Zaposlenost sektora A (ILO definicija), u %	8,9 (2019)	≤ 7,5		
Proračun (KM)		Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)			
	1.121.266.654		45.291.010	1.166.557.164		
1.1. Prioritet	Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom	Pokazatelji prioriteta	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja		
		Smanjenje nejednakosti dohotka: Usporedba dohotka od poljoprivrede i srodnih djelatnosti u odnosu na prosječni dohodak općeg gospodarstva	0,66	0,80		
		Broj registriranih poljoprivrednih gospodarstava	74.000	90.000		
		Broj mladih poljoprivrednika koji upravljaju PG	7.700	12.900		
		Od toga - muški - ženski	6.135 1.565	9.675 3.225		
Proračun (KM)		Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)			
	791.414.508		21.632.000	813.046.508		
1.1.1. Mjera	Potpora poslovanju PG na područjima sa prirodnim ograničenjima	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja		
		Broj PG iz područja sa prirodnim ograničenjima koja su korisnici mjere	0	700		
		Površina u hektarima za koje se isplaćuje potpora za područja sa prirodnim ograničenjima	0	12.000		
		Proračun (KM)		Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)	
			8,04		0	8,04
1.1.2. Mjera	Osnovno plaćanje po ha obradene površine	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja		
		Broj hektara zemljišta u sustavu osnovnog plaćanja	23.000	55.000		
		Broj korisnika potpore za osnovno plaćanje po ha	2.750	10.000		
		Proračun (KM)		Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)	
			147.440.500		0	147.440.500
1.1.3. Mjera	Dodatno plaćanje strateškim proizvodnjama	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja		
		Broj hektara zemljišta u okviru dodatnog plaćanja strateškim proizvodnjama	9.100	30.500		
		Proračun (KM)		Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)	
			34.905.775		0	34.905.775
		1.1.4. Mjera	Osnovno plaćanje po grlu	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
Broj korisnika potpore za osnovno plaćanje po grlu	7.050			9.000		
Broj uvjetnih grla obuhvaćenih potporom za autohtone pasmine	350			650		
Proračun (KM)				Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)	
	242.844.382				0	242.844.382
1.1.5. Mjera	Potpora strukturnoj transformaciji sektora proizvodnje mlijeka	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja		
		Broj korisnika potpore za kompenzacijsko plaćanje za mlijeko	0	4.000		
		Proračun (KM)		Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)	
			270.178.411		0	270.178.411
		1.1.6. Mjera	Potpora pčelarstvu	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
Broj korisnika potpore za potporu pčelarstvu	1.700			2.250		
Proračun (KM)				Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)	
	18.352.461				0	18.352.461
1.1.7. Mjera	Potpora proizvodnji ribe			Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj korisnika potpore za potporu ribarstvu	17	25		
		Proračun (KM)		Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)	
			17.338.736		0	17.338.736
		1.1.8. Mjera	Potpora interventnoj nabavi poljoprivrednih repromaterijala	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
Broj korisnika potpore za interventnu nabavu poljoprivrednih repromaterijala	0			10.500		
Proračun (KM)				Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)	
	10.289.220				0	10.289.220
1.1.9. Mjera	Potpora osiguranju poljoprivredne proizvodnje			Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja

		Broj PG koji su ostvarili pravo na sufinansiranje premije osiguranja Iznos sredstava isplaćen za sufinansiranje premije osiguranja (KM)	44 141.000	1.304 6.353.200
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		6.353.173	0	6.353.173
1.1.10. Mjera	Tehnički podržavati FMPVS za provođenje politika i jačanje sustava sigurnosti hrane	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Iznos sredstava za financiranje tehničke potpore Federalnom ministarstvu poljoprivrede	0	11.442.447
		Iznos sredstava za financiranje tehničke potpore radu poljoprivredne savjetodavne službe	0	2.802.000
		Iznos sredstava za opremanje laboratorija u Federaciji BiH	0	5.505.000
		Iznos sredstava za opremanje federalnih inspekcija	0	3.523.000
		Iznos sredstava za opremanje državnih institucija u sustavu sigurnosti hrane	0	1.975.000
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		35.671.850	21.632.000	57.303.850
1.2. Prioritet	Jačati tržišne orijentiranosti povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju	Pokazatelji prioriteta	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Udio poljoprivrednika koji primaju investicijsku potporu za restrukturiranje i modernizaciju uključujući poboljšanje efikasnosti resursa	10%	25%
		Udio federalnog proračuna za poljoprivredu namijenjen razmjeni znanja i informacija	0	0,19%
		Udio ostvarenih sredstava za politiku ruralnog razvoja u ukupno uplaćenim sredstvima potpore	8%	40%
		Iznos isplaćene potpore investicijama u PG (milijuni KM)	6,5%	13,8%
		Udio žena nositelja OPG-ova u korištenju poticaja	20,3%	28,0%
		Iznos isplaćene potpore prerađivačkim kapacitetima (milioni KM)	4,5	42,5
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		289.528.637	0	289.528.637
1.2.1. Mjera	Potpora ulaganjima	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj podržanih projekata ulaganja na PG	1.112	9.020
		Iznos isplaćene potpore investicijama na PG	6.466.000	159.120.943
		Broj podržanih projekata ulaganja u preradu	68	580
		Iznos isplaćene potpore prerađivačkim kapacitetima	4.467.280	101.751.515
		Broj podržanih projekata ulaganja u diverzifikaciju na PG	0	580
		Ukupne investicije projekata diverzifikacije	0	24.843.652
		Broj podržanih projekata ulaganja u proizvodnju obnovljive energije	0	340
		Broj podržanih projekata ulaganja u zaštitu bioraznolikosti	0	17
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		287.368.637	0	287.368.637
1.2.2. Mjera	Potpora razmjeni znanja i informacija	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Iznos sredstava dodijeljen za aktivnosti vezane za AKIS (KM)	0	1.200.000
		Broj radnih skupina koje rade na razmjeni znanja i informacija	0	7
		Broj uspostavljenih tačaka izvrsnosti	0	15
		Broj nositelja PG-a koji su posjetili točke izvrsnosti	0	3.600
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		2.160.000	0	2.160.000
1.3. Prioritet	Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda	Pokazatelji prioriteta	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Udio poljoprivrednika koji sudjeluju u proizvođačkim skupinama kojima je dodijeljena potpora	61%	85%
		Udio vrijednosti proizvodnje u organizacijama proizvođača s operativnim programima u odnosu na ukupnu proizvodnju	0%	60%
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		40.323.509	23.659.010	63.982.519
1.3.1. Mjera	Potpora privatnom skladištenju	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj korisnika potpore privatnom skladištenju	0	70
		Broj proizvoda u sustavu potpore privatnom skladištenju	0	5
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		8.550.000	0	8.550.000
1.3.2. Mjera	Pilot shema voća, povrća i mlijeka	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj korisnika shema voća, povrća i mlijeka	0	250

		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		2.800.000	0	2.800.000
1.3.3. Mjera	Potporna realizaciji operativnih programa organizacija proizvođača	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj organizacija proizvođača korisnika potpore za realizaciju operativnih programa	0	7
		Broj organizacija proizvođača koje osnivaju operativni fond	0	3
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		8.200.000	0	8.200.000
1.3.4. Mjera	Potporna suradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj uspostavljenih proizvođačkih skupina	64	85
		Broj OPG-ova uključenih u proizvođačke skupine	11.944	18.500
		Broj izrađenih LRS	0	15
		Broj podržanih LAG-ova	0	15
		Broj podržanih organizacija proizvođača	0	9
		Broj podržanih nastupa na sajmovima	1	120
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		20.773.509	23.659.010	44.432.519
2. Strateški cilj	Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagodava i ublažava utjecaj klimatskih promjena	Pokazatelji strateškog cilja	Polazne vrijednosti pokazatelja*	Ciljne vrijednosti pokazatelja**
		Postotak podzemnih voda mjernih postaja s koncentracijom N iznad 50 mg/l prema Direktivi o nitratima	80%	60%
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		2.937.000	0	2.937.000
2.1. Prioritet	Doprinositi ublažavanju i prilagodavanju utjecaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije	Pokazatelji prioriteta	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Udio poljoprivrednog zemljišta u okviru obveze upravljanja kojom se podupire očuvanje ili obnova biološke raznolikosti	0%	5%
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		2.937.000	0	2.937.000
2.1.1. Mjera	Potporna za organsku proizvodnju i proizvodnju u konverziji	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj PG koja su obuhvaćena potporom organskoj i proizvodnji u konverziji	346	550
		Površina pod hektarima obuhvaćena potporom organskoj i proizvodnji u konverziji	1.750	3.500
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		2.937.000	0	2.937.000
3. Strateški cilj	Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja	Pokazatelji strateškog cilja	Polazne vrijednosti pokazatelja*	Ciljne vrijednosti pokazatelja**
		Kretanje stope zaposlenosti u pretežno ruralnim područjima	60%	80%
		Razvoj indeksa siromaštva u ruralnim prostorima	30%	15%
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		40.010.000	122.395.000	162.405.000
3.1. Prioritet	Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima	Pokazatelji prioriteta	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		% stanovnika u ruralnim područjima od ukupnog broja stanovnika	56,7	58
		Udio ruralnog stanovništva koje ima koristi od poboljšanog pristupa uslugama i infrastrukturi kroz potporu u okviru federalnih potpora	0%	25%
		Broj mladih poljoprivrednika koji osnivaju poljoprivredno gospodarstvo uz potporu FMPVŠ	0	5.200
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		40.010.000	122.395.000	162.405.000
3.1.1. Mjera	Potporna dohotku za mlade poljoprivrednike koji preuzimaju upravljanje PG	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj mladih poljoprivrednika koji upravljaju PG-om	7.700	12.900
		Površina u hektarima za koje se isplaćuje potpora u okviru potpore prihodu za mlade poljoprivrednike	0	17.600
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		4.360.000	0	4.360.000
3.1.2. Mjera	Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika i osnivanje poduzeća na ruralnom prostoru	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj PG koji su koristili mjeru za pokretanja poslovanja mladih poljoprivrednika	0	200
		Iznos sredstava dodijeljen za pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika	0	19.000.000
		Broj novoosnovanih ruralnih poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom podržanih u okviru mjere	0	2.200
			0	11.590.000
			0	265
			0	1.060.000

		Iznos sredstava dodijeljen za potporu osnivanju ruralnih poduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom (KM) Broj novoosnovanih ruralnih poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti podržanih u okviru mjere Iznos sredstava dodijeljen za potporu osnivanju ruralnih poduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti (KM)		
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		31.650.000	0	31.650.000
3.1.3. Mjera	Potpora razvoju ruralne infrastrukture	Pokazatelji mjere	Polazne vrijednosti pokazatelja	Ciljne vrijednosti pokazatelja
		Broj podržanih projekata izgradnje kanalizacije i prečišćavanja otpadnih voda	0	10
		Broj podržanih projekata izgradnje i opremanja toplana	0	5
		Broj podržanih projekata izgradnje lokalne cestovne infrastrukture	2.500	100 5.000
		Površina zemljišta obuhvaćena sustavima za navodnjavanje i odvodnju	0	25.000
		Površina zemljišta obuhvaćena komasacijom (hektara)		
		Proračun (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		4.000.000	122.395.000	126.395.000
*Kolona "Polazne vrijednosti pokazatelja" odnosi se na godinu izrade strateškog dokumenta.				
**Kolona "Ciljne vrijednosti pokazatelja" se obično odnosi na posljednju godinu provedbe strateškog dokumenta.				

Izvor podataka za pokazatelje: Za opće ekonomske pokazatelje - relevantni statistički bilteni Federalnog zavoda za statistiku (oblasti Nacionalni računi, Tržište rada, Robni promet sa inostranstvom), Anкета o radnoj snazi i Anкета o siromaštvu. Za ostale podatke baza podataka FMPVŠ (Registar OPG-a i Registar klijenata).

9. DEFINIRANJE OKVIRA ZA PROVOĐENJE, PRAĆENJE, IZVJEŠĆIVANJE I EVALUACIJU STRATEGIJE

9.1. Uspostava osnova za provođenje i praćenje Strategije

U procesu izrade Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja bilo je potrebno stvoriti kvalitetan temelj za njeno provođenje, praćenje, izvješćivanje i evaluaciju. To se postiže poštovanjem principa da odabrani ciljevi moraju biti usklađeni sa utvrđenim problemima i javnim potrebama, da omjer planiranih efekata i predviđenih resursa treba biti što bliži optimalnom, da polazne i ciljne vrijednosti pokazatelja trebaju biti objektivno i realistično procijenjene, da posljedice razvojne intervencije trebaju biti što bolje usklađene s potrebama ciljnih skupina, te da pozitivne promjene i efekti trebaju biti trajno održivi.

Monitoring (praćenje) i evaluacija (procjena učinaka) su neizostavne aktivnosti u ciklusu dizajniranja i provedbe strategija, programa, projekata i mjera i obvezne su za sve projekte i programe financirane od strane EU, te su racionalan izbor u strateškom planiranju za sve države koje imaju ambicije u pravcu EU integracija.

Monitoring i evaluacija su dvije zasebne, ali međusobno povezane faze provedbe javnih politika koje koriste različite alate kako bi se osiguralo pravovremeno prikupljanje adekvatnih podataka, izvješćivanje o napretku, procjena učinka napretka te učenje na temelju prethodnog iskustva.

Monitoring istražuje što se dogodilo vezano za dostizanje očekivanih rezultata ili napretka, dok evaluacija analizira zašto se nešto dogodilo i koji je utjecaj te promjene, odnosno usmjerena je na rezultate, učinke i razloge zbog kojih su se promjene dogodile, odnosno istražuje uzroke i učinke promjene evidentirane monitoringom. Prema EU standardima, evaluacija je sustavna i objektivna procjena projekata, programa i politika koje su u toku ili su završene, njihova dizajna, provedbe i rezultata. Alat je to koji služi donositeljima odluka za učenje o funkcioniranju i stvarnom učinku financijskih intervencija, u odnosu na inicijalna očekivanja i procjene. Njime se ocjenjuje djelotvornost, učinkovitost, učinak, održivost, relevantnost i druge značajke određene javne politike ili intervencije.

Međutim, sukladno Uredbi o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH Federalno ministarstvo poljoprivrede je pored praćenja i evaluacije dužno definirati i okvir za provođenje i izvješćivanje o realizaciji Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja. Za ovu svrhu potrebno je osigurati organizacijske

preduvjete kako bi u okviru organizacijskog ustroja postojala sistematizirana i popunjena radna mjesta za programiranje mjera, njihovu provedbu, praćenje izvješćivanje i ocjenu učinaka poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja.

Provedba

Provedba Strategije putem provedbe definiranih politika osigurana je kroz primjenu Uredbe o trogodišnjem i godišnjem planiranju rada, monitoringu i izvješćivanju u Federaciji BiH ("Službene novine Federacije BiH", broj: 74/19) na temelju koje se donose trogodišnji i godišnji planovi rada.

Prilikom izrade trogodišnjeg plana rada, FMPVŠ ima obvezu preuzeti relevantne mjere iz sektorske strategije za čiju provedbu su nadležni sa pripadajućim pokazateljima, kao i polazne i ciljne vrijednosti pokazatelja za svaku godinu trogodišnjeg razdoblja. Mjere iz Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja se unose kao programi u trogodišnjem planu rada, a svaki program u trogodišnjem planu rada utvrđuje se i kao program u Dokumentu okvirnog proračuna (DOB-u) sa dodijeljenom šifrom. To znači da je mjera iz Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja jednaka programu u trogodišnjem planu rada i DOB-u. Za svaki od utvrđenih programa (mjera) definiraju se aktivnosti/projekti, čija realizacija u trogodišnjem razdoblju doprinosi ostvarenju mjere, prioriteta i strateškog cilja iz Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Monitoring

Monitoring (praćenje) Strategije predstavlja sustavno i kontinuirano prikupljanje, analiziranje i korištenje podataka i pokazatelja radi mjerenja napretka realizacije Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja, u svrhu poduzimanja odgovarajućih mjera radi eventualnih korekcija i izvješćivanja o ostvarenim rezultatima. On osigurava donositeljima odluka u provođenju politike razvoja mogućnost kontinuiranog dobivanja povratnih informacija o provedbi programa i projekata, odnosno rezultatima njihove provedbe, a samim tim i mogućnost usporedbe ostvarenog i planiranog.

Izvješćivanje

Godišnje izvješće o radu priprema se s ciljem praćenja provođenja planiranih aktivnosti/projekata i ocjene doprinosa u ostvarivanju programa (mjera) organa i institucija na svim razinama vlasti. Izvješćivanje o realizaciji Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja također je propisano spomenutom Uredbom Vlade Federacije BiH. Federalno ministarstvo poljoprivrede, sukladno navedenim, ima obvezu izrade godišnjeg izvješća o radu na temelju prikupljenih podataka neophodnih za praćenje

ostvarenja godišnjeg plana rada. Kako godišnji plan rada proizlazi iz Strategije, u godišnjem izvješću o radu može se dobiti uvid u stupanj realizacije strateških ciljeva i prioriteta u toj godini.

U godišnjem izvješću o radu precizno se navodi da li su i u kojoj mjeri izvršene planirane aktivnosti iz godišnjih programa rada, zatim očekivani i ostvareni rezultati, planirana i utrošena sredstva za izvršenje aktivnosti i, za eventualno neizvršenje, razlog za neizvršenje ili djelomično izvršenje. Federalno ministarstvo i Vlada Federacije BiH pored toga trebaju izraditi Izvješće o razvoju koji kao polazne parametre koristi strateške ciljeve, prioritete i pokazatelje iz relevantnih strateških dokumenata, u konkretnom slučaju iz Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Evaluacija

Evaluacija, odnosno ocjena Strategije predstavlja procjenu njene relevantnosti, učinka, utjecaja i efikasnosti. Njome se preispituje sadržaj provedenih mjera odnosno pojedinih projekata i aktivnosti putem kojih se realizira cjelokupni plan i donose zaključci o uspješnosti i učincima njihove realizacije. Rezultati kvalitetno sprovedene evaluacije pružaju korisne i pouzdane informacije na temelju kojih se stečena iskustva i naučene lekcije ugrađuju u buduće procese odlučivanja i strateškog planiranja, te pruža mogućnost da se u budućnosti izbjegnu eventualne uočene greške iz prošlosti.

Prema Uredbi o evaluaciji strateških dokumenata u Federaciji BiH ("Službene novine Federacije BiH", broj: 74/19), za sve strateške dokumente u Federaciji BiH obvezne su: (i) Ex-ante (prethodna evaluacija), koja se radi u fazi izrade strateških dokumenata prije njihovog usvajanja, i (ii) Evaluacija u toku, koja se radi u prethodnoj godini provedbe strateških dokumenata. Ex-ante evaluacija se radi s ciljem unapređenja kvalitete, relevantnosti i koherentnosti strateških dokumenata. Evaluacija u toku se radi s ciljem utvrđivanja stupnja provedbe strateških dokumenata, te efektivnosti i efikasnosti planiranih mjera i rezultata prema zacrtanim ciljevima i očekivanjima, kao i sumiranja rezultata i osiguranja ulaznih elemenata za strateške dokumente za sljedeći planski ciklus. Evaluacija u toku će se raditi u prethodnoj godini provedbe Strategije razvoja (2026. godine) i nju će provesti nezavisni vanjski evaluator, dok će se evaluacija na sredini razdoblja provedbe raditi ukoliko se za njom ukaže potreba.

U okviru aktivnosti definiranja okvira za provođenje izrađen je Akcijski plan za provedbu Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije BiH 2023. – 2027. godina koji se nalazi u prilogu.

Akcijski plan minimalno sadrži sljedeće elemente:

- naziv strateškog cilja i prioriteta,
- naziv planiranih mjera i strateških projekata sa polaznim i ciljnim vrijednostima pokazatelja za praćenje rezultata mjere,
- okvirnu financijsku vrijednost po godinama,
- očekivane izvore financiranja,
- razdoblje provedbe,
- nositelje realizacije i
- ciljne skupine korisnika.

9.2. Opis sustava za upravljanje i koordinaciju provedbe Strategije

Budući da ova Strategija donosi niz novina s obzirom na postavljene ciljeve, prioritete i mjere, za njenu punu provedbu potrebno je doraditi postojeći sustav za provedbu politika i mjera. Zbog toga je izrađen Akcijski plan za provedbu Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021.-2027. godina, koji se nalazi u prilogu i čini sastavni dio ove Strategije. Akcijskim planom je između ostalog predviđeno donošenje novog Zakona o poljoprivredi, te Zakona o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvoju kojima bi iznova

definirali pojedine kategorije mjera i uskladili ih sa mjerama predviđenim u Uredbi (EU) 2021/2115. Na spomenute zakone nadovezali bi se provedbeni akti (pravilnici) koji bi uređivali način realizacije pojedinih mjera.

Iako sustav trogodišnjeg i godišnjeg planiranja, godišnjeg izvješćivanja i izvješćivanja o razvoju koji se primjenjuju na razini federalnih organa značajno doprinosi provođenju i praćenju realizacije politika definiranih Strategijom poljoprivrede i ruralnog razvoja, u novom Zakonu o poljoprivredi pored ostalog treba predvidjeti i formalni institucijski okvir za usklađivanje poljoprivrednih politika na različitim razinama vlasti u Federaciji BiH. Ovim okvirom treba unaprijediti međusobnu usklađenost politika i mjera poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja ne samo na razini Federacije BiH nego i na nižim razinama, dakle na razini kantona i jedinica lokalne samouprave.

Pored samog zakonskog okvira treba dograditi i informacijski sustav za obradu novčanih potpora Federalnog i kantonalnih ministarstava poljoprivrede, i objediniti ih u jedinstveni sustav kako bi se na dnevnoj bazi omogućila realizacija mjera i izvješćivanje o njihovoj provedbi na prostoru cijele Federacije BiH. Za ovu namjenu već su osigurana sredstva u okviru Projekta otpornosti i konkurentnost poljoprivrede (ARCP) koji se financira iz sredstava Svjetske banke, a realizira se u razdoblju 2022. – 2027. godina.

Konačno, u fazi izrade provedbenih akata za provedbu politika i mjera, Federalno ministarstvo poljoprivrede u proces treba na odgovarajući način uključiti i sve relevantne sudionike iz zainteresirane javnosti kako bi se mjere što bolje prilagodile korisnicima, a sredstva za realizaciju mjera, sukladno postavljenim ciljevima i prioritetima u Strategiji poljoprivrede i ruralnog razvoja, dodijelila upravo onima kojima su bila i namijenjena.

Strategijom poljoprivrede i ruralnog razvoja u dijelu koji se odnosi na programiranje mjera identificirana su tijela koja upravljaju pojedinom mjerom. Potrebno je ojačati kapacitete postojećih organizacijskih jedinica za programiranje mjera izravnih plaćanja, mjera uređenja tržišta i mjera ruralnog razvoja. Za potrebe monitoringa mjera, analize efekata mjera i politika i objedinjavanje izvješća potrebno je uspostaviti poseban sektor. Ovaj sektor bi po prirodi poslova mogao obavljati i poslove vezane za EU integracije, ali i druge međunarodne sporazume. Za provedbu mjera u Federalnom ministarstvu poljoprivrede već postoji informacijski sustav koji u velikoj mjeri osigurava provođenje administrativne kontrole za mjere novčanih potpora vezanih za izravna plaćanja, i mjere ruralnog razvoja. Ovaj sustav treba nadograditi kako bi bio prilagođen novim mjerama i korisnicima mjera, za što su osigurana sredstva u okviru već spomenutog projekta (ARCP) iz kredita Svjetske banke.

Sustav kontrola i kazni propisuje se Zakonom o poljoprivredi i Zakonom o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvoju, dok se detalji vezani za provođenje kontrole u okviru svake pojedine mjere propisuju provedbenim aktima (pravilnicima) za pojedinu mjeru ili skupinu mjera.

Kontrola isplate potpora na terenu u oblasti izravnih plaćanja do sada je bila većinom u nadležnosti kantonalnih i općinskih službenika, dok je kontrola mjera ruralnog razvoja bila u nadležnosti Federalnog ministarstva poljoprivrede. Ovaj sustav je pokazao brojne slabosti, te je potrebno i kontrolu izravnih plaćanja za proizvodnje prenijeti na Federalno ministarstvo poljoprivrede. Za tu svrhu potrebno je uspostaviti sustav nadzora zasijanih površina putem satelitskih snimaka i uspostaviti Agenciju za plaćanja pri Federalnom ministarstvu poljoprivrede koja bi imala poseban odjel za kontrolu na terenu sa dovoljnim brojem specijaliziranih službenika, opreme i vozila neophodnih za kvalitetno provođenje kontrole.

AKCIJSKI PLAN IMPLEMENTACIJE STRATEGIJE POLJOPRIVREDE I RURALNOG RAZVOJA FEDERACIJE BIH 2021.-2027. GODINA											
Potpora (poticanje) pametnog, otpornog i diversificiranog sektora poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću opskrbe hranom											
Strateški cilj 1:	Potpora održivog dohotka i otpornosti poljoprivrednih gospodarstava kako bi se poboljšala sigurnost opskrbe hranom										
Prioritet 1.1:	Program	Aktivnost	Nositelj (najmanji org. dio)	Rok izvršenja	Proračun 2022.	Proračun 2023.	Proračun 2024.	Proračun 2025.	Proračun 2026.	Proračun 2027.	Mjereni i indikatorni izvršenja
	Program 1.1.1	Potpore poslovanju PG na područjima sa prirodnim ograničenjima									
		1.1.1.1	Donošenje Pravilnika za mjere izravna plaćanja	Sektor za poljoprivredu u suradnji sa Sektorom za RR	2024.						- Pravilnik objavljen u Službenim novinama Federacije BiH
		1.1.1.2	Nabogradnja softvera za izravna plaćanja radi implementacije mjere potpore poslovanju PG na područjima sa prirodnim ograničenjima	PIU šumarstva u suradnji sa Sektorom za polj. i Službom za II	2024.						- Nabogradnja softvera je u funkciji implementacije mjera potpore područjima sa prirodnim ograničenjima
		1.1.1.3	Implementacija mjere potpore poslovanju PG na područjima sa prirodnim ograničenjima	Sektor za plaćanja	2024.-2027.		1.640.000	1.900.000	2.100.000	2.400.000	- Broj poljoprivrednih gospodarstava iz područja sa prirodnim ograničenjima koja su korisnici mjere, - Površina u hektarima za koje se isplaćuje potpora za područja sa prirodnim ograničenjima
	Program 1.1.2	Osnovno plaćanje po ha obrađene površine									
		1.1.2.1	Donošenje Pravilnika o integralnoj biljnoj proizvodnji	Sektor za polj.	2024.						- Pravilnik objavljen u Službenim novinama FBiH
		1.1.2.2	Nabogradnja softvera za izravna plaćanja radi implementacije mjere osnovno plaćanje po ha obrađene površine	PIU šumarstva u suradnji s Službom za II	2024.						- Nabogradnja softvera je u funkciji implementacije mjera potpore osnovnom plaćanju po ha obrađene površine
		1.1.2.3	Implementacija mjere potpore za osnovno plaćanje po ha obradive površine	Sektor za plaćanja	2023.-2027.	15.630.500	25.113.200	24.500.000	28.000.000	31.500.000	- Broj hektara zemljišta u sistemu jedinstvenog plaćanja

Program 1.1.3.	Dodatno plaćanje strateškim proizvodnjama	1.1.3.1	Nadogradnja softvera za izravna plaćanja radi implementacije mjere dodatno plaćanje po ha za strateške proizvodnje	PIU šumarstva u suradnji s Službom za IT	2024.														- Broj korisnika potpore za osnovno plaćanje po ha
		1.1.3.2	Implementacija mjere potpore za dodatno plaćanje po ha za strateške proizvodnje	Sektor za plaćanja	2024.-2027.	3.900.000	4.060.000	4.400.000	5.240.000	6.100.000									- Nadogradnja softvera je u funkciji implementacije mjera potpora dodatnog plaćanja po ha za strateške proizvodnje - Broj hektara zemljišta u okviru dodatnog plaćanja strateškim proizvodnjama
Program 1.1.4.	Osnovno plaćanje po gllju	1.1.4.1	Nadogradnja softvera za izravna plaćanja radi implementacije mjere osnovno plaćanje po gllju	PIU šumarstva u suradnji s Službom za IT	2024.														- Nadogradnja softvera je u funkciji implementacije mjera potpora osnovnog plaćanja po gllju
Program 1.1.5.	Kompenzacijsko plaćanje proizvođačima mlijeka	1.1.4.2	Implementacija mjere potpore za osnovno plaćanje po gllju	Sektor za plaćanja	2024.-2027.	21.129.000	29.060.000	24.000.000	24.500.000	25.000.000									- Broj korisnika potpore za osnovno plaćanje po gllju - Broj uvećanih gllja stoke obuhvaćenih potporom za autohtone pasmine
		1.1.5.1	Nadogradnja softvera za izravna plaćanja radi implementacije mjere kompenzacijsko plaćanje proizvođačima mlijeka	PIU šumarstva u suradnji s Službom za IT	2024.														- Nadogradnja softvera je u funkciji implementacije mjera potpora kompenzacijsko plaćanje proizvođačima mlijeka
		1.1.5.2	Implementacija mjere potpore strukturalnoj transformaciji sektora proizvodnje mlijeka	Sektor za plaćanja	2024.-2027.		54.500.000	54.500.000	54.500.000	54.500.000									- Broj korisnika potpore za kompenzacijsko plaćanje za mlijeko
Program 1.1.6.	Potpora pčelarstvu	1.1.6.1	Nadogradnja softvera za izravna plaćanja radi implementacije mjere potpora pčelarstvu	PIU šumarstva u suradnji s Službom za IT	2024.														- Nadogradnja softvera je u funkciji implementacije mjera potpora pčelarstvu
		1.1.6.2	Implementacija mjere potpore pčelarstvu	Sektor za plaćanja	2023.-2027.	3.607.800	3.607.800	3.607.800	3.607.800	3.607.800									- Broj korisnika potpore u pčelarstvu
Program 1.1.7.	Potpora proizvodnji ribe	1.1.7.1	Nadogradnja softvera za izravna plaćanja radi implementacije mjere potpora proizvodnji ribe	PIU šumarstva u suradnji sa Sektorom za polj. i	2024.														- Nadogradnja softvera je u funkciji implementacije mjera potpora proizvodnji ribe

1.1.10.13	Izrada studije o potencijalnim korisnicima Shema voća, povrća i mlijeka u FBiH	Sektor za polj. u suradnji sa Sektorom za plaćanja	2024.				50.000												Studija je identifikovala potencijalne korisnike Shema voća, povrća i mlijeka u FBiH i podloga je za izradu Pravilnika o pilot shemi voća, povrća i mlijeka.
1.1.10.14	Izrada Strategije upravljanja poljoprivrednim zemljištem u Federaciji BiH	Sektor za polj. zemljište	2024				70.000												- Strategija upravljanja poljoprivrednim zemljištem usvojena na Vladi FBiH
1.1.10.15	Javna kampanja o važnosti i koristima uspostave organizacija proizvođača u FBiH	Sektor za suradnji sa Sektorom za ruralni razvoj i PSS	2024				30.000												- Proizvođači detaljno upoznati sa svrhom uspostave i ulogom organizacije proizvođača
1.1.10.16	Javna kampanja o uspostavi i radu proizvođačkih grupa u FBiH	Odjel za ruralni razvoj	2024				30.000												- Proizvođači detaljno upoznati sa svrhom uspostave i ulogom proizvođačkih grupa
1.1.10.17	Izrada Programa razvoja poljoprivrednog zadugarstva u FBiH	Odjel za ruralni razvoj	2024.				70.000												- Program razvoja poljoprivrednog zadugarstva usvojen na Vladi FBiH
1.1.10.18	Izrada programa razvoja pčelarstva u FBiH	Odjel za stočarstvo	2025						50.000										- Program razvoja pčelarstva u FBiH usvojen na Vladi FBiH
1.1.10.19	Priprema i realizacija Programa obuka i edukacije službenika FMPS za programiranje implementaciju, monitoring i evaluaciju nove polj. politike	Svi sektori koji sudjeluju u pripremi i realizaciji polj. politika	2023-2027				100.000		100.000										- Program obuka izradjen za svaku godinu i realiziran sukladno planu
1.1.10.20	Nabava opreme za potrebe programiranja i implementacije mjera polj. politike i politike RR	Svi sektori koji sudjeluju u pripremi i realizaciji polj. politika	2023-2027				150.000		200.000										- Oprema za potrebe programiranja i implementacije mjera polj. politike i politike RR nabavljena i u funkciji realizacije politika
1.1.10.21	Realizacija programa opremanja Federalne vel. inspekcije i FUZIP-a	PIU	2023-2024				970.000												- Program opremanja Federalne vel. inspekcije i FUZIP-a izvršen prema planu ARCP aktivnosti
1.1.10.22	Realizacija programa opremanja laboratorija u FBiH	PIU	2023-2026.				494.000		24.000										- Program opremanja laboratorija u FBiH izvršen prema planu ARCP aktivnosti
1.1.10.23	Realizacija mjera iz nadležnosti FMPS za zaštitu zdravlja bilja (Grant)	Odjel za biljnu proizvodnju	2023-2027				100.000		125.000										- Godišnji izvještaji o realizaciji mjera zaštite zdravlja bilja

1.1.10.24	Tehnička potpora Poljoprivrednoj savjetodavnoj službi u FBiH (opremanje obuke, provođenje aktivnosti)	PIU u suradnji s Odsjekom za PSS	2023.-2027.		162.000 ARCP-WB	980.000 ARCP-WB	924.000 ARCP-WB	368.000 ARCP-WB	368.000 ARCP-WB	- Projektna aktivnosti ARCP provedene prema planu, a PSS FBiH uspješno provodi aktivnosti iz svoje nadležnosti
1.1.10.25	Program opremanja BiH institucija iz sustava za sigurnost hrane (UZZB / ASH)	PIU	2023.-2027.		78.000 ARCP-WB	945.000 ARCP-WB	437.000 ARCP-WB	78.000 ARCP-WB	437.000 ARCP-WB	- Program opremanja BiH institucija iz sustava za sigurnost hrane realiziran prema planu ARCP- aktivnosti
1.1.10.26	Realizacija projekta ARCP (PIU, revizija, monitoring, evaluacija)	PIU	2023.-2027.		523.000 ARCP-WB	514.000 ARCP-WB	563.000 ARCP-WB	569.000 ARCP-WB	495.000 ARCP-WB	- Projekt ARCP realiziran sukladno Sporazumu i provedbenim aktima
1.1.10.27	Izrada Programa navodnjavanja i okupljavanja poljoprivrednog zemljišta u FBiH	Sektor za polj. zemljište	2024.			100.000				- Program navodnjavanja i okupljavanja poljoprivrednog zemljišta izraden i usvojen na Vladi FBiH
1.1.10.28	Program obuka organizacija proizvođača o izradi i primjeni operativnih programa	Odsjek za PSS	2024.			50.000				- Programa obuka organizacija proizvođača o izradi i primjeni operativnih programa proveden, a korisnici upoznati sa prednostima uključivanja u organizacije proizvođača
1.1.10.29	Program obuka proizvođačkih grupa u pripremi i izradi poslovnih planova	Odsjek za polj. politiku	2024.			50.000				- Programa obuka proizvođačkih grupa u pripremi i izradi poslovnih planova proveden a korisnici upoznati sa načinom realizacije mjere potpore proizvođačkim grupama
1.1.10.30	Evaluacija SPIRR FBiH u sredini razdoblja implementacije	Tajnik ministarstva u suradnji s ostalim organizacijama	2025.				50.000			- Izvještaj o evaluaciji izraden od strane ovlaštenog vanjskog evaluatora
1.1.10.31	Program razvoja ruralnog turizma na PG u FBiH	Odsjek za ruralni razvoj	2024.			50.000				- Program razvoja ruralnog turizma na PG u FBiH izraden i usvojen na Vladi FBiH
1.1.10.32	Donošenje Pravilnika o minimalnim zahtjevima za organsku proizvodnju životinja i organizama u akvakulturi, uzgnojnoj praksi, uvjetima prijelaznog razdoblja, načinu držanja, ishrane, njege i liječenja	Odsjek za integraciju i organsku proizvodnju	2023.-2024.							- Pravilnik objavljen u Službenim novinama FBiH
1.1.10.33	Donošenje Pravilnika o uvjetima i pravilima za preradu, pakiranje	Odsjek za integraciju i	2023.-2024.							- Pravilnik objavljen u Službenim novinama FBiH

																		realizacije poljoprivredne politike - Analiza subjekata i kapaciteta prehrambene industrije izrađena i dostavljena ministarstvu na korištenje
1.1.10.41								100.000			2024	Odjel za prehranu i industriju	Izrada analize subjekata i kapaciteta prehrambene industrije u FBiH					- Program razvoja slatkovodnog ribarstva izrađena i dostavljena ministarstvu na korištenje
1.1.10.42								50.000			2025	Odjel za stočarstvo	Program razvoja slatkovodnog ribarstva					- Program razvojne vinogradarske proizvodnje u FBiH
1.1.10.43								180.000			2025	Sektor za polje	Izrada programa regionalizacije vinogradarske proizvodnje u FBiH					- Program regionalizacije vinogradarske proizvodnje izrađena i dostavljena ministarstvu na korištenje
1.1.10.44								70.000			2025	Sektor za polje	Izrada programa regionalizacije povrćarske proizvodnje u FBiH					- Program regionalizacije povrćarske proizvodnje izrađena i dostavljena ministarstvu na korištenje
1.1.10.45								50.000			2025	Odjel za ruralni razvoj	Izrada programa stimulativnih mjera poraznog, mirovinskog i zdravstvenog sustava za OFG i mala poduzeća na ruralnom području					- Program stimulativnih mjera poraznog, mirovinskog i zdravstvenog sustava za OFG i mala poduzeća izrađena i dostavljena ministarstvu
1.1.10.46								50.000			2026	Sektor za financije i računovodstvo	Evaluacija SPIRR FBiH u preposlijednoj godini implementacije					- Izvještaj o evaluaciji izrađena od strane ovlaštenog vanjskog evaluatora
1.1.10.47								70.000			2026	Odjel za ruralni razvoj	Izrada Programa vinskih cesta u FBiH					- Program vinskih cesta u FBiH izrađena i dostavljena ministarstvu na korištenje
1.1.10.48								70.000			2026	Sektor za polje i zemljište	Izrada Programa kultivacije livada i pašnjaka u FBiH radi poboljšanja primosa zelene mase					- Program kultivacije livada i pašnjaka u FBiH izrađena i dostavljena ministarstvu na korištenje
1.1.10.49								80.000			2026	Sektor za polje i zemljište	Izrada programa kultivacije kriša pogodnog za podizanje trajnih nasada					- Program kultivacije kriša pogodnog za podizanje trajnih nasada izrađena i dostavljena ministarstvu na korištenje
1.1.10.50								80.000			2026	Odjel za ruralni razvoj	Izrada programa marketinga ruralnog turizma u FBiH					- Program marketinga ruralnog turizma u FBiH izrađena i dostavljena ministarstvu na korištenje
1.1.10.51								50.000			2026	Odjel za ruralni razvoj	Identifikacija poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda pogodnih za registraciju u okviru EU oznaka podrijetla					- Identifikacija poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda pogodnih za registraciju u okviru EU oznaka podrijetla izrađena i dostavljena ministarstvu na korištenje

Prioritet 1.2:	Program	Jačanje tržišne orijentiranosti povećanje konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju	Aktivnost	Nositelj (najmanji org. dio)	Rok izvršenja	Proračun 2022.	Proračun 2023.	Proračun 2024.	Proračun 2025.	Proračun 2026.	Proračun 2027.	Mjerljivi indikatori izvršenja
			Identifikacija okolišno vrijednih i osjetljivih područja u FBiH radi očuvanja njihovog biodiverziteta	Odjel za ruralni razvoj	2027.						100.000	- Identifikacija okolišno vrijednih i osjetljivih područja u FBiH radi očuvanja njihovog biodiverziteta izrađena i dostavljena ministarstvu na korištenje
			Izrada analize stanja preuzimanja ACQUIS-a u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja iz nadležnosti FBiH	Sektor za planiranje i koordinaciju u politici i EU integracije	2027						50.000	- Analiza stanja preuzimanja ACQUIS-a u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja iz nadležnosti FBiH izrađena i dostavljena ministarstvu na korištenje
			Izrada plana uvođenja izravnih plaćanja vezanih za dobre okolišne prakse	Sektor za planiranje i koordinaciju u politici i EU integracije	2027						50.000	- Plan uvođenja izravnih plaćanja vezanih za dobre okolišne prakse izrađen i dostavljen ministarstvu na korištenje
			Izrada Plana za dugoročno održivu opskrbu hranom iz domaćih izvora	Sektor za planiranje i koordinaciju u politici i EU integracije u suradnji sa Sektorom za polj. i Sektorom za RR.	2027						70.000	- Plan za dugoročno održivu opskrbu hranom iz domaćih izvora izrađen i dostavljen Vladi FBiH na usvajanje
			Izrada Strategije održivih prehranbenih sistema i smanjenja rasipanja hrane	Sektor za planiranje i koordinaciju u politici i EU integracije u suradnji sa Sektorom za polj. i Sektorom za RR.	2027						80.000	- Strategija održivih prehranbenih sistema i smanjenja rasipanja hrane izrađena i dostavljena Vladi FBiH na usvajanje
Prioritet 1.2:		Jačanje tržišne orijentiranosti povećanje konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju										
	Program											
Program 1.2.1.	Podpora ulaganjima											
		1.2.1.1	Donošenje Pravilnika za mjere potpore ulaganjima na PG i u	Odjel za ruralni razvoj	2024							- Pravilnik objavljen u Službenim novinama Federacije BiH

Program	Podprogram	Aktivnost	Nositelj (najmanji org. dio)	Rok izvršenja	Proračun 2022.	Proračun 2023.	Proračun 2024.	Proračun 2025.	Proračun 2026.	Proračun 2027.	Mjerni indikatori izvršenja
Program 1.2.2	1.2.1.2	prerađu poljoprivrednih proizvođača Donošenje Pravilnika za mjere potpore ulaganjima u diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti na PG	Odjel za turistički razvoj	2024	14.000.000	44.750.000	46.899.977	51.568.686	56.411.750	60.115.185	- Pravilnik objavljen u Službenim novinama Federacije BiH - Broj podržanih projekata ulaganja na PG - Znos isplaćene potpore investicijama na PG - Broj podržanih projekata ulaganja u prerađu - Znos isplaćene potpore preradačkim kapacitetima - Broj podržanih projekata ulaganja u diverzifikaciju na PG - Ukupne investicije projekata diverzifikacije - Broj projekata ulaganja u proizvodnju obnovljive energije - Broj podržanih projekata ulaganja u zaštitu bioraznolikosti
Program 1.2.2	1.2.2.1	Potpora razmjeni znanja i informacija Donošenje Pravilnika za mjere potpore razmjeni znanja i informacija	Odjel za turistički razvoj	2024							- Pravilnik objavljen u Službenim novinama Federacije BiH
Program 1.3.1	1.3.1.1	Implementacija mjera potpore razmjeni znanja i inovacija Implementacija mjera potpore razmjeni znanja i inovacija	Sektor za plaćanja			350.000	430.000	445.000	460.000	475.000	- Iznos sredstava dodijeljen za aktivnosti vezane za AKIS (KM) - Broj uspostavljenih točaka izvršnosti - Broj nositelja PG-a koji su postigli točke izvršnosti
Prioritet 1.3:	Unapređenje položaja poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvođača										
Program 1.3.1	Potpora privatnom skladištenju	Donošenje Pravilnika o mjerama potpore privatnom skladištenju	Odjel za polj. politiku	2024.-2027.	1.000.000	1.500.000	1.750.000	2.000.000	2.300.000		- Pravilnik objavljen u Službenim novinama Federacije BiH - Broj korisnika potpore privatnom skladištenju

Program 1.3.2	Pilot shema voća, povrća i mlijeka																			- Broj proizvođača u sistemu potpore privatnom skladištenju.		
		1.3.2.1		Donošenje Pravilnika o načinu implementacije potpore u okviru sheme voća, povrća i mlijeka						2024										- Pravilnik objavljen u Službenim novinama Federacije BiH		
		1.3.2.2		Uspostava registra korisnika za pilot shemu voća, povrća i mlijeka pri FMPVŠ	Sektor za polj u suradnji sa službom za II					2024-2025										- Registar korisnika pilot shema voća, povrća i mlijeka uspostavljen i u funkciji je realizacije pilot mjere		
		1.3.2.3		Implementacija mjere pilot shema voća, povrća i mlijeka u školama i predškolskim ustanovama	Agencija za plaćanja u polj i ruralnom razvoju		700.000	700.000	700.000	700.000	2024-2027										- Broj pilot projekata realiziranih za vrijeme implementacije strateškog dokumenta - Broj škola i predškolskih ustanova obuhvaćenih Shemom - Količina isporučenog voća, povrća i mlijeka kroz pilot projekte (u tonama)	
Program 1.3.3	Potpora realizaciji operativnih programa organizacija proizvođača																					
		1.3.3.1		Donošenje Pravilnika o potporama operativnim programima organizacija proizvođača	Sektor za poljoprivredu					2024											- Pravilnik objavljen u Službenim novinama Federacije BiH	
		1.3.3.2		Implementacija mjere potpore operativnim programima organizacija proizvođača	Sektor za plaćanja		1.500.000	2.000.000	2.200.000	2.500.000	2024-2027										- Broj osnovanih proizvođačkih organizacija (PO) - Broj programa koji se sufinansiraju	
Program 1.3.4.	Potpora suradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj																					
		1.3.4.1		Donošenje Pravilnika o potpori suradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj	Odjel za ruralni razvoj					2024											- Pravilnik objavljen u Službenim novinama Federacije BiH	
		1.3.4.2		Implementacija mjere o potpori suradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj	Sektor za plaćanja		3.169.000	3.425.000	3.836.000	4.165.000	2021-2027											- Broj uspostavljenih proizvođačkih grupa - Broj OPG-a uključenih u proizvođačke grupe - Broj izradjenih LRS

Strateški cilj 2: Jačanje primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava utjecaj klimatskih promjena											
Prioritet 2.1: Doprinos zaštiti biodiverziteta, poboljšanje usluga ekosistema te očuvanje prirodnih staništa i krajolika											
Program	Aktivnost	Nositelj (najmanji org. dio)	Rok izvršenja	Proračun 2022.	Proračun 2023.	Proračun 2024.	Proračun 2025.	Proračun 2026.	Proračun 2027.	Mjereni i kvantificirani rezultati	Mjereni i kvantificirani rezultati
Program 2.1.1	Podpora za organsku proizvodnju i prijelaznom razdoblju										
	2.1.1.1	Nadogradnja softvera za izravna plaćanja radi implementacije mjere potpore za organsku proizvodnju i prijelaznom razdoblju	PIU šumarstva u suradnji sa Sektorom za poljoprivredu i službom za IT	2024.							Nadogradnja softvera je u funkciji implementacije mjera potpore organskoj proizvodnji i prijelaznom razdoblju
	2.1.1.2	Implementacija mjere potpore dohotku za organsku proizvodnju i prijelaznom razdoblju	Sektor za plaćanja	2023.-2027.	375.000	437.000	562.500	687.500	875.000		- Broj PG koja su obuhvaćena potporom organskoj i proizvodnji u konverziji - Površina pod hektarima obuhvaćena potporom organskoj i proizvodnji u konverziji
Strateški cilj 3: Jačanje socioekonomske strukture (održivog razvoja) ruralnih područja											
Prioritet 3.1: Privlačenje mladih poljoprivrednika i stvaranje poslovnog ambijenta u ruralnim područjima											
Program	Aktivnost	Nositelj (najmanji org. dio)	Rok izvršenja	Proračun 2022.	Proračun 2023.	Proračun 2024.	Proračun 2025.	Proračun 2026.	Proračun 2027.	Mjereni i kvantificirani rezultati	Mjereni i kvantificirani rezultati
Program 3.1.1.	Podpora dohotku za mlade poljoprivrednike koji preuzimaju upravljanje PG										
	3.1.1.1	Nadogradnja softvera za izravna plaćanja radi implementacije mjere potpore dohotku za mlade	PIU šumarstva u suradnji sa	2024.							Nadogradnja softvera je u funkciji implementacije mjera potpore dohotku za mlade

- Broj podržanih LAG-ova
- Broj podržanih organizacija proizvođača
- Broj podržanih nastupa na sajmovima

145.000
ARCP-WB

2.071.000
ARCP-WB

145.000
ARCP-WB

145.000
ARCP-WB

145.000
ARCP-WB

2.071.000
ARCP-WB

145.000
ARCP-WB

2.071.000
ARCP-WB

145.000
ARCP-WB

145.000
ARCP-WB

Program	Podprogram	Poljoprivredne aktivnosti	Opis aktivnosti	Sektor	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.	Ukupno	Opis aktivnosti
Program 3.1.2.	3.1.2	Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika i osnivanje poduzeća na ruralnom prostoru	Implementacija mjere potpore dohotku za mlade poljoprivrednike koji preuzimaju upravljanje PG	Sektor za poljoprivredu i službom za IT	2024.-2027.	800.000	1.480.000	1.760.000		3.840.000	Poljoprivrednike koji preuzimaju upravljanje PG
			Donošenje Pravilnika o potpori poslovanju mladih poljoprivrednika i osnivanju poduzeća na ruralnom prostoru	Odjel za ruralni razvoj	2024.						
Program 3.1.3.	3.1.3.1	Potpora razvoju ruralne infrastrukture	Implementacija mjere potpore poslovanju mladih poljoprivrednika i osnivanju poduzeća na ruralnom prostoru	Sektor za plaćanja	2022.-2027.	840.000	3.500.000	5.700.000	6.522.000	7.288.000	Poljoprivrednike koji preuzimaju upravljanje PG
			Donošenje Pravilnika o potpori razvoju ruralne infrastrukture	Odjel za ruralni razvoj	2024.						

3.1.3.10	Zaključivanje ugovora sa kreditorom	Ovlašteni predstavnici FMPVŠ i Mini. financija FBiH	2025.						– Ugovor s kreditorom potpisan
3.1.3.11	Provođenje procedure odobravanja kredita u nadležnim institucijama BiH i FBiH	Min. vanjske trgovine i ekonom. odnosa, Min. financija BiH i Min. financija FBiH	2025.						– Odluka o zaduženju upućena nadležnim institucijama na odlučivanje
3.1.3.12	Raspisivanje javnog poziva za provođenje komasacije	Služba za upravljanje projektima i PIU	2025.						– Javni poziv općinama za provođenje komasacije objavljen na web stranici FMPVŠ
3.1.3.13	Provođenje mjera komasacije	PIU	2025.-2027.	15.000.000 Kredit	45.000.000 Kredit	30.000.000 Kredit			– Površina zemljišta obuhvaćena komasacijom (hektara)
3.1.3.14	Izrada izvještaja o realizaciji projekata komasacije	Sektor za polj. zemljište u suradnji s PIU	2028.						– Izvještaj o provedbi komasacije dostavljen Federalnom ministarstvu poljoprivrede i Vladi FBiH

На основу члана IV.B.7. а)(IV) Устава Федерације Босне и Херцеговине, доносим

УКАЗ
О ПРОГЛАШЕЊУ ОДЛУКЕ О УСВАЈАЊУ
СТРАТЕГИЈЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ
РАЗВОЈА ФЕДЕРАЦИЈЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
2021. - 2027. ГОДИНА

Проглашава се Одлука о усвајању Стратегије пољопривреде и руралног развоја Федерације Босне и Херцеговине 2021. - 2027. година, коју је усвојио Парламент Федерације Босне и Херцеговине на сједници Представничког дома од 04.09.2024. године и на сједници Дома народа од 18.07.2024. године.

Број 01-02-1-424-01/24
19. септембра 2024. године
Сарајево

Предсједница
Лидија Брадара, с. р.

На основу члана 17. Закона о развојном планирању и управљању развојем у Федерацији Босне и Херцеговине ("Службене новине Федерације БиХ", број 32/17), члана 5. став (4) Закона о пољопривреди ("Службене новине Федерације БиХ", бр. 88/07, 4/10, 27/12, 7/13 и 82/21), члана 152. Пословника Представничког дома Парламента Федерације Босне и Херцеговине ("Службене новине Федерације БиХ", бр. 69/07, 2/08, 26/20 и 13/24) и члана 143. Пословника о раду Дома народа Парламента Федерације Босне и Херцеговине ("Службене новине Федерације БиХ", бр. 27/03, 21/09 и 24/20), Парламент Федерације Босне и Херцеговине је, на сједници Представничког дома одржаној 4.9.2024. године и на сједници Дома народа одржаној 18.7.2024. године, донио

ОДЛУКУ
О УСВАЈАЊУ СТРАТЕГИЈЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ И
РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ФЕДЕРАЦИЈЕ БОСНЕ И
ХЕРЦЕГОВИНЕ 2021 - 2027. ГОДИНА

I

Овом одлуком усваја се Стратегија пољопривреде и руралног развоја Федерације Босне и Херцеговине 2021 - 2027. година.

II

Саставни дио ове одлуке чини Стратегија пољопривреде и руралног развоја Федерације Босне и Херцеговине 2021-2027. година.

III

Ова одлука ступа на снагу наредног дана од дана објављивања у "Службеним новинама Федерације БиХ".

ПФ БиХ број
01,02-20-1396/24
4. септембра 2024. године
Сарајево

Предсједавајући
Дома народа
Парламента Федерације БиХ
Томислав Мартиновић, с. р.

Предсједавајући
Представничког дома
Парламента Федерације
БиХ
Драган Миоковић, с. р.

ФЕДЕРАЛНО МИНИСТАРСТВО ПОЉОПРИВРЕДЕ,
ВОДОПРИВРЕДЕ И ШУМАРСТВА

СТРАТЕГИЈА
ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА
ФЕДЕРАЦИЈЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
2021. - 2027. ГОДИНА

САДРЖАЈ

1. УВОД

- 1.1. Сврха и значај Стратегије
- 1.2. Регулаторни оквир
- 1.3. Кратак опис provedбе консултација
- 1.4. Усклађеност са другим стратешким документима, стратешким документима произашлим из процеса ЕУ интеграција и глобалним циљевима одрживог развоја
- 1.5. Период важења стратешког документа
- 2. СИТУАЦИЈСКА АНАЛИЗА КАО ДИО СТРАТЕШКЕ ПЛАТФОРМЕ**
  - 2.1. Важност пољопривреде за привреду Федерације БиХ
  - 2.2. Вриједност пољопривредне производње
  - 2.3. Демографска обиљежја
  - 2.4. Рурални развој
    - 2.4.1. Стање у подручју управљања околиша, климе и биодиверзитета
    - 2.4.2. Подручја с природним и другима ограничењима
    - 2.4.3. Улагања
      - 2.4.3.1. Конкурентност
      - 2.4.3.2. Пресјек улагања у периоду 2014. – 2020.
      - 2.4.3.3. Улагања у новом програмском периоду 2021. – 2027.
    - 2.4.4. Покретање пословања младих пољопривредника, диверзификација и новооснована рурална предузећа
      - 2.4.4.1. Покретање пословања младих пољопривредника
      - 2.4.4.2. Олакшавање диверзификације, оснивање малих предузећа повезаних са пољопривредом и шумарством и отварање радних мјеста
      - 2.4.4.3. Оснивање предузећа за непољопривредне активности у руралним подручјима
    - 2.4.5. Сарадња
    - 2.4.6. Доступност услуга и развој инфраструктуре на руралном подручју
  - 2.5. Анализа пољопривредне политике у претходном периоду
    - 2.5.1. Анализа пољопривредног буџета са нивоа Федерације БиХ
      - 2.5.1.1. Мјере буџетске подршке тржишту
      - 2.5.1.2. Мјере директне подршке производњи - директна плаћања
      - 2.5.1.3. Структуралне мјере и мјере руралног развоја
      - 2.5.1.4. Мјере општинских услуга у пољопривреди
      - 2.5.1.5. Буџетска подршка по секторима (производњама)
    - 2.5.2. Компарација буџетске подршке са земљама Западног Балкана и ЕУ
  - 2.6. Природни ресурси и околиш
    - 2.6.1. Основне географске информације
    - 2.6.2. Клима Федерације БиХ
    - 2.6.3. Пољопривредно земљиште
      - 2.6.3.1. Земљишне основе
      - 2.6.3.2. Мелиорације земљишта

- 2.6.3.3. Минирана подручја
 2.6.4. Шуме Федерације БиХ
 2.6.5. Биогеографија, биоразноликост и заштићена подручја Федерације БиХ
 2.6.6. Заштита околиша и управљање отпадом у Федерацији БиХ
 2.7. Пољопривредна газдинства
 2.8. Биљна производња
 2.8.1. Ратарство
 2.8.2. Повртларство
 2.8.3. Производња поврћа у заштићеном простору
 2.8.4. Пољопривредна механизација
 2.8.6. Сјеменарство
 2.8.7. Интегрална производња
 2.8.8. Органска производња
 2.8.9. Воћарство
 2.8.10. Виноградарство и винарство
 2.8.11. Винарство
 2.8.12. Расадничарство
 2.9. Анимална производња
 2.9.1. Производња млијека
 2.9.2. Производња меса
 2.9.3. Говедарство
 2.9.4. Свињогојство
 2.9.5. Овчарство и козарство
 2.9.6. Коњогојство
 2.9.7. Перадарство
 2.9.8. Пчеларство и производња меда
 2.10. Рибарство
 2.11. Прехрамбена индустрија
 2.11.1. Прерада млијека
 2.11.2. Прерада меса
 2.11.3. Прерада воћа и поврћа
 2.11.4. Млинско-пекарска индустрија
 2.11.5. Производња дестилираних алкохолних и освјежавајућих безалкохолних пића
 2.12. Вањскотрговинска размјена пољопривредно-прехрамбеним производима
 2.13. Пословно окружење
 2.13.1. Институције од важности за сектор
 2.13.2. Међународни споразуми важни за сектор пољопривреде
 2.13.4. Међународни фондови
 2.13.5. Финансирање сектора (финансијска инфраструктура)
 2.13.6. Законодавство у сектору
 2.13.6.1. Опште и административно-управно окружење секторске легислативе у Федерацији БиХ
 2.13.6.2. Законодавство о пољопривреди, храни и руралном развоју на нивоу Босне и Херцеговине
 2.13.6.3. Законодавство о пољопривреди, храни и руралном развоју Федерације БиХ
 2.13.7. Системи осигурања квалитете и сигурности хране
 2.13.8. Трансфер знања и АКИС
 2.13.9. Задругарство
 2.13.10. Удруге/произвођачке организације
 2.14. Пољопривредни информацијски систем
 3. SWOT АНАЛИЗА (ПО ЦИЉЕВИМА)
 Стратешки циљ 3 – Снажнија друштвено-економска структура (одрживог развоја) руралних подручја
 4. ВИЗИЈА, ЦИЉЕВИ, ПРИОРИТЕТИ И МЈЕРЕ СА ПОКАЗАТЕЉИМА ПРАЋЕЊА
 4.1. Извод из ситуацијске анализе и повезаност са стратешким циљевима и приоритетима
 4.2. Визија
 4.3. Утврђивање циљева и приоритета
 Стратешки циљ 1
 Стратешки циљ 2
 Стратешки циљ 3
 Стратешки циљ 4
 4.4. Принципи израде приоритета и мјера
 4.4.1. Опште напомене
 4.4.2. Подручја интервенције у подсекторима пољопривреде и прехрамбене индустрије
 4.4.2.1. Биљна производња
 4.4.2.1.1. Производња житарица и крмог биља
 4.4.2.1.2. Производња индустријског биља
 4.4.2.1.3. Производња поврћа
 4.4.2.1.4. Производња љековитог биља
 4.4.2.1.5. Сјеменска производња
 4.4.2.1.6. Органска производња
 4.4.2.1.7. Воћарско-виноградарска производња и винарство
 4.4.2.2. Анимална производња
 4.4.2.2.1. Говедарство и производња млијека
 4.4.2.2.2. Свињогојство
 4.4.2.2.3. Овчарство и козарство
 4.4.2.2.4. Перадарство
 4.4.2.2.5. Пчеларство
 4.4.2.2.6. Коњогојство
 4.4.2.3. Рибарство
 4.4.2.4. Прехрамбена индустрија
 4.4.3. Мјере у подручју директних плаћања
 4.4.3.1. Производно невезана директна плаћања
 4.4.3.2. Производно везана плаћања
 4.4.4. Мјере везане за уређење тржишта пољопривредних производа
 4.4.5. Мјере у подручју руралног развоја
 4.4.5.1. Управљање природним ресурсима и ублажавање утицаја климатских промјен
 4.4.5.1.1. Управљање природним ресурсима
 4.4.5.1.2. Прилагођавање климатским промјенама и борба против климатских промјена
 4.4.5.2. Улагања
 Мјера 1.2.1. Подршка улагањима
 4.4.5.4. Инструменти управљања ризиком пословања
 Мјера 1.1.9. Подршка осигурању пољопривредне производње
 4.4.5.5. Сарадња
 Мјера 1.3.4. Подршка сарадњи од интереса за пољопривреду и рурални развој
 3.3.5.6. Размјена знања и информација
 4.4.5.7. Развој руралне инфраструктуре и побољшање доступности услуга сеоском становништву
 Мјера 3.1.3. Подршка развоју руралне инфраструктуре
 4.4.6. Опште услуге у пољопривреди
 4.4.6.1. Политика сигурности хране
 4.4.6.2. Унапређење институцијског и законодавног оквира
 5. ИДЕНТИФИКАЦИЈА СТРАТЕШКИХ ПРОЈЕКТА
 5.1. Стратешки пројекти идентифицирани у Стратегији пољопривреде и руралног развоја
 6. ПРОВЈЕРА МЕЂУСОБНЕ УСКЛАЂЕНОСТИ СТРАТЕШКИХ ДОКУМЕНАТА
 7. ИНДИКАТИВНИ ФИНАНСИЈСКИ ОКВИР ЗА ПРОВОЂЕЊЕ СТРАТЕГИЈЕ
 7.1. Индикативни финансијски оквир
 8. САЖЕТИ ПРЕГЛЕД СТРАТЕГИЈЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА
 8.1. Сажети преглед стратешког документа
 9. ДЕФИНИРАЊЕ ОКВИРА ЗА ПРОВОЂЕЊЕ, ПРАЋЕЊЕ, ИЗВЈЕШТАВАЊЕ И ЕВАЛУАЦИЈУ СТРАТЕГИЈЕ
 9.1. Успостава основа за провођење и праћење Стратегије
 9.2. Опис система за управљање и координацију проведбе Стратегије

Израда Стратегије пољопривреде и руралног развоја Федерације Босне и Херцеговине за период 2021. – 2027. рађена је у координацији Средишњег тима и ангажмана радних група именованих од стране Федералног министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства.

Централни тим:

1. Сабахудин Бајрамовић, главни експерт за израду Стратегије (ангажиран од стране УНДП БиХ)
2. Ханефија Топуз, члан (Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства)
3. Пејо Јањић, члан (Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства)
4. Миленко Блесић, придружени члан, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
5. Јакуб Бутковић, придружени члан, Уред за хармонизацију и координацију система плаћања у пољопривреди, исхрани и руралном развоју БиХ при БиХ Министарству вањске трговине и економских односа

Радна група - Воћарство, виноградарство, винарство и уљарство

1. Семина Хаџибаулић, Главна експертица и водитељица радне групе, Агромедитерански факултет Универзитета Цемал Биједић у Мостару
2. Семира Сефо, експертица, Агромедитерански факултет Универзитета Цемал Биједић у Мостару
3. Марио Леко, експерт, Федерални агрономски завод у Мостару
4. Марија Прлић, експерт, Федерални агрономски завод у Мостару
5. Перица Булић, експерт, Министарство пољопривреде Херцеговачко-неретванске кантона
6. Бесим Салкић, експерт, Технолошки факултет Тузла
7. Фикрет Јаворовац, експерт

Радна група - Ратарство и повртларство

1. Мирха Ђикић, главна експертица и водитељица радне групе, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
2. Дрена Гаџо, експертица, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
3. Ведрана Комлен, експертица, Агромедитерански факултет Универзитета Цемал Биједић у Мостару
4. Лутвија Карић, експертица, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
5. Нермин Ракита, експерт, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
6. Омер Куртовић, експерт, Федерални пољопривредни завод Сарајево
7. Хајрудин Бечић, експерт, Министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства Зеничко-добојског кантона
8. Маринко Андрић, експерт, Пољопривредни завод Тузла

Радна група - Анимална производња

1. Адмир Доксо, главни експерт и вођа радне групе, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
2. Сабахудин Тахмаз, експерт, Федерални пољопривредни завод Сарајево
3. Роберт Тољишић, експерт
4. Амир Зенуновић, експерт, ПЗ Тузла

Радна група - Природни ресурси

1. Данијела Петровић, главна експертица и водитељица радне групе, Агрономски и прехранбено-технолошки факултет Свеучилишта у Мостару

2. Лариса Мајић, експертица, Фонд за заштиту околиша Федерације БиХ
3. Мирсад Ичановић, Биотехнички факултет Универзитета у Бихаћу
4. Ведран Стухли, Универзитет у Тузли
5. Маријана Томић, експертица, Федерални завод за агропедологију
6. Џенан Вукотић, експерт, Федерални завод за агропедологију
7. Александра Шупљеглав Јукић, експертица, Агромедитерански факултет Универзитета Цемал Биједић у Мостару

Радна група - Прехрамбена индустрија

1. Златан Сарић, главни експерт и вођа радне групе, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
2. Асима Акагић, експертица, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
3. Алма Мичијевић, експерт, Агромедитерански факултет Универзитета Цемал Биједић у Мостару
4. Анита Јурић, експертица, Агрономски и прехранбено-технолошки факултет Свеучилишта у Мостару

Радна група - Рурални развој

1. Марко Иванковић, главни експерт и вођа радне групе, Федерални агрономски завод у Мостару
2. Елма Темин, експертица, Агромедитерански факултет Универзитета Цемал Биједић у Мостару
3. Драгана Огњеновић, експертица, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
4. Алиса Хаџибаулић, експертица, Агромедитерански факултет Универзитета Цемал Биједић у Мостару
5. Ивица Сиврић, експерт, РЕДАХ - Регионална развојна агенција за Херцеговину

Радна група - Пословно окружење

1. Мирјана Миличевић, главна експертица и водитељица радне групе, Агрономски и прехранбено-технолошки факултет Свеучилишта у Мостару
2. Миленко Блесић, експерт, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
3. Јакуб Бутковић, експерт, Уред за хармонизацију и координацију система плаћања у пољопривреди, исхрани и руралном развоју БиХ при БиХ Министарству вањске трговине и економских односа
4. Амра Кракснер, експертица, Универзитет у Витезу
5. Аида Шукалић, експертица, Агромедитерански факултет Универзитета Цемал Биједић у Мостару
6. Нагиб Хаџић, експерт, Задружни савез Федерације БиХ

Радна група - Рибарство

1. Самир Мухамедагић, главни експерт и вођа радне групе, Пољопривредно-прехранбени факултет Универзитета у Сарајеву
2. Јерко Павличевић, експерт, Агрономски и прехранбено-технолошки факултет Свеучилишта у Мостару
3. Субха Авдић, експертица, Биотехнички факултет Универзитета у Бихаћу

ЛИСТА СКРАЋЕНИЦА

AKIS	Agricultural Knowledge and Innovation System - Систем знања и иновација у пољопривреди
AMC	Aggregate Measures of Support - Агрегатне мјере подршке
АоА	Agreement of Agriculture - Споразум о пољопривреди
APM	Agricultural Policy Measures (Мјере пољопривредне политике)
АПТФ	Агрономски и прехранбено-технолошки факултет Свеучилишта у Мостару
АСБиХ	Агенција за статистику Босне и Херцеговине

БД БиХ	Брчко дистрикт Босне и Херцеговине
БАС	Институт за стандардизацију Босне и Херцеговине
БАТА	Институт за акредитирање Босне и Херцеговине
БДП	Бруто домаћи производ
БДВ	Бруто додана вриједност
БХ МАЦ	Центар за уклањање мина у БиХ
БиХ	Босна и Херцеговина
БИК	Босанско-подрињски кантон
САР	Common Agricultural Policy/ Заједничка пољопривредна политика
ЦЕФТА	Средњоевропски уговор о слободној трговини
СИЕАМ	Mediterranean Agronomic Institute of Bari
ДОБ	Документ оквирног буџета
ЕУ	Европска унија
ЕАФРД	Европског фонда за рурални развој
ЕАГФ	Фонд за јамства у пољопривреди
ЕЕЗ	Европска економска заједница
ЕФТА	Европска удруга за слободну трговину
ЕУРОСТАТ	Statistical Office of the European Communities (енгл.) - Статистички уред Европске уније
FADN	Farm Accountancy Data Network (енгл.) – Систем пољопривредних књиговодствених података са фарми (у ЕУ)
FAO	Food and Agriculture Organization (енгл.) – Свјетска организација за храну и пољопривреду
ФБиХ	Федерација Босне и Херцеговине
ФМОН	Федерално министарство образовања и знаности
ФМОТ	Федерално министарство околиша и туризма
ФМПВШ	Федерално Министарство пољопривреде водопривреде и шумарства
ФЗС	Федерални завод за статистику
ГИС	Географски информацијски систем за управљање просторним подацима
ГАЕЦ	Стандарди добрих пољопривредних и околишних услова кориштења земљишта
GAP	Good Agriculture Practice
ГТС	Зајамчено традиционални специјалитет
НАССР	Hazard Analysis Critical Control Point
ХНК	Херцеговачко-неретвански кантон
ИАЦС	Интегрисани систем административне контроле
IFAD	International Fund for Agricultural Development
ИЛО	Међународна организација рада
ИФС	International Food Standard
ИНГЕБ	Институт за генетичко инжењерство и биотехнологију
ISO	International Organization of Standards
ИТ	Информатичке технологије
ИПАРД	Инструмент претприступне подршке за рурални развој
ИУЦН	Међународна унија за заштиту природе
К10	Кантон 10
КМ	Конвертибилна марка
ЛАГ	Локална акцијска група
ЛРС	Локална развојна стратегија
LEADER	Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale
LPIS	Land Parcel identification System (енгл.) – Систем за идентификацију земљишних честица
МСП	Мала и средња предузећа
МВТЕО	Министарство вањске трговине и економских односа
ОБП	Освјежавајућа безалкохолна пића
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (енгл.) - Организација за економску сарадњу и развој
ППГ	Породично пољопривредно газдинство
ПГ	Пољопривредно газдинство
ПДО	Производ заштићеног поријекла
ПГИ	Производ заштићеног географског поријекла
ПК	Посавски кантон
ППФС	Пољопривредно-прехрамбени факултет Сарајево
ППП	Пољопривредно-прехрамбени производи
ПСС	Пољопривредне стручне службе
ПТИС	Пољопривредни тржишни информацијски систем
RITT	Research and Innovation Transfer of Technology
РГ	Радна група
РПГ	Регистар пољопривредних газдинстава
РС	Република Српска
САА	Споразум о стабилизацији и придруживању
САД	Сједињене Америчке Државе
СБК	Средњобосански кантон
СДИ	Стране директне инвестиције
СТ БиХ	Службени гласник БиХ

СК	Сарајевски кантон
ССП	Споразум о стабилизацији и придруживању
SWG	Regional Rural Development Standing Working Group in South Eastern Europe
ТДС	Травно дјетелинске смјесе
ТК	Тузлански кантон
УГ	Условно грло
УНТ	Ultra High Temperature Processing
УН	Уједињене нације
УВ	Ултра виолетно
UNDP	United Nations Development Programme (енгл.) - Програм Уједињених нација за развој
УСК	Унско-сански кантон
ТСГ	Производ зајамчене традиционалне квалитете
ВТК	Вањско-трговинска комора
WB	World Bank - Свјетска банка
WTO	Свјетска трговинска организација
ЗДК	Зеничко-добојски кантон
ЗХК	Западно-херцеговачки кантон
ЗПП	Заједничка пољопривредна политика
ЗОПГ	Заштићених ознака географског поријекла
ЗОП	Заштићена ознака поријекла
ЗЗ	Земљорадничка задруга
ЗЗП	Заштићено географско поријекло

Термини који се користе у тексту да означе жене и мушкарце, а који су ради прегледности употријебљени искључиво у једном граматичком роду као генеричком појму, на једнак начин подразумијевају оба пола.

1. УВОД

1.1. Сврха и значај Стратегије

"Стратегија пољопривреде и руралног развоја Федерације Босне и Херцеговине за период 2021. – 2027". (Стратегија) основни је средњорочни стратешко-развојни документ којим се утврђују политике, циљеви и мјере за развој пољопривреде и руралних подручја у Федерацији Босне и Херцеговине (Федерација БиХ) у периоду програмски усклађеном са периодом трајања актуалне Заједничке пољопривредне политике Европске уније (до 2027. године).

Стратегијом се у основи одржава континуитет циклуса стратешког планирања развоја сектора пољопривреде у Федерацији БиХ. Политике, циљеви и мјере претходне средњорочне стратегије развоја пољопривреде ("Средњорочна стратегија развоја пољопривредног сектора у Федерацији Босне и Херцеговине за период 2015. – 2019. година") су због промјена приступа стратешком планирању у Федерацији БиХ (законски обавезно усклађивања секторских стратегија са Стратегијом развоја Федерације БиХ) одлукама Владе Федерације БиХ продужаване на 2020. и 2021. годину. "Средњорочна стратегија развоја пољопривредног сектора у Федерацији Босне и Херцеговине за период 2015. – 2019. година" представљала је храбар искорак и покушај прилагођавања секторске политике у Федерацији БиХ са основним поставкама тадашње Заједничке пољопривредне политике Европске уније (ЗПП ЕУ). Иако су у периоду на који се ова стратегија односила забиљежени одређени помаци у укупном развоју сектора пољопривреде (а посебно у развоју неких подсектора), било је и знатних потешкоћа у реализацији планираних циљева. Надлежне институције нису могле осигурати буџетска средства потребна за стратегијом пројектирани развој сектора, Министарство је практично до половине стратешког периода рјешавало питања неисплаћених подстицаја произвођачима из ранијих година, да би задње године овог стратешког периода обиљежила КОВИД-19 пандемија и, с тим у вези, изнуђене – кризне – интервенције у сектору пољопривреде и производње хране.

Прелиминарне анализе и стручне расправе везане за израду секторске стратегије до 2027. године наговјештавале су настајања да се стратегијом понуде рјешења за актуалне и сада већ уобичајене проблеме сектора (потреба реструктури-

рања, повећање конкурентности, подршка доhotку пољопривредних газдинстава, трансформација мјера подршке), али и за нове изазове сектора. Пољопривреда се, прије свега због промјене приступа у ЗПП ЕУ, претвара у сложен систем вишедимензионалне важности. Креатори модерних аграрних политика пред секторске актере, поред свих традиционалних захтјева (производња довољних количина квалитетне хране, осигурање пристојног животног стандарда пољопривредника, развој руралних подручја) све оштрије стављају нове изазове. Међу њима посебно треба нагласити захтјеве за очувањем и одрживим коришћењем природних ресурса, заштиту и унапређење стања околиша, заштиту биоразноликости и посебну одговорност за стање и свеобухватну развијеност руралних подручја. Релативно нов, али посебно захтјеван изазов за сектор пољопривреде је њено постављање у прве редове борбе против климатских промјена или барем прилагођавање овим промјенама. Нови приступи секторској политици су као и обично (истина након низа година усуглашавања) дефинирани у Европској унији кроз "Farm to Fork" стратегију инкорпорирани у тзв. European Green Deal. Утицаји ових промјена европске пољопривредне политике стижу и земље регије кроз усвојену Зелену агенду за Западни Балкан са пројектираном знатном финансијском подршком за реализацију ове агенде из фондова ЕУ, али и са знатним удјелом пољопривреде и производње хране у остваривању њених циљева.

Нове секторске стратешке поставке требало је, дакле, дефинирати у условима у којима је сектор пољопривреде у Федерацији БиХ још увијек оптерећен старим и познатим проблемима генерално неразвијене пољопривреде, али и у условима нових захтјева који проистичу из међународно преузетих обавеза или исказаних интенција Босне и Херцеговине (усклађивање са секторским политикама ЕУ, преговори о приступању Свјетској трговинској организацији, потписане међународне конвенције о заштити околиша и биоразноликости и сл.). Стратегија у овом погледу доноси неопходне компромисе. Ни друштво (Федерација БиХ), ни његове институције, нити сами актери сектора пољопривреде не могу у кратком року прескочити године заостајања и претворити пољопривреду Федерације БиХ и с њом везана питања руралног развоја у сада постојеће функционалне и успешне моделе у неким земљама ЕУ. За ово је потребно фазно прилагођавање, при чему се пред надлежне институције, научну и стручну заједницу и све директне секторске актере као остварив задатак поставља реално достижно скраћивање неопходног периода фазног прилагођавања.

Иако најизглед формалног карактера, важан помак је учињен и кроз коначно уврштавање "руралног развоја" у назив секторског стратешког документа. Овим се стварају претпоставке да се снажније и озбиљније приступи реализацији буџетски подржаним општим и посебним мјерама чији су циљеви унапређење квалитете живота у руралним подручјима. Рурални развој је питање од великог значаја у свим земљама, али оно у Босни и Херцеговини оптерећеној забрињавајућом депопулацијом постаје и питање опстанка друштва. Претходним секторским стратегијама су повремено биле планиране мјере које су по својим обилежјима биле у скупу мјера усмјерених ка руралном развоју, али се, нажалост, кроз реализацију секторских политика од ових мјера у правилу најбрже и најлакше одустајало.

Стратегијом се утврђују циљеви и приоритети развоја пољопривреде и руралног развоја у Федерацији БиХ до 2027. године, начин њиховог остваривања, финансијски и институцијски оквир за provedбу, мониторинг, евалуација и извјештавања. Дефинирана су четири стратешка циља (Подршка – потицање паметног, отпорног и диверзифицираног сектора

пољопривреде са зајамченом повећаном сигурношћу снабдијевања храном; Јачање примјене еколошких пракси у производњи којима се прилагођава и ублажава утицај климатских промјена; Јачање друштвено-економске структуре – одрживог развоја руралних подручја и модерни-зација пољопривредног сектора потицањем и размјеном знања, иновација и дигитализације у пољопривреди и руралним подручјима те промицањем њихове употребе) са утврђених девет приоритета у оквиру прва три циља те укупно 22 прецизно дефиниране мјере. Стратегија се доноси у условима новог законског оквира којим се она повезује са трогодишњим и годишњим планирањем, чиме се директним секторским актерима осигурава сигурнији и предвидљивији амбијент, с јасним увидом у врсте мјера и начине њиховог провођења. На овај начин произвођачи, откупљивачи, прерађивачи и други секторски актери су у позицији да спремније и квалитетније планирају производње, продаје и инвестирања, што би требало резултирати одрживијим развојем сектора пољопривреде у цјелини.

Стратегија доноси нови приступ развоју руралних подручја и повећава обим инвестиција уз повећање удјела јавних средстава у подршкама инвестирању. Промиче се нови концепт повезивања пољопривредних произвођача са откупљивачима и прерађивачима базиран на успостављању снажних произвођачких група и организација произвођача, с посебним нагласком на развој пословања пољопривредних задруга и организовање пољопривредника у оквиру задружне организације. Стимулира се повећање квалитете пољопривредних и прехрамбених производа, увођење и одржавање међународних стандарда те смањење негативних утицаја сектора пољопривреде и ланца производње и дистрибуције хране на околиш. Директна плаћања са поједностављују и претварају у јединствена плаћања по хектару и по условном грлу стоке, што оставља простор кантоналним министарствима да своје производње које су за њих од посебне важности додатно подрже из својих буџета, при чему би сви произвођачи на простору Федерације БиХ требали имати што уједначеније услове за производњу с обзиром на степен подршке. Поред тога, снажно се инсистира на јачању система пријеноса знања и информација и развоју модерне пољопривредне саветодавне службе. Предвиђају се посебне, додатне подршке произвођачима на подручјима са природним ограничењима за пољопривредну производњу која су, иначе, угрожена снажном депопулацијом и престанка бављења пољопривредом. Уводи се посебна линија подршке за младе пољопривреднике који преузимају управљање пољопривредним газдинствима с циљем стабилизације доhotка и подршке инвестицијама. Стратегијом се отварају и претпоставке за повећање број пољопривредника у систему здравственог и пензионог осигурања те ревидирање статуса пољопривредних произвођача у погледу њихових обавеза по основу пореза на доходак и пореза на додану вриједност.

1.2. Регулаторни оквир

Израда, усвајање и провођење средњорочне стратегије развоја пољопривредног сектора прописани су чланком 5. Закона о пољопривреди ("Службене новине Федерације БиХ", бр. 88/07, 04/10, 27/12, 07/13 и 82/21). Основе за креирање буџетски подржаних мјера развоја пољопривреде и руралног развоја утврђене су Законом о новчаним подршкама у пољопривреди и руралном развоју ("Службене новине Федерације БиХ", бр. 42/10, 99/19). Израду Стратегије координирало је Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства (Министарство), у складу с одредбама Закона о развојном планирању и управљању развојем у Федерацији Босне и Херцеговине ("Службене новине Федерације БиХ", бр. 32/17) и одредбама Уредбе о изради стратешких докумената у Федерацији Босне и

Херцеговине ("Службене новине Федерације БиХ", бр. 74/19 и 2/21).

1.3. Кратак опис provedbe консултација

Одлуку о изради Стратегије донијела је Влада Федерације БиХ након чега је Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства (ФМПВШ) успоставило следећа тијела за израду Стратегије:

- Координациони одбор (тијело за координацију процеса и осигуравање потребних ресурса за израду Стратегије),
- Средишњи тим (5-члани тим експерата и представника ФМПВШ за обједињавање доприноса радних група, провођење консултација са заинтересираном јавношћу и израду коначног текста Стратегије),
- Извршни тим (тијело које чине представници ФМПВШ и релевантних кантоналних министарстава надлежних за пољопривреду за праћење стручне димензије и усклађености Стратегије са ЕУ уредбама ЕУ, важећим прописима и међународним обавезама Босне и Херцеговине) и
- Радне групе (осам тематских радних група – Воћарство и виноградарство, Ратарство и повртарство, Анимална производња, Прехрамбена индустрија, Природни ресурси, Пословно окружење, Рурални развој и Рибарство – које чине професори и истраживачи пољопривредних факултета и завода са задатком израде нацрта текстова дијелова Стратегије у складу са пројектним задатком за израду Стратегије дефинираним од стране Средишњег тима.

Средишњи тим је у подршку и тематске доприносе радних група припремио стратешку платформу (ситуацијска анализа, визија развоја, стратешки циљеви с показатељима) о којој су, након разматрања од стране извршног тима, проведене 30-дневне јавне консултације са уже и шире заинтересираним секторским актерима. Након разматрања примједби и приједлога достављених кроз консултације на текст стратешке платформе, Средишњи тим је, уз сталну сарадњу са радним групама, израдио и за јавне консултације припремио приоритете и мјере, индикативни финансијски оквир и мониторинг и евалуацију Стратегије. О овом дијелу стратешког документа проведене су 30-дневне јавне консултације са уже и шире заинтересираним институцијама те са представницима произвођача. Коначни текст Стратегије је на основу иницијалног нацрта и измена и допуна усвојених у процесу јавних консултација припремио Средишњи тим и упутио га у процедуру усвајања.

1.4. Усклађеност са другим стратешким документима, стратешким документима произашлим из процеса ЕУ интеграција и глобалним циљевима одрживог развоја

Приликом израде Стратегије пољопривреде и руралног развоја као полазна основа кориштени су глобални циљеви одрживог развоја из Агенде 2030 Генералне скупштине УН, те су разматрани као битне смјернице у оквиру процеса израде и дефинирања њених циљева и приоритета.

Такођер су узети у обзир општи и посебни циљеви ЦАП 2021. – 2027. дефинирани у Уредби (ЕУ) бр. 2021/2115 о утврђивању правила о подршци за стратешке планове у оквиру ЗПП-а који се финансирају из Европског фонда за јамства у пољопривреди (ЕАГФ) и Европског фонда за рурални развој (ЕАФРД) те о стављању изван снаге Уредбе (ЕУ) бр. 1305/2013 Европског парламента и Вијећа и Уредбе (ЕУ) бр. 1307/2013 Европског парламента и Вијећа. При томе смо имали у виду постојеће стање у сектору пољопривреде, развијеност институцијских структура у Босни и Херцеговини и Федерацији БиХ, расположива средства,

приоритете развоја и процес приближавања у склопу ЕУ интеграција.

У складу са Законом о развојном планирању и програмирању развоја Федерације БиХ ("Службене новине Федерације БиХ" број 32/17), Стратегија пољопривреде и руралног развоја као секторска стратегија, израђивана је на основу Стратегије развоја Федерације Босне и Херцеговине 2021. – 2027. година.

Стратешки циљ 1 из ове Стратегије доприноси реализацији Приоритета 3.5. из Стратегије развоја ФБиХ - Потицати развој руралних простора – подржавати одрживу производњу висококвалитетних производа веће додане вриједности, Приоритета 3.6. Стратегије развоја ФБиХ Повећати отпорност на кризе – осигурати да помоћ која се додјељује буде у функцији повећања продуктивности и испуњавања ширих друштвених циљева, осигурати снабдијевање храном за људе и животиње, и Приоритета 4.2. Унапређивати владавину права - јачати статистичку основу као подлогу за утврђивање политика путем хармонизације статистике са Европским статистичким системом што ће омогућити упоредбу, вредновање и доношење ваљаних одлука о мјерама за унапређење поједине области.

Стратешки циљ 2. ове Стратегије доприноси реализацији Стратешког циља 3 Стратегије развоја ФБиХ Ресурсно ефикасан и одржив развој - у вези са околинско прихватљивом производњом и потрошњом, очувањем квалитете зрака и водних ресурса, развојем обновљивих извора енергије и повећавањем енергетске ефикасности сектора пољопривреде кроз улагања у смањење потрошње енергије што повећава продуктивност и конкурентност привредних субјеката.

Стратешки циљ 3. из ове Стратегије доприноси реализацији Стратешког циља 2. из Стратегије развоја ФБиХ - Просперитетан и инклузиван друштвени развој - кроз јачање повјерења у друштву, личну и економску сигурност, бољу социјалну и политичку кохезију маргинализованих група, враћање примата поштомом и професионалном раду, смањење депопулације и једнакост свих у друштву. Врло је важно адекватно креирање и провођење политике запошљавања, реформа порезног система у корист пољопривредника и Стратешким циљем 3 Стратегије развоја ФБиХ - Ресурсно ефикасан и одржив развој - повећањем продуктивности и конкурентности привредних субјеката настојимо осигурати бржи развој руралних подручја.

Стратешки циљ 4. ове Стратегије доприноси реализацији Стратешког циља 1. из Стратегије развоја ФБиХ – Убрзан економски развој заснива се на повећању продуктивности и запослени те паметном расту вођеном иновацијама, Приоритетом 1.2. Стратегије развоја ФБиХ - Подршка трансферу и развоју технологија - кроз успоставу научно технолошких паркова, истраживачко развојне компоненте и компоненте обуке што доприноси стварању већег броја производа више додане вриједности, повећању продуктивности и конкурентности. Такођер је повезан и са Приоритетом 3.5. Потицати развој руралних простора – успоставом функционалних капацитета за пољопривреду и рурални развој оснивањем научно технолошких паркова у области пољопривреде и прехрамбене индустрије и повезати приватни сектор с пољопривредним факултетима, школама, институтима, заводима, локалним и регионалним развојним агенцијама, унаприједити савјетодавне службе за ширење знања и технологија.

1.5. Период важења стратешког документа

Стратегија се односи на период од њеног усвајања у Парламенту Федерације БиХ до краја 2027. године.

2. СИТУАЦИЈСКА АНАЛИЗА КАО ДИО СТРАТЕШКЕ ПЛАТФОРМЕ

2.1. Важност пољопривреде за привреду Федерације БиХ

Пољопривреда је важан сектор укупне привреде Федерације Босне и Херцеговине како са аспекта судјеловања у стварању бруто додане вриједности (БДВ) тако и укупне запослености становништва те судјеловања у вањско-трговинској биланци.

Табела 2.1. Главни макроекономски показатељи развоја пољопривреде у Федерацији БиХ, период 2014. – 2020.

Показатељ	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Бруто домаћи производ (БДП) у милионима КМ	17.827	18.688	19.540	20.540	21.984	23.179	22.255
Годишња стопа раста (%)	1,5	3,1	2,9	3,2	3,8	2,8	-3,6
БДП по становнику (у КМ)	8.045	8.452	8.857	9.331	10.010	10.584	10.187
Бруто додана вриједност (БДВ) из сектора пољопривреде, лова и рибарства у милионима КМ	741	857	930	846	956	939	1.003
Удио БДВ из сектора пољопривреде у укупном БДП (%)	4,16	4,58	4,76	4,12	4,35	4,05	4,51
Вриједност пољопривредне производње у милионима КМ	1.117	1.212	1.192	1.009	1.256	1.261	1.469
Формална запосленост у пољопривреди							
Број	7.891	7.940	8.873	10.389	10.940	10.989	н/п
Удио	1,78	1,76	1,94	2,06	2,10	2,07	н/п
Неформална запосленост (ИЛО дефиниција) у пољопривреди							
Број (000)	44	53	51	58	39	н/п	н/п
Удио	9,0	10,6	10,6	11,8	8,3	8,9	н/п
Вањско трговинска биланца ППП*							
Извоз							
Укупно у милионима КМ	273	388	382	411	378	347	424
Удио у укупном извозу (%)	4,73	6,31	6,10	5,67	4,78	4,55	6,17
Увоз							
Укупно у милионима КМ	1.696	1.793	1.795	1.862	1.934	2.042	1.944
Удио у укупном увозу (%)	16,38	16,78	16,43	14,97	14,58	14,74	16,64
Трговачка биланца							
Укупно у милионима КМ	-1.422	-1.405	-1.413	-1.451	-1.556	-1.695	-1.520
Удио у укупној трговачкој биланци (у%)	31,08	30,98	30,29	27,99	29,05	27,20	31,59
Покривеност увоз извозом (%)	16,12	21,64	21,26	22,09	19,55	16,99	21,82

Извор: Статистички билтени Федерације БиХ из области Национални рачуни, Тржиште рада и Робна разmjена са иностранством и Анкета о радној снази Агенције за статистику Босне и Херцеговине. Вриједност пољопривредне производње на бази процјене аутора документа

* ППП- Пољопривредно-прехрамбени производи

У периоду 2014. – 2020. укупна вриједност БДВ из сектора пољопривреде (заједно са ловом и рибарством) показује тенденцију сталног раста и са 741 милиона КМ (2014) је повећана на 1,003 милијарде КМ (2020). Раст апсолутног показатеља БДВ из пољопривреде, због раста БДВ осталих привредних дјелатности, није пратио раст релативних показатеља, односно удјела у укупном БДП и кретао се у распону 4,16% (2024) до 4,76% (2016). Овај макроекономски показатељ је у односу на земље регије (Западног Балкана) био најнижи ¹.

Сектор пољопривреде је посебно важан за запосленост укупног, посебно руралног становништва. У периоду 2014. – 2019. формална запосленост мјерена апсолутним бројем запослених у овоме сектору се стално повећава и са 7.891 у 2014. години је достигао ниво од 10.989 у 2019. години. Релативни удио запослених у пољопривреди у истом периоду је доста ниско и креће се на нивоу 2% укупне запослености. Доста другачија и реалнија слика запослености у сектору пољопривреде се добива кроз Анкету о радној снази и коришћењу ИЛО дефиниција. Удио запослених у сектору је пуно већи и креће се у распону од 8,3% (2018) до 11,8% (2017), што је потврда констатацији о важности сектора.

Један од најлошијих макроекономских показатеља сектора пољопривреде у Федерацији БиХ је вањско-трговинска разmjена пољопривредно-прехрамбених производа. Иако укупни извоз ових производа стално расте, нажалост и њихов увоз има исти тренд што као коначан резултат има негативну трговачку биланцу и креће се у распону од -1,41 милијарде КМ (2015) до -1,69 милијарди КМ (2019). Покривеност увоза извозом пољопривредно-прехрамбених производа је доста ниска и креће се од 16,12% (2014) до 22,09% (2017).

2.2. Вриједност пољопривредне производње

Нажалост, БиХ (Федерација Босне и Херцеговине) је једна од ријетких европских земаља која нема податке о економским рачунима у пољопривреди. Стога је за потребе овог документа процијењена бруто вриједност пољопривредне производње на бази службених података о производњи и откупним цијенама и користећи се у дијелу утврђивања анималне производње (производње меса) методологијом ЕУРОСТАТ-а која се препоручује за недостатак података о производњи живе мјере (меса) на пољопривредним газдинствима ².

Табела 2.2. Бруто вриједност пољопривредне производње у Федерацији БиХ, у милионима КМ период 2014. – 2020.

Врста производа	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
А) Биљна производња							
Жита	76,58	163,98	108,08	75,11	146,68	198,79	220,10
Индустријско биље	1,76	2,57	4,34	3,41	5,80	5,19	6,72
Крмно биље	49,36	41,06	66,47	31,38	59,46	41,41	74,84
Поврће	155,09	206,91	177,79	170,51	250,21	260,73	262,06
Воће	89,09	153,47	172,88	110,31	152,87	115,17	226,12
Грожђе	57,85	41,04	29,69	24,32	44,40	45,95	48,29
Укупно (А)	429,74	609,03	559,25	415,05	659,42	667,25	838,13
Б) Анимална производња							
Месо	410,21	336,27	385,49	349,14	338,96	347,31	383,33
Млијеко	233,11	207,07	203,00	201,49	204,42	191,28	183,93
Јаја	35,77	36,84	35,37	32,93	35,25	37,69	47,25

¹ Према бази података SWG у 2017. години удио БДВ из сектора пољопривреде у укупном БДП је по земљама износио: Албанија 22,7%, Косово 11,9%, Сјеверна Македонија 10,9%, Црна Гора 9,6% и Србија 7,3%..

² Калкулација производње меса у Федерацији БиХ је урађена према методи ЕУРОСТАТ-а за израчунавање биланца меса (виђети "Manual for the

compilation of supply balance sheets for meat"), а на основу података Федералног завода за статистику БиХ о броју живих животиња као и података Вањско-трговинске коморе БиХ о броју и количини увезених и извезених живих животиња.

Мед	7,72	23,21	8,87	10,84	16,78	17,85	16,67
Укупно (Б)	686,81	603,39	632,74	594,40	595,41	594,14	631,18
Укупно (А+Б)	1.116,55	1.212,41	1.191,99	1.009,44	1.254,82	1.261,38	1.469,31

Извор: Властита израчунавања Средишњег тима за израду Стратегије

Укупна бруто вриједност пољопривредне производње у анализираном периоду 2014. – 2020. показује тренд раста повећавајући се са 1,12 милијарде КМ у 2014. години до 1,47 милијарди КМ у 2020. години. Интересантан је однос (допринос) биљне и анималне производње у укупној бруто вриједности пољопривредне производње До 2017. године већи допринос је долазио од анималне производње (58,88%, 2017.), да би се у 2018. па до краја периода проматрања овај однос промијенио у корист биљне производње која је у 2020. години партиципирала са 838,13 милиона КМ, односно са 57,04%.

2.3. Демографска обилежја

На подручју Федерације БиХ демографска ситуација је доста забрињавајућа и утврђена службена демографска кретања захтијевају релативно брзо дјеловање. Анализа кретања укупног броја становника у Федерацији БиХ у периоду 2014. – 2020. показала је примјетан и изражен негативан тренд депопулација овог БиХ ентитета. Тако је укупан број становника са 2,216 милиона у 2014. години се смањило на 2,185 милиона становника седам година касније или за 1,4%. Потврда претходним констатацијама негативне демографске слике Федерације БиХ је кретање природног прираштаја становништва и индекс виталности (односно рођених и умрлих) у истом периоду 2014. – 2020. Примјетан је стални пад вриједности природног прираштаја (негативне вриједности у цијелом периоду) који је посебно изражен у 2020. години када има вриједност -4,03%. Индекс виталност је сво анализирано вријеме мањи од 1,00 (већи број умрлих у односу на рођене) и у 2020. години је достигао вриједност 0,66. Употпуњавање лоше демографске слике чине и подаци о нето миграцијама, која је формално (званична статистика) у 2019. години износила - 2.717 лица. Неофицијелни подаци су далеко већи и говоре о напуштању земље углавном младог и радно-способног становништва.

Укупан број домаћинстава у Федерацији БиХ, према попису из 2013. је 715.665, од чега 47,64% (340.976) је смјештено у урбаним дијеловима Федерације БиХ, а 52,36% (374.689) у њеним руралним дијеловима. Проматрајући структуру домаћинстава према броју чланова и типу насељеног мјеста уочава се да удио домаћинстава са мањим бројем чланова (један, два и три члана) је веће у урбаним подручјима него у руралним, док је обрнуто већи удио домаћинстава са већом бројем чланова (четири, пет, шест, седам, осам и више чланова) у руралним дијеловима Федерације БиХ. Ова разлика је израженија што је домаћинство бројније (нпр. 77,2% укупног броја домаћинства са седам чланова је у руралном дијелу Федерације БиХ). Домаћинство које живи у руралним дијеловима Федерације БиХ је бројније (3,35) у односу на оно које живи у урбаним дијеловима (2,80), док је просјечан број чланова свих домаћинстава 3,09 члана и нешто је мање од БиХ просјека (3,11).

Према званичним подацима из Пописа 2013. године на подручју Федерације БиХ укупно живи 2,219 милиона становника, од чега 49,03% су мушкарци, а 50,97% жене. Сполна структура становништва урбаних дијелова Федерације БиХ је са више жена (52,51%) у односу на мушку

популацију (47,49%), док је у руралним подручјима готово постигнута биолошка равнотежа.

2.4. Рурални развој

Рурални развој подразумева скуп политика, мјера и активности којима је циљ свеобухватан економски, социјални и културни напредак становништва руралних подручја и које се планирају и спроводе уз уважавање начела одрживог развоја, очувања и побољшања квалитете околиша¹. Рурални развој је други ступ заједничке ЕУ пољопривредне политике (ЗПП) који јачањем друштвене, околишне и привредне одрживости руралних подручја подупире први ступ ЕУ пољопривредне политике (подршка дохотку и уређење тржишта). Политика руралног развоја ЕУ има неколико важних дугорочних циљева и то: потицање конкурентности пољопривреде и шумарства, одрживо управљање природним ресурсима, и постизање уравнотеженог територијалног развоја руралних газдинстава и заједница укључујући и отварање и задржавање радних мјеста. Босна и Херцеговина је потписивањем Споразума о стабилизацији и придруживању преузела обавезу поступног усклађивања својега законодавства али и пракси са ЕУ политикама, па тиме и ЗПП ЕУ. Како је уставна надлежност за провођење пољопривредне политике на Федерацији БиХ и кантонима, политику руралног развоја, као дио Заједничке пољопривредне политике ЕУ, потребно је детаљно разрадити у оквиру Федералне стратегије пољопривреде и руралног развоја. Предуслов за програмирање и провођење политике руралног развоја је израда типологије регија која се заснива на њиховом степену руралности према удјелу њиховог становништва које живи у руралним заједницама.

Рурална подручја обухваћају 86,37% (22.550 км²) територија Федерације БиХ и у њима живи 53,31% (1,18 милиона) укупног становништва. Према подацима за 2013. годину, од 79 општина/градова, колико их има у овом БиХ ентитету, 57 општина/градова се сматра руралним, односно са густоћом насељености мањом од 150 становника по км². Густоћа насељености у руралним подручјима Федерације БиХ износи 52,46 становника/км², што је за 39% мање од ентитетског просјека (85 становника/км²). Према ОЕЦД методологији и типологији регије (кантони у Федерацији БиХ), на вишем нивоу агрегације не могу бити једноставно класифицирани као "рурални", већ искључиво као регије са вишим или нижим нивоима руралности. Тако се на бази података Пописа из 2013. године у Федерацији БиХ 70,92% њеног територија односно 18.515,9 км² сматра преодминантно руралним подручјем (преко 50% популације живи у руралним заједницама), у којем живи 42,93% или 952.713 њених становника. 24,19% територија Федерације БиХ односно 6.316,9 км² сматра се значајно руралним-прелазним подручјем (од 15% до 50% популације живи у руралним заједницама) у којем живи 38,43% (852.914) становништва Федерације БиХ. Најмањи удио (4,89% односно 1.276,9 км²) у укупном територију Федерације БиХ имају доминантно урбана подручја (мање од 15% популације живи у руралним заједницама) и у њима живи 18,64%, односно 413.593 становника Федерације БиХ.

2.4.1. Стање у подручју управљања околиша, климе и биодиверзитета

Постоји значајан број култивара у биљној производњи, а посебно локалних, којима пријети нестанак, као што су локалне аутохтоне сорте и оплемењивачке линије као посебне генетске резерве. Банке гена су најпоузданији начин чувања биљних генетских ресурса, уз постојеће *ex-situ* и *on-farm*

¹ Извор: Закон о пољопривреди, прехрани и руралном развоју БиХ (Сл. гласник бр. 50/08)

колекције. Све аутохтоне популације су посебне и јако мале. Постоји реална опасност од нестанка одређеног броја животиња, а самим тим и губитка овог значајног ресурса. Адекватна финансијска подршка би могла помоћи у заштити аутохтоних пасмина домаћих животиња, уз интензиван научно-истраживачки рад и доношење и усвајање програма заштите аутохтоних пасмина са пратећом базом податка. Досадашња издвајања за овакву врсту подршке су била веома скромна. Иако у Федерацији БиХ постоји документ који се односи на стратегију управљања анималним отпадом, још увијек нема адекватног система нешкодљивог уклањања животињског отпада, што значи да се мора одредити прије свега локација и изнаћи начине финансирања. Такођер, потребна се значајна улагања у газдовање стајским гнојем на сточним фармама због добробити животиња, захтјева заштите околиша и ублажавања климатских промјена.

2.4.2. Подручја с природним и другима ограничењима

Плаћања за мање повољна подручја по критеријима ЕУ су такођер интересантна у овом програмском периоду из разлога очувања руралних подручја и спречавања иселавања становништва. Кроз програм који спроводи СИНЕАМ (Бари, Италија)¹ могао би се дефинирати законодавно-правни оквир у складу с критеријима ЕУ. За подручја с природним ограничењима потребно је осигурати додатна плаћања за потпуну или дјеломичну накнаду додатних трошкова и губитака прихода повезаних с природним ограничењима, а вршила би се додјелом годишњег плаћања по хектару. Такођер, пројектни циљ је утврђивање руралности укупног БиХ простора по насељеним мјестима, а према подацима из катастра и након детаљне анализе кључних параметара.

2.4.3. Улагања

2.4.3.1. Конкурентност

Пољопривредни сектор у Федерацији БиХ одликује ниска конкурентност и на домаћем и на иностраном тржишту. Ово је резултат бројних проблема и слабости дуж укупног ланца вриједности. Продуктивност примарне пољопривредне производње изражена и укупним обимом и приносима је изразито ниска, далеко испод биолошких могућности, што за последицу има ниску конкурентност пољопривредно-прехрамбеног сектора ФБиХ. Пољопривредна производња се одвија на малим, уситњеним земљишним посједима и одликује се малим удјелом производње за тржиште. Технолошка и економских знања фармера су на ниском нивоу, примјена агротехничких мјера недовољна, фарме су недовољно опремљене. Огромна већина обрадивог земљишта се не наводњава, низак је ниво заштите од временских непогода, што резултира ниским и нестабилним приносима, што у контексту климатских промјена представља велику пријетњу развоју сектора. Ниво организираности и сарадње међу произвођачима није задовољавајућа, као и међу осталим актерима у ланцу вриједности. Недостају капацитети за прихват, дораду, складиштење, хлађење и припрему производа за тржиште. Активности које могу бити подржане су инвестиције на газдинствима (инвестиције у механизацију, опрему, основно стадо, вишегодишње засаде, објекте и инфраструктуру везану за пољопривреду), инвестиције у модернизацију и опремање погона за прихват, дораду, прераду и складиштење пољопривредних производа; трансфер знања и иновација и промоција (обуке, сајмови); подршка стварању додане вриједности у пољопривреди, удруживању произвођача и раду удруга; приступ савјетодавним услугама, активности усмјерене ка побољшању

квалитете производа и испуњавању стандарда квалитете, подршка младим фармерима, рано умировљење и сл. Средњорочна стратегија развоја пољопривредног сектора у Федерацији Босне и Херцеговине за период 2015. – 2019. је предвидјела низ мјера за подршку конкурентности пољопривреде у руралним областима, али њихова provedба је започела 2018. године.

2.4.3.2. Пресјек улагања у периоду 2014. - 2020.

Буџетска издвајања за подршку конкурентности пољопривреде на нивоу цијеле Федерације БиХ била су 2,8 милиона КМ у 2018. години, потом је дошло до повећања издвајања на 3,3 милиона КМ у 2019. години, да би у 2020. години дошло до великог скока у издвајањима на 13,4 милиона КМ. Резултат је то првенствено снажног повећања издвајања из Буџета Федерације БиХ која су са 1,3 милиона КМ у 2018. години нарасла на 9,5 милиона КМ у 2020. години, али и повећања издвајања кантоналних министарства са 1,5 милиона КМ у 2018. години на 3,9 милиона КМ у 2020. години. Укупно гледано, у периоду од 2018. до 2020. године у Федерацији БиХ укупно је додијељено 19,5 милиона КМ подршка за подршку конкурентности пољопривреде, од чега је Федерација БиХ издвојила 12 милиона КМ, а кантонални ниво 7,5 милиона КМ. Однос издвајања федералног и кантоналног нивоа је 61,4% напрема 38,6%. Када проматрамо структуру подршке у посљедњој проматраној години (2020) ФМПВШ је за подршку конкурентности издвојило око 11%, док су кантонална министарства просјечно издвојила близу 14% средстава својих буџетских средстава. Када гледамо структуру улагања, највећи пораст био је у модернизацију опреме за биљну и сточарску производњу (са 142 хиљаде КМ у 2019. години на 1,1 милион КМ у 2020. години, или 7,48 пута више). Улагања у модернизацију пољопривредне механизације су такођер порасла (са 607 хиљада КМ у 2019. години на 1,96 милиона КМ у 2020. години или 3,23 пута више). Такођер, забиљежен је пораст улагања у набавку основног стада расплодне стоке (са 373 хиљаде КМ у 2019. на 765 хиљада КМ у 2020. години или 2,05 пута). Ипак, овакво повећање није довољно за подизање опште конкурентности ППГ-ова о чему треба водити рачуна приликом креирања мјера у наредном програмском периоду.

У периоду 2018. – 2020. на нивоу правних лица и обрта примјетан је тренд раста броја захтјева за подршку руралном развоју и конкурентности пољопривредног сектора са нивоа ФМПВШ који је са 229 (2018.) повећан на 612 (2020.)². У 2020. години од споменутих 612 захтјева, 523 (85,5%) су поднијети од стране мушких одговорних лица, а 89 (14,5%) од стране женских одговорних лица. Сличне родне разлике су биле и када се говори о укупним одобреним износима подршке. У 2020. години правна лица код којих су мушкарци одговорна лица су оствариле подршку у вриједности од 12,26 милиона КМ (88,7%) док она у којима су жене одговорна лица свега 1,56 милиона КМ (11,3%). Када се говори о ППГ-у издвајања за подршку конкурентности пољопривредног сектора са нивоа ФМПВШ су знатно нижа у односу на подршку према правним лицима. У 2020. години је било укупно 437 захтјева за инвестициона улагања у фарме од чега је 367 (84,0%) су подносиоци били мушкарци, а 70 (16,0%) жене. У истој години, када се говори о оствареним буџетским трансферима, мушки носитељи ППГ-ова су повукли 1,07 милиона КМ, док су женски носитељи остварили значајно мању подршку у износу од 0,16 милиона КМ.

¹ "Economic sustainable development and environmental protection in Areas with Natural Constraints in Bosnia and Herzegovina" (2021 – 2024)

² База података ФМПВШ

2.4.3.3. Улагања у новом програмском периоду 2021. – 2027.

Недостатна улагања у пољопривредну механизацију резултирају повећаним ангажманом радне снаге, а резултат је ниска продуктивност рада и ниска конкурентност сектора. Ради тога су у новом програмском периоду потребна додатна улагања у модерну механизацију (тракторе, комбајне, прикључне стројеве за сјетву, ђубрење, заштиту, наводњавање) и остале пољопривредне операције. Због недовољне примјене минималних стандарда квалитете, нужна су значајна улагања на нивоу газдинства за обављање бербе и складиштења воћа и поврћа, изградњу и опремање погона за сушење и складиштење житарица, љековитог биља и других производа, као и опрема за паковање споменутих производа. У вишегодишњим насадима нужна је промјена неповољне старосне и сортне структуре у воћарству, виноградарству и маслинарству што захтијева реконструкцију постојећих и подизање нових технолошки напредних насада, као и улагања у активности након бербе. Подизање вишегодишњих насада у програмском периоду и пратећих капацитета за прераду након бербе (винарије, дестилерије, уљаре за маслине, капацитети за хлађење, паковање и припрему за тржиште) требају бити усклађени. БиХ законодавство се полако усклађује са стандардима ЕУ, а субјекти у сектору сточарства, посебице у сектору млијека и меса, имају потребу и обавезу поштивати одредбе националног законодавства посебице у подручју хигијене млијека, заштите околиша и добробити животиња, што захтијева значајна улагања. Већина млијечних фарми нема објекте за мужњу, а стандарди добробити животиња посебно су захтјевни и траже одређено вријеме за прилагодбу. Примарни сектор је уско повезан с прерађивачком индустријом коју је потребно подићи на виши ниво техничко-технолошке опремљености из разлога конкуренције земаља из окружења и посебице ЕУ.

2.4.4. Покретање пословања младих пољопривредника, диверзификација и новооснована рурална предузећа

2.4.4.1. Покретање пословања младих пољопривредника

У периоду 2014. – 2020. година планирана су улагања у подршке младим пољопривредницима млађим од 40 година, али нису реализирана. У 2017. години, према подацима из РПГ (ФМПВШ), било је: 472 пољопривредника млађих од 25 година (0,68%) и 9.182 млађих од 40 година (13,25%). Старијих од 40 година је било 59.655 (86,07%) од укупно 69.309 пољопривредника. У 2020. години, према подацима из РПГ (ФМПВШ) могуће је сагледати и родну структуру пољопривредника (носиоци ППГ-ова) према годинама старости. Укупан број пољопривредника жена млађих од 25 година је износио 149 (0,18%), док је број пољопривредника мушког спола ове старосне групе износио 420 (0,52%). Укупан број пољопривредника жена млађих од 40 година је 2.117 (2,63%), док је број пољопривредника мушкараца ове добне групе било 6.557 (8,16%). Највећи број носиоца ППГ-ова су били пољопривредници старији од 40 година којих је било 71.136, од чега жена је било 13.605 (16,92%), а мушкараца 57.531 (71,57%). Укупан број регистрованих пољопривредника, носиоца ППГ-ова, у 2020. години је 80.379, од чега су 15.871 (19,75%) биле жене, а 64.508 (80,25%) мушкараци. Нажалост, РПГ и РК ФМПВШ не

посеђују податке о социјално угроженим категоријама као носиоцима ППГ-ова или правних субјеката. У овом програмском периоду (2021. – 2027.) потребно је посветити посебну бригу за побољшање старосне структуре ППГ-а у ФБиХ.

Према подацима ФМПВШ за 2020. годину¹ од укупно 730 заprimљених захтјева који оснажују жене и младе пољопривреднике, 89 захтјева је дошло од стране жена и 122 захтјева од стране младих пољопривредника. Ово је знатно више у односу на 2019. годину, када је укупно заprimљено 272 захтјева, од чега је 20 било од стране жена и 14 од стране младих пољопривредника.

2.4.4.2. Олакшавање диверзификације, оснивање малих предузећа повезаних са пољопривредом и шумарством и отварање радних мјеста

Унапређење живота у руралним подручјима прије свега кроз мјере диверзификације пословних активности на самом ППГ-у, као и оснивање обрта, малих и средњих предузећа повезаних са пољопривредом и шумарством, како би се стекли услови за добивање редовитих мјесечних прихода и смањила овисност о приходу из пољопривреде који је у правилу годишњи односно сезонски приход. На ППГ-у се може обављати једна или више сљедећих допунских дјелатности: пружање туристичких и угоститељских услуга у руралном простору (смјештај и исхрана туриста, забавни садржаји, држање животиња у туристичке сврхе, рекреација, туристички кампови, површине за јахање, спортски риболов, брдски бициклизам, тематске стазе, јахање стазе, винске цесте и сл.), увођење нових неконвенционалних пољопривредних производњи (производња слатководне рибе у малим рибањацима, производња хумуса и гљива, производња и сакупљање љековитог, ароматског биља, производња украсног биља и сл.), прерада примарних пољопривредних производа на ППГ-у, директна продаја пољопривредних производа на ППГ-у и тржницама, производња непрехрамбених производа и предмета опште употребе (накит, играчке, сувенири, одјећа, мириси итд.), пружање услуга руралном становништву (поправак пољопривредне и шумске механизације, дјечји вртићи, старачки домови, дјечје играонице, спортски и рекреациони центри за младе, транспорт роба и путника и сл.), искориштавање секундарних шумских производа, провођење осталих активности и садржаја (разноврсне услуге коришћења интернета и иновација, организовања разних курсева, обука, манифестација, развој креативног сектора и трговине), као и производња и испорука енергије из обновљивих извора. Пожељно је подизање организацијског облика пословања од ППГ-а у вишу форму, што резултира развојем пословања и отварањем нових радних мјеста, за што је потребно осигурати подршку за оснивање обрта, малих и средњих предузећа повезаних са пољопривредом и шумарством. Да би се оснивање малих предузећа додатно потакнуло у ЕУ постоје посебни системи осигурања (пензионо – инвалидско, здравствено осигурање) за пољопривреднике и становнике руралних подручја посебице оне који живе у мање повољним планинским подручјима. Исту праксу требало би пренијети и у наше законодавство што би био велики потицај оснивању нових предузећа на руралном простору. У Федерацији БиХ² стопа доприноса је 41,50% што је за дјелатност примарне пољопривредне производње велик издатак. Такођер, потребно је извршити промјене у систему

¹ Интерни извјештај о стању у руралном развоју Федерације БиХ за 2020. годину

² У Федерацији БиХ се примјењују сљедеће врсте и стопе доприноса (збирно 41,5%): Допринос за пензионо и инвалидско осигурање на терет осигураника – 17%, допринос за пензионо и инвалидско осигурање на терет послодавца –

6% , допринос за здравствено осигурање на терет осигураника – 12,5%, допринос за здравствено осигурање на терет послодавца – 4%, допринос за осигурање од незапослености на терет осигураника – 1,5% и допринос за осигурање од незапослености на терет послодавца – 0,5%.

пореза на доходак како би обрти који се баве пољопривредом или шумарством имали неколико категорија паушалног пореза на доходак овисно о висини годишњих примитака, као што је то случај у неким ЕУ земљама.

2.4.4.3. Оснивање предузећа за непољопривредне активности у руралним подручјима

Мала и средња предузећа (МСП) су препозната као кључни чимбеник у промицању диверзификације пољопривредника у непољопривредне активности у руралним подручјима. Такођер, развој обрта и обртништва је идентифициран као сектор који може допринијети стварању прихода и запошљавању, посебно у изолираним руралним подручјима која нису привлачна другим предузећима. У оквиру ЛЕАДЕР приступа креирају се локалне развојне стратегије те, уколико оне предвиђају потребу оснивања предузећа за непољопривредне активности на датом подручју, треба осигурати подршку за оснивање таквих предузећа.

2.4.5. Сарадња

Досадашња улагања у савјетодавне службе, Леадер програм и агроколошке мјере су била занемарива те се очекује у идућем стратешком периоду увођење ових мјера. Такођер, недостатна подршка успостављању удружења, задруга, недостатак Леадер приступа и локалних акцијских група (ЈАГ) резултирају слабом повезаношћу ППГ-ова, што им онемогућава организовани излазак на тржиште набавке и продаје. У програмском периоду је потребно планирати израду оперативног програма развојне задругарства те донијети нови општи закон о задругама и посебно закон о пољопривредним задругама. Такођер, потребно је ускладити легислативу у погледу оснивања произвођачких група и организација у складу са легислативом ЕУ.

2.4.6. Доступност услуга и развој инфраструктуре на руралном подручју

Сеоско становништво је у много чему ускраћено у односу на урбано становништво. Становници руралних подручја суочавају се с проблемом приступа банкарским услугама, слабијим интернет везама, поштанским услугама и слабијем приступу културним садржајима. Такођер, услуге пријезова врло често нису адекватне потребама, што представља проблем за ученике основних и средњих школа. Потреба за побољшањем цестовне, електро-енергетске, и интернет широкопојасне мреже у руралним подручјима је високи приоритет. Приступ образовању дјеце у руралним подручјима донекле је задовољавајући у погледу основних школа, док у погледу средњег образовања удаљеност од школе има негативан утицај. Телефонска мрежа (фиксна линија и ГСМ) покрива цијели териториј земље. Квалитета физичке и друштвене инфраструктуре у руралним подручјима погоршала се током посљедњих десетљећа као резултат недовољног улагања у развој и одржавање. Мале и економски слабе руралне општине имају значајне проблеме у одржавању квалитете и приступа основним услугама, посебно за насеља с мањим бројем становника, што резултира незадовољством квалитетом живота руралног становништва у односу на оно које живи у урбаним срединама.

2.5. Анализа пољопривредне политике у претходном периоду

Вођење пољопривредне политике у Федерацији БиХ подијељено је између федералног и кантоналног нивоа. На федералном нивоу за сектор пољопривреде задужено је Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и

шумарства, а на кантоналном нивоу ресорна (најчешће пољопривреда) министарства.

Укупна буџетска подршка сектору пољопривреде са федералног и кантоналног нивоа власти ¹ има тенденцију раста и са 79,1 милион КМ колико је износио у 2014. години повећан је за 44,6% и у 2020. години је достигао вриједност од 114,4 милиона КМ.

Табела 2.3. Структура буџетске подршке сектору пољопривреде зависно до нивоа власти за период 2014. – 2020., у милионима КМ

Ниво власти	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Кантони	15,7	16,1	18,5	20,3	19,8	22,3	31,0
Федерација БиХ	63,3	66,3	67,8	71,7	69,5	66,6	83,4
Укупно	79,1	82,4	86,3	92,1	89,3	88,9	114,4
Структура у % (Укупно Федерација БиХ = 100)							
Кантони	19,9	19,4	21,4	22,1	22,2	25,2	27,1
Федерација БиХ	80,1	80,6	78,6	77,9	77,8	74,8	72,9
Укупно	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Извор: ФМПВШ и кантонална министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства/газдинства

Значајно већи обим подршке долази са федералног нивоа и креће се у просјеку око 77%. У 2020. години укупна подршка сектору пољопривреде са ентитетског нивоа је износила 83,4 милиона КМ, односно 72,9% укупних издвајања, док је са нивоа кантона подршка износила 31 милион КМ и чинила је 27,1% укупне подршке. Већи буџетски трансфери за сектор пољопривреде у 2020. години треба објаснити реакцијом власти на пандемију Ковид-19 те повећаним издвајањима за суфинансирање каматних стопа кредитних линија Развојне банке Федерације БиХ.

2.5.1. Анализа пољопривредног буџета са нивоа Федерације БиХ

Користећи се АПМ методологијом у комбинацији са ОЕЦД и ЕУ подјелом мјера пољопривредне политике, мјере подршке пољопривредним произвођачима у Федерацији БиХ подијељене су на четири главне групе: (1) мјере подршке тржишту, (2) мјере директних плаћања у пољопривреди, (3) мјере руралног развоја и структуралне мјере и (4) мјере општих услуга у пољопривреди и остале мјере.

У анализираном периоду 2014.–2020., за разлику од претходног циклуса пољопривредне политике, изразито доминира буџетски удио мјера из домена директних плаћања, док је удио групе мјера из дијела руралног развоја и општих услуга у пољопривреди готово занемарив. У 2018. години директна плаћања су чинила 95,4% укупних буџетских трансфера, што је далеко од процеса приближавања мјерама ЗПП ЕУ, али и од усклађивања пољопривредне политике Федерације БиХ са правилима WTO.

2.5.1.1. Мјере буџетске подршке тржишту

Мјере намијењене уређењу пољопривредног тржишта нису биле никада јак инструмент пољопривредне политике у БиХ/ФБиХ. Дјеломично је то посљедица уставног уређења земље, али и непрепознавање важности и могућности мјера политике из ове групе. У периоду 2014. – 2020. само у 2014. години је забиљежена ова врста подршке кроз извозне потицаје одређеним групама произвођача.

2.5.1.2. Мјере директне подршке производњи - директна плаћања

Најважнија група мјера пољопривредне политике буџетски подржана од стране ФМПВШ су директна плаћања пољопривредним произвођачима. Висина ове подршке варира од 44,04 милиона КМ у 2014. години до 66,5 милиона КМ у 2018. учествујући у укупном пољопривредном буџету

¹ Овдје треба напоменути да и одређене општине/градови такођер издвајају буџетска средства за развој сектора пољопривреде, али не постоје збирни подаци који се дају на нивоу Федерације БиХ. Подршка је доста разноврсна и

иде од директних плаћања произвођачима до мјера руралног развоја и подршке конкурентности.

од 63% (2014.) до 95,7% (2018.), односно у просјеку 80%. Производно везана директна плаћања на бази аупута и на бази површине (ha) и грла су најзаступљенији облици директних плаћања, док није било других облика (невезаних) плаћања која су била планирана претходним стратешким документом.

Један од већих недостатака пољопривредне политике Федерације БиХ у процесу приближавања ЗПП ЕУ је значајан удио директних плаћања на бази аупута (и углавном се односи на произвођаче млијека), које су у земљама ЕУ ограничена само на специјалне производње и у јасно одређеним износима чинећи при томе незнатан дио укупне буџетске подршке. У већини других производњи у Федерацији БиХ подршка произвођачима се пружа кроз директна плаћања по грлу/хектару.

Производно везана директна плаћања по грлу/хектару долазе одмах после подршке по аупуту. Ова врста плаћања, иако производно везана, прихватљивија су са аспекта хармонизације за ЗАП ЕУ, као и са аспекта испуњавања обавеза након чланства БиХ у WTO. Плаћања по грлу/хектару су требала бити први корак у хармонизацији са ЗПП ЕУ, како је било препоручено у претходној Стратегији, и да поступно прерасту у јединствено плаћање по површини/грлу. Нажалост, до ових промјена није дошло, чиме није остварен потребан корак у процесу хармонизације са ЗПП/WTO рјешењима. Остаје да се овакав корак направи у новом циклусу пољопривредне политике Федерације БиХ за период 2021. – 2027., уз сав опрез којег треба имати при увођењу реформи и измјена устаљене праксе.

Остали облици директних плаћања су готово занемариви и са веома скромним издвајањима се односе на компензациона плаћања, попут накнада са причинене штете, попут еутаназije или других природних недаћа.

У периоду 2017. – 2020. на нивоу правних лица и обрта примјетан је тренд раста броја захтјева за директну подршку производњи са нивоа ФМПВШ који је са 5.734 (2017.) повећан на 6.245 (2020.)¹. У 2020. години од споменутих 6.245 захтјева 5.371 (86,0%) су поднијети од стране мушких одговорних лица, а 874 (14,0%) од стране женских одговорних лица. Сличне родне разлике су биле и када се говори о укупним одобреним износима подршке. У 2020. години правна лица код којих су мушкарци одговорна лица су оствариле директну подршку производњама у вриједности од 37,23 милиона КМ (87,9%) док она у којима су жене одговорна лица свега 5,14 милиона КМ (12,1%). Када се говори о ППГ-у издвајања за директну подршку производњама са нивоа ФМПВШ су нешто нижа у односу на подршку према правним лицима. У 2020. години је било укупно 20.777 захтјева за ову врсту подршке, од чега је 15.210 (73,2%) су подносиоци били мушкарци, а 5.567 (26,8%) жене. У истој години, када се говори о оствареним буџетским трансферима везаним за подршку производњама, мушки носитељи ППГ-а су повукли 16,95 милиона КМ (74,6%), док су женски носитељи остварили три пута мању подршку у износу од 5,78 милиона КМ (25,4%).

2.5.1.3. Структуралне мјере и мјере руралног развоја

Подршка руралном развоју у претходном циклусу пољопривредне политике је готово у потпуности нестала. Иако је претходном Стратегијом предвиђено да у последњој (2019.) години њене provedбе однос директних плаћања и руралног развоја буду на нивоу 55:45, издвојена буџетска издвајања не да се нису приближила циљаном односу, него су се погоршали у односу на претходни циклус. У периоду 2008.–2014. просјечни удио мјера руралног развоја у укупном

пољопривредном буџету се кретао око 30%, док у анализираном периоду, од 2014. до 2018. буџетска издвајања за овај ступ пољопривредне политике су у потпуности изостала. Разлоге оваквом приступу ФМПВШ објашњавају се потребом враћања наслијеђених великих дугова по различитим основама из ранијих година, али и елементарним непогодама из 2014. (поплаве), 2015. (суше) или пандемије Ковид-19 у 2020. години када су подршку руралном развоју замијенили промптном рјешавању актуалних проблема пољопривредних произвођача (набавка сјеменског материјала, пољопривредних инпута и др.).

Мјере руралног развоја и буџетска подршка структуралним мјерама укључујући мјере ублажавања последица климатских промјена, очувању околиша и унапређењу руралног амбијента неопходно је поновно ставити у фокус пољопривредне политике и дати им потребно мјесто у развоју сектора.

2.5.1.4. Мјере општих услуга у пољопривреди

Подршка кроз мјере општих услуга није намијењена директно пољопривредним произвођачима него пољопривреди као цјелини. Мјере из ове групе се користе за успостављање бољих услова пословања у пољопривреди, побољшање здравствене исправности хране и здравствене контроле производа који се стављају на тржиште, савјетодаство, те истраживање и развој. Нажалост, и за тзв. III. ступ пољопривредне политике је изостала озбиљнија буџетска подршка, што је потребно у новом циклусу мијењати.

2.5.1.5. Буџетска подршка по секторима (производњама)

Анализа буџетске подршке за период 2014.–2020. показује наставак фаворизовања анималне производње у односу на биљну производњу. Укупна издвајања за подршку анималној производњи показују тенденцију раста крећући се у распону 34,4 милиона КМ до 57,4 милиона КМ и у чему највећи дио подршке одлази произвођачима млијека. Биљна производња се далеко мање подстиче и укупни буџетски трансфери се крећу у распону 7,4 милиона КМ до 9,7 милиона КМ.

За разлику од ранијих година када је подршка биљној производњи надокнађивана кроз структуралне мјере и инвестициона улагања, у периоду 2014.–2020. оваквих издвајања није било. За анималну производњу се просјечно годишње издваја нешто више од 48 милиона КМ, док за биљну производњу ова издвајања су далеко нижа и у просјеку износе 9,1 милион КМ. У структури подршке у анималној производњи највише судјелује подршка произвођачима млијека (40,7–61,5%) и произвођачима меса различитих категорија, док у биљној производњи највећу подршку имају произвођачи кукуруза, пшенице и ражи.

2.5.2. Компарација буџетске подршке са земљама Западног Балкана и ЕУ

База података SWG из 2017. године послужила је да се упореди висина буџетске подршке сектору пољопривреде и руралном развоју Федерације БиХ са земљама регије (Западног Балкана) и ЕУ. Компарација је урађена на нивоу три показатеља - укупна буџетска подршка, удио буџетске подршке у БДВ пољопривреде те висина буџетске подршке по ha кориштене пољопривредне површине.

Укупна буџетска подршка сектору пољопривреде у Федерацији БиХ у износу од 43,8 милиона евра је већа у односу на Црну Гору (24 милиона евра) и Албаније (30,6 милиона евра), али мања у односу на Косово (50,8 милиона евра) и значајно мања у односу на Сјеверну Македонију (136,3 милиона евра) и Србије (235 милиона евра).

¹ База података ФМПВШ

Компарација удјела буџетских издвајања сектору пољопривреде у укупном БДВ сектору показује доста повољну позицију Федерације БиХ у односу на већину земаља Западног Балкана. У Федерацији БиХ буџетска подршка износи 10,15% БДВ, што је знатно више у односу на Албанију (1,1%), Босну и Херцеговину (4,4%), Србију (5,2%) и Косово (7,8%), али је мање у односу на Сјеверну Македонију (10,7%) и ЕУ-27 (19,6%),

Најслабије позиционирање Федерације БиХ у компарацији са земљама Западног Балкана и ЕУ-27 је релативни показатељ буџетских издвајања сектору по ња кориштене пољопривредне површине. Само Албанија има нижа издвајања по ња (31,8 евра) у односу на Федерацију БиХ (61,43 евра), док је далеко већа подршка у Црној Гори (93,9 евра), Косову (122,7 евра) те Сјеверној Македонији (188,7 евра). Просјечна подршка по ња у земљама ЕУ-27 је 445,7 евра.

2.6. Природни ресурси и околина

2.6.1. Основне географске информације

Укупна површина БиХ је 51.209 км², при чему копненом дијелу припада 51.179 км², док површина моринске акваторије износи 12,2 км². Федерација БиХ заузима површину од 26.110,5 км². На подручју Федерације БиХ са око 29% укупне површине превађава планински рељеф (> 1000 м н.в.). Према класама нагиба терена, са око 22,9% укупне површине најзаступљенија је класа јако стрмих падина (нагиб 17 – 24%) на којима су изразити ерозијски процеси.

Природни хидрографски систем у Федерацији БиХ обухвата слатководну и слановодну водену масу, јавља се у форми површинског и подземног типа отјецања и карактеризира развијеним. Око 67% укупне површине Федерације БиХ хидрографски припада сливу Црног мора, док 33% територија припада сливу Јадранског мора. Осам ријека које се дијелом или цијелим током налазе на територију ФБиХ има дужину већу од 100 км. Знатан удио воде у слатководној водној биланци Федерације БиХ чине природна и умјетна језера. Моринска акваторија површине 12,2 км² смјештена у подручју заљева Неум – Клек једина је слановодна водена маса која припада ФБиХ.

2.6.2. Клима Федерације БиХ

У Федерацији БиХ се разликују три основне климатске области: област умјерено континенталне климе на сјеверу (умјерени климатски појас), који долинама већих ријека продира дубоко према средишњем дијелу; област планинске и предпланинске климе у средишњем планинском дијелу (планинско-котлински појас), те област медитеранске климе на југу (маритимни појас). Зависно од надморске висине разликује се и неколико пријелазних области између ових главних, а највеће надморске висине у средишњем планинском појасу карактеризира алпска клима.

Средње годишње температуре зрака у периоду од 2016. до 2020. години биле су знатно изнад стандардне нормалне вриједности (утврђене за период 1961.–1990. година) на читавом простору Федерације БиХ што ове године сврстава у категорије врло топло и екстремно топло. Број топлих дана у 2020. години на свим мјерним мјестима био је већи или знатно већи од просјека за период 1961. – 1990. године, док је број мразних дана био знатно испод вишегодишњег просјека. Према падавинским приликама године од 2014. до 2019. су на мјерним станицама у Федерацији БиХ сврстане у категорије

нормално и кишно, с тим да је 2020. година према падавинским приликама сврстана, зависно од мјерне станице, у категорије врло сушно, сушно и нормално.

Промијене климе у БиХ најочитије се манифестирају кроз пораст просјечних температура. Просјечна температура зрака у Федерацији БиХ за посљедњих стотину година порасла је за 0,8°C, уз стално биљежење рекордно високих средњих декадних температура и повећање температура у свим дијеловима Федерације БиХ. Највећи раст просјечне температуре у лјетним мјесецима биљежи се у Херцеговини, а током зимских и прољетних мјесеци у сјеверним и средишњим подручјима БиХ. Брзина којом се климатске промијене дешавају забрињава, а у зависности од дијела територија и одабраног сценарија до краја овог стољећа могућа су повећања средње годишње температуре у распону од 2,4 до 4°C у односу на период 1961.–1990.¹ Истовремено се у периоду до краја овог стољећа очекује смањење средње годишње акумулације падавина и за 30%.² Иако се количина годишњих падавина у БиХ током задњих деценија није значајније мијењала, забрињава смањење броја дана са кишним падавинама и повећање броја дана током који се биљеже интензивне и врло интензивне кишне падавине. Ово, у комбинацији са растом температуре, за резултат има смањење влажности земљишта (потенцијал за раст учесталости и магнитуда суше), али и истовремено повећање вјероватности поплава због повећања учесталости интензивних кишних падавина. Уколико се настави мијењати према тренду забиљеженом посљедњих декада, клима БиХ ће ускоро бити знатно топлија и ариднија у односу на климатске услове из средине XX стољећа. Све релевантне прогнозе говоре да се у наредном периоду може очекивати повећање трајања сухих периода, повећање учесталости бујичних поплава и, с овим у вези, све интензивније ерозије тла. Очекује се и повећање учесталости града, олуја и максималних брзина вјетра што ће представљати озбиљне пријетње свим облицима људске дјелатности.

Климатске промијене и пољопривреда Федерације БиХ

Због свог суштинског карактера изложености и осјетљивости на природне промијене, пољопривреда је људска дјелатност која је најосјетљивија на климатске промијене. Утицаји актуелних и пројектираних климатских промијена на пољопривреду ће вјероватно, али не и неминовно, бити негативни. Упозоравајући су нпр. извјештаја о пропадању и до 70% приноса кукуруза и поврћа у унутрашњим дијеловима БиХ у годинама са изразито сушним и топлим вегетационим сезонама и губицима у пољопривредној производњи који се у оваквим годинама мјере милијардама КМ³.

Треба имати у виду да је пољопривреда иначе знатан емитер стакленичких плинорова који су, по себи, водећи узрок актуелних убрзаних климатских промијена. Процењује се да око 1/3 стакленичких плинорова емитираних на глобалном нивоу потиче из пољопривреде. Према редовним националним извјештајима о климатским промијенама и извјештајима о емисији стакленичких гасорова у овом погледу пољопривреда БиХ стоји нешто повољније са око 10 - 15% укупно емитираних стакленичких плинорова у земљи. Исти извјештаји, међутим, упозоравају да би се са задржавањем актуелних пољопривредних произвођачких и других пракси у БиХ емисије стакленичких плинорова из пољопривреде до 2040. године могле повећати за преко 60%. Међу мјерама које могу

¹ Федерални хидрометеоролошки завод Сарајево: Клима и климатске промијене (<https://www.fhmzbih.gov.ba>)

² Федерални хидрометеоролошки завод Сарајево: Клима и климатске промијене (<https://www.fhmzbih.gov.ba>)

³ УНДП: Стратегија прилагођавања на климатске промијене и нискоемисионог развоја за Босну и Херцеговину, 2013.

помоћи адаптацији пољопривреде на климатске промјене стручњаци наводе прије свега унапређење система наводњавања и укључивање пољопривреде у програме управљања водама. Уже стручне препоруке односе се на промјене начина обраде земљишта (конзервационе обраде, протурозивне мјере) и агрономске мјере (плодоред, рокови сјетве, смјесе усјева, малчирање, зеленишно гнојење и сл.), уз увођење у производњу нових сортних креација отпорнијих на сушу. Већ дуго се препоручује агроклиматско рејонизирање ФБиХ, успостављање система мониторинга и раног упозоравања те подизање свијести пољопривредника о климатским промјенама, њиховим утицајима на пољопривреду, али и о утицајима пољопривреде на климатске промјене.

У домену средњорочног стратешког планирања развоја пољопривреде у Федерацији БиХ, а у свјетлу климатских промјена које се недвосмислено одвијају, од изузетне важности су недавно покренути процеси у оквиру иницијативе тзв. Зелене агенде за Западни Балкан (The Green Agenda for the Western Balkans). Ради се о иницијативи покренутој кроз институције ЕУ чије су основне интенције успоравање или заустављање климатских промјена првенствено кроз смањење емисија стакленичких гасова те кроз енергетску транзицију, опште повећање одрживости комерцијалних људских дјелатности, циркуларну економију, заштиту и унапређење стања природних ресурса и сл. на Западном Балкану који је, иако још увијек не политички, онда сигурно географски дио Европе. Иницијатива је у новембру 2020. године прихваћена од лидера земаља Западног Балкана кроз Софијску декларацију о зеленој агенди за Западни Балкан. Слједиће одреднице Софијске декларације Regional Cooperation Council је у октобру 2021. године објавио Акцијски план за provedбу Софијске декларације¹. Акцијски план се односи на период од 2021. до 2030. године, чиме се он својим великим дијелом преклапа са периодом на којем се односи ова стратегија пољопривреде и руралног развоја у Федерацији БиХ. Пет основних праваца дјеловања утврђених акцијским планом су: 1) декарбонизација, 2) циркуларна економија, 3) смањења загађења, 4) одржива пољопривреда и 5) заштита природе и биоразноликости. Иако се пољопривреда, производња хране и рурални развој могу наћи у сваком од наведених пет основних праваца Акцијског плана, за стратешко планирање развоја пољопривреде и руралног развоја у ФБиХ од посебне важности је, природно, четврти правац (одржива пољопривреда). Овдје је утврђено седам слједићих циљева: 1) усклађивање регулативе сектора пољопривреде, производње хране и руралног развоја са стандардима ЕУ; 2) јачање службених контрола, побољшање слједивости и означавање прехранбених производа; 3) промоција еколошки прихватљиве и органске пољопривреде, уз смањење уноса хемијских производа у производњи хране; 4) сарадња знаности, образовања и производње с циљем лакшег преласка на иновативне и еколошки прихватљиве технологије и методе узгоја; 5) смањење отпада у руралним и обалним подручјима; 6) одрживи развој руралних подручја кроз ЛЕАДЕР приступ и 7) улагања у производњу и технологије обновљиве енергије, као и у смањење емисија стакленичких гасова и у мјере прилагођавања пољопривреде климатским промјенама. Очигледно је да се питањима одрживости и смањењу или превладавању посљедица климатских промјена овим циљевима посвећује значајна пажња. Својим иманентним дјелатностима пољопривреда и

производња хране кроз квалитетно планирање и одговорне реализације планираног, посебно у плановима и програмима руралног развоја, могу дати значајан допринос и у реализацији неких од 14 циљева Акцијским планом утврђених у петом правцу (заштита природе и биоразноликости). Није неважно нагласити да су институције ЕУ кроз различите финансијске механизме осигурале изузетно велику финансијску подршку за реализацију "зелене агенде" на Западном Балкану што је још један позив за квалитетно средњорочно планирање развоја пољопривреде у Федерацији БиХ којег би, у што је могуће већој мјери, било корисно ускладити са агендом дефинираним правцима и циљевима.

2.6.3. Пољопривредно земљиште

Пољопривредне површине по категоријама за период 2014. – 2020. година представљене су у Табели 2.4.

Табела 2.4. Пољопривредне површине по категоријама у Федерацији БиХ у периоду 2014. – 2021., у 000 ha

Категорија земљишта	Година						
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Оранице, баште и вртови	401	402	399	401	395	405	400
Воћњаци	45	45	46	46	45	45	45
Виногради	5	4	4	4	4	4	4
Ливаде	268	274	272	263	274	277	272
Укупно обрадиво земљиште	719	725	721	714	718	731	721
Пашњаци	428	438	441	450	458	450	452
Рибањаци	0	0	0	0	0	0	0
Баре и трстици	2	2	2	2	2	2	2
Укупно пољопривредно земљиште	1149	1165	1164	1166	1178	1183	1175

Извори: Федерални завод за статистику, Статистички годишњаци/љетописи ФБиХ 2015. и 2021. година

У периоду од 2014. до 2020. године није било значајнијих промјена у површинама укупног обрадивог земљишта, укупног пољопривредног земљишта, као ни у категоријама обрадивог и пољопривредног земљишта. Статистички су биљежене укупне површине обрадивог земљишта између 714.000 ha (2017. године) и 731.000 ha (2019. године), те укупне површине пољопривредног земљишта између 1.149.000 ha (2014. године) и 1.183.000 ha (2019. године). У овом периоду је, уз благе флукутације осталих категорија, једини примјетан раст површина (за око 5%) забиљежен за категорију пашњака. Међутим, у периоду 2014.–2020. године забиљежено је повећање просјечних површина и укупно обрадивог и укупног пољопривредног земљишта (721.286 ha обрадивог и 1.168.571 ha укупног пољопривредног земљишта) у поредби са периодом 2003. – 2011. година (709.444 ha обрадивог и 1.143.778 ha укупног пољопривредног земљишта).

Према Напутку о јединственој методологији за разврставање пољопривреднога земљишта у бонитетне категорије ("Службене новине ФБиХ", бр. 78/09) пољопривредно земљиште се разврстава у осам бонитетних категорија. Прву бонитетну категорију (I) чине тла најбољих физикалних, хемијских и биолошких значајки. У осму (VIII) бонитетну категорију спадају најслабија тла. Производна способност земљишта основ је групирања бонитетних категорија пољопривредног земљишта у цјелине – агрозоне. Бонитетне категорије од I – IV су обрадива пољопривредна земљишта, припадају првој агрозони, и према Закону о пољопривредном земљишту требала би се строго чувати за примарну пољопривредну производњу. Другу агрозону чине пољопривредна земљишта бонитетних категорија V и VI, а трећу агрозону земљишта VII и VIII бонитетне категорије.

¹ Regional Cooperation Council: Action Plan for the Implementation of the Sofia Declaration on the Green Agenda for the Western Balkans 2021-2030, Sarajevo, October 4th, 2021.

Према бонитетним категоријама¹ у укупним површинама пољопривредног земљишта на подручју Федерације БиХ са око 52% најзаступљенија је друга агрозона (бонитетне категорије V и VI), након чега са око 25% слиједи прва агрозона (бонитетне категорије I – IV), те са око 23% трећа агрозона (бонитетне категорије VII и VIII).

Према основној педолошкој карти БиХ М 1:50.000 (рађеној у периоду од 1964. до 1991. године) на 116 листова подијељених у 38 секција и са укупно 4001 картираном јединицом детектобан је 81 тип тла (укључујући и хидрографију, насеља, руднике, копове, итд.). Основна педолошка карта БиХ дигитализирана је у 77 картираних јединица тла које су већином сложене земљишне комбинације састављене од једне до три земљишне јединице, највише на нивоу типа тла. По структури дигитализиране картиране јединице чини 20 типова тала који спадају у раздјеле аутоморфних и хидроморфних тала. Аутоморфна тла чине 90,85% укупне површине земљишта, а свега 8,13% типова тала спада у хидроморфна тла. Остале су површине урбане и неплодне површине.

2.6.3.1. Земљишне основе

На систем земљишне администрације у Федерацији БиХ примјењују се одредбе актуалних законских прописа о власништву и другим стварним правима. Раније констатирани проблеми око општеприхваћеног приступа регистрације некретнина, децентрализованости геодетске дјелатности, употребе више катастарских и сл. у периоду од 2014. до 2020. године су се тек дијелом почели рјешавати. Покренуте су обимне и вјеројатно дугорочне активности на хармонизацији земљишних књига и катастра, за сада кроз пројекте финансиране међународним кредитним средствима и ограничено углавном на урбана подручја ФБиХ.

Према актуалним законским одредбама, пољопривредно земљиште у власништву државе је у правном промету, али с ограничењима у вези продаје. Државно пољопривредно земљиште се може дати у крајни или дужи закуп, дати под концесију или продати само ако ће ови поступци резултирати окупљавањем пољопривредног земљишта. Располагање пољопривредним земљиштем и даље је обиљежено низом препрека, сложеним и дуготрајним поступцима и правном несигурношћу. Реституција још није озакончена тако да власници или њихови правни слиједници још немају могућност враћања пољопривредног земљишта раније одузетог по разним основама. Ефикасно тржиште приватног пољопривредног земљишта захтијева даљи рад на сређивању земљишно-књижног и катастарског стања и успостављање систематизованих база података о понуди и потражњи. Успостављање функционалног тржишта пољопривредног земљишта отежавају слаба потражња за пољопривредним земљиштем, честе праксе пренамјене пољопривредног земљишта, уситњеност парцела пољопривредног земљишта, непостојање стимулативно-дестимулативне порезне политике везане за посјед запуштеног пољопривредног земљишта и сл.

Земљишни информацијски систем Федерације БиХ је систем евиденција и праћења стања пољопривредног земљишта којег, према законским одредбама², успостављају и воде Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства и Федерални завод за агропедологију. За сада се праћење стања пољопривредног земљишта, углавном због непостојања стално осигураних средстава за ове намјене, врши у ограниченом обиму. У Федерацији БиХ је потребно доношење нових, прецизних,

подзаконских прописа којима би се успоставио ефективан систем евидентирања и мониторинга пољопривредног земљишта. Имајући у виду да пред надлежним институцијама Федерације БиХ тек стоје послови потпуног успостављања система као што су ИАЦС (интегрирани систем административне контроле) и ЛПИС (систем идентификације земљишних парцела), потребно је, кроз квалитетну координацију, осигурати да систем евидентирања и мониторинга стања пољопривредног земљишта искористи све капацитете једном успостављених ИАЦС и ЛПИС.

И поред наглашавања значаја и позитивних искустава из пројеката проведених на ограниченим подручјима, **комасација** пољопривредног земљишта у Федерацији БиХ још увијек је на изразито ниском нивоу. Раније наглашаване препреке и проблеми за провођење комасације у већем обиму (евиденције некретнина, неријешени имовинско-правни односи, високи трошкови комасације, незаинтересованост власника пољопривредног земљишта који имају ванпољопривредне приходе, мало стручњака за комасацију и сл.) и даље се споро превладавају чиме у значајној мјери трпи величина пољопривредног посједа као једна од важних претпоставки за повећање конкурентности сектора.

2.6.3.2. Мелиорације земљишта

Једна од основних мјера на ублажавању познатих последица климатских промјена у пољопривреди су мелиорације земљишта, а у условима Федерације БиХ прије свега захвати наводњавања и, на неким подручјима, одводњавања. У Федерацији БиХ је 2009. године формулиран концептуални документ о програму за наводњавање и одводњавање, као и стратегија за управљање водама за период 2010. – 2022. године. Сва предвиђања о кретањима климатских промјена и у кратком наредном периоду наговјештавају већи број врелих дана који ће уз даље поремећаје у годишњем и сезонском распореду падавина знатно повећавати вјероватност појаве суша.

Иако је и процијењених око 20.000 ha наводњаваних површина у БиХ 1992. године биле изразито незадовољавајуће, низ разлога (ратне штете, минирана подручја, неодржавање) довео је до њиховог значајног смањења. Према непотпуним подацима, у Федерацији БиХ се тренутно под системима наводњавања налази тек око 3.000 ha. У овом погледу стручна мишљења и препоруке из претходне стратегије развоја пољопривреде Федерације БиХ нису уважавана и реализирана. У том документу се наводи да је у јужним дијеловима Федерације БиХ наводњавањем потребно осигурати око трећине, у сјеверним око 15%, а у средишњим око 8% годишњих потреба пољопривредних биљака за водом те се сугерира да се у тада предстојећем петогодишњем периоду изграде системи за наводњавање на површинама од 5.000 ha и рехабилитирају системи одводње на површинама од око 20.000 ha.

Секторски законски прописи у Федерацији БиХ омогућавају да се кроз подршке инвестицијама на пољопривредним газдинствима финансирају или суфинансирају системи за наводњавање и уређење земљишта. Кроз повећано анимирање потенцијалних корисника ових подршки, али и конзистентнија стратешка одређења овим врстама инвестиција би у наредном периоду требало дати знатно више простора. Раст свијести о последицама климатских промјена требала би водити ка лакшем осигуравању средстава и из домаћих и из међународних извора за озбиљнија инвестирања у системе за наводњавање пољопривредног земљишта у Федерацији БиХ.

¹ Упутство о јединственој методологији за разврставање пољопривредног земљишта у бонитетне категорије ("Службене новине ФБиХ", бр. 78/09)

² Закон о пољопривредном земљишту ("Службене новине ФБиХ", бр. 52/09)

2.6.3.3. Минирана подручја

У БиХ су подаци о минираним подручјима још увијек од изузетне опште, али и посебне важности за пољопривредне дјелатности. И након вишегодишњих сталних и скуких послова на деминирању, основане процјене из 2020. године говоре о и даље упозоравајућих око 966 км² минских сумњивих површина на територијама 143 општине у БиХ¹. Од користи грађанима и, посебно пољопривредницима, може бити јавно доступна апликација са подацима и упозорењима о минираним подручјима која је развијена под координацијом Центра за уклањање мина у БиХ (БХМАЦ).

2.6.4. Шуме Федерације БиХ

Шуме и шумска земљишта у Федерацији БиХ 2020. године заузимају површину од 1.510.937,50 ха. Од тога су у државном власништву 1.233.807,50 ха или 82%, а у приватном власништву и власништву других правних лица око 277.130,0 ха или 18%. Када се говори о приватном власништву, 97% власника припада мушкарцима, а само 3% женама.² У упоредби са стањем забијеженим 2010. године површина шума у ФБиХ повећана је за око 3%. Иако је шумарство ФБиХ првенствено у дрвно-производној и ловно-производној функцији, шуме су одувјек, кроз прикупљање недрвних шумских производа, представљале извор додатних прихода руралног становништва. Недрвне шумске производе не треба занемаривати, између осталог и зато што је почетком задње декаде бијежен њихов значајан извоз, уз процјене да је на њиховом прикупљању било ангажирано више десетина хиљада становника. У периоду 2014. – 2020. године мало је рађено на стручним препорукама везаним за побољшање стања и остваривање бољих економских ефеката од прикупљања недрвних шумских производа изнесеним у претходној стратегији развоја пољопривреде. Дакле, и за наредни стратешки период остају препоруке за побољшање релевантне регулативе, инвентаризацију и систематизацију специфичне флоре, интеграцију прерађивача у креирање субсекторске политике, успостављање јасних планова управљања и израду смјерница за искориштавање ових производа. Подсектор би регулативом требало обавезати на пословање у складу са међународним стандардима и сертификационим схемама.

2.6.5. Биоеграфија, биоразноликост и заштићена подручја Федерације БиХ

У БиХ је идентифицирано више од 5.000 врста и подврста васкуларних биљака, више од 100 врста риба и више од 320 врста птица и других елемената биолошке разноликости, при чему је чак 30% укупне ендемске флоре на Балкану садржано у флори БиХ³. Богатство пејзажне разноликости БиХ илустрира број и врсте пејзажа идентифицираних у складу са међународним стандардима гдје се наводе слиједећи пејзажи: медитерански пејзажи, супра-медитерански пејзажи, медитеранско-планински пејзажи, планински пејзажи, брдовити пејзажи, перипанонски пејзажи и панонски пејзажи⁴. Велика разноликост генетских ресурса у БиХ очитује се и у великом броју изворних животињских пасмина и биљних врста. У складу са европском директивом за успоставу Европске еколошке мреже, у БиХ је у току процес успоставе НАТУРА 2000, при чему су идентифицирана, пописана и картирана сва најзначајнија природна станишта те биљне и животињске врсте које је потребно заштити како би се очувала богата биолошка разноликост и георазноликост.

Богата биолошка и околинска разноликост простора Федерације БиХ захтијевала је успостављење заштићених подручја и других категорија заштите с циљем осигурања опстанка и заштите станишта и врста. Према важећој категоризацији Међународне уније за заштиту природе (ИУЦН) у БиХ је заштићено 29 подручја, од чега су 2 строга резервата природе (категирија Ia), 4 национална парка (категирија II.), 16 споменика природе (категирија III.), 5 паркова природе – заштићених пејзажа (категирија V) и 2 подручја за управљање ресурсима – парк шуме (категирија VI) на укупној површини од 127.557,4 ха. Од укупне површине заштићених природних подручја према ИУЦН категоризацији у БиХ 76,9% је на територију Федерације БиХ. На подручју Федерације БиХ успостављена су и два Рамсарска подручја (Хутово блато и Ливањско поље). У Федерацији БиХ постоји велики број високо вриједних природних подручја која су планским документима федералног, кантоналног и општинског нивоа предвиђена за будућу заштиту. Планском документацијом на ентитетском нивоу, планирано је да се заштити око 17% укупне површине Федерације БиХ.

2.6.6. Заштита околиша и управљање отпадом у Федерацији БиХ

Доношењем Уредбе о информацијском систему управљања отпадом ("Службени лист ФБиХ", бр. 97/18) Федерално министарство околиша и туризма је створило законски основ за припрему и креирање Информацијског система управљања отпадом. Фонд за заштиту околиша ФБиХ је са УНДП-ом као партнером покренуо реализацију припреме и изградње Информацијског система управљања отпадом крајем 2019. године. Информацијски систем управљања отпадом Федерације БиХ је пуштен у оперативну употребу 01. 01. 2021. године (<https://fzofbih.org.ba/>). С тим у вези у наредном периоду оперативни дио по питању управљања чврстим отпадом ће бити далеко једноставнији.

Тренутно збрињавање нуспроизвода и отпада из пољопривредне дјелатности, посебно отпада животињског поријекла у ФБиХ није у складу с прописима и стандардима ЕУ за област ветеринарства и заштите околиша. Подаци о забијеженим количинама генерираног отпада из пољопривреде и производње хране у ФБиХ дати су у Таблици 10. у Прилогу.

2.7. Пољопривредна газдинства

У Босни и Херцеговини, односно у Федерацији БиХ, најжалост још није урађен пољопривредни попис који би омогућио сагледавање стварне слике о броју, величини, структури и другим важнијим показатељима на нивоу пољопривредних газдинстава. Према Пилот попису пољопривреде (2010) просјечна површина коришћеног земљишта пољопривредног газдинства у БиХ износи 1,97 ха распоређена у просјечно четири парцеле, што је знатно испод просјека у ЕУ-27 који износи 14,3 ха. Службени подаци из Пописа становништва (2013.) о броју пољопривредних газдинстава указују на један од кључних проблема којег има Босна и Херцеговина (Федерација БиХ) - велики број пољопривредних газдинстава и као посљедица тога његова мала просјечна величина. Ако се ове доде од раније позната чињеница да је изражен фрагментирани земљишни посјед и дуалан карактер производње, јасно је да пред Федерацијом БиХ стоји изазов неповољне величине и структуре пољопривредних газдинстава који се намеће као један од

¹ БХМАЦ, Пројект: "Процјена стања минских сумњивих подручја у Босни и Херцеговини 2018. – 2019."

² Извор: PRIFORT - Research into the Organization of Private Forest Owners in the Western Balkan Region

³ Четврти национални извјештај БиХ уз Конвенцију УН-а о биолошкој разноликости, 2010.

⁴ Четврти национални извјештај БиХ уз Конвенцију УН-а о биолошкој разноликости, 2010.

важнијих стратешких проблема који се мора рјешавати у наредном периоду.

У недостатку споменутих података пољопривредног пописа, анализа структуре пољопривредних газдинстава је урађена на основу Базе података о регистрованим пољопривредним газдинствима ФБиХ. Укупан број регистрованих пољопривредних газдинстава континуирано расте и са 60.622 у 2015. години се повећао на 81.584 (2020). Доминантан удио (95,6%, 2020) имају породична пољопривредна газдинства у односу на регистроване правне субјекте (4,4%). Од 76.277 регистрованих ППГ-ова у 2020. години, код 60.773 (79,7%) су носитељи били мушкарци, а код 15.504 (20,3%) су биле жене. Готово исти родни односи су и када се говори о правним лицима. Од 3.614 оваквих субјеката, код 2.881 (79,7%) су мушкарци одговорна лица, а код 733 (20,3%) су жене. Исти тренд континуираног раста је присутан и када се говори о коришћеној пољопривредној површини. У 2015. години регистровано је укупно 98.943 ха коришћеног земљишта, а 2020. године 19,3% више односно 118.114 ха. Доступни подаци из РПП и РК указују и на пратеће повећање у истом периоду 2015. – 2020. године броја чланова породичних газдинстава (20,57%) и броја упосленика у правним субјектима (27,72%).

У Федерацији БиХ (2020.) просјечна величина регистрованог пољопривредног газдинства је 1,45 ха пољопривредног земљишта. Највећи је број регистрованих газдинстава величине до 1 ха пољопривредног земљишта (67,18%), а најмање газдинстава преко 10 ха (1,30%). Структура регистрованих пољопривредних газдинстава према величини коришћеног пољопривредног земљишта исказана у ха коришћене пољопривредне површине је доста уједначена. Нешто већи удио имају пољопривредна газдинства величине 1 до 3 ха (26,57%), док најмање партиципирају регистрована газдинства величине 3 до 5 ха (14,52%).

Мали и фрагментиран земљишни посјед пољопривредних газдинстава у Федерацији БиХ и даље је једно од круцијалних ограничења примарне пољопривредне производње. Да би се унаприједила и побољшала структура земљишног посједа неопходно је предузети бројне активности које требају ићи у правцу окрупњавања пољопривредних газдинстава концентрацијом земљишта као што су комасација, унапређење закупа, стварање услова куповине земљишта и друго. Врло важан предуслов ове је свакако пратећа земљишна политика.

2.8. Биљна производња

2.8.1. Ратарство

У Федерацији БиХ у периоду од 2014. до 2020. године у просјеку је евидентирано 406.000 ха ораница и вртова, од којих је 195-086 ха (48,05%) било засијано ратарским, повртним и крмним биљем, док је 185.500 ха (45,68%) необрађених површина. У структури сјетвених површина у истом периоду и даље су водећа жита, која слиједи крмно биље и повртарски усјеви, док је најмање заступљено индустријско биље. Жита заузимају у просјеку 44,1% (од најмање 76,7 хиљада у 2014. години до највише 90,5 хиљада у 2016. години) засијаних ораничних површина. Поврће се гаји на просјечних 41.518 ха, што је 21,3% ораничних површина. Крмно биље је заступљено на 63.967 ха, односно сије се на око 33% ораничних површина. Највеће промјене су у индустријском биљу, чије засијане површине су увећане за 4.434 ха, односно удио им је од 0,6% порастао на 2,7% коришћених ораничних површина. Жита и крмно биље су заступљени на око 77% ораничних површина, што говори о узгоју култура која су релативно једноставна за узгој, а и поступак складиштења и чувања је једноставнији него неких других пољопривредних производа. С друге стране,

повртарски усјеви и индустријско биље који захтијевају интензивну агротехнику и одговарајуће складишне услове су значајно мање заступљени у сјетвеној структури чинећи 23% укупне производње.

Жита која у Федерацији БиХ заузимају водеће мјесто јесу кукуруз и пшеница, док су раж, јечам, зоб, тритикале и хељда са знатно скромнијим удјелом. Пшеница, као најважније крушно жито, са просјечном годишњом производњом од око 74 хиљаде тона (2014-2020) ни близу не подмирује потребе млинске индустрије. Просјечан принос у Федерацији БиХ је 3,8 т/ха што је ниже и од државног просјека, просјека сусједних земаља и земаља Европске уније. Разлози се углавном вежу за технологију производње - неодговарајуће и недовољно гнојење и заштита, неодговарајући сортимент, недостатак наводњавања, ниске откупне цијене које демотивишу произвођаче, али и неуређен рад савјетодавних служби тј. недостатак стручне помоћи од стране агронома.

Кукуруз као најраспрострањеније жито са просјечном површином од око 47 хиљаде хектара и укупном производњом преко 226 хиљада тона је у директној зависности од дешавања у сектору сточарске производње. У упоредби са Србијом, Хрватском и ЕУ, Федерација БиХ има најниже просјечне приносе.

Раж, јечам и зоб не биљеже значајније промјене у односу на претходни анализирани период.

Производња тритикала и хељде се не евидентира на федералном нивоу, иако су то два изнимно важна жита која траже више пажње и укључивања у будућа стратешка планирања развоја пољопривреде. Тритикале је одличан извор сточне хране, приносилији од неких других усјева који се користе у исхрани стоке. Сије се на више од 5.000 ха са тенденцијом повећања површина и укупне производње и са просјечним приносима већим од осталих стрних жита. У упоредби са земљама окружења и ЕУ принос тритикала у ФБиХ је висок (4,2 т/ха – просјек 2017. – 2019.), виши од просјека у БиХ, Србији, Хрватској и ЕУ. Хељда као алтернативно жито све више проналази своје мјесто у људској исхрани, тражен је артикл на међународном тржишту, а истовремено је усјев скромних захтјева погодан за органску производњу и за узгој у изразито руралним подручјима. Производња варира по годинама и креће се на нивоу 1.000 хектара. Просјечни приноси су око једне тоне, слично као и у земљама окружења. Потражње за овим усјевом постоји, што може бити шанса за Федерацију БиХ. Ово тим прије, јер се ради о култури која захтијева брдско планинска подручја, ниска улагања и скромне агротехничке мјере његе током вегетације.

Подаци о увозу и извозу жита јасно указују на високу зависност Федерације БиХ и њене млинско-пекарске индустрије о увозу ових пољопривредних производа, што намеће потребу посебног стратешког приступа унапређењу ове производње.

Индустријско биље које се сије у Федерацији БиХ представљају сунцокрет, соја, уљана репица и дуван. О производњи сунцокрета и уљане репице нема званичних статистичких података, мада захваљујући успешном пословању компаније "БИМАЛ" д.д. и уговорним односима са фармерима производња ових усјева постоји и према неслужбеним подацима се повећава. Званични подаци ФЗС говоре да просјечна површина под индустријским биљем (2014. – 2020.) је нешто више од 3.500 ха и разликују се у односу на податке ФМПВШ према којима су значајно веће површине под овим културама и износе близу 5.000 ха. Према истом извору под уљаном репицом је преко 400 ха, а под сунцокретом су такођер приближне исте површине.

Производња соје расте из године у годину и у 2020. години се сијала на више од 3,5 хиљада хектара и просјечним приносом од 2,7 т/ха. Дуван већ годинама иде у правцу смањења површине али и укупне производње. Тренутно у БиХ не раде фабрике дувана, а откупне станице су махом затворене¹. Мултинационалне компаније концентрирају производњу у неколико творница гдје имају најповољније услове, а куповином домаћих творница купују и тржиште, што се десило и у БиХ.

Производња крмног биља у анализираном периоду 2014. – 2020. се одвија на око 33% засијаних површина. Највеће површине су под силажним кукурузом, затим ТДС, дјетелином и луцерком. Мање површине су под смјесам трава и махунарки, а сточна репа биљежи пад производње. Иако се на поузданост и релевантност статистичких података у одређеној мјери може сумњати, како у засијане и пожњевене површине, тако и у постигнуте приносе, сасвим је извјесно да приноси који се постижу у производњи крмног биља нису задовољавајући, те да се уз више знања од стране фармера и примјену солидне агротехнике на постојећим површинама може произвести знатно више крме. Имајући у виду податке да у Федерацији БиХ постоје значајне необрађене површине, производња крме на ораницама би могла бити повећана по оба параметра: (а) засијаним површинама и (б) повећаним приносима по јединици површине. Повећање површина би могло ићи и до 50%, а приноса и до 100%. Квалитета произведене крме би могао такођер бити повећан у значајној мјери. Све ово претпоставља неопходну помоћ пољопривредне савјетодавне службе, односно агронома на терену.

Осим сијаних и природни травњаци представљају веома значајан природни ресурс, у вишеструком значењу те ријечи, јер су незаобилазан извор кабасте сточне хране, извор биоразноликости, са посебним освртом на значај заступљености ријетких и угрожених врста. Површине под пашњацима у проматраном периоду варирају јако мало по годинама. Просјечни приноси сухе масе, који се постижу на ливадама су изразито ниски (1,5-1,8 т/ха сијена) јер се на значајном дијелу површина не примјењују агротехничке мјере, али не постоји ни заинтересованост самих сточара за боље искориштавање природних травњака.

Плантажна производња љековитог биља је сектор за који нема службених статистичких података. Једини доступни подаци су о извозу и увозу љековитог биља. Међутим, не зна се поријекло извезеног производа – да ли потиче од слободног сакупљања у природи или је резултат плантажне производње. Евидентно је да производња смиља стагнира, а остало љековито биље се сије на површини преко 100 хектара. Љековито биље је мали сектор великог потенцијала јер подаци ВТК показују да се из државе извезе љековитог биља и шумских плодова у вриједности око 39 милиона КМ, а увезе око 17 милиона КМ (2018). С обзиром да није раздвојено љековито биље од шумских плодова сматра се да око половине отпада на љековито биље. Добрим дијелом је извоз љековитог биља сакупљеног у природи, али исто тако чињеница је и да расте интерес за плантажном производњом. У 2019. години покривеност увоза извозом у овом сектору је била 246%. Извоз је реализиран на 46 тржишта широм свијета, уз доминацију ЕУ тржишта (83%). Најширу мрежу купаца имају компаније које се баве извозом етеричних уља (37 земаља).

2.8.2. Повртарство

Производња поврћа у Федерацији БиХ има дугу традицију уз реалну могућност бржег развоја. Око половине засијаних повртних површина, преко 21.000 ха је под **крумпиром**. Просјечна укупна производња крмпиром за последњих седам година је око 175 хиљада тона. Проблем у производњи крмпиром су изузетно ниски приноси, нижи од свих земаља окружења, европских и свјетског просјека. Разлога има више, а међу водећим је немотивираност произвођача због немогућности пласмана произведених количина, тако да се крмпир производи више мање за властите потребе, а тек вишак за тржиште. Изградња прерађивачких капацитета би повећала потражњу сировине што би значајно утицало и на повећање приноса овог усјева и улагања у модерне технологије производње, сортимент и остало.

Грах се производи у просјеку на око 4.000 ха, али производњу, као и код крмпиром, одликују изузетно ниски приноси који су око 1,4 т/ха и далеко су испод приноса у земаљама Европске уније. По сјетвеним површинама слиједе црни лук (просјек око 3,3 хиљаде хектара), купус (2,8 хиљаде хектара), рајчица 1,9 хиљада хектара и паприка 1,6 хиљада хектара. Краставац се на подручју Федерације БиХ узгаја као салатни и краставац корнишон, у заштићеном простору или на отвореном, који се у континенталним подручјима мање прерађују на локалном нивоу, а више се извози. Последњих година производња корнишона за извоз је постао уносан посао, а откуп се углавном обавља преко откупних станица.

Приноси свих споменутих врста поврћа су веома ниски у упоредби са земаљама окружења. У последње вријеме неки произвођачи уговарају производњу нпр. краставац корнишон и у том случају захваљујући примјени интензивне агротехнике, одговарајућег сортимента, али и помоћи савјетодача на терену остварују приносе и неколико пута веће од осталих произвођача. Ово би уједно могао бити и пут интензивирања повртларске производње - произвођачима осигурати пласман, репроматеријал и стручну помоћ при производњи што све скупа води ка високим приносима, приносима на нивоу водећих европских.

Говорећи о извозно-увозним обиљежјима, корнишон је нпр. у 2019. години био у групи од пет најконкурентнијих извозних производа (поред малине, крушке, јабуке и шљиве). С друге стране, крајње поражавајуће је да међу 10 најважнијих увозних производа налазе се свјежа рајчица, свјежа паприка, кухани крмпир, смрзнути крмпир, чипс крмпир и сјеменски крмпир. Ако проматрамо увоз и извоз поврћа у/из Федерације БиХ у периоду 2014. – 2020., просјечна покривеност увоза извозом је 37,23%. И даље увозимо велике количине поврћа упитне квалитете. Простора за супституцију увоза постоји много, иако се чини да је највећи разлог за увоз ниска цијена као и доступност производа током цијеле године. Међутим, то не значи да не треба тежити унапређењу овог сектора. Адекватном пољопривредном политиком може се повећати и унаприједити производња примарних пољопривредних производа, као и прерада истих у циљу супституције у увозу, односно смањења трговинског дефицита.

2.8.3. Производња поврћа у заштићеном простору

Производња поврћа у заштићеним просторима представља модел високо-интензивне производње којом се осигурава производња и пласман поврћа у зимском и раном прољетном периоду што чини гајење поврћа у заштићеном простору атрактивном пољопривредном дјелатношћу. Не треба се занемарити ни њену социјалну и економску

¹ "Босанац д.д." Орашје је на јавној лицитацији за продају, а једино се још у Градачку откупљују мање количине дувана.

димензију, с обзиром на могућност узгоја на малим површинама уз постизање високих и стабилних приноса и брзо враћање уложених средстава што у коначници може допринијети опстанку младих у руралним подручјима.

У Федерацији БиХ су у употреби највише објекти под пластиком као што су ниски, високи тунели и пластеници док су врло мале површине под стакленицима. Узгој поврћа на природном земљишту у Федерацији БиХ је доминантни начин производње у заштићеном простору. Као најинтензивнији облик производње поврћа осигурава да се приноси неких култура повећавају за неколико пута. Званични статистички подаци о производњи поврћа у заштићеним просторима у БиХ нису доступни. Према доступним подацима (базе података кантоналних и општинских одјељења за пољопривреду) у Федерацији БиХ има око 280 ха заштићених простора, мада и овај податак треба узети са резервом, будући да велики број пољопривредних произвођача није у регистру.

Највећи дио производње поврћа у заштићеном простору је у Херцеговини, односно у ХНК. Најчешћа структура прољетне сјетве је рајчица (65%), паприка (30%), и осталих култура које чине краставац, диња и кромпир (5%). У јесенском року сјетве/садње 70-80% пластеничке производње заузима салата, а остатак блитва и шпинат. Пласман раног поврћа у већој је мјери извозно оријентиран.

Посљедњих година примјетно је покушљење репроматеријала и најважнијих инпута што поред проблема са пласманом производа усложњава саму производњу поврћа у заштићеним просторима и пријети заустављањем континуираног раста ове производње.

2.8.4. Пољопривредна механизација

Недостатак пољопривредног пописа у БиХ (Федерацији БиХ) онемогућује сагледавање стварне слике о броју, величини, структури и другим важнијим показатељима опремљености пољопривредних газдинстава механизацијом. Према процјенама експерата просјечна старост трактора у Федерацији БиХ је око 30 година што заједно са просјечним ангажманом трактора који се креће око 100 радних сати годишње¹ даје веома лошу слику стања механизације у Федерацији БиХ. Ниска и недовољна буџетска издвајања са оба нивоа власти (ентитетски и кантонални) за инвестиције у пољопривредну механизацију у оквиру структуралних мјера и мјера руралног развоја, и скромни приходи пољопривредних произвођача ограничавају набавку нове механизације и модернизацију пољопривредне производње. Овоме треба додати и изостанак ИПАРД фондова који су углавном најважнији извор финансирања (суфинансирања) набавке механизације и пратеће опреме у земљама Западног Балкана.

Пољопривредна механизација за апликацију фитофармацеутских средстава у Федерацији БиХ је такођер застарјела. Због нередовне контроле и нетестирања стројева за апликацију фитофармацеутских средстава код њиховог великог броја значајан је удио дизни које немају уједначене протоке млаза чиме се онемогућује равномјерна дистрибуција фитофармацеутских средстава по усјевима/воћњацима/виноградима. Буџетском подршком и едукацијом руковалаца стројевима може се поправити стање у овој области. У приоритете везане за пољопривредну механизацију и даље остаје доношење и проведба законских и подзаконских аката којима се регулира питање пољопривредне механизације те развијање организацијских форми које ће потицати већи степен њиховог коришћења.

¹ За разлику од Федерације БиХ, у Србији се просјечни годишњи ангажман трактора, зависно од врсте, креће између 430 и 740 сати.

² Тренутно егзистира дорадбени центар који је смјештен у ентитету Република Српска.

2.8.6. Сјеменарство

Савремена пољопривредна производња заснива се на сталној потреби за квалитетним сјеменом и садним материјалом. Садашње стање у производњи сјемена и садног материјала у Федерацији БиХ ни изблиза не задовољава властите потребе производње, мада агроколошки услови постоје. Због тога је Федерација БиХ упућена на значајан увоз овог пољопривредног репроматеријала. Сјеменска производња у Федерацији БиХ у периоду 2014. – 2020. година показује значајну варијабилност како производних површина тако и остварених приноса. Производња жита имала је континуиран раст производних површина и остварене производње до 2019. године (више од 4.000 тона), док је у 2020. године дошло до значајног пада. Сјеменска производња кукуруза је била доста уједначена у периоду 2017. – 2019. година (око 100 тона), док је производња сјемена дувана била везана за одржавање домаћих (ВХС и равњак) сорти дувана до 2019. године, да би у 2020. години ова производња у потпуности нестала. Производња сјемена соје има тренд раста (од 17,5 тона у 2014. години до 640 тона у 2020. години). Производња сјемена кромпира је у сталном опадању (од 1.349 тона у 2014. години до свега 54 тоне у 2020. години). За разлику од сјеменске производње, производња пресадница поврћа је регионално препознатљива по својој квалитети и постаје извозни пољопривредни бренд Федерације БиХ. У 2020. години је укупно произведено 11,6 милиона комада пресадница различитих врста и сорти поврћа, од чега је значајан број извезен на иностранство тржиште. Међу важнијим правним субјектима који се баве производњом сјеменског материјала и пресадница издвајају се: БИОС са п.о. Горња Вратница Високо, ОЗЗ АГРИСАН Сански Мост, Планта д.о.о Тузла, ПЗ Сунце д.о.о Чапљина, Бојка д.о.о Витина, Адриа Хистил Габела Поље (производња пресадница), те Пољопривредник д.о.о Оцак, Агропромет д.о.о Босанско Грахово, Дадо Комерц д.о.о Пруд, Дамјановић, И. д.о.о Гламоч (производња сјемена жита, соје и кукуруза).

Производња сјемена и садног материјала заступљена је на различитим производним подручјима Федерације БиХ и у различитим агроколошким условима. Тако је производња сјеменског кромпира и значајан дио производње жита смјештена на већим надморским висинама (изнад 700 м.н.в.), док је производња пресадница поврћа заступљена већином у субмедитеранском подручју (Чапљина, Витина, Габела), као и у условима умјерено континенталне климе (Тузла).

Фокус проблема код производње сјемена жита у Федерацији БиХ је недостатак дорадбеног центра² чиме би се процес производње сјемена заокружио. Највећи проблем произвођача пресадница поврћа је у нелојалној конкуренцији нерегистрованих произвођача који своје производе стављају у промет без адекватне контроле и документације. Од осталих проблема сјеменарске производње у Федерацији БиХ која треба кандидирати су свакако њена изражена варијабилност, једнако у површинама и производњи. Ово намеће потребу да се у овој области унаприједи законска рјешења којима ће се фаворизирати политика подршке, подизати ниво знања у самој производњи сјемена те повећати инспекцијски надзор. Надаље, на производњу сјемена утицале су и тржне варијабилне цијене крајњих пољопривредних производа, али и недостатак уговорене цијене од стране откупљивача³.

³ Овдје посебно треба истаћи недостатак кантоналних робних резерви које би биле стабилизатор и производње и цијена пољопривредних производа. Тако је у 2021. години увоз сјемена основних усјева (кромпир, жита, кукуруз и соја)

2.8.7. Интегрална производња

Интегрална производња је блиско везана за успоставу и реализацију ГЛОБАЛ Г.А.П. стандарда. То је стандард који покрива све основне аспекте производње, од коришћења земљишта, преко процеса производње до бербе, односно жетве. Односи се такођер и на социјалну бригу о радницима и заштиту околиша. Постоји од 1997. године. ГЛОБАЛ Г.А.П. је приватни стандард, са статусом добровољног стандарда, мада последњих година постаје обавезан стандард за међународну трговину пољопривредним производима. Користи које произвођачи имају проведбом овог стандарда су: могућност изласка на међународно тржиште, постизање веће цијене производа, повећања капацитета производње, лакши и бржи проналазак тржишта, тенденција запошљавања нових или сезонских радника.

Према подацима доступним за 2015. и 2016. годину у БиХ је било 163 односно 138 произвођача сертификованих по овом стандарду и то сви из биљне производње. Већина сертификованих домаћих произвођача одлучила се за ову **стандардизацију** због извозних могућности, а када ће домаћи трговци поставити овај стандард као обавезу за откуп производа, остаје за видјети. Произвођачи ратарско-повртарских усјева у овом систему производње су: Адриа-Хисхил расадник Габела, 33 Грачанка Грачаница, Хеко Бугојно и Јаффа комерц Мостар.

2.8.8. Органска производња

Органска производња на подручју Федерације БиХ егзистира од почетка овог стољећа. Обрадиве површине под органском производњом у последњих седам година варирају без неког разумног појашњења. Подаци о стварном стању не постоје, нема регистара произвођача и прерађивача ових производа. Једино се може доћи до података од једне од сертификационих кућа - Органска контрола (ОК), мада их постоји неколико које се баве пословима сертификације органске производње у ФБиХ. Према подацима ОК у 2019. години су била засијана 1.237 ha, а у 2020. години свега 346 ha. Љековито биље, жита и бобичасто воће су доминантне културе које се узгајају. Поред узгоја, треба споменути и прикупљања самониклог љековитог биља, гљива и бобичастог воћа. У 2107. години од укупних сакупљачких површина (150.604 ha), на љековито биље отпада 103.575 ha. Значајан дио овог сакупљеног биља се извози. У периоду 2016. – 2018. примјетан је тренд раста извоза органских производа, а најзначајнија извозна тржишта за органске производе из БиХ су земље чланице Европске уније, прије свих Њемачка, Низоземска, Данска, Италија, Шведска и Швајцарска.

Закон о пољопривредној органској производњи је донесен 2016. године (Службене новине Федерације БиХ, број 72/16), а након тога Правилник за органску биљну и сточарску производњу. Чињеница је да је процес доношења законске регулативе веома спор и да је то један од проблема који кочи развој овог сектора.

Досадашња буџетска подршка органској производњи се односила на сертификарање органске производње¹. На нивоу Федерације БиХ је активна удружење ОРГАНСКО ФБИХ, које окуља ове произвођаче и организира бројне продајне манифестације за своје чланове, а у сарадњи са сертификационом кућом из Хрватске има развијену и сертификацију ове производње.

Пут који органску производњу, поготово у руралним срединама издиже на виши производни ниво јесте задругарство и удруживање породичних фарми на локалном подручју са циљем повећања количине производа, едукације потрошача, остваривања конкурентности, стандардизације квалитете, брендирања производа, те организованог изласка на домаће и страном тржиште.

2.8.9. Воћарство

Повољна умјерено континентална клима заједно са медитеранском климом омогућује да се на подручју Федерације БиХ одвија производња великог броја воћних врста из групе јабучастог, коштичавог, језграстог, јагодастог и медитеранског воћа. Важан оквир за будући развој воћарске производње је садржан у Оперативном програму воћарска рајонизације у Федерацији БиХ (2013) у којем су дате препоруке и смјернице за најповољније рајоне за узгој воћних врста водећи рачуна о агро-еколошким условима, односно о специфичних ограничењима и одређеним условима климе, тла и рељефа, али и економских услова.

Анализа воћарске производње у Босни и Херцеговини (Федерацији БиХ) се још увијек, са изузетком јагодастог воћа, води на нивоу броја укупних и родних стабала, а не на ниво површине и ha, што отежава анализу и извођење закључака будући да се не прави разлика између интензивне и екстензивне производње, као и специфичности појединих производњи. Укупне површине воћњака у Федерацији БиХ у периоду 2015. – 2020. стагнирају и крећу се око 45 хиљада ha.

Континентално воће

Најважније континенталне воћне врсте у Федерацији БиХ су јабука, крушка, шљива, бресква, трешња, вишња, марелица и орах. Мјерено просјечним бројем стабала, највећу заступљеност има шљива (46%) коју слиједи јабука (28%), крушка (11%) те трешња (5%) и бресква (4%). У периоду 2014. – 2020. примјетан је тренд раста броја стабала свих крошњастих воћних врста. У 2014. години укупан број стабала је износио 11,5 милиона, а у 2020. години 12,7 милиона. Евидентирано повећање броја стабала упућује на праксу да се стари екстензивни насади замјењују новим насадима са интензивном производњом и густим системом узгоја, при чему површине остају непромијењене. Највећи број повећања родних стабала забиљежен је у 2015. години (око 800 хиљада), док је у наредном периоду забиљежен уједначен раст са просјечно 100 хиљада нових родних стабала.²

Када се говори о укупном приносу континенталних воћних врста у анализираном периоду 2014. – 2020. основна карактеристика је варијабилност и промјенљивост по годинама. Најнижи приноси су забиљежени у 2014. и 2017. години као посљедица екстремних климатских прилика (мраз и суше). Посебну варијабилност у приносима су показале двије водеће воћне врсте - јабука и шљива. Производња шљиве се кретала од 23 хиљаде тона у 2017. години до рекордних 60 хиљада тона у 2018. години. Производња јабука у 2014. години је износила 14 хиљада тона, а у 2020. години рекордних 53 хиљаде тона. Највећа укупна производња крошњастог воћа је била у 2018. и 2020. години и износила је у просјеку 135.000 тона, док је седмогодишњи просјек у периоду 2014. – 2020. био 102,2 хиљаде тона. Очито је да климатске промјене све чешће утичу на укупну производњу ове врсте воћарске производње, што ће заједно са

износио 5,7 милијуна, од чега је највећи увоз био код кромпира у висини од 5,0 милијуна КМ (6,7 милијуна kg).

¹ У посљедње три године (2018.-2020.), кроз програм подршки у ФБиХ исплаћена је подршка у висини од 18.296 КМ у 2019. години, 30.517 КМ у 2020. години, док је највише исплаћено у 2018. години – 40.864 КМ.

² Изузетак чини 2016. година у којој је забиљежено повећање од само 17 хиљада родних стабала.

унапређењем агро-техничких и помо-техничких мјера, заштитивати и нови приступ и увођење мјера пољопривредне политике којима ће се дјеловати на негативне посљедице споменутих климатских промјена.

Јагодасто воће

Производња јагодастог воћа на подручју Федерације БиХ доживјела је снажну експанзију током протеклих 20 година, имајући при томе и успоне и падове као и свака производња у пољопривреди. Ова производња прати савремене трендове техничко-технолошких рјешења најразвијенијих земљама свијета што потврђује остварени приноси по јединици површине који је близу пуног генетског потенцијала. Актуална производње јагода је доста уједначена и одвија се на просјечних 800 ha површине, док површине под малином осцилирају и послје рекордних 2.321 ha у 2018. години смањују се за преко 600 ha у 2020. години када износе 1.703 ha. Остале јагодасте воћне врсте попут купине, рибизе и боровнице још увијек нису уведене у културу и стога су и мање заступљене. Приноси јагодастих врста релативно су уједначени у анализираном периоду 2015. – 2020. и за јагоду просјечни годишњи проноси износе 8,66 t/ha, а за малину 7,86 t/ha.

Смањење површина под малином један је од најважнијих уочених проблема у производњи ове врсте воћа у Федерацији БиХ. Разлоге треба тражити у (и) повећаној понуди малине на свјетском тржишту и нижој продајној цијени, (ii) неповољним климатским приликама које су узроковале лошим квалитетом плодова, (iii) недостатку радне снаге као посљедице све већег одлива младих из руралних средина и (iv) недостатку пољопривредних савјетодаваца и трансферу знања из домена савремених техничко-технолошких рјешења.

Производња јагодастог воћа, првенствено малине, највише зависи од инсталираних расхладних капацитета. На подручју Федерације БиХ постоји 16 компанија које се баве откупом малина са укупним капацитетом расхладних комора од 17.000 тона, што даје довољно простора за повећање производње малине чија тренутна просјечна производња износи 14,2 хиљаде тона.

Медитеранско воће

Медитеранске воћне врсте у периоду од 2014. – 2020. билеже стални пораст броја родних стабала и укупног приноса посебно маслине и смокве. У анализираном периоду укупни приноси су повећани са 897 тона у 2014. години на преко 2.000 тона у 2020. години као резултат уласка ових врста воћака у периоду пуног плодношења. Све је присутнији тренд подизања већих плантажних засада са одомаћеним и интродуцираним сортама маслине, правилног склопа садње и узгојне форме крошње, уз коришћење система за наводњавање. Такођер, остале медитеранске воћне врсте прелазе са екстензивног начина производње на плантажни узгој и то код смокве, бадема и нара. На позитиван тренд повећања производње медитеранских воћних врста утицало је више чимбеника, а најважнији је позитиван тренд буџетских издавања (федерални и кантонални ниво) и давања средстава за подизање нових засада.

Као и код узгоја крошњастих воћних врста, и код узгоја медитеранских врста важније обиљежје је варирање просјечних приноса из године у годину, као резултат понајприје климатских прилика у којима се одвија производња.

2.8.10. Виноградство и винарство

На подручју Федерације БиХ гајење винове лозе и производња вина имају веома дугу традицију. Стање у којем се већ дуже вријеме налази ова дјелатност све је мање у сугласности са тим богатим наслеђењем.

На основу статистичких података БиХ је у 1990. години имала 5.781 ha винограда, а од тога је 4.274 ha било на простору садашњег Херцеговачко - неретванског кантона (ХНК). Тај податак показује да је овај кантон био главни носилац виноградарске производње БиХ, односно Федерације БиХ. Прошли рат је нанео велике штете виноградарској производњи тако да је уништено 2.046 ha винограда или 47,9% од укупних пријератних површина. Знатно већи удио уништења површина је био код државног сектора (69%) у односу на приватни (28,8%). Информације о виноградарским површинама којима се данас располаже основе се на подацима прикупљеним кроз израду тзв. виноградарског катастра, којем се приступило изради први пут у повјести БиХ. Најважнији разлози за његово настајање су (и) евиденција и анализа постојећих површина под виновом лозом, (ii) анализа структуре сортимента, (iii) евиденција потенцијалних виноградарских површина и (iv) утврђивање укупне биланце стања што је један од предуслова уласка у ЕУ. Катастар винограда ће омогућити увид у виталност виноградарства као једне од најважнијих привредних грана. Кроз више од 20. стољећа површине под виновом лозом су расле и опадале, што је зависило о миграцијама становништва, ратовима, политичким уређењима, а у новије вријеме тржишним чимбеницима узгоја винове лозе. Подаци прикупљени при изради виноградарског катастра су несљужбени и у току је провјера података на терену.

У пољопривредним површинама Федерације БиХ (1.183.000 ha) удио винограда је 0,33% односно 3782 ha (2020. година). У укупној површини винограда винског грождје заузима око 3.607 ha, а столно око 250 ha. Проматрано по кантонима значајне површине засађене виновом лозом заступљене су у ХНК (2679 ha) и ЗХК (1026 ha). Виноградарством и винарством се бави око 10.200 домаћинстава. У анализираном периоду на површинама засађеним виновом лозом просјечан број трса је 14.575, односно 13.856 родних трса, са којих се убере 34.153 тона грождја или 2,47 kg по трсу.

Земљиште на којему се налазе насади винове лозе у највећем дијелу је приватно власништво. Држава је задржала власништво над земљиштем које је било у саставу државних предузећа и која се по садашњим законима не може приватизовати. Управљање земљиштем проводи се путем кантоналних и општинских тијела која уговором о концесији или закупу регулирају односе с корисницима земљишта. Општенице се може рећи да је нерегулисано власништво над земљиштем кочица даљег развоја винарско-винарског сектора из најмање три разлога: (и) велика уситњеност посједа, (ii) нерегулисани власнички односи и (iii) дестимулирајућа политика давања земљишта у концесију.

При подизању винограда треба прихватити сва савремена достигнућа у технологији системског уређења производног простора, припреми и одржавању земљишта, избору сортимента високе квалитете повезано са ревизијом рајонизације појединих подручја, дефинирању система узгоја, те правилном избору и организираној употреби технолошких линија стројева у агротехници и ампелотехници. При садњи винограда предност треба дати нашим, БиХ, аутохтоним сортама жилавки и блатини, које аутохтоношћу и квалитетом могу наћи своје мјесто на захтјевном тржишту. Уз ове сорте треба садити свјетски познате сорте мерлот, цабернет саувигнон, цхардоннау, сурах и друге, које су се одомаћиле на нашем подручју на којем постижу високу квалитету.

Производња столног грождја се обавља на површини од око 250 ha и нема података о годишњој производњи. У наредном периоду посебну пажњу треба ставити на сорте

веома ране епохе сазријевања како би се искористиле компаративне предности херцеговачког виногорја, као и веома касне епохе чије се грозђе може чувати у расхладним уређајима и тако осигурати тржиште у зимским мјесецима.

2.8.11. Винарство

Производња вина у Федерацији БиХ организирана је у 43 винарије. Укупни производни подрумски капацитет регистрованих винарија износи 31.861.600 литара (318.616 HL) што је мање у односу на 1985. годину када су производни капацитети износили 37.500.000 литара (375.000 HL). Производни годишњи капацитет вина с укупних 3.607 ha виноградарских површина (1,39 милиона трса), уз принос од 2,47 kg/ трсу и рандман од 60-70% износи 20.742.750 литара. На производњу бијелих вина отпада 55%, а црвених 45%. Од укупних 3.607 ha површина под виноградима на регистровани (производња вина с заштићеним географским поријеклом-ЗЗП) винарски сектор отпада цца 875 ha (24,26%). Преостале површине од 2.732 ha (75,74%) су у власништву породичних газдинстава од којих већина има прераду грозђа и производњу вина за властите потребе, а мањи вишкови се продају на локалном тржишту. Процјена је да се виноградарско-винарском производњом бави цца. 4-5.000 породичних газдинстава. Просјечна површина винограда у породичним пољопривредним газдинствима износи 0,56 ha, распоређених на 2-3 виноградарске парцеле. Слабости ове групе произвођача су нерегулисани власнички односи над земљиштем (винарадима), велика уситњеност посједа и недовољна опремљеност прерађивачких капацитета.

Регистровани винарски сектор је у 100% приватном власништву. Од 43 регистроване винарије 42 располажу властитим виноградарским насадима. Такођер, у значајном броју ове винарије откупљују грозђе од других произвођача. Када говоримо о виноградарским насадима треба нагласити да су насади (трсови) приватно власништво.

Значајан искорак у квалитети производног процеса, односно, финалног производа, учињен је у последњих 25 година када је извршена модернизација опреме у два смјера: (1) увођење контроле процеса врења (контролирано врење) и (2) замјена дрвених судова инокс посудама. Паралелно с модернизацијом опреме новији период су обиљежила два типа производње вина која се у ранијим периодима нису практицирала а то су: (и) производња барикуе (барик) вина у храстовим бачвама запремине 225 литара и (ii) производња пјенушца на бази култивара жилавка. Модернизација производног процеса захтијевала је образовање стручњака и њихово укључивање у трансфер најновијих технолошких рјешења и подизање квалитете сортих вина. Захваљујући наведеном производња се фокусира на висококвалитетне категорије вина с нагласком на аутохтони сортимент као што су жилавка (бијело), блатина и трњак (црвено). Ове сорте због низа предности представљају основ винарске производње због чега спадају и у дио културног наслијеђа.

У периоду од 2015. – 2019. год. годишње се извезло цца 1.900.000 л од чега је удио вина са заштићеним географским поријеклом 65%, а вина без ЗЗП-а (ринфуза вина) 35%. Процијењена годишња вриједност винарске производње представља 0,23 % укупног БДП-а БиХ. Винарски сектор је релативно мали, али је због концентрованости на релативно мало подручје јужног простора БиХ изузетно значајан као привредна грана.

Унапређење и развој виноградарско-винарског сектора у Федерацији БиХ треба проматрати у контексту сљедећих активности: (и) усвајање Закона о вину на нивоу БиХ, (ii) израда рајонизације виноградарског производног подручја, (iii) provedба система заштите ПДО и ПГИ, (iv) изградња и provedба система електронског вођења винарског и виноградарског регистра, (v) потицање рјешавања власничких односа у сфери виноградарског земљишта као предуслова коришћења новчаних фондова, (vi) ревидирање политике давања концесија над државним земљиштем како би се потакнула садња нових винограда на економски исплативијим површинама, (vii) потицање гастро-винарске понуде руралних подручја кроз јачање и развој "винске" цесте и продају вина на кућном прагу, (viii) потицање модернизације винарске опреме кроз системе за примарну прераду, његу и дораду вина и (ix) потицање "малих" винара на удруживање и заједнички наступ на тржишту вина.

2.8.12. Расадишарство

Службени надзор над производњом садног материјала воћа и винове лозе у Федерацији БиХ је од 2016. године законски регулиран и обављају га органи за потврђивање Федералног завода за пољопривреду у Сарајеву и Федералног агромедитеранског завода у Мостару.¹

У Федерацији БиХ, у периоду 2014. – 2020. примјетан је тренд смањивања производње садног материјала свих врста воћа. Тако је број садног материјала јагодастог воћа смањен са 9,8 милиона (2015) на 1,5 милиона (2019), док је број садног материјала континенталног воћа са 1,27 милиона (2014) смањен на само 203 хиљаде (2020). Доминантно мјесто у производњи садног материјала има јагодасто воће (удио од 85,9%), док је знатно мање заступљен садни материјал континенталног воћа (12,6%), односно медитеранског воћа (1,6%). Број расадника у Федерацији БиХ који се бави производњом садног материјала воћа осцилира, њих 16 било је у 2014., 17 у 2017., а само 10 у 2020. години. Недовољна буџетска подршка расадничарској производњи као и инвестицијама у подизање нових засада, уз изостанак међународних фондова попут ИПАРД средстава сигурно су један од разлога споменутог негативног тренда.

Сличан негативан тренд у периоду 2014. – 2020. је и код производње садног материјала винове лозе. Са 387.236 садница винове лозе у 2015. години њихов број је пао на свега 157.620 у 2020. години. У 2020. години само је један расадник у Федерацији БиХ који се бави производњом садница винове лозе, а у 2014. години су егзистирала 4 расадника. И овдје треба тражити исте разлоге оваквом стању - недовољна институционална/буџетска подршка и изостанак заинтересованости домаћих виноградарских.

Расадишарска производња треба бити стратешки циљ сваке земље, јер од квалитетне саднице зависи просперитет воћарске и виноградарске производње. Од изузетно је значаја да се производња репродукцијског садног материјала задржи унутар земље садњом и одржавањем матичних насада подлога и племки високих категорија. Доступност висококвалитетног садног материјала један је од предуслова за успјешан развој воћарског и виноградарског сектора па је стога потребно (и) утврдити дугорочне потребе за садним материјалом воћа и винове лозе у Федерацији БиХ, (ii) подизање матичних насада, минимално категорије Цертифицирани садни материјал за виноградарство и категорије Основни садни материјал за воћарство, (iii) укључивање у

¹ Органи за потврђивање (Федерални агромедитерански завод Мостар и Федерални завод за пољопривреду Сарајево) имају успостављену сву потребну инфраструктуру у обављању службеног надзора, за категорије садног материјала воће: предосновни, основни, сертификирани и винове

лозе: предосновни, основни, сертификирани и стандардни садни материјал (имплементиран систем квалитете ИСО 17065, фитосанитарни лабораториј – систем квалитете ИСО 17025 и увјете неопходне за тискање декларација/сертификата).

Програм федералних/кантоналних подршки потицање подизања нових матичних насада воћа и винове лозе и (iv) организирање генетскога и сигурнога одабира клонова аутентичних домаћих сорти винове лозе, нарочито оних које представљају битну економску основу (живаљка и блатина).

2.9. Анимална производња

Анимална производња у Федерацији БиХ чини значајан сектор укупне пољопривредне производње и даје важан допринос укупном БДВ из пољопривреде, извозу пољопривредних производа и запослености руралног становништва. Федерација БиХ са доминантним удјелом природних травњака, односно природних ливада и пашњака (724 хиљаде ha или 61,6% укупних пољопривредних површина, 2020.), предодређена је за узгој стоке и производњу млијека и меса, али нажалост овај потенцијал још увијек није довољно искоришћен. Бројни су проблеми са којима се сусреће анимална производња у Федерацији БиХ као што су уситњеност земљишног посједа и немогућност рационалне организације производње сточне хране, лоша структура пољопривредних газдинства исказана малим бројем грла стоке по фарми у којима највећи удео (више од 2/3) имају газдинства са веома малим бројем грла (газдинства 1 до 3 музне краве или 1 до 5 оваца), недостатак репродукционих центара и организованог узгоја било које врсте домаћих животиња те проблеми везани за тржиште и пласман сточних пољопривредних производа.

2.9.1. Производња млијека

Производња и прерада млијека се сматра стратешком граном пољопривреде и прехрамбене индустрије у Босни и Херцеговини. У Федерацији БиХ је доминантна производња крављег млијека, али се примјећује све значајнија, не толико количином колико стратешком важношћу, партиципација овчјег и козјег млијека. Производњом крављег млијека у БиХ се бави око 100.000 пољопривредних газдинстава, од чега око 33.000 домаћинстава производи млијеко у комерцијалне сврхе.

У Федерацији БиХ производња млијека се још увијек највећим дијелом ослања на мала и средња пољопривредна газдинства. У анализираном периоду 2014. – 2020. ограничавајући чимбеници производње млијека су били уситњена имања, мали број грла по имању (3 – 10), неадекватни услови држања стоке, неповољни услови за кредите у сточарству, неразвијена савјетодавна служба и неедуцираност фармера. Тренутно стање производње млијека није на потребном нивоу, а ситуација је додатно погоршала Ковид-19 пандемија.

У периоду од 2014. до 2020. године биљежи се пад броја музних грла у Федерацији БиХ. Истовремено је укупна производња крављег млијека расла до 2018. године, након чега долази до благог пада производње на тренутних око 240 милиона литара. Просјечна количина млијека по грлу и даље је прилично ниска (око 2.700 литара/година; Табела 1, Графיקони 1 и 2). У немогућности да задовоље прописане норме у производњи квалитетног и хигијенски исправног млијека знатан број малих произвођача престао је са испоруком млијека на тржиште. Многа од ових газдинстава се потпуно гасе, често и због одласка млађег дијела популације у иностранство. Велике фарме карактеризирају савремени производни капацитети, адекватна технологија, примјена свих зоотехничких мјера, уз висок степен искоришћености генетског потенцијала грла и високу производност по грлу.

Од овчјег млијека се производе неки од најквалитетнијих и најпознатијих аутохтоних сирева. Изузев последње двије године, број музних оваца у анализираном периоду у ФБиХ није значајно опадао. У истом периоду

производња овчјег млијека је незнатно расла на актуелних скоро 12 милиона литара (Табела 2, Графיקони 3 и 4). Годишња производња козјег млијека током задњих година је на око 4,5 милиона литара (Табела 3, Графיקони 5 и 6.).

Укупно проматрано, у периоду од 2014. до 2020. године откуп млијека је растао. Најмањи откуп забиљежен је 2015. године (око 58 милиона литара), а највећи у 2014. и 2020. години (преко 140 милиона литара). Иако се број коопераната смањује (тренутно се процјењује на око 4.500), знатан број газдинстава престао је с властитом прерадом млијека којег сада продаје мљекарама. Поред тога, стада се окрупњавају, а велики произвођачи продају млијеко мљекарама. Просјечна цијена 1 литра млијека у продаји и откупу је варијала од 0,49 до 0,58 КМ. Забиљежена продаја на тржницама је јако мала и представља од 0,20 до 1,11% од укупне количине млијека у продаји и откупу у ФБиХ. Поред овог, извјесно је да се одређене, могуће и знатне, количине млијека продају нерегистрованим каналима. Међутим, тренд смањења удјела продаје млијека на тржницама/пијацама комплементаран је са забиљеженим повећаним откупом (Табела 4; Графיקони 7-11).

2.9.2. Производња меса

Производња различитих врста меса, његов пласман на тржиште у свјежем стању и производња полуготових и готових месних производа одвија се је на читавом територију Федерације БиХ. Узгој домаћих животиња за производњу меса најчешће се врши на мањим или већим фармама крава за тов, држањем стада оваца за клање (најчешће до неколико стотина) и на фармама перади (већином са по пар хиљада товљеника). Узгој свиња је у мањем обиму и своди се најчешће на тов увезене прасади за домаће потребе и пласман на домаће тржиште. Произвођачи месних прерађевина рјеђе су и узгајивачи животиња и углавном их набављају на домаћем или страном тржишту.

У проматраном седмогодишњем периоду (2014. – 2020. година) број закланих говеда, оваца, свиња и перади као и нето тежина закланих грла показује велике варијације, како по годинама тако и по врсти закланих животиња. Број закланих грла говеда и нето тежина закланих говеда показује континуиран и значајан пад. Број закланих оваца у истом периоду значајно варира, при чему се нето тежина овчјег меса скоро подудару са промјенама у броју закланих грла. Нагли пад броја закланих оваца у 2020. години и пласмана овчјег меса и месних прерађевина иначе може се објаснити поремећајем на тржишту због Ковид-19 пандемије. И број закланих свиња је био у сталном паду. Забиљежен је значајан несклад између броја закланих грла и нето тежине добивеног меса у првим годинама овог периода (пад броја закланих грла и повећање или незнатна промјена у маси меса), што је вјеројатно последица структуре закланих животиња (повећано клање товљених свиња у односу на клање прасади). Тренутни узгој свиња у Федерацији БиХ није довољан за осигурање потребних количина свињског меса за домаће тржиште па је увоз свињског меса, нарочито у прерађивачке сврхе, неопходан. Број заклане перади и нето тежина добивеног меса показују константан и значајан пораст, при чему нето тежина меса перади прати повећање броја закланих јединки. Због повољнијих цијена овог меса постоји стална и висока тражња на домаћем тржишту, а тренду раста је вјеројатно допринијело и коначно одобрење извоза меса перади у ЕУ од 2019. године.

Производња меса у Федерацији БиХ током претходних година обиљежена је бројним проблемима, уз пад производње неких врста меса и неравнотежом нивоа понуде домаће производње и потреба домаћег тржишта. Резултат је то значајног смањења броја расплодне стоке и товних грла.

Последњих година су цијене увозне стоке за клање и тов биле приближно једнаке или незнатно више од цијена увезеног меса, тако да се током три последње године смањило увоз живих грла на рачун увоза меса по ниским увозним цијенама, углавном из ЕУ. Овим је додатно смањен број закланих грла чиме је домаћа клаоничка индустрија доведена на руб опстанка. Резултат наведеног је пад домаће производње меса и недостатка меса на домаћем тржишту, како свјежег, тако и као сировине за месопрерађивачку индустрију која је задовољење својих произвођачких капацитета у великој мјери већ била базирала на сировинама из увоза.

2.9.3. Говедарство

Говедарство је окосница развоја сточарске производње у Федерацији БиХ. У анализираном периоду 2014. – 2020. примјетан је пад укупног броја говеда са 215.478 (2014) на 195.356 (2020) и резултат је прије свега смањења броја музних крава и стеоних јуница. Број музних крава је у сталном паду и у 2020. години броји 111 хиљада грла. Позитивни тренд је забиљежен у просјечној музности крава која је са 2.557 литара у 2014. години се повећала на 2.880 литара у 2020. години, али ове вриједности су још увијек далеко од ЕУ стандарда. Пад броја музних крава и укупне производње млијека упућује на потребу додатних активности и мјера унапређења сектора, јер очито највећи дио буџетске подршке које имају произвођачи млијека у Федерацији БиХ није довољна за стабилност и даљњи развој производње млијека.

Просјечна нето тежина закланих говеда у сталном је порасту и повећана је са 8.262 тоне у 2014. години на 9.790 тона у 2020. години и резултат је старијих категорија. С друге стране, у истом периоду нето тежина закланих телад је драматично смањена и са 1.995 тона у 2014. години достигла је ниво од свега 770 тона у 2020. години, што је последица значајног увоза ове категорије говеда.

У структури говедарских фарми доминирају пољопривредна газдинства са 1-5 грла (74,52%), коју слиједи газдинства величине 6-10 грла (12,55%), док је најмања заступљеност газдинстава са преко 50 грла која партиципирају са свега 3,73%. Највише су заступљене пасмине комбинираних типа (млијеко-месо и месо-млијеко) представљене у сименталу, мање у холстеину, док у појединим дијеловима Федерације БиХ се могу наћи и аутохтона пасмина буша.

Највећи дио говедарске производње је смјештен у три кантона - Унско-сански кантон, Зеничко-добојски и Тузлански кантон у којима се и довија главнина производње млијека и меса.

У циљу подизања конкурентности говедарске производње на отвореном тржишту какво је тржиште Босне и Херцеговине (Федерације БиХ) потребно је успоставити нове производне системе који ће се величином производне јединице (фарме), нивоом производње, те примјеном технолошких процеса моћи носити са производним системима земаља из окружења и ЕУ. Говедарску производњу у значајној мјери ће дефинирати и стање у прерађивачкој индустрији млијека, у месопрерађивачкој индустрији и њиховој међусобној повезаности, што се огледа кроз квалитету млијека и млијечних производа као и квалитету меса и месних производа. Посебно је наглашен проблем цјеновних односа у откупу сировина. Главни изазови који стоје пред овом граном анималне производње се огледају у потреби трансформације постојећих у одрживе фарме величине преко 20 музних крава, односно 50 товних грла, побољшане продуктивности и модернизацији кроз увођење савремених техничко-технолошких рјешења. Уз ово је потребна успостава узгојно-селекционе службе као и успостава информацијског система за узгојно селекциони

рад. Посебан фокус је потребно ставити на трансфер знања, унапређење генетског потенцијала кроз набавку висококвалитетних јуница и расплодних бикова те тржишну промоцију саме говедарске производње.

2.9.4. Свињогојство

Свињогојство, бројем грла и укупном вриједношћу производње спада међу мање важне гране анималне производње у Федерацији БиХ. У периоду 2014. – 2020. укупан број свиња је варирао из године не показујући неки изразит тренд и кретао се у распону између 80 и 90 хиљада грла (Прилог - Табела П-4.1.) при чему 10-12% овог броја су чинила приплодна грла - крмаче и супрасне назимице. Пасмински састав свињогојских фарми је доста скроман и своди се на крижанце пасмина ландрас и велики јоркшир, те у знатно мањој мјери на пасмине дурок и пиетрен. Недостатак узгојно-селекционог програма једна је од већих препрека планирању и самој производњи квалитетног расплодног и товног материјала. Такођер недостаје планско провођење крижања и хибридизације, чији резултат је, између осталог, скромни број одгојене прасади по крмачи и ниво прираста. Укупна производња свињског меса у регистрованим клаоницама у Федерацији БиХ у периоду 2014. – 2020. варира између 6.575 тона (2014) и 8.911. тона (2020), док број закланих свиња се креће од 73.063 (2014) до 81.850 (2020). Због професионалне структуре становништва у Федерацији БиХ, свињско месо конзумира мањи дио становништва овог БиХ ентитета, а највећа производња мјерена бројем грла се одвија у Посавском кантону (38,72%, 2020.). Производња свињског меса у БиХ (Федерацији БиХ) је у потпуности оријентирана на домаће тржиште, како за потрошњу у свјежем стању тако и за производњу краткотрајних прерађевина. Због провођења обавезног цијељења против класичне куге свиња онемогућен је извоз живих утовљених животиња. Главне разлоге у осцилацијама и паду производње свињског меса у Федерацији БиХ треба тражити у бесцаринском увозу свињског меса из земаља ЕУ и њеним нижим цијенама у односу на домаће те у расту цијена сточне хране, нарочито соје и кукуруза. Последица споменутог је "гашење" домаће производње и то не само мањих породичних газдинстава већ и специјализираних великих произвођача, наследицима некадашњих великих предузећа.

Производња свињског меса је доста екстензивна, углавном се ради о клању млађих категорија свиња и просјечна производност се креће око 260 kg живе мјере по крмачи. Структура свињогојских фарми је такођер неповољна. Доминирају фарме са малим бројем грла (до 20), док је скроман број великих (преко 100 грла) фарми. Ово уједно упућује на чињеницу да је веома мали број специјализираних фарми. Главни разлози оваквом стању свињогојства у Федерацији БиХ се огледају у (и) потпуно либерализованом тржишту меса у БиХ, (ii) недовољна системска подршка сектору, (iii) бесцарински увоз, (iv) уситњена имања са мало обрадиве површине, (v) мали број расплодних и товних грла на газдинству, (vi) неогдоварајући услови држања, (vii) лош пасмински састав, (viii) недостатак узгојно-селекционог рада у сектору, (ix) недоступност повољних кредитних линија, (x) слаба едукованост произвођача свињског меса те (xi) релативно ниска буџетска издвајања и недовољна подршка за товљенике и расплодна грла.

2.9.5. Овчарство и козарство

Овчарство и козарство су важне гране анималне производње у Федерацији БиХ које карактеризира екстензивни начин производње и коришћење природних травњака, прије свега пашњачких површина. Осим економског значаја за велики број руралних домаћинстава, ове двије гране дају

значајан допринос и биолошкој разноликости у подручјима у којима се одвија.

Овчарство

У периоду 2014. – 2020. уочава се негативни тренд и пад укупног броја оваца. Са 532 хиљада грла у 2014. години укупан број оваца је смањен за 4,5% и износи 508 хиљада. Разлог оваквом кретању је највише допринијело смањење укупног броја најмлађих категорија, јањади и шиљежади чији број је са 94,5 хиљада у 2014. години сведен на 81 хиљаду у 2020. години. У пасминском саставу доминира домаћа праменка са својим сојевима који се разликују у фенотипским и производним карактеристикама зависно од услова у којима се узгајају. Поред праменке, са знатно мањим удјелом су присутне и аутохтоне пасмине оваца увезене у циљу побољшања и мелиорација домаће пасмине оваца. Највећи допринос укупном броју оваца у 2020. години дају три кантона - Средњобосански (18,83%), Херцеговачко-неретвански (18,66%) и Зеничко-добојски (13,49%).

Укупна годишња производња овчјег млијека је 11,5 милиона литара и доста је уједначена и стабилна у свом анализираном периоду 2014. – 2020. Просјечна производња млијека по музној овци у периоду лактације износи 54 литара, што је далеко од ЕУ просјека. Када се говори о производњи овчјег меса примјетан благи пад у периоду 2014. – 2020., а посебно ниска производња је забиљежена у 2020. години (36% у односу на 2019.) као, прије свега, посљедица пандемије Ковид -19.

Козарство

Укупан број коза у периоду 2014. – 2020. је доста неуједначен, показујући одређени раст до 2017. године (44.616), након чега број опада и достиже у 2020. години ниво од 42.497. Према пасминском саставу доминирају различити крижанци, а код мањег броја, углавном специјализираних, фарми узгајају се козе у чистој крви алпска, санска, бурска и домаћа коза. Највећи допринос укупном броју коза даје Херцеговачко-неретвански кантон (26,1%). Број мужених коза у периоду 2014. – 2020. се креће у распону 24 до 26 хиљада са просјечном годишњом производњом од 197 литара по музној кози. Овакав просјечан принос музних коза је доста уједначен у свим анализираним годинама и не задовољава производне стандарде модерног козарства у развијеним земљама ЕУ.

Бројни су проблеми који се требају рјешавати у гранама овчарство и козарство. Структурне промјене и удио фарми са већим бројем грла, боља техничко-технолошка опремљеност, прецизно мапирање бројног стања, организовање функционалне и ефикасне удружења произвођача, оснивање селекционих и репродуктивних центара те унапређење трансфера знања и ангажман пољопривредних саветодаваца, само су неке од активности и могући правци дјеловања у будућем периоду provedбе Стратегије.

2.9.6. Коњогојство

У периоду 2014. – 2020. у Федерацији БиХ настављен је негативни тренд и пад укупног броја коња. Укупан број коња се смањено са 5.903 колико је било у 2014. години на 4.298 у 2020. години. Према стручним пројекцијама и у наредном периоду, због све израженије депопулације руралних подручја, може се очекивати негативан тренд укупног броја коња уколико се не подуму одговарајуће мјере садржане прије свега у потицању аутохтоних пасмина (босански брдски коњ).

2.9.7. Перадарство

Перадарство, као једна од растућих грана анималне производње од 2000-тих година, у периоду 2014. – 2020. је задржала, уз мање осцилације, број на нивоу 10 до 11 милиона перади. Када се говори о броју заклане перади у

регистрованим клаоницама уочава се значајан тренд раста и повећање са 21,6 милиона комада у 2014. години на 32,6 милиона комада у 2020. години. Исти тренд је забиљежен и када се говори о нето тежини очишћених трупова која је повећана са 32.067 тона у 2014. на 50.178 тона у 2020. години. Просјечна нето тежина заклане перади се креће око 1,5 kg.

Стабилна производња у анализираном периоду 2014. – 2020. утврђена је и када се говори о производњи јаја и броју кока носилица. Укупан број кока носилица се кретао између 1,72 милиона (2014) и 1,89 милиона (2015) и 1,87 милиона (2020). Уочене осцилације у броју кока носилица су углавном везане за продајну цијену јаја, односно трошкове сточне хране. Пуно већа варирања су била присутна када се говори о самој производњи јаја. У 2014. години ова производња је износила 276 милиона комада, а у 2020. години је била повећана за 14,13% и износила је 315 милиона комада. Просјечна производња јаја по коки носилици је варирала од 157 (2017) до 179 (2020). И у овој производњи Федерација БиХ значајно заостаје за ЕУ стандардима који се крећу од 300 до 320 јаја по коки носилици. Највећи допринос перадарству, када се говори о броју кока носилица и производњи јаја дају произвођачи из Тузланског и Зеничко-добојског кантона, у којима и егзистира највећи број модерних перадарских фарми, са модерним објектима великих капацитета и аутоматизираним производним процесима са врло мало удјела рада.

Тов пурица, патака и гусака на простору Федерације БиХ јавља се спорадично и нема неки важни производно-економски значај.

2.9.8. Пчеларство и производња меда

Пчеларство на подручју Федерације Босне и Херцеговине је традиционална пољопривредна грана која се посљедњих година интензивно развија. Поред значаја у производњи меда, ова грана постаје препознатљива и по другим пчелињим производима као што су пелуд, прополис, восак те матична млијеч. Једно од обиљежја пчеларства у Федерацији БиХ је доминантан удио пчеларских произвођача с малим бројем друштава, и с друге стране мали удио произвођача са већим бројем друштава. Највећи број пчелара пчеларством се бави не као основним занимањем, већ као начином остваривања додатних извора прихода, па су као такви у највећем броју ван успостављеног система и пласирања пчелињих производа мимо службених путева тржишта.

У анализираном периоду 2014. – 2020. број пчелињих друштава у Федерацији БиХ показује тренд раста и у 2020. години је регистровано 254.061 кошница пчела што је за разлику од 2014. године више за 34.679 кошница пчела, односно за 15,81%. Највећи број (53,43%) кошница пчела је смјештен у три кантона - Унско-сански, Тузлански и Херцеговачко-неретвански. За разлику од раста броја кошница пчела укупна производња меда показује значајне осцилације из године у годину и резултат је све израженијих климатских промјена. Укупна производња меда у Федерацији БиХ се кретала од 1.351 тону у 2017. години до 2.862 тоне у 2015. години. Варирања су изражена и код просјечне производње меда по кошници која су се кретала у распону од 5,73 kg (2020.) до 12,50 kg (2015.).

Произвођаче меда карактеризира изражена разноликост како по животној доби, степену образовања, асортиману производа до величине газдинства и броја кошница пчела. Највећи број произвођача организира продају на самом газдинству/домаћинству, а знатно мањи на тржницама и специјализираним продаваоницама.

И овој грани анималне производње недостаје боља организованост (професионална удружења) произвођача и трансфер знања кроз активност саветодавне службе, односно

техничка и стручна помоћ у превенцији и сузбијању штетника и болести.

2.10. Рибарство

Рибарство у Федерацији БиХ има вишестолетну традицију и условно се може подијелити на морско и слатководно рибарство. У оба подсектора рибарства у већој су или мањој мјери заступљени основни видови дјелатности (производње): аквакултура, привредни риболов и спортско-рекреативни риболов.

Почетак развоја аквакултуре у Босни и Херцеговини везан је за крај 19. и почетак 20. стољећа, када се оснивају прва пастрмска и шаранска рибогојилишта. Од 1894. године, када је основано пастрмско рибогојилиште "Врело Босне" код Сарајева, до седамдесетих година прошлог стољећа основано је неколико великих пастрмских рибогојилишта, која су у то вријеме била најмодернија и најпродуктивнија рибогојилишта у Европи. Данас у Федерацији БиХ егзистира 78 рибогојилишта, што чини 65,5% од укупног броја рибогојилишта у БиХ (ФАО, 2015). Највећи број рибогојилишта у Федерацији (52 објекта или 66,7%) у производњи рибе примјењује систем проточних бетонских базена. То су искључиво пастрмска рибогојилишта. Производња конзумне рибе у мору и на хидроакмулацијама одвија се искључиво у рибогојилиштима са кавезним системом узгоја. У овим се рибогојилиштима (15 објеката) производи се конзумна морска риба и пастрмка, и чине 19,2% од укупног броја рибогојилишта. Најнижа производња конзумне рибе остварује се у рибогојилиштима са земљаним базенима (14,1%), у којима се узгаја шаран и сродне врсте.

Аквакултура је један од најбрже растућих сектора пољопривреде и прехрамбене индустрије у Федерацији БиХ. У односу на крај прошлог стољећа, када се производило око 1.000 т годишње, производња конзумне рибе је у посљедњих двадесет година утростручена, и креће се између 2.000 и 3.000 т. годишње, а у појединим производним годинама и више. У Федерацији БиХ аквакултура се углавном базира на узгоју конзумне пастрмке и мањим дијелом на марикултури, узгоју морске рибе и шкољки. Узгој шарана и других топловодних риба организиран је само на малим породичним рибањацима и производњи за властите потребе газдинстава и продају живе рибе на рибању, па је њихова производња скоро занемарива. Укупна производња рибе и других водених организама у 2019. години (3.011 т) повећана је за око 80% у односу на 2014. годину (1.685 т), односно за око 90% у односу на 2015. годину (1.605 т), када је регистрована најмања производња у периоду 2014. – 2020. година. У 2020. години дошло је до значајног пада производње рибе и других водених организама (2.000 т), искључиво као посљедица пандемије и отежаног пословања у таквим условима.

Према ФАО подацима производње калифорнијске пастрмке, у 2018. години БиХ, са производњом од 2.746 т (Ф БиХ - 2.575), била је међу 25 највећих произвођача у свијету, односно међу 15 у Европи. Поред калифорнијске пастрмке, у хладноводним пастрмским рибогојилиштима, као конзумна риба узгајају се и поточна пастрмка и поточна златовчица. У 2019. години, у Федерацији БиХ, искључиво у проточним бетонским базенима, остварена је производња од 80 т поточне пастрмке и 20 т поточне златовчице. Према ФАО статистичким подацима, БиХ, односно Ф БиХ (РС и БД немају регистровану производњу), спада међу 10 највећих произвођача конзумне поточне пастрмке (8. мјесто) и конзумне поточне златовчице (6. мјесто) у свијету.

И у производњи морске рибе дошло је до значајног повећања производње у периоду 2014. -2019. година. Производња конзумног лубина и ораде у 2019.години (210 т) била је више него двоструко већа у односу на 2014. годину

(100 т). Производња морских шкољки (дагња и каменица) је у периоду 2014-2019. година драстично смањена, готово у потпуности обустављена. Од 45 т конзумне шкољке у 2014. години производња је пала на 11 т у 2018. и 2019. години, док у 2020. години није уопште регистрована.

Привредни риболов је дјелатност која подразумева лов рибе професионалним риболовним алатима и опремом, ради стављања уловљене рибе у промет и стјецања добити. Овај вид риболова углавном је заступљен у морском рибарству, док га је у слатководном рибарству могуће обављати само на ријечи Сави. Привредни или комерцијални риболов у мору вјековима је осигуравао животну егзистенцију становништва у приобалном дијелу наше земље. Са развојем друштва и индустријализацијом привреде, имајући у виду и величину морског територија и развој аквакултуре, све више је опадао интерес за риболовом као примарном привредном дјелатношћу. Процењује се да улов у морском риболову износи 10 до 15 тона рибе годишње, при чему је важно истакнути да се улов углавном пласира током туристичке сезоне, директном продајом локалним ресторанима.

Професионално рибарење на ријечи Сави има вишестолетну традицију, па је навика конзумирања слатководне рибе локалног становништво пуно већа него у другим дијеловима наше земље. Влада Посавског кантона је издала три дозволе за привредни риболов, двије за риболовно подручје Орашје и једну за риболовно подручје Оцак. Комплетан годишњи улов рибе у овом подручју пласира се и прода на локалном тржишту, путем рибарница или ресторана. Према ФАО годишњаку за рибарство (2020) у БиХ се сваке године изловљава 305 тона рибе, од чега највећи удио (300 т) чине различите врсте слатководних риба (шаран, бабупка, смуђ, сом, и др.).

Спортско-рекреативни риболов је дјелатност рибарства, која подразумева лов рибе удичарским риболовним алатима и опремом, ради спорта или рекреације. Уловљена риба се не смије стављати у промет и спортско-рекреативни рибари је смију користити само за властите потребе. Према усменим подацима Спортско риболовног савеза БиХ, у Босни и Херцеговини је 2020. године било око 21.000 спортских риболоваца, од чега највећи дио (13.045 или 61,9%) чине риболовци који су чланови Спортско риболовног савеза Федерације БиХ, односно неког од риболовних друштава у Федерацији. Процењујући да сваки регистровани спортско-рекреативни риболовац оствари улов у количини од 15 до 20 kg у току године, може се закључити да је у Федерацији БиХ у 2020. години остварен улов од 200 до 250 тона рибе годишње.

Просјечна годишња потрошња риљег меса по глави становника у Европи у 2017. години износила је 21.5 kg, а Босна и Херцеговина се налазила на посљедњем мјесту европских земаља, са годишњом потрошњом од 5,8 kg по глави становника. Највећи удио у укупном производу рибарства Федерације чине производи аквакултуре, првенствено конзумна риба. Највећи дио производа слатководне аквакултуре и производа марикултуре намијењен је домаћем тржишту, док се један дио пласира на тржиште ЕУ (први сертификирани производ анималног поријекла), земаља ЦЕФТЕ, ЕФТЕ и других земаља. У протеклом седмогодишњем периоду перманентно је растао извоз производа аквакултуре из Федерације БиХ и у 2020. години је постигао максималну вриједност (1.648,6 т). Извоз сушене, сољене и димљене рибе у 2020. години је за десет пута увећан у односу на 2014. годину. За два пута је у протеклом периоду увећан извоз смрзнуте и свјеже или расхлађене рибе. Једни пад извоза је регистрован код живе рибе и он је за око три пута мањи у 2020. години у односу на 2014. годину.

С друге стране, укупни извоз рибе, рибљих производа и других акватичних организама у 2020. години (1631,7 т) скоро је за два и по пута увећан у односу на 2014. годину (668,6 т).

2.11. Прехрамбена индустрија

У периоду од 2014. до 2020. године забиљежен је значајан раст производње у прехрамбеној индустрији Федерације БиХ. Званична статистика је биљежила податке о годишњим производњама: млинске индустрије, прераде млијека, прераде меса, прераде воћа и поврћа, производње кекса и вафла, производње пива, производње вина, производње воде и минералне воде, производње безалкохолних пића и производње цигарета. Највећи раст забиљежен је код производње кекса и вафла (преко 120%). Висок раст производње биљеже производња воде (око 59%), прерада меса (око 54%) и млинска индустрија (око 50%). Повећање производње биљеже и прерада млијека (око 16%) те производња пива (око 4%). Према статистичким подацима, раст производње од око 80% забиљежен је и у винарству, иако се, према стручним стајалиштима, подаци званичне статистике о производњи грожђа и вина у БиХ иначе сматрају непоузданим. Треба нагласити да је 2020. као коначна година проматраног периода, али и као година Ковид-19 пандемије, значајно утицала на наведене показатеље раста у доменама производње пива, вина и безалкохолних пића. Производња вина и безалкохолних пића је у 2020. години била за око 10% мања од производње у 2019. години, док је производња пива у 2020. години била за око 14% мања од производње у 2019. години. Ово је утицало и на укупно проматрано смањење производње безалкохолних пића (преко 6%) у проматраном периоду. Изразити пад производње у периоду од 2014. до 2020. године забиљежен је код производње цигарета (смањење за преко 80%), што се може објаснити промјенама пословних политика (премјештање производње) нових власника капацитета за производњу цигарета у ФБиХ.

У односу на претходни, током проматраног периода искоришћеност капацитета повећала се у млинској индустрији, преради меса, производњи кекса и вафла, пива и вина. Међутим, искоришћеност капацитета у прехрамбеној индустрији ФБиХ још увијек је јако ниска. Тако је за већину анализираних подсектора искоришћеност капацитета испод 50%. Само су млинска индустрија и производња кекса и вафла (које се иначе првенствено ослањају на увозне сировине) у 2020. години имале искоришћеност капацитета преко 50% (69,99%, односно 54,02%). Најмање су искоришћени капацитети у погонима за производњу цигарета (5,51%) те у производњи вина (14,69%). Према стручним мишљењима, искоришћеност капацитета у винарству је вјероватно већа од наведене, а његова изнесена вриједност је могућа последица некомплетности података које биљежи статистика.

Поједини дијелови сектора прехрамбене индустрије и даље су знатно овисни о увозу сировина и полупроизвода. Може се рећи да се мљекарство, производња минералних вода, производња прерађевина од воћа и поврћа и производња вина највећим дијелом заснивају на домаћим сировинама. С друге стране, производње пива, освјежавајућих безалкохолних пића, воћних сокова, цигарета и житних прерађевина базиране су на увозним сировинама. Знатни прерађивачки капацитети мљењења житарица и прераде меса само мали дио потреба за сировинама осигуравају из домаћих извора. Забрињавају појаве, за сада ограничене на поједине године, потребе увоза сировина за капацитете који се баве производњом прерађевина од поврћа. У ФБиХ још увијек није покренута производња неких важних прехрамбених производа и полупроизвода попут, шећера, биљног јестивог

уља, воћних концентрата и слада, што знатно доприноси негативном спољнотрговинској биланци сектора у цјелини.

Велика већина погона прехрамбене индустрије у ФБиХ има у примени ХАЦЦП систем, а многи послују и у складу с одредбама ИСО 9001 стандарда. Спорадично се срећу и погони са provedбом ИСО стандарда серија 14000 и 22000. Биљежи се и раст Халал сертификација и повећање извоза овако сертификованих производа. Халал стандард иначе је регистрован код Института за стандардизацију БиХ као национални стандард под називом Халал храна – захтјеви и мјере, БАС 1049:2007. Након потврде Вијеће за фетве Ријасета Исламске заједнице у БиХ из 2005. године БиХ ХАЛАЛ стандард постао је први европски, а други у свијету регистровани Халал стандард.

Након низа година у БиХ и Федерацији БиХ су стечени регулаторни и институцијски услови за ефективно провођење тзв. политике квалитете прехрамбених производа. Овдје се прије свега мисли на службену регистрацију заштићених ознака поријекла (ПДО или ЗОП), заштићених ознака географског поријекла (ПГИ или ЗОГП) и ознака зајамчено традиционалних специјалитета (ГТС). Поступак заштите и регистрације води Агенција за сигурност хране БиХ, а у ФБиХ су тренутно два сертификациона тијела овлаштена за провођење потребних контрола за коришћење ових ознака. Током 2020. и 2021. године службено су регистроване прве ЗОП и ЗОГП за пољопривредне и прехрамбене производе у БиХ (два сира, један сухомеснати производ, једна воћна прерађевина и кромпир из једног подручја).

Асортиман производа прехрамбене индустрије ФБиХ је иначе прилично ограничен. Сада је већ хроничан недостатак иновација производа и паковања, а нарочито се мало напредовало у производњи дијететских производа и дехидрираних и дјеломично дехидрираних производа гдје поред непостојања постројења, недостају и мотиви и идеје за покретање ових врста производњи. Врло мали или никакви помаци су учињени у креирању нових производа на бази искориштавања нуспроизвода што је у развијеном свијету снажно промовисана и устаљена пракса.

Погони прехрамбене индустрије у ФБиХ отпад збрињавају сходно законским одредбама. Важно је, међутим, нагласити да још увијек нема знатнијих помака у смислу контроле, уштеда, разврставања, рециклаже и поновне употребе нуспроизвода или отпада као нових производа.

У периоду од 2014. до 2020. године број запослених у прехрамбеној индустрији повећан је за око 9,1%, односно на око 14.000 запослених. Тренд повећања запошљавања био је повољнији до појаве Ковид-19 пандемије која је узроковала, истина незнатно, смањење броја запослених у овој индустрији за око 2%. Удио запослених у прехрамбеној индустрији ФБиХ остаје низак и чини свега око 2,6% укупно запослених. Плате запослених у сектору прехрамбене индустрије су и даље за око 40% ниже од просјечне плате у Федерацији БиХ те су ниже и од просјечних плата у секторима пољопривреде, шумарства и риболова, производње пића и духанске индустрије.

2.11.1. Прерада млијека

Мљекарска индустрија је остварила значајне позитивне развојне трендове, брже од развоја у примарној производњи млијека. У Федерацији БиХ данас послује око 20 мљекара, већином микро (до 10 запослених) и малих (10 до 50 запослених). Међутим, три велике мљекаре прерађује око 71% укупно откупљеног млијека у Федерацији БиХ. Укупни обим производње млијека и млијечних производа у ФБиХ од 2014. године расте по стопи нешто већој од 1% годишње и тренутно је на преко 168 милиона килограма готових производа. У структури производа са око 80% удјела изразито

доминира тзв. конзумни програм (млијеко, углавном УХТ, и неферментисана павлака). Следије ферментисани производи од млијека са 14 – 20% удјела. Производња сирева је далеко мање заступљена (испод 3%) и у највећој мјери се односи на свјеже сиреве. Удио других производа на бази млијека (млијечни намази, сурутка, смрзнути десерти, сладолед) у укупној производњи је симболичан. У Федерацији БиХ од 2013. године нема производње млијека у праху. Обими производње млијека, (неферментисане) павлаке, млијечних намаза, ферментисаних млијека, те сурутке и њених производа су пратили тренд раста укупног обима секторске производње. Током 2019. и 2020. године биљежи се пад производње свих врста сирева, а током 2020. године и пад производње маслаца. Протеклих година на тржишту БиХ су се појавили нови производи домаћих мљекара и сирана попут ајрана, УФ сира, те низа нових типова и подтипова сирева (козји, овчји, димљени сиреви, сиреви са различитим додацима). Међутим, произведене количине ових производа су још увијек мале да би значајно промијениле стање на тржишту. Мљекаре у ФБиХ још увијек не нуде посебне производне програме за циљне групе потрошача (школски оброк, програми за омладину, спортско млијеко и др.) нити показују иницијативе за обогаћивањем асортимана новим производима који, иначе, као увозни заузимају значајно мјесто на тржишту БиХ (ароматизована ферментисана млијека, топљени сиреви, програм слатких конзумних производа, шира палета производа на бази сурутке, дехидрирани и дјеломично дехидрирани производи и др.). Забиљежени су одређени помаци у паковању производа која су атрактивнија и разноврснија, али још увијек заостају за паковањима из мљекарски развијених земаља.

Охрабрује оживљавање производње аутохтоних млијечних производа, нарочито сирева који се производе на традиционалан начин, од сировог (често овчјег и козјег) млијека, на малим породичним фармама. Својим реномеима истичу се три традиционална сира (Травнички/Влашки, Ливањски и Херцеговачки сир из мијеха) који представљају регионалне брендове, а два типа Ливањског сира су носитељи првих регистрованих заштитених ознака поријекла и географског поријекла прехранбених производа у БиХ. И поред одређеног раста активности на помоћи произвођачима ових и сличних сирева те на валоризацији и заштити њихових посебности, изостаје системска подршка, укључујући и субвенционисање ових производњи.

Укупни инсталисани капацитети мљекарске индустрије у ФБиХ се тренутно проијењују на око 400 милиона литара годишње што је значајно повећање у односу на стање у 2012. години (око 250 милиона литара) или у 2015. години (око 320 милиона литара). У периоду 2014. – 2020. године није било отварања нових великих мљекара у ФБиХ, док је с радом почело неколико мањих погона. Једна велика мљекара (Тузланска) у међувремену је, након продаје страном купцу, обуставила рад, а творница сладоледа Ледо је престала са производњом сладоледа. Иако је прерада млијека једна од грана прехранбене индустрије Федерације БиХ са високим степеном искоришћености капацитета он је тренутно тек на око 48%.

У мљекарама у Федерацији БиХ ефективно се проводе добре хигијенске и произвођачке праксе. Поред ХАЦЦП система, многе мљекаре имају у примјени релевантне стандарде ИСО серија, а знатан број је и у систему Халал сертификације. Ово је, уз ефективно провођење регулативе о хигијенским условима и контроли, омогућило да 2016. године прве четири мљекаре из БиХ (три из Федерације БиХ) добију дозволе за пласман млијека у ЕУ. У годинама до 2021. ове дозволе је прибавило још шест мљекара из Федерације БиХ.

2.11.2. Прерада меса

Прерадом меса у Федерацији БиХ углавном се баве мала приватна предузећа и породичне фирме са малим бројем запосленика. Прерађивачи меса у ФБиХ своје производње углавном заснивају на увозним сировинама, прије свега на замрзнутој говедини и пилећем МОМ-у. У понуди доминирају производи од говедине, меса перади, мање од свињетине и врло мало од овчјег меса. У Федерацији БиХ се највише конзумира свјеже месо перади, потом месо говеда, свиња, па оваца, док се од месних производа највише конзумирају кобасице.

Проблеми у анималној производњи, као сировинској бази прерађивачке индустрије меса у Федерацији БиХ су скоро исти већ дуги низ година и углавном се могу свести на (i) недовољна издвајања буџетских средстава за улагања у анималну производњу која се односи на производњу меса, (ii) недовољан домаћи узгој, (iii) неконтролисан и прекомјеран увоз готово свих врста сировог меса и месних прерађевина које се могу произвести у домаћим фармама и фирмама у довољној количини и квалитети већег од увезених, (iv) недовољна контрола квалитете увезених производа, (v) непостојање посебних програма кредитирања за улагања у анималну производњу као специфичну и нискоаккумулативну грану пољопривреде те (vi) недостатак законских и подзаконских прописа у циљу побољшавања и усклађивања са прописима ЕУ.

2.11.3. Прерада воћа и поврћа

Тачних података о удјелу домаће произведеног воћа и поврћа у преради из службених извора, нажалост, нема. Према резултатима анкетања предузећа која прерађују воће и поврће у Федерацији БиХ, преко 50% сировина за прерађевине од поврћа се осигурава из увоза. Знатно је повољнија ситуација у преради воћа где је удио домаће сировине (осим код производње сокова) и до 90%. Производња око 90% укупне количине воћних сокова у ФБиХ заснива се на увезеним концентратима. Разлоге за увоз сировина, поред годишњих варирања производњи воћа и поврћа у БиХ, треба тражити и у високим откупним цијенама домаћих сировина.

На простору Федерације БиХ су активна 24 предузећа са инсталисаним расхладним капацитетима за чување воћа и поврћа. Овоме треба додати и пет фирми чији се капацитети не користе или се користе у мањем обиму те велики број мањих хладњача код велетрговаца и произвођача и прерађивача воћа и поврћа капацитета испод 150 тона. Укупни активни расхладни капацитети износе око 32.000 тона, док се око 17.000 тона расхладних капацитета тренутно не користи. Само двије хладњаче укупног капацитета око 1.980 тона имају могућност чувања воћа и поврћа у контролисаној атмосфери. У периоду од 2013. до 2021. године дошло је до повећања расхладних капацитета за око 2,5 пута. Расхладни капацитети се углавном користе за чување воћа и поврћа за столну потрошњу, мада се у периоду 2014. – 2021. биљежи раст броја хладњача са могућношћу чувања дубоко замрзнутих сировина (сад укупно 15). Само осам хладњача посједује линију за припрему и дораду воћа и поврћа, а режими чувања у правилу су подешени или само као плусни или само као минусни. Имајући у виду годишњу производњу воћа и поврћа расположиви расхладни капацитети за свјеже воће и поврће у Федерацији БиХ су недовољни. И за наредни период остаје потреба изградње нових расхладних капацитета (посебно оних са контролисаном атмосфером) те инсталисање линија за припрему и дораду воћа и поврћа код постојећих хладњача.

Према неслужбеним подацима, тренутно је на простору Федерације БиХ активно девет већих предузећа за прераду

воћа и поврћа, од којих четири производе искључиво сокове и освјежавајућа безалкохолна пића. Послује и већи број мањих фирми (годишњег капацитета испод 500.000 л за сокове, односно испод 500 т за остале прерађевине од воћа и поврћа), које су најчешће специјализоване за одређену групу производа. У производњи превладавају сокови, џемови, мармеладе, маринирани и биолошки конзервисани производи од воћа и поврћа, конзервисано (стерилизовано) поврће, замрзнуто воће и поврће, а у мањем обиму пире од рајчице, кечап, прерађевине од кромпира, те сухо воће и поврће. Нажалост, само једна фирма производи минимално прерађено воће и поврће.

Искоришћеност капацитета за производњу прерађевина од воћа и поврћа, укључујући и сокове, у периоду 2014. – 2017. варирала је у распону од око 40% до око – 70% и била је на задовољавајућем нивоу. Међутим, од 2018. године искористивост капацитета пада тако да је у 2020. износила свега око 24%. Производња прерађевина од воћа и поврћа (укључујући сокове) у Федерацији БиХ интензивно је расла од 2014. до 2019. године (са око 15 милиона kg у 2014. на око преко 50 милиона kg у 2019. години. Ковид-19 пандемија узроковала је значајан пад производње у 2020. години (око 30% мање) у односу на 2019. годину. Далеко највећи удио у укупној производњи прерађевина од воћа чине воћни сокови углавном произведени од увезених концентрата (повећање са око 11 милиона литара у 2014. години на око 32 милиона литара у 2020. години, са доминантним удјелом мијешаних сокова од воћа и поврћа). У Федерацији БиХ нема капацитета оријентисаних на производњу концентрата. На тржишту се појављује све више малих прерађивача који производе сокове од домаће сировине, најчешће из властитих засада и чија годишња производња не прелази 500.000 л. У проматраном периоду забиљежен је пад производње киселог купуса, маринираног поврћа, замрзнутог воћа и желираних производа, али и значајан раст производње конзервисаног (стерилизованог) поврћа било као монокултуре или мјешавине. Службених података о производњи замрзнутог поврћа нема, иако је код неких анкетираних прерађивача замрзнуто поврће чинило најмање 50% укупне производње. Нема ни званичних података о производњи сухог воћа и поврћа, иако се на тржишту нпр. налазе зачинске смјесе у којима знатан дио чини сухо поврће. Велике индустријске сушнице из ранијег периода више нису у функцији, али се на подручју Федерације БиХ налазе десетине мањих коморних дисконтинуираних сушница капацитета уноса до једне тоне.

И поред неких охрабрујућих знакова раста сектора прераде воћа и поврћа, Федерација БиХ на европском тржишту у догледној будућности вјероватно неће моћи конкурисати великим количинама конвенционалних производа. Извозне шансе треба тражити у производњи и пласману традиционалних прерађевина од воћа и поврћа те производа са ознаком поријекла или географског поријекла. Проблем остаје обимом мала производња у правилу везана за мале производне капацитете, углавном занатског типа. Прерађивачима треба омогућити приступ инвестиционом капиталу под повољнијим условима, те подршку надлежних институција, посебно у погледу повезивања, окрупњавања и заједничког наступа на тржишту.

2.11.4. Млинско-пекарска индустрија

Према подацима Федералног завода за статистику и Одејка за прехранбену индустрију Федералног министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства у периоду од 2014. до 2020. забиљежен је раст годишње производње млинске индустрије са око 140.000 тона 2014. година на око 210.000 тона 2020. године. Годишњи капацитети млинске индустрије су до 2016. године били око

397.000 тона, када падају на око 302.000 тона и на овом нивоу се задржавају до краја проматраног периода. Искоришћеност капацитета ове индустрије се у овом периоду кретала од најмање 36% (2014. година) до највише 70% (2020. година). Треба констатовати да је са око 130.000 т забиљених 2012. године, и поред наведеног смањења капацитета за преко 90.000 т, обим производње ове индустрије у Федерацији БиХ у 2019. и 2020. години повећан на преко 200.000 тона.

Оснoв млинске индустрије у Федерацији БиХ и даље чини десетак великих млинова који годишње прерађују од 3.000 – 5.000 тона па до максимално око 10.000 тона. Процјене говоре да на територију Федерације БиХ поред ових, великих, дјелује још око 40-ак малих млинова. Млинари жито у правилу складиште уз своје млинове, при чему најзначајнији складишни капацитет и даље држи "Клас"-ов силос у Сарајеву.

Водеће обиљежје млинско-пекарске индустрије Федерације БиХ остаје практично потпуна овисност о увозним сировинама. Процјенује се да се за потребе ове индустрије и даље мање од 15% сировина осигурава из домаћих извора. Поред недовољне домаће производње жита, из пекарских кругова се, неслужбено, наводи да квалитета брашна од домаћег жита није на потребном нивоу за прераду у квалитетне пекарске производе па га је потребно мијешати са брашном добивеним од увозних сировина.

Уз млинско-пекарску индустрију треба споменути и производњу кекса и вафла која је на њу често директно наслoњена. Иако на релативно скромним полaзним основама, ова индустрија је у периоду 2014. – 2020. година забиљежила више него двоструки раст, са 5.500 тона у 2014. на 12.000 тона у 2020. години. Капацитети ове индустрије у 2020. години су били на око 22.000 тона, а њихова искоришћеност је била близу 54%.

2.11.5. Производња дестилисаних алкохолних и освјежавајућих безалкохолних пића

Значајан дио производње дестилисаних алкохолних пића у Федерацији БиХ још увијек се не биљежи у званичним статистикама. Према процјенама стручњака, 50 – 60% произведених дестилата завршава на неформалном, односно неконтролисаним тржишту. Иако је током задњих година једна компанија капацитета око 15 милиона литара дестилата престала с радом, преостали капацитети из ранијег периода и новоуспостављени погони су довољни за прихват воћа, грождја, вина и других улазних сировина за производњу јаких алкохолних пића у Федерацији БиХ. За ове капацитете иначе већ дуго стоје констатације о њиховој ниској искоришћености. Опремљеност погона који се баве производњом јаких алкохолних пића је добра и они се временом стално модернизују. У средишњим, источним и сјеверним дијеловима Федерације БиХ производњом и даље превладавају дестилати од воћа (шљива, јабука, крушка, рјеђе друге воћне врсте), док у Херцеговини превладавају дестилати од грождја. Занимљиво је да у Федерацији БиХ још нема значајније производње одлежаних дестилата од вина, односно пића типа коњака или вињака.

Индустрија јаких алкохолних пића у Федерацији БиХ је још у развоју, али се, према потврђеној квалитети дестилата може говорити о значајном трансферу знања, вјештина и добрих технологија у производњу. Водећи проблем подсектора је пласман, углавном лоших и нестандартизованих, дестилата на сивом тржишту. Ово, поред директних губитака за државну касу, за посљедицу има и излагање опасности здравља конзумента, али и спору изградњу реномеа БиХ дестилата. У Федерацији БиХ је недавно у процедуру усвајања упућен Закон о јаким алкохолним пићима који уводи стриктније одредбе о обавезној регистрацији производњи

јаким алкохолним пића. И поред првих отпора углавном индивидуалних произвођача, овај закон би могао дати значајан допринос и уређењу и унапређењу подсектора, јер се њим, поред осталог, успостављају регулаторне претпоставке за регистрацију заштићених ознака географског поријекла јаким алкохолним пића.

На простору Федерације БиХ послује 13 већих компанија које се баве производњом и паковањем освјежавајућих безалкохолних пића (ОБП) од воћних база, воћног сока, биљних екстраката, енергетских пића и ароматизованих пића. Међу њима је и глобално позната компанија која својом производњом у БиХ доприноси 0,5% њеног БДП-а. Производња је базирана на увезеним концентратима, сирупима и пастилама од којих се додатком воде и осталих адитива производе ОБП-а која се пакују у стаклену, ПЕТ, лимену а рјеђе у вишеслојну картонску амбалажу.

У периоду од 2014. године (195.482.000 л) до 2018. године (203.276.000 л) биљежи се раст производње ОБП-а, након чега долази до њеног пада на око 182.808.000 л у 2020. години. Овај пад производње пратио је и пад искоришћења капацитета (328.600.000 л) које је са 62,9% у 2014. години пао на око 50% у 2020. години. Истовремено је забиљежено повећање покривености увоза извозом ОБП-а за око 9% у односу на 2014. годину.

Иако на свјетском тржишту потрошња ових пића пада, јер се она доводе у везу с повећаним ризиком од низа обољења, она је и даље за око 10 пута већа у односу на потрошњу воћних сокова. На домаћем тржишту се биљежи раст интереса потрошача за пића са смањеном енергетском вриједношћу па је тржишни удио пића без калорија (зеро) са око 2% у 2016. порастао на близу 6% у 2018. години. Домаће компаније, произвођачи ОБП-а, би требале интензивније приступити развоју нових производа обогаћених биоактивним компонентама, са супституцијом шећера заслађивачима природног поријекла и увођењем тзв. "премиум" сегмента напитка за најмлађе обогаћених витаминима и сл.

2.12. Спољнотрговинска размјена пољопривредно-прехранбеним производима

Анализу вањско-трговинске размјене пољопривредно-прехранбених производа на нивоу Федерације БиХ потребно је узети са одређеном резервом, будући да се неки пољопривредно-прехранбени производи не могу искључиво увозити/извозити са подручја једног ентитета. Стога, прије анализе на нивоу ентитета дају се нека важнија обиљежја трговинске размјене на нивоу Босне и Херцеговине.

БиХ има неповољну трговинску биланцу у трговини пољопривредно-прехранбеним производима, изразити је нето увозник и у већини производа нема самодовољност. Ово је "горући" проблем који долази до изражаја у кризним временима, какав је био у вријеме КОВИД-а 19. У 2019. години укупан извоз пољопривредно-прехранбеним производима је износио 850,8 милиона КМ што је представљало 7,2% укупног БиХ извоза. У истој години, укупна вриједност увоза пољопривредно-прехранбених производа је била 3,2 милијарде КМ што је чинило 16,3% укупног увоза у БиХ. Према подацима за 2019. годину највећи дио увезених пољопривредно-прехранбених производа долази из земаља ЕУ (60,3%), које слиједи земље Западног Балкана (29,0%) и друге земље са (8,4%). Најважнији партнери из земаља ЕУ су Хрватска, Словенија и Мађарска, а од земаља Западног Балкана Србија и Сјеверна Македонија. Када се говори о извозу пољопривредно-прехранбених производа, једнако важност имају земље ЕУ (38,7%) и земље Западног Балкана (35,5%), којима треба придодати и Турску у којој се извози 15,1% укупног БиХ извоза ових производа. У 2019. години од земаља ЕУ најважнији извозни партнери су

Хрватска и Њемачка, а од земаља Западног Балкана Србија и Црна Гора.

Као и у БиХ, и у Федерацији БиХ у периоду 2014. – 2020. је забиљежен значајан трговачки дебаланс пољопривредно-прехранбених производа крећући се у распону од -1,42 милијарде КМ у 2014. години до -1,52 милијарде КМ у 2020. години. Укупан извоз пољопривредно-прехранбених производа показује тренд сталног раста и са 273,3 милиона КМ у 2014. години повећао се за 55 индексних поена и достигао вриједност од 424,1 милион КМ. У структури извоза највиши удио имају месне прерађевине (17,31%), млијеко и млијечни производи (15,37%), свјеже воће (14,73%), алкохолна и безалкохолна пића (9,72%) те производи млинско-пекарске индустрије (9,18%). И укупан увоз пољопривредно-прехранбених производа у Федерацију БиХ има тенденцију раста, али нешто блажу у односу на извоз. Вриједност укупног увоза се са 1,7 милијарди КМ у 2014. години повећала за 15 индексних поена и у 2020. години достигао ниво од 1,94 милијарде КМ. У структури увоза највећи удио имају алкохолна и безалкохолна пића (13,13%), остали јестиви производи (11,65%), свјеже месо (9,02%) и свјеже воће (7,47%). Покривеност увоза извозом пољопривредно-прехранбених производа је још увијек веома ниска и креће се у распону 16,12% (2014) до 22,09% (2017).

2.13. Пословно окружење

2.13.1. Институције од важности за сектор

Четири административно-управна нивоа (државни, ентитетски, кантонални, општински) уставно успостављена у Босни и Херцеговини (БиХ) представљају знатну тешкоћу за стратешко планирање у пољопривреди и реализацију пољопривредне политике. Оваква организација за резултате има непотребно и скупо мултиплицирање институција истих или сличних надлежности те врло тешко успостављање функционалне координације мреже институција с утицајем на пољопривреду, производњу хране и рурални развој.

Мали број институција успостављених на нивоу БиХ које се могу означити посебно важним за сектор су: Министарство вањске трговине и економских односа (МВТЕО), односно његов Сектор за пољопривреду, прехрану, шумарство и рурални развој; Агенција за сигурност хране БиХ (самостална управна организација) и три управне организације у оквиру МВТЕО (Управа БиХ за заштиту здравља биља; Уред за ветеринарство БиХ и Уред за хармонизацију и координацију система плаћања у пољопривреди, прехрани и руралном развоју БиХ).

У оквиру МВТЕО, Сектор пољопривреде, прехране, шумарства и руралног развоја је задужен за успостављање оквира за развој секторских стратегија, политика, програма и мјера, те њихову координацију у циљу усклађеног приступа и развоја ових области у цијелој земљи. Изузимајући Агенцију за сигурност хране, остале управне организације су, углавном, задужене за иницирање и усаглашавање програма, мјера и активности које се, осим програма међународне подршке и помоћи, и финансирају и проводе на нивоу ентитета, а у ФБиХ и на нивоу кантона. Оне су овлаштене да Вијећу министара БиХ подносе на разматрање и усвајање нацрте закона и подзаконских аката из домена утврђених законима о формирању ових институција. Агенција за сигурност хране има посебно важну надлежност (утврђену Законом о храни, Службени гласник БиХ, бр. 50/04) у иницирању и креирању нацрта законских и подзаконских прописа о храни. Треба нагласити да је поред својих осталих, законом утврђених, надлежности, Агенција од свог оснивања у овом погледу дала изузетан допринос креирањем великог броја прије свега правилника из домена тржишних стандарда, квалитете и здравствене сигурности хране.

Поред наведених, међу институцијама од шире важности за сектор успостављеним на државном нивоу треба споменути: Институт за акредитирање БиХ (БАТА), Институт за стандардизацију БиХ (БАС), Институт за интелектуално власништво БиХ и Дирекцију за европске интеграције Вијећа министара БиХ.

У Федерацији БиХ је успостављен и функционира задовољавајући број институција, организација и агенција за управљање и надзор у сектору пољопривреде, прехране и руралног развоја. Споро усвајање регулативе и успостављање институција на нивоу БиХ неповољно се одражава и на сектор и на секторске институције у Федерацији БиХ. Федерални органи управе показују сталну спремност да прихвате и проведу сва регулаторна рјешења утврђена за БиХ, као и да дају конструктиван допринос у доласку до ових рјешења. Одређене тешкоће за успостављање секторских институција са снажнијим и конзистентнијим стратешко-планским и проведбеним капацитетима у Федерацији БиХ представља њена уставна организација, са снажним надлежностима кантона за питања пољопривреде, производње хране и руралног развоја.

Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства (ФМПВШ) је кључна институција за планирање и управљање сектором пољопривреде, прехране и руралног развоја у Федерацији БиХ. ФМПВШ врши управни надзор над провођењем прописа, те доноси проведбене одлуке. Министарство је одговорно за: управљање природним ресурсима (земљиште, воде, шуме), развој пољопривреде, прехранбене индустрије, односно за развој биљне пољопривредне производње, сточарства, рибарства, лова, заштите и коришћења пољопривредног земљишта, прехранбене индустрије, производње сточне хране, водопривреде, ветеринарске и фитосанитарне заштите, шумарства, те за рурални развој и заштиту и побољшање коришћења пољопривредног земљишта. У оквиру ФМПВШ успостављено је и води се низ регистра неопходних за планирање, организацију, функционирање и праћење стања развоја сектора и његових подсектора.

У складу са административно-управном организацијом Федерације БиХ и одредбама релевантних прописа, инспекцијски надзор у сектору врше Федерална и кантонална управе за инспекцијске послове. На нивоу ФБиХ за сектор пољопривреде, руралног развоја и прехранбене индустрије посебно су важни: Пољопривредни, Ветеринарски, Тржишни, Шумарски, Водни и Инспекторат за храну. И поред одређених унапређења у координацији рада током задњих година, Федерални и кантонални инспекцијски органи немају увијек јасно подијељене надлежности, што као проблем у раду истичу и федерални и кантонални инспектори.

У ФБиХ су успостављене и дјелују двије самосталне федералне истраживачко-стручне установе (Федерални завод за пољопривреду у Сарајеву и Федерални агроментитерански завод у Мостару) и једна установа специјализирана за питања пољопривредног земљишта (Федерални завод за агропедологију у Сарајеву).

Седам од десет кантона у ФБиХ у својим владама имају министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства, док су у три кантона питања пољопривреде у надлежности посебних сектора у министарству привреде. Сви кантони имају надлежности за властита стратешка планирања пољопривреде и руралног развоја и провођење утврђене пољопривредне политике, све до властитих потицаја

пољопривреде и руралном развоју. Релевантна кантонална министарства судјелују у планирању пољопривредне политике на нивоу Федерације БиХ, чиме се осигурава координација развојних планова и програма.

2.13.2. Међународни споразуми важни за сектор пољопривреде

ЦЕФТА споразум је плурилатерални регионални споразум о слободној трговини. Он је наслиједио/објединио 32 раније потписана билатерална уговора о слободној трговини који су били на снази између земаља регије. Либерализација трговине остварена кроз билатералне споразуме, а касније и ЦЕФТА споразум, требала је да допринесе јачању конкуренције и, с тим у вези, осигурање квалитетније понуде за потрошаче, бржи развој сектора, већи прилив страних инвестиција, смањење цијена и финалних производа и инпута, бржи трансфер технологија и сл. Отварање тржишта од 30 милиона становника без практично икаквих увозних оптерећења је била шанса, како за привреду, тако и за пољопривреду БиХ. Поједине привредне гране су имале знатне користи од отварања ЦЕФТА тржишта. Поред наведеног, обједињавањем ранијих билатералних уговора о слободној трговини у ЦЕФТА споразум повећана је и транспарентност у трговини између чланица. Један од важних циљева ЦЕФТА споразума је и олакшавање интеграције земаља чланица како у ЕУ, тако и у друге међународне институције попут WTO-а.

Споразум о стабилизацији и придруживању (ССП) представља форму односа земаља чланица ЕУ и земаља које теже ка чланству у ЕУ. Споразум представља и први уговорни однос између БиХ и ЕУ, потписан је 16. липња 2008. године у Луксембургу, а ступио је на снагу 1. липња 2015. године. Потписивањем ССП БиХ произвођачима је формално отворен приступ огромном и богатом тржишту ЕУ. Међутим, ради се и о тржишту са врло ригорозним захтјевима у области сигурности хране, којима БиХ произвођачи не могу увијек на адекватан начин одговорити. Већину одобрених квота, као и осталих концесија/повољности утврђених ССП-ом, домаћи пољопривредни и други произвођачи до сада су тек у малој мјери искористили. Знатне препреке на путу бољег коришћења погодности које проистичу из ССП су споро и неефикасно, често политичко условљено, доношење потребне регулативе и успостављање ефикасног институционог оквира у БиХ.

Споразум о пољопривреди WTO и WTO Споразум о санитарним и фитосанитарним мјерама регулирају питања пољопривреде и трговине пољопривредним и прехранбеним производима у оквиру WTO. Споразум о пољопривреди WTO заснива се на три компоненте: увозни приступ, извозне накнаде и домаћа подршка. Прва, а знатним дијелом и друга компонента у домену је државне трговинске и царинске политике, док је домаћа подршка у домену пољопривредне политике. Домаћа подршка пољопривреди важан је и критичан елемент Споразума, јер ове подршке могу знатно утицати на свјетску трговину пољопривредним производима. Интеграција БиХ у WTO, поред промјена у смислу додатне либерализације трговине и уже трговинских питања, имаће утицаја и на домаћу подршку пољопривреди. Ово поглавље преговора за БиХ је можда и најважније, јер се односи на дио политика подршке које функционирају у пракси. За сада, највећи обим подршке пољопривредним произвођачима у Федерацији БиХ иде кроз мјере које припадају критичној, тзв. "жутој кутији"¹. Друго мјесто заузимају мјере које се условно

¹ WTO методологијом мјере подршке се дијеле у три категорије/кутије у зависности од утицаја на трговину и чине их жута, плава и зелена кутија (traffic light system). Мјере које се сврставају у жуто кутију су директно везане

за производњу било појединачних производа или за све пољопривредне производе у цјелини и као такви имају највећи утицај на трговини. Укључују трансфере од потрошача као и трансфере од порезних обвезника. У ове групе

могу смјестити у тзв. "плаву кутију" (плаћања по грлу и хектару које су заступљене у БиХ, али које и даје немају потпуна обиљежја захтјева "плаве кутије"). На крају су мјере тзв. "зелене кутије" које немају ограничења у смислу износа који се могу трошити. Дакле, за структуру пољопривредних подршки у Федерацији БиХ се може рећи да није повољна, јер доминирају плаћања која се сврставају у "жуту кутију". Мјере ове кутије су означене као мјере које у највећој мјери утичу на трговину и као такве су под режимом ограничења. Да се не би дошло у ситуацију "пробијања" АМС, неопходно је да се чим прије подршке у пољопривреди почну усмјеравати ка рјешењима прихватљивим за WTO. Ово се посебно односи на производе који у највећој мјери партиципирају у АМС, што је у Федерацији БиХ, прије свега, млијеко.

2.13.4. Међународни фондови

Босна и Херцеговина због недостатка политичке воље и неизграђене тзв. оперативне структуре још увијек не користи ЕУ Инструмент предприступне помоћи за пољопривреду и рурални развој – ИПАРД. Тако је БиХ једна од ријетких земаља Западног Балкана која не користи ове фондове чија је основна намјена унапређење конкурентности пољопривредног сектора. Овим БиХ уједно губи и прилике за стицање искустава везаних за механизме децентрализованог финансирања које ће бити потребно код њеног евентуалног чланства у ЕУ. У БиХ се не биљежи ни напредак по тзв. хоризонталним питањима успостављања административних структура потребних за заједничку пољопривредну политику, укључујући агенцију за плаћања. Умјесто ИПАРД II фондова које су користиле све земље Западног Балкана, ЕУ је за БиХ у замјену понудила два пројекта подршке – ЕУ4Бусинесс и ЕУ4Агри. Четворогодишњи (2018. – 2022.) пројект ЕУ4Бусинесс поред финансијске помоћи привредним субјектима пружа и техничку помоћ институцијама у јачању њихових капацитета. ЕУ4АГРИ је четворогодишња иницијатива (2020. – 2024.) која има за циљ модернизацију пољопривредно-прехрамбеног сектора, отварање нових радних мјеста, као и подржавање опоравка од кризе изазване КОВИД-19 у БиХ.

Како је у току припрема за provedбу треће генерације ИПАРД фондова и како у БиХ још увијек нема јединственог политичког става око успоставе ИПАРД оперативних структура, упитно је планирати ове фондове у финансијској конструкцији provedбе пољопривредне политике у периоду од 2021. – 2027. године.

2.13.5. Финансирање сектора (финансијска инфраструктура)

Финансирање сектора пољопривреде и руралног предузетништва у Федерацији БиХ се и даље доминантно одвија путем комерцијалних банака, у портфељу финансијских институција на тржишту постоје и микрокредитне организације, Развојна банка Федерације БиХ као и други облици финансијских организација. Компаније из сектора

мјере могу се сврстати све мјере тржишно-цјеновне политике, плаћања на бази аутопута, регреси за инпуте, извозне накнаде, подршка кроз администрирање цијенама, и сл. Износ ових мјера се мјере одговарајућом АМС методологијом у јединствен показатељ Агрегатне мјере подршке (АМС). Заправо АМС комбинира вриједност свих мјера подршке које спадају у жуту кутију укључујући и трансфере од потрошача и пореских обвезника. Израчунати АМС (Агрегатни мјера *podrške/Aggregate Measurement of Support*) за базни период је предмет смањења у процентима и временском интервалу. Значи, издвајања (буџетски трансфери) за мјере ове категорије су ограничена. Нажалост, већи обим подршке у Босни и Херцеговини су управо мјере из жуте кутије. Мјере плаве кутије су мјере у оквиру тзв. програма ограничавања производње. Ове мјере не подлијежу обавези смањења ако се испуњавају одређени увјети, односно (i) ако се плаћања заснивају на

пољопривреде и производње хране имају исти кредитни третман као и компаније из других сектора. Тек у појединачним случајевима су ове компаније имале нешто повољније услове за одобравање кредита или ексклузивно право приступа неким од издвојених кредитних линија осигураних кроз финансијске пројекте Свјетске банке и Међународног фонда за пољопривредни развој. Ефективне каматне стопе на пољопривредне кредите су и даље високе у односу на каматне стопе у ЕУ. Посљедњих година ипак су присутни позитивни помаци, прије свега кроз активности Развојне банке Федерације БиХ и Федералног министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства. Ове двије институције потписале су меморандум о сарадњи те омогућили да пољопривредници који добију кредит од стране Развојне банке Федерације БиХ добивају и подршку за инвестиције из Федералног министарства. Један од начина за унапређење финансирања пољопривреде и смањење висине каматних стопа је успостављени гарантни фонд код Развојне банке Федерације БиХ, која издаје јамства на кредите комерцијалних банака за пољопривреду и прехрамбену индустрију у вриједности до 50% износа траженог кредита.

2.13.6. Законодавство у сектору

2.13.6.1. Опште и административно-управно окружење секторске легислативе у Федерацији БиХ

Сектор пољопривреде и производње хране у Федерацији БиХ регулиран је низом закона, донесених на различитим административно-управним нивоима (БиХ, Федерација БиХ, кантони у Федерацији БиХ). У формалном и садржајном смислу сви законски прописи са сва три споменута нивоа могу се, условно, подијелити на оне са директним и оне са недиректним утицајем на сектор пољопривреде, производње хране и рурални развој. Комплексно административно-управно уређење БиХ на унутарњем плану за посљедицу још увијек има знатан број неусклађености ефективне регулативе сектора пољопривреде, производње хране и руралног развоја на различитим управним нивоима у БиХ. Обавеза усклађивања приједлога законских и подзаконских аката са одговарајућим секторским прописима у Европској унији (ЕУ) током задњих година смањује и број законских неусклађености у БиХ. Као значајни проблеми остају релативно споро редефинирање законских рјешења или доношење нових или недостајућих законских прописа усклађених са одредбама прописа у ЕУ, различита динамика преношења одредби секторске легислативе ЕУ на различитим административно-управним нивоима у БиХ, као и политичка неспремност за креирање и усвајање јединствене и конзистентне секторске регулативе у БиХ.

Процес доградње постојеће и формулирање и усвајање недостајуће легислативе хармонизираних са секторском регулативом ЕУ остаје стална, вјеројатно и дугорочна, обавеза свих за то надлежних институција у БиХ. Нове изазове за сва законска рјешења за сектор пољопривреде, производње и

одређеном подручју и одређеним културама, (ii) ако се таква плаћања извршавају са 85% или ниже у односу на базни период, и (iii) ако се таква плаћања за сточарску производњу реализују према одређеном броју грла. За ову групу мјера не постоје ограничења у потрошњи, али се морају урадити обрачуни (висина подршке у оквиру ове групе). Мјере зелене кутије по АоА (*Agreement of Agriculture/Споразум о пољопривреди*) класификацији не смију имати или могу имати само минималан дисторзивни ефект на трговину. Додатни увјет је да су ове мјере финансиране од стране владе као и да не укључују трансфере од потрошача. Према важећим правилима не постоји ограничење издатака у оквиру ове кутије, наравно подразумијевајући да су мјере у складу са одредбама Анекса II. Мјере опште подршке у пољопривреди попут подршке трансферу знања су мјере из ове кутије.

промета хране и руралног развоја у БиХ доноси актуална реформа Заједничке пољопривредне политике ЕУ (ЗПП) која ће, извјесно је, резултирати новом секторском легислативом у ЕУ. Иначе се ради о једној од озбиљнијих и амбициознијих реформи ЗПП у ЕУ чија су основна обиљежја снажно усмјеравање сектора пољопривреде и производње хране према интегралној одрживости (околишно, социјално, економски), у складу са циљевима утврђеним кроз задњу "From Farm to Fork" стратегију која је дио ширих одређења ЕУ артикулираних кроз "European Green Deal".

2.13.6.2. Законодавство о пољопривреди, храни и руралном развоју на нивоу Босне и Херцеговине

На државном (БиХ) нивоу донесен је релативно мали број закона уже усмјерених на пољопривреду, производњу хране и рурални развој, међу којима се могу истаћи закони о: ветеринарству; задругама; заштити здравља биљака; минералним ђубривима; храни; сјемени и садном материјалу; вину, ракији и другим производима од грожђа; генетски модифицираним организмима; добробити животиња; заштити нових сорти биља и заштити ознака географског поријекла. Државни закони оквирног карактера створили су претпоставке за функционирање низа сектора и подсектора пољопривреде, производње хране и руралног развоја у БиХ. Тако је нпр. само Закон о храни омогућио доношење више од 90 правилника који се односе на производњу, квалитету, хигијену и здравствену сигурност хране у ужем смислу који су директно примјенљиви у цијелој БиХ. Треба споменути и значајан допринос законских и великог броја подзаконских прописа донесених на државном (БиХ) нивоу у областима заштите биљака, средстава за заштиту биљака, минералних ђубрива, сјемени и садног материјала, сортама пољопривредних биљака и ветеринарства.

2.13.6.3. Законодавство о пољопривреди, храни и руралном развоју Федерације БиХ

Важност секторске легислативе донесене на нивоу Федерације БиХ произлази, прије свега, из уставног капацитета ентитета да дефинира своју пољопривредну политику, артикулира је стратешко-развојним документима и према њој донесе потребна легислативна рјешења. Провођења пољопривредне политике нема без осигурања буџетске подршке пољопривреди, производњи хране и руралном развоју што Федерација БиХ, у оквирима својих капацитета, осигурава кроз годишња планирања и реализацију буџета. Закон о пољопривреди Федерације БиХ (Службене новине Федерације БиХ, бр. 88/07, 04/10, 27/12, 07/13 и 82/21) је основни акт легислативне артикулације пољопривредне политике ФБиХ. Закон утврђује оквирне циљеве и мјере пољопривредне политике с амбицијом стварања претпоставки за јачање конкурентности сектора и повећање квалитете његових производа. У вријеме доношења (2007. година) Закон је имплицирао поступно трансформирање сектора у складу са тада актуалном организацијом и легислативним уређењем сектора у ЕУ. Од тада су у ЕУ извршене двије реформе ЗПП. У овом периоду у ФБиХ су усвојене двије средњорочне стратегије развоја сектора (2006. – 2010. и 2014. – 2019.), уз њихово продужавање закључцима Парламента ФБиХ, тако да је задња стратегија продужена на 2020. и 2021. годину. Међутим, прегледом закона о измјенама и допунама Закона о пољопривреди Федерације БиХ уочава се да од 2007. године није било значајнијих, реформски усмјерених, промјена пољопривредне политике у Федерацији БиХ или, барем, није било законског артикулирања важнијих промјена. О овом говори и статичност одредби посебно важног Закона о новчаним подршкама у пољопривреди и руралном развоју (Службене новине Федерације БиХ, бр. 42/10, 99/19) који би,

према праксама у ЕУ и земљама са конзистентним односом стратешко-планских докумената и из њих проистеклим промјенама легислативе, требао одражавати реализацију стратешки утврђене аграрне политике кроз механизме буџетских интервенција.

Закон о новчаним подршкама у пољопривреди и руралном развоју конкретизиран је правилницима о условима и начинима остваривању новчаних подршки. Ови правилници, поред услова и начина остваривања новчаних подршки, утврђују и конкретне мјере подршке разврстане у три модела: подстицаји производњи, подршка руралном развоју и остале врсте подршки. Преглед мјера подршке по сва три модела утврђен правилницима и допуњен програмом утрошка средстава са критеријима расподеле средстава указује на приоритетне мјере актуелне пољопривредне политике, а релативно честа мијењања ових правилника говоре и о понекад изнуђеним настојањима Федералног министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства да краткорочно снажније интервенира у појединим секторима и активностима.

Поред Закона о пољопривреди Федерације БиХ и Закона о новчаним подршкама у пољопривреди и руралном развоју који легислативно артикулира основе аграрне политике ФБиХ, Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства као законе ФБиХ са директним утицајем на пољопривреду, производњу хране и рурални развој истиче и федералне законе о: признавању и заштити сорти пољопривредног и шумског биља; сјемени и садном материјалу пољопривредног биља; слатководном рибарству; пољопривредном земљишту; вину; сточарству; пољопривредним савјетодавним службама и пољопривредној органској производњи. Мора се примјетити да су и ови закони након доношења ријетко мијењани и допуњавани. Важним се може означити доношење Закона о пољопривредној органској производњи (Службене новине Федерације БиХ, бр. 72/16) којим се стварају потребне претпоставке за значајније повећање удјела органске у укупној пољопривредној производњи што је стратешко одређење и у ЕУ. Истина, још нису донесени подзаконски прописи предвиђени овим законом (посебно важно би било доношење правилника о регистрима клијената и контролних тијела), а за чије је доношење Закон утврдио рок од годину дана од дана његовог ступања на снагу. Више пута су поновљени захтјеви представника ЕУ у БиХ о неопходности доношења државне (БиХ) легислативе за органску пољопривредну производњу, за што, до сада, није било политичке сугласности.

Специфична легислатива за област биљне производње артикулирана кроз законске и подзаконске прописе са нивоа БиХ и Федерације БиХ се може окарактеризирати релативно статичном, са вјеројатним знатним бројем прописа које би у ову легислативу требало пренијети из актуелне релевантне легислативе ЕУ. И уз споменуте опште недостатке стратешко-развојног карактера, створени законодавни оквир ипак омогућава функционирање овог подсектора, а његовим субјектима извоз производа из пољопривредне биљне производње у ЕУ и на друга тржишта. Иако фрагментарно, остаје важно питање даљег и потпуног легислативног регулирања интегралне и органске пољопривредне производње (и биљне и сточарске).

Детаљнија анализа легислативе сточарства, рибарства и ветеринарства би сигурно резултирала понеким прописом којег је потребно пренијети из релевантне легислативе ЕУ. Међутим, чињеница да, након низа година покушаја, произвођачи одређених група производа анималног поријекла (риба, неки млијечни производи, месо перади) могу извозити своје производе у ЕУ указује на задовољавајући

законодавни оквир за области сточарства, рибарства и ветеринарства у БиХ и у Федерацији БиХ.

Поред државног Закона о храни, законски и подзаконски прописи са нивоа БиХ се углавном односе на квалитету и здравствену сигурност хране и сви су настали према нацртима и приједлозима Агенције за сигурност хране Босне и Херцеговине. Како је већ спомињано код кратке анализе легислативе за област сточарства, рибарства и ветеринарства, чињеница да се из БиХ и ФБиХ у ЕУ, поред прехрамбених производа биљног поријекла, извозе и одређене групе прехрамбених производа анималног поријекла указује на задовољавајући легислативни оквир у области производње и промета, квалитете и здравствене сигурности хране. Међутим, динамика промјена прописа у ЕУ захтијева практично стално мијењање постојећих или доношење нових прописа у БиХ. Овдје нпр. треба споменути потребу што скоријег доношења нових домаћих прописа о званичним контролама хране усклађених са реформски оријентираним одговарајућом уредбом донесеном у ЕУ 2017. године.

Област пољопривредног земљишта у ФБиХ је легислативно уређена једним законом са индиректним утицајем са нивоа БиХ, једним законом са директним утицајем са нивоа Федерације БиХ, те кроз девет правилника донесених на нивоу Федерације БиХ. Федерални Закон о пољопривредном земљишту донесен је 2009. године. И поред одређених институцијских настојања у периоду око 2010. године (нпр. израда непроведене Стратегије газдовања пољопривредним земљиштем), није било значајнијих помака у погледу легислативног ефективног уређења питања пољопривредног земљишта. Секторски актери као сталан и оптерећујући проблем посебно истичу нетранспарентно и неконзистентно додјеливање пољопривредног земљишта на коришћење по основу јавних позива које проводе општине. У овом погледу би Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства требало што прије приступити изради и озакоњењу јединствених критерија по којима ће се на цијелом територију Федерације БиХ вршити додјела пољопривредног земљишта на коришћење путем јавних натјечаја.

Пољопривредно савјетодавство се на нивоу БиХ спорадично третира Законом о пољопривреди, исхрани и руралном развоју Босне и Херцеговине. Федерација БиХ је пољопривредно савјетодавство уредила једним законом (2013. године) и кроз три правилника донесена 2014. и 2015. године. Ни закон ни правилници од доношења нису мијењани и/или допуњавани. У Федерацији БиХ су на овај начин и након низа година, ипак створене легислативне претпоставке за успостављање квалитетнијег система пољопривредног савјетодавства.

Анализа садржаја закона и из њих проистеклих подзаконских прописа који се директно односе на сектор пољопривреде, производње хране и руралног развоја у ФБиХ показује да они углавном нису или су тек до одређене мјере усклађени са актуелним релевантним прописима у ЕУ. Међу важнијим разлозима за овакво стање треба истаћи административно-управну сложеност и БиХ и Федерације БиХ, недостатак политичке воље и визије на нивоу БиХ, те опште стање сектора које не дозвољава брзо и аутоматско преношење легислативних одредби којима се уређују значајно развијенији сектори пољопривреде, производње хране и руралног развоја у ЕУ. Без обзира на ове или сличне тешкоће, институције Федерације БиХ би требале настојати да, гдје год је то сврсисходно, у највећој могућој мјери секторску легислативу правремено хармонизирају са одговарајућим одредбама релевантне секундарне легислативе у ЕУ.

2.13.7. Системи осигурања квалитете и сигурности хране

Модеран државни систем контроле хране чини четири стуба: 1) законски прописи, 2) институције надлежне за провођење законских прописа, 3) инспекције и 4) лабораторије. Из овог се развија сложени систем инфраструктуре квалитете (стандардизација, акредитација, оцјена усклађености, надзор над тржиштем и проведена подршка). У БиХ стандардизација је у надлежности Института за стандардизацију БиХ (БАС), а акредитација Института за акредитирање БиХ (БАТА) и за ова два сегмента се може рећи да су на врло добром нивоу. Оцјену усклађености врше испитне лабораторије, сертификациона тијела и организације за мјеритељство. Непосредни надзор над тржиштем пољопривредних и прехрамбених производа врше надлежне управе за инспекцијске послове. Фрагментирана организација инспекцијског система и хронична поткапацитираност инспектората доприносе релативно ниској ефикасности овог система контроле. Број и стање лабораторија, као најскупљег дијела система контроле хране, током задњих година се стабилизује. Иако предмет низа отпора код њиховог доношења, одредбе законских и подзаконских прописа по којима се за званичне контроле хране могу овластити само испитне лабораторије са одговарајућом акредитацијом (ИСО 17025), показале су се оправданим. Лабораторије су се временом, дијелом и због тржишне утакмице, побољшавале и радиле су на увођењу релевантних метода. Према подацима БАТА-е из децембра 2021. године у ФБиХ је била акредитирана укупно 21 лабораторија у чијем су домену физичко-хемијске и/или микробиолошке анализе хране. Неке од ових, посебно приватних, лабораторија и даље истичу недовољна економску мотивираност за улазак у систем и одржавање система акредитације (високи трошкови уласка и задржавања у систему акредитације уз мали број захтјева за званичним лабораторијским контролама).

Поред система званичних контрола хране од изузетне важности за квалитету и здравствену сигурност хране је увођење и примјена низа стандарда те система превентивне контроле код произвођача хране. Обавеза увођења и одржавања неких од ових система (нпр. ХАЦЦП) је законски утврђено, али произвођачи хране, водећи се и све снажнијим захтјевима са тржишта, у све већој мјери уводе и одржавају стандарде серија ИСО 9.000, ИСО 14.000 и ИСО 22.000 те посебне стандарде као што су: ХАЛАЛ, ИФС и сличне. Значајан број великих пољопривредних произвођача има у примјени Глобал ГАП стандард. Према подацима ИСО Сурвеу 2020. године у БиХ 111 предузећа примјењује ИСО стандарде (при чему има предузећа са више од једног ИСО стандарда). У погледу осигурања квалитете и здравствене сигурности хране охрабрује да је, према истом извору, у БиХ у 2020. години 25 фирми имало у примјени ИСО 22000 – Систем управљања сигурношћу хране.

Иако оптерећен низом проблема, систем контроле хране и њене здравствене сигурности у БиХ и ФБиХ успјешно је прошао неке озбиљне испите зрелости. Однедавно стављање земље и неких произвођача на листе оних који, за сада само неке, своје производе анималног поријекла могу извозити у ЕУ показује да су систем званичних контрола хране те добре произвођачке и посебно добре хигијенске праксе код неких произвођача на нивоу која задовољава у овом погледу изузетно оштре захтјеве легислативе ЕУ. Међутим, омогућавање извоза рибе, млијека и, однедавно, пилетине у ЕУ не треба да заварава. Још је много простора за побољшање система званичне контроле хране и њене здравствене исправности, о чему говори и чињеница да се из БиХ у ЕУ због недостатака у систему контроле хране још увијек не могу

извозити живе животиње и већи дио производа анималног поријекла. Пред институцијама БиХ је и захтјеван посао преношења одредби релативно нове (али једне од најзахтјевнијих) уредбе ЕУ 2017/625. Ова уредба успоставља систем званичних контрола хране знатно шире, на новим основама, са новим захтјевима и уз снажно инсистирање на досљедном провођењу принципа процјене ризика. Успостављање новог легислативног оквира усклађеног са овом уредбом у БиХ, тиме и у Федерацији БиХ ће тражити ново институцијско организирање и промјену парадигме званичне контроле хране.

2.13.8. Трансфер знања и АКИС

Развој пољопривреде заснован на знању и увођење нових технологија и иновација у Федерацији БиХ требао би, првенствено бити, у надлежности релевантних министарстава на федералном и кантоналном нивоу. Поред Федералног министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства у увођењу нових технологија и иновација у пољопривреди важну улогу требала би имати још два министарства са федералног нивоа – Федерално министарство за образовање и знаност, те Федерално министарство за потицање развоја, предузетништва и обрта. Односи федералних и кантоналних институција често се свде на сарадњу, узajамно обавјештавање, координацију, дијелење искустава и професионалну подршку, док стварне активности у пракси углавном проводе кантони.

Федерацију БиХ иначе карактеризира неповољан амбијент за развој знаности и истраживања. Још увијек не постоји усвојен стратешки документ о научно-технолошком развоју, а улагања у ову област су веома скромна. Годишњи буџет за знаност Федералног министарства за образовање и знаност је око 2,5 милиона КМ што чини око 0,1% укупног годишњег ентитетског буџета, односно 0,01% укупног БДП. Овом се могу додати и издвајања за знаност са кантоналног нивоа који се процјењују на 1 – 2 милиона КМ.

Фундаменталним, односно развојним истраживањем у пољопривредно-прехранбеном сектору Федерације БиХ се бави пет јавних факултета и један институт Универзитета у Сарајеву (ИНГЕБ) док се примијењеним истраживањима до одређене мјере баве заводи на федералном нивоу (Федерални завод за пољопривреду Сарајево, Федерални завод за агропедологију Сарајево и Федерални агро-медитерански завод у Мостару). Техничко пољопривредно образовање осигурава 11 средњих пољопривредних школа у Федерацији БиХ. Према информацијама с терена, из годину у годину број средњих пољопривредних школа у Федерацији БиХ се смањује, што не говори у прилог посебном повјерењу младих и њихових родитеља у будућност пољопривреде на овим просторима.

Центри изврности у Федерацији БиХ нису законски регулирани, па оваквог облика организирања научно-истраживачког рада у области пољопривреде у Федерацији БиХ нема. Скроман је број пословних инкубатора и технолошких паркова који се односи на сектор пољопривреде и прехранбене индустрије. Пет кластера из сектора агробизниса (ланаца вриједности), као нових облика организирања који има своју улогу у трансферу технологија, успостављено је у оквиру ИФАД-овог Пројекта развоја руралне конкурентности.

Најважнију улогу у трансферу знања и иновација до пољопривредних произвођача би требале имати пољопривредне савјетодавне службе. Нажалост, у Федерацији БиХ оне су се споро развијале од њиховог

успостављања кроз ЕУ пројекте у периоду 1998. - 2002. Највећи број кантона је ове службе свео на административне јединице које се баве проведбом федералних и кантоналних буџетских трансфера (директних плаћања), а најмање на послове трансфера знања. Важно је нагласити да је битан позитиван импулс пољопривредном савјетодаству у Федерацији БиХ стигао са усвајањем Закона о пољопривредним савјетодавним службама (Службене новине Федерације БиХ, бр. 66/13) и посљедичним доношењем Правилника о методама савјетодавног рада (Службене новине Федерације БиХ, бр. 44/14), Правилника о начину и поступку издавања лиценце, упису и вођењу података у регистру пољопривредних савјетодавних служби (Службене новине Федерације БиХ, бр. 38/15) и Правилника о обуци, сертификату и регистру пољопривредних савјетодаваца (Службене новине Федерације БиХ, бр. 38/15). Креирање овог легислативног оквира омогућило је провођење првих циклуса обуке пољопривредних савјетодаваца које је Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства реализирало са универзитетима у Федерацији БиХ. Након два циклуса обуке савјетодаваца до сада је у регистар код Министарства уписано укупно 90 сертификованих пољопривредних савјетодаваца. На овај начин и уз интерактивни приступ у креирању програма редовне обуке савјетодаваца коначно се успостављају елементи за бар традиционални модел пољопривредног законодавства у Федерацији БиХ. Треба, међутим, нагласити да су развој пољопривреде, производње хране и рурални развој у развијеним земљама пратиле и промјене савјетодавства од превладавајућег модела националних пољопривредних института шездесетих и седамдесетих година XX. стољећа (институти и савјетодавне службе – НАРС) до актуалног система знања, информација и иновација (АКИС) који се и сам, из године у годину, иновира и поприма све више димензија. Искуства домаћих стручњака у регионалним и међународним пројектима чије су интенције пријенос АКИС приступа и пракси требале би бити стављене у функцији што скорије трансформације и надоградње тек успостављеног, али традиционалног, пољопривредног савјетодавства у Федерацији БиХ у АКИС заснован трансфер знања и технологија, уз инсистирање на иновативности и инкорпорирању информацијских технологија у пољопривреду и уз њу везане дјелатности.

2.13.9. Задругарство

У својој релативно дугој повијести задругарство иначе, а пољопривредно задругарство посебно, у БиХ и у Федерацији БиХ пролазило је периоде просперитета и криза. Иако задње десетљеће углавном обиљежавају тешкоће и проблеми у задружном организирању, ипак се биљежи сталан умјерен раст броја регистрованих задруга у Федерацији БиХ. Према подацима Савеза задруга у Федерацији БиХ 2018. године је у Федерацији БиХ било регистровано укупно 609 задруга, од чега је 339 (око 56%) пољопривредних задруга. Међутим, подаци Савеза задруга показују да је од 339 пољопривредних задруга само њих 121 (око 36%) пословно активна. Знатан број пословно активних пољопривредних задруга има властиту производњу. Преосталих 218 задруга се убрајају у пословно пасивне задруге, с тим да су у овом броју и 43 новоосноване задруге, које још нису активније покренуле своје дјелатности. Пословно активне задруге послују у свих 10 кантона¹.

Производно оријентиране пољопривредне задруге у Федерацији БиХ суочавају се са низом проблема у свом постовању. Пољопривредне задруге никада нису у потпуности

¹ У СБК-у ђелује 15 пословно активних задруга, у ЗХЖ-и 6, у БПК-у 5; у Ж10 4, у УСК-у 13, у ПЖ-и 11, у КС 14, у ХНЖ-и 18, у ЗДК-у 20 и у ТК-у 15.

прихватиле законска рјешења о транзицији власништва над некадашњом задружном имовином (прије свега, власништва над пољопривредним земљиштем). Поред тога, производне пољопривредне задруге тешко долазе до кредитних средства и за инвестиције и за текуће производње. Задруге и даље с тешкоћама осигуравају изградњу и опремање неопходно потребних савремених складишта, хладњача, пакеја и прерађивачких капацитета. И поред бројних иницијатива из Савеза задруга и појединачних задруга, рјешавања питања којима би се олакшало пословање постојећих задруга, али и промовисала експанзија пољопривредног задругарства успостављеног на основама модерног задругарства за сада је спорадично и без потребних ефеката. Саме задруге и њихове организације још увијек изражавају значајан број унутрашњих слабости. Сарадња задруга је на ниском нивоу, што доприноси њиховој ниској пословној ефикасности и неконкурентности. Задругари наглашавају да задружним управама недостају искуства у међузадружној, интра-, и интерсекторској пословној сарадњи и несхваћање значаја овакве сарадње за побољшавање конкурентске позиције на тржишту. Стање пољопривредног задругарства у наредном периоду треба унапрјеђивати кроз обуке задружних управа и задругара у окружењима са развијеним и ефикасним задругарством, кроз побољшање легислативног окружења задругарства и, посебно, кроз значајније подршке из развојно оријентираних пољопривредних буџета.

2.13.10. Удружења/произвођачке организације

Произвођачке организације у пољопривреди за своје основне циљеве традиционално имају: планирања производње, повећања понуде и пласмана производа, смањење трошкова производње и стабилизовање произвођачких цијена. У новије вријеме важни циљеви произвођачких организација су промовисање еколошки прихватљивих пракси, повећање квалитете и здравствене сигурности пољопривредних производа и хране те, посебно важно, партнерство државним институцијама и другим интересним секторским групама.

Формално установљено удружење пољопривредника у БиХ постоје на државном, ентитетским и на нижим нивоима. На нивоу БиХ регистрована је кровна "Удружење пољопривредника БиХ" које је непосредно по оснивању показивало знатне амбиције да утиче на кључна секторска питања, од инсистирања на успостављању државног министарства пољопривреде и руралног развоја, преко јединственог регулирања правног статуса пољопривредника, до заштите и подстицања домаћој производњи. Временом су активности и иступи овог удружења проријеђени и током посљедњих година се углавном свде на неуспјешне апеле државним институцијама да кроз увозне интервенције заштите домаћу пољопривредну производњу.

Према расположивим информацијама на нивоу Федерације БиХ егзистирају два удружења: Савез пољопривредних удружења ФБиХ и Координација пољопривредних удружења и савеза ФБиХ. На нижим нивоима, како кантоналним, регионалним тако и општинским, регистрован је велики број удружења које дјелују самостално, врло често локално усмјерено. Тачан број ни укупно регистрованих ни број ових удружења које су активне није познат. Код свог формирања практично сва ова удружења наводе исте циљеве, као што су: унапређење производње, рјешавање проблема у пласману пољопривредних производа, едукација произвођача, утицаји на креирање пољопривредне политике и сл.

Сарадња и комуникација међу удружењима иначе је слаба, а често је оптерећена и њиховим различитим интересима. Удружења ријетко наступају јединствено, са заједничким артикулираним захтјевима. Још нису превладане ситуације у којима многа удружења временом постају инструменти појединаца који преко удружења настоје да остваре личне интересе. Са оваквим стањем организирања и дјеловања не може се очекивати ни значајнији ни конструктивнији утицај удружења произвођача на креирање и провођење секторске политике нити унапређење стања сектора дјеловањем из овог правца. Иако се могу очекивати отпори, неопходно је потребно да надлежне институције иницирају легислативно уређење регистровања и дјеловања тзв. репрезентативних произвођачких организација, по узору на легислативна рјешења оквирно утврђена тзв. ЦМО уредбом ЕУ. Репрезентативне произвођачке организације би требале обухватати прописани минимални број произвођача или прописани минимални обим производње одређеног подсектора. Као такве, ове организације уживају институцијску и буџетску подршку за јачање властитих капацитета, а све с циљем да стабилизирају и дугорочно уреде односе унутар ланца вриједности, постану и остану кредибилан и одговоран партнер владиним институцијама, али и другим секторским интересним групама, од креирања секторских политика до рјешавања кризних ситуација.

2.14. Пољопривредни информацијски систем

Пољопривредни информацијски систем је скуп подсистема који обрађују појединачне области у пољопривреди и требају дјеловати као једна цјелина (АИС стратегија БиХ). Пољопривредни информацијски систем се састоји од пет основних подсистема: (1) статистички систем – попис пољопривреде, (2) мреже рачуноводствених података пољопривредних газдинстава – ФАДН, (3) пољопривредни тржишни информацијски систем – АМИС/ПТИС, (4) регистри и ГИС подсистеми (регистар пољопривредних газдинстава и Регистар клијената, регистар идентификације животиња, фитосанитарни регистар, виноградарски регистар, регистар органске хране и ГИС земљишни системи и (5) интегрисани административни контролни систем - ИАЦС којег чине систем за идентификацију и регистрацију пољопривредних парцела (ЛПИС), систем унакрсне усклађености, платни систем и инспекцијски систем.

Када се говори о пољопривредном информацијском систему може се констатирати да Федерација БиХ у претходном циклусу пољопривредне политике (2014. – 2020.) није направила значајније помаке. Статистику пољопривреде за Федерацију БиХ води Федерални завод за статистику кроз четири области: пољопривредна производња (статистика биљне и сточарске производње); пољопривредне структуре; коришћење земљишта и земљишне површине и пољопривредни рачуни и цијене (агро-монетарна статистика). Застарјеле методе прикупљања података не осигуравају степен поузданости статистичких података публицираних на нивоу БиХ и њених ентитета ¹.

Адекватну статистику пољопривредних структура ће осигурати тек попис пољопривреде, који је био планиран по окончању пописа становништваведеног у 2013. години., а који ни до краја 2021. године није обављен. Тиме у БиХ (ни у Федерацији БиХ) још није успостављен статистички регистар фарми и оквира за избор узорака и увођење истраживања пољопривреде на узорцима. Статистичке методологије у БиХ и Федерацији БиХ обавезно и потпуно треба ускладити са одговарајућим методологијама у ЕУ. За потребе квалитетних

¹ Босна и Херцеговина је једна од ријетких, ако не и једина, земља у Европи која статистику воћарства води још увијек на нивоу родних стабала..

анализа и стратешка планирања од посебне важности је усклађивање методологија прикупљања и обраде статистичких података о вањско-трговинској размјени и статистичких података о производњи како би они били међусобно успоредиви. На нивоу Федерације БиХ, од 12 законски предвиђених регистара и евиденција за сектор пољопривреде, у потпуности су успостављени само регистар пољопривредних газдинстава, регистар клијената (корисници пољопривредног буџета Федерације БиХ) и регистар произвођача сјемена и садног материјала (све у оквиру Федералног министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства), уз дјеломично успостављену евиденцију о потицајним средствима у пољопривреди и педолошким основама земљишта. Поред одређеног броја обучених службеника, постоји свјесност секторских институција да је у процесу придруживања ЕУ потребно успоставити или наставити са успостављањем посебних информацијских система и регистара (ИАЦС, ЛПИС, ФАДН, регистар крупне и ситне стоке, евентуално пољопривредни тржишни информацијски систем). Због ограничености средстава, али и различитих политичких ставова о њиховом формирању и функционирању, тешко је очекивати скоро успостављање ових захтјевних система.

3. SWOT АНАЛИЗА (ПО ЦИЉЕВИМА)

<i>Стратешки циљ 1 – Паметан, отпоран и диверсифициран сектор пољопривреде са зајамченом повећаном сигурношћу снабдијевања храном</i>	
Снаге	Слабости
<ul style="list-style-type: none"> - Повећан географски положај у односу на циљна тржишта; - Различите агро-климатске зоне омогућавају диверсификацију сектора; - Природни предуслови као компаративна предност за неке врсте пољопривредне производње; - Природни ресурси (вода, зрак и тло) су у највећем дијелу руралних подручја очувани; - Добри услови за органску пољопривреду; - Обилни водни ресурси за наводњавање; - Знатни земљишни и људски ресурси; - Сачувани традиционални начини производње бројних висококвалитетних пољопривредних и прехранбених производа; - Богата баштина природних, културних и историјских посебности; - Значајни потенцијали шумских недрвених производа 	<ul style="list-style-type: none"> - Неповољна старосна и образовна структура руралне популације; - Нисак ниво технолошких и економских знања фармера; - Отпор према промјенама и недостатак предузетничког духа; - Изражена уситњеност земљишног посједа; - Неразвијен земљишно-информацијски систем и слаба мобилност тржишта пољопривредног земљишта; - Нисак удио површине земљишта под системима за наводњавање; - Запуштена инфраструктура за приступ и одводњу пољопривредног земљишта; - Застарјела и неучинковита механизација и опрема; - Недостатак капацитета за пријем, складиштење, дораду и чување пољопривредних производа; - Мали број производа са међународним сертификатима квалитете; - Неразвијене и недоступне услуге пољопривредног савјетодавства и слаба умреженост произвођача, савјетодаваца, образовних, истраживачких и невладиних организација; - Недовољно развијен систем за кредитирање (инвестиција и обртних средстава) пољопривредне производње, прехранбене индустрије и руралног развоја; - Задружни сектор није основан на изворним принципима задртарства; - Недовољно развијене и слабо координиране институције за програмирање, провођење и надзор пољопривредне политике; - Пракса усвајања закона без осигурања ресурса за њихово провођење; - Слаба хоризонтална и вертикална повезаност судионика унутар ланаца вриједности;

Прилике	Пријетње
<ul style="list-style-type: none"> - Важећи међународни трговински споразуми које је потписала Босна и Херцеговина пружају могућност извоза на наша главна тржишта (ЕУ, ЦЕФТА-е, Руска Федерација, Турска, Блиски Исток); - На међународном тржишту постоји потражња за производима који се могу конкурентно производити на простору Федерације БиХ; - Коришћење предприступних ЕУ фондова за прилагођавање и развој пољопривредне производње и руралног простора; - Раст друштвене свјести о важности сигурности снабдијевања храном (посебно након Ковид-19 кризе) и спремност Владе за повећање издвајања за подршке пољопривреди и руралном развоју; - Могућност супституције увозних производа домаћим производима веће додане вриједности; - Коришћење позитивних искустава земаља у окружењу за убрзање процеса ЕУ интеграција; - Велики број аутохтоних производа као потенцијал за регистрацију и производњу производа с ознакама поријекла, географског поријекла и традиционалног специјалитета 	<ul style="list-style-type: none"> - Нисак степен искоришћености капацитета прехранбене индустрије; - Висока зависност неких подсектора прехранбене индустрије од увозних сировина - Нестабилност међународног тржишта и велика варирања тржишних цијена пољопривредних производа; - Обавезе које мора испунити БиХ у процесу приступања у WTO - Врло либералан вањско-трговински режим; - Политичка нестабилност, застојање у процесу ЕУ интеграција и губитак потенцијално расположивих средстава за предприступно прилагођавање; - Недовољна улагања у истраживање и развој; - Опасност од губитка тржишта због неиспуњавања околишних, хигијенских и здравствених стандарда; - Негативни демографски трендови у руралним подручјима; - Одлазак квалификованих и компетентних стручњака из земље због немогућности проналаaska посла или ниских плаћа; - Нестабилност приноса због климатских поремећаја; - Раст цијена инпута; - Трајан губитак квалитетног пољопривредног земљишта због деградација и пренамјене.

<i>Стратешки циљ 2 – Снажнија примјена еколошких пракси у производњи којима се прилагођава и ублажава утицај климатских промјена</i>	
Снаге	Слабости
<ul style="list-style-type: none"> - Природни ресурси (вода, зрак и тло) су у највећем дијелу руралних подручја очувани; - Знатан број квалитетних студија и стратешких докумената о стању климатских промјена, обновљивим изворима енергије, збрињавању отпада и биодиверзитету у БиХ - Релативно ниске емисије стакленичких гасова из пољопривреде у упоредби с развијеним земаљама - Нижи нивои употребе хемијских средстава (потенцијалних полутаната) у пољопривреди у упоредби с развијеним земаљама; - Издашни водени ресурси као потенцијал за знатно повећање наводњавањем пољопривредног земљишта и борби против суша; - Солидан генетски потенцијал аутохтоних сорти и пасмина; 	<ul style="list-style-type: none"> - Ниска свјест руралне популације о утицају пољопривредне производње на околиш и важности заштите околиша; - Споро и неконзистентно преузимање ЕУ законодавства из области; - Спора операционализација закона због кашњења у доношењу подзаконских прописа и осигуравања средстава за њихово провођење; - Неодговарајуће збрињавање чврстог и текућег отпада из пољопривреде и прехранбене индустрије; - Нисак степен рециклирања и поновног коришћења споредних и отпадних производа у прехранбеној индустрији; - Нисак ниво енергетске учинковитости и употребе енергије из обновљивих извора у пољопривреди и прехранбеној индустрији
Прилике	Пријетње
<ul style="list-style-type: none"> - Раст свјести о важности климатских промјена и потребни дјеловања на њиховом избјегавању и ублажавању; - Могућност за производњу енергије из нуспроизвода пољопривредне производње, прехранбене индустрије и других обновљивих извора (биоплин, сунце, вјетар); - Могућност коришћење позитивних примјера из земаља окружења за увођење добрих ЕУ пракси; - Доступност средстава из међународних извора за прилагођавање климатским промјенама; 	<ul style="list-style-type: none"> - Наставак провођења околишно штетних пољопривредних и индустријских пракси; - Опасност од губитка биолошке разноликости због изостанка програма заштите ријетких и угрожених врста и станишта; - Непостојање довољног нивоа свјести о утицајима и опасностима које климатске промјене доносе пољопривреди и руралном развоју;

- Промоција и значајније увођење у производњу аутохтоних сорти и пасмина	
--	--

Стратешки циљ 3 – Снажнија друштвено-економска структура (одрживог развоја) руралних подручја

Снаге	Слабости
<ul style="list-style-type: none"> - Богата баштина природних, културних и историјских особености као подлога за развој разних облика руралног туризма; - Постоје бројни препознатљиви и цијењени традиционални производи за којима постоји потражња на домаћем и иноземном тржишту, а који могу бити дио посебне туристичке понуде; - Научно-истраживачке институције оспособљене су за подршку у осмишљавању и провођењу мјера руралног развоја; - Локалне развојне агенције располажу потребним кадровима и знањем за израду пројеката руралног развоја; - Обиље неискоришћених шумских недрвених производа погодних за диверзификацију прихода руралног становништва; - Знатан број локалитета и велика површина заштићених природних подручја - Постоји опсежан међународни и домаћи правни стратешки оквир за равноправност сплова 	<ul style="list-style-type: none"> - Недовољно развијена физичка, комунална и друштвена инфраструктура на руралном простору; - Значајно лошији друштвено-економски положај жена у односу на урбана подручја; - Неповољан радно правни статус, и неријешено питање пензионог и здравственог осигурања пољопривредника и чланова њиховог ППП -а; - Недовољна усмјереност производњи за тржиште и неповољан положај пољопривредних газдинстава у ланцима вриједности; - Пољопривреда је често основни или једини извор прихода пољопривредног газдинства; - Неразвијен ЛЕАДЕР приступ и мали број ЛАГ-ова; - Недостатак властитог капитала за инвестирање и ширење производње
Прилике	Пријетње
<ul style="list-style-type: none"> - Обиље самониклог шумског, љековитог и ароматичног биља пружа могућност за додатну зараду; - Раст интереса за све врсте руралног туризма на националном и глобалном нивоу; - Развој ИТ технологија и информатичке инфраструктуре пружа могућности за промоцију дестинација руралног туризма и повезивање ППП-ова са тржиштем; - Интеграција локалних произвођача хране у туристичку понуду; - Повезивање судионика са руралног простора ради успоставе винских цеста, пјешачких, бициклических и авантуристичких туристичких рута; - Могућност заштите аутохтоних и традиционалних производа и њихове продаје у оквиру туристичке понуде - Оснаживање улоге жена у области пољопривреде и руралног развоја 	<ul style="list-style-type: none"> - Нестабилна политичка ситуација у земљи смањује оптимизам и спремност на улагања; - Бројни елементи културног, историјског и природног наслеђа нису заштићени; - Низак наталитет пријети пропадањем великог броја насељених мјеста на руралном простору; - Не постоје намјенске кредитне линије за финансирање пројеката руралног развоја - Значајно лошији друштвено-економски положај жена у руралним подручјама - Наставак дискриминаторних пракси због традиционално присутних изразито јаким негативних родних стереотипа

Стратешки циљ 4 – Модернизиран пољопривредни сектор као резултат потицања и размјене знања, иновација и дигитализације у пољопривреди и руралним подручјима

Снаге	Слабости
<ul style="list-style-type: none"> - Успостављени елементи система пољопривредних савјетодавних служби у Федерацији БиХ; - Солодан број научно-истраживачких и образовних институције и критични ниво знања у њима; - Неке велике фарме и компаније прехранбене индустрије имају висок ниво знања, иновација и нових технологија 	<ul style="list-style-type: none"> - Низак ниво улагања, посебно у апликативна истраживања; - Лоша организација пољопривредних савјетодавних служби и још увијек недовољна обученост савјетодаваца; - Слаба умреженост произвођача, савјетодаваца, образовних, истраживачких и невладиних организација; - Низак удио практичне наставе у средњошколском и високошколском образовању; - Низак степен иновативности у пољопривреди и прехранбеној индустрији; - Неадекватан законски оквир за развој АКИС-а

	<ul style="list-style-type: none"> - Непостојање свјести о важности иновација за успјех на тржишту (традиционални отпор, посебно пољопривредних произвођача, према новитетима); - Мали број приоритетних програма из јавних фондова и недостатак кредитних линија којима би се финансирани истраживачки и развојни пројекти
Прилике	Пријетње
<ul style="list-style-type: none"> - Могућности за успоставу и развој приватне пољопривредне савјетодавне службе; - Коришћење предприступних ЕУ фондова за научна истраживања, ширење знања и примјену иновација у пољопривредној производњи и руралном развоју; - Активно судјеловање у регионалним и европским иницијативама и пројектима за успостављање и јачање АКИС; - Могућности повезивања са научним и истраживачким организацијама и компанијама из иностранства; - Заинтересованост великих и средњих предузећа за развој нових производа 	<ul style="list-style-type: none"> - Смањење броја квалификованих и компетентних стручњака услјед растућег иселавања из земље; - Недовољна мотивисаност истраживача; - Тренд смањења интереса за упис агрономских студија; - Фрагментирана административно-управна структура БиХ са ниским нивоом координације у свим сегментима РИТТ система; - Смањење вриједности пољопривредне производње и губитак тржишног удјела на домаћем и иностраном тржишту

4. ВИЗИЈА, ЦИЉЕВИ, ПРИОРИТЕТИ И МЈЕРЕ СА ПОКАЗАТЕЉИМА ПРАЋЕЊА

4.1. Извод из ситуацијске анализе и повезаност са стратешким циљевима и приоритетима

Стратешки циљ 1

Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са зајамченом повећаном сигурношћу снабдијевања храном

Сектор пољопривреде у Федерацији БиХ још увијек оптерећен бројним проблемима недовољно развијене пољопривреде, као и додатно условима нових захтјева који проистичу из међународно преузетих обавеза или изражених интенција Босне и Херцеговине. Ни друштво Федерације БиХ, ни његове институције, нити сами актери сектора пољопривреде не могу у кратком року надокнадити године заостајања и претворити пољопривреду Федерације БиХ и с њом везана питања руралног развоја у функционалне и успјешне моделе какви су у земљама ЕУ. За ово је потребно фазно прилагођавање, при чему се пред надлежне институције, научну и стручну заједницу и све директне секторске актере као остварив задатак поставља реално достижно скараживање неопходног периода фазног прилагођавања.

Пољопривреда је важан сектор укупне економије Федерације БиХ како са аспекта удјела у стварању бруто додане вриједности, тако и укупне запослености становништва те удјела у вањско-трговинској биланци. У периоду 2014. – 2020. укупна вриједност БДВ из сектора пољопривреде (заједно са ловом и рибарством) показује тенденцију сталног раста и са 741 милиона КМ (2014) је повећана на 1,003 милијарде КМ (2020). Раст апсолутног показатеља БДВ из пољопривреде, због раста БДВ осталих привредних дјелатности, није пратио раст релативних показатеља, односно судјеловања у укупном БДП и кретао се у распону 4,16% (2024) до 4,76% (2016). Овај макроекономски показатељ је у односу на земље регије (Западног Балкана) био најнижи. Сектор пољопривреде је посебно важан за запосленост укупног, посебно руралног становништва. У периоду 2014. – 2019. формална запосленост мјерена апсолутним бројем запослених у овоме сектору се стално повећава и са 7.891 у 2014. години је достигла ниво од 10.989 у 2019. години. Релативан удио запослених у пољопривреди у истом периоду је доста низак и креће се на нивоу 2% укупне

запослености. С друге стране, Анкета о радној снази говори доста другачија и даје реалнију слику запослености у сектору пољопривреде. Удио запослених у овом сектору је пуно већи и креће се у распону од 8,3% (2018) до 11,8% (2017), што је додатно потврђује важност сектора. Један од најлошијих макроекономских показатеља сектора пољопривреде у Федерацији БиХ је спољнотрговинска размјена пољопривредно-прехранбених производа. Трговачка биланца овим производима је негативна и креће се у распону од -1,41 милијарде КМ (2015) до -1,69 милијарди КМ (2019). Покривеност увоза извозом пољопривредно-прехранбених производа је доста ниска и креће се од 16,12% (2014) до 22,09% (2017). У свјетлу глобалних дешавања у производњи хране, а посебно на основу искустава везаних за пандемију Ковид-19 и могућности дестабилизације тржишта у осигурању довољних количина прехранбених производа, потребно је мијењати досадашњи тренд производње хране, прије свега стратешких попут пшенице и кукуруза.

Приоритет 1.1.

Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдијевања храном

С обзиром на бројне глобалне изазове у контексту недовољног приступа и осигурања довољне количине хране промјене у сектору пољопривреде и њене биљне производње требају ићи у два правца: (и) повећање засијаних површина на рачун необрађених ораничних површина и (ii) повећање приноса на постојећим површинама. Ово се прије свега односи на производњу жита и двије стратешке културе, пшеницу и кукуруз. Подсектор производње поврћа такођер тражи озбиљније промјене како би се искористиле све компаративне предности које има ова производња, али и задржала и поступно повећавала њихова конкурентност, посебнице на традиционалним тржиштима. Подручје Федерације БиХ карактеризирају бројне компаративне предности када се говори о производњи воћа и трожља. Повољност климатских услова, традиција воћарско-виноградарске производње те повољан геостратешки положај и близина ЕУ тржишта само су неке од њих. Међутим, подсектор има и читав низ слабости које га чине недовољно конкурентним и виталним за освајање нових тржишта као што су неповољна структура величине пољопривредних газдинстава, недовољан трансфер потребних знања о новим технологијама до произвођача (посебно у сектору воћарства) те изостанак активности на промјени и рјешавању насталих производних и маркетиншких проблема. Подсектор воћарства и виноградарства је под све већим конкурентским притиском регионалних економија и домаћег тржишта, а посебно мјесто имају све чешће негативне посљедице климатских промјена.

Код анималне производње у Федерацији БиХ уочен низ проблема који намеће потребу већег броја интервенција и активнијег дјеловања механизма пољопривредне политике како би се постојеће стање у овом сектору пољопривреде унаприједило. Сви подсектори анималне производње захтијевају нова улагања у процесу њиховог реструктурирања, односно техничко-технолошког побољшања укључујући и пасмински састав, те примјену хигијенских стандарда и задовољавање потребних норми који се односе на добробит животиња и стандарде квалитете пољопривредних производа. Додатни проблем је властита производња сточне хране, посебно волуминозне крме.

Прехранбена индустрија је сектор са уоченим бројним проблемима који захтијевају одговарајуће интервенције. Тако је потребно осигурати подршку осуврењивању постројења за прераду како би производи квалитетом и цијеном могли

бити конкурентни на домаћем и иностраном тржишту и како би прерађивачки погони располагали са довољним обртним средствима. С обзиром на недостатне количине сировина у преради у циљу повећања, али и континуитета у снабдијевању прерађивачког сектора домаћом сировином неопходно је омогућити адекватну подршку примарним пољопривредним произвођачима у одрживу инфраструктуру (технологије производње, одговарајући сортимент, ефикасне начине наводњавања, редуцирано коришћење средстава за исхрану и заштиту биља, заштита аутохтоних пасмина итд.).

Директна плаћања као интегрални дио пољопривредних политика данас представљају најважнији облик подршке пољопривредним произвођачима. Директна плаћања су била и остала најважнији дио пољопривредне политике Федерације БиХ којим се осигурава одрживост дохотка пољопривредних произвођача. У 2018. години ова група мјера чинила је 80% (66,5 милиона КМ) укупних буџетских трансфера. Ипак, кроз претходне године примјене ове врсте буџетске подршке уочени су одређени недостаци, попут значајног удјела директних плаћања на бази аутпута (и углавном се односи на произвођаче млијека), које су у земљама ЕУ ограничена само на специјалне производње, што је неопходно отклонити.

Приоритет 1.2.

Јачати тржишне оријентисаности повећањем конкурентности, укључујући стављање већег нагласка на истраживање, технологију и дигитализацију

Пољопривредни сектор у Федерацији БиХ одликује ниска конкурентност и на домаћем и на иностраном тржишту. Она је резултат бројних проблема и слабости дуж укупног ланца вриједности и огледа се у следећем: (и) продуктивност примарне пољопривредне производње изражена и укупним обимом и приносима је изразито ниска, далеко испод биолошких могућности, (ii) пољопривредна производња се одвија на малим, уситњеним земљишним посједима и одликује се малим удјелом производње за тржиште, (iii) технолошка и економских знања фармера су на ниском нивоу, примјена агротехничких мјера недовољна, фарме су недовољно опремљене. Поред овога највећи дио обрадивог земљишта се не наводњава, низак је ниво заштите од временских непогода, што резултира ниским и нестабилним приносима, што у контексту климатских промјена представља велику пријетњу развоју сектора. Ниво организираности и сарадње међу произвођачима није задовољавајућа, као и међу осталим актерима у ланцу вриједности. Недостају и капацитети за прихват, дораду, складиштење, хлађење и припрему производа за тржиште. Један од разлога ниске конкурентности сектора је недостатак трансфера знања и иновација и промоција (обуке, сајмови); подршка стварању додане вриједности у пољопривреди, удруживању произвођача и раду удружења. Због свега наведеног потребно је преузети читав низ мјера којима ће се јачати конкурентност сектора у којима ће подршка истраживању, увођењу нових технологија и дигитализација имати важну улогу.

Приоритет 1.3.

Унаприједити положај пољопривредних произвођача у ланцу вриједности пољопривредних производа

Удруживање пољопривредних произвођача кроз произвођачке организације још увијек није развијено и не испуњава основне циљеве попут повећања понуде и пласмана производа, смањења трошкова производње те стабилизовање произвођачких цијена. Иако се могу очекивати отпори, неопходно је да надлежне институције иницирају легислативно уређење регистрација и дјеловања тзв. репрезентативних произвођачких организација, по узору на легислативна рјешења оквирно утврђена тзв. ЦМО уредбом ЕУ.

Репрезентативне произвођачке организације би требале обухваћати прописани минимални број произвођача или прописани минимални обим производње одређеног подсектора. Као такве, ове организације уживају институционалну и буџетску подршку за јачање властитих капацитета, а све с циљем да стабилизују и дугорочно уреде односе унутар ланаца вриједности, постану и остану кредибилан и одговоран партнер владиним институцијама, али и другим секторским интересним групама, од креирања секторских политика до рјешавања кризних ситуација.

Стратешки циљ 2:

Снажнија примјена еколошких пракси у производњи којима се прилагођава и ублажава утицај климатских промјена

Релативно нов, али посебно захтјеван изазов за сектор пољопривреде је њено постављање у прве редове борбе против климатских промјена или барем прилагођавање овим промјенама. Пољопривреда је знатан емитер стакленичких плинова који су, по себи, водећи узрок актуелних убрзаних климатских промјена. Према редовним националним извјештајима о климатским промјенама и извјештајима о емисији стакленичких гасова у овом погледу пољопривреда БиХ стоји нешто повољније са око 10 - 15% укупно емитираних стакленичких плинова у земљи. Исти извјештаји, међутим, упозоравају да би се са задржавањем актуелних пољопривредних произвођачких и других пракси у БиХ емисије стакленичких плинова из пољопривреде до 2040. године могле повећати за преко 60%. Међу мјерама које могу помоћи адаптацији пољопривреде на климатске промјене убрајају се унапређење система наводњавања и укључивање пољопривреде у програме управљања водама, промјене начина обраде земљишта (конзервационе обраде, протурозивне мјере) и агрономске мјере (плодоред, рокови сјетве, смјесе усјева, малчирање, зеленишно гнојење и сл.), уз увођење у производњу нових сортих креација отпорнијих на сушу. У домену средњорочног стратешког планирања развоја пољопривреде у Федерацији БиХ, а у свјетлу климатских промјена које се недвосмислено одвијају, од изузетне важности су недавно покренути процеси у оквиру иницијативе Зелене агенде за Западни Балкан. Ради се о иницијативи покренутој кроз институције ЕУ чије су основне интенције успоравање или заустављање климатских промјена првенствено кроз смањење емисија стакленичких гасова те кроз енергетску транзицију, опште повећање одрживости комерцијалних људских дјелатности, циркуларну економију, заштиту и унапређење стања природних ресурса и сл. на Западној Балкани који је, иако још увијек не политички, онда сигурно географски дио Европе.

Приоритет 2.1.

Доприносити ублажавању и прилагођавању утицаја климатских промјена и веће коришћење одрживе енергије

Бројна су подручја на којима су потребне интервенције како би се пољопривредни сектор унаприједио и како би дошло до побољшања производних и тржишних/маркетиншких перформанси, те смањења негативног утицаја на околиш и отпорности на негативне посљедице климатских промјена. Један од њих је и веће коришћење одрживе енергије.

Приоритет 2.2.

Подржавати одрживи развој и ефикасније управљање природним ресурсима као што су вода, тло и зрак

Пољопривредни сектор Федерације БиХ поред свих традиционалних захтјева (производња довољних количина квалитетне хране, осигурање пристојног животног стандарда пољопривредника, развој руралних подручја) све више се суочава са новим изазовима попут захтјева за очувањем и

одрживим коришћењем природних ресурса, заштиту и унапређење стања околиша, заштиту биоразноликости и посебну одговорност за стање и свеобухватну развијеност руралних подручја.

Приоритет 2.3.

Доприносити заштити биоразноликости, побољшању услуга екосистема те очувању природних станишта и пејзажа

Богата биолошка и околишна разноликост простора Федерације БиХ захтијевала је успостављење заштићених подручја и других категорија заштите с циљем осигурања опстанка и заштите станишта и врста. Према важећој категоризацији Међународне уније за заштиту природе (ИУЦН) у БиХ је заштићено 29 подручја, од чега су два строга резервата природе (категирија Ia), четири национална парка (категирија II), 16 споменика природе (категирија III), пет паркова природе – заштићених пејзажа (категирија V) и два подручја за управљање ресурсима – парк шуме (категирија VI) на укупној површини од 127.557,4 ha. Од укупне површине заштићених природних подручја према ИУЦН категоризацији у БиХ 76,9% је на територију Федерације БиХ. Због свега наведеног, потребно је побољшати статус биолошке разноликости очувањем екосистема, врста и генетичке разноликости, те јачати опште користи од биолошке разноликости и екосистемских сервиса, при чему је потребно направити инвентуру екосистема и типова станишта и идентифицирати угрожене врсте. Од кључне је важности укључивање мјера очувања природе и биоразноликости у политике и других ресора (околиш, шумарство, енергетика, транспорт и сл.) и усуглашавање политика са ЕУ Стратегијом биоразноликости 2030 и ЕУ стратегијом шумарства.

Стратешки циљ 3:

Снажнија друштвено-економска структура (одрживог развоја) руралних подручја

Сеоско становништво је у много чему ускраћено у односу на урбано становништво. Становници руралних подручја суочавају се с проблемом приступа бројним услужним дјелатностима. Потреба за побољшањем цестовне, електро-енергетске, и интернет широкопојасне мреже у руралним подручјима је високи приоритет. Приступ образовању дјеце у руралним подручјима донекле је задовољавајући у погледу основних школа, док у погледу средњег образовања удаљеност од школе има негативан утицај. Квалитета физичке и друштвене инфраструктуре у руралним подручјима погоршала се током посљедњих десетљећа као резултат недовољног улагања у развој и одржавање. Мале и економски слабе руралне општине имају значајне проблеме у одржавању квалитете и приступа основним услугама, посебно за насеља с мањим бројем становника, што резултира незадовољством квалитетом живота руралног становништва у односу на оно које живи у урбаним срединама. Како би се задржала рурална популација и зауставила депопулација руралних подручја Федерације БиХ потребна је снажнија активност и присутност на овим просторима и јачање друштвено-економске структуре којом ће се услови живљења учинити прихватљивим.

Приоритет 3.1.

Привлачити младе пољопривреднике и стварати пословни амбијент у руралним подручјима

Рурална подручја постају све мање интересантна за живот младих људи и због неповољних, прије свега егзистенцијалних услова, ова популација напушта руралне просторе. Ово је посебно изражено у сектору пољопривреде и према подацима РПГ ФМПВШ за 2020. годину, укупан број пољопривредника жена млађих од 25 година је износио 149

(0,18%), dok je broj poljoprivrednika muškog spola ove starosne grupe iznosi 420 (0,52%). Da bi se ova populacija privukla, a prije svega zadržala, neопходне су одговарајуће мјере пољопривредне политике којима ће се стварати повољнији пословни амбијент у руралним подручјима.

Приоритет 3.2.

Промовирати запошљавање, раст социјалне инклузије и локални развој у руралним подручјима укључујући био-економију и одрживо шумарство

Унапређење живота у руралним подручјима прије свега кроз мјере диверзификације пословних активности на самом ППГ-у, као и оснивање обрта, малих и средњих предузећа повезаних са пољопривредом и шумарством, како би се стекли услови за добивање редовитих мјесечних прихода и смањила овисност о приходу из пољопривреде који је у правилу годишњи односно сезонски приход. На ППГ-у се може обављати једна или више допунских дјелатности попут пружања туристичких и угоститељских услуга у руралном простору, увођење нових неконвенционалних пољопривредних производњи (производња слатководне рибе у малим рибањацима, производња хумуса гљива, производња и сакупљање лековитог, ароматског биља, производња украсног биља и сл.) или прераде примарних пољопривредних производа на ППГ-у. Мала и средња предузећа (МСП) су препозната као кључни чимбеник у промицању диверзификације пољопривредника у непољопривредне активности у руралним подручјима. Такођер, развој обрта и обртништва је идентифициран као сектор који може допринијети стварању прихода и запошљавању, посебно у изолираним руралним подручјима која нису привлачна другим предузећима. У оквиру ЛЕАДЕР приступа креирају се локалне развојне стратегије те, уколико оне предвиђају потребу оснивања предузећа за непољопривредне активности на даном подручју, треба осигурати подршку за оснивање таквих предузећа.

Приоритет 3.3.

Побољшати одговор пољопривреде на друштвене захтјеве у погледу хране и здравља, укључујући сигурну, нутритивну и одрживу храну, расипање хране те добробит животиња.

Систем контроле хране и њене здравствене сигурности у БиХ и ФБиХ успјешно је прошао неке озбиљне испите зрелости. Однедавно стављање земље и неких произвођача на листе оних који, за сада само неке, своје производе анималног поријекла могу извозити у ЕУ показује да су систем званичних контрола хране те добре произвођачке и посебно добре хигијенске праксе код неких произвођача на нивоу која задовољава у овом погледу изузетно оштре захтјеве легислативе ЕУ. Међутим, омогућавање извоза рибе, млијека и, однедавно, пилетине у ЕУ не треба да заварава. Још је много простора за побољшање система званичне контроле хране и њене здравствене исправности, о чему говори и чињеница да се из БиХ у ЕУ због недостатака у систему контроле хране још увијек не могу извозити живе животиње и већи дио производа анималног поријекла. Успостављање новог легислативног оквира усклађеног са уредбом ЕУ 2017/625 (успостава система званичних контрола хране знатно шире, на новим основама, са новим захтјевима и уз снажно инсистирање на досљедном провођењу принципа процјене ризика) у БиХ, тиме и у Федерацији БиХ ће тражити ново институцијско организирање и промјену парадигме званичне контроле хране.

Стратешки циљ 4:

Модернизиран пољопривредни сектор као резултат потицања и размијене знања, иновација и дигитализације у пољопривреди и руралним подручјима

Федерацију БиХ карактеризира неповољан амбијент за развој знаности и истраживања. Још увијек не постоји усвојен стратешки документ о научно-технолошком развоју, а улагања у ову област су веома скромна. Годишњи буџет за знаност ФМНО је око 2,5 милиона КМ што чини око 0,1% укупног годишњег ентитетског буџета, односно 0,01% укупног БДП. Овом се могу додати и издвајања за знаност са кантоналних нивоа који се процјењују на 1 – 2 милиона КМ. Развој пољопривреде заснован на знању и увођење нових технологија и иновација у Федерацији БиХ требао би, првенствено бити, у надлежности релевантних министарстава на федералном и кантоналном нивоу. Поред ФМПВШ у увођењу нових технологија и иновација у пољопривреди важну улогу требала би имати још два министарства с федералног нивоа – ФМНО, те Федерално министарство за потицање развоја, предузетништва и обрта. Односи федералних и кантоналних институција често се свде на сарадњу, узајамно обавјештавање, координацију, дијелење искустава и професионалну подршку, док стварне активности у пракси углавном проводе кантони. Најважнију улогу у трансферу знања и иновација до пољопривредних произвођача би требале имати пољопривредне савјетодавне службе. Нажалост, у Федерацији БиХ оне су се споро развијале од њиховог успостављања кроз ЕУ пројекте у периоду 1998-2002. Највећи број кантона је ове службе свео на административне јединице које се баве проведбом федералних и кантоналних буџетских трансфера (директних плаћања), а најмање на послове трансфера знања. Развој пољопривреде, производње хране и рурални развој у развијеним земљама одвија се по моделу актуелног система знања, информација и иновација (АКИС). Искуства домаћих стручњака у регионалним и међународним пројектима чије су интенције пријенос АКИС приступа и пракси требале би бити стављене у функцију што скорије трансформације и надоградње тек успостављеног, али традиционалног, пољопривредног савјетодавства у Федерацији БиХ у АКИС заснован трансфер знања и технологија, уз инсистирање на иновативности и инкорпорирању информацијских технологија у пољопривреду и уз њу везане дјелатности.

4.2. Визија

Подручје Федерације БиХ је простор са изграђеним паметним, отпорним и диверзификованим сектором пољопривреде који јамчи повећану сигурност снабдијевања и самодостатности храном. Очувањем биоразноликости, јачањем еколошких пракси, већим коришћењем одрживе енергије и подршком ефикаснијем управљању природним ресурсима ублажиће се негативан утицај климатских промјена на сектор. Рурална подручја Федерације БиХ ће бити ојачана привлачењем младих пољопривредних произвођача стварањем пословног амбијента, промоцијом запошљавања, раста социјал-не инклузије и локалним развојем друштвено-економске структуре. Федерација БиХ има изграђен модеран, конкурентан, тржишту прилагођен, сектор пољопривреде настао подршком и размијеном знања, иновација и дигитализације што представља основ побољшања квалитете живота свих грађана, а посебно становника руралних подручја.

4.3. Утврђивање циљева и приоритета

На основу претходно урађене ситуацијске анализе сектора пољопривреде и руралног развоја и доприноса радних група по појединачним областима (РГ Воћарство, виноградарство, винарство и уљарство, РГ Ратарство и повртарство, РГ Анимална производња, РГ Природни ресурси, РГ Прехрамбена индустрија, РГ Пословно окружење, РГ Рурални развој и РГ Рибарство) дефинирани су следећи стратешки циљеви и пратећи приоритети:

Стратешки циљеви	Приоритети
Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са зајамченом повећаном сигурношћу снабдијевања храном	Приоритет 1.1. Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдијевања храном Приоритет 1.2. Јачати тржишну оријентисаност повећањем конкурентности, укључујући стављање већег нагласка на истраживање, технологију и дигитализацију Приоритет 1.3. Унаприједити положај пољопривредних произвођача у ланцу вриједности пољопривредних производа
Стратешки циљ 2: Снажнија примјена еколошких пракси у производњи којима се прилагођава и ублажава утицај климатских промјена	Приоритет 2.1. Доприносити ублажавању и прилагођавању утицаја климатских промјена и веће коришћење одрживе енергије Приоритет 2.2. Подржавати одрживи развој и ефикасније управљање природним ресурсима као што су вода, тло и зрак Приоритет 2.3. Доприносити заштити биоразноликости, побољшању услуга екосистема те очувању природних станишта и пејзажа
Стратешки циљ 3: Снажнија друштвено-економска структура (одрживог развоја) руралних подручја	Приоритет 3.1. Привлачити младе пољопривреднике и стварати пословни амбијент у руралним подручјима Приоритет 3.2. Промовисати запошљавање, раст социјалне инклузије и локални развој у руралним подручјима укључујући био-економију и одрживо шумарство Приоритет 3.3. Побољшати одговор пољопривреде на друштвене захтјеве у погледу хране и здравља, укључујући сигурну, нутритивну и одрживу храну, расипање хране те добробит животиња.
Стратешки циљ 4: Модернизиран пољопривредни сектор као резултат потицања и размјене знања, иновација и дигитализације у пољопривреди и руралним подручјима	Овај циљ премрежава претходна три циља и све приоритете

Полазећи од евидентне чињенице да улога жена у пољопривреди и руралном развоју није адекватно призната, а да би се отклонила досадашња дискриминација, неопходно је увођење посебних мјера, односно новог приступа приликом креирања мјера. Препоруке, односно закључне напомене Одбора за елиминацију свих облика дискриминације жена УН-а, након подношења VI периодичног извјештаја за БиХ, фокусиране су на јачању улоге жена на селу и њихово оснаживање. Стога ће се, у оквиру свих циљева и приоритета посебна пажња бити посвећена родној компоненти, односно унапређењу стања равноправности сполова у Федерацији БиХ у области пољопривреде и руралног развоја.

Стратешки циљ 1

Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са зајамченом повећаном сигурношћу снабдијевања храном

Потицање паметног и отпорног пољопривредног сектора постиже се примарно кроз квалитетно осмишљена директна плаћања којима се осигурава подршка дохотку пољопривредника, те кроз улагања у реструктурирање пољопривредних газдинстава, модернизацију, иновације, диверзификацију и примјену нових технологија ради побољшања тржишног положаја пољопривредника. Потребно је осигурати уравнотежену расподелу подршке у користи малих и средњих пољопривредника као додатну подршку дохотку за одрживост.

Показатељ	Извор	Палазна вриједност	Циљна вриједност
Покривеност увоза извозом пољопривредно прехрамбених производа	ФЗС	40%	50%
Бруто додана вриједност сектора А у БДП, у %	ФЗС	4,4	≤ 4,0
Вриједност производње, у милионима КМ	ФЗС	1.453	≥ 1.600
Запосленост сектора А (ИЛО дефиниција), у %	АС БиХ	8,9 (2019)	≤ 7,5

Приоритет 1.1.

Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдијевања храном

Треба препознати и промицати производњу хране с посебним и вриједним карактеристикама, а пољопривредницима помоћи у прилагођавању њихове производње захтјевима тржишта и потрошача. Потрошачима треба у што већој мјери јамчити сигурност снабдијевања храном, те осигурати да храна произведена на нашим пољопривредним газдинствима буде сигурна и хранлива. Производња хране мора бити одржива, треба тежити смањењу расипања хране и подизању нивоа добробити животиња. С обзиром на потребу устоставе одоварајућих механизма за управљање ризиком потребно је осигурати издвајања за премије осигурања и оперативне програме. Како би се осигурао праведан доходак и отпоран пољопривредни сектор на цијелом подручју Федерације БиХ потребно је додјељивати подршку и пољопривредницима у подручјима с природним и осталим посебним ограничењима. Наведене врсте плаћања требају обухватити само додатне трошкове и губитак прихода настао због провођења неке од наведених активности, односно природним ограничењима одређеног простора. Снажније укључивање младих пољопривредника у развој привредне дјелатности на пољопривредним газдинствима треба бити узето у обзир при додјели и усмјеравању средстава директних плаћања као додатне подршке дохотку за младе пољопривреднике у почетном периоду након покретања пословања.

Показатељ	Извор	Палазна вриједност	Циљна вриједност
Смањење неједнакости дохотка: Упоредба дохотка од пољопривреде и сродних дјелатности у односу на просјечни доходак општег газдинства	ФЗС	0,66	0,88
Број регистрованих пољопривредних газдинстава	ФМПВШ	74.000	90.000
Број младих пољопривредника који управљају ПГ	ФМПВШ	7.700	12.900
Од тога ¹		6.135	9.675
- мушки		1.565	3.225
- женски			

¹ Процјена почетних вриједности и односа младих пољопривредника по полу (м/ж) као управитеља ОПГ-а на основу Регистра ПГ за 2020. годину и односа укупног броја носитеља и носитељица ОПГ-а (Извор: ФМПВШ)

Приоритет 1.2.

Јачати тржишну оријентисаност повећањем конкурентности, укључујући стављање већег нагласка на истраживање, технологију и дигитализацију

Пољопривредници су директно одговорни за доношење одлука о томе што, када, колико и за кога њихово газдинство треба производити, односно морају имати властиту стратегију за наступ на тржишту. Међутим, изложеност тржишту, климатске промјене повезане са екстремним временским појавама, те кризе узроковане угрожавањем здравља биљака, животиња и самих потрошача, могу бити узрок нестабилности тржишних цијена и угрозити приходе пољопривредних газдинстава. Због тога је потребно осигурати одговарајући финансијски инструмент за улагања и приступ обртном капиталу, оспособљавању, пријеносу знања и савјетовању. При планирању и успостави савјетодавне службе за пољопривредна газдинства треба имати у виду њихову привредну, околишну и социјалну димензију како би поред тренутне економске успјешности пољопривредног газдинства помогле дугорочно одрживо управљање газдинством али и дугорочни развој руралног подручја. Савјетодавна служба треба помоћи пољопривредним произвођачима да постану свјеснији везе између управљања пољопривредним газдинством са стандардима, захтјевима и информацијама које им намеће законодавство.

Показатељ	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
Удио пољопривредника који примају инвестициону подршку за реструктурирање и модернизацију укључујући побољшање ефикасности ресурса	ФМПВШ	10%	25%
Удио остварених средстава за политику руралног развоја у укупно упућеним средствима подршке	ФМПВШ	8%	40%
Износ исплаћене подршке инвестицијама у ПП (милиони КМ)	ФМПВШ	6,5%	13,8%
Удио жена носитељица ППП -ова у коришћењу погоницаја	ФМПВШ	20,3%	28,0%
Износ исплаћене подршке прерађивачким капацитетима (милиони КМ)	ФМПВШ	4,5	42,5
Удио федералног буџета за пољопривреду намијењен размјени знања и информација	ФМПВШ	0	0,19

Приоритет 1.3.

Унаприједити положај пољопривредних произвођача у ланцу вриједности пољопривредних производа

Уређење тржишта пољопривредних производа ради осигурања једнаких услова и избјегавање неправног и непоштеног тржишног натјечања треба бити предмет секторских интервенција. Интервенције требају укључивати секторе воћа и поврћа, вина, млијека, меса и других производа. Успостава секторских програма у оквиру организација произвођача и удружења организација произвођача може помоћи остваривању циљева не само произвођача и откупљивача него и општих и посебних циљева пољопривредне политике.

Показатељ	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
Удио пољопривредника који судјелују у произвођачким групама којима је додијељена подршка	ФМПВШ	61%	85%
Удио вриједности производње у организацијама произвођача с оперативним програмима у односу на укупну производњу	ФМПВШ	0%	60%

Стратешки циљ 2

Снажнија примјена еколошких пракси у производњи којима се прилагођава и ублажава утицај климатских промјена

Потицање бриге за околиш и мјера везаних за климатске промјене требају добити значајније мјесто у оквиру дефинирања мјера пољопривредне политике. Посебну пажњу посветити борби против деградације околиша и ублажавању посљедица климатских промјена на пољопривредну производњу. Ради поштовања обавезујућег принципа равноправности сполова и једнаких могућности реализацијом овог циља потребно је водити рачуна о релевантности за егзистенцију, културу, традиционално знање, здравље и сигурност хране и везу са поштовањем људских права.

Показатељ	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
Удио подземних вода мјерних постаја с концентрацијом Н изнад 50 мг/л према Директиви о нитратима	ФМПВШ	0%	5%

Приоритет 2.1.

Доприносити ублажавању и прилагођавању утицаја климатских промјена и веће коришћење одрживе енергије

Постигне се путем низа мјера и активности почевши од условљавања директних плаћања испуњавањем обавеза везаних за заштиту околиша и смањење испуштања стакленичких гасова, преко подршке инвестицијама у прераду околишно штетних нуспроизвода пољопривредне производње и прераде, па до стимулације производње енергије из обновљивих извора на пољопривредном газдинству, како за властите потребе тако и за продају на тржишту. Мјерама из овог приоритета жели се дати јасна одређеност за оснаживање капацитета укључених институција и других заинтересираних страна за примјену гендер-маинстреаминг у области јачања примјене еколошких пракси у производњи којима се прилагођава и ублажава утицај климатских промјена.

Показатељ	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
Удио пољопривредног земљишта у оквиру обавезе управљања којом се подупире очување или обнова биолошке разноликости	ФМПВШ/ФМОТ	0%	5%

Приоритет 2.2.

Подржавати одрживи развој и ефикасније управљање природним ресурсима као што су вода, тло и зрак

Коришћење мјера директне подршке мора се поступно условљавати са задовољавањем основних националних стандарда у подручју заштите околиша, климатских промјена, заштите јавног здравља, здравља животиња и биљака, те добробити животиња. Томе треба додати стандарде добрих пољопривредних и околишних услова

коришћења земљишта (ГАЕЦ). Наведени основни стандарди требају помоћи бољем одговору на климатске и околишне изазове, али и подизању свјести корисника подршке о потреби поштовања тих стандарда како би се осигурало одрживо бављење пољопривредном производњом. При утврђивању националних стандарда треба имати у виду посебне значајке предметних површина, укључујући услове тла и климатске услове, постојеће услове на пољопривредном газдинству, коришћење земљишта, плодород, узгојне праксе и структуру пољопривредних газдинстава.

Показатељ	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
Површине земљишта обухваћене системима за наводњавање и одводњу (ha)	ФМПВШ	2.500	5.000
Површина у ha која је подржана за органску производњу и производњу у конверзији	ФМПВШ	1.750	3.500
Површине земљишта обухваћене комасацијом (ha)	ФМПВШ	0	30.000
Пољопривредна површина под органском производњом (без пашњака), у ha	ФМПВШ	1.230	3.000
% земљишта на којем је смањена продуктивност (ЛПД)**	ФАЗ (Федерални агропедолошки завод)*	0,44 (2014)	0,25
% земљишта на којем су рани знакови смањења продуктивности (ЛПД)**	ФАЗ*	0,53 (2014)	0,30
% земљишта које је стабилно, али под притиском смањења продуктивности (ЛПД)**	ФАЗ*	15,73 (2014)	10,00

* Податке је израчунао ЕУ-Испира Joint Research Center на основу података ЦОРИНЕ Ланд Цовер (ЦЛЦ), који су настали сателитским снимањем подручја Европе. Федерални агропедолошки завод има мандат да се бави овим подацима.

** Land Productivity Dynamics - кретање продуктивности земљишта

Приоритет 2.3.

Доприносити заштити биоразноликости, побољшању услуга екосистема те очувању природних станишта и пејзажа

Постиге се додјелом плаћања за активности које доприносе биоразноликости и очувању генетске разноликости, одрживој употреби и развоју генетских ресурса, додјелом премија за еколошки узгој односно прелазак на еколошки узгој, и производни процеси прихватљиви за околиш у виду интегралне производње, са посебним освртом код свих споменутих активности на улогу жена. Мјере за шумарство требају се додјелјивати на основу програма за шумарство и плановима управљања шумама те омогућити развој шумарских подручја и одрживо управљање шумама.

Показатељ	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
Површина заштићених подручја (y ha)	ФМОиТ	103.380 (2018)	120.000

Стратешки циљ 3

Снажнија друштвено-економска структура (одрживог развоја) руралних подручја

Рурална подручја су погођена недостатком прилика за запошљавање, мањком знања и вјештина, недовољним улагањима у повезаност, инфраструктуру и основне услуге, одласком младих и радно способних становника, па је од највеће важности ојачавање социоекономске структуре тих подручја. Због тога треба потакнути запошљавање и

економски раст у руралним подручјима, промицати социјалну укљученост и генерацијску обнову, подржавати успоставу нових руралних ланаца вриједности попут обновљиве енергије, новог биогаздинства, кружног газдинства и екотуризма, стварати повољно окружење за добар раст и стварање радних мјеста у руралним срединама.

Показатељ	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
Стопа запослености у претежно руралним подручјима	ФЗС/Анкета о радној снази	60%	80%
Развој индекса сиромаштва у руралним просторима	Агенција за статистику БиХ, Анкета о сиромаштву	30%	15%

Приоритет 3.1.

Привлачити младе пољопривреднике и стварати пословни амбијент у руралним подручјима

Олакивање пословног развоја (стварање пословног амбијента) у руралним подручјима постиже се додјелом подршке за продуктивна и непродуктивна улагања на пољопривредним газдинствима и изван њих попут улагања у инфраструктуру повезану с развојем, модернизацијом или прилагодбом климатским промјенама, консолидацијом и побољшањем земљишта, снабдијевање енергијом и водом, те њихову уштеду. Како би се превладао мањак улагања у пољопривредни сектор потребно је побољшати приступ финансијским инструментима посебно за младе и нове пољопривреднике, потицати коришћење гаранција Гарантног фонда код Развојне банке ФБиХ, те комбинације бесповратних средстава и финансијских инструмената (нпр. кредитних линија и банкарских јамстава) при чему је могуће утврдити одговарајуће циљеве, кориснике и повлашћене услове. Кључно је пружити подршку оснивању нових пољопривредних газдинстава у облику обрта али и других предузећа на руралном простору.

Показатељ	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
% становника у руралним подручјима од укупног броја становника	ФЗС	56,7 (2013)	58,0
Удио руралног становништва које има користи од побољшаног приступа услугама и инфраструктури кроз подршку у оквиру федералних подршки	ФМПВШ	0%	25%
Број младих пољопривредника који оснивају пољопривредно газдинство уз подршку ФМПВШ	ФМПВШ	0	5.200

Приоритет 3.2.

Промовисати запошљавање, раст социјалне инклузије и локални развој у руралним подручјима укључујући био-економију и одрживо шумарство

Реализација овог приоритета треба омогућити успоставу и provedбу сарадње попут успоставе система квалитете, промицања кратких ланаца снабдијевања и локалних тржишта, подршку удружењима пољопривредника, партнерства пољопривредних газдинстава, активности у оквиру ЛЕАДЕР приступа, оснивање произвођачких група, организација или удружења произвођача, посебан третман жена, социјално угрожених и маргинализованих група, као и друге облике сарадње. У том контексту треба успоставити финансијске инструменте и коришћење гаранција као пут ка осигурању приступа финансирању улагања у раст пољопривредних газдинстава и других МСП-а, те подршку реализацији стратегија локалног развоја под водством локалне заједнице. Рјешавање питања здравственог и пензионог осигурања носитеља породичног пољопривредног

газдинства од велике је важности за све чланове газдинства, а за што је потребна измјена постојећег законског оквира. Увођење више категорија пореза на доходак олакшало би ППГ-има са мањим приходима прелазак у форму обрта и отворило нове пословне могућности с обзиром на приступ кредитима, инвестирање и продају на тржишту.

Показатељ	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
Број израђених ЛРС	ФМПВШ	0	15
Број подржаних ПАГ-ова	ФМПВШ	0	15

Приоритет 3.3.

Побољшати одговор пољопривреде на друштвене захтјеве у погледу хране и здравља, укључујући сигурну, нутритивну и одрживу храну, расипање хране те добробит животнића.

За остваривање свих горе постављених циљева и приоритета потребно је радити на стварању новог правног оквира који ће настојати пратити моделе ЕУ подршке, а који ће замијенити постојећи законодавни оквир који датира још из периода ЕУ политике 2007. – 2013. година. Нови правни оквир треба утврдити правила за подршке усклађене са обликом и врстом интервенција наведених у овој Стратегији. Нови законодавни оквир такођер треба осигурати поштовање међународних обавеза у погледу домаће подршке које су утврђене WTO Споразумом о пољопривреди, што већи дио интервенција прилагодити како би могле бити пријављене као подршка из "зелене кутије", или у крајњем случају као подршка из "плаве кутије" у оквиру програма ограничавања производње, и као такве изузете из обавеза смањења. Потребно је осигурати да и нижи ниво власти у Федерацији БиХ своје интервенције проводе поштујући наведене међународне обавезе.

Стратешки циљ 4

Модернизиран пољопривредни сектор као резултат потицања и размјене знања, иновација и дигитализације у пољопривреди и руралним подручјима

Предвиђа пружање подршке интерактивном иновативном моделу који јача сарадњу међу укљученим судионицима ради што бољег коришћења комплементарних знања у циљу ширења практичних рјешења у пољопривредној производњи, заштити околиша и развоју руралних подручја. Савјетодавне службе требају појачати своја дјеловања у оквиру АКИС-а посебно интензивирањем сарадње са истраживачким и руралним мрежама.

Показатељ	Извор	Полазна вриједност	Циљна вриједност
Број основаних научно-технолошких паркова у сектору пољопривреде	ФМПВШ	0	1

4.4. Принципи израде приоритета и мјера

4.4.1. Опште напомене

Федерација БиХ је због евроинтеграционих процеса Босне и Херцеговине у обавези да своју пољопривредну и политику руралног развоја усаглашава са овом политиком циклично дефинираном у Европској унији (ЕУ). Пољопривредне политике Федерације БиХ и Европске уније (ЕУ) због мноштва објективних разлога нису, нити у догледној будућности могу бити упоредиве. Сама ЕУ је своје пољопривредне политике протеклих деценија више пута мијењала и прилагођавала их новим међународним (првенствено трговинским) условима, условима сектора пољопривреде и производње хране у ЕУ, али и захтјевима потрошача и друштва у цјелини. Могло би се рећи да је данас

пољопривредна политика ЕУ далеко од пољопривредних политика како се оне у нашим условима још увијек схваћају. Актуална пољопривредна политика ЕУ (Common Agricultural Policy, Заједничка пољопривредна политика ЕУ – ЗПП) дефинирана је циљевима за које институције ЕУ наводе да су им у средишту "социјалне, еколошке и економске теме". Поједностављено, циљеви ЗПП за период до 2027. године су: 1) фер доходак за пољопривреднике; 2) повећање конкурентности; 3) поновна успостављање равнотеже снага у прехранбеном ланцу; 4) борба против климатских промјена; 5) брига за животну средину; 6) очување пејзажа и биоразноликости; 7) потицање генерацијске обнове; 8) динамична рурална подручја и 9) заштита квалитете хране и здравља. Преглед ових циљева јасно показује да је више од половине њих далеко од приоритета и, можда важније, далеко од могућности сектора пољопривреде и друштва у цјелини у Федерацији БиХ.

О карактерима политика пољопривреде и руралног развоја ЕУ и Федерације БиХ најбоље говоре грубе структуре буџета за пољопривреду. У Републици Хрватској ће се нпр. до 2030. године за мјере директних плаћања издвајати око 52% буџета, док ће се мјере руралног развоја подржавати са око 46% укупног буџета. Док се у Федерацији БиХ далеко највећи дио буџета односи на директна, знатним дијелом још увијек производно везана плаћања, актуелна ЗПП обавезује земље чланице ЕУ да најмање 35% буџетских средстава за рурални развој буде усмјерено ка мјерама везаних за животну средину и климатске промјене, док се најмање 25% буџетских средстава која се исплаћују кроз директна плаћања мора усмјерити у тзв. еко-схеме.

Стање сектора у Федерацији БиХ, с једне стране, те могућности за финансирање инструмената и мјера политике и развијености институција, с друге стране, присиљава креаторе секторских развојних стратегија да се концентрирају на повећања обима производње, повећање продуктивности, јачање конкурентности и слична питања која ће ојачати сектор и тако га довести у ситуацију да буде третиран не само најуже у оквирима пољопривреде и производње хране, него и да остварује резултате који су мултифункционалног карактера и ефеката. Извјесно је, дакле, да ће се и у наредном периоду пољопривредна политика у Федерацији БиХ заснивати на интервенцијама и мјерама у домену производно обилежених директних подршки пољопривредницима, неким мјерама на повећању конкурентности (подршка капиталним улагањима) са тек елементима неких мјера које се уобичајено придружују интервенцијама у оквиру руралног развоја. Међутим, неке важне елементе пољопривредне политике изван ових домена треба поступно уводити у праксу, макар и са ограниченим средствима и са реално ограниченим првобитним ефектима. Изузетно је, наиме, важно да се код свих заинтересираних секторских субјеката повећа свијест о значају ових елемената пољопривредне и политике руралног развоја, али и о ризицима по сектор уколико им се не почне посвећивати потребна пажња. Овај стратешки документ предвиђа увођење неких од ових елемената, на начин и у обиму који је примјерен тренутним и пројектираним секторским буџетским средствима, али и објективним институцијским и производним капацитетима сектора.

У складу са чланом 5. и 6. Закона о пољопривреди Федерације БиХ ¹ реализација стратешких и специфичних циљева у периоду 2021. – 2027. оствариће се кроз мјере и инструменте пољопривредне политике Федерације БиХ (мјере тржишно-цјеновне политике, мјере структурне

¹ Службене новине Федерације БиХ 88/2007

политике, мјере земљишне политике и мјере новчаних подршки у пољопривреди) односно кроз политику директних плаћања, политику регулирања и подршке пољопривредном тржишту те кроз политику руралног развоја. Поред овога циљеви ће се остварити и кроз политике одрживог управљања природним ресурсима, политике сигурности хране, као и политике за унапређење знања и иновација у пољопривреди.

4.4.2. Подручја интервенције у подсекторима пољопривреде и прехрамбене индустрије

Визија будућег развоја и предвиђене политике и мјере за најважније подсекторе биљне и анималне пољопривредне производње те прехрамбене индустрије у сљедећем стратешком периоду 2021. – 2027. дају се у овом поглављу и у контексту су идентифицираних потреба даних у претходној ситуацијској анализи и дефинираним стратешким циљевима и приоритетима.

4.4.2.1. Биљна производња

4.4.2.1.1. Производња житарица и крмног биља

У свјетлу глобалних дешавања у производњи хране, а посебно на основу искустава везаних за пандемију Ковид-19 и могућности дестабилизације тржишта у осигурању довољних количина прехрамбених производа, прије свега стратешких попут пшенице и кукуруза, досадашњи тренд производње ратарских култура у Федерацији БиХ је потребно значајно промијенити. Промјене требају ићи у два правца: (i) повећање засијаних површина на рачун необрађених ограничених површина и (ii) повећање приноса на постојећим површинама.

Повећање приноса пшенице могуће је постићи кроз избор одговарајућег сортимента спрам подручја сјетве (рајонизација) и модернизацијом агротехничких мјера, за што је уједно потребно осигурати ефикасну савјетодавну службу. Повећање снабдијевања пшеницом из домаће производње потребно је подићи на знатно већи ниво (барем 40-50% потреба са досадашњих 10-15%) што је могуће остварити повећањем засијаних површина овом културом са досадашњих просјечних 20.000 ha на ниво од барем 40.000 ha.

Доходовном подршком произвођачима житарица настоји се одржати постојећи ниво производње, посебно у условима повећаног негативног утицаја на климу, што се углавном огледа у смањењу продуктивности. Због стратешког значаја пшенице и њеног обиљежја сигурности снабдијевања основним прехрамбеним производом, односно повећања производње ове културе, биће потребна и додатна подршка директним плаћањима у наредном периоду издвајањем већих износа за категорије произвођача који обрађују веће површине и остварују веће приносе (засијане површине величине од 5- 50 ha, уз просјечан принос преко 4.000 kg/ha).

Слично пшеници, и у случају кукуруза (зрно) неопходно је повећати засијане површине и приносе. На тржишту Федерације БиХ постоје врло приносни и квалитетни хибриди кукуруза који би у комбинацији са одговарајућом технологијом производње могли давати високе приносе и зрна и силаже. Унапређење производње кукуруза треба проматрати и у контексту повећања сточног фонда и укупне сточарске производње, односно потребе увозне зависности о сточној храни. Повећање снабдијевања кукурузом из домаће производње потребно је подићи на знатно већи ниво што је могуће остварити повећањем засијаних површина овом културом са досадашњих просјечних 47.000 ha на нивоу од 67.000 ha. Као и код пшенице, због стратешке важности кукуруза, потребно је осигурати додатну подршку директним плаћањем по ha како би се производња ове културе повећала.

Због ограничења продуктивности и земљишних ресурса, мали произвођачи с површинама мањим од 5 хектара који се

објективно не могу прилагодити врстама технологија потребних за интензивну пољопривредну производњу политикама подршке (политикама директних плаћања и руралног развоја) ће се поступно преоријентисати на интензивније врсте производње, као што су производња воћа и поврћа, производња неких уљарица или производња ароматичног и медицинског биља.

Производњу осталих житарица, раж јечам и зоб, те у новије вријеме тритикале, такођер треба повећати кроз раст засијаних површина и унапређењем технологије производње и приносности, што ће се омогућити путем директне подршке пољопривредним произвођачима кроз јединствено плаћање по ha засијане површине.

Ситуацијска анализа је показала да је производња крмног биља и коришћење природних ливада и пашњака за исхрану стоке недовољна и неадекватна, поготово када се говори о приносима. Да би се промијенила досадашња пракса недовољних површина под крмним културама и екстензивни начин производње са ниским нивоом наводњавања бит ће потребне значајније интервенције кроз политику директних плаћања и проширењу листе подршке дохотку пољопривредним произвођачима као што је подршка ораницама засијаним травно-дјетелинским смјесама, политику руралног развоја и материјалним улагањима у опрему и технику (укључујући наводњавање), али и кроз мјере политике сарадње и осигуравања већег присуства савјетодавног рада.

4.4.2.1.2. Производња индустријског биља

Важнија обиљежја досадашње производње индустријског биља су веома скромне засијане површине, ниски приноси, мале парцеле и уситњеност посједа, једном ријечју ниска конкурентност. С друге стране, већини индустријског биља, због либерализације трговине, откупни прерађивачки капацитети преферирају увозне сировине које су значајно конкурентније у односу на домаће својом цијеном и квалитетом. Један од начина да се производња ових култура, прије свега уљарица (сунцокрет, соја, уљана репица) унаприједи и повећа је боља организација откупа и сарадње са важнијим домаћим откупљивачима, какав је БИМАЛ д.д. што се може подржати у оквиру политике/мјера сарадње. Произвођачи који користе неке од индустријских култура за исхрану стоке такођер ће морати мијењати досадашњу праксу и прелазак на модернији сортимент, новије технологије и трансфер адекватног знања на терену уз помоћ ефикаснијих савјетодавних служби.

4.4.2.1.3. Производња поврћа

Подсектор производње поврћа, с обзиром на климатске услове и неискориштене земљишне ограничне ресурсе тражи озбиљније промјене како би се искористиле све компаративне предности које има ова производња, али и задржала и поступно повећавала њихова конкурентност, посебно на традиционалним тржиштима. Осим интензивирања и повећања укупне производње и засијаних површина за барем 50% (са просјечних садашњих 40.000 ha на 60.000 ha у 2027. години) један од приоритета је и побољшање маркетинга поврћа унапређењем физичких услова за обављање послова након бербе, осигуравањем протока информација о потребама тржишта до купаца и од њих до произвођача (проведено кроз уговорну производњу). Надаље, потребно је унаприједити хоризонталну сарадњу примарних произвођача ради веће концентрације на понуду ових производа. Уз подршку појединачним инвестицијама, подржаће се и реализација регионалних/кантоналних тржишно логистичких центара који би требали послужити као покретачи интеграције ланца додане вриједности за свјеже поврће, од набавке пресадница, преко provedбе потребних стандарда за идентифицирана тржишта, до купње производа. Инвестиције у ове сврхе могле

би бити дијелом осигурани програмима међународне заједнице попут ЕУ4 Агри програм, али и властитим буџетским средствима ФМПВШ.

Овдје треба посебно истаћи важност унапређења производње кромпира, који је у претходном периоду био на веома ниском нивоу, док је сјеменска производња ове културе скоро па угашена¹. БиХ (Федерација БиХ) надморском висином у свом већем дијелу је готово идеална за производњу кромпира, како меркантилног тако и сјеменског, односно у дијеловима Херцеговине младог кромпира. Кључни чимбеник који ће утицати на повећање производње кромпира је унапређење тржишних карактеристика, односно интервенција кроз хоризонтално јачање пољопривредних произвођача и њихово повезивање кроз произвођачке организације, односно унапређење уговорне производње са купцима и прерађивачком индустријом кроз мјере у складу са ЗПП ЕУ. Један од успешних инструмената политике у земљама ЕУ у интервенцији за јачање ланца снабдијевања су интеграциони пројекти за јачање ланца снабдијевања и оперативни програми произвођачких организација. Подршка произвођачким организацијама бит ће доступна задругама и другим организованим облицима произвођача како би се додатно унаприједили њихов тржишни учинак. Као резултат, очекује се постизање уједначености и концентрације производње те уравнотежење расподеле вриједности од продаје производа у интересу примарних произвођача.

Када говоримо о производњи поврћа, сви субјекти у ланцу бит ће дужни досљедно водити одредбе које се односе на минималне стандарде квалитете пољопривредних производа и поштивати законске одредбе за регулацију тржишта, посебно у подручју уговорне производње. Једно од приоритетних подручја бит ће примјена савремених агротехничких рјешења која би, осим побољшане економске исплативости, требала осигурати и еколошку одрживост производних капацитета тла и водних ресурса.

Производња поврћа у заштићеном простору представља модел високо-интензивне производње којом се осигурава пласман поврћа у зимском и раном прољетном периоду и чини га атрактивним и економски исплативом пољопривредном дјелатношћу. Додатна димензија ове производње је социјална улога и омогућавање солидних прихода са малог посједа, брзо враћање уложених средстава и у коначници задржавање локалног руралног становништва. Стога у сљедећем стратешком периоду посебна позорност посветиће се даљем развоју производње у заштићеном простору кроз даљњу подршку (суфинансирање) улагања у подизање потребних објеката, уз коришћење расположивих обновљивих извора енергије (геотермални извори и соларна енергија), те дигитализацију у циљу оптималне примјене воде, ђубрива, пестицида. Заправо, потребно је направити амбијент за улазак нових субјеката у ову врсту производње, као и укључивање развојних могућности за остале конкурентске производе који се узгајају у заштићеним просторима, као што су: украсно биље, гљиве итд.

4.4.2.1.4. Производња љековитог биља

Подсектор производње љековитог биља је специфичан и доста интересантан, али недовољно истражен, посебно када су стратешки документи у питању. Ову производњу карактеризира недостатак репроматеријала укључујући сјеменски материјал, као и едукације произвођача за плантажни узгој. У наредном стратешком периоду предвиђа се наставак директне подршке производњи љековитог биља, чиме се могу привући и млади пољопривредници. Такођер је

потребан посебан приступ када је у питању маркетинг и организација тржишта ових производа, уз осигурање подршке едукацији фармера кроз неки од облика трансфера знања.

4.4.2.1.5. Сјеменска производња

Сјеменска производња је у паду, посебно када се говори о кромпиру. За већи дио усјева пољопривредни произвођачи користе меркантилно сјеме из властите производње, што је један од важнијих чимбеника који узрокује ниске приносе и ризик по здравствено стање усјева и преношење болести на нови производ. У наредном периоду овакву праксу коришћења властитог меркантилног сјемена треба смањити или у потпуности избацити. Фокус рјешавања проблема производње сјемена жита треба бити на повећавању производње квалитетног и сертифициваног сјемена и садног материјала којим се јамчи већи принос, квалитете и аутентичност сорте или производа, те у изради дорадбених центара.

Успјешну производњу пресадица поврћа препознатљивој по квалитети по којој је Федерација БиХ постала регионални лидер и која чини важан извозни производ треба наставити. Стога је неопходан наставак подршке овој производњи, уз осигуравање услова потребних за повећање производње (нпр. подршка закупу пољопривредног земљишта намијењеног за производњу садног материјала). Потребне интервенције за ову производњу треба ићи и у правцу рјешавања нелојалне конкуренције нерегистрованих произвођача који своје производе стављају у промет без адекватне контроле и потребне документације.

Конечно, коришћење сјемена традиционалних гајених култура све је више под притиском комерцијално увезених сјемена и под пријетњом изумирања. Стога је неопходна њихово чување и заштита, што се може постићи функционирањем банака гена у којима се чува и одржава сјеменски и садни материјал сорти и аутохтоних сорти уписаних у националну сортну листу.

4.4.2.1.6. Органска производња

Нажалост, органска производња у Федерацији БиХ је далеко од очекиваних пројекција политике за удио у укупно обрађеним површинама и износи мање од 0,1%. озбиљнија производња је могућа само ако се произвођачи органских производа боље организирају у заједничком наступу на домаћем и међународном тржишту гдје постоји већа потражња за овим врстама пољопривредних производа.

Органска производња своју додатну вриједност мора валоризовати првенствено на тржишту, а не кроз и због повећане подршке дохотку. У циљу повећања тржишне потрошње, фокус политика подршке признатим организацијама органских произвођача бити ће подршка заједничким активностима на финализацији органске производње у формалним каналима трговине, унапређењу маркетинга органских производа у земљи и иностранству и подизању свјести јавности о органским производима.

Органска производња у наредном стратешком периоду требала би бити једна од области Система знања и иновација (АКИС-а) којом ће се повећати свјест произвођача о доступности дозвољених средстава за употребу у органској пољопривреди, затим кроз истраживање потенцијала природних ресурса и/или заштићених подручја за органску пољопривредну производњу у Федерацији БиХ. Пут који органску производњу, посебно у руралним подручјима ентитета, подиже на виши производни ниво јесте задругарство и удруживање породичних фарми на локалним подручјима са циљем повећања количине органског производа, су едукације потрошача, остваривање конкурентности,

¹ Међу пет најважнијих БиХ увозних пољопривредно-прехранбених производа налазе се смрзнути кромпир, чипс кромпир и сјеменски кромпир.

стандардизације квалитете, брендирање производа и коначно излазак на домаће и међународно тржиште.

Осим подршке пољопривредним произвођачима органске производње подршка се може односити и на прерађивачку индустрију као би повећала количину и асортиман прераде органских пољопривредних производа, што је у директној вези са растом органске примарне производње и повећању додане вриједности производа. Такођер овдје треба споменути и потребну подршку (суфинансирање) за уређење посебних локација за продају органских производа у оквиру потрошачких центара (супермаркети, робне куће и сл.) и других продајних мјеста, укључујући и из кућног прага, за шта ће се осигурати потребан правни основ.

4.4.2.1.7. Воћарско-виноградарска производња и винарство

Подручје Федерације БиХ карактеризирају бројне компаративне предности када се говори о производњи воћа и грожђа. Повољност климатских услова, традиција воћарско-виноградарске производње те повољан геостратешки положај и близина ЕУ тржишта само су неке од њих. Међутим, подсектор има и читав низ слабости које га чине недовољно конкурентним и виталним за освајање нових тржишта као што су неповољна структура величине пољопривредних газдинстава, недовољан трансфер потребних знања о новим технологијама до произвођача (посебно у сектору воћарства) те изостанак активности на промјени и рјешавању насталих производних и маркетиншких проблема. Подсектор воћарства и виноградарства је под све већим конкурентским притиском регионалних економија и домаћег тржишта, а посебно мјесто имају све чешће негативне посљедице климатских промјена.

Бројна су подручја на којима су потребне интервенције како би се подсектор унаприједио и како би дошло до побољшања производних и тржишних/маркетиншких перформанси, те смањења негативног утицаја на околицу и отпорности на негативне посљедице климатских промјена. Заправо, потребно је унаприједити и повећати производњу и прилагодити је потражњи како квалитетом тако и квантитетом. Произвођачи морају оптимизирати трошкове производње водећи при томе рачуна да осигурају стабилне цијене и концентrirану понуду.

Модернизација сектора производње воћа и маслина треба ићи у правцу увођења новог сортимената на одговарајућим подлогама, стабилнијим у контексту родности, адекватних узгојних облика, система густог узгоја и осталих техничко-технолошких достигнућа чији акценат треба бити на заштити од болести и штеточина, механизаној берби, наводњавању и увођењу система протуградне заштите.

Када се говори о виноградарству, нагласак ће бити на задржавању аутохтоних сорти (*жилавка*, *блатина* и *трњак*) и интродуцираним сортама ране и средње касне епохе дозријевања, као и хибридни сортама погодним за интегрални и еколошки узгој.

Надаље, потребно је наставити директну подршку производње садница виших квалитативних категорија (сертифицирани и основни) као и успоставу матичњака подлога и пупова високих категорија квалитете.

У циљу одржавања и повећања воћарско-виноградарске производње те конкурентности овог подсектора, потребно је подизање нових воћњака и винограда те реконструкција

постојећих водећи при томе рачуна о препорукама интервенција када се говори о сортименту¹.

Савремена производња у великој мјери се заснива на новим технолошким рјешењима која су уско повезана са све већом употребом информацијских и комуникацијских технологија те различитих софтверских рјешења, не само за праћење већ и за управљање производним процесима. Увођење оваквих рјешења у подсектор воћарства је од посебне важности узимајући у обзир и чињеницу све наглашенијег проблема радне снаге, као посљедице демографских трендова, старења и депопулације руралних подручја ентитета. Такођер увођење информацијских технологија може значајно помоћи у рјешавању проблема негативног утицаја климатских промјена те смањењу трошкова производње и онечишћењу околице. Примјена споменуте информацијске технологије ослања се на процесе пријеноса података и њихове концентрације како би се омогућила комбинација и анализа различитих аналитичких података за доношење одлука. Споменута технологија подразумева и употребу ГИС технологије уз коришћење података са сателита и помоћу дрона.

У домену управљања ризицима неопходан је пуно већи и озбиљнији приступ рјешавању негативних посљедица климатских промјена, па је у овом контексту потребно олакшати приступ пољопривредно-околицно-климатским подацима и утврђивању могућности диверзификације. То, између осталог значи и јачање служби за прогнозирање и обавјештавање о временским приликама (извјештајно-прогнозна служба), ефикасно управљање водним и земљишним капацитетима (заштита од поплава, ерозије, пожара, вјетра) те превенције појаве болести и штеточина.

У области прерађивачких капацитета воћа и грожђа (винарије) потребна је подршка увођењу и коришћењу обновљивих извора енергије попут биодигестора или соларних панела. У исто вријеме неопходна је директна подршка модернизацији опреме као и подршка изградњи дорађивачких и складишних капацитета, те система за пречишћавање отпадних вода.

Трансфер знања и иновације као важан сегмент АКИС-а једна је од круцијално важних интервенција унапређења подсектора воћарства и виноградарства. Боља организованости јавних и приватних савјетодавних служби на принципима и искуствима земаља ЕУ и већа присутност и помоћ савјетодача на терену који ће се бавити трансфером нових технолошко-техничких рјешења само су дио потребних промјена и неопходне буџетске подршке.

Један од важнијих чимбеника који ће утицати на повећање конкурентности производње, али и физичког обима производње је унапређење тржишних карактеристика, односно јачање пољопривредних произвођача и њихово повезивање кроз произвођачке организације, како би се повећало уговарање производње са купцима и прерађивачком индустријом, а све кроз мјере у складу са ЗПП ЕУ.

Коначно, потребно је и потицање гастро-винарске понуде руралних подручја кроз јачање и развој винских цеста. Поттицање веза и партнерства у кратком ланцу снабдијевања између произвођача, произвођачких организација и купаца у дистрибуционом дијелу ланца вриједности посебно кроз развој производње аутохтоног воћа и грожђа је такођер подручје будућих интервенција којима би требало претходити израда оперативних планова.

¹ Према препоруци радне групе одговорне за сектор воћарско-виноградарске производње подизање нових воћњака и винограда би требало ићи коришћењем непроизводних пашњачких површина, како би се што боље

искористили земљишни ресурси, а које би требало пратити земљишна политика и стављање у функцију додјелом концесија, закупа или неких других облика повећања земљишног посједа.

4.4.2.2. Анимална производња

Анализа стања анималне производње у Федерацији БиХ намеће потребу већег броја интервенција и активнијег дјеловања механизмима пољопривредне политике како би се постојеће стање у овом сектору пољопривреде унаприједило. Сви подсектори анималне производње захтијевају нова улагања у процесу њиховог реструктурирања, односно техничко-технолошког побољшања укључујући и пасмински састав, те примјену хигијенских стандарда и задовољавање потребних норми који се односе на добробит животиња и стандарде квалитете пољопривредних производа.

Анализом стања уочен је проблем властите производње сточне хране (посебно волуминозне крме) узроковане, између осталог, и недовољним земљишним површинама. Стога би у наредном периоду, и када се говори о анималној производњи, требало настојати омогућити што већи и лакши приступ неискоришћеном, прије свега државном пољопривредном земљишту и тиме утицати на смањивање укупних трошкова производње.

4.4.2.2.1. Говедарство и производња млијека

Основни циљ који се жели постићи у будућем стратешком периоду 2021. – 2027., када се говори о говедарској производњи је трансформација малих и средњих пољопривредних газдинстава у одрживе фарме за производњу млијека и меса величине преко 20 музних крава односно 50 товних грла, унапређене и задовољавајуће продуктивности уз задовољавање прописаних стандарда. Заправо, неопходно је унапређење кључних тачака у реструктурирању говедарске производње које се односи на млијечност, генетску квалитету крава и расплодних јуница, хигијенску исправност млијека, квалитету закланих говеда за производњу меса те добре менаџерске/управљачке способности власника говедарских фарми.

У процесу унапређења говедарске производње пољопривредна газдинства са утврђеним потенцијалом требају бити подржана у својој консолидацији, модернизацији и механизацији производних процеса како би се осигурала одржива производна структура. Мјере политике руралног развоја и повећања конкурентности пољопривредне производње ће бити најважније у остваривању овог циља, а које би требале бити потпомогнуте међународним пројектним активностима и програмима попут ЕУ4-Агри или ИФАД програмом.

Институцијска подршка уз активности разних произвођачких организација требају бити главна покретачка снага потребног реструктурирања и модернизације говедарске производње путем реализације активности које се односе на вишегодишње оперативне програме и укључују трансфер знања, пружање различитих услуга својим члановима, унапређење генетског потенцијала и судјеловање у промотивним активностима и различитим кампањама.

У циљу даљњег унапређења генетског потенцијала говедарске производње у Федерацији БиХ потребно је у што већој мјери ставити нагласак на улагања у набавку високо квалитетних јуница и бикова млијечних, товних и комбинираних пасмина говеда. Ову мјеру је потребно водити кроз оперативне програме произвођачких организација и путем интеграционих пројеката у ланцу вриједности, који би осим побољшања производности требали јачати хоризонталну и вертикалну интеграцију.

Директна подршка доходу произвођачу ће бити настављена уз одређене модификације везане за произвођаче млијека прилагођене потенцијалном уласком Босне и Херцеговине у WTO и правила везана за висину подршке у односу на вриједност производње. Понуђени модалитет

подршке произвођачима млијека ће детаљније бити елабориран у дијелу политике директних плаћања.

У наредном периоду потребно је и успостављање регистра узгојно ваљаних грла аутохтоних пасмина попут буше као дијела потребних активности за очување генетских ресурса.

Иако ће се у дијелу везаном за прехранбену индустрију дати детаљнији осврт везан за производњу млијека као сировине и мљекарске индустрије, овдје се наглашава потреба подршке улагања у индустрији прераде млијека како би се ојачала њихова конкурентност и положај на тржишту, повећала диверзификација асортимана производа, повећала стандардизација саме производње и унаприједили маркетиншке активности. Осим подршке инвестицијама у индустрији прераде млијека, неопходно је даље унапређење вертикалне интеграције (уговорних односа) унутар цјеловите функционалне организације произвођача и удружења потрошача млијечних производа.

4.4.2.2.2. Свињогојство

Анализом стања утврђен је скроман пасмински састав свињогојских фарми којег прати недостатак узгојно-селекционог програма што у основи представља препреку планирању и самој производњи квалитетног расплодног и товног материјала. Осим овог утврђене су значајне осцилације и пад производње свињског меса због изражене неконкурентности и раста цијена сточне хране, а што за посљедицу има "гашење" домаће производње и то не само мањих породичних газдинстава већ и специјализираних великих произвођача, наследника некадашњих великих предузећа.

Један од важнијих праваца дјеловања у овом подсектору анималне производње је унапређење генетског потенцијала који би се могао осигурати улагањима у велике фарме и репро-центре за осигурање достатног броја расплодних грла. Око 40% броја крмача могло би се осигурати кроз репро-центре, а путем Центра за умјетну оплодњу свиња одакле се генетски потенцијал укупне популације свиња преноси на преостале мале и средње фарме свиња би се осигурало (узгојило) преосталих 60% крмача.

Очекује се наставак директних плаћања пољопривредним произвођачима у овом подсектору уз додатну подршку младим пољопривредним произвођачима, те онима која покрећу или проширују своју производњу.

За властиту производњу сточне хране и смањење трошкова њихове производње потребно је стварати услове доступности и могућност коришћења пољопривредног земљишта у државном власништву. Приступ таквом земљишту би требало редовно оглашавати путем јавних позива, неколико пута током године у свим важнијим подручјима ентитета Федерације БиХ везаним за свињогојство.

Уз идентифицирање појединачних потреба, потребно је подржати улагања у подсектор којима ће се започети (наставити) процеси реструктурирања пољопривредних газдинстава, унапређење пасминског састава и технологија производње, те примјена стандарда квалитете и испуњавање захтјева за добробит животиња.

4.4.2.2.3. Овчарство и козарство

Кључни циљ који се жели постићи у наредном стратешком периоду у области овчарства је зауставити и промијенити негативни тренд кретања укупног броја оваца, повећати удио фарми са већим бројем грла и осигурати неопходне услове за дугорочан развој и одрживост подсектора. Ово је могуће остварити примјеном адекватних мјера пољопривредне политике које ће бити усмјерене према повећању броја грла на појединачним пољопривредним газдинствима и развоју прерађивачког сектора (мљекарске индустрије) који ће исказивати потребе за производе из

примарне пољопривредне производње, а што ће у коначници утицати на проширење фарми и стварање њихове повољније структуре.

Боља техничко-технолошка опремљеност фарми могућа је кроз адекватне мјере из области повећања конкурентности подсектора, односно мјерама из области руралног развоја. Суфинансирање инвестиција у изградњу нових и реконструкцију постојећих објеката за узгој оваца и коза те проведба мјера у циљу повећања производности и побољшању услова држања животиња дио су потребних интервенција у овом подсектору.

Унапређењу овчарства и козарства требало би претходити и израда недостајућих узгојних програма. Ови програми подразумевају детаљну пасминску инвентаризацију и утврђивање тачног бројног стања. Такођер је неопходно и боље повезивање самих пољопривредних произвођача кроз неке од форми произвођачких група, односно произвођачких организација.

У сарадњи са удружењима произвођача неопходно је основати репро-центре у којима се могу провести нове технологије и приступи у селекционом раду и контроли узгојне вриједности грла са циљем повећања и унапређења производних карактеристика и перформанси.

Овчарство и козарство Федерације БиХ карактеризира недовољна едукованост пољопривредних произвођача и недостатак боље организације трансфера знања и цјелокупног АКИС система. Стога је у наредном стратешком периоду један од приоритета боља организованост пријеноса потребних знања кроз циљане обуке, радионице, савјете и истраживања.

Подсектор обиљежава и читав низ аутохтоних и типичних пољопривредних производа попут Влашићког сира, сира из мијеха или јањетине који би требали у наредном стратешком периоду бити предмет брендирања и процеса заштите и валоризације.

4.4.2.2.4. Перадарство

У претходном периоду продуктивност перадарске производње у Федерацији БиХ како у производњи меса тако и у производњи јаја је имала позитиван тренд. Ипак, у упоредби са европским стандардима, па чак и са регионалним контекстом та продуктивност је још увијек ниска и постоји потреба за њеним даљњим повећањем. Повећање продуктивности уједно је и најважнији начин повећања нивоа дохотка произвођача, па је ово подручје на којем се треба дјеловати у наредном стратешком периоду. Та подршка треба ићи првенствено кроз улагања у подсектор како би се постигли већи приноси, али и стандарди у домену добробити животиња и уопште модернизацији подсектора.

Стабилност прихода и економска одрживост пољопривредних произвођача могућа је кроз постојећи ниво буџетске подршке уз евентуалне мање измјене прилагођене тржишним дешавањима. Актуално стање високих осцилација и варијабилности цијена инпута (сточна храна и енергенти) могу значајно ограничити унапређење производње, те се у овом контексту морају и дефинирати адекватне мјере подршке.

Перадарској производњи је потребно даље унапређење трансфера знања и боље организованости АКИС-а у овом подсектору, при чему посебно мјесто треба имати развијен савјетодавни рад. Оспособљавање људских ресурса кроз континуирану едукацију у контексту примјене нових технологија у перадарској производњи као и њихово информатичко-дигитално унапређивање су активности које морају наћи адекватне облике подршке у наредном стратешком периоду.

Ради лакшег наступа на тржишту и генералног артикулирања са представницима власти и доносиоцима одлука потребно је међусобно повезивање перадарских произвођача у произвођачку организацију.

Конечно, у наредном периоду потребно је узети у обзир актуелни тренд зелене економије и примјене еколошких пракси којима би се смањило негативан утицај овог подсектора садржан у великој количини стајњака и потенцијалне опасности контаминације околице, посебно у условима неадекватног складиштења и руковања. Подршка производњи биогаса и увођењу еколошких пракси у самој перадарској производњи ће бити предмет адекватних мјера пољопривредне политике.

4.4.2.2.5. Пчеларство

Пчеларство је један од успјешнијих подсектора анималне производње у Федерацији БиХ у претходном периоду. Основни циљ који се жели постићи у будућем стратешком периоду 2021. – 2027., када се говори о овој производњи је наставак позитивног тренда повећања производних капацитета (броја кошница) уз даље повећање продуктивности производње меда по кошници, увођење нових "смарт" технологија и вјештина (посебно у категорији младих пољопривредних произвођача) као и смањивању негативног утицаја климатских промјена које у последње вријеме значајно нарушавају укупну производњу и континуитет испоруке добављачима. Да би се потребни циљеви постигли потребно је:

- Наставак доходовне подршке пољопривредним произвођачима кроз мјере директних плаћања по кошници,
- Подизање конкурентности путем модела руралног развоја и улагања у опрему и прераду
- Континуирана организација активности које ће укључивати трансфер знања за пчеларе и пчеларске организације, са посебним нагласком на младе произвођаче. Техничка помоћ укључује организовање курсева и радионица, тискање едукативног материјала,
- Организирана контрола штеточина и бољети,
- Већи ниво управљања ризиком,
- Подршка унапређењу адекватних лабораторија за анализу пчелињих производа,
- Подршка пројектима апликативних истраживања којима ће се побољшати квалитету меда и других пчелињих производа и тиме бољи наступ на тржишту,
- Подршка улагањима у маркетиншке активности и модернизацију прераде и дистрибуције пчелињих производа,
- Унапређење законске регулативе.

4.4.2.2.6. Коњогојство

Коњогојство се готово у потпуности "гаси" и неопходне су ургентне мјере којима би се овај подсектор анималне производње спасио и оживио. Међу могућим подручјима интервенције спадају (и) подршка држању аутохтоне пасмине босанског брдског коња, (ii) подршка узгоју ваљано расплодних кобила (iii) подршка узгоју ваљано расплодних пастуха, (iv) успостава регистра грла, (v) формирање репрезентативних узгајивачких савеза и удружења и (vi) потицање разних промотивних активности попут изложби коња или организације коњичких натјецања.

4.4.2.3. Рибарство

Узимајући у обзир изванредан потенцијал природних ресурса, прије свега обиља квалитетне воде и велику разноликост водених организама, вишестолетну традицију и искуство, као и цијењеност производа рибарства на

европском и свјетском тржишту, рибарство има велике могућности даљег, убрзаног развоја у Федерацији Босне и Херцеговине. Развој овог сектора мора ићи у смјеру осигурања властите одрживости, посебно одрживости производње у аквакултури, те повећању конкурентности на европском и свјетском тржишту. На основу постојећих и изградњом нових узгојних капацитета, уз примјену модерних технолошких процеса и узгојних метода, могуће је у наредном планираном периоду удвостручити производњу у рибарству, чак је и повећати на 10.000 тона годишње.

Упоредо са унапређењем производних обилежја рибарства у Федерацији БиХ у наредном стратешком периоду, неопходно је постављање овог сектора у институцијско-законодавни оквир који ће бити у контексту европских интеграција и правне стечевине (Acquis)¹. Наиме, у аналитичком извјештају Европске комисије за 2019. годину истиче се да је Босна и Херцеговина у раној фази припреме на пољу рибарства и позива на усвајање стратегије рибарства за цијелу земљу и њену дјелотворну provedбу у цијелој земљи, праћено побољшањем административних структура и јачањем институционалних капацитета за управљање и контролу риболовних активности на свим нивоима власти. Аналитички извјештај такођер напомиње да правила произашла из закона који се тренутно проводе нису усклађена у цијелој земљи и да недостају неки важни дијелови законодавних мјера, укључујући оне који се односе на управљање ресурсима и флотом. Извјештај наводи да БиХ нема регистар флоте, као ни посебне структурне акције за рибарство. Чланак 96. Споразума о стабилизацији и придруживању тражи утврђивање узајамно корисних подручја од заједничког интереса у свјетлу сарадње БиХ и ЕУ у области рибарства, узимајући у обзир приоритетна подручја која се односе на правну стечевину Заједнице, укључујући поштивање међународне обавезе које се тичу правила управљања и очувања рибарских ресурса Међународне и регионалне организације за рибарство.

Од изузетног значаја је примјена свих регулатива ЕУ из ове области чиме се БиХ обавезала и кроз примјену Споразума о стабилизацији и придруживању, чл. 96. којим су се *Стране обавезале да ће испитати могућност утврђивања области од заједничког интереса у сектору рибарства. У оквиру сарадње посебно ће се водити рачуна о приоритетима правне стечевине (Acquis) Заједнице у области рибарства, укључујући поштовање међународних обавеза које се тичу правила међународних и регионалних риболовних организација о управљању и очувању рибљих ресурса*².

Овдје још треба додати да надлежност за пољопривредну производњу (укључујући и узгој рибе), као и управљање природним ресурсима, (укључујући и управљање водама) је у надлежности ентитета и Брчко дистрикта БиХ, а у Федерацији БиХ, надлежност и управљање природним ресурсима и пољопривредном производњом је додијељена и кантонима. У Федерацији Босне и Херцеговине још увијек је

на снази Закон о слатководном рибарству (Службени лист ФБиХ бр. 64, 2004), а нови Нацрт закона о рибарству је још увијек у парламентарној процедури. Постојећи закон третира област коришћења риболовних вода, риболова, аквакултуре, заштита риба, рибочуварска служба, управни надзор и казнене одредбе.

У контексту претходно реченог и потребног раздвајања сектора (политике) рибарства од сектора (политике) пољопривреде у наредном стратешком периоду потребна је успостава посебног одјела за рибарство при Федералном министарству пољопривреде, водопривреде и шумарства као иницијална јединица са најмање два запосленика која би се бавила пословима рибарства и аквакултуре која би у каснијем периоду прерасла у потпуно нову административну јединицу са широким дијапазоном дјеловања.

У стратешком периоду потребно је донијети и усвојити нови Закон о слатководном рибарству Федерације БиХ (Нацрт закона је у процедури), који је усаглашен са нормативима законских прописа Европске уније те израдити Закон о морском рибарству Босне и Херцеговине, који би према свим потписаним споразумима са ЕУ морао бити на државном нивоу, а ако то није могуће онда израдити Закон о морском рибарству Федерације БиХ. Истовремено са доношењем законског оквира потребно је израдити Програм развоја рибарства и аквакултуре у Федерацији БиХ, којим би се тачно дефинирала подручја (посебно рурална) погодна за развој рибарства и аквакултуре у Федерацији БиХ, те израдила листа перспективних и нових култура риба и других водених организама и системи узгоја за свако дефинирано подручје.

Осим наведеног у наредном стратешком периоду очекује се попис свих постојећих рибогојилишта у Федерацији БиХ (регистрованих и нерегистрованих), без обзира на њихов обим производње и њихово увођење у јединствен систем регистрације.

Кроз мјере руралног развоја потребна је (су)финансијска подршка малих породичних рибогојилишта³, погона за прераду рибе на постојећим пуно системским рибогојилиштима и таложника и филтера за пречишћавање одводних вода из рибогојилишта.

Једно од поља интервенције је и успоставање система брендирања и сертификарања производа рибарства и аквакултуре.

И у области рибарства потребно је осигурати адекватан трансфер знања односно проводити редовну едукацију фармера и радника у рибарству и аквакултури, усвајањем примјене модерних технологија и узгојних метода кроз теоретску наставу и практични рад.

Коначно очекује се наставак доходне подршке фармерима и директних плаћања за производњу конзумне слатководне и морске рибе, те подршка производњи млађи аутохтоних риба за коришћење отворених вода.

¹ Извор: <https://ekonsultacije.gov.ba/legislationactivities/downloaddocument?documentId=1013231>

² На основу Закона о министарствима и другим органима управе Босне и Херцеговине ("Службени гласник БиХ", бр. 5/03, 42/03, 26/04, 42/04, 45/06, 88/07, 35/09, 59/09 и 103/09) Министарство вањске трговине и економских односа БиХ надлежно је, између осталог, и за област пољопривреде. Чланом 2. Закона о пољопривреди, прехрани и руралном развоју Босне и Херцеговине, утврђено је да Сектор пољопривреде, прехране и руралног развоја, између осталог, обухвата рибарство и рибље производе. Претходно наведени прописи, иако су дјеломично хармонизирани са директивом 92/43/ЕЕЗ о очувању природних станишта је један од услова за хармонизацију прописа из области рибарства, јер с аспекта приближавања Босне и

Херцеговине Европској унији рибарство и аквакултура су области на које се примјењује *acquis-a* из Поглавља 13. и члан 96. Споразума о стабилизацији и придруживању (SSP), посебно онај дио рибарства који се односи на улов и узгој морске рибе, те заштиту рибљег фонда од нелегалног, непријављеног и нерегулираног улова рибе као и одрживог развоја аквакултуре која се односи на сам узгој рибе, како при ријечним токовима и језерима тако и у мору.

³ Експерти из области рибарства предлажу израду Инвестиционог програма "Мала породична рибогојилишта", којим би се планирана изградња и производно оспособљавало 70-100 рибогојилишта - товилишта за узгој конзумне рибе (капацитета до 100 тона), и на тај начин у многоме допринијело запошљавању становништва у руралним подручјима и значајном повећању обима производње (3.000-5.000 т годишње);

4.4.2.4. Прехрамбена индустрија

Прехрамбена индустрија се сусреће са многим проблемима који захтијевају одговарајуће интервенције. Производња сировина опада, а тиме и искоришћеност капацитета прераде због проблема одлива радне снаге, али и недостатком стручног кадра. Потребно је осигурати значајна финансијска средства путем подршке и кредита са повољном каматом и роком отплате за улагање у производњу уз осигурање адекватне цијене сировина и осигурања откупа. Такођер ће бити потребно осигурати подршку осувремењавању постројења за прераду како би производи квалитетом и цијеном могли бити конкурентни на домаћем и иностраном тржишту и како би прерађивачки погони располагали са довољним обртним средствима. С обзиром на недостатке количине сировина у преради у циљу повећања, али и континуитета у снабдијевању прерађивачког сектора домаћом сировином неопходно је омогућити адекватну подршку примарним пољопривредним произвођачима у одрживу инфраструктуру (технологије производње, одговарајући сортимент, ефикасне начине наводњавања, редуцирано коришћење средстава за исхрану и заштиту биља, заштита аутохтоних пасмина итд.). Такођер, показује се неопходном едукација произвођача и прерађивача у погледу заштите околиша као и изградњу савремених одлагалишта отпада и савремених начина управљања отпадом из ове индустријске области.

Значајна средства ће бити потребно издвојити за промоцију домаћих прерађевина на иностраном тржишту, уз стварање минималних процедура приликом извоза. Надаље, потребно је осигурати подршку за формирање стручних тимова који би радили на брендирању домаћих производа у свим гранама прехрамбене индустрије и њихове заштите на међународном тржишту. Да би се потакла и побољшала домаћа производња сировина и како би се домаћим произвођачима створиле веће могућности пласмана потребно је подићи на виши ниво контролу квалитете увезених сировина нарочито за оне гране које се заснивају на увозној сировини (нпр. меса и месних прерађевина у месопрерађивачкој индустрији). Појачану контролу квалитете и стриктне процедуре треба увести и за готове производе чиме би се ограничила страна нелојална конкуренција која обара цијене домаћих производа. Законску регулативу, што хитније, треба ускладити са регулативом ЕУ што би значило већу сигурност за потрошаче у земљама ЕУ, а тиме би се повећала потражња наших производа на иностраном тржишту. Такођер, неопходно је радити како на директној (куповином или узимањем у закуп земљишта и организовањем производње сировине, а затим прерада) тако и индиректној вертикалној интеграцији ланца вриједности (примарна производња-прерађивачка индустрија) кроз уговорену производњу директним плаћањем не само по квантитету него и по квалитети. Узимајући у обзир процјене аналитичара ситуација у сектору ће бити још и неповољнија због драстичног повећања цијена репроматеријала стога је неопходно радити на хоризонталној интеграцији примарних произвођача како кроз специфичне удружења тако и задруге при чему би се осигурало континуирано снабдијевање сировином, а с друге стране дугорочно оствариле повољније цијене и стабилнија понуда репроматеријала. С друге стране, да би прерађивачка индустрија била конкурентнија како на домаћем тако и на захтјевном ино тржишту неопходна је аутоматизација и осувремењавање линија за прераду, трансфер технологија кроз програме краткорочне стручне помоћи, континуирана обука и едукација упосленика, добро промишљене маркетиншке активности (нпр. е-трговина) проширити постојећу понуду производа од "традицио-

налног угледа" односно "заштићеног географског поријекла", те надоградња и увођење стандарда квалитете како за сировине нпр. Глобалгап тако и за прерађевине нпр. ИФС. За наведено неопходно је прерађивачкој индустрији омогућити лакши приступ капиталу, те заједничким активностима надлежних министарстава, Спољнотрговинске коморе БиХ, привредне коморе и невладиних организација повезати компаније кроз асоцијације (кластеризација) на путу ка стварању и промоцији тржишних веза. Сходно наведеном у наредном периоду научно-истраживачки пројекти требали би се фокусирати на унапређење производње сировина биљног и анималног поријекла и прилагођавање потребама прераде, квалитете традиционалних производа, те примјени одрживих технологија у циљу редуцирања отпада, те квалитете производа у правцу оних са већом доданом вриједношћу.

4.4.3. Мјере у подручју директних плаћања

Директна плаћања

Директна плаћања као интегрални дио пољопривредних политика данас представљају најважнији облик подршке пољопривредним произвођачима. Настала су кроз реформе пољопривредне политике у земљама ЕУ као резултат различитих вањских и унутарњих притисака и неопходности редуцирања тржишно-цјеновне политике. Смањење подршке редуцирањем заштите и других мјера регулације пољопривредних тржишта ЕУ компензиран је директним буџетским трансферима. Данас директна плаћања представљају најважнији облик подршке пољопривредним произвођачима у земљама ЕУ и у земљама Западног Балкана уз напомену да постоје значајне разлике како у висини укупне и појединачне подршке у корист земаља ЕУ, тако и врсти директних плаћања која се у земљама ЕУ врше неовисно од производње (тзв. одвојена плаћања) док су у земљама регије укључујући и БиХ ова плаћања углавном везана за производњу.

Директна плаћања су била и остала најважнији дио пољопривредне политике Федерације БиХ којим се осигурава одрживост дохотка пољопривредних произвођача. Њихова важност датира од година непосредно након завршетка рата и форме премија за производњу млијека и дувана, до данашње форме плаћања по грлу и хектару која директна плаћања чини незамјенивим обликом подршке пољопривредним произвођачима у Федерацији БиХ. Ипак, кроз претходне године примјене ове врсте буџетске подршке учени су одређени недостаци што је неопходно отклонити. Схеме подршке директних плаћања које су заступљене у Федерацији БиХ обухваћају следеће облике плаћања:

- плаћања на бази аупута (премије за производњу)
- директна плаћања по грлу/хектару
- плаћања на бази кориштених варијабилних инпута
- остала директна плаћања (плаћање за штете и сл.)

Актуелне мјере директних плаћања обиљежава велики број схема подршке по производима које се разликују по бројним критеријима provedбе. Контрола провођења оваквих схема је доста комплексна и скупа. Информациони (контролни) системи који се успостављају по узору на земље у ЕУ нису у могућности ефикасно испратити све схеме подршке. С друге стране, ограничења са којима ће се сусрести БиХ након очекиваног скорашњег чланства у Свјетској трговинској организацији, намећу потребу да се директна плаћања значајно реформирају како би им се осигурала обиљежја која неће обухватити обавезе смањења укупног обима буџетске подршке. Осим споменутог, треба истаћи и важност хармонизације пољопривредне политике БиХ (Федерације БиХ) хармонизација са Заједничком пољопривредном политиком ЕУ. Чињеница јесте да је чланство БиХ у ЕУ још доста далеко, но ипак због комплексности пољопривредне политике ЕУ, преузетих обавеза из САА као и држања корака

са земљама потенцијалним кандидатима и кандидатима за улазак у ЕУ, пољопривредна политика БиХ (Федерације БиХ) се мора поступно хармонизирати са врстама, схемама и механизмима ЗПП ЕУ. Наравно, да при томе треба одређене схеме подршке поједноставити те узети у обзир достигнути ниво прилагођавања БиХ и прилагодити подршку новим трендовима који су присутни прије свега у земљама ЕУ.

Текући модел буџетске подршке пољопривредним произвођачима тражи одређену реформу којом ће се моћи дати одговор на сљедеће изазове: осигурање прехранбене сигурности, јачање конкурентности домаће производње, смањење негативних посљедица климатских промјена и интеграције у Заједничку пољопривредну политику ЕУ и WTO. Узимајући ове изазове као циљеве које треба испунити у новом стратешком периоду 2021. – 2027. дефиниран је сет мјера директних плаћања којима ће се осим стабилизације (одрживости) дохотка пољопривредних произвођача омогућити једноставнија provedба и контрола те бржа хармонизацију са ЗПП ЕУ и WTO правилима. Једна од важних новости у Заједничкој пољопривредној политици ЕУ је одређивање горње границе и поступно смањење плаћања основној подршци дохотку за одрживост на 100.000 ЕУР годишње. У наведени износ не би била урачуната подршка дохотку за младе пољопривреднике као ни плаћања за климу, околиш и добробит животиња. Међутим, прије одређивања горње границе, државе могу од износа основне подршке дохотку за одрживост који планирају додијелити пољопривреднику за одређену календарску годину, одузети трошкове плаћа повезаних са пољопривредном дјелатношћу које је пољопривредник пријавио укључујући порезе и социјалне доприносе повезане са запослењем. Вишак уштеђених средстава прераспоређивао би се мањим пољопривредним газдинствима.

Неупитно је да требамо тежити поступном прилагођавању Заједничкој пољопривредној политици ЕУ, али при том треба имати у виду и специфичности које обиљежавају наш пољопривредни сектор. Провођење политике због тога треба тећи поступно како би се пољопривредним газдинствима дало довољно времена за прилагођавање. Све израженије климатске промјене, криза изазвана пандемијом Ковид-19 као и очекиване негативне посљедице на глобалном тржишту храном услјед рата Украјине и Русије дио су бројних проблема који у снабдијевању храном и пољопривредним инпутима чека БиХ (Федерацију БиХ). Због споменутих разлога као и због потребе приступа стратешког обиљежја одређене производње ће имати посебно мјесто у наредном систему подршке директних плаћања. Ово се односи на најважније стратешке пољопривредне производе као што су пшеница и кукуруз. За ове производње ће бити осигурани додатни подстицаји кроз различите схеме, било путем директних плаћања или путем мјера тржишно цјеновне политике, а све са циљем осигурања прехранбене сигурности домаћег становништва.

4.4.3.1. Производно невезана директна плаћања

Производно невезана директна плаћања обухваћају подршку пословању пољопривредних газдинстава на подручјима са природним ограничењима, директну подршку приходу за младе пољопривредне произвођаче, и у оквиру програма за климу и околиш подршку за органску производњу и производњу у пријелазном периоду.

Мјера 1.1.1. Подршка пословању пољопривредним газдинствима на подручјима са природним ограничењима

Знатан дио Федерације БиХ би се према објективним критеријима који се примјењују у развијеним земљама могао сврстати у подручја са природним ограничењима за

пољопривредну производњу. Ограничења ових подручја за бављење приходовно исплативом пољопривредом углавном се везују за неповољне географске, педолошке, климатске и инфраструктурне услове. Поред напуштања пољопривредне производње, оваква подручја су у правилу и подручја са снажнијим исељавањем становништва. Пољопривредни произвођачи у оваквим подручјима у практично свим земљама са развијеном пољопривредном и политиком руралног развоја уживају додатне новчане подстицаје којима се смањују трошкови производње и повећавају приходи од бављења пољопривредом. Треба нагласити да су подручја са природним ограничењима за бављење пољопривредом у правилу еколошки високовриједна, са значајном биоразноликношћу и пејсажним вриједностима. Пољопривредници су у оваквим подручјима истински чувари природе и традиције, нема их много па би се и скромнијом буџетском подршком за бављење пољопривредом у оваквим крајевима остварили вишеструко корисни ефекти.

Мјера у оквиру ЕУ ЗПП има за циљ увести плаћања која требају ублажити посљедице природних ограничења по пољопривредну производњу, у планинским подручјима и осталим подручјима с природним ограничењима, или осталим врстама ограничења. Плаћања се додјељују једном годишње по хектару кориштене пољопривредне површине како би се пољопривредницима надокнадили сви додатни трошкови или дио њих, и изгубљени приход због ограничене пољопривредне производње на тим подручјима. Плаћања се додјељују само пољопривредницима којима је пољопривреда основна дјелатност, а износ плаћања у складу са Уредбом (ЕУ) број 1305/2013 може варирати од најмање 25 €/ha до највише 250 €/ha. Одређено подручје се класифицира као подручје с природним и осталим ограничењима у оквиру три категорије и то: планинско подручје, подручје са значајним природним ограничењима осим планинских подручја, и остала подручја с посебним ограничењима. Како би била прихватљива за плаћања, планинска подручја морају имати врло ограничене могућности коришћења земљишта што за посљедицу има замјетно повећање трошкова производње због веома тешких климатских услова који су посљедица надморске висине, односно веће површине под падинама на нижој надморској висини престрмих за коришћење стројева, или падина које захтијевају коришћење врло скупе посебне опреме, односно комбинација двају напријед наведених чимбеника. Подручја која нису планинска, да би била прихватљива за плаћања морају имати природна ограничења на најмање 60% пољопривредне површине с обзиром на ограничења која представљају клима, тло и нагиб терена.

У БиХ (Федерацији БиХ) се кроз међународно подржан пројект "Одрживи економски развој и заштита животне средине на подручјима са природним ограничењима у БиХ" који проводи ЦИХЕАМ из Барија, довршавају послови на успостављању вишеструких критерија за категоризацију подручја у она са природним ограничењима за пољопривредну производњу. Дефинирањем подручја са природним ограничењима за пољопривредну производњу доћи ће се и до броја потенцијалних корисника ових посебних подршки. Поред диференциране подршке, пољопривредним произвођачима у оваквим подручјима потребно је због специфичних и отежаних услова за организацију пољопривредне производње осигурати и снажнију савјетодавну подршку.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificirani sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom				
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom				
Назив мјере	Мјера 1.1.1. Подршка пословању полjопривредним газдинствима на подручјима са природним ограничењима				
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Мјера је намијењена полjопривредним газдинствима која се налазе у подручјима са природним и осталим ограничењима која неповољно утичу на одвијање полjопривредне производње. То су прије свега планинска подручја која због велике надморске висине или због стрмих падина на нижим надморским висинама односно због ниске продуктивности природног околиша и удаљености од већих центара имају за посљедицу ниску густоћу насељености и све мањи број становника који се баве полjопривредном производњом. Подршка полjопривредним газдинствима на подручјима са природним ограничењима убраја се у мјере руралног развоја, али се исплаћује у облику годишњег производно невезаног плаћања по хектару кориштене земљишне површине којим располаже полjопривредно газдинство, осим пашњака. За ливаде би плаћање било условљено бројем условних грла стоке којим располаже одређени ПГ (0,33 УГ/ха), а подршка би била ограничена на 100 УГ. Подршка би требала покрити просјечан губитак прихода који је посљедица природних ограничења подручја на којем се налази полjопривредно газдинство. Износ подршке би требало осигурати довољну компензацију за посљедице настале умањење приноса на ПГ-има која се налазе на таквим подручјима, а укупна површина за коју се мјера додјељује планирана је на нивоу до највише 12.000 ха.				
Стратешки пројекти					
Показатељи за праћење резултата мјере	Показатељи	Полазне вриједности	Циљне вриједности		
	- Број полjопривредних газдinstava из подручја са природним ограничењима која су корисници мјере - Површина у хектарима за које се исплаћује подршка за подручја са природним ограничењима	0 0	700 12.000		
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Како би се осигурао праведан доходак и отпоран полjопривредни сектор на цијелом подручју Федерације БиХ, потребно је додјељивати подршку полjопривредницима који живе на подручјима са природним и другим посебним ограничењима. Мјером се доприноси остварењу Приоритета 1.1. будући да доприноси ублажавају појаве нижих прихода који настају као посљедица природних ограничења подручја, што омогућава опстанак ПГ-а и одржавање руралног становништва на врло ријетко насељеним подручјима.				
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ у КМ	1.640.000	1.900.000	2.100.000	2.400.000
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период provedбе мјере	2024. – 2027.				
Институција одговорна за координацију provedбе мјере	Федерално министарство полjопривреде, водопривреде и шумарства				
Носитељи мјере	Сектор за рурални развој и полjопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у полjопривреди и руралном развоју при ФМПВШ				
Циљне групе	Полjопривредници чија је основна дјелатност полjопривреда, а полjопривредна газдинства им се налазе на подручјима са природним и осталим ограничењима				

Мјера 3.1.1. Додатна подршка дохотку за младе полjопривредне произвођаче који преузимају управљање полjопривредним газдинством

У оквиру најновије регулативе о ЕУ ЗПП извршено је ограничење директних плаћања на максимални износ (100.000 евра) по полjопривредном газдинству, те је наложена прерасподјела подршке која је раније припадала већим полjопривредним газдинствима на мања и средња полjопривредна газдинства. Прерасподјела се реализира у облику годишњег производно невезаног плаћања по прихватљивом хектару полjопривредним произвођачима који имају право на плаћање у оквиру основне подршке дохотку. На основу тога планирана је додатна подршка дохотку за младе полjопривреднике у циљу привлачења младих

полjопривредника и олакшавање пословног развоја у руралним подручјима.

У контексту претходно реченог предвиђена је додатна подршка дохотку за младе полjопривредне произвођаче који су недавно први пут основали полjопривредно газдинство, под условом да имају право на плаћање у оквиру основне подршке дохотку.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 3: Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivoг развоја) руралних подручја				
Prioritet	Prioritet 3.1. Привлачити младе полjопривреднике и стварати пословни амбијент у руралним подручјима				
Назив мјере	Мјера 3.1.1. Додатна подршка дохотку за младе полjопривредне произвођаче који преузимају управљање полjопривредним газдинством				
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Мјера се односи на младе полjопривреднике који су по први пут основали полjопривредно газдинство или преузели управљање полjопривредним газдинством, а имају улогу носитеља полjопривредног газдинства и млађи су од 40 година. Исплата подршке вршиће се по прихватљивом хектару полjопривредне површине што ће бити регулирано новим Законом о новчаним подршкама у полjопривреди и руралном развоју. Мјера припада у групу мјера руралног развоја, а исплаћује се у форми производно невезаног плаћања по хектару кориштеног полjопривредног земљишта и треба се почети примјенивати од 2024. године. У нашим условима планирана је додатна подршка у прве три године од преузимања улоге носитеља ПГ-а. Мјера планира обухватити 5.200 ПГ-а са просјечном површином од 3,5 ха, односно укупно 17.600 ха.				
Стратешки пројекти					
Показатељи за праћење резултата мјере	Показатељи	Полазне вриједности	Циљне вриједности		
	- Број младих полjопривредника који управљају ПГ-ом Од тога ¹ - мушки - женски - Површина у хектарима за које се исплаћује подршка у оквиру ове мјере	7.700 6.135 1.565 0	12.900 9.675 3.225 17.600		
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Старосна структура носитеља полjопривредних газдinstava уписаних у Федерални РПГ је врло неповољна и превладавају носитељи ПГ-а просјечне старости између 50 и 60 година. Мјера доприноси остваривању Приоритета 1. на начин да подржава снажније укључивање младих полjопривредника у развој привредне дјелатности на полjопривредним газдинствима у почетном периоду након покретања односно преузимања улоге носитеља ПГ-а. Мјера доприноси и остваривању Приоритета 3.1. везаног за привлачење младих полjопривредника и стварање пословног амбијента у руралним подручјима кроз јачање друштвено-економске структуре као важног предуслова за одрживи развој руралних подручја.				
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ:	320.000	800.000	1.480.000	1.760.000
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период provedбе мјере	2024. – 2027.				
Институција одговорна за координацију provedбе мјере	Федерално министарство полjопривреде, водопривреде и шумарства				
Носитељи мјере	Сектор за рурални развој и полjопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у полjопривреди и руралном развоју при ФМПВШ				
Циљне групе	Полjопривредници млађи од 40 година који по први пут преузимају улогу носитеља полjопривредног газдинства уписаног у РПГ				

Мјера 2.1.1. Подршка органској производњи и производњи у пријелазу на органску

У оквиру ЕУ полjопривредне политике полjопривредним произвођачима или групама полjопривредних произвођача додјељује се подршка по хектару полjопривредне површине када они добровољно пристану на прелаз на праксе и методе еколошког узгоја или њихово задржавање. Обавезе из ове мјере преузимају се на период од пет до седам година. Ако се подршка додјељује за прелаз на еколошки узгој период подршке треба одговарати периоду потребном за прелаз. Плаћања се додјељују годишње и у потпуности или дјеломично покривају додатне трошкове или изгубљени приход корисника настао као посљедица преузимања обавеза.

¹ Процјена почетних вриједности и односа младих полjопривредника по полу (м/ж) као управитеља ОПГ-а на основу Регистра ПГ за 2020. годину и односа укупног броја носитеља и носитељица ОПГ-а (Извор: ФМПВШ)

У описаном контексту се предлаже мјера додатне подршке органској производњи по хектару, односно накнада трошковима и губитку прохода за органску производњу која се налази у пријелазном периоду.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 2: Смањити примјена еколошких пракси у производњи којима се прилагођава и ублажава утицај климатских промјена					
Приоритет	Приоритет 2.3. Доприносити заштити биоразноликости, побољшању услуга екосистема те очувању природних станишта и пејзажа					
Назив мјере	Мјера 2.1.1. Подршка органској производњи и производњи у пријелазу на органску					
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Мјера припада у категорију мјера руралног развоја а односи се на додатно годишње плаћање по хектару под органском производњом, односно за надокнаду трошкова и губитка прихода за органску производњу која се налази у пријелазном периоду (конверзији). Износ подршке заснива се на разлици прихода по јединици површине због њених приноса насталих као посљедица примјене принципа органске производње. Подршка за прелазак (конверзију) из класичне пољопривредне производње у органску производњу вршила би се кроз период од пет година. Планирана је додатна подршка за површине које би се повећавале са почетних 1.750 ха до очекиваних 3.500 ха под органском производњом, односно производњом у пријелазном периоду.					
Стратешки пројекти	Показатељи					
Показатељи за праћење резултата мјере	Показатељи		Полазне вриједности		Циљне вриједности	
	- Број ПГ која су обухваћена подршком органској и производњи у пријелазном периоду - Површина под хектарима обухваћена подршком органској и производњи у пријелазном периоду		346 1.750		550 3.500	
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Додјела плаћања за еколошки узгој, односно прелазак на еколошки узгој, доприноси остварењу Приоритета 2.3. односно заштити и побољшању cjелокупног екосистема, осигурава одрживост пољопривредне производње и очување гла, воде и зрака, те даје здраве и високовриједне производе као храну потрошачима односно сировину за прехранбену индустрију.					
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2023	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	375.000	437.000	562.500	687.500	875.000
Период provedбе мјере	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
	2023. – 2027.					
Институција одговорна за координацију provedбе мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства					
Носитељи мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ					
Циљне групе	Пољопривредници који се баве органском производњом или производњом у пријелазном периоду (конверзији) на органску					

4.4.3.2. Производно везана плаћања

Производно везана плаћања обухваћају мјере основног (јединственог) плаћања по хектару обрадиве површине, основно (јединствено) плаћање по (условном) грлу у анималној производњи, додатно плаћање за стратешке производње, компензациона плаћања за произвођаче млијека (производне везана плаћања за референтни период 2000. – 2022.), подршка пчеларству и подршка интервентној набавци пољопривредних репроматеријала.

Мјера 1.1.2. Основно (јединствено) плаћање по хектару обрадиве површине

Основно или јединствено плаћање у биљној производњи ће бити по јединици земљишне површине - 1 хектару обрадиве површине независно од културе која се узгаја. На овај начин се досадашњи велики број схема директних плаћања у биљној производњи мијења јединственом схемом плаћања. Уједначеном директном подршком по хектару за све културе жели се произвођаче што мање везивати за појединачну производњу. Уједно, не фаворизира се ниједан подсектор биљне производње, што би требало омогућити рационалније и ефикасније искориставање природних услова. Основни мотив ове промјене је да се на пољопривредне произвођаче, у складу са сигнаlima са тржишта, пребацује одлука шта производити, док ће ентитет Федерација БиХ кроз подршку давати одређени ниво њихове доходне сигурности. Јединственим плаћањем по хектару Федерација БиХ ће се такођер поступно приближавати и

хармонизирати рјешењима која су актуелна у ЗПП ЕУ. Иако су плаћања и даље производно везана, јединствено плаћање по хектару представљају отклон од досадашњег система подршке и омогућује значајно лакши трансфер на тзв. "децоуплед" плаћања каква се данас проводе у земљама ЕУ. Контрола плаћања увођењем јединственог плаћања кроз постојеће информацијске системе ће бити једноставније и ефикасније, што није безначајно, а самим тиме и удио злоупотребе ће бити значајно смањено.

Како би се осигурао разуман период на прилагођавање пољопривредних произвођача новом начину подршке али и самој промоцији мјере, мјера се уводи у Програм подршке 2024. године. До тада је потребно урадити неопходне измјене законског оквира те донијети пратеће законске прописе којима ће се омогућити provedба споменуте мјере. Упоредо са законодавним измјенама неопходно је додатно изградити те унаприједити постојећа ИТ рјешења која ће се користити као алати приликом provedбе мјере.

Комплетна биљна производња ће бити обухваћена подршком кроз јединствено плаћање. Износ плаћања ће бити одређен у складу са финансијским планом ФМПВШ. Јединствен је принцип да ниво достигнутих права на плаћање неће бити умањена. Додатна плаћања по хектару су предвиђена за стратешке производе, пшеницу и кукуруз (зрно). За ове двије производње ће се предвидјети додатно плаћања по хектару поред јединственог плаћања.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсифициран сектор пољопривреде са зајамченом повећаном сигурношћу снабдијевања храном						
Приоритет	Приоритет 1.1. Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдијевања храном						
Назив мјере	Мјера 1.1.2. Основно (јединствено) плаћање по хектару обрадиве површине						
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Јединствено плаћање по хектару заједничко је за све пољопривредне производње, а основница за обрачућ је прихватљиви хектар биљне производње који се дефинира у Закону о пољопривреди или Закону о новчаним подршкама. Уједначеном директном подршком по ха за све културе жели се што мање везати произвођача за појединачну производњу, а уједно унутар простора БиХ не фаворизирати ниједан подсектор и тако омогућити што рационалније и економичније искориставање природних услова у којима произвођачи дјелују, као и приступ тржишту. У нашим условима то може бити хектар оранице, воћњака и винограда, или хектар обрадивог пољопривредног земљишта које користи пољопривредно газдинство. Мјера се треба почети примјењивати од 2024. године. Као варијацију ове мјере могуће је примјенити историјско плаћање по пољопривредном газдинству за одређене производње, а што је у складу са Споразумом о пољопривреди у оквиру WTO да плаћање не буде повезано са врстом и количином производње. Историјско плаћање заснива се на унапријед одређеном базном периоду које постаје основа за исплату доходне подршке у наредним производним годинама. Мјера планира обухватити 23.000 ха у 2023. години па до 55.000 ха у завршној години provedбе Стратегије.						
Стратешки пројекти	Показатељи						
Показатељи за праћење резултата мјере	Показатељи		Полазне вриједности		Циљне вриједности		
	- Број хектара земљишта у систему јединственог плаћања - Број корисника подршке за основно плаћање по ха		23.000 2.750		55.000 10.000		
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Ова врста подршке додјељује се пољопривредницима како би се повећала њихова конкурентност те одржао ниво дохотка. Кроз provedбу јединственог плаћања умањују се потешкоће с којима се суочавају пољопривредници приликом аплицирања на различите схеме подршке у биљној производњи. Повећава се ниво транспарентности те смањује могућа злоупотребе буџетских средстава. Подршка се додјељује само за површине дефиниране као прихватљиви хектари. Мјера ће допринијети остваривању Стратешког циља 1 и Стратешког приоритета 1.1. кроз једноставнији приступ подршци али и јаче ослањање на тржиште и бржу транзицију пословања код повољнијих тржишних услова.						
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	15.630.500	25.113.200	22.696.800	24.500.000	28.000.000	31.500.000
Период provedбе мјере	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
	2022. – 2027.						
Институција одговорна за координацију provedбе мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства						

Носитељи мјере	Сектор за пољопривреду и прехранбену индустрију ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи у сектору биљне производње

Мјера 1.1.4. Основно (јединствено) плаћање по грлу у анималној производњи

Основно плаћање по (условном) грлу у анималној производњи требао би бити еквивалент јединственом плаћању по површини у биљној производњи. Условно грло стоке је узето као основ за ова плаћања из разлога што се на овај начин методолошки уједначава подршка за све врсте анималне производње. Принцип дефинирања плаћања се заснива на томе да се све анималне производње преводе на условно грло а затим множе са јединственим утврђеним износом за једно условно грло стоке. Приликом креирања ове мјере настојало се што више уједначити критерији за подршку по појединачним производњама, како би пољопривредни произвођачи били стављени у исту раван подршке. Искључивањем бројних схема подршке за анималну производњу које су до сада биле на снази утиче се и на лакшу и ефикаснију контролу средстава додијелих произвођачима. Као и у биљној производњи, јединственим плаћањем по (условном) грлу произвођачи у доношењу одлука којом производњом да се баве ће узимати у обзир и тржишне сигнале, поред природних услова и ресурса којима располажу. Такођер је битно нагласити да ће износ подршке по јединици мјере (условном грлу) које ће произвођачи добити по овој схеми директних плаћања бити исти или већи у односу на досадашњи период. Мјером су обухваћене све анималне производње, с тим да ће, с обзиром на стратешку важност као и на обим подршке коју су до сада уживали, произвођачи млијека имати додатну схему подршке – подршку структурној трансформацији сектора производње млијека.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсифициран сектор пољопривреде са зајамченом повећаном сигурношћу снабдијевања храном		
Приоритет	Приоритет 1.1. Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдијевања храном		
Назив мјере	Мјера 1.1.4. Основно (јединствено) плаћање по грлу у анималној производњи		
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Принцип дефинирања плаћања се заснива на томе да се анималне производње преводе на условно грло, а затим множе са јединственим утврђеним износом за једно условно грло стоке. Приликом креирања ове мјере настојало се што више уједначити критерије за подршку по појединачним производњама, како би пољопривредни произвођачи били стављени у исту раван подршке. На овај начин износ подршке не утиче на избор пољопривредног произвођача којом производњом ће се бавити, већ на основу услова, ресурса и вјештина којима располаже те на бази захтјева тржишта. Износ основног плаћања по грлу различит је за различите производње а овиси о тјелесној маси животиња и броју дана узгоја на ПГ-у. Плаћање износа по грлу може бити повећано због потребе провођења структурне трансформације производње у циљу постизања одрживости пољопривредних газдинстава. Предуслов за исплату подршке је број узгајаних грла на одређеном ПГ у периоду обрачуна подршке. Товна грла ће бити праћена према улазној тежини и минималном броју дана које морају провести на ПГ-у које врши тов да би била погодна за подршку. Да би ПГ био погодан за додјелу подршке његов носитељ ће пријаве и одјаве Агенцији за обиљежавање животиња у Босни и Херцеговини морати обављати у законом прописаним роковима.		
Стратешки пројекти			
Показатељи за праћење резултата мјере	Показатељи	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	- Број корисника подршке за основно плаћање по грлу - Број условних грла стоке обухваћених подршком за аутохтоне пасмине	7.050	9.000

				350	650		
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Овом мјером се путем подршке стабилности дохотка фармера жели постићи квалитетно побољшање основе за будући значајнији раст сточног фонда и сточарске производње. Мјера ће директно допринијети испуњавању Приоритета 1.1.: Подршка (поттицање) одрживог дохотка и отпорности пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдијевања храном.						
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	20.532.450	21.129.000	23.050.000	24.000.000	24.500.000	25.000.000
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период provedбе мјере	2022. – 2027.						
Институција одговорна за координацију provedбе мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства						
Носитељи мјере	Сектор за пољопривреду и прехранбену индустрију ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ						
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи у сектору анималне производње						

Мјера 1.1.3. Додатно плаћање стратешким производњама

Неизвјесност тржишта стратешких култура пшенице, ражи и кукуруза (зрно), узрокована најприје пандемијом Ковид-19, а сада и ратом у Украјини, те потреба смањивања зависности од увоза, односно ублажавања посљедица притиска конкуренције насталог примјеном трговинских споразума у секторима воћа, поврћа, маслина и грожђа захтијевало је увођење посебне мјере. Додатним плаћањем по хектару настоји се стимулирати раст производње и конкурентности, одрживост пољопривредних газдинстава и подизање степена самодостатности до краја стратешког периода 2027. године.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсифициран сектор пољопривреде са зајамченом повећаном сигурношћу снабдијевања храном					
Приоритет	Приоритет 1.1. Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдијевања храном					
Назив мјере	Мјера 1.1.3. Додатно плаћање стратешким производњама					
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Додатно плаћање за стратешке културе осмишљено је како би се у све присутнијој глобалној кризи и тржишним поремећајима додатно стимулирало сигурносно веома важне производње пшенице и кукуруза (зрно), воћа, поврћа, маслина и грожђа, односно радно интензивној производњи у заштићеним просторима. Ови производи имају стратешки карактер у прехрани људи и животиња. Обзиром да БиХ/ФБиХ у великој мјери овиси о увозу пшенице за прехрану људи као и да домаћа производња воћа, поврћа, маслина и грожђа или стагнира или је смањена због своје неконкурентности у односу на увозне количине, неопходно је додатно подржати ове производње како би се ови трендови прекинули и преокренули. Могућност забране увоза доводи у опасност прехранбену сигурност наше земље као и прерађивачку индустрију и индустрију меса. Мјера подразумева да се производња пшенице, кукуруза (зрно), воћа, поврћа, маслина и грожђа односно производња у заштићеним просторима додатно подржава директним плаћањем по хектару.					
Стратешки пројекти						
Показатељи за праћење резултата мјере	Показатељи	Полазне вриједности	Циљне вриједности			
	- Број хектара земљишта у оквиру додатног плаћања стратешким производњама	9.100	30.500			
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Неизвјесна тржишта стратешких култура пшенице, ражи и кукуруза (зрно) узрокована најприје пандемијом Ковид-19, а сада ратом Украјине и Русије, те потреба смањивања зависности од увоза ових двију стратешких култура додатним плаћањем по хектару настоји се стимулирати њихова већа производња и приближавање степену самодостатности до краја стратешког периода 2027. године.					
Индикативна финансијска	Година	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	3.900.000	4.060.000	4.400.000	5.240.000	6.100.000

конструкција са изворима финансирања	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период provedбе мјере	2023. – 2027.					
Институција одговорна за координацију provedбе мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства					
Носитељи мјере	Сектор за пољопривреду и прехранбену индустрију ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ					
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи пшенице, кукуруза у зрну, воћа, поврћа, маслина и грожђа					

Мјера 1.1.5. Поддршка структурној трансформацији сектора производње млијека

Реформа подршке произвођачима млијека постављена је као један од потребних заокрета будуће пољопривредне политике Федерације БиХ у области директних плаћања. Досадашњи систем подршке везан за обим производње, од почетних позитивних ефеката, почео је показивати недостатке и стварати одређене проблеме. Континуиран раст буџетских трансфера према произвођачима млијека стављао је све више у неравноправан положај остале пољопривредне произвођаче, посебно оне који се баве биљном производњом. Висока буџетска подршка произвођачима млијека постала је предметом дискусија у регионалним трговинским форумима (ЦЕФТА/САА), а с друге стране, са очекиваним скорашњим уласком БиХ у WTO, произвођачи млијека би се могли наћи у незавидном положају с обзиром да садашња подршка прекорачује допуштени *de minimis* праг, што ће резултирати смањивањем подршке овом производу. Иако још није на снази правило смањења подршке директно за производ за који се подршка веже (преговара се да се уведе и ово правило) због значајно велике подршке за млијеко (најчешће удио преко 60% пољопривредног буџета), јасно је да ће се ова подршка морати смањивати. Другим ријечима неће бити пуно маневарског простора да се смањења изврше на другим производњама.

Досадашња подршка по литри млијека (плаћање по аутопуту) значајно је удаљавала БиХ (Федерацију БиХ) када се говори о хармонизацији са подршком у оквиру ЗПП ЕУ¹. У ЕУ овај вид подршке је занемарив и везан је за само за специфичне производње у специфичним подручјима. С обзиром на преузете обавезе у оквиру процеса ЕУ интеграција, посебно чланка 95. Споразума о стабилизацији и придруживању између ЕУ и БиХ који се односи на Пољопривреду и пољопривредно-индустријски сектор, имамо обавезу постепеног усклађивања законодавства и праксе у Босни и Херцеговини с правилима и стандардима Заједнице. Ради усклађивања праксе провођења пољопривредне политике у Босни и Херцеговини са ЕУ ЦАП неопходно је да се овај вид подршке замијени прихватљивијим облицима.

Држање високог нивоа подршке по аутопуту, какво је тренутно у Федерацији БиХ, нема елементе потицаја и не стимулира пољопривредне произвођаче на јачање конкурентности кроз разне облике инвестирања, улагање у знање и иновације те на повећања квалитете самог производа.

Постојећи систем подршке је такођер довео до неравнојерне расподеле подршке када се говори о односу

великих и малих произвођача у корист великих. Природно би било да велики произвођачи, које одликују значајне предности мјерене економским перформансама, имају мању подршку².

На основу свега реченог неопходно је направити одговарајући заокрет и креирати нови начин подршке који ће уважити побројане недостатке, али и који неће довести у питање досадашњи обим производње млијека.

Производња млијека је стратешка грана пољопривредне производње у Федерацији Босне и Херцеговине којом се бави велики број пољопривредних газдинстава, извор је основне сировине за мљкарску индустрију и чини значајан дио извоза у ЕУ, земље ЦЕФТА и друга страна тржишта. Поред тога производња млијека има велику важност за прехранбену сигурност становништва те очување и развој руралних подручја у Босни и Херцеговини.

Због обавеза из међународних споразума, прије свега из Споразума о пољопривреди у оквиру WTO-а и Споразума о стабилизацији и придруживању између Босне и Херцеговине и ЕУ, постојећи систем новчаних подршки треба мијењати ради испуњавања преузетих обавеза од стране Босне и Херцеговине, што захтијева провођење поступне структурне трансформације пољопривредних газдинстава која се баве производњом млијека. Искуства земаља које су приступале у WTO и ЕУ показују да је адаптација пољопривредних газдинстава новим правилима била знатно боља у оним земљама које су благовремено покренуле процес прилагођавања.

Системском анализом сектора производње млијека које је направило Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства у сарадњи са еминентним стручњацима из сектора мљкарства утврђено је да предложени модел историјског плаћања за производњу млијека није оптималан за произвођаче, те да сектор није спреман за провођење такве мјере. Анализом је између осталог утврђено да $\frac{3}{4}$ произвођача млијека посједује фарме са 3 до 5 млијечних крава и производи око 25% млијека откупљеног од стране мљкарске индустрије. Истовремено $\frac{1}{4}$ фарми које посједују 6 или више млијечних крава производи око 75% откупљеног млијека у Федерацији БиХ.

Анализа трошкова производње показала је да су дугорочно одрживе фарме са минимално 25 млијечних грла. Одрживост је могуће постићи и са мањим бројем грла уколико произвођач комбинира производњу млијека и меса путем това јунади од телад из властитог узгоја. За овај тип производње у нашим условима најпогодније је сименталско говедо. Због тога се произвођачима препоручује набавка расплодних јуница сименталске пасмине, а у том смјеру ће бити прилагођене и подршке улагањима од стране министарства.

Анализа је такођер показала да број фарми са 3 до 5 грла опада и стога је потребно предузети активности којима би се фармерима помогло да унаприједи количину, квалитету и структуру производње и тако повећају изгледе за рентабилно пословање, одрживост својег газдинства и његов успјешан развој. При томе се министарство водило идејом да расположиви износ средстава намијењен подршци за

¹ Најбољи примјер је Хрватска у којој се подршка за млијеко на бази плаћања по аутопуту одржавала све до чланства у Европској унији. Након уласка Хрватске (1.7.2013.) у ЕУ, почело је и провођење ZPP схема подршке тј. када је укинута подршка на бази аутопута и плаћање по литри, десило се значајан пад (гашење) броја пољопривредних газдинстава, посебно мањих, који нису имали довољно конкурентских способности.

² Дobar примјер је ЕУ гдје су велики произвођачи, који примају из буџета износе преко 100.000 евра, подложни модулатији тј. смањењу подршке за

одређени износ (%). Овако ослобођена средства се онда преусмјеравају за подршку малих и мањих произвођача или у мјере руралног развоја. Редистрибуирање плаћања у Федерацији БиХ додатни је циљ реформе подршке произвођачима млијека. Не треба сметнути са ума да је постојећи систем подршке често био мета критика ради рањивости на преваре и злоупотребе.

производњу млијека дјеломично прерасподјели у правцу јачања подршке малим фармама.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсифициран сектор пољопривреде са зајамченом повећаном сигурношћу снабдијевања храном				
Приоритет	Приоритет 1.1. Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдијевања храном				
Назив мјере	Мјера 1.1.5. Поддршка структурној трансформацији сектора производње млијека				
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	<p>Мјера се фокусира на дугорочну одрживост и рентабилност производње млијека на што већем броју пољопривредних газдинстава и има два модела.</p> <p>Први модел био би комбинирани модел плаћања по грлу и литру, а други модел био би у виду подршке само по литру.</p> <p>Код првог модела исплата по грлу била би вршена на почетку године одмах по усвајању Програма, и кроз једнократну исплату за произведено млијеко по завршетку III квартала. У другом моделу подршке би се исплаћивала квартално, а тежити скраћивању обрачуноског периода на мјесечни обрачун.</p> <p>Фарме са 3 до 5 грла могу бирати, остати у моделу плаћања по литру или пријети на комбинирани модел плаћања по грлу и литру. Фарме које одаберу комбинирани модел имале би обавезу да остану у том моделу у току 2024. године. Међутим, фарма која не буде задовољна комбинираним моделом може се поново вратити на плаћање по литру у 2025. години.</p> <p>Фарме које посједују 3 до 5 грла, а одаберу комбинирани модел плаћања требале би настојати повећати број грла на фарми барем за једно грло у свакој години до краја важења Стратегије, те би из статуса Породичног пољопривредног газдинства требале настојати пријети у форму обрта или правог лица.</p> <p>Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства би фармама које одаберу комбинирани модел плаћања припремило посебан пакет подршке инвестицијама у проширење шталских капацитета, раслодне јунице, музну опрему, опрему за хлађење млијека, микс приколице и другу потребну механизацију, под повољнијим условима у односу на остала пољопривредна газдинства. Такође би била осигурана додатна средства подршке за фарме које су се пререгистровале у обрт односно предузеће у виду подршке плаћању доприноса за здравствено и пензионо осигурање.</p> <p>Коначни циљ мјере је покретање структурне трансформације малих фарми у правцу повећања конкурентности, дугорочне одрживости пословања и опстанка на тржишту, те успјешно прилагођавање промјенама које доносе међународни споразуми али и целокупно природно и друштвено окружење.</p> <p>Фарме које у периоду имплементације ове Стратегије не покажу интерес за континуирано улагање у своја газдинства и не буду спремна пријети у нови организацијски облик, могле би престати бити у фокусу занимања Федералног министарства пољопривреде, водопривреде и шумарства, и евентуално ће могле бити преусмјерена на остваривање права на новчане подршке код надлежних кантоналних министарства.</p> <p>У току 2024. године Федерално министарство пољопривреде ће у складу са препорукама струке и интересима произвођача млијека који су остали у систему подршке производњи по литру млијека израдити План прилагођења овог дијела сектора за прелазак на комбинирани систем подршке по грлу и литру, а који би се примјењивао у трогодишњем стратешком периоду од 2025. до 2027. године.</p>				
Стратешки пројекти					
Показатељи за праћење резултата мјере	Показатељи	Полазне вриједности	Циљне вриједности		
	- Број корисника са 3 до 5 грла за комбинирани модел плаћања - Број корисника са више од 5 грла у комбинираним моделу плаћања	3.000 0	3.700 1.100		
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	<p>Производња млијека у Федерацији БиХ је достигла ниво сигурног снабдијевања прерађивачких капацитета, с могућношћу даљег раста производње у складу са потражњом на тржишту и могућностима извоза. Овом мјером се настоји потакнути мале произвођаче млијека ка тржишној производњи, повећању опсега и квалитете произведеног млијека и већим изгледима за одрживост пословања фарме у наредном периоду. Већим производњачима млијека ова мјера омогућава очување нивоа подршке на највишем могућем нивоу с обзиром на обавезе трансформације модела плаћања из Споразума о пољопривреди у оквиру WTO. Коначан резултат треба бити успјешно прилагођавање произвођача млијека новом окружењу које доноси сталне промјене на домаћем и међународном тржишту, промјене климе и најважнији међународни трговински споразуми којима приступа Босна и Херцеговина.</p>				
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	54.500.000	54.500.000	54.500.000	54.500.000
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Периода provedбе мјере	2024. – 2027.				
Институција одговорна за	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства				

координацију provedбе мјере	
Носитељи мјере	Сектор за пољопривреду и прехранбену индустрију ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ
Циљне групе	Произвођачи млијека који производе најмање 3.000 литара млијека по грлу годишње ради продаје на тржишту.

Мјера 1.1.6. Поддршка пчеларству

Поддршка произвођачима меда, обзиром на континуирану потражњу за њиховим производима, али и на позитивни утицај који имају на околиш и одржавање екосистема проматрана је као један од приоритета наредног стратешког периода. Задржава се постојећи облик подршке директних плаћања по кошници, с тим да се очекује даљњи раст укупног броја произвођача и кошница. На овај начин ће се дати додатна подршка произвођачима меда да интензивирају производњу. Повећана производња допринијеће задовољењу све више домаће потражње али и извозу на атрактивна и богата тржишта гдје је потражња за медом стално присутна. Повећан број кошница и пчелињих друштава позитивно ће утицати на пољопривредну производњу али и очување екосистема.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсифициран сектор пољопривреде са зајамченом повећаном сигурношћу снабдијевања храном							
Приоритет	Приоритет 1.1. Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдијевања храном							
Назив мјере	Мјера 1.1.6 Поддршка пчеларству							
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	<p>Узимајући у обзир важност и специфичност пчеларске производње овом мјером се задржава постојећи облик подршке кроз директно везана плаћања по кошници. Будући да климатске промјене све израженије отежавају укупну производњу, а с друге стране постојење великих могућности пласмана на домаћем и иностраном тржишту, у наредном стратешком периоду се планира повећана подршка по кошници¹. Оваквом подршком се настоји повећати укупни производни капацитети (број кошница) и укупна производња.</p>							
Стратешки пројекти								
Показатељи за праћење резултата мјере	Показатељи	Полазне вриједности	Циљне вриједности					
	- Број корисника подршке у пчеларству	1.700	2.250					
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	<p>Интервенције у сектору пчеларства кроз већу подршку по кошници допринијеће остварењу Приоритета 1.1. из ове Стратегије. Повећањем броја кошница повећаће се обим производње и прилике за остваривање стабилних прихода домаћинствима која се или налазе у подручјима са природним ограничењима за пољопривреду, или располажу са ограниченим земљишним и другим капацитетима неопходним за комерцијално бављење пољопривредном производњом.</p>							
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	828.861	1.546.200	1.546.200	3.607.800	3.607.800	3.607.800	3.607.800
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период provedбе мјере	2021. – 2027.							
Институција одговорна за координацију provedбе мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства							
Носитељи мјере	Сектор за пољопривреду и прехранбену индустрију ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ							
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи – пчелари							

Мјера 1.1.7. Поддршка производњи рибе

Мјера је намијењена пољопривредним газдинствима која се баве производњом рибе.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсифициран сектор пољопривреде са зајамченом повећаном сигурношћу снабдијевања храном			
Приоритет	Приоритет 1.1. Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдијевања храном			
Назив мјере	Мјера 1.1.7. Поддршка производњи рибе			
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	<p>Мјера је намијењена пољопривредним газдинствима која се баве производњом рибе. С обзиром на специфичност производње задржава се постојећи облик подршке директних плаћања по килограму произведене рибе. Ради све тежих услова привређивања и рада подршка по килограму требала би бити увећана². На овај начин би се требало охрабрити на даљњи раст производње те даљњи раст укупног броја произвођача.</p>			

¹ У периоду 2021. – 2023. подршка пчеларима ће се плаћати по кошници у износу од 15 KM/кошници.

² У периоду 2021. – 2022. износ подршке је 1 KM/kg.

	Укупни износ подршке креће се на просјечном годишњем нивоу од око 2,5 милиона КМ.							
Стратешки пројекти								
Показатељи за праћење резултата мјере	Показатељи			Полазне вриједности		Циљне вриједности		
	- Број корисника подршке у производњи рибе			17		25		
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Интервенције у сектору рибарства кроз плаћање по килограму произведене рибе доприносиће остварењу најмање два стратешка приоритета из ове Стратегије, Приоритет 1.1. и Приоритет 2.3. Повећањем подршке повећаће се обим производње и прилике за остваривање стабилних прихода газдинствима домаћинствима.							
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	2.427.536	2.371.200	2.460.000	2.460.000	2.484.000	2.526.000	2.610.000
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период provedбе мјере	2022. – 2027.							
Институција одговорна за координацију provedбе мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства							
Носитељи мјере	Сектор за пољопривреду и прехранбену индустрију ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ							
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи који се баве производњом рибе							

Мјера 1.1.8. Подршка интервентној набавци пољопривредних репроматеријала

Подршка набавци инпута у пољопривредној производњи је мјера интервентног, а не систематског карактера, што ФМПВШ омогућава флексибилност у њеном креирању и самом провођењу. Мјера је намијењена за подршку набавци основних репроматеријала неопходних за пољопривредну производњу као што су дизел гориво, минерална ђубрива, стајско ђубриво, заштитна средства и сјеменски материјал. Корисници су пољопривредни произвођачи из сектора биљне производње. С обзиром да је интервентног карактера ова мјера ће се примјењивати у зависности од стања на тржишту репроматеријала и саме потребе интервенције. Јефтине гориво за пољопривредну производњу, или популарније плави дизел, једна је од мјера пољопривредне политике којом се утиче на смањење трошкова производње. Обзиром да се ради о једном од главних инпута у производњи на овај начин се утиче и на повећање цјеновне конкурентности пољопривредних произвођача.

У актуалним тржишним условима у БиХ добар модел подршке би се могао састојати одустајањем државе од наплате прихода кроз путарине и трошарине (акцизе) за дизел гориво које се користи у секторима пољопривреде и рибарства за што су потребне измјене Закона о трошаринама у БиХ. Будући да су увођење плавог дизела и споменуте измјене везане за политичке одлуке, једно од рјешења подршке набавци дизел горива су буџетски трансфери произвођачима којима ће се надомјестити трошак који произвођачи кумулативно плаћају по основу трошарина и путарина на дизел гориво. Износ подршке за остале инпуте попут минералног и стајског ђубрива односно заштитних средстава и сјеменског материјала ће се утврђивати као удио у тржишној цијени која ће се регресирати пољопривредним произвођачима.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсифициран сектор пољопривреде са зајамченом повећаном сигурношћу снабдијевања храном
Приоритет	Приоритет 1.1. Подржати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдијевања храном
Назив мјере	Мјера 1.1.8. - Подршка интервентној набавци пољопривредних репроматеријала
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Мјера је намијењена за набавку основних репроматеријала неопходних за пољопривредну производњу као што су дизел гориво, минерално ђубриво, стајско ђубриво, заштитна средства и сјеменски материјал. Због уоченог тренда смањена количине хумуса у тлу, али и тренда раста цијена

¹ У 2021. godinu podgrlka je planirana kroz mjeru "Podgrlka za programe pokretanje proizvodnje (Proljeтна i jesenska sjetva)" i iznosila je 138.172 KM.

	минералних ђубрива, подршка ђубрењу стајским гнојем треба имати приоритет у односу на остале опције. Корисници су пољопривредни произвођачи из сектора биљне производње. Обзиром да је интервентног карактера мјера ће се примјењивати у зависности од потреба пољопривредне производње, стања на тржишту репроматеријала и нужности провођења интервенције. Подршка за дизел гориво може бити и у форми буџетског трансфера који кумулативно не може бити већи од износа трошарина и путарина на дизел гориво у БиХ. Износ подршке за остале инпуте ће се утврђивати као дио (до 30%) тржишне цијене ¹ који би се могао регресирати пољопривредним произвођачима.							
Стратешки пројекти								
Показатељи за праћење резултата мјере	Показатељи			Полазне вриједности		Циљне вриједности		
	• Број корисника за подршку интервентној набавци пољопривредних репроматеријала			0		10.500		
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Раст цијена пољопривредних инпута посљедњих година је веома изражен и не прати их раст цијена пољопривредних производа што економским рјечником речено значи да су скаре цијена увијек отворене на страну пољопривредних произвођача. Посљедња дешавања узрокована пандемијом Ковид-19 и кризом због рата у Украјини додатно је пореметило снабдијевање тржишта пољопривредним инпутима. Стога је неопходно да се планирају мјере интервентног карактера којима ће се охрабрити пољопривредни произвођачи и компензирати поремећаји на тржишту инпута. Примјеном ове мјере ће се допринијети реализацији стратешког приоритета 1.1. односно учиниће да пољопривредни произвођачи буду отпорнији на споменуте негативне промјене, али и да непосредно утиче на одржавање стабилне производње хране.							
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања (КМ)	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	138.172	2.040.000	0	1.686.048	1.750.000	2.200.000	2.475.000
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период provedбе мјере	2022. – 2027.							
Институција одговорна за координацију provedбе мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства							
Носитељи мјере	Сектор за пољопривреду и прехранбену индустрију ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ							
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи регистровани у регистар пољопривредних газдинстава и клијената							

4.4.4. Мјере везане за уређење тржишта пољопривредних производа

Уређење тржишта и тржишно-цјеновна политика у Федерацији БиХ

Мјере вањско-трговинске политике у БиХ се своде на царинску заштиту у виду *ad valorem* царина те фиксног износа по јединици мјере који овако формирају тзв. сложену царинску стопу. Поред тога БиХ за одређене производе прописује тарифне/царинске квоте за увоз. Упоредо са овим, прописане су и мјера заштите домаће производње од прекомјерног увоза и увоза по дампинг цијенама. Ипак, иако је сет постављених мјера доста сличан као у другим земљама из окружења или шире, због бројних разлога, попут неједнаког/подијељеног тржишта или сталних опструкција у провођењу одређених рјешења, оваква политика у БиХ никада није дала значајнији допринос пољопривредној производњи и сектору уопште.

Када се говори о вањско-трговинској политици БиХ и заштитним мјерама, неопходно је анализирати постојеће споразуме о слободној трговини и ниво успостављаних допуштених механизма за заштиту домаће производње. Наравно, не треба гадати илузије о радикалним измјенама споразума или увођењу ригидних мјера заштите, јер је њихово вријеме одавно прошло, већ је потребна активнија provedба ових споразума. Паралелно са овим треба радити на успостављању неопходне инфраструктуре којом ће се моћи пратити провођења Споразума али и увођење мјера самозаштите. Тренутно, због непостојања споменуте инфраструктуре, немогуће је увести мјере заштите.

Приоритет у овом контексту је успостава и развој јединственог Пољопривредног тржишног информацијског система. Други правац дјеловања је успостављање јединствене мјере уређења пољопривредног тржишта у Босни и Херцеговини. Досадашња пракса креирања и провођења оваквих мјера са нивоа ентитета Федерације БиХ и Републике Српске није дала никакве ефекте. Комбинацијом ова два сегмента пољопривредне политике стабилизовало би се пољопривредно тржиште и цијене пољопривредних производа, што је у актуелним условима врло изражених и динамичних промјена од изузетног значаја.

Тржишно-цјеновна политика обухваћа мјере које бильеже двије различите врсте трансфера: (и) трансфере од потрошача који произлазе из мјера као што су царинска заштита, царинске и тарифне квоте, прелевмани и сл. и (ii) трансфери од порезних обвезника који произлазе из мјера као што су: плаћања за извозне накнаде, тржишне интервенције, плаћање за прерађиваче и сл. У Федерацији БиХ су током низа претходних година на снази биле различите мјере тржишно-цјеновне политике које су се прије свега финансирале буџетским средствима. Мјере су се кретале од прописивања различитих облика административних цијена и с њима повезаних тржишних интервенција, плаћања "првој руци" прераде за чишћења тржишта, па све до мјера извозних субвенција у појединим годинама. Иако су мјере тржишно-цјеновне политике у Федерацији БиХ биле исте или сличне као у земљама окружења, а донекле и ЕУ, оне због бројних разлога нису дале жељене резултате. Оно што је њихова основна карактеристика је да су ове мјере биле *ad hoc* без неког озбиљнијег систематског приступа и потребне конзистентности.

Не треба заборавити и проблеме настале вањско-трговинском политиком са нивоа државе БиХ којом се доста неопрезно ушло у либерализацију пољопривредне трговине и слабо контролирао увоз што је поступно обезвјеђивало споменути мјере. С обзиром да модел подршке кроз мјере тржишно- цјеновне политике није дао очекиване резултате неопходно је приступити ревизији ових мјера и дати приједлоге који ће их учинити ефикаснијим и ефективнијим.

У наредном стратешком периоду фокус мјера тржишно-цјеновне политике бити ће на стабилизацији тржишта пољопривредних производа, одрживости дохотка пољопривредних произвођача те на стабилној понуди пољопривредних производа потрошачима. Веома је важно да мјере из овог дијела пољопривредне политике постану ефикасније и омогуће остварење претходно постављених циљева. Да би се све ово и постигло креиран је сет мјера тржишно-цјеновне политике за стратешки период 2021.–2027. Мјере тржишно- цјеновне политике су различите мјере уређења унутрашњег тржишта Федерације БиХ, помоћу којих се ствара додатна потражња у нарушеним тржишним условима са циљем стабилизовања нивоа цијена. То су мјере подршке потрошњи које ће стабилизovati цијене и утицати на доходак пољопривредних произвођача, као што су:

- Подршка приватном складиштењу производа
- Подршка потрошачима - Схеме школског воћа и млијека (пилот пројект)
- Подршка раду произвођачких организација

С обзиром на актуалне велике "тектонске" промјене геополитичких прилика у свијету, нове мјере тржишно-цјеновне политике као интегрални дио пољопривредне политике Федерације БиХ би требале значајно допринијети остварењу постављених циљева Стратегије. Иако вањско-трговинска политика као један од најјачих механизма тржишно-цјеновне политике није директно у надлежности Федерације БиХ, ради њихове важности за пољопривреду у

цјелини, у овом стратешком документу ће се дати приједлози мјера унапређења ове политике на нивоу БиХ. Приједлоге ових мјера средишња власт (Вијеће министара, Министарство вањске трговине и економских односа) би могла спровести, што би резултирало вишим степеном заштите домаће производње, већој стабилности тржишта, а све у циљу стварања повољног окружења и амбијента за развој пољопривреде у Босни и Херцеговини.

Један од ових приједлога је јефтиније гориво за пољопривредну производњу односно мјера увођења плавог дизела као начина смањење трошкова производње. С обзиром да се ради о једном од главних инпута у производњи на овај начин би се повећала цјеновна конкурентност пољопривредних произвођача. Према ОЕЦД класификацији пољопривредне политике мјера плавог дизела сврстава се у категорију регресирања варијабилних инпута и као таква се третира даље у анализама. Модалитети осигурања јефтинијег горива за пољопривреду у свијету су различити, али у принципу се своди на одустајање од одређеног прихода од стране државе у корист пољопривредника и осигурања јефтинијег инпута у пољопривреди.

Мјера 1.3.1. Подршка приватном складиштењу

Приватно складиштење је тзв. пратећа мјера уређења пољопривредних тржишта. Мјера се састоји у томе да се приватно складиштење субвенционира од стране државе/ентитета, а како би се смањило притисак на тржиште у моменту повећане понуде уобичајено у вријеме жетве/бербе. На овај начин се директно може утицати на смањење понуде на тржишту у одређеном временском периоду, а што се директно одражава на жељене тржишне цијене. Подржавати се могу приватни оператори и пољопривредни произвођачи који имају капацитете за складиштење и чување пољопривредних производа за које је мјера прописана. У оба случаја крајњи корисник подршке (субвенције) би био пољопривредни произвођач, с тим што у првом случају (приватни оператор) не би користио буџетски трансфер директно него би има плаћен дио закупа, док би у другом случају пољопривредни произвођач био директни корисник трансфера. Овом мјером се даје подршка приватним операторима да привремено обуставе понуду за вријеме уговорног складиштења. Она је стандардна мјера у Европској унији и поред позитивних ефеката које носи својом provedбом била би значајна и у контексту хармонизације са ЗПП-ом ЕУ. Ова мјера се планира уврстити у редован систем подршке у Федерацији БиХ у 2024. години, будући да је претходно потребно осигурати законодавни оквир те **припремити остале подзаконске акте.**

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсифициран сектор пољопривреде са зајамченом повећаном сигурношћу снабдијевања храном
Приоритет	Приоритет 1.3. Унаприједити положај пољопривредних произвођача у ланцу вриједности пољопривредних производа
Назив мјере	Мјера 1.3.1. Подршка приватном складиштењу
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Приватно складиштење је тзв. пратећа мјера уређења пољопривредних тржишта. Мјера се састоји у томе да се приватно складиштење субвенционира од стране државе/ентитета, а како би се смањило притисак на тржиште у моменту повећане понуде уобичајено у вријеме жетве/бербе. На овај начин се директно може утицати на смањење понуде на тржишту у одређеном временском периоду, а што се директно одражава на жељене тржишне цијене. Подржавати се могу приватни оператори и пољопривредни произвођачи који имају капацитете за складиштење и чување пољопривредних производа за које је мјера прописана. Учешће подршке у приватном складиштењу би се утврђивало сваке године кроз програм, а планирани годишњи износ

	za provedbu ove mjere je 1 milion KM. Примјена треба започети са 2023. годином. ¹					
Стратешки пројекти						
Показатељи за праћење резултата мјере	Показатељи	Полазне вриједности		Циљне вриједности		
	- Број корисника подршке приватном складиштењу - Број производа у систему подршке приватном складиштењу	0 0	70 5			
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Овом мјером се омогућује остварење Приоритета 1.3. гдје се кроз подршку приватног складиштења чува стабилност пољопривредних тржишта у моментима када су она најнестабилнија, а то је уобичајено вријеме жетве/бербе. Одлагање понуде на тржишту за вријеме када ће оно бити у јачој потражњи за даним производом доприноси бољој цијени и директно већем финансијском ефекту за пољопривреднике. На овај начин се доприноси реализацији приоритета 1.2: јачања конкурентности али и тржишне оријентисаности.					
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	1.000.000	1.500.000	1.750.000	2.000.000	2.300.000
Период provedbe мјере	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период provedbe мјере	2023. – 2027.					
Институција одговорна за координацију provedbe мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства					
Носитељи мјере	Сектор за пољопривреду и прехранбену индустрију ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ					
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи житарица и уљарица					

Мјера 1.3.2. Пилот схема воћа, поврћа и млијека

ЕУ програм дистрибуције воћа, поврћа и млијека у вртићима, школама и јавним кухињама је једна од инвентивних мјера ЗПП-а, која са једне стране помаже пољопривредницима сигуран пласман дијела својих производа, а са друге стране утиче на повећање конзумације воћа, поврћа и млијека млађе популације и осјетљивих категорија друштва, чиме се директно утиче на њихово здравствено стање односно осигурава прехрана најсиромашнијих чланова друштва. Програмом се подуширу дистрибуција производа, образовне мјере и мјере информирања.

Обзиром на вишеструке користи ова мјера је опште прихваћена како од земаља чланица ЕУ тако и од стране земаља кандидата. У систем подршке у Федерацији БиХ мјера ће бити уведена као пилот пројект, када би се утврдило на који начин и у којем обиму би се оваква мјера могла редовно проводити у Федерацији БиХ. Пројектом би се најприје обухватило млијеко и воће, док би се касније могли укључити и млијечни производи, поврће те други производи. Обухваћена би била дјеца од обданишне до средњошколске доби и социјално најугроженије категорије становништва. Временски оквир провођења пилот програма, листа производа која би се буџетским трансферима подржавала и начин provedbe били би предмет подзаконских аката. Кључни партнери у провођењу ове мјере били би произвођачке организације преко којих би се уствари и вршила набавка споменутих производа и provedba самог пројекта.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са зајамченом повећаном сигурношћу снабдијевањем храном
Приоритет	Приоритет 1.3. Унаприједити положај пољопривредних произвођача у танцу вриједности пољопривредних производа
Назив мјере	Мјера 1.3.2. Пилот схема воћа, поврћа и млијека
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	С обзиром на вишеструке користи ова мјера је опште прихваћена како од земаља чланица ЕУ тако и од стране земаља кандидата. У систем подршке у Федерацији БиХ мјера ће бити уведена као пилот пројект, када би се утврдило на који начин и у којем обиму би се оваква мјера могла редовно проводити у Федерацији БиХ. Пројектом би се најприје обухватило млијеко, воће и поврће, док би се касније могли укључити и млијечни производи, те други производи. Као кориснике мјера обухваћа дјелу од обданишне до средњошколске доби и социјално најугроженија лица кориснике јавних кухиња. Осим споменутог, у складу са позитивним праксама ЕУ, ова мјера подразумијева донарање споменуте хране ради спречавања уништавања хране и заштите околиша и односи се на социјално угрожене категорије становништва.

	те на донарање хране за животиње, посреднике у донарању хране, донатора хране, донатора хране за животиње те крајњих прималаца за животиње.				
Стратешки пројекти					
Показатељи за праћење резултата мјере	Показатељи	Полазне вриједности		Циљне вриједности	
	- Број корисника схема воћа, поврћа и млијека	0		250	
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Потишање потрошње кроз схеме млијека, воћа и поврћа постиже се појачана конзумација ових есенцијалних производа чиме се директно, позитивно утиче на здравље школске дјеце и сигурност прехране најугроженијих категорија становништва у Федерацији БиХ. Провођењем ове мјере постиже се акција из приоритета 1.3. и П 3.3.				
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	700.000	700.000	700.000	700.000
Период provedbe мјере	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Институција одговорна за координацију provedbe мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства				
Носитељи мјере	Сектор за пољопривреду и прехранбену индустрију ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ				
Циљне групе	Произвођачке организације у сектору млијека воћа и поврћа				

Мјера 1.3.3. Подршка оперативним програмима произвођачких организација

Произвођачке организације су врло важни актери у оквиру Заједничке пољопривредне политике земаља ЕУ. Основни циљ оснивања и подршке ових организација је удруживање пољопривредника који тако организирани добивају преговарачку снагу кроз заједнички наступ према прерађивачима/откупљивачима и самој власти. Основна сврха постојања оваквих организација је борба за што бољи статус пољопривредних произвођача у ланцима вриједности што резултира реалнијим и стабилнијим цијенама пољопривредних производа код прерађивача, државе и потрошача. Путем ових организација се проводе различите друге схеме подршке које доприносе позиционирању на тржишту попут подршке разним схемама квалитете производа, заштите географског поријекла и сл. са циљем да помогну произвођачима у комуникацији и расправи о квалитети своје производње. Ово се посебно односи на велике промотивне кампање и прилике за јачање тржишних удјела или стјецања потпуно нових тржишта.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са зајамченом повећаном сигурношћу снабдијевања храном			
Приоритет	Приоритет 1.3. Унаприједити положај пољопривредних произвођача у танцу вриједности пољопривредних производа			
Назив мјере	Мјера 1.3.3. Подршка оперативним програмима произвођачких организација			
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Мјера се односи на подршку оперативним програмима произвођачких организација. Оперативне програме припремају и проводе искључиво организације произвођача или њиховог удружења. У оперативни програм могу ући само оне интервенције које су одабране у оквиру Стратегије. Оперативни програми трају најмање три, а највише седам година. Њима се настоји потакнути развој или нпр. околишно прихватљиве узгојне праксе. Финансирање provedbe оперативних програма удружења организација произвођача ће се дјеломично вршити од стране ФМПВШ, а дјеломично из доприноса организација које чине удружење. Стопа суфинансирања се утврђује кроз Програм.			
Стратешки пројекти				
Показатељи за праћење резултата мјере	Показатељи	Полазне вриједности		Циљне вриједности
	• Број организација произвођача корисника подршке за реализацију оперативних програма • Број организација произвођача које оснивају оперативни фонд	0 0		7 3
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Кроз оснивање и подршку организација пољопривредних произвођача непосредно се утиче на њихову конкурентност. Окупљени у произвођачке организације пољопривредници имају снагу да наступају према прерађивачима/откупљивачима и власти. Сврха provedbe ове мјере је оспособити произвођаче за изградњу што бољег статуса и остваривање повољнијих цијена својих производа код прерађивача, државе и потрошача. Путем ових организација се проводе различите схеме подршке које доприносе позиционирању на тржишту. Овом			

¹ Није било подршке кроз ову мјеру у прве двије године примјене Стратегије

	мјером се омогућује остварење два приоритета, Приоритет 1.3., унапређење положаја пољопривредних произвођача и Приоритет 1.2., значајне тржишне оријентације повећањем конкурентности.				
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	1.500.000	2.000.000	2.200.000	2.500.000
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период provedбе мјере	2024. – 2027.				
Институција одговорна за координацију provedбе мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства				
Носитељи мјере	Сектор за пољопривреду и прехранбену индустрију ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ				
Циљне групе	Пољопривредни произвођачи у сектору меса, млијека, воћа и поврћа и житарица				

4.4.5. Мјере у подручју руралног развоја

4.4.5.1. Управљање природним ресурсима и ублажавање утицаја климатских промјена

4.4.5.1.1. Управљање природним ресурсима

Пољопривреда је дјелатност са двојаким односом према природним ресурсима, животној средини и биоразноликости. Може им дати позитивне доприносе, али, посебно у системима интензивне пољопривреде, може бити и прворазредан чимбеник њиховог угрожавања. Пољопривреда и с њом уже везане дјелатности у високој су зависности од обима и квалитете природних ресурса којима је, због њихове ограничености и обавезе да их се у добром стању остави на располагање будућим генерацијама, потребно управљати на одржив начин. Одрживи развој са својим контрадикторним мотом "више (користи) од мање (ресурса)" уз захтјеве за очување ресурса и заштиту природе није лако постићи посебно у земљама у развоју, али му треба тежити или барем престати са дјелатностима које погоршавају тренутно стање. Мултифункционални карактер пољопривреде постаје све израженији чиме и пољопривреда захтијева нове политике подршке. Државне институције својим ауторитетом треба да помогну активним актерима сектора да реагирају на климатске промјене, да одговорно управљају пољопривредним земљиштем, да смањују емисије стакленичких гасова, да штите биоразноликост и традиционалне пејзаже, да рационално користе водне ресурсе и шуме, итд.

Одрживо управљање природним ресурсима услов је и гаранција дугорочног развоја пољопривреде и руралних подручја. У развијеним земљама модели развоја пољопривреде све су више модели одрживе пољопривреде с максималном бригом за животну средину и биоразноликост. Практично усвајање еколошког приступа неминовно ће бити приоритетни стратешки смјер развоја сектора у наредном периоду, а пољопривредна газдинства ће се у све већој мјери морати бавити "зеленом" пољопривредом". Креирање и провођење пољопривредних политика бит ће снажно обиљежени оваквим приступима, не само због у овом погледу растућих захтјева ЕУ, већ и зато што је то логичан и природан начин пословања у пољопривреди. У све већем броју земаља већ се примјењују интервенције и мјере попут условљавања директних плаћања испуњавањем тзв. унакрсног усклађивања или посебних плаћања за агро-еколошке праксе, очување и побољшање биоразноликости, одрживо управљање земљиштем итд.

Потребно је упозорити и на могуће опасности од наглог преласка на тзв. одрживе пољопривредне системе. Смањење интензитета пољопривредне производње, са ограничењима употребе умјетних инпута и неких производних поступака које у основи захтијевају принципи одрживости, у правилу доводи до смањења приноса, а тиме и прихода за пољопривреднике. Ово смањење прихода за пољопривреднике се мора компензирати из једног од два могућа извора: или од потрошача, кроз веће цијене

пољопривредних производа, или из државног буџета. Уколико би се пољопривредници легислативним мјерама принудили на поштовање и провођење строгих еколошких захтјева без осигурања компензација за смањења њихових прихода, ризикује се напуштање пољопривредних производњи. Зато би реализацији циљева одрживог коришћења природних ресурса у пољопривреди требало приступити систематски, поступно али и континуирано, уз остваривање барем минималних позитивних помака из године у годину.

Пољопривредне дјелатности и рурална подручја под притиском су штетних ефеката све израженијих климатских промјена. Управљање природним ресурсима у оваквим условима потребно је реорганизовати с циљем смањења негативних ефеката и промјена током саме пољопривредне дјелатности, али и уз што је веће могуће осигурање њене дугорочне одрживости. Ово су тешки захтјеви који се не могу реализирати без снажне буџетске подршке, посебно у доменама подршке инвестицијама у системе и средства за ублажавање утицаја климатских промјена на пољопривреду те у системе и средства за смањење утицаја пољопривреде и производње хране на климатске промјене.

Заштити природе и одрживом коришћењу природних ресурса у доменама пољопривредне политике, при актуалним условима у Федерацији БиХ, се може приступити кроз сlijедеће правце дјеловања: 1) повећање одрживости управљања пољопривредним земљиштем, 2) заштита и одржива употреба водних ресурса; 3) повећање удјела органске пољопривредне производње; 4) повећање производње енергије из обновљивих извора у пољопривреди; 5) чување и одрживо управљање генетским ресурсима; 6) дефинирање подручја са природним ограничењима за пољопривредну производњу и 7) побољшање управљања отпадом из пољопривреде и прехранбене индустрије.

Одрживо управљање пољопривредним земљиштем

Пољопривредно земљиште је основни и ограничени ресурс за бављење пољопривредом и производњом хране. Садашње генерације су га наслиједиле и требале би га у не мањем обиму и у не лошијем стању оставити генерацијама које долазе. Питање пољопривредног земљишта је иначе једно од најтежих питања сваке пољопривредне политике, а изнаглажење оптималних модела управљања земљишним ресурсима тражи дуготрајна друштвена усаглашавања и, у правилу, захтјевне реформе земљишне политике. Земљиште у државном власништву и необрађено пољопривредно земљиште у приватном власништву су важна питања управљања земљишним ресурсима. У наредном периоду би административно-легислативним мјерама требало омогућити олакшавање доступности државног пољопривредног земљишта тржишно оријентираним пољопривредним произвођачима кроз институције закупа. Иако се ради о социјално-политички тешком питању, потребно је размотрити и понудити рјешење проблема необрађеног и запустеног пољопривредног земљишта у приватном власништву те дефинирати прихватљиве мјере за његово стављање у производну функцију (нпр. кроз посебне поступке краткорочног закупа и сл.). Овим проблемима треба додати и проблем поновног стављања запустеног пољопривредног земљишта у производно пољопривредно земљиште. Посебан и сталан проблем, на који стручњаци одавно упозоравају, је смањење ресурса пољопривредног земљишта кроз честе пренамјене коришћења земљишта (углавном претварање пољопривредног у грађевинско земљиште). Питања управљања земљишним ресурсима којима би, у актуалним условима развоја сектора и у оквирима актуалне и пројектиране буџетске подршке, требало посветити пажњи и евентуално их трансформирати у инструменте и мјере

политике су: додјела пољопривредног земљишта у државном власништву; напуштено и запуштено пољопривредно земљиште; побољшање неповољне површинске структуре парцела пољопривредног земљишта; смањење деградација и побољшање плодности и структуре тла и јачање система мониторинга пољопривредног земљишта.

Додјела земљишта у државном власништву у закуп заинтересираним пољопривредницима законски је регулирано, али се у пракси због сложености и неконзистентности процедура и различитих интереса споро и тешко реализује. Веће површине државног пољопривредног земљишта могу се издати под дугорочни закуп по основу исказаног интереса пољопривредних произвођача који су, уз то, спремни капитално инвестирати на таквим површинама или такве површине ставити у функцију подршке већ развијеним производњама. Давање државног пољопривредног земљишта под закуп се може извршити само под јасно утврђеним условима и критеријима, уз потребне контроле и легислативно утврђену могућност раскидања уговора о закупу код уочених кршења утврђених услова. При давању државног пољопривредног земљишта под закуп за подизање вишегодишњих засада мора се водити рачуна о агроеколошким условима, производним могућностима конкретног земљишта и елементима стратешких циљева у вези прилагођавања климатским промјенама те чувању животне средине и биоразноликости.

Упоредо са интересом активних и посвећених пољопривредника за повећањем површине пољопривредног земљишта у производној функцији (посебно у неким дијеловима Федерације БиХ), знатан дио *пољопривредног земљишта је напуштен и запуштен*. Овакве површине пољопривредног земљишта треба идентифицирати и пописати, а њиховим власницима понудити једну од слиједећих могућности: обрађивање земљишта, плаћање посебног пореза на необрађено пољопривредно земљиште у власништву, давање земљишта у закуп активним пољопривредницима или давање овлашћења институцијама да у име власника дају земљиште под закуп. Знатне површине напуштеног и запуштеног пољопривредног земљишта би се могле вратити пољопривредно-производној функцији. Међутим, трошкови увођења непољопривредног или запуштеног пољопривредног земљишта у производно пољопривредно земљиште уобичајено су високи и одбијају потенцијалне инвеститоре у пољопривредну производњу. У оквирима могућности, у буџетским средствима за пољопривреду и рурални развој би требало планирати макар почетно скромна средства за суфинансирање трошкова претварања напуштеног и запуштеног пољопривредног земљишта у обрадиво пољопривредно земљиште. Код давања у закуп запуштеног државног пољопривредног земљишта, закупљиваче би, на име трошкова привођења земљишта производној функцији, требало ослободити обавезе плаћања закупа у првим годинама закупа.

Институцијски гледано, сложени проблеми управљања пољопривредним земљиштем у неким земљама су се покушавали ријешити успостављањем тзв. *интегрираног система управљања пољопривредним земљиштем*. Искуства показују да овако успостављене системске институције одговарају предвиђеним захтјевима само уз врло снажну подршку и ефикасну увезаност низа других јавних и специфичних система, у правилу скупих, система. У неким земљама су једном успостављени интегрирани системи управљања пољопривредним земљиштем напуштани, а питања управљања пољопривредним земљиштем су се покушавала ријешавати снажнијим интегрирањем специфичних одјела успостављених при различитим административно-

управним нивоима. У Федерацији БиХ би у што скоријем наредном периоду требало критички размотрити најприхватљивија рјешења у овом погледу те приступити или формирању интегрираног система или снажнијој интеграцији посебно алоцираних одјела за питања пољопривредног земљишта при различитим управним нивоима.

Мјерама *окупљавања* многих, малих *парцела пољопривредног земљишта* директно се интервенише на један од основних узрока неповољног структуралног уређења пољопривредног сектора и његове ниске конкурентности. Окупљавање парцела пољопривредног земљишта уобичајено се врши поступцима арондације или комасације чији су резултати, између осталог, обликовање већих и за обраду прикладнијих пољопривредних парцела. Иако је битан предуслов, треба нагласити да само окупљавање парцела не мора неминовно водити цијеновну конкурентнијој пољопривредној производњи. Комасација је врло захтјеван пројект који доводи до промјене аграрне структуре са смањењем броја пољопривредних газдинстава уз повећање просјечне величине земљишног посједа, што значајно утиче на уређење и развој руралних подручја. Поступком комасације рјешавају се неријешена имовинско-правна питања, те побољшава повезаност с парцелама. За разлику од арондације, комасација подразумијева и мелиорацију земљишта (најчешће хидромелиорација). Иако комасацију могу покренути и власници пољопривредног земљишта, то се ријетко догађа па пројекте комасације најчешће иницирају државне институције. Комасација се иначе не може реализирати без активног судјеловања и подршке три чимбеника: пољопривредника – власника земљишта, локалне заједнице и државне институције који треба да се, на бази својих интереса, усагласе око заједничког циља комасације. У нашим условима комасације су, и поред свих својих предности, ријетка пракса. Поред високих трошкова (процјене из сусједних земаља говоре о око 500 ЕУР по ha), поступке комасације отежавају широко раширени неријешени имовинско-правни односи, отпор активних пољопривредника и незаинтересованости власника пољопривредног земљишта који се пољопривредом не баве. Ипак, у наредном периоду је потребно учинити напоре на покретању макар ограничених и, у овом времену, демонстрационих пројеката комасације који, поред својих осталих предности, због хидромелиорација имају и обиљежја мјера борбе с климатским промјенама.

Како би се заштитила и продужила производна функција тла као необновљивог ресурса, потребно је подржати активности и праксе, које ће уз подржавање биљне пољопривредне производње, укључивати максималну бригу за *смањење деградација те побољшање плодности и структуре тла*. У нашим условима поред релативно ниске плодности тла, посебно су изражени деградацијски процеси типа ерозија и онечишћења тла. Ерозије не угрожавају само пољопривредну дјелатност, а програмиране мјере пољопривредне политике би требале обухватити и интервенције на спречавању ерозија (и других облика деградација пољопривредног земљишта). Потребно је размотрити могућности барем фазног приступа по којем би се мјере директних плаћања проводиле кроз схему унакрсног усклађивања и уз досљедно уважавање прописаних минималних услова за добру пољопривредну праксу и заштиту тла. Посебни минимални услови могу нпр. укључивати захтјеве за ограничења орања и сличне обраде земљишта на теренима с великим нагибима склоним ерозији, обавезу контурне обраде земљишта на блаже нагнутим теренима, добровољно, али стимулирано, затварање међуредног простора у воћњацима и виноградама и сл. Евентуалне мјере усмјерене на смањење деградација те заштиту квалитете и плодности пољопривредног земљишта треба да буду праћене

организованим обукама и савјетима за пољопривреднике те кроз финансирање стручних пројеката усмјерених на спречавање деградација, ремедијације и облажавању посљедица деградација пољопривредног земљишта.

Иако у Федерацији БиХ постоје легислативне претпоставке и одређени институцијски капацитети за мониторинг пољопривредног земљишта, он није потпуно успостављен. Успостављањем и ефективним функционирањем система за мониторинг стања и плодности пољопривредног земљишта стекле би се аналитичке платформе потребне за аргументиране приступе избору система управљања пољопривредним земљиштем и квалитетнији приступ дугогодишњем проблему тржишта пољопривредног земљишта.

Заштита и одржива употреба водних ресурса

Имајући у виду врло скромне досадашње резултате, очигледно је да ће дугорочно буџетске инвестиционе интервенције морати бити усмјераване на повећање пољопривредних површина са осигураним *наводњавањем*, што је један од првих, најчешћих и најефикаснијих начина борбе пољопривреде са климатским промјенама израженим кроз све чешћа и све дуже сушне периоде. Поред тога, осигурање наводњавања у правилу доводи и до повећања приноса, односно до повећања физичког обима производње. Будући да је, иначе скромна, стара инфраструктура за наводњавање пољопривредног земљишта запуштена и да тражи високе трошкове за евентуалну реконструкцију, у перспективи би се требало концентrirати на изградњу нове и у смислу коришћења водних ресурса ефикасније инфраструктуре. О ефикасном и рационалном коришћењу водних ресурса за потребе наводњавања у пољопривреди треба посебно водити рачуна, јер је пољопривреда иначе највећи потрошач свјетских резерви слатке воде. У наредном периоду треба размотрити и у праксу увести најбоље системе управљања водним ресурсима који на рационалан начин осигуравају воду за наводњавање у пољопривреди. Изградње система за наводњавање су захтјевни, скупи и дугорочни послови које, међутим, у наредном стратешком периоду треба барем започети. Код креирања инструмената и мјера за управљање водним ресурсима треба водити рачуна о потреби да се, поред осигурања воде за пољопривредне културе, максимално води рачуна како о ограничениости водних ресурса, тако и о потреби да се они одржавају у најбољем могућем еколошком стању.

Иако се управљање водним ресурсима у пољопривреди најчешће веже за наводњавање пољопривредних површина, треба имати у виду да су на знатном дијелу наших пољопривредних земљишта потребна и улагања у системе дренарања и одвојења вишкова воде. У неким дијеловима Федерације БиХ карактеристично је нпр. да је због својстава тла (тешка, непропусна) у дијеловима године са више падавина пољопривредно земљиште потопљено, док у топлим и сушним дијеловима година нема довољно влаге. И у нашој пракси већ постоји комбинирани системи одводњавање-наводњавање (прикупљање дренаране воде у умјетна језера и коришћење ове воде за наводњавање дрип техникама). Улагања у системе наводњавања и одводњавања треба оптимизирати према локалним условима и превладавајућим усјевима.

И поред великих потреба, реално је очекивати да у наредном средњорочном периоду није могуће осигурати средства за снажно повећање површина пољопривредног земљишта са осигураним наводњавањем. Кроз савјетодавни рад са пољопривредницима на површинама без наводњавања треба промовисати моделе пољопривредне производње и агротехничке мјере прилагођене таквим условима. Такођер је потребно промовисати приступ по којем се, након државних

интервенција у изградње система за наводњавање, пољопривредници обавезу да, макар и уз буџетско суфинансирање, инвестирају у секундарну мрежу за наводњавање и осигурају њено одржавање. Треба нагласити да је државним средствима потребна знатно већа и бржа изградња система заштите од поплава којима се, између осталог, штите и пољопривредна земљишта.

Повећање производње енергије из обновљивих извора у пољопривреди

Општи трендови повећања производње енергије из обновљивих извора имају знатног простора и у пољопривреди. Производња енергије из обновљивих извора на пољопривредном газдинству или фарми, поред смањења трошкова за набавку енергије из система њеним снабдијевањем, у потпуности је у складу са приступима озелењивања пољопривреде. Биомаса из жетвених и сличних остатака и отпадака те био-гас на фармама за узгој животиња најчешће су кориштени извори за производњу енергије за потребе газдинстава, али и за њену евентуалну продају системима за дистрибуцију енергије. Поред тога, на практично свим пољопривредним газдинствима енергија се може производити инсталирањем фотонапонских ћелија (соларни панели). Алтернативне производње енергије подржавају и други, ванпољопривредни, државни ресори, нуде се и субвенционирања за изградњу оваквих енергана, па је кроз снажније промовисање потребно знатно веће укључивање пољопривредника (али и других становника у руралним подручјима) у пројекте производње енергије на пољопривредним газдинствима и сеоским имањима. Поред охрабривања, било би вишеструко корисно да се и у оквирима пољопривредног буџета или његових линија за рурални развој осигурају средства за суфинансирање инвестиција за производњу енергије из биомасе и био-гаса на пољопривредним газдинствима.

Чување и одрживо управљање генетским ресурсима

У Федерацији БиХ би требало израдити и усвојити програме заштите биљних и генетских ресурса домаћих животиња. Кроз међународне пројекте су успостављени елементи за функционирање ген-банке пољопривредних биљака, али се од ефективног завршетка ових пројеката није много урадило на даљем повећању тада прикупљеног ген-фонда. Чување и одрживо управљање генетским ресурсима у овом контексту за циљ има прије свега заштиту и очување аутохтоних сорти биљака и раса домаћих животиња. Пољопривредницима који на својим газдинствима узгајају и чувају аутохтоне сорте и расе потребно је осигурати макар симболичне буџетске стимулације. Осим тога, потребно је подржати и посебне истраживачке пројекте на инвентаризацији и карактеризацији занимљивих, прије свега аутохтоних, раса домаћих животиња и пољопривредних биљака.

Унапређење управљања отпадом из пољопривреде

Управљању свим врстама отпада у БиХ се, углавном због притисака институција ЕУ, озбиљније приступило тек током неколико посљедњих година. Не треба широко елаборирати све посљедице које још увијек широко распрострањено неконтролирано одлагање неодојено отпада свих врста има по стање животне средине, угрожавање природних ресурса, здравље становништва па и на општом културно-цивилизацијском нивоу. Проблемима управљања отпадом у руралним подручјима (гдје, у правилу, нема рада јавних комуналних служби) се још увијек посвећује врло мало пажње, полазећи од претпоставки да је у оваквим подручјима производња отпада мала због ниже густоће насељености. Међутим, сама пољопривреда је значајан генератор различитог неопасног, али и опасног отпада који, незбринут и нетретиран, може представљати опасност по животну

средину и здравље људи, животиња и биљака. У пољопривреди посебну опасност могу представљати амбалажни отпад, средства за заштиту здравља биљака, гуме пољопривредне механизације, кориштена моторна уља и сл. Посебно опасан отпад у сточарству су угинуле животиње (чему се може додати и отпад из клаоница). Проблем управљања отпадом из пољопривреде је мултиресорско питање и треба га рјешавати, најбоље на иницијативу локалних заједница, кроз сарадњу више институција. Приступи и рјешења су, иако релативно скупи, углавном познати и све се на успостављање пунктова на којима се отпад обавезно одлаже и са којих се одвози на опремљене депоније гдје се он адекватно третира. Много пута је истичана потреба и за изградњом и опремањем регионалних спалионица за угинуле животиње, клаонички отпад и посебно опасан органски отпад из индустрије хране животињског поријекла.

4.4.5.2.2. Прилагођавање климатским промјенама и борба против климатских промјена

Пољопривредна производња је нераскидиво повезана с вањским временским утицајима који пољопривреду чине најосјетљивијом на актуелне глобалне климатске промјене међу свим економским дјелатностима. Ризици од пораста температура, промјена количине и расподеле падавина те повећане учесталости и јачине екстремних временских непогода за пољопривредни сектор постају посебно осјетљиво питање и у БиХ, која се налази у зони значајних климатских промјена. Пољопривреда је дјелатност којом се у основи бави становништво у руралним подручјима па се може очекивати да ће негативни утицаји климатских промјена посебно погодити ово становништво, али и дијелове становништва укупне популације из рањивих категорија и категорија са нижим примацима. Поред тога, пољопривреда се сматра једним од важних извора стакленичких гасова, при чему је сточарска производња најзначајнији свјетски емитер метана.

У доменама политике борбе против или прилагођавања климатским промјенама напоре треба усмјерити на мјере и активности на прилагођавању сектора негативним учинцима климатских промјена, али и, колико је то могуће, на мјере за ублажавање утицаја пољопривреде на климатске промјене. Осмишљене активности и мјере требале би допринијети постизању другог стратешког циља ("јачање примјене еколошких пракси у производњи којима се прилагођава и ублажава утицај климатских промјена").

Ове мјере и активности су у нашим условима нова искуства и за институције и за пољопривреднике. Очекује се да ће због уобичајено истог или већег приноса (а тиме и дохотка из пољопривредне производње) пољопривредници лакше прихватити мјере специфичне за прилагођавање неповољним утицајима климатских промјена. Међутим, за увођење мјера на ублажавање утицаја климатских промјена бит ће потребне и снажне промотивне кампање и осигурање знатних средства подршке пољопривредницима кроз инструменте утврђене пољопривредне политике. Донекле охрабрује општа тенденција смањења емисија стакленичких гасова из коришћења пољопривредног и шумског земљишта па се инструменти пољопривредне политике знатнијим дијелом могу концентrirати на ипак лакше прихватљиве и проведиве мјере прилагођавања на негативне утицаје климатских промјена на пољопривредне дјелатности.

Данас се посебно у земљама ЕУ проводе многе праксе с циљем борбе с климатским промјенама или с циљем смањења утицаја климатских промјена на пољопривреду, а извјесно је да ће се, са новим политичким оријентацијама ЕУ и технолошким напретком, њихов број, обим и значај у

будућности повећавати. Неке од њих, као и неке праксе за очување природних ресурса, за посљедице могу имати смањење приноса и смањење обима производње. Превладавање овог проблема подразумијева знатно више истраживања, повећање трансфера знања и технологија у пољопривреду те увођење апликативних информацијских технологија. Инсистирање на брзом и обавезном увођењу оваквих пракси у нејаки сектор пољопривреде у нашим условима може имати чак и негативне посљедице у смислу њиховог тешког прихваћања од стране произвођача, па и напуштања пољопривредне производње. Извјесно је да ни у развијеним земљама многи пољопривредници нерадо прихваћају нове обавезујуће праксе са нпр. значајним смањењем уноса минералних ђубрива у земљиште или драматичним смањењем употребе пестицида у пољопривреди. У овим земљама се увођење оваквих мјера прати снажном, намјенском, буџетском подршком која пољопривредницима осигурава доходак, уз општи друштвени консензус да ће борба са климатским промјенама и очување природних ресурса и животне средине коштати све грађане, али да ће на првим линијама борбе за постављене циљеве стајати пољопривредници. Имајући у виду слабости нашег сектора пољопривреде, још увијек ниске могућности буџетске подршке, институцијску поткапацитираност, али и ниску свијест становништва о ризицима од климатских промјена и потреби очувања и заштите природних ресурса и животне средине, може се очекивати да ће у наредном краткорочном периоду бити тешкоћа са обавезивањем пољопривредника на провођење ових пракси.

Како код нас нема посебних искустава у примјени осмишљених мјера прилагођавања пољопривреде климатским промјенама или смањењу њеног утицаја на климатске промјене, од користи може бити буџетско награђивање или подржавање сваке од пракси које се на другим мјестима са овим сврхама и циљевима примјењују. Поред наводњавања које се у овом контексту најчешће спомиње, међу уже агрономским и технолошким мјерама ове врсте су нпр. увођење у производњу пољопривредних биљних врста и сорти отпорнијих на сушу или отпорнијих на биљне болести и штеточине, затрављивање, мулчирање и коришћење зеленишног гнојења, управљање стајским гнојем (и код одлагања и код употребе) на начин који минимизира емисије стакленичких гасова, инсталирање протуградних мрежа, инсталирање мрежа за заштиту од УВ зрачења, одрживо управљање пашњацима, побољшање узгојне структуре у сточарству, увођење расхладних система на фармама за смањење топлинског стреса животиња и сл. Иако није агротехничког карактера, подршка осигурању пољопривредне производње од елементарних непогода може се сврстати у мјере заштите пољопривредних произвођача од негативних посљедица климатских промјена. Веома је важно нагласити да мјере прилагођавања пољопривреде климатским промјенама и мјере њене борбе против климатских промјена захтијевају најснажнију подршку система знања и иновација у пољопривреди.

4.4.5.2. Улагања

Мјера 1.2.1. Подршка улагањима

Улагања у физичку имовину побољшавају укупне резултате и одрживост пољопривредних газдинстава и унапређују обраду, пласирање на тржиште и развој нових производа или производних поступака. Њима је обухваћена и инфраструктура везана за развој, модернизацију и прилагођбу пољопривреде и шумарства укључујући приступ пољопривредном газдинству и шумском земљишту, консолидацију и побољшање земљишта, снабдијевање енергијом и водом или њихову уштеду. Могу бити подржана и непродуктивна

улагања која се односе на пољопривреду, околиш и климу, укључујући заштиту биоразноликости врста и станишта и јачање вриједности јавног простора.

Подршка у оквиру ове мјере може бити додијељена и младим пољопривредницима који по први пут успостављају пољопривредно газдинство као управитељи газдинства у погледу улагања намијењених усклађивању са ЕУ стандардима који се примјењују у пољопривредној производњи.

У земљама ЕУ улагања се могу односити и на обнављање пољопривредног потенцијала нарушеног елементарним непогодама и катастрофалним догађајима што код нас за сада није могуће проводити.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсифициран сектор пољопривреде са зајамном повећаном сигурношћу снабдијевања храном
Приоритет	Приоритет 1.2. Јачати тржишне оријентисаности повећањем конкурентности, укључујући стављање већег нагласка на истраживање, технологију и дигитализацију
Назив мјере	Мјера 1.2.1. Подршка улагањима
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	<p>Ова мјера односи се на интервенције у виду дојеле подршке за материјална и нематеријална улагања која доприносе расту конкурентности пољопривредне производње и прехранбене индустрије, подизању квалитете живота и животног стандарда становника на руралном подручју, те осигурава заштиту биоразноликости руралних подручја.</p> <p>Подмјера везана за улагања на ПГ и у прехранбеној индустрији директно доприноси повећању конкурентности пољопривредних газдинстава и прехранбене индустрије, а може бити додијељена и сектору шумарства (приватне шуме) на основу плана управљања шумама.</p> <p>Материјална и нематеријална улагања у пољопривредну производњу односе се на све врсте улагања на ПГ која се односе на производну инфраструктуру, пољопривредну механизацију, али и на нематеријалну имовину (софтвер, стандарди квалитете, заштитене ознаке географског поријекла и изворности) који доприносе повећању конкурентности пољопривредних производа али и отпорности, одрживости и тржишном положају самог ПГ-а.</p> <p>Удио јавних средстава треба бити ограничен на 50% вриједности прихватљивих улагања, с тим да се ПГ-има који се налазе на подручјима са природним ограничењима, носитељима ПГ-а млађим од 40 година, женама носитељима ПГ-а и обитељима са троје и више дјеце од којих је барем једно малолетно, а остали не прелазе 25 година старости, наведена подршка увећава за додатних 10% вриједности прихватљивих улагања.</p> <p>Поред тога, ради провођења структурне трансформације у сектору млекарске производње, за улагања на циљној групи ПГ-а са малим бројем милијечних грла подршка може изнимо бити до 75% вриједности прихватљивих трошкова улагања.</p> <p>Материјална и нематеријална улагања у прераду примарних пољопривредних производа односе се на све врсте улагања у погонима за дорату, прераду, лакирање, чување прерађених производа, као и улагања у нематеријалну имовину (софтвер, стандарди квалитете, заштитене ознаке географског поријекла и изворности) који доприносе повећању квалитете, сигурности хране, смањењу цијене коштања и повећању препознатљивости прерађених производа, али и отпорности и одрживости субјеката који се баве прерадом. Подршка за улагања у прераду треба бити ограничена на 40% вриједности прихватљивих улагања, а у случају улагања у погоне које сада немамо, а служе за прераду стратешки важних производа попут млијека, воћа, поврћа, маслаца и грожда, подршке могу бити додатно увећане, али не више од 50% износа трошкова прихватљивог улагања.</p> <p>Предност у дојели средстава требају имати улагања у прераду примарних пољопривредних производа који се у великим количинама производе у Федерацији Босне и Херцеговине, односно улагања у предузећима која имају већи постотак удјела домаћих сировина у својим финалним производима. У оквиру ове мјере такођер треба подржати погоне за дорату и прераду нископроизвода пољопривредне производње и отпадних твари опасних по околиш (стајњак, овчја вуна, слама, кукурузовина, конопља) које могу бити претворени у енергију или друге корисне и иновативне непрехрамбене производе. У случају да инвестиција садржи и улагање у третман отпадних вода интензитет подршке може се повећати за додатних 10% вриједности прихватљивих улагања.</p> <p>Како би се ријетко насељени рурални простори очували од одласка становника, потребно је стимулирати пројекте улагања у прехранбену индустрију који су лоцирани дубље у руралном простору.</p> <p>То је могуће постићи повећањем максималног дозвољеног износа подршке за 10% пројектима улагања у прехранбеној индустрији на локацијама удаљеним више од 10 км од најближег урбаног мјеста са више од 10.000 становника, односно у случају улагања од посебног интереса за развој и трансформацију сектора попут изградње капацитета за производњу сира, маслаца и млијека у праху, односно производња природних сокова од воћа и поврћа.</p> <p>Изградња капацитета за откуп, складиштење и пакирање воћа и поврћа у одређеним случајевима може бити извршено искључиво јавним средствима Федерације БиХ, кантоналних буџета и буџета јединица локалне самоуправе у виду јавних улагања, или заједно са приватним улагачима у виду јавно приватног партнерства.</p> <p>Прихватљиви трошкови за ову мјеру су:</p>

<p>Трошкови куповине пољопривредних стројева, прикључних уређаја и опреме до тржишне вриједности имовине, укључујући трошкове њихове монтаже/уградње;</p> <p>Трошкови изградње, адаптације и реконструкције грађевинских објеката и то трошкови набавке грађевинског материјала или готових монтажних елемената;</p> <p>Трошкови извођења радова, укључујући припремне, грађевинске и инсталатерске радове, трошкове монтаже на објекту или трошкове извођења радова на лицу мјеста;</p> <p>Трошкови транспорта набављених пољопривредних стројева, прикључних уређаја, опреме и материјала;</p> <p>Трошкови подизања вишегодишњих насада;</p> <p>Трошкови прикључка електричне енергије, воде и ППТ;</p> <p>Трошкови изградње и опремања погона за производњу обновљиве енергије за потребе ПГ-а односно погона за прераду;</p> <p>Општи трошкови везани за ангажман архитеката, инжењера и консултантских накнада који се односе на савете везане за околишну и економску одрживост пројеката, укључујући студије изводљивости (прихватљиви трошкови не већи од 12% вриједности инвестиције);</p> <p>Трошкови за припрему и провођење обука корисника;</p> <p>У случају инвестирања у објекте за производњу обновљиве енергије, подршку треба додијелити само оним пројектима чији капацитет производње на годишњем нивоу не прелази самопотрошњу корисника. У оквиру улагања као посебна подмјера подржана су улагања у диверзификацију економских активности на руралном простору. Диверзификација (покретање разноликих економских активности) ради стварања додатних извора прихода може бити провођена у оквиру ПГ-а, али се може односити и на друге предузетнике и обртнике који су своју дјелатност регистровали на руралним подручјима, или су им инвестиције, односно активности концентrirане на рурална подручја. Предност у дојели средстава требају имати пројекти са подручја која имају природна ограничења, пољопривредници носитељи ПГ млађи од 40 година и жене носитељице ПГ-а, односно пројекти који имају писмо подршке ЛАГ-ова. Примјери могућих улагања у диверзификацију економских активности на ПГ:</p> <ul style="list-style-type: none"> Улагање у алтернативне пољопривредне производње (сакупљања и производња медицинског, зачинског и шумског биља, производња украсног биља и дрвећа, сакупљање и узгој гљива, узгој пужева, производња лумбрихумуса, пчеларство, мали породични рибањаци и сл.); Улагање у погоне за дорату и прераду на ПГ; Улагање у директни маркетинг и продају, директна продаја на ПГ-у, кушаонице домаћих вина и других производа, продаја на пијаци); Улагање за пружање услуга пољопривредним произвођачима (ветеринарске услуге, приватне саветодавне службе, нешколско укључање угинулих животиња); Улагања у пружање општинских услуга за руралну популацију (дјечји вртићи, старачки домови, ПГ за едукацију, ИТ центри, транспортне услуге, дјечје играонице, спортско-рекреациони центри); Улагање у традиционално занатство, (типични пољопривредни производи, традиционална храна, сувенири од дрвета и сл.); Улагање у рурални туризам (смјештај и прехрана туриста на ПГ-у, јахање, лов, риболов, и сл.); Улагање у производњу обновљиве енергије за продају на тржишту. Улагање у обрте везане за пољопривреду и шумарство (радионице за поправку механизације, искориставање секундарних шумских производа, управљање отпадом и сл.) <p>Удио јавних средстава за подршку улагања у диверзификацију економских активности на руралном простору треба бити до 50% прихватљивих трошкова улагања, с тим да млади пољопривредници и жене носитељи ПГ-а требају остварити право на додатних 5%, а ПГ-и са подручја са природним ограничењима на додатних 10% прихватљивих трошкова улагања.</p> <p>Улагање у заштиту биоразноликости је подмјера која у нашим условима треба бити усмјерена на заштиту аутохтоних врста биљака (повртарске и воћарске културе) и домаћих животиња (домаћи магараци, босански брдски коњ, домаћа буња, пас торњак и сл.) у циљу очувања и заштите њиховог генома од смањења фреквенције гена или од пријетње потпуног изумирања. Подршка треба бити додијељена као и за активности улагања на другом ПГ-има, с тим да се улагање односи на аутохтоне биљне и животињске врсте. Удио јавних средстава треба бити до 75% износа прихватљивих трошкова улагања.</p> <p>Улагања која нису прихватљива:</p> <ul style="list-style-type: none"> улагање у куповину земљишта осим у случајевима посебних програма за младе пољопривреднике који по први пут оснивају ПГ или преузимају управљање као носитељ ПГ-а, куповина животиња и једногодишњих биљака и њихова садња, осим ако не служе за обнову пољопривредног и шумског потенцијала након елементарних непогода и катастрофалних догађаја, камате на дуг, с изузетком оних на бесповратна средства дана у облику субвенција каматне стопе или субвенција накнада за издавање гаранција, улагања у наводњавање која нису у складу с постизањем доброт стања водних тијела укључујући ширење наводњавања на водна тијела чије је стање дефинирано као мање добро у релевантном плану управљања ријечним сливом, улагања у велику инфраструктуру која није дио стратегија локалног развоја, улагања у пошумљавање која нису у складу с циљевима у подручју климе и околиша у складу с одрживим начелима управљања шумама како је наведено у паневропским смјерницама за пошумљавање. 							
Стратешки пројекти							
Показатељи за праћење резултата мјере	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Показатељи</th> <th>Полазне вриједности</th> <th>Циљне вриједности</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Број подржаних пројеката улагања на ПГ</td> <td>1.112</td> <td>9.020</td> </tr> </tbody> </table>	Показатељи	Полазне вриједности	Циљне вриједности	Број подржаних пројеката улагања на ПГ	1.112	9.020
Показатељи	Полазне вриједности	Циљне вриједности					
Број подржаних пројеката улагања на ПГ	1.112	9.020					

	- Износ исплаћене подршке инвестицијама на ПП - Број подржаних пројеката улагања у прераду - Износ исплаћене подршке прерађивачким капацитетима - Број подржаних пројеката улагања у диверзификацију на ПП - Укупне инвестиције пројеката диверзификације - Број пројеката улагања у производњу обнове енергије - Број подржаних пројеката улагања у заштиту биоразноликости	6.466.000 KM 68 4.467.280 KM 0 0 0	159.120.943 KM 580 101.751.515 KM 24.843.652 KM 340 17					
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Овом мјером доприносимо испуњавању Приоритета 1.2. јер осигуравамо финансијски инструмент за стимулирање и подршку улагања на ПП и погонима за прераду, што укључује и коришћење савремених ИТ система везаних за пољопривредну производњу и њихову прераду. На тај начин подржавамо раст конкурентности домаћих пољопривредних и прехрамбених производа. Такође су подржане инвестиције које доприносе остварењу Приоритета 2.1. кроз подршку улагања у нешкољиво уклањање, збрињавање или прераду околишно штетних нуспроизвода пољопривредне производње и њихове прераде. Поред тога у оквиру мјере стимулирана је производња енергије из обновљивих извора што осигурава дугорочно и одрживо коришћење природних ресурса и смањење загађења околиша.							
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања (KM)	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ:	13.623.050	14.000.000	44.750.000	46.899.977	51.568.688	56.411.750	60.115.185
	Извор:	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период provedбе мјере	2021. – 2027.							
Институција одговорна за координацију provedбе мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства							
Носитељи мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне саветодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ							
Циљне групе	ПП која врше улагања у инфраструктуру за примарну пољопривредну производњу, обрта, задруге и предузећа која улажу у инфраструктуру за прераду примарних пољопривредних производа, доруду и прераду нуспроизвода пољопривредне производње и отпадних твари опасних по околиш, ПП који улажу у диверзификацију, обрта и предузећа из области пољопривреде и шумарства, ПП који улажу у инфраструктуру за потребе државна аутохтоних биљних и животињских врста.							

Мјера 3.1.2. Покретање пословања младих пољопривредника и оснивање предузећа на руралном простору

Подршка у оквиру ове мјере у ЕУ ЗПП може се додијелити младим пољопривредницима који по први пут успостављају пољопривредно газдинство као управитељи ПП-а. У оквиру улагања може бити додијељена почетна помоћ за покретање пословања младим пољопривредницима, односно за оснивање руралних предузећа из области пољопривреде и шумарства. У случају додјеле средстава за непољопривредне дјелатности на руралном простору, средства се додијељују пољопривредницима или члановима домаћинства пољопривредног газдинства који у тренутку проширења дјелатности на непољопривредне активности у оквиру микро или малих предузећа обављају пољопривредну дјелатност на пољопривредном газдинству. Чланом кућанства пољопривредног газдинства не могу се сматрати радници запослени на пољопривредном газдинству. Подршка се додијељује на основу пословног плана чија реализација треба почети у року од девет мјесеци од дана доношења одлуке којом се одобрава помоћ.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 3: <i>Снажнија друштвено-економска структура (одрживо развој) руралних подручја</i>
Приоритет	Приоритет 3.1. <i>Привлачити младе пољопривреднике и стварати пословни амбијент у руралним подручјима</i>
Назив мјере	Мјера 3.1.2. Покретање пословања младих пољопривредника и оснивање предузећа на руралном простору
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања*	Мјера за покретање пословања младих пољопривредника (млађи од 40 година) и оснивање предузећа на руралном простору тежи јачању социоекономске структуре и олакшавању процеса отварања нових радних мјеста на руралном подручју. Подмјера намијењена покретању пословања младих пољопривредника осигурава средства за финансирање пројеката на ПП-има у којима је млади пољопривредник преузео статус носитеља. Млади пољопривредници који су преузели управљање ПП-ом кандидирају своје пројекте за унапређење пословања ПП-а у првих пет година од дана када су у РПП уписани као носитељи ПП-а. Основа за додјелу средстава је Пословни план, а подршка се додијељује у једнократном годишњем износу. У оквиру пројекта дозвољене су све врсте улагања у инфраструктуру за примарну пољопривредну производњу, укључујући и куповину земљишта. Удио јавних средстава у оквиру ове мјере је до 100% прихватљивих трошкова улагања. Могућа је и подршка успостави типских производних капацитета за анималну и биљну производњу који би у 100% износу био финансиран средствима кредитне линије и подршке, а за коју је уговором осигуран плансман производа. Подршка би била додијељивана пољопривредницима

млађим од 40 година, с тим да би они у периоду од 15 до 20 година Развојној банци требали вратити износ додијељених кредитних средстава. Да би се избјегле могуће манипулације, Федерално министарство ће у оквиру provedбеног акта детаљно прописати мјере контроле и надзора над провођењем ове мјере. Као посебна подмјера предвиђена је подршка оснивању руралних предузећа повезаних с пољопривредом и шумарством, односно диверзификацијом дохотка пољопривредног кућанства, с тим да право на ову мјеру имају сви ППГ-ови уписани у РПП који своју дјелатност региструју у форми обрта односно друштва с ограниченом одговорношћу. У том случају покривају им се трошкови регистрације обрта односно предузећа до 100% прихватљивих трошкова регистрације и трошкови набавке канцеларијске опреме до 50% износа прихватљивих трошкова. У случају оснивања пољопривредних задруга удио подршке за набавку канцеларијске опреме може се повећати до 75% износа прихватљивих трошкова, а што треба бити повезано са бројем задругара укључених у оснивање задруге. Такође, могу бити суфинансирани и трошкови доприноса за пензионо и здравствено осигурање за највише троје успелних у оквиру новооснованих обрта и предузећа на руралном простору у прве три године пословања на начин да се у првој години суфинансира до 100%, у другој години до 75%, а у трећој години до 50% тих трошкова. Мјера обухваћа и подршку оснивања обрта односно предузећа за непољопривредне дјелатности у руралним подручјима, али само ако су она препозната као дио стратегија локалног развоја што ЛАГ-ови потврђују писаном препоруком. У оквиру ове активности може бити подржана регистрација предузећа до 100% прихватљивих трошкова регистрације, и набавка канцеларијске опреме до 50% износа прихватљивих трошкова.

Стратешки пројекти							
Показатељи за праћење резултата мјере	Показатељи	Полозне вредности	Циљне вредности				
	- Број ПП који су користили мјеру за покретања пословања младих пољопривредника	0	200				
	- Износ средстава додијељен за покретање пословања младих пољопривредника	0	19.000.000 KM				
	- Број новооснованих руралних предузећа повезаних са пољопривредом и шумарством подржаних у оквиру мјере	0	2.200				
	- Износ средстава додијељен за подршку оснивању руралних предузећа повезаних са пољопривредом и шумарством (KM)	0	11.590.000 KM				
	- Број новооснованих руралних предузећа за непољопривредне активности подржаних у оквиру мјере	0	265				
	- Од тога су жене носитељи	0	66 (25%)				
	- Износ средстава додијељен за подршку оснивању руралних предузећа за непољопривредне активности (KM)	0	1.060.000 KM				
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Мјером се доприноси остваривању Приоритета 3.1. будући се потичу продуктивна и непродуктивна улагања на пољопривредним газдинствима, попут улагања у инфраструктуру повезану с развојем, модернизацијом или прилагодбом климатским промјенама, куповина земљишта, снабдијевање енергијом и водом, што погодује покретању пословања младих пољопривредника и повећава мотивацију за оснивање властитог предузећа.						
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања (KM)	Година	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ:	840.000	3.500.000	5.700.000	6.522.000	7.288.000	7.800.000
	Извор:	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период provedбе мјере	2022. – 2027.						
Институција одговорна за координацију provedбе мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства						
Носитељи мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне саветодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ						
Циљне групе	Млади пољопривредници који по први пут преузимају ПП, оснивачи обрта и других предузећа на руралном простору повезаних са пољопривредом и шумарством, оснивачи обрта и других предузећа за непољопривредне активности на руралном простору који имају препоруку ЛАГ-а.						

4.4.5.4. Инструменти управљања ризиком пословања

Инструменти управљања ризиком пословања у оквиру ЕУ ЗПП могу укључивати финансијске доприносе премијама за осигурање усјева, животиња и биљака од материјалних губитака пољопривредника узрокованих неповољним климатским приликама, болестима животиња или биљака, најездом наметника или околишним инцидентом.

Поред тога мјера може укључивати и финансијске доприносе узајамним фондовима у сврху исплате финансијских накнада пољопривредницима за настале

материјалне губитке, односно за стабилизацију прихода у случају значајног пада у њиховим приходима. Нажалост, због непостојања праксе узајамних фондова и недостатних средстава, у нашим условима овај тип мјера за сада није могуће проводити.

Мјера 1.1.9. Поддршка осигурању пољопривредне производње

Мјера се односи на помоћ пољопривредним произвођачима да лакше управљају својом производњом и све израженијим доходним ризицима повезаним са њиховом пољопривредном дјелатношћу (производњом на отвореном), а који су ван њихове контроле.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсифициран сектор пољопривреде са зајамченом повећаном сигурношћу снабдијевања храном							
Приоритет	Приоритет 1.1. Поддржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдијевања храном							
Назив мјере	Мјера 1.1.9. Поддршка осигурању пољопривредне производње							
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања*	Поддршка у оквиру ове мјере може бити додијељена као финансијски допринос кроз суфинансирање премија за осигурање пољопривредне производње које пољопривредници склапају са осигуравајућим друштвима. Суфинансирање премија осигурања односи се на осигурање од штете настале због природних непогода (град, пошлага, суша, мраз, ерозија тла), као и других узрока који нису под контролом пољопривредника (штете због појаве болести, угинућа и сл.), а за њих постоји могућност склапања полице осигурања. Удио јавних средстава је ограничен на највише 70% прихватљивих трошкова, а Федерално министарство пољопривреде треба спријечити прекомјерне накнаде уколико постоје додатне интервенције са других нивоа власти у Федерацији БиХ.							
Стратешки пројекти								
Показатељи за праћење резултата мјере	Показатељи	Полазне вриједности			Циљне вриједности			
	- Број ПП који су остварили право на суфинансирање премије осигурања - Износ средстава исплаћен за суфинансирање премије осигурања (КМ)	44	141.000	1.304	6.353.173			
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Ова мјера доприноси остварењу Приоритета 1.1. тако што повећава сигурност остваривања очекиваног дохотка и повећава отпорност ПП-а на губитак прихода који је посљедица природних и других непогода. То повећава изгледе за опстанак, успјешно пословање и развој ПП-а и у ситуацијама када наступе неповољни догађаји по пољопривредну производњу за које је могуће прибавити полису осигурања. Повећано преживљавање пољопривредних газдинстава у околностима великог губитка прихода повећава изгледе за снабдијевање пољопривредним производима из домаћих извора, што директно утиче и на сигурност снабдијевања храном домаћег становништва.							
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања (КМ)	Година	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027.
	Износ:	140.673	175.000	450.000	1.045.000	1.282.500	1.500.000	1.760.000
	Извор:	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период provedbe мјере	2021. – 2027.							
Институција одговорна за координацију provedbe мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства							
Носитељи мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне саветодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ							
Циљне групе	ПП која осигуравају пољопривредну производњу код осигуравајућих друштава							

4.4.5.5. Сарадња

У оквиру подршке сарадњи у ЕУ ЗПП могућа је додјела средстава са циљем олакшавања успоставе произвођачких група и организација произвођача у пољопривредном и шумарском сектору за потребе прилагодбе захтјевима тржишта, заједничког пласирања производа на тржиште укључујући припрему за продају, централизовану продају и понуде купцима на велико, стварање заједничких правила о информацијама о производњи, развој дјелатности, вјештине пласирања на тржиште те организацију и олакшавање поступака развоја и примјене иновација.

Подршка се додјељује произвођачким групама и организацијама произвођача које је надлежно тијело државне управе признало на основу пословног плана, односно оперативног програма, а ограничава се на групе и организације произвођача који спадају у категорију малих и

средњих предузећа. Пословни планови односно програми требају бити остварени у року од пет година од дана признавања произвођачке групе односно организације произвођача.

Сарадња се односи и на промицање облика сарадње између најмање двије стране које су субјекти у пољопривредном, шумарском сектору, те ланцу снабдијевања храном и осталим субјектима који доприносе остваривању циљева и приоритета руралног развоја укључујући произвођачке групе, задруге и међусекторске организације, стварање кластера и мрежа. Сарадња се може односити на пилот-пројекте, развој нових производа, пракси, процеса и технологија у пољопривредном, прехранбеном и шумарском сектору, сарадњу у успостављању заједничких радних процеса, заједничко коришћење објеката и ресурса, хоризонталну и вертикалну сарадњу судионика у ланцима снабдијевања, промотивне активности повезане за кратке ланце снабдијевања и локална тржишта и заједничке пројекте везане за очување околиша. Мјера може обухватати хоризонталну и вертикалну сарадњу међу субјектима у ланцу снабдијевања везану уз одрживо снабдијевање биомасом која се користи у припреми хране, за производњу енергије или у индустријским процесима, проведбу локалних развојних стратегија (ЈРС), успоставу и рад Локалних акцијских група (ЛАГ), и диверзификацију пољопривредних дјелатности које се односе на здравствену заштиту, друштвену интеграцију и образовање о околишу и храни.

Мјера 1.3.4. Поддршка сарадњи од интереса за пољопривреду и рурални развој

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсифициран сектор пољопривреде са зајамченом повећаном сигурношћу снабдијевања храном							
Приоритет	Приоритет 1.3. Унаприједити положај пољопривредних произвођача у ланцу вриједности пољопривредних производа							
Назив мјере	Мјера 1.3.4. Поддршка сарадњи од интереса за пољопривреду и рурални развој							
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	Подмјера за повезивање малих пољопривредних произвођача с организаторима откупа и прерађивачима кроз успоставу и рад произвођачких група повећава степен интеграције произвођача и трошкове реализирања њиховог пословног плана. Поддршка за административне трошкове везивала би се за вриједност њихове годишње производње и не може прелазити 50% највећег дозвољеног годишњег износа подршке. Поддршка за реализацију пословног плана додјељује се на период до пет година, а треба се односити на побољшања квалитете производа, увођење система сљедивости, смањење употребе пестицида, минералних ђубрива и других хемијских средстава, збрињавање отпада и сл. Пословни план израђује носитељ произвођачке групе (предузеће које се бави откупом или прерадом). Удио јавних средстава за реализацију активности из пословног плана је до 60% износа прихватљивих трошкова у првој години реализације, а сваке наредне године смањује се за 10% тако да у задњој години реализације износи 20% износа прихватљивих трошкова. На овај начин произвођачке групе су стимулиране проводити активности у првим годинама реализације пословног плана. Када пословни план одобри Федерално министарство пољопривреде склапа се уговор са носитељем произвођачке групе. Поддршка не може прелазити 10% вриједности годишње производње коју су остварили чланови произвођачке групе у години прије њене успоставе, а годишњи износ додијељених средстава не може прелазити 50.000 КМ по произвођачкој групи. Подмјера се односи и на успоставу организација произвођача (најчешће у облику задруге), и удружења организација произвођача уписаних у регистар произвођачких организација код Федералног министарства пољопривреде у секторима као што су поврће, воће, млијеко, месо, житарице и уљарице, маслинарство, виноградарство, винарство, као и другим секторима у којима пољопривредни произвођачи исказују интерес за њихову успоставу. Поддршка се додјељује за успоставу и трошкове рада организације произвођача и удружења организација произвођача, те за изradу оперативних програма којима се планирају улагања у материјалну и нематеријалну имовину, истраживање и експерименталну производњу, еколошку и интегрiranу производњу, дјеловање за очување тла, стварање и очување станишта, штедњу енергије, повећање енергетске учинковитости и повећање коришћења енергије из обновљивих извора, смањење стварања отпада, повећање учинковитости пријезова и складиштења, ублажавање климатских промјена и прилагодбу на њих, увођење система квалитете, промоција и комуникација са тржиштем, услуге саветовања и техничке помоћи, развојна најбоље производне праксе и сл. Поддршка може износити до 100% прихватљивих трошкова							

	<p>оснивања и рада организације произвођача, али не може прелазити годишњи износ од 50.000 КМ.</p> <p>Удио јавних средстава за реализацију активности из оперативног програма је до 60% износа прихватљивих трошкова у првој години реализације, а у наредним године смањује се за 10% тако да у задњој години реализације износи 20% износа прихватљивих трошкова. Када оперативни програм одобри Федерално министарство пољопривреде склапа се уговор са произвођачком организацијом односно удружењем организација произвођача. Поддршка не може прелазити 10% вриједности годишње производње коју су остварили чланови организације произвођача у години прије њене успоставе, а годишњи износ додијелених средстава не може прелазити 100.000 КМ по организацији произвођача односно удружењу организација произвођача.</p> <p>У случају успоставе оперативног фонда у оквиру сектора воћа односно сектора поврћа, удио јавних средстава може чинити највише половину укупних средстава фонда и не може прелазити износ од 200.000 КМ годишње.</p> <p>Подмјера везана за подршку изради локалних развојних стратегија (ЛРС) односи се на трошкове њихове израде, а што је предуслов за функционисање ЛАГ-ова. Удио јавних средстава је до 100% прихватљивих трошкова израде ЛРС, додјељује се само једном за период важења ЛРС, али не може прелазити износ од 50.000 КМ.</p> <p>Подмјера за подршку раду ЛАГ-ова односи се на трошкове функционисања ЛАГ-ова, а додјељује се сваке године сваком активном ЛАГ-у. Удио јавних средстава је до 100% прихватљивих трошкова ЛАГ-а, али не би требало прелазити износ од 40.000 КМ годишње.</p> <p>Подмјера за подршку организовању и наступима на сајмовима односи се на суфинансирање трошкова организације сајмова које организирају локална удружења пољопривредника и трошкова наступа на сајмовима за пољопривредна газдинства односно предузећа из области прехранбене индустрије. Удио јавних средстава је до 25% прихватљивих трошкова организације сајма, односно наступа на сајму.</p>																																																								
Стратешки пројекти																																																									
Показатељи за праћење резултата мјере	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Показатељи</th> <th>Полазне вриједности</th> <th>Циљне вриједности</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>- Број успостављених произвођачких група</td> <td>64</td> <td>85</td> </tr> <tr> <td>- Број ПГ укључених у произвођачке групе и организације произвођача</td> <td>11.944</td> <td>18.500</td> </tr> <tr> <td>- Број израђених ЛРС</td> <td>0</td> <td>15</td> </tr> <tr> <td>- Број подржаних ЛАГ-ова</td> <td>0</td> <td>9</td> </tr> <tr> <td>- Број подржаних организација произвођача</td> <td>1</td> <td>120</td> </tr> <tr> <td>- Број подржаних наступа на сајмовима</td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>	Показатељи	Полазне вриједности	Циљне вриједности	- Број успостављених произвођачких група	64	85	- Број ПГ укључених у произвођачке групе и организације произвођача	11.944	18.500	- Број израђених ЛРС	0	15	- Број подржаних ЛАГ-ова	0	9	- Број подржаних организација произвођача	1	120	- Број подржаних наступа на сајмовима																																					
Показатељи	Полазне вриједности	Циљне вриједности																																																							
- Број успостављених произвођачких група	64	85																																																							
- Број ПГ укључених у произвођачке групе и организације произвођача	11.944	18.500																																																							
- Број израђених ЛРС	0	15																																																							
- Број подржаних ЛАГ-ова	0	9																																																							
- Број подржаних организација произвођача	1	120																																																							
- Број подржаних наступа на сајмовима																																																									
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	<p>Улагање доприноси остваривању Приоритета 1.2. кроз оспособљавање, коришћење савремених ИТ, пријенос знања и савјетовање које осигуравају носитељи произвођачких група (агрегатори), односно произвођачке организације, а што доприноси повећању тржишне успешности укључених ПГ-ова. При томе доприносимо и остваривању Приоритета 1.3. будући да укључена ПГ осигуравају повољнији положај унутар ланца вриједности јер су с откупљивачима односно прерађивачима повезани уговором о производњи и откупу, те имају јасне захтјеве у погледу примјене технологије производње и стандарда квалитете од стране агрегатора, односно крајњих купаца.</p> <p>Ова мјера доприноси остварењу Приоритета 3.2. кроз успоставу и provedбу сарадње везане за успоставу система квалитете и промицање кратких ланаца снабдијевања што директно утиче на повећање квалитете и конкурентности пољопривредних производа на ПГ-има укљученим у произвођачке групе.</p> <p>Поред тога укључивање локалног нивоа (јединице локалне самоуправе, привредних субјеката и различитих удружења које заједно чине осниваче ЛАГ-ова) у креирање мјера руралног развоја од велике је важности с обзиром на одлично познавање проблема и потреба локалних заједница. Ангажман ЛАГ-ова помаже прецизнијем усмјеравању расположивих средстава фокусирањем на рјешавање најважнијих питања локалне заједнице, што је основна сврха и циљ успоставе LEADER приступа.</p> <p>Пољопривредници укључени у произвођачке групе, произвођачке организације и чланови удружења произвођачких организација, Локалне заједнице које израђују ЛРС, ЛАГ-ови, удружења пољопривредних произвођача која су организирали сајам или наступила на сајму, ПГ и предузећа која се баве прерадом примарних пољопривредних производа који су наступили на сајмовима.</p>																																																								
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања (у КМ)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Година</th> <th>2021.</th> <th>2022.</th> <th>2023.</th> <th>2024.</th> <th>2025.</th> <th>2026.</th> <th>2027.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Износ:</td> <td>1.734.509</td> <td>1.975.000</td> <td>2.470.000</td> <td>3.169.000</td> <td>3.425.000</td> <td>3.835.000</td> <td>4.165.000</td> </tr> <tr> <td>Извор:</td> <td>Буџет</td> <td>Буџет</td> <td>Буџет</td> <td>Буџет</td> <td>Буџет</td> <td>Буџет</td> <td>Буџет</td> </tr> <tr> <td>Износ:</td> <td>0</td> <td>6.346.160</td> <td>6.923.080</td> <td>4.038.460</td> <td>1.153.850</td> <td>288.460</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>Извор:</td> <td></td> <td>РЕАДП (ИФАД)</td> <td>РЕАДП (ИФАД)</td> <td>РЕАДП (ИФАД)</td> <td>РЕАДП (ИФАД)</td> <td>РЕАДП (ИФАД)</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Износ:</td> <td>0</td> <td>0</td> <td>145.000</td> <td>2.071.000</td> <td>145.000</td> <td>2.548.000</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>Извор:</td> <td></td> <td></td> <td>АРЦП ВБ</td> <td>АРЦП ВБ</td> <td>АРЦП ВБ</td> <td>АРЦП ВБ</td> <td>АРЦП ВБ</td> </tr> </tbody> </table>	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.	Износ:	1.734.509	1.975.000	2.470.000	3.169.000	3.425.000	3.835.000	4.165.000	Извор:	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Износ:	0	6.346.160	6.923.080	4.038.460	1.153.850	288.460	0	Извор:		РЕАДП (ИФАД)	РЕАДП (ИФАД)	РЕАДП (ИФАД)	РЕАДП (ИФАД)	РЕАДП (ИФАД)		Износ:	0	0	145.000	2.071.000	145.000	2.548.000	0	Извор:			АРЦП ВБ	АРЦП ВБ	АРЦП ВБ	АРЦП ВБ	АРЦП ВБ
Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.																																																		
Износ:	1.734.509	1.975.000	2.470.000	3.169.000	3.425.000	3.835.000	4.165.000																																																		
Извор:	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет																																																		
Износ:	0	6.346.160	6.923.080	4.038.460	1.153.850	288.460	0																																																		
Извор:		РЕАДП (ИФАД)	РЕАДП (ИФАД)	РЕАДП (ИФАД)	РЕАДП (ИФАД)	РЕАДП (ИФАД)																																																			
Износ:	0	0	145.000	2.071.000	145.000	2.548.000	0																																																		
Извор:			АРЦП ВБ	АРЦП ВБ	АРЦП ВБ	АРЦП ВБ	АРЦП ВБ																																																		
Период provedбе мјере	2021.-2027.																																																								
Институција одговорна за координацију provedбе мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства																																																								
Носитељи мјере	Сектор за рурални развој и пољопривредне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ																																																								
Циљне групе	ПГ и агрегатори укључени у произвођачке групе, произвођачке организације и чланови удружења произвођачких организација, Локалне заједнице које израђују ЛРС, ЛАГ-ови, удружења пољопривредних произвођача која су организирали сајам или наступила на сајму, ПГ и предузећа која се баве прерадом примарних пољопривредних производа који су наступили на сајмовима.																																																								

3.3.5.6. Размјена знања и информација

Данашњи пољопривредници дјелују у природном, економском и технолошком окружењу које се услед ограничења ресурса, притисака на животну средину, промјена друштвених очекивања, миграција становништва, развоја нових технологија и све већег утицаја климатских промјена брзо мијења. У оваквом окружењу пољопривредници и произвођачи хране требају нова знања, нове вјештине и иновативне идеје за развој и управљање својим производним системима.

У блиској будућности највећу пажњу треба посветити елементима модернизације пољопривредне политике, што би требало побољшати ефикасност интервенција у циљу постизања стратешких циљева. То се првенствено односи на: стварање, дијелење и коришћење знања и иновација те развој дигиталних технологија у пољопривреди и руралним подручјима. Стални пријенос знања у пољопривреди, предуслов је за неопходно реструктурирање сектора које би, подржано интервенцијама утврђеним пољопривредном политиком, требало довести до постизања крајњих зацртаних циљева, односно до повећања конкурентности сектора и одрживог развоја руралних подручја, све уз одрживо коришћење ресурса, заштиту животне средине и борбу са климатским промјенама.

У нашим условима практично нема ни елемената систематског приступа примјени знања и иновација у пољопривреди па се у овом стратешком периоду мора приступити успостављању потребне инфраструктуре и интеграцији иначе ограничених капацитета. Неопходно је барем иницијално промовисати модел интегрираног система пољопривредног знања и иновација (АКИС) којег карактеризира оквирно дефинирана и циљана сарадња између група заинтересираних субјеката (пољопривредници, узгајивачи шума, савјетодавци, предузетници, потрошачи и истраживачи). Према искуствима из развијених земаља, овакав систем би требао омогућити стварање и размену знања на отворен начин, са организацијом за сусрете и комуникацију између актера (тзв. оперативне групе пољопривредно-иновацијског партнерства) те за развој и примјену на знању заснованих или иновативних идеја. Успостављање АКИС-а према европским стандардима треба регулирати посебним законским прописом којим се дефинирају компоненте система, начини планирања и provedбе те његово финансирање.

У Федерацији БиХ је, дакле, тек потребно приступити успостављању АКИС система. Како се ради о новом и захтјевном моделу реално је очекивати да ће (уз услов да постоји политичка воља да се иде у његово успостављање) знатан дио наредног стратешког периода проћи у стварању регулаторних претпоставки за овакав систем те првим увезивањима његових актера. Ипак, уз добру организацију АКИС систем би већ крајем стратешког периода могао бити у функцији. Уз ову претпоставку, овдје се наводе уобичајене групе активности још не потпуно развијених АКИС система. Дакле, могуће АКИС иницијативе, активности и програми крајем стратешког периода у Федерацији БиХ би могле бити: 1) повећање размјена знања и јачање веза између истраживања и праксе; 2) јачање пољопривредног савјетодавства кроз АКИС систем; 3) интерактивно иновирање кроз оперативне групе партнерства за иновације у пољопривреди; 4) подршка дигиталној транзицији у пољопривреди и 5) промовисање система обавезног оспособљавања и образовања у пољопривреди.

И без посебне анализе постојећег стања, јасно је да је степен повезаности пољопривредника и креатора знања у нашим условима на врло ниском нивоу. У БиХ и Федерацији

БиХ реално нема услова за фундаментална научна истраживања која захтијевају знатна финансијска средства, развијену научну инфраструктуру и реномиране научнике и истраживаче. Извјесно је да ће у дугом наредном периоду научна истраживања у пољопривреди у нашим условима бити апликативног карактера, при чему ће научно-стручна заједница бити усмјерена на пријенос научних иновација и напредних технолошких рјешења из земаља са развијеном научно-истраживачком дјелатношћу. И у оваквим условима је потребно осигурати средстава за истраживања, уз осигурање систематског приступа заснованог на јасним критеријима код одабира научно-истраживачких пројеката који ће се финансирати јавним средствима. Подручја и теме истраживања треба усмјеравати ка пројектима од практичне важности за пољопривреднике и остале секторске актере који за циљ имају рјешавање или ублажавање кључних проблема и изазова у сектору. Дугорочно систематско рјешење унутар АКИС-а омогућава отворен приступ у дефинирању иновативних пројеката од стране оперативних група формираних за проналажење рјешења за одређено конкретно приоритетно питање. У оквирима дефинираних стратешких циљева пољопривредници и други актери вертикалног ланца на подсекторском нивоу ће практично одлучивати о истраживању које ће се водити на бази својих стварних потреба за превладавањем специфичних проблема у производњи, маркетингу и другим сегментима.

По својим поставкама АКИС ради на јачању веза између истраживања и праксе кроз усмјеравање истраживача на креирање конкретних резултата у складу са потребама сектора који су лако разумљиви корисницима, осигурање директних контаката између истраживача и актера у реалном сектору, организовање обука за истраживаче са размјеном иновативних резултата и истраживања, повезивање истраживача са огледним фармама, итд.

АКИС посебно инсистира на важности *пољопривредног савјетодавства*, јер је оно један од главних извора за доношење одлука пољопривредника. Најважнија улога савјетодавца остаје израван, али двосмјеран контакт с пољопривредницима: пружање потребних информација и савјета пољопривредницима, али и прикупљање информација о потребама и капацитетима пољопривредника те укључивање пољопривредника у иновативне пројекте и пријенос знања. Пољопривредни савјетодавци морају имати приступ најновијим научно-стручним сазнањима те редовно надограђивати своја знања и вјештине. Истраживачи и савјетодавци морају бити у контакту, а савјетодавци би требали бити међу кључним актерима код креирања истраживачких пројеката и развоја иновација. Поред јавне пољопривредне савјетодавне службе, треба стварати претпоставке за повећање броја приватних савјетодача кроз подршке њиховом организацијском успостављању, али и кроз регулаторно дефинирање могућности да пољопривредници сами бирају своје савјетодавце. Извјесно је да ни јавни ни приватни пољопривредни савјетодавци не могу бити у редовном контакту са свим пољопривредницима на великом броју пољопривредних газдинстава. Кроз сарадњу институција, савјетодавних служби и представника пољопривредника потребно је успоставити критерије приоритета савјетодавног дјеловања (нпр. предност за газдинства с израженијим развојним потенцијалом, газдинства подржана већим буџетским подршкама, газдинства са већим бројем запослених, задруге, млади пољопривредници који почињу пољопривредну дјелатност и сл.). За мале пољопривредне произвођаче с ограниченим развојним потенцијалима потребно је припремити и дистрибуирати посебне едукативне пакете (са нпр. темама о диверзификацији дјелатности,

начинима повећања производње, увођењу алтернативних производних система, итд.) те им омогућити приступ јавно доступним савјетодавним информацијама (нпр. обавјештајно-прогнозне службе, информације о стању на тржишту и сл.).

АКИС ствара претпоставке за креирање *интерактивних иновација у пољопривреди* кроз формирање и подржавање рада оперативних партнерских група за иновације у пољопривреди, а понегдје и кроз платформе за стварање и пријенос знања које воде сами пољопривредници. Оперативне партнерске групе за иновације у пољопривреди могу бити различитог састава, али у правилу укључују пољопривреднике, истраживаче, пољопривредне савјетодавце, представнике индустрије, еколошка удружења, представнике удружења потрошача и невладине организације. Основни задаци оперативних група су идејно креирање и реализација заједничких пројеката који би требали допринијети постизању дефинираних циљева и рјешавању конкретних проблема.

Дигитална трансформација пољопривреде у развијеним земљама се намеће и бит ће све важнији чимбеник развоја и повећања конкурентности сектора. Ова трансформација, међутим, захтијева низ предуслова, од успостављеног АКИС-а и развијене дигитализационе инфраструктуре, до дигиталне писмености пољопривредника и других корисника система дигитализације пољопривреде. Приступ дигиталним технологијама, а посебно софистицираним рјешењима у области прецизне пољопривреде и другим дигиталним апликацијама које су често дизајниране за велике производне системе, може бити проблематичан момент за мале и средње пољопривредне произвођаче, те за старије пољопривреднике невичне употреби и дигитализираних система који најчешће траже специфична знања и вјештине. Овдје важну улогу имају пољопривредни савјетодавци који, са довољно знања, имају приступ подацима и информацијама дигиталне природе који могу бити од помоћи пољопривредницима који их сами не могу или не знају користити. Уз то, савјетодавци би требали подржавати пољопривреднике у овладавању барем неким дигиталним технологијама те промовисати корисне, једноставне и шире доступне апликације отвореног кода. Како је већ споменуто, дигитална трансформација пољопривреде је вјеројатно најзахтјевнији процес у оквиру АКИС-а и иначе, па је реално очекивати да тек са успостављањем АКИС-а и снажном мобилизацијом више институција и сектора у нашим условима дође до широке примјене дигиталних технологија у пољопривреди.

С циљем побољшања знања и квалификација пољопривредних произвођача потребно је размотрити могућност увођења система *сталне едукације и усавршавања пољопривредника*. Према праксама развијених земаља које воде овакве системе, едукације и обуке се реализују према врсти пољопривредне дјелатности и са прописаним фиксним бројем сати. Овакви програми едукација и обука најчешће се организирају за кориснике буџетских подстицаја код покретања нових секторских послова младих пољопривредника, промјене организацијског облика пољопривредних газдинстава, провођења пројеката интеграције, оснивања и рада пољопривредних задруга, итд. Едукације могу бити обавезујуће и за кориснике финансијске подршке кроз друге стратешки дефиниране мјере, у областима у којима је потребно значајно повећати ниво знања и вјештина пољопривредника те за специфичне и сложене проблеме као што су нпр. агро-еколошке мјере, одрживо управљање ресурсима, заштита биоразноликости, мјере борбе или прилагођавања климатским промјенама, ниска квалитета производа, ниска сигурност производа. итд. На нашим просторима учење, а поготово стално учење, нису међу омиљеним

aktivnostima. Kroz stalan rad poljoprivrednih savjeto-
 daваца потребно је, између осталог код poljoprivrednika
 подизати свијест о важности знања и праћења нових
 технолошких и других достигнућа. Сами трошкови
 континуиране едукације и усавршавања poljoprivredника не
 морају бити високи и у правилу се организирају кроз систем
 регионално распоређених едукационих центара, често при
 средњим стручним школама, институтима, заводима или
 факултетима. Овакве центре, међутим, могу организирати и
 друге заинтересоване компетентне организације.
 Континуиране едукације и усавршавања poljoprivredника
 (али и других заинтересованих за покретање poljoprivredне
 дјелатности) кроз сарадњу са то надлежним министар-
 ствима образовања, треба уврстити у моделе неформалног
 цијеложивотног учења за одрасле те као могућност за
 доквалификације или преквалификације.

Мјера 1.2.2. Подршка размјени знања и информација

Подршка за размјену знања и информација о
 poljoprivredним, шумарским и руралним предузећима у
 оквиру ЕУ ЗПП додјељује се за покривање трошкова свих
 релевантних активности на промицању иновација, приступа
 образовању, те савјетовања, размјене и ширења знања и
 информација.

Подршка може покривати струковно оспособљавање и
 активности стицања вјештина, демонстрационе активности и
 информативне активности. Подршка може покривати и
 кратке размјене у управљању poljoprivredним газдинством,
 као и посјете poljoprivredним газдинствима и шумама.

Подршка може бити додјелљивана и за оснивање
 савјетодавне службе за poljoprivredна газдинства односно
 успоставу и функционирање система poljoprivredног знања
 и иновација (АКИС). Корисник подршке је проводитељ
 оспособљавања или друге активности пријеноса знања или
 информација. Ове подршке не укључују курсеве и подучења
 чине дио средњошколског или неког вишег нивоа
 образовања.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсифициран сектор poljoprivreде са зајамченом повећаном сигурношћу снабдијевања храном		
Приоритет	Приоритет 1.2. Јачати тржишне оријентисаности повећањем конкурентности, укључујући стављање већег нагласка на истраживање, технолошку и дигитализацију		
Назив мјере	Мјера 1.2.2. Подршка размјени знања и информација		
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања*	Мјером се подржавају активности које потичу размјену знања и информација међу субјектима у сектору poljoprivreде и прехранбене индустрије у Федерацији БиХ, што треба директно повећати одрживост и учинковитост пословања ПП-а и предузећа за прераду примарних poljoprivredних производа. Подмјера за успоставу система АКИС за стварање и пријенос иновација и информација у poljoprivredној и прехранбеној индустрији треба омогућити систематско управљање процесом стварања и коришћења иновација и пријеноса знања на крајње кориснике односно ПП и предузећа која се баве прерадом. Мјера треба подржати трошкове рада координационог тијела и његових активности усмјерених за сарадњу између научних, образовних и стручних институција, савјетодавне службе и крајњих корисника у циљу стварања иновација и пријеноса најновијих знања директно у производњу. Удио јавних средстава за ову мјеру може бити до 100% прихватљивих трошкова активности. Посебна подмјера односи се на успоставу и рад тачака извршности на најбољим ПП-има са изванредним резултатима у производњи и продаји својих производа. Тачке извршности примјењују нове технологије или имају иновације које могу послужити као примјер другим ПП-има за повећање њихове учинковитости, подизање квалитете производа или смањење негативних утицаја производње по околиш. Подршка се додјељује ПП-у које је добило статус тачке извршности на основу вишегодишњег уговора у оквиру којег се власник, у сарадњи са poljoprivredном савјетодавном службом, обавезује пружати све потребне информације poljoprivredницима заинтересованим за преузимање практичних знања која нуди тачка извршности. Удио јавних средстава је до 100% прихватљивих трошкова, а не може прелазити износ од 15.000 КМ годишње по тачки извршности.		
Стратешки пројекти			
Показатељи за праћење резултата мјере	Показатељи	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	- Износ средстава додјелљен за активности везане за АКИС (КМ)	0 0	1.200.000 7

	Број радних група које раде на размјени знања и информација - Број успостављених тачака извршности - Број носитеља ПП-а који су посјетили тачке извршности	0 0	15 3.600					
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Овом мјером poljoprivredницима се осигурава помоћ у прилагођавању њихове производње захтјевима тржишта и потрошача што доприноси остварењу Приоритета 1., уз истовремено повећање изгледа за постизање дугорочне одрживости производње и подизања нивоа добробити животиња. Ова мјера доприноси остварењу Приоритета 1.2. кроз пружање помоћи ПП-има код стварања властите визије и стратегије за наступ на тржишту, односно свијести о властитој одговорности код доношења најважнијих пословних одлука. Примјена добрих производних и околишних пракси доприноси остварењу Приоритета 2.2. јер помаже бољем одговору на климатске и околишне изазове, али и повећању свијести poljoprivredника о потреби поштивања стандарда како би се осигурало одрживо бављење poljoprivredном производњом и очувао природни околиш.							
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања (КМ)	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ:	0	0	350.000	430.000	445.000	460.000	475.000
	Извор:	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
Период provedбе мјере	2023.-2027.							
Институција одговорна за координацију provedбе мјере	Федерално министарство poljoprivreде, водопрivreде и шумарства							
Носитељи мјере	Сектор за рурални развој и poljoprivredне савјетодавне службе ФМПВШ Агенција за плаћања у poljoprivredној и руралном развоју при ФМПВШ							
Циљне групе	Координационо тијело за АКИС и пол. савјетодавне службе, факултети, институти и ПП укључени у АКИС, ПП-и који имају статус тачке извршности							

**4.4.5.7. Развој руралне инфраструктуре и побољшање
 доступности услуга сеоском становништву**

Мјера 3.1.3. Подршка развоју руралне инфраструктуре

Подршка у оквиру ове мјере у ЕУ ЗПП укључује
 састављање и ажурирање планова за развој општина и села у
 руралним подручјима и њихових основних услуга, улагања у
 израду, побољшање или проширење свих врста мале
 инфраструктуре укључујући улагања у обновљиве изворе
 енергије и уштеду енергије, израду, побољшање и ширење
 инфраструктуре за широкопојасне технологије и јавним е-
 рјешењима владе. Мјера такођер може обухватати улагања у
 успоставу побољшање или ширење основних локалних
 услуга за рурално становништво укључујући слободно
 вријеме и културне активности те повезану инфраструктуру.
 Подршка поред осталог може обухватити обнову и
 унапређење културне и природне баштине села и руралних
 крајописа, пренамјену зграда и објеката у циљу побољшања
 квалитете живота или околишне учинковитости насеља.

Подршка се може односити и на улагања у велику
 заједничку инфраструктуру која је дио локалних развојних
 стратегија попут пројеката наводњавања, одводње,
 комасације, изградња брана и друга улагања од стратешке
 важности за развој poljoprivreде и руралног простора.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 3: Снажнија друштвено-економска структура (одрживог развоја) руралних подручја		
Приоритет	Приоритет 3.1. Привлачити младе poljoprivredнике и стварати пословни амбијент у руралним подручјима		
Назив мјере	Мјера 3.1.3. Подршка развоју руралне инфраструктуре		
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања*	Мјера је намијењена подршци изградњи руралне инфраструктуре од важности за становништво руралних простора. Прихватљива су улагања у изградњу локалних цеста који повезују локалне заједнице са главним цестама или имања са локалним цестама (некатегоризирани цесте са припадајућим мостовима), водоснабдијевање и опремање објеката канализације и прошињавања отпадних вода, изградњу и опремање топлана за снабдијевање фарми и насеља, посебно из обновљивих извора енергије, нове технологије за приступ информацијама и комуникациске технологије, изградња и развој система широкопојасног интернета. Подмјера везана за подршку изградњи стратешке руралне инфраструктуре односи се на пројекте наводњавања и одводње, односно пројекте комасације poljoprivredног земљишта, обухваћају подручја погодна за провођење наведених врста захвата, а чије провођење неће утицати на погоршање стања околиша или угрозити вриједне природне екосистеме. Пројекте кандидирају и проводе јединице локалне самоуправе на основу ЛРС-а или друге локалне развојне стратегије, односно одговарајућих годишњих програма.		

	<p>Пројекте стратешке руралне инфраструктуре реализују јединице локалне самоуправе у сарадњи с Федералним министарством пољопривреде и другим надлежним институцијама, а финансирају се из средстава кредитног задужења на међународном тржишту капитала. Улагања у руралну инфраструктуру подржавају се у насељеним мјестима испод 10.000 становника према подацима посљедњег пописа становништва. Кандидирани пројект улагања у руралну инфраструктуру мора бити у складу са просторним планом јединице локалне самоуправе, имати идејни пројект, грађевинску дозволу, односно рјешење за извођење радова. Удио јавних средстава је до 100% вриједности улагања с тим да удио средстава из Буџета Федералног министарства не може прелазити 25% вриједности улагања, односно износ од 100.000 КМ.</p> <p>За улагање у пројекте стратешке руралне инфраструктуре удио јавних средстава је до 100% вриједности улагања укључујући и ПДВ, а сноси га федерални ниво власти.</p>					
Стратешки пројекти						
Показатељи за праћење резултата мјере	Показатељи	Полазне вриједности		Циљне вриједности		
	- Број подржаних пројеката изградње канализације и пречишћавања отпадних вода	0	10	0	5	
	- Број подржаних пројеката изградње и опремања топлана	0	100	0	2.500	
	- Број подржаних пројеката изградње локалне цестовне инфраструктуре	0	30.000	0	30.000	
	- Површина земљишта обухваћена системима за наводњавање и одводњу					
	- Површина земљишта обухваћена комасацијом (хектара)					
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Олакшавање пословног развоја доприноси остварену Приоритета 3.1. и чврсто је повезано са постојањем инфраструктуре неопходне за несметано функционирање ПГ-а и других привредних субјеката, али и задовољавања потреба и стандарда руралног становништва. Дојела подршке продуктивним и непродуктивним улагањима на ПГ-има и изван њих, попут улагања у стратешки важну инфраструктуру повезану са развојем дио је напора за стварање повољног пословног амбијента на руралном простору.					
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања (КМ)	Година	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ:	0	400.000	700.000	950.000	1.950.000
	Извор:	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
	Износ:	5.731.000	1.973.000	9.925.000	9.755.000	5.011.000
	Извор:	АРЦП WB	АРЦП WB	АРЦП WB	АРЦП WB	АРЦП WB
	Износ:			15.000.000	45.000.000	30.000.000
			Кредитно задужење	Кредитно задужење	Кредитно задужење	
Период provedbe мјере	2023. – 2027.					
Институција одговорна за координацију и provedbe мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства					
Носитељи мјере	Сектор за рурални развој и ПСС, Агенција за плаћања при ФМПВЦ, ПИУ јединица ФМПВЦ					
Циљне групе	Јединице локалне самоуправе, ПГ-и и други власници пољопривредног земљишта					

4.4.6. Опште услуге у пољопривреди

4.4.6.1. Политика сигурности хране

У основи политике сигурности хране остаје раније широко прихваћени концепт потпуне покривености цијелокупног процеса производње и промета хране (од поља до стола). Политика и стратегија сигурности хране доприносе циљевима пољопривредне и здравствене политике, првенствено кроз осигурање довољне количине здравствено сигурне и квалитетне хране за становништво. Од једнаке је важности и чињеница да је високи ниво сигурности хране предуслов за повећање конкурентности пољопривредно-прехрамбених производа на домаћем и иноземном тржишту.

Иако су у претходним годинама остварени знатни помаци, систем сигурности у Босни и Херцеговини још није у потпуности заокружен. Први и врло захтјевни кораци у његовом успостављању иначе се односе на стварање институционално-регулаторног оквира, који је Босна и Херцеговина, а тиме и у Федерација БиХ релативно добро развијен. Поред даљег рада на његовом заокруживању, потребно је снажно побољшавање испуњавања прописаних критерија од стране свих субјеката у интегрираном ланцу сигурности хране и, посебно, јачање система службених контрола. Побољшање функционалности система сигурности хране треба да осигура брзо и ефикасно управљање ризицима за сигурност хране. Већ је успостављен приступ да сваки сегмент у ланцу производње и промета хране мора

испуњавати прописане критерије и бити контролиран. Системом службених контрола хране треба осигурати повољне обавеза субјеката у ланцу производње хране, уз покривање потенцијалних ризика у свим фазама: од инпута у приманој пољопривредној производњи, преко пољопривредне производње, сировина и прераде, до транспорта, складиштења, продаје и употребе хране.

Нема сумње да ће и у наредном периоду политика сигурности хране у Босни и Херцеговини пратити принципе ове политике које својим стратешким документима утврђује ЕУ. При овом ће сада стандардни захтјеви за високим нивоом сигурности хране бити под значајним утицајем одређене ЕУ ка климатској неутралности, одрживим системима производње хране, промовисањем одрживе потрошње хране, промовисањем одрживе и здраве исхране, смањењем бацања хране, итд.

У предстојећем периоду све институције укључене у систем контроле хране и осигурање њене сигурности требају наставити са унапређењима достигнутог нивоа система контроле и сигурности хране, уз рјешавање евидентних недостатака. Приступ политици сигурности хране треба дефинирати кроз слиједећа подручја дјеловања: 1) побољшање система сигурности хране и здравља животиња; 2) успостављање основа за стварање одрживог прехрамбеног система и 3) јачање система заштите здравља биљака.

Унапређење система сигурности хране и здравља животиња

Постојећи легислативни оквир номинално покрива цијели ланац сигурности хране, укључујући сточну храну и примарну пољопривредну производњу, успостављајући задовољавајући ниво заштите потрошача. Прије свега активностима Агенције за сигурност хране БиХ одредбе релевантне легислативе ЕУ у домену сигурности хране се релативно задовољавајућом динамиком преносе у легислативу у БиХ. Поред тога Агенција за сигурност хране БиХ, Уред за ветеринарство БиХ и Управа БиХ за заштиту здравља биља прате нове стандарде и препоруке међународних организација као што су ЦАЦ, ОИЕ, ИППЦ и у складу с њима, у правилу, правовремено реагирају подношењем легислативних иницијатива према институцијама надлежним за њихово доношење.

Сигурност хране заснива се на интегрираној групи прописа хоризонталног и вертикалног карактера о хигијени хране за све врсте хране на свим нивоима и у свим сегментима ланца сигурности хране, укључујући примарну производњу. Првенствену одговорност за сигурност хране снос субјекти у њеној производњи и промету, посебно кроз провођење система унутрашње контроле засноване на ХАЦЦП у доменама прераде и паковања те кроз примјену добрих пољопривредних, произвођачких и хигијенских пракси. Надлежна тијела кроз програме праћења, службене контроле и посебне облике контрола у обавези су да осигурају интегритет система контроле и осигурања максимално могуће нивое сигурности хране.

Сигурност хране за животиње други је ступ интегралног приступа здравственој сигурности хране. Својим својствима (састав, квалитета) храна за животиње има утицаја на здравље животиња, а тиме и на сигурност хране анималног поријекла. Јачање опште политике сигурности хране у наредном периоду би требало обухватити и прописивање забрана употребе одређених производа у исхрани животиња, уз утврђивање максимално дозвољених концентрација непожељних супстанци. Погоне за производњу хране за животиње треба регистровати и одобравати према критеријима за регистрацију и одобравање погона за производњу хране. Неопходно је успоставити одговарајуће хигијенске

критерије за производњу и трговински промет хране за животиње. Иако то тражи додатне институцијске ангажмане, потребно је успоставити системски мониторинг хране за животиње на одређене биолошке, хемијске и друге опасности. Принципе осигурања сљедивости који вриједје за производњу и промет хране треба адекватно примјенити и на производњу и промет хране за животиње.

Нуспроизводи животињског поријекла важан су чимбеник пословања у пољопривредно-прехрамбеном сектору, јер могу представљати и додатну вриједност производњи, али и посебан ризик по здравље људи и животиња и стање животне средине. Уколико према неком од модела циркуларне економије није сврсисходна посебна обрада и прерада нуспроизвода животињског поријекла, потребно је осигурати посебне системе контроле и управљање током производње основних производа, односно током промета, коришћења и/или сигурног уклањања. У Федерацији БиХ је потребна изградња и опремање постројења за прераду и сигурно уклањање нуспроизвода животињског поријекла, уз легислативно обавезивање субјеката у производњи хране животињског поријекла на њихово сигурно уклањање или сигурну употребу у сврхе нпр. производње техничких производа, енергије и сл. Поред изградње и опремања посебних постројења за збрињавање нуспроизвода животињског поријекла (укључујући мртве животиње), према могућностима, у буџетским средствима треба планирати и суфинансирање трошкова одлагања ових нуспроизвода којима ће бити изложени произвођачи.

Брига о здрављу животиња доприноси, а често и одређује ниво сигурности хране и економичност сточарске производње. Овдје су од посебне важности спречавање ширења заразних болести животиња и заштита људи од заразних болести које се преносе са животиња на људе, али и етички захтјев за хумано поступање према животињама. Легислатива ЕУ у овом погледу захтијева изразу и провођење детаљних планова за праћење, контролу и искорјењивање болести животиња, као и провођење мјера биолошке сигурности на фармама. Приоритет и у наредном периоду остају зоонозе које представљају ризик за здравље људи, али и економски важне заразне болести животиња. Актуалне накнаде за убијене и/или угинуле животиње код мјера сузбијања ширења заразних болести животиња значајно су буџетско оптерећење, а при томе немају посебног утицаја на провођење превентивних мјера и повећање одговорности за здравље животиња код узгајивача. Проблему треба приступити озбиљно, а једна од могућности је успостављање одрживијег рјешења кроз јавно-приватно партнерство између узгајивача животиња, државних институција, финансијских институција и осигуравајућих друштава с циљем равноправне и реалне подјеле одговорности и трошкова код сузбијања и искорјењивања заразних болести животиња.

Ветеринарски лијекови се морају проматрати са два аспекта. Један је заштита здравља и терапија болесних животиња, а други је заштита јавног здравља кроз осигурање хране без остатака ветеринарско-фармацеутских производа. Важно је нагласити да се у посљедње вријеме, првенствено у ЕУ, успостављају и снажна ограничења у примјени ветеринарско-фармацеутских препарата који доводе до повећања резистентности микроорганизама који узрокују болести. У овом погледу потребно је унапређење постојећег система заштите од присуства резидуа ветеринарско-фармацеутских супстанци у храни кроз даље јачање система и процедура за одобравање ветеринарских лијекова.

Регистар фарми и идентификација животиња неопходан су услов за ефикасну контролу здравља и добробити животиња, али и за сљедивост и сигурност хране

животињског поријекла. Систем идентификације животиња треба потпуно развити и настојати да се он функционално повеже са елементима система сљедивости хране у интегрисан и конзистентан систем сљедивости у свим фазама производње и промета хране животињског поријекла.

Добробит животиња интегрира се у систем здравља животиња и сигурности хране на начин осигурања потребне равнотеже између захтјева и критерија за добробит животиња, с једне стране, и здравствених, економских и социјалних аспеката, али и аспеката заштите животне средине, с друге стране. Тренутно само мањи број фарми у Федерацији БиХ задовољава захтјеве стандарда добробити животиња, а посебан проблем представљају већи производни погони са елементима индустријског узгоја (посебно у свињојству и перадарству). На испуњавању захтјева релативно добро постављених актуалном легислативом треба кроз системе контрола insistирати, посебно имајући у виду да је поштовање стандарда о добробити животиња посебно важно код одобравања извоза у ЕУ.

У домену примарне биљне производње сигурност хране се осигурава кроз добре хигијенске и добре пољопривредне праксе на нивоу пољопривредног газдинства. Овдје се посебно важним сматрају досљедно провођење механизма заштите здравља кроз легислативно утврђивање максимално дозвољених резидуа пестицида у производима биљног и животињског поријекла те њиховом контролом, као и поштивањем критерија за правилну употребу пестицида.

Питања сигурности хране од посебног су значаја у контексту извоза производа пољопривреде и прехрамбене индустрије на тржиште ЕУ, али и на друга, не мање захтјевна тржишта. Остварена права на извоз неких производа из домене анималне производње (риба, млијеко, пилетина) у ЕУ охрабрује и потврда да у БиХ постоје регулаторни, институцијски и контролни капацитети који осигуравају кредибилитет у погледу сигурности хране. Међутим, на оствареном се не може остати и потребни су знатни додатни напори како би се унаприједило стање сигурности хране на домаћем тржишту, али и како би се осигурао извоз на тржиште ЕУ и друга тржишта знатно већег броја пољопривредних и прехрамбених производа те живих животиња.

Испуњавање стандарда у домену сигурности хране и здравља и добробити животиња треба снажније подржати кроз конкретне мјере пољопривредне политике, а првенствено кроз суфинансирање трошкова потребних улагања на фармама и газдинствима. Сигурност хране треба да је знатно снажније у фокусу савјетодавне подршке и специјализираних обука за пољопривреднике и произвођаче хране. Допринос сигурности хране и с тим уско повезаним системима контроле хране, поред ажурирања легислативног оквира, надлежне институције требају дати кроз побољшања интеграције и интероперабилности система евиденција и постојећих или новооснованих база података. Од значаја може бити и подршка јачању лабораторијских капацитета, посебно у погледу контрола параметара састава и квалитета хране произашлих из легислативних захтјева.

Унапређење система заштите здравља биљака

Основе приступа ЕУ у домену заштите здравља биљака успостављене су кроз унапређење националних система за ефикасно и одрживо функционирање институција и тијела надлежних за заштиту здравља биљака и производа биљног поријекла, одобравање тржишног промета у складу са одредбама Међународне конвенције о заштити здравља биљака те смањењу ризика од употребе фитотрофармацеутских средстава на здравље људи, животиња и стање животне средине. Инсистира се на практично сталној *процјени фитосанитарних ризика* и дефинирању активних мјера за

ефикасно смањење тих ризика. Ова институционална настојања треба употпунити активностима на подизању свијести пољопривредних произвођача и других субјеката у системима заштите здравља биљака о утицајима овог система и на одрживост пољопривредне производње и на здравље конзумента хране.

Један од главних елемената фитосанитарног система је праћење здравственог стања стратешких пољопривредних култура. За ово је потребна израда и провођења програма праћења, уз дефинирање одабир култура и штетних организама за праћење, уз концентрирање на карантенске штетне организме. На основу друштвених, економских, еколошких и других чимбеника институцијски је потребно утврдити приоритете програма праћења на годишњем нивоу. *Фитосанитарним мониторингом* утврђује се здравствено стање биљака, присутност и распрострањеност штетних организама на одређеном подручју, али се и стјечу услови за олакшање или повећање извоза биљних пољопривредних производа.

У БиХ одобрења за употребу издају се за фитофармацеутска средства која садрже активне супстанце и друге састојке одобрене у ЕУ. У складу са захтјевима релевантне легислативе у ЕУ, активности у доменама маркетинга и употребе фитофармацеутских средства би требало артикулирати кроз доношење *акцијског плана за одрживу употребу фитофармацеутских средства*. Овим планом утврђују се циљеви, мјере, показатељи праћења и рокови за постизање одрживе употребе фитофармацеутских средстава. Питања квалитете и правилне примјене фитофармацеутских производа треба утврдити посебним *програмом мониторинга и контроле* који обухвата провјеру фитофармацеутских средстава те њиховог складиштења, дистрибуције и употребе. Као посебан или систем интегрiran са споменутим програмом мониторинга и контроле треба успоставити и програмирање систем *контроле и мониторинга резидуа* барем одабраних активних супстанци фитофармацеутских средстава у пољопривредним производима и прехранбеним производима. У овом погледу потребна је стална и снажна подршка надлежних инспекцијских управа.

У БиХ су остварени одређени резултати у примјени тзв. интегралне заштите пољопривредних биљака која се концентрира на производњу здравих биљака уз што мање поремећаја агроколошких система и потицање природних механизма заштите биљака. Овај концепт је потребно даље јачати, између осталог, и кроз снажније промовисање алтернативних приступа или техника заштите биљака који за циљ имају даље смањење потреба за коришћењем фитофармацеутских средстава. За провођење интегралне заштите биљака од изузетне важности је успостављање *система прогноза и обавјештавања* о појавама економски најважнијих биљних болести и штеточина. Ови системи се, у правилу, успостављају преко мреже агрометеоролошких станица и формираних канала информирања пољопривредника о правовременој примјени препоручених мјера за заштиту здравља биљака. Иако само успостављање прогнозно-обавјештајног система није јефтино и једноставно, једном успостављен систем омогућава смањење трошкова заштите биљака, доприноси заштити животне средине и повећава здравствену сигурност пољопривредних производа.

Према постојећим прописима у Федерацији БиХ послове у вези промета фитофармацеутским средствима могу обављати *лица са сертификатом* као доказом о похађању посебне обуке и положеним испитом. Међутим, овим или сличним програмима обуке и сертификарања би требало обухватити и агрономе и пољопривреднике који директно

примјењују фитофармацеутска средства, барем на већим посједима. Иако су у Федерацији БиХ за ово успостављене одређене регулаторне претпоставке, потребно је снажније инсистирати на обавезној *контроли и сертификарању опреме* за професионалну примјену фитофармацеутских средстава.

Осигуравање правилне употребе фитофармацеутских средстава не може бити без едуковања, обуке и подизања свијести свих релевантних субјеката о важности правилне примјене за заштиту здравља људи и животиња те за заштиту животне средине. Сви, или барем сви тржишно оријентирани пољопривредни произвођачи требали би бити дужни водити *евиденцију о врстама и начинима употребе фитофармацеутских средстава* по површинама и културама, са информацијама о датумима и дозама примјене, све уз потребу инспекцијског контролирања.

Стандарди и схеме квалитете у пољопривреди и прехранбеној индустрији

Полазећи од данас глобално прихваћеног начела да је одговорност за сигурност хране на сваком судионику у ланцу њене производње и дистрибуције, све већи број озбиљних пољопривредних произвођача и практично сви важнији субјекти прехранбене индустрије уводе и примјењују различите стандарде за осигурање како сигурности хране, тако и њених других квалитативних својстава. Стандарди су по себи необавезујући, иако их се легислативом може превести у обавезујуће норме. У овом погледу је нпр. типичан примјер ХАЦЦП систем којег је Комисија Codex Alimentarius давно препоручила као модел превентивног дјеловања и ефикасног спречавања здравствених ризика у вези са храном током њене производње. ХАЦЦП је, међутим од препоруке у међувремену постао законски обавезујући систем за све прерађиваче и произвођаче хране.

Поред пометнутог ХАЦЦП система, данас постоје десетине стандарда у ужем смислу прилагођених за осигурање провођења добрих хигијенских пракси и осигурање високог нивоа сигурности пољопривредних производа и хране (ИСО 2200, ФССЦ 22000, СҚФ, ИСФ, ГСФИ, ГЛОБАЛГ.А.П са верзијама за различите пољопривредне производње, ИФС, БРЦ, ГМП + ФСА, Халал стандард, Косхер стандард, да се спомену само неки). Неки од њих су изузетно захтјевни и скупи за увођење и одржавање, али су у правилу и реномиранији. Важно је нагласити да се производни систем који под законском обавезом или добровољног приступа увођењу и примјени стандарда мора својим дефинираним циљевима, визијама и развојним пројекцијама јасно и одговорно одредити у правцу производње здравствено сигурне и на друге начине нутритивно вриједне и квалитетне хране. Иако су праве сврхе увођења и примјене стандарда у пољопривреди и прехранбеној индустрији побољшања организације и осигурање сигурних и квалитетних производа за тржиште, многи производни системи увођење и одржавање стандарда виде и као добар маркетиншки алат.

Иако се по својој основној интенцији знатно разликују од стандарда, тзв. схеме квалитете у пољопривреди и прехранбеној индустрији, поред јамства квалитете, састава и метода производње, у правилу осигуравају и здравствено сигурније производе. И у нашој пракси су већ познати модели заштите поријекла (ПДО) или географског поријекла (ПГИ) прехранбених производа те посебне категорије заштите зајамчено традиционалне квалитете (ТСГ). Право на истицање ознака поријекла или зајамчено традиционалне квалитете произвођачи стјечу на основу праћења и мишљења сертификационих тијела, што потрошачима пружа знатна јамства о укупној квалитети производа који су, успут, на тржишту најчешће и скупљи од производа без ових ознака.

Како је одржавање једном уведеног стандарда или схеме квалитете под сталним надзором компетентних сертификационих тијела, сасвим је сврсисходно да се као врло ефикасан начин унапређења сигурности хране (али и њених других квалитета) из буџетских средстава осигура ако не потпуно финансирање, онда барем суфинансирање трошкова увођења стандарда и схема квалитете у пољопривреди и прехранбеној индустрији. Контрола употребе буџетских средстава за ове намјене је једноставна, а клијенти који приступају увођењу стандарда или схема квалитете у правилу су међу најодговорнијим секторским актерима.

Успостављање одрживог прехранбеног система

Одрживост агро-прехранбеног система дугорочан је задатак који захтијева низ промјена у приступима и структуралне интервенције. Међу елементима одрживости овог система чијем активирању се може приступити и у актуелним условима је прије свега јаснији одговор пољопривреде и производње хране на захтјеве друштва за већим степеном квалитете и здравствене сигурности хране, укључујући нутритивни састав и питања хране која завршава као отпад. Кроз институционално-стручну сарадњу би требало приступити изради плана за снабдијевање храном и сигурност хране, са програмом снажнијег промовисања домаћих пољопривредно-прехранбених производа и, посебно, с циљем јачања одрживе производње и потрошње.

Припрема стратешког документа за одрживе прехранбене системе и његово евентуално легислативно промовисање, између осталог, подразумијева ревидирање или осувремењавање легислативе у барем слиједећим доменама: а) средства за заштиту здравља биљака (посебно кроз олакшавање стављања на тржиште средстава за заштиту биљака са биолошки активним супстанцама); б) адитиви у храни за животиње с циљем смањења утицаја сточарства на животну средину; ц) одржива употреба пестицида уз јачање интегралне заштите и смањење овисности од коришћења пестицида; д) материјали у контакту с храном у вези са здравственом сигурношћу хране, е) тржишни стандарди за пољопривредне и прехранбене производе и производе рибарства и аквакултуре с циљем смањења расипања хране и повећања снабдијевања одрживим производима. Уз ово, потребно је промовисање нове корпоративне културе и оријентације према којој ће прехранбена индустрија кроз своје развојне стратегије уводити и примјењивати принципе одрживих система производње, дистрибуције и потрошње хране. Слиједећи, не мање важан, правац су активности на промовисању одрживијих система исхране кроз нпр. ограничења у рекламирању хране богате сољу, шећерима и мастима, успостављање модела декларирања прехранбених производа који ће потрошачима омогућити на информацијама заснован и свјестан избор здравствено примјереније хране. Комплементарно с овим активностима може бити и барем иницијално успостављање тзв. школских схема (воће, поврће, млијеко), односно набавка одрживо произведене хране (нпр. органско) за школе и јавне установе чиме се, поред побољшања квалитете исхране, промовишу одрживи системи производње хране.

У нашим условима се важном проблему расипања хране (одлагања хране у отпад) још не приступа са довољно озбиљности. Смањење расипања и бацања хране један су од практично најједноставнијих начина, како за повећање прехранбене сигурности становништва, тако и за повећање одрживости прехранбеног ланца. Уз то, смањење бацања хране има битног индиректног утицаја на стандард становништва и животну средину. У наредном стратешком периоду било би потребно барем иницирати израду програма

смањења расипања хране и поступања са одбаченом храном (хуманитарни програми и сл.).

4.4.6.2. Унапређење институцијског и законодавног оквира

Институцијско-законодавни оквир Федерације БиХ дозвољава функционирање сектора пољопривреде и реализацију досадашњих пољопривредних политика. Међутим, низ секторских актера – од надлежних институција до пољопривредника – неподјеленог је става да је за снажнији напредак и модернизацију сектора потребно знатно јачање институцијског и законодавног оквира. Са доношењем новог стратешког плана развоја пољопривреде и руралног развоја биће потребно приступити ревидирању постојеће и изради и усвајању нове секторске легислативе. Упоредо с тим, а због низа, за наше услове нових и изазовних стратешких интервенција и мјера, мора се приступити и институцијском јачању које подразумијева јачање (персонално и техничко-технолошко) постојећих институција, али и стварање нових организација и институција потребних за реализацију стратешки зацртаних циљева и будући динамичнији развој сектора.

Током provedбе усвојене стратегије (период до 2027. године) прије свега активношћу постојећих надлежних институција потребан је практично сталан рад на креирању нових и надоградњи постојећих законских и подзаконских прописа. Бит ће, наиме, потребно да се по усвајању нове стратегије развоја сектора изврше и потребна усклађивања постојећег законодавног оквира. Поред тога, мора се наставити са усклађивањем секторске легислативе са актуалном (и често мијењаном) секторском легислативом у ЕУ. На крају је посебан изазов на унапређењу легислативног оквира сектора пољопривреде у вези са новим захтјевима везаним за задатке сектора у прилагођавању климатским промјенама и заштити животне средине. Иако институције Федерације БиХ снажно подржавају и конструктивно доприносе успостављању елемената секторске легислативе на државном (БиХ) нивоу, потребно је ради несметаног функционирања тржишта водити рачуна и о потребном усклађивању прописа на релацијама БиХ – Федерација БиХ, али и Федерација БиХ – Република Српска.

Усклађивање секторских законских и подзаконских прописа са релевантном легислативом ЕУ је већ уобичајена пракса у БиХ која се, међутим, не одвија увијек жељеном брзином. Предстојећи период ће за креаторе и доносиоце секторске легислативе у Федерацији БиХ бити знатно изазовније имајући у виду нову, "зелену", пољопривредну политику ЕУ. Иако законодавне институције у Федерацији БиХ имају потребна претходна искуства, код транспозиције секторске легислативе ЕУ у наредном периоду бит ће потребни додатни напори, пажња и, посебно, висок степен координације са институцијама које креирају и доносе законске и подзаконске прописе на државном (БиХ) нивоу.

Нова стратегија развоја пољопривреде и руралног развоја подразумијева и промјене политика, што захтијева и прилагођавања постојећих или доношење нових законских и подзаконских прописа који су основна средства реализације утврђених политика. Поред интервенција у кључним законским прописима за реализацију нове пољопривредне политике (Закон о пољопривреди и Закон о новчаним потицајима у пољопривреди), бит ће потребне интервенције и у још неколико важних области како би се осигурало конзистентно провођење зацртаних стратешких циљева. Не улазећи у легислативне интервенције мањег обима које ће требати провести на значајном броју постојећих законских и подзаконских прописа, овдје треба истаћи неколико веома важних проблема који већ дуго чекају на адекватна

законодавна рјешења. То су: 1) питања обавезних доприноса и пореза те пореза на доходак пољопривредника; 2) питања третмана државног пољопривредног земљишта у федералном Закону о стварним правима и 3) легислативно јачање улоге и значаја пољопривредних задруга.

Пољопривредно земљиште у државном власништву, као необновљив ресурс, потребним измјенама и допунама Закона о стварним правима треба заштити од трајног отуђења и уз одговарајуће измјене и допуне Закона о пољопривредном земљишту даље заштити од честих и неоправданих пренамјена коришћења. Пољопривредне задруге могу бити, а у земљама са развијеном пољопривредном производњом и јесу важан развојни чимбеник сектора. На другим мјестима у овом документу елаборирани су актуелни проблеми пољопривредног задругарства, при чему превладавање њиховог знатног броја тражи и модерну легислативу о пољопривредним задругама и њиховим дјелатностима.

Овдје је потребан нешто детаљнији осврт на питања обавезних доприноса и пореза те пореза на доходак пољопривредника који траже прилагођавање знатног броја законских и подзаконских прописа којима се на нивоу Федерације БиХ уређују ова питања. Проведене анализе показују да би у погледу доприноса за пензионо и здравствено осигурање пољопривредника било корисно размотрити ефикасна легислативна рјешења у неким сусједним земљама. Законска рјешења за носитеље породичних пољопривредних газдинстава у погледу пензионог осигурања треба тражити на трагу релативно успјешно проведених модела, односно између могућности факултативне уплате пензионог осигурања за носитеље породичног пољопривредног газдинства који нису обвезници пореза на доходак, те прописивања обавезног пензионог осигурања за носитеље породичног пољопривредног газдинства који је млађи од 50 година како би испунио минималне услове за остваривање права на мировину до напуњених 65 година живота. Легислативно рјешење питања здравственог осигурања пољопривредника, уз обавезно повезивање са уписом у регистар пољопривредних газдинстава, треба тражити кроз смањење постотка за израчунавање мјесечног доприноса за здравствено осигурање, односно кроз модел законски утврђеног издвајања прихватљиве висине средстава пољопривредника за ове сврхе. Питања пореза на доходак пољопривредника, кроз одговарајуће измјене релевантних подзаконских прописа, би се требало рјешавати кроз утврђивање максимално остварених годишњих примања породичног пољопривредног газдинства на која се не обрачунава и не уплаћује порез на доходак. У вези с овим, законски је потребно уредити обавезу систематизоване евиденције продаје пољопривредних производа газдинства која би била предмет инспекцијског надзора. На бази евиденције прихода кроз продају пољопривредних производа и примања по основу свих додијељених новчаних подршки газдинству, вршила би се његова категоризација по питању обавезе или ослобађања од обавезе уплате пореза на доходак. Пољопривредна газдинства чији годишњи доходак прелази максимално утврђену висину дохотка за ослобађање од пореза на доходак, али не прелази 50.000 КМ (колико је тренутни минимум за улазак у систем ПДВ) би требало даље категоризирати (у нпр. три категорије према висини оствареног дохотка) те кроз систем паушалног опорезивања утврдити висине мјесечних и годишњих паушалних износа пореза на доходак. Ове износе би свакако требало утврђивати уз уважавање уобичајено значајно високих порезно признатих издатака у пољопривредној производњи, односно успоставити систем у којем ће се кроз стимулативну пореску

политику осигурати повећање броја пољопривредника који ће по фер условима плаћати порез на доходак.

Министарству пољопривреде, водопривреде и шумарства Федерације БиХ као институцији од које се очекује да планира, координира и у многим елементима практично реализира пољопривредну политику је потребно институцијско јачање, посебно у погледу јачања персоналних капацитета, али и у погледу стварања нових организационих јединица те у погледу јачања техничке инфраструктуре. У кантонима Федерације БиХ дјелују кантонална министарства пољопривреде (или одјели за пољопривреду при министарствима газдинства) која ангажира значајан број запослених и одређену техничку инфраструктуру. Иако постојећи законски оквир инсистира на високом степену координације активности федералног и кантоналних министарства то није стална пракса па се и из ових разлога номинално значајни персонални капацитет надлежних министарства не користе увијек на најефикаснији начин.

На нивоу Федерације БиХ је потребно довршити неке, али и започети значајан број других активности на успостављање интегрираног пољопривредног информацијског система. Овај вишеструко користан систем уобичајено чине: 1) статистички систем (базиран на подацима из пописа пољопривреде на који се у Федерацији БиХ чека деценијама); 2) мрежа рачуноводствених података пољопривредних газдинстава (ФАДН); 3) пољопривредни тржишни информацијски систем и 4) Регистри и ГИС подсистеми (регистар пољопривредних газдинстава, регистар клијената, регистар идентификације животиња, фитосанитарни регистар, виноградарско-винарски регистар, регистар органских произвођача и сл.) и 5) интегрирани административно-контролни систем (ИАЦС, са системом идентификације земљишних парцела, дигиталном базом података о животињама у систему подстицаја, интегрирани систем контроле захтјева за подстицаје и контрола на лицу мјеста). Како је наведено, у Федерацији БиХ су успостављени и функционирају неки елементи овог захтјевног система, док је неке потребно заокружити или тек успоставити. У овом погледу, због високих трошкова, посебно је захтјевно успостављање ИАЦС са системом идентификације земљишних парцела (ЛПИС). Успостављање и ефективно увезивање свих ових сегмената у интегрирани пољопривредни информацијски систем је захтјеван задатак, али се његовом реализацијом осигурава низ користи и за институције и за пољопривреднике и за јавна средства намијењена потицању развоја пољопривреде и руралног развоја.

Поред наведеног, у Федерацији БиХ је потребно јачање или успостављање још неких система важних и за аналитичко-стратешке потребе институција, али и за укупан развој сектора. Овдје треба споменути нпр. успостављање система за контролу и сигурност пољопривредних производа и хране те посебно важно успостављање интегрираног система пољопривредног знања и иновација (АКИС) о чему се више детаља налази на другом мјесту у овом документу.

Мјера 1.1.10. Техничка подршка Федералном министарству пољопривреде, водопривреде и шумарства за провођење политика и јачање система сигурности хране

Посебну категорију мјера представљају тзв. опште услуге, а што је појам који се односи на успоставу одговарајућег институцијског амбијента за реализацију пољопривредних политика, политике руралног развоја, политике сигурности хране и политике заштите здравља биљака и животиња. Опште услуге су све оне услуге које пружају институције на различитим нивоима државне власти, а које стварају оквир за уређено и неометано функционирање

пољопривредног сектора и испуњавање његових циљева и сврхе постојања.

Кроз ову мјеру подржава се Федерално министарство пољопривреде, те различите државне, федералне и кантоналне институције које судјелују у систему или као креатори пољопривредне политике, или судјелују у њеном провођењу, односно чине дио система сигурности хране у Босни и Херцеговини.

Поред капацитета самог министарства и различитих пројеката који требају бити реализирани да би министарство могло испунити улогу креатора и имплементатора пољопривредне политике, важну улогу имају и пољопривредне савјетодавне и извјештајно прогнозне службе које требају помоћи пољопривредницима, другим корисницима земљишта, односно малим и средњим предузећима у руралним подручјима да побољшају привредне резултате, околишну учинковитост и отпорност својих газдинстава, предузећа и улагања.

Институције које дјелују у подручју сигурности хране, без обзира да ли су оне на државној, ентитетској или кантоналном нивоу, имају врло важно мјесто и улогу будући да спрјечавају или ограничавају појаву и ширење заразних болести и штетника, односно смањују ризик од појаве здравствене неисправности хране и настајања штетних посљедица по људе, домаће животиње, биљке или околиш.

Веза са стратешким циљем	Стратешки циљ 1: Паметан, отпоран и диверсифициран сектор пољопривреде са зајамченом повећаном сигурношћу снабдијевања храном		
Приоритет	Приоритет 1.1. Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдијевања храном		
Назив мјере	Мјера 1.1.10. Техничка подршка Федералном министарству пољопривреде, водопривреде и шумарства за провођење политика и јачање система сигурности хране		
Опис мјере са оквирним подручјима дјеловања	<p>Подмјера техничке помоћи за Федерално министарство пољопривреде односи се на издвајања ради стварања техничких и организацијских предуслова за програмирање, provedбу, праћење и оцјенjивање ефеката пољопривредне политике. У оквиру наведеног важно мјесто има информатизација система и осигуравање ИТ технологије и софтвера за вођење РИП и РК и других регистара, провођење контроле на терену комбиновањем модерних технологија сателитског надзора и дигитализираних података о земљишним парцелама, обраду захтјева за подршката, информирање заинтересиране јавности и извјештавање. Поред тога подмјера може укључивати израду потребних научних и стручних студија и пројеката који су основа за програмирање пољопривредне политике, обуку службеника те израду и евалуацију стратешких докумената.</p> <p>Посебна подмјера односи се на техничко опремање и неопходне обуке за успоставу функционалне пољопривредне савјетодавне службе на нивоу Федералног министарства пољопривреде, али и кантоналним и општинским нивоима, која ће бити усмјерена на пољопривреднике, особено оспособљена пружати квалитетне услуге у виду стручних савјета, помагана у доношењу пословних одлука и припреми пословних планова за инвестиције на ПП-има.</p> <p>У оквиру општих услуга важно мјесто има и подмјера везана за сигурност хране која обухвата средства за праћење и надзор заразних болести и штетника, подузимање интервенција у случају појаве заразних болести и штетника, опремање лабораторија, опремање ветеринарске инспекције и Федералне управе за инспекцијске послове, али и институција задужених за заштиту здравља биља и сигурност хране на државном нивоу. Већина ових активности проводи се у оквиру АРЦП пројекта који се реализира из средстава Свјетске банке.</p>		
Стратешки пројекти			
Показатељи за праћење резултата мјере	Показатељи	Полазне вриједности	Циљне вриједности
	- Укупан износ средстава за финансирање техничке подршке Федералном министарству пољопривреде (КМ)	0	11.442.447
	- Износ средстава за финансирање техничке подршке раду пољопривредне савјетодавне службе (КМ)	0	2.802.000
	- Износ средстава за опремање лабораторија у Федерацији БиХ (КМ)	0	5.505.000
	- Износ средстава за опремање федералних инспекција (КМ)	0	3.523.000
	- Износ средстава за опремање државних институција у систему сигурности хране (КМ)	0	1.975.000
Развојни ефект и допринос мјере остварењу приоритета	Да би могли препознати и промицати производњу хране с посебним и вриједним карактеристикама, да би се осигурала одржива производња хране, смањило расипање и подигао ниво добробити животиња, неопходни су институцијски капацитети који то могу реализирати. Услуге		

Индикатив на финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ	96.041	99.650	299.610	349.625	399.762	449.950	499.765
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
	Износ	2.500.000*	2.500.000*	5.000.000*	5.000.000*	5.000.000*	5.000.000*	5.000.000*
	Извор	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет
	Износ	0	0	8.279.000	6.140.000	3.830.000	2.164.000	1.219.000
Извор	АРЦП WB	АРЦП WB	АРЦП WB	АРЦП WB	АРЦП WB	АРЦП WB	АРЦП WB	АРЦП WB
Период provedбе мјере	2021. – 2027.							
Институција одговорна за координацију provedбе мјере	Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства							
Носитељи мјере	Сектор за пољопривреду, Сектор за рурални развој и ПСС, Сектор за ветеринарство, Агенција за плаћања у пољопривреди и руралном развоју при ФМПВШ							
Циљне групе	Федерално министарство пољопривреде, федерална и кантоналне пољопривредне савјетодавне службе, лабораторији за контролу у области пољопривреде и прехранбене индустрије, федералне ветеринарске и пољопривредне инспекцијске службе, Агенција за сигурност хране БиХ и Управа за заштиту здравља биља БиХ							

* буџетска средства намјенјена за ветеринарство

5. ИДЕНТИФИКАЦИЈА СТРАТЕШКИХ ПРОЈЕКТА

У оквиру Стратегије пољопривреде и руралног развоја идентифицирани су стратешки пројекти чија реализација може значајно допринијети остварењу стратешких циљева и њеној успјешној provedби. Према важећој Уредби стратешки пројект је интервенција од највећег значаја за остварење стратешких циљева. Они требају имати вишеструки утицај на развој и њихова provedба може бити основа за покретање других пројеката. Проведба стратешких пројеката треба имати позитиван утицај на побољшање квалитете живота веће групе грађана, а нарочито социјално угрожених категорија становништва, те омогућити одрживи раст и развој.

5.1. Стратешки пројекти идентифицирани у Стратегији пољопривреде и руралног развоја

Анализом стања у области пољопривреде и руралног развоја извршеном у првом дијелу овог документа уочено је неколико категорија интервенција које би могле бити обухваћене појмом стратешки пројекти.

У подручју оптимизације коришћења природних ресурса то би свакако могла бити провођење уређења пољопривредног земљишта (арондација, комасација, ремедијација) на свим погодним локалитетима у Федерацији БиХ, затим изградња система за наводњавање и одводњу, првенствено на комасирањем и консолидирањем земљишту, култивација погодног крша (за подизање насада јужног воћа, винограда и маслиника), култивација ливада и пашњака ради

побољшања приноса зелене масе и привођење култури запуштеног пољопривредног земљишта (необрађено земљиште које је закоровљено и обрасло самониклим и шумским раслињем на којем је вегетационо производни остатак дуже од двије године).

Друга категорија стратешких пројеката могло би бити јачање и развој задружног сектора као важног чимбеника за унапријеђење положаја малих пољопривредних газдинстава кроз увођење и примјену задружних принципа у практично пословање пољопривредних задруга у Федерацији БиХ, укључивање задруга у произвођачке групе, произвођачке организације и удружења произвођачких организација у Федерацији БиХ.

Назив стратешког пројекта	Провођење уређења пољопривредног земљишта (наводњавање, аријација, комасација, ремедијација)							
Опис стратешког пројекта	Величина пољопривредних газдинстава с обзиром на укупно расположиву количину пољопривредног земљишта, али и број парцела, представља објективну препреку јачању конкурентности пољопривредног сектора у Федерацији БиХ. На уситњеним парцелама није могуће користити модерну пољопривредну механизацију великог учинка, што директно смањује ефикасност и продуктивност ангажиране радне снаге, повећавају се трошкови и општено смањује конкурентност производње. Када томе додамо и просторну дисперзаност земљишних честица која узрокује велике трошкове доласка до парцела и с тим повезане празне ходове, јасно је да без уређења пољопривредног земљишта не можемо очекивати достизање конкурентности пољопривредног сектора у земљама окружења и ЕУ. Из истих разлога власници који своје земљиште желе дати у закуп тешко проналазе закупљиваче, што је добрим дијелом узрок толико великог удиола необрађених површина. Поред тога у неким подручјима имамо кроничне проблеме са одводњом у прољетном и јесенском периоду, односно сушом у љетним мјесецима. Из наведених разлога готово сваке године имамо велике штете које знатно умањују приход пољопривредних газдинстава, па чак доводе у питање и сам њихов опстанак. Да би овај стратешки пројекат могао бити несметано проведен потребно је, поред осигурања средстава и израде планова провођења, извршити измене постојећег Закона о комасацији на начин да је за покретање пројекта комасације довољно изјашњење 50% власника и корисника пољопривредног земљишта који су изашли на референдум о провођењу комасације. Пројекти комасације, наводњавања и одводње финансира Федерација БиХ из кредитних средстава, а реализује их у уској сарадњи са јединицама локалне самоуправе.							
Очекивани ефекти	Пројекти комасације с којим је повезано cjеловито уређење пољопривредног земљишта (бивски путеви, одводни канали, групирање и округљавање парцела, наводњавање) су пројекти од највећег стратешког значења јер имају вишеструк позитиван утицај на пољопривредни сектор у cjелини. Провођење наведеног стратешког пројекта рјешавамо готово све горе споменуте слабости нашег пољопривредног сектора. Омогућавамо употребу модерне и учинковите пољопривредне механизације, повећавамо учинковитост расположиве радне снаге, смањујемо трошкове празних ходова и транспорта, олакшавамо приступ парцелама, рјешавамо питање одводње и наводњавања, смањујемо штете од природних непогода и стварамо предуслове за раст конкурентности, квалитете и количине пољопривредних производа. Такођер, порастао би интерес за узимање пољопривредног земљишта у закуп што би допринијело повећању количине хране из домаћих извора, смањило зависност о увозу и осигурало виши степен сигурности снабдијевања нашега становништва.							
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ:			5.731.000	1.973.000	9.925.000	9.755.000	5.011.000
	Извор:			АРЦП	АРЦП	АРЦП	АРЦП	АРЦП
	Износ:				15.000.000	45.000.000	30.000.000	
	Извор:				WB	WB	WB	

Назив стратешког пројекта	Јачање и развој задружног сектора
Опис стратешког пројекта	Пољопривредне задруге су облик организовања малих пољопривредних произвођача који представља оптимални оквир за остваривање интереса и задовољавање потреба њихових пољопривредних газдинстава. Задруге прије свега омогућавају боље повезивање пољопривредних газдинстава са тржиштима обједињавањем њихове понуде, те осигуравају увођење јединствене технологије производње и међународних стандарда квалитете. Поред тога, кроз веће набавке оне могу смањити трошкове набавке инпута и олакшати приступ кредитима. Директни пријенос нових знања и технологија у производњу и подизање свијести о важности сигурности хране и заштите околиша такођер могу бити дио задружних активности. Чланство у задрузи пољопривреднику даје право на одлучивање о пословању задруге и на тај начин могућност директног укључивања његових интереса и потреба у пословне одлуке задружних тијела. У случају када је политика задруге стварање профита, чланови задруге имају право на судјеловање у одлукама о улагању, односно расподјели остварене добити. Према ФАО-у задруге су први ступ за будући развој пољопривреде, сигурности хране и смањења гладу у свијету.

Опис стратешког пројекта	Задруге требају добити посебно мјесто у оквиру мјере везане за успоставу и рад произвођачких група тако да ниво подршке за административне трошкове рада произвођачке групе буде повезана са бројем задругара, а не само за вредност годишње производње произвођачке групе којој је носилац пољопривредна задруга. Поред тога у оквиру едукација које припремају и проводе пољопривредне саветодавне службе треба осигурати посебан програм обука за менаџмент задруга везано за осposољавање у планирању и организирању производње, маркетингу, праћењу и анализи пословних одлука и остварених резултата задруге у непрестано промјенавом окружењу. Укључивање задруга у систем АКИС-а од велике је важности за ширење знања и иновација у пољопривредном сектору те њихову практичну употребу на пољопривредним газдинствима будући да стручњаци запослени у задругама на најбољи начин могу повезати теоријска знања и њихову практичну примјену. Доношење закона о пољопривредним задругама који би промовирао примјену задружних принципа и давао предност задругама са већим бројем задругара створило би предуслове за додјелу додатних средстава у оквиру подмјере за подршку оснивању предузећа повезаних са пољопривредом и шумарством.							
Очекивани ефекти	Регистровање већег броја пољопривредних задруга у којима су оснивачи мали пољопривредни произвођачи, а које у своје раду и пословању у потпуности примјењују задружне принципе резултираће бројним позитивним ефектима. Успоставом таквих задруга објединиће се понуда и повећати преговарачка моћ пољопривредних произвођача, а на бази већих наруџби смањиће се цијена инпута за производњу (заштитна средства, мин. ђубриво, сјеме, саднице и сл.). Скраћивањем ланаца дистрибуције искључивањем непотребних посредника пораст ће откупна цијена пољопривредних производа, а због опсега транспорта смањиће се трошкови по јединици производа, што отвара могућност продаје и на удаљеним тржиштима. Изградњом заједничких складишних простора повећава се трајност производа, продужава сезона продаје и постижу поволније цијене због избјегавања сезонских флукуација цијена. Поред позитивних учинака на пољопривредна газдинства отворила се и нова радна мјеста за младе стручњаке из области пољопривреде и агрономије, и помоћи одрживи развој руралних простора којима сада пријети напуштање пољопривредне дјелатности и иселљавање у урбана средишта или иностранство. За финансирање активности претпостављена је трећина расположивих средстава из мјере за оснивање руралних предузећа и мјере за успоставу и рад произвођачких група.							
Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ:	500.000	800.000	1.000.000	1.500.000	2.000.000	2.150.000	2.250.000
	Извор:	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет

Назив стратешког пројекта	Успостављање система пољопривредног знања и иновација (АКИС-а) у Федерацији БиХ
Опис стратешког пројекта	Систем пољопривредног знања и иновација (Agricultural Knowledge and Innovation System – АКИС) се успоставља с циљем осигурања сталне сарадње између представника група секторских актера – пољопривредних произвођача и произвођача хране, предузетника, потрошача, сектора шумарства, институција са ужим и ширим надлежностима у сектору, пољопривредних саветника, истраживача и др. који заједнички идентифицирају секторске проблеме те креирају и проводе истраживачке и сличне пројекте који нуде рјешења за њихово превладавање. Систем би требао омогућити стварање и размену знања на отворен начин с осигураним простором за сусрете актера и развој идеја кроз формирање такозваних оперативних група пољопривредног иновацијског партнерства. Групе подржавају развој иновативних рјешења с приступом одозго према горе како би пољопривреда, уз практичну примјену новостворених или трансферираних знања и/или креираних иновација постала ефикаснија, продуктивнија и одрживија. Успостављање интегрiranог АКИС-а према ЕУ стандардима захтијева доношење посебних законских и подзаконских аката којима ће се регулирати систем знања и иновација у пољопривреди и који ће обухватити успостављање система, компоненте система, финансирање система кроз програм знања и иновација у пољопривреди, креирање, одобравање и реализацију истраживачких и/или иновацијских пројеката, посебно позиционирање саветодаваца у систему, итд. Поред успостављања легислативног оквира, до краја стратешког периода би кроз осмишљен и посебно одобрен пројекат фазне реализације на успостављању АКИС-а требало: - идентифицирати актере система, уз процјену њихове компетентности, мотивисаности и потребних доприноса у функционирању система; - по потреби и зависно од резултата претходног, организовати и провести посебне програме осposољавања група секторских актера који чине АКИС; - креирати структуру АКИС система Федерације БиХ према искуствима и најбољим праксама у земљама ЕУ; - формирати прву групу или прве оперативне групе пољопривредног иновацијског партнерства; - реализирати прве АКИС пројекте креиране у оквирима оперативне групе (или оперативних група) и финансиране из буџетски планираних средстава за Мјеру подршке размени знања и информација; - успоставити прве тачке секторске изврсности.
Очекивани ефекти	Провођењем наведених фаза пројекта, уз донесен легислативни оквир за АКИС, Федерација БиХ би у наредни стратешко-плански период развоја сектора могла ући са елементима успостављеног система

Индикативна финансијска конструкција са изворима финансирања	Година	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Износ:			350.000	430.000	445.000	460.000	475.000
	Извор:			Буџет	Буџет	Буџет	Буџет	Буџет

6. ПРОВЈЕРА МЕЃУСОБНЕ УСКЛАЂЕНОСТИ СТРАТЕШКИХ ДОКУМЕНАТА

Усклађеност Стратегије пољопривреде и руралног развоја са осталим стратешким документима, а прије свега са Стратегијом развоја Федерације БиХ 2021. – 2027. на нивоу Федерације БиХ врши Федерални завод за програмирање развоја. Све препоруке добивене од наведеног тијела уграђене су у ову Стратегију.

7. ИНДИКАТИВНИ ФИНАНСИЈСКИ ОКВИР ЗА ПРОВОЂЕЊЕ СТРАТЕГИЈЕ

У складу са Уредбом о изради стратешких докумената у Федерацији БиХ, на основу ситуацијске анализе и пројекције, као и дефинираних мјера, израђује се индикативни финансијски оквир за цјелокупни период важења стратешког документа. У њему је приказана процјена потребних финансијских средстава по стратешким циљевима, приоритетима и мјерама из буџета Владе Федерације БиХ, али и осталих извора финансирања као што су кредитна средства, средства Европске уније и донације домаћих и страних организација, институција и предузећа.

7.1. Индикативни финансијски оквир

(у милионима КМ)

ИНДИКАТИВНИ ФИНАНСИЈСКИ ОКВИР ЗА ПЕРИОД ВАЖЕЊА СТРАТЕШКОГ ДОКУМЕНТА					
Ознака стратешког циља, приоритета и мјере	Структ. фин. (%)*	Укупно (милиона КМ)	Буџет институције (милиона КМ)	Остали извори	
				(милиона КМ)	Назив потенцијалног извора
1. Стратешки циљ 1.	87,59	1.166,56	1.121,27	45,29	
Приоритет 1.1. (Приоритет 1)	61,04	813,05	791,41	21,63	
Мјера 1.1.1.1. Подршка пословању ПГ на подручјима са природним ограничењима	0,60	8,04	8,04	0	
Мјера 1.1.2. Основно плаћање по на обрађене површине	11,07	147,44	147,44	0	
Мјера 1.1.3. Додатно плаћање стратешким производњама	2,62	34,91	34,91	0	
Мјера 1.1.4. Основно плаћање по грлу	18,23	242,84	242,84	0	
Мјера 1.1.5. Подршка структурној трансформацији сектора производње млијека	20,29	270,18	270,18	0	
Мјера 1.1.6. Подршка пчеларству	1,38	18,35	18,35	0	
Мјера 1.1.7. Подршка производњи рибе	1,30	17,34	17,34	0	
Мјера 1.1.8. Подршка интервентној набавци пољопривредних репроматеријала	0,77	10,29	10,29	0	
Мјера 1.1.9. Подршка осигурању пољопривредне производње	0,48	6,35	6,35	0	
Мјера 1.1.10. Техничка подршка ФМПВШ за спровођење политика	4,30	57,30	5,67	21,63	АРЦП - WB

и јачање система сигурности хране					
Ветеринарство			30,00		
Приоритет 1.2. (Приоритет 2)	21,74	289,53	289,53	0	
Мјера 1.2.1. Подршка улагањима	21,58	287,37	287,37	0	
Мјера 1.2.2. Подршка размени знања и информација	0,16	2,16	2,16	0	
Приоритет 1.3. (Приоритет 3)	4,80	63,98	40,32	23,66	
Мјера 1.3.1. Подршка приватном складиштењу	0,64	8,55	8,55	0	
Мјера 1.3.2. Пилот схема воћа, поврћа и млијека	0,21	2,80	2,80	0	
Мјера 1.3.3. Подршка реализацији оперативних програма организација произвођача	0,62	8,20	8,20	0	
Мјера 1.3.4. Подршка сарадњи од интереса за пољопривреду и рурални развој	3,34	44,43	20,77	18,76 4,90	РЕАДП - ИФАД АРЦП - WB
Стратешки циљ 2.	0,22	2,94	2,94	0	
Приоритет 2.1. – (Приоритет 6)	0,22	2,94	2,94	0	
Мјера 2.1.1. Подршка за органску производњу и производњу у конверзији	0,22	2,94	2,94	0	
Стратешки циљ 3	12,19	162,41	40,01	122,40	
Приоритет 3.1. (Приоритет 7)	12,19	162,41	40,01	122,40	
Мјера 3.1.1. Подршка дохотку младим пољопривредницима који преузимају управљање ПГ	0,33	4,36	4,36	0	
Мјера 3.1.2. Покренути пословање младих пољопривредника и оснивање предузећа на руралном простору	2,38	31,65	31,65	0	
Мјера 3.1.3. Подршка развоју руралне инфраструктуре	9,49	126,40	4,00	32,40 90,00	АРЦП – WB Комасација међ. кредит
Укупно из стратешког документа***	100%				
ПРЕГЛЕД ПО ИЗВОРИМА (износи у КМ и процентуални удио)					
Буџетска средства	Кредитна средства	Средства ЕУ		Остале донације	
1.164,21 КМ	167,69 КМ	0,00 КМ		0,00 КМ	
87,41%	12,59%	0%		0%	

*Структура удјела финансирања (у %) приоритета и стратешких циљева у укупном износу финансирања стратешког документа.

**Број мјера није ограничен па се може додавати онолико мјера колико је потребно за остваривање одређеног приоритета.

***Структура финансирања по изворима финансирања.

Напомена: Средства за финансирање стратешког документа заснивају се на пројекцијама доступних и очекиваних финансијских средстава у моменту израде стратешког документа. Детаљан финансијски план по мјерама је дат у прилогу овог документа и чини његов саставни дио.

8. САЖЕТИ ПРЕГЛЕД СТРАТЕГИЈЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА

Уредбом о изради стратешких докумената у Федерацији БиХ прописан је садржај Сажетог прегледа стратешког документа у којем се приказују појединачни стратешки циљеви, приоритети и мјере са полазним и завршним вриједностима њихових показатеља, те износи планираних средстава и извори финансирања. Сажети преглед стратешког документа заправо представља преглед кључних параметара стратешког документа који су због лакшег праћења приказани у сажетом табличном облику.

8.1. Сажети преглед стратешког документа

САЖЕТИ ПРЕГЛЕД СТРАТЕШКОГ ДОКУМЕНТА					
Редни број и ознака	НАЗИВ	Показатељи и финансијски извори			
1. Стратешки циљ	Паметан, отпоран и диверсификован сектор пољопривреде са зајамченом повећаном сигурношћу снабдијевања храном	Показатељи стратешког циља	Полазне вриједности показатеља*	Циљне вриједности показатеља**	
		Покривеност увоза извозом пољопривредно прехранбених производа	40%	50%	
		Бруто додана вриједност сектора А у БДП у %	4,4	≤ 4,0	
		Вриједност производње, у милионима КМ	1.453	≥ 1.600	
		Запосленост сектора А (ИЛО дефиниција), у %	8,9 (2019)	≤ 7,5	
Буџет (КМ)		Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)		
	1.121.266.654	45.291.010	1.166.557.164		
1.1. Приоритет	Подржавати одржив доходак и отпорност пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдијевања храном	Показатељи приоритета	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља	
		Смањење неједнакости дохотка: Упоредба дохотка од пољопривреде и сродних дјелатности у односу на просјечни доходак општег газдинства	0,66 74.000	0,80 90.000	
		Број регистрованих пољопривредних газдинстава	7.700	12.900	
		Број младих пољопривредника који управљају ПГ	6.135	9.675	
		Од тога - мушки - женски	1.565	3.225	
Буџет (КМ)		Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)		
	791.414.508	21.632.000	813.046.508		
1.1.1. Мјера	Подршка пословању ПГ на подручјима са природним ограничењима	Показатељи мјере	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља	
		Број ПГ из подручја са природним ограничењима која су корисници мјере	0	700	
		Површина у хектарима за које се исплаћује подршка за подручја са природним ограничењима	0	12.000	
		Буџет (КМ)		Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
			8,04	0	8,04
1.1.2. Мјера	Основно плаћање по ха обрађене површине	Показатељи мјере	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља	
		Број хектара земљишта у систему основног плаћања	23.000	55.000	
		Број корисника подршке за основно плаћање по ха	2.750	10.000	
		Буџет (КМ)		Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
			147.440.500	0	147.440.500
1.1.3. Мјера	Додатно плаћање стратешким производњама	Показатељи мјере	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља	
		Број хектара земљишта у оквиру додатног плаћања стратешким производњама	9.100	30.500	
		Буџет (КМ)		Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
			34.905.775	0	34.905.775
		1.1.4. Мјера	Основно плаћање по грлу	Показатељи мјере	Полазне вриједности показатеља
Број корисника подршке за основно плаћање по грлу	7.050			9.000	
Број условних грла обухваћених подршком за аутохтоне пасмине	350			650	
Буџет (КМ)				Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
	242.844.382			0	242.844.382
1.1.5. Мјера	Подршка структурној трансформацији сектора производње млијека	Показатељи мјере	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља	
		Број корисника подршке за компензационо плаћање за млијеко	0	4.000	
		Буџет (КМ)		Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)

		270.178.411	0	270.178.411		
1.1.6. Мјера	Подршка пчеларству	Показатељи мјере	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља		
		Број корисника подршке за подршку пчеларству	1.700	2.250		
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)		
		18.352.461	0	18.352.461		
1.1.7. Мјера	Подршка производњи рибе	Показатељи мјере	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља		
		Број корисника подршке за подршку рибарству	17	25		
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)		
		17.338.736	0	17.338.736		
1.1.8. Мјера	Подршка интервентној набавци пољопривредних репроматеријала	Показатељи мјере	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља		
		Број корисника подршке за интервентну набавку пољопривредних репроматеријала	0	10.500		
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)		
		10.289.220	0	10.289.220		
1.1.9. Мјера	Подршка осигурању пољопривредне производње	Показатељи мјере	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља		
		Број ПГ који су остварили право на суфинансирање премије осигурања Износ средстава исплаћен за суфинансирање премије осигурања (КМ)	44 141.000	1.304 6.353.200		
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)		
		6.353.173	0	6.353.173		
1.1.10. Мјера	Технички подржавати ФМПВШ за провођење политика и јачање система сигурности хране	Показатељи мјере	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља		
		Износ средстава за финансирање техничке подршке Федералном министарству пољопривреде	0	11.442.447		
		Износ средстава за финансирање техничке подршке раду пољопривредне савјетодавне службе	0	2.802.000		
		Износ средстава за опремање лабораторија у Федерацији БиХ	0	5.505.000		
		Износ средстава за опремање федералних инспекција	0	3.523.000		
		Износ средстава за опремање државних институција у систему сигурности хране	0	1.975.000		
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)		
		35.671.850	21.632.000	57.303.850		
		1.2. Приоритет	Јачати тржишне оријентисаности повећањем конкурентности, укључујући стављање већег нагласка на истраживање, технологију и дигитализацију	Показатељи приоритета	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља
				Удио пољопривредника који примају инвестициону подршку за реструктурирање и модернизацију укључујући побољшање ефикасности ресурса	10% 0	25% 0,19%
Удио федералног буџета за пољопривреду намијењен размјени знања и информација	8% 6,5%			40% 13,8%		
Удио остварених средстава за политику руралног развоја у укупно уплаћеним средствима подршке	20,3% 4,5			28,0% 42,5		
Износ исплаћене подршке инвестицијама у ПГ (милиони КМ)						
Удио жена носитеља ППГ-ова у коришћењу потицаја						
Износ исплаћене подршке прерађивачким капацитетима (милиони КМ)						
Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)			Укупно (КМ)		
289.528.637	0			289.528.637		
1.2.1. Мјера	Подршка улагањима			Показатељи мјере	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља
		Број подржаних пројеката улагања на ПГ	1.112	9.020		
		Износ исплаћене подршке инвестицијама на ПГ	6.466.000	159.120.943		
		Број подржаних пројеката улагања у прераду	68	580		

		Износ исплаћене подршке прерађивачким капацитетима	4.467.280	101.751.515
		Број подржаних пројеката улагања у диверзификацију на ПГ	0	580
		Укупне инвестиције пројеката диверзификације	0	24.843.652
		Број подржаних пројеката улагања у производњу обновљиве енергије	0	340
		Број подржаних пројеката улагања у заштиту биоразноликости	0	17
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		287.368.637	0	287.368.637
1.2.2. Мјера	Подршка размјени знања и информација	Показатељи мјере	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља
		Износ средстава додијељен за активности везане за АКИС (КМ)	0	1.200.000
		Број радних група које раде на размјени знања и информација	0	7
		Број успостављених тачака изврности	0	15
		Број носитеља ПГ-а који су посјетили тачке изврности	0	3.600
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		2.160.000	0	2.160.000
1.3. Приоритет	Унаприједити положај пољопривредних произвођача у ланцу вриједности пољопривредних производа	Показатељи приоритета	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља
		Удио пољопривредника који судјелују у производним групама којима је додијељена подршка	61% 0%	85% 60%
		Удио вриједности производње у организацијама произвођача с оперативним програмима у односу на укупну производњу		
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		40.323.509	23.659.010	63.982.519
1.3.1. Мјера	Подршка приватном складиштењу	Показатељи мјере	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља
		Број корисника подршке приватном складиштењу	0	70
		Број производа у систему подршке приватном складиштењу	0	5
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		8.550.000	0	8.550.000
1.3.2. Мјера	Пилот схема воћа, поврћа и млијека	Показатељи мјере	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља
		Број корисника схема воћа, поврћа и млијека	0	250
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		2.800.000	0	2.800.000
1.3.3. Мјера	Подршка реализацији оперативних програма организација произвођача	Показатељи мјере	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља
		Број организација произвођача корисника подршке за реализацију оперативних програма	0	7
		Број организација произвођача које оснивају оперативни фонд	0	3
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		8.200.000	0	8.200.000
1.3.4. Мјера	Подршка сарадњи од интереса за пољопривреду и рурални развој	Показатељи мјере	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља
		Број успостављених производних група	64	85
		Број ППГ-ова укључених у производне групе	11.944	18.500
		Број израђених ЛРС	0	15
		Број подржаних ЈАГ-ова	0	15
		Број подржаних организација произвођача	0	9
		Број подржаних наступа на сајмовима	1	120
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		20.773.509	23.659.010	44.432.519

2. Стратешки циљ	Снажнија примјена еколошких пракси у производњи којима се прилагођава и ублажава утицај климатских промјена	Показатељи стратешког циља	Полазне вриједности показатеља*	Циљне вриједности показатеља**
		Постотак подземних вода мјерних постаја с концентрацијом Н изнад 50 мг/л према Директиви о нитратима	80%	60%
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		2.937.000	0	2.937.000
2.1. Приоритет	Доприносити ублажавању и прилагођавању утицаја климатских промјена и веће коришћење одрживе енергије	Показатељи приоритета	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља
		Удио пољопривредног земљишта у оквиру обавезе управљања којом се подупире очување или обнова биолошке разноликости	0%	5%
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		2.937.000	0	2.937.000
2.1.1. Мјера	Подршка за органску производњу и производњу у конверзији	Показатељи мјере	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља
		Број ПГ која су обухваћена подршком органској и производњи у конверзији Површина под хектарима обухваћена подршком органској и производњи у конверзији	346 1.750	550 3.500
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		2.937.000	0	2.937.000
3. Стратешки циљ	Снажнија друштвено-економска структура (одрживог развоја) руралних подручја	Показатељи стратешког циља	Полазне вриједности показатеља*	Циљне вриједности показатеља**
		Кретање стопе запослености у претежно руралним подручјима Развој индекса сиромаштва у руралним просторима	60% 30%	80% 15%
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		40.010.000	122.395.000	162.405.000
3.1. Приоритет	Привлачити младе пољопривреднике и стварати пословни амбијент у руралним подручјима	Показатељи приоритета	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља
		% становника у руралним подручјима од укупног броја становника Удио руралног становништва које има користи од побољшаног приступа услугама и инфраструктури кроз подршку у оквиру федералних подршки Број младих пољопривредника који оснивају пољопривредно газдинство уз подршку ФМПВШ	56,7 0% 0	58 25% 5.200
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		40.010.000	122.395.000	162.405.000
3.1.1. Мјера	Подршка дохотку за младе пољопривреднике који преузимају управљање ПГ	Показатељи мјере	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља
		Број младих пољопривредника који управљају ПГ -ом Површина у хектарима за које се исплаћује подршка у оквиру подршке приходу за младе пољопривреднике	7.700 0	12.900 17.600
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		4.360.000	0	4.360.000
3.1.2. Мјера	Покретање пословања младих пољопривредника и оснивање предузећа на руралном простору	Показатељи мјере	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља
		Број ПГ који су користили мјеру за покретања пословања младих пољопривредника Износ средстава додијељен за покретање пословања младих пољопривредника Број новооснованих руралних предузећа повезаних са пољопривредом и шумарством подржаних у оквиру мјере Износ средстава додијељен за подршку оснивању руралних предузећа повезаних са пољопривредом и шумарством (КМ)	0 0 0 0 0	200 19.000.000 2.200 11.590.000 265 1.060.000
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)

		Број новооснованих руралних предузећа за пољопривредне активности подржаних у оквиру мјере Износ средстава додијељен за подршку оснивању руралних предузећа за пољопривредне активности (КМ)		
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		31.650.000	0	31.650.000
3.1.3. Мјера	Подршка развоју руралне инфраструктуре	Показатељи мјере	Полазне вриједности показатеља	Циљне вриједности показатеља
		Број подржаних пројеката изградње канализације и пречишћавања отпадних вода	0	10
		Број подржаних пројеката изградње и опремања топлана	0	5
		Број подржаних пројеката изградње локалне цестовне инфраструктуре	0	100
		Површина земљишта обухваћена системима за наводњавање и одводњу	2.500	5.000
		Површина земљишта обухваћена комасацијом (хектара)	0	25.000
		Буџет (КМ)	Остали извори (КМ)	Укупно (КМ)
		4.000.000	122.395.000	126.395.000
*Колона "Полазне вриједности показатеља" односи се на годину израде стратешког документа.				
**Колона "Циљне вриједности показатеља" се обично односи на посљедњу годину provedбе стратешког документа.				

Извор података за показатеље: За опште економске показатеље - релевантни статистички билтени Федералног завода за статистику (области Национални рачуни, Тржиште рада, Робни промет са иностранством), Анкета о радној снази и Анкета о сиромаштву. За остале податке база података ФМПВШ (Регистар ППГ-а и Регистар клијената).

9. ДЕФИНИРАЊЕ ОКВИРА ЗА ПРОВОЂЕЊЕ, ПРАЋЕЊЕ, ИЗВЈЕШТАВАЊЕ И ЕВАЛУАЦИЈУ СТРАТЕГИЈЕ

9.1. Успостава основа за провођење и праћење Стратегије

У процесу израде Стратегије пољопривреде и руралног развоја било је потребно створити квалитетан основ за њено провођење, праћење, извјештавање и евалуацију. То се постиже поштовањем принципа да одабрани циљеви морају бити усклађени са утврђеним проблемима и јавним потребама, да омјер планираних ефеката и предвиђених ресурса треба бити што ближи оптималном, да полазне и циљне вриједности показатеља требају бити објективно и реалистично процијењене, да посљедице развојне интервенције требају бити што боље усклађене с потребама циљних група, те да позитивне промјене и ефекти требају бити трајно одрживи.

Мониторинг (праћење) и евалуација (процјена учинака) су неизоставне активности у циклусу дизајнирања и provedбе стратегија, програма, пројеката и мјера и обавезне су за све пројекте и програме финансиране од стране ЕУ, те су рационалан избор у стратешком планирању за све државе које имају амбиције у правцу ЕУ интеграција.

Мониторинг и евалуација су двије засебне, али међусобно повезане фазе provedбе јавних политика које користе различите алате како би се осигурало правовремено прикупљање адекватних података, извјештавање о напретку, процјена учинка напретка те учење на основу претходног искуства.

Мониторинг истражује што се догодило везано за достизање очекиваних резултата или напретка, док евалуација анализира зашто се нешто догодило и који је утицај те промјене, односно усмјерена је на резултате, учинке и разлоге због којих су се промјене догодиле, односно истражује узроке и учинке промјене евидентиране мониторингом. Према ЕУ стандардима, евалуација је систематска и објективна процјена пројеката, програма и политика које су у току или су завршене, њихова дизајна, provedбе и резултата. Алат је то који служи доносиоцима

одлука за учење о функционирању и стварном учинку финансијских интервенција, у односу на иницијална очекивања и процјене. Њиме се оцјењује дјелотворност, учинковитост, учинак, одрживост, релевантност и друге значајке одређене јавне политике или интервенције.

Међутим, у складу са Уредбом о изради стратешких докумената у Федерацији БиХ Федерално министарство пољопривреде је поред праћења и евалуације дужно дефинирати и оквир за провођење и извјештавање о реализацији Стратегије пољопривреде и руралног развоја. За ову сврху потребно је осигурати организацијске предуслове како би у оквиру организацијског устроја постојала систематизована и попуњена радна мјеста за програмирање мјера, њихову provedбу, праћење извјештавање и оцјену учинака пољопривредне политике и политике руралног развоја.

Проведба

Проведба Стратегије путем provedбе дефинираних политика осигурана је кроз примјену Уредбе о трогодишњем и годишњем планирању рада, мониторингу и извјештавању у Федерацији БиХ ("Службене новине Федерације БиХ", број: 74/19) на основу које се доносе трогодишњи и годишњи планови рада.

Приликом израде трогодишњег плана рада, ФМПВШ има обавезу преузети релевантне мјере из секторске стратегије за чију provedбу су надлежни са припадајућим показатељима, као и полазне и циљне вриједности показатеља за сваку годину трогодишњег периода. Мјере из Стратегије пољопривреде и руралног развоја се уносе као програми у трогодишњем плану рада, а сваки програм у трогодишњем плану рада утврђује се и као програм у Документу оквирног буџета (ДОБ-у) са додијељеном шифром. То значи да је мјера из Стратегије пољопривреде и руралног развоја једнака програму у трогодишњем плану рада и ДОБ-у. За сваки од утврђених програма (мјера) дефинирају се активности/ пројекти, чија реализација у трогодишњем периоду доприноси остварењу мјере, приоритета и стратешког циља из Стратегије пољопривреде и руралног развоја.

Мониторинг

Мониторинг (праћење) Стратегије представља систематско и континуирано прикупљање, анализирање и коришћење података и показатеља ради мјерења напретка реализације Стратегије пољопривреде и руралног развоја, у сврху подузимања одговарајућих мјера ради евентуалних корекција и извјештавање о оствареним резултатима. Он осигурава доносителјима одлука у провођењу политике развоја могућност континуираног добијања повратних информација о provedби програма и пројеката, односно резултатима њихове provedбе, а самим тим и могућност упоредбе оствареног и планираног.

Извјештавање

Годишњи извјештај о раду припрема се с циљем праћења провођења планираних активности/пројеката и оцјене доприноса у остваривању програма (мјера) органа и институција на свим нивоима власти. Извјештавање о реализацији Стратегије пољопривреде и руралног развоја такођер је прописано споменутим Уредбом Владе Федерације БиХ. Федерално министарство пољопривреде, у складу са наведеним, има обавезу израде годишњег извјештаја о раду на основу прикупљених података неопходних за праћење остварења годишњег плана рада. Како годишњи план рада произлази из Стратегије, у годишњем извјештају о раду може се добити увид у степен реализације стратешких циљева и приоритета у тој години.

У годишњем извјештају о раду прецизно се наводи да ли су и у којој мјери извршене планиране активности из годишњих програма рада, затим очекивани и остварени резултати, планирана и утрошена средства за извршење активности и, за евентуално неизвршење, разлог за неизвршење или дјеломично извршење. Федерално министарство и Влада Федерације БиХ поред тога требају израдити Извјештај о развоју који као полазне параметре користи стратешке циљеве, приоритете и показатеље из релевантних стратешких докумената, у конкретном случају из Стратегије пољопривреде и руралног развоја.

Евалуација

Евалуација, односно оцјена Стратегије представља процјену њене релевантности, учинка, утицаја и ефикасности. Њоме се преиспитује садржај проведених мјера односно појединих пројеката и активности путем којих се реализира цијелокупни план и доносе закључци о успјешности и учинцима њихове реализације. Резултати квалитетно спроведене евалуације пружају корисне и поуздане информације на основу којих се стечена искуства и научене лекције уграђују у будуће процесе одлучивања и стратешког планирања, те пружа могућност да се у будућности избјегну евентуалне уочене грешке из прошлости.

Према Уредби о евалуацији стратешких докумената у Федерацији БиХ ("Службене новине Федерације БиХ", број: 74/19), за све стратешке документе у Федерацији БиХ обавезне су: (и) Ех-анте (претходна евалуација), која се ради у фази израде стратешких докумената прије њиховог усвајања, и (ii) Евалуација у току, која се ради у претпоследњој години provedбе стратешких докумената. Ех-анте евалуација се ради с циљем унапређења квалитете, релевантности и кохерентности стратешких докумената. Евалуација у току се ради с циљем утврђивања степена provedбе стратешких докумената, те ефикасности и ефикасности планираних мјера и резултата према зацртаним циљевима и очекивањима, као и сумирања резултата и осигурања улазних елемената за стратешке документе за сљедећи плански циклус. Евалуација у току ће се радити у претпоследњој години provedбе Стратегије развоја (2026. године) и њу ће провести независни вањски евалуатор, док ће

се евалуација на средини периода provedбе радити уколико се за њом укаже потреба.

У оквиру активности дефинирања оквира за провођење израђен је Акцијски план за provedбу Стратегије пољопривреде и руралног развоја Федерације БиХ 2023. – 2027. година који се налази у прилогу.

Акцијски план минимално садржи сљедеће елементе:

- назив стратешког циља и приоритета,
- назив планираних мјера и стратешких пројеката са полазним и циљним вриједностима показатеља за праћење резултата мјере,
- оквирну финансијску вриједност по годинама,
- очекиване изворе финансирања,
- период provedбе,
- носиоци реализације и
- циљне групе корисника.

9.2. Опис система за управљање и координацију provedбе Стратегије

Будући да ова Стратегија доноси низ новина с обзиром на постављене циљеве, приоритете и мјере, за њену пуну provedбу потребно је дорадити постојећи систем за provedбу политика и мјера. Због тога је израђен Акцијски план за provedбу Стратегије пољопривреде и руралног развоја Федерације Босне и Херцеговине 2021.-2027. година, који се налази у прилогу и чини саставни дио ове Стратегије. Акцијским планом је између осталог предвиђено доношење новог Закона о пољопривреди, те Закона о новчаним подршкама у пољопривреди и руралном развоју којима би изнова дефинирали поједине категорије мјера и ускладили их са мјерама предвиђеним у Уредби (ЕУ) 2021/2115. На споменуте законе надовезали би се provedбени акти (правилници) који би уређивали начин реализације појединих мјера.

Иако систем трогодишњег и годишњег планирања, годишњег извјештавања и извјештавања о развоју који се примјењују на нивоу федералних органа значајно доприноси провођењу и праћењу реализације политика дефинираних Стратегијом пољопривреде и руралног развоја, у новом Закону о пољопривреди поред осталог треба предвидјети и формални институцијски оквир за усклађивање пољопривредних политика на различитим нивоима власти у Федерацији БиХ. Овим оквиром треба унаприједити међусобну усклађеност политика и мјера пољопривредне политике и политике руралног развоја не само на нивоу Федерације БиХ него и на нижим нивоима, дакле на нивоу кантона и јединица локалне самоуправе.

Поред самог законског оквира треба доградити и информацијски систем за обраду новчаних подршки Федералног и кантоналних министарстава пољопривреде, и објединити их у јединствени систем како би се на дневној бази омогућила реализација мјера и извјештавање о њиховој provedби на простору цијеле Федерације БиХ. За ову намјену већ су осигурана средства у оквиру Пројекта отпорности и конкурентност пољопривреде (АРЦП) који се финансира из средстава Свјетске банке, а реализира се у периоду 2022. – 2027. година.

Конечно, у фази израде provedбених аката за provedбу политика и мјера, Федерално министарство пољопривреде у процес треба на одговарајући начин укључити и све релевантне судионике из заинтересоване јавности како би се мјере што боље прилагодиле корисницима, а средства за реализацију мјера, у складу са постављеним циљевима и приоритетима у Стратегији пољопривреде и руралног развоја, додјелила управо онима којима су била и намијењена.

Стратегијом пољопривреде и руралног развоја у дијелу који се односи на програмирање мјера идентифицирана су

тијела која управљају поједином мјером. Потребно је ојачати капацитете постојећих организацијских јединица за програмирање мјера директних плаћања, мјера уређења тржишта и мјера руралног развоја. За потребе мониторинга мјера, анализе ефеката мјера и политика и обједињавање извјештаја потребно је успоставити посебан сектор. Овај сектор би по природи послова могао обављати и послове везане за ЕУ интеграције, али и друге међународне споразуме. За provedбу мјера у Федералном министарству пољопривреде већ постоји информацијски систем који у великој мјери осигурава провођење административне контроле за мјере новчаних подршки везаних за директна плаћања, и мјере руралног развоја. Овај систем треба надоградити како би био прилагођен новим мјерама и корисницима мјера, за што су осигурана средства у оквиру већ споменутог пројекта (АРЦП) из кредита Свјетске банке.

Систем контрола и казни прописује се Законом о пољопривреди и Законом о новчаним подршкама у пољопривреди и руралном развоју, док се детаљи везани за провођење контроле у оквиру сваке поједине мјере прописују provedбеним актима (правилницима) за поједину мјеру или групу мјера.

Контрола исплате подршки на терену у области директних плаћања до сада је била већином у надлежности кантоналних и општинских службеника, док је контрола мјера руралног развоја била у надлежности Федералног министарства пољопривреде. Овај систем је показао бројне слабости, те је потребно и контролу директних плаћања за производње пренијети на Федерално министарство пољопривреде. За ту сврху потребно је успоставити систем надзора засијаних површина путем сателитских снимака и успоставити Агенцију за плаћања при Федералном министарству пољопривреде која би имала посебан одјел за контролу на терену са довољним бројем специјализираних службеника, опреме и возила неопходних за квалитетно провођење контроле.

АКЦИОНИ ПЛАН ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ СТРАТЕГИЈЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ФЕДЕРАЦИЈЕ БИХ 2021.-2027. ГОДИНА												
Подршка (потицање) паметног, отпорног и диверсификованог сектора пољопривреде са гарантованом повећаном сигурношћу снабдевености храном												
Подршка одрживог дохотка и отпорности пољопривредних газдинстава како би се побољшала сигурност снабдевености храном												
Стратешки циљ 1:	Приоритет 1.1:	Програм	Активност	Носитељ (најмањи орг. јединица)	Рок извршења	Буџет 2022.	Буџет 2023.	Буџет 2024.	Буџет 2025.	Буџет 2026.	Буџет 2027.	Мјерљиви индикатори извршења
	Програм 1.1.1	Подршка пословању ПГ на подручјима са природним ограничењима	1.1.1.1	Доношење Правилника за мере директних плаћања	Сектор за пољопривреду у сарадњи са Сектором за РР	2024.						- Правилник објављен у Службеним новинама Федерације БиХ
			1.1.1.2	Надградња софтвера за директна плаћања ради имплементације мере подршке пословању ПГ на подручјима са природним ограничењима	ПИУ Шумарства у сарадњи са Сектором за пољ и Шумарством за ИТ	2024.						- Надградња софтвера је у функцији имплементације мере подршке подручјима са природним ограничењима
			1.1.1.3	Имплементација мере подршке пословању ПГ на подручјима са природним ограничењима	Сектор за плаћања	2024.-2027.		1 640 000	1 900 000	2 100 000	2 400 000	- Број пољопривредних газдинстава из подручја са природним ограничењима која су користи мјере подршке у хектарима за које се исплаћује подршка за подручја са природним ограничењима
	Програм 1.1.2	Основно плаћање по ха обрађене површине										
			1.1.2.1	Доношење Правилника о интегралној билтној пројаводњи	Сектор за пољ	2024.						- Правилник објављен у Службеним новинама ФБиХ
			1.1.2.2	Надградња софтвера за директна плаћања ради	ПИУ Шумарств	2024.						- Надградња софтвера је у функцији имплементације

Приоритет	Програм	Активност	Носитељ (најмањи орг. дио)	Рок извршења	Буџет 2022.	Буџет 2023.	Буџет 2024.	Буџет 2025.	Буџет 2026.	Буџет 2027.	Мјерљиви индикатори извршења
		Израда Плана за дугорочно одрживу откорму храном из домаћих извора	Сектор за планирање и координацију политика и ЕУ интеграцију сарадњи са Сектором за пољ и Сектором за РР	2027.						70.000	- План за дугорочно одрживу откорму храном из домаћих извора израђен и достављен Влади ФБиХ на усвајање
		Израда Стратегије одрживих прехранбених система и смањења расипања хране	Сектор за планирање и координацију политика и ЕУ интеграцију сарадњи са Сектором за пољ и Сектором за РР	2027.						80.000	- Стратегија одрживих прехранбених система и смањења расипања хране израђена и достављена Влади ФБиХ на усвајање
Јачање тржишне оријентисаности повећање конкурентности, укључујући стављање већег нагласка на истраживање, технологију и дигитализацију											
	Програм										
Програм 1.2.1	Подршка улагањима										
		1.2.1.1	Доношење Правилника за мере подршке улагањима на ПТ и прераду пољопривредних производа	2024							- Правилник објављен у Службеним новинама Федерације БиХ
		1.2.1.2	Доношење Правилника за мере подршке улагањима у диверсификацију економских активности на ПТ	2024							- Правилник објављен у Службеним новинама Федерације БиХ
		1.2.1.3	Имплементација мера подршке улагањима	2022 - 2027.	14.000.000	44.750.000	46.899.977	51.568.688	56.411.750	60.115.185	- Број подржаних пројеката улагања на ПТ - Износ исплаћене подршке инвестицијама на ПТ

Приоритет	Унапређење положаја пољопривредних произвођача у ланцу вриједности пољопривредних производа	Активност	Носитељ (најмањи орг. дио)	Рок извршења	Буџет 2022.	Буџет 2023.	Буџет 2024.	Буџет 2025.	Буџет 2026.	Буџет 2027.	Мјерљиви индикатори извршења
Програм 1.2.2	Подршка размјени знања и информација										
		Доношење Правилника за мјеру подршке размјени знања и информација	Одјел за рурални развој	2024.							
		Имплементација мјере подршке размјени знања и информација	Сектор за плаћања								
Програм 1.3.	Унапређење положаја пољопривредних произвођача у ланцу вриједности пољопривредних производа										
Програм 1.3.1.	Подршка приватном складштену										
		Доношење Правилника о мјерама подршке приватном складштену	Одјел за пољ. политику								
		Имплементација мјера подршке приватном складштену	Сектор за плаћања	2024.-2027.							
Програм 1.3.2.	Пилот схема воћа, поврћа и млијека										

- Број подржаних пројеката улагања у прераду
 - Износ исплаћене подршке прерађивачким капацитетима
 - Број подржаних пројеката улагања у диверзификацију на ПГ
 - Укупне инвестиције пројеката диверзификације
 - Број пројеката улагања у производњу обновљиве енергије
 - Број подржаних пројеката улагања у заштиту биоразноликости

- Правилник објављен у Службеним новинама Федерације БиХ
 - Износ средстава додијељен за активности везане за АК/С (КМ)
 - Број успостављених тачака извршности
 - Број носитеља ПГ-а који су посетили тачке извршности

- Правилник објављен у Службеним новинама Федерације БиХ
 - Број корисника подршке приватном складштену
 - Број производа у систему подршке приватном складштену

			1.3.2.1	Доношење Правилника о начину имплементације подршке у оквиру схеме воћа, поврћа и млијека		2024.													Правилник објављен у Службеним новинама Федерације БиХ
			1.3.2.2	Успостављање регистра корисника за пилот схему воћа, поврћа и млијека пријом ППШ	Сектор за пољ. у сарадњи са службом за ИТ	2024 - 2025													Регистар корисника пилот схеме воћа, поврћа и млијека успостављен и у функцији је реализације пилот мере
			1.3.2.3	Имплементација мере пилот схема воћа, поврћа и млијека у школама и предшколским установама	Агенција за плаћања у пољ. и руралном развоју	2024 - 2027		700.000	700.000	700.000	700.000	700.000	700.000	700.000	700.000	700.000	700.000	700.000	Број пилот пројеката реализираних за вријеме имплементације стратешког документа - Број школа и предшколских установа обучавањем - Количина испорученог воћа, поврћа и млијека кроз пилот пројекте (у тонама)
Програм 1.3.3	Подршка реализацији оперативних програма организација произвођача		1.3.3.1	Доношење Правилника о подршкама оперативним програмима организација произвођача	Сектор за пољопривреду	2024													Правилник објављен у Службеним новинама Федерације БиХ
			1.3.3.2	Имплементација мере подршке оперативним програмима организација произвођача	Сектор за плаћања	2024 - 2027													Број основних произвођачких организација (ПО) - Број програма који се суфинансирају
Програм 1.3.4	Подршка сарадњи од интереса за пољопривреду и рурални развој		1.3.4.1	Доношење Правилника о подршци сарадњи од интереса за пољопривреду и рурални развој	Одјел за рурални развој	2024													Правилник објављен у Службеним новинама Федерације БиХ
			1.3.4.2	Имплементација мере о подршци сарадњи од интереса за пољопривреду и рурални развој	Сектор за плаћања	2021 - 2027													Број успостављених произвођачких група - Број ОПГ-а укључених у произвођачке групе - Број искраћених ПРС

